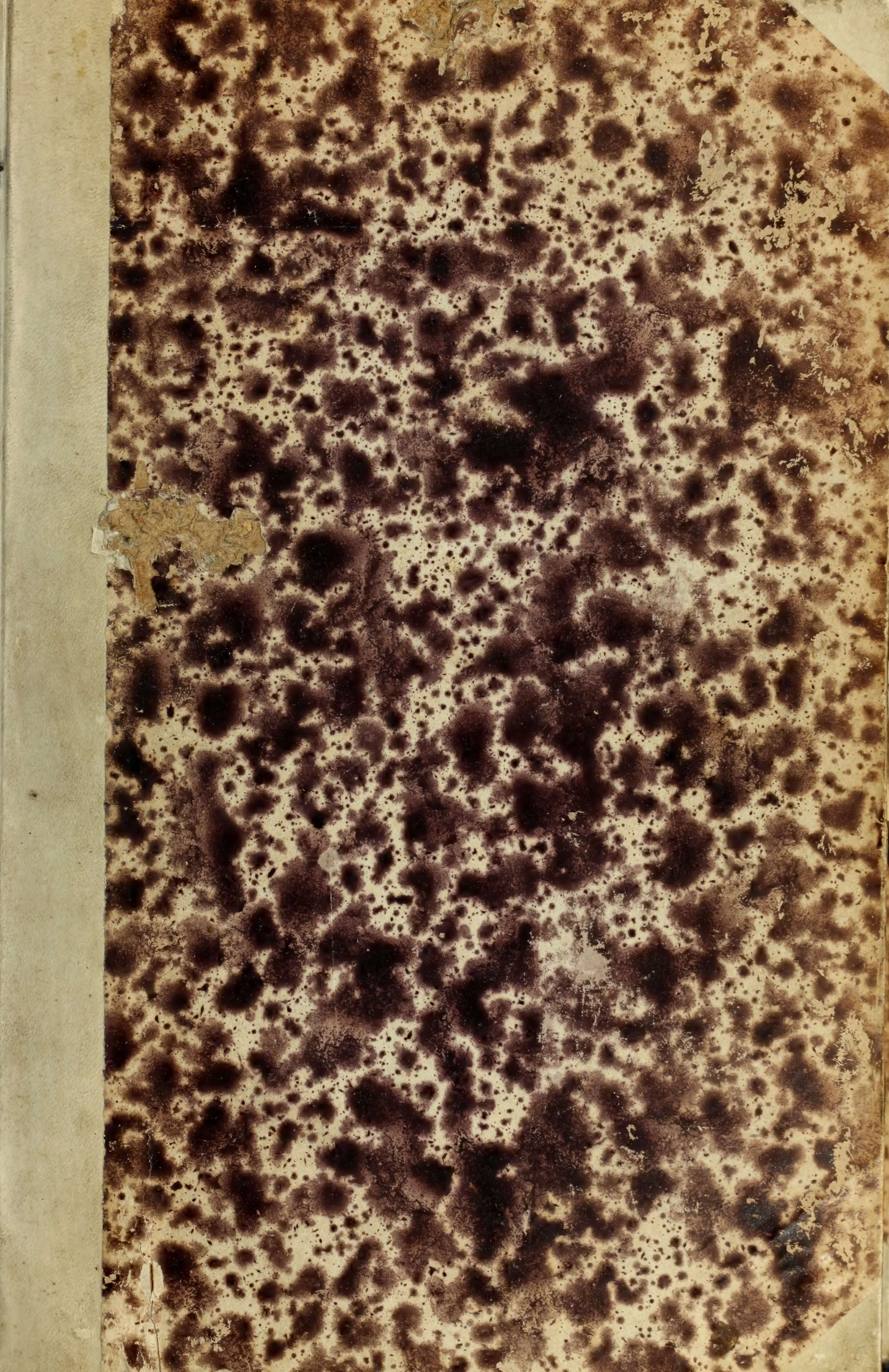

ROBERTI CARDINALIS BELLARMINI

OPERA OMNIA

TOMUS PRIMUS

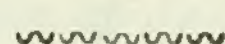
DISPUTATIONUM
ROBERTI BELLARMINI
POLITIANI S. J.

S. R. E. CARDINALIS

DE CONTROVERSIIS
CHRISTIANAE FIDEI

ADVERSUS HUJUS TEMPORIS HAERETICOS

TOMUS PRIMUS

Editio prima neapolitana iuxta Venetam anni MDCCXXI.

EMINENTISS. CARDINALI

XISTO RIARIO SFORZA

ARCHIEPISCOPO NEAPOLITANO

DICATA

NEAPOLI

APUD JOSEPHUM GIULIANO

EDITOREM

1836

STABILIMENTO TIPOGRAFICO
Salita Magnocavallo N. 66, p. p.

EMINENTISSIMO PRINCIPI

XISTO EX DUCIBUS RIARIO SFORZA

ECCLESIAE NEAPOLITANAE ANTISTITI

S. R. ECCLESIAE CARDINALI PRESBYTERO etc. etc.

Eminentissime Princeps

Cum mihi proposuerim, Princeps Eminentissime, artificium typorum quo perditissimi homines miserrimis hisce temporibus ad omnem impietatem et morum labem disseminandam maximopere abutuntur pro mea virili parte ab infamia et dedecore vindicare, inque christianae rei emolumentum pietatisque cultum amplificandum unice convertere; diu anceps animi pependi, quodnam potissimum tot inter egregia opera seligerem quo facilius optatum fructum uberrimamque frugem consecuturum me fore sperare possem. Ex hac dubitatione doctissimi piissimique viri animum meum expedivere, qui omnes id consilium obtulerunt ut, ceteris posthabitis, in Bellarmini operibus consisterem. Quid enim accidere posse fortunatius plebi christianae, quid opportunius culturae animorum, quam Clerum sortiri omni sapientia et pietate ornatum? Quapropter optimam me operam in communi Christi cultorum bono promovendo collocaturum, siquid in publicum conferrem quo doctior sanctiorque Clerus evaderet. Nec tamen directe mihi magnopere de pietate laborandum esse (licet neque hoc neglexerit in suis asceticis opellis coelesti delibutis dulcedine V. Bellarminus) cum tot prostent apud bibliopolas quosque pii libelli, nec quisquam sit sacris initiatus cui talium non suppetat ingens copia. Desiderari adhuc a typis nostris opus quod universam, aut certe potissimam, doctrinam catholicam complectatur, ut nihil opportunae eruditionis desit, idemque tanta facilitate ad omnimodam sapientiam iter munitet, ut nedum celerrimis ingeniis, sed etiam tenui cuique accommodatum videatur. Hanc porro doctrinae amplitudinem tantam cum mira quadam intellectus facilitate unum Robertum Cardinalem Bellarminum assecutum esse in suis doctissimis Controversiis non secus ac ceteris quibusque operibus quibus Purpuram illustravit. Quocirca si rem acceptissimam universo Clero facere velim, maxime iunioribus, si eorum eruditioni con-

sulere iisque veluti instrumenta praebere quibus Coelestis Domini campum omni arte operari et excolere valeant, nihil dudum morarer Bellarmini opera typis meis iterare. Nefas existimavi ab eorum sententia, quorum auctoritas tanta est, vel arctum unguem recedere. Itaque in id statim incubui ut quantocius quod ii suaderent opere perficerem.

Cui tamen potissimum Cardinalis Bellarmini Opera inscriberem, cuius auspiciis meus hic labor commendandus foret, quo patrocinio niti haec mea industria deberet, neque mihi neque aliis deliberandum fuit. Bellarmini opera iure quodam suo Te, Princeps Eminentissime, appetunt, Te ambiunt. Quocirca cum eadem nomine tuo condecorata volui, nihil profecto egi, nisi hoc iis vindicare quod suum erat. Quid enim magis proprium quam doctissimi sanctissimique Ecclesiae Principis et Pastoris evigilatos labores tutela subsidioque muniri eminentissimi viri nec levi doctrina nec vulgari sanctimonia ornati? Tu autem huiusmodi es qui praeclarae sapientiae ornamentis ac vitae innocentia sic praeluces populo fidelium, ut quicumque in Te intuentur, virtutum omnium exemplar et vere Pastorem factum formam gregis ex animo (I Pet. V. 3) *admirentur. Quid porro iustius quam libros illos quibus ad omnem doctrinam theologicam erudiri optime possunt ecclesiastici homines Ei potissimum nuncupare qui nihil maius nihilque sanctius a se curam episcopalem exquirere arbitratus sit, quam Cleri disciplinam ad omnem pietatem et scientiam conformatam? Tu vero talem te praestitisti qui ab exordio regiminis tui cum cetera munia officii tui diligentissime obires, tum praecipuis laboribus et studiis, gravissimisque impensis hoc semper contendisti, ut quem bene moratum et haud minimum quidem scientiis florentem Clerum recepisti, optimum efficeres et omni doctrinarum genere redundantem. Quapropter Cardinalis Bellarmini opera, quae tot tantisque*

nominibus ad Te pertinent, perlubenti animo ut rem tuam suscipe, ac tuo patrocinio sanctissimisque auspiciis tuere. Siquid ego laboris, siquid industriae contuli (fateor autem nihil omisisse neque diligentiae neque operis) ut emendatissima prodirent typorumque nitore haud poenitendo ornata, magnopere laetor mihique gratulor in Tua re adornanda laborasse. Laboris autem mei hunc primum fructum mihi polliceor, tibi, Princeps Eminentissime, placere posse atque a te Pastoralem benedictionem mihi editionique meae promereri.

Eminentiae Vestrae

Neapoli postridie Idus Maias MDCCCLVII

Devotissimus Servus ac Filius Addictissimus

JOSEPH GIULIANO

EPITOME VITAE

SIVE ELOGIUM

VEN. ROBERTI BELLARMINI

S. R. E. CARDINALIS

EXSCRIPTUM E BIBLIOTHECA SCRIPTORUM SOCIETATIS JESU IMPRESSA ROMAE ANNO 1676
AUCTORIBUS PATRIBUS PHILIPPO ALEGAMBE, ET NATHANAELE SOTUELLO EJUSDEM SOCIETATIS.

Robertus Bellarminus S. R. E. cardinalis natione Italus, patria Politianus, Marcelli II. pontificis maximi sororis Cynthiae Cervinae filius, adolescentulus se Deo in nostra societate consecravit die 20. septembris anno salutis 1560. aetatis suae 18. atque excellenti ingenio, magno judicio, improbo et pertinaci studio liberales artes didicit, docuit, et professus est. Valuit sacra eloquentia plurimum, et summa cum admiratione omnium, atque insigni fructu celeberrimis in locis concionatus est, priusquam per aetatem sacerdos esse posset. Eo sacro ordine Gandavi a Cornelio Jansenio illius urbis antistite inauguratus est anno 1569, et postero sacram doctrinam Lovanii explicare exorsus est, primus qui de societate id ea in urbe praestitit; fausto principio, etiamsi quaestiones adhuc non ita multas ex prima tantum, tertiaque parte s. Thomae audivisset. Rumor autem, quem excitavit in tradenda theologia, auditus est adeo late, ut fere fidem excedat, unde et primus in academia honores obtinuit, habitus semper ab omnibus magister. Hanc tantam sapientiae laudem cum ornaret paribus incrementis virtutum, jussus est die 6. julii anni 1572. quartum societatis solemne votum tribus aliis addere, quae ex Pii Quinti decreto in sacerdotii susceptione prius ediderat. Post septennium, quam in Belgium venerat, repetivit Italiam, et Romae primus sociorum praelectionem de controversiis fidei suscepit anno 1576. tanta praestantia, ut famam per se celeberrimam longe etiam superarit. Anno 1590. missus a Sixto V. pont. max. in Gallias est cum Henrico cardinali Cajetano Legato, ut si quid de rebus ad fidem spectantibus, tractari oporteret, ipse esset in promptu. Inde post 10. menses redux, jubente Gregorio XIV. sacra biblia unus e paucis ad id designatis liberavit erratis, quae in primam editionem a Sixto imperatam irrepserant, et praefationem ipse composuit, quae impressa hodieque praelegitur, et castigaverat antea jam biblia regia imperante Gregorio XIII. quorum Chaldaea paraphrasis rabbinicis scatebat erroribus. Anno 1597. romani collegii rector, et nondum circumacto triennio neapolitanae provinciae praepositus est appellatus. Utramque praefecturam incredibili sociorum bono administravit, donec vita functo Francisco cardinali Toleto a Clemente VIII. pont. maximo anno ineunte 1597. Romam accitus est, ut ejus locum impleret. Adscriptus paulo post inter eos est, qui sacrae inquisitioni sunt a consiliis, examini episcoporum praepositus. Cumque rector in poenitentiario collegio factus esset, vix lapso bimestri die 3. martii anno 1599. ab eodem Clemente cardinalis nominatus est, cum hoc elogio: *Hunc elegimus, quia non habet parem Ecclesia Dei, quoad doctrinam, et quia est nepos optimi, et sanctissimi pontificis.* Cum autem se subtrahere moliretur sub anathemate vetitus est repugnare, sic publicae utilitati serviendo inducta sunt cardinalis insignia lacrimanti. Hinc factum, ut quamvis esset sacra purpura donatus, nihil tamen de pristina modestia mutaverit, suique omnino similis, et pauper societatis Jesu presbyter, et Ecclesiae romanae princeps idem semper fuerit, in unum religiosae vitae, et sacrae dignitatis munia conjungens. Triennio post acceptam purpuram, Ecclesiae capuanae archiepiscopus ab ipso Clemente pont. die 21. aprilis anno 1602. inauguratus est, acclamante sacro collegio, uti testatur card. Baronius ad annum Christi 968. *Dignus dignae.* Qualis fuerit ejus administratio in ea Ecclesia, tum maxime patuit cum per obitum Clementis VIII. anno 1605. ad nova comitia Romam abire debuit. Cum enim populo de suggestu valediceret,

ominareturque se minime reversurum, lacrimae omnibus obortae sunt, quas clamor excepit, et luctus publicus, cum dicerent universi: *Ne derelinquas nos, pastor bone, ne deseras nos, nos orphanos, sub te, quae peccavimus, pater, filii, emendabimus.* Postridie adfuit moesta civitas, et cum primum cardinalis in conspectu fuit, repente cum fletu clamor exortus est, pastorem, parentem, tutorem, confusis vocibus appellantium, suamque orbitatem lamentantium: vestis laciniam exosculabantur nonnulli; alii rosariis pie contingebant, omnes benedictionem flagitabant. Novus pontifex Paulus V. mox ut electus est, vetuit Bellarminum abire ab suo latere, cujus vellet consiliis plurimum uti. Ea causa ipsi fuit Ecclesiae capuanae renunciandi, quod nollet gregi praeesse, cui non se posset exhibere praesentem. Procuravit tamen charitatis officio politianam tantisper Ecclesiam, dum abest in Gallias legatus antistes ejus Ubaldinus; et coelestini ordinis, ac monasterii s. Marthae germanicique collegii patrocinium admisit. Vixit in purpura Robertus, summis Ecclesiae negotiis admotus, usque ad annum salutis 1621. quo propter ingravescentem annis, et aegritudinis aetatem, impetrata ab occupationibus publicis missione die 16. augusti ex Vaticano secessit in domum nostram probationis s. Andreae, et paulo post febri tentari coepit, quo tempore mortem sibi ominatus, canere auditus est: *Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace.* Exprimi non potest, quam fuerit illi jucunda cogitatio propinquae mortis. Omnino in hoc argumento multus erat, ut ostenderet vivendi fastidium, et incredibilem sitim aeternitatis. Invisit eum decumbentem Gregorius XV. pont max. ac bis peramanter amplexus, sacrum se pro ejus valetudine facturum promisit. Ipse Christi vicarium obsequiosissime reveritus, usurpavit illud Centurionis: *Domine non sum dignus, ut intres sub tectum meum.* Postquam sacramentis munitus est, mandavit P. Andreae Eudaemonianni intimo suo, ut testaretur litteris se per Dei misericordiam in Ecclesia catholica, atque in fide decedere, quam ad eam diem et sincero coluisset animo, et suis voluminibus defendisset; ac ne de divinis quidem auxiliis aliter morientem sentire, vel unquam sensisse, quam in controversiarum libris docuisset. Ubi imminere felicissimi transitus horam sensit, apostolicum symbolum, psalmum 50, orationem dominicam, et salutationem angelicam saepius recitavit, interponens subinde suavissima Jesu ac Mariae nomina, tum sacram Christi cruci affixi effigiem, detracto sibi pileolo, capiti venerabundus imposuit, et reductis brachiis ad pectus strinxit, ac demum inter nostrorum preces leniter anhelans spiritum Conditori suo placidissime tradidit die 17. septembris anno salutis 1621. et 79. aetatis. Funus illi jubente pontifice comparatum est eo splendore, quo cardinalibus fieri consuevit, sed adversus undam populi concursantis ad osculum, tactumque sacri pignoris, adhibere oportuit Helveticos e stipatoribus pontificiis. Decimo post die parentavit illi societas, Tarquinio Galluccio perorante. Quidquid rerum in usu habuit raptum distractumque in postulantes est ad venerationem. Anno vertente, in vacuum s. Ignatii parentis nostri tumulum corpus ejus illatum est, cui honorarium e lapidibus versicoloribus, ac statuis dispositis monumentum Odoardus cardinalis Farnesius addidit cum hac inscriptione.

ROBERTO
CARDINALI BELLARMINO
POLITIANO E SOCIETATE JESU
MARCELLI II. P. M.
SORORIS FILIO
ODOARDUS
CARDINALIS FARNESIUS
SUI ERGA VIRUM QUEM
PATRIS LOCO SEMPER COLUIT
AMORIS NUNQUAM MORITURI
MONUMENTUM POS.
OBDORMIVIT IN DOMINO
ANNO SAL. MDCXXI.
ÆTATIS SUÆ LXXIX.

De religione porro Roberti Bellarmini, pietate, demissione animi, modestia, caeterisque virtutibus, de miraculis etiam, et propheticis praedictionibus, aliisque ornamentis, tacere melius puto, ut illa de Carthagine ait, quam pauca dicere, omnia vero complecti voluminis justi est opus; est in manibus ejus vita luculenter descripta, quae sitim possit extinguere, minutius ejus decora cognoscere cupientis. Ego satis habuero, pauca de ipso clarissimorum hominum suffragia praesentare.

Maphaeus Barberinus cardinalis, qui jam Urbanus VIII. est, dicebat Bellarminum etiam tum viventem ab se tam aestimari sanctum, atque alios, qui antiquitatis etiam adjuncta commendatione publicam habent venerationem, nec dubitavit illum in quodam carmine s. Carolo Borromaeo virtute geminum facere.

Cardinalis a Monte Deum ajebat commodare usibus Ecclesiae exemplar hoc perfectissimum voluisse, ut sacer senatus, ac saeculum nostrum ab illo, uti superius saeculum a s. Carolo, illustraretur.

Cardinalis Bandinus adsimilem dicit sanctis Ecclesiae doctoribus, tum in doctrina, tum in moribus, semper vero visum exemplar excogitatissimum praesulum ecclesiasticorum, et sacri collegii singulare lumen.

Cardinalis Estensis vocat singulare exemplar nostrorum temporum, quem non honoraret ut cardinalem, sed adoraret ut sanctum, in cujus obitu magnum acceperat damnum Ecclesia Dei.

Cardinalis Verallus ipsum ait ita vixisse, ut exemplar, unde sumere virtutem cardinales possent, et ecclesiastici omnes; ita scripsisse, ut alter nostri saeculi Augustinus haberi possit.

Cardinalis Cobellutius ait excedente illo, cecidisse coronam capitis sacro senatui, qui fuerit Ecclesiae sanctae lumen grande.

Cardinalis Ubaldinus existimat hoc saeculo neminem fuisse illo potiorem sanctae fidei defensorem, ut merito possit appellari Athanasius, atque Augustinus aetatis nostrae; denique doctrina sanctis Ecclesiae doctoribus parem, virtute speculum sanctimoniae, purpura formam fuisse ecclesiasticorum.

Cardinalis Centinus appellat haereticorum malleum, sanctae Ecclesiae propugnaculum, christianae fidei columen, catholicae veritatis assertorem et vindicem.

Cardinalis Valerius ait se haud reperisse tot virtutes in multis, quos noverat, viris laudatissimis simul omnibus, quot repererat gradu quodam excellente in uno hoc magno Christi athleta, in hoc magno apostolo saeculi nostri.

Cardinalis Ursinus celebrat in eo castitatem etiam in florenti aevo, quo perinde atque in Josepho; paupertatem inter divitias, sicut in Davide; liberalitatem in egestate, uti in Tobia; solitudinem interiorem inter aulae occupationes, tamquam in Gregorio; humilem opinionem de se in conferta multitudine virtutum excellentissimarum, ut in Paulo; denique liberam vocem erga dominantes, ut in Joanne Baptista.

Cardinalis a Sabaudia eum in honore a se habitum ait, propter doctrinae miraculum, qua haereticos religionis propugnator afflixit, atque adeo propter integritatis, sanctimoniaeque ejus laudem.

Cardinalis de Sourdis vocat sidus, malleum haereticorum, verticem theologorum hujus saeculi.

Atque ut velut per saturam colligam ex caeteris aliqua, dictus est vitae coelestis ac perfectae magister et dux, qui intra limites aevi sui neminem habuerit majorem se, validus Ecclesiae Dei colossus; piissimus fidei athleta, et haereticorum hostis acerrimus; novus Antoninus in sublevandis pauperibus; in vitae perfectione Basilius, in confutandis haereticis Irenaeus a divina providentia destinatus; numquam satis laudatus nostro saeculo, et posterioribus semper laudandus:tutor,praeses,consiliarius, senator christianae reipublicae magnus: magnum Ecclesiae columen: lucerna lucens in caliginoso loco, tenebrasque omnes discutiens; rerum divinarum consultissimus; amplissimi ordinis, suique saeculi ornamentum: haeresum debellator, novus Alcides aquilonis; eximium pietatis christianae, et eruditionis omnimodae nostri aevi sidus, romanae sacrae purpurae decus immortale; in medio Ecclesiae a Deo positus, tamquam lucerna lucens et ardens; sacrae militiae princeps, ingens gloria temporum suorum, et sexcenta in hanc sententiam elogia, quae brevitati condono. Hinc continuata semper per annos amplius 50. atque etiam aucta de sanctitate hujus celebratissimi cardinalis fama, jussu sanctissimi D. N. Clementis X. denuo institutus est hoc anno 1674. a s. congregatione rituum processus, de vita, et miraculis ejusdem, ut in beatorum album, si legitime de requisitis ad id constiterit, referatur. Scripsit porro Robertus Bellarminus

De controversiis christianae fidei adversus sui temporis haereticos. Opus spissum sane, atque operosum, et omnibus numeris absolutum in tomos 3.distinctum, et 64.libris comprehensum, cujus tomus 1. primum prodiit anno 1581., tomus 2. anno 1583. tomus 3., anno 1592. Sed exinde in solo Septentrione vigesimam habuit editionem: et quanti sit factum in Ecclesia Dei, declarant scriptores celeberrimi. Cardinalis Perronius pluris asserit a se illud fieri, quam ullum opus aliud, quod vel ab annis mille sit editum pro Ecclesiae defensione. Cardinalis Baronius censet esse propugnaculum, et turrim David, ex qua mille clypei pendent, et omnis armatura fortium, ut Hierusalem nostra adversus oppugnationes hostium defensa sit. Vocarunt alii contra hujus saeculi haereses primarium antidotum, murumque et antemurale domus Dei. Nec ipsi hostes ausi sunt diffiteri, ex quibus Theodorus Beza. Unus hic liber, ajebat, nos omnes humi proturbat. Igitur in Angliae academia cantabrigiensi primum, mox etiam in oxoniensi nova praelectio instituta est, ad controversias Bellarmini, si possent, refellendas. Hujus autem operis generalis divisio haec est.

Tomus I. in septem generales controversias divisus.

De verbo Dei scripto,et non scripto, lib. 4.

De Christo capite totius Ecclesiae, lib. 5.

De summo pontifice capite militantis Ecclesia, lib. 5.

De Ecclesia tum in conciliis congregata, tum sparsa toto orbe terrarum, lib. 4.

De membris Ecclesiae militantis, clericis, monachis, et laicis, lib. 3.

De Ecclesia, quae est in purgatorio,lib. 2.

De Ecclesia, quae triumphat in coelis. lib. 3.

Est autem hic tomus in editione coloniensi ab Cymico, et Hierato facta anno 1615. ex recensione auctoris, divisus in duos tomos, ita ut prior contineat tres primas controversias, posterior reliquas quatuor cum additamento 7. opusculorum, quae sunt ista:

Appendix ad libros de summo pontifice.

De translatione romani imperii, lib. 3.

Appendix ad disputationem de cultu imaginum.

De indulgentiis, lib. 2.

Judicium de concordia lutheranorum.

Apologia brevis pro eodem libello.

Recognitio auctoris omnium suorum librorum.

Tomus II. seu juxta aliam editionem III. in 4. controversias generales.

De sacramentis in genere, lib. 2.

De baptismo, et confirmatione, lib. 1.

De eucharistia, et sacrificio missae, lib. 6.

De poenitentia, lib. 4.

De extrema unctione, ordine, et matrimonio, lib. 3.

Tomus III. vel ex alia editione 4.in tres controversias generales.

De gratia primi hominis, et statu innocentiae, lib. 1.

De gratiae amissione,lib. 6.

De gratiae reparatione, et statu justificatorum per Christum, lib. 14.

Controversiarum autem epitomen ediderunt Antuerpiae *Balduinus* Junius ordinis Minorum, et fr. Joannes Baptista des Bois Gallus ordinis Minorum Parisiis apud Calderium 1602. et novissime *Andreas* Coppestain ordinis Praedicatorum. Eas autem gallice reddidit jussu cardinalis Perronii *Chiastillonius* ejusdem cardinalis secretarius. Scripsit etiam Bellarminus alia, quae Coloniae prodierunt typis Bernardi Gualteri 1617. tomis 3. com-

prehensa post alias editiones, quibus ea seorsim vulgata sunt, ea sunt tomo 4. seu malis 5.

Explanatio in psalmos, *tom.* 5. *seu* 6.

Conciones sacrae, *tom.* 6. *seu* 7.

Opuscula 18.*varii argumenti*. Nimirum praeter sex priora,quae supra tomo I. et II. recensui.

De scriptoribus ecclesiasticis, lib. 1. *cum brevi chronologia ab orbe condito usque ad annum Domini* 1612.et postea usque ad annum 1622. Coloniae 1622. in 8.

Responsio ad librum inscriptum, triplici nodo, triplex cuneus *adversus Jacobum regem Angliae*. Prodiit primo sub nomine Matthaei Torti (et non Tosti, ut in bibliotheca legitur) presbyteri, et theologi papiensis.

Apologia pro eadem responsione, in qua ejusdem regis praefatio monitoria refutatur.

De potestate summi pontificis in temporalibus contra Gulielmum Barclajum, lib. 1.

Responsio ad duos libros in favorem reipublicae venetae conscriptos adversus interdictum Pauli V. pont. max.

Responsio ad tractatum septem theologorum pro causa ejusdem reipub.

Responsio ad oppositiones F. Pauli Servitae, nec non Joannis Marsilii neapolitani.

Explicatio symboli apostolici, et

Christianae doctrinae pro iis, *qui erudiunt alios, copiosior explicatio*. Haec duo italice conscripta fuerunt.

* (Advertendum hic non solum haec duo opuscula, sed etiam tres praedictas responsiones ad libros, seu tractatus pro causa reipublicae venetae a cardinali Bellarmino conscriptas esse, atque impressas Romae,et Mediolani lingua italica; namque eadem editi erant libri, quos oppugnabat, et patet ex praefatione responsionis ad tractatum septem theologorum, in cujus initio cardinalis testatur se quibusdam libellis vulgaribus vulgariter, idest, italicis italice non latine ob rationes ibi positas, coactum esse respondere.)

De ascensione mentis in Deum, lib.1.

De aeterna felicitate Sanctorum, lib. 5.

De gemitu columbae, *sive de bono lacrimarum*, lib. 3.

Accessit huic postremo tomo supplementum typis ejusdem Gualteri anno 1619. in quo sunt

De septem verbis Domini in Cruce prolatis, lib. 2.

De officio principis christiani, lib. 3.

Admonitio ad nepotem episc. theanensem de officio episcopi.

Institutiones linguae hebraicae.

De arte bene moriendi, lib. 2.

Denique ut nullum tanti doctoris, quamvis exiguum, fragmentum omittam, ejus est

Hymnus de Spiritu Sancto, hoc initio: *Spiritus celsi dominator axis*, qui tacito ejus nomine extat inter selecta carmina virorum illustrium. Item

Hymnus de s. Maria Magdalena brevissimus, qui a Clem. VIII. pont. max. positus est in Breviario romano, et incipit: *Pater superni luminis.*

Liturgia apostolica.

In haereticum carptorem fulminis Sixti V.

Correctorium errorum, qui typographorum negligentia in libros Roberti Bellarmini S. R. E. card. editionis venetae irrepserunt. Prodierunt demum ex ipsius bibliotheca depromptae

Novae declarationes S. R. E. cardinalium ad decreta Sacri concilii tridentini. Lugduni per Laurentium Durand 1634.

Concio, quam de beato Aloysio Gonzaga ad socios habuit italice anno 1608. relata ad calcem ejusdem beatae Vitae a Virgilio Cepario recusae anno 1629. Prodiit demum ejus

Oratio de passione Domini habita ad Gregorium XIII. anno 1577. cum aliis ejusdem argumenti.

Recognitio librorum omnium cardin. Bellarmini ab ipso auctore edita, in fol.

Epistolas varias Bellarmini, collegit in unum volumen, et typis vulgavit noster Jacobus Fuligattus. Romae apud Manelphum anno 1650. in 12.

Decora Roberti cardinalis Bellarmini, collegit, et edidit Sebastianus Badus. Genuae typis Antonii Georgii Franchelli 1671. in 4.

AD LECTOREM

Tres omnino, christiane lector, me causae impulerunt, ut has qualescumque disputationes meas in lucem prodire sinerem. Illa prima me ratio movit, quod non solum non obesse, sed etiam prodesse censeam ecclesiasticae causae, si plurimi hoc tempore scribant. Sancti Augustini sententia est et nota multis, et digna quae ab omnibus cognoscatur, optandum esse, ubi haereses vigent, ut quicumque aliqua scribendi facultate praediti sunt, ii scribant omnes, etsi non modo de rebus iisdem scripturi sint, sed eadem etiam aliis verbis fortasse scripturi. Expedit enim ut haeretici intelligant, in castris catholicorum non unum aut alterum esse, sed multos, qui cum eis adversa fronte congredi audeant. Illud praeterea ex multorum scriptione commodum accedit, quod brevius et facilius libri ipsi catholici ad manus omnium deferuntur,et, cum alii in alios incidant, omnes tamen armis iisdem in communi periculo instruuntur. Quam sententiam hominis prudentissimi atque doctissimi, et veterum patrum exempla, et experimenta quotidiana confirmant. Ariana haeresi quondam grassante, scripserunt accurate et copiose tum graeci, tum latini propemodum infiniti; Athanasius, Basilius, Epiphanius, Didymus, uterque Gregorius, uterque Cyrillus, Hilarius, Ambrosius, Augustinus, Gregorius Beticus, Idacius Clarus, Phaegadius, Fulgentius, et alii. Ita vero conveniunt inter se, et quasi conspirant, sive testimonia Scripturae pro catholica fide adducant, sive ad haereticorum argumenta respondeant, ut eadem omnes repetere, atque inculcare, et omnes etiam ab uno aliquo accepisse videantur. Neque id illis vitio verti solet, aut potest. Nam quod multi scriberent, causa erat ardor fidei, et zelus religionis, quem in eorum pectoribus Spiritus Sanctus accenderat: quod eadem scriberent, inde fiebat, quod antidotum veneni ejusdem ex eodem fonte eodem spiritu hauserant, et ex iisdem praesidiis adversus hostes eosdem, de possessione eadem, eodem auctore ac duce Deo pugnabant.

Quod si veteres illi tanto ardore tum ipsi scribebant, tum alios ad scribendum provocabant, cum una vel altera haeresi orbis terrae laboraret, et inter haereticos non admodum multi scriberent, et nondum ars typographica excogitata esset, quae ex uno volumine librorum examina pene momento extrudit; quid hoc nostro saeculo fieri par esset, quo et innumerabiles haereses Ecclesiam undique lacerant, et rari sunt apud adversarios, qui non aliquid scribant, quorum libri non jam, ut cancer serpunt, sed velut agmina locustarum volitant: et denique certum est atque exploratum, non modo multis hominibus haeretica scripta quotidie pestem adferre, sed totis aliquando provinciis perniciem attulisse. Haec igitur causa fuit, cur has disputationes typis mandari paterer; alioqui enim ab ea re non mediocriter abhorrebam. Sed altera me ratio vehementius incitavit.

Ediderunt hac aetate praeclara volumina, omnium ordinum et nationum scriptores, et communis fidei causam adversus communes hostes conspirantibus animis egregie propugnarunt. Et quoniam alius aliud argumentum explicandum suscepit, atque in eo quam accuratissime pertractando totis viribus laboravit; exstant hodie de singulis ferme controversiarum capitibus variorum auctorum plurimae eaeque doctissimae, et (quod necesse erat) longissimae disputationes: sed non multi tanta librorum copia, tantoque otio abundant, ut ex tam variis et prolixis disputationibus, controversias omnes brevi tempore cognoscere, et ea praesidia atque arma facile sibi comparare possint, quibus ad omnes partes fidei pro virili tuendas egent, qui apud germanos, gallos, britannos, polonos, bohemos, pannones, illyricos, helvetios, aliasque nationes haeresi laborantes, pastorum ac doctorum munere fungi

debent. Quapropter post insignium virorum doctissimos labores, id etiam desiderari videbatur, ut controversiae omnes in unum quasi corpus redigerentur, certaque ratione et via ita proponerentur et explicarentur, ut parvo tempore, facili sumptu, nec magno labore, ex uno armamentario, qui vellent, arma peterent, quibus utcumque saltem instructi, sine magno suo periculo adversus hostes in acie starent. Quod quidem ego non mea sane sponte, sed superiorum meorum jussu efficere conatus sum; an perfecerim, aliorum erit judicium. Caeterum, quia genus ipsum scriptionis utilissimum videbatur, disputationes hasce in lucem dedimus, ut iis utantur qui volent, donec aliquid plenius et elaboratius ab alio aliquo, qui magis abundet et otio et ingenio in eodem genere prodeat.

Tertia restat causa, quae me non incitavit modo, sed plane etiam, ut initio dicebam, impulit, et coegit, ut hosce labores posteritati mandarem. Cum beatae memoriae Gregorius XIII. pontifex max. germanicae atque anglicae nationis adjuvandae studio, germanorum anglorumque adolescentium amplissima duo collegia in urbe Roma, idest, in ipsa arce religionis, instituisset : ea mihi provincia demandata est, ut eorum collegiorum alumnis controversias fidei, quam diligentissime et planissime fieri poterat, nostro in gymnasio explicarem; et quasi novos Ecclesiae milites, in suis ipsorum provinciis cum inferorum copiis congressuros, pro mea tenuitate armarem. Ea igitur oblata occasione rem aggressus, eam disputandi rationem inivi, ut controversias fidei omnes complecterer, ac partim eas in sua membra tribuerem, partim cum aliis jungerem, et copularem, ut alia aliam sereret, et alia penderet et nasceretur ex alia, et ex omnibus unum doctrinae corpus integrum et perfectum, suisque numeris absolutum existeret. Quae nostrae disputationes ab auditoribus primum in gymnasio inter docendum exceptae, deinde a multis iterum atque iterum non sine magno vel labore, vel sumptu descriptae, atque ad varia loca delatae, tanta contentione ad praelum coeptae sunt postulari, ut etiam aliqui minarentur se typis eas nobis invitis ac repugnantibus mandaturos. Quare coactus sum, opus adhuc rude et impolitum (neque enim quotidiano docendi munere impeditus, extremam illi manum imponere potui) ipse emittere, ne magno meo cum dolore disputationes in scholis exceptas, laceras videlicet ac mutilas, et mendis undique refertas, typis excusas cernerem.

Tu velim, optime lector, si quid erit in his commentariis, quod ad Dei gloriam, et Ecclesiae catholicae utilitatem tibi usui esse possit, eo utare, et uni bonorum auctori Deo, non mihi, gratias agas : si quid vero inter legendum occurrerit, quod saepe fiet, aut nimis breve, aut parum aequabile, aut minus proprie et eleganter dictum; illud memineris, non eo animo haec initio scripta fuisse, ut ederentur, sed ut memoriam meam inter docendum juvarent ; nec quomodo quidque dicatur, sed quid dicatur, attendas.

PRIMA CONTROVERSIA GENERALIS

DE VERBO DEI

QUATUOR LIBRIS EXPLICATA

INDEX LIBRORUM

PRIMI TOMI

PRIMAE CONTROVERSIAE GENERALIS,

de Verbo Dei.

SECUNDAE CONTROVERSIAE GENERALIS,

de Christo capite totius ecclesiae.

TERTIAE CONTROVERSIAE GENERALIS,

de Summo Pontifice.

Huic tertiae controversiae generali accesserunt tres libri de translatione imperii romani: quorum haec est summa.

INDEX

LIBRORUM ET CAPITUM

PRIMAE CONTROVERSIAE.

LIBER PRIMUS

DE VERBO DEI.

LIBER SECUNDUS

DE VERBO DEI.

LIBER TERTIUS

DE VERBI DEI INTERPRETATIONE.

LIBER QUARTUS

DE VERBO DEI NON SCRIPTO.

PRAEFATIO

ROBERTI BELLARMINI

SOCIETATIS JESU,

IN DISPUTATIONES DE CONTROVERSIIS CHRISTIANAE FIDEI,
ADVERSUS HUJUS TEMPORIS HAERETICOS

HABITA

IN GYMNASIO ROMANO

ANNO CIↃ. IↃ. LXXVI.

Aggredior de controversiis fidei adversus omnes hujus temporis haereticos disputare, et quaestiones plurimas, ac diversissimas, in unum quasi locum cogere,et tanquam unius corporis membra,pro viribus, quas Deus e coelo suppeditare dignabitur, singula quaeque complecti. Arduum sane opus, et certe, mea quidem sententia, ejusmodi, ut si non leviter et perfunctorie, sed accurate, ac ut rei dignitas, et difficultas exigit, tractandum sit: scientiam prope infinitam, non modo variarum disciplinarum, et linguarum, sed etiam totius antiquitatis omnium historiarum, et temporum requirat. Quae omnia cum ipse sentiam in me, quam sint exigua, et tamen onus mihi impositum sustinere, ac perferre necesse sit: enitar saltem ingenii tarditatem, labore, ac diligentia compensare; atque id efficere, ut quando caetera omnia doctrinae praesidia,atque adjumenta nobis desint, studium certe et industria minime desideretur.

Sed antequam de propositis quaestionibus disputare incipiam, pauca quaedam dicenda mihi esse videntur de utilitate ejusmodi disputationum: deinde exponendum breviter, quae sint, et quot hujus temporis controversiae.

Ac utilitas quidem propositarum nobis disputationum ex eo intelligi facile potest,quod meliorem, ac magis necessariam totius theologiae partem comprehendunt. Agendum est enim non de stillicidiis, et fundis, non de rebus levibus, quae parum refert,utrum sic an aliter se habeant: non de metaphysicis subtilitatibus, quae sine periculo ignorari, et interdum etiam cum laude oppugnari possunt: sed de Deo, de Christo, de Ecclesia, de sacramentis, de justificatione, de auxilio gratiae, de arbitrii libertate, deque aliis permultis gravissimis, et difficillimis quaestionibus,quae ad ipsa fidei pertinent fundamenta ; quorum si vel unum quis labefactare disputando velit, ut s. Augustinus lib. 1.contra Julianum cap. 2. sapienter monuit, totum quod in Christum credimus, is auferat necesse est. Deinde haereticos homines, ad lumen fidei revocare, vel saltem impetum eorum, et furorem frangere, ab ovili dominico feras illas arcere, Ecclesiam Christi protegere , et jam captas oviculas, de faucibus luporum eruere, et in caulas Domini restituere;quanta, quaeso, utilitas est, quam vera causa laetitiae, quam copiosa gloriae seges? At nihil horum unquam efficiet, qui non prius in his quaestionibus

diu et multum versatus, cum ipse se armis Ecclesiae diligenter instruxerit, tum hostium tela repellere, atque in ipsos hostes retorquere didicerit.

Ac ne forte aliquibus minus nostra probetur oratio, quod pestem haereseos esse judicent leviorem, quam revera sit, cum eam ex communibus vitiis, et peccatis forte metiantur, quae quotidie per sacramentum poenitentiae purgari, sanarique animadvertunt: dicam de gravitate haereseos non omnia, quae dici possent, nec etiam plurima, ne immensam orationem suscipiam, sed pauca tantum, quae cum necessaria esse, tum etiam sufficere hoc loco posse videantur.

Omittam enim quod s. Joannes Chrysostomus homilia ad populum antiochenum 30.et s. Augustinus cap.23. lib. 21.de civitate Dei, haereticum hominem longe pejorem ethnicis et publicanis faciunt: non commemorabo, quod ut procellae ventorum maria commovere, et perturbare solent; sic haeresis, quam regionem invaserit, mox in ea tumultus, praelia, seditiones excitat: tacebo, quod majores nostri, cum in aliis persecutionibus, tranquillo animo hostem expectarent; tamen bello fidei ingruente, ita animis omnes commovebantur, ut non sibi satisfacerent, nisi universas Ecclesiae vires colligerent, et tanquam communi classico evocati, omnes una ad resistendum occurrerent. Alia vitia ut depellerent, nemo de sua statione discedebat: haeresim ut propulsarent, domos ac provincias suas deserere, et ignotas ac longe positas regiones, cum maximo rerum et vitae discrimine adire non dubitabant. Alia prope infinita libenter patiar sileri, quae me tamen alioqui non mediocriter juvarent. Hoc unum dicam, haereseos perversitatem tanto esse graviorem caeteris omnibus sceleribus, atque flagitiis: quanto communibus morbis magis est formidolosa et metuenda pestis.

Duo sunt, quae pestem prae caeteris morbis merito horrendam terribilemque efficiunt. Unum, quod summa velocitate venenum suum ad cor usque diffundit, et hominem paulo ante sanum pene in momento temporis extinguit: alterum, quod cum unum interficit, centum alios inficit, et longe lateque tam celeriter serpit, ut si hodie domum unam invaserit, brevi civitatem totam cadaveribus repleat.

Id ipsum omnino est in animis haeresis, quod in corporibus, pestis. Primum gratiae munus, quod a Patre coelesti in conversione ac justificatione recipimus, primus cordis reviviscentis motus, primus vitae spiritualis sensus, absque ulla controversia et dubitatione, fides est: inde paulatim postea ad sperandum animus excitatur, ad amandum voluntas accenditur, lingua solvitur ad confessionem, manus expediuntur ad opera. Cum igitur haeresis cor ipsum animae continuo petat, et in eripiendis muneribus gratiae ad primum usque deveniat, et initium illud vitae divinae atque coelestis extinguat: quae lues haeresi perniciosior ac pestilentior cogitari potest?

Primum aedificii spiritualis fundamentum, omnium confessione ac sententia, fides est. Inde enim spei parietes paulatim consurgunt, tectum charitatis extenditur, ac demum varia multipliciaque operum bonorum ornamenta accedunt. Domus Dei, inquit s. Augustinus serm. 22. de verbis Apostoli, credendo fundatur, sperando erigitur, diligendo perficitur; quando igitur in hujus aedificii concussione et motu, non in tecto, non in parietibus sistitur; sed usque ad ultima fundamenta effodienda ac evertenda, quod facit haeresis, pervenitur: quanta, quaeso, est illa ruina? quanta jactura? quid tunc remanet spei, quando nulla pars aedificii reliqua est, sed totum simul uno impetu funditus corruit? Primus lucis divinae radius, quem in cordibus nostris ille accendit, qui nos de tenebris vocavit in admirabile lumen suum, quid aliud est quam fides? inde enim quasi ab aurora incipiens lumen justorum procedit, et crescit, ut sapiens ait, usque ad perfectam diem.

Cum igitur haeresis menti humanae subito diem eripiat et ne illum quidem primum aurorae fulgorem accensum relinquat: quid haeresi horribilius, miserius, funestius? Dicam haec ipsa planius. Si catholicus quispiam labitur in peccatum, si furtum, si adulterium, si homicidium forte committit: misere certe cum illo agitur. At nihilominus quoniam adhuc aliquis vitae sensus, adhuc aedificii fundamentum, adhuc lumen aurorae, idest, fides in ipso est; multa et magna praesidia ad salutem aeternam habet, non ambulat in tenebris, novit medicum

suum, potest adhuc ex fide, quam habet, ad Deum clamare, super fundamentum aedificare, communem liberatorem appellare, clementiam ejus, et misericordiam implorare; neque deest illi maternus Ecclesiae sinus, et patent quoque officinae omnes spiritualium pharmacorum. At homo haereticus nihil horum habet, sed extincto in corde ipsius lumine fidei, umbras inanes et phantasmata consectatur; nescit quo vadat, et quo magis currit, eo longius a via recedit et tenebris densioribus semper involvitur, donec a tenebris interioribus, quas in animo patitur, ad exteriores illas, quae sunt in gehenna, perveniat. Neque vero haec amplificatio est, sed extenuatio potius.

An tibi tenebrae densissimae, atque palpabiles non videntur iis esse offusae, qui cum sapientissimi omnium hominum videri velint, tamen ea dicunt interdum, ea proferunt in medium, ea pro evangelio venditant, quae somnia, ac deliramenta esse, pueri quoque, atque anus etiam decrepitae, intelligerent? quid magis impium, ac stultum fingi potest quam Deum, qui fons est bonitatis, et justitiae, auctorem omnium scelerum, et flagitiorum facere? At hoc facit Petrus martyr in commentario libri secundi Regum, necnon Joannes Calvinus in lib. institut. 1.cap. 18.§. 4.

Quid magis puerile, et ineptum, quam dicere Deum in lapide, vere et proprie esse lapidem; in ferro, ferrum; in trunco, truncum; in stipite, stipitem; in rebus omnibus, res omnes? at hoc docet Michael Servetus in epistola sexta ad Calvinum. Quid magis absurdum, et contra omnem non solum rationem, sed etiam sensum, quam palam asserere, infantes dum baptizantur, exemplo s. Joannis Baptistae divinas quasdam motiones internis sensibus percipere, promissiones evangelicas audire, et promittenti Deo fidem habere? At hoc palam asserit Martinus Lutherus in commentario tertii capitis epistolae ad Galatas, et qui eum secuti sunt centuriatores, centuriae 2. cap. 4.nec saltem reverentur s. Augustinum, qui in epistola ad Dardanum quaest. 2.scriptum reliquit: Si propter unum Joannem credibile est infantes omnes ante aetatem consilio, et ratione uti: et propter asinam Balaam, quae sapienter aliquando loquuta est, admonendos esse homines, in deliberationibus suis asinina exspectare consilia.

Deinde, quis non obstupescat potuisse homines reperiri, qui sibi persuaderent, nihil aliud ad justificationem impiorum requiri, quam ut certo statuant se esse justos, sibi remissa esse peccata, ut jam non opinio, a veritate rei, sed e contrario, rei veritas ab opinione dependeat? et tamen hoc ipsum incredibile paradoxum, est articulus quartus illius celeberrimae augustanae confessionis; quae pro evangelio, est maximae parti nostri temporis haereticorum.

Quid jam de Joanne Wiclefo dicemus, cujus hic est articulus sextus in concilio constantiensi damnatus sess. 8. *Deus debet obedire diabolo?* quid de Joanne Calvino, qui in lib. instit. 2. cap. 16. tam serio, tam ex proposito docet, Dominum nostrum Jesum Christum, quod certe piae aures audire recusant, cruciatus gehennae cum damnatis ac reprobis spiritibus aliquando pertulisse? unde etiam exstiterunt postea qui dicerent, Christum in cruce desperasse, atque adeo ad inferos esse damnatum. Quam tetra putas, caligine tenebatur animus ille, qui tantam impietatem cogitare potuit?

Sed quo in loco ponemus Martini Lutheri verba illa, quae is in libro de conciliis scripta reliquit: *Mihi paulo ante negotium fuit cum nestorianis, qui pertinacissime contra me disputabant, quod divinitas Christi non possit pati?*

En tibi, christiane lector, quibus non tam erroribus laborant, quam furoribus agitantur, quibus tenebris involvuntur, in quae praecipitia ruunt, qui semel circa fidem naufragium fecerunt: nec tamen attingere volui mysteria longe absurdiora anabaptistarum, et libertinorum. En quanto miraculo divisit Deus Israelem ab aegyptiis, ubi Israel, idest, catholica christi Ecclesia est, ibi lux est, ut omnes omnino a maximo usque ad minimum viam justitiae, et veritatis agnoscant: ubi vero aegyptii, idest, haeretici sunt, ibi tenebrae sunt horrendae, atque palpabiles, ut etiam in ipsos humanos sensus frequenter incurrant.

Atque utinam soli sibi noceret haereticus, et non continuo venenum suum longe, lateque diffunderet, sed verissime scriptum ab Apostolo esse, hae-

reticorum verba, ut cancrum serpere; testis est locupletissimus nostra haec aetas. Quis enim ignorat pestem lutheranam in Saxonia paulo ante exortam, mox Germaniam pene totam occupasse: inde ad aquilonem, et orientem profectam; Daniam, Norvegiam, Svetiam, Gotthiam, Pannoniam, Hungariam absumpsisse: tum ad occidentem, et meridiem pari celeritate delatam, et Galliam, Angliam, Scotiam, florentissima quondam regna, brevi tempore populatam: ad extremum Alpes transcendisse, et in Italiam usque penetrasse?

Quae cum ita sint, ut ii, qui peste laborant, ne caeteros inficiant, ab aliorum consortio merito excluduntur, et neque domos illorum ingredi, neque aliquid, quod ipsorum fuerit, contingere audemus: sic etiam haereticorum libros, congressus, colloquia, convivia,jam inde a primo Ecclesiae ortu, sapientissimo consilio, fidelibus omnibus majorum nostrorum auctoritas interdixit. Nulla (inquit s. Cyprianus,in epist. 3.lib. 1.) cum talibus commercia copulentur, nulla convivia, vel colloquia misceantur: simusque ab eis tam separati; quam sunt illi de Ecclesia profugi. Et s. Leo sermone de passione Domini 18. Viperea, inquit, haereticorum vitate colloquia, nihil nobis commune sit cum eis, qui catholicae adversantes fidei, solo sunt nomine christiani. Beatus quoque Athanasius in vita magni Antonii, Sic, inquit, haereticos detestabatur Antonius, ut omnibus diceret, nec juxta eos quidem esse accedendum. Quid, quod apostolus Paulus tam saepe, et tam serio, de haereticis loquens, illud inculcat: *Et hos devita?* Et s. Joannes apostolus et evangelista, ut cap. 3.lib.3. contra Valentinum auctor est Irenaeus cum balneum aliquando esset ingressus, mox, ut Cherinthum haereticum intus esse cognovit, de balneo exilivit non lotus; nimirum exemplo suo posteros omnes admonere volens, haeresim morbum esse contagiosum, totisque viribus, et summa animi provisione cavendum.

Intellexit hoc sane quondam, ariana peste grassante, Ecclesia samosatensis; nam ut est apud Theodoretum lib.4. histor. cap.14. cum esset in ea civitate populus catholicus, et episcopus haereticus, concionabatur episcopus in ecclesia, sed scamnis, et parietibus: omnes enim eum ut peste laborantem fugiebant; ibat episcopus ad balnea, et alios qui forte aderant, ut secum lavarent, comiter invitabat: at nemo unquam ipso praesente locum introivit; nemo etiam postea, nisi prius aqua omni ejecta, et nova rursum adducta, lavit: ludebant aliquando pueri in foro, contigit vero, ut lusoria pila pedem contingeret jumenti, quo episcopus vehebatur, continuo exclamant omnes, et magno in ipso foro accenso igne, in eum pilam conjiciunt.

Talis erat veterum christianorum zelus, talis pro pietate contentio, talis fidei catholicae ardor, quem si Germania, si Boemia, si Anglia, si Gallia, si populi caeteri imitari voluissent, aliam profecto rempubl. haberemus, si ad haeresim arcendam ea saltem diligentia initio adhibita fuisset, quam ad pestem excludendam ubique adhiberi videmus: multa certe Ecclesiae membra, quorum jam prope est desperata salus, adhuc integra et incorrupta manerent. Sed quando, peccatis nostris exigentibus, pestis haereseos tam vehementer crevit, et crescit in dies, et res nostrae in tam magnum atque apertum discrimen adductae sunt, ut non nisi longo tempore, et multis multorum laboribus et sudoribus, tantis malis remedium adferri possit: hoc unum superest, ut Ecclesiae filii, atque ii praesertim, qui ad alios juvandos a Domino vocati sunt, ad resistendum haereticis diligenter se parent. Quod ita fiet, si in iis cognoscendis, quae tum illi contra Ecclesiam adferunt, tum pro Ecclesia nostri respondent, satis magnam curam operamque ponant: quorum studiis hos nostros qualescunque labores, aliquid etiam prodesse vehementer optamus, et profuturos Domino adjuvante confidimus. Atque haec sunt quae de utilitate nostrarum disputationum dicenda esse putavimus.

Nunc paucis exponam,quae sint, et quot eae controversiae,quas explicaturi sumus. Humani generis hostis etsi totus alioqui perversus et ordinis perturbator esse soleat, tamen non sine quodam ordine catholicae Ecclesiae veritatem oppugnare voluit. Itaque primis CC. annis ab Ecclesiae christianae exortu, totus fuit in ipso primo articulo apostolici symboli labefactando occupatus. Quid enim aliud volebant simoniani, menandriani, basilidiani, valentinistae, marcionistae, manichaei, et universa

schola gnosticorum, quam non esse unum Deum, Patrem omnipotentem, creatorem coeli et terrae? Ubi vero id non successit, rursus tempore consequente post annum Domini CC. nova castra diabolus instruxit, et articulum secundum, quo Christi Domini nostri divinitas explicatur, exagitare aggressus est. Inde enim Praxeas, Noetus ac Sabellius, necnon Paulus samosatenus.

Post annum vero CCC. Photinus, Arius et Eunomius exstiterunt: qui vel Christi divinam personam a Patris persona non distinguebant, atque eam proinde, ut Hilarius loquitur, perimebant; vel divinam ejus naturam diversam atque alienam a Patris natura faciebant, et ea ratione non vere divinam, sed creatam esse disputabant. At cum ne tunc quidem adversus Ecclesiam portae inferi praevalere potuissent, tertio diabolus novo delectu habito, articulum tertium et simul quartum, quintum, sextum, et septimum, quoniam inter se connexionem quandam et quasi cognationem habent, majori conatu et viribus oppugnare instituit.

Itaque Nestorium excitavit ac Theodorum mopsuestenum, post annum CCCC. Deinde paulo post, Eutychem et Dioscorum: circa vero annum 500. Petrum gnapheum, Severum antiochenum, Julium halicarnasseum: post annum autem DC. et DCC. Jacobum sirum, Cirum alexandrinum, Sergium, Pyrrhum, ac Paulum constantinopolitanos: denique omnem illam innumerabilem Eutychetis in minutissimas sectas varie concisam ac dissectam posteritatem, cujus adhuc hodie germina in oriente reperiuntur.

Isti siquidem omnes, diversis quidem, atque inter se contrariis artibus et machinis; sed tamen unum et idem divinae Incarnationis mysterium, necnon passionis, resurrectionis, atque adventus ad judicium, idest, quinque sequentes symboli apostolici partes destruere atque evertere studuerunt. Priores enim, duas in Christo personas constituentes, divinam unam, humanam alteram, et Christum Deum ab homine Christo separantes, solum hominem, non etiam Deum esse volebant eum, qui conceptus de Spiritu Sancto, magno impetu labefactare adorsus est. Nam circa annum Domini DCCCLX. temporibus Nicolai primi romani pontificis exortum est (ut ego quidem arbitror, quamvis alii aliter sentiant) schisma graecorum, ab apostolica sede et Ecclesiis occidentis: cujus quidem schismatis fundamentum est error ille graecorum in tot conciliis confutatus, quo Spiritum Sanctum a Filio non procedere, pertinacissime contendunt. Tametsi enim multo ante Macedonius Spiritum Sanctum Deum esse, et Theodoretus eundem Spiritum Sanctum a Filio procedere negavit: adeo tamen eo tempore in ipsa Christi vera divinitate atque humanitate oppugnanda satanas occupabatur, ut articulum fidei, qui ad Spiritum Sanctum pertinet, ac potissimum eam partem, quae de processione est a Patre et Filio, non nisi leviter tentasset.

Verum enimvero, cum versutissimus hostis noster animadverteret, parum se in articulis illis convellendis proficere, qui ad ipsas divinas personas pertinerent, totum se ad eos commovendos et destruendos convertit, qui ad Ecclesiam et sacramenta pertinent. Hos duos articulos, credo sanctam Ecclesiam catholicam, sanctorum communionem, remissionem peccatorum, ab anno millesimo usque ad hanc diem, saepius mutatis, auctis, renovatis exercitibus, per berengarianos, petrobrusianos, waldenses, albigenses, wiclefistas, hussitas, lutheranos, zvvinglianos, confessionistas, et anabaptistas, omni arte atque industria, et omnibus totius inferni viribus evertere conatus est, et adhuc hodie conatur.

Illud autem mirabile et animadversione dignum mihi videri solet, quod Berengarius tanquam auctor et parens haereticorum hujus temporis, tribus suis erroribus fundamenta jecerit trium praecipuarum sectarum, ad quas hoc tempore caeterae omnes revocari possunt; sacramentariorum videlicet, confessionistarum, anabaptistarum. Primus enim Berengarii error fuit, non esse in eucharistia verum Christi corpus, sed tantum ea significari. Hunc errorem tanquam suum et proprium sacramentarii receperunt. Alter ejusdem fuit error, quem post secundam palinodiam excogitavit, esse quidem in eucharistia verum Christi corpus, sed una cum substantia panis; atque hunc suum fecit confessio augustana, et in eo confessionistae omnes perseverant. Tertius ejusdem Berengarii error fuit, par-

vulos non esse baptizandos, nec matrimonia colenda, cum omnes foeminae omnibus masculis sint communes, ut Guitmundus libro 1. contra Berengarium auctor est; ista vero ipsissima est anabaptistarum fides et doctrina.

Cum igitur haereses hujus temporis proprie circa hos duos articulos symboli apostolici nonum et decimum fere omnes versentur, nos etiam controversias omnes ad eosdem duos articulos referemus. Initio igitur de sancta Ecclesia disseremus: in qua disputatione agendum erit primum de ipso Christo, qui caput est et princeps Ecclesiae universae: deinde de ea parte Ecclesiae, quae laborat in terris, necnon de capite ejus visibili summo pontifice, deque omnibus ejus membris, idest, clericis, monachis, laicis: tum de altera parte Ecclesiae, quae in locis purgatoriis expiatur: postremo de illa, quae jam cum Christo beata in coelis triumphat, ubi de cultu et invocatione sanctorum, de reliquiis, et imaginibus, aliisque similibus rebus disputabitur. Quibus expeditis ad sanctorum communionem, idest, ad sacramentorum tractationem accedemus, ubi tot erunt capita controversiarum, quot sunt sacramenta. Nam quidquid fere theologi de sacramentis affirmant, id totum haeretici hujus temporis negant. Sequitur postremo, remissio peccatorum, ad quam illae quaestiones omnes pertinebunt, quae sunt de gratia primi hominis, de gratiae amissione, de vulneribus ex peccato relictis, de gratiae reparatione, de libero arbitrio, de justificatione, de meritis operum bonorum.

Porro his omnibus quaestionibus praemittenda erit, quasi magnum quoddam prooemium controversia de verbo Dei. Neque enim disputari potest, nisi prius in aliquo communi principio cum adversariis conveniamus: convenit autem inter nos et omnes omnino haereticos, verbum Dei esse regulam fidei; ex qua de dogmatibus judicandum sit: esse commune principium ab omnibus concessum, unde argumenta ducantur: denique esse gladium spiritualem, qui in hoc certamine recusari non possit. Tamen de isto ipso communi principio multae quaestiones sunt. Alii enim verbum Dei solum internum recipiunt; alii externum, sed scriptum; alii partim scriptum, partim voce traditum. Rursum alii hos libros, alii illos pro verbo Dei habent: alii hac editione, alii illa utendum censent: alii Scripturam clarissimam esse per se, alii obscuram, et interprete indigere contendunt: denique alii sensum Scripturarum a spiritu interno revelante, alii ab Ecclesia, ejusque summo pastore petendum docent; quae omnes quaestiones initio exponi debent; ut habeamus aliquid, unde de caeteris statuamus; sed haec omnia index totius operis plenius explicabit.

DE VERBO DEI.

LIBER PRIMUS

CAPUT PRIMUM.

Sitne Scriptura verbum Dei.

Instituenti mihi de libris sacris disputare, primo se offert illa quaestio: sitne scriptura prophetica et apostolica ut verbum Dei recipienda: an id solum pro verbo Dei habendum sit, quod Spiritus Sanctus privatim unicuique in corde loquitur. Quam quaestionem, indignam alioqui quae tractetur apud theologos christianos, peperit nobis hoc tempore, partim Swenckfeldii et libertinorum deliratio, partim improbitas et impudentia lutheranorum. Gaspar Swenckfeldius (ut Fridericus Staphilus, in libro de concordia discipulorum Lutheri, et Petrus Palladius in libro de haeresibus hujus temporis testantur) verbum scriptum tanquam literam occidentem respuit, soloque spiritu interno contentos nos esse jubet. De libertinis, qui auctoribus Copino et Quintino exorti sunt, in hunc modum scribit Joannes Calvinus in instructione adversus libertinos cap. 9. *Jam*, inquit, *diximus, istos initio aperte ridere solitos si quis Scripturas allegaret: nec dissimulasse, quin eas pro fabulis haberent. Interim tamen non desinebant iis uti, si quis esset locus, quem in sensum suum torquere possent. Non quod ei adhiberent fidem, sed tantum ut perturbarent idiotas, atque ita concuterent, ut tandem eos ad se possent facilius adducere. Si quis locus ipsis objiceretur respondebant: Nos literae minime obnoxios esse, sed spiritum qui vivificat sequi oportere. Quin etiam Porcus ille Quintinus unumquemque apostolorum aliquo scommate notaverat, veluti Picardico suo sermone, Paulum vocans vas fractum, Joannem juvenem stolidulum, Petrum abnegatorem Dei, Matthaeum faeneratorem.* Haec ille.

Porro Martinus Lutherus, et Joannes Calvinus, et quotquot sectatores et discipuli eorum sunt, hunc ipsum Swenckfeldii et libertinorum errorem Romano Pontifici totique catholicae Ecclesiae impudentissimo mendacio adscribere non verentur. Lutheri verba in lib. de conciliis et Ecclesia, prope extremo sic habent: *Papa, hac ipsa de re pene totum orbem terrarum immani mole commentariorum et librorum refersit, et in meros laqueos conscientiarum, leges, exactiones, jura divina et humana, articulos fidei, nomen peccati et justitiae convertit: ut meritus sit denuo tradi ignibus suum decretale; facile enim carere posset Ecclesia tali libro, qui horribile et irreparabile damnum dedit in magna parte generis humani*, sacram scripturam *in coeno et pulvere sepeliit, et doctrinam christianam pene integram delevit.* Haec Lutherus, quorum similia passim leguntur in libro adversus regem Angliae, et in libro de falso statu cleri, et alibi. Calvini verba initio libri seu instructionis adversus anabaptistas haec sunt: *Nec enim papistarum more dicimus, sacrosanctas scripturas missas fieri oportere, ut auctoritati hominum acquiescamus; hoc enim effugium censemus blasphemiam execrabilem esse.* Quapropter ut et illorum errorem, et horum mendacium breviter refellamus, illud imprimis statuendum erit: propheticos et apostolicos libros juxta mentem Ecclesiae catholicae, et olim in concilio III. carthaginensi cap. 47. et nuper in concilio tridentino sess. 4. explicatam, verum esse verbum Dei, et certam ac stabilem regulam fidei. Id vero his argumentis comprobamus.

CAPUT II.

Libris, qui canonici nominantur, verbum Dei contineri.

Principio Moses, Prophetae, Christus ipse, Joannes, Apostoli, vel divina dogmata ex Scripturis ipsi confirmabant, vel certe ad Scripturas legendas

alios hortabantur, nec ullum unquam ad interni spiritus judicium Scripturis neglectis remiserunt. Quorum testimonia non eo a nobis adferentur, quod ab adversariis magnifieri existimemus; sed ne Scripturae, quarum auctoritate adversus nos qui eas merito veneramur, adversarii interdum abutuntur, pro eorum sententia facere videantur.

Moses igitur Deut. 17. *Si difficile*, inquit, *et ambiguum apud te judicium esse perspexeris etc.* Et infra: *facies quodcunque dixerint, qui praesunt loco quem elegerit dominus, et docuerint te juxta legem ejus.* Ubi satis aperte s. Moses controversias exortas in populo Dei ex lege Domini dijudicandas docet. Ad eundem modum et Isaias clamat cap. 8. *Ad legem magis, et ad testimonium.* Et Malach. cap. 2. *Labia sacerdotis custodient scientiam, et legem requirent ex ore ejus: quia angelus Domini exercituum est.* David quoque in ps. 118. *Beati qui scrutantur testimonia ejus.*

Christus vero primum legationem suam Scripturae testimonio confirmat, illis prophetae verbis in medium allatis: *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me etc.* Deinde Marc. 12. sadducaeos ex divinis literis confutat, cum ait: *Nonne ideo erratis non scientes Scripturas?* Et infra: *De mortuis autem quod resurgant, non legistis in libro Moysi etc.* Porro Matth. 22. Pharisaeis quo alio argumento silentium imposuit quam illo, quod ex David deprompsit? Et rursus eosdem pharisaeos, non ad spiritum aliquem internum, sed ad scripturas divinas rejicit dicens Ioan. 5. *Scrutamini Scripturas.*

Jam vero Joannes Baptista testem legationis suae, non spiritus interni judicium, sed Isaiam prophetam adhibuit; siquidem interrogatus quis esset: *Ego* (inquit Joan. 1.) *vox clamantis in deserto, dirigite viam Domini, sicut dixit Isaias propheta.* De Beroeensibus illud non sine laude commemoratur in actis apost. cap. 17. quod cum Paulum apostolum audivissent, scrutabantur quotidie Scripturas, si haec ita se haberent. Ipsi vero apostoli Petrus, Paulus, Joannes, Jacobus, Judas, non modo in singulis epistolis frequenter adhibent testimonia legis et prophetarum, quae nimis longum esset hoc loco recensere; sed interdum etiam Scripturarum auctoritatem universe praedicant: *Habemus*, inquit s. Petrus 2. Pet. 1. *firmiorem propheticum sermonem, cui bene facitis attendentes, tanquam lucernae lucenti in caliginoso loco.* Et s. Paul. 2. Timoth. 3. *Ab infantia*, inquit, *sacras literas nosti, quae te possunt instruere ad salutem. Omnis Scriptura divinitus inspirata utilis est ad docendum, ad arguendum, ad corrigendum, ad erudiendum in justitia, ut perfectus sit homo Dei ad omne opus bonum instructus.* Denique Deus ipse ad Josue cap. 1. *Non recedat*, inquit, *volumen legis hujus ab ore tuo, sed meditaberis in eo diebus ac noctibus.* Cum Mose igitur pugnant, cum prophetis, cum apostolis, cum Christo ipso, ac Deo Patre, et Spiritu Sancto, qui sacras literas et oracula divina contemnunt.

Deinde regula catholicae fidei certa notaque esse debet; nam si nota non sit, regula nobis non erit: si certa non sit, ne regula quidem erit. Porro privata spiritus revelatio, utut in se certa sit, nobis tamen nota esse nullo modo potest, nisi forte divinis testimoniis, idest, veris miraculis confirmetur; quorum extrema penuria ii praesertim laborant, qui hoc nostro saeculo non minus quam caeteri spiritum jactant. Nam quis mihi fidem faciet, non mentiri anabaptistam, cum se a spiritu afflatum dicit? Sed fac; non mentiri: qua via cognoscam spiritum illum, spiritum lucis et non spiritum tenebrarum esse? Et cum tam multi hoc tempore ducem ac doctorem Spiritum Sanctum habere se glorientur, et tamen inter se sic animis sententiisque dissideant ut aliis sint haeretici, fieri certe non potest ut omnes recte sentiant. Quod si aut falluntur omnes, aut quod est omnino necessarium, aliqui: quis affirmare audebit, ex eorum numero se non esse, qui a spiritu Satanae deluduntur?

At sacris scripturis, quae propheticis et apostolicis literis continentur, nihil est notius, nihil certius; ut stultissimum esse necesse sit, qui illis fidem esse habendam neget. Notissimas enim esse, testis est orbis Christianus et consensio omnium gentium, apud quas multis jam saeculis summam semper auctoritatem obtinuerunt: certissimas autem atque verissimas esse, nec humana inventa, sed oracula divina continere.

Primo testis est veritas vaticiniorum, de qua sic loquitur s. Aug. lib. 12. Civ. cap. 9. *Scripturae fides mirabilem auctoritatem non immerito habet in orbe terrarum atque in omnibus gentibus, quas sibi esse credituras, inter caetera vera quae dixit, vera divinitate praedixit.* Et rursus c. 10. *Quanto minus*, inquit, *credendum est illis literis, quas plenas fabulosis velut antiquitatibus proferre voluerint, contra auctoritatem notissimorum divinorumque librorum, quae totum orbem sibi crediturum esse praedixit, et cui totus orbis, sicut ab ea praedictum est, credidit: quae vera se narrasse praeterita, ex his quae futura praenunciavit, cum tanta veritate implentur, ostendit.*

Secundo testis est incredibilis quaedam et plane divina conspiratio atque concordia tot virorum, qui diversis locis, temporibus, linguis, occasionibus sacra volumina conscripserunt, ut non tam ipsi scriptores diversi, quam unius scriptoris diversi calami fuisse videantur. Itaque recte Theod. praefatione in psal. et sanctus Greg. praefat. in Job, linguas et manus scriptorum sacrorum nihil aliud, quam Spiritus Sancti calamos appellandos esse censuerunt.

Et s. Aug. lib. 18. Civ. c. 41. de hac admirabili concordia Scripturarum loquens: *Auctores nostri*, inquit, *in quibus non frustra sacrarum literarum figitur et terminatur canon, absit ut inter se aliqua ratione dissentiant. Unde non immerito cum illa scriberent, eis Deum, vel per eos loquutum, non pauci in scholis atque gymnasiis litigiosis disputationibus garruli, sed in agris atque urbibus, cum doctis atque indoctis, tot tantique populi crediderunt. Ipsi sane pauci esse debuerunt, ne multitudine vilesceret, quod religione carum esse oporteret, nec tamen ita pauci, ut eorum non sit miranda consensio. Neque enim in mul-*

titudine philosophorum, qui labore etiam literario monumenta suorum dogmatum reliquerunt, facile quis invenerit, inter quos cuncta quae sensere conveniant.

Tertio testis est Deus ipse, qui aliquando coelesti animadversione scripturam hanc suam ab humana profanatione defendit. Miranti siquidem Ptolemaeo regi, cur divinorum librorum nulli, neque historici, neque poetae veteres meminissent; Demetrius Phaleraeus respondit, ut ex Aristaeo referunt Joseph. lib. 12. antiq. cap. 2. et Euseb. lib. 8. praepar. evang. cap. 1. Divinam hanc scripturam esse, atque a Deo ipso datam, propterea si qui profanorum hominum eam attingere voluerunt, eos a Deo percussos continuo resiliisse. Affirmavitque, Theopompum quendam, quod aliquid divinorum voluminum graeca oratione ornare voluerat, subito, mentis quadam agitatione divinitus immissa, vehementer perturbatum ab incoepto opere coactum esse desistere: Theodorum vero tragoediarum scriptorem, quod nescio quid e divina scriptura ad fabulam quandam transferre decreverat, luminibus captum orbatumque esse: ita repentina calamitate insignem temeritatem continuo esse repressam.

Quarto testis est ipsa Scriptura, cujus si verae fuerunt praedictiones rerum futurarum, ut eventus postea comprobavit, cur vera non sint rerum praesentium testimonia? Verum igitur est, quod ait David lib. 2. Reg. cap. 23. *Spiritus Domini locutus est per me, et sermo ejus per linguam meam.* Verum quod ait Zachar. Luc. 1. *Benedictus Dominus Deus Israel etc. sicut locutus est per os sanctorum, qui a saeculo sunt, prophetarum ejus.* Verum quod ait Petrus. 2. Petr. cap. 1. *Spiritu Sancto inspirati loquuti sunt sancti Dei homines.* Et Paulus 2. Timoth. 3. *Omnis Scriptura divinitus inspirata.* Verum denique id quod omnes prophetae identidem repetunt: *Haec dicit Dominus.*

Postremo testis est infinitus prope numerus divinorum miraculorum, quae omnibus saeculis facta sunt ad ea dogmata comprobanda, quae in his literis continentur.

Quare cum sacra scriptura regula credendi certissima tutissimaque sit, sanus profecto non erit, qui ea neglecta, spiritus interni saepe fallacis, et semper incerti, judicio se commiserit. Et probe sanctus August. in prologo de doctrina christiana, his verbis christianos admonuit: *Caveamus tales tentationes superbissimas et periculosissimas, magisque cogitemus, et ipsum apostolum Paulum, licet divina et coelesti voce prostratum et instructum, ad hominem tamen missum esse, ut sacramenta perciperet, atque copularetur Ecclesiae: et Centurionem Cornelium, quamvis exauditas orationes ejus, eleemosinasque respectas ei angelus nunciaverit, Petro tamen traditum imbuendum; per quem non solum sacramenta perciperet, sed etiam quid credendum, quid sperandum, quid diligendum esset, audiret.*

Huc accedit, quod providentia Dei ita quodque regit et moderatur, ut cujusque natura postulat: natura autem hominum id postulat, ut quoniam animo et corpore praediti sumus, et corporalia facilius quam spiritualia capimus; per ea, quae sensibus corporis percipiuntur, quasi per quosdam gradus, ad spiritualia et coelestia deducamur. Non igitur omnes vulgo per internum afflatum Deus docet, quid de se credi, quidve a suis agi velit: sed per corporales literas, quas et cerneremus, et legeremus, erudire nos voluit. *De illa civitate, unde peregrinamur* (inquit Augustinus conc. 2. in psal. 90.) *literae nobis venerunt; ipsae sunt Scripturae, quae nos hortantur, ut bene vivamus.*

Neque vero si David, Moses, Isaias, Petrus, Paulus, Joannes, et alii quidam pauci in coetum quodammodo angelorum admissi, ab ipso fonte veritatis per se sapientiam hauserunt, continuo caeteri etiam homines, neque divinis literis, neque ullis doctoribus opus habebunt. Alia siquidem ratio esse debet fundamentorum, alia parietum, alia montium, alia collium. Nunquid omnes apostoli? nunquid omnes prophetae? nunquid omnes fundamenta? nunquid omnes montes? et si omnes montes; ubi colles? si omnes fundamenta; ubi domus? si omnes apostoli et prophetae; ubi synagoga populorum? de qua scriptum est in psal. 7. *Et synagoga populorum circumdabit te.* Nos igitur superaedificamur (ut Apostolus ait in 2. cap. epist. ad Ephes.) super fundamentum apostolorum et prophetarum, quorum praedicatione et literis erudimur: illi vero, qui ipsi viderunt, et ministri fuerunt sermonis, sustentantur atque nituntur ipso summo angulari lapide Christo Jesu.

Sole exoriente, montium cacumina illustrantur; inde autem ad colles, et usque ad imas valles radii luminis derivantur. Ita juxta psalm. 71. suscipiunt montes pacem populo, et colles justitiam: *Montes* (inquit s. Aug. tract. 1. in Joan.) *excelsae animae sunt, colles parvae animae sunt, sed ideo montes excipiunt pacem, ut colles possint excipere justitiam. Quae est justitia quam colles excipiunt? Fides: quia justus ex fide vivit. Non autem exciperent minores animae fidem, nisi majores animae. quae montes dictae sunt, ab ipsa sapientia illustrarentur, ut possent parvulis trajicere, quod possint parvuli capere.* Et infra: *Oculos nostros cum levamus ad Scripturas, quia per homines ministratae sunt Scripturae, levamus oculos nostros ad montes, unde auxilium veniet nobis.*

Postremo, si in quavis humana republica, sublatis legibus institutisque majorum, id unicuique liceret, quod naturali sua prudentia aequum ac justum censeret; quanta perturbatio rerum omnium? quanta confusio sequeretur? quam brevi tempore tota ea respublica funditus interiret? et nemo tamen est, qui non aliquid sapiat in rebus humanis, quique omni prorsus judicio careat. Quid igitur fieret, si in ea republica, quae divina potius quam humana est, et in qua multa necessario supra rationem naturalem credenda, multa supra humanas vires agenda sunt, sacra eloquia divinitus inspirata tollerentur e medio, et solus internus afflatus expectandus et sequendus esset? quid, quod maxima pars hominum ex rudibus et imperitis constat, qui nihil sibi divinitus indicari, ne

per somnium quidem unquam senserunt; quid igitur isti? expectabunt semper? nihil interim credent? in omnem aeternitatem peribunt? an assequentur sine fide justitiam? vel beatitudinem sine justitia? Sed habent swenckfeldiani ac libertini argumenta, quibus sententiam confirment ac tueantur suam, scilicet, ut non sine ratione insanire videantur. Illa igitur qualia sint, inspiciamus.

CAPUT III.

Refellitur objectio ex verbis beati Pauli: litera occidit, spiritus autem vivificat.

Apostolus Paulus, inquiunt, *disertis verbis literam a spiritu distinquit, et illam ad testamentum vetus aperte rejicit, quam etiam occidentem vocat; hunc autem novi testamenti proprium esse confirmat, et vivificantem nominat. Idoneos*, *inquit*, *2. Corinth. 3. nos fecit ministros novi tetamenti non literae, sed spiritus. Litera enim occidit, spiritus autem vivificat. Igitur quemadmodum vetus testamentum judaeorum est, et nihil ad homines christianos pertinet; ita nec scripturae divinae, quae nihil aliud, quam literae sunt, ad christianos homines pertinebunt.*

Ad hoc argumentum facile respondemus. ac primum si res ita se habet, et nihil ad nos sacrae literae pertinent, cur ipse Christus ait Joan. 5. Scrutamini Scripturas? cur Paulus tot literas scripsit? cur 1. Tim. 4. discipulum monuit, ut lectioni operam daret? Sed nimirum apost. Paulus, neque per literam occidentem, sacram scripturam; neque per spiritum vivificantem, internam spiritus alloquutionem intelligi voluit. Neque aliud sunt Paulo litera et spiritus, quam Joanni lex et gratia. *Lex*, inquit Joan. cap. 1.. *per Mosem data est, gratia et veritas per Jesum Christum facta est.* Et s. Aug. lib. 15. contra Faustum cap. 8. *Eadem*, inquit, *lex*, *quae per Mosem data est, gratia et veritas per Jesum Christum facta est, cum accessit literae spiritus, ut inciperet impleri justitia legis, quae non impleta reos etiam praevaricatione faciebat.* Quod autem Paulus per literam legem significet, ex verbis sequentibus potest intelligi. Nam cum dixisset: *Idoneos nos fecit ministros novi testamenti; non literae, sed spiritus*: *litera enim occidit, spiritus autem vivificat;* subjecit continuo: *Quod si ministratio mortis. literis deformata in lapidibus fuit in gloria. ita ut non possent intendere filii Israel in faciem Moysi. propter gloriam vultus ejus, quae evacuatur*; *quomodo non magis ministratio spiritus erit in gloria*? Quibus verbis nullum reliquit dubitandi locum, quin per literam occidentem lex in lapidibus descripta intelligenda sit.

Sed operae pretium erit breviter explicare, lex illa per Mosem data, cur litera, cur occidens, cur testamenti veteris propria esse dicatur; ne dum libertinos et swenkfeldianos refellimus, aliquid lutheranis concedere videamur.

Ac prima quidem dubitatio facillima et pene nulla erit, si Moses cum Christo, et lex conferatur cum gratia. Etenim Moses cum legem datam a Deo deferret ad populum, nihil detulit aliud quam literas incisas in lapide; Christus vero, nec literas ullas scripsit, nec ab alio scriptas attulit, sed spiritum dilectionis et gratiae, qui ne scribi quidem potest, cordibus suorum afflavit. Itaque merito Christi lex, spiritus et gratia: lex Mosis, litera nominata est.

Cur autem occidere lex dicatur, non eadem omnium sententia est. Origenes lib. 6. contra Celsum, prope extremo, literam occidentem significare videtur esse Scripturam ipsam, cum juxta propriam verborum significationem exponitur: eandem autem spiritum esse vivificantem, si mystice et spiritualiter exponatur: *Literam*, inquit, *nominavit, cum juxta sensum divinas literas accipimus*; *spiritum vero cum juxta intellectum.* Et clarius lib. 7. ante medium: *Dicimus*, inquit. *legem esse duplicem, videlicet. alteram juxta literam, alteram juxta sententiam, sicut et majores nostri docuerunt. Jam illam, quae sic, ut scriptum est. accipitur, non tam nos, quam Deus, per quendam prophetam jus non bonum nominat, et praecepta non bona. Quem imitatus Paulus noster pronunciavit literam occidere, quod perinde est, ac si verba dixisset occidere. Caeterum, spiritus, inquit, vivificat. quod tantundem valeat. ac si nos eorum intellectu vitam consequi scripsisset.* Haec Origenes; cujus sententia si ita accipiatur, ut nihil omnino in divinis scripturis ad literam exponi possit. exploratum errorem continet, et jam dudum a patribus explosa est. Vide Epiph. epist. ad Joan. et in haeresi Origenis. Chrysost. hom. 13. in Gen. Hieron. in epist. ad Pammachium, de erroribus Jo. Hierosol. et in cap. 10. Danielis. August. lib. 13. de Civ. Dei cap. 21. et lib. 8. Gen. cap. 1. Si sic autem, ut quae figurate dicta sunt, ea secundum propriam verborum significationem explicare prohibeantur; vera quidem sententia est, sed in hunc Pauli locum minime quadrat. Nec enim Apostolus, cum literam dicit occidere, de figuris Scripturarum loquitur; sed de notissimis illis praeceptis, quae in duabus tabulis lapideis scripta erant. Sic enim ait: *Litera occidit. spiritus autem vivificat. Quod si ministratio mortis literis deformata in lapidibus fuit in gloria etc.* Et rursum in epist. ad Rom. ubi aliquoties repetit, legem occidere, non aliam legem adfert in medium. quam illam, Non concupisces. *Et utique* (ut verbis utar August. lib. de spir. et lit. cap. 4.) *non figurate aliquid dicitur, quod accipiendum non sit secundum literae sonum, cum, dicitur, Non concupisces: sed apertissimum saluberrimumque praeceptum est: quod si quis impleverit, nullum habebit omnino peccatum.*

Jam vero s. Jo: Chrysost. in 2. ad Corinth. cap. 3. et qui eum sequuti sunt, Theodor. Theoph. Oecumenius, necnon commentarius, qui s. Ambrosio attribuitur, et alii nonnulli, literam occidentem, legem punientem; spiritum vivificantem, gratiam liberantem a peccatis esse docent. Lex enim non modo adulteros et latrones, sed etiam eum, qui sabbatho ligna collegerat, imperabat occidi, num. 15. Gratia vero sceleratissimos etiam homines, et

omni flagitiorum genere contaminatos, per lavacrum regenerationis, aut per verbum reconciliationis absolvit.

Caeterum haec etiam explicatio non omnino satisfacit: nam lex divina sicut improbis poenas, ita praemia bonis costituit: et sicut scriptum est Deut. 27. *Maledictus qui non permanet in sermonibus legis hujus, nec eos opere perficit;* ita scriptum etiam est Levit. 18. *Custodite leges meas, atque judicia, quae faciens homo, vivent in eis.* Cur igitur lex occidere dicitur, non etiam vitam afferre? nam si propterea litera occidens merito appellari potest, quod transgressores suos occidat; pari ratione litera vivificans dici poterit, quod cultoribus suis vitam propaget.

Verissima igitur, et verbis Apostoli maxime consentanea s. Augustini sententia est, legem videlicet sine gratia literam occidentem ab apostolo Paulo, duabus de causis esse appellatam. Primum, quod cum impleri non possit, eum cui datur quodammodo praevaricatorem efficiat. *Lex*, inquit *idem* Apostolus Rom. 4., *iram operatur: ubi enim non est lex, nec praevaricatio.* Diende, quod ipsa prohibitione concupiscentiam augeat: nam, ut ille recte ait: Nitimur in vetitum semper, cupimusque negata: *Occasione*, inquit Apostolus, *accepta, peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam*, Rom. 7. et s. Augustinus de spiritu et lit. cap. 4. *Doctrina*, inquit, *illa quae praecipit, non concupisces, bona et laudabilis lex est: sed ubi sanctus non adjuvat spiritus inspirans pro concupiscentia mala concupiscentiam bonam, hoc est, charitatem diffundens in cordibus nostris; profecto illa lex, quamvis bona, auget prohibendo desiderium malum; sicut aquae impetus, si in eam partem non cesset influere, vehementior fit obice opposito, cujus molem cum evicerit, majore cumulo praecipitatus violentius per prona provolvitur. Et hoc est, quod fallit peccatum per mandatum, et per illud occidit, cum accedit etiam praevaricatio, quae nulla est, ubi lex non est.*

Quare nec per se, nec aliqua propria vitiositate sua, sed ex occasione solum, eaque accepta, non data, lex occidit. Nam *peccatum*, ut Apostolus ait Rom. 7. *occasione accepta per mandatum seduxit me, et per illud occidit. Itaque lex quidem sancta, et mandatum sanctum, et justum, et bonum: quod ergo bonum est, mihi factum est mors? absit: sed peccatum, ut appareat peccatum, per bonum operatum est mihi mortem.*

Postrema restat quaestio: cur lex, sive litera propria testamenti veteris esse dicatur. Nam nec in testamento veteri viguit lex sine gratia, sive litera sine spiritu; cum tam multi floruerint eo tempore justissimi, viri *incedentes*, ut ait Luc. cap. 1. de Zacharia et Elisabeth, *in omnibus mandatis et justificationibus Domini sine querela:* nec in testamento novo regnat spiritus sine litera, sive gratia sine lege; cum Christus dixerit Matth. 5. *Audistis quia dictum est antiquis, non occides: qui autem occiderit reus erit judicio. Ego autem dico vobis, quia omnis, qui irascitur fratri suo reus erit judicio*; et quae sequuntur. Et rursum Joan. 3. *Nisi quis renatus fuerit ex aqua, et Spiritu Sancto non potest introire in regnum Dei*; et Matth. 28. *Euntes, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti: docentes eos servare omnia quaecunque mandavi vobis.*

Quid est igitur quod Apostolus ait 2. cor. 3. *Idoneos nos fecit ministros novi testamenti, non literae, sed spiritus?* qua ratione literam, hoc est, legem a testamento novo excludit, in quo tot leges ab ipso Christo praescribi videmus? Sed facile quaestio ista dissolvitur, si quid per se, et proprie ad utrumque testamentum pertineat, ex proprio utriusque testamenti fine discernamus. Testamenti veteris finis proprius erat id efficere, ut genus humanum in ipso primo parente, tanquam in radice corruptum, et vitiatum, aegrotationis vulnerumque suorum admoneretur, atque inde timore et dolore concepto medicum quaereret. Ad hunc finem lex perducit. *Per legem cognitio peccati*, inquit Apostolus Rom. 3. et rursum: *Peccatum non cognovi, nisi per legem.* Rom. 7. et divus Augustinus: *Utilitas*, inquit epist. 200. ad Asellicum, *legis est ut hominem de sua infirmitate convincat, et gratiae medicinam, quae in Christo est, implorare compellat.*

Quare per se, ac proprie testamentum vetus, quod legibus ac literis continetur, timorem adducit, in servitutem generat, ut Paulus loquitur Rom. 8. et Galat. 4. Qui vero sub veteri testamento justi liberique fuisse leguntur, ii non litera testamenti veteris, sed spiritu testamenti novi tales fuerunt. *Dispensabant*, inquit s. Aug. epist. 120. ad Honoratum, *illi sancti pro congruentia temporis testamentum vetus, pertinebant vero ad testamentum novum.* Et de peccatorum merit. et remiss. lib. 1. cap. 11. *Regnum mortis, sola in quolibet homine gratia destruit Salvatoris, quae operata est etiam in antiquis sanctis, quicunque antequam in carne Christus veniret, ad ejus tamen adjuvantem gratiam, non ad legis literam, quae jubere tantum, non adjuvare poterat, pertinebant.* Finis autem testamenti novi non alius est, quam mederi, sanare, liberare. Id vero totum praestat gratia. *Infelix ego homo*, inquit divus Paulus Rom. 7. *quis me liberabit de corpore mortis hujus? Gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum:* et s. Augustinus libro de spiritu et litera cap. 30. *Per legem*, inquit, *cognitio peccati, per gratiam sanatio animae a vitio peccati.*

Igitur testamentum novum per se ac proprie, non legem adfert, sed gratiam, nec literae, sed spiritus solius ministerium est, nihilque est aliud, quam charitas Dei diffusa in cordibus nostris per Spiritum Sanctum qui datus est nobis, quod tanto ante Propheta praedixit, cum ait Hierem. 31. *Ecce, dies venient, dicit Dominus, et feriam domui Israel, et domui Juda faedus novum, non secundum pactum quod pepigi cum patribus vestris in die qua apprehendi manum eorum, ut educerem eos de terra Aegypti; pactum, quod irritum fecerunt, et ego dominatus sum eorum, dicit Dominus. Sed hoc erit pactum, quod feriam cum domo Israel post dies illos, dicit Dominus: Dabo legem*

meam in visceribus eorum, et in corde eorum scribam eam. Itaque si de eo agatur, quod per se ac proprie ad utrumque testamentum pertinet, verissime Paulus dixit 2. Corint. 3. *Idoneos nos fecit ministros novi testamenti, non literae, sed spiritus.* Nec minus vere Joannis 1. cap. *Lex per Moysem data est.gratia et veritas per Jesum Christum facta est.*

Sed quanquam testamentum novum per se ac proprie leges non adferat, leges tamen duplici ratione complectitur. Primum enim eas omnes leges, quae ad bene beateque vivendum referuntur,gratia novi testamenti non destruit, sed confirmat: quippe quae humanae infirmitati ad eas implendas vires praebet: *Legem*, inquit Apostolus Rom.3., *destruimus per fidem? absit, sed legem statuimus*, et infra cap. 8. *quod enim impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem; Deus filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, et de peccato damnavit peccatum in carne, ut justificatio legis impleretur in nobis*, et s. August. lib. de spiritu et litera, cap.19. *Lex ergo data est*, inquit, *ut gratia quaereretur, gratia data est, ut lex impleretur. Neque enim suo vitio non implebatur lex, sed vitio prudentiae carnis. Quod vitium per legem demonstrandum.per gratiam sanandum fuit.*

Deinde novas etiam quasdam leges Christus tulit, ut de baptismo, de eucaristia, de sacramentis coeteris, vel exhibendis, vel suscipiendis: quia tametsi Christus non ideo ad nos venit, ut tanquam alter Moses novae legis pondere nos premeret, sed ut jacentes sub onere legis auxilio gratae sublevaret; tamen ad vetera morum praecepta saluberrimas illas leges adjungendas putavit, quae dum ad sacramenta nos ducunt,atque ad gratiam per sacramenta perducunt: non solum non premunt onere ponderum, verum attollunt etiam vice pennarum, ut loquitur Augustinus lib. de perfect. just. Sed de prima objectione satis dictum est.

Objectiones coeterae,quia communes sunt swenckfeldianis et libertinis, cum lutheranis et calvinistis, in ea disputatione commodius dissolventur, in qua de interprete Scripturarum, et judice controversiarum adjuvante Domino disseremus.

CAPUT IV.

Qui sint libri sacri.

Scripturam propheticam et apostolicam, sacram divinamque esse, satis, ut arbitror, demonstratum est disputatione superiore. Sequitur, ut qui sint vere prophetici et apostolici libri deinceps explicemus. Est autem omnis haec de numero sacrorum librorum disputatio divisa in partes tres. Primum enim de iis libris agendum erit, de quorum auctoritate nulla unquam fuit inter catholicos homines disceptatio. Deinde de iis qui tametsi vere prophetici, aut apostolici sint, non tamen semper aeque certa et explorata eorum auctoritas fuit. Postremo de iis, qui quanquam a nonnullis clarissimis doctissimisque viris aliquando in numero divinorum volumi um haberentur, publico tamen totius Ecclesiae judicio nunquam approbati sunt.

Primi ordinis librorum haec sunt nomina; Pentateuchus Mosis, liber Josue, Judicum, Ruth, Regum quatuor, Paralipomenon duo, Esdrae et Nehemiae duo, Job, Psalterium CL. psalmorum, Proverbia.Ecclesiastes. Cantica, Prophetae majores quatuor, Prophetae minores duodecim, Evangeliorum libri quatuor, Acta apostolorum, Epistolae Pauli numero XIII., omissa videlicet sola epistola ad Hebraeos, epistolae canonicae duae, Petri una, Joannis altera.

Secundus ordo hos libros continet; Hester, Baruch, Danielis partem, Tobiam, Judith,Sapientiam, Ecclesiasticum, Machabaeorum primum et secundum, Marci, Lucae, Joannis partes quasdam. Epistolam ad Hebraeos,Epistolam Jacobi,posteriorem Petri, primae Joannis particulam, secundam et tertiam Joannis, Epistolam Judae, Apocalypsim.

Tertius ordo illa omnia comprehendit, quae recensentur ab Innocentio epist. 3. ad Exuperium, Gelasio dist. 15. can. Sancta romana, Athanasio in synopsi, Eusebio lib. 3. hist. cap. 25. ex quibus haec pauca videntur exstare, oratio Manassae III. et IV., liber Esdrae III., item et IV. Machabaeorum, psalmus CLI., appendix libri Job, liber Hermetis qui inscribitur Pastor.

Ac primi quidem ordinis libros in Ecclesia catholica divinam auctoritatem semper habuisse, testes sunt omnes summi pontifices, omnia concilia, omnes patres, qui quacunque de causa libros enumerare studuerunt. Vide ex pontificibus Innocentium I. in epist. 3. ad Exuperium c. ult. Gelasium I. in decreto de libris sacris, quod exstat in 2. tomo conciliorum. Ex conciliis Laodicenum can. 59. Carthaginense III. can. 47. Florentinum in institut. armenorum juxta fidem summae conciliorum, tridentinum sess. 4.

Ex graecis patribus, Origenem apud Eusebium lib. 6. hist. cap. 18. Ipsum vero Eusebium lib. 3. hist. c. 25. Athanasium in synopsi, Gregorium Nazianzenum in lib. de genuinis Scripturis carmine conscripto, Epiphanium in lib. de mensuris et ponderibus. Item eundem adversus haeresim anomaeorum, Cyrillum hierosolymit, catechesi 4. Joannem damascenum lib. 4. de fide, cap. 18.

Ex patribus latinis, Hieronymum, cum in prologo Galeato, tum in epist. ad Paulinum de studio sanctarum scripturarum, Ruffinum in explicatione symboli, Augustinum lib. 2. de doctrina christiana capite 8. Isidorum lib. 6. etymologiarum, c. 1. His adde tres alios scriptores,qui solius testamenti veteris libros recensent.Josephum lib.1.adversus Apionem, Melitonem Sardensem apud Esebium lib. 4. hist. cap. 26., et Hilarium praefatione in psalmos.

Porro coeteri patres Justinus, Irenaeus, Basilius, Tertullianus, Cyprianus, Ambrosius, omnesque alii, tum graeci, tum latini, quamvis divinorum librorum seriem non describant, passim tamen eorum testimoniis sic utuntur, ut eos omnes in sacris divinisque libris a se habitos non obscure testentur.

CAPUT V.

De haereticis, qui libros testamenti veteris primi ordinis oppugnarunt.

Etsi vero in Ecclesia catholica, orthodoxorum omnium consensione, enumeratorum librorum semper viguit auctoritas; non defuere tamen haeretici, qui libris iisdem omnem prorsus auctoritatem detrahere niterentur. Quoniam autem illas eorum haereses majorum nostrorum diligentia jamdudum exstinctas ac sepultas, rursum hoc nostro saeculo Sixtus senensis in extrema sua bibliotheca stylo prosequutus est, quam brevissime potero ab antiquis istis non tam hostibus, quam umbris hostium me expediam. Igitur decem et octo haereses adversus eos libros, quos in primo ordine recensuimus, diversis temporibus exstiterunt.

Prima eorum est, qui libros testamenti veteris, quod eos a malo Deo quodam dictatos existimarent, in universum respuebant. Ita sensere primum Simoniani, Basilidiani, Marcionitae apud Irenaeum lib. 1. cap. 20. 22. 29., deinde Manichaei apud Epiphan. haeres. 66. Bogomiles apud Eutymium Panopliae par. 2. tit. 23. cap. 1. Albigenses apud Antonin. par. 4. tit. 11. c. 7. Nostro etiam saeculo quindecim anabaptistarum praedicantes in colloquio Franckental, vetus testamentum haud aliter in disputationem fidei admittendum censuerunt, quam quatenus cum novo testamento concordat.

Refellunt hanc haeresim Epiphanius in haeresi Manichaeorum, Augustinus, cum in lib. adversus Faustum Manichaeum, tum in aliis duobus contra adversarium legis et prophetarum, et Petrus cluniacensis in epist. contra Petrobrusianos.

Et sane mirandum videtur, eos haereticos qui testamenti novi libros venerabantur, contemnere potuisse libros testamenti veteris, cum hi ab illis et plurima et luculentissima suae auctoritatis habeant testimonia: *Necesse est*, inquit Dominus Luc. ult., *impleri omnia quae scripta sunt in lege Moysi, et prophetis, et psalmis de me*. Et Apostolus Rom. 1. *Paulus*, inquit, *Apostolus segregatus in evangelium Dei, quod ante promiserat per prophetas suos in scripturis sanctis*, et rursum ad Galat. 4. *Scriptum est, quia Abraham duos filios habuit, unum de ancilla, et unum de libera, quae sunt per allegoriam dicta*: *haec enim sunt duo testamenta*. Item alibi ad Hebr. 1. *Multifariam multisque modis, olim Deus loquens patribus in prophetis, novissime loquutus est nobis in filio, etc.*

Altera haeresis Ptolomaei cujusdam fuit: qui (ut Epiphanius refert haeres. 33.) legem Mosis tres in partes dividebat; atque unius quidem mundi opificem auctorem faciebat, alterius Mosem, tertiae seniores synagogae. Nec vero mundi opifex Ptolomaeo Deus verus erat, sed medium quoddam numen inter Deum, et diabolum. Itaque non modo legem universam, sed nec ullam ejus partem sacram divinamque esse censebat.

Refellit hanc haeresim Zacharias apud Lucam, c. 1., ubi testatur, Dominum Deum Israel loquutum esse per ora Sanctorum, qui a saeculo sunt, idest, omnium prophetarum ejus. Refellit eandem Apostolus Paulus, cum omnem Scripturam divinitus inspiratam esse affirmat, 2. Timoth. 3.

Tertia est haeresis Theodori Mopsuestiae episcopi, qui prophetas omnes, non quidem aperte rejicit, sed dum impudenter affirmat, nihil eos de Christo unquam praedixisse, (ut ex fragmentis commentariorum ejus quae in V. synodo collat. 4. recitantur, intelligi potest) cum ipsorum prophetarum utilitatem et auctoritatem nimium extenuat, tum ipsum Christum et apostolos clarissimorum mendaciorum reos facit. Quid enim aliud, quam mendacium erit, quod ipsa veritas de se ait, cum perlecto testimonio Isaiae subjunxit Luc. 4. *Hodie impleta est haec Scriptura in auribus vestris?* quid aliud quam mendacium erit, quod act. 10. Petrus ait: *Huic omnes Prophetae testimonium perhibent?*

Omitto caetera prophetarum testimonia, quae passim in testamento novo de Christo ab evangelistis et apostolis explicantur. Tot enim sunt, ut brevi enumerari non possint. Vide Matth. 1. 2. 4. 12. 21. 27. Marc. 12. 15. Luc. 11. Joan. 2. 12. 19. Actor. 2. 4. 13. Ephes. 4. Hebr. 1. 10. etc.

Quarta haeresis psalmos Davidis ut humana, vel profana potius cantica, sine ullo divino afflatu conscripta repudiat. Auctores hujus erroris Philastrius in catalogo haeret. cap. 127. Nicolaitas et Gnosticos facit. Paulum Samosatenum scriptum reliquit Eusebius lib. 7. hist. c. 25. psalmos illos, qui in Christum canebantur, tanquam recens excogitatos de Ecclesia sustulisse.

Sed fortasse Paulus iste non tam psalmos Davidis, quam hymnos aliquos ecclesiasticos ab Ecclesia sua removit. Neque enim credibile est, Davidis psalmos post tot saecula Samosateno recens excogitatos videri potuisse. Sane deliramentum hoc refellunt apertissimis verbis, cum ipse David, tum etiam Christus et apostoli: *Haec sunt novissima verba*, inquit auctor libri Regum, 2. Reg. 23. *quae dixit David filius Isai: dixit vir cui constitutum est de Christo Dei Jacob, egregius psaltes Israel*: *Spiritus Domini locutus est per me, et sermo ejus per linguam meam*; et Dominus Matth. 22. *Quomodo ergo David in spiritu vocat eum Dominum dicens*: *Dixit Dominus Domino meo sede a dextris meis*? quae verba in 109. psal. scripta leguntur. Et apostoli omnes una voce, *Tu Domine*, inquiunt act. 4., *qui Spiritu Sancto per os patris nostri David pueri tui dixisti*: *Quare fremuerunt gentes*, ps. 2. Denique apost. Paulus in epist. ad Hebr. c. 3. *Sicut dixit*, inquit, *Spiritus Sanctus*: *hodie si vocem ejus audieritis;* quae sunt verba ps. 94.

Quinta haeresis hebraeorum est, qui in Thalmud ord. 4. tract. 3., nec librum Job in divinis voluminibus habent, nec ipsum Job unquam vixisse inter homines putant. Posteriores Rabbini, ut R. Salomon, R. Levi ben Gerson, et alii nonnullli, librum quidem recipere videntur, quippe quem commentariis illustrare conati sunt; sed ipsum Job non semel, nec leviter reprehendunt. Siquidem R. Salomon audacter affirmat, sanctum Job impatientem

calamitatis quae illi acciderat, non verbis, sed corde peccasse. R. autem Levi ulterius progressus scribit: hunc beatum virum abnegatae providentiae divinae, resurrectionisque mortuorum justissimas poenas dedisse.

Martinus quoque Lutherus in convivialibus sermonibus, tit. de patriarchis et prophetis, affirmat, se non credere omnia ita esse gesta, ut in lib. Job narrantur. Et rursus tit. de lib. veteris et novi testamenti ait: librum Job esse veluti fabulae argumentum ad proponendum patientiae exemplum.

At profecto, nec historiam Job esse confictam, et ipsum Job vere sanctum atque perfectum virum fuisse, locupletissimus testis adversus hebraeos Ezechiel esse potest: *Si fuerint*, inquit Deus per Ezechielem cap. 14., *tres viri isti in medio ejus, Noe, Daniel, et Job, ipsi in justitia sua liberabunt animas suas:* ut interim omittamus, quae de s. Job Tobias cap. 2. et Jacobus cap. 5. scribunt; necnon quae ex hoc libro c. 5. Apostolus, ut ex reliqua divina scriptura, in medium adducit 1. Corint. 3. horum enim testimonia Thalmudistae non recipiunt.

Sexta haeresis eorum est haereticorum, qui teste Philastrio in catal. haereseon, cap. 132., et Jacobo Christopolitano, praefatione commentariorum in Cantica, librum Salomonis repudiant, qui inscribitur Ecclesiastes, quod eum librum Salomon in extrema senectute composuisse videatur, cum depravatus amore mulierum, summum bonum in corporis voluptatibus constituebat, atque ad Epicuri, sive Aristippi philosophiam aditum parabat.

Martinus Lutherus in convivialibus sermonibus tit. de lib. veteris et novi testamenti, dicit, auctorem libri, qui Ecclesiastes inscribitur, sibi videri ocreis et calcaribus destitutum, equitare tantum in soccis, quemadmodum ipse soleret, cum adhuc esset in coenobio.

Sed tantum abest, ut Salomonis Ecclesiastes de voluptate concionetur, ut omnes potius ad humanarum rerum despicientiam Deique metum, quasi magister morum severus et vehemens, oratione gravissima adhortetur. Quale est illud exordium? *Vanitas vanitatum, dixit Ecclesiastes: Vanitas vanitatum et omnia vanitas*, Eccles. 1. Qualis illa peroratio? *Finem loquendi pariter omnes audiamus; Deum time, et mandata ejus observa, hoc est enim omnis homo*, Eccles. 12. Nec vero media dissentiunt: *Risum*, inquit cap. 2., *reputavi errorem, et gaudio dixi, cur frustra deciperis?* Et cap. 3. *Dixi in corde meo, justum et impium judicabit Deus.* Et cap. 4. *Custodi pedem tuum ingrediens domum Dei, et appropinqua ut audias: multo enim melior est obedientia, quam stultorum victimae.* Et cap. 5. *Ne temere quid loquaris, nec cor tuum sit velox ad proferendum sermonem.* Et cap. 7. *Melius est ire ad domum luctus, quam ad domum convivii.* Et cap. 8. *Quia non profertur cito contra malos sententia, absque timore ullo filii hominum perpetrant mala.* Et cap. 9. *Melior est sapientia, quam arma bellica, et qui in uno peccaverit, multa bona perdet.* Et cap. 10. *Vae tibi terra, cujus rex puer est, et cujus principes mane comedunt. Beata terra, cujus rex nobilis est, et cujus principes vescuntur in tempore suo, ad reficiendum, et non ad luxuriam.* Denique cap. 11. *Scito, quod pro his omnibus adducet te Deus in judicium. Aufer iram a corde tuo, et amove malitiam a carne tua: adolescentia enim et voluptas vana sunt.* Num ista sapiunt Aristippum? Anne unquam ex Epicuri officina tam severa praecepta prodierunt?

Quod si Ecclesiastes interdum edendi et bibendi delectationem non esse aspernandam praecipit, non eo facit, quod omnia voluptate metiatur, sed ut avaros et sordidos quosdam perstringat, qui malunt necessariis ac licitis vitae humanae commodis et delectationibus seipsos fraudare, quam de cumulo pecuniarum vel minimum detrahere.

Nec pauca etiam sunt, quae in hoc libro non ex sententia Salomonis, sed ex vulgi, atque insipientium, et voluptariorum hominum opinione dicuntur: quod eleganter et copiose demonstrat s. Gregorius lib. 4. dialog. cap. 4.

Sed nec illud vere ab haereticis affirmatur, librum hunc eo tempore esse conscriptum, quo Salomon amore mulierum corruptus erat; id quod quatuor rationibus demonstrari potest. Primum enim in 3. lib. Reg. cap. 4. et 11. et in eo libro qui Ecclesiasticus inscribitur, cap. 47. cum ordine recenseantur acta Salomonis, prius de libris ejus, quam de amoribus narratur.

Deinde in hoc ipso libro, de quo agimus, constanter affirmat Ecclesiastes, sapientiam suam, quam videlicet divino munere quondam acceperat, ad eam usque aetatem secum permansisse: *Sapientia quoque*, inquit, cap. 2., *perseveravit mecum*: non est autem verisimile, coelestis sapientiae lumen cum ea cordis depravatione simul habitare potuisse, de qua loquitur Scriptura, cum ait 3. Reg. 11. *Et averterunt mulieres cor ejus; cumque jam esset senex, depravatum est cor ejus per mulieres, ut sequeretur Deos alienos.*

Deinde in secundo capite hujus libri enumerat Salomon omnes delicias suas, palatia, piscinas, pomaria, servos, ancillas, cantica, modulationes, aurea vasa atque argentea, et alia id genus permulta; tot vero concubinarum atque uxorum, prae quibus omnes alias delicias facile contemnebat, quaeque solae cor ejus emollire atque corrumpere potuerunt, ne meminit quidem. Amare igitur nondum coeperat, quo tempore librum hunc conficiebat.

Postremo, quis credat ab animo illo tam molli, atque effoeminato, qualis erat Salomonis, cum is septingentarum conjugum, et trecentarum pellicum amoribus inserviret, tam graves sententias, quales paulo ante recitavimus, proficisci potuisse?

Non ignoro, sententiam veterum Judaeorum esse, teste s. Hieronymo in c. 1. Ecclesiastae, librum hunc esse compositum a Salomone post peractam peccatorum poenitentiam, quam etiam sententiam idem Hieronymus approbare videtur in commentario Ezechielis, cap. 43., sed probabiliorem semper existimavi s. Augustini sententiam, qui in psal. 126. et alibi saepe, Salomonem reprobatum a Deo fuisse scribit, quod scriptura divina senectutem ejus gravissime reprehendat, nec de poenitentia

aliquid usquam addat. Si quis tamen priorem sententiam sequi malit, nihil impedio, cum utraque sententia ad id, quod modo agimus, deserviat. Atque hactenus de Ecclesiaste.

Septima haeresis non dissimilis est superiori, ut enim Philastrius c. 133. et Jacobus Christopolitanus loco notato scriptum reliquerunt; non defuerunt, ex antiquis haereticis, qui existimarunt, Canticum Canticorum, non spiritu Dei veri, sed cupidinis afflatu scriptum esse, nihilque aliud eo Cantico comprehendi, quam sermones amatorios Salomonis regis, et uxoris ejus filiae Pharaonis. Quocirca profanum esse Canticum, eaque de causa nullum in toto libro Dei nomen inveniri, quod idem Castalioni tribuit Beza, praefatione in Josue.

At si sponsa illa quae his carminibus tantopere celebratur, filia Pharaonis, idest, potentissimi regis esset, quam multa ineptissime a sapientissimo homine dicerentur? An illud Cant. 1. in filiam regis convenire potest: *Filii matris meae pugnaverunt contra me, posuerunt me custodem in vineis: Vineam meam non custodivi?* Num etiam illud ibidem: *Abi post vestigia gregum tuorum, et pasce haedos tuos?* Quid illud ex c. 5. *Invenerunt me custodes, qui circumeunt civitatem, percusserunt me, et vulneraverunt me?* Quid item illud ex cap. 8. *Quis mihi det, te fratrem meum sugentem ubera matris meae, ut inveniam te foris, et deosculer te?* Quis credat filiam regis Aegypti vel mulierem rusticanam, vel sororem Salomonis esse, vel a custodibus murorum vulnerari potuisse?

At eadem, quae alicubi ut rusticana describitur, alibi filia principis appellatur: *Quam pulchri*, inquit cap. 7., *sunt gressus tui in calceamentis filia principis*. Et rursum, quae cap. 5. vulnerata dicitur a murorum custodibus, eadem cap. 6. terribilis introducitur, ut castrorum acies ordinata. Nimirum haec est prudentia Spiritus Sancti, ut explicaret Deus benevolentiam suam in genus humanum, et quam ardenti charitate per mysterium Incarnationis Ecclesiam, quasi sponsam aliquam, sibi Christus copulaverit, multo ante cani voluit carmen nuptiale.

Ut autem nulla daretur occasio suspicandi, vel filiam Pharaonis, vel aliam certam foeminam isto carmine laudari, ea de sponsa sua scribi voluit, quae nulli uni mulieri aptari possent.

Qua etiam ratione factum esse credimus, ut cum sponsae forma commendatur, et quasi coloribus suis depingitur, ea dicantur, quae aptissime quidem in Ecclesiam conveniunt, foeminam vero aliquam dedecorare potius quam ornare possint. Quae namque esset species ejus mulieris, cujus caput esset vastum ut Carmelus, nasus ut turris, oculi ut piscinae, dentes ut greges ovium detonsarum, ipsa vero tota nigra ut tabernacula Cedar?

Neque vero illud alienum est, quod ex decem nominibus Dei, quae passim occurrunt in divinis libris testamenti veteris, quaeque breviter explicantur in epist. s. Hieronymi ad Marcellam, quae est n. 136. nullum in hoc spirituali epithalamio locum habet. Siquidem in reliquis libris testamenti veteris, Deus, quod ageret cum synagoga, id est, cum ancilla, identidem se Deum, Dominum, fortem, omnipotentem nominabat; in Canticis vero amoris, ubi Dei Filius cum Ecclesia, id est, sponsus cum sponsa colloquitur, merito ea nomina praetermittit, quae ad incutiendum terrorem accommodata erant: et solum se sponsum, patrem, amicum, amantem, atque amatum appellat; quae nomina ad amorem fovendum, vel excitandum pertinent.

Octava haeresis Porphyrii est, de quo ita scribit s. Hieronymus, praefatione commentariorum in Danielem: *Contra prophetam Danielem duodecimum librum scribit Porphyrius, nolens eum ab ipso, cujus inscriptus est nomine, esse compositum, sed a quodam, qui temporibus Antiochi, qui appellatus est Epiphanes, fuerit in Judaea: et non tam Danielem ventura dixisse, quam illum narrasse praeterita. Denique quidquid usque ad Antiochum dixerit, veram historiam continere: si quid autem ultra opinatus sit, quia futura nescierit, esse mentitum.*

Ac, ut omittamus de libro Danielis divinum Christi testimonium ex cap. 24. s. Matthaei, quod a Porphyrio non recipitur, scribit Joseph. lib. 11. antiq. cap. 8., Alexandro Magno venienti Hierosolymam, oblatum a sacerdotibus fuisse volumen Danielis, atque eum locum c. 8. demonstratum, ubi arietem ab hirco, id est, regem Persarum a rege Graecorum devictum ac profligatum iri, Daniel idem et praedicabat, et explanabat. Cum autem Alexander Antiochum annis amplius centum et quinquaginta praecesserit, qua ratione fieri potest, ut is liber Antiochi tempore scriptus fuerit, qui tanto ante Alexandro demonstratus fuit? Quae vero post Antiochi aetatem in Daniele sequuntur vaticinia, ea non mendacia, ut vult Porphyrius, sed oracula esse verissima is demum intelliget, qui eos libros diligenter evolvet, quos s. Hieronymus praefatione commentarii in Danielem legendos monet.

CAPUT VI.

De haereticis, qui libros testamenti novi supra numeratos oppugnarunt.

Nona haeresis evangeliorum libros in universum fere repudiat. Auctores hujus erroris bifariam dividuntur. Nonnulli enim in ea haeresi sunt, ut neque ab apostolis, neque ab aliis discipulis Domini scripta esse evangelia arbitrentur, sed a quibusdam impostoribus, qui multa falsa veris admiscuerint, et tamen haec sua commenta pro scriptis apostolicis venditaverint. Ita sensisse atque scripsisse Faustum Manichaeum, auctor est s. Augustinus lib. 32. contra Faustum, cap. 2. et lib. 33. cap. 3. Nonnulli vero evangelia quidem ab apostolis scripta esse non negant, sed ea tamen plurimis in locis, vel ipsa secum, vel cum veritate pugnare contendunt: propterea quod apostoli partim, ut homines interdum erraverint, partim studiose magistri sui gloriam confictis narrationibus ornare non dubitaverint.

Atque haec sententia permultos habuit patronos.

Primum ethnicos, teste Augustino 2. retract. c. 16. deinde Julianum apostatam, teste Cyrillo lib. 10. in Julianum; tum Mahumetem pseudoprophetam, teste Joanne Damasceno, libro de centum haeresibus; denique etiam nostris temporibus Othonem Brunfelsium, teste Joanne Cochlaeo libro de Scripturae et Ecclesiae auctoritate, cap. 3. et 4.

Ac priorem quidem haeresim, quae est Manichaeorum, s. Augustinus, lib. 32. contra Faustum, c. 16. et 21. et lib. 33. c. 7. duplici ratione confutat: Primum, quod Manichaei, cum ex evangeliis errores suos confirmare nitantur, et tamen eadem evangelia ab impostoribus quibusdam scripta esse contendant; ita sane agere videantur, ac si quis testem suum prius dicat falsitate esse corruptum, et tunc demum eum producat ad testimonium.

Deinde, quoniam si ex tamen clara tot saeculorum sibi invicem succedentium contestatione continua, non satis probatur, apostolorum esse eas literas, quas apostolorum dicit, et tenet Ecclesia ab ipsis apostolis propagata, et per omnes gentes longe lateque diffusa; omnium literarum atque librorum fides pereat necesse sit. Siquidem Hippocratis libros, Platonis, Aristotelis, Ciceronis, Varronis, aliorumque hujusmodi auctorum, unde constat esse ipsorum? Unde, si quis hoc neget, nec saltem refellitur, sed ridetur; nisi quia sic eos ab ipso eorum tempore usque ad hoc tempus successionis series commendavit, ut plane sit hac de re dubitare dementis?

Alteram deinde haeresim hisce argumentis idem Augustinus lib. 1. de consen. evangel. cap. 7. et 8. non minus breviter, quam acute refellit: Primum, si de Pythagora atque Socrate, qui nihil ipsi suum scripserunt, discipulis eorum scribentibus credimus; quae causa est, cur apostolis de magistro suo scribentibus non sit fides habenda? An illi fortassis, quoniam sapientes erant, discipulos facere veraces potuerunt; non potuit veraces facere discipulos Christus, qui, ipsis etiam consentientibus, sapientia omnibus praestitit?

Deinde cum illi ipsi, qui falsa scripsisse apostolos clamant, Christum sapientissimum hominem fuisse censeant, neque id aliunde, quam ex apostolorum literis discere potuerint; an non satis perspicue convincuntur, apostolorum libris modo credere, modo non credere, non rationis judicio, sed arbitrio voluntatis? Praeterea si magistri gloriam discipuli nimis cupide scriptis suis amplificare studuissent, debebant certe crucis ignominiam aut silentio tegere, aut attingere quam brevissime: in reditu vero ab inferis, atque ascensione in coelum explicanda orationem longissimam ponere. Quo igitur consilio evangelistae omnes resurrectionem atque ascensionem vix commemorant; in exponendis vinculis, flagellis, cruce, contumeliis, dedecore, cruciatibus, quam diutissime immorantur? Nimirum non magistri laudes falsa narratione prosequi, sed Christi sermones, resque ab eo gestas simpliciter ac vere literis commendare propositum habuerunt.

Decima haeresis tres evangelistas recipit, Matthaeum, Marcum, Lucam, Joannem ut illis contrarium repudiat. Hanc haeresim sine nomine auctoris Philastrius refert c.60. sed Alogianorum, sive Alogorum dici posse, censet Epiphanius haeres. 51. quem sequitur s. Augustinus haeres. 30.

Undecima haeresis solum Matthaeum ex evangelistis probat: auctorem hujus haeresis Ebionem fuisse, scribit Irenaeus lib. 1. cap. 26. Vide etiam de hac re Epiphanium haeres. 30., et Eusebium lib. 3. hist. eccles. cap. 21.

Duodecima haeresis, quae est Cherinthi, eodem teste Irenaeo, l. 3. c. 11. solius Marci evangelio utitur.

Decimatertia haeresis Marcionis est, ut Irenaeus ibidem, et Tertullianus libro de praescrip. adversus haereticos scriptum reliquerunt, solum Lucam in pretio habet; quanquam nec integrum, sed mutilum et corruptum, ut ex Tertulliano lib. 4. contra Marcionem, et Epiphanio haeres. 42. planum est.

Decimaquarta haeresis evangelistam nullum agnoscit, praeter unum Joannem; cujus haeresis auctorem Valentinum ibidem Irenaeus facit. Atque hanc haeresim vigere ac florere vehementer optasse videtur Martinus Lutherus, tametsi, quoniam rem esse hoc tempore nimis difficilem intellexit, non nimium operae ac laboris in eo ponendum esse putavit. Certe praefatione in novum testamentum, ut etiam Joannes Cochlaeus animadvertit in libro de Scripturae et Ecclesiae auctoritate, cap. 3. et in Septicipite cap. 5. abolendam esse dicit illam falsam opinionem, quod sint tantum quatuor evangelia. Item Joannis evangelium esse unicum, pulchrum, verum, ac principale evangelium, aliisque tribus longe ac late praeferendum, adeo ut etiam Pauli ac Petri epistolae longe praecedant tria illa evangelia Matthaei, Marci, ac Lucae.

Has quinque postremas haereses veteres patres ut refutarent, multis rationibus demonstrare conati sunt, non modo quatuor tantum esse libros evangeliorum, verum etiam nec plures, nec pauciores confici debuisse. Vide Irenaeum lib. 3. c. 11. Tertull. lib. 4. Marcionem; Ambrosium praefatione commentariorum in Lucam, et lib. 10. cap. 101. Eucherium lib. 1. in Gen. c. 14. Hieronymum praefat. commentariorum in Matth. August. lib. 1. de consensu evangel. c. 6. Greg. hom. 4. in Ezech. Et sane, ut rationes alias interim omittamus, quid significare credenda sunt quatuor illa animantia, quae Ezechieli et Joanni divinitus ostensa sunt, homo, leo, vitulus, aquila; nisi quatuor evangelistas, Matthaeum, Marcum, Lucam et Joannem? Id enim non solum literis et vocibus populi ubique testantur, sed ipsi etiam parietes signis et imaginibus clamant.

Quintadecima haeresis librum actorum apostolorum e numero divinorum voluminum detrahit. Auctores hujus haeresis multos habemus, Cherinthum apud Philastrium cap.36. Cerdonem apud Tertull. de praescript., Tatianum apud Eusebium lib. 4. hist. cap. 29., Manichaeum apud Augustinum lib. de utilitate credendi cap. 3.

Sextadecima haeresis Ebionitarum est, qui scripta omnia Pauli apostoli rejiciunt, et ipsum Paulum Graecum atque apostatam vocant: testes sunt Irenaeus lib. 1. cap. 26., et Epiphanius haeres. 30.

Eundem errorem Helcheseitis posmodum placuisse, scribit Eusebius in 6. libro hist.eccles. cap. 27.

Decimaseptima haeresis, quae est Marcionis, testibus Epiphanio, haeres. 42., ac Hieronymo praefat. comment. ep. ad Titum, epistolas ad Timotheum et Titum integras respuit: e coeteris, quod sibi videtur, spongia sua delet. Refellit has tres haereses accurate Petrus cluniacensis abbas in epistola priore adversus Henricianos et Petrobrusianos: nec est operae pretium in re tam perspicua tempus terere.

Postrema, eorum haeresis est, qui in ipsis beati Pauli epistolis, aliisque sacris ac divinis libris, non omnia scripta esse volunt dictitante Spiritu Sancto, sed aliqua interdum sola prudentia et ratione humana duce. Quocirca totam epistolam ad Philemonem, ut more humano scriptam contempserunt. Laborabant olim hoc errore, tum Anomoei apud Epiphanium haeres. 76., tum etiam alii quidam apud Hieronymum in cap. 5. Micheae, et praefat. comment. epist. ad Philemonem, et apud Augustinum lib. 2. contra adversarium legis et prophetarum cap. 2.

Nostro saeculo Erasmus eandem haeresim renovavit: siquidem in annotationibus suis ad 2. et 27. cap. Matth. non obscure scripsit, non esse metuendum, ne totius Scripturae corruat auctoritas, si levis aliquis error in ea deprehendatur, praesertim cum evangelistas interdum memoria lapsos Augustinus concedat, lib.3. de consensu evangel. cap. 7. et negari nullo modo posse videatur.

Refellunt hanc haeresim Epiphanius, Hieronymus, et Augustinus locis paulo ante notatis. Quia vero s. Augustini testimonio Erasmus abutitur, operae pretium erit, ut hujus unius doctoris verba in medium adferamus. Sic igitur loquitur s. Augustinus lib. 2. de consensu evangelistarum, c. 12. *Omnem autem falsitatem abesse ab evangelistis decet, non solum eam, quae mentiendo promitur, sed etiam eam, quae obliviscendo.* Non igitur, ut vult Erasmus, errorem ex memoriae lapsu evangelistae tribuit Augustinus.

Rursum in epist. 8. ad s. Hieronymum, inquit, *Admisso enim semel in tantum auctoritatis fastigium officioso aliquo mendacio, nulla illorum librorum particula remanebit, quae non ut cuique videbitur, vel ad mores difficilis, vel ad fidem incredibilis, eadem perniciosissima regula ad mentientis auctoris consilium officiumque referatur.* Quae ratio Augustini firmissima est, si enim erratum aliquod in Scripturis, sive imperitia, sive oblivione, sive alia quacunque humana imbecillitate ab auctore committi potuit, quicunque locus proferatur, de eo quaestio esse poterit, an in eo scribendo auctor non dormitaverit.

Quid igitur, inquies, sibi voluit Augustinus, cum in tertio libro de consensu evangelistarum cap. 7. quod apud Matthaeum legatur Hieremias pro Zacharia, nominis errorem tribuit lapsui memoriae? Respondeo, non legisse me apud Augustinum errorem, vel lapsum, ut Erasmus dicit, sed a Spiritu Sancto mirabiliter gubernatam mentem evangelistae, sine errore et sine lapsu. Id unum Augustinus dicit, scribenti evangelistae divina providentia unius prophetae nomen pro alio occurrisse: in quo si lapsus, aut error fuit, certe Spiritus Sancti fuit. Spiritum sanctum vero labi, aut errare posse, nemo sanae mentis unquam dixit. Sed verba ipsa s. Augustini audiamus.

Quid, inquit, *intelligendum est, nisi hoc actum esse secretiore consilio providentiae Dei, qua mentes evangelistarum sunt gubernatae? Potuit enim fieri, ut animo Matthaei evangelium conscribentis pro Zacharia Hieremias occurreret, ut fieri solet, quod tamen sine ulla dubitatione emendaret, saltem ab aliis admonitus, qui ipso adhuc in carne vivente hoc legere potuerunt, nisi cogitaret recordationi suae, quae Sancto Spiritu regebatur, non frustra occurrisse aliud pro alio nomen prophetae, nisi quia ita Dominus hoc scribi constituit. Cur autem ita constituerit Dominus, prima illa causa utilissima debet facillime cogitari, etiam sic esse insinuatum, ita omnes sanctos prophetas uno spiritu locutos mirabili inter se consensione constare, ut hoc multo amplius sit, quam si omnia prophetarum uno unius hominis ore dicerentur, et ideo indubitanter accipi debere quaecunque per eos Spiritus Sanctus dixit, et singula esse omnium, et omnia singulorum. Cum igitur et quae dicta sunt per Hieremiam tam sint Zachariae quam Hieremiae; et quae dicta sunt per Zachariam tam sint Hieremiae quam Zachariae; quid opus erat ut emendaret Matthaeus, cum aliud pro alio sibi nomen occurrens a se scriptum relegisset, ac non potius sequens auctoritatem Spiritus Sancti, a quo mentem suam regi plus nobis ille utique sentiebat, ita hoc scriptum relinqueret, sicut eum admonendo constituerat ei Dominus, ad informandos nos tantam verborum suorum inter prophetas esse concordiam, ut non absurde, imo congruentissime etiam Hieremiae deputaremus, quod per Zachariam dictum reperimus?*

Argumenta quae Melchior Canus lib. 2. de locis teolog. cap. 16. 17. 18. pro hac haeresi adducit, et diluit, praetermittenda mihi esse putavi, tum quod ea apud nullum haereticorum legerim, tum etiam quod ab ipso Cano facile peti possint.

CAPUT VII.

De libro Esther.

Hactenus de primo ordine sacrorum librorum disputatum est: nunc de libris singulis secundi ordinis, de quibus major difficultas est, seorsim disseremus. Ac primus se offert liber Esther, quem librum tres gravissimi scriptores extra canonem posuerunt, Melito Asianus apud Eusebium lib. 4. hist. cap. 26., Athanasius in synopsi, et Gregorius Nazianzenus in eo carmine quod scripsit de genuinis Scripturis. Non defuerunt etiam qui librum quidem Esther inter sacros libros numerandum censuerint; septem vero postrema capita, quod in hebraicis textibus non habeantur, ejus libri vera membra esse negaverint, et tanquam adulterina, atque aliena a reliquo corpore resecanda putaverint. In qua sententia fuisse beatum Hieronymum,

ex ejus praefatione colligitur. Sequuti s. Hieronymum sunt, non modo ante concilium tridentinum Nicolaus Lyranus, Dionysius Carthusianus, Hugo et Thomas de Vio cardinales in commentariis hujus libri; verum etiam post concilium Sixtus senensis in lib. 1. et 8. bibliothecae sanctae.

At librum hunc sacrum et divinum esse, satis certe probant omnia illa pontificum et conciliorum decreta; necnon tam multa patrum hebraeorum, graecorum et latinorum testimonia, quae supra in quarto hujus libri capite annotavimus. Nam si Melitonem, Athanasium, et Gregorium detrahas, reliqui omnes de libri hujus divina auctoritate consentiunt. Quod vero attinet ad ea capita, quae in hebraicis codicibus non habentur, ea quoque ad sacrum canonem pertinere his rationibus confirmamus.

Primum enim negari non potest, quin vetera concilia, Laodicaenum cap. 59., et Carthaginiense III. can. 47., veteresque patres graeci, Origenes in primum psalmum, Eusebius lib. 3. hist. cap. 25., Cyrillus catech. 4., et Damascenus lib. 4. cap. 18. necnon patres latini, Hilarius in primum psalmum, Innocentius epist. 3., Ruffinus in symbolo, et Augustinus lib. 2. doctr. christ. cap. 8. cum inter sacros libros volumen Esther numerant, de eo volumine esse locutos, quo tum ipsi, tum Ecclesia universa eo tempore utebatur. Utebatur autem eo tempore universa Ecclesia libris sacris juxta eam editionem, quam s. Hieronymus praefatione in librum Esther, et saepe alibi, vulgatam appellare solet, quae, ut ipse ait, graecorum lingua et literis continetur; in qua editione septem illa capita libri Esther, de quibus nunc agimus, non defuisse, testes sunt in primis ipsi graeci textus, qui nomine septuaginta duorum interpretum circumferuntur; testis quoque est s. Athanasius in synopsi, ubi summam, et primas sententias singulorum librorum adscribit; testis denique est s. Hieronymus, qui in sua translatione aliquot locis admonet, septem ista capita in hebraeis textibus non haberi, sed ex vulgata editione a se esse deprompta. Quare si concilia et patres librum Esther, qualem ipsi legere consueverant in sacrum canonem retulerunt; certe librum integrum, atque his septem adjunctis capitibus retulerunt.

Quid, quod patres non modo librum ipsum inter sacros numerant, sed etiam ex postremis septem capitibus non raro testimonia petunt? Vide Chrysost. hom. 3. ad populum antiochenum, et Augustinum epistol. 199. ad Ediciam. Quid, quod Origenes in epistola ad Julium Africanum, hanc ipsam partem libri Esther, quae in hebraeorum voluminibus non habetur, sacram et canonicam esse demonstrat? *In libro*, inquit, *Esther, neque Mardochaei, neque Esther preces, quae legentes possunt aedificare, habentur apud hebraeos; sed neque epistolae, neque quae ab Aman scripta est de eversione gentis judaeorum, neque Mardochaei ex nomine regis Artaxerxis gentem a morte liberans. Apud septuaginta autem et Theodotionem ea sunt.* Et infra: *Vide ergo, ne imprudentes, et inscientes abrogemus exemplaria, quae habentur passim in Ecclesiis, et legem statuamus fraternitati, ut deponant quidem sacros, qui apud eos feruntur, libros: assententur autem hebraeis, et persuadeant ut nos puris impertiant, et qui nihil habeant figmenti. An non providentia in sanctis scripturis dedit omnibus Christi Ecclesiis aedificationem? non curam gessit eorum, qui empti sunt pretio, pro quibus Christus est mortuus?*

Accedit postremo decretum trident. conc. sess. 4. quo libri omnes in ipso decreto paulo ante numerati cum omnibus suis partibus approbantur, prout in Ecclesia legi consueverunt, et in latina vulgata editione habentur: cujus concilii auctoritas, quamvis apud haereticos nulla sit, apud Sixtum tamen caeterosque catholicos maxima atque antiquissima est.

Sed concilium, inquit Sixtus lib. 1., de veris librorum partibus loquitur, non de additamentis, qualia sunt postrema capita libri Esther. Atqui si ista Sixti responsio vera esset, multae aliae partes sacrorum librorum, Danielis, Marci, Lucae, Joannis apud catholicos in discrimen vocarentur. Quid enim haberet Sixtus quod diceret, si ei ad eas partes divinorum voluminum conservandas, concilii decretum quasi murum quendam objicienti, responderetur ab adversariis, concilium de veris partibus esse loquutum, ea vero additamenta esse, non partes?

Deinde quis ambigere poterat, certis libris a concilio approbatis, omnes etiam veras partes eorum librorum esse approbatas? Quorsum igitur addit concilium illa verba (cum omnibus suis partibus) nisi ut omnes intelligant, eas etiam partes, de quibus aliquando controversia fuerat, ad sacrorum librorum canonem pertinere?

Denique tridentinum concilium sententiam suam sequentibus verbis ita luculenter explicuit, ut nullus omnino tergiversationi locus sit relictus. Cum enim dixisset: *Si quis autem libros ipsos integros cum omnibus suis partibus*, adjunxit continuo; *prout in Ecclesia catholica legi consueverunt.* Quis autem nescit, feria quarta post dominicam secundam Quadragesimae, publice in ecclesia inter ipsa sacrorum solemnia lectionem decantari ex 13. cap. Esther? Et rursum ex eodem capite lectionem pronunciari in ea missa, quae legi solet adversus paganos? Ac demum orationem Esther recitari ex cap. 14. ejusdem libri, in dominica 22. post Pentecosten, evangelio ac symbolo decantato? Sed operae pretium erit jam adversariorum argumenta diluere.

Ajunt primo, cum liber Esther hebraico sermone scriptus sit, septem ista capita quae apud hebraeos non habentur, sine dubio censeri debere supposititia. Respondemus cum Origene loco notato, probabile esse aliquando ista etiam capita in textu hebraico fuisse, deinde casu aliquo excidisse. Certe Josephus libro 11. antiq. cap. 6. dum historiam Esther narrat, duas epistolas Assueri et orationem Mardochaei non praetermittit: cum tamen nihil horum nunc in hebraeorum codicibus habeatur: neque credibile est a Josepho haec esse conficta, cum ipse idem lib. 10. cap. 12 de se ista loquatur: *In ipso*, inquit, *historiae meae principio*

propter eos qui quaestionem faciunt, aut in aliquo culpare nituntur, astruxi dicens, translaturum me libros hebraicos in eloquium graecum: et hos volentibus aperire, neque adjicere me aliquid seorsum, neque subtrahere me promittens.

Potest etiam responderi, primum libri hujus auctorem qui hebraice historiam Esther scribendam suscepit, summam tantum historiae conscripsisse: deinde alio tempore scriptam fuisse historiam eandem ab aliquo alio copiosius et translatam in linguam graecam a Lysimacho, regnante in Ægypto Ptolemaeo Epiphane et Cleopatra, ut indicatur in hoc ipso libro cap. 11. Porro prioris auctoris librum ipsum hebraicum, posterioris autem non ipsum librum,sed solum translationem ad nos pervenisse.

Secundo objiciunt; non cohaerere postrema ista capita cum superioribus: nam cap. 2. narrantur insidiae duorum eunuchorum, et detectio earundem industria Mardochaei. Deinde rursum eaedem narrantur cap. 11. et 12., sed priori loco dicuntur insidiae factae fuisse anno septimo Assueri, et cap. 6. additur, nihil omnino mercedis accepisse Mardochaeum, qui eas patefecerat: in loco autem posteriore, dicuntur factae anno secundo Assueri, et additur, datis pro delatione muneribus.

Respondeo septem illa capita libri Esther, quae sunt postrema in editione latina vulgata, non esse revera postrema, sed quaedam eorum pertinere ad initium libri, ut cap. 11. et 12., quaedam ad medium, ut cap. 13. 14. 15. 16., quaedam ad finem, ut cap. 10. quod perspicuum est, tum ex graecis codicibus ubi omnia suo ordine collocata sunt; tum ex annotatione s. Hieronymi inserta cap. 10. 11. et sequentibus hujus libri in bibliis latinis. Patitur autem Ecclesia ea capita simul ad finem libri permanere ubi ea s. Hieronymus còllocavit, ut intelligamus, quid hujus libri sit, et quid etiam non sit in codicibus hebraeorum.

Narratio igitur insidiarum quae habetur cap. 12. in latinis bibliis, ad initium libri pertinet, atque ibi narrantur insidiae per anticipationem, quae rursum narrantur postea suo loco c. 2. Factae sunt autem anno septimo ut habetur c. 2., non autem anno secundo ut videtur colligi ex c. 11., siquidem illa verba c. 11. *anno secundo regnante Artaxerxe, etc.* non debent extendi usque ad narrationem insidiarum, sed solum ea quae dicuntur in ipso c. 11., id est ad somnium quod Mardochaeus vidit, antequam Esther Assuero conjungeretur.

Quod vero objiciebatur de mercede delationis, non habet difficultatem. Nam etsi non habuerat Mardochaeus mercedem pro delatione quando rex jussit relegi sibi annales, ut dicitur cap. 6., tamen habuit postea amplissimam mercedem, quae describitur in eodem 6. capite, et ea significantur cap. 12. per illa verba, *Datis pro delatione muneribus.*

Dices fortasse: si ista narrantur per anticipationem, cur in graecis textibus sequitur: *Et factum est post haec in diebus Artaxerxis, etc.*? narratur enim convivium regis Assueri factum anno tertio regni ejus, et indicat Scriptura id factum esse post detectionem insidiarum, quas supra diximus anno septimo factas esse. Respondemus, illud *post haec* non referri ad ea, quae narrata sunt per anticipationem, sed ad somnium Mardochaei quod suo loco narratum fuerat.

Objiciunt tertio: pugnare ista capita postrema cum aliis partibus hujus libri, totumque librum suspectum reddere. Siquidem in epistola Assueri quae habetur c. 16. dicitur Aman gente atque animo Macedo fuisse, Persarumque imperium ad Macedones transferre voluisse: ex quibus verbis colligitur, historiam Esther incidisse in ultima tempora regum persarum. Nec enim timere potuit Assuerus, ne regnum persarum ad macedones transferretur, nisi esset jam illud regnum alicujus nominis. Fuit autem regnum macedonum obscurissimum usque ad tempora Philippi patris Alexandri Magni, ut Justinus testatur ad finem lib. 6., nec initio regni Philippi, sed anno vicesimo primum coeperunt vires ejus regni suspectae esse persis, ut Diodorus refert lib. 16. Incidit autem annus Philippi vicesimus in annum vicesimumtertium regis Artaxerxis Ochi, ut ex Chronico Eusebii cognosci potest. Atqui nullo modo fieri potest, ut post annum vicesimumtertium Ochi contigerit historia Esther: quaero enim, quis fuit rex ille persarum qui habuit Esther uxorem? Ochusne? At haec historia non post annum XXIII. sed anno XII. regni Assueri completa est, ut habetur in libro Esther cap. 3. Num Arses Ochi successor? At ille solis quatuor annis regnavit; qua ratione nec Darius Arsis successor et postremus persarum rex maritus Esther esse potuit; quippe qui sex tantum annis regno potitus est.

Adde, quod si ad finem regni persarum pertineret historia Es her, supervixisset Mardochaeus fere ad trecentos annos. Fuit enim Mardochaeus translatus cum Jechonia ex Hierusalem in Babylonem a Nabuchodonosor rege caldaeorum,Esther 2. et 11., et certe habuit tunc aliquot annos: deinde mansit in captivitate annis LXX. Supervixisset postea ab initio regni Cyri usque ad finem Ochi, qui sunt anni ducenti et viginti. Conjunge annos LXX. cum annis CCXX., et adde adhuc aliquot alios quos egit ante captivitatem, et invenies fere CCC. annos. Et augetur difficultas etiam propter Esther; nam cum ipsa fuerit neptis Mardochaei juxta Hieronymi versionem, aut patruelis juxta hebraicos et graecos codices, vel fuit aequalis Mardochaeo, vel non multo junior; et quando etiam fuisset centum annis posterior, habuisset saltem vitae annos ducentos cum ad nuptias Assueri pervenit. Quis autem credat anum ducentorum annorum esse illam formosissimam virginem, quam rex persarum prae omnibus mulieribus adamavit?

Respondemus: multas esse de tempore quo vixit Esther scriptorum sententias; et quamquam non sunt omnes aeque probabiles, tamen nulla est tam improbabilis, ut si eam sequamur,propositam objectionem diluere non possimus.

Aliqui igitur historiam Esther ante solutionem captivitatis babylonicae constituunt, voluntque Assuerum Darii Medi patrem,cujus fit mentio Daniel. 9. eum esse, qui Esther duxit uxorem. Quae opinio placuisse videtur Melchiori Cano. lib. 11. de

locis cap. 6., et Gerardo Mercatori in chronologia; qui auctores ad illam objectionem de Aman, qui transferre voluit imperium persarum ad macedones, responderent: non ideo hoc voluisse Aman, quod jam tum regnum macedonum ita floreret, ut cum persis de imperio orbis terrae contenderet; sed contra potius, quia cum ipse gente macedo esset, voluit gentem suam per ea tempora obscuram illustrissimam reddere, translato ad se et suos nobilissimo imperio.

Est tamen improbabilis haec sententia. Primo, quia maritus Esther passim dicitur Artaxerxes, quod nomen medis non convenit, cum sit proprium regum persarum.

Secundo, quia maritus Esther regnabat ab India usque ad Æthiopiam, Esther 1. Numquam autem Medi tam amplum imperium possederunt. Loquimur autem de temporibus regni medorum ante Cyri monarchiam: tametsi enim eo tempore majus esset medorum quam persarum regnum, ut s. Hieronymus testatur in cap. 5. Danielis; non tamen erat regnum illud medorum tam amplum, quam postea fuit monarchia persarum, sive regnum Assueri mariti Esther.

Tertio, quia maritus Esther se et persam et persarum regem diserte vocat, Esther ult. At Assuerus, de quo agitur Dan. 9., de semine medorum erat.

Quarto, quia maritus Esther regnum suum a Deo hebraeorum recognoscit, Esther ultimo. Nusquam autem legimus, medos coluisse Deum judaeorum: de Cyro vero et posteris ejus id legimus. Nam 2. Paral. ult. et in 1. Esdr. 1. Cyrus dicit: *Omnia regna mundi dedit mihi Deus coeli, et ipse jussit, ut aedificarem domum in Hierusalem*, et 1. Esdr. 6. et 7. leguntur epistolae Darii et Artaxerxis regum persarum, quibus Deum judaeorum hi reges agnoscunt, et sacrificari pro se ac regno suo jubent.

Quinto, quia maritus Esther Susis regiam suam habebat, Esther 1. At Susa non erat medorum regia sed persarum, ut scribunt Solinus cap. 58., Diodorus lib. 11. et Plutarchus in Artaxerxe. Neque his repugnant Justinus lib. 1. et Q. Curtius lib. 4. qui regiam persarum scribunt fuisse Persepolim. Nam, ut refert Strabo lib. 15. et Persepolis et Susa regiae urbes persarum erant: sed Persepolis ideo regia dicebatur, quod apud eam gazae et sepulcra regum essent; Susa vero, quod in ea reges ipsi morarentur. Susis autem sedem suam Cyrus constituit, quod cum ea civitas sita esset in finibus Assyriae, Persidis, et Mediae, commodissíme poterat inde universum imperium defendi et regi. Non igitur Assuerus maritus Esther medus aliquis fuit, sed persa.

Aliorum opinio est, maritum Esther non alium esse posse quam Cambysem, qui etiam Assuerus dicitur, 1. Esdr. 4. Quae sententia judaeorum est in ea chronologia, quae סדר עולם, idest, ordo saeculi inscribitur; et eandem sequitur Gilbertus Genebrardus in sua chronologia.

Porro judaei tres tantum numerant reges Persarum, Cyrum, Assuerum, et Darium, qui a Magno Alexandro victus fuit: quocirca nulla eis quaestio remanet de aetate Mardochaei et Esther, vel de Aman et regno Macedoniae. Tres autem tantum fuisse reges persarum, duobus testimoniis Scripturarum probant. Unum est Dan. 11., ubi Daniel posteaquam dixerat tres reges futuros fuisse in Perside post Darium medum, continuo subjungit de Alexandro: *Surget vero Rex fortis, et dominabitur, etc.* Alterum est in 2. libro Esdr. c. 12., ubi enumerat Nehemias magnos sacerdotes a Josue filio Josedech usque ad Jaddum, quem constat temporibus Alexandri Magni sacerdotio functum. Ex quo sequi videtur, ut pauci admodum fuerint reges persarum, cum Nehemias, qui tempore Cyri primi regis vir maturus erat, tempora Alexandri Magni attigerit, qui persarum monarchiam destruxit.

Sed haec judaeorum opinio nullo modo nobis probari potest. Nam Assuerus maritus Esther supra duodecim annos regnavit, Esth. 3. Cambyses autem non vixit in regno nisi annos septem et menses quinque, juxta Herodotum libro 3., vel annos tantum sex, si Josepho hebraeo credimus, libro 11. antiquit. cap. 2., quibus omnes alii scriptores assentiuntur. Nec possunt judaei dicere, multos praeterea annos Cambysem regnasse cum patre suo Cyro, cum ipsum Cyrum tribus tantum annis regnasse iidem judaei velint.

Deinde Cambyses toto tempore imperii sui judaeos odio prosequutus est, nec unquam permisit templum aedificari Hierosolymae; ut aperte colligitur ex lib. 1. Esdrae, c. 4. Quis igitur credat, Cambysem illum Assuerum esse, qui post mortem Aman judaeorum amantissimus fuit? Quid quod Assuerus noster in libro Esther cap. ultimo indicat, se longo intervallo distare a temporibus Cyri, cum dicit, beneficio Dei coeli datum fuisse regnum majoribus suis, atque usque ad sua tempora conservatum? quae certe in Cambysem non conveniunt, qui Cyro proximus fuit.

Neque fundamentum hebraeorum de tribus persarum regibus solidum est, cum non solum omnes omnino historici graeci et latini contradicant, et ipse etiam Josephus natione ac religione hebraeus, sed etiam Daniel atque Esdras: Nam Danielis c. 11. post illa verba; *Ecce adhuc tres reges stabunt in Perside*, sequitur: *Et quartus ditabitur opibus nimiis super omnes; et cum invaluerit divitiis suis, concitabit omnes adversus regnum graecorum.* Quibus verbis aperte describitur Xerxes, qui cum innumerabili exercitu venit in Graeciam.

In libro autem 1. Esdrae cap. 4. fit mentio Cyri, qui templum extrui jussit; Assueri seu Artaxerxis, qui idipsum prohibuit; et Darii, qui iterum imperavit ut templum aedificaretur. Deinde cap. 6. post Darium ponitur alius Artaxerxes, qui etiam nominatur in lib. 2. Esdrae cap. 2. Cur autem Daniel post Xerxem continuo transeat ad Alexandrum Magnum, ratio est, ut scribit in eum locum s. Hieronymus, quia Daniel non proposuerat historiam regum texere, sed praedicere regnorum mutationes. Numeravit igitur reges persarum usque ad Xerxem, qui bellum gessit adversus graecos, ut indicaret, inde postea natam esse occasionem, ut graeci armarentur in persas, eosque tandem Alexandro duce imperio spoliarent.

Alterum illud argumentum de numero pontificum, diluit Beda lib. 3. in Esdr. cap. 32. ubi do-

cet, Nehemiam enumerasse genealogiam Josue pontificis usque ad Jaddum, quia Jaddi infantiam attigit. Nam, ut habemus in 2. lib. Esdrae cap. ult., tempore Nehemiae summus pontifex erat Eliasib nepos Josue, et proavus Jaddi, qui tempore Alexandri jam senex pontificatum gerebat: inter finem autem Artaxerxis Longimani, cujus pincerna erat Nehemias, et initium Alexandri, sunt anni nonaginta quinque. Fieri igitur optime potuit, ut Jaddus qui tempore Alexandri senex erat, tempore Nehemiae infans esset.

Alia sententia aliorum est, maritum Esther esse Darium Hystaspis, qui Cambysi successit. Quae sententia Joannis Carionis est in chronico, et Joannis Benedicti in annotationibus marginalibus ad librum Esther; et quanquam superioribus duabus probabilior est, mihi tamen ob illa ipsa argumenta, quae ipsi pro se adferunt, rejicienda videtur.

Dicunt, existimare se Darium Hystaspis esse Assuerum nostrum, tum quia duas uxores habuit, Atossam, et Artystonam; tum etiam quia morabatur in urbe Susa: quae duo referuntur de Assuero nostro in libro Esther. At Herodotus lib. 3. docet, tam Atossam quam Artystonam uxores Darii, filias Cyri fuisse; quod certe nostrae Esther non convenit: incoluisse autem Susam non est proprium Darii, sed commune regibus Persarum, ut supra docuimus ex Strabone.

Alia sententia, et quidem valde celebris, Artaxerxem Mnemonem maritum Esther facit: ita Eusebius docet in chronico, quem Beda in libro de sex aetatibus, et permulti alii scriptores sequuntur.

Sed adversus hanc sententiam duo sunt non levia argumenta. Primum scribit Josephus in primo libro contra Appionem, non haberi apud Hebraeos in canone sacrorum librorum eos libros, qui post tempora Artaxerxis Longimani scripti sunt. Siquidem librorum sacrorum canonem Esdras composuit, cujus vita non extenditur ultra tempora Longimani: at liber Esther semper in canone Hebraeorum fuit, ut ex eodem Josepho in lib. 11. antiquitatum, cap. 6. et in eodem lib. 1. contra Appionem colligitur: non igitur historia hujus libri ad tempora Mnemonis referenda est.

Deinde Artaxerxis Mnemonis vitam diligenter scripsit Plutarchus, qui tamen ne innuit quidem aliquid eorum, quae habentur in lib. Esther, quin potius contrarium inde colligitur. Narrat enim Plutarchus, Artaxerxem Mnemonem duas conjuges habuisse, Statiram et Atossam: neutra autem esse potest Vasthi aut Esther, quae uxores Assueri nostri fuerant. Nam Vasthi repudiata fuit, Esther 1., Statira autem veneficio interfecta dum adhuc regina esset, et cum ingenti regis dolore: Atossa vero repudiata nunquam fuit, sed vixit cum Artaxerxe usque ad ejus mortem. Jam vero Esther Hebraea erat genere, et in matrimonium accepta ab Artaxerxe anno septimo regni ejus, Esther. 2., Atossa autem non hebraea, sed persica et ipsius Artaxerxis filia erat: Statira vero, non anno septimo regni assumpta, sed antequam regnare inciperet Artaxerxes ab eo ducta fuerat.

Est igitur postrema sententia, eaque meo quidem judicio maxime probabilis, Josephi libro 11. cap. 6., nec non Sulpitii lib. 2. sacrae historiae, et Nicephori Constantinopolitani in Chronico, et multorum aliorum, quos sine nomine refert Eusebius in Chronico, qui docent, Assuerum maritum Esther non alium esse posse, quam Artaxerxem, qui dictus est Longimanus, quam sententiam nos etiam sequimur, tum quod argumenta, quibus alias sententias refutavimus, adversus hanc sententiam nihil efficiant, tum etiam quia, si cui fides habenda est in hac historia, maxime Josepho, qui et hebraeus et sacerdos et peritissimus rerum hebraicarum erat. Verisimile etiam est, Nehemiam hebraeum idcirco pincernam tanti regis esse potuisse, quia et regina Esther hebraea, et Praefectus palatii Mardochaeus hebraeus erat.

At, inquiunt, si Mardochaeus cum rege Joachim translatus fuit ex Hierusalem in Babylonem; quomodo fieri potest, ut usque ad tempus Artaxerxis Longimani supervixerit? Respondeo, non esse id omnino incredibile: sunt enim ab initio captivitatis Babylonicae usque ad Longimanum anni circiter 165.: non est autem incredibile, eo tempore Mardochaeum superasse annum 165., quando diu postea s. Paulus Eremita annum attigit 115., s. Hieronymo teste, et nos ipsi viderimus senem annorum 105. ita robustum et vegetum, ut multos adhuc annos supervicturus esse videretur.

Deinde, quod scriptura dicit, Madochaeum translatum fuisse in Babylonem cum rege Joachim; recte intelligi potest, etiam si nondum natus fuisset Mardochaeus. Siquidem transferri potuit, non in se, sed in parentibus, aut majoribus suis, quemadmodum Zorobabel et Josue dicuntur rediisse in Hierusalem ex captivitate, quam transtulerat Nabuchodonosor, 2. Esd. 7., et tamen Zorobabel natus est in ipsa captivitate, Matth. 1., et idem verisimile est de Josue filio Josedech. Et Genes. 46., ac Deuteron. 10. legimus, intrasse in Ægyptum cum Jacob septuaginta animas, in quo numero comprehenduntur duo filii Joseph, qui nati erant in Ægypto: nec alia ratione dici possunt in Ægyptum esse ingressi, nisi quia Joseph, in cujus lumbis ipsi erant, in Ægyptum intraverat.

CAPUT VIII.

De libro Baruch.

De libro Baruch controversia fuit, et est; tum quia non invenitur in hebraeis codicibus, tum etiam quia nec concilia antiqua, neque pontifices, neque patres, quos supra citavimus, qui catalogum librorum sacrorum texunt, hujus prophetae disertis verbis meminerunt. Itaque propterea ex catholicis, Joannes Driedo hunc librum negat esse canonicum, lib. 1. de scripturis et dogmatibus ecclesiasticis, cap. ult. ad argumentum ultimum; ex haereticis Joannes Calvinus lib. 3. Institut. cap. 20. §. 8., et Kemnitius in exam. 4. sessionis concilii tridentini.

Coeterum nobis contrarium persuadet Ecclesiae catholicae auctoritas, quae in concil. trident. sess. 4. Prophetam Baruch inter sacros libros numerat: et in profesto Pentecostes palam lectionem ex libro

Baruch cum lectionibus aliorum sacrorum librorum legi jubet.

Nec desunt etiam veterum patrum testimonia, quae adversariis opponamus. Cyprian. lib. 2. contra Judaeos, c. 5. *Item apud Baruch*, inquit, *hic est Deus noster, etc.*, et Ser. de orat. dominica citat epistolam Hieremiae,quae est ultimum cap. Baruch: *Per Hieremiam*, inquit, *Spiritus Sanctus suggerit, et docet dicens, in sensu autem tibi debet adorari Deus*. S. Hilarius praef. Com. in psal. nominatim ponit in canone epistolam Hieremiae. Beatus Cyrill. lib.10. in Julianum, nominatim citat Baruch. Clem. Alexand. lib. 2. paedagogi, cap. 3. *Pulchre*, inquit, *dicit alicubi divina scriptura, etc.* citans cap. 3. Baruch. B. Amb. lib. 1. de fide, cap. 2. citans illa verba Baruch 3. *Hic est Deus noster, et non aestimabitur alius ad eum*, inquit: *Unum Deum dicit Scriptura, etc.* Et infra: *Quid discutimus eum, de quo tantus Propheta dicit, Spiritus Sanctus dicit, quod ad eum non possit alius aestimari?* Theod. totum hunc librum exponit, et in cap. 2. scribens, aperte vocat divinam scripturam. Euseb. lib.6. demon. Evang. cap. 19. citat cap. 3. Baruch, et postea, *Nihil oportet*, inquit, *addere divinis vocibus*.

Denique veteres passim allegant hunc librum sub nomine Hieremiae, propterea quod Baruch notarius et discipulus fuerit Hieremiae, ut patet ex libro Hieremiae, cap. 36., quae causa fuit, cur concilia antiqua, et patres non posuerint Baruch nominatim in canone, quia nimirum hunc librum partem esse judicabant Hieremiae vaticiniorum. Clemens Alexandrinus, libro 1. paedagogi, capite 10. citat nomine Hieremiae illud Baruch 3. *Audi Israel mandata vitae*, et illud Baruch 4. *Beati sumus Israel, quia quae Deo placent, manifesta sunt nobis*. Beatus Ambrosius lib. 1. de poenitentia, capite 8. recitat nomine Hieremiae quaedam ex capite 3., et quaedam ex cap. 5. hujus libri: et lib. 3. hexam. cap. 14. ponit alia ex cap. 4. S. Basilius lib. 4. in Eunomium non procul a fine, et s. Joannes Chrysostomus in oratione, quod Christus sit Deus, contra gentes adducunt locum illum Baruch 3. *Hic est Deus noster*, nomine Hieremiae. S. Augustinus lib. 18. de Civitate Dei, cap. 33. eundem locum dicit ab aliquibus citari nomine Baruch, sed a pluribus nomine Hieremiae. Denique eundem locum nomine Hieremiae citant Sixtus Papa I. in epist. ad omnes fideles, Felix IV. in epist. ad Petrum Antiochenum, et Pelagius I. in epist. ad Vigilium.

Quae cum ita sint,non poterit certe Baruch repudiari, nisi Hieremias etiam repudietur.Ut enim nulla fuit unquam apud veteres controversia de libro Hieremiae, ita quoque censendum est de lib. Baruch nullam apud eos controversiam exstitisse.

CAPUT IX.

De quibusdam capitibus Danielis.

Judaei, teste b. Hieronymo prefatione in Danielem, nihili faciunt hymnum trium puerorum, qui habetur cap. 3. Danielis, nec non Susannae historiam, quae habetur, cap. 13., et historiam draconis quem Daniel interfecit, quae habetur cap. 14. Pari ratione Porphyrius lib. 12., ex iis quindecim quos scripsit adversus christianos, eodem Hieronymo teste praefatione comment. in Danielem; nec non haeretici hujus temporis, ut Kemnitius in examine 4. sess. concil. trid., et praecipue anabaptistae in eodem versantur errore.

Nec solum haeretici, pagani et judaei, sed etiam ex christianis catholicis, olim Julius Africanus historiam Susannae tanquam adulterinam et neotericam repudiavit, teste Eusebio lib. 6. hist. cap. 23. Ex recentioribus, Joannes Driedo lib. 1. de scripturis et dogmatibus Ecclesiasticis cap. ult. Ex semi-cristianis, Erasmus in scholiis super praefationem b. Hieronymi in Danielem, idem senserunt.

At nihilominus certum est, has omnes partes Danielis vere esse canonicas, quod probatur primo ex concilio tridentino, et usu Ecclesiae; quod argumentum apud Driedonem caeterosque catholicos magnam vim habere debet. Concilium sess. 4. jubet, recipi libros sacros cum omnibus suis partibus prout in Ecclesia catholica legi consueverunt: hymnus autem trium puerorum legitur, cum in missa in sabbatho quatuor temporum, tum omnibus diebus festis in precibus officii matutini: istoria Susannae legitur tota in missa in sabbatho ante dominicam quartam quadragesimae: denique historia draconis interfecti legitur in missa feriae tertiae post dominicam quintam quadragesimae. Neque solum hoc tempore, sed etiam ante annos 1200. legebantur in Ecclesia istae omnes partes Danielis, ut Ruffinus testatur lib. 2. adversus Hieronymum.

Probatur secundo testimoniis veterum. Beatus Ignatius in epist. ad Magnesianos citat historiam Susannae ex cap. 13. Daniel.: eamdem citat Tertullianus libro de corona militis. B.Cyprianus in serm. de oratione dominica producit hymnum trium puerorum, ac dicit, scripturam esse divinam, in qua ille hymnus continetur. Idem in serm. de lapsis: *Loquitur*, inquit, *scriptura divina, etc.* citat verba eorundem puerorum in igne. Lib. 1. epist. 8. adducit historiam Susannae, lib. 4. epist. 6. historiam draconis, et eamdem lib. 3. epist. 1. lib. 1. epist. 4. item serm. de orat. dominica, et ser. de eleemosyna citat historiam prandii Habacuch allati ad Danielem. B. Basilius lib. de Spiritu Sancto cap. 30. Epiphanius in Ancorato, et b. Joannes Chrysostomus homil. 4. ad populum, citant hymnum, vel historiam trium puerorum: et serm. de tribus pueris, ac serm. de Susanna, qui habentur in fine primi tomi, easdem historias explicat, et divinas vocat. Theodoretus in comment. Danielis, etiam hymnum trium puerorum cum caeteris partibus prophetae ejusdem exponit. B. Ambrosius, lib. 3. de Spiritu Sancto, cap. 7. tractans historiam Susannae, aperte docet, eam scripturam esse divinam, ut sunt aliae partes ejusdem prophetae.

B. Augustinus libro de natura boni cap. 16. probat contra manichaeos, res corporeas esse bonas ex hymno trium puerorum,ubi lux et tenebrae, etc. laudant Deum. Et epist. 122. ad Victorianum citat orationem Azariae, quam fudit in fornace ignis ardentis. Et tract. 36. in Joan. adducit historiam Su-

sannae. Origenes studiose defendit has partes Danielis, et praecipue Susannae historiam, canonicam scripturam esse contendit; tum homil. 1. in Levit. tum in epistola ad Julium Africanum. B. Athanasius in synopsi ubi ad Danielem pervenit, et argumentum totius libri breviter explicat, disertis verbis meminit Susannae, hymni trium puerorum, et draconis interfecti: et aperte indicat, haec omnia ad corpus divinae scripturae pertinere.

Denique credibile est, concilia vetera, ut Laodicenum, et Carthaginiense III., et priscos patres qui graeca editione utebantur, cum Danielem in numerum sanctarum scripturarum retulerunt, de eo libro Danielis esse loquutos, qui in graecis vulgatis codicibus habebatur. In graecis autem vulgatis codicibus istae omnes partes sine dubio habebantur, ut ex synopsi Athanasii, et commentario Theodoreti aperte colligitur, necnon ex praefatione Hieronymi in Danielem, ubi testatur, Ecclesiam Christi Danielem legere ex editione Theodotionis, in qua editione haec omnia habebantur.

Sed objiciunt adversarii, primo b. Hieronymi sententiam, qui cum in praefatione Danielis a se in latinum conversi, tum in praefat. commmen. in Danielem satis indicat ista capita non esse alicujus auctoritatis. Respondet ipse Hieronymus in apologia 2. contra Ruffinum circa finem, se non quid sentiret explicuisse in prologis illis, sed quid Judaei dicerent indicasse.

At Hieronymus etiam ibi vocat fabulas historiam Susannae et draconis. Respondeo; eum cum dicit fabulas, velle dicere historias, quas judaei fabulas vocant: addo etiam, interdum veteres nomine fabularum, non res fictas, sed veras narrrationes appellare. Quomodo Luc. ult. *Et factum est, dum fabularentur, et secum quaererent, etc.* et Minutius Felix initio dialogi, quem Octavium inscripsit, fabulam vocat veram quandam narrationem nescio cujus navigationis. Clemens quoque Alexandrinus apud Eusebium libro 3. histor. cap. 23. narraturus verissimam historiam s. Joannis; *Audi*, inquit, *fabulam non fabulam*, etc. quasi dicat, audi fabulam, non tamen fictam et falsam, sed certam et veram.

Secundo objiciunt, quod in historia Susannae Daniel introducitur tanquam puer: *Suscitavit*, inquit, *Dominus Spiritum Sanctum pueri junioris.* At hoc non potest esse verum, nam supra cap. 6. dicitur Daniel fuisse unus ex primis Satrapis regni Darii Medi, quo tempore certe non erat puer; quomodo ergo postea cap. 13. dicitur esse puer?

Si dicas, Scripturam non ordine narrare omnia, sed prius quae postea facta sunt, et propterea in codicibus graecorum, ubi ordo servatur, ab historia Sussanae totum librum incipere. Contra: nam in isto cap. 13. satis aperte indicatur, historiam Susannae contigisse initio regni Cyri persarum regis; sic enim concluditur caput: *Et rex Astyages appositus est ad patres suos, et suscepit Cyrus perses regnum ejus.* Itaque ex isto capite habemus, Danielem fuisse puerum tempore Cyri: hoc autem est falsum. Nam Daniel puer translatus est cum rege Jechonia a Nabuchodonosor ex Hierusalem in Babylonem, ut dicitur Dan. 1. Porro ab eo tempore usque ac Cyrum fluxerunt anni septuaginta, ut patet lib. 1. Esdr. cap. 1. Initio igitur regni Cyri Daniel agebat circiter annum 80. vel 90., qualis ergo puer erat nonaginta annorum?

Adde, quod etiam tempore Nabuchodonosor non videtur Daniel fuisse puer, sed jam olim defunctus; cum Ezechiel, qui prophetavit tempore Nabuchodonosor, anno quinto transmigrationis, ut dicitur Ezech. 1., meminerit Danielis tanquam olim defuncti; sic enim ait cap. 14. *Si Noe, Daniel et Job fuerint in medio ejus vivo ego, dicit Dominus Deus, quia filium et filiam non liberabunt.* Daniel igitur eo tempore jam habuerat filios, et mortuus erat sicut Noe et Job.

Respondeo, historiam Susannae contigisse longe ante tempora Cyri, cum Daniel revera esset puer, et idcirco merito apud graecos poni in principio libri: nec tamen male apud latinos rejectum esse ad extremum librum, ut intelligeremus eam non haberi apud hebraeos. Quod autem dicitur in fine cap. 13. post historiam Susannae: *Et Astyages appositus est ad patres suos, et suscepit Cyrus perses regnum ejus*; non refertur ad historiam Susannae proxime narratam, sed est initium alterius historiae quae contigit sub Cyro. Itaque in graecis codicibus historia Susannae est 1. cap. totius libri: illa autem verba: *Et rex Astyages appositus est ad patres suos*, ponuntur in principio ultimi capitis, ubi narratur historia Belis destructi, et draconis interfecti.

Ad illud autem de Ezechiele respondet b. Hieronymus lib. 1. in Jovinianum; ab Ezechiele mentionem fieri Danielis, non olim defuncti, sed adhuc viventis in aetate puerili: annumerari autem viris illis gravissimis Noe et Job, quia notus erat populo ob liberationem Susannae, et interpretationes somniorum: vel, ut idem Hieronymus dicit in cap. 14. Ezech., quia sicut Noe vidit felicitatem mundi ante diluvium, postea calamitatem tempore diluvii, et rursum felicitatem post diluvium: et Job vidit felicitatem suam ante tentationem, postea suam miseriam in tentatione, et rursum felicitatem post tentationem: ita Daniel vidit se felicem in regia Judaeorum ante captivitatem, postea captivum et miserum, tandem rursum felicem, cum a Dario inter summos principes est constitutus. Neque necesse est, tunc Danielem habuisse filios et filias, quia per hypothesim loquitur Ezechiel, ac si diceret; etiamsi isti tres hic essent, et haberent filios et filias, non possent eos ab imminenti malo liberare.

Objiciunt tertio, quae dicuntur cap. 14. de Daniele misso in lacum leonum pugnare cum iis, quae dicuntur cap. 6. Nam cap. 6. dicitur, fuisse tantum una nocte in lacu leonum, cap. 14. sex diebus.

Respodeo, bis Danielem missum esse in lacum leonum, semel a Dario medo, quoniam precatus erat Deum contra praeceptum regis, et tunc fuisse tantum una nocte; ét hoc narrari cap. 6. Iterum autem missum esse a Cyro propter interfectum draconem, et tunc fuisse sex diebus, ut dicitur cap. 14. Adde, quod non est improbabile, non eundem esse Danielem istum, qui Susannam liberavit, Bel destruxit, ac draconem interfecit, et in lacu leo-

num sex diebus fuit, cum eo de quo agitur in superioribus capitibus, ita enim multos olim sensisse testatur Hieronymus praefat. in comment. Daniel., et aperte graeca editio LXX. habet, hunc posteriorem fuisse de tribu Levi, ut ibidem Hieronymus notat, cum certum sit, priorem fuisse de tribu Juda. Quae si ita se habeant, duo argumenta jam facta nullam habent difficultatem.

Objiciunt quarto, historiam Susannae videri omnino confictam ab aliquo graeco. Nam ubi nos habemus: *Dic, sub qua arbore videris eos colloquentes sibi; qui ait, sub Schino. Dixit autem Daniel, recte mentitus es in caput tuum; ecce enim angelus Dei scindet te medium*: in graeco allusio quaedam est elegantissima ab arbore Schino ad actionem scindendi; nam σχῖνος est arbor, σχίζειν est scindere; et cum alter dixerit se vidisse eos sub prino, allusit Daniel ab arbore prino ad actionem secandi; nam πρῖνος est arbor, πρίζειν est secare: quomodo si quis diceret, ubi vidisti eos? sub ilice; illico ergo interficieris. At in hebraeis nulla talis allusio fieri potuit; nam quod graeci dicunt πρινον, nos ilicem, hebraei dicerent הרזה. At secare, scindere, dividere dicunt בקע בלה פרק סלק שסף שסע.

Respondet Origenes in epist. ad Julium Africanum, Danielem non dixisse ilicem, neque lentiscum, sed aliquid aliud nobis ignotum, cui tamen secundum proprietatem linguae hebraicae vel chaldaicae, qua ipse utebatur, aliquod verbum secandi responderet. Plurimas enim voces hebraei habent, quae significant scindere, vel secare: porro interpretem graecum non vertisse ad verbum, sed ad sensum, et ut servaret allusionem accepisse alias arbores similes, quibus in graeco responderet allusio ad verbum scindendi.

CAPUT X.

De libris Tobiae, Judith, Sapientiae, Ecclesiastici, et Machabaeorum.

Hi libri simul omnes rejiciuntur ab hebraeis, ut b. Hieronymus testatur in prologo Galeato. Deinde hebraeorum sententiam sequuntur haeretici hujus temporis fere omnes. Magdeburgenses lib. 2. cent. 1. c. 4. col. 51. solos eos libros recipiunt, quos judaei recipiebant. Idem facit Martinus Kemnitius in examine sess. 4. concilii tridentini. Item Joannes Brentius in confessione wirtembergensi cap. de scriptura sacra, eos tantum libros de quibus numquam est dubitatum recipi vult, qui sunt ii soli, qui a judaeis recipiuntur. Calvinus lib. 1. instit. cap. 11. §. 8. arguit mendacii librum Sapientiae, tantum abest ut eum recipiat. Lib. 2. cap. 5. §. 18. librum Ecclesiastici non vult esse solidae auctoritatis. Lib. 3. cap. 5. §. 8. idem judicat de libris Machabaeorum. In antidoto autem concilii trident. sess. 4. Tobiam quoque et Judith repudiare videtur. Calvinum sequuntur ministri illi, qui apud Pissiacum confessionem fidei ediderunt. Denique Lutherus et Zvvinglius in praefationibus bibliorum a se conversorum, quinque istos libros a sacro canone avellunt, et praecipue libros Machabaeorum non esse alicujus auctoritatis contendit Lutherus in assert. artic. 37. qui est de purgatorio.

Ecclesia vero catholica libros istos ut caeteros pro sacris et canonicis habet. Sed antequam id probetur, notandum est, haereticos, et presertim Kemnitium, non negare hos libros esse bonos, et sanctos, et dignos qui legantur; sed tamen non esse tales, ut ex iis firma argumenta duci possint: hoc modo eludere conantur ea testimonia veterum, in quibus hi libri vocantur sacri, vel ecclesiastici. Quocirca probandum nobis est, hos libros ita esse sacros, ut sint infallibilis veritatis; id quod probatur, primum de omnibus generatim, deinde seorsim de singulis.

Primum igitur hos libros una cum caeteris in canone ponunt concilia carthag. III. can. 47. Trid. sess. 4. Pontifices, Innocentius I. in epist. ad Exuperium. Gelasius I. in decreto de libris sacris et ecclesiasticis, cum LXX. episcopis. Denique patres, Augustinus lib. 2. doctr. christ. cap. 8. Isidorus lib. 6. etymol. cap. 1. Cassiodorus lib. 1. divinarum lectionum, et Raban. lib. 2. de institut. clericorum. Poni autem in his locis ut libros infallibilis veritatis, inde colligitur, quod numerantur et ponuntur in eodem ordine cum aliis, qui sunt infallibilis veritatis.

Praeterea quod concilium Carthaginense, ex quo caetera concilia istum canonem desumpserunt, vocat hos libros non solum canonicos, sed etiam divinos: librum autem esse divinum quid aliud est, quam divinam auctoritatem habere? Item quod in locis praedictis dicantur libri canonici et ad canonem pertinere: porro librum esse canonicum, est esse infallibilis veritatis.

Et certe vanissima est distinctio Kemnitii, qui libros quosdam canonicos dicit esse infallibilis veritatis, et quosdam non esse: nam, ut ipsemet recte deducit ex b. Augustino lib. 11. contra Faustum cap. 5. et lib. 2. contra Cresconium c. 32., dicuntur libri canonici, quia sunt quasi norma et regula, qua imperitiae nostrae regatur infirmitas, et ex qua de omnibus aliis libris judicetur. Quomodo ergo erunt norma et regula libri illi, qui non sunt infallibilis veritatis?

At contra primo objicit hoc modo Kemnitius: B. Agustinus lib. 2. doct. christ. cap. 8. dicit, in libris canonicis illud observandum, ut qui recipiuntur ab omnibus Ecclesiis praeponantur illis, qui non recipiuntur ab omnibus, et majoris auctoritatis habeantur. At si essent omnes infallibilis veritatis, non deberet unus alteri praeponi, sed essent omnes ejusdem auctoritatis. Adde quod b. Hieronymus in prologo Galeato dicit, libros canonicos dividi in legem, prophetas, et hagiographa, et ipse idem praefatione in Tobiam, et praefatione in Judith dicit, hos libros inter hagiographa etiam a judaeis numerari, et tamen non esse idoneos ad fidei dogmata confirmanda.

Respondeo, b. Augustinum fuisse certissimum, omnes libros canonicos esse infallibilis veritatis: sed non fuisse aeque certum de omnibus libris, quos enumeraverat an essent canonici. Nam etsi ipse ita sentiebat, tamen sciebat, rem non fuisse adhuc a generali concilio definitam, et propterea potuisse

sine labe haereseos quosdam libros ab aliis non recipi. Id igitur est, quod dicit observandum esse in libris, qui dicuntur canonici, ut ii qui ab omnibus recipiuntur praeponantur iis, qui non ab omnibus recipiuntur. Quia videlicet de prioribus major tunc erat certitudo, quam de posterioribus, quod essent canonici: nunc autem quia generalia concilia rem totam definierunt, aeque certi sumus de auctoritate omnium librorum, nec unum alteri praeponere debemus.

Quod autem b. Augustinus revera senserit, omnes eos libros, quos ibi vocat canonicos, esse infallibilis veritatis, patet, tum ex concilio carthaginensi III. cui ipse subscripsit: tum etiam quia non potest proferri unus locus ex Augustino ubi librum aliquem vocet canonicum, et tamen de ejus veritate dubitari posse dicat: contra vero possunt infinita loca proferri ubi dicit, omnes libros qui canonici vocantur esse infallibilis veritatis. Epist. 19. ad Hier. *Ego solis eis Scripturarum libris, qui jam canonici appellantur, didici hunc timorem honoremque deferre, ut nullum eorum auctorem scribendo aliquid errasse firmissime credam.* Eodem modo loquitur ep. 8. 9. 48. 112. lib. 2. de bapt. c. 3. in ps. 67. lib. 2. contra Cresconium c. 31. et 32. lib. 11. contra Faustum c. 5. et alibi passim.

Ad locum Hieronymi dico; duo genera hagiographorum judaeos habuisse, quaedam intra Arcam, et quaedam extra Arcam, ut docet Epiphanius libro de mensuris et ponderibus. Quae erant intra Arcam hagiographa dicebantur ad distinctionem historicorum et propheticorum voluminum, et haec canonica habebantur, et de his loquitur Hieronymus in prologo Galeato: quae autem erant extra Arcam, dicebantur hagiographa ad distinctionem canonicorum et sacrorum, et de his loquitur Hieronymus in praefatione Tobiae et Judith, ex quo patet, nunquam canonicos dici a Hieronymo eos libros, de quibus dubitari possit.

Secundo objiciunt idem Kemnitius, et caeteri adversarii hanc rationem. Ecclesia, quae fuit eo tempore quo libri isti editi sunt, dubia fuit de eorum auctoritate; necessario igitur etiam Ecclesia posterior de eisdem libris dubia esse debet. Nam duplex est via cognoscendi an aliquis liber sit vere divinus; una ex testimonio alicujus quem constat Prophetam, vel Apostolum esse, cui Deus mysteria revelare soleat: altera, ut August. docet lib. 33. contra Faustum cap. 6., per testimonia certa eorum qui vivebant dum liber ederetur, qui testentur, libros illos a prophetis, vel apostolis editos, et quorum testimonia per successionem hominum iis libris utentium ad nos usque devenerint, sic enim non solum de sacris, sed etiam de profanis libris judicamus.

Non habet locum hoc tempore prima via; non enim nunc prophetae vel apostoli in terris vivunt; ergo secunda via progrediendum est, et ex testimoniis primae Ecclesiae debemus nos de libris canonicis statuere: ergo si prima Ecclesia dubia fuit, multo magis nos dubitandi causam habemus. Dubitasse autem de his libris synagogam Judaeorum, patet ex Joseph lib. 1. contra Appionem. In simili dubitatione versatam primam Ecclesiam chistianorum, patet ex Origene, Athanasio, Nazianzeno, Epiphanio, Hieronymo, et caeteris patribus supra citatis, qui hos libros in canone non ponunt, et aperte dicunt, semper de his libris quaestionem inter doctos homines fuisse.

Respondeo, Ecclesiam veterem dubitasse de his libris, duobus modis intelligi posse: uno modo, quod ita fuerit dubia, ut nulli homines ejus temporis essent, qui testari possent, eos libros a prophetis vel apostolis editos, et hoc modo argumentum suas habet vires, ideo enim librum Henoch non recepit Ecclesia, quia nulla habuit testimonia ejus temporis, quo liber scriptus erat, nec etiam temporum proximorum, ut beatus Augustinus docet lib. 18. de civit. Dei cap. 38. Sed negamus hoc modo dubiam fuisse priscam Ecclesiam; constat enim, semper fuisse aliquos fide dignos, qui hos libros canonicos putarent.

Altero modo potest intelligi, Ecclesiam dubitasse, quia aliqui dubitabant, nec tamen ipsa Ecclesia tunc rem istam definire voluit; et hoc verissimum est, ut recte probant testimonia adducta: sed non potest inde colligi, posteriorem Ecclesiam dubiam esse debere, idque hoc modo probamus. De libro Judith fuit initio dubitatum, et tamen Nicaena synodus eum librum in canonem recepit, teste Hieronymo praefatione in Judith, quam synodum una cum tribus aliis haeretici recipiunt, et magni faciunt, non igitur cogimur semper dubitare, etiamsi aliquando dubitatum est.

Praeterea si libri isti testamenti veteris non possunt nunc certo pro canonicis recipi, quia de his dubitavit prima Ecclesia: eadem ratione non potuerunt certo pro canonicis accipi epistola Jacobi, Judae, Apocalypsis, secunda Petri, secunda et tertia Joannis, et epistola ad Hebraeos, quia de his etiam dubitatum est in prima Ecclesia. At calvinistae recipiunt pro vere canonicis hos omnes libros, ut patet ex Calvini libris, in quibus passim hi libri citantur, et ex confessione ministrorum calvinistarum art. 3. quam Pissiaci obtulerunt anno 1561. Lutherani autem etiamsi varie sentiant de his libris, tamen magdeburgenses recipiunt Apocalypsim ut vere canonicam, cent. 1. lib. 2. cap. 4. col. 56.

Ad illud autem quod objiciebant de duabus viis indagandi librorum auctoritatem; admitto illas duas esse vias, et nunc non esse prophetas, vel apostolos, et oportet progredi secunda via etc.: sed affirmo, ad hoc ut sequens Ecclesia possit decernere librum aliquem esse canonicum, satis esse si habeat aliqua testimonia hominum fide dignorum illius temporis, vel certe proximi.

Itaque non dicimus, ut Kemnitius impudentissime calumniatur, Ecclesiam, id est, papam posse pro suo arbitratu sine ullis veterum testimoniis facere librum canonicum de non canonico, et de canonico non canonicum; et quod si papa vellet, scriptura divina non plus haberet auctoritatis, quam fabulae Æsopi; ista enim non sunt nostra asserta, sed ipsorum mendacia. Fatemur enim, Ecclesiam nullo modo posse facere librum canonicum de non canonico, nec contra: sed tantum declarare quis

sit habendus canonicus, et hoc non temere, nec pro arbitratu, sed ex veterum testimonis et similitudine librorum de quibus ambigitur, cum illis de quibus non ambigitur, ac demum ex communi sensu, et quasi gustu populi christiani, quomodo b. Hieronymus lib. de vir. illustr.in Jacobo dicit, epistolam Jacobi paulatim tempore procedente meruisse auctoritatem.

Jam haec tria in his libris declarandis canonicis Ecclesia observavit. Primum enim habuit de singulis veterum testimonia: etsi enim non habeantur testimonia a synagoga Judaeorum, tamen habentur ab Ecclesia apostolica, et hoc sufficit. Apostoli enim poterant sine aliis testimoniis declarare libros illos esse canonicos, quod et fecerunt: alioqui nunquam Cyprianus et Clemens, et alii, quos citabimus, tam constanter dixissent eos esse divinos. Deinde viderunt esse conformes aliis. Denique observarunt, istos libros paulatim ab omnibus christianis pro canonicis receptos, quod argumentum habere non poterant, qui in prima Ecclesia fuerunt.

Postrema objectio hujusmodi est: Ecclesia eos libros recipit, quos b. Hieronym. recipit; eos reprobat, quos ille reprobat, ut patet dist. 15. can. sancta romana: b. autem Hieronymus in prologo Galeato,et in prologo Proverbiorum asserit, hos quinque libros non esse canonicos. Ita Cajet. Catholicus alioqui, et pius doctor argumentatur ad finem commentariorum Esther.

Respondent aliqui: b. Hieronymum solum dicere, non esse canonicos apud Judaeos, ac certe in prologo Galeato simul cum istis libris veteris testamenti numerat etiam librum pastoris, qui est novi testamenti, et omnes simul dicit non esse in canone, non igitur de canone Judaeorum tantum loquitur. Praeterea in prologo Proverbiorum: *sicut ergo*, inquit, *Judith, et Tobiae, et Machabaeorum libros legit quidem Ecclesia, sed eos inter canonicas scripturas non recipit ; sic et haec duo volumina* Sapientiam, et Ecclesiasticum *legat ad aedificationem plebis non ad auctoritatem ecclesiasticorum dogmatum confirmandam.*

Amitto igitur, Hieronymum in ea fuisse opinione, quia nondum generale concilium de his libris aliquid statuerat, excepto libro Judith, quem etiam Hieronymus postea recepit. Quod autem Gelasius dicit in illa distin. 15. can. sancta romana, intelligitur de libris doctorum, ut Origenis, Ruffini,et similium, non de libris sacris,ut ex ipso canone manifeste deducitur.

CAPUT XI.

De libro Tobiae.

Nunc de singulis libris seorsum agemus, eosque et propriis argumentis communiemus, et peculiares objectiones, quae adversus eos fiunt, breviter diluemus. Jam igitur liber Tobiae praeter communia testimonia conciliorum et patrum paulo ante adducta, testimonium insigne habet a s. Cypriano, qui in sermone de eleemosyna: *Loquitur*, inquit, *in Scripturis Spiritus Sanctus,et dicit, eleemosynis et fide delicta purgantur.* Callistus papa I. in epist. 2. Tobiam allegans: *Bene*, inquit, *sacra ait scriptura*;et s.Ambrosius in libro de Tobia cap. 1. librum hunc propheticam scripturam esse dicit. Item s. Basilius in oratione de avaritia sententiam ex Tobia descriptam divinum praeceptum appellat. Sanctus quoque Augustinus in Speculo praefatur, ex canonicis libris se sententias collecturum, nec tamen omittit Tobiam.

Contra vero objici solet, quod hic liber secum ipse alicubi pugnare videatur. Nam in cap. 3. dicitur Sara, quam in uxorem habiturus erat Tobias junior, habitasse in Rages civitate Medorum: ubi etiam fuisse Gabelum habemus, Tob. 4. Postea tamen c. 9. cum Tobias pervenisset ad locum ubi erat Sara inde misit angelum ad Gabelum in Rages; falsum est igitur domum Sarae fuisse in Rages.

Michael Medina libr. 6. de recta in Deum fide cap. 14. vitio scriptorum cap. 3. legi arbitratur, in Rages cum in graeco sit εν ἐκβατάνοις. Sed vix credibile est talem errorem contingere potuisse, cum nulla sit inter Rages et Ecbatane similitudo. Alii, ut Lyranus, dicunt, vel duas fuisse Rages in Media, vel certe in cap. 3. vocari Rages, non ipsam civitatem, sed locum aliquem vicinum: dicitur enim habitare Romae, qui Tusculi, vel alibi in agro romano habitat. Haec sententia communior est, et verior.

CAPUT XII.

De libro Judith.

Librum Judith egregium testimonium habere a synodo Nicaena I. omnium synodorum generalium prima et celeberrima, testatur s. Hieronymus praefatione in Judith.Ac ne forte Kemnitius dicat,librum Judith sanctum esse, sed non plenae auctoritatis ad fidei dogmata confirmanda, notanda sunt verba s. Hieronymi: asserit enim sanctissimus doctor, apud Hebraeos librum Judith numerari in sanctis libris, qui tamen non sint idonei ad dogmata fidei comprobanda: deinde huic Hebraeorum sententiae opponit Nicaenae synodi auctoritatem; igitur teste Hieronymo Nicaena synodus librum Judith ita retulit in numerum sacrorum librorum, ut eum idoneum esse censuerit ad fidei dogmata confirmanda. Ad haec Julius Africanus lib. 1. de part. div. leg., et Isidorus lib. 6. etymolog. cap. 1. Ecclesiam Christi hunc librum inter divinos libros honorare et praedicare testantur.

Est autem adversus hunc librum difficillima quaedam objectio. Nam videtur historia ista omnino conficta, cum cap. 5. dicatur, contigisse post reversionem populi a babylonica captivitate, et tamen dicatur c. 1. eo tempore Nabuchodonosor rex Assyriorum pugnasse contra Arphaxat. regem Medorum, qui aedificaverat Ecbatana, quae nullo modo cohaerent: nam quo tempore populus rediit a captivitate, eversa erat monarchia Assyriorum, et non Nabuchodonosor, sed Cyrus, vel Darius, Assyriis, et Persis, ac Medis imperabat.

Haec summa difficultas miro modo exercuit ingenia hominum eruditorum. Duae sunt autem sen-

tentiae principales. Una eorum, qui volunt historiam Judith contigisse post captivitatem babylonicam, quorum aliqui referunt eam ad tempora Cambysis, quem esse volunt Nabuchodonosor, ut Eusebius in chron. August. lib. 18. civit. Dei cap. 26. Beda in lib. de sex aetatibus. Lyranus in 1. cap. lib. Judith. Joannes Driedo de ecclesiast. script. et dogmatib. lib. 1. cap. 2. part. 2. et lib. 3. cap. 5. part. 3. Aliqui referunt ad tempora Darii Hystaspis, ut Gerardus Mercator in sua chronologia, et alii nonnulli. Severus Sulpitius lib. 2. sacrae historiae ad regnum Artaxerxis Ochi eam pertinere existimavit.

Altera sententia est aliorum, qui docent historiam Judith contigisse ante captivitatem babylonicam. Sed horum aliqui eam referunt ad tempora regis Sedeciae, ut Gilbertus Genebrardus in 2. lib. chronologiae: aliqui ad tempora regis Josiae, ut Joannes Benedictus in annotat. marginal. ad 4. cap. lib. Judith.

Sed nulla harum sententiarum videtur esse satis probabilis, et quidem tres priores manifestis argumentis refelluntur. Primo, Arphaxat, cum quo pugnavit Nabuchodonosor, aedificavit Ecbatana, Judith. 1. at qui aedificavit Ecbatana, teste Herodoto lib. 1. et Eusebio in chronico, fuit Diocles V. rex Medorum, qui longissimo intervallo temporis distat a Cambyse, et Dario Hystaspis, et Ocho. Neque movere debet, quod Plinius lib. 6. cap. 14. scribit, Ecbatana a Seleuco aedificata diu post tempora Dioclis, vel quod scribit Diodorus lib. 2. c. 7. tempore Arbacis, a quo quintus fuit Diocles, jam Ecbatana extitisse. Nam potest facile fieri, ut civitas illa antiquissima aliquoties eversa atque iterum condita, nunc a Diocle, nunc a Seleuco, nunc etiam fortasse ab aliquo alio fuerit restaurata.

Secundo, nusquam legimus reges Persarum appellatos Nabuchodonosor, nec in sacra, nec in profana historia, sed solum reges babylonios; non igitur Cambyses, aut Darius est ille Nabuchodonosor, de quo agitur in historia Judith.

Tertio, Nabuchodonosor, de quo in libro Judith, regnabat in Ninive, Judith 1. at tempore Cambysis et Darii et Ochi, Ninive non exstabat, everterat enim eam Nabuchodonosor rex Caldaeorum primo anno regni sui, ut Genebrardus annotavit in chronico suo, vel certe Ciaxares rex Medorum, ut volunt Herodotus lib. 1. et Eusebius in chronico. Certe Nahum, qui tempore Ezechiae vaticinatus est, aperte praedicit eversionem Ninive brevi futuram fuisse. Vide commentarium s. Hieronymi. Accedit, quod reges Persarum non in Ninive regnabant, sed in Susis, aut Babylone, ut ex libro Danielis, et libro Esther, necnon ex profanis omnibus historicis cognosci potest.

Quarto, Nabuchodonosor, de quo in lib. Judith, occupare conatus est Ciliciam, Damascum, et Palaestinam, Judith 1. at Cambyses, et Darius non erat cur id conarentur, cum eas regiones pacifice possiderent, ut perspicuum est ex lib. 1. Esdrae c. 4. et 5.

Quinto, filii Israel paraverunt se ad pugnam contra Nabuchodonosor, Judith 4. at tempore Cambysis et Darii, nec poterant, nec valebant filii Israel resistere ullis regibus, et maxime regibus Persarum, quibus subjecti erant adeo, ut ad nutum eorum, vel inciperent, vel desisterent templum aedificare, ut videre est in lib. 1. et 2. Esdrae.

Sexto, temporibus Judith summus sacerdos erat Eliachim, qui et Joachim dicebatur, Judith 4. et 12. at tempore Cambysis et Darii Hystaspis erat Jesus Josedech, ut patet ex lib. 2. Esdrae c. 2. et ex Zach. 3. Tempore autem Ochi summus sacerdos erat Jaddus, qui occurrit Alexandro Magno, aut certe pater ejus Jonathas, ut colligitur ex lib. 2. Esdrae cap. 12.

Septimo, metuebant filii Israel, ne Nabuchodonosor everteret Hierusalem, et templum Domini, Judith 4. at tempore Cambysis, nec Hierusalem, nec templum exstabant, quippe quae jam eversa, et incensa fuerant a Chaldaeis: tempore autem Darii Hystaspis, templum quidem reaedificatum est, sed non civitas Hierusalem. Praeterea cum Dario isto jubente templum reaedificatum sit 1. Esdrae 6., quomodo credibile est timuisse Judaeos, ne ab eodem iterum everteretur?

Octavo, Holofernes interrogavit, Judith 5., quis esset populus qui habitabat in Judaea, quae potentia ejus, quis rex, quae multitudo? At certe rex Persarum, et principes ejus nihil horum ignorare poterant, cum paulo ante Judaeos a se dimisissent.

Nono, filii Israel cum se pararent ad bellum contra Holofernem, muris circumdederunt vicos suos per omnem Samariam usque Hiericho, Judith 4. at tempore Cambysis et Darii, non habitabant Judaei in Samaria, sed gentiles, ut habetur 1. Esdrae 4., nec poterant Judaei muris circumdare ipsam Hierusalem; quanto minus omnes vicos per circuitum.

Decimo, scribitur in fine libri Judith, pacem fuisse in Israel toto tempore quo supervixit Judith, et multis annis postea: vixit autem Judith annis 105., ut ibidem habetur. At post annum 13. Ochi, quo vult Sulpitius gestum esse bellum Holofernis, usque ad Ptolomaeum Lagi, qui iterum debellavit Judaeos, non sunt nisi triginta anni; debuisset ergo tunc Judith esse annorum 80. vel 90.

Undecimo, Nabuchodonosor anno decimo tertio regni sui bellum gessit contra filios Israel, Judith. 2. at Cambyses non regnavit nisi octo annos, teste Herodoto lib. 3.; non igitur ipse est ille Nabuchodonosor.

Duodecimo, accedat probabilis conjectura ex numero majorum ipsius Judith. Nam in libro Judith cap. 8. numerantur patres et avi aliique majores Judith usque ad Simonem filium Ruben, vel ut correctius videntur habere graeci codices, filium Israel, et inveniuntur solum quindecim: in libro autem 1. Esdrae cap. 7. numerantur majores ipsius Esdrae, qui floruit tempore Cambysis, et Darii usque ad Aaron, et inveniuntur septendecim, quibus si addas alios usque ad Levi fratrem Simeonis, erunt viginti. Cum igitur a Jacob patriarcha usque ad Judith sint multo pauciores generationes, quam ab eodem Jacob usque ad Esdram, recte conjicimus, Judith multo antiquiorem fuisse, quam Esdram, qui tamen, ut diximus, temporibus Cambysis et Darii maxime floruit.

Jam vero posteriores illae sententiae, quae historiam Judith ad tempora Sedeciae, vel Josiae referunt, duabus rationibus refelluntur. Prima ratio talis est. In libro Judith cap. ult. legimus, nullum fuisse qui vexaret Israel toto spatio vitae Judith, et multis annis postea. Vixit autem Judith, ut ibidem legimus, usque ad annum centesimum quintum, nec erat vetula, sed puella quando interfecit Holofernem, ut colligitur ex eo quod puella vocatur, Judith 12. Igitur pax fuit in terra Israel annis octoginta vel nonaginta. At ab initio regni Josiae, usque ad bellum, quod intulit rex Aegypti Joachaz regi Juda, non fuerunt nisi anni triginta, 4. Reg. 23. ab initio autem regni Sedeciae usque ad bellum, quod intulit Nabuchodonosor, non sunt nisi anni novem 4. Reg. 24. Itaque nisi fuerit Judith quando Holofernem occidit annorum circiter 80. aut centum, non potest esse verum, quod Scriptura dicit, in omni spatio vitae ejus, et multis annis postea non fuisse qui perturbaret Israel.

Altera ratio est, quia tempore Judith sacerdos magnus erat Eliachim, qui et Joachim dicebatur, ut patet Judith 4. et 15. at tempore Josiae sacerdos magnus erat Helcias, 4. Reg. 23. tempore autem Sedeciae erat Saraja, 4. Reg. 25.

Nobis igitur dicendum videtur, historiam Judith incidisse in tempora Manassae regis Juda. Siquidem eo tempore regnabat apud Medos Diocles, qui Ecbatana aedificavit, teste Eusebio in chronico, atque hunc Scriptura nostra Arphaxat appellat. Item eo tempore regnabant Assyriorum reges in Ninive, ut constat ex 4. Regum 19. et ex Tobia cap. 1. Credibile autem est, eum qui in libro Judith dicitur Nabuchodonosor, alio nomine dictum esse Merodach Baladan, qui fuit etiam rex Babylonis. Nam post Sennacherib regnavit sub finem regni Ezechiae patris Manasse Assar Addon 4. Reg. 19. post Assar Addon regnavit Merodach Baladan, cujus fit mentio 4. Reg. 20. et Hierem. 50. necnon Isai. 39., qui quidem Rex Babylonis erat, sed transtolit ad se etiam regnum Assyriorum, et propterea nulla deinceps in Scripturis mentio fit regum Assyriorum, sed solum Babylonis.

Coepit autem regnare tertio anno Manassae, ut probabiliter, et ex conjecturis colligimus (nam certum initium regni ejus ex nullo auctore probato haberi potest) quocirca annus ejus decimus tertius, in quo bellum movit contra Judaeos duce Holoferne, incidit in annum 16. Manassae, quem Manassem paulo ante captivum duxerat in Babylonem.

Exstabant etiam tunc Hierosolyma et templum Domini, quorum fit mentio in historia Judith c. 4. Vivebat quoque eo tempore sacerdos magnus Eliachim, ut patet ex chronologia Nicephori patriarchae constantinopolitani, qui enumerans pontifices Judaeorum, inter Sobnam qui fuit pontifex tempore Ezechiae, et Helciam qui fuit tempore Josiae, ponit Eliachim: constat autem inter Ezechiam et Josiam intercessisse Manassem; convenit etiam id cum lib. 4. Reg. cap. 18., ubi Eliachim nominatur inter praecipuos sacerdotes, et magis etiam quadrat cum prophetia Isaiae cap. 22. ubi praedicitur depositio Sobnae impuri pontificis, et exaltatio Eliachim in locum ejus.

Praeterea facile est hac ratione invenire tempus illud longissimae pacis, quod fuit toto tempore vitae Judith, et deinceps multis annis. Nam Manasses initio regni sceleratissimus fuit, ac propterea Deo permittente victus fuit a rege Babylonis, qui terram Juda devastavit, et ipsum regem vinctum in Babylonem abduxit: deinde tamen peccatum suum agnovit, et in patriam remissus tranquillissime vixit, ut habetur lib. 2. Paral. cap. 33.

Ab hac Manassae captivitate usque ad regnum Joachaz filii Josiae summa pax fuit in terra Juda: quantum hoc tempus fuerit Scriptura non indicat, sed facile colliguntur anni 72. Nam Manasses regnavit annos 55., é quibus accipio 39. post captivitatem ejus. Constat enim initio regni eam captivitatem accidisse, ut etiam Josephus annotavit lib. 10. antiq. cap. 5., et ut diximus paulo ante, annus decimus tertius regis Assyriorum et Babyloniorum incidit in annum Manassae decimum sextum. Annis 39. addendi sunt duo anni, quibus post Manassem regnavit Ammon filius ejus 4. reg. 21. ita erunt 41. his addantur anni 31. quibus post Ammon regnavit Josias 4. Reg. 22. et efficientur 72.

Jam hoc idem tempus ostendemus fuisse post mortem Holofernis usque ad finem vitae Judith. Judith vixit usque ad annum 105.; (sic enim intelligi debet quod habetur de numero annorum Judith in fine libri, ut clarius colligitur ex graeco textu) ex quibus annis detrahendi sunt illi quos vixit ante occisionem Holofernis, quos pono fuisse quadraginta. Nam etsi tempus certum definire non possim, cum nullus auctor hoc tradat, potuit tamen ita esse. Ea enim aetate adhuc potuit esse pulcherrima, et judicari ab Assyriis puella propter incredibilem pulcritudinem, praesertim quia, ut habetur Judith 10., Dominus ei contulerat, non sine novo miraculo, quendam eximium splendorem, ut incomparabili pulchritudine omnium oculis appareret. Quanquam etiam naturaliter aliquae foeminae ita conservant formam corporis, ut quamvis grandaevae sint, tamen juvenculae judicentur. Certe Sara annorum 65. vel etiam 90. tam juvenis et formosa videbatur, ut quocunque iret, a regibus adamaretur et raperetur. Vide Genes. 12. et 20. Jam igitur si ex annis 105. detrahantur 40. supererunt 65. anni continuae pacis usque ad mortem Judith, quibus addo alios septem, ut illud etiam verum sit, quod additur in libro Judith, post mortem ejus multis annis non fuisse qui perturbaret Israel; habemus igitur annos 72. quos quaerebamus.

Dices fortasse: Si tempore regis Manassae contigit haec historia; quare in praeparatione illa ad bellum, quae narratur in hoc libro, nulla fit mentio regis? cur negotium hoc totum tribuitur magno sacerdoti?

Respondeo: fortasse hoc bellum incidisse in ipsam captivitatem Manassae, et idcirco rege absente, per pontificem negotia regni procurata fuisse: fortasse etiam regis mentio facta non est, quia non accessit bellum ad ipsam urbem Hierusalem, ubi rex erat.

Quod autem habetur Judith 4. sacerdotem Eliachim scripsisse ad omnes Hebraeos, et deinde cir-

cuivisse omnem Israelem, ut eos ad constantiam hortaretur, non est mirandum. Nam etiam tempore Ezechiae idem Eliachim, quamvis nondum esset summus sacerdos, nomine regis multa faciebat, ut patet ex lib. 4. reg. cap. 18. et Isaias praedixerat cap. 22. fore, ut Eliachim esset quasi pater omnium habitantium Hierusalem. Ac tum praecipue credibile est, summa negotia et periculosa tractata esse per summum sacerdotem, quando rex de captivitate reversus, et ad Deum serio conversus erat. Nam etsi non est improbabile, adhuc rege captivo bellum hoc gestum, probabilius tamen videtur, eo jam reverso gestum esse.

Sed rursum objicies: colligi ex quinto capite libri Judith, bellum hoc Holofernis contra Judaeos gestum esse paulo post reditum ex captivitate babylonica, sic enim legimus: *Nam et ante hos annos cum recessissent a via, quam dederat illis Deus; ut ambularent in ea, exterminati sunt praeliis a multis nationibus, et plurimi eorum captivi abducti sunt in terram non suam: nuper autem reversi ad dominum Deum suum, ex dispersione qua dispersi fuerant, adunati sunt, et ascenderunt montana haec omnia, et iterum possident Hierusalem, ubi sunt sancta eorum.*

Respondeo: non esse intelligendum hunc locum de captivitate babylonica, sed de variis afflictionibus praecedentibus. Nam si sermo esset de babylonica captivitate, non dicerentur Judaei exterminati a multis nationibus, sed ab una, idest, Chaldaeorum: nec dicerentur plurimi abducti captivi, sed omnes; fuit enim generalis captivitas babylonica, paucissimi enim remanserunt relicti a Nabuchodonosor, et illi ipsi paulo post fugerunt in Ægyptum, 4. Reg. 25. Ita dispersio ac desolatio plenissima fuit.

Igitur loquitur Scriptura de variis afflictionibus populi Judaeorum, quas variis temporibus a variis nationibus passus est, sed praecipue de illa ultima, quae acciderat cum caperetur Manasses: tunc enim tota regio devastata fuit, et rex ipse cum aliis multis captus, et ductus in Babylonem, et multi etiam dispersi, fugatique in varia loca. Quod autem additur: *Nuper autem reversi ex dispersione etc.* vel intelligitur de reversione regis Manassae cum suis ex Babylone, vel (si absente rege gestum est hoc bellum) intelligi poterit de reversione, ex iis locis ad quae fugiendo pervenerant, cum rex Assyriae vastaret regionem ipsorum.

Nec vero movere quenquam debet, quod in textu graeco additur, etiam templum fuisse solo aequatum, quando dispersi sunt Judaei. Nam illa verba supposititia videntur, quandoquidem sanctus Hieronymus, qui fidelissime transtulit hunc librum ex chaldaeo sermone in latinum, nihil de eversione templi in sua editione posuit. Et fortasse ista additio graeci textus in caussa fuit, cur tot gravissimi auctores, Eusebius, Augustinus, Sulpitius, Beda in hac historia suo tempore collocanda decepti fuerint.

CAPUT XIII.
De libro Sapientiae.

Liber Sapientiae testimonium habet ab antiquis conciliis et patribus. Concilium sardicense in epist. ad omnes episcopos, cujus meminit Theodoretus lib. 2. hist. c. 8., ex c. 7. hujus libri probat, filium Dei esse rerum omnium effectorem et verum Deum; concilium item Toletanum II. c. 1. librum Sapientiae scripturam sacram nominat.

Denique patres idem docent. Nam Dionysius c. 4. divinorum nom. ut librum sacrae scripturae citat. Melito Asianus in epist. ad Onesimum in catalogo sanctarum scripturarum Sapientiam ponit. Cyprianus in lib. de habitu virginum: *Cum dicat*, inquit, *scriptura divina*: *quid nobis profuit superbia, etc.* Similiter Cyrillus lib. 2. in Julianum, ultra medium, vocat scripturam divinam. B. Augustinus ex professo docet et probat, ex hoc libro posse confirmari dogmata, et librum esse canonicum, lib. 1. de praedest. cap. 14.

Et quoniam Kemnitius incredibili impudentia hunc locum Augustini truncate citat, et asserit aperte, ex hoc loco colligi hunc librum non fuisse Augustino divinum et infallibilis veritatis; totum locum audiamus: *Quod*, inquit, *a me quoque positum*, nimirum testimonium de libro Sapientiae, *fratres istos ita respuisse dixistis, tanquam non de libro canonico adhibitum. Quasi et excepta hujus libri attestatione, res ipsa non clara sit, quam voluimus hinc doceri.* Haec citat Kemnitius.

Sed audiamus quae in eodem capite infra ponuntur: *Non debuit repudiari sententia libri Sapientiae, qui meruit in Ecclesia Christi de gradu lectorum Ecclesiae Christi tam longa annositate recitari, et ab omnibus christianis, ab episcopis usque ad extremos laicos, fideles poenitentes, catechumenos cum veneratione divinae auctoritatis audiri.* Et infra: *Oportet ut librum istum Sapientiae omnibus tractatoribus anteponant, quoniam sibi eum anteposuerunt etiam temporibus proximi apostolorum egregii tractatores, qui eum testem adhibentes, nihil se adhibere nisi divinum testimonium crediderunt.* Adde, quod omnes veteres hunc librum Salomonis esse asserunt; ex quo manifeste sequitur esse canonicum. Eusebius lib. 4. hist. cap. 22. dicit, Egesippum et Irenaeum et omnem antiquorum chorum hunc librum Salomonis esse existimasse. Pari ratione Tertullianus de praescript. Cyprianus serm. de mortalitate. Hilar. in ps. 127. Ambrosius serm. 8. in ps. 118. Basilius lib. 5. contra Eunomium. Epiph. haeres. Anomoeorum, nomine Salomonis hunc librum citant. Quod vero d. Hieronymus praefatione in libro Salomonis hunc librum dicit a multis putari Philonis Judaei, et d. Augustinus lib. 2. doctr. christ. cap. 8. dicit esse Jesu filii Sirach, non est contrarium communi sententiae doctorum. Nam sententiae quidem sunt Salomonis, non Philonis, ut veteres dicunt, et clarissimum est ex c. 9., ubi auctor libri dicit: *Tu elegisti me regem populo tuo, et dixisti me aedificare templum in monte sancto tuo, etc.* tamen collectae sunt hae sententiae ab aliquo alio, qui a multis putatur Philo, non ille qui fuit post Christum, sed alius antiquior, qui quidem verbis graecis Salomonis sententias complexus est, Spiritu Sancto dictante, sicut Proverbiorum 25. dicuntur parabolae illae Salomonis translatae in librum a vi-

ris Ezechiae regis Juda, cum antea forte in schedulis haberentur. D. Augustinus autem sententiam retractavit lib. 2. retract. cap. 4.

Joannes Calvinus lib. 1. institut. cap. 11. §. 8. librum Sapientiae mendacii coarguit: *De idolorum*, inquit, *origine publico fere consensu receptum est, quod in libro Sapientiae habetur: primos scilicet extitisse eorum auctores, qui hunc honorem detulerunt mortuis, ut ipsorum memoriam superstitiose colerent: et sane fateor, perversum hunc morem fuisse vetustissimum, nec facem fuisse nego, qua accensus hominum ad idololatriam furor magis exarsit: non tamen concedo hunc fuisse primum mali fontem. Idola enim jam fuisse prius in usu, quam ista in consecrandis imaginibus mortuorum ambitio invaluisset, cujus apud profanos scriptores crebra fit mentio, constat ex Mose: cum Rachelem narrat furatam esse patri suo idola, non secus ac de communi vitio loquitur.* Haec ille, qui satis aperte falsum esse contendit quod habetur Sap. 14. de orig. idolorum. At Calvinus assumit falsum, et deinde colligit aliud falsum. Assumit enim ante Rachelis tempora non fuisse idola quae hominum figuram referrent: et cum constet tunc aliqua idola fuisse, deducit, prima idola non fuisse imagines hominum, ut liber Sapientiae docet. At falsum assumit: nam in primis ista ipsa idola, quae furata est Rachel, erant imagines hominum: vel potius imago hominis. Una enim tantum erat imago, sed nomine multitudinis utitur Scriptura, quia illud nomen in Hebraeo non habet numerum singularem. Vox hebraea est תרפים quae quidem idolum significat, hominis figuram repraesentans, et quod arte diaboli loquebatur et responsa dabat. Quod hominis figura sit תרפים patet ex 1. Reg. 19. ubi Michol cum vellet eruere Davidem de manibus Saul, emisit illum per fenestram, et in lecto, loco ejus posuit simulacrum quod hominem referret, in Hebraeo est תרפים pro eo, quod nos habemus *statuam*, vel *simulacrum*. Quod autem ista idola loquerentur, patet ex Ezechiele 21. ubi enim nos legimus, *Interrogavit idola;* in Hebraeo est תרפים et similiter Zachariae 10. ubi legimus: *Simulacra locuta sunt inutile.* Deinde certum est Belum primum regem Assyriorum, qui fuit ante Rachelem, immo et ante Abraham, fuisse pro Deo habitum post mortem, ut Eusebius testatur initio Chronici; et statuam illi a Nino filio positam, fuisse primum idolum publice propositum ad adorandum, docet Ambrosius in primum cap. ad Rom. sive quicunque fuit eorum commentariorum auctor, et b. Cyrillus lib. 3. in Julianum non procul a fine. Denique initium idolorum fuisse fabricationem imaginum humanarum in memoriam defunctorum, ut liber Sapientiae docet, testatur Cyprianus initio libri de idolorum vanitate, Chrysost. hom. 87. in Matth. Egesippus apud Hieronymum in libro de viris illustribus, et alii passim.

Sed objicies: si statua erecta Belo a Nino filio fuit primum idolum, quomodo verum est quod liber Sapientiae dicit, primum idolum factum esse a patre in memoriam filii? Respondeo, statuam Beli fuisse primum idolum publice ad adorandum propositum: at primum idolum absolute fuisse imaginem filii mortui a parente factam, et privatim honoratam. Inde enim invalescente prava consuetudine (ut in eodem cap. 14. Sap. dicitur) coepta sunt tyrannorum imperio publice coli figmenta.

CAPUT XIV.

De Ecclesiastico.

Librum Ecclesiastici, quod ex eo multa dogmata Fidei luculenter probentur, vehementer Calvinus odit: *Unde*, inquit in Antidoto, *melius faecem haurirent?* nec tamen habet aliquid, quod ei objiciat. Nos autem contra, multis Veterum testimoniis auctoritatem ejus libri confirmare possimus. Clemens Alexandrinus lib. 7. Stromatum prope extremo, citans cap. 4. Ecclesiastici sic ait: *Sequentes autem Scripturas confirmemus quod dictum est.* Sanctus Cyprianus lib. 3. epist. 9. citans cap. 7. *Sed et Salomon*, inquit, *in Spiritu Sancto constitutus testatur, et docet.* Epiphanius in haeres. Anomaeorum numerat inter sacros ac divinos libros Sapientiam Salomonis, et filii Sirach, id est, Ecclesiasticum. Ex quo intelligimus, eundem Epiphanium, cum in lib. de mens. ponder. dicit, hos libros non esse receptos, de sententia Judaeorum esse loquutum. D. Ambrosius lib. 4. de fide cap. 4. verba Ecclesiastici ex cap. 24. divina oracula nominavit. Beatus Augustinus in lib. ad Orosium contra priscillianistas: *Clamat*, inquit, *Scriptura divina: Altiora te ne quaesieris*, quae sententia Ecclesiastici nostri est. Denique Clemens, et Cyprianus locis citatis, Sixtus II. in epist. ad Gratum, Damasus in epist. ad Episcopos Italiae, Basilius libr. 4. in Eunomium, Ambrosius in cap. 7. prioris ad Corinth. Hieron. in cap. 10. Ecclesiastae, et Gregor. lib. 10. moralium cap. 14. hunc librum non solum citant, sed etiam Salomoni attribuunt: nunquam autem dubium fuit, quin Salomonis libri canonici ac divini habendi essent. At Epiphanius in haeresi Anomaeorum, et alii nonnulli auctorem libri hujus Jesum Sirach esse volunt. Respondeo, facile potuisse fieri, ut Jesus Sirach sententias Salomonis a se diligenter collectas in unum volumen redegerit, ita uterque auctor dici poterit.

CAPUT XV.

De libris Machabeorum.

Libri Machabeorum, praeter communia testimonia, testimonium habent, et honorifice producuntur a s. Cypriano in libr. de exhort. martyr. cap. 11. a s. Greg. Nazian. in oratione de Machabaeis, a s. Ambrosio lib. 2. de Jacob c. 10. 11. 12. et ab aliis passim qui eosdem libros scripturam divinam disertis verbis appellant. S. Cyprianus lib. 1. ep. 3. ad Cornelium, et Isidorus lib. 6. etymologiarum cap. 1. s. autem Augustin. (cui multum auctoritatis saepe Calvinus tribuit) lib. 18. de civit. Dei cap. 36. inquit: *Machabaeorum libri, quos non Judaei, sed Ecclesia pro canonicis habet.* Et lib. 2. contra epistolas Gaudentii cap. 23. eorundem li-

brorum auctoritatem studiose defendit, scripturam sanctam eos appellans. Sed adversariorum argumenta videamus.

Primum objicit Calvinus lib. 3. instit. cap. 5. §.8. quod auctor horum librorum laudat praeposterum zelum, et superstitiosum factum Judae Machabaei, qui pro mortuis sacrificium offerri jussit, 2. Machab. 12. Nam praeterquam quod superstitiosum est pro quibuscunque mortuis orare, accedit etiam, quod isti, pro quibus Judas orare jussit, decesserant lethali crimine obligati, pro qualibus non esse orandum etiam catholici docent: sic autem eos decessisse patet; nam ut ibidem dicitur: *Invenerunt autem sub tunicis interfectorum de donariis idolorum, a quibus lex prohibet Judaeos*, quae habetur Deut. 7.

Respondeo: orare pro mortuis, quos non est certum esse in coelo, vel in gehenna, pium et religiosum esse, ut ostendemus suo loco : nunc satis sit opponere Calvino Augustinum, qui ex hoc ipso loco probat, pium esse orare pro mortuis, in epist. 61. ad Dulcitium, lib. 1. de moribus Ecclesiae cap. 23. et lib. de cura pro mortuis cap. 1. Itaque tantum interest inter spiritum Augustini et Calvini, ut Augustinus quia libros Machabaeorum credit esse canonicos, inde colligat bonum esse orare pro mortuis; Calvinus quod existimet malum esse orare pro mortuis, inde deducat libros Machabaeorum non esse canonicos. Ad illud autem quod objicitur; respondeo : Judam pie existimasse eos in articulo mortis dolorem de peccato suo coram Deo concepisse, et misericordiam apud Dominum invenisse, quod significant illa verba : *Quia considerabat quod hi, qui cum pietate dormitionem acceperant, optimam haberent repositam gratiam.*

Secundo objicit Calvinus in Antidoto concilii : non posse hujus libri auctorem haberi canonicum, cum lib. 2. cap. ult. veniam petat erratorum. Adde quod c. 2. ait: *Et nobis quidem ipsis, qui hoc opus breviandi causa suscepimus, non facilem laborem, imo vero negotium plenum vigiliarum et sudoris assumpsimus.* Quibus verbis indicat se humano more hunc librum composuisse; auctores enim vere sacri non ingenio et labore suo, sed Spiritu Sancto revelante scripserunt, ut patet Hierem. 36. de Hieremia, qui tanta facilitate dictabat notario suo Baruch ea quae Deus ei revelabat, ut ex libro aliquo legere videretur.

Respondeo : Deum quidem esse auctorem omnium divinarum scripturarum, sed aliter tamen adesse solitum prophetis, aliter aliis, praesertim historicis. Nam prophetis revelabat futura et simul assistebat, ne aliquid falsi admiscerent in scribendo, et ideo prophetae non alium habuerunt laborem, quam scribendi, vel dictandi : aliis autem scriptoribus Deus non semper revelabat ea quae scripturi erant, sed excitabat, ut scriberent ea quae viderant, vel audierant, quorum recordabantur, et simul assistebat ne falsi aliquid scriberent : quae assistentia non faciebat ne laborarent in cogitando et quaerendo quid et quomodo scripturi essent. Quare s. Lucas praefatione in evangelium a se scriptum testatur, se assequutum omnia diligenter quae ad evangelii scriptionem pertinebant, idque ab iis, qui ipsi audierant et viderant, et ministri fuerant sermonis. Quod autem ad veniam attinet, non petit veniam iste auctor erratorum, quippe qui nulla esse sciebat; sed orationis minus politae : quemadmodum etiam b. Paulus se imperitum sermone confitetur 2. cor. 11.

Objectio tertia aliorum, 2. Machab. 1. dicitur : *Cum in Persidem ducerentur patres nostri*: at certum est, non in Persidem, sed in Babylonem abductos fuisse Judaeos; non igitur veram historiam narrat auctor hujus libri. Nonnulli valde laborant ut ostendant quando in Persidem ducti fuerint Judaei, sed existimo rem esse facillimam. Nam auctor hujus libri Persidem vocat, non solum eam regionem quae proprie dicitur Persis, sed etiam alias finitimas : id patet ex libro 1. Machab. cap. 6., ubi nuncius qui venit in Babylonem ad Antiochum, dicitur venisse ad eum in Persidem. Neque iste loquendi modus ab aliis scriptoribus alienus est, cum Chrysostomus homil. 6. in Matth. dicat, Judaeos ex captivitate persica liberatos.

Objectio quarta, 2. Machab. 2. dicitur : Hieremias, cum spoliaretur et incenderetur Hierusalem et templum a Chaldaeis , abscondisse tabernaculum, et arcam foederis in spelunca quadam montis Nebo; et dixisse, locum illum fore occultum donec Deus iterum congregaret populum suum. At hic duo mendacia continentur. Unum quod Hieremias illud fecerit : nam antequam urbs a Chaldaeis caperetur, Hieremias semper fuit in carcere, et erat invisus pene omnibus in Hierusalem, ut habetur Hierem. 37. et 38., quocirca nec per se, nec per alios potuit id efficere : postquam autem capta est urbs, Chaldaei omnia diripuerunt, ut habetur 4. Reg. ult., proinde non remansit aliquid quod Hieremias posset abscondere. Alterum mendacium est, quod iterum revertentes a captivitate essent arcam et tabernaculum habituri; non enim unquam eam postea habuerunt.

Respondeo : potuisse illud optime fieri, et ante spoliationem urbis et templi (ut Epiphanius sentit in vita Hieremiae) et etiam postea, ut alii volunt. Ante quidem : non tempore Sedeciae, sed Joachim, ter enim Nabuchodonosor venit in Judaeam, et abduxit inde captivum regem et populum. Primum, tempore Joachim, ut habetur 2. Paralip. ult. Secundo, tempore Joachim, ut habetur 4. Reg. 24. Tertio, tempore Sedeciae 4. Reg. 25. Tametsi autem tempore Sedeciae Hieremias fuerit fere semper in carcere, et omnibus invisus; tamen tempore Joachim liber erat et magnae auctoritatis, ita ut credibile sit, ad ejus persuasionem Joachim sponte se tradidisse regi Babylonis. Constat enim Hieremiam hoc suasisse, Hier. 27., et simul constat Joachim id fecisse, Hier. 29. Potuit igitur rege consentiente, arcam et tabernaculum asportare : potuit etiam posteaquam civitas capta est; nam Hieremias a Nabuchodonosor maximi fiebat, ut patet Hier. 39. Non fuisse autem a militibus diripientibus urbem Hierosolymam ablatam arcam aut tabernaculum, satis patet ex Hier. 52., ubi enumerantur omnia, quae ex templo Domini Chaldaei abstulerunt, usque ad phialas et mortariola; et arcae ac tabernaculi nulla mentio fit. Neque vero ab-

terum est mendacium, quod rursum arca invenienda esset, quando iterum congregaretur populus: nam non loquebatur Hierem. de illa congregatione, quae fuit tempore Cyri; sed vel de tempore novissimo, quod proxime diem judicii praecedet, ut vult Epiphanius in vita Hierem., vel mystice intelligendum est, arcam apparituram, idest, Christum in carne venturum in nova populi congregatione, ut exponit Rupertus lib. 10. de victoria verbi cap. 21.

Objectio quinta. Lib. 1. Mach. cap. 1. Alexander Magnus primus regnasse dicitur in Graecia, et hoc falsum videtur, cum non fuerit Alexander primus, sed ante illum multi fuerint reges Lacedaemoniorum, Macedonum, Corinthiorum, Atheniensium, etc. ut ex chronico Eusebii patet. Praeterea ibidem dicitur Antiochus illustris regnasse anno 137. regni Graecorum: cum tamen constet ex eodem Eusebio, Antiochum regnasse anno 156., tot enim sunt anni a primo anno monarchiae Graecorum usque ad Antiochum.

Denique lib. 1. cap. 8. dicuntur Romani singulis annis committere uni homini magistratum suum et omnes uni obedire: at hoc est falsum, nam duo consules eo tempore creabantur.

Respondeo: Scripturam, cum dicit Alexandrum primum regnasse in Graecia, non de regno quocunque, sed de monarchia Graecorum loqui: et cum dicit, Antiochum illustrem regnasse anno 137. regni Graecorum, non numerare annos ab Alexandro, sed a Seleuco, qui post Alexandrum I. regnavit in Syria, ut monet Eusebius in chronico: quia enim Judaea pars est Syriae, a primo rege Siriae annos numerabant Judaei: a Seleuco autem ad Antiochum sunt anni 137., quibus si addas annos 19. qui sunt ab Alexandro ad Seleucum, erunt anni 156. Ad illud autem de Romanis respondeo: unius tantum consulis mentionem fieri, quia in more apud Romanos positum erat, ut alternis diebus consules imperarent. Cujus rei testis esse potest infelix exitus pugnae cannensis, cujus caussa temeritas fuit alterius consulis, penes quem eo die imperium erat. Itaque licet duo consules essent, uni tamen commissa esse respublica videbatur. Idque institutum est ab ipso primo exortu consularis dignitatis, ne videlicet (ut ait Livius l. 2.) si duo simul consules imperarent, regibus exactis, non remotus sed duplicatus terror videretur.

Objectio sexta. Lib. 1. Machab. c. 4. Judas legitur purgasse templum anno 148., idest, uno anno ante obitum Antiochi, qui obiit anno 149. ut dicitur 1. Machab. 6., at id repugnat lib. 2. c. 10. ubi habetur, Judam purgasse templum biennio post mortem Antiochi. Praeterea lib. 1. cap. 6. dicitur Antiochus illustris mortuus in Babylonia in lecto suo prae dolore animi, quia non successerant ei negotia sicut optaverat: at lib. 2. cap. 1. dicitur membratim caesus cum multis ex suis in templo Nanneae: et rursum lib. 2. c. 9. dicitur mortuus cum dolore interno viscerum, tum quia de curru in itinere ceciderat. Denique lib. 1. c. 9. dicitur Judas mortuus anno 152. at lib. 2. cap. 1., dicitur scripsisse epistolam anno 188. quod si esset verum, anno 36. post mortem suam eam scripsisset. Haec omnia, cum tam male inter se cohaereant, manifesta indicia falsitatis praebent.

Ad primam argumenti hujus partem Sixtus Senensis ut respondeat, scribit in lib. 8. bibliothecae sanctae, bis factam esse templi repurgationem: sed neque id verum esse videtur, neque ad argumenti solutionem necessarium. Et quidem verum non esse satis indicat Scriptura, cum omnia quae de hac repurgatione uno in loco refert, referat etiam in alio. Non esse autem necessarium inde probatur; quia posita una tantum repurgatione, in utroque loco adhuc nulla est in hoc libro repugnantia. Tametsi enim repurgatio templi in libro 1. capite 4. narratur ante mortem Antiochi, et lib. 2. c. 10. narratur post mortem Antiochi; tamen hoc posteriore loco narratur quidem post mortem Antiochi, sed non asseritur facta post mortem Antiochi. Voluit enim auctor absolvere quae de Antiocho dicturus erat, et tum demum redire ad Judam et templi repurgationem: quod autem dicitur facta post biennium; non significatur post biennium a morte Antiochi, sed post biennium a profanatione. Nam profanatum fuit templum anno 145., ut dicitur lib. 1. c. 1., et post biennium exactum anno 148. repurgatum fuit, ut habetur lib. 1. c. 4. Quare recte Eusebius in chronico, et Joseph. lib. 12. antiquitat. cap. 10. scribunt, templum repurgatum tertio anno a profanatione, idest, post biennium jam exactum.

Quod attinet ad alteram partem argumenti, conveniunt fere omnes, eundem esse Antiochum, Epiphanem videlicet, cujus mors describitur lib. 1. c. 6. et lib. 2. c. 9. nam potuit in itinere corripi doloribus viscerum, et cadere ex curru, ut dicitur lib. 2. c. 9. et postea sic aeger pervenire in Babylonem, et ibi addito dolore animi ex nuntio ad se allato rei malae gestae in Judaea a suis, tandem mori. At de Antiocho, cujus mors describitur lib. 2. cap. 1., maxima quaestio est. Aliqui volunt esse Antiochum magnum, ut Lyranus in hunc locum et quidam alii: sed hoc esse non potest. Nam Antiochus magnus obiit antequam Judas, qui hanc epistolam scripsit, dux Judaeorum esset, nec fuit ullum bellum Judaeis cum Antiocho magno. Alii volunt esse Antiochum Demetrii filium, qui etiam Triphon, seu Griphus dicitur ab Eusebio. Ita Rupertus lib. 10. de victoria verbi, cap. 6.: sed neque hoc potest esse verum. Nam tempore istius Antiochi, non Judas sed Joannes Hircanus dux Judaeorum erat, et tamen Judas epistolam scribit. Praeterea epistola scribitur Aristobulo magistro Ptolomaei Philometoris, quem constat ex Eusebio in chronico fuisse tempore Judae, idest, diu ante tempora Antiochi Griphi.

Dicendum igitur est, hunc Antiochum esse Antiochum Epiphanem, illum ipsum de quo agitur in lib. 1. c. 6. et lib. 2. c. 9. nam tunc vivebat Judas qui epistolam scripsit, et etiam Aristobulus ad quem scripta est. Praeterea iste fuit primus et summus ex regibus Syriae inimicus Judaeorum, ut merito de ejus morte tanta laetitia esset in Judaea.

Denique quod dicitur lib. 2. c. 9. de Antiocho illustri, quod templum in Perside spoliare voluit, et turpiter fugatus est, omnino convenit cum eo quod

hic dicitur de isto Antiocho, quod in templo Nanneae ceciderit et percussus fuerit, et quod multi ejus milites membratim caesi fuerint. Neque vero necesse est affirmare illic eum interiisse, ubi dicitur cecidisse; cecidisse enim dici potest, quoniam exercitus ejus fusus fugatusque est. Quemadmodum Gen. 14. regem Sodomorum in praelio cecidisse narrat scriptura divina, et tamen paulo post eum viventem et Abrahae occurrentem introducit. Itaque Antiochus in eo sensu dicitur cecidisse, quoniam exercitus ejus caesus percussusque fuerat, et ipse turpi fuga elapsus, forte etiam vulneratus, in ipso itinere de curru cecidit, et paulo post mortuus est.

Ad tertiam probationem aliqui respondent: non esse Judam Machabaeum, sed aliquem alium qui eam epistolam scripsit. Ita Rupertus lib. 10. de victoria verbi cap. 15. sed non videtur id esse verum. Nam anno 188., non Judas, sed Joannes Hircanus dux Judaeorum erat; nec ullus fuit ex ducibus Judaeorum qui vocaretur Judas praeter unum Machabaeum: nec est verisimile, cum senatu et populo in titulo literarum alium nominari quam principem. Alii volunt, hunc Judam esse quidem Machabaeum, sed annos qui initio literarum ponuntur supputari, non more Graecorum a Seleuco, sed more Hebraeorum ab anno duodecimo Assueri, quo liberati fuerunt omnes Judaei a n ce, opera Esther reginae. Ita Lyranus et Hugo cardinalis in hunc locum, quos fere recentiores omnes sequuntur. Sed primum non videtur credibile in his libris semper annos supputari more Graecorum, praeterquam in hoc uno loco: deinde etiam numerando ab anno duodecimo Assueri, non potest incidere annus 188. in tempora Judae Machabaei. Lyranus enim. quem caeteri sequuntur, ita computat: ab anno 12. Assueri usque ad finem regni ejus sunt anni 29.: his addantur sex anni quibus regnavit Darius filius Assueri, et sunt 35. quibus si rursus addantur 148., qui sunt ab initio regni Graecorum usque ad Judam, erunt 188. anni.

Sed in ista supputatione tres sunt gravissimi errores. Primus, quod ex 29. et 6. et 148. non fiunt 188. sed 183. ut patet. Secundus, quod omittunt hi auctores annos novemdecim, qui sunt a principio monarchiae Alexandri usque ad regnum Seleuci: illi enim 148. anni Graecorum, qui numerantur lib. 1. Machabaeorum, c. 4. usque ad victoriam Judae, numerantur a Seleuco, non ab Alexandro, ut supra diximus. Si ergo addas annos novemdecim qui sunt ab Alexandro ad Seleucum, erunt omnes anni 202. ab anno duodecimo Assueri, non 188. ut ipsi volunt. Tertius error est, quod in ista supputatione faciunt Assuerum penultimum regem Persarum, sequuti somnia Judaeorum adversus sententiam Latinorum et Graecorum omnium. Eusebius in chronico post Assuerum adhuc tres reges Persarum ponit: Josephus, quem ego supra sequutus sum, septem reges post Assuerum numerat: ex quo sequitur, ab anno duodecimo Assueri usque ad Judam, non 188. annos, sed longe amplius quam 200. effluxisse.

Igitur cum Melchiore Cano et aliis nonnullis existimo, sic esse quaestionem dissolvendam, ut dicamus: illa verba *anno* 188. non esse principium epistolae sequentis quam Judas scripsit, sed finem praecedentis quae scripta est a toto populo Judaeorum duce Joanne Hircano. Id aperte indicant graeci codices, qui post illa verba, *anno* 188. distinctionem constituunt, et ratio certe id exigit, ut cum sint illa verba inter initium unius epistolae et finem alterius, et numerus annorum in fine potius quam in principio poni soleat, ea nos ad epistolam praecedentem, non ad sequentem referamus.

Objectio septima sumitur ex eo, quod liber prior Machabaeorum cum evangelio pugnare videatur. Nam lib. 1. c. 1. affirmat auctor ejus libri vaticinium Danielis de abominatione desolationis stante in loco sancto impletum esse, quando Antiochus Epiphanes idolum in templo Domini collocavit. At Christus Matth. 24. vaticinium illud asserit implendum in novissimis diebus. Respondeo: in libris Machabaeorum nullam fieri mentionem vaticinii Danielis, sed solum idolum Antiochi vocari abominandum idolum desolationis, ut revera erat.

Objectionem postremam quam afferunt nonnulli, ex eo quod in his libris videntur ii commendari qui semet occiderunt, qualis fuit Eleazarus lib. 1. cap. 6. et Razias lib. 2. cap. 14. diluit jamdudum s. Augustinus in epistol. 61. ad Dulcitium, et lib. 2. contra epist. Gaudentii cap. 23. et summa responsionis est: mortes horum hominum narrari in Scriptura, non laudari, vel certe non ita laudari quasi pie et sancte fecerint quod fecerunt, quamvis audacter et viriliter, et hominum judicio, fortiter eos fecisse negari non possit.

CAPUT XVI.

De quibusdam partibus librorum Marci, Lucae, Joannis.

Ultimum caput Marci tempore b. Hieronymi non fuisse ab omnibus receptum ut canonicum, patet ex epist. ad Hedibiam quaest. 3. Causa dubitationis erat propter quaedam verba apocrypha, quae in isto ult. cap. inserta erant, ut patet ex Hieronymo lib. 2. contra pelagianos ante medium. Haec enim inserta erant verba, quae satis aperte Manichaeismum redolent: *Et illi satisfaciebant dicentes, saeculum istud iniquitatis, et incredulitatis substantia est, quae non sinit per immundos spiritus veram Dei apprehendi virtutem, idcirco jam nunc revela justitiam tuam.* Nunc nobis dubitare non licet, nam concil. trid. sess. 4. jubet, libros integros recipi cum omnibus suis partibus, ut in Ecclesia catholica legi consueverunt: legitur autem caput hoc in diebus celeberrimis Resurrectionis et Ascensionis, et idem exponitur a Beda, et a b. Greg. hom. 21. et 29. in Evangelia. Athanasius etiam in synopsi in summa Evangelii secundum Marcum hoc caput ut vere Marci agnoscit, et similiter Augustinus lib. 3. de consensu evan. cap. 24. Denique incredibile est Marci evangelium ita mutilum et truncum esse, ut nihil de Resurrectione contineat. Adde, quod etiam Calvinus c. 17. §. 47. instit. hoc ultimum caput Marci admittit ut partem

evangelii, ut non sit opus in hac re probanda diutius laborare.

Ex cap. 22. Lucae quidam in dubium revocant historiam illam de sudore Christi sanguineo, et angelica apparitione et consolatione, ut Hilarius testatur lib. 10. de Trin. et Hieronym. lib. 2. contra Pelagianos. Causa quae hos permovit ea fuit, ne Christo infirmitatem et animi dolorem tribuere viderentur : qua etiam de causa quosdam catholicos praepostero zelo e suis codicibus ex illis verbis Luc. 19. *videns civitatem flevit super illam* abrasisse verbum, *flevit*, testatur Epiphanius in Ancorato. At certe isti timuerunt ubi non erat timor. Si enim Christus ut homo potuit imminente passione pavere et taedere,ut etiam Matth. c.26. et Marc.14. testantur ; cur non potuit eadem ratione sudare et angelicam consolationem admittere ? et si corpus habuit passibile et animam sentientem, cur non potuit dolere et flere ? Itaque Athanasius lib. 6. ad Theophilum, qui est de beatitudine filii Dei, anathema dicit iis qui Christum sanguinem sudasse negant. Epiphanius quoque in Ancorato, et Augustinus lib. 3. de consensu evang. cap. 4. hunc locum Lucae ut evangelicum agnoscunt : neque Hilarius et Hieronymus locis citatis contrarium docent, sed tantum monent, non in omnibus codicibus suo tempore fuisse, et propterea non ita certae fidei habitum.

Initium capitis 8. Joannis, quo adulterae historia continetur, non fuisse olim certae fidei, Erasmus docet in annotatione hujus loci ex Eusebio lib. 3. hist. c. 39. ubi sic dicit de Papia loquens : *Historiam quandam subjungit de muliere adultera, quae accusata est a Judaeis apud Dominum; habetur autem in evangelio quod dicitur secundum Hebraeos scripta ista parabola.* Quibus verbis aperte indicat, se non vidisse eam historiam in evangelio Joannis et sibi non tam historiam quam parabolam videri. Nihilominus tamen dubium esse non debet , quin ea et historia sit et evangelica , cum legatur in Ecclesia in sabbatho post dominicam III. quadragesimae , et eam agnoscant gravissimi patres graeci et latini: Ammonius Alexandrinus in suo monotessaro evangelico , Athanasius in synopsi in compendio evangelii Joannis , Chrysostomus hom. 60. in Joann. Ambrosius in epist. 58. lib. 7. ad Studium , Hieronymus lib. 2. contra Pelagianos , et Augustinus tract. 33. in Joannem. Idem quoque Aug. lib. 2. de adulterinis conjugiis cap. 7. eam istoriam ab inimicis verae fidei erasam fuisse de nonnullis codicibus dicit.

Neque caussae nostrae officit, sed prodest potius quod Eusebius scribit, Papiam Joannis discipulum hujus historiae meminisse: id enim signum est rem esse veram. Quod autem eam Eusebius in suo codice evangelii non habuerit , parum refert , forte enim ab aliquo erasa erat. Adde quod probabile est Eusebium non loqui de hac historia adulterae, sed de alia vere apocrypha : nam in textu graeco Eusebii non habetur nomen adulterae, sed περὶ γυναικὸς ἐπὶ πολλαῖς ἁμαρτίαις διαβληθείσης.

De verbis illis. quae habentur c. ult. epist. 1. Jo: *Tres sunt qui testimonium dant in caelo , Pater , Verbum et Spiritus Sanctus,et hi tres unum sunt,* dubium aliquando extitisse, et nunc etiam esse debere , longa oratione contendit Erasmus in annotatione hujus loci : at certe in Ecclesia publice leguntur haec verba in dominica in albis. Eundem locum agnoscit Cyprianus lib. de simplicitate praelatorum , Athanasius lib. 1. ad Theophylum , qui est de unita Deitate , Joann. II. Papa in epist. ad Valerium , Hieronymus in prologo epistolarum canonicarum, Idacius in lib. adversus Varimundum, et Eugenius Carthaginiensis apud Victorem lib. 2. de persecutione wandalica. Quare verba illa veram esse partem scripturae divinae non dubium est.

CAPUT XVII.

De epistola ad Hebraeos.

Duplex dubitatio de hac epistola fuit, una de auctore , altera de autoritate ejus , quae tamen ita connexae sunt , ut pauci sint , qui de uno dubitaverint , et non de altero. Primum igitur ex antiquis haereticis Marcion , teste Hier. praef. in epist. ad Titum ; et Arius , teste Theodoreto praefatione in epist. ad Haebraeos , epistolam ad Hebraeos, neque Pauli esse, neque sacram docebant. Ex novis haereticis Lutherus in prologo epist. ad Hebraeos hanc epistolam nec esse Pauli , nec ullius Apostoli contendit , quod quaedam contineat contra evangelicam et apostolicam doctrinam. Luthero subscribit Brentius in confess. wirtemberg. c. de sacra scriptura , et Kemnitius in examine 4. sess. conc. trident. magdeburgenses quoque cent. 1. lib. 2. cap. 4. col. 55. et alii hujus temporis haeretici, exceptis Calvinistis ; Calvinus enim in instit. impressa anno 1554. cap. 8. §. 216. contendit , hanc epistolam esse vere apostolicam, et errare in hac parte Lutheranos: tamen an Pauli sit, an alterius apostoli, ut Barnabae, aut Lucae, dubitat Calvinus , ut patet ex eadem instit. c. 10. §. 83. et cap. 16. §. 25. quocirca ministri calvinistae in ea confessione quam obtulerunt Pissiaci art. 3. , ponunt hanc epistolam in numerum divinarum scripturarum . sed tanquam auctoris incerti.

Praeter hos manifestos haereticos, catholicos etiam quosdam , et praesertim latinos de auctore hujus epistolae dubitasse, et propterea eam minoris fecisse , testis est Eusebius lib. 3. hist. c. 3. nec non d. Hieronymus in lib. de viris illustribus in Paulo , ubi dicit: hanc epistolam a quibusdam latinorum negari esse Pauli , sed vel Barnabae, vel Lucae , vel Clementis romani pontificis. Addit Sixtus Senens. lib. 7. bibliothecae sanctae, a quibusdam etiam attribui Tertulliano. Nostris temporibus Erasmus ad finem annotationum in hanc epistolam , et Cajetanus ad initium commentariorum in eandem epistolam , quaestionem jam olim sopitam iterum revocarunt in lucem.

Verum hanc epistolam et canonicam esse , et Pauli apostoli, facile probari potest. Primum, quoniam nomine apostoli Pauli legitur in Ecclesia in die Natalis Domini et alias frequenter. Secundo , quia producta in testimonium ac recepta est ut Pauli a multis antiquissimis pontificibus , ut Cle-

mente I. in epist. ad Corinthios apud Eusebium lib. 3. c. 38. Innocentio I. in epist. 3. ad Exuperium, Gelasio I. in concilio episcoporum LXX. Tertio, quia ponitur in canone sacrarum scripturarum nomine Pauli a concilio Laodiceno can. 59. Carthag. III. can. 47. et Trident. sess. 4. et agnoscitur etiam ut Pauli a Nicaeno I. teste b. Thoma in hanc epistolam: et ab Ephesino I. et Chalcedonensi approbantibus duodecim capitula Cyrilli, quorum decimum tale est: *Pontificem et Apostolum confessionis nostrae factum esse Christum, divina scriptura commemorat* etc., etiam ab Arausicano II. canone ultim., ubi et apostoli, et divina scriptura esse dicitur.

Quarto, quoniam recepta fuit semper ab omnibus graecis patribus, ut patet, tum quia omnes eam ut apostoli citant, tum quia b. Hieronymus in epist. ad Dardanum id affirmat, tum etiam quia omnes qui canonem exponunt. hanc epistolam cum ceteris Paulinis numerant, ut Origenes apud Eusebium lib. 6. cap. 18. histor. et ipse Eusebius lib. 3. cap. 3. Gregorius Nazianzenus in carmine de canone Scripturae, Athanasius in synopsi, Epiphanius haeres. 76. Damascenus lib. 4. cap. 18.

Quinto, recepta fuit etiam ab omnibus Latinis post Lactantium. Soli enim Tertullianus, Cyprianus, Lactantius, Arnobius hanc epistolam non videntur agnoscere; nec enim eam unquam citant, quod sciam: at Hilarius lib. 12. de Trinit. Ambrosius lib. 2. de Cain cap. 2. Hieron. in epist. ad Dardanum de Terra promissionis, August. lib. 2. doctr. christ. cap. 8. et Ruffinus in symbolum, et alii deinceps omnes eam ut Paulinam agnoscunt, et frequentissime citant. Philastrius vero in catalogo haeresum, inter haereticos numerare non dubitavit, qui eam epistolam vel rejiciunt, vel Pauli esse negant. Non autem debet duorum aut trium Latinorum dubitatio anteponi certissimae confessioni omnium aliorum.

Sexto, videtur b. Petrus hujus epistolae mentionem facere: Petrus enim priorem epistolam scripsit ad Hebraeos inter gentes dispersos, ut patet ex titulo, utque Oecumenius docet, et ipse etiam Erasmus ad initium annotationum in hanc epistol. contendit: posteriorem ad eosdem scripsit, ut colligitur ex illis verbis cap. 3. *Hanc vobis charissimi secundam scribo epistolam.* In eodem autem capite postea subjungit: *Sicut et charissimus frater noster Paulus scripsit vobis.* Scripsit igitur Paulus, Petro teste, epistolam aliquam ad Hebraeos.

Postremo, epistola haec catholicorum omnium consensu, vel est Pauli, vel Lucae, vel Barnabae, vel Clementis romani, vel certe Tertulliani: sed Tertulliani esse non potest, cum Clemens Alexandrinus, qui aliquanto antiquior Tertulliano fuit, affirmet hanc epistolam esse Pauli, apud Eusebium lib. 6. histor. cap. 11. Quid, quod ipse Tertullianus hanc epistolam Barnabae esse putavit, ut Hieronymus docet lib. de viris illust. in Paulo? Neque etiam esse potest Clementis romani, cum ipse Clemens eam citaverit tanquam apostoli Pauli in quadam sua epistola ad Corinthios, ut Eusebius refert lib. 3. hist. cap. 38. ac demum cum in fine hujus epistolae auctor dicat: *Amplius autem deprecor vos hoc facere, quo celerius restituar vobis.* Ista enim verba nullo modo Clementi convenire possunt, qui cum esset episcopus romanus, non in Judaea, sed Romae habitaturus erat. Ex quibus apparet, quam inepte Erasmus ad finem annotationum in hanc epistolam ejus auctorem Clementem facere conetur. Denique, nec Lucae, nec Barnabae epistolam esse, nec alterius omnino quam Pauli, satis probant argumenta supra allata: sed quando etiam aut Lucae, aut Barnabae esset, apostolici viri esset, nec apostolica auctoritate carere deberet.

At contra hanc epistolam quinque argumenta proferunt Magdeburgenses, quibus argumenta Lutheri et Erasmi simul complectuntur. Primum est, quia prudens vetustas de hac epistola dubitavit. Respondeo: inepte dici vetustatem de hac epistola dubitasse, cum unum solum Cajum ex Graecis, et duos vel tres ex Latinis proferre possint, et nos contra tot pontifices, tot concilia, omnes Graecos, uno excepto, et omnes Latinos, tribus vel quatuor exceptis, pro nobis habeamus. Et si de antiquitate, non de multitudine agatur, antiquior est Clemens Romanus Cajo, et Clemens Alexandrinus Tertulliano, et Dionysius Areopagita utroque, qui tamen hanc epistolam Pauli nomine citat in epistola ad Titum.

Secundum argumentum est, quia non habet adjectum initio nomen Pauli, ut habent omnes aliae epistolae, quanquam hoc argumentum fatentur ipsi ibidem non esse usque adeo grave. Respondeo cum Hieronymo praefat. in epistol. beati Pauli: si ideo non est Pauli, quia non habet praefixum nomen Pauli; nullius esse, quia nullius habet nomen, Quid, quod epistola prima Joannis non habet ejus nomen praefixum, et tamen Joannis esse minime dubitatur? Et contra, evangelia quaedam Thomae, Bartholomaei, Jacobi, Nicodemi nomen praeferunt. et ab omnibus tamen nec immerito rejiciuntur.

Addo praeterea, justis de causis nomen suum huic epistolae Paulum non addidisse. Vel enim id fecit, ut ibidem Hieronymus docet, quia sciebat, nomen suum invisum Hebraeis esse quamvis ad fidem jam conversis, propterea quod ipse prae coeteris legem veterem esse abrogatam acerrime disputabat, cujus legis illi adhuc aemulatores erant, act. 21. Vel, ut idem Hieronymus docet in cap. 1. ad Galatas, quia in hac epist. ad Hebraeos cap. 3. dicturus erat, Christum esse Apostolum confessionis nostrae, noluit initio se more solito Paulum apostolum nominare, ne videretur, se cum Christo aliqua ex parte conferre. Vel denique, ut Theodoretus praefat. commentar in hanc epistolam docet, quia Paulus non erat apostolus Hebraeorum sed gentium, ut ipse fatetur Galat. 2., noluit more solito incipere Paulus apostolus, sed nudam doctrinam exponere, non quasi apostolus et magister, sed ut amicus et socius. Quocirca in fine epistolae ponit: *Rogo autem vos fratres, ut sufferatis verbum solatii, etenim perpaucis scripsi vobis etc.* quasi dicere velit: non aegre feratis, si ego qui proprius apostolus vester non sum, per literas vos monere et cohortari volui. Id enim feci ut vos consolarer, non ut imperarem. Has omnes rationes

attigit Clemens Alexandrinus apud Euseb. lib. 6. hist. cap. 11.

Tertium argumentum sumunt a diversitate styli, siquidem oratio hujus epistolae longe gravior, copiosior, ornatior est, quam coeterarum. Neque satisfaceret qui responderet, hanc epistolam esse scriptam hebraice, et apostolum propria lingua melius loqui potuisse quam aliena, id est, graeca. Nam epistolam hanc non hebraice scriptam esse, sed graece patet, tum ex eo quod citantur in hac epistola testimonia secundum versionem LXX, tum etiam quia auctor epistolae cap. 7. interpretatur nomen hebraicum Melchisedech, id est, rex pacis, quod non faceret, si hebraice loqueretur.

Respondent aliqui: hanc epistolam non hebraice sed graece primum esse scriptam, et quidem sententias Pauli esse, verba autem Lucae, aut Clementis, quo tanquam interprete et scriba Paulus usus sit. Et ideo epistolam hanc esse magis ornatam quam caetere sint, quia sermo hujus epistolae, non a Paulo ut caeterarum, sed ab alio magis diserto compositus sit. Ita Origenes apud Eusebium lib. 6. c. 18. Alii existimant, epistolam hanc hebraice primum esse scriptam, ac deinde translatam in graecum sermonem a Luca, vel a Clemente. Ita respondet Eusebius lib. 3. histor. cap. 38. et Clemens Alexandrinus apud Eusebium, lib. 6. cap. 11. Neque repugnat huic responsioni interpretatio: non enim apostolus interpretatur Melchisedech nomen hebraicum graece, sed hebraice, ut ex etymologia et vi nominis aliquid probet. Quemadmodum si latine quis dicat homicidium, est hominis caedes: et graece Δωρέθεος est δωρου Θεȣ. Ita hebraice מלבי צרק est צרק מלך: quanquam si interpres addidisset interpretationem non esset absurdum: ut Exod. 12. *Est enim phase, id est, transitus Domini*, quae interpretatio non habetur in Hebraeo, et Matth. 27. *Eli, Eli* etc. *id est, Deus meus, Deus meus* etc. Neque illud obstat de Scripturis citatis secundum versionem LXX: Apostolus enim si Hebraicum scripsit, ex hebraeo fonte testimonia protulit; tamen interpres graecus ea verba a Paulo citata ita vertere voluit, ut antea verterant illa eadem LXX, ne aliquid novi Graecorum auribus inferret. Neque id est novum; quam multa enim testimonia hebraeo sermone protulit idem Apostolus in concione, quam habuit in Synagoga Antiochena? et Lucas tamen ea omnia retulit act. 13. secundum versionem LXX. Ex his duabus solutionibus, tametsi utraque probabilis est, tamen prior cum simplicior, tum etiam expeditior esse videtur.

Quartum argumentum, quo maxime nituntur Magdeburgenses, ejusmodi est: Auctor hujus epistolae cap. 2. ponit se in numero eorum, qui ab apostolis ad fidem conversi sunt, dicit enim: *Quomodo nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutem? quae cum initium accepisset enarrari per Dominum, ab eis qui audierunt in nos confirmata est, contestante Deo signis et virtutibus etc.* At Paulus Galat. 1. graviter affirmat, se non ab homine, nec per hominem, sed a Christo per revelationem didicisse evangelium: non igitur Paulus hujus epistolae auctor est.

Respondeo primum: b. Paulum haec dicere, non de se, sed de hominibus sui temporis, quemadmodum Isaias cap. 64. in persona populi dicit: *Facti sumus ut immundus omnes nos, et quasi pannus menstruatae universae justitiae nostrae; non est, qui invocet nomen tuum, qui consurgat, et teneat te etc.*, quo loco non loqui Isaiam de seipso patet, quia ibidem longa oratione Deum invocat. Addo praeterea, non esse absurdum si Paulus ponat se in numero eorum, qui ab apostolis confirmati sunt; non enim hic agit de confirmatione per doctrinam, sed per miracula: ait enim, salutem, id est, salutis praedicationem confirmatam esse per apostolos, contestante Deo signis et prodigiis: quis autem negare potest, Paulum quando conversus est, etsi evangelium plenissime didicerit per revelationem, tamen confirmatum esse in fide auditis miraculis Petri et aliorum apostolorum, et praecipue eo miraculo, quo ipse per manus Ananiae lumen oculorum recepit?

Quintum argumentum: auctor hujus epistolae pugnat cum doctrina Domini; Dominus enim dicit, Matth. 11. *Venite ad me omnes*: hic autem excludit eos qui semel peccaverunt; sic enim loquitur c. 6. *Impossibile est eos qui semel sunt illuminati, rursus renovari ad poenitentiam.* Et cap. 10. affirmat, non relinqui hostiam pro peccato iis, qui voluntarie peccant post acceptam notitiam veritatis. Et cap. 12. Esau non invenisse locum poenitentiae.

Respondeo: non magis haec loca pugnare cum illo *Venite ad me omnes*, quam pugnent verba Domini, Matthaei 12. ubi dicit, blasphemiam in Spiritum Sanctum non remitti, neque in hoc saeculo, neque in futuro. Apostolus enim non de quocumque peccatore loquitur, sed de eo qui peccat in Spiritum Sanctum, id est, qui voluntarie oppugnat cognitam et exploratam veritatem.

Porro dicuntur talia peccata irremissibilia tribus de causis. Primo, quia ut plurimum ejusmodi homines non convertuntur, nec ejusmodi peccata remittuntur, etsi absolute contrarium potest accidere, et aliquando re ipsa accidit: sicut in morbis corporalibus, eos vocamus incurabiles qui ut plurimum non curantur, etsi quandoque curentur; et eos vocamus curabiles qui ut plurimum curantur, etsi quandoque non curentur. Secundo, quoniam qui in Spiritum Sanctum peccant, directe resistunt gratiae, qua sola curari possent, quemadmodum qui non potest sanari nisi sectione venae, et nullo modo admittit hoc remedium, recte medicus de eo pronuntiat, fieri non posse ut sanetur; nec tamen propterea negatur, quin possit aliquis sapientissimus medicus aegroto persuadere ut admittat venae sectionem. Tertio, qui ex malitia peccat nihil habet in se unde remissionem mereatur, et propterea dicitur ejus peccatum irremissibile, quamvis absolute remitti possit. Qui autem peccat ex ignorantia vel infirmitate, aliquid habet unde misericordiam Dei provocet, juxta illud Apostoli 1. Timoth. 1. *Misericordiam consequutus sum, quia ignorans feci in incredulitate.*

Atque haec quidem responsio satis esse videtur ad eam tollendam difficultatem, quae ex prioribus locis oriebatur. Potest etiam alia adhiberi. Nam

priorem locum qui habetur Hebr. 6., exponunt multi ac ferme omnes, ut Chrysostomus, Theodoretus, Oecumenius, Theophylactus, Anselmus, Sedulius et alii in hunc locum, necnon Augustinus in fine exposit. inchoatae in epist. ad Roman., de renovatione ad poenitentiam quae fit in baptismo; non ad eam quae fit in reconciliatione post baptismum. Nam quod de baptismo loquatur hic b. Paulus, satis indicant verba illa : *Non rursum jacientes fundamentum poenitentiae. fidei, baptismatum* etc. et illa: *Eos qui semel sunt illuminati.* Nam apud Dionysium cap. 2. ecclesiast. hierarch. et alios veteres, baptismus dicitur illuminatio, quia est sacramentum fidei. Et illa : *Rursum renovari* : nam ut Augustinus loco citato docet, per baptismum proprie renovamur, per reconciliationem curamur. Denique illa: *Iterum crucifigentes Filium Dei:* nam in baptismo repraesentamus Christi mortem; et sepulturam, ut dicitur Roman. 6., et sicut semel tantum Christus mortuus est, ita et nos semel tantum baptizari possumus. Beatus Paulus igitur adversus fidei desertores disputat ac docet, neminem sperare debere, se post baptismum in Ecclesia susceptum alibi posse jacere aliud fundamentum, et invenire aliud baptisma; nam id impossibile est, cum unum sit tantum verum baptisma, et illud repeti non possit. Eundem sensum habet secundus locus. Vere enim *voluntarie peccantibus*, idest, recedentibus a jam cognita et suscepta fidei veritate, *non relinquitur hostia pro peccato*; non quia non est locus poenitentiae, sed quia nulla est vere efficax hostia nisi mors Christi, quam illi apostasia sua contemnunt. Nec enim alius Christus inveniri potest, nec alius baptismus, in quo mors ejus repraesentetur.

Ad illud ex capite 12. dico: Esau duobus modis non invenisse locum poenitentiae: uno modo apud patrem suum, quia res perdita erat irrecuperabilis: altero modo apud Deum, quia non recte poenitentiam egit, ut Chrysostomus hunc locum exponit. Apostolus igitur deterrere volens homines a lapsu, proponit incertum exitum poenitentiae. Ut enim Esau non potuit recuperare haereditatem, quia erat irrecuperabilis, ita peccator non potest recuperare innocentiam, virginitatem, et similia: et quemadmodum Esau non recte poenitentiam egit, quamvis fleverit, et ideo Deum non placavit, ita saepe peccatores poenitentiam agere videntur, et tamen Deum non placant, quia non agunt poenitentiam ut oportet.

Argumentum sextum est Cajetani in commentario hujus epistolae. Auctor hujus epistolae probat cap. 1. Christum esse Filium Dei ex illis verbis libro 2. Reg. cap. 7. *Ego ero illi in Patrem* : et haec verba intelliguntur ad literam de Salomone, et solum ex literali sensu sumuntur argumenta firma; igitur vel iste auctor non est Paulus, vel Paulus non solide argumentatur.

Respondeo : similiter argumentari Apostolum Roman. 10. et 1. Corinth. 9., nec tamen posse dici, aut non esse Pauli eas epistolas, aut Paulum non solide argumentari. Argumentum igitur Apostoli ideo fortissimum est, quoniam illi ad quos scribit admittebant, Salomonem typum Christi gessisse, nec poterant hoc negare, ut d. Augustinus probat libro de unit. Ecclesiae cap. 8. Nam et 2. Reg. 7. et ps. 71. dicuntur multa de Salomone, quae ei non conveniunt nisi ut figura erat Christi. Ut illud: *Stabiliam thronum regni ejus usque in sempiternum.* Et illud: *Dominabitur a mari usque ad mare: et adorabunt eum omnes reges terrae, omnes gentes servient ei, etc.*

Argumentum septimum ejusdem Cajetani est. Ad Hebr. 9. dicit auctor, fuisse in Arca urnam habentem manna, et virgam Aaron quae frondueral, et tabulas Legis: sed lib. 3. Reg. cap. 8. solae tabulae referuntur fuisse in Arca; igitur aut mentitur Paulus, aut hujus epistolae auctor non est Paulus.

Respondeo: tempore Salomonis non fuisse in Arca aliud quam tabulas Legis, ut dicitur 3. Reg. 8., tamen postea a Judaeis positas intra Arcam etiam urnam et virgam; id quod Paulus ex traditione scire potuit. Ita solvit Theophylactus, qui etiam monet, Hebraeos sui temporis id sensisse. Adde quod auctor libri Regum cum dicit: *In Arca autem nihil erat aliud nisi duae tabulae*, videtur innuere, suo tempore fuisse aliquid aliud, quod non erat tempore Salomonis: videtur enim dicere voluisse, etsi nunc alia quaedam sint in Arca praeter tabulas Legis; tamen quo tempore Arca in templum a Salomone adducta est, nihil in ea erat praeter duas tabulas. Quid si etiam, ut quidam volunt, urna et virga in parte aliqua exteriore Arcae, non intra ipsam Arcam fuerint?

Argumentum postremum Erasmi et Cajetani est. Auctor hujus epistolae cap. 9. loquens de testamento proprie dicto, quod morte testatoris confirmatur, allegat verba Exod. 24. *Hic est sanguis foederis, quod pepigit Dominus vobiscum* : atqui in Exodo secundum hebraicam veritatem nulla sit mentio testamenti, sed pacti; illa enim verba Exod. 24. אשר כרת יהוה עבבם על בל רוברים ראלה רנה רסה ברית non habent alium sensum quam istum: *Ecce sanguis foederis quod pepigit Dominus vobiscum super omnibus verbis istis*; igitur aut Paulus non tenebat hebraicam linguam, aut hujus epistolae auctor non est Paulus.

Respondeo: vel est quaestio de re, vel de nomine; si de nomine, injuste Erasmus hunc auctorem accusat; nam non solum iste auctor, sed etiam 70. interpretes vocem ברית perpetuo vertunt διαθήκω, idest, *testamentum*, ut patet ex psalmis quos ex versione 70. habemus, et Hieronymo in c. 2. Malachiae, ubi affirmat 70. semper fere vertisse testamentum. Et apostolus Paulus Roman. 9. Galat. 3. et 4. et alibi loquens de lege vetere, semper testamentum vocat id quod Hebraei dicunt ברית, immo adeo trita est in Ecclesia haec vox testamentum pro hebraica ברית, ut nihil frequentius dicamus, vel audiamus, quam testamentum vetus et testamentum novum.

Si autem non de nomine, sed de re quaestio est, quasi auctor hujus epistolae ad testamentum proprie dictum detorserit hunc locum Exodi, in quo agitur de foedere; respondendum est : promissionem vitae aeternae, de qua per figuras in testamento veteri, et aperte in novo agitur, esse simul testamentum et pactum: testamentum, quia conti-

nel dispositionem de aereditate aeterna danda filiis Dei, quae non fuit rata ante mortem testatoris; testamentum enim est dispositio de haereditate, quae non prius rata est quam testator moriatur: est autem simul pactum illa Dei promissio, quia habet annexam conditionem; non enim vult testator Deus dare haereditatem aeternam nisi iis qui leges suas observaverint, et hac ratione dicitur foedus et pactum. Jam ergo de eadem re loquitur Moyses Exod. 24. et Paulus Hebr. 9. et Moyses quidem vocat pactum, sed intelligit non quodcunque pactum, sed pactum de danda haereditate post mortem testatoris, et propterea sanguinem aspersit in populum, qui figura est sanguinis Christi pro nobis effundendi: Paulus autem vocat testamentum, sed intelligit de testamento non qualicumque, sed conditionato, idest, quod simul sit pactum.

CAPUT XVIII.

De epistola Jacobi, Judae, secunda Petri, secunda et tertia Joannis.

De his epistolis quosdam olim dubitasse an revera apostolicae essent, testis est Eusebius lib. 3. histor cap. 25, et d. Hieronymus lib. de viris illustribus, in Jacobo, Juda, Petro, et Joanne. Ex recentioribus Lutherus in prologis harum epistolarum, Brentius, Kemnitius, et centuriatores locis notatis capite superiore, epistolam Jacobi et Judae penitus contemnunt; de reliquis dubii haerent: quanquam Lutherus in prologo epistolae ad Hebraeos posteriorem Petri epistolam inter canonicas ponit. Erasmus in annotationibus ad has epistolas, epistolam Jacobi affirmat non redolere apostolicam gravitatem; de secunda Petri dubitat; de secunda et tertia Joannis asserit, eas non esse Joannis apostoli, sed cujusdam alterius; de epistola Judae nihil dicit. Cajetanus de auctoribus epistolae Jacobi, Judae, et secunda ac tertia Joannis dubitat, et propterea etiam eas minoris auctoritatis vult esse, quam caeteras. Porro Calvinus omnes recipit, et calvinistae in illa confessione Pissiacensi art. 3.

Nobis jam non licet aliud sentire, quam esse has epistolas apostolicas et divinas. Probatur primo de omnibus simul; quoniam ponuntur in catalogo nomine apostolorum Petri, Jacobi, Joannis, et Judae a concilio Laodicensi, Carthaginensi III., Florentino et Tridentino supra citatis; item ab Innocentio I. ad Exuperium epist. 3. et Gelasio in concilio 70. episcoporum. Praeterea ab Origene hom. 7. in Josue, Epiphanio haeres. 76. Athanasio in synopsi, Hieronymo in epistol. ad Paulinum de studio Scripturarum, Augustino lib. 2. de doctr. christ. cap. 8. Ruffino in exposit. symboli, Isidoro lib. 6. etymolog. cap. 1., Damasceno lib. 4. c. 18. Deinde de singulis seorsim. Nam epistolam Jacobi adfert ad probandum dogma ecclesiasticum concilium Milevitanum can. 7., eandem citat Dionysius de divin. nom. cap. 4., Cyprianus in lib. ad Novatianum, Augustinus in epist. 29. ad Hieronym. et alii passim. Legitur quoque frequenter in Ecclesia nomine Jacobi apostoli.

Epistola secunda Petri citatur nomine Petri ab Higinio epist. 2. a s. Gregorio hom. 18. in Ezechielem, et ab aliis passim. Legitur in Ecclesia in festo transfigurationis. Praeterea vel oportet confiteri, hanc epistolam esse Petri, vel contineri intolerabilem errorem, quod nullus hactenus dicere ausus est. Nam. cap. 2. auctor dicit: *Hanc vocem nos audivimus, cum essemus cum ipso in monte sancto, etc.* at certe in monte sancto cum Dominus transfiguratus est, soli cum Domino fuerunt, Petrus, Jacobus, et Joannes, ut evangelium loquitur, Matth. 17. Igitur epistolae hujus auctor, aut insignis aliquis impostor fuit, aut est unus e tribus apostolis Christi primariis. Et quamvis parum referat, cujus sit e tribus quantum attinet ad auctoritatem, tamen satis constat non esse Jacobi, aut Joannis; tum quia nemo hoc unquam dixit; tum etiam quoniam auctor aperte initio epistolae vocat se Simonem Petrum apostolum Jesu Christi. Quo argumento persuasus Beda, in commentario ad hanc epistolam miratur, qua ratione dubitari potuerit de auctore hujus epistolae.

Epistola Judae citatur ut Judae apostoli a Dionysio de divin. nom. cap. 4. Tertulliano lib. de habitu muliebri, a Cypriano in lib. ad Novatianum, et a posterioribus frequentissime. Eadem quoque testimonium habet ab Origene lib. 5. in cap. 5. ad Rom. ab Epiphanio haeresi 76. et a Hieronymo in cap. 1. ad Titum, et in catalogo script.

Epistola secunda Joannis citatur a Cypriano in lib. 2. sententiarum concilii Carthaginensis circa finem.

Epistola tertia ejusdem citatur a Dionysio Coelest. hierarch. cap. 3.

At contra non desunt argumenta. Ac Primum quidem Erasmi est contra epistolam Jacobi. Haec epistola si est ullius Jacobi, illius certe erit, qui fuit primus episcopus Hierosolymorum, et de quo tam multa dicuntur in actis apostolorum, et epistol. ad Galat. sed hunc non vere esse apostolum ex duodecim constat ex Hieronymo in comment. cap. 1. ad Galat. ubi dicit, graviter errare eos qui dicunt, Jacobum istum esse unum ex duodecim.

Respondeo: argumentum hoc Erasmi manifesto mendacio inniti. Hieronymus enim non dicit errare eos qui sentiunt, hunc Jacobum esse unum ex duodecim, sed eos qui dicunt, hunc Jacobum esse fratrem Joannis, et quem Herodes capite plecti jussit. Esse autem hunc nostrum Jacobum unum ex duodecim idem Hieronymus docet, et probat in libro advers. Helvidium his verbis: *Nulli dubium est, duos fuisse apostolos Jacobi vocabulo nuncupatos; Jacobum Zebedaei, et Jacobum Alphaei: istum nescio quem minorem Jacobum, quem Mariae filium, nec tamen matris Domini Scriptura commemorat, apostolum vis esse, an non? Si apostolus est, Alphaei filius erit: si non apostolus, sed tertius nescio qui Jacobus, quomodo est frater Domini putandus? et quomodo tertius ad distinctionem majoris appellabitur minor? cum major et minor non inter tres, sed inter duos soleant praebere distantiam; et frater Domini apo-*

stolus sit, Paulo dicente, alium apostolorum vidi neminem, nisi Jacobum fratrem Domini. Praeterea hoc idem multis rationibus probari posset: sed quia nec est necessarium hoc loco, et ego brevitati studeo, hoc solum dicam: Si non est Jacobus hic noster unus ex numero duodecim apostolorum, unius apostoli ex duodecim nullam fieri memoriam in Ecclesia; constat enim ex evangelio Matth. 10. duos fuisse Jacobos inter duodecim: Jacobum Zebedaei et Jacobum Alphaei: in Ecclesia autem non fit memoria nisi Jacobi fratris Joannis die 25. Julii, et hujus Jacobi qui scripsit hanc epistolam, et fuit episcopus primus Hierosolimae die 1. Maji; si ergo iste non est ille Jacobus Alphaei, sequitur, illius nullam prorsus fieri memoriam, quod certe est absurdissimum.

Argumentum secundum. Auctor hujus epistolae non utitur solita apostolorum salutatione, sed profano more tantum dicit: *Jacobus Dei et Domini nostri Jesu Christi servus, duodecim tribubus, quae sunt in dispersione, salutem;* ergo non est verisimile eam esse Jacobi. Respondeo ad hoc argumentum, quod est Cajetani in hunc locum: Si ista profana salutatio censenda est, illam esse habendam magis profanam, quae habetur act. 15. *Apostoli et seniores fratres his qui sunt Antiochiae, Syriae, et Ciliciae fratribus ex Gentibus salutem*: atqui nullus catholicus hanc salutationem ut profanam reprehendere auderet; igitur neque illam Jacobi ullus ut profanam reprehendere debet.

Argumentum tertium contra eandem epistolam Magdeburgensium, centur. 1. lib. 2. cap. 4. col. 54. quemadmodum et caetera quae sequuntur. Eusebius affirmat lib. 2. histor. cap. 23., hanc epistolam, et illam Judae esse adulterinas; igitur non sunt firmae auctoritatis. Respondeo: mendacium esse hoc, non argumentum; haec enim sunt Eusebii verba loco citato ab adversariis: *Sciendum*, inquit, *est*, *quod a nonnullis non recipiantur.* Et addit: *Nos tamen scimus, etiam istas cum caeteris ab omnibus pene Ecclesiis recipi.*

Argumentum quartum. Haec epistola multum aberrat ab analogia doctrinae apostolicae. Nam c. 2. justificationem non fidei soli, sed operibus adscribit, cum Paulus Roman. 3. dicat, hominem justificari ex fide sine operibus. Respondeo: hoc argumento confiteri lutheranos, se esse filios veterum illorum haereticorum contra quos epistola ista scripta fuit. Audi enim, quid Augustinus scribat libro de fide et operibus cap: 14. *Quamobrem*, inquit, *jam illud videamus, quod excutiendum est a cordibus religiosis, ne mala securitate salutem suam perdant, si ad eam obtinendam sufficere fidem putaverint, bene autem vivere, et bonis operibus viam Dei tenere neglexerint. Nam etiam temporibus apostolorum, non intellectis quibusdam subobscuris sententiis apostoli Pauli, hoc eum quidam arbitrati sunt dicere*, etc. Et infra. *Quoniam ergo haec opinio tunc fuerat exorta, aliae apostolicae epistolae Petri, Joannis, Jacobi, Judae contra eam maxime dirigunt intentionem, ut vehementer astruant, fidem sine operibus non prodesse: sicut etiam ipse Paulus non quamlibet fidem qua in Deum creditur, sed eam salubrem planeque evangelicam definivit, cujus opera ex dilectione procedunt.*

Ad argumentum autem respondemus cum Augustino praefat. in psal. 31., apostolos non pugnare inter se: nam Paulus loquitur de prima justificatione qua homo fit justus ex injusto, et nomine operum intelligit opera quae fiunt sine fide et gratia solis viribus liberi arbitrii: Jacobus autem loquitur de secunda justificatione, qua quis ex justo fit justior; juxta illud Apocalypsis ult.: *Qui justus est, justificetur adhuc*; et nomine operum intelligit opera, quae fiunt cum fide et auxilio gratiae Dei. Quemadmodum enim non potest homo seipsum procreare, vel a mortuis excitare; tamen posteaquam natus est potest seipsum opere suo alere et augere: ita non potest peccator seipsum justum facere; tamen potest, cum justus est, operibus suis augere justitiam. Sed de hac quaestione suo loco plenius disputabitur.

Argumentum quintum. Haec epistola muta est de opere Christi, et doctrina fidei, et solum de operibus concionatur: solent vero apostoli semper aliquid interserere de fidei doctrina; non igitur apostolica haec epistola est. Respondeo: Apostolum Jacobum de industria totum esse in operibus commendandis, ut ex Augustino supra demonstravimus propterea quod fidei doctrinam satis explicuerant evangelistae et Paulus; et ii adversus quos ipse scribit, doctrinam fidei nimis extollebant, et bona opera negligebant. Addo praeterea, si ideo haec epistola adulterina indicanda est, quia tota fere consumitur in operibus bonis commendandis; Proverbia quoque, et Ecclesiasten Salomonis adulterinos libros existimari debere, cum nihil in iis, praeter conciones de moribus legatur, vel si Proverbia et Ecclesiastes inter sacros libros habendi sunt, adversariis etiam consentientibus, nulla certe causa est, cur Jacobi epistolam libris illis persimilem rejiciamus.

Argumentum sextum. Iste auctor c. 1. et 2. vocat legem libertatis legem testamenti veteris: at eam vocat legem servitutis apostolus Paulus, Galat. 4. non igitur utraque epistola apostolica esse potest: constat autem epistolam ad Galatas apostolicam esse; igitur quae fertur nomine Jacobi, non apostolica, sed apostolicae contraria est.

Respondeo: Jacobum non loqui de lege vetere sed de nova, cum eam legem libertatis appellat. Sed ideo illis visus est Jacobus loqui de lege vetere, quia mentionem facit decalogi praeceptorum, et ipsi somniant legem novam non continere ulla praecepta, sed solas promissiones gratiae fideique praedicationem. At sine ulla dubitatione falluntur. Siquidem praecepta Decalogi non minus ad christianos quam ad hebraeos pertinent, ut ex. 5. c. Matthaei aliisque locis colligitur: sed hoc interest inter novum ac vetus testamentum, quod vetus leges adferebat, non autem vires ad eas leges implendas suppeditabat: proinde lex timoris ac servitutis, et dicebatur, et erat. Testamentum vero novum una cum legibus gratiam praebet, qua homines adjuti, facile, libere, ac libenter implent ipsa praecepta, et propterea dicuntur christiani non esse sub lege, et justis dicitur lex non esse

posita, non quod eam servare non debeant, sed quia lex eos non premit aut gravat, cum eam libentissime liberrimeque servent.

Sed Augustinum haec ipsa docentem audiamus, libro de nat. et gratia cap. 57. *Si spiritu ducimini*, inquit, *non adhuc estis sub lege, utique lege quae timorem incutit, non tribuit charitatem, quae charitas Dei diffusa est in cordibus nostris, non per legis literam, sed per Spiritum Sanctum qui datus est nobis. Haec est lex libertatis, non servitutis, quia charitatis, non timoris; de qua et Jacobus apostolus ait: Qui autem perspexerit in legem perfectae libertatis etc.* Et cap. 6. ad Galatas: *Eadem*, inquit, *Scriptura, et idem mandatum cum bonis terrenis inhiantes premit servos, testamentum vetus, cum in bona aeterna flagrantes erigit liberos, testamentum novum vocatur.* Et libro de continentia c. 3. *Non sumus sub lege, bonum quidem jubente non tamen dante, sed sumus sub gratia, quae id quod lex jubet faciens nos amare, potest liberis imperare.*

Argumentum septimum. Auctor hujus epistolae testimonia profert ex epistolis Petri et Pauli; non igitur ipse Apostolus sed aliquis ex apostolorum discipulis fuit. Respondeo: non citari in hac epistola ulla loca Petri vel Pauli; sed inde adversarios esse deceptos, quod viderint ad marginem libri e regione verborum Jacobi loca quaedam Petri et Pauli annotari. At etiam in marginibus epistolarum Pauli notari videmus loca quaedam ex epistolis Petri, et aliorum apostolorum; et ad marginem prioris epistolae Petri et primae Joannis annotantur plurima loca Pauli: nec tamen epistolae istae Petri, Pauli, Joannis in dubium revocantur. Nec enim ejusmodi annotationes significant unum apostolum ab alio citari, sed similes sententias in apostolis inveniri, quod Spiritus Sanctus ideo facit, ut ostenderet, se unum atque eundem eorum omnium auctorem esse. Quod idem videmus etiam in prophetis: Isaias enim et Michaeas uno atque eodem vixerunt tempore, cum uterque initio sui libri se scripsisse commemoret in diebus Joathan, et Achaz, et Ezechiae Regum Juda, et tamen invenimus Isaiae 2. et Michaeae 4. insignem prophetiam de Christo, non modo sententiis, sed etiam verbis iisdem descriptam.

Argumentum octavum. Epistolae hujus auctor non se vocat apostolum Christi, ut Paulus facit; non igitur credibile est, eum apostolum esse sed discipulum aliquem inferioris notae.

Respondeo: si ejusmodi ratiunculis fides habenda esset; non solum epistola Jacobi sed etiam aliquot alias Pauli et Joannis rejiciendas fore. Siquidem Paulus in epistola ad Philippenses, in utraque ad Thessalonicenses, et ad Philemonem, non vocat se Christi apostolum, sed aut servum, ut facit Jacobus, aut nihil addit: Joannes quoque nec in epistolis, nec in Apocalypsi apostolum se nominat.

Contra epistolam Judae proferunt iidem Magdeburgenses argumenta quatuor. Primum, quia non se vocat apostolum, sed hoc jam est solutum.

Secundum, quia Judas asserit, se post apostolos vixisse, cum ait: *Memores estote verborum, quae praedicta sunt ab apostolis Domini nostri Jesu Christi, qui dicebant vobis, quoniam in novissimo tempore venient illusores etc.* citans aperte quaedam ex secunda epistola Petri. Respondeo: Judam simul cum apostolis vixisse, sed tamen posterius epistolam scripsisse quam Petrum et Paulum, et ideo merito potuisse eorum epistolas citare: quemadmodum etiam Petrus in secunda epistola mentionem facit epistolarum Pauli, cum tamen et simul vixerint, et eadem die sint coronati.

Argumentum tertium. Judas non in Graecia, sed in Perside praedicavit; igitur si quid scripsisset, non graece sed persice scripsisset. Respondeo: Judam, etsi in Perside praedicaverit, tamen non ad Persas, sed ad Judaeos per orbem terrae dispersos epistolam suam scripsisse, ad quos etiam Petrus et Jacobus scripserant. Merito proinde scribere voluisse lingua graeca, quae tunc communissima erat. Praeterea quis non videt, quam ineptum argumentum sit: Judas in Perside praedicavit; igitur lingua persica scribere debuit? Si quid enim valeret ejusmodi argumentum, pari ratione colligeremus, Petrum qui Romae docuit, et ex eadem urbe duas epistolas scripsit, latine non graece scribere debuisse; et Matthaeum qui predicavit in Aethiopia, oportuisse aethiopica lingua scribere evangelium; Paulum quoque qui in Italia praedicabat, cum scriberet ad Timotheum, ad Philemonem et ad Hebraeos, debuisse latine scribere, non graece vel hebraice.

Argumentum quartum. Judas refert historiam altercationis inter Michaelem Archangelum et Diabolum de Moysis corpore, et vaticinium quoddam Henoch: at nihil horum legitur in probatis Scripturis; igitur epistola haec inter apocryphas numeranda est. Respondeo: quamvis Tertullianus lib. de hab. mulieb. contendat, librum Henoch esse canonicum, et Beda in hanc epistolam dicat, tempore Judae librum Henoch verum et canonicum in manibus hominum fuisse, etsi modo non exstet; tamen probabilius videri, librum esse apocryphum. Caeterum, ut Hieronymus in capo 1. ad Titum, et Augustinus lib. 15. de Civitate Dei cap. 23. et lib. 18. cap. 38. dicunt, etiam in apocryphis esse aliquid veri, et hoc Judam protulisse, nec tamen propterea totum librum approbasse; sicut etiam Paulus actor. 17., 1. Corinth. 15. et ad Titum 1. profert testimonia ex ethnicis poetis, Arato, Menandro et Epimenide: nec tamen idcirco poetas illos consecravit.

At Judas, inquit Cajetanus, librum Henoch non ut apocryphum, sed ut propheticum citat. Respondeo cum Augustino lib. 15. de Civit. Dei cap. 23. sine dubio credendum esse, Henoch aliquid prophetici et divini scripsisse, et ejus vaticinium insertum fuisse in eo libro, quem Judas citat; sed eum librum propterea apocryphum esse, quod multa incerta et fabulosa contineat simul cum hoc vero vaticinio quod Judas citat.

Contra secundam Petri solum objicitur diversitas styli a prima, quam constat certo esse Petri; quae objectio Erasmi est, a quo non parum dissentiunt Magdeburgenses, quippe qui scribunt, sibi videri valde similem stylum hujus epistolae, stylo epistolae prioris. Respondet beatus Hieronymus quaestio. 11. ad Hedibiam, styli diversitatem, si quae

sit, natam ex interpretis diversitate ; nec enim Petrum semper uno atque eodem interprete usum esse.

Contra secundam et tertiam Joannis solum objiciunt auctoritatem Papiae apud Eusebium, libro 3. histor. cap. 39. et Hieronymum de viris illustribus in Joanne. Tradidit enim Papias, duos fuisse Joannes, unum apostolum, et alterum qui senior dicebatur: et quoniam auctor harum epistolarum , non apostolum, sed seniorem se nominat, verisimile esse videtur,duas has brevissimas epistolas Joanne seniore, non ab apostolo Joanne scriptas esse. At haec levior conjectura est,quam ut opponi debeat, ne dicam praeponi tot conciliorum, pontificum et patrum auctoritati, qui has epistolas Joanni apostolo tribuunt; praesertim cum nec Papias dixerit, has epistolas non esse Joannis apostoli (solum enim ille duos Joannes nominat:uter autem epistolas scripserit,tacet) et Joannes apostolus merito senior dici potuerit, quod post omnes apostolos vixerit, et ad extremam usque pervenerit senectutem. Porro sanctus Hieronymus de his epistolis adeo non dubitavit, ut eas citaturus in epistola 85. ad Evagrium, ita coeperit. *Clangat tuba evangelica, filius tonitrui, quem Jesus amavit plurimum, qui e pectore Salvatoris doctrinarum fluenta potavit.*

CAPUT XIX.

De Apocalypsi.

Apocalypsim Joannis, ex antiquis haereticis, marcionistae respuebant, teste Tertulliano libro quarto contra Marcionem, necnon Alogiani et Theodotiani, teste Epiphanio haeresi 51. et 54. Ex novis, Lutherus in prologo dicit, se aliquid in ea desiderare, cum Apocalypsis asserat fore beatos qui servant ea quae ipsa scripta sunt, cum tamen nemo intelligat quae illa sint. In praefatione vero antiquiore testamenti novi ait, se Apocalypsim neque pro prophetico, neque pro apostolico libro recipere, sed similem judicare libro Esdrae. Brentius et Kemnitius locis notatis Luthero subscribunt; Magdeburgenses autem cent. 1. lib. 2. cap. 4. col. 56. a Luthero deficiunt ad Calvinum, et cum eo acriter pugnant pro Apocalypsi adversus alios lutheranos. Erasmus in fine annotationum in Apocalypsim varias conjecturas anxie quaerit, unde probet hunc librum non esse Joannis apostoli.

Nec defuerunt olim catholici , qui de hujus libri auctoritate vel auctore dubitarent. Nam Cajus quidam vetustus auctor librum hunc Cherinthi haeretici esse affirmat, teste Eusebio lib. 3. hist. cap. 28. Dionysius vero Alexandrinus apud Eusebium lib. 7. cap. 23. hanc opinionem Caji refellens, librum divinum et canonicum esse asserit; tamen subdubitans sitne Joannis apostoli,an alterius Joannis. Denique b. Hieronymus in epistola ad Dardanum testatur, ita Graecos de Apocalypsi dubitasse contra communem consensum Latinorum, quemadmodum Latini de epistola ad Hebraeos contra communem Graecorum sententiam dubitabant.

Veruntamen Apocalypsim, tum Joannis apostoli verum esse foetum, tum librum admirabilem ac divinissimum esse, facile probare possumus.Primum ex conciliis: nam in Ancyrano concilio ante 1200. annos, can. ult., citatur nomine Joannis; in Carthaginensi III. can. 47. et in concilio Romano sub Gelasio I. inter sacros et canonicos libros annumeratur: item in concilio Toletano IV. can. 16. multorum conciliorum et pontificum sanctionibus confirmatur, Apocalypsim esse Joannis apostoli et vere canonicam et divinam.

Deinde ex patribus Graecis et Latinis idipsum comprobari potest. Nam Dionysius capo 3. Eccles. hierarch. vocat Apocalypsim arcanam et mysticam visionem dilecti discipuli. Justinus in dialogo cum Triphone ultra medium , Apocalypsim dicit esse Joannis apostoli, et eandem commentariis illustravit, ut d. Hieronymus testatur libro de viris illustribus in Joanne. Irenaeus lib. 5. circa finem asserit, Apocalypsim esse Joannis apostoli, et scriptam pene suo saeculo ad finem imperii Domitiani: in eandem quoque commentaria edidit, auctore Hieronymo de viris illustrib. in Joanne. Teophilus Antiochenus, Melito Sardensis , et Dionysius Alexandrinus episcopi Graeci antiquissimi et doctissimi, Apocalypsim ut divinitus scriptam receperunt, teste Eusebio lib. 4. cap. 24. et 26. et libro 7. cap. 23. Clemens Alexandrinus lib. 2. paedagog. cap. 12. Apocalypsim citat. Origines homil. 7. in Josue, et in psalmum primum, Apocalypsim Joanni apostolo tribuit,quod etiam facit Eusebius in Chronico anni Domini 96. Athanasius in synopsi, Epiphanius haeresi 51. et 76. Chrysostomus homil. 3. in psal. 91. et Damascenus libro 4. cap. 18. Apocalypsim ut sacram, et Joannis agnoscunt. Quocirca Graecos qui, Hieronymo teste , Apocalypsim non recipiebant, et paucos et obscuros fuisse necesse est.

Probatur ultimo ex communi Latinorum consensu: nam Tertullianus lib. 4. contra Marcionem, Apocalypsim Joannis apostoli esse affirmat. Cyprianus de exhortat. martyr. cap. 3. 8. 10. 11. et 12. Apocalypsim ut reliquas divinas scripturas passim citat ; quod etiam facit Hilarius praefat. in psal. Ambrosius in psal. 40. Apocalypsim Joannis evangelistae esse dicit. B. Augustinus tract. 36. in Joannem dicit , Apocalypsim ejusdem esse Joannis cujus est evangelium, et lib. 2. doctr. christ. cap. 8. inter sacros et divinos libros eam refert,quod etiam facit Innocentius I. in epist. 3. ad Exuperium; Ruffinus in exposit. symb.;et Isidorus lib.6.etymolog. cap. 1. Sanctus Hieronymus non solum in epistola ad Paulinum de studio Scripturarum, Apocalypsim Joannis esse docet, sed eandem sententiam esse omnium Latinorum affirmat in epist. ad Dardanum de terra promiss. Denique Sulpicius lib. 2. sac. hist., ait, Apocalypsim a nonnullis aut stulte, aut impie non recipi.

Ad argumentum autem Lutheri, qui inde probat Apocalypsim non esse paris auctoritatis cum caeteris libris sacris, quia capite primo et ultimo hujus libri dicitur: *Beatus qui servat verba prophe-*

tiae hujus, cum tamen nemo sciat quid sibi velit haec prophetia. Respondeo: etsi permulta sint obscurissima vaticinia in hoc libro, tamen permulta etiam esse praecepta vitae clarissima, ut de constantia in persecutionibus, de haereticis odio habendis, de pseudoprophetis fugiendis etc. et argumentum et scopus totius libri non aliud est, quam ut nos hortetur ad perseverantiam et patientiam tempore persequutionum. Quae quidem res clarissima et apertissima est.

Sed videamus, quid etiam adferat Erasmus. Is objicit. Primo quosdam auctores qui hujus libri non meminerunt, ut Dorotheum et Anastasium et quosdam qui dubitarunt, an esset Joannis apostoli, ut Dionysium et Eusebium. Secundo, quod passim nomen suum inculcat dicens: *Ego Joannes, ego Joannes: perinde*, inquit, *quasi syngraphum scriberet non librum, cum alioqui Joannes modestiora de se narrans nomen suum nusquam exprimat in evangelio*. Postremo, quod in Graecis codicibus titulus non sit Joannis apostoli sed Joannis theologi.

Sed haec levissima sunt. Nam pro duobus qui hujus libri non meminerunt, et duobus qui de auctore subdubitarunt, nos citavimus quatuor concilia et plurimos patres, qui constanter hunc librum Joanni apostolo tribuunt. Quanquam Eusebius, quem Erasmus inter dubitantes numerat, aperte in Chronico declaret, se nihil omnino de hujus libri auctore, vel auctoritate dubitasse. In secunda objectione modestiam Erasmi merito desideramus, qui arrogantiae accusare audeat auctorem hujus libri, quem tota Ecclesia ut sacrosanctum semper venerata est. Nec est verum illud *Ego Joannes* in hoc libro tam saepe repeti, cum ad summum ter in toto libro inveniatur. Neque vero est novum in prophetis, ut saepe nomen suum repetant, certe Daniel ut minimum octies ait *Ego Daniel*. Denique nihil officit nostrae sententiae, quod auctor Apocalypsim Joannes theologus appelletur. Nullus enim est alius Joannes, qui cognomen theologi habuerit, praeter apostolum et evangelistam Joannem, et merito: nam, ut Augustinus notat tractat: 36. in Joannem, ideo Joannes volanti aquilae comparatur, alii vero evangelistae animalibus in terra gradientibus, quod caeteri de humanitate Christi, ipse de divinitate praecipue scripserit. Quare Dionysius Areopagita in epist. ad Joann. apostol. eum theologum et apostolum salutat; et Athanasius in synopsi aliique veteres theologum illum vocant.

CAPUT XX.

De libris apocryphis.

Sacrorum librorum canone explicato, ac pro instituti operis brevitate ab adversariorum argumentis defenso, restat ut de libris istis pauca dicamus, qui tametsi nonnullis canonici visi sint, tamen jure ac merito, non canonici, sed apocryphi nominantur.

Igitur vox *apocryphus* graeca est, et rem occultam ac reconditam significat: siquidem ἀποκρύπτειν *celare est*, ἀποκρυφὴ *latibulum*. Porro ecclesiatici scriptores non semper eodem modo hanc vocem usurpant. Interdum enim vocant scripturas apocryphas eas, quas non est certum an sint canonicae et divinae, etiam si satis constet nullos in eis errores inveniri. Sic Hieronymus in prolog. Galeato vult, eos omnes libros qui non sunt in canone, esse inter apocryphos numerandos. Interdum autem vocant apocryphos libros eos, qui errores admixtos habent. Sic utitur hac voce Origenes homil. 1. in Cant.; Hieronymus in epistol. ad Laetam de institut. fil., et Augustinus lib. 15. de Civitate Dei cap. 23. Quam significationem sequutus Gelasius in decreto de libris ecclesiasticis, eos libros vocat apocryphos, qui sunt editi ab auctoribus haereticis, vel certe suspectis.

Quod autem glossa in can. Sancta Romana, distinct. 15. dicit, apocryphos vocari eos libros, quorum auctor ignoratur; non est probabile: nam tunc multi libri sacri essent apocryphi, ut liber Judicum, Ruth, Job, primus Machabaeorum, et permulti alii, quorum auctores ignorantur, quod tamen abhorret ab usu loquendi Ecclesiae. Quis enim unquam audivit, librum canonicum esse apocryphum?

Enumerantur libri apocryphi plurimi a Gelasio, ut habetur distinct. 15. can. Sancta Romana, ab Innocentio I. epist. 3. ab Athanasio in synopsi, et ab Eusebio lib. 3. histor. cap. 25., sed magna ex parte non exstant. Qui exstant hi sunt, oratio regis Manasse, quae solet annecti libri Paralipomenon, quam ideo apocrypham, aut non certo canonicam dicere posse videmur, quia non est pars alicujus libri sacri, nec ponitur nominatim in canone ab aliquo concilio, vel pontifice, vel patre supra citatis; nec habetur in hebraea aut graeca, sed solum in latina editione. Apocryphus quoque est psal. 151. Davidis, cujus meminit Athanasius in synopsi, et invenitur in graecis psalteriis. Quem psalmum apocryphum dico, quia concilium Laodicenum canone 59, concilium Romanum sub Gelasio, et Tridentinum sess. 4. nominatim ponunt in canone 150. psalmos.

Item apocrypha est appendix libri Job, quae tantum habetur in graecis codicibus. Concilium enim Tridentinum sess. 4. eos tantum libros canonicos haberi voluit, qui in latina vulgata editione habentur. Praeterea b. Hieronymus in quaest. in Genes. ostendit, falsum esse quod in illa appendice habetur, Job fuisse de stirpe Esau, cum fuerit de stirpe Hus, qui fuit filius Nachor fratris Abrahae, ut dicitur Genes. 22. Adde quod illa appendix nititur potissimum auctoritati cap. 36, libri Geneseos, ubi numeratur Jobab inter posteros Esau: at longe aliud nomen est איוֹב quod est proprium ipsius Job, quam יוֹבב quod habetur in Genes. cap. 36. Apocrypha quoque esse videtur praefatiuncula, quae praefigitur Threnis Hieremiae; nam nec est in hebraeis codicibus, nec in omnibus latinis, et ab expositoribus non attingitur.

Nec minus apocryphus censendus est liber Hermetis, qui inscribitur pastor. Tametsi enim eum divinitus inspiratum esse putaverit Origenes lib. 10. in epistol. ad Roman., et ex eodem testimonia proferant Tertullianus libro de oratione, Irenaeus

libro 4. cap.37. Clemens Alexandrinus lib. 6.Stromat. Athanasius in libr. de decret. Nicaenae Synodi, Cassianus coll. 15. cap. 12. et eundem librum utilem judicaverit Eusebius lib. 3. histor. cap. 3. Ruffinus in symbolum, et Hieronymus in libr. de scriptorib. ecclesiast. in Hermete; nihilominus tamen nec ab ulla synodo relatus est in canonem, et disertis verbis eum a canone rejicit Gelasius decr. de libr. ecclesiast., et Athanasius in synopsi, idem etiam Athanasius in lib. de decret. Nicaenae synodi, et Theodoretus libr. 1. histor. cap. 18. Arianos, qui ex hoc libro testimonia petebant, dicunt ex libro non canonico testimonia petiisse.

Postremo apocryphi sunt liber tertius et quartus Machabaeorum, necnon tertius et quartus Esdrae. Et quidem de quarto Machabaeorum res perspicua est, cum solum nominetur ab Athanasio in synopsi, et ab eodem extra canonem ponatur. Quartus autem Esdrae citatur quidem ab Ambrosio lib. de bono mortis, et lib. 2. in Lucam, ac in epistol. 21. ad Horatianum; tamen sine dubio non est canonicus, cum a nullo concilio referatur in canonem, et non inveniatur neque hebraice, neque graece, ac demum contineat cap. 6. quaedam fabulosa de pisce Henoch et Leviatham, quos maria capere non poterant, quae Rabbinorum Talmudistarum somnia sunt. Itaque mirandum est: quid Genebrardo venerit in mentem, ut hunc etiam librum ad canonem pertinere vellet, in Chronologia sua pag. 90.

At de tertio Machabaeorum major difficultas est, quoniam Clemens in canon. apostol., canon. 84. refert in canonem tres libros Machabaeorum. Nec minor est difficultas de lib. 3. Esdrae: nam in graecis codicibus ipse est qui dicitur primus Esdrae, et qui apud nos dicuntur primus et secundus, in Graeco dicuntur secundus Esdrae. Quocirca verisimile est, antiqua concilia et patres, cum ponunt in canone duos libros Esdrae, intelligere nomine duorum librorum omnes tres. Sequebantur enim versionem septuaginta interpretum, apud quos tres nostri, duo libri Esdrae nominantur. Accedit etiam, quod citatur hic tertius Esdrae ab Athanasio orat. 3. contra arianos, ab Augustino lib. 18. de Civitate Dei cap. 36. a Clemente Alexandrino lib. Stromat. 1. ab auctore operis imperfecti homil. 1. in Matth., et a sancto Cypriano in epist. ad Pompejum.

Quod ad priorem difficultatem attinet, probabile, videtur, canonem illum non esse Clementis. Nam Zephirinus Papa XV. a Petro in epist. 1. tradit, solum septuaginta fuisse canones apostolorum, vel ut alii codices habent sexaginta: Humbertus autem in libr. cont. Nicetam non agnoscit nisi quinquaginta: at iste est octuagesimus quartus. Et certe melius noverat Zephirinus quot essent apostolorum canones quam ulli posteriorum. Quocirca non sine caussa Gelasius distinct. 15. can. Sancta Romana, posuit inter apocryha canones apostolorum, quo propter aliquos, vel corruptos, vel additos ab haereticis fecisse videtur. Nec obstat, quod in canonibus, qui dicuntur VI. synodi, canon. secundo approbentur 85. canones apostolorum: nam illi canones non sunt verae sextae synodi, sed cujusdam alterius concilii postea celebrati, quod summus pontifex Sergius, qui tunc sedebat, non solum non approbavit, sed etiam reprobavit, ut patet ex Beda in libr. de sex aetat. in Justiniano.

Deinde in isto canone 84. numerantur libri canonici, et omittuntur quidam, qui certissime sunt canonici, ut libri Esdrae, Tobiae, Judith, Sapientia, Ecclesiasticus, Apocalypsis, quae res non minimi momenti esse videtur. Nam Ecclesia quae post apostolos fuit, non aliunde didicit qui libri sint canonici, et qui non sint, quam ex traditione apostolorum. Porro Clementem exactissime tenuisse apostolicas traditiones, quippe qui cum apostolis Petro et Paulo diu vixerat, testantur Irenaeus lib. 3. cap. 3., et Eusebius lib. 5. histor. cap. 6.: ergo qui libri a Clemente non ponuntur in canone, absolute canonici non videntur. Proinde vel libri Esdrae, Tobiae, Judith. Apocalypsis non sunt canonici, vel decretum illud non est Clementis. Quod autem quidam dicunt, Apocalypsim omissam a Clemente quia nondum scripta erat ejus tempore, probare non possunt. Nam Apocalypsim Joannes scripsit ad finem imperii Domitiani, ut docet Irenaeus lib. 5. extremo: Clemens autem obiit anno 3. Trajani, ut docet Hieronymus in lib. de vir. illustr. Potuit igitur Clemens Apocalypsim videre.

Deinde, nonne in hoc ipso canone octuagesimo quarto ponitur Joannis evangelium? At Apocalypsim ante evangelium scriptam fuisse, plurimi gravissimique autores testantur. Eusebius lib. 3. hist. cap. 24. *Joannem*, inquit, *tradunt usque ed ultimum pene vitae suae tempus, absque ullius Scripturae indiciis evangelium praedicasse.* Athanasius in Synopsi: *Evangelium*, inquit, *secundum Joannem, et praedicatum est a Joanne apostolo et dilecto, cum exul in Pathmo insula, et postea ab eodem editum Ephesi.* Epiphanius haeres. 51. quae est Alogorum, disertis verbis scribit, editum esse evangelium a Joanne post 90. annos vitae ejus, et post reversionem ipsius e Pathmo.

Theophylactus, Euthymius, Beda, et Rupertus praefation. commentar. in Joann., communi consensu docet, aut in Pathmo, aut post reditum a Pathmo, Joannis evangelium scriptum editumque esse. Neque his repugnat quod scribit Dionysius Areopagita in epist. ad Joann. in exilio agentem: vocat enim Dionysius Joannem evangelii solem, et coelestem ejus theologiam, non ob scriptionem aliquam, quae tunc extaret nomine Joannis, sed ob divinam et admirabilem ejus praedicationem.

Praetera in isto eodem canone 84. numerantur inter sacros libros, non solum tertius Machabaeorum, sed etiam epistolae duae Clementis, et constitutiones apostolicae ejusdem Clementis: quos tamen libros Ecclesia nunquam pro sacris agnovit. At si ille canon vere esset Clementis, non posset Ecclesia sine magna temeritate hos libros non recipere, siquidem Clemens summus pontifex erat, et canones apostolorum vel ipse condidit, vel quod verius est, ab apostolis conditos literis commendavit: non autem licet Ecclesiae apostolicas leges, vel etiam pontificias recusare, nisi tantum

eas, quas, quod tempori potius quam veritati dogmatum inservirent, jam abrogatas certo constat, qualis est illa de sanguine et suffocato non comedendo.

Ad alteram difficultatem respondeo: etsi in graecis codicibus duo libri Esdrae sint nostri tres: tamen non propterea concilia antiqua et veteres patres, qui in canone ponunt duos libros Esdrae, intelligere nomine duorum nostros tres. Nam multi veterum, ut Melito, Epiphanius, Hilarius, Hieronymus, Ruffinus in canone exponendo testamenti veteris, aperte sequuti sunt Hebraeos, non Graecos: Hebraei autem tertium Esdrae non habent. Deinde nihil ex hoc tertio libro in ecclesiastico officio unquam legitur: quod argumentum est, a longo jam tempore non fuisse eum librum habitum in numero sacrorum. Praeterea Gelasius in concilio Romano LXX. episcoporum unum tantum Esdrae librum ponit in canone. Quo uno sine dubio nostros duos intelligit, qui ut Hieronymus testatur praefat. in Esdram, uno volumine continentur. Itaque disertis verbis Gelasius priorem illum, qui est apud Graecos, rejecit.

Denique beatus Hieronymus praefat. in Esdram aperte significat, tertium et quartum Esdrae non solum apud Hebraeos non haberi, sed ne apud LXX. quidem. Quare, licet quidam codices graeci haberent tria volumina Esdrae in duobus libris; correctiores tamen non habebant. Porro veteres patres utuntur interdum testimoniis ex hoc libro petitis, quem et nos non inutilem esse fatemur, sed et raro id faciunt, et nusquam sacrum et divinum appellant.

DE VERBO DEI.

LIBER SECUNDUS

CAPUT PRIMUM.

Ostenditur, editionem hebraicam Mosis, et prophetarum nunquam periisse.

Disseruimus libro superiore de libris ipsis sacris, ut eorum numerum et auctoritatem ab haereticorum calumniis vindicaremus. Sequitur, ut de librorum eorundem variis editionibus, id est, hebraica, latina, germanica, gallica, et similibus, quae vulgares dicuntur, breviter disseramus. Parum enim prodesset, librorum divinorum numerum non ignorare, si cui editioni ex tam variis, quae nunc exstant, auctoritas tribuenda sit, ignoraremus.

Ut igitur ab editione hebraica ordiamur, duo sunt quae veniunt in quaestionem. Unum, an scriptura illa ipsa quae a Mose et prophetis condita est, ad nos usque pervenerit. Alterum, an ea Scriptura quae hebraicis codicibus continetur, perverso studio Judaeorum ita corrupta ac depravata sit, ut autoritatem nullam in Ecclesia mereatur.

De priore quaestione duplex sententia est. Una eorum qui docent, scripturam sacram universam periisse tempore captivitatis babylonicae, quando civitas eversa, et templum incensum fuit, ac deinde ab Esdra fuisse rursum reparatam, Spiritu Sancto ei suggerente et dictante omnia, sicut antea fuerant. Ita sentire videtur Basilius in epist. ad Chilonem: *Hic campus*, inquit, *in quo secessu facto, Esdras omnes divinos libros ex mandato Dei eructavit.* Haec ille. Addunt quidam in eandem sententiam Irenaeum, Tertullianum, et Clementem Alexandrinum, sed illi non aperte hoc docent.

Haec opinio improbabilis nobis videtur. Non enim alio fundamento nititur, quam testimonio libri apocryphi, id est, lib. 5. Esdrae cap. 14., ubi disertis verbis scribitur, Esdram totis quadraginta diebus divino spiritu afflatum dictasse quinque viris, qui summa celeritate quae ab eo dicebantur excipiebant, atque eo modo universam Scripturam quae plane perierat esse reparatam. Sed hic liber non modo apocryphus est, et ab Ecclesia catholica nunquam receptus, sed etiam multis in locis redolet fabulas judaicas, et in hoc ipso cap. 14. non aliter loquitur de quibusdam libris occultis et perfectioribus, quam omnes Thalmudistae faciant de sua cabala. Quare potius testimonium libri hujus detrahit huic sententiae fidem, quam afferat: ex libris autem canonicis nihil tale colligitur.

Quod autem quidam dicunt, id colligi ex lib. 2. Esdrae cap. 8. tantum abest, ut sit verum, ut potius contrarium inde colligatur. Sic enim habemus: *Dixerunt Esdrae scribae, ut adferret librum legis Mosis: attulit ergo Esdras, etc.* non dixerunt, ut iterum componeret librum legis, sed ut adferret, quia sciebant adhuc inveniri. Praeterea etsi Scriptura quae publice servabatur in templo fuerit incensa, et perierit; tamen incredibile est, non fuisse etiam aliqua exempla, vel certe partes eorum apud privatos homines, et praecipue apud Ezechielem, Danielem, Hieremiam, Aggaeum, Zachariam, Mardocheum, et ipsum Esdram, qui tunc vivebant, et quibus sine dubio curae fuit lex Domini.

Est ergo altera sententia, fuisse quidem Esdram librorum sanctorum instauratorem, non omnia iterum dictando, sed colligendo et ordinando Scripturas in unum corpus, quarum partes variis in locis invenerat, et etiam emendando, si quae depravata erant negligentia scribarum, cum toto tempore captivitatis negligenter lex servata sit, cum non haberent Judaei templum et tabernaculum.

Ita sensisse videntur gravissimi auctores. Nam Chrysostomus homil. 8. in epist. ad Hebr. docet, Esdram ex reliquiis Scripturae iterum eam composuisse. Hilarius praefat. in psal. ait, Esdram omnes psalmos collegisse, et ex eis unum librum confecisse. Theodoretus praefat. in psalm. ait, Scripturam veterem depravatam tempore captivitatis ab Esdra fuisse restitutam. Quod idem mihi significas-

se videntur Iraeneus lib. 3. cap. 25. Tertullianus lib. de hab. mulier., et Clemens lib. 1. Stromat. Dicunt enim, Esdram recensuisse et instaurasse libros omnes testamenti veteris: sed non addunt, *memoriter*, nec meminerunt historiae illius, quae habetur in lib. 4. Esdrae.

B. Hieronymus in prolog. Galeat. dicit, Esdram invenisse novas literas hebraicas, et antiquas quidem reliquisse Samaritanis, novas autem tradidisse Judaeis, quibus etiam nunc utimur. Nam ut idem Hieronymus in cap. 9. Exech. testatur, litera postrema alphabeti hebraici antiqui similis erat T Grecorum, et figuram crucis referebat, quoniam finis legis Christus crucifixus est: nunc postrema litera alphabeti nullam videtur habere crucis similitudinem. Proinde sine dubio novas literas habemus. De nova autem librorum sanctorum editione per Esdram facta nihil Hieronymus dicit, cum tamen ibi maxime esset locus dicendi.

Denique, si Esdras libros sanctos iterum dictasset, verisimile est, eum id facturum fuisse non lingua hebraica, sed chaldaea, vel mixta ex hebraica et chaldaea, quae tunc erat in usu, et qua videmus scriptos esse libros Esdrae, et Danielis: at certum est, sanctos libros praeter istos Esdrae et Danielis lingua hebraica esse scriptos, et illa ipsa, qua Adam et Eva, et patriarchae omnes locuti sunt. Quod manifeste colligitur ex nominum propriorum etymologia, quae saepe non invenitur in ulla alia lingua.

Ac ut pauca exempla de multis proferamus. Dixit Adam de uxore sua recens creata: *Haec vocabitur virago*, hebraice אשה *quia sumpta est de viro*, qui in Hebraeo dicitur איש Gen. 2. At in nulla alia lingua vir et mulier habent hanc nominis similitudinem. Nam chaldaica lingua, quae hebraicae est affinis, vir dicitur בעל, mulier איתתא quae ne unam quidem literam communem habent. Pari ratione graeca vocabula ἀνήρ et γυνή, et latina, vir et mulier, nullam inter se habent similitudinem literarum. Aut igitur non dixit Adam ea verba, quae supra posuimus, et prophetarum eximius mentietur: aut fateamur necesse est, ea lingua divinos libros scriptos esse, qua primi homines utebantur. Similia sunt quae in Scripturis dicuntur de ratione nominis Evae, Cain, Abel, Seth, Noe, Phaleg, Abraham, Isaac, Jacob, et omnium ejus filiorum; necnon montium, fluminum, urbium, aliarumque multarum rerum: siquidem in hebraica lingua semper allusiones illae similium vocum reperiuntur; in caeteris linguis aut nunquam, aut raro.

Denique linguam hebraicam, qua sacros libros scriptos esse videmus, antiquissimam, atque adeo primam omnium linguarum esse testatur, tum ipsius brevitas et simplicitas, tum auctoritas doctissimorum hominum. Vide Eusebium lib. 10. praeparat. evangel. cap. 2. Ambrosium in cap. 3. ad Philippens. Hieronymum in epist. ad Damasum de visione Isaiae; Augustinum lib. 16. de Civit. Dei cap. 11. Neque his repugnat, quod Augustinus lib. 16. de Civit. Dei cap. ult. dicit, linguam hebraeam inventam post tempora Noe. Non enim Augustinus indicare voluit, eam linguam antea non fuisse, sed solum tunc primum coepisse vocari linguam hebraeam. Ut enim recte explicat Eucherius in cap. 11. Genes., ante divisionem linguarum, lingua hebraea communis erat omnibus hominibus, et ideo non habebat certum nomen: at tempore Heber, cum multae linguae esse coepissent, illa communis ad distinctionem aliarum dicta est Hebraea, quia mansit in domo Heber, unde Hebraei dicti sunt.

Cum igitur planum sit, libros Esdrae plenos esse vocibus chaldaicis: libros autem legis et prophetarum puro hebraico idiomate scriptos esse; planum quoque videri debet, legis et prophetarum libros non ab Esdra, sed a Mose et antiquis prophetis conscriptos nos habere.

CAPUT II.

Num hebraica editio sit corrupta.

Sequitur nunc altera quaestio, integrane, an corrupta et vitiata sit hebraica editio. Ac primum haeretici hujus temporis odio editionis vulgatae nimium tribuunt editioni hebraicae. Calvinus enim in Antid. conc. Trid., necnon Kemnitius in exam. ejusdem conc.; et Georgius Major praefat. in psal. omnia examinari, et emendari volunt ad hebraeum textum, quem purissimum fontem non semel appellant.

Quae sententia apertissime falsa est. Nam in primis Calvinus institut. cap. 6. §. 11. contendit, esse legendum Isaiae 9., *et vocabitur admirabilis etc.* at hebraeus textus modo non habet *vocabitur*, id est, יקרא sed *vocabit* יקרא; neque ignoravit Calvinus, meliorem hoc loco vulgatam editionem esse, quam hebraicam. Sic enim ait: *Neque est, quod oblatrent Judaei, et sic lectionem invertant: hoc est nomen quod vocabit eum Deus, fortis, pater futuri saeculi, ac demum hoc unum Filio reliquum faciant, ut sit princeps pacis: quorsum enim tot epitheta in Deum hoc loco congesta forent?* Igitur confessione Calvini, turbidus alicubi fluit ille fons, quem ipse idem ubique purum videri volebat. Pari ratione Hierem. 23. vult ibidem Calvinus esse legendum, *et hoc est nomen quod vocabunt, eum, Dominus justitia nostra.* At fons hebraicus constanter habet יקראו *vocabit eum*, non יקראהו *vocabunt eum.*

Praeterea psalm. 21. nemo christianorum est qui non legat: *Foderunt manus meas et pedes meos*: textus vero hebraici legunt, *sicut leo* כארי *non foderunt*, quod dicitur כרו: item psal. 18. hebraici codices legunt: *In omnem terram exivit* קום, id est, *linea, sive perpendiculum eorum;* cum tamen LXX. verterint φθόγγος αὐτῶν: et eorum versionem approbaverit b. Paulus Rom. 10. ubi hunc psalm. citat. Quid quod Hieronymus ad literam reddidit ex Hebraeo *exivit sonus eorum?* ut omnino necesse sit, aut Paulum et Hieronymum reprehendere, aut certe fateri, fontem hoc loco non esse purum. Verisimile autem est legi debere קולם, una enim litera tantum addita, ex קום fit קולם. Adde, quod interdum desunt integrae sententiae in

Hebraeo, cum non desint nec in versione LXX., nec in Hieronymi translatione. Exemplum habemus Exod. 2. ubi deest totum illud. *Alium quoque genuit, et vocavit nomen ejus Eliazer dicens, Deus patris mei auxiliatus est mihi, et liberavit me de manu Pharaonis.*

His igitur omissis, qui hebraico fonti nimiam puritatem falso attribuunt; aliis quoque occurrendum videtur, qui zelo quidem bono, sed nescio an secundum scientiam, omnino contendunt, Judaeos in odium christianae fidei studiose depravasse, et corrupisse multa loca Scripturarum. Ita docet Jacobus episcopus christopolitanus praefat. in psalm., et Canus lib. 2. cap. 13. de loc. Theolog.

Pugnant autem adversus hanc sententiam gravissima argumenta. Primum est Origenis in 8. lib. in Isaiam, ut Hieronymus refert in cap. 6. Isaiae, et Hieronymi ibidem qui hunc in modum ratiocinatur: Si Scripturas Hebraei aliquando corruperunt, vel id fecerunt ante Christi adventum, vel postea. Si antea; quare Christus et apostoli nunquam eos de tam insigni crimine reprehenderunt, praesertim cum leviora non tacuerint? Quare Dominus ait Jo: 5. *Scrutamini Scripturas*; et Matth. 23. *Super cathedram Moysi sederunt Scribae et Pharisaei; omnia ergo quaecumque dixerint vobis servate, et facite?* Cui credibile erit, Christum ad corruptas Scripturas legendas sine ulla praemonitione homines invitasse: vel ad corruptores audiendos et sequendos amandasse? Sin autem post Christi adventum id factum est; quo pacto testimonia quae a Christo et apostolis citantur, omnia fere inveniuntur nunc in Mose et prophetis, ut ab illis citata sunt? Nunquid forte sic ea protulerunt, ut per spiritum cognoscebant depravanda postmodum a Judaeis fuisse? Igitur si nec ante, nec post Salvatoris adventum sacrae literae ab Hebraeis vitiatae sunt, illud certe sequitur, ut nunquam vitiatae sint. Atque hoc Hieronymi, et Origenis argumentum est.

Alterum argumentum est s. August. in lib. 15. de Civit. Dei cap. 13. qui inde hoc probat, quòd non videatur ullo modo credibile, Judaeos voluisse suis codicibus eripere veritatem, ut nostris detraherent auctoritatem: et etiam si voluissent, non sit verisimile potuisse. Sed verba ipsius audiamus: *Si quaeram*, inquit, *quid sit credibilius, Judaeorum gentem tam longe lateque diffusam, in hoc conscribendum mendacium uno consilio conspirare potuisse: et dum aliis invident auctoritatem, sibi abstulisse veritatem? An 70. homines, qui etiam ipsi Judaei erant, in uno loco positos, ipsam veritatem gentibus alienigenis invidisse, et commumunicato istud fecisse consilio; quis non videat, quid proclivius, faciliusque credatur? Sed absit, ut prudens quispiam vel Judaeos cujuslibet perversitatis atque malitiae tantum potuisse credat in codicibus tam multis, et tam longe lateque dispersis, vel LXX. illos memorabiles viros hoc de invidenda Gentibus veritate unum communicasse consilium.* Haec Augustinus.

Dicet aliquis, generalem istam depravationem hebraicorum codicum post Augustini et Hieronymi tempora accidisse: proinde eorum testimonia parum ad rem praesentem facere. At Augustini rationes omni tempore locum habent. Deinde si post illorum patrum tempora depravatio illa contigisset; quae caussa reddi posset, cur psalmorum interpretatio hieronymiana ita cum textu hebraico, qui nunc exstat, in omnibus conveniret? et tamen de psalmorum depravatione praecipua querimonia est. Num ita Hieronymus vertit, sicut Judaei falsaturi erant? neque his repugnat locus psal. 22. ubi Hieronymus vertit, *foderunt*. In Massoreth enim, quem post Hieronymi tempora scripserunt, monent Rabbini in psal. 22. scribi debere כארו non כארי ex quo evidenter colligitur, errore scribarum nunc legi כארי.

Argumentum tertium sumi potest ab incredibili religione Judaeorum erga sacros libros. Scribit Philo in libro de egressu filiorum Israel ab AEgypto, et citatur etiam ab Eusebio lib. 8. c. 2. praepar. evangel. usque ad sua tempora per spatium amplius quam duorum millium annorum, ne verbum quidem fuisse unquam in lege Hebraeorum immutatum, et quemlibet Judaeum centies potius moriturum, quam ut pateretur legem in aliquo mutari. De superstitione autem recentiorum Judaeorum, qui legem fere ut numen adorant, et si aliquando in terram ceciderit, jejunium publicum indicunt; vide Joannem Isaac in responsione ad libros Lindani de optimo genere interpretandi Scripturas.

Argumentum quartum: Si Judaei falsare voluissent divinas scripturas in odium christianorum, sine dubio praecipua vaticinia sustulissent. Id autem minime fecerunt; siquidem ea in quibus discrepant Hebraea a Graecis et Latinis, saepe nullius momenti sunt, quantum attinet ad fidem, et religionem, et saepe codices hebraei magis Judaeos vexant, quam graeci aut latini. Certe in 2. psal. Latini et graeci habent: *Apprehendite disciplinam, ne irascatur Dominus*; ex quo nihil aperte contra Judaeos deduci potest: at in Hebraeo est, נשקו בר *Osculamini Filium ne irascatur*, id est, *reverentiam exhibete Filio Dei ne ipse irascatur* etc. qui locus est invictissimus contra Judaeos. An-ne igitur credibile erit Judaeos mutasse Scripturam, ut luculentius Dei Filio testimonium perhiberet? Item Isaiae 53. ubi nos habemus: *Et nos putavimus eum quasi leprosum, et percussum a Deo, et humiliatum;* in Hebraeo legi potest. *percussum Deum, et humiliatum.* מכה אלהים ומענה quod certe magnum negotium Judaeis facessit, qui Christum futurum esse Deum non credunt.

Quintum et ultimum argumentum a providentia ducitur, qua Deus Ecclesiae suae semper prospicit. Non enim verisimile est, Deum id passurum fuisse, ut verba tot illustrium prophetarum generaliter falsarentur, praesertim cum ad hunc finem Judaeos disperserit per totum orbem terrarum, et circumferre eos voluerit libros legis et prophetarum, ut inimici nostri christianae veritati testimonium praeberent. Observavit id sanctus Justinus in oratione exhortatoria, et sanctus Augustinus lib. 18. de Civit. Dei cap. 45. et ex psal. 58. manifeste deducitur: *Ne occidas eos, ne quando obliviscantur populi mei, disperge illos in virtute tua, etc.* Ideo enim dispersi sunt Judaei libros sacros circumfe-

rentes, ut cum pagani non credunt ea, quae dicimus de Christo esse praedicta, sed a nobis ejusmodi vaticinia conficta, mittamus eos ad inimicos nostros Judaeos, qui vaticinia secum ferunt.

At contra objiciunt. Primo Patrum testimonia, ut Justini in dial. cum Triph., Eusebii lib. 4. hist. cap. 18. Origenis hom. 12. in Hierem., Chrysost. hom. 5. in Matth. et Hieronym. in epist. 89. ad August.; in cap. 5. Michaeae, et in cap. 3. ad Galatas, qui suspicantur, Judaeos quaedam erasisse ex hebraicis codicibus, quaedam in odium cristianorum corrupisse.

Respondeo: Justinum et Eusebium nusquam scripsisse, ab Hebraeis textum hebraicum esse corruptum, sed textum graecum LXX. interpretum. Verba Justini haec sunt in dial. cum Triph.: *Ac*, inquit, *quod illi multos et integros prorsus locos illarum ex translatione eorum, qui cum Ptolomaeo fuere seniorum sustulerint, in quibus clare hunc ipsum crucifixum Deum, et hominem esse, eumque in cruce pendere et mori pronuntiatum esse ostenditur*, *scire vos volo.* Haec Justinus. Neque usquam alibi scribit quidquam de corruptione textus hebraici. Eusebius autem nihil dicit aliud, quam convictum a Justino Triphonem fuisse, majores suos e Scripturis quaedam capitula abstulisse. Quod non aliter intelligendum est, quam ut ipse Justinus verbis suis exposuit.

Origenes quoque aperte loquitur de corruptione versionis LXX., dicit enim, sublatam a Judaeis in versione Septuaginta vocem *Juda* in illo Hierem. 17. *Peccatum Juda scriptum est stylo ferreo : et* positum, *Peccatum eorum scriptum est stylo ferreo.* Sic enim Origenes loquitur : *Deinde alia sequitur prophetia, quam nescio quare apud LXX. non invenientes*, *in caeteris editionibus*, *quae cum hebraeo sermone consentiunt, reperimus.* Et infra: *Judaei, qui exemplaria nonnulla falsarunt, etiam in hoc loco pro peccato Juda, peccatum eorum posuerunt.* Cujus etiam corruptionis meminit Hieronymus in hunc locum Hieremiae.

Porro Chrysostomus loquitur de interpretibus judaeis, id est, Aquila, Symmacho, et Theodotione, qui in suis interpretationibus de Hebraeo in Graecum multa perperam posuerunt in odium christianae fidei, et in reprehensionem LXX. interpretum. De quibus etiam loquitur b. Hieronymus in epistol. ad August., quae est 11. inter epistolas Augustini, ubi dicit, se voluisse ex Hebraeo vertere divinos libros, ut restitueret quae Judaei, vel omiserant, vel corruperant. Idem autem Hieronymus in commentariis citatis dubitat, non asserit. At in commentariis Isaiae, quae posterius scripsit, ut patet ex praefat comment. in Isa. et ex lib. de vir. illustr. extremo, aperte ridet eos, qui putant hebraeos codices esse falsatos.

Secundo objiciunt confessionem Judaerum, qui passim affirmant, multa a quibusdam suis sapientibus mutata esse in sacris libris; et eas mutationes vocant correctionem scribarum תקוןסופרים.

Respondeo dupliciter. Primum, forte non esse verum, ullam emendationem Bibliorum factam a scribis. Origo enim hujus sententiae est Thalmud, qui liber est fabulosissimus. Quare nec Epiphanius nec Hieronymus, qui sunt antiquiores libro Thalmud, unquam meminerunt hujus Tikun Sophrim.

Addo deinde, si Tikun Sophrim non est fabula, non esse corruptionem, sed veram emendationem, non factam a quibuscunque scribis, sed ab Esdra, et aliis sanctis prophetis, qui post reditum a captivitate libros sacros reparaverunt, qui, ut Judaei perhibent, concilium celebraverunt, quod ipsi vocant, magnam synagogam, quia magni viri interfuerunt, et in eo libros sacros, qui tempore captivitatis dispersi et depravati fuerant, suae integritati restituerunt. Certe in editione nostra vulgata ista loca ita habentur, ut scribae dicuntur correxisse; et b. Hieronymus in comment. in prophet. eodem modo ista loca se legisse significat.

Ajunt Gen. 18. ubi nunc habemus, *Abraham adhuc stabat coram Domino*, olim fuisse, *Dominus adhuc stabat coram Abraham*: sed a scribis locum fuisse mutatum. At vulgata editio priorem lectionem retinet. Item num. 11. ubi nunc habemus; *Inveniam gratiam in oculis tuis, et non videam* ברעתי hoc est, *malum meum*: dicunt esse correctionem scribarum, et antea fuisse ברעתך *malum tuum.* Caeterum priore modo legit editio vulgata.

Ajunt praeterea Oseae. 9. olim fuisse בשרי מהם, id est, in carne mea ex eis: Scribas autem correxisse בשורי מהם *cum recessero ab eis.* At vulgata editio habet *Cum recessero ab eis*; et sic etiam legit b. Hieronym. Item ajunt Abacuch 1. antea fuisse, *Nunquid non tu a principio Domine Deus meus sancte meus*, לא תמות *non morieris*? Scribas autem correxisse כא נמות *non moriemur.* At hoc ultimo modo habet editio vulgata, et sic etiam legit b. Hieronymus. Ajunt quoque Malach. 1. fuisse, *Et exsufflastis* אותי *me*: Scribas vero correxisse, *Et exsufflastis* אותו *illud.* At certe vulgata latina editio cum Hieronymo et septuaginta senioribus non habet, *Me*, sed *Illud*, aut *Illa.* Idem dico de aliis correctionibus scribarum, quas collegit Prochetus in 1. lib. de victoria contra Judaeos, et Figuerola Valentinus cap. 3. partis primae libri sui contra Judaeos.

Ex quo apparet, imprudenter quosdam, dum se Hebraeos oppugnare credunt, Ecclesiam ipsam oppugnare. Si enim illae correctiones scribarum sunt hebraici textus corruptiones, sequitur aperte, vulgatam quoque editionem esse corruptissimam : quam tamen nobis Ecclesia pro versione authentica tradidit.

Tertio, objiciunt, in psal. 13. deesse octo versiculos in omnibus impressis hebraeis codicibus, nimirum illos:

Sepulchrum patens guttur eorum.
Linguis suis dolose agebant.
Venenum aspidum sub labiis eorum.
Quorum os maledictione, et amaritudine plenum est.
Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem.
Contritio et infelicitas viis eorum.
Et viam pacis non cognoverunt.
Non est timor Dei ante oculos eorum.

Qui tamen citantur ab Apostolo Rom. 3. et habentur apud septuaginta. Hoc autem non videtur po-

fuisse accidere ex negligentia scriptorum, sed ex pura malitia Judaerum, qui hos versus detraxerunt ex Hebraeo, ut ostenderent, Apostolum nostrum non fideliter protulisse testimonium psalmi.

Respondit b. Hieronymus ad hanc objectionem, quae ipsi etiam olim facta fuerat,in prafat. lib.16. in Esaiam, hos versus non pertinere proprie ad psal. 13.sed ab Apostolo allegari ex variis Scripturae locis;deinde ab aliquo alio ex Apostolo in Psalterium esse translatos. Inveniuntur enim primus, et secundus eorum versuum psal.5.tertius ps.139. quartus psal. 9.quintus, sextus et septimus habentur Isaiae 59. ultimus psal. 35.Atque ibidem addidit Hieronymus,hos versus non esse in interpretatione LXX. nec ullum graecum auctorem in suis commentariis hos versus exponere voluisse.Origenes quoque in comment. cap.3. epist. ad Rom. dicit,Apostolum hos versus sumpsisse ex variis Scripturae locis.Quibus verbis manifeste significat,eos versus nec in hebraeo textu, nec in LXX. seniorum interpretatione reperiri.

Sed instant et probant, aliquando hos versus fuisse in Hebraeo,quia nunc reperiuntur in quodam codice vetustissimo anglicano. Respondeo: illos versus codicis anglicani manifeste esse addititios. Nam nec verba sunt omnia hebraica, ut illud מזל *sors*: nec etiam phrasis, praesertim in illo versu; אשר פיהם אלה ומרה מלא *quorum os dolus et amaritudo implevit*. Non enim Hebraei verbum ad finem collocare solent. Vide plura de hac re in libro notationum ad varias lectiones vulgatae editionis Francisci Lucae Brugensis.

Dices, si ita est, cur Ecclesia in editione vulgata hos versiculos esse patitur? Nimirum ea de caussa, quoniam sunt etiam ipsi sacrae scripturae partes quaedam; et quoniam sine turbatione et scandalo populi non possent auferri, cum longo jam tempore ibi fuerint: quomodo etiam patitur nonnullos errores typographorum.

Ultimo objicit Canus, evidens esse ab Hebraeis corruptos esse divinos codices, quia Gen. 8. in Hebraeo legitur: *Corvus egrediebatur, et revertebatur;* cum vulgata editio, et LXX, et omnes patres legant, *non revertebatur*. Respondeo: in Hebraeo non haberi, *et revertebatur*, sed יצוא ראוב ויצא, hoc est, *et exiit exeundo et redeundo, donec siccarentur aquae*; quod non significat, corvum rediisse intra Arcam, sed volitasse circa Arcam eundo et redeundo ad tectum Arcae, et inde abeundo, idque saepius donec siccarentur aquae; cum quo bene cohaeret, quod egrediebatur, et non revertebatur, nimirum intra Arcam. Adde, quod etiam non desunt latini codices, qui habeant, *egrediebatur et revertebatur*: ut ex variis lectionibus ad Biblia Lovaniensia annotatis cognosci potest.

His ergo duabus sententiis refutatis, restat tertia, quam ego verissimam puto, quae est Driedonis lib. 2. de ecclesiast. dogmat. et Scriptur. cap. 1., et aliorum qui docent, scripturas hebraicas non esse in universum depravatas, opera vel malitia Judaeorum; nec tamen esse omnino integras et puras, sed habere suos quosdam errores, qui partim irrepserint negligentia, vel ignorantia librariorum, praesertim cum in Hebreo facile sit errare ob literas quasdam simillimas, quales sunt; כ et ב et: ר et ד: ה, ח, et ת: ו et י: partim ignorantia Rabbinorum qui addiderunt puncta. Cum enim possint dictiones hebraicae variis modis legi, si punctis careant; non est mirum, si aliquando ipsi quoque in notatione punctorum a vero aberraverint.Potest etiam fieri,ut ex pravo affectu,et odio in Christum ea lectio interdum ipsis magis probata sit,quae minus christianis favebat.

Caeterum non tanti momenti sunt ejusmodi errores, ut in iis quae ad fidem et bonos mores pertinent, scripturae sacrae integritas desideretur. Plerumque enim tota discrepantia variarum lectionum in dictionibus quibusdam posita est, quae sensum aut parum, aut nihil mutant. Errores autem qui ex additione punctorum acciderunt, nihil omnino veritati officiunt: puncta enim extrinsecus addita sunt, nec textum mutant. Itaque possumus, si volumus, puncta detrahere, et aliter legere.

CAPUT III.

De editione chaldaica.

Chaldaica lingua editi sunt libri Tobiae et Judith, et ex parte libri Esdrae et Danielis. Praeterea tota Scriptura vetus translata est paraphrastice ex Hebraeo in Chaldaeum, quam paraphrasim ipsi Targum vocant. Et quidem Pentateuchum transtulisse fertur R. Aquila, qui caldaice Onkelus dicitur.Prophetas priores et posteriores, id est, Josue, Judices, et Regum libros. Item Isaiam, Hieremiam, et caeteros prophetas, R.Jonatham Uzielis filius. Psalmos, Job, Ruth,Esther, et Salomonis opera, R. Joseph caecus.

Quae paraphrasticae tanslationes apud Hebraeos magnae sunt auctoritatis,et idcirco nobis etiam utiles, ut ex iis convincamus Hebraeos. Alioqui ab Ecclesia non usque adeo magni fiunt, neque ex iis argumentum firmum duci potest. Siquidem (ut recte ait Franciscus Ximenius cardinalis praefat. Compluten. Biblior.) chaldaicae paraphrases, illa excepta quae est in Pentateuchum, judaicis fabulis et thalmudistarum nugis conspersae sunt. Idque verissimum esse experimento suo comprobabit quicumque paraphrasim in Threnos, in Cantica, in Job, in psalmos, et in prophetas omnes legere voluerit.

Certe cap. 53. Isaiae, ubi de Christi passione apertissime propheta concionatur, totum paraphrasis detorquet ad calamitates populi Judaeorum. In ea vero paraphrasi quae est in Cantica et Threnos, passim leguntur libri Thalmudi, tertium templum, duo Messiae,liberatio a captivitate Titi et Vespasiani, minae adversus christianos et mahumetanos, quos per Esau et Ismael more suo significant. Denique fabulae permultae de lamentatione Dei, de ascensione Mosis in coelum, de tabulis legis ex sapphyro throni divini excisis; deque aliis rebus generis ejusdem. Sed neque paraphrasis Aquilae in Pentateuchum omnino integra et incorrupta censeri debet. Habet enim etiam illa suos errores, ta-

metsi pauciores et leviores, quam ceterae et Josephi paraphrases habeant.

Ac, ut ex libris singulis aliquid exempli gratia proponamus. In Genesi cap. 4. vers. 23. ubi textus hebraeus habet: כי איש הרגתי, et concordat graecus; ὅτι ἄνδρα ἀπέκτεινα, et latinus; *Quoniam occidi virum:* Chaldaea paraphrasis addit negationem לא גבר קטילית *non occidi virum*, et contrarium sensum reddit. Item cap. 22. num. 18. et cap. 26. num. 4. et cap. 28. num. 14. textus hebraeus habet. *Benedicentur* בזרעך *in semine tuo omnes gentes terrae*: et concordat graecus ἐν τῷ σπέρματί σου: et latinus *In semine tuo*. Et Apostolus Paulus ad Galat. 3. observari jubet promissiones Abrahae factas et semini ejus, nec esse dictum, *et seminibus* quasi in multis, sed quasi in uno, *et semini tuo, qui est Christus*. Paraphrasis vero chaldaica in his omnibus locis reddidit numerum multitudinis. benedicentur בריל בניך *propter filios tuos omnes populi terrae*.

In Exodo cap. 12. num. 44. ubi legimus in textu hebraeo כל בן נכר *Omnis filius alienigena non comedet ex eo:* et concordat graecus πᾶς ἀλλογενής: et latinus *Omnis alienigena*. Chaldaea paraphrasis in odium neophytorum posuit; כל בר ישראל דאשתמד *omnis filius Israel destructus*. Sic enim passim Judaei eos appellant, qui ad fidem christianam, relicto Judaismo, convertuntur.

In Levitico cap. 10. num. 6. et cap. 21. num. 10. ubi textus hebraeus habet ראשיכם לא תפרעו *Capita vestra non radetis seu nudabitis*, et concordat Graecus et Latinus. Chaldaea paraphrasis contrarium reddidit לא תרבון פרוע *non multiplicabitis comam*.

In Numerorum lib. cap. 21. num. 19. ponitur fabula de puteo, quem fingunt Hebraei descendisse cum filiis Israel ad torrentes, et de torrentibus ascendisse cum eis ad colles, et de collibus rursum descendisse ad valles: et cap. 23. num. 9. ubi textus hebraeus habet. *Populus solus habitabit*, hoc est, cum aliis gentibus non miscebitur: paraphrasis Chaldaea more Judaico reddidit, *Ecce populus solus possidebit saeculum;* id enim illi exspectant, ut soli dominentur in orbe terrarum.

Denique in Deuter. cap. 4. num. 28. et cap. 28. num. 64. ubi Scriptura hebraica graeca et latina praedicit fore, ut Hebraei serviant Diis alienis, quod etiam impletum novimus non semel fuisse: chaldaica paraphrasis derivat hoc scelus idolatriae ab Hebraeis ad gentes. Vertit enim: *Servietis populis servientibus idolis*. Nunc pauca quaedam de syriaca editione addenda sunt.

CAPUT IV.

De editone syriaca.

De editione syriaca dicenda sunt tria. Primum quid intersit inter linguam syriacam et chaldaicam. Deinde, qui libri sacri syriaca lingua scripti habeantur. Postremo, quanta sit hujus editionis auctoritas.

Quod igitur ad primum attinet, syriaca lingua quasi proles quaedam est hebraicae et chaldaicae linguae. Hebraei siquidem, qui usque ad captivitatem babylonicam hebraice solum, id est, lingua sua loqui consueverant, cum abducti essent in Babylonem, coeperunt oblivisci linguam propriam, et addiscere alienam, id est, chaldaicam, quia tamen non perfecte eam pronuntiare poterant, et semper aliquid ex hebraica retinebant; factum est, ut lingua quaedam tertia nasceretur mixta ex hebraica et chaldaica, atque ea est, quam pro vulgari ac materna deinceps Hebraei habuerunt. Quae quidem syriaca dicta est a regione ubi maxime ejus usus viget, sive hierosolymitana a civitate praecipua Hebraeorum: quemadmodum lingua chaldaica, quae hoc nomen habet a regione chaldaea, vocata est etiam babylonica a civitate Chaldaeae nobilissima. Porro distinguuntur hae duae linguae characteribus, verborum conjugationibus, affixis, punctorum notatione, sono vocalium, idiotismis, ac tota fere linguae structura, et multis etiam propriis dictionibus.

Quod autem pertinet ad secundum: primo certum est, nullum librum veteris testamenti scriptum esse a primo auctore in hac lingua, nisi fortassis liber primus Machabaeorum et Ecclesiasticus, quorum priorem Hebraicum se vidisse scribit Hieronymus in prologo Galeato, de posteriori idem scribit in prologo Proverbiorum. Credibile enim est, lingua vulgari Hebraeorum, id est, syriaca scriptos fuisse hos libros, qui tamen non exstant hoc tempore nisi graece. De caeteris libris constat, aut hebraice, aut chaldaice, aut graece a primis auctoribus scriptos esse.

De testamento novo major est dubitatio; et quidem valde probabile est, evangelium s. Matthaei, et epist. s. Pauli ad Hebraeos syriaca lingua scriptos esse: id enim efficacissimis argumentis probat Albertus Widmestadius Ferdinandi Imperatoris Cancellarius, qui primus in Europa testamentum novum syriacum imprimi curavit; et Guido Fabritius, cujus est latina interpretatio novi testamenti syriaci in regiis Bibliis.

Neque his repugnant veteres scriptores, Irenaeus, Origenes, Eusebius, Athanasius, Epiphanius, Hieronymus; qui hos libros, ac praesertim evangelium s. Mantthei hebraice scriptos fuisse dicunt: loquuntur enim de lingua hebraica quae apostolorum tempore vulgaris erat, quemadmodum in ipso evangelio passim legimus, dictum aliquid esse hebraice, quod tamen constat vulgari lingua, idest, siriaca dictum esse, quale est illud Joan. 19. *Exivit in eum, qui dicitur Calvariae locum, hebraice autem Golgotha*. De quibus vocibus vide s. Hieronymum in lib. de nom. Hebr., ubi diligenter notavit omnes voces quae siriacae sunt, cum tamen hebraicae esse dicantur ab evangelistis. Praeter hos duos libros, totum novum testamentum translatum est ex graeco idiomate in syriacum, auctore (ut ipsi Syri arbitrantur) s. Marco evangelista.

Quod si verum esset, nulla esset caussa, cur de hujus editionis auctoritate, (ut jam ad postremum caput veniamus) dubitaretur. Sed non facile adduci possum ut credam, a s. Marco traditam Ecclesiis

Syriae et Aegypti editionem siriacam testamenti novi universi; et ejus editionis nullam prorsus mentionem extare apud Clementem Alexandrinum, Origenem, Eusebium, Athanasium, Theophilum, Epiphanium, Hieronymum, Cyrillum, Theodoretum, Joannem Damascenum, aliosque patres, qui vel in Syria, vel in Aegypto, aut episcopi, aut presbyteri fuerunt, et vel de variis Scripturarum editionibus accurate disputarunt, vel certe multa de scripturis sanctis posteritati scripta reliquerunt.

Quod si editio syriaca aetate horum patrum posterior est, ut ego quidem mihi certo persuadeo, non potest ejus auctoritas tanta esse, ut cum editione graeca, aut latina merito comparari possit, ut interim illud omittam, quod non desunt etiam quaedam in ea editione, quae viris doctis et piis non admodum placeant. Unum tamen est praeter alia ejus editionis commodum insigne, quod cum in titulis, ac sectionibus capitum mentio fiat jejuniorum, venerationis crucis, precum pro defunctis, vigiliarum, memoriae Sanctorum, aliarumque ejusmodi rerum, quas lutherani tanquam romani pontificis traditiones detestantur: apertissimi mendacii haec ipsa editio lutheranos convincit. Sed de editione chaldaica et syriaca satis multa pro instituti operis brevitate dicta sunt: nunc ad graecam veniamus.

CAPUT V.

De variis graecis editionibus.

Editiones graecae testamenti veteris novem omnino numerantur, praeter eam cujus meminit Clemens Alexandrinus lib. 1. Stromat., quae antequam rerum potiretur Alexander Magnus, incertum quo auctore prodiit, et ex qua Plato caeterique philosophi non pauca hauserunt: sed quoniam ea, succedente postea translatione illa celeberrima septuaginta seniorum, primum negligi, deinde etiam amitti coepit, ita ut longo jam tempore vix memoria ejus conservata sit, e catalogo dimittitur.

Prima omnium a scriptoribus numerari solet illa, quam Ptolomaei Philadelphi jussu septuaginta seniores ediderunt. de qua in sequenti capite plura dicemus. Vide Eusebium lib. 6. hist. cap. 13. Athanasium in synopsi, et Epiphanium in lib. de mens. et ponder., qui translationes ordine recensent.

Secunda translatio testamenti veteris ex hebraica lingua in graecam facta est ab Aquila Pontico, anno duodecimo Adriani imperatoris, ut Epiphanius loco notato auctor est. Fuit autem Aquila, primum gentilis, deinde christianus; tum ab Ecclesia pulsus, quod astrologiae judiciariae studiosus esset, ad Judaeos se contulit, et quoniam hoc extremo tempore Scripturas interpretatus est, non satis bona fide in eo opere versatus creditur.

Tertia translatio Commodo imperante a Theodotione facta est; qui auctor, etsi ex haeretico marcionista proselytus Judaeorum factus sit, majori tamen fide, Epiphanio teste, in interpretatione usus est, quam caeteri ejus similes. Quocirca semper Ecclesia Danielem ex interpretatione Theodotionis legit, ut Hieronymus testatur praefatione in Danielem.

Quarta est Symmachi editio, qui Severi Augusti temporibus sacros libros ex hebraeo in graecum sermonem transtulit. Nescio autem quo errore factum sit, ut cum Athanasius, et Epiphanius disertis verbis scribant, Symmachum sub Severo, Theodotionem sub Commodo Marci filio Scripturas interpretatos esse, neque dubium ullum esse possit, quin Commodus Severum praecesserit; tamen iidem auctores Symmachum priorem, posteriorem Theodotionem faciant.

Quod vero ad Symmachum attinet, fuit is primum Ebionita, si Eusebio credimus; vel Samaritanus, si Athanasium et Epiphanium sequimur: et cum apud suos principatum obtinere non posset, se Judaeis adjunxit, ac secundo circumcisus est. Ubi obiter admonet Epiphanius, non esse mirandum, quod Symmachus bis potuerit circumcidi; siquidem arte medica, et certis instrumentis Judaei solebant resectum praeputium iterum superinducere, sive attrahere; et hoc esse quod Apostolus ait 1. Corinth. 7. *Qui circumcisus aliquis vocatus est? non adducat praeputium:* vel, ut clarius sonant verba graeca μὴ ἐπισπάσθω, hoc est, *non attrahatur.*

Quinta editio graeca sine ullo nomine auctoris reperta est in doliis quibusdam apud urbem Hierico anno VII. Antonini Caracallae, qui Severo patri in imperium successerat, ut Epiphanius loco notato auctor est.

Sexta quoque sine nomine auctoris, eodem Epiphanio teste, in doliis inclusa apud Nicepolim inventa est Alexandro Mammaeae filio imperante.

Ex quibus omnibus editionibus composuit Origenes, ut Eusebius lib. 6. hist. cap. 13. et Epiphanius haeres. 63. et lib. de mens. et ponder. narrant, illam quae dicebatur hexapla, sive tetrapla, sive etiam octapla. Nam divisit primum Origenes singulas paginas in sex columnas; ac in prima quidem descripsit hebraicum textum literis hebraicis; in secunda eundem textum hebraicum graecis literis; in tertia interpretationem Aquilae; in quarta interpretationem Symmachi: in quinta interpretationem LXX. seniorum; in sexta interpretationem Theodotionis. Atque haec volumina propter quatuor interpretationes tetrapla, propter sex columnas hexapla dicebantur. Addidit deinde quintam et sextam versionem in duabus columnis aliis, et ea volumina octapla nominavit.

Septima Origenis editio est, qui Scripturas quidem ex Hebraeo non transtulit, sed interpretationem septuaginta seniorum ita emendavit, multis ex Theodotione admixtis, et notatis signo stellae radiantis, multis etiam obelo, idest, veru jugulatis, ut novam editionem fecisse videatur. Ita vero probata est eo tempore haec editio, ut brevi bibliothecas omnes repleverit, ut scribit s. Hieronymus in epist. 89. ad Augustin., quae est 11. inter epistolas Augustini. Eandem quoque editionem κοινήν, hoc est, *communem*, appellari solitam scribit idem Hieronymus praefat. lib. 16. Isaiam.

Octava editio s. Luciani presbyteri et martyris

est, qui cum in editionibus jam numeratis multa vitia obrepsisse cognosceret, rursum magno labore novam editionem molitus est. Quam editionem scribit Athanasius sub Constantino imperatore repertam esse Nicomediae, ipsius Martyris manibus descriptam, ed in pariete quodam asservatam. Passus est autem s. Lucianus in persecutione Diocletiani et Maximiani, Maximino in Oriente tyrannidem exercente, ut idem Athanasius breviter indicat in synopsi, et fusius narrat Eusebius lib. 9. hist. cap. 6.

Nona ac postrema editio Hesychii est, qui interpretationem 70. seniorum iterum emendavit, atque Aegypti Ecclesiis tradidit. De quibus editionibus in hunc modum loquitur s. Hieronymus, praefat. in lib. Paralip.: *Alexandria et Aegyptus in septuaginta suis Hesychium laudat auctorem. Constantinopolis usque Antiochiam Luciani Martyris exemplaria probat. Mediae inter has provinciae palestinos codices legunt, quos ab Origene elaboratos Eusebius et Pamphilus vulgaverunt.*

CAPUT VI.

De interpretatione LXX. seniorum.

De interpretatione septuaginta seniorum, quae inter omnes graecas editiones merito primum locum semper obtinuit, quaestiones quinque existunt. Prima, quo tempore facta sit. Secunda, quorum librorum sit. Tertia, quomodo facta. Quarta, quantae sit auctoritatis. Quinta, num hoc tempore germanam interpretationem 70. seniorum habeamus.

Prima quaestio facilis est. Nam etsi Irenaeus lib. 3. cap. 25. et Clemens Alexandrinus lib. 1. Stromat. scribant, Ptolomaeo Lagi filio regnante id factum esse: Aristaeus autem in historia de hac ipsa re; Josephus lib. 12. antiquit. cap. 2. Philo lib. 2. de vita Mosis; Tertullianus in Apologetico cap. 18. Athanasius in synopsi; Epiphanius de mens., et ponder. aliique scriptores omnes Ptolomaeum Philadelphum nominent: tamen intervallum non est usque adeo magnum, cum hic Ptolomaeus superiori proxime successerit.

Est autem haec sententia posterior multo probabilior priore, tum quod plures, tum quod antiquiores testes habeat. Porro Epiphanius non solum tempus regis, sed etiam annum regni annotare curavit. Scribit enim anno 17. Ptolomaei Philadelphi eam translationem esse factam, atque ab eo tempore usque ad Christi natalem diem fluxisse annos 291. Tot igitur annis ante Christi adventum ea translatio facta est, nec sine divino consilio. Nam ut Eusebius scribit lib. 8. de praeparat. evang. cap. 1. si post Christi adventum id fieri debuisset, aut Scripturam Judaei ex invidentia occultassent: aut corruptiorem nobis dedissent, aut certe in suspicionem translatores facile vocarentur.

Secunda quaestio paulo difficilior est. Nam b. Hieronymus in quaest. Hebr., et in cap. 5. Ezech. et in 2. cap. Michaeae, propendere videtur in eam sententiam, ut solum Pentateuchum verterint, quod probat ex Aristaeo in libr. de septuag. duob. interpret., et ex Josepho praefat. in lib. antiquit. et lib. 12. antiquit. cap. 2. quibus adde Philonem lib. 2. de vita Mosis, qui solius legis mentionem faciunt. At eos vertisse omnia, scribit Justinus in Dial. cum Triph., Irenaeus lib. 3. cap. 25. Clemens Alexandrinus lib. 1. Stromat., Epiphanius de mens. et ponder., Eusebius lib. 8. cap. 1. praeparat. id quod longe probabilius est. Nam apostoli usi sunt graeca versione in testimoniis prophetarum citandis: tempore autem apostolorum nulla erat alia versio graeca, quam septuaginta interpretum.

Deinde, non est verisimile regem illum, qui ex toto orbe terrarum libros adducebat in suam bibliothecam, noluisse etiam prophetarum oracula et alios libros antiquissimos Judaeorum. Praeterea, quomodo mirabile fuisset, spatio septuaginta duorum dierum potuisse absolvi illam editionem, si Pentateuchus tantum vertendus erat, qui breviore tempore sine ullo miraculo verti posset? Neque Hieronymus contrarium docet asserendo, sed dubitando: nam alioqui passim in commentariis prophetarum mentionem facit versionis LXX., et eam explicat. Neque Aristaeus nomine legis solum Pentateuchum intelligebat, ut Judaei sensisse videntur, sed omnes libros sacros. Nam a lege, quae erat praecipuus liber, omnes libri denominabantur. Hinc Joannis 10. et 15. Dominus dicit in lege Judaeorum scriptum esse id, quod in psalmis scriptum est, et b. Paulus 1. Corinth. 14. in lege scriptum esse dicit, quod habetur in Isaia.

Jam in tertia quaestione illud certum esse videtur, quod omnium consensu celebratur: septuaginta duos viros hebraeos senes, videlicet ex qualibet tribu filiorum Israel, utriusque linguae peritissimos, spatio dierum septuaginta duorum, mirabili consensione, divinas literas apud Pharum Ægypti ex hebraico sermone in graecum idioma transtulisse. Utrum autem singuli separatim, an bini et bini, aut potius omnes simul inter se conferentes, interpretationem illam fecerint, in quaestionem vertitur, et adhuc sub judice lis est. Ac Epiphanius quidem in lib. de mens. et ponder. scribit, hos interpretes binos et binos in cellulis inclusos fuisse, et divino miraculo singula paria ipsorum iisdem verbis totam Scripturam transtulisse, ita ut simul confecerint sex et triginta exempla ejusdem prorsus versionis.

Justinus autem in orat. exhortat. ad gentes dicit, singulos in singulis cellulis inclusos, et majori adhuc miraculo a singulis seorsim totam Scripturam iisdem verbis redditam: et se apud Alexandriam vestigia cellularum vidisse. Justinum sequuti sunt multi ex posterioribus, ut Irenaeus lib. 3. c. 25. Cyrillus cateh. 4. Clemens Alexandrinus libr. 3. Stromat. et Augustinus lib. 18. de civit. Dei cap. 42. quamvis Augustinus lib. 2. doctr. christ. c. 15. non audeat rem affirmare. His addunt recentiores quidam patroni harum cellularum, Philonem lib. 2. de vita Mosis, Tertullianum in Apologet. cap. 19. et Chrysost. homil. 5. in Matth. Sed isti tres cellularum non meminerunt, tantum dicunt, mirabiliter

hos interpretes in eandem sententiam et in eadem verba convenisse.

At b.Hieronymus praefat.in Pentateuch.aperte ridet hanc historiam: *Nescio*,inquit,*quis primus auctor septuaginta cellulas Alexandriae mendacio suo exstruxerit etc.* Itaque existimat b. Hieronym. septuaginta duos interpretes in eadem basilica sedentes, et inter se conferentes, Scripturam transtulisse. Id quod probat primum testimonio Aristaei, qui negotio interfuit,et aperte dicit,eos simul conferendo singulis diebus usque ad horam nonam,hanc versionem tandem septuaginta duobus diebus absolvisse. Idem probat testimonio Josephi, qui cum esset cupidissimus gloriae suae gentis,tamen libr. 12. antiquit. cap. 2. narrans hanc historiam, cellularum ne meminit quidem.

Addere possumus nos etiam Eusebium, qui lib. 8. praeparat. evangel. cap. 1. similiter rem totam narrat sine ulla mentione cellularum, referens ad verbum quae habentur in libro Aristaei. Addamus etiam Philonem, Tertullianum, et Chrysostomum supra citatos, qui cum miracula narrent, quae in hac versione contigerunt, nunquam de cellulis siluissent, quod erat omnium praecipuum, si eas vere fuisse credidissent.

Quod autem ipsi dicunt de summa illa consensione in eandem sententiam, non necessario convincit, eos loqui de cellulis. Nam revera miraculum fuit, quod tot homines simul conferendo, tam brevi tempore potuerint convenire in singulis sententiis transferendis. Ubi enim est multitudo, diversitas judiciorum evitari non potest, et vel nunquam conveniunt, vel nonnisi post longas disceptationes. Quocirca b. Augustinus lib. 2. doctr. christ. cap. 15. illud ab omnibus decantatum de istis interpretibus, quod quasi uno ore Scripturas verterint, rectissime intelligi posse significat, tam secundum eos qui cellulas tuentur, quam secundum eos qui illas oppugnant.

Haec sententia mihi probabilior videtur.Ac etiam visa est probabilior Titelmanno in prol. apologet. pro edit. vulg., et Andreae Masio praefat. suar. annotat. in Josue. Nam quod Justino Judaei fabulam a se confictam persuaserint, et quasdam ruinas ostendentes, cellulas esse dixerint septuaginta interpretum, facile fieri potuit; nec minus facile ut Justino viro sancto fidem habuerint aliqui posteriores. At Aristaeum qui interfuit, falsum scripsisse credibile non est. Quod enim Ludovicus Vives in cap. 42. lib. 18. Civit. Dei, et Leo a Castro praefat. in commentar. Isaiae cap. 35. dicunt, hunc librum non esse veri Aristaei, sed confictum ab Hebraeis, nihil me movet; nam omnia quae Josephus, Tertullianus, Eusebius, et Hieronymus ex Aristaeo proferunt, in hoc nostro, qui nunc exstat, ad verbum invenimus.

At, inquiunt, Epiphanius Aristaeum legit et citat, et tamen meminit cellularum, quod non faceret, si in ipso vero Aristaei libro excluderentur cellulae. Nescio quid Leo a Castro velit conficere ex hoc testimonio Epiphanii: vel enim vult concludere, tempore Epiphanii librum Aristaei integrum fuisse, et postea esse corruptum, et tunc manifeste refellitur ex Josepho et Eusebio, qui ante Epiphanium scripserunt, et tamen in Aristaeo cellulas non invenerunt; vel vult ante Epiphanii tempora nondum fuisse inventum librum verum Aristaei, sed tunc primum esse repertum, et hoc etiam dici non potest: nam Hieronymus qui simul cum Epiphanio, et etiam post Epiphanium vixit, diserte affirmat,ex Aristaeo non probari, sed refutari cellulas.

Praeterea Epiphanius contra omnium sententiam ponit solum triginta sex cellulas, cum alii vel septuaginta duas,vel nullas ponant: nec sane aequum est, unum Epiphanium omnibus aliis anteponere. Itaque credibilius est, Epiphanium, vel non legisse Aristaeum, sed aliis referentibus credidisse, vel certe cum haec scripsit, non habuisse eum in manibus, et memoria lapsum esse. Omnino enim verisimile est, historiam de cellulis Epiphanium a Justino et Irenaeo accepisse, et tamen videmus, eum ex oblivione aliter rem narrasse, quam illi fecerint.

Sequitur quarta quaestio de auctoritate horum interpretum, et quamvis b. Hieronymus praefat. in Pentat. asserat, septuaginta interpretes non vates, sed interpretes fuisse, et in quaest. Hebr., in lib. de opt. gen. interpret. in epist. ad Suniam et Fretellam, et in commentar. prophet. passim reprehendat versionem Septuaginta; nihilominus tamen certissimum esse debet, septuaginta interpretes optime transtulisse, et peculiari modo Spiritum Sanctum assistentem habuisse, ne qua in re errarent, ut non tam interpretes, quam prophetae fuisse videantur.

Id in primis probatur ex communi sententia. Constanter enim hoc asserunt omnes citati auctores, Aristaeus, Philo, Josephus, Justinus, Irenaeus, Eusebius, Clemens Alexandrinus, Epiphanius, Chrysostomus, Cyrillus: et ex Latinis Tertullianus, et Augustinus, item Hilarius praefat. in psalmos et alii omnes. Neque ab hoc numero debet excludi b. Hieronymus, quippe qui praefat. 1. in Paral. scribit: si versio 70. integra haberetur ut ab eis edita fuit, frustra se laboraturum in Bibliis transferendis. Et praefat. 2. dicit, septuaginta interpretes Spiritu Sancto plenos quae vera sunt transtulisse. In apologia quoque contra Ruffinum lib. 2. affirmat, se nunquam 70. interpretibus detrahere voluisse.

Ex quo intelligimus, eum cum reprehendit versionem 70., non reprehendere ipsam versionem, sed vitia quae in eam postea irrepserunt, negligentia, vel malitia, aut etiam ignorantia aliorum. Quod autem ait, interpretes eos, non vates; non pugnant cum eo, quod alii passim dicunt, prophetas eos fuisse potius quam interpretes: nam nec alii volunt dicere, proprie eos fuisse prophetas, sed tantum Spiritu Sancto peculiariter illustratos: neque id Hieronymus negat, ut ex verbis ipsius ostendimus.

Accedit, quod apostoli hac versione frequenter utuntur, ut ex eorum citationibus patet, et aperte id asserit Irenaeus lib. 3. cap. 15. immo etiam ipse Hieronymus praefat. evangel. ad Damasum. Et postmodum catholica Ecclesia multis saeculis eandem interpretationem secuta est, ut idem Hieronymus praefat. 1. in Paralip. scribit. Accedit denique,

quod non sine miraculo fieri potuit, ut tanta celeritate, tantaque consensione tantum opus conficeretur, quo factum est, ut Philo scribit de vita Mosis, ut singulis annis festus dies in loco ubi facta est haec interpretatio, in memoriam tantae rei multis temporibus ageretur.

De postrema quaestione, licet non ignorem nonnullos in ea sententia esse, ut existiment, interpretationem 70. seniorum penitus interiisse; multo probabilius censeo, illam adhuc superesse, sed adeo corruptam et vitiatam, ut omnino alia esse videatur. Quod enim adhuc supersit, fidem faciunt plurima testimonia, quae a veteribus citantur ex versione 70., et eadem nunc in nostris graecis codicibus inveniuntur. Deinde cum haec fuerit semper celeberrima, et communissima translatio, quis credere poterit, hac abolita, vel neglecta, aliam aliquam esse conservatam? Non esse autem incorruptam, sed valde vitiatam in pluribus locis, ut jam tutum non sit, hebraicos vel latinos textus ex graecis codicibus emendare, probari potest multis argumentis.

Primum testimonio b. Hieronymi, qui praefat. in Paralip., et in Esdram, et alibi frequenter monet, versionem 70. esse vitiatam multis et variis modis.

Secundo, quoniam 70. interpretes dicuntur omnia transtulisse ad verbum ita proprie, ut quicunque sciret utramque linguam, statim judicaret, fidelissimam esse translationem. Sic enim scribit Philo lib. 2. de vita Mosis: *Reddita*, inquit, *sunt propriis nominibus, graecis ad chaldaica exacte respondentibus. Id experimentis quotidianis creditur, sive Chaldaeus graecam linguam, sive Graecus chaldaeam didicerit, in utraque Scriptura tum chaldaica, tum ejus interpretatione miratur germanitatem, immo rerum verborumque consonantiam adorat, etc.* Nec vero moveat quemquam, quod linguam hebraicam vocat chaldaicam; id enim idcirco facit, quod linguae sint affines, et notior tunc esset chaldaea propter imperium Assyriorum, quam hebraea. Alioqui hebraicam et chaldaicam non esse eandem demonstrat b. Hieronymus in cap. 1. Danielis, ex eo quod Daniel Hebraeus jussus est a rege Nabuchodonosor discere linguam Chaldaeorum.

Neque solus Philo, sed etiam ante Philonem Aristaeus testatus est, admirabilem fuisse rerum et verborum consonantiam inter codices illos graecos et hebraeos. Et ad finem libri sui adjecit, eam interpretationem a plurimis discussam, consideratam, examinatam, antequam in regis bibliotecha poneretur, et ab omnibus acclamatum, sancte et fideliter singula esse translata, ut nihil addi, nihil demi posset.

At ista graeca versio quam nunc habemus, in pluribus locis dissentit ab Hebraeo, multa non habet quae sunt in Hebraeo, multa habet quae non sunt in Hebraeo, ut omnes noverunt, qui in ea versati sunt. Et qui de hac re ob linguarum imperitiam judicare non possunt, legant Hieronymi praefat. in Pentat. epist. ad Suniam et Fretellem, quaest. Hebr., comment. in prophetas, et lib. de opt. gen. interpret.

Neque videtur satis apte hoc argumentum solvi ab iis qui respondent, textum hebraeum esse corruptum ubicunque a graeco discrepat. Nam neque haeretici hoc admittunt, qui anteponunt hebraeum textum graeco, neque catholici admittere debent, ne fateri cogantur, vulgatam editionem latinam, qua Ecclesia catholica tot jam saeculis utitur, et quam Tridentinum concilium authenticam esse judicavit, totam quoque esse corruptam. Nam excepto Psalterio, latina editio cum hebraeis codicibus magis convenit, quam cum graecis.

Scio quidem, Epiphanium lib. de mens. et ponder. Hieronymum in praefat. in Pentat., et lib. de opt. gen. interpret. et Augustinum lib. 18. de Civit. Dei cap. 42. et 44. scriptum reliquisse, septuaginta seniores de industria quaedam omisisse, quaedam addidisse, et quaedam aliter vertisse, quia sic eis dictabat Spiritus Sanctus. Sed isti patres pie quaerebant rationes excusandi, et defendendi eam versionem, qua tunc Ecclesia utebatur. Caeterum, si ita esset, quomodo Philo diceret, summam fuisse consonantiam rerum et verborum? Quomodo etiam assereret Aristaeus, omnes qui eam initio viderunt acclamasse, singula esse bene et fideliter versa? quomodo non admirati fuissent, tam multa detracta, tam multa addita, tam multa contrario sensu reddita?

Tertio probatur ex multis sententiis, quae in hac versione inveniuntur, quae nullo modo cum veritate cohaerent. Quale est illud de supputatione annorum Mathusalem Genes. 5. Nam secundum graecam editionem invenitur, Mathusalem vixisse 14. annos post diluvium, cum tamen in Arca non fuerit, solum enim octo animae per Arcam salvae factae sunt, idest, Noe, Sem, Cham et Japhet, et uxores eorum, ut habemus Gen. 6. et 1. Petr. 3.

Quem nodum non aliter solvere potuerunt b. Hieronymus in quaest. Hebr. b. Augustinus lib. 15. Civit. Dei cap. 13. Eucherius, et alii in c. 5. Gen., nisi admittendo, esse errorem in codicibus graecis, quem errorem licet non adscribant patres illis senioribus septuaginta, sed iis qui primi descripserunt libros ex bibliotecha regis Ptolomaei: interim tamen codices quos nunc habemus vitiatos esse, negare non potuerunt. Tale est etiam illud Gen. 26. ubi 70. habent, dixisse servos Isaac de puteo, *Non invenimus aquam*, cum hebraei et latini codices habeant *invenimus aquam*, quae simul vera esse non possunt. Et certum est, nostram lectionem esse veriorem, cum proxime sequatur, propterea Isaac vocasse nomen loci illius abundantiam. Tale quoque est illud Jonae 3. ubi 70. habent: *Adhuc tres dies et Ninive subvertetur*, cum habraici, et nostri codices habeant *Adhuc quadraginta dies*.

Quem locum exponens b. Hieronymus ostendit, non posse ullo modo defendi lectionem 70., et b. Augustinus lib. 18. de Civit. Dei cap. 44. fatetur, Jonam scripsisse dies quadraginta, non dies tres. Multa sunt alia ejusdem generis, sed haec tria loco exempli adferre placuit.

Probatur ultimo, quia satis constat, editionem 70. interpretum a Judaeis multis in locis fuisse corruptam, ut Justinus affirmat in dialogo cum Triphone. Constat item, eandem editionem saepe sae-

pius emendatam ab Origene, Luciano, Hesychio, Hieronymo: nihil autem emendatur, nisi quod ante vitiatum est. Neque credibile est, eam editionem, quae primis trecentis annis tot maculas contraxerat, reliquis annis 1200. inviolatam atque integram servatam.

Denique constat, tempore b. Hieronymi, ut ipse scribit in epist. 89. ad Augustinum, quae est 11. inter epist. Augustini, omnes fere graecos codices ex versione Septuaginta habuisse admixta multa ex Theodotione, asteriscis praefixis, deinde paulatim asteriscos excidisse: interiisse etiam editionem Theodotionis; inde autem necessario orta est confusio, ut jam nemo judicare possit, quid in iis libris sit 70. quid vero Theodotionis. Haec de Septuaginta.

CAPUT VII.

De editione graeca testamenti novi.

Duae quaestiones de graeca editione testamenti novi disputari solent. Prior est de auctoribus ejus editionis. Posterior de auctoritate et integritate ejusdem editionis.

Ac prior quidem quaestio nec admodum necessaria, nec valde difficilis est. Nam constat, testamentum novum graece scriptum esse ab iis apostolis, vel evangelistis, quorum nomina in titulis singulorum librorum, vel epistolarum praefiguntur, exceptis duntaxat evangelio Matthaei et Marci, et epist. ad Hebr.: siquidem Matthaeum hebraico sermone scripsisse evangelium suum, testantur Irenaeus lib. 3. cap. 1. Athanasius in synopsi, Hieronymus praefat. comment. in Matthaeum; et in c. 11. Oseae, et in lib. de script. ecclesiast. in Matthaeo, et alii omnes.

Porro Athanasius loco citato existimat, ab apostolo Jacobo Matthaei evangelium in graecam linguam esse translatum: alii vero Joanni apostolo, et alii ipsi Matthaeo eam translationem tribuunt. Sed cujuscunque sit, ita recepta est ab Ecclesia illa translatio, ac si ea lingua primum scriptum fuisset evangelium Matthaei. Quocirca non multum egemus evangelio hebraico quod Munsterus edidit; nec illo etiam quod nuper edi curavit Joannes Tilius, in quo multa desunt, multa supervacanea sunt, non pauca etiam immutata cernuntur; et Deus novit, utrum id factum non sit ad detrahendam fidem graecae et latinae editioni, astutia videlicet Judaeorum, ex quorum promptuariis evangelium illud prodiit.

Marci vero librum latine ab ipso Marco Romae scriptum esse, ac deinde ab eodem Aquilejae in graecam linguam conversum, docet Adrianus Finus lib. 6. Flagelli Judaeorum cap. 80. et lib. 8. cap. 62. et qui Finum sequutus est Petrus Antonius Beuther annotat. 8. et 9. ad sacram scripturam. In vita quoque s. Petri, quae in pontificali Damasi primum locum tenet, satis aperte indicatur, Marci evangelium initio latine ab ipso scriptum fuisse. De epistola ad Hebr. jam antea disseruimus atque ostendimus, eam epistolam vel ab ipso Paulo graece scriptam esse, vel certe ab apostolico aliquo viro ex hebraico sermone in Graecum esse translatam. Itaque graeca editio testamenti novi universa apostolos et evangelistas auctores habet.

Jam vero quod attinet ad auctoritatem, dubium esse non potest, quin editio apostolica summae sit auctoritatis, nisi forte constet eam esse corruptam. De qua re ita sentiendum censeo, ut supra de hebraicis diximus, videlicet, non esse graecos codices corruptos generaliter: nec tamen esse fontes purissimos, ut necessario quidquid ab eis dissentit corrigendum sit, ut falso existimant Calvinus, Major, Kemnitius, caeterique hujus temporis haeretici.

Et vero, non esse graecos codices in universum atque omnino corruptos, facile demonstrari potest: nam etsi multa depravare conati sint haeretici; tamen nunquam defuerunt catholici qui eorum corruptelas detexerint, et non permiserint libros sacros corrumpi. Plurima ex toto novo testamento abstulit mutavitque Marcion, ut testatur Tertullianus lib. 5. contra Marcionem: sed illa omnia fere notavit Epiphanius haeres. 42. et in nostris codicibus graecis habentur recte. Ariani quoque abstulerant ex evangelio Jo. 4. *Spiritus est Deus*, sed indicavit et notavit b. Ambrosius lib. 3. de Spiritu Sancto cap. 11. et nostri codices graeci omnes hoc testimonium habent.

Quod autem non sint ubique incorrupti, sed aliqui interdum errores irrepserint saltem negligentia librariorum, et non sit tutum semper latina ad graeca corrigere; aliquot exemplis planum fiet. Certe 1. Corinth. 15. legendum est: *Primus homo de terra terrenus, secundus homo de coelo coelestis*, ut non solum nostra latina versio habet, sed etiam Calvinus probat cap. 7. instit. §. 12. At Graeci constanter legunt, *secundus homo Dominus de coelo*, ὁ δεύτερος ἄνθρωπος Κύριος ἐξ οὐρανοῦ. Quam depravationem mansisse vitio scriptorum ex corruptionibus Marcionis, patet et Tertulliano lib. 5. in Marcionem.

Praeterea 1. Corint. 7. ubi nos habemus: *Qui cum uxore est, sollicitus est quae sunt mundi, quomodo placeat uxori, et divisus est: mulier innupta et virgo cogitat quae Domini sunt etc.* Graeci codices longe aliter habent, nam illud *divisus est* conjungunt cum sequentibus sic, μεμέρισται ἡ γυνὴ καὶ ἡ παρθένος, *divisa est uxor et virgo*. Quam lectionem b. Hieronymus in lib. 1. contra Jovinianum affirmat, non esse apostolicae veritatis. Roman. 12. ubi nos legimus: *Domino servientes:* Graeci non habent Κυρίῳ sed καιρῷ δουλεύοντες, id est, *tempori servientes*. Et tamen nostram lectionem esse verissimam patet, tum ex Hieronymo in epistola ad Marcellam, quae incipit *Post priorem epistolam;* ubi dicit. in emendatis graecis codicibus haberi non καιρῷ sed κυρίῳ: tum ex Origene, Chrysostomo, Theophylacto, et aliis graecis patribus, qui sic legerunt, et explicaverunt in suis comment.

Denique constat, in plurimis graecis codicibus deesse multas verae Scripturae partes, ut historiam adulterae Jo. 8., ultimum caput Marci, testimonium pulcherrimum Trinitatis 1. Joann., et alia de quibus supra disseruimus. Constat etiam, quaedam in

omnibus graecis codicibus inveniri, quae non sunt partes divinae scripturae, ut Matth. 6. orationi dominicae additur, *Quia tuum est regnum, et potentia et gloria in saecula*, quae verba non esse de textu, sed addita a graecis ex duobus intelligi potest. Primo ex eo quod Tertullianus, Cyprianus, Ambrosius, Hieronymus, Augustinus orationem dominicam exponunt, et tamen nullam horum verborum mentionem faciunt, cum omnes isti graece bene noverint. Secundo ex eo quod Graeci in sua liturgia recitant quidem haec verba sed non continuant cum oratione dominica.

CAPUT VIII.

De latinis editionibus.

De latinis editionibus tria nobis explicanda sumpsimus. Primum, quot et quae fuerint olim latinae editiones. Secundo, quis sit auctor ejus quae nunc Vulgata dicitur. Tertio, quantae sit auctoritatis haec ipsa vulgata editio.

Ac ut incipiamus a primo, editiones latinas testamenti veteris ex graeca versione LXX., et testamenti novi ex graeco fonte prope innumerabiles fuisse ante tempora Hieronymi, testatur b. Augustinus lib. 2. doctr. christ. cap. 11. his verbis: *Qui*, inquit, *Scripturas ex hebraea lingua in graecam verterunt numerari possunt: latini autem interpretes nullo modo. Ut enim cuique primis fidei temporibus in manus venit codex graecus, et aliquantulum facultatis sibi utriusque linguae habere videbatur, ausus est interpretari.* Idem docet sanctus Hieronymus praefat. in Josue: *Cum apud Latinos*, inquit, *tot sint exemplaria quot codices, et unusquisque pro arbitrio suo vel addiderit, vel subtraxerit quod ei visum est.*

Nihilominus tamen una erat communior, quae vetus et Vulgata editio dicebatur, ut patet ex b. Gregorio praefat. in lib. Moral. cap. 5. et ex b. Hieronymo in cap. 14. et 49. Isaiae, et alibi. Et haec videtur esse illa itala interpretatio, quam b. Augustinus lib. 2. doct. christ. cap. 15. omnibus aliis latinis anteponit, cum ait: *In ipsis interpretationibus itala caeteris praeferatur: nam est verborum tenacior cum perspicacitate sententiae.*

At s. Hieronymus bis testamentum vetus in Latinum convertit, primum ex Graeco, id est, ex versione LXX., ut intelligi potest ex lib. 2. contra Ruffinum, et ex epist. 10. Augustini et sequent. 11. quae est Hieronymi ad Augustinum, necnon ex praefat. in Job. Et rursum ex Hebraeo, ut ipse idem testatur in lib. de viris illustr. extremo, et in praefationibus singulorum librorum quos Latinos fecit.

Novum autem testamentum non convertit de Graeco in Latinum, sed solum emendavit a multis erroribus, qui vitio librariorum irrepserant. De quo suo labore sic ipse loquitur lib. de viris illustr. in fine: *Novum testamentum*, inquit, *graecae fidei reddidi.* Et praefat. evangeliorum ad Damasum: *Ita*, inquit, *calamo temperavimus, ut iis tantum, quae sensum mutare videbantur, correctis, reliqua manere pateremur ut fuerant.* Quod si quis putet conversum esse ab illo novum testamentum, quoniam b. Augustinus epist. 10. ad Hieronymum scribit: *Proinde non parvas Deo gratias agimus de opere tuo, quod evangelium ex Graeco interpretatus es*, *etc.* audiat Hieronymum dubium hoc solventem in epist. 89. ad Augustinum, quae est 11. inter epist. Augustini: *Si me*, inquit, *in novi testamenti emendatione suscipis etc.*

Porro b. Hieronymi versio ex Hebraeo in Latinum mox coepit a quibusdam Ecclesiis recipi, et publice legi, ut patet ex epist. 10. Augustini ad Hieronymum, ita tamen ut etiam alia editio antiqua non contemneretur. Quod apertius intelligitur ex b. Gregorio in epist. ante praefat. in lib. Moral. c. 5. ubi dicit, suo tempore Romanam Ecclesiam utraque editione uti consuevisse, idest, antiquà versa ex Graeco, et nova Hieronymi versa ex Hebraeo. Post tempora autem b. Gregorii, videntur omnes latinae editiones evanuisse praeter unam istam, quam nunc veterem, et vulgatam vocamus; de cujus auctore mox dicemus. Hoc autem nostro saeculo iterum ad illam aetatem rediisse videmur, in qua omnes qui aliquid poterant, continuo sacros libros transferebant. Siquidem recentiorum, ac praesertim haereticorum latinae interpretationes numerari vix possunt. Sed de his hactenus.

CAPUT IX.

De auctore vulgatae editionis.

Non parva quaestio est de hac nostra Vulgata latina editione: sitne illa antiqua, quae erat ante Hieronymum, an vero ipsius Hieronymi, an mixta ex utraque. Non esse b. Hieronymi arbitrantur, vel certe suspicantur Sanctes Pagninus praefat. suae interpretationis bibliorum ad Clementem VII, pontificem maximum, Paulus Foro Sempronii episcopus lib. 2. cap. 1. de die passionis Domini. Contra, esse b. Hieronymi contendunt Augustinus Eugubinus, et Joannes Picus Mirandulanus in libris de hac re editis, aliique nonnulli. At mixtam esse ex vetere et nova, docent Joannes Driedo lib. 2. cap. 1. de Eccles. dogmat. et Scripturis, et Sixtus Senensis lib. 8. biblioth. s. extr.

Nos igitur gratia brevitatis et claritatis, sententiam nostram quatuor propositionibus complectemur.

Prima propositio. *Testamentum novum latinum editionis vulgatae ex antiqua versione habemus, quam tamen b. Hieronymus emendavit:* id vero eo potissimum argumento probamus, quod multa loca quae b. Hieronymus reprehendit in antiqua versione, nos in nostra invenimus ita correcta, ut ipse affirmat esse corrigenda. Ac ut aliqua loca conferamus: in commentar. cap. 2. Matth. dicit, illud *In Bethlehem Judaeae*, debere esse, *In Bethlehem Judae*. Lib. 1. in Jovin. reprehendit illud 1. Corinth. 7. *Divisa est mulier et virgo*, et vult legendum, *Mulier innupta et virgo etc.* In epist. ad Marcellam, ad finem secundi tomi, reprehendit illud Roman. 12. *Tempori servientes*, et legi vult, *Domino servientes*. Ibidem reprehendit illud 1.

Timoth. 1. *Humanus sermo*, et docet legendum, *Fidelis sermo*. In comment. cap. 2. Galat. reprehendit illud *Quibus ad horam cessimus*, et restituit, *Quibus neque ad horam cessimus*. Et in comment. cap. 5. reprehendit illud *Persuasio vestra ex Deo est*, et vult legi, *Non est ex eo qui vocat vos*. In comment. c. 1. ad Ephes. reprehendit illud: *Qui est pignus haereditatis in redemptionem adoptionis*, et vult legi, *In redemptionem acquisitionis*. Haec autem omnia, et alia id genus permulta ita nunc habemus in editione vulgata, ut ipse monet legi debuisse.

Praeterea constat, Hieronymum emendasse novum testamentum jussu pontificis Damasi: constat etiam ejus emendationem fuisse receptam, et valde placuisse hominibus ejus temporis, ut intelligi potest ex epist. 10. Augustini ad Hieronymum; non est igitur verisimile postea fuisse rejectam, sed potius retentam et conservatam.

Neque movere debet, quod quaedam loca non sunt emendata, ut Hieronymus monuit emendanda, quale est illud Rom. 12. *Sapere ad sobrietatem*, quod Hieronymus lib. 1. in Jovinianum vult legi, *Sapere ad pudicitiam*. Et illud 1. Corinth. 13. *Si tradidero corpus meum ita ut ardeam*, quod Hieronymus in cap. 5. ad Galat. vult legi, *Ita ut glorier;* et quaedam alia, quae ipse corrigit in comment. epistolarum ad Galatas, ad Ephesios, et ad Titum. Nam ipse idem praefat. evangel. ad Damasum fatetur, se non omnia correxisse, quae corrigenda esse putabat, ne nimis multa immutasse videretur.

Praeterea potest fieri, ut dum ista commentaria scriberet, existimaret illa esse mutanda, quae tamen postea cum testamentum novum suscepit emendandum, re melius considerata, judicavit non esse mutanda. Nam prius eum scripsisse ista commentaria, quam testamentum novum emendaverit, colligitur ex lib. de vir. illustr. extremo, et sane nostra versio in his duobus locis melior est, quam illa, quam b. Hieronymus substitui tunc volebat.

Secunda propositio: *Psalterium vulgatae editionis latinae non est illud quod divus Hieronymus transtulit ex Hebraeo, neque illud quod transtulit ex versione graeca LXX. interpretum, sed illud quod ipse emendavit, translatum ab antiquo interprete ex editione s. Luciani martyris; siquidem beatus Hieronymus circa Psalterium, quater laboravit. Transtulit enim illud ex Hebraeo in Latinum, ut patet ex epistola ejusdem ad Sophronium; item convertit ex Graeco in Latinum e pura editione Septuaginta, ut habebatur in hexaplis Origenis, ut ipse testatur in epistola ad Suniam et Fretellam: denique bis emendavit antiquam latinam editionem, quae translata erat ex Graeca communi et vulgata, ut patet ex praefat. Psalt. ad Paulam et Eustachium.* Sed singula breviter demonstremus.

Dicimus igitur Psalterium nostrum non esse illud quod b. Hieronymus transtulit ex Hebraeo, idque certum est: nam illud exstat in operibus b. Hieronymi, et fere ubique dissentit a nostro, saltem quoad verba.

Addimus: neque esse illud quod ipse vertit ex Origenis hexaplis, sed illud commune quod bis emendavit, idque probatur ex epistola ad Suniam et Fretellam: nam ibi dicit, quod habetur psal. 5. *Dirige in conspectu tuo viam meam*, aliter haberi apud LXX. et omnes alias interpretationes, excepta communi et vulgata: at nostra editio ita habet; igitur nostra editio est illa communis et vulgata et a pura interpretatione LXX. seniorum distincta. Praeterea ibidem Hieronymus dicit quod habetur psal. 73. *Quiescere faciamus omnes dies festos Dei a terra*, haberi apud LXX. in hexaplis, et apud omnes alios interpretes, *Incendamus, vel comburamus omnes dies festos*, et solum in vulgata haberi, *Quiescere faciamus:* at nos habemus, *Quiescere faciamus*. Item quod habemus psal. 103. *Petra refugium herinaciis*, dicit LXX. vertisse, *Refugium leporibus*; igitur nostra non est illa ipsa versio LXX.

Denique in tota illa epistola saepissime ponit verba latini Psalterii, ut tunc erat in communi usu, et in Ecclesiis cantabatur: at illa omnia in nostro invenimus; igitur nostrum est Psalterium illud commune et pervulgatum. Porro commune a Hieronymo vocari illud, quod Origenes, et postea Lucianus emendavit, perspicuum est ex illa ipsa epist. ad Suniam et Fretellam; sic enim initio epist. s. Hieronymus loquitur: *Sciatis aliam esse editionem, quam Origenes, et Caesariensis Eusebius, omnesque graeci tractatores, κοινὴν, idest, communem appellant, atque vulgatam, et a plerisque nunc λουκιανὸς dicitur, aliam septuaginta interpretum quae et in ἑξαπλοῖς codicibus reperitur.*

Tertia propositio: *Probabile nobis est, librum Sapientiae, et Ecclesiastici, et Machabaeorum, nos non habere ex versione Hieronymi, sed ex antiqua translatione, cujus auctor ignoratur.* Ad hoc movemur. Primo, quia b. Hieronymus nusquam affirmat se transtulisse hos libros, neque ullae exstant praefationes ejus in hos libros, cum tamen in epist. 89. ad August., quae est 11. inter epist. August., dicat, se singulis libris praefatiunculas praefixisse. Secundo, quia b. Hieronymus hos libros arbitrabatur apochryphos, ut patet ex prologo Galeato, et ex praefat. Proverb.; proinde verisimile est, eum neglexisse horum librorum interpretationem. Tertio, quia multa citantur ex his libris a b. Cypriano, praesertim in lib. de exhortat. mart., et aliis patribus b. Hieronymo antiquioribus, eo modo prorsus, ut nos in nostra vulgata editione habemus.

Quarta propositio. *Reliqua omnia ex Hieronymi versione ex Hebraeo habemus in editione vulgata.* Id probatur.

Primo, quoniam constat, b. Hieronymum primum et solum ex antiquis transtulisse ex Hebraeo in latinum testamentum vetus, et rursum constat, nostram editionem translationem esse ex Hebraeo in Latinum, exceptis psalmis, Sapientia, Ecclesiastico, et Machabaeis. Quod Hieronymus transtulerit ex Hebraeo, ipse testatur lib. de vir. illust. extremo. Quod ipse primus ex antiquis, patet ex Augustino in epist. 8. et 10. et lib. 18. de Civit. Dei cap. 43. et ex omnibus Hieronymi praefationibus, in quibus semper deprecatur calumniam, quod au-

sus sit ex Hebraeo transferre. Quod post eum usque ad nostra tempora, nemo idem tentaverit, certo certius est.

Jam vero quod vulgata editio translatio sit ex Hebraeo, ipsa quodammodo clamat, dum pene ubique concordat cum Hebraeo, et a Graeco dissentit. Sunt praeterea certa indicia hujus rei fere in omnibus libris. Nam in Pentateucho, praesertim Genes. 5. omnes libri antiqui, quia erant ex versione LXX. expressi, continebant errorem illum de numero annorum: at nostra editio hebraicae veritati consentit. In lib. Esther et Danielis, saepe in ipsis libris invenimus annotatiunculas b. Hieronymi dicentis, se expressisse fideliter, quae erant in Hebraeo, reliqua autem de editione vulgata, vel ex Theodotione addidisse.

Praefatione in Job dicit, in antiqua editione latina et graeca libri Job deesse ad 800. versus, quos ipse de Hebraeo in sua editione posuerit: at nostra editio integerrima et plenissima est, non minus quam hebraica. Denique in comment. prophet., fere ubique duas versiones ponit et explicat, idest, suam quae est nostra vulgata, et aliam septuaginta interpretum.

Secundo probatur, quia illa omnia quae b. Hieronymus praefat. in Pentat., et lib. de opt. gen. interpret. dicit, non haberi in editione LXX., et se addidisse in sua translatione ex Hebraeo, in nostra vulgata editione invenimus, ut illud: *Ex Aegypto vocavi filium meum*, Oseae 11. et *Aspicient in me quem transfixerunt*, Zach. 12. et *Oculus non vidit, Deus, absque te quae praeparasti expectantibus te*. Isai. 64.

Tertio probatur ex iis locis, quae b. Hieronymus monet se aliter vertisse, quam LXX. verterint, quae in nostra editione omnia invenimus, ut ipse se vertisse dicit. In epist. 89. ad August., quae est 11. inter epistolas August., ait Jonae 4. se vertisse *Hederam*, ubi LXX. verterunt *Cucurbitam*. Item in quaest. Hebr. in Genesim dicit, Gen. 2. legendum: *Complevit Deus die septima opus suum*, cum apud LXX. legeretur *die sexta*. Ibidem dicit legendum: *Vocata est virago*, cum apud LXX. dicatur *Mulier*. Ibidem dicit legendum: *Immisit soporem in Adam*, cum apud LXX. sit, *Immisit ecstasim*. Similia multa inveniuntur, tum in quaest. Hebr., tum in comment. prophet.

S. Gregorius quoque lib. 20. Moral. cap. 32. explicans illud: *Mutatus es mihi in crudelem*, dicit, antiquam translationem longe aliter habuisse, sed hanc novam ex Hebraico factam esse meliorem. At in nostra est, *Mutatus es mihi in crudelem*, Job. 30.

Quarto probatur ex praefationibus. Nam ipse testatur in epist. ad August. jam citata, se editioni suae ex Hebraeo singulis pene libris praefatiunculas praefixisse, quas etiam nunc videmus in bibliis vulgatae editionis, nec ullus unquam negavit eas esse Hieronymi: at certe non est credibile totum opus periisse, praeter solas praefatiunculas. Qui enim abjecerunt vel neglexerunt editionem b. Hieronymi, cur, quaeso, praefatiunculas conservarunt?

At in contrarium tria argumenta potissimum fieri solent. Argumentum primum Pauli Foro-Semproniensis et Sanctis Pagnini sumitur ex multis locis, in quibus nostra versio ab Hebraica veritate dissentit; nec enim credibile est, Hieronymum hebraicae linguae peritissimum in ea re labi potuisse.

Respondeo: duplici de caussa accidisse, ut nostra versio ab hebraico textu aliquando dissentire videatur. Una est, eaque longe lateque patens, incuria librariorum, de qua re passim ipse in praefationibus suis conqueritur. Altera caussa est, quia saepe b. Hieronymus non tam verba, quam sensum exprimere studuit, ut faciendum esse ipse idem docet in lib. de opt. genere interpret. Exemplum sit in illis verbis Eccl. 1. *Perversi difficile corriguntur, et stultorum infinitus est numerus*. Videntur enim haec verba longe aliud sonare quam, hebraica quae ad verbum sic habent: מעות לא יוכל לתקון והסרון לא יוכל לתמנות hoc est, *Perversum non poterit addirigere, et stultum non poterit adnumerari*. Sed certe Hieronymus elegantissime sensum expressit. De hoc argumento plura dicemus in sequenti capite.

Argumentum secundum. Hieron. praefat. in psal. et in Job, et in Paralip. admonet, se distinxisse suam editionem per asteriscos et obeliscos: at in nostra vulgata non videmus ista signa; non igitur est Hieronymi vulgata nostra editio.

Respondeo ex ipso Hieronymo in epist. ad August. sup. cit: Hieronymum distinxisse per asteriscos et obeliscos eam editionem quam fecerat ex graeco, non autem eam quam fecerat ex hebraeo. In psalterio igitur nostro vulgato debuissent esse asterisci et obelisci, quorum meminit Hieronymus in praefat., sed exciderunt negligentia librariorum, neque hoc est mirum, nam etiam tempore ipsius coeperant excidere, ut patet ex illa ipsa praefat., et ex epist. ad Suniam et Fretellam. In libro autem Job et Paralipomenon nostrae editionis vulgatae nunquam fuerunt, nec esse debent asterisci vel obelisci. Hinc enim duas praefationes nos habemus tam in Job, quam in Paralipomenon, quarum prior, in qua non fit mentio asterisci et obelisci, pertinet ad nostram versionem, quae est ex Hebraeo, posterior in qua fit mentio eorum signorum pertinet ad aliam versionem, quam fecit ex Graeco.

Tertium argumentum. Multa inveniuntur in nostra editione vulgata, quae b. Hieronymus in quaestionibus hebraicis, in lib. de opt. gen. interpret., in comment. prophet., et in Ecclesiastem docet, aliter fuisse vertenda: igitur fieri non potest, ut editio nostra vulgata sit illa ipsa translatio, quam Hieronymus fecerat ex Hebraeo.

Respondeo: quatuor de caussis accidisse, ut quaedam in nostro textu sint, quae b. Hieronymus reprehendit. Prima est error et negligentia librariorum. Secunda caussa est, varia significatio vocabulorum; interdum enim possunt duo significare: et b. Hieronymus modo unam, modo alteram significationem sequutus est: exemplum habemus in Ecclesiaste; nam b. Hieronymus bis vertit Ecclesiastem, ut patet ex praefat. comment. in Ecclesiast., et praefat. Proverb. Et quidem in prima translatione vertit cap. 2. *Cogitavi trahere carnem meam in vinum;* et sic etiam in commentario exponit: at in secunda translatione maluit vertere: *Cogitavi*

abstrahere carnem meam a vino: quam lectionem nos habemus, et melior est nostra lectio. Nam verbum hebraeum ביין potest significare *in vino*, seu *in vinum*, et etiam *de vino* sive *a vino*: nam litera ב deservit et loco *in* et loco *de:* contextus autem magis requirit *a vino*, quam *in vinum*. Sequitur enim, *ut animum meum transferrem ad sapientiam.*

Quod autem litera ב accipiatur frequenter pro מין, idest, *ex*, *de*, *ab*, perspicuum est his locis, Exod. 12. vers. 43. Exod. 35. vers. 32. Exod. 38. vers. 8. et Levit. 8. vers. 32. et 2. Paralipom. cap. 16. vers. 6. Quod vero b. Hieronymus soleat variis modis vertere quando verba id ferant, testatur ipsemet lib. 1. apolog. cont. Ruffin., ubi dicit psalmo secundo se vertisse: *Adorate pure:* et tamen in comment. exposuisse: *Adorate Filium*, quoniam vox hebraea ambigua est.

Tertia caussa est, quia ipsemet postea mutavit sententiam, et loca sua correxit. Ac ut exemplum aliquod proferamus, lib. de opt. gen. interpret., et praefat. in Pentat., dicit Isai. 11. non debere legi: *Flos de radice ejus ascendet;* sed *Nazaraeus de radice ejus ascendet*: et LXX. hoc nomen Nazaraei male praetermisisse, et hunc locum citari a Matthaeo cap. 2. ubi dicit: *Ut impleretur quod dictum est per prophetas, quoniam Nazaraeus vocabitur*: at ipse idem postea vertit, sicut verterant septuaginta, nimirum: *Et flos de radice ejus ascendet.* Et in comment. cap. 11. Isaiae, reddit rationem hujus rei, quoniam verbum hebraeum ibi positum נצר scribitur per *Tsade*, cum Nazaraeus dicatur a verbo נזר per *Zain*, quocirca comment. cap. 2. Matth. dicit illud *Quoniam Nazaraeus vocabitur*, non esse desumptum ex aliquo uno propheta, sed ex eo, quod omnes prophetae Dominum sanctum futurum esse praedixerunt. Pari ratione lib. 5. comment. in Isa. fatetur cap. 19. male se vertisse *Erit terra Judae Ægypto in festivitatem*, cum potius verti debuerit, *in pavorem*, et hoc posteriore modo nos jam habemus in vulgata editione.

Quarta caussa est, quia etsi b. Hieronymus interdum senserit, quaedam mutanda in sua versione, et ea notaverit in suis commentariis; tamen Ecclesia postea magis judicavit veram primam versionem, et illam retinere maluit in editione vulgata. Nam lib. 5. Comment. in Isa. ubi b. Hier. dicit se vertisse *festivitatem*, pro *pavore*, ibidem dicit se male vertisse *refraenantem*, pro *lascivientem*: et tamen videmus in nostra editione vulgata priorem correctionem Hieronymi admissam, posteriorem non admissam, quod certe non videtur casu factum, sed judicio posteritatis, vel potius ipsius Ecclesiae. Et hoc modo ad multa alia responderi potest. Editio enim vulgata, quamvis maxima ex parte Hieronymi sit: tamen non est illa pura, quam ipse ex Hebraeo convertit, sed est aliquo modo mixta, additis non paucis ex versione LXX., quae in Hebraeo non inveniuntur, atque id potissimum perspicitur in lib. 1. Reg. et in Proverb.

His omnibus addi potest, interdum Hieronymum videri reprehendere versionem nostram, cum tamen eam non reprehendat, sed solum explicet, quae sit vis hebraeae vocis: ut cum in quaest. hebr. dicit cap. 1. Genesis, pro eo quod nos habemus, *Spiritus Domini ferebatur super aquas*: in Hebraeo esse, *Incubabat seu fovebat more avis.*

CAPUT X.

De auctoritate latinae editionis vulgatae.

Tertia, eaque potissima restat quaestio. Quantae videlicet auctoritatis sit latina vulgata editio. Et quidem haeretici nostri temporis, quamquam inter se non parum dissentiant in authentica editione latina eligenda: tamen adversus Ecclesiam mirifice omnes consentiunt. Siquidem lutherani volunt, solam lutheri versionem habendam esse authenticam, ut patet ex decreto quodam Lipsiensi, cui Melanchthon, Pomeranus, Major, aliique permulti subscripserunt. De quo decreto vide Staphilum in tertio topico praedicamento Lutheranae theologiae.

At Zvvingliani, quibus anabaptistae et calvinistae consentiunt, nullam esse volunt authenticam versionem, ut ex praefatione tigurinae editionis patet; ubi docent, non debere Ecclesiam alligari ad unam aliquam versionem. Nihilominus tamen tam lutherani, quam Zvvingliani in eo conveniunt, ut editio latina vulgata non sit habenda pro authentica, cum innumerabiles errores in ea deprehendantur.

Hinc ex castris Lutheri prodiit in aciem Martinus Kemnitius, ex castris Zvvinglianorum Joannes Calvinus, qui adversus concilium Tridentinum scribentes, quartam sessionem prae caeteris vexant, in qua concilium definit, vulgatam editionem latinam habendam esse pro authentica. Scripsit etiam de eadem re Georgius Major praefat. in psal., et Tilmannus Heshusius in lib. de sexcentis erroribus pontificiorum tit. 1.

At non pauciores pro vulgata editione scripserunt, in quibus sunt Joannes Driedo lib. 2. cap. 1. de ecclesiast. dogmat. et script. Franciscus Titelmannus in prologo apologetico pro editione vulgata novi testamenti, Andreas Vega lib. 15. in conc. Trident. cap. 9. Jodocus Tiletanus in 1. part. apolog. pro conc. Triden. cont. Kemnitium, Lindanus lib. 1. de opt. gen. interpret., Melchior Canus lib. 2. de locis cap. 13. Sixtus Senensis lib. 8. biblioth. sanctae in refutatione ultimae haeresis. Quorum diligentiam imitari cupientes, his argumentis rem eandem comprobamus.

Primum est argumentum ipsius concilii. Ait enim synodus Tridentina, eam a se probari sacrorum librorum latinam editionem, quae longo tot saeculorum usu in ipsa Ecclesia probata est. Nec enim temere per annos fere mille, hoc est, a tempore b. Gregorii omnis Ecclesia latina hac una editione usa est, omnes concionatores hanc explanaverunt et populis proposuerunt, omnia concilia ex hac editione testimonia protulerunt ad confirmanda dogmata fidei. Porro Ecclesiam totis octingentis vel nongentis annis germana Scripturae interpretatione caruisse, atque in iis quae ad fidem et religionem pertinent, errores interpretis nescio cujus pro verbo Dei coluisse, mirum est, si cui mirum et ab-

surdum non esse videatur, praesertim si ex Apostolo didicerit, Timoth. 3. eam esse *columnam et firmamentum veritatis.*

Secundum argumentum sumo ex testimoniis veterum. Nam vel haec nostra versio est Hieronymi, vel certe illa antiqua communis quam Augustinus vocat Italam: si est illa antiqua, magnum testimonium habet ab Aug. lib. 2. de doct. christ. c. 15. ubi dicit, eam omnibus esse praeferendam: si autem est Hieronymi, ut nos supra probavimus, habet testimonia omnium veterum, qui eam videre potuerunt. Nam in primis b. Augustinus lib. 18. Civit. Dei cap. 43. *Quamvis non defuerit temporibus nostris presbyter Hieronymus homo doctissimus, et omnium trium linguarum peritus, qui non ex Graeco, sed ex Hebraeo in latinum eloquium easdem Scripturas converterit: sed ejus tam literatum laborem quamvis Judaei fateantur esse veracem etc.* Et epist. 10. ad Hieronymum dicit, ejus versionem, seu potius emendationem testamenti novi omnibus probari. Item b. Gregorius lib. 20. moral. c. 32. *Quia*, inquit, *haec nova translatio ex hebraeo nobis eloquio cuncta verius transfudisse perhibetur, credendum est, quidquid in ea dicitur, et oportet ut verba illius nostra expositio subtiliter rimetur.*

S. Isidorus lib. 6. etymol. c. 4. *Presbyter*, inquit, *Hieronymus trium linguarum peritus, ex hebraeo in latinum eloquium easdem Scripturas convertit eloquenterque transfudit, cujus interpretatio merito caeteris antefertur.* Et lib. 1. de offic. divin. c. 12. *De hebraeo*, inquit, *in latinum eloquium tantummodo Hieronymus presbyter sacras scripturas convertit, cujus editione generaliter omnes Ecclesiae usquequaque utuntur, eo quod veracior est in sententiis, et clarior in verbis.* Haec ille, cui subscribit Rabanus lib. 2. de institut. cleric. cap. 54.

Porro qui deinceps secuti sunt, b. Anselmus, b. Bernardus, Rupertus, Haymo, Hugo, Richardus, et alii omnes satis ostendunt, se hanc editionem prae caeteris probasse, cum eam solum explanandam susceperunt. Adde etiam, quod non solum Latini versionem hanc probarunt, sed etiam Graeci, qui quaedam divina volumina a Hieronymo in latinum ex Hebraeo conversa, ipsi ex Latino in Graecum transfuderunt, ut b. Hieronymus testatur, lib. de vir. illustr. in Sophronio, et lib. 2. contra Ruffinum.

Tertium argumentum. Habuerunt Hebraei sua lingua authenticam Scripturam; Graeci quoque habuerunt graece authenticam Scripturam, idest, testamentum vetus ex versione LXX. et testamenti novi ipsos primos fontes; igitur aequum fuit, ut latina Ecclesia, in quae sedes Petri est, et in qua perpetuo fides christiana mansura erat, haberet sua lingua authenticam Scripturam: non autem habuit aliam fere a mille annis quam istam; igitur ista authentica censenda est.

Quartum argumentum. In conciliis generalibus Ecclesiae, aut paucissimi, aut interdum nulli inveniuntur linguae hebraicae periti; male igitur provisum esset Ecclesiae, si in rebus gravibus non posset fidere latinae editioni, sed deberet recurrere ad hebraicos codices, et mendicare a Rabbinis hostibus suis veritatem. Idem dicere possumus de graeca lingua: nam etsi nunc utcumque multi inveniuntur qui graece noverint, tamen non semper ita fuit. Nam si Ruffino credimus lib. hist. 10. cap. 21. ex sexcentis episcopis qui ad concilium Ariminense convenerunt, nemo fuit qui sciret, quid sibi vellet ὁμοούσιος. Et propterea cum callidi quidam haeretici ariani proponerent synodo, an vellet Christum colere, an ὁμοούσιον, omnes clamaverunt, se nolle ὁμοούσιον, sed Christum.

Denique idem experimento comprobatur. Videmus enim nos haereticos, qui contempta antiqua editione novis interpretationibus student, adeo diversas et inter se dissentientes editiones cudere, ut nihil fere certi ex eorum editionibus haberi possit. Quare Martinus Lutherus in lib. cont. Zuvinglium de verit. corp. Christ. in Euchar. *Si diutius*, inquit, *steterit mundus, iterum erit necessarium, ut propter diversas Scripturae interpretationes quae nunc sunt, ad conservandam fidei unitatem, conciliorum decreta recipiamus, atque ad ea confugiamus.*

Superest argumenta adversariorum solvere, sed antea libet notare mendacia quaedam aperta, quae Martinus Kemnitius, et Joannes Calvinus suis argumentis admiscuerunt.

Primum Calvini mendacium est, nec judicio, nec recto delectu factum esse, ut ex interpretationibus diversis una obtinuerit inter indoctos. At certe cum omnibus interpretationibus abolitis, haec nostra supra mille annos in usu totius latinae Ecclesiae fuerit, aut nulli fuerunt totis mille annis in Ecclesia docti, aut impudenter mentitur Calvinus. Deinde Sophronium, Augustinum, Gregorium, Isidorum, Bedam, Anselmum, Rupertum, Bernardum, aliosque tam multos insignes viros non existimo inter indoctos numerandos esse: et tamen isti omnes editionem nostram, ut supra demonstravimus, aut inter caeteras, aut etiam praeter caeteras laudarunt.

Alterum ejusdem mendacium est, decrevisse Tridentinos patres, minime esse audiendos eos, qui ex fonte ipso purum liquorem proferunt, et ex certa veritate falsum coarguunt. Hoc ideo mendacium voco, quod nihil ejusmodi in decreto concilii legatur. Nec enim patres fontium ullam mentionem fecerunt, sed solum ex tot latinis versionibus, quae nunc circumferuntur, unam delegerunt, quam caeteris anteponerent: et (quod Ecclesiae gravitatem, et constantiam decebat) antiquam novis, probatam longo usu recentibus adhuc, ac, ut sic loquar, crudis; denique unam multis inter se dissidentibus, et pugnantibus praetulerunt.

Tertium mendacium est ejusdem Calvini, adeo nullam esse in vulgata editione integram paginam, ut vix tres sint continui versus non insigni aliquo errore foedati. At si ita est, cur ibidem Calvinus, cum suscepisset notandos locos in psalmis perperam versos, nihil omnino in primi psalmi translatione notavit? non habet fortasse primus psalmus tres continuos versus? Sed non est opus, opinor, in tam apertis mendaciis refellendis immorari. Ad Kemnitium veniamus.

Primum Kemnitii mendacium est, concilium Tridentinum decrevisse, ut pro iis quae Spiritus Sanctus in fontibus hebraicis et graecis scripsit, ea recipiamus, quae a librariis mutata, mutilata, vel addita sunt. Hoc esse mendacium manifestum nemo non intelligit. Quis enim, non dico catholicus, sed sanae mentis homo, unquam diceret, librariorum vitia suscipienda pro Spiritus Sancti verbis? Deinde, nonne concilium eodem loco jubet, ut sacra Biblia quam emendatissime fieri poterit imprimantur?

Secundum est ejusdem, in indice librorum prohibitorum a Paulo IV. edito damnari omnes editiones Bibliorum, etiam veteris interpretis, in quibus vel manifestissima quaedam vulgatae editionis errata correcta sunt. Hoc etiam crassissimum mendacium est: non enim damnantur in eo indice nisi editiones quaedam ab haereticis, vel suspectis impressoribus factae: et omnes aliae permittuntur.

Tertium ejusdem Kemnitii mendacium est, concilium Tridentinum sess. 21. c. 2. ut probet Ecclesiam habere auctoritatem dispensandi in sacramentorum substantialibus contra institutionem Christi, abuti aequivocatione veteris versionis, ubi 1. Corinth. 4. ministri Christi vocantur *dispensatores mysteriorum Christi*. Quo loco exclamat Hemnitius: ***Bone Deus, quanta est Antichristi impudentia, in tanta luce cognitionis linguarum, de tam gravi materia tam pueriliter ludere! cum Paulus*** οἰκονόμους ***vocet*** *ministros Christi*. Haec ille.

At nobis merito licet exclamare: Bone Deus, quanta est hominis haeretici impudentia, ut crassissima mendacia pro veritate obtrudere non vereatur! Nam concilium ibidem diserte testatur, Ecclesiam non posse mutare substantialia sacramentorum, sed tantum statuere modum et ordinem, quo sacramenta administrari debeant. Deinde concilium non abutitur voce *dispensatoris*, ut Kemnitius somniat; non enim dicit, Ecclesiam posse dispensare in sacramentis, quomodo dispensat in votis et legibus, sed posse dispensare sacramenta, id est, administrare, porrigere, tradere fidelibus: et instar fidelis ac prudentis oeconomi in dispensandis bonis domini sui et familia alenda, certam rationem et modum posse praescribere, modo nihil fiat contra leges, et mandata principis.

Postremum Kemnitii mendacium est, concilium Tridentinum ideo voluisse vulgatam editionem esse authenticam, quia tota transformata est ad dogmata pontificia. Quod mendacium non solum est hominis impudentis, sed etiam imprudentis, siquidem contra suum auctorem maxime pugnat. Si enim pontificia dogmata habentur in editione vulgata, sequitur pontificia dogmata esse antiquissima, et ipsorum dogmata contraria plane esse recentia: nam editionem vulgatam etiam ipsi fatentur esse vetustissimam.

Praeterea, si editio vulgata facta esset post Lutheri tempora, esset aliqua ratio suspicandi, eam esse accomodatam de industria ad pontificia dogmata: at facta est ante mille annos, et omnia quae illi reprehendunt in vulgata editione, nos ostendemus sic esse citata ab antiquissimis patribus, et semper sic fuisse in vulgata editione. Sed adversarii quod ipsi faciunt, idem etiam ab aliis fieri credunt: et quia Martinus Lutherus Biblia pessima fide convertit, ut patet ex Joanne Cochlaeo in vita et actis Lutheri anni 1522. ubi legimus, in nova translatione Testamenti novi per Lutherum facta, fuisse notata ad mille loca immutata, id est, addita, vel detracta, vel depravata: idcirco putant etiam catholicos hoc facere, sed certe falluntur; fides enim catholica non eget praesidiis mendaciorum, ut illorum figmenta.

CAPUT XI.

Solvuntur obiectiones haereticorum contra vulgatam latinam editionem.

Argumenta haereticorum contra vulgatam editionem ad tria revocari possunt. Primum est, quia b. Hieronymus multa aliter vertit, quam nos habeamus, et multa reprehendit in nostra editione vulgata: sed jam est responsum supra cap. 8.

Secundum argumentum. Magis credendum est esse verbum Dei quod habetur in fontibus hebraicorum et graecorum codicum, quam quod habetur in rivulis versionum: nam hebraei et graeci codices, prophetarum et apostolorum sunt, qui errare non poterant: Latini autem sunt variorum interpretum, qui errare poterant. Nam aliud esse interpretem, aliud prophetam, docet Hieronymus praefat. in Pentat. Et idem Hieronymus passim reprehendit veterem interpretem in suis commentariis, et lib. 1. contra Jovinianum: b. Augustinus autem non solum in genere dicit, interpretes posse errare lib. 2. de doct. christ. cap. 12. et epist. 19. et 59. sed etiam epist. 8. ad Hieronymum asserit, Hieronymum in sua interpretatione errare potuisse.

Accedit, quod patres passim docent, ad fontes hebraeos et graecos esse recurrendum. Hieronymus in lib. cont. Helvid. et epist. ad Marcellam, quae incipit *Post priorem epistolam* docet, latinam editionem evangeliorum ad graecos fontes revocandam: et idem dicit de latina editione testamenti veteris emendanda ex Hebraeo, in comm. cap. 8. Zachariae. Idem habet Augustinus lib. 2. de doctr. christ. cap. 11. 12. et 13. et epist. 59. et alibi. Et quod mirabilius est, in ipso jure pontificio dist. 9. can. Ut veterum, ita dicitur: *Ut veterum librorum fides de hebraeis voluminibus examinanda est, ita novorum veritas graeci sermonis normam desiderat.*

Respondeo: negari non posse, quin sint fontes Scripturarum anteponendi rivulis versionum, quando constat fontes non esse turbatos: nunc autem fontes multis in locis turbidos fluere jam ante ostendimus, et certe vix dubitari potest, quin sicut latina Ecclesia constantior fuit in fide retinenda, quam graeca; ita etiam vigilantior fuerit in suis codicibus a corruptione defendendis. Quod enim olim Hieronymus scripsit ad Damasum in epist. de nomine hypost. nunc maxime habet locum, videlicet, profligato a Graecis patrimonio, apud Latinos tantum incorruptam Patrum haereditatem servari.

Ad illud autem quod objiciebatur, interpretes interdum labi potuisse, non desunt qui respondeant: veterem interpretem novi testamenti, et etiam b. Hieronymum interpretem testamenti veteris peculiari Spiritus sancti lumine illustratos errare non potuisse, sed non est opus eo confugere. Admittimus enim, interpretem non esse prophetam, et errare potuisse: tamen dicimus, eum non errasse in illa versione, quam Ecclesia approbavit.

Nam vulgata editio non est unius auctoris, sed quaedam habet ex Hieronymo, quaedam ex Luciano, quaedam ex Theodotione, quaedam ex alio quodam interprete innominato: stultum auautem videtur dicere, Theodotionem haereticum non potuisse errare, et etiam Hieronymum nusquam errasse, cum ipse in c. 19. Isaiae dicat, se errasse, et Ecclesia correctionem ejus receperit. Non igitur auctores illos canonizavit Ecclesia, sed tantum hanc versionem approbavit: nec ita tamen approbavit, ut asseruerit nullos in ea librariorum errores reperiri: sed certos nos reddere voluit, in iis praesertim, quae ad fidem et mores pertinent, nulla esse in hac versione interpretum errata.

Ad aliud de emendatione latinorum codicum ad Hebraeos et Graecos, respondeo: quatuor temporibus licere nobis recurrere ad fontes hebraeos et graecos, ut illi patres monent.

Primo, quando in nostris codicibus videtur esse error librariorum; sic videmus nunc in missalibus novis emendatum illud Eccl. 45. *Dedit illi coram praecepta*, cum antea prave legeretur: *Cor ad praecepta*. Nam in Graeco est κατὰ πρόσωπον ubi nulla est ratio dubitandi: facile autem fuit, ex *coram* facere *cor ad*. Sic Eccles. 24. illud: *Ego quasi fluvius Diorix* debere corrigi *Ego quasi fluvii Diorix*, ut est in Greco; nam Diorix fluvius nusquam est. Quamquam enim Rabanus in Commentario hujus loci dicat, ex sententia quorumdam, flumen Armeniae esse, qui Dorix appelletur; tamen id nullo auctore probat. Διώρυξ autem est fossa a flumine deducta ad irrigandam terram.

Sic Sapient. 12. *Ipsum qui non debet puniri condemnas, et exterum extimas a tua virtute*; non male correctum videmus in bibliis Lovaniensibus hoc modo: *Ipsum qui non debet puniri condemnasse exterum putas a tua virtute*, ut clare ex graeco colligitur: et manifeste librariorum est error; licet S. Gregorius lib. 3. Moral. cap. 11. priorem sententiam pie exposuerit.

Sic illud Psal. 41. *Ad Deum fontem vivum*, tuto mutari posset *in fortem vivum*: nam in Hebraeo est aperte לאלהים לאל חי *ad Deum ad fortem vivum*, et in Graeco est etiam πρὸς τὸν Θεὸν ἰσχυρὸν, ubi nulla est occasio erroris. In nostro facile potuit mutari *fortem* in *fontem*, praesertim cum praecedat *Sitivit anima mea*. Sic etiam in Missali emendatum videmus illud Jo. 19. *Accepit eam in sua*, quod ante erat *in suam*, cum Graecus codex aperte habeat εἰς τὰ ἴδια.

Secundo, quando latini codices variant, ut non possit certo statui, quae sit vera vulgata lectio, possumus ad fontes recurrere, et inde juvari ad veram lectionem inveniendam. Sic Josue 5. quidam latini codices habent: *Quibus juravit, ut ostenderet eis terram fluentem lacte et melle*; quidam habent, *ut non ostenderet etc.* vera lectio videtur esse posterior: nam in hebraeo constanter additur *Non*. Sicut e contrario Josue 11. quidam codices habent: *Non fuit civitas quae non se traderet*: quidam habent *Non fuit civitas quae se traderet*; et hoc est verius, quia conforme est hebraeo, et verba sequentia id requirunt. Sic Luc. 1. quidam codices habent: *Redemptionem plebis suae*: quidam, *plebi suae*; et haec videtur verior, cum in graeco sit τῷ λαῷ ἀυτȣ.

Tertio, quando verba aut sententia in latino est anceps, possumus recurrere ad fontes, si forte ibi non sit ambiguitas. Sic quod legimus Genes. 3. *Maledicta terra in opere tuo*, potest intelligi de opere futuro, idest, dum coles eam: et de praeterito, id est, de peccato Adae propter quod terra maledicta est. At in hebraeo non est ambiguum, siquidem בעבורך non potest significare nisi propter te, idest, propter peccatum tuum; unde etiam monet b. Hieronymus in quaest. hebr., recte vertisse eos, qui dixerunt: *Maledicta terra in trasgressione tua*. Quamquam non inficior potuisse fieri, ut in Hebraeo esset בעבורך et librariorum vitio mutatum sit Daleth in Resch.

Sic etiam quod legimus Luc. 2. *In terra pax hominibus bonae voluntatis*: illud, *bonae voluntatis* ambiguum est, potest enim referri ad homines, et ad pacem: sed ex graeco colligitur, melius conjungi cum pace, ut hic sit sensus, *in terra pax hominibus, pax* inquam, bonae voluntatis Dei erga homines. Nam εὐδοκία, ut plurimum non est bona voluntas hominis, sed bona voluntas Dei erga homines. Sic Ps. 2. *Ne quando irascatur Dominus*: Et *Cum exarserit in brevi ira ejus*: Et *Beati qui confidunt in eo*: apud latinos dubium est, an haec dicantur de Patre, an de filio, nam de utroque fit mentio in psalmo isto: sed ex hebraeo manifeste colligitur, haec dici de Filio. Denique Ps. 138. *Non est occultatum os meum a te*, in latino dubium est, an sit os oris, an os ossis. Sed in hebraeo est clarum, est enim עצמי non פי.

Quarto et ultimo, licet recurrere ad fontes, ad energiam et proprietatem vocabulorum intelligendam. Sic illud Exod. 1. *Aedificavit illis domos*: intelligimus ex hebraica phrasi significare foecunditatem et filiorum copiam. Ut etiam illud Ps. 112. *Qui habitare facit sterilem in domo*; illud quoque Ps. 138. *Imperfectum meum viderunt oculi tui*, hebraea vox aperte declarat proprie embrionem significare: et illud ibidem *Mirabilis facta est scientia tua ex me*, ex hebraeo textu facile declaratur; significat enim mirabiliorem esse scientiam Dei, quam ut possit homo capere. Qualem etiam hebraismum agnoscent, qui hujus linguae periti sunt, in illis Pauli verbis Ephes. 3. *Scire etiam supereminentem scientiae charitatem Christi*. Non enim sensus est, charitatem Christi donum esse scientia eminentius, ut verba sonare videntur, sed charitatem Christi majorem esse, quam ut scientia comprehendi possit.

Argumentum tertium sumunt ex variis locis, in

quibus videtur omnino vulgata editio errorem continere. Et quamquam absque ullo ordine ista loca ipsi proponunt, nos tamen ordine referemus ; primum loca, quae adferunt ex variis libris Scripturarum testamenti veteris ; deinde quae adferunt ex Psalmis; postremo quae adferunt ex testamento novo.

CAPUT XII.

Defenduntur loca, quae Kemnitius depravata esse dicit in editione vulgata.

Primus locus est Genes. 3. ubi legimus: *Ipsa conteret caput tuum.* Quem locum Kemnitius dicit esse corruptum , ut inde probetur intercessio , et patrocinium Mariae , cum legendum sit , *ipsum conteret caput tuum*: nam de semine, idest, Christo loquitur Scriptura, ut omnes veteres docent.

Respondeo : editionem vulgatam varie habere ; quidam enim codices habent *Ipse*;quidam *Ipsa*; et propterea non esse contra vulgatam editionem , si convincatur debere legi *Ipse*, vel *Ipsum.*

Dico secundo: non esse improbabile deberi legi *Ipsa*, neque esse hanc depravationem Papistarum. Nam etiamsi multi codices hebrhaici habeant הוּא: tamen legi unum , in quo erat scriptum היא, idest *Ipsa* , ac praeterea remotis punctis illam vocem hebraicam היא posse interpretari *Ipsam*,nimis rudis est qui nescit. Passim enim occurrit in sacris Bibliis הוא pro היא.Sic Genes.3. vers.12. Exod.3. vers. 8. Adde quod *Ipsa* legerat Claudius Marius Victor lib. 1. in Genes. , Alcimus Avitus lib. 3. carm. cap. 6. Chrysostomus homil. 17. in Genes., Augustinus lib.2. de Genes. cont. Manich. cap.18. lib. 11. de Genes. ad lit. cap. 36., Ambrosius lib. de fuga saeculi cap.7.Gregorius lib.1.Moral cap.38. Eucherius, Rupertus, Beda, Rabanus, et Strabus , ac Liranus in hunc locum, et Bernardus ser 2. super Missus est. Itaque mendacium est quod Kemnitius dicit,omnes veteres legere *ipsum.*

At dices ; verbum *conteret* in hebraeo est masculini generis , igitur refertur ad semen quod etiam est masculini generis, non ad mulierem quae est foeminini. Respondeo : id non esse novum in Scriptura, ut cum nominibus foemininis conjugantur pronomina, aut verba generis masculini, Ruth 1. vers. 8. dicit Ruth ad nurus suas עשיתם עם יעשה יהוה עמכם חסד כאשר et Esther 1. ver. 20. המתים et Esther. 1.vers.20. הנ שים יתנ et Eccl.12. vers. 5. וישחו בלבנות et alia hujusmodi plurima reperiuntur.

Secundus locus est Genes.6. ubi legimus. *Cuncta cogitatio cordis intenta est ad malum*, quem locum Kemnititius vult esse corruptum , ad extenuandum peccatum originale, cum in hebraeo sit רע כל היום רק לבו נצר *figmentum cordis ejus tantùm malum omni die.*Respondeo:sensum esse eumdem : nam illud *figmentum cordis* significat cogitationem cordis , quia a corde fingitur et formatur, ut etiam hebraei in eum locum docent. Idem autem est *cuncta cogitatio cordis intenta est ad malum, et figmentum*, idest, *cogitatio cordis non est nisi malum.* Non autem sequitur hinc , ut Lutherani putant, omnia opera hominum esse mala : nam illa est hyperbole Scripturae , qua saepe utitur ad rem aliquam extollendam : sicut in eodem capite dicitur: *Omnis caro corruperat viam suam*: et tamen ibidem dicitur; *Noe vir justus atque perfectus fuit in generationibns suis.*

Tertius locus est Genes. 9. ubi legimus : *Quicumque effuderit sanguinem humanum , fundetur sanguis illius.* Hunc locum dicit Kemnitius mutilatum esse, cum in hebraeo sit : *Qui effuderit sanguinem hominis , per hominem fundetur sanguis illius.* Respondeo : illam omissionem non reddere sensum falsum, neque imperfectum ; proinde non esse magni momenti ; sensus enim est , tam in hebraeo, quam in latino, *Qui occiderit hominem, occidetur etiam ipse.*

Quartus locus est Gene. 14 ubi legimus: *At vero Melchisedech Rex Salem proferens panem et vinum, erat enim Sacerdos Dei altissimi.* Hunc locum dicit corruptum , ut inde probare possemus sacrificium Missae: nam in hebraeo non habetur verbum offerendi, nec rationalis coniunctio, ut in vulgata editione.

Respondeo: falso Kemnitium dicere , haberi in vulgata editione verbum offerendi. Nec enim legimus *obtulit*, sed *protulit panem et vinum.* Conjunctionem autem rationalem habet vulgata editio , sed habet etiam hebraeus textus, etsi eam Kemnitius , vel propter imperitiam non viderit , vel propter malitiam videre noluerit. Nam licet in hebraeo sit ו, non כי, tamen illud ו saepissime accipitur pro כי, ut Isa. 64. *Tu iratus es , et peccavimus* , idest, *quia peccavimus*, ubi similiter est ו. pro, כי. Genes. 20. *En morieris propter mulierem quam tulisti, habet enim virum* והוא בעלת בעל Genes. 20.*Experimento didici,quia benedixerit mihi Dominus* נחשתי ויברכני יהוה,et ejusmodi loca plurima in hebraeorum codicibus reperiuntur.

Itaque Melchisedech protulit panem et vinum , ut illud Deo in sacrificium offerret,quia erat sacerdos Dei altissimi, et hoc facto gessisse eum figuram sacrificii nostri , quo sub specie panis et vini corpus et sanguinem Christi offerimus Deo, omnes veteres Graeci et Latini affirmant , ut Clemens Alexandrinus lib. 4. Stromat. , Eusebius lib. 5. demonstrat. Evangel. cap. 3. Epiphanius haeres 79. Chrysostomus hom. 35. in Gen. Cyprianus lib. 2. epist. 3. Ambrosius lib.4.de Sacram. cap.3. Hieronymus in Comment. cap. 26. Matth., Augustinus lib. 17. Civ. Dei cap. 17. et Eucherius lib. 2. in Genes. cap. 18. Denique Psal 109. dicitur de Christo : *Tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech* , ut exponit Paulus Hebr. 5. et 7. At cur Christus sacerdos et secundum ordinem Melchisedech , nisi quia ille obtulit panem et vinum, hic seipsum in specie panis et vini ?

Quintus locus est Numer. ult. cap. , ubi nos habemus : *Omnes viri ducent uxores de tribu et cognatione sua, et cunctae foeminae de eadem tribu maritos accipient :* quem locum non Kemnitius, sed Osiander in Annotat. et Harmon. Evang. notavit. Nam hoc praeceptum videtur adversari plurimis exemplis Scripturarum. Josabeth enim filia Regis Joram de tribu Juda fuit uxor Jojadae Pontificis de tribu Levi 2. Paralip. 22. Ruth Moabitis

fuit uxor Booz de tribu Juda, Ruth 4. Michol de tribu Beniamin fuit uxor Davidis de tribu Juda, 1.Reg.18. Item omnes Hebraei jurarunt Judic.ult., se non daturos uxores de filiabus suis alicui ex tribu Beniamin ; igitur si iuramentum non intercessisset, licebat dare filias de una tribu viris de altera tribu. Et B.Virgo Maria de tribu Juda cognata erat Elisabeth de tribu Levi Lucae 1.

Denique videtur etiam contra textum hebraeum ; ubi solum habetur , ut mulieres quae sunt haeredes bonorum paternorum , non possint nubere aliis viris quam de sua tribu : de viris autem et de mulieribus quae non sunt haeredes, nulla habetur lex.

Abulensis in hunc locum dicit , legem istam non inclusisse tribum Levi , nec mulieres alienigenas et casu necessitatis , propter magnos Principes et Reges , potuisse in ea dispensari ; sic respondet ad omnia exempla allata: at in lege divina nemo poterat dispensare. Deinde David cum accepit Michol in uxorem, non erat rex , nec erat ejus conjugium cum Michol tam necessarium, ut propterea debuerit in lege divina dispensari.

Melius respondet Canus lib. 2. de loc. cap. 14. sed non plene rem explicat. Sensus igitur legis tam vulgatae editionis , quam textus hebraici hic est, ut cum aliqua mulier caret fratribus, et proinde est haeres, non possit nubere alicui qui non sit de tribu sua, et nullus vir possit eam accipere, etiamsi ipsa vellet, nisi sit de ejus tribu. Itaque datur lex, et viris, et mulieribus, sed tamen propter mulierum bona.

Quod hic sit verus sensus legis, patet ex fine legis. Finis enim est, ut ibi dicitur, ne commisceantur haereditates, et transeant de una tribu in aliam. Porro ad hunc finem obtinendum, non oportuit jubere absolute ne Matrimonia fierent extra propriam tribum, sed tantum ne fierent extra tribum , cum mulier nuptura est haeres. Et hoc modo satisfit omnibus exemplis allatis.

Ad id autem quod dicebatur, aliter haberi in hebraeo, respondeo: falsum esse. Nam lex, data mulieribus in textu hebraeo,clara est etiam in Latino: lex autem data viris , quam isti dicunt non haberi in hebraeo.illis verbis comprehenditur בני ישראל איש בנחלת מטהאבתיו ירבקו. *Filii Israel adhaerebunt unusquisque in possessione tribus patrum suorum.* Adversarii putant illud *adhaerebunt* referri ad possessionem , ut sit sensus ; *adhaerebunt possessioni* , idest , *manebunt in posstone tribus suae* : at non ita est, sed refertur ad conjugem, ut sit sensus; *Filii Israel adhaerebunt*, nimirum uxori , idest, *conjungent matrimonia unusquisque in possessione tribus suae*, idest, *non transeundo per conjugium ad possessionem alterius tribus.* Hunc esse sensum, colligitur ex sequentibus , sequitur enim ; *Et omnis filia haereditans possessionem adhaerebit viro tribus suae etc.* atque ita hunc locum intellexerunt Eusebius lib. 1. hist. cap. 6. Epiphanius haeres. 78. Ambr. in cap. 3. Lucae. Beda in cap. 1. Lucae. Damascenus lib. 4. cap. 15.

Sextus est 1. Esdrae 9. ubi dicit nos habere *pax illius* , cum esse deberet *paxillus*. Respondeo : hic etiam esse errorem Librariorum: nam Hebraea vox est, יתד *paxillus* seu *clavus* , et multi Latini codices habent *paxillus*.

Septimus est Job 5. *Voca si est qui tibi respondeat, et ad aliquem Sanctorum convertere.* Hunc locum vult Kemnitius depravatum, ad invocationem Sanctorum comprodandam. Respondeo : forte fuisse ebrium, cum hoc scripsit, Kemnitium: nam apertissime in Hebraeo est Job 5. מקרושים חפנה קרא נא עונך ואל-מנ quae ad verbum sic habent: *Voca nunc , si est respondens tibi, et ad aliquem de Sanctis respice.* Et sane si quaeritur verbum expressum, hic expressissimum est.

Octavus locus est Proverb. 16. ubi habemus : *Pondus et statera judicia Domini sunt , et opera ejus omnes lapides saeculi*, cum deberet esse *lapides sacculi* juxta Hebraeum בֹּגֶם quod marsupium significat; *non saeculum*, quod dicitur עֹלָם, vel עַד Respondeo : in nostra editione esse varias lectiones, et eam esse veram, quae habeat *sacculi*: in alia errore scribarum positum esse *saeculi.*

Nonus est Ecclesiastae 9. *Nescit homo , utrum odio vel amore dignus sit.* Quem locum vult Kemnitius esse depravatum, ut inde probetur dubitatio fidei de remissione peccatorum : quod idem antea scripsit Calvinus cap. 5. Instit. §. 28.

Respondeo : interpretem nostrum optime vertisse , non quidem numerando verba Hebraica , sed ea expendendo, et sensum eorum exprimendo. Sic habet textus hebraeus: גם אהבה גם שנאה אין יודע האדם הכל לפניהם, hoc est, *et amorem et odium non est sciens homo, sed omnia ante faciem ipsorum.* Sensum horum verborum hunc esse vult b. Hieronymus in Comment. hujus loci; *Porro*, inquit, *hic sensus est: Inveni justorum quidem opera in manu Dei esse et tamen utrum amentur a Deo, an non, nunc eos scire non posse : in futuro igitur scient, et in vultu eorum sunt omnia, idest, antecedit eos, cum de vita hac recesserint, notitia istius rei, quia tunc est judicium, at nunc certamen.* Haec ille. Quam verissimam loci hujus intelligentiam non potuit interpres melius reddere, quam illis verbis: *Nescit homo utrum odio vel amore dignus sit, sed omnia in futurum servantur incerta.*

At ne quis objiciat: scire impios se dignos odio; animadvertendum est , de solis justis Ecclesiastem loqui, qui, cum nullius peccati sibi conscii sint, tamen certo statuere non possunt, dum hic vivunt, justi-ne sint an non; ex quo sequitur, ut ignorent utrum odio vel amore digni sint.

Decimus est Eccles. 5. *De propitiato peccato noli esse sine metu.* Hunc etiam locum vult Kemnitius depravatum , ad probandum incertitudinem remissionis peccatorum. Respondeo : varias hic esse lectiones, ut Cornelius Jansenius in hunc locum ostendit. Quidam enim codices habent , *de propitiato peccato* ; et quidam, *de propitiatione* , sive *de propitiatu peccati* , quae posterior videtur melior , cum , sit conformior graeco textui περὶ ἐξιλασμȣ μὴ ἄφοβος γίνȣ.

Sed etiam hinc convincitur esse falsa haereticorum sententia, qua jubent , hominem certo credere se esse justum , vel fore justum , si ita credat :

nam vel loquitur Sapiens de propitiatione jam obtenta, ut sit idem, *de propitiatione peccati*, et *de propitiato peccato*; et tunc falsum est, quod illi dicunt, hominem debere esse securum de obtenta venia: vel loquitur de propitiatione obtinenda, et tunc falsum est, quod iidem dicunt, hominem debere esse securum de venia obtinenda. Sed de his suo loco.

Undecimus est Ecclesiastici 16. *Misericordia faciet locum unicuique secundum meritum operum suorum.* Conqueritur Kemnitius, nos addidisse nomen meriti, quod non est in graeco, et sic depravasse hunc locum ad merita bonorum operum ostendenda, sicut antea conquestus erat Calvinus Institut. cap. 10. §. 52. Respondeo: in graeco textu non esse nomen meriti, quia hoc nomen est latinum, et ille textus est graecus; tamen esse aliquid quod idem significet, et rectissime per *meriti* vocabulum exprimatur: est enim κατα ἐργὰ, nemo autem qui graecae linguae vel tenuissime sit peritus, negare potest, quin κατὰ ἔργα significet latine *pro meritis operum*.

Duodecimus est Joel 2. *Praestabilis super malitia.* Quae verba Kemnitius dicit nihil significare, et in Ecclesia nostra sine ullo intellectu cani. Respondeo: Hieronymum in textu suo hoc verbum posuisse, et Commentario etiam hac voce usum, cui pati debet Kemnitius ut plus tribuamus, quam sibi. Significat autem *praestabilis super malitia*, *excellens in miserando et in poena condonanda*, quod proprie Deo convenit: estque idem cum illo *Poenitens super malitia*, quod ad verbum est in hebraeo: nam נחם est poenitere, *in niphal.* Posset etiam non male, si verba latina consideremus, *Praestabilis super malitia*, idem esse quod *melior, quam ut a malitia vinci queat.* Quod quidem verissimum est, cum nulla immanitate, aut numerositate peccatorum infinita Dei benignitas unquam superetur.

Decimustertius est Michae ac 5., ubi legimus: *Et tu Bethlehem Ephrata parvulus es in millibus Juda, ex te mihi egredietur, qui sit dominator in Israel.* Hunc locum depravatum vult esse Osiander in annot. ad Harmon. Evangel., et corrigendum pro *Parvulus, parum est ut sis in millibus Juda etc.* Dicit enim, imperitum interpretem non animadvertisse, hebraeos carere neutro genere, et pro eo usurpare masculinum vel foemininum: proinde licet צעיר sit masculini generis, tamen debere verti in neutro *Parum*, non *Parvulus*. Et probat, quia quod sequitur *Ex te mihi egredietur etc.* non recte cohaeret cum superioribus, nisi dicatur *Parum est etc.*

Respondeo: interpretem nostrum recte vertisse: nam ei consentiunt chaldaeus et graecus codex, et Hieronymus sic legit in Comment. hujus loci, et quod majus est, Matthaeus cap. 2. sic citavit; dixit enim *Minima es*, non *Parum est*, et quamquam hebraei utantur interdum aliis generibus pro neutro, tamen non semper. Ad rationem ejus dico: optime cohaerere sequentia cum praecedentibus, si praecedentia legantur cum interrogatione, ut legit Matthaeus, qui propterea vertit negative: *Nequaquam minima es*, quia legerat *Parvula es.* Verum melius respondetur, s. Matthaeum non citasse verba, sed sensum: nam Bethlem erat parvula Civitas quoad circuitum murorum et frequentiam habitatorum, ut dicit Propheta: et hoc non negat Evangelista; sed tamen erat maxima civitas privilegio nativitatis Christi, quod innuit Propheta, cum ait: ex te mihi egredietur qui regat populum meum Israel, et ad hanc magnitudinem respexit Evangelista, qui addidit particulam rationalem dicens: ex te enim mihi egredietur etc. nam illa interrogatio: Parvula es? non invenitur in ullo textu, neque hebraico, neque graeco, neque latino.

CAPUT XIII.

Defenduntur loca, quae in Psalmis male reddita fuisse a Latino interprete Calvinus contendit.

Nunc ad ea loca veniemus, quae Joannes Calvinus in Antid. Concil. Trid. tamquam corrupta et depravata notavit, et quamvis ante nos diligenter hoc idem praestiterit Gulielmus Lindanus in lib. de Opt. gen. interpr.: tamen non videtur inutile, si haereticorum calumniae a pluribus refellantur.

Igitur primus locus est in illis verbis Psal. 2. *Apprehendite disciplinam.* Quem locum ostendit Calvinus vitio interpretis depravatum, cum in Hebreo sit נַשְּׁקוּ־בַר *Osculamini filium*; nec potuerit hoc ullo modo accidere culpa Librariorum, cum nulla sit literarum similitudo.

Respondeo: ad verbum in Hebraeo esse *Osculamini*, sive *adorate Filium*: tamen sensum ejus loci rectissime versum per *Apprehendite disciplinam.* Nam sic vertit chaldaeus, sic graecus, sic omnes veteres graeci et latini hactenus legerunt. Est igitur observandum, cum dicitur *Osculamini filium*, sensum esse *agnoscite Filium Dei esse verum Regem et Messiam vestrum, osculando illi manum honoris gratia*: ut et b. Hieronymus exponit lib. 1. contra Ruffinum: et propterea etiam verti posse *Adorate Filium.* Porro agnoscere Filium esse Regem et Messiam non aliter possumus, quam Fidem et doctrinam ejus recipiendo. Et quid aliud est *Apprehendite disciplinam*, nisi *eruditionem et doctrinam Filii Dei recipite?*

Secundus locus Ps. 4. *Filii hominum usquequo gravi corde.* Hunc locum reprehendit ibidem Calvinus, quod in hebraeo nihil simile sit: nam pro illis verbis nostris *Gravi corde ut quid*; in hebraeo est כְּבוֹדִי לִכְלִמָּה *gloria mea ad ignominiam.*

Respondeo: valde verisimile esse, corruptum esse textum hebraeum vitio librariorum: nam si mutetur ב in כ, et puncta mutentur, fiet *graves corde ut quid*, nimirnm sic בִּבְדֵי לֵב לָמָּה et sine dubio sic legerunt Septuaginta, quorum versionem omnes Patres graeci et latini sequuti sunt, praeter Hieronymum, qui quoniam aliter legit, vertit *inclyti mei*: sensus tamen semper est idem, quod sufficit ad veritatem interpretationis. Deus enim eo loco conqueritur de hominibus, quod neglectis ae-

ternis, diligant temporalia : et quidem secundum versionem graecam et latinam vocat eos graves corde, quia tales sunt vitio suo: secundum hebraeum textum, ut modo se habet, vocat eos gloriam suam, seu inclytos suos, quia tales sunt beneficio divino, si in eis imaginem coelestem, non vitium proprium consideremus. Porro illud כְּבוּרִי esse potest vel participium passivum verbi בָּכָה, vel nomen verbale.

Tertius est Psal. 31. *Conversus sum in aerumna mea, dum configitur spina.* Hunc etiam locum reprehendit Calvinus, propterea quod in hebraeo sunt alia verba, et alius sensus. Ad verbum enim est in haebraeo; *Succus meus sine humore, et viror meus versus est in siccitates aestivas.* Et quidem sensus nostrae editionis est, *Conversus sum ad poenitentiam tempore aerumnae, et afflictionis, dum spina calamitatis in me figi coepit:* sensus autem hebraicae veritatis est, *Omnia mea bona perierunt, quomodo humor et viror in aestate Solis ardore siccatur et perit.*

Respondeo : nostrum interpretem non posse reprehendi in hoc loco, quia non vertit ex hebraeo, sed de graeco transtulit latinum : graecus autem textus nostro textui optime respondet. Videntur autem LXX. interpretes paulo aliter legisse textum hebraeum, quam se habeat; proinde esse errorem scribarum in hebraeo : nam minima mutatione unius vel duarum literarum potest fieri, ut sit in hebraeo sensus nostrae editionis. Illud enim נֶהְפַּךְ לְשַׁדִּי, versus est *Viror meus*, si legantur נֶהְפַּכְתִּי לְשֹׁדִּי, erit, *Conversus sum in aerumna mea*, quemadmodum legit etiam b. Hieronymus, qui vertit, *Versatus sum in miseria mea.* Et quod sequitur בְּחַרְבֹנֵי קַיִץ, *In siccitates aestivas*, si legatur sic בְּחָרְבוֹ֜ר קוֹץ erit, *Dum configitur mihi spina.*

Et certe, si cum videmus in latino textu facile potuisse aliquid mutari a librariis propter literarum similitudinem, et non potuisse in hebraeo, dicimus errorem librariorum esse in latino : cur hoc loco, ubi facile potuit fieri error in hebraeo, et non in graeco, vel latino, non etiam dicimus, in hebraeo, errore librariorum textum esse immutatum ?

Quartus est in eodem psalmo, ubi enim legimus: *In chamo, et fraeno maxillas eorum constringe, qui non approximant ad te.* Vult Calvinus, debere legi; *In lupato, et fraeno eorum ad coercendum ne accedant ad te.* Respondeo : miram esse ejus in hac re impudentiam: nam et LXX. et b. Hieronymus in suo psalt. ad Sophron., et omnes Patres sic semper legerunt, ut nunc legimus : et hebraea verba, etiam ut nunc habentur, sic possunt commodissime exponi.

Quintus est in Psalt. 37. *Quoniam lumbi mei impleti sunt illusionibus.* Et quid intelligimus, inquit Calvinus, per lumbos impletos illusionibus? Respondeo: verbum hebraeum נקלה ignominiam et ardorem significare: quocirca Davidem loqui de eo pruritu ac ardore libidinis, qui dum in corpore existit, illusiones in mente gignit. Porro Graecum interpretem quem latinus, et (quod magis est mirum) chaldaeus sequutus est, effectum pro causa posuisse, quod neque novum, neque mirum cuiquam videri debet.

Sextus est in Psal. 67. *Qui habitare facit unius moris in domo.* Calvinus vult debere legi, *qui habitare facit unicos in domo*, idest, *qui orbos et solitarios ditat familia.* Respondeo: verba hebraea optime recipere plures sensus, et omnes veros. Unus sensus est : *Qui in domo sua*, quae est Ecclesia, *habitare facit homines unius moris*, idest, unius Fidei, unius spei, unius voluntatis, juxta illud Actor. 4. *Multitudinis credentium erat cor unum et anima una.* Qui enim diversae Fidei, aut voluntatis sunt, ut haeretici et scismatici, in Ecclesia permanere non possunt, sed vel ipsi exeunt, vel ejiciuntur. Hunc sensum expresserunt Septuaginta, et inde latinus interpres, et omnes fere graeci et latini Patres. Neque hic sensus ab hebraea voce discedit, nam יחידים venit a verbo יחד, quod est unire, inde fit יחיד unitus, sive unus e multis compositus. Quia tamen etiam unicum et solitarium significat, inde est alius sensus etiam verus; *Qui facit ut homines derelicti et solitarii, qui non habent a quibus defendantur, tamen, securi habitent in domibus suis, divino eos auxilio protegente.* Huc videtur respexisse s. Hieronymus, qui vertit *solitarios.* Tertius sensus est etiam verus, et alios non destruens; *Qui facit homines unicos*, idest, *orbos, vel steriles habitare in domo*, idest, magnam familiam possidere.

Neque absurda est eorum expositio, qui sic interpretantur; *Facit habitare solitarios in domo*, idest, *facit ut quidam prae amore coelestis contemplationis relicta frequentia, ad loca deserta se recipiant, et soli habitent*, ut olim Helia, postea Joannes Baptista, et noster Paulus, Antonius, Hilarion, et alii fecerunt.

Septimus est in eodem psalmo, ubi pro eo quod habemus : *Qui habitant in sepulchris*, Calvinus contendit esse legendum: *In siticuloso loco.* Et quidem negari non potest, quin vox hebraea צחיחה locum arentem et siccum designet: sed neque credibile est, id ignorasse graecum interpretem, cum vocabulum sit satis notum. Voluit igitur interpres horrorem deserti illius exprimere, unde Deus populum suum eduxit; quod quidem instar sepulchri esse videbatur. Qua phrasi usum videmus Ezech. c. 37. qui Babylonicam captivitatem sepulchra Judaeorum nominavit.

Octavus est in eodem psalmo, ubi dicitur : *Dominus dabit verbum evagelizantibus virtute multa, Rex virtutum dilecti, dilecti, et speciei domus dividere spolia. Si dormiatis inter medios cleros, pennae columbae deargentatae, et posteriora dorsi ejus in pallore auri.* Hunc locum prae caeteris maxime vexat Calvinus dicens, interpretem, ubi sensus optime fluit in verbis Davidis, involvisse aenigmata, unde se nullus Oedipus expediat. Vult autem ipse legi; *Reges exercituum fugerunt, fugerunt, et habitatrices domus diviserunt spolia. Si dormistis inter medias ollas, eritis sicut pennae columbae, quae tecta est argento, et cujus alae tectae sunt flavo auro.* Respondeo : non posse accusari latinum interpretem, qui vertit fidelissime quod in graeco reperit. Et quam-

quam in latina editione locus iste valde obscurus est, tamen etiam est obscurus in graeco et hebraeo, et in ipsa Calvini versione, ut patet.

Dico praeterea, posse facile hebraeum textum ad nostram lectionem accomodari: nam illud מַלְכֵי צְבָאוֹת *thesebaoth* significat *Reges virtutum*, seu *exercituum*: tamen si puncta mutentur, et legamus מלכי צבאות erit *thesebaoth. Rex virtutum*, sicut מלכי צדק *Rex justitiae*. Et illud ידודו significat *fugient*: tamen LXX. videntur legisse ידידות, una tantum litera mutata, quod significat *Dilectum*; quae vox habetur in titulo Ps. 44. ubi dicitur canticum dilecti. Illud autem נות בית significat *habitatricem domus*, non *habitatrtces*, ut male vertit Calvinus: significat etiam milierem speciosam et delicatam, quae fere semper domi manet; et inde translato vocabulo, significat speciem et pulchritudinem. Nam b. Hieronymus hoc loco vertit *pulchritudo*, et alibi fere semper.

Denique illud שְׁפַתַּיִם, non significat *ollas*, ut Calvinus putat, nam est dualis numeri, et proinde significat aliquid natura sua duplicatum; sic enim fere utuntur duali hebraei. Ollae autem sunt infinitae: sed significat duo labia, sive duos terminos, aut ordines: nam שפת est *ordinare*. Unde Hieronymus hic vertit; *Inter terminos*: et LXX. *Inter cleros*, Id est, *sortes*, sive *haerditates*, quasi dicerent; *Inter terminos duarum sortium*; habemus igitur lectionem nostram non esse alienam a textu hebraeo. Nunc sensum explicemus.

Sensus igitur illorum verborum, ut ex Augustino, et aliis Patribus colligitur, talis est: *Dominus dabit verbum evangelizantibus virtute multa*: id est, *Dominus dabit praedicatoribus Evangelii os et sapientiam, cui non poterunt resistere, et contradicere omnes adversarii eorum*. Nam quae dicent, signis etiam et prodigiis confirmabunt. *Rex virtutum dilecti, dilecti*, idest, *ille Dominus*, de quo dicebamus, *est Rex virtutum*, idest, *Rex potentissimus, Dominus exercituum multorum millium Angelorum, et simul pater dilecti, dilecti*, idest. *Missae Filii sui dilectissimi, qui etiam dabit dividere spolia speciei domus*, idest, *dat it iisdem praedicatoribus, ut dividant spolia Gentium ad Christum conversarum, ad speciem et decorem domus suae, quae est Ecclesia*. Illud enim, *speciei*, est dativi casus, et idem valet, quod, *ad speciem*. *Si dormiatis inter medios cleros*, idest, *si vos, o Praedicatores et Pastores Ecclesiae, maneatis inter duas sortes, sive haereditates, coelestem et terrenam, ita ut dum hic vivitis, non toti sitis in rebus temporalibus occupati, nec toti in actione, nec toti in contemplatione, sed in medio, tunc erit Ecclesia quasi columba formosissima et pulcherrima habens alas deargentatas, et dorsum deauratum* etc.

Nonus est ibidem ubi legimus: *Ut quid suspicamini montes coagulatos*. Vult enim Calvinus esse legendum, *ut quid invidetis montibus opimis*: sed cum verbum illud: רצד, nonnisi hoc loco inveniatur, et tot sint fere expositiones hujus verbi, quot sunt interpretes; cur, quaeso, magis sequendus erit unus Campensis, quam interpretes Septuaginta? Certe non poterit Calvinus ex ullo alio loco Campensis sui versionem confirmare. Cum igitur necessario interpretum judicio acquiescendum sit, quis non videt, LXX. Interpretes omnibus illis anteponendos esse, praesertim cum eorum versionem Catholica Ecclesia tam longo usu approbaverit?

Decimus est ibidem, ubi legimus: *Etenim non credentes inhabitare Dominum Deum*. Sic enim legendum Calvinus censet, *Etiam defectores ut inhabitet Dominus Deus*. At profecto nimia est haec libido contradicendi, cum et sensus sit idem, et verba vulgatae editionis sint meliora, et ipse etiam s. Hieronymus ex hebraeo verterit: *Non credentes inhabitare Dominum Deum*,

Undecimus est ibidem, ubi legimus, *Convertam in profundum maris*. Nam in hebraeo contrarium haberi Calvinus dicit, hoc est, *Reducam ex profundis maris*. At primum, posse recte ex hebraeo verti *In profundum*, testatur R. David, qui asserit, interdum בו pro מ usurpari, ut Deuteronom. 33. vers. 2. מסיני *In Sinai*. Deinde variae sunt lectiones tam in Graecis, quam in latinis codicibus; cum alii legant *In profundum*; alii *In profundis*. Quae lectio posterior, et verior esse videtur, et cum hebraica voce satis cohaeret. Nam quid aliud est *Convertam in profundis maris*, quam *eos etiam, qui sunt in profundis maris, extraham, et convertam?* quemadmodum Augustinus, Beda, Euthymius, et alii non pauci exposuerunt?

Duodecimus locus est in eodem Psalmo. *Ibi Beniamin in mentis excessu*, Miratur Calvinus, quid cogitarit interpres, qui sic vertit, cum in Hebraeo sit רודם, id est, *dominator eorum*. Respondeo: illud verbum posse significare *dominator eorum* a verbo רדה, et etiam *alte dormiens* a verbo רדם: posteriorem lectionem sequuti sunt graecus et latinus interpres, sed utraque est vera intepretatio, nec una alteram destruit: nam per Beniamin intelligunt Catholici scriptores cum Augustino Apostolum Paulum, qui et fuit in mentis excessu tam alte dormiens, ut nesciret an esset in corpore, et simul fuit praecipuus Dominus, sive princeps spiritualis Ecclesiae Gentium.

Decimus tertius est in Psal. 131., ubi legimus: *Viduam ejus benedicens benedicam*. Quem locum et Calvinus et Kemnitius dicunt esse corruptum, cum in hebraeo sit צידה, idest *victum ejus*. Addit Calvinus, aliquem sacrificulum lusciosum habuisse in suo codice *Victum*; et putasse c, et t, esse unum d, et proptera legisse *Vidum*; et quia hoc nihil significabat, addidisse unum a, et fecisse *Viduam*, et neminem fuisse qui hunc errorem advertere potuerit.

Respondeo: bis mentiri Calvinum in hoc loco. Primo, cum dicit neminem advertisse hanc varietatem: nam notarunt eam Chrysostomus et Hilarius in hunc locum, necnon b. Hieronymus in quaest. in Genes. Item recentiores plurimi, Cajetanus, Titelmanus, et alii in hunc locum. Secundo; cum dicit sacrificulum lusciosum ita corrupisse hunc locum; nam non ex Latino, sed ex Graeco nata est haec varietas: Graecis enim codicibus fere omnibus est Χήραν, idest, *viduam*, et sic legerunt Ambrosius, Hilarius, Augustinus, Chrysostomus,

Prosper, Cassiodorus, et alii. Asserit quoque S. Hilarius, antequam Christus nasceretur, fuisse in hoc textu, γήραν idest, *viduam*.

Dico praeterea: si ullus error hic est, esse in Graeco: nam cum γήραν, et θήραν tantum una litera differant, facile potuit fieri, ut aliqui pro θήραν scripserint γήραν. Nam etiam nunc aliqui graeci habent θήραν et Hieronymus in suo psalterio vertit *venationem*, et sic exponunt Chrysostomus et Theodoretus in comment. hujus loci.

Quia tamen sensus fere est idem, et semper in Ecclesia graeca et latina lectum et cantatum est *viduam*; non putarem hunc locum debere mutari: nam Hieronymus in epist. ad Suniam et Eretellam sapienter monet, ea quae in Psalmis latinis videntur dissentire ab Hebraeo, esse quidem notanda et observanda a doctis, tamen non esse propterea mutandum textum, qui tot seculis in Ecclesiastico usu fuit, et tantam obtinuit auctoritatem. Quod Hieronymi consilium minime servavit Calvinus, qui ita omnia invertit et mutavit, ut aliud plane Psalterium fecerit.

Visum est, ad extremum adscribere verba quaedam Conradi Pellicani, hominis Zuingliani, ut vere de nostra editione dicere possimus quod de Deo vero Moses ait: non est editio nostra, ut editiones eorum, et inimici nostri sunt judices. Ille igitur cum bis psalterium ad Hebraicam veritatem a se conversum edidisset; hoc testimonium de nostro Psalterio dedit in praefat. anni 1534. *Tanta dexteritate, eruditione, et fide, Hebraico quo ad sensum concordare deprehendimus vulgatam editionem Psalterii, ut eruditissimum, pariterque piissimum, et vere prophetali spiritu praeditum fuisse interpretem Graecum et latinum non dubitem; quamquam alicubi dissentiant a punctis hebraicis, quibus Judaei utuntur, quae olim non fuisse similia ambigere cogor, et quarumdam literarum mutationem factam suspicio sit conferentibus singula diligenter.* Haec ille. Atque hactenus de Testamento veteri.

CAPUT XIV.

Defenduntur loca, quae haeretici ajunt esse corrupta in editione Latina Testamenti novi.

Porro in Testamento novo non pauca etiam loca Kemnitius et Calvinus annotarunt, quae ab interprete latino corrupta esse dicunt.

Primus locus est Matthaei 9. *Non veni vocare justos, sed peccatores.* Mutilata est, inquit Kemnitius, pulcherrima sententia, nam deest in latino *poenitentiam.* Respondeo: in quibusdam latinis inveniri illam particulam: deinde dico, verisimilius esse, illam particulam in graeco esse superfluam, et in emendatis codicibus graecis non fuisse. Nam b. Hieronymus in comment. eam non legit, et tamen Hieronymus diligenter contulit Graecum cum latino, et ex Graeco latinum correxit. Quod autem non sit necessaria, perspicuum est. Nam vocare peccatores, non justos, apertè significat, hortari ad poenitentiam eos qui egent, non qui non egent, quod Dominus paulo ante exemplo medici illustraverat.

Secundus locus est Joannis 14. *Spitus sanctus suggeret vobis omnia quaecumque dixero vobis.* Hunc locum vult Kemnitius esse depravatum, ad probandum, quaecumque in conciliis definiuntur accipienda esse pro oraculis Spiritus sancti: nam in graeco non est *Dixero*, sed *Dixi*, εἶπον ὑμῖν. Respondeo: Sanctum Augustinum et alios veteres sic legere ut nos legimus, et sensum esse eumdem cum graeco. Non enim intelligimus Dominum dixisse, *Spiritus sactus suggeret vobis omnia quae tunc dixero vobis*; sed *quae nunc dixero*, idest, *ea quae nunc à me auditis, et non intelligitis, tunc Spiritus sanctus in memoriam vobis revocabit, et explicabit.* Neque in hoc verbo ponunt catholici fundamentum auctoritatis Conciliorum, sed alia praesidia habemus, de quibus postea.

Tertius est Roman. 1. *Qui praedestinatus est Filius Dei* Hunc locum reprehendit Calvinus tanquam male redditum: tum quia in graeco est ὁρισθέντος, id est *declarati* sive *manifestati:* tum quia illa praedestinantur quae non sunt, Christus autem semper fuit Filius Dei: quo argumento utitur etiam Origenes hoc loco.

Respondeo: Interpretem nostrum optimè reddidisse: nam etsi verbum illud graecum ὁρίζειν significet *finire*, et apud profanos auctores accipiatur saepe pro *declarare*; tamen in Scriptura aliter accipitur. Ut enim docet b. Dionysius lib. divin. nom. cap. 5. hoc verbum est proprium Theologiae, idest, habet in Scriptura peculiarem significationem: nam ubique significat *statuere, decernere definire*, nunquam autem *declarare*, ut patet Act. 2.4.17. Rom. 8. Ephes. 1. et alibi. Nam cum dicitur Act. 2 *Hunc definito consilio, et praescientia Dei traditum interemistis*, habetur haec vox ὡρισμένῃ βουλῇ; et tamen certum est non significare declarationem, sed divinam ordinationem. Similiter Rom. 8. *Quos praedestinavit, hos vocavit*, in graeco est προώρισε, quam vocem ne ipsi quidem adversarii significare volunt *declaravit*.

Et quoniam ordinatio, et definito Dei non potest esse temporalis sed aeterna ; ideo interpres noster videns Apostolum loqui de aeterna destinatione, maluit vertere *praedestinatum*, quam *destinatum*. Et sic legerunt omnes latini etiam antiquissimi, ut Irenaeus lib. 3. contra Valent. cap. 32. Hilarius lib. 7. de Trinit. Ambrosius , Sedulius , et alii in hunc locum, Augustinus lib. de praedest. cap. 15. et in Jo. tract. 105. Tertullianus, lib. cont. Praxeam legit *definitus* , quod est idem cum nostro. Adde Concilium Toletanum XI. cap. 1. quod et legit, et exponit *praedestinatus*. Neque ratiuncula illa Calvini aliquid efficit : non enim id praedestinatum esse dicimus, ut Verbum Dei sempiternum inciperet esse Filius Dei, sed ut Verbum Dei fieret homo , et proinde ut ille qui factus est Deo ex semine David, ut Paulus loquitur, sit Filius Dei, quod pulchre explicant Augustinus et Concilium Toletanum.

Quartus locus est Roman. 1. in fine capitis, ubi habemus: *Qui cum justitiam Dei cognovissent, non*

intellexerunt, quoniam qui talia agunt digni sunt morte, non solum qui ea faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus. Hunc locum non solum Kemnitius, sed etiam Valla, Erasmus, Jacobus Faber, et alii corruptum esse volunt. Primo, quoniam Graecus textus ita habet; ὅι τινες τό δικαίωμα τȣ Θεȣ επιγνόντες ὅτι τὰ τοιαῦτα πράσσοντες ἄξιοι θανάτȣ, ȣ μόνον αὐτὰ ποιȣ̈σιν, ἀλλὰ καί συνευδοκȣ̃σι τοις πράσσȣσι. Itaque in nostro codice latino sunt addita in primis illa *non intellexerunt*, et deinde illud *qui*, cum dicitur *qui ea faciunt, et qui consentiunt.* Secundo, quia Chrysostomus, Oecumenius, Theophylactus exponuut, ut habetur in graeco. Tertio, quia quod habetur in nostro textu videtur falsum, aut certe parum verisimile. Dicitur enim: *Qui cum justitiam Dei cognovissent, non intellexerunt quoniam qui talia agunt, digni sunt morte etc.* Nam si hoc non intellexerunt, quomodo justitiam Dei cognoverunt? quae est enim justitia Dei, nisi, ut qui male agit puniatur?

Respondeo: nostram lectionem omnino esse meliorem; nam secundum graecam sensus est, *pejus esse consentire male agenti, quam malum agere*: secundum latinam sensus est contrarius, *pejus esse male agere, quam consentire male agentibus.* At certe absolute peius est male agere, quam consentire male agenti. Quis enim neget, pejus esse occidere hominem, quam tantum consentire ut occidatur, idest, permittere, cum possis impedire? non enim hic loquitur Apostolus de imperio, vel incitatione ad malum, sed de simplici consensu.

Igitur ad primum dico: nihil nos posse certi colligere in hac parte ex graeco fonte, nam varia est lectio in graecis. Aliter enim legit Origenes quam Chrysostomus, ut patet ex eorum Comment., et Oecumenius annotat, aliquos legisse, ut nos nunc legimus. Titelmannus quoque co lat. 1. in epist. ad Rom. asserit, se legisse in vetusto codice Graeco manuscripto, illa verba ȣ συνῆκαν, idest, *non intellexerunt.*

Ad secundum opponimus auctores auctoribus: nam legunt, ut nos habemus et exponunt, Cyprianus lib. 1. epist. 4. Ambrosius, Sedulius Haymo, Anselmus, et alii latini in hunc locum, Hesychius lib. 6. in Levit. exponens cap. 20. et Symmachus Papa in Apologet. contra Anastasium Imperat.

Ad tertium dico: id quod dicitur in graeco potius videri falsum: nam quod dicitur in latino *Cum cognovissent justitiam Dei*, non pugnat cum eo, quod sequitur *non intellexerunt.* Nam cum dicit *cum cognovissent*, loquitur de theorica cognitione: cum dicit *non intellexerunt*, loquitur de practica. Itaque sensus est. *cum cognovissent veritatem, tamen propter affectus pravos excaecati, non potuerunt serio sibi persuadere sic esse agendum.* Posset etiam dici, illud *non intellexerunt* non referri ad illud, *quia qui talia agunt etc.* sed ad illud *sed etiam qui consentiunt facientibus.* Est enim sensus, *isti Philosophi ethnici cum cognovissent unum esse Deum, et proinde malum esse colere Jovem et Martem, et caetera falsa numina, non intellexerunt, non solum hoc esse malum, quod turbae faciebant, sed etiam esse malum consentire talibus, ac non eos admonere, et increpare, quod ipsi Philosophi faciebant.*

Quintus locus est Rom. 4. ubi dicitur, Abraham non esse justificatum ex operibus. Conqueritur enim Kemnitius nos addidisse *Legis*, ut possemus exponere locum illum de operibus legis illius, quae caeremonias praescribebat. Respondeo, meram calumniam esse. Nam codices latini, vel omnes, vel fere omnes non habent illud *legis.* Neque nos intelligimus locum illum de operibus legis veteris, sed de operibus factis viribus propriis. Adde, quod Ambrosius et in textu habet *legis*, et in Comment. exponit de lege veteri. Non igitur papistae locum istum, ut Kemnitus mentitur, curruperunt. Sed de hoc postea.

Sextus est Roman. 11. ubi legimus: *Si gratia, jam non ex operibus, alioquin gratia jam non est gratia.* Calumniatur Kemnitius nos detraxisse integram sententiam, nimirum, *Si autem ex operibus, non amplius est gratia, alioqui opus jam non est opus.*

Respondeo: esse quidem in graecis illam sententiam, et a Theophylacto explicari, tamen a nullis aliis agnosci: nam nec Origenes, nec Chrysostomus, nec Ambrosius, nec ulli alii explanatores hujus loci ejus meminerunt: sed nec Augustinus qui frequentissime hunc locum tractat, et praecipue lib. 2. de bono persever. cap. 18. Immo et Erasmus in Annotat. ad hunc locum rejicit hanc additionem tanquam superfluam. Quod certe satis esse deberet Kemnitio, qui in eadem pagina remittit nos ad Erasmum, ut ab eo discamus errata vulgatae editionis.

Septimus locus est Ephes. 5. *Sacramentum hoc magnum est.* Kemnitius enim docet male versum esse *Sacramentum*, cum sit graece μυστήριον, atque ait, id a nobis factum esse, ut possemus inde probare matrimonium esse Sacramentum. Respondeo: idem esse *Mysterium* graecis et latinis *Sacramentum*; graeci enim cum de Sacramentis agunt, semper μυστήρια vocant. Et hunc locum Apostoli explicantes sancti patres, Ambrosius, Hieronymus, et alii latini, semper utuntur hac voce.

Octavus locus est Ephes. 6. *Accipite armaturam Dei ut possitis resistere in die malo, et in omnibus perfecti stare.* Kemnitius vult, hunc locum esse depravatum, quia in graeco est *omnibus perfectis* ἄπαντα κατεργασάμενοι, et sic exponunt Ambrosius, Hieronymus, Chrysostomus, et alii. Respondeo: sensum esse eumdem, sed oportere illud *perfecti* conjugere cum vocem *omnibus* non cum verbo *stare.* Si quidem sensus Apostoli est, *ut armemur ex omni parte spiritualibus armis, ut sic armati possimus in acie contra Diabolum, non cadere, sed stare.* Dicit igitur, *accipite armaturam Dei*, graece πανοπλίαν, idest *omnia arma*, galeam, scutum, gladium, loricam etc. *ut in omnibus perfecti*, idest *ab omni parte muniti et armati*, idest, *praediti et perfecti omnibus virtutibus, possitis stare contra Diabolum:* sive, et est idem, *ut omnibus perfectis*, idest, *cum omnia arma comparaveritis, et indueritis, tunc possitis stare, etc.*

Nonus est Heb. 9. *Ad multorum exhaurienda*

peccata. Conqueritur Kemnitius, male esse reddita graeca verba, nam ἀνανέγκειν non est *exhaurire*, sed *auferre*. Respondeo, et hoc loco eumdem sensum esse. Praeterea videtur Interpres propriissime vertisse: nam ἀναφέρω *est proprie sursum ferre, efferre, educere*: sicut ergo cum aqua, vel sordes educuntur ex aliqua sentina, dicuntur sordes exhauriri, ita etiam peccata, quae Christus extulit, et eduxit ex profundo pectoris nostri, recte dicuntur ab illo esse exhausta.

Decimus est Hebr. 13. *Talibus hostiis promeretur Deus.* Hic vult Kemnitius esse positum nomen meriti, quod in graeco non habetur. Respondeo: verbum graecorum εὐαρεστεῖται ὁ θεὸς, significare proprie, *delectatur Deus*, sive, ut Erasmus vertit, *placet Deo.* Latine autem recte dici benemereri de aliquo eum, qui facit rem illi gratam, nemo est qui nesciat. Sic ergo dixit noster Interpres, *talibus hostiis promeretur Deus*, idest, *his hostiis res grata fit Deo, et bene meretur de Deo qui illas offert.* Accepit enim Interpres mereri in passiva significatione.

Undecimus est Jacobi. 5. *Et alleviabit eum Dominus.* Kemnitius dicit, non bene redditum verbum graecum ἐγερεῖ, et studiose locum esse depravatum, ut ex eo confirmaremus effectus Sacramenti Extremae unctionis, cum nihil tale sonet verbum graecum.

Respodeo: nescire Kemnitium quid loquatur: nam verbum graecum melius ostendit effectus Extremae unctionis, quos catholici in eo Sacramento agnoscuut, quam verbum latinum. Catholici enim tres effectus attribuunt huic Sacramento. Unum praecipuum quidem, sed communem aliis Sacramentis, videlicet, ut remittat peccata, si quae remanserint. Alterum proprium hujus Sacramenti, ut hominem in illo articulo temporis, moestitia et doloribus oppressum, torpentem erigat, et exhilaret. Tertium, ut interdum etiam corporaliter sanet.

Hos tres effectus, incipiendo a minus praecipuis, diserte ponit Jacobus his verbis: *Infirmatur quis in vobis, inducat Presbyteros Ecclesiae, et orent super eum ungentes eum oleo in nomine Domini, et oratio fidei salvabit infirmum, et alleviabit eum Dominus, et si in peccatis sit, remittentur ei.* Effectum igitur huius Sacramenti secundum, ut hominem in articulo mortis moestitia, doloribus, tentationibus depressum, ac torpentem exhilaret, erigat, excitet, propriissime exprimit verbum, ἐγείρω nimirum *excito, erigo etc.*

Duodecimus est 1. Joannis 5. *Haec scribo vobis, ut sciatis, quoniam vitam habetis aeternam, qui creditis in nomine Filii Dei.* Kemnitius dicit, sententiam hanc esse mutilatam, nam in graeco sic habetur: *Haec scribo vobis qui creditis in nomine Filii Dei, ut sciatis quoniam vitam aeternam habetis, et ut credatis in nomine Filii Dei.* Respondeo: non esse latinum codicem mutilum, sed graecum redundantem, ut etiam suspicatur Erasmus in hunc locum, cujus tamen judicio plurimum tribuere solet Kemnitius. Nam cum dictum sit *Haec scribo vobis qui creditis in nomine Filii Dei;* quorsum additur *ut credatis in nomine Filii Dei?* quid enim erat opus monere ut facerent, quod jam fecerant? Adde quod etiam Beda legit, ut nos habemus.

CAPUT XV.

De editionibus vulgaribus.

Controversia est inter catholicos et haereticos, an oporteat, vel certe expediat divinarum Scripturarum usum comunem esse in lingua vulgari, et propria uniuscuiusque regionis. Et quidem haeretici hujus temporis omnes in eo conveniunt, ut oporteat Scripturas omnibus permittere, immo et tradere in sua lingua, et cum publice leguntur, vel canuntur, ut in sacris officiis, id quoque fieri lingua propria et materna. Ita Brentius docet in Confess. Wirtemberg. cap. de hor. Canon. Calvinus lib. 3. Instit. cap. 20. §. 33. Kemnitius in exam. 4. sess. Concil. Trident. quod idem alii omnes reipsa docent, dum passim vertunt Scripturas in linguam germanicam, gallicam, anglicam, et iisdem linguis publice Scripturas legunt et canunt.

At Catholica Christi Ecclesia non quidem prohibet omnino vulgares translationes, ut Kemnitius impudenter mentitur, nam in indice librorum prohibitorum a Pio IV. edito reg. 4. videmus concedi lectionem ejusmodi librorum iis, qui utiliter, et cum fructu ea uti possunt, id est, iis, qui facultatem ab ordinario obtinuerint: prohibetur tamen *ne passim omnibus* sine discrimine concedatur ejusmodi lectio, et *ne* in publico et *communi usu Ecclesiae* Scripturae legantur vel canantur vulgaribus linguis, ut in Concil. Trident. sess. 22. cap. 8. et can. 9. statuitur: sed contenti simus illis tribus linguis, quas Dominus titulo crucis suae honoravit Jo. 19. et quae omnium consensu, antiquitate, amplitudine, et gravitate omnibus aliis praestant, ac demum quibus ipsi libri divini ab auctoribus suis initio scripti fuerunt, hoc est, hebraea, graeca, et latina. De quibus ita loquitur s. Hilarius praefat. in Psal.: *His maxime tribus linguis Sacramentum voluntatis Dei, et beati regni exspectatio praedicatur, ex quo illud Pilati fuit, ut his tribus linguis Regem Judaeorum Dominum Jesum Christum esse praescriberet.*

Scripserunt de hoc argumento, quod ego quidem sciam, auctores duo, Hosius Cardinalis Varmiensis in Dialogo de sacro vernacule legendo, et Jacobus Ledesma nostrae Societatis Presbyter, in libro quem scripsit de hoc eodem argumento. Ex quibus nos aliqua decerpemus, et in hanc nostram disputationem, quo ea sit plenior, inseremus.

Principio igitur Ecclesiae Catholicae consuetudinem comprobare possumus ex usu Ecclesiae veteris Testamenti, qui fuit a tempore Esdrae usque ad Christum. Nam a temporibus Esdrae desiit in populo Dei lingua hebraica esse vulgaris; siquidem in illis 70. annis, quibus Hebraei fuerunt inter Chaldaeos in Babylone, obliti sunt linguam propriam et Chaldaicam didiceruut, et deinceps Chaldaica, seu Syriaca fuit illis materna, quocirca lib. Esdrae 2. cap. 8. habemus, quod cum legeretur

liber legis Domini universo populo. Nehemias, et Esdras, et Levitae interpretabantur, quia alioqui nil populus intelligebat. Itaque propterea ibidem dicitur, facta est laetitia magna in populo, quia intellexerant verba legis, Esdra interpretante.

Praeterea id apertissime colligitur ex verbis Christi et Evangelistarum: nam Marci 5. *Talitha cumi*, idest, *Puella surge* Syrum est. Nam puella hebraice non dicitur *Talitha*, sed ילדה aut נערה; sic *Abba* Marc. 14. nam אב dicitur hebraice; et Matth. 27. *Hacheldema* Syrum est, hebraice dicitur שׂדהדם. Ibidem *Golgotha* Syrum est, Hebraice dicitur גלגלת et apud omnes Evangelistas habemus *Pascha*, quod non est graecum, nec hebraeum, hebraice dicitur פסח. Vide plura apud Hieronymum in lib. de nom. Hebr. Itaque dubium esse non potest, quin eo tempore lingua vulgaris non esset hebraica, et tamen hebraice solum Scripturas in templo aut synagogis publice legebant, aut canebant. Nam ex lib. 2. Esdrae c. 8. satis colligitur, tunc lectam fuisse Scripturam hebraice non syriace; nam non intelligebat populus sine interprete. Huc etiam pertinet quod Jo. 7. dicitur, *Turba haec quae non novit Legem.*

Denique usque ad hanc diem in synagogis Judaei Scripturas hebraice legunt, cum tamen nulli nationi hoc tempore lingua hebraica sit vulgaris. Neque his repugnat, quod exstet paraphrasis chaldaica Scripturarum; nam illa vel tota, vel majori ex parte facta est post Christi adventum, et praeterea eam nunquam hebraei ita receperunt, ut publice eam pro Scriptura legerent: de quo nos agimus.

Probatur secundo ex usu Apostolorum: nam Apostoli per totum orbem terrarum Evangelium praedicarunt, et Ecclesias constituerunt, ut patet ex Paulo ad Roman. 10. et ad Coloss. 1. et ex Marci Evangelio cap. ult. Item ex Irenaeo lib. 1. cap. 3, qui cum fuerit vicinissimus Apostolicis temporibus, tamen dicit suo tempore fuisse Ecclesias jam fundatas in Oriente in Lybia, in Aegypto, in Hispaniis, in Germania, et in mediis regionibus, id est, Italia et Gallia: et tamen non scripserunt Evangelia aut Epistolas linguis earum gentium, quibus praedicabant, sed tantum hebraice, aut graece, et, ut quidam volunt, latine. Sunt enim qui existiment Marci Evangelium, ut etiam supra monuimus, latine scriptum Romae ab ipso Marco, et postea ab eodem in Graecam linguam translatum; de quo vide Damasum in vita b. Petri, Adrianum Finum, lib. 6. Flagel. cont. Jud. cap. 80. et lib. 8. cap. 62. et Petrum Antonium Beuter. Annot. 9. ad sacr. Script.

Quod autem non scripserint ullis aliis linguis, etsi eas non ignorarent, cum haberent donum linguarum, potest multis modis ostendi. Primo, quia nullum exstat vestigium ullius scripti Apostolici nisi graece: nec ullus veterum tradit, scripsisse nisi hebraice, aut graece, aut latine. Praeterea Paulus Romanis graece scripsit, cum tamen Romanis non graeca, sed latina esset vulgaris: item Petrus, et Jacobus scripserunt graece Judaeis per orbem terrarum dispersis, quibus tamen non graeca erat materna, nec hebrea, sed lingua ejus regionis, in qua habitabant, ut patet ex illo Actor. 2. *Nonne isti qui loquuntur Galilaei sunt? et ecce nos audivimus loquentes nostris linguis etc.* Ita enim dicuntur a Judaeis, qui ex variis regionibus convenerant ad urbem Hierosolymae: sic enim Lucas ait Actor. 2. *Erant autem in Hierusalem Judaei, viri religiosi ex omni natione, quae sub coelo est.* Item Joannes graece scripsit primam epistolam Parthis, ut b. Higinus testatur in epist. 1. et b. Augustinus lib. 2. quaest. Evangel. quaest. 39. et Joannes II. Papa in epist. ad Valerium, cum tamen Parthis graeca non esset materna.

Probatur tertio ex usu universalis Ecclesiae: nam, ut Augustinus docet epist. 118. contra id, quod universa Ecclesia facit, disputare, insolentissimae insaniae est: universa porro Ecclesia semper his tantum linguis, hebraea, graeca, et latina usa est in communi et publico usu Scripturarum, cum tamen jamdiu desierint esse vulgares.

Id ita esse, demonstratur. Primum ex eo, quod b. Augustinus, lib. 2. doct. Christ. cap. 11. dicit, ad intelligentiam Scripturarum esse necessariam cognitionem tantum trium linguarum, hebraicae, graecae, et latinae, quia in illis linguis Scriptura divina legeretur, nec ullus antiquus auctor meminit alicujus alterius translationis: et tamen tunc sine dubio multae aliae erant linguae vulgares. Igitur saltem primis 400. annis, quibus Ecclesia maxime floruit, non legebantur Scripturae lingua vulgari. Deinde jutxa regulam Augustini lib. 4. cont. Donat. cap. 24. et Leonis serm. 2. de Jejun. Pentec. id quod in universa Ecclesia servatur, si non possit assignari ejus initium, de Apostolica traditione descendere, et sic semper fuisse merito creditur: at nos videmus nunc, in Italia, Germania, Gallia, Hispania, Graecia, ubicumque Catholici sunt, tantum graecae et latinae linguae esse usum in publica Scripturarum lectione, nec potest hujus rei assignari principium; quis enim dicat quando coeperit iste usus?

Ad haec, in toto Oriente tempore b. Hieronymi in publico usu erat tantum editio graeca LXX. Interpretum per Origenem, Lucianum, aut Hesychium emendata. Nam ut ex ipso Hieronymo discimus praefat. in Paralip. a Constantinopoli usque ad Antiochiam in publico usu erat editio graeca Luciani, ab Antiochia usque ad Ægyptum, idest, per totam Syriam, erat in publico usu editio Origenis; per totam Ægyptum utebantur editione Hesychii; et tamen lingua Graeca non erat vulgaris a Costantinopoli usque ad Antiochiam, et multo minus in Syria et Ægypto. Nam Galatia est inter Constantinopolim et Syriam: tamen propria lingua Galatarum tempore b. Hieronymi non erat graeca, sed alia quaedam simillima linguae Trevirensium, ut ipse Hieronymus testatur praefat. lib. 2. in epistolam ad Galat.

Paeterea, Pontus, Cappadocia, Asia minor, Phrygia, Pamphilia sunt inter Constantinopolim et Antiochiam sitae, et tamen non habebant eamdem vulgarem linguam sed diversam, ut alii alios non intelligerent, ut patet ex Act. 2. et tamen isti omnes una et eadem editione Scripturarum utebantur, nimirum S. Luciani. In Syria autem eodem tempore linguam vulgarem non fuisse grae-

cam, sed aliam longe diversam, testatur b. Hieronymus in vit. Hilar., ubi dicit, Hilarionem interrogasse quemdam obsessum primo syriace, deinde graece, ut intelligerent Graeci qui aderant. S. quoque Efrem multa Syro sermone, idest, sibi vernaculo scripsit, ut s. Hieronymus in Catal. Script. refert.

Quod autem Ægyptus etiam propriam linguam haberet, testis est Athanasius in vita b. Antonii, ubi dicit, eum per interpretem disputasse cum quibusdam Philosophis graecis. b. Hieronymus quoque lib. de vir. illustr. in Antonio dicit, eum scripsisse Ægyptiace epistolas aliquot, quae postea in graecam linguam versae sint.

In Africa certum est, quousque ibi Christiani fuerunt, semper in usu publico Scripturarum fuisse solam latinam linguam: nam nulla est mentio apud ullum auctorem ullius translationis Punicae. Et b. Augustinus lib. 2. doct. Christ. cap. 13, dicit, tempore suo Psalmos in Ecclesia latine cantari consuevisse. Item b. Cyprianus serm. de orat. Domin. testatur suo tempore in Missa dici solitam praefationem illam *Sursum corda.* Augustinus de bono persever. cap. 13. dicit, in Missa post illud *Habemus ad Dominum*, mox subdi a sacerdote *Gratias agamus Domino Deo nostro*, et responderi *Dignum et justum est.* Ex quibus manifeste colligitur, in Africa Missam latine dici consuevisse, necnon Lectionem vel Epistolam, et Evangelium, quae ex praecipuis partibus sunt Missae.

At eo tempore non fuisse latinam linguam omnibus vulgarem in Africa, idem Augustinus testis est; nam exposit. inchoat. epist. ad Roman. circa med. dicit vocem hanc *Salus*, esse etiam Punicam, sed Punice significare tria; et ibidem affirmat, quosdam latine, et punice; quosdam Punice tantum scivisse, et tales fuisse pene omnes rusticos. Item serm. 35. de verb. Dom. dicit, Punicam linguam affinem esse hebraicae, et quod Romani lucrum vocant, a Poenis vocari *mammon.* b. Hieronymus etiam prefat. lib. 2. in epist. ad Galat. dicit, linguam Afrorum esse linguam Phaeniciae nonnihil immutatam: Phaenicia vero pars est Syriae.

In Hispania fuisse semper in publico usu Scripturarum solam latinam linguam, patet ex Isidoro in lib. duob. de div. Offic.; item ex Conc. Toletan. IV. c. 2. ante annos 900. celebrato, ubi statutum est, ut in tota Hispania idem ordo servaretur in canendis Psalmis, in Missis, in Lectionibus, et aliis Ecclesiasticis officiis: et deinde c. 12. 13. 14. et 15. satis aperte ostenditur, tunc latine consuevisse illa omnia legi, qui modus usque ad hoc tempus servatus est.

Nec exstat ulla memoria, aut vestigium mutationis, et tamen a multis jam saeculis desiit in Hispania lingua latina esse vulgaris. Nam ante 1100. annos separata fuit a Romano Imperio, et subiecta partim Gothis, partim Mauris, qui novam linguam sine dubio invexerunt. Gothos enim, quos Gethas alii vocant, propriam linguam habuisse, docet Hieronymus init. epist. ad Suniam et Fretellam. Quin etiam antequam Gothi linguam Hispanorum corrupissent, fuisse in Hispaniis propriam linguam, insinuat b. Hieronymus praefat. lib. 2. in epist. ad Galat. ubi dicit, in insulis Baliaribus linguam graecae affinem fuisse tunc vulgarem.

In Anglia testatur Beda lib. 1, hist. gentis suae c. 1. suo tempore quatuor fuisse linguas vulgares, pro diversitate regionum ejusdem Insulae: tamen latinam communem fuisse omnibus propter Scripturas, quia scilicet omnes utebantur editione latina Scripturarum, etsi aliqui linguas maternas proprias haberent. Idem postea servatum patet ex Thoma Waldensi tom. 3. de sacramentalib. tit. 3. et 4.

In Gallia fuisse etiam usum linguae latinae in publica Scripturarum lectione, quando Gallis non erat vulgaris lingua latina, colligitur ex Albino Alcuino praeceptore Caroli Magni in lib. de divin. Offic., necnon ex Amalario Trevirensi, qui circa annum 840. floruit, et accuratissime scripsit de Officiis Ecclesiasticis, ubi etiam ostendit, non solum in tota Gallia, sed etiam in toto reliquo Occidente eodem modo celebrata fuisse divina officia. Tunc autem in Gallia maternam linguam non fuisse latinam ex eo colligitur, quod 200. annis ante Amalarii aetatem, occupaverant Galliam Franci, qui ex Franconia Germaniae regione venientes, in Galliis cum ingenti multitudine consederunt. Porro Francos linguam propriam habuisse, scribit Hieronymus in vit. Hilarion., ubi de quodam obsesso a daemone loquens: *Videres*, inquit, *de ore barbaro et qui Francam tantum, et Latinan linguam noverat, Syra ad purum verba resonare.* Immo etiam antequam Franci Gallias occuparent, fuisse linguam Gallorum diversam a latina, indicat b. Hieronymus praefat. lib. 2. in epist. ad Galat.

Jam in Germania eodem tempore solius latinae linguae usum fuisse in publica Scripturarum lectione, aperte colligitur ex Rabano Episcopo Moguntino, qui fuit ante annos 700. Is enim lib. 2. de instit. Cler. explicans ordinem divinorum officiorum, qui tunc in Germania servabatur, manifeste significat, solum latine divinas Scripturas publice legi solitas, et non solum in Germania, sed etiam in reliquo Occidente idem servatum fuisse. indicat eodem lib. cap. 9. cum ita dicit: *Iste est Catholicus ordo divinarum celebrationum, qui ab universa Ecclesia incommutabiliter servatur etc.*

Idem intelligi potest ex Ruperto Tuitiensi, qui ante annos 400. in Germania floruit, et lib. 1. de divinis Offic. apertissime ostendit, in Germania, sicut in reliqua Ecclesia, nonnisi latine divinas Scripturas in Ecclesia legi consuevisse. Germanis autem nunquam fuisse linguam latinam vulgarem certissimum est, tum ex Hieronymo in epist. ad Suniam et Fretellam, et in vita Hilarionis, tum etiam quia lingua germanica non habet ullam cum latina affinitatem, ut dici possit nata paulatim ex latinae linguae corruptione, quomodo natae sunt italica, hispanica, atque gallica.

In Boemia, et finitimis regionibus, quibus etiam nunquam fuit lingua latina vulgaris ante annos 500. latine divinae Scripturae in Ecclesiis legebantur. Nam extat epistola Gregorii VII. lib. 7. epist. ejus manu scriptarum ad Ducem Boemorum, in

quibus dicit, se justis de caussis non voluisse eis permittere ut divina officia lingua sclavonica celebrarent, ut ipsi postulaverant.

Denique in Italia sine ulla controversia semper latine Scripturae divinae in Ecclesia lectae sunt. Nam ordo Romanus divinorum officiorum idem est nunc quoad substantiam, qui fuit ab initio Ecclesiae. Isidorus enim lib. 1.de offic. Ecclesiast. cap. 15. affirmat, a b. Petro coepisse hunc ordinem divinorum officiorum, quo utitur Ecclesia Romana: quem tamen postea auxit, et in meliorem formam redegit Gelasius I. ut patet ex Decreto distinct.15. can. *Sancta Romana*.Et postea rursum Gregorius I., ut patet ex libro sacramentorum ab ipso edito. Deinde etiam Gregorius VII. eum ordinem, temporum negligentia nonnihil depravatum, in pristinam formam restituit, ut patet ex can. *In die*, consecrat. distinc. 5. quod idem nostris diebus fecit Pius V. Pontifex.

Itaque ex collatione horum locorum intelligimus, hoc tempore Romanam Ecclesiam non solum eadem lingua, sed etiam eodem ordine, et numero lectionum et Psalmorum divina officia celebrare, quo ante annos mille, tempore Gelasii celebrabat.

Desiisse autem jamdudum in Italia linguae latinae usum apud populum, dubium esse non debet, siquidem Radevicus, qui anno 1170. florebat, lib. 2. de reb. gestis Friderici cap. 70. scribit, in electione Victoris Papae his vocibus populum acclamasse: *Papa Vittore Santo Pietro l'elegge.* Beatus etiam Thomas, qui ante annos 300. floruit, in Comment. cap. 14. 1. ad Cor. testatur, suo tempore aliam fuisse in Italia linguam qua populus utebatur, et aliam qua Scripturae in Ecclesia legebantur. Habemus igitur in universa Christi Ecclesia id semper esse servatum, ut sacrae Scripturae graeca tantum, et latina lingua publice legerentur, tametsi eae linguae maternae, ac vulgares non essent. Quo argumento, certe non video quid efficacius desideremus ad reprimendam audaciam hujus temporis Novatorum.

Sed accedat argumentum quartum ab ipsa ratione petitum. Nam convenit omnino ad Ecclesiae unitatem conservandam, ut publicus usus Scripturarum sit in aliqua lingua communissima: nisi enim sit Scripturarum publicus usus in lingua communi, tolletur in primis communicatio Ecclesiarum: nemo enim neque indoctus, neque indoctus frequentabit Ecclesias, nisi in sua patria: et praeterea non poterunt fieri ulla generalia Concilia, nec enim Patres omnes, qui ad Concilium veniunt, habent donum linguarum, et haec est ratio a priori,cur Apostoli omnia fere graece scripserint, quia tunc lingua graeca erat omnium communissima, ut M. Tullius testatur in Orat. pro Archia Poeta: *Graeca*, inquit, *leguntur in omnibus fere gentibus, Latina suis finibus exiguis sane continentur.*

Deinde autem conversae sunt Scripturae in linguam latinam, quia paulo post crescente Imperio Romano, desiit graeca lingua esse communis in Occidente, et coepit latina esse communis, saltem apud eruditos in tota Italia, Gallia, Hispania, Africa, aliisque regionibus. Cum igitur etiam nunc nulla sit communis toti Occidenti nisi latina, certe in ea Scripturae divinae legendae sunt.

Quinto, si ulla ratio esset, cur Scripturae lingua vulgari in coetu Fidelium legi deberent, ea certe esset potissima, ut omnes intelligerent: at certe populus non intelligeret Prophetas, et Psalmos, et alia quae in Ecclesiis leguntur, etiamsi lingua materna legerentur; nos enim qui latine scimus, non propterea continuo intelligimus Scripturas, nisi expositores legamus vel audiamus: quomodo ergo intelligerent homines imperiti? praesertim cum Scripturae eo sint obscuriores, quo magis in peregrinas linguas trasferuntur.

Quid, quod populus non solum non caperet fructum ex Scripturis, sed etiam caperet detrimentum? acciperet enim facillime occasionem errandi tum in doctrina Fidei, tum in praeceptis vitae ac morum: nam ex Scriptura non intellecta natae sunt omnes haereses, ut ostendit Hilarius in extr. lib. de Synod. quod etiam Lutherus agnovit, qui Scripturam librum haereticorum vocavit; et experimento idem comprobatur.

Refert enim Cassianus collat. 10. cap. 2. 3. 4. et 5. Anthropomorphitarum absurdissimos errores ex sola imperitia esse natos, et Æneas Sylvius in lib.de orig.Boemor.refert errores crassissimos Thaboritarum, Orebitarum, et aliorum, qui Scripturas materna lingua legebant, et non intelligebant. Quod idem accidit Davidi Georgio omnium haereticorum pestilentissimo, qui nullam linguam noverat, nisi suam maternam, idest, Batavorum; et tamen ex Scripturis collegerat, se esse Dei Filium et Messiam, ut patet ex libro sive epistola, quam de illius erroribus ediderunt Basileenses.

Praeterea, si popolus rudis audiret lingua sua vulgari legi ex Cant. Cantic. *Osculetur me osculo oris sui.* Et *Laeva ejus sub capite meo, et dextera illius amplexabitur me.* Et illud Oseae: *Vade et fac tibi filios fornicationum*: necnon adulterium Davidis, incestum Thamar, mendacia Judith, et quemadmodum Joseph fratres suos inebriavit; Sara, Lia, et Rachel dederunt ancillas viris suis in concubinas, et multa alia eorum, qui in Scripturis magna cum laude commemorantur; vel provocaretur ad hujusmodi imitanda, vel contemneret sanctos Patriarchas, ut olim Manichaei, vel putarent mendacia esse in Scripturis. Et cum tam multas apparentes contradictiones in Scripturis esse videret, et solvere non posset, periculum esset, ne tandem nihil crederet.

Audivi ab homine fide digno, cum in Anglia a Ministro Calvinista in templo legeretur lingua vulgari caput 25. Ecclesiastici, ubi multa dicuntur de malitia mulierum; surrexisse foeminam quandam, atque dixisse: *Istudne est verbum Dei? immo potius verbum Diaboli est.*

Sexto, si oporteret lingua vulgari Scripturas sacras publice legere, oporteret etiam singulis aetatibus mutare translationes. Nam linguae vulgares singulis seculis magna ex parte mutantur, ut Horatius in arte poet., et experientia ipsa docet. Tot vero translationum mutationes, non sine gravissimo periculo et incommodo fierent. Nam non sem-

per inveniuntur idonei interpretes; atque ita multi errores committerentur, qui non possent postea facile tolli, cum neque Pontifices, neque Concilia de tot linguis judicare possint.

Septimo, videtur omnino majestas divinorum officiorum requirere linguam magis gravem et venerandam, quam sint illae quibus vulgo utimur, si id commode fieri possit: Praesertim cum in sacris mysteriis multa sint, quae secreta esse debent, ut etiam veteres docent. Dionysius c.1,et ult. Eccles. Hierarch. Origenes hom. 5. in Num. Basilius de Spir. sanct. cap. 27. Chrysostomus hom. 24. in Matth. et Gregorius lib. 4. Dialog. cap. 56. Neque ad rem est responsio Kemnitii, qui conatur ostendere, non esse ullo modo Latinam linguam sanctiorem, magis venerandam, quam caeterae sint. Non enim dicimus esse sanctiorem nec etiam graviorem, si verba spectemus, sed dicimus hoc ipso esse graviorem et magis reverendam, quod non est vulgaris.

His omnibus accedant sanctorum gravissimorum Patrum testimonia, Basilii graeci, et Hieronymi latini, qui quidem non judicabant expedire, ut omnes homines sine delectu Scripturas tractarent, etiamsi id non posset eo tempore facile impediri, cum graeca et latina lingua quibusdam populis adhuc essent vulgares. Refert Theod. lib. 4. hist. c. 17. cum Praefectus culinae Imperatoris nescio quid de Scripturis protulisset, eum a magno Basilio reprehensum audivisse: *Tuum est de pulmentis cogitare, non dogmata divina decoquere*. Quid, obsecro, nunc diceret s. Basilius, si pharmacopolas, sutores, caeterosque opifices, etiam e pulpitis sacra eloquia tractare apud Lutheranos, Calvinistas, atque Anabaptistas videret? Hieronymus in epist. ad Paulinum de Stud. Scriptur. *Quod medicorum est*, inquit, *promittunt medici, tractant fabrilia fabri. Sola Scripturarum ars est, quam sibi passim omnes vindicant. Scribimus indocti, doctique poemata passim, hanc garrula anus, hanc delyrus senex, hanc sophista verbosus, hanc universi praesumunt, lacerant, antequam discant.*

Quae Hieronymi querimonia nunc maxime locum habet in tota Germania et Gallia. Omnes enim opifices, non solum viri, sed etiam foeminae Scripturas habent in manibus, et ex earum lectione ad imperitiam suam adiungunt indocilitatem et arrogantiam. Quia enim possunt verba Apostoli recitare, et allegare libros et capita, putant se omnia scire, nec ullo modo doceri se patiuntur. Vide Jo: Cochlaeum in lib. de vit. et act. Luth. anni 1522,

CAPUT XVI.

Solvuntur objectiones haereticorum.

Sed videamus, quid illi contra obiiciant. Primo loco, proferunt verba S. Pauli ex priore ad Cor. cap. 14. ubi Apostolus docet, publicas Ecclesiae lectiones et preces debere fieri lingua vulgari, sic enim ait: *Etenim si incertam vocem det tuba, quis parabit se ad bellum? Ita et vos per linguam, nisi manifestum sermonem dederitis, quomodo scietur id quod dicitur? eritis enim in aera loquentes*. Et infra: *Si orem lingua, spiritus meus orat; mens autem mea sine fructu est. Quid ergo? Orabo spiritu, orabo et mente: psallam spiritu, psallam et mente. Caeterum si benedixeris spiritu, qui supplet locum idiotae, quomodo dicet Amen super tuam benedictionem? quoniam quid dicas nescit: nam tu quidem bene gratias agis, sed alter non aedificatur.*

Respondeo: in primis certum esse, in magna parte hujus capitis non agi de lectione Scripturarum, nec de officiis divinis, sed de exhortatione spirituali, sive collatione. Ut enim olim Monachi inter se conveniebant, et conferebant de rebus spiritualibus, unde existunt collationes Patrum apud Cassianum, ita etiam in prima Ecclesia, ut indicat b. Justinus in fine Apolog. 2., conveniebant Christiani diebus Dominicis, et primum legebantur Scripturae, deinde fiebat concio ab Antistite, tum celebrabantur mysteria, postremo inter se de rebus divinis sermones miscebant.

Ne igitur turbationem pareret multitudo, Apostolus instituerat, ut duo aut tres tantum in singulis collationibus loquerentur, et caeteri audirent, ac dijudicarent, et si forte dum unus diceret, alteri inspiratum fuisset aliquid melius, ut primus taceret et secundus loqueretur. Et quia apud Corinthios interdum aliqui erant, qui ut ostentarent donum linguarum, peregrina lingua utebantur, Apostolus eos corrigit: nam exhortationes ab omnibus debent intelligi.

Hanc esse veram expositionem majoris partis hujus capitis intelligi potest, tum ex eo quod hunc locum ita interpretati sunt Veteres, Cyprianus in epist. ad Pompejum, et in epist. ad Quirinum de haeret. rebaptiz., cujus expositionem laudat b. Augustinus lib. 2. de Baptis. cont. Donat. c. 8. item Basilius in quaest. brevit. explic. quaest. 278. Ambrosius, Sedulius, Haymo, Theodoretus, et Oecumenius in hunc locum: tum etiam ex verbis Apostoli. Nam illud *Prophetae duo, aut tres dicant, et caeteri dijudicent*: Et illud *Si alii revelatum fuerit, prior taceat*: Et illud *Mulieres in Ecclesia taceant*, et similia multa nonnisi ad exhortationem referri possunt: nam lectio Scripturarum et divina officia non debent a Prophetis dijudicari: nec tunc inspirantur cum leguntur, sed jam olim inspirata recitantur: nec unquam mulieres in Ecclesia divina mysteria celebraverunt. De exhortatione igitur intelliguntur illa verba nobis obiecta: *Si incertam vocem det tuba, quis parabit se ad bellum? Ita et vos per linguam, nisi manifestum sermonem dederitis, quomodo scietur id quod dicitur? eritis enim in aera loquentes.*

At manet adhuc difficultas de illis verbis: *Si orem lingua, spiritus meus orat; mens autem mea sine fructu est. Quid ergo? Orabo spiritu, orabo et mente: psallam spiritu, psallam et mente: caeterum si benedixeris spiritu, qui supplet locum idiotae, quomodo dicet Amen super tuam benedictionem? quoniam quid dicas nescit.* In his enim verbis non de exhortatione, sed de precibus et Psalmis agi videtur. Ubi obiter notandunm est,

Ambrosium et Haymonem legisse hunc locum duplici interrogatione. *Quis supplet locum idiotae? quomodo respondebit Amen?* tamen Graeci semper legerunt, ut nostra vulgata lectio habet *Qui supplet locum idiotae, quomodo respondebit Amen?* quam et Calvinus, Beza, et alii adversarii nostri probant ut veriorem.

Ad hanc igitur tollendam difficultatem aliqui respondent: etiam in his verbis agi de exhortatiene, non de precibus. Ita Basilius, Theoderetus, et Sedulius paulo ante nominati. Sed videtur difficile hoc defendere: nam προσεύξομαι et ψαλῶ et εὐχαριστεῖς, quibus vocibus Apostolus utitur, non significant *concionari*, sed *precari*, et *canere*, et *gratias agere*. Quocirca Chrysostomus et Theophylactus, necnon Ambrosius et Haymo hunc locum de precibus intelligunt.

Alii ergo dicunt: Apostolum quidem loqui de divinis officiis, sed non requirere ut totus populus intelligat, sed solum ut intelligat aliquis, qui vice populi respondeat, hoc enim significari illis verbis: *Qui supplet locum idiotae, quomodo respondebit Amen?* Ita intellexerunt hunc locum Haymo, Primasius, Petrus Lombardus, b. Thomas, et alii quidam ex latinis. Sed non videtur omnino solida solutio: nam illa verba Apostoli ὁ ἀναπληρῶν τον τόπον τȣ ἰδιώτȣ, non signignificant secundum usum graecae linguae *qui gerit vices idiotae*, sed *qui adimplet locum idiotae*, idest, *qui sedet in locis idiotarum, qui occupat locum idiotarum, qui est ex idiotis et idiota*, ut exponunt Chrysostomus et Theophylactus hoc loco: nam non solum profani auctores sed etiam sacri non utuntur nomine illo τόπος pro *vice*, sed adverbio ἀντὶ: ut patet lib. 1. Machab. cap. 9. *Surrexit loco Judae*, et cap. 11. *Ut regnaret loco patris sui.* et cap. 13. *Loco Jonathae fratris sui*, et cap. 14. *Summus Sacerdos loco ejus*, semper enim est ἀντὶ.

Alia est aliorum sententia: Apostolum cum dicit *qui adimplet locum idiotae*, intelligere eum, qui est idiota, tamen idiotam vocare non eum, qui est revera idiota, sed qui officio est idiota, idest, qui respondet pro idiotis; sicut vocamus interdum hominem popularem eum, qui, etsi patritus sit, tamen sequitur factionem populi: ita haec opinio erit eadem cum superiori, sed paulo aliter explicata. Ita hunc nodum expedire voluit Sixtus lib. 6. Biblioth. sanct. annotat. 263. ubi etiam monet, verba Chrysostomi hom. 35. in prior. ad Cor. non esse fideliter reddita. Verba enim Chrysosostomi sunt, ἰδιώτην δὲ λάϊκον λέγει: vertit autem interpres; *Idiotam autem promiscuam plebem vocat*, cum vertere debuerit, *Idiotam autem vocat laicum*, idest, hominem pro laicis in Ecclesia constitutum.

Sed neque haec explicatio videtur huic loco omnino quadrare, siquidem objici potest: tempore Apostolorum totum populum respondere solitum in divinis officiis, nec fuisse ullum pro laicis constitutum. Nam Justinus sub finem 2. Apolog. pro Christian. disertis verbis dicit, totum populum in Ecclesia respondere consuevisse *Amen*, cum Sacerdos terminabat orationem, vel gratiarum actionem.

Idem etiam postea longo tempore servatum esse tam in Oriente, quam in Occidente, patet ex liturgia Chrysostomi, quae habetur in fine operum eius, ubi apertissime distinguuntur quae Sacerdos, quae Diaconus, et quae populus in divinis officiis canebant. Item ex Cypriano serm. de orat. Domin. ubi dicit, plebem respondere *Habemus ad Dominum*, et ex Hieronymi praefat. 2. in epist ad Galat. qui scribit, in Ecclesiis urbis Romae quasi coeleste tonitru audiri populum reboantem *Amen*.

Vera igitur sententia est, Apostolum hoc loco non agere de divinis officiis, nec de publica Scripturarum lectione, sed de canticis spiritualibus, quae Christiani componebant ad laudandum Deum, et gratias ei agendas, et simul ad suam et aliorum consolationem et aedificationem. Non loqui Apostolum de Scripturis vel officiis divinis ex eo probatur, quod Scripturae sine dubio legebantur graece, et divina officia fiebant graece in Graecia, ut etiam haeretici admittunt: Apostolus autem hic loquitur de oratione et gratiarum actione, que fit per donum linguarum, lingua aliqua maxime extranea, quam nemo intelligebat, ut Arabica, vel Persica, ut Chrysostomus, et alii omnes exponunt; immo etiam, quam non intelligebat saepe is qui loquebatur, ut illa verba indicant: *Si orem lingua, spiritus meus orat, mens autem sine fructu est*, idest, si orem ex dono linguarum, lingua quam non intelligam, *spiritus meus orat*, idest, *affectus meus orat*, tamen *mens sine fructu est*, idest, *intellectus non eruditur*, quia non intelligo quid dicam. Item illa: *Qui loquitur lingua, non hominibus loquitur, sed Deo, nemo enim audit*, idest, *nemo attendit, quia nemo intelligit*. Non ergo loquitur de divinis officiis, quae cum graece fierent, a multis intelligebantur, sed loquitur de oratione, seu laude Dei, et gratiarum actione, quas interdum lingua peregrina aliqui in collectionibus illis canebant.

Porro consuevisse Christianos cantica spiritualia componere, et canere in Ecclesia tempore collationum spiritualium, certissimum est. Nam hoc docet Eusebius lib. 2. hist. cap. 17. ex Philone; item Dionysius cap. 3. de divin. nom. et cap. seq., ubi adducit multa ex canticis Hierothei. Tertullianus quoque in Apologet. cap. 39. describens Agapem Christianorum, idest, publicam coenam, quae in Ecclesia fiebat, dicit, consuevisse eos qui poterant, ex proprio ingenio aliquid canere Deo. Denique Apostolus ipse Ephes. 5. Coloss. 3. hortatur, ut in Psalmis, et hymnis, et canticis spiritualibus commoneant seipsos: quem locum Haymo intelligit de canticis quae ipsi componebant. Quoniam igitur ista cantica fiunt ad populi consolationem, vult Apostolus ut fiant lingua quae intelligatur, ut idiotae qui non sciunt similia componere, saltem possint ea confirmare dicendo *Amen*.

At objicies. Sicut Apostolus volebat ista cantica fieri lingua vulgari, ut populus subjiceret *Amen*, ita etiam debuit velle, ut divina officia celebrarentur lingua vulgari, ut populus respondere posset *Amen*. Respondeo: negando consequentiam, quia divina officia fiebant lingua graeca, quam multi de populo intelligebant, etsi non omnes, et hoc satis erat, non enim volebat Apostolus, ut omnes pos-

sent respondere. Praeterea, tunc quia Christiani erant pauci, omnes simul psallebant in Ecclesia, et respondebant in divinis officiis: at postea crescente populo, divisa sunt magis officia, et solis Clericis relictum est, ut communes et preces et laudes in Ecclesia peragant. Denique finis praecipuus illorum canticorum erat instructio et consolatio populi: fiebant enim in collationibus loco exhortationis:et ideo aequum erat ut a plurimis intelligerentur, et nisi lingua nota facta fuissent, vel mox sequuta fuisset interpretatio, periisset praecipuus fructus ipsorum. At divinorum officiorum nec est finis praecipuus instructio vel consolatio populi,sed cultus Dei,et quae populum scire oportet, ex divinis officiis a pastoribus explicantur.

Secunda objectio. Ex oratione non intellecta nulla utilitas sequitur Isa. 29. et Matth. 15. *Populus hic labiis me honorat etc.* Et 1. Corint. 14. *Si orem lingua,spiritus meus orat,mens autem sine fructu est*; igitur preces omnes tam publicae, quam privatae lingua vulgari fieri debent. Quae objectio Calvini est; Sed facilem habet solutionem: nam imprimis falsum est, ex publica oratione Ecclesiae nullum fructum a populo percipi,nisi ea oratio a populo intelligatur: nam oratio Ecclesiae non fit populo, sed Deo pro populo. Itaque non est opus ut populus intelligat, ut ei prosit, sed satis est,si intelligat Deus. Quemadmodum si quis apud Regem latine oraret pro aliquo rustico, certe rusticus fructum inde percipere poterit, etiamsi non intelligat orationem advocati sui.

Praeterea, Ecclesia orat pro fidelibus et aliis peccatoribus, qui saepe non solum non intelligunt, sed nec audiunt, nec volunt pro se orari; et tamen non frustra Ecclesia orat; quanto igitur magis non frustra orat pro fidelibus praesentibus et cupientibus orari pro necessitatibus suis? Hinc Levitic.16. Deus praecipiebat, ut dum Sacerdos Sanctuarium ingressus pro se et pro populo oraret, populus foris maneret, ita ut non solum non intelligeret, sed nec audiret, nec videret Sacerdotem; quod etiam factum esse tempore Zachariae legimus Lucae 1. et tamen quis dubitare potest, quin illa oratio populo prodesset? Hinc etiam Origenes hom.20. in Josue: *Si vides*,inquit,*aliquando legi Scripturam in auribus tuis quam non intelligis,interim hanc primam scias te suscepisse utilitatem,quod solo auditu velut precantatione quadam,noxiarum virtutum, quae te obsident,virus depelliur.*Et Chrysostomus homil. 3. de Lazaro:*Quid* inquit, *si non intelligamus quae continentur in sacris libris? maxime quidem, etiamsi non intelligas illic recondita, tamen ex ipsa lectione multa nascitur sanctimonia.*

Neque solum populus ex oratione alterius, fructum percipere potest, quamvis eam non intelligat, sed etiam ex ea quam ipsemet pro se ipso ad Deum fundit: nam ut S. Augustinus docet lib. 3. doct. Christ,c.9.Judaei non frustra colebant Deum figuris et caeremoniis variis, quarum verificationes multi eorum minus intelligebant, quam verba latina nostri rustici.

Praeterea idem Augustinus lib. 6. de Bapt. cap. 25. *Multi irruunt*, inquit, *in preces, non solum ab imperitis loquacibus, sed etiam ab haereticis compositas,et per ignorantiae simplicitatem non eas valentes discernere, utuntur eis, arbitrantes quod bonae sint, nec tamen quod in eis perversum est evacuat illa, quae ibi recta sunt, sed ab eis potius evacuatur.* Quibus verbis docet S. Augustinus, etiam preces, in quibus aliquid haeretici admixtum est, non carere fructu, quando simpliciter dicuntur ab eo qui nescit quid dicat, et putat se bene dicere. Nam, ut idem Augustinus ibidem ait, plerumque precis vitium superat precantis affectus. Deus enim non tam respicit quid dicamus, quam quid dicere cupiamus; si ergo preces non intellectae et malae, non sunt infructuosae, quando dicuntur bona fide, quanto magis preces optimae ab Ecclesia institutae, etiamsi non intelligantur, proderunt?

Hinc Origenes hom. 20. in Josue: *Etsi nos*, inquit, *non intelligimus, quae de ore proferimus, illae tamen virtutes quae nobis adsunt intelligunt, et velut carmine quodam invitatae,adesse nobis, et ferre auxilium delectantur etc.*Quam rem duabus similitudinibus illustrat: *Si enim creditum est*, inquit, *a Gentilibus, quod quaedam carmina, quas praecantationes appellant, quibus istud artis est,insusurrantes,nominibus quibusdam compellatis, quae ne illi quidem qui invocant,norunt, ex solo vocis sono, vel sopiantur serpentes,vel etiam de cavernis protrahantur abstrusi; quanto magis totius praecantationis, et carminis validiorem et potentiorem ducendam credimus quamcumque Scripturae sanctae, vel sermonum, vel nominum appellationem?* Et infra: *Solent medici praebere interdum cibum aliquem, interdum etiam potum dare, nec tamen in edendo ipso cibo, vel in potando sentimus quia utile est etc. Hoc ergo modo*, inquit,*credendum est etiam de Scriptura sancta, quia utilis est, et animae prodest, etiamsi sensus noster ad praesens intelligentiam non capit* Haec ille.

Praeterea,si necessarium esset intelligere quidquid orantes, vel Deum laudantes dicimus; profecto rari, aut nulli possent Psalmos Davidis canere, et Prophetas, atque Apostolos in divinis officiis legere. Quotus enim quisque est, qui intelligat omnium Psalmorum, Prophetarum, et Apostolorum sententias, quam multa occurrunt dum psallimus, quae non intelligimus? nec tamen debemus currere ab Ecclesia ad commentaria, et non propterea frustra psallimus,modo cum devotione et reverentia psallamus: scimus enim quidquid illud sit, ad Dei laudem pertinere. Quid, quod S. Antonius dicere solebat, illam esse perfectam orationem, in qua animus ita absorbetur in Deum, ut non intelligat ipse verba sua?

Neque his repugnant Scripturae illae: *Populus hic labiis me honorat.* Et: *Si orem lingua,spiritus meus orat, mens autem sine fructu est.* Nam in priore non agitur de oratione aut lectione, sed de iis qui ore profitentur pietatem,dicuntque se Deum diligere, et tamen factis contrarium agunt, ut exponit Hieronymus in cap. 29. Isaiae,et Augustinus lib. 22. contra Faustum, cap. 55. Si tamen quis velit ea verba ad orationem referre, is dicere de-

bet, reprehendi eos, qui, quamlibet sibi nota lingua orantes, non attendunt quid dicant, sed vagantur animo ad alia negotia.

In posteriore Scriptura non reprehenditur oratio quae non intelligitur, sed ei anteponitur oratio quae intelligitur. Non enim Apostolus dicit orationem esse sine fructu, sed mentem. Qui enim orat lingua quam non novit, ut cum rudes homines recitant latine septem Psalmos, affectu quidem et spiritu proficiunt, tamen mens eorum sine fructu est, quia non eruditur. Eiusmodi vero orationem non reprehendi ut malam et penitus infructuosam, declarat Apostolus illis verbis: *Nam tu quidem bene gratias agis*. Et idem confirmat aperte Chrysostomus hoc loco. Adde, quod, ut supra ostendimus, Apostolus loquitur de lingua, quam nemo in tota Ecclesia intelligere potest. Quocirca frustra haec Apostolica verba adversus consuetudinem Ecclesiae Catholicae adducuntur: etsi enim in communibus Ecclesiae precibus latinis mens rusticorum sine fructu maneat: tamen non manet affectus rusticorum sine fructu, nec mens plurimorum aliorum qui latine sciunt, et fructus mentis qui deest idiotis, compensatur utilitatibus multis quae inde proveniunt, quod Scripturae in publico conventu, communissimo idiomate, idest, latino assidue leguntur.

Objectio tertia Brentii in Decretal. cap. Quoniam in plerisque, tit. de offic. jud. ord. Innocentius III. praecipit, ut cum in aliqua urbe permixti sunt homines diversarum linguarum, Episcopus provideat viros idoneos, qui diversis linguis divina officia celebrent, et Sacramenta administrent diversae linguae hominibus.

Respondeo: Innocentium tantum loqui in eo decreto de lingua Graeca et Latina. Quia enim tempore Innocentii capta est Costantinopolis a Latinis, et Imperatore ac Patriarcha Constantinopolitano latinis existentibus, permulti erant in Graecia Latini Graecis admixti; postulatum fuit a Pontifice in Concilio generali Lateranensi, ad quod Graeci et Latini convenerant, ut permitteret duos Episcopos ordinari in talibus locis. Pontifex autem cum Concilio respondit non convenire, ut sint duo Episcopi in una Ecclesia, sed tamen debere Episcopum providere, ut sint ministri idonei, qui graece grecis, et qui latine Latinis sacra celebrarent. Estque hoc decretum cap. 9. Concilii, et inde sumptum est cap. Quoniam in plerisque.

Quod igitur non loquatur decretum de linguis vulgaribus patet, tum ex historia jam recitata, tum etiam quia decretum fuisset maxime in Italia observatum, ubi Pontif. Max. residet, et temporale dominium habet. At in Italia nunquam id observatum est: nam S. Thomas qui floruit paulo post decretum factum, officium composuit latine de festo Corporis Domini, quod etiam hodie retinemus, cum tamen ipse in Comment. 1. Cor. 14. fateatur, linguam vulgarem Italorum suo tempore non fuisse latinam.

Objectio quarta ejusdem Brentii. Finis divinorum officiorum publicarumque lectionum est populi instructio, consolatio, et aedificatio: nam Rom. 15. dicitur. *Ut per patientiam et consolationem Scripturarum spem habeamus*. Et. 1. Corinth. 14. *Volo quinque verba in sensu meo loqui, ut alios instruam, quam decem millia verborum in lingua*. Et ibidem. *Cum convenitis, unusquisque vestrum Psalmum habet, doctrinam habet, Apocalypsim habet, linguam habet, interpretationem habet, omnia ad aedificationem fiant:* at ex lingua ignota et peregrina, quae instructio, quae aedificatio, quae consolatio percipi potest?

Respondeo: et propositionem et assumptionem hujus argumenti falsam esse. Nam finis praecipuus divinorum officiorum non est populi instructio, vel consolatio, sed cultus Deo ab Ecclesia debitus. Clericorum enim officium est, nomine totius populi Christiani perpetuo immolare Deo sacrificium laudis. ut ipse requirit Psal. 40. et more militum excubare, ac vigiliis et orationibus tota castra Ecclesiae protegere. Isai. 62. *Super muros tuos, Hierusalem, constitui custodes: tota die et nocte in perpetuum non tacebunt*. Deinde, qui non sunt imperitissimi, ii latine sciunt, et instruuntur, dum audiunt divina officia: caeteri autem non instruerentur, etiamsi vulgari lingua officium celebraretur, non enim in verbis, sed in sensu instructio est. Quare plebis instructioni deserviunt conciones frequentissimae, quae in singulis Ecclesiis fieri debent.

Neque tria illa Scripturae testimonia sententiae nostrae ulla ratione officiunt. Fatemur enim, Scripturas sacras magnam adferre Fidelibus consolationem, ut Rom. 15. Apostolus monet, sed doctis quidem dum leguntur, indoctis autem dum a concionatoribus explicantur. Et merito S. Paulus mavult quinque verba in sensu suo ad instructionem loqui, quam decem millia verborum in lingua, quia melior est cohortatio, quae ab omnibus intelligitur, licet brevissima sit, quam ea quae non intelligitur, etiamsi sit longissima. Denique per illa quinque vocabula, psalmum, doctrinam, apocalypsim, linguam, et interpretationem, non intelliguntur Scripturae divinae, sed quinque dona gratis data: nam paulo ante in hoc eodem capite Apostolus de iisdem donis ita loquitur: *Si venero ad vos linguis loquens, quid vobis prodero, nisi vobis loquar aut in revelatione, aut in scientia, aut in prophetia, aut in doctrina?*

Itaque per linguam intelligit donum linguarum: per doctrinam intelligit donum docendi, quae ad bonos mores, vel etiam Fidem pertinent: per apocalypsim donum revelationis: saepe enim Deus tunc sedentibus in ecclesia revelabat mysteria: per interpretationem intelligit donum exponendi Scripturas, et de una lingua in aliam transferendi, quod donum etiam prophetiam saepissime Paulus vocat: per psalmum intelligit donum gratis datum psallendi, ut recte Chrysostomus exponit, donum componendi spiritualia cantica, et ea in ecclesia modeste canendi. Sensus igitur est, cum in vestris conventibus et collationibus possitis exercere haec omnia dona linguarum, revelationis etc., videte ut nihil fiat ad ostentationem, sed omnia ad utilitatem et aedificationem.

Objectio quinta Kemnitii. Christus praedicavit

lingua vernacula: Apostoli in die Pentecostes loquebantur variis linguis magnalia Dei, et postea dispersi per orbem terrarum praedicaverunt ubique linguis eorum populorum quibus praedicabant; igitur oportet variis linguis, iisque vernaculis Scripturas divinas habere: nam si non inquinatur verbum Dei si proferatur lingua vulgari, cur inquinabitur si scribatur lingua vulgari?

Respondeo: hoc argumento nihil concludi: nam si bona est consequentia a praedicatione ad Scripturam, cur Apostoli solum scripserunt graece, cum praedicaverunt tam multis linguis? Igitur verbum Dei recte praedicatur lingua vulgari, quia praedicatio explicationem continet, quam omnes facile capiunt: at cum scribitur, nudum scribitur, nec ab omnibus capitur. Itaque quemadmodum non licet sic argumentari: Matres dant infantibus panem dissectum in particulas, vel etiam praemansum; possent igitur dare etiam integrum et solidum, nam est idem panis. Ita non licet argumentari: ministratur populis verbum Dei explicatum a concionatore; igitur ministrari etiam debet sine explicatione et lingua vulgari scriptum.

Sexta objectio ejusdem Kemnitii. B. Hieronymus testatur, se vertisse Scripturas in linguam sclavonicam. Item, Scripturae versae sunt olim in linguam chaldaicam, quae tunc erat vulgaris, et postea in graecam linguam, quae etiam tunc erat vulgaris, et Apostoli illa translatione usi sunt. Postmodum etiam versae sunt in linguam latinam, quando illa erat vulgaris, et Christus in cruce Scripturam citavit sermone syriaco, idest, vulgari; igitur nullum est piaculum eas vertere in linguas vulgares.

Respondeo: in primis nos non negare, posse Scripturas verti in linguas vulgares: sed quod contendimus est, non debere publice legi lingua vulgari, nec passim omnibus permitti legendas Scripturas lingua vulgari. Utrum autem Hieronymus verterit in linguam sclavonicam divinas Literas, non certo scio. Nusquam enim id legi apud Hieronymum, vel apud ullum Veterem: tamen si id fecit, non ideo fecit, ut publice legeretur Scriptura sclavonice, sed ad consolationem eorum hominum, qui ea sine periculo uti poterant, quemadmodum et apud nos hoc tempore certis quibusdam hominibus conceditur. Porro, editio chaldaica non tam versio, quam paraphrasis est, nec unquam apud catholicos magnam habuit auctoritatem.

Quod vero de graeca translatione adfertur, pro nobis facit: non enim in linguam graecam translatae sunt Scripturae, quia ea lingua esset quibusdam vulgaris, sed quia communissima erat. Nam certe Ptolomaeo Regi Aegypti, qui eas transferri curavit, non erat vulgaris lingua graeca. Idem dico de latina, translatas videlicet Scripturas in linguam latinam, eo quod illa esset communis in toto Occidente, tametsi quibusdam paucis adhuc esset vulgaris.

Ad illud de Christo. Etsi Epiphanius haeresi 69. quae est Arianorum, existimet, Christum in cruce partim hebraice, partim syriace protulisse illam sententiam, *Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me:* tamen probabilius est, totam hebraice a Christo pronunciatam, ut est in ipso Psal. 21. nulla enim erat caussa, cur Dominus verba Davidis hebraice inciperet, ac deinde mutaret in syriacum idioma. Quare d. Hieronymus in libro de nomin. hebr. tractans hunc locum, non dicit esse verba syriaca, quod tamen semper monere solet in iis quae syriaca sunt: sed ponit verba hebraica, אלי אלי למה עזבתני: et latinis literis ita reddit; *Eli, eli, lamma azabthani*, quae certum est esse hebraica.

Erasmus quoque, cui multum Kemnitius tribuit, in annotatione ad hunc locum docet: Christum pure hebraice illa verba protulisse. Adde, quod syriace sic dixisset, *Hil, hil lemana sebactani:* quod autem in graeco et latino habemus *sebactani*, non *azabthani*, ut esse debuit, factum est, ut facilius pronuntiaretur, quemadmodum dicere solemus, Isaiam, Ezechiam, Hieremiam, Assuerum, et alia hujusmodi pro *Jesajahu*, *Irmejahu*, *Chizkiahu*, *Achascueros*, et aliis hebraicis durissimis vocibus.

Objectio septima Kemnitii. Chrysostomus saepissime hortatur laicos ad lectionem Scripturarum; igitur par est, Scripturas vulgari lingua omnibus permitti. Et quamquam Kemnitius nulla Chrysostomi loca adduxit, possumus tamen nos loca ejus annotare. Homil. 9. in epist. ad Coloss. *Audite*, inquit, *obsecro, seculares omnes, comparate vobis Biblia, animae pharmaca, si nihil aliud vultis, vel novum Testamentum acquirite, Apostolorum acta, Evangelia etc.* Similia habet hom. 2. in Matth. praefat. in epist. b. Pauli homil. 3. in 2. da Thess. hom. 10. in Jo. et hom. 3. de Lazaro.

Respondeo: verba Chrysostomi quae in concionibus proferebat, semper accipienda esse juxta mentem ipsius, et occasiones quibus ad ea dicenda adducebatur. Quoniam igitur eo tempore dediti erant homines theatris, spectaculis, aliisque nugis, et Scripturas divinas nunquam legebant, ne ii quidem qui capaces erant; propterea Chrysostomus ad eam desidiam excutiendam, perpetuo hortabatur omnes ad lectionem Scripturarum, non quod vellet omnes omnino etiam rudissimos id facere, sed ut ii saltem id facerent, qui cum fructu poterant. Sciebat enim se cum iis agere, qui talibus amplificationibus indigerent. Id autem ita esse ex multis ejus locis demonstrari posset: sed tribus tantum in praesenti contentus ero.

Igitur hom. 4. de Lazaro sic ait: *Non potest fieri, ut quisquam salutem assequatur, ni perpetuo versetur in lectione spiritali.* At si hoc proprie accipiatur, quis non videat esse falsissimum? quid enim? qui literas non didicerunt salvi esse non poterunt? igitur hyperbolica ea locutio est, non propria. Hom. 15. in Genes. *Neque*, inquit, *in re justa, neque injusta jurare licet.* Et hom. 17. in Matth. *Quid igitur*, inquit, *si aliquis juramentum exigat, et necessitatem jurationis imponat? sit tibi timor Dei omni necessitate violentior.* Itaque videtur velle, nullo modo esse jurandum, cum tamen certum sit, esse actum religiosum et bonum jurare in re justa et necessaria: sed Chrysostomus ejusmodi amplificationibus in concionibus utebatur, quoniam populus ipsius miro modo addictus

erat juramentis, ut colligitur ex homil. 9. in Act. Apost., et aliis locis ejusdem auctoris.

Objiciunt ultimo. Moravis concessum fuisse ante annos 600. ab Apostolica Sede, ut lingua sclavonica divina officia celebrarent, et praeterea nunc Ruthenos, Armenos, Aegyptios, Aethiopes, et nescio quos alios populos suis vulgaribus linguis sacra facere.

Respondeo : exemplis Ruthenorum , Armenorum, et similium, non magis nos moveri, quam moveamur exemplis Lutheranorum. Anabaptistarum et Calvinistarum, qui germanice, aut gallice, aut anglice, aut etiam polonice, aliisque linguis vulgaribus Scripturas publice legunt. Sunt enim etiam illi vel haeretici, vel schismatici, et scimus, majores eorum catholicos aliter fecisse, ut supra est demonstratum. Quod si aliqui sunt inter eos catholici, ut revera sunt maronitae in Syria, et aliqui tum apud Armenos, tum apud Ruthenos, illi non celebrant quidem divina officia hebraice, graece, vel latine, quia desierant istae linguae esse in usu etiam apud eruditos in illis regionibus: tamen celebrant alia lingua quam populari. Maronitae enim vulgo utuntur lingua arabica, sed in sacris lingua chaldaica, et qui utuntur in sacris lingua syriaca, vel arabica, utuntur syriaca, vel arabica erudita, non populari, quod etiam graeci faciunt, qui vulgo utuntur lingua graeca vulgari; in sacris vero lingua graeca erudita.

Ad illud de Moravis respondeo : fuisse justam caussam, cur id eo tempore fieri deberet, quia nimirum (ut refert Aeneas Sylvius lib. de orig. Bohemorum, cap. 13.) totum regnum simul convertebatur, et non poterant inveniri ministri, qui latine celebrarent; visum est summo Pontifici melius, permittere ut sclavonice id fieret, quam nullo modo. Tamen postea ubi crevit eruditio, et ministri idonei inveniebantur, qui possent latine idem praestare, melius fuit omittere usum linguae sclavonicae, et communem totius Ecclesiae consuetudinem sequi, ut hoc tempore Moravi Catholici faciunt. Ac de editionibus Scripturarum hactenus.

DE VERBI DEI

INTERPRETATIONE.

LIBER TERTIUS

CAPUT I.

Scripturam non esse tam apertam per se, ut sine explicatione sufficiat ad controversias Fidei terminandas.

Scripturis in hoc tertio lib. de interpretatione divinarum Literarum, ab illa quaestione principium faciendum esse duxi: sintne Scripturae sacrae per se facillimae, atque apertissime; an vero interpretatione indigeant. Et quidem Martinus Lutherus praefat. assert. artic. a Leone Pontif. damnat., sic ait*: Oportet, Scriptura judice, hanc sententiam ferre, quod fieri non potest, nisi Scripturae dederimus principem locum in omnibus, quae tribuuntur Patribus, hoc est, ut sit ipsa per se certissima, facillima, apertissima sui ipsius interpres, omnium omnia probans, judicans, et illuminans etc.* Ibidem contendit, Scripturam esse clariorem omnium Patrum Commentariis. Similia docet in lib. de ser. arb., et alibi.

Quia tamen videbat Lutherus mox posse objici: unde sint tot controversia, si Scriptura est tam clara? duo effugia excogitavit. Unum, quod Scriptura, etiamsi alicubi sit obscura, tamen illud idem alibi clare proponat. Alterum, quod Scriptura, licet per se clarissima, tamen superbis et infidelibus sit obscura ob eorum caecitatem et pravum affectum.

Addit Brentius in Proleg. contra Petrum a Soto tertium effugium, quod etiam interdum sit obscura, propter phrases alienae linguae, idest, Hebraicae et Graecae, tamen sensus ejus clarissimus sit. Quae sententia manifeste falsa est: nam Scriptura ipsa de sua difficultate atque obscuritate testimonium perhibet. Psal. 118. *Da mihi intellectum, et scrutabor legem tuam.* Ibidem: *Revelabo oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua.* Ibidem: *Faciem tuam illumina super servum tuum, et doce me justificationes tuas.* Et certe David noverat totam Scripturam, quae tunc erat, et noverat phrases linguae Haebraicae, nec erat superbus aut infidelis. Quocirca merito S. Hieronymus in epist. ad Paulinum, tractans haec verba, sic ait: *Si tantus Propheta tenebras ignorantiae confitetur, qua nos putas parvulos, et pene lactentes insciliae nocte circumdari?*

Praeterea, Lucae ult. Dominus interpretabatur Scripturas discipulis suis, qui certe noverant phrases Hebraicas cum essent Hebraei, nec erant superbi, vel infideles. Actor. 8. Eunuchus Reginae Aethiopum versabator in Scripturis, easque diligenter legebat, et sanctus, pius, et humilis erat, ut Hieronymus docet, in epist. ad Paulinum de Stud. Script., et tamen interrogatus a Philippo: *Putas intelligis, quae legis? respondit*: *Et quomodo possum, nisi aliquis ostenderit mihi.*

Denique 2. Petri ult., B. Petrus asserit, in epistolis Pauli esse quaedam difficilia intellectu, *quae indocti et instabiles depravant.* Ubi notandum est, Apostolum Petrum non dixisse, esse quaedam difficilia indoctis et instabilibus, ut haeretici exponunt, sed difficilia absolute. Nam b. Augustinus, qui certe indoctus et instabilis non erat lib. de Fide et operib. cap. 15. et 16. fatetur, sibi difficillimum esse intellectu locum illum, 1. Cor. 3. *Si quis autem superaedificat super fondamentum etc.* et dicit, hunc esse unum ex illis locis, quae b. Petrus monuit esse difficilia intellectu.

Deinde, praeter Scripturae testimonium, idem ostendi potest ex communi consensu veterum Pa-

trum. Irenaeus lib. 2. cap. 47. posteaquam in rebus creatis et naturalibus plurima nos latere docuit, adjungit: *Si ergo et in rebus creaturae, quaedam quidem eorum adjiacent Deo, quaedam autem et in nostram venerunt scientiam: quid mali est, si et eorum, quae in Scripturis requiruntur, universis Scripturis spiritualibus existentibus, quaedam quidem absolvamus secundum gratiam Dei, quaedam autem commendemus Deo, et non solum in hoc seculo, sed et in futuro, ut semper quidem Deus doceat, homo autem semper discat quae sunt a Deo?*

Origenes lib. 7. cont. Celsum: *Alii quoque cordati viri scrutando Scripturam, intellectum ejus invenire potuerunt, licet revera sit multis locis obscura.* Item homil. 5. in Levit. similem sententiam habet, adducens similitudinem hostiarum, quarum pars comedebatur a Sacerdotibus, et pars incendebatur Deo. Item hom. 12. in Exod. *Diebus ac noctibus*, inquit, *obsecrandum, ut veniat Agnus ex tribu Juda, et ipse librum signatum dignetur aperire.* De Basilio. et Graegorio Nazianzeno ita scribit Ruffinus lib. 2. histor. cap. 9. *Ambo nobiles, ambo Athenis eruditi, ambo collegae, omnibus Graecorum secularium libris remotis, solis divinae Scripturae voluminibus operam dabant, earumque intelligentiam non ex propria praesumptione, sed ex Majorum scriptis et auctoritate sequebantur, quos et ipsos ex Apostolica successione intelligendi regulam suscepisse constabat.*

Jam Chrysostomus, quem solum haeretici nobis objicere solent homil. 40. in Jo. in illud: *Scrutamini Scripturas. Christus*, inquit, *Judaeos ad Scripturarum non simplicem et nudam lectionem, sed ad investigationem perquam diligentem relegavit. Non enim dixit, Legite Scripturas, sed Scrutamini. Divina enim summa indigent diligentia. In umbra enim majoribus illis non abs re loquutus est, idcirco effodere profundius jubet, ut quae alte delitescunt, invenire possimus. Non enim rem in superficie, et in promptu positam effodimus, sed quae tandum thesaurus profunde reconditur. Qui enim hujusmodi quaerit, nisi summam adhibeat diligentiam et laborem, nunquam quaesita inveniet.* Item Auctor operis imperfecti hom. 44. in Matth., duas adfert rationes, cur obscurae sint Scripturae. Prima, quia Deus voluit alios esse magistros, alios discipulos. Secunda, ne si clara esset, non tam esset utilis, quam contemptibilis.

Ambrosius in epist. 44. ad Constantium: *Mare*, inquit, *est Scriptura divina, habens in se sensus profundos, altitudinem propheticorum enigmatum etc.* Hieronymus in epist. ad Paulinum de Stud. Script., ex instituto docet, non posse Scripturas disci sine magistro, et percurrens breviter nomina singulorum librorum, ostendit in omnibus magnas et multas esse difficultates. Idem praefat. Comment. in epistol. ad Ephes.: *Non quo*, inquit, *ab adolescentia, aut legere, aut doctos viros, quae nesciebam interrogare cessaverim, et meipsum tantum habuerim magistrum. Denique nuper ob hanc vel maxime caussam Alexandriam perrexi, ut viderem Didymum, et ab eo in Scripturis omnibus, quae habebam dubia, sciscitarer.* Et in epist. ad Algasiam quaest. 8.: *Omnis*, inquit, *epistola ad Romanos nimiis obscuritatibus involuta est.*

Augustinus lib. 2. Doctr. Christ. cap. 6. *Sed multis*, inquit, *et multiplicibus obscuritatibus, et ambiguitatibus decipiuntur, qui temere legunt, aliud pro alio sentientes: quibusdam autem locis, quid vel falso suspicentur non inveniunt; ita obscure quaedam dicta densissimam caliginem obducunt. Quod totum provisum divinitus esse non dubito ad edomandam labore superbiam, et intellectum a fastidio revocandum, cui facile investigata plerumque vilescunt.* Item lib. 12. Confess. cap. 14. *Mira*, inquit, *profunditas eloquiorum tuorum, quorum ecce ante nos superficies blandiens parvulis, sed mira profunditas, Deus, meus, mira profunditas. Horror est intendere in eam, horror honoris, et tremor amoris.* Et epist. 3. nunc 137. *Tanta est Christianarum profunditas literarum, ut in eis quotidie proficerem, si eas solas ab ineunte pueritia usque ad decrepitam senectutem, maximo otio, summo studio, meliore ingenio conarer addiscere.* Et epist. 119. nunc 55. cap. 21. *In ipsis sanctis Scripturis multa nescio plura, quam scio.*

Gregorius hom. 6. in Ezech. lib. 1.: *Magnae*, inquit, *utilitatis est ipsa obscuritas eloquiorum Dei, quia exercet sensum, ut fatigatione dilatetur, et exercitatus capiat, quod capere non potest otiosus. Habet quoque adhuc majus aliud, quia Scripturae sacrae intelligentia, quae si in cunctis esset aperta, vilesceret, in quibusdam locis obscurioribus tanto majore dulcedine inventa reficit, quanto majore labore fatigat animum quaesita etc.* Certe isti Patres norant phrases, nec erant superbi, infideles, et tamen ingenue confitentur, Scripturas esse difficiles. Ex quo Lutheri et Brentii temeritas ac vanitas satis, opinor, aperte coarguitur.

Neque deest ad hoc idem confirmandum praeter auctoritates etiam ratio. Nam in Scripturis duo considerari possunt, res quae dicuntur, et modus quo dicuntur. Si res consideres; necessario fatendum est Scripturas esse obscurissimas: siquidem tradunt summa mysteria, de divina Trinitate, de Incarnatione Verbi, de Sacramentis coelestibus, de natura Angelorum, de operatione Dei in mentibus humanis, de aeterna praedestinatione ac reprobatione, deque aliis rebus arcanis et supernaturalibus, quae non sine magno studio et labore, nec sine gravissimi erroris periculo investigantur. Certe si scientia Metaphysicorum difficilior atque obscurior est omnibus aliis naturalibus disciplinis, quia caussas altissimas tractat, quomodo non obscurissima erit sacra Scriptura, quae de rebus longe altioribus agit? Quid quod magna pars Scripturae vaticinia continet de rebus futuris, et vaticinia carmine scripta, quibus certe nihil difficilius, nihil obscurius.

Si vero modum dicendi consideremus, inveniemus innumerabiles rationes difficultatis. Primo, sunt in Scripturis plurima, quae prima fronte vi-

dentur contraria, ut illud Exod. 20. *Ego Deus zelotes, visitans peccata patrum in filios, in tertiam et quartam generationem.* Et illud Ezech. 18. *Filius non portabit iniquitatem patris, sed anima quae peccaverit, ipsa morietur.* Secundo, sunt verba et orationes ambiguae, ut Jo. 8. petentibus Judaeis: *Tu quis es? respondit Christus; Principium, qui et loquor vobis.* Mire enim torquent hic se omnes Interpretes, nec adhuc scitur quid illud sit: *Principium, qui:* et in Graeco adhuc est res obscurior, ubi *Principium* est accusativi casus, τὴν ἀρχήν. Tertio, sunt orationes imperfectae, ut Rom. 5. *Sicut per unum hominem peccatum intravit in Mundum, et per peccatum mors: et ita in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccaverunt,* et quae sequuntur: ubi in tota periodo non est verbum principale. Quarto, sunt orationes praeposterae, ut Genes. 10. *Isti sunt filii Sem secundum cognationes, et linguas, et regiones in gentibus suis.* Nam continuo sequitur initio cap. 11. *Erat autem terra labii unius, et sermonum eorumdem.* Quinto, sunt phrases propriae Hebraeorum, ut Psalm. 88. *Thronus ejus sicut dies coeli.* Item Psal. 118. *Anima mea in manibus meis semper,* et aliae permultae. Sexto, sunt orationes figuratae plurimae, tropi, metaphorae, allegoriae, hyperbata, ironiae, et alia id genus sine ullo numero.

Accedat postremo testimonium adversariorum, quod velint nolint, huic veritati coguntur perhibere. Nam si Scriptura esset tam clara, ut ipsi dicunt, cur tot commentaria Lutherus et Lutherani scriberent? cur tam diversas ederent Scripturae versiones? cur tam varie Scripturam explicarent? Certe Osiander in confutatione scripti, quod adversus eum Philippus ediderat, testatur, viginti sententias diversissimas de justificatione secundum Scripturas versari inter solos Confessionistas. Et Lutherus ipse in lib. 1. cont. Zwingl. et Oecolampad., nonne scriptum reliquit; *Si diutius steterit Mundus, iterum fore necessarium, propter diversas Scripturae interpretationes quae nunc sunt, ut ad conservandam Fidei unitatem, Conciliorum decreta recipiamus, atque ad ea confugiamus.* Et unde, quaeso, tot Scripturae interpretationes, si Scriptura est tam facilis et aperta? Quid quod in hac sententia ipsi secum mirifice pugnant?

Lutherus, qui in praefat. assert. artic. suor. asseruit, Scripturam per se apertissimam et clarissimam esse: et lib. de ser. arb. jactavit, nihil difficultatis esse in sacris Literis, et nullum sibi locum adferri posse, quem ipse non facile interpretetur: idem tamen in praefat. in Psal.: *Nolim,* inquit, *ab ullo id de me praesumi, quod nullus adhuc praestare potuit sanctissimorum et doctissimorum, idest, Psalterium in omnibus suo legitimo sensu intelligere, et docere. Sat est, aliquot, et eosdem ex parte intellexisse. Multa sibi reservavit Spiritus, quo nos semper discipulos habeat; multa solum ostendit ut alliciat, multa tradit ut afficiat.* Et infra: *Scio esse impudentissimae temeritatis, eum qui audeat profiteri, unum Scripturae librum a se in omnibus partibus intellectum.* Et in lib. de Concil. pag. 12. *Ante viginti annos,* inquit, *coactus sum contemnere Patrum commentaria, cum Scriptura legenda esset in Scholis, et magno sudore veram et germanam sententiam quaerere.*

Brentius in prolegom. contra Petrum a Soto: *Nugantur,* inquit, *Scripturam esse obscuram, ideoque interpretatione indigere.* Et infra dicit: *Impiis et incredulis tantum Scripturam esse obscuram, non autem piis credentibus.* At ipse in sua Confess. Wirtemberg, cap. de sac. Script. sic ait: *Non est obscurum,* inquit, *quod donum interpretandae Scripturae non sit humanae prudentiae, sed sancti Spiritus: Spiritus sanctus autem est liberrimus, nec est ad certum genus hominum obligatus, sed distribuit dona hominibus pro suo ipsius beneplacito,*

At cur, quaeso, Brenti, donum interpretationis necessarium est, si ut tu ipse paulo ante dicebas, Scriptura interpretatione non eget?

Jam vero Martinus Kemnitius in Exam. 4. sess. Conc. Trid.: *Deus,* inquit, *voluit in Ecclesia exstare donum interpretationis, quod sicut donum sanationum, miraculorum, et linguarum, non est commune omnibus.* Et infra: *Grati,* inquit, *et reverenter utimur Patrum laboribus, qui multa Scripturae loca commentariis suis utiliter illustrarunt.* Valde gratus nimirum Patrum laboribus fuit parens vester Lutherus, cum in lib. de Concil. pag. 52. Patrum commentarios scripsit esse carbones pro auro. Nec minus Luthero suo repugnant Centuriatores, qui tamen rigidi sunt Lutherani, cent. 1. lib. 2. cap. 4. colum. 52. dum ita scribunt: *Senserunt Apostoli, Scripturas non posse intelligi sine Spiritu sancto et interprete.* Sed argumenta Lutheri et Brentii videamus.

CAPUT II.

Solvuntur objectiones adversariorum.

Objectionem primam desumunt ex illis verbis Deuter. 30. *Mandatum, quod ego praecipio tibi hodie, non supra te est, neque procul positum, nec in coelo situm, neque trans mare etc.* In quibus verbis summa quaedam ostenditur Scripturarum facilitas: *Ut non sit opus,* inquit Brentius, *montes superare, et ire Romam pro interpretatione Scripturarum.*

Respondeo: bifariam hunc locum intelligi solere. Plurimi Veterum hunc locum intelligunt, non de facilitate intelligendi Scripturas, sed de facilitate implendi mandata Decalogi, cum adest gratiae auxilium. Quod est contra omnes Lutheranos, qui docent, impossibilia esse Dei mandata. Ita exponit Tertullianus lib. 4. contra Marcionem, Origenes, Ambrosius, Chrysostomus, et alii in cap. 10. ad Rom., et August. lib. de perfec. justit. resp. penult.

Alii tamen, in quibus est Abulensis in hunc locum, intelligunt haec verba de facilitate cognitionis, non quidem Scripturarum sanctarum, quae tunc adhuc nullae erant fortasse, sed praeceptorum tantum Decalogi, quae cum sint naturalia, fa-

cillime intelliguntur; et Judaei illi praecipue facile poterant ea scire, qui Moysen explicantem audierant, et confessi fuerant se percepisse omnia, et promiserant se ea observaturos; ideo subditur: *Prope est sermo in ore tuo, et in corde tuo;* id est, in corde tuo, quia jam intellexisti quid sit agendum; et in ore tuo, quia jam confessus es te intellexisse. Neque pugnat cum hac explicatione quod David supra citatus fateatur, sibi difficilem fuisse Legem Domini ad intelligendum. David enim nomine Legis non intelligit decem illa praecepta solum, sed omnes divinas Scripturas. Qua significatione utitur etiam Dominus in Evangelio, cum ait: *Ut adimpleatur quod in lege eorum scriptum est, quia odio habuerunt me gratis*. Joan. 15.

Secundum argumentum ex Psal. 18. *Praeceptum Domini lucidum illuminans oculos*, et Psal. 118. *Lucerna pedibus meis verbum tuum*. Et: *Declaratio sermonum tuorum, etc.* Et Proverb. 6. *Mandatum lucerna est, et lex lux.*

Respondeo primo: non agi hoc loco de universis Scripturis, sed tantum de praeceptis Dominicis, quae dicuntur lucida, lucerna et lux. Non quod facile intelligantur, quamquam et hoc est verum; quid enim facilius, quam *Diliges proximum tuum?* sed quod intellecta et cognita dirigant, hominem in operando. Secundo dici potest, agi quidem de Scripturis omnibus, sed Scripturas dici lucidas, immo lucem et lucernam, non quod facile intelligantur, sed quod intellectae cum fuerint, mentem illustrant. Propheta enim in Psal. 18. loquutus fuerat de cognitione Philosophorum, quam assequuti fuerant ex creaturis, cum ait: *Coeli enarrant gloriam Dei etc.* Postea ut ostenderet, eos non pervenisse ad eam lucem, ad quam perveniunt ii, quos Deus erudire dignatur, et quibus legem scriptam dedit, subjungit: *Lex Domini immaculata, convertens animas etc.* Similiter Ps. 118. demonstrare voluit, majorem esse cognitionem quae habetur ex verbo Dei revelato, quam ex creaturis; ac propterea comparavit verbum Dei lucernae, quae ad noctis tenebras dissipandas multo nobis utilior est, quam omnium stellarum lumen.

Argumentum tertium Matth. 5. 14. *Vos estis lux Mundi:* at si Apostoli lux mundi sunt, quomodo praedicatio et Scripturae Apostolorum non clarissimae sunt?

Respondeo: loquitur Dominus de luce exemplorum, probitatis, et morum: voluit enim Apostolos esse quaedam exempla sanctitatis omnibus hominibus ad imitandum proposita. Quocirca subjicit continuo: *Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona.* Ad haec, si loqueretur Dominus de luce doctrinae, non esset sensus, Apostolorum Scripturas esse facillimas ad intelligendum, sed intellectas illustrare mentem, et erudire de rebus altissimis, et tenebras errorum omnium effugare. Non tam enim illuminat, qui clare loquitur, vel scribit, quam qui sive clare sive obscure loquatur aut scribat, lumen veritatis in mente accendit, et tenebras errorum depellit.

Argumentum quartum 2. Petr. 1. *Habemus firmiorem propheticum sermonem, cui benefacitis attendentes tanquam lucernae lucenti in caliginoso loco.*

Respondeo: hoc etiam loco Prophetarum voces vocari lucernam, non quia facile intelligantur, sed quia intellectae illuminant. et iter ostendunt ad Christum, qui est verus Sol justitiae.

Argumentum quintum 2. Corinth. 4. *Quod si etiam opertum est Evangelium nostrum; in iis qui pereunt est opertum. In quibus Deus hujus seculi excaecavit mentes infidelium, ut non fulgeat eis illuminatio Evangelii gloriae Christi, qui est imago Dei.* Fidelibus igitur omnibus Scriptura est aperta et facilis.

Respondeo: Apostolus non loquitur de intelligentia Scripturarum, sed de cognitione et Fide in Christum, quam Apostoli praedicabant. Dixerat enim capite superiore, hoc esse discrimen inter vetus Testamentum et novum, quod in veteri homines non videbant mysteria Christi, incarnationem, passionem etc. nisi per velamen figurarum et umbrarum. Id quod significabat velamen illud, quo Moyses faciem suam tegebat, cum loqueretur ad populum: at in novo Testamento, figuris omnibus jam impletis, revelata facie gloriam Domini speculamur, et non est anus, nec puer christianus, qui non sciat, Deum incarnatum, passum etc.

Quoniam igitur poterat aliquis petere, si ita est, cur tam multi post Evangelium praedicatum adhuc non credunt, et nihil vident, praesertim Judaei, nisi umbras et figuras? Ideo subjungit Apostolus, quibusdam esse opertum Evangelium, quia oculi interni eorum pravis affectibus excaecati sunt, de qualibus dixit Dominus Jo. 5.: *Quomodo vos potestis credere, qui gloriam ab invicem accipitis?* Porro Deus hujus seculi, non intelligitur Deus aliquis creator rerum corporalium distinctus a Deo vero, ut Marcionistae et Manichaei interpretabantur, ut hic refert Chrysostomus, sed vel illud *Hujus seculi* conjungi debet, non cum *Deus*, sed cum *Infidelium*, ut Ambrosius, Chrysostomus, et alii in hunc locum volunt, et Augustinus lib. 21. cont. Faustum cap. 2. Vel certe Deus hujus seculi vocatur Diabolus, non quia sit Deus absolute, sed quia est Deus infidelium, sicut Psal. 95. dicitur: *Dii Gentium daemonia*. Ita Augustinus lib. 21. cont. Faustum cap. 9. et Cyrillus apud Oecumenium.

Argumentum sextum: Augustinus lib. 2. doctr. Christ. c. 6. sic ait: *Magnifice et salubriter Spiritus sanctus ita Scripturam sanctam modificavit, ut locis apertioribus fami occurreret, obscurioribus autem fastidia detergeret, nihil enim fere de illis obscuritatibus eruit, quod non planissime dictum alibi reperiatur.*

Respondeo: non frustra b. Augustinum addidisse illud *fere:* nam quaedam reperiuntur obscurissima, quae nunquam in tota Scriptura explicantur, ut magna pars apocalypsis, principium et finis Ezechielis etc. Deinde hoc ipsum est valde difficile, invenire nimirum id, quod uno loco obscurissime dicitur, ubinam aperte dicatur; alioqui quomodo diceret idem Augustinus in epist. 119. cap. 21. se plura nescire, quam scire in sacris Literis? Quid quod illa etiam loca, quae nobis videntur apertissima, alicui alteri obscura forte videbuntur? Non igitur Scriptura sola sufficit dirimere controversias.

Certe illa verba Matth. 26. *Hoc est corpus meum* videntur nobis tam clara, ut non potuerit clarius loqui Evangelista : at Zwinglianis videntur obscura, et figurata. Et illa ibidem *Bibite ex hoc omnes* videntur clarissima et nobis, et lutheranis: et tamen diversissime explicantur. Nos enim cum legamus Marci 14. *Et biberunt ex illo omnes*, quod de duodecim Discipulis intelligitur, Scripturam per Scripturam interpretantes dicimus, Dominum duodecim Discipulis dixisse : *Bibite ex hoc omnes*. Brentius vero in suis illis prolegomenis dicit clarissime, hic praecipi non solum Apostolis, sed etiam aliis omnibus, ut ex calice Domini bibant. Et cum petimus, an etiam Turcae, et Judaei, et infantes bibere debeant? tum vero adjiciunt glossam, *Omnes*, idest, *omnes fideles adulti*.

Argumentum septimum. Summa totius Scripturae, quae in praeceptis Decalogi, Symbolo, oratione Dominica, et Sacramentis consistit, habet in Scripturis apertissima testimonia; igitur tota Scriptura apertissima est.

Respondeo: negatur consequentia et antecedens. Consequentia quidem, quia etsi omnia aliquo modo ad illa reduci possint: tamen ipsa in se obscurissima sunt, ut patet de vaticiniis prophetarum, de Canticis Canticorum, de epistola ad Romanos, de Apocalypsi etc. Antecedens autem esse falsum, certo certius est: si enim tam clara testimonia exstarent de omnibus articulis symboli, omnibusque Sacramentis, omnes controversiae essent finitae; cum tamen de singulis articulis symboli, et singulis etiam Sacramentis controversiae sint gravissimae, nec solum de his rebus catholici cum haereticis, sed etiam haeretici inter se dissideant.

Argumentum octavum. Joannes Chrysostomus hom. 3. de Lazaro, ubi ostendit, Philosophos obscure loquutos, ita subjungit: *Apostoli vero et Prophetae omnia contra fecerunt manifesta, claraque quae prodiderunt, exposuerunt omnibus veluti communes orbis Doctores, ut per se quisque discere possit ea, quae dicuntur, e sola lectione.* Item hom. 3. in 2. ad Thessalonicenses: *Quamobrem*, inquit, *opus est concionatore? omnia clara sunt, et plana ex Scripturis divinis: sed quia delicatuli estis auditores, delectationem audiendo venantes, propterea concionatores quaeritis.*

Respondeo: Chrysostomus ad excutiendum torporem multorum, qui possent, si vellent, magno cum fructu Scripturas legere, illis amplificationibus uti solet. Nam alioqui in iisdem locis affirmat, Scripturas esse difficiles. In hom. 3. de Lazaro, ante verba citata, sic ait: *Quid igitur*, inquiunt, *si non intelligamus ea, quae continentur in libris? Maxime quidem etiam si non intelligas illic recondita, tamen ex ipsa lectione multa nascitur sanctimonia.* Et infra testatur, se, cum dicit Scripturas esse faciles, loqui solum de historiis, et similibus rebus; ac ne ista quidem esse omnibus clara et facilia: *Sume*, inquit, *librum in manus, lege historiam omnem, et quae nota sunt memoria teneas, et quae obscura sunt, parumque manifesta, frequenter percurre. Quod si non poteris assiduitate lectionis invenire quod dicitur, accede ad sapientiorem, vade ad doctorem.* Et in illa homil. 3. in 2. ad Thess. post verba citata subdit: *Quaenam ea obscuritas; dic quaeso? An non sunt historiae? Nosti ne quae clara sunt, ut de his quae sunt obscura percontaris? Mille historiae sunt in Scripturis, dic mihi unam ex illis: sed non dices, praetextus sunt ista, et verba.* Item hom. 10. in Jo. monet auditores, ut antequam ad concionem veniant, praelegant lectionem, et quae obscura sunt, notent, ut a concionatore explicationem accipiant. Denique hom. 44. in Jo. clarissime docet, Scripturas esse obscuras, ut supra dictum est.

Argumentum nonum. Hoc est discrimen inter testamentum vetus et novum, quod in vetere Scriptura erat liber signatus, ut dicitur Isa. 29. in novo autem est liber apertus, ut dicitur Apocal. 5. aperuit enim Agnus occisus librum. In cujus rei argumentum, in morte Domini velum Templi scissum est Matth. 27. et confirmatur ex Hieronymo in c. 44. Ezech. ubi ista loca Scripturae de ipsius Scripturae difficultate et facilitate exponit.

Respondeo: discrimen veteris Testamenti et novi in hoc consistere, quod tunc non solum sententiae Scripturarum, sed etiam mysteria Christi non intelligebantur, quia omnia tecta erant figuris, et propterea Isa. 29. dicitur liber signatus, tam scienti literas, quam nescienti. At in novo Testamento, quia Christus implevit figuras et prophetias, etsi multi non intelligant sententias Scripturarum, intelligunt tamen ipsa mysteria redemptionis etiam rustici et mulieres. Quod autem neque Scripturae, neque Hieronymus loquantur de sententia Scripturae, patet tum ex Origene in hom. 12. in Exod., ubi dicit, adhuc nunc esse opus, ut Agnus de tribu Juda aperiat nobis libros signatos; tum ex ipso Hieronymo, qui in epist. ad Paulinum de instit. monac. dicit, adhuc hodie manere velamen, non solum in facie Mosis, sed etiam in facie Evangelistarum et Apostolorum, si consideremus Scripturarum difficultatem, et propterea orandum cum Propheta: *Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de Lege tua.*

Argumentum decimum proprium Lutheri. Patres probant sententias suas ex Scriptura: sed non debet probari quod notius est ex minus noto; igitur Scripturae sunt clariores, quam commentaria Patrum.

Respondeo: mirum est, cur Lutherus, qui tam saepe sophistas reprehendit, nunc sophistam agere non vereatur. Cum enim philosophi dicunt, minus notum ex magis noto probandum esse, non loquuntur de notitia verborum, quae in perspicuitate sententiae consistit, quemadmodum dicimus, notiorem esse, idest, faciliorem et clariorem sententiam propriam, quam figuratam; sed de notitia veritatis rei, quae in eo posita est, ut quis intelligat, id quod dicitur esse verum. Exemplo sint motus et vita. Nam si verba respicias, aeque facile intelligitur haec sententia *homo vivit*, atque ista *homo movetur*. Et tamen quod ad notitiam attinet veritatis rei, notius est, hominem moveri, quam vivere. Ita igitur Patres sententias suas Scripturarum testimoniis confirmant, quia notius est, verum esse

quod in scripturis habetur. quam quod habetur in Patribus; et tamen iidem Patres Commentariis suis Scripturas illustrant, quia verba Scripturae sunt obscuriora, quam verba Patrum.

Argumentum undecimum. Patres primae Ecclesiae sine commentariis Scripturas legerunt: et idem fecerunt postea omnes alii veteres; quorsum igitur nos novam istam semitam commentariorum ingredimur?

Respondeo: contrarium est verum, nec ullum, exemplum Lutherus attulit, cum nos innumerabilia possimus adferre. Ajo igitur, primos Patres, qui continuo post Apostolos fuerunt, non legisse commentaria, quia nulla erant:sed tamen adiisse commentaria viva, idest, Apostolos et eorum discipulos, et non ex proprio ingenio Scripturas intelligere voluisse. Ita Papias de se ipso testatur apud Eusebium lib. 3. hist. cap. ult., et Clemens Alexandrinus lib. 1. Stromat., ubi enumerat praeceptores suos Apostolorum discipulos, et in iis praecipue Panthenum. Deinde Justinus, et Irenaeus, et alii coeperunt commentaria in divinas Literas scribere, ut Hieronymus testatur in lib. de vir. illustr: in Ioanne. et similiter coeperunt posteriores antiquiorum scripta evolvere, quod de Basilio et Gregorio scribit Ruffinus lib. 2. histor. cap. 9. et Hieronymus de seipso praef. comment. ad Ephes. Et idem de aliis omnibus ostendi posset, si opus esset.

CAPUT III.

Proponitur quaestio de judice controversiarum, et simul disseritur de sensibus Scripturarum.

Cum Scripturam obscuram esse, et interprete indigere jam constiterit, sequitur alia quaestio: Num Scripturae interpretatio ab uno aliquo visibili et communi judice petenda sit, an uniuscujusque arbitrio relinquenda? Quae sane gravissima quaestio est, et ex ea quasi dependent omnes controversiae. Scripserunt multi de hac quaestione, sed praecipue Joannes Driedo lib.2. cap.3. de Eccles. dogmat. Joannes Cochlaeus in lib. de Script: et Eccles: auctorit. Cardinalis Warmiensis lib.2. et 3. contra Prolegomena Brentii, et Petrus de Soto in defensione suae Confessionis contra eadem Prolegomena Brentii par. 2.et3. necnon Martinus Peresius in lib. de Tradition. assert. 2. 3. 4.et 5. Michael Medina lib. 7.de recta in Deum fide, et Melchior Canus lib. 2. de loc.Theolog. cap. 6. 7. et 8.

Ut igitur in primis intelligatur, quid sit quod quaeritur, sunt aliqua praenotanda: ac primum de sensibus Scripturae. Est enim Scripturae divinae proprium, quia Deum habet auctorem, ut saepenumero contineat duos sensus, literalem, sive historicum, et spiritualem, sive mysticum. Literalis est, quem verba immediate praeferunt: Spiritualis est, qui alio refertur, quam ad id quod verba immediate significant, quae partitio ex Apostolo colligitur 1. Corinth. 10. ubi dicit, omnia accidisse Judaeis in figura ad correctionem nostram. Et quae ad literam dicuntur de egressu Judaeorum ex aegypto, de transitu maris, de manna quod pluit in deserto, de aqua quae fluxit de petra, spiritualiter accomodat Christianis. Quos etiam duos sensus significatos esse per librum scriptum intus et foris, de quo agitur Apocal. et Ezech. 2. docet Hieronymus in c. 2. Ezech.

Philo in lib. de vita Theorica supplicum, et Nazianzenus ad Nemesium,litteralem comparant corpori; spiritualem animae; et sicut Verbum Dei genitum habet naturam divinam invisibilem, et humanam visibilem, ita verbum Dei scriptum habet sensum externum et internum. Esse autem hoc proprium solius divinae Scripturae, docet b. Gregorius lib. 21. Moral. cap. 1.

Porro literalis est duplex, alius simplex, qui consistit in proprietate verborum, alius figuratus, quo verba transferuntur a naturali significatione ad alienam. Et hujus tot sunt genera, quot sunt genera figurarum. Cum Dominus Jo. 10. dicit: *Alias oves habeo, quae non sunt ex hoc ovili etc.* sensus literalis est, sed figuratus, alios homines praeter Judaeos congregandos in Ecclesiam: quod proprie dictum est Jo. 11. ut filios Dei qui erant dispersi congregaret in unum. Vide de his figuratis locutionibus Augustinum lib. 3. de doct. Christ.

Scripturae autem sensus a recentioribus theologis distinguitur triplex, allegorircus, tropologicus, anagogicus. Allegoricum vocant, cum verba Scripturae,praeter literalem sensum, significant aliquid in novo Testamento, quod ad Christum, vel Ecclesiam pertineat. quomodo Abraham, qui revera ad literam habuit duas uxores, unam liberam et unam ancillam, et duos filios, Isaac et Ismael, Deum auctorem duorum Testamentorum, et Patrem duorum populorum significavit, ut Apostolus explicat Galat. 4. Tropologicum appellant, cum verba aut facta referuntur ad aliquid significandum, quod pertineat ad mores. Quomodo *Non alligabis os bovi trituranti* Deuter. 25. quod intelligitur ad literam de veris bobus, significat spiritualiter non debere prohiberi concionatores, quin victum accipiant à populo, ut Apostolus explicat, 1. Corinth. 9. Anagogicum vocant, cum verba aut facta referuntur ad significandam vitam aeternam. Quomodo illud Ps. 94. *Quibus juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam*, quod ad literam intelligitur de terra promissionis, spiritualiter etiam refertur ad vitam aeternam, ut Apostolus oxplicat Heb. 4.

Haec distinctio spiritualium sensuum a Veteribus non semper observatur. Etsi enim agnoscunt, quantum ad rem attinet, hos omnes sensus; tamen interdum omnes vocant allegorias, ut Basilius initio hom. 9. Exam. et August. lib. de utilit. cred. cap. 3. Porro Hieronymus in epist. ad Hedibiam quaest. 12. nomine Tropologici comprehendit etiam allegoricum, et è contrario in cap. 4. Amos, nomine allegorici comprehendit Tropologicum.

Ex his sensibus, literalis invenitnr in omni sententia, tam veteris, quam novi testimenti. Nec est improbabile, interdum plures literales in eadem sententia reperiri, ut b. Augustinus docet multis in locis, et praesertim lib. 12. Confess. cap. 26. lib. 11. de Civ. Dei cap. 19. et lib. 3. de doct.

Christ. c. 27. At spiritualis invenitur quidem omnis in utroque testamento. Nam de testamento veteri nemo dubitat, quin habeat sensum allegoricum, tropologicum, et anagogicum: de Testamento novo idem sentiunt permulti, et merito. Nam allegorice exponit Augustinus tractat. 122. in Joan. illam capturam piscium, quando scindebatur rete, Luc. 5. Anagogice autem illam, quando rete non scindebatur, Joan. 21. Et similiter tract. 124. in Joan. allegorice exponit, quod dictum est Petro *Sequere me*, et anagogice, quod dictum est de Joanne *sic eum volo manere*, Joan. 21. Tropologice autem exponit ipse Dominus Joan. 13. illam suam humilitatem, qua discipulorum pedes lavit.

Sed quamquam haec ita se habeant, tamen non invenitur spiritualis sensus in omni sententia Scripturae, nec in Testamento veteri, nec in novo. Illud enim *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo*, Deuter. 6. et Matth. 22. et similia praecepta, non habent nisi unum sensum, idest, literalem, ut recte docet Cassianus collat. 8. cap. 3. His ita constitutis, convenit inter nos et adversarios, ex solo literali sensu peti debere argumenta efficacia: nam eum sensum qui ex verbis immediata colligitur, certum est sensum esse Spiritus sancti. At sensus mystici et spirituales varii sunt, et licet aedificent cum non sunt contra Fidem, aut bonos mores, tamen non semper constat, an sint a Spiritu sancto intenti. Quocirca b. Augustinus in epist. 48. ad Vincentium, merito ridet Donatistas, qui ex illis verbis mystice explicatis: *Indica mihi, ubi pascas, ubi cubes in meridie*, colligebant, Ecclesiam Christi in sola Africa remansisse. Hieronymus quoque in comment. Matthaei c. 13. docet. Fidei dogmata ex mysticis sensibus non posse efficaciter confirmari.

De ipso autem sensu literali duabus de causis interdum dubia oriuntur. Prior est verborum ambiguitas, qualis cernitur in illo Matth. 26. *Bibite ex hoc omnes*. Illud *omnes* est ambiguum si sola ista verba inspiciantur; nescitur enim, an omnes homines absolute significet, an omnes fideles tantum, an omnes Apostolos. Posterior et gravior est verborum proprietas. Cum enim literalis sensus modo sit (ut diximus) simplex, modo figuratus; dubium est in multis locis, an sensus verus sit simplex, an figuratus. Illud enim Matth. 26. *Hoc est corpus meum* Catholici volunt accipi simpliciter secundum verborum proprietatem, Zwingliani autem per figuram metonymiam. Et ex hac caussa in gravissimos errores aliquando nonnulli inciderunt. Exemplo sit Origenes, qui propterea erravit, quod quae accipienda erant simpliciter, accepit figurate, ut Hieronymus docet in epist. ad Pammachium de error. Jo. Hierosol., ubi dicit, Origenem sic Paradisum terrestrem allegorizare, ut historiae auferat veritatem, dum pro arboribus Angelos, pro fluminibus Virtutes coelestes intelligit; et tunicas pelliceas Adae et Evae corpora humana interpretatur, quasi ante peccatum sine corpore vixerint.

Alii è contrario lapsi sunt, quod simpliciter et proprie acceperint, quae erant accipienda figurate, ut Papias, et qui eum sequuti sunt, Justinus, Irenaeus, Tertullianus, Lactantius, aliique nonnulli, qui quae dicuntur Apocal. 20. de nova Hierusalem, et mille annis, quibus regnaturi sunt Sancti cum Christo, hic in terris implenda existimaverunt, quorum errorem reprehendit Hieronymus praefat. lib. 18. in Isa., et in cap. 36. Ezech. et Augustinus lib. 20. de Civ. Dei cap. 7.

Convenit etiam inter nos et adversarios, Scripturas intelligi debere eo spiritu, quo factae sunt, idest, Spiritu sancto. Quod Apostolus Petrus epist. 2. c. 1. docet, cum ait. *Hoc primum intelligentes, quod omnis prophetia Scripturae propria interpretatione non fit. Non enim humana voluntate allata est aliquando prophetia, sed Spiritu sancto inspirati loquuti sunt sancti Dei homines.* Ubi b. Petrus probat, non debere exponi Scripturas ex proprio ingenio, sed secundum dictamen Spiritus sancti, quia non sunt scriptae humano ingenio, sed ex inspiratione Spiritus sancti.

Tota igitur quaestio in eo posita est, ubi sit iste Spiritus. Nos enim existimamus, hunc Spiritum, etsi multis privatis hominibus saepe conceditur, tamen certo inveniri in Ecclesia, idest, in Concilio Episcoporum confirmato a summo Ecclesiae totius Pastore, sive in summo Pastore cum Concilio aliorum Pastorum. Non enim disputare volumus hoc loco de summo Pontifice et Conciliis, an solus Pontifex possit rem definire, et an solum Concilium; de hoc enim suo loco agemus. Sed hic in genere dicimus, judicem veri sensus Scripturae et omnium controversiarum esse Ecclesiam, idest, Pontificem cum Concilio, in quo omnes Catholici conveniunt; et habetur expresse in Concilio Tridentino sess. 4.

At haeretici omnes hujus temporis docent, Spiritum sanctum Scripturae interpretem, non esse alligatum Episcopis, vel ulli hominum generi, et ideo unumquemque judicem esse debere, sive spiritum suum sequendo, si ipse donum interpretationis habeat, sive alicui alteri adhaerendo, quem eodem dono praeditum viderit. Lutherus praefation. assert. suor. artic., aperte nos remittit ad spiritum, quem quisque habuit, dum Scripturas diligenter legit. Et in art. 115. ex illis quingentis, quos Cochlaeus collegit ex libris Lutheri, sic ait: *Capite hoc Evangelium, quia neque Conciliis, neque ulli hominum commissum est, ut constituat, et concludat quid sit Fides, ideo debeo dicere, Papa, tu conclusisti cum Conciliis, nunc habeo ego judicium, an acceptare queam, necne. Quare? quia non stabis pro me, et respondebis pro me, quando debeo mori. Et falsam doctrinam nemo judicare potest, nisi spiritualis homo. Ideo res est insana, quod Concilia concludere et statuere volunt quid credendum sit: cum saepe nullus vir sit ibi, qui divinum Spiritum vel modicum olfecerit.* Idem confirmat in assertionibus art. 27. 28. et 29.

Philippus in Locis, cap. de Eccles., videtur quidem aliquid Ecclesiae tribuere; sed revera totum judicium unicuique privato homini relinquit: *Quis,* inquit, *erit judex, quando de Scripturae sententia dissensio oritur, cum tunc opus sit voce dirimentis controversiam? Respondeo, ipsum verbum Dei est judex, et accedit confessio verae Eccle*

siae. Haec ibi. Tamen infra cum docet, per veram Ecclesiam non intelligi Praelatos Ecclesiae, nec majorem partem fidelium, sed paucos illos, qui cum verbo Dei consentiunt; omnia tenebris involvit, et unumquemque judicem facit. Nec enim judicare possum, quae sit vera Ecclesia, nisi prius judicem quae sit sententia congruens cum verbo Dei: *Est*, inquit, *dissimilitudo aliqua judiciorum Ecclesiae, et judiciorum politicorum. Nam in politicis, aut Monarcha solus auctoritate sua pronuntiat, aut in Senatu valet sententia majoris partis: sed in Ecclesia valet sententia congruens cum verbo Dei, et confessio piorum, sive sint plures sive pauciores impiis.* Vide plura in loco de notis Ecclesiae.

Similiter Brentius docet in confess. Wirtemberg. cap. de sac. Scrip.: et copiosius in Prolegomenis contra Petrum a Soto: ubi duo dicit. Primo: *Non licet*, inquit, *in caussa aeternae salutis alienae sententiae ita inhaerere ut eam sine nostro ipsorum judicio amplectamur.* Secundo addit: *Ad unumquemque hominem privatum pertinet, de doctrina religionis judicare, et veram a falsa internoscere. Sed hoc interest inter privatum et Principem, quod ut privatus privatam, ita Princeps publicam habet de doctrina religionis potestatem judicandi et decidendi etc.* Et toto fere libro haec duo probare nititur, quod Princeps saecularis teneatur cogere subditos, etiam mortis supplicio, ad eam Fidem, quam ipse judicat esse veram. Et simul quod subditi obligentur sequi proprium judicium, non alienum, cujuscumque sit: nec advertit Brentius, quam sint haec absurda et pugnantia, ut teneatur Princeps jubere: et subditi teneantur non obedire. Nec illud advertit, si haec sententia vera sit, recte facturum Caesarem, et alios Catholicos Germaniae Principes, si etiam mortis supplicio cogant omnes Lutheranos ad Fidem catholicam.

Joannes Calvinus lib. 4. Institut. cap. 9. §. 8. 12. et 13. Conciliorum, etiam maxime generalium definitiones adamussim Scriptuararum examinari jubet; proinde privatos homines judices facit in caussa Fidei, non solum Patrum, sed etiam Conciliorum, nec ullum omnino relinquit Ecclesiae commune judicium. Denique Martinus Kemnitius in examine 4. sess. Conc. Trid., caeterique omnes hujus temporis haeretici, autoritatem interpretandae Scripturae ab Episcoporum Conciliis ad privatorum hominum spiritum deducunt.

CAPUT IV.

Adferuntur testimonia ex Testamento veteri pro sententiae Catholicorum.

Probatur nunc sententia catholicorum; primo, testimoniis testamenti veteris. Primum testimonium habetur Exod. 18. ibi enim legimus, quod cum coepisset populus Dei redigi ad quandam formam Ecclesiasticae Reipublicae, sedebat Moses tanquam princeps et caput illius Ecclesiae, et ad omnia dubia circa legem Domini exorta respondebat, nec homines remittebat ad spiritum aliquem revelantem. Ibidem: cum constituisset juxta consilium soceri sui minores magistratus, qui populum judicarent, semper tamen sibi reservabat dubia circa religionem: nimirum ut intelligeremus, unum esse debere commune tribunal, a quo omnes petant divinae ligis interpretationem, et cui omnes simpliciter acquiescant.

Hoc argumentum a quibusdam eludi solet, quod dicant: Mosen fuisse principem politicum, non Pontificem, aut Sacerdotem, cum Aaron esset Pontifex summus. Et propterea ex hoc loco non posse concludi, judicium de rebus Fidei pertinere ad Pontifices, sed potius aliquo modo pertinere ad Reges. Respondeo: Mosen fuisse Pontificem, et quidem summum, et Aarone majorem, non quidem ordinarium, cui succedetetur, is enim unus tantum esse poterat, et ille erat Aaron sed extraordinarium a Deo specialiter constitutum. Sicut in novo Testamento Apostoli omnes, non quidem majores, nec omnino pares, sed tamen aliquo modo, aequales Petro erant in Ecclesiastica potestate, ut Cyprianus docet in tractat. de simplicit. Praelat.: cum hoc tamen discrimine, quod Petrus ordinarius erat Pastor totius Ecclesiae, cui soli succedi debebat, reliqui extraordinarii, quibus non erat in illa potestate succedendum. Quod autem Moses fuerit sacerdos, testatur David, cum ait in Psal. 98. *Moses et Aaron in Sacerdotibus ejus, et Samuel inter eos, qui invocant nomen ejus.*

Sed, inquiunt: dicitur sacerdos Moses, quia erat vir primarius, quomodo lib. 2. Reg. cap. 8. legimus filii David sacerdotes erant. At contra: quia si hoc loco viri primarii dicerentur sacerdotes, etiam Samuel, qui erat vir primarius, fuisset vocatus Sacerdos. Quod tamen non fecit David, qui sciebat, Samuelem non fuisse sacerdotem, sed judicem tantum: non enim descendit ex familia Aaron, sed Core consobrini ejus. 1. Paralip. 6. Vere autem et proprie fuisse Mosen Sacerdotem, patet ex lib. Exod. 28 et 29. ubi Moses exercet omnia munera sacerdotalia. Siquidem sacrificat, docet, consecrat vestes, et quod majus est, Pontificem et Sacerdotes inungit et initiat. Quocirca Mosen proprie Sacerdotem fuisse, docent omnes fere veteres; Philo lib. 3. de vita Mosis extremo; Dionysius cap. 5. Eccles. hierarc. Grogorius Nazianzenus in oratione habita coram Gregorio Nysseno; Augustinus in Ps. 98. Hieronymus lib. in Jovinianum, ubi etiam ostendit, Samuelem non fuisse sacerdotem.

Secundum testimonium habetur Deuter. 17. ubi lex generalis fertur: *Si difficile atque ambiguum apud te judicium esse perspexeris inter caussam et caussam, lepram et lepram, et judicum intra portas tuas videris verba variari; surge, et ascende ad locum, quem elegerit Dominus Deus tuus, veniesque ad Sacerdotem Levitici generis, et ad judicem, qui fuerit illo tempore, quaeresque ab eis, qui indicabunt tibi judicii veritatem. Et facies quodcumque dixerint, qui praesunt loco, quem elegerit Dominus, et docuerint te juxta legem ejus, sequerisque sententiam eorum, nec declinabis ad dexteram neque ad sinistram. Qui autem superbierit nolens obedire sacerdotis imperio, qui eo tempore ministrat Domino Deo tuo.*

ex decreto judicis morietur. Hic etiam valde clare non remittuntur dubitantes ad spiritum suum, sed ad judicem vivum, id est, summum Sacerdotem.

Sed objiecit Brentius: praeceptum esse conditionale, quia additur, *Facies quodcumque dixerint, qui praesunt loco, et docuerint te juxta legem ejus.* Videtur enim ex hoc loco colligi, non esse standum judicio summi Sacerdotis, nisi proferat testimonium Legis divinae. Respondeo: illud, *docuerint te etc.* non esse nisi in editione vulgata, quam Lutherani non recipiunt, nec sonare conditionem, sed assertionem, sive promissionem: non enim voluit dicere *Sta judicio sacerdotis, si docuerit te secundum Legem*: tunc enim fuissent homines magis dubii et perplexi quam antea: nec opus fuisset ire ad sacerdotem, si ipsi potuissent ex Lege Domini per se judicare causam suam. Immo tunc non sacerdos fuisset judex, sed ipsi; quippe qui de sententia sacerdotis judicaturi erant: non igitur illa conditio est, sed promissio, vult enim Dominus securum reddere populum, qui sacerdotis judicio acquiescit: quod facit, cum affirmat judicatarum eum secundum Legem suam.

Secundo objicit Brentius: hoc loco non solum ad sacerdotem, sed ad judicem etiam remitti eos, qui dubitant; judicem autem fuisse politicum Principem. Respondeo: nomine judicis posse hic intelligi Principem Sacerdotum; nam in Hebraeo est *Ascende ad Sacerdotes et ad judicem*, quasi diceret, ad concilium sacerdotum, et eorum Principem summum Sacerdotem. Dico secundo: si intelligamus nomine judicis politicum Principem, hic esse distincta officia. Nam sacerdoti tribuitur sententia definitiva, judici autem exequutio in contumaces: *Qui superbierit*, inquit, *nolens obedire Sacerdotis imperio, ex decreto judicis moriatur.*

Tertio objiciunt: hic non agi de dubiis religionis, sed de politicis. Respondeo: falsum esse: nam lex generalis est de omnibus dubiis, quae ex Lege oriebantur. Praeterea occasio hujus legis fuit propter eos, qui serviunt diis alienis ut patet ex init. cap. servire autem diis alienis contra religionem est.

Tertium testimonium est Eccles. 12. *Verba sapientum sicut stimuli, et quasi clavi in altum defixi, quae per magistrorum data sunt a pastore uno. His amplius fili mi ne requiras.* Hoc loco Salomon docet, non esse ulterius inquirendum, sed acquiescendum penitus, quando sententia data est a summo Pastore, adjuncto praesertim consilio sapientum. Quod si haec dicuntur de sacerdote veteris Testamenti; quanto magis dici possunt de sacerdote Testamenti novi, qui longe majores promissiones a Deo accepit?

Quartum testimonium est Aggaei 2. *Haec dicit Dominus exercituum, interroga Sacerdotes legem.* Malach. 2. *Labia sacerdotis custodient scientiam, et legem requirent ex ore ejus, quia Angelus Domini exercituum est.* Ex quibus verbis intelligimus, non esse privatorum hominum judicare de sententia Legis Domini, sed sacerdotis, qui cum sit Angelus, id est, nuncius Dei, ad eum pertinet ex officio explicare sententiam Dei.

Accedat ultimo illud ex lib. 2. Paralip. c. 19. ubi sic loquitur ad Sacerdotes Rex optimus Josaphat: *Omnem causam, quae venerit ad vos fratrum vestrorum, qui habitant in urbibus suis, inter cognationem et cognationem, ubicumque quaestio est de lege, de mandato, de caeremoniis, de justificationibus, ostendite eis, ut non peccent in Dominum. Amarias autem Sacerdos et Pontifex vester, in his quae ad Deum pertinent, praesidebit: porro Zabadias filius Ismahel, qui est Dux in domo Juda, super ea opera erit, quae ad regis officium pertinent.* Vides hic, quam clare Rex distinguat officium Pontificis ab officio Regis, et soli Pontifici tribuat judicium de dubiis Legis.

CAPUT V.

Idem probatur ex Testamento novo.

Jam vero ex novo Testamento. Primum testimonium est Matth. 16. *Tibi dabo claves regni coelorum etc.* Per istas enim claves non solum intelligitur potestas solvendi a peccatis, sed etiam ab omnibus aliis vinculis et impedimentis, quae nisi tollantur, non potest intrari in regnum coelorum: siquidem promissio generalis est, nec dicitur *Quem cumque solveris*, sed *Quodcumque solveris*, ut intelligamus, nodos omnes, seu legum dispensando, seu peccatorum et poenarum relaxando, seu dogmatum et controversiarum explicando, a Petro ejusque successoribus solvi posse. Sed de hoc loco in 1. lib. de sum. Pont. plura dicemus.

Alterum testimonium esse potest illud Matth. 18. *Si Ecclesiam non audierit, sit tibi veluti ethnicus et publicanus.* Est autem hoc loco observandum, hic quidem Dominum loqui de injuriis, quas unus ab aliquo patitur: sed a majori intelligendum etiam esse de injuriis, quae fiunt in totam Ecclesiam, et in Deum, qualis est haeresis. Qui enim jubet deferri adulterum ad Ecclesiae judicium, multo magis haereticum. Non autem potest fieri, ut deferantur ad congregationem omnium fidelium; igitur nomine Ecclesiae intelligi debet Praelatus, ut Chrysostomus exponit, vel (ut alii malunt) Praelatorum congregatio. Ut enim homo non loquitur, neque audit, nisi per caput, et tamen totus homo dicitur loqui et audire; ita Ecclesia per suos Praelatos audit, et loquitur. Si ergo qui Ecclesiam, id est, Ecclesiae Pastores non audit, debet esse ut ethnicus et publicanus; sequitur, Pastorum esse ultimum judicium.

Tertium testimonium Matth. 23. *Super cathedram Moysi sederunt Scribae et Pharisaei, quaecumque dixerint vobis, servate, et facite, secundum opera veró eorum nolite facere.* Ubi nota tria. Primo, toto illo capite Dominum, reprehendere vitia Scribarum et Pharisaeorum: et quia poterant infirmi ex eo colligere, non esse credendum Praelatis qui male vivunt; ideo initio capitis aperte docere voluisse, non obstante mala vita Praelatorum, sequendam esse eorum doctrinam. Secundo, nota cum Cypriano lib. 4. epist. 9. numquam Do-

minum, neque Apostolos in tota Scriptura reprehendisse Pontifices et Sacerdotes Judaeorum, nominando eos Pontifices vel Sacerdotes, sed solum sub nomine Scribarum et Phariseorum; ne videretur reprehedere cathedram et sacerdotium, et ut intelligeremus, semper deberi honorem sacerdotio et pontificatui, etiam si forte persona, quae in cathedra sedet, sit minus bona. Ex quo intelligimus, haereticos hujus temporis, qui passim in Episcopos et Sacerdotes, et praecipue in ipsum summum Ecclesiae Pontificem invehuntur, nihil habere commune cum moribus Domini, et Apostolorum.

Tertio nota; quod Dominus de cathedra Mosis dicit, intelligi a fortiori de cathedra Petri. Sic enim Veteres intellexerunt, et praecipue Augustinus in epist. 165. *In illum*, inquit, *ordinem Episcoporum, qui ducitur ab ipso Petro usque ad Anastasium, qui nunc eandem cathedram sedet, etiamsi quicquam traditor per illa tempora subrepsisset, nihil praejudicaret Ecclesiae, et innocentibus Christianis*, *quibus Dominus providens ait de praepositis malis*: *Quae dicunt, facite*; *quae faciunt, facere nolite*.

Quartum testimonium Joannis ult. *Simon Petre, pasce oves*. Hic etiam sunt annotanda tria. Primo, quod dicitur Petro, dici etiam successoribus: nec enim providere voluit Christus Ecclesiae ad annos 25. tantum sed quousque mundus duraret. Secundo, illud *pasce* intelligi praecipue de doctrina: sic enim pascuntur oves rationales. Hierem. 3. *Dabo vobis pastores juxta cor meum, et pascent vos scientia et doctrina*. Tertio, illud *oves* significare omnes Christianos: qui enim non vult pasci a Petro, non est ovis Christi.

Ex his efficitur, Petro et successoribus ejus singulariter commissum esse, ut doceant omnes Christianos. Id autem non potest commodius intelligi, quam hoc modo, ut dicamus, commissum esse Petro et successoribus, ut doceant omnes, quid circa doctrinam fidei tenendum sit. Nam si id intelligamus tantum de concionibus, nunquam implebitur hoc praeceptum; nec enim potest Pontifex omnibus hominibus concionari, nec est opus, cum sint in singulis Ecclesiis qui concionentur.

Si etiam intelligamus solum de commentariis in sanctas Literas, ut, quos Pontifex non potest verbo docere, doceat per scripta commentaria; reprehendemus plurimos sanctissimos Pontifices, qui nihil tale fecerunt; ergo loquitur Dominus de singulari officio docendi totam Ecclesiam, costituendo quod ab omnibus sit credendum. Atque ad hunc modum intellexit hunc locum b. Hieronymus in epist. ad Damas., de nom. Hypost., petens enim a Pontifice controversiae cujusdam explicationem circa Fidem: *A Pastore*, inquit, *praesidium ovis flagito*.

Quintum testimonium Lucae 22. *Rogavi pro te, ut non deficiat fides tua, et tu aliquando conversus, confirma fratres tuos*. Ex hoc loco, Romanum Pontificem ex cathedra docentem non posse errare, deducit b Bernardus epist. 90. ad Innocent., et ante eum Lucius I. in epist. 1. ad Episc. Hispan. et Galliae. Felix I. in epist. ad Benignum. Marcus in epist. ad Athanas. Leo I. serm. 3. de Assumpt. sua ad pontific. Leo IX. in epist. ad Pet. Antioch. Patriarch. Agatho in epist. ad Constantinum Imperatorem, quae lecta est in IV. Synodo act. 8. a toto Concilio approbata. Pascalis II. in Concilio Romano, apud Abbatem Urspergensem in Chronico; quibus, addo, velint, nolint haeretici Innocentium III. cap. *Majores* de Baptismo et ejus effectu. Si ergo Romanus Pontifex errare non potest ex cathedra docens, certe judicio ejus acquiescendum est, et ipse esse debet summus Judex.

Sextum testimonium est Act. 15. ibi enim legimus, cum orta esset quaestio gravis de Fide, an servanda esset Lex Mosis a Gentibus conversis, non fuisse remissos unumquemque ad spiritum suum, sed ad Concilium Hierosolymae habitum, cui Petrus praeerat, et Petrum omnium primum in Concilio loquutum, deinde Jacobum sententiam Petri confirmasse, et sic quaestionem solutam illis verbis: *Visum est Spirtui sancto et nobis etc*. Quibus: ostendunt, sententiam Concilii cui praeest Petrus, sententiam esse Spiritus sancti. Et ibidem in fin. cap. legimus, Paulum quocumque ibat praecipere solitum, ut servarent decretum illius Concilii, id est, ut acquiescerent, et non vellent ipsi de sententia Concilii judicare.

Septimum est in epist, ad Galatas cap. 2. *Ascendi*, inquit, Paulus, *Hierosolymam cum Barnaba, contuli cum illis Evangelium, quod praedico in Gentibus*; *seorsum autem iis*, *qui videbantur aliquid esse, ne forte in vacuum currerem, aut cucurrissem*. Quinam autem essent illi quibuscum contulerat, inferius explicat dicens, fuisse Petrum, Jacobum et Joannem. Quem locum explicantes Tertullianus lib. 4. in Marcion., b. Hieronymus in epist. 89. ad August., quae est 11. inter epist. August., et Augustinus lib. 28 contra Faustum cap. 4. diserte affirmant, Ecclesiam non esse Paulo credituram, nisi ejus Evangelium a Petro confirmatum fuisset: ergo Petri erat tunc, et proinde successoris ejus nunc de doctrina Fidei judicare.

Octavum testimonium 1. Corinth. 12. *Alii datur per Spiritum sermo sapientiae*, *alii sermo sapientiae, alii interpretatio sermonum, alii prophetia etc*. Hic aperte dicitur, non dari omnibus fidelibus spiritum interpretandi Scripturas. Et praeterea constat ex illo 2. Petri 1. *Omnis prophetia Scripturae propria interpretatione non fit*, non posse sine spiritu interpretandi bene Scripturam exponi. Igitur evidenter colligitur, non esse judicem veri sensus Scripturae ullum hominem privatum. Quid enim faciet, qui spiritum non habet? immo quis erit certus, se habere hunc spiritum, cum sciamus, non dari omnibus, et non sciamus quibus detur? Restat igitur, ut judicem agnoscamus solam Ecclesiam, de qua dubium esse non potest, quin habeat Spiritum Dei, et filios suos sine errore doceat, cum sit columna et firmamentum veritatis. Id quod etiam Lutherus in lib. de potest. Papae his verbis confitetur: (quidquid alibi scripserit, ut miro modo varius et instabilis fuit) *De nullo privato homine certi sumus habeat necne revelationem Patris*: *Ecclesia autem ipsa est, de qua dubitare non licet etc*. Porro Ecclesia non aliter loquitur, quam per os Pastorum et Doctorum

ac praecipue in generali Concilio congregatorum, Quod Concilium vel Summum Pontificem habuerit praesentem, et praesidentem, vel confirmationem, atque approbationem ab eo meruerit obtinere.

At, inquiunt, ille est certus se habere, qui petit; scriptum est enim: *Quanto magis Pater vester de Coelo dabit Spiritum bonum petentibus se* Lucae 11. et Jacob. 1. *Si quis vestrum indiget sapientia, postulet a Deo, qui dat omnibus abundanter.* Respondeo: in his et similibus locis Dominum loqui non de spiritu interpretationis, qui est gratia quaedam gratis data, sed de spiritu Fidei, Spei, Charitatis, et Sapientiae necessariae ad salutem. Ut enim b. Augustinus docet tractat. 73. 81. et 102, in Jo., non impetrat oratio infallibiliter, nisi id quod est necessarium, vel utile ad salutem ei, qui orat. Porro donum interpretandi, sicut donum linguarum et miraculorum, et alia ibidem enumerata, non semper sunt utilia ei, qui illa habet.

Sicut igitur Spiritum loquendi linguis, vel faciendi miracula, non possumus semper impetrare, etiam si scriptum sit: *Dabit Spiritum bonum petentibus se*; ita nec spiritum interpretationis. Nam alioqui posset fieri, ut totum corpus Ecclesiae esset unum membrum, id est, omnes essent oculi, omnes manus etc. contra Apostolum Roman. 12. et 1. Corinth. 12. Praeterea, etiamsi Dominus in illis loqueretur de dono interpretandi, adhuc non esset certus quicunque petit se illud habere, quia non est certus an bene petat; scriptum est enim: *Petitis, et non accipitis, eo quod male petatis.* Jacob. 4. Alioqui cum spiritum istum petant Lutherani, petant Anabaptistae, petant Zvvingliani: unde est quod diversissimos et inter se pugnantes spiritus accipiunt, si omnibus petentibus datur ille unus et verus Spiritus sanctus?

Nonum testimonium est 1. Joan. 4. *Charissimi, nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus, si ex Deo sint: quoniam multi Pseudoprophetae exierunt in Mundum.* Spiritus hominum privatorum probandus est, an ex Deo sit; multi enim jactant Spiritum sanctum, qui agitantur spiritu vertiginis et mendacii, ut dicitur 3. Reg. ult. 2. Paralip. 18: Isaiae 19. et 29: igitur non potest privatus spiritus esse judex: Quomodo enim erit judex, cum de ipso adhuc judicandum sit?

Quare si quis illud *Hoc est corpus meum* exponat per *Hoc significat corpus meum*, quia sic ei spiritus revelat, adhuc non est quaestio definita. Nam Joannes monet, ut illum spiritum probemus, an sit ex Deo, ne potius forte sit spiritus vertiginis.

Non autem potest probari ex Scriptura, ut ipsi volunt, quia de Scripturae ipsius sententia hoc loco dubitamus; ergo debet probari ex conformitate ad spiritum eorum, quos constat verum spiritum habere, tales autem sunt Praelati in Concilio legitime congregati, Legimus enim Act. 15. Concilium dixisse: *Visum est Spiritui sancto et nobis*: talis etiam est Pontifex ex cathedra docens, quem ostendimus semper a Spiritu sancto dirigi, ut errare non possit: tales etiam fuerunt Apostoli et antiqui fideles, quos certum est, Spiritum sanctum habuisse.

Neque id Calvinus negare potest, quippe qui in hunc modum ratiocinatur in Instit. 1. cap. 9. §. 1. contra Svvenexfeldium, qui solum spiritum volebat judicem, repudiatis Scripturis. Si spiritus iste esset bonus, idem esset cum spiritu Apostolorum, et primorum fidelium: at spiritus illorum non volebat esse judex, Scripturis contemptis. Sed ita etiam nos contra Calvinum et alios haereticos argumentamur: Si spiritus ipsorum esset bonus, esset idem cum spiritu Apostolorum et primorum Fidelium: sed spiritus illorum non volebat esse judex, sed recurrebat ad Petrum et ad Concilium, et eorum sententiae acquiescebat, ut supra ostendimus ex Actor. 15. igitur spiritus istorum, qui se judicem constituit, non est spiritus bonus.

CAPUT VI.

Idem probatur ex consuetudine Ecclesiae.

Probatur tertio ex praxi Ecclesiae: nam in omnibus saeculis in Ecclesia exorta sunt nova dubia, et semper eodem modo terminata sunt, nimirum judicio Pontificis Romani, et Episcoporum qui tunc erant: non recte autem fieri, quod universa Ecclesia fecit semper et facit, dicere, aut scribere, insolentissimae insaniae est, ut Augustinus ait in epist. 118.

Et nota, nos non tantum dicere, fuisse omnes caussas judicatas per Pontificem Romanum et Episcopos, sed per Pontificem et Episcopos qui tunc erant. Nunquam enim propter ullam dubitationem judicandam creati sunt novus Papa et novi Episcopi: id quod dicimus propter Confessionistas, qui in confess. August. art. 28. fatentur, ad Episcopos pertinere discernere veram doctrinam a falsa. Sed cum petimus, cur ergo non acquiescant concilio Tridentino? Respondent: istos, qui nunc sunt, non esse Episcopos sed hostes Evangelii. At hoc idem dixerunt Ariani et alii omnes haeretici de Episcopis sui temporis: et tamen hoc non obstante, jam per 1500. annos semper dubia religionis explicata sunt ab Episcopis, qui secundum ordinariam successionem erant in Ecclesiis, quando dubia illa exorta sunt: et qui non acquieverunt, haeretici sunt habiti.

Primo igitur Ecclesiae saeculo, quod extenditur usque ad annum centesimum a Christo nato, orta est quaestio de caeremoniis Legis veteris, an essent servandae a Gentibus ad Christum conversis Et sicut illa fuit prima quaestio in Ecclesia exorta, ita tunc celebratum est primum Concilium, praesidente Petro, et ejus Concilii decreto omnes acquieverunt, Actor. 15.

Secundo saeculo, id est, usque ad annum ducentesimum, orta est quaestio de celebratione Paschae quibusdam volentibus Pascha celebrare cum Judaeis decimoquarto die mensis, sive esset dies Dominicus, sive non, alii autem tantum die Dominico. Constat autem propter hoc celebrata esse

multa Concilia Episcoporum, et tandem a Victore Romano Pontifice ita terminatam, ut omnes Ecclesiae Asiae ab eodem excommunicatae fuerint, quod adhuc in errore persisterent. Scribit historiam totam Eusebius lib. 5. histor. cap. 23. Postea vero, non solum excommunicati, sed etiam haeretici habiti sunt, qui decreto Pontificis non obedierunt. Hinc enim apud Epiphanium haeres. 50. Augustinum haeres. 29. et Tertullianum de praescript. in fine, inter haereticos numerantur Quartodecimani.

Tertio saeculo, id est, post annum 200. orta est haeresis Novatianorum, qui negabant, Ecclesiam posse absolvere a peccatis eos,qui post Baptismum lapsi erant. Explicata autem fuit veritas per Concilium Romanum, cui Cornelius Papa praeerat, ut refert Eusebius ex versione Ruffini lib. 6: hist. c. 33. et deinceps Novatiani semper inter haereticos habiti sunt.Eodem saeculo orta est quaestio de Anabaptismo: et quidem cum varii varia sentirent, Cornelius, Romae Concilio habito, decrevit, non esse rebaptizandos, qui ab haereticis baptizati essent, ut Eusebius refert lib. 7.hist. c. 2. et postea etiam Stephanus Papa scripsit, et praecepit, ut non rebaptizarentur, qui ab haereticis secundum formam Ecclesiae baptizati essent. Cujus decreti meminit Cyprianus in epist. ad Pompejum, et b. Augustinus lib. 5. de Baptis. cap. 23. et Vincentius Lirinensis in suo Commonitorio.

Quarto saeculo post annum 300.orta est haeresis Arianorum, quae quidem per Concilium Nicaenum generale sublata est. Porro in eo Concilio 318. Episcopi fuerunt, et ii soli judices fuisse leguntur una cum Legatis Romanae Sedis Vitone et Vincentio Presbyteris, qui cum Hosio Episcopo Cordubensi,Concilio praeerant nomine Sylvestri Papae, et postea, adhuc totum Concilium per epistolam a Sylvestro confirmationem petiit: Imperator autem aderat quidem, sed nulla in re judicem egit. Haec omnia patent, tum ex 1. Tom. Conciliorum,cum ex historicis.Eusebio lib.3.de vit. Constant., Ruffino, Socrate, Sozomeno, Theodoreto lib. 1. hist. Eccl.

Eodem saeculo haeresis Macedonii contra Spiritum sanctum judicata et condemnata est per Concilium Constantinopolitanum, quod a Damaso confirmatum fuisse testatur Photius in libro de septem Synodis, qui liber excudi solet ad initium primi Tomi Conciliorum.

Quinto saeculo haeresis Nestorii condemnata est in Concilio Ephesino I. praeside Cyrillo nomine Coelestini Papae, ut Evagrius testatur lib. cap. 4. Et paulo post haeresis Eutychetis in Concilio Chalcedonensi. praesidentibus Legatis Papae Leonis, ut Evagrius testatur lib. 2. cap. 4. et hujus etiam Synodi petita est a Pontifice Romano confirmatio, et nec in ista,nec in illa ullam subscriptionem legimus Imperatoris, aut Laicorum quorumlibet, sed tantum Ecclesiaticorum. Vide tomum 1. et 2. Conciliorum, et Breviarium Liberati.

Eodem saeculo damnata est haeresis Pelagianorum, quam Lutherani prae caeteris videntur odisse, sed a Pontificibus Romanis damnata est. Sic enim Augustinus ait lib. 2. Retract. cap. 50. *Pelagiana haeresis cum suis auctoribus ab Episcopis Ecclesiae Romanae, prius Innocentio, deinde Zosimo, cooperantibus Conciliorum Africanorum literis, convicta atque damnata est.* Et in Chronico Prosper anno 420. *Concilio*, inquit, *apud Carthaginem habito amplius 217. Episcoporum, ad Papam Zosimum synodalia decreta perlata sunt, quibus probatis. per totum mundum haeresis Pelagiana damnata est.*

Sexto saeculo multae haereses damnatae sunt in V. Synodo, in qua etiam soli Episcopi fuerunt judices.

Septimo saeculo damnati sunt Monothelitae in VI. Synodo generali, cui praefuerunt Legati Romani Pontificis, et Imperator quidem interfuit, et subscripsit, sed post omnes Episcopos, et non judicando, vel definiendo, ut Episcopi subscriberent, sed tantum consentiendo.

Octavo saeculo damnati sunt Iconomachi in VII. Synodo, cui praefuerunt etiam Legati Romani Pontificis, et nulla in eo legitur subscriptio Laicorum. De his Sinodis lege Tomos Conciliorum, et librnm Photii de septem Synodis.

Nono saeculo controversiae quaedam ecclesiasticae definitae sunt VIII. Synodo, cui praefuerunt etiam Legati Romani Pontificis.Imperator aderat,et subscripsit quidem post Legatos Pontificios et Patriarchas, sed ibidem diserte affirmavit ad se non pertinere judicium rerum divinarum, sed tantum subscribere in signum consensus etc., cujus verba paulo post afferemus.

Decimo saeculo quod omnium est obscurissimum, nulla exorta est haeresis,et propterea etiam nullum legimus celebratum Concilium: schisma tamen, et error Graecorum, quae paulo ante coeperant, hoc saeculo maxime vigebant,de quorum damnatione mox dicemus.

Undecimo saeculo haeresim Berengarii damnavit Leo IX. in Concilio Vercellensi, et Nicolaus II. postea in Concilio Romano,ut Lanfrancus et Guitmundus referunt lib. 1. contra Berengar.

Duodecimo saeculo damnata est haeresis Petri Abailardi ab Innocentio II.ut est in epistolis b.Bernardi epist. 194. Item damnatus est error Gilberti Porretani ab Eugenio III. in Concilio Remensi, teste b. Bernardo ser. 80. in Cantica.

Decimotertio saeculo damnatus est error Joachimi Abbatis ab Innocentio III. in Concilio general. Lateranensi. Et postea error Gaecorum a Gregorio X. in Concilio Lugdunensi generali. Unde exstat cap. *Fideli*, de summa Trinit. et Fide catholica, in 6.

Decimoquarto saeculo damnati sunt errores Begardorum in Concilio Viennensi a Clemente V. Unde exstat cap. *Ad nostrum*, in Clementin. de haereticis.

Decimoquinto saeculo damnati sunt errores Joannis Wicleff, et Joannis Hus in Concilio Constantiensi; praeside Martino V. Et rursum errores Graecorum in ConcilioFlorentino sub Eugenio IV.

Denique hoc nostro saeculo decimosexto damnati sunt errores Lutheranorum in Concilio Tridentino confirmato a Pio IV. Inveniant jam ipsi unum exemplum antiquitatis, quo probent, aliquem no-

vum errorem vere habitum pro errore in Ecclesia, et tamen non damnatum a Pontifice, sed ab Imperatore, vel alio Principe seculari: aut dicant si possunt, quinam unquam de sententia Conciliorum a Romano Praesule approbatorum judicare ausi fuerint, et non continuo haeretici ab Ecclesia Catholica habiti sint.

CAPUT VII.

Idem probatur testimoniis Pontificum et Imperatorum.

Accedant quarto loco testimonia veterum Pontificum, et veterum Imperatorum, idest, auctorum utriusque Juris. Damasus in epist. 3. ad Stephanum, Innocentius I. in epist. ad Concil. Carthaginen. et Milevit., quae sunt apud Augustinum 91. et 93. Leo I. in epist. 84. ad Anastas., et 59. ad Episcopos Viennensis provinciae, Gelasius in epist. ad Episc. Dardan. Gregorius lib. 4. epist. 52 ad Episc. Galliae (ut etiam posteriores) docent, caussas graviores, et praesertim fidei, ad judicium sedis Apostolicae pertinere: et ad hoc citat Julius in epist. 2. decretum Nicaeni Concilii.

Jam Imperatores idem senserunt. Tempore Aureliani Imperatoris, cum esset quaestio inter Catholicos, et Paulum Samosatenum haereticum, de domo Ecclesiae, Imperator licet gentilis respondit, et jussit illi dari Ecclesiam, cui scriberent Italiae Sacerdotes, et Episcopus Romanus; nimirum edoctus a suis, Episcopum Romanum esse judicem supremum Christianarum caussarum. Ita scribit Eusebius lib. 7. hist. cap. 26.

Constantinus, teste Eusebio lib. 3. de vit. Constant. cap. 12. in Concilio Nicaeno non prius assedit, quam Episcopi ut sederet annuissent. Quo signo satis indicavit, se non esse praesidentem Concilii. Deinde finito Concilio scripsit epistolam omnibus Ecclesiis, quam Eusebius ibidem totam ponit, in cujus fine sic ait: *Quae cum ita se habeant, libentibus animis hoc decretum Concilii, tanquam donum Dei, et mandatum revera coelitus demissum amplectamini. Nam quidquid in sanctis Episcoporum Conciliis decernitur, id universum divinae voluntati debet attribui.*

De eodem sic loquitur B. Ambrosius epist. 32. Constantinus, inquit, *nullas leges ante praemisit, sed liberum dedit judicium Sacerdotibus.* De quo etiam Augustinus in epist. 162. c. 7. testatur, quod cum Donatistae vellent ab ipso judicari causam suam, ipse eos remisit ad suum judicem proprium, id est, Melchiadem Papam, et cum illi appellassent a sententia Pontificis ad ipsum Imperatorem: *Dedit ille*, inquit Augustinus, *aliud Arelatense judicium*, (aliorum scilicet Episcoporum) *non quia jam necesse erat, sed eorum perversitatibus cedens.* Neque enim ausus est Christianus Imperator sic eorum tumultuosas et fallaces querelas suscipere, ut de judicio Episcoporum qui Romae sederant, ipse judicaret.

Gratianus Imperator sic loquitur in epist. ad Episcop. Aquilejen. quae lecta est in Concilio Aquilejensi: *Neque controversiae dubiae rectius poterant experiri* (expediri fortasse) *quam si obortae altercationis interpretes ipsos constituissemus Antistites, ut videlicet a quibus proficiscuntur institutae doctrinae, ab eisdem discordis eruditionis repugnantia solveretur.* Quae verba Ambrosius in Concilio illo sic interpretatus est: *Ecce*: inquit, *quod Christianus constituit Imperator. Noluit injuriam facere Sacerdotibus, ipsos interpretes constituit Episcopos.*

Theodosius junior in epist. ad Synod. Ephesin. quam etiam citat Nicolaus I. in epist. ad Michaelem: *Deputatus*, inquit, *est Candidianus, magnificus comes strenuorum domesticorum, transire usque ad sanctissimam vestram Synodum, ac in nullo quidem qaae facienda sunt de piis dogmatibus quaestiones communicare*: *illicitum namque est, eum qui non sit ex ordine sanctissimorum Episcoporum, Ecclesiasticis immisceri tractatibus.*

Martianus Imperator, I. nemo C. de summa Trinitate et Fide catholica: *Injuriam*, inquit, *facit judicio Reverendissimae Synodi, qui semel judicata revolvere et disputare contendat.*

Valentinianus senior, ut scribit Sozomenus libro 6. histor. cap. 7. rogatus, ut permitteret Synodum congregari ad quaedam fidei dogmata explicanda, sic respondit: *Mihi*, inquit, *qui sum in sorte plebis, fas non est talia curiosius perscrutari, Sacerdotes, quibus ista curae sunt, inter seipsos quocumque voluerint loco conveniant.*

Basilius Imperator in VIII. Synodo *act.* 10, sic loquitur. *De nobis autem*, inquit, *laicis, tam qui in dignitatibu, quam qui absolute conversamini, quid amplius dicam non habeo, quam quod nullo modo vobis licet de Ecclesiasticis caussis sermonem movere: neque penitus resistere integritati Ecclesiae, et universali Synodo adversari. Hoc enim investigare et quaerere, Patriacharum, Pontificum et Sacerdotum est, qui regiminis officium sortiti sunt, qui sanctificandi, qui solvendi, et ligandi potestatem habent, qui Ecclesiasticas adepti sunt claves; non nostrum qui pasci debemus, qui santificari, qui ligari, vel a ligamento solvi egemus.* Ibidem dicit idem Imperator, Imperatores alios praedecessores suos, Constantinum, Theodosium, Martianum, et alios nunquam in Synodis subscripsisse, nisi post omnes Episcopos.

Denique de Theodorico Rege Gothorum, etsi Ariano, in IV. Synodo Romana sub Symmacho Papa sic legimus: *Ad haec Serenissimus Rex taliter, Deo aspirante, respondit: In synodali esse arbitrio in tanto negotio sequenda praescribere, nec aliquid ad se praeter reverentiam de Ecclesiasticis negotiis pertinere.*

CAPUT VIII.

Idem probatur testimoniis Patrum.

Probatur quinto testimoniis Patrum Graecorum et Latinorum. Irenaeus lib. 3. cap. docet, contro-

versias non posse finiri ex solis Scripturis, quia varie ab haereticis exponuntur, et deinde cap. 3. docet finiri debere controversias ex doctrina Romanae Ecclesiae: *Ad hanc*, inquit, *Ecclesiam propter potentiorem principalitatem necesse est omnem convenire Ecclesiam, hoc est eos, qui sunt undique fideles, in qua semper ab his, qui sunt undique, conservata est ea, quae est ab apostolis traditio.*

Athanasius in epist. ad solitar. vit. agent., loquens de Imperatore Constantio Ariano, qui aliquod judicium sibi in Conciliis usurpabat. *Quando*, inquit, *a condito aevo auditum est? quando judicium Ecclesiae auctoritatem suam ab Imperatore accepit? aut quando unquam hoc pro judicio agnitum est? Plurimae antea Synodi fuere: multa judicia Ecclesiae habita sunt. Sed neque Patres istiusmodi res Principi persuadere conati sunt, nec Princeps se in rebus Ecclesiasticis curiosum praebuit.* Et infra: *Quis*, inquit, *videns eum in decernendo Principem se facere Episcoporum, et praesidere judiciis Ecclesiasticis, non merito dicat, istud illam ipsam abominationem desolationis esse, quae a Daniele praedicta est?* Basilius in epist. 52. ad Athanas. dicit: videri sibi bonum, ut quando Synodus tunc fieri non poterat, scriberent ad Romanum Pontificem ut ipse auctoritate sua mitteret aliquos in Orientem, qui acta Concilii Ariminensis dissolverent.

Gregorius Nazianzenus in Oratione, qua se excusat, quod diu ab Ecclesiastica functione abstinuerit. *Vos*, inquit, *oves nolite pascere pastores, neque super terminos eorum elevamini: satis enim est vobis, si recte pascimini. Nolite judicare judices, nec legem feratis legislatoribus, etc.* Quomodo autem non judicat judices, et pascit pastores, qui de sentententia Concilii, vel summi Pontificis judicare praesumit? Et ne putes a Gregorio excipi Praesides, idem in Oratione ad suos cives timore perculsos, et Praesidem irascentem: *Num vocem*, inquit, Proesides alloquens, *suscipitis liberam? et quod lex Christi vos meae potestati meoque subjecit tribunali? Imperamus enim et ipsi; addo, et imperio majori et perfectiori; suscipe igitur vocem liberiorem, scio te ovem esse gregis mei, etc.* Chrysostomus hom. ult. in Jo. dicit: Petrum toti orbi magistrum a Christo praepositum. Cyrillus in thesauro, ut B. Thomas citat in Opusc. 1. cont. error. Graec.: *Debemus nos capiti nostro Romano Pontifici adherere, ad omnes pertinet: ab eo quid credendum, ac tenendum sit accipere.* Vide etiam Damascenum in 1. et 2. orat. pro imaginibus.

Ex Latinis Tertullianus lib. de praescript. haeret. pulchre deducit id quod volumus. Primo enim docet, non debere cum haereticis disputari ex Scripturis: quia cum possessio, et intelligentia vera Scripturarum sit Ecclesiae Catholicae, prius debet constare, quae sit vera doctrina Ecclesiae, et tunc ex illa intelligendae sunt Scripturae. Quae sit autem vera doctrina Ecclesiae, non potest tutius quaeri, quam in Ecclesiis Apostolicis, quarum praecipua est Romana. Nam Deus doctrinam veritatis Chris'o tradidit, Christus Apostolis, Apostoli successoribus suis. Haec ille in summa. Cyprianus lib. 1. epist. 3. *Neque enim aliunde haereses obortae sunt, aut nata sunt schismata, quam inde, quod Sacerdoti Dei non obtemperatur, nec unus in Ecclesia ad tempus Sacerdos, et ad tempus judex vice Christi cogitatur etc.* Nam, ante definitionem Pontificum, licet de dubiis rebus sine vitio haeresis utramvis partem tenere: at post definitionem qui non obtemperant, fiunt haeretici.

Ambrosius epist. 32. ad Imperatorem Valentinianum juniorem, qui ab Arianis depravatus volebat de rebus Fidei judicare: *At certe*, inquit, *si vel Scripturarum seriem divinarum, vel vetera tempora retractemus, quis abnuat, in caussa Fidei, in caussa, inquam, Fidei Episcopos solere de Imperatoribus Christianis, non Imperatores de Episcopis judicare? Eris, Deo favente, etiam senectutis maturitate provectior, et tunc de hoc censebis, qualis ille episcopus sit, qui laicis jus Sacerdotale substernit. Pater tuus vir maturioris aevi dicebat: Non est meum judicare inter Episcopos: tua nunc dicit Clementia, Ego debeo judicare.* Et infra: *Si conferendum de Fide, Sacerdotum debet esse ista collatio, sicut factum est sub Constantino augustae memoriae Principe, qui nullas leges ante praemisit, sed liberum dedit judicium Sacerdotibus. Factum est etiam sub Constantio augustae memoriae Imperatore, paternae dignitatis haerede. Sed quod bene coepit, aliter consummatum est. Nam Episcopi sinceram primo scripserant Fidem: sed dum volunt quidam de Fide intra palatium judicare, id egerunt, ut circumscriptionibus illa Episcoporum judicia mutarentur.* Nota lector haec ultima verba: laici enim in domo Principis, dum volunt de sententia Episcoporum judicare, in errorem incidere meruerunt.

Hieronymus in epist. ad Damas. de nom. hypost. *Decernite*, inquit, *si placet, obsecro, non timebo tres hypostases dicere, si jubetis.* Et infra: *Obtestor beatitudiem tuam per crucifixum, Mundi salutem, per ὁμοούσιον Trinitatem, ut mihi epistolis tuis sive tacendarum, sive dicendarum hypostaseon detur auctoritas.* Idem petit epistola sequenti. Et nota, Hieronymum fuisse longe doctiorem Damaso, ut patet ex tot quaestionibus scripturarum, quas Hieronymus Damaso explicavit: et tamen cum agitur de judicio Fidei, ut aliquid definiatur, Hieronymus totum judicium tribuit Damaso Pontifici. Sulpitius lib. 2. fac. hist. refert, S. Martinum Maximo Imperatori aliquando dixisse: Novum esse et inauditum nefas, quod causam Ecclesiae judex saeculi judicaret.

Augustinus lib. 1. cont. Crescon. cap. 33. *Quisquis falli metuit hujus obscuritate quaestionis, Ecclesiam de illa consulat, quam sine ulla ambiguitate sancta Scriptura demonstra.* Et epistol. 106. ad Paulin., loquens de epistolis Innocentii, in quibus diserte positum erat, ad sedem Apostolicam pertinere judicium de rebus Fidei sic ait: *Ad omnia nobis ille rescripsit, eo modo quo fas erat, atque oportebat Apostolicae sedis Antistitem.* Et lib. cont. epist. fundamenti cap. 5. *Ego vero*, inquit, *Evangelio non crederem, nisi me Ecclesiae Catholicae commoveret auctoritas.*

Respondet Calvinus: loqui Augustinum de quadam persuasione privata fidelium, qua nonnulli convertuntur ad fidem; ut sensus sit; *Ego Evangelio non crederem*, idest, *ego nunc non essem Christianus, nisi me commovissent suis persuasionibus Christiani.* At frigida est solutio: nam in primis de praesenti loquitur Augustinus cum dicit: *Nisi me commoveret auctoritas Ecclesiae.* Deinde paulo infra: *Quibus*,inquit, *praecipientibus Evangelio credidi , his jubentibus tibi omnino non credam.* Ubi non suasionem, sed imperium tribuit Ecclesiae. Et infra , loquens de libro Actorum Apostolicorum: *Cui libro*, inquit , *necesse est*, *me credere* , *si credo Evangelio*, *quoniam utramque Scripturam similiter mihi Catholica commendat auctoritas*; Idem in prooem. lib. de doct. Christ. quasi praevidens spiritum istum privatum, qui dedignatur habere praeceptorem, *Caveamus*, inquit, *tales tentationes superbissimas, et periculosissimas, magisque cogitemus centurionem Cornelium: quamvis exauditas orationes ejus, eleemosynasque respectas ei Angelus nunciaverit, Petro tamen traditum imbuendum. Et certe spadonem illum,qui Isaiam prophetam legens non intelligebat, neque ad Angelum Apostolus misit,nec ei per Angelum id quod non intelligebat expositum, aut divinitus in mente sine hominis ministerio revelatum est etc.*

Prosper in lib. cont. Collat. in fine, non aliter probat, Pelagianos vere esse haereticos,quam quia damnati fuerant a Romanis Episcopis. Innocentio, Zosimo , Bonifacio , Coelestino. Vincentius Lirinensis in suo Commonit. cap. 2.: *Hic*, inquit, *forsitan requirat aliquis, cum sit perfectus Scripturarum canon, quid opus est, ut ei Ecclesiasticae intelligentiae jungatur auctoritas? Quia videlicet Scripturam sacram pro ipsa sui altitudine non uno eodemque sensu omnes accipiunt, sed ejusdem eloquia aliter alius, atque alius interpretatur, ut pene quot homines sunt, tot illinc sententiae erui posse videantur. Atque idcirco multum necesse est, propter tantos tam varii erroris anfractus,ut Propheticae et Apostolicae interpretationis linea secundum Ecclesiastici et Catholici sensus normam dirigatur etc.* Normam autem sensus Catholici, ibidem aperte ostendit esse Conciliorum decreta, consensionem Patrum, et similia.

Gregorius lib. 6. epist. 25. *Nobis*, inquit, *notum est, piissimos dominos disciplinam diligere, ordines servare, canones venerari, et se in caussis sacerdotalibus non miscere.* Anselmus in lib. de incarn. Verbi cap. 1. sic Urbanum romanum Pontificem alloquitur: *Quoniam*, inquit, *divina providentia vestram elegit sanctitatem , cui vitam et Fidem Christianam custodiendam, et Ecclesiam suam regendam committeret*; *ad nullum alium rectius refertur,si quid contra Catholicam Fidem oritur in Ecclesia,ut ejus auctoritate corrigatur etc.*

Bernardus epist. 190. Ad Innocent. Papam II. *Oportet ad vestrum referri Apostolatum pericula quaeque, et scandala emergentia in regno Dei*, *ea praesertim, quae de Fide contigunt. Dignum namque arbitror, ibi potissimum resarciri damna Fidei,ubi non possit Fides sentire defectum.* et infra: *Tempus est, ut vestrum agnoscatis, Pater amantissime, principatum, probetis zelum , ministerium honoretis. In eo plane Petri impletis vicem, cujus tenetis et sedem, si vestra admonitione corda in Fide fluctuantia confirmatis, si vestra auctoritate conteritis Fidei corruptores.* Et epist. 189. *Dicebam, sufficere scripta ejus ad accusandum eum, nec mea referre, sed Episcoporum, quorum esset ministerii de dogmatibus judicare.*

CAPUT IX.

Idem probatur ex ratione.

Probatur ultimo ratione. Non ignorabat Deus, multas in Ecclesia exorituras difficultates circa fidem; debuit igitur judicem aliquem Ecclesiae providere:at iste judex non potest esse Scriptura, neque spiritus revelans privatus,neque princeps saecularis; igitur princeps Ecclesiasticus, vel solus, vel certe cum concilio et consensu Coepiscoporum: nec enim fingitur, nec potest fingi aliquid aliud, ad quod hoc judicium pertinere posse videatur. Ac primum , non esse judicem Scripturam , planum est; quia varios sensus recipit, nec potest ipsa dicere, quis sit verus. Praeterea in omni Republica bene instituta et ordinta, lex et judex distinctae res sunt. Lex enim docet quid agendum, et judex legem interpretatur, et secundum eam homines dirigit. Denique de Scripturae interpretatione quaestio est : non autem se ipsa interpretari potest.

At, inquiunt, ex collatione variorum locorum facile potest a quovis linguarum perito erui verus sensus. Sed quid, si multi sint linguarum periti, et eadem loca inter se conferant , et tamen adhuc convenire non possint: quis tum erit judex? certe multi Lutheranorum , multi item Zwinglianorum linguarum periti fuerunt, et scripturas inter se magno labore contulerunt, et tamen in explicatione illius sententiae, *Hoc est Corpus meum*, convenire nunquam potuerunt. At Zwingliani, dicet Lutheranus, excaecati sunt, proinde nihil mirum , si clarissima Domini verba non intelligat. Sed quid, si Zwinglianus Lutheranos excaecatos dicat , quis erit judex?

Quod autem Spiritus revelans unicuique privato homini judex esse non possit, facile demonstratur. Siquidem ille, qui est in te, a me neque videtur, neque auditur: judex debet videri et audiri ab utraque parte litigante; nam tales sunt qui contendunt, nimirum homines corporales, si enim spiritus essemus, forte sufficeret judicium spiritus. Praeterea in Republica temporali omnes habent verum lumen naturale,quo lex condita est,et quod ufficiat ad eam exponendam, et tamen, nunquam permittitur legis interpretatio privato judicio uniuscujusque: et si permitteretur, diu respublica durare non posset; quanto ergo minus permittenda

est Scripturae interpretatio judicio uniuscujusque, cum non habeant omnes verum illud supernaturale lumen, quo Scriptura condita est; et quod est necessarium ad eam recte intelligendam.

Praeterea judex debet habere auctoritatem coactivam, alioqui nihil prodesset ejus judicium: at privati homines nullam habent talem auctoritatem. Item plurimi sunt adeo rudes et imperiti, ut ipsimet fateantur, se nullo modo posse judicare de quaestionibus fidei, et tamen etiam illi salvari possunt; non est igitur necesse, ut omnes judicent.

Denique, si Spiritus iste revelans privatus esset judex, praecluderetur via conversioni haereticorum, nec ullae controversiae unquam terminari possent. Nam nemo est haereticorum, qui spiritum non jactet, et qui spiritum suum non praeponat spiritibus aliorum, et sicut 2. Paral. 18. cum diceret Michaeas Propheta Domini, se loqui in nomine Domini, pseudoprophetas autem agitari spiritu mendacii; respondit ei Sedecias pseudopropheta: *Per quam viam pertransivit Spiritus Domini a me, ut loqueretur tibi?* Ita si Catholicus diceret: Spiritus ita mihi revelat, responderet haereticus; et per quam viam? etc.

Quod autem non sit Princeps saecularis judex, probatur. Nam nihil potest ultra virtutem a caussis suis acceptam: causae autem principatus saecularis humanae et naturales sunt; nam efficiens est electio populi, finis est pax, et tranquillitas temporalis Reipublicae; igitur non habet virtutem, neque auctoritatem Princeps ut talis, nisi humanam, qualem populus dare potuit, et qualis requiritur ad conservandam temporalem pacem. Cujus signum est, quod etiam sine Ecclesia sunt veri Reges, et Principes temporales; et sine illis esse potest vera Ecclesia, ut in orbe Romano primis trecentis annis.

Neque obstat, quod Rom. 13. dicitur: *Non est potestas nisi a Deo, et qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit.* Nam non vult Apostolus dicere, regiam potestatem esse immediate a Deo, sed mediate, quia Deus instinctum illum naturalem posuit in hominibus, ut crearent sibi regem: sicut etiam leges humanae dici possunt a Deo, quia fiunt lumine naturali, quod Deus in mente humana in creatione impressit. At principatus Ecclesiasticus caussas habet divinas et supernaturales: nam efficiens immediate est Deus, neque enim Pontifex ab Ecclesia auctoritatem habet, sed a Christo, qui dixit ei: *Pasce oves meas*, Jo. ult. Et: *Tibi dabo claves regni coelorum etc.* Matth. 16. Finis autem est aeterna beatitudo.

Quocirca extra Ecclesiam non invenitur verus Pontifex, nec veri Sacerdotes, nec sine his esse potest Ecclesia. Et hinc Nazianzenus in oratione ad cives timore perculsos; Chrysostomus in hom. 4. in verba Isaiae, et Ambrosius lib. de dignit. sacerdot. c. 2. dicunt, Episcopum tanto esse majorem rege, quanto spiritus carni, coelum terrae, aurum plumbo praestat. Et propterea etiam pontificatus, et sacerdotium per se ad Ecclesiam pertinent: principatus autem temporalis per accidens. Igitur cum res Fidei definire, et Scripturas divinas interpretari sit actus spiritualis Ecclesiasticus, certe non ad Principem temporalem, sed ad spiritualem et Ecclesiaticum pertinet.

CAPUT X.

Solvuntur objectiones.

At objiciunt primo illud Isai. 54. *Dabo universos filios tuos doctos a Domino.* Respondeo: non loquitur Isaias de spiritu privato revelante, sed vel loquitur de doctrina Evangelii, quam Deus ipse, idest, Christus praedicavit et docuit, ut exponit hoc loco Cyrillus, ut sensus sit; *populum Christianum non docebo per Prophetas, sed per meipsum*, juxta illud Hebr. 1. *Multifariam, multisque modis etc.* Vel (quae est subtilior et germanior expositio) loquitur de gratia Spiritus sancti, qua homo interius a Deo movetur, et suaviter impellitur ad credendum et amandum, ut exponit b. Augustinus lib. de grat. Christi c. 12. 13. et 14. Itaque non est sensus, omnes Christianos intellecturos divina revelatione omnia arcana Scripturarum, sed tales futuros ut non solum audiant magistrum exterius explicantem verbum Dei, sed etiam audiant intus magistrum Deum suadentem, ut faciant quod audiunt. Dum fit concio, omnes audiunt, et intelligunt quod dicitur: sed unus credit, alius non credit: unus convertitur a peccato ad poenitentiam, alius non convertitur: illi priores dicuntur docti a Deo, illi posteriores non item. In hunc sensum protulit ex hoc loco testimonium Dominus Jo. 6. *Est*, inquit, *scriptum in Prophetis*: *Et erunt omnes docibiles Dei. Omnis qui audivit a Patre, et didicit, venit ad me.* Et Apostolus 1. Thess. 4. *De charitate fraternitatis non necesse habemus scribere vobis, ipsi enim a Deo didicistis, ut diligatis invicem.*

Secundum argumentum Hierem. 31. *Dabo legem meam in visceribus eorum, et in corde eorum scribam eam, et non docebit ultra vir proximum suum, dicens: Cognosce Dominum: Omnes enim cognoscent me a minimo eorum, usque ad maximum.*

Respondeo cum Augustino lib. de spir. et lit. c. 24. illis verbis *Dabo legem meam etc.* significari gratiam Testament novi, id est. Fidem per charitatem operantem, quam Deus diffundit in cordibus nostris, ut non solum sciamus, sed etiam impleamus divina mandata: illis autem *Et non docebit ultra etc.* significari praemium Fidei, id est, beatitudinem, in qua omnes electi videbunt Deum facie ad faciem.

Si tamen quis contendat, etiam ista ultima verba de hoc tempore intelligenda esse; responderi potest: hic non loqui Prophetam de misteriis absconditis Scripturarum, sed de cognitione unius Dei. Cum enim tempore Testamenti veteris non solum Gentiles adorarent deos falsos, sed etiam frequentissime populus Dei ad idola et deos alienos converteretur; praedixit Hieremias futurum, ut tempore novi Testamenti omnes homines cognoscant unum Deum, quod certe nunc impletum cernimus. Nam Gentiles conversi sunt ad Fidem, et ipsi etiam

Judaei et Turcae , licet impii sint, tamen unum Deum colunt.

Tertium argumentum Matth. 23. *Vos autem nolite vocari Rabbi, unus est enim magister vester.* Igitur solo interno doctore debemus esse contenti. Respondeo: non prohibet Dominus nomen et officium magistri, sed ambitionem et affectationem illius honoris. Nam 2. Timoth. Apostolus vocat se doctorem et magistrum Gentium. Praeterea in illo c. 23. Dominus reprehenderat scribas et Pharisaeos, quod amarent primas cathedras, et salutari ab hominibus, Rabbi. Et ibidem dicit: *Et nolite vocare patrem super terram*, cum tamen certo certius sit, non prohiberi nomen, aut officium patris, sed nimium affectum erga parentes.

Quartum argumentum Jo. 5. *Ego testimonium ab homine non accipio*; nec verbum igitur Dei accipit testimonium a verbo hominis: sed Pontifex et Concilium homines sunt; igitur eorum testimonio Scripturae non egent, sed per se sufficiunt ad omnes controversias dirimendas.

Respondeo: Christus non eguit testimonio hominum pro se, quia majora testimonia habebat, sed tamen testimoniis hominum utebatur propter alios. Jo. 1. *Hic venit in testimonium, ut testimonium perhiberet de lumine.* Et Jo. 15. *Vos testimonium perhibetis quia ab initio mecum estis.* Actor. 1. *Eritis mihi testes in Hierusalem, et in omni Judaea.* Denique Martyres cur dicuntur Martyres, nisi quia testes Christi fuerunt? Cum ergo Dominus ait: *Vos misistis ad Joannem, et testimonium perhibuit veritati: ego autem* Jo. 5. *non ab homine testimonium accipio, sed haec dico, ut salvi sitis;* sensus est: *Ego profero vobis Joannis testimonium, quod vos ipsi quaesivistis, non quod ego indigeam pro me, sed quia utile est vobis, ut facilius credatis.* Ad eumdem modum, Scriptura pro se non eget hominum testimonio, sive enim intelligatur, sive non, in se verissima est, tamen propter nos eget testimonio Ecclesiae, quia alioqui non sumus certi qui sint libri vere sacri ac divini, nec quae sit eorum vera ac germana intelligentia.

Quintum argumentum Jo. 7. *Si quis voluerit voluntatem ejus facere* qui misit me, *agnoscet de doctrina mea, utrum ex Deo sit.* Non ergo praeter spiritum dilectionis Dei requiritur aliud magisterium ad Scripturas intelligendas.

Respondeo, non hoc dicit Dominus, ut ostendat, omnes viros bonos per se intelligere posse omnia loca Scripturarum, sed ut doceat, viros probos carere impedimentis quibusdam, propter quae alii quidam, nec per se, nec per alios Fidei veritatem intelligere possint: nam cupiditas gloriae, et pecuniarum, et similium rerum excaecat oculos. Unde Jo. 5. *Quomodo vos potestis credere, qui gloriam ab invicem accipitis?* Et Luc. 16. *Audiebant haec omnia Pharisaei, qui erant avari, et deridebant eum.*

Sextum argumentum Jo. 10. *Oves meae vocem meam audiunt, et sequuntur me;* igitur non egemus alio praeceptore. Respondeo: loquitur Dominus de praedestinatis, ut hic exponit Augustinus, qui ante mortem omnino audiunt vocationem Dei, et eam sequuntur perseverantes usque ad mortem; neque est hic sermo de difficultatibus Scripturarum. Quod si etiam ageretur de Scripturarum intelligentia, diceremus, Christum loqui suis ovibus multis modis, per Scripturam, per internam inspirationem, et apertissime per os Vicariorum suorum, de quibus dixit Lucae 10. *Qui vos audit, me audit.* Nec enim cum Dominus ait, *oves meae vocem meam audiunt* exclusit vicarios, sed hostes suos. Sic enim ibidem ait: *Alienum autem non sequuntur.* Et, *Non audiunt vocem alienorum.*

Septimum argumentum Actor. 17. Beroenses scrutabantur Scripturas, an ita se haberent, quae Paulus praedicabat: si ergo licuit hominibus illis, haud dubie, laicis, examinare verba Pauli, cur non liceat nobis examinare verba Papae, et Conciliorum? Respondeo: etsi Paulus erat Apostolus, et non poterat falsam doctrinam praedicare , tamen non constabat hoc initio Beroensibus nec tenebantur mox credere, nisi prius viderent miracula, aut alias probabiles rationes credendi. Itaque cum Paulus probaret illis Christum ex oraculis Prophetarum, merito illi scrutabantur Scripturas, an haec ita se haberent. At christiani, quibus constat Ecclesiam non posse errare in explicanda doctrina Fidei, tenentur eam recipere, et non dubitare, an haec ita se habeat.

Addo etiam, quod etsi haereticus peccat dubitando de auctoritate Ecclesiae, in quam per Baptismum regeneratus est, neque est eadem conditio haeretici, qui semel Fidem professus est, et Judaei aut Ethnici qui nunquam fuit christianus: tamen posito hoc dubio, et hoc peccato, non male facit scrutando, et examinando, an loca Scripturae et Patrum a Concilio Tridentino prolata ita se habeant, modo id faciat intentione inveniendi veritatem, non calumniandi. Deberet quidem ille sine examine recipere doctrinam Ecclesiae: tamen melius est, ut examinando praeparetur ad veritatem, quam negligendo remaneat in suis tenebris.

Octavum argumentum Rom. 12. *Habentes autem donationes secundum gratiam, quae data est nobis, differentes: sive prophetiam secundum rationem Fidei, sive ministerium in ministrando, etc.* Hic Apostolus docet, donum prophetiae, id est, interpretationis Scripturarum, haberi secundum rationem, Graece ἀναλογίαν Fidei, idest, secundum mensuram, et proportionem Fidei: igitur non debet peti Scripturae interpretatio a Papa vel Concilio, sed ab eo, qui magis Fide abundat, quicumque ille sit.

Respondeo: posset primo negari consequentia: nam Papa, et Concilium magis abundat Fide, quam ullus homo privatus, cum nec Papa ut docet ex cathedra, nec Concilium in Fide errare possit: omnis autem homo privatus possit. Secundo posset dici, prophetiam hoc loco non accipi pro interpretatione Scripturae, sed proprie pro dono praedicendi futura, ut exponunt Ambrosius, Theodoretus, Theophylactus, Thomas et alii hoc loco, et Chrysostomus in 1. Corinth. 12. Sed tertio dico, quomodocumque sumatur prophetia, sive pro dono praedicendi futura , sive pro dono interpretandi, ex hoc loco nihil colligi contra nos: nam illud se-

cundum rationem Fidei non conjungitur cum verbo *habentes*, sed cum verbo subintellecto *administremus*. Exponit enim Apostolus usum gratiarum gratis datarum, et docet, prophetiam debere administrari secundum rationem Fidei, ita ut nemo vaticinetur aliquid contra Fidem, ut faciebant Pseudoprophetae, neque interpretetur Scripturas in aliquem sensum Catholicae Fidei contrarium, ut haeretici plerumque faciunt.

Nonum argumentum 1. Corinth. 2. *Spiritualis autem judicat omnia, et ipse a nemine judicatur*; igitur ad spirituales homines pertinet interpretatio Scripturarum, non ad Papam, aut ad Concilia. Respondeo: non negamus, fuisse in Ecclesia et esse homines spirituales et perfectos, qui recte interpretentur Scripturas, immo etiam futura prospiciant, et cordium secreta scrutentur. Negamus tamen, ad eos pertinere judicium definitivum controversiarum Fidei, duplici de caussa. Primo, quia non sumus certi certitudine Fidei, quinam sint isti spirituales, sicut certi sumus, Papam et Concilium esse spirituales, regi videlicet a Spiritu sancto. Secundo, quia scimus etiam maxime spirituales non semper illustrari, et quaedam interdum ignorare, ut patet de Helisaeo, qui habebat duplicem spiritum Heliae, et tamen dicit 4. *Dominus celavit hoc a me, et non indicavit mihi.*

Dices: quid ergo significat illud *Judicat omnia*? Dico: significare omnia tam spiritualia, quam temporalia; tam coelestia, quam terrena: dixerat enim, homines animales non percipere quae Dei sunt, sed tantum judicare posse de rebus terrenis: nunc dicit, spirituales judicare omnia, idest, et terrena, et divina; non tamen sequitur, quod possit omnia divina. Nam quis neget multos veterum Patrum habuisse excellenter donum interpretandi, et fuisse spirituales, et tamen constat quosdam ex praecipuis eorum non leviter in quibusdam lapsos?

Decimum argumentum 1. Corinth. 12. loquens Apostolus de dono interpretandi, et similibus gratiis *Haec omnia*, inquit, *operatur unus, atque idem spiritus dividens singulis prout vult.* Non est igitur alligatus hoc donum Concilio, vel Papae, sed datur libere a Deo cui ipse voluerit. Et confirmant quia saepe, praeteritis Sacerdotibus et Pontificibus, Deus excitavit Prophetas ex populo: nam Amos erat pastor ovium, et tamen factus est Propheta, et Debbora mulier prophetavit.

Respondeo: Apostolum loqui de particularibus hominibus, ac dicere velle, non dari omnibus hominibus passim donum interpretandi. Neque hinc sequitur, non esse in Concilio, vel Pontifice docente ex Cathedra, donum interpretationis: alia enim ratio est Concilii et Pontificis, alia privatorum hominum.

Ad illas confirmationes dico: privilegia paucorum non facere legem generalem. Quod si contendant dari omnibus, quia datum est Amos, et Debborae, etiam concludent dari donum loquendi omnibus jumentis, quia datum est asinae Balaam. Praeterea, aliud est loqui de novis revelationibus, aliud de explicatione doctrinae jam acceptae: nam novae revelationes non sunt alligatae Pontificibus, nec nunc, nec in Testamento veteri. Nam in Testamento veteri prophetabant Isaias, Hieremias, et similes, non autem Aaron, et ejus successores: et in testamento novo prophetavit Agabus, et filiae Philippi, et tamen Pontifices Linus, et Clemens, et caeteri non prophetabant. At explicatio doctrinae acceptae, et judicium de dogmatibus semper spectavit ad Pontifices, ut supra ostendimus.

Undecimum argumentum 1. Thess. 5. *Omnia probate, quod bonum est tenete*, et 1. Joan. 4. *Nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus, si ex Deo sint.* Igitur etiam Concilii, et Papae sententia probanda, et examinanda est: nihil enim Paulus et Joannes excipiunt. Colligunt etiam ex his locis, injuste prohiberi libros haereticorum, cum Paulus dicat, omnia probate etc.

Respondeo, et dico duo. Primo Paulum et Joannem cum ajunt, *omnia probate*, vel *probate spiritus*, non velle dicere, ut omnes de Ecclesia id faciant, sed ut id faciant ii, ad quos pertinet. Sicut si scribatur ad aliqam Accademiam, ut examinent aliquem librum, non significatur ut detur examinandus liber omnibus hominibus illius Academiae, sed tantum doctoribus ejus facultatis, de qua liber ille tractat. Dico secundo: in utroque loco agi de doctrina dubia, nam illa sola probatione indiget. Non est autem doctrina dubia librorum prohibitorum, aperte enim est mala, cum sit examinata, et damnata: neque est doctrina dubia Conciliorum, sed aperte bona. Et ideo Paulus Apostolus Act. 15. cum deferret ad Ecclesias decretum Concilii Hierosolymitani, non dicebat *probate*, sed praecipiebat custodire decretum illud.

Duodecimum argumentum 1. Joan. 2. *Non necesse habetis ut aliquis doceat vos, sed unctio docet vos de omnibus.* Respondeo: non loquitur Joannes absolute de cognitione rerum divinarum, quasi non egeant magistro ulla in re, qui Spiritum sanctum acceperunt. Nam si ita esset; cur Joannes hanc epistolam scriberet, et moneret ac instrueret eos, quos unctio docebat de omnibus? et quorsum Deus in Ecclesia posuisset pastores et doctores? loquitur igitur de iis tantum dogmatibus quae jam acceperant ab Apostolis, et cooperante unctione Spiritus sancti didicerant, et crediderant: atque eos monet, ut in Fide permaneant, et non praebeant aures pseudo-apostolis contraria docentibus. Quomodo si catholicus aliquis scriberet catholicis, qui ab haereticis obsiderentur, et perturbarentur: non necesse habetis, ut aliquis lutheranus, vel calvinista doceat vos doctrinam Christi, omnino enim quae vos scire oportet jam didicistis, et tenetis ex praedicatione Ecclesiae adjuncta unctione Spiritus sancti. Hunc esse sensum, docent verba praecedentia, et sequentia; in praecedentibus sic ait: *Non scripsi vobis quasi ignorantibus veritatem, sed quasi scientibus eam, et vos quod audistis ab initio, in vobis permaneat: haec scripsi vobis de his qui seducunt vos etc.* In sequentibus autem ait: *Sicut docui vos, manete in eo, ut cum apparuerit, habemus fiduciam, et non confundamur in adventu ejus.*

Decimumtertium argumentum. Apostolus Ephes. cap. 2. scribit: *Estis cives Sanctorum et domestici Dei, superaedificati supra fundamentum Apo-*

stolorum et Prophetarum. At si Scripturae intelligentia penderet a Papa vel a Conciliis, fundamentum nostrum esset super Papa, et Conciliis magis, quam super Apostolorum et Prophetarum scriptis.

Respondeo ad hoc argumentum quod saepe repetit, et inculcat Calvinus: nos non negare, imo defendere contra negantes, verbum Dei ministratum per Apostolos et Prophetas esse primum fundamentum nostrae Fidei;ideo enim credimus quidquid credimus, quia Deus id per Apostolos, et Prophetas revelavit:sed addimus, praeter hoc fundamentum primum,requiri aliud fundamentum secundarium, idest, Ecclesiae testificationem.Neque enim scimus certo quid Deus revelaverit, nisi ex testimonio Ecclesiae: et propterea sicut legimus , Christum esse lapidem fundamentalem, et fundamentum primum Ecclesiae.ita legimus Matth. 16, de Petro *super hanc Petram aedificabo Ecclesiam meam.* Itaque Fides nostra adhaeret Christo primae veritati revelanti mysteria, ut fundamento primario: adhaeret etiam Petro, idest, Pontifici proponenti et explicanti haec mysteria, ut fundamento secundario.

Decimumquartum argumentum. Si Pontifex judicat de Scripturis; sequitur, Pontificem seu Concilium esse supra Scripturam:et si Scripturae sensus sine Pontifice vel Concilio non est authenticus; sequitur. verbum Dei accipere robur et firmitatem a verbo hominum etc.

Respondeo: hoc argumentum, quod ab haereticis plurimi fit,totum in aequivocatione versari.Nam duobus modis potest intelligi Ecclesiam judicare de Scripturis, uno modo, quod judicet, verum ne sit an falsum quod Scripturae docent:altero modo, quod, posito ut fundamento certissimo, Scripturae verba esse verissima, judicet quae sit vera eorum interpretatio. Et quidem,si primo modo Ecclesia judicaret, vere esset supra Scripturam, sed hoc non dicimus, quamvis haeretici calumnientur id nos dicere, qui passim vociferantur, nos subjicere Scripturam pedibus Papae. At secundo modo judicare Ecclesiam, vel Pontificem de Scripturis, quod nos asserimus,non est Ecclesiam esse supra Scripturam, sed supra judicia privatorum hominum. Non enim judicat Ecclesia de veritate Scripturae, sed de intelligentia tua, et mea, et aliorum: neque hinc sumit verbum Dei aliquod robur, sed intelligentia nostra; non enim Scriptura est verior, aut certior, quia sic ab Ecclesia exponitur, sed mea sententia est verior, quando ab Ecclesia confirmatur.

Decimumquintum argumentum. Si a judicio Ecclesiae pendet Fides nostra, igitur a verbo hominum; ergo debilissimo nititur fundamento. Praeterea, Scriptura facta est spiritu Dei; ergo spiritu Dei, non Ecclesiae intelligenda est.

Respondeo: verbum Ecclesiae, (idest, Concilii, vel Pontificis docentis ex cathedra), non esse omnino verbum hominis, idest, verbum errori obnoxium, sed aliquo modo verbum Dei, idest, prolatum assistente et gubernante Spiritu sancto; immo dico, haereticos esse qui revera nitantuur baculo arundineo. Sciendum est enim, propositionem Fidei concludi tali sylfogismo. Quidquid Deus revelavit in Scripturis est verum: hoc Deus revelavit in Scripturis; ergo hoc est verum. Ex propositionibus hujus syllogismi prima certa est apud omnes, secunda apud Catholicos est etiam firmissima;nititur enim testimonio Ecclesiae,Concilii,vel Pontificis, de quibus habemus in Scripturis apertas promissiones quod errare non possint.Actor.15. *Visum est Spiritui sancto et nobis.*Et Luc.22.*Rogavi pro te , ut non deficiat Fides tua.* At apud haereticos nititur solis conjecturis,vel judicio proprii spiritus, qui plerumque videtur bonus, et est malus:et cum conclusio sequatur debiliorem partem;fit necessario, ut tota Fides haereticorum sit conjecturalis,et incerta.

Decimumsextum argumentum. Augustinus et alii Patres cum Scripturas exponunt, non usurpant praetoriam judicandi potestatem, sed permittunt explanationes suas ab aliis judicari.

Respondeo: aliud est interpretari legem more doctoris,aliud more judicis:ad explanationem more doctoris requiritur eruditio, ad explanationem more judicis requiritur auctoritas. Doctor enim non proponit sententiam suam ut necessario sequendam, sed solum quatenus ratio suadet: at judex proponit ut sequendam necessario. Aliter accipimus glossas Bartholi et Baldi, aliter declarationem Principis. Augustinus igitur, et caeteri Patres in Commentariis fungebantur officio Doctorum: at Concilia, et Pontifices funguntur officio judicis a Deo sibi commisso.

Decimumseptimnm argumentum. *Augustinus contendit.Ecclesiam non debere se Christo praeponere, quod ille semper veraciter judicet: Ecclesiastici autem judices, sicut homines, plerumque fallantur.* Haec sunt Calvini verba in praefat. Instit., ex quibus deducit, non esse Praelatos judices controversiarum.

Respondeo: in primis falso citari locum a Calvino, is enim in margine ponit cap. 2. contra Cresconium: at contra Cresconium sunt quatuor libri, et in nullo eorum librorum cap. 21.illa verba inveniuntur,sed habentur lib.2. cap.21. ubi loquitur Augustinus de quaestionibus facti non juris, in quibus judices Ecclesiastici falli possunt.Docet enim, in eo saepe Ecclesiasticos judices falli, quod eos baptizent, qui ficto animo accedunt ad Sacramentum, et tamen sincera voluntate accedere videntur. Et quoniam Calvinus videbat nihil pro se facere locum illum, ideo forte non notavit distincte locum. Solet enim alias satis diligenter notare libros, et capita, praeterquam quando loca solutionem secum ferunt apertissimam.

Alia multa argumenta, quae huc pertinere posse videbanturr, tunc solvemus, cum tractabimus: an Ecclesia, vel Concilium, vel Papa errare possint, et cujus sit in Conciliis praesidere.

DE VERBO DEI

NON SCRIPTO.

LIBER QUARTUS

CAPUT PRIMUM

Qui potissimum defenderint vel oppugnaverint non scriptas Traditiones.

De Verbo Dei scripto hactenus disseruimus; nunc de Verbo Dei non scripto breviter disputare aggrediemur, si prius tamen in gratiam studiosorum annotaverimus, qui potissimum hoc saeculo de Traditionibus scripserint, vel certe quos ipsi legerimus. Nec enim omnes videre nobis licuit.

Igitur scripsit de hoc argumento praeclare Cardinalis Hosius in 4. lib. advers. Prolegom. Brentii, item Petrus a Soto in sua defens. advers. eundem Brent. par. 2. a c. 55. usque ad 66., Melchior Canus lib. 3. de loc. Theolog., Martinus Peresius initio operis sui de Tradit., Jodocus Tiletanus in Apolog. cont. Kemnit. pro Conc. Trident., Alphonsus a Castro lib. 1. cap. 5. sui operis contra haeres., et Episcopus Roffensis initio etiam sui operis cont. assert. articul. Lutheri; Doctores Colonienses, in exam. Catech. Monhem., in reprehens. 6. Dialogi; Petrus Canisius in suo Catechis. de praecep. Eccles., et Gulielmus Lindanus lib. 5. suae Panop., Joannes a Lovanio in lib. de invocat. Sanct c. 23. 24. et 25. Felicianus Ninguarda in assert. Fid. Cathol.: Gaspar Cardileus Villalpandaeus in lib. de Tradit.

Ex haereticis praecipue contra Traditiones scripserunt Joannes Calvinus lib. 4. Institut. cap. 8. §. 6. 7. 8. et cap. 10. §. 18. 19. 20. et in Antidoto ad sess. 4. Concil. Trid.; Joannes Brentius in suis Prolegomenis contra Petrum a Soto: Martinus Kemnitius in libro quem inscripsit, Theologiae Jesuitarum praecipua capita; et prolixissime in exam. Concil. Trid. examinans decretum de Traditionibus, quod habetur sess. 4. et quidam Hermannus Hamelmannus, qui nuper edidit ingens volumen contra Traditiones, quod divisit in tres libros Prolegomenorum, et deinde in tres partes operis praecipui, quarum quaelibet multos libros habet.

CAPUT II.

Quid sit, et quotuplex Traditio.

Nomen Traditionis generale est, et significat omnem doctrinam sive scriptam, sive non scriptam, quae ab uno communicatur alteri. Exod. 17. *Scribe hoc ob monimentum in libro, et trade in auribus Josue.* Actor. 6. Lex Mosis scripta vocatur Traditio: *Audivimus eum dicentem, quoniam Jesus destruet locum istum, et mutabit Traditiones, quas tradidit nobis Moyses.* At 1. Corinth. 11. *Ego enim accepi a Domino, quod et tradidi vobis*; Traditio vocatur doctrina viva voce exposita: et 2. Thess. 2. *Tenete Traditiones, quas didicistis, sive per sermonem, sive per epistolam.*

Tametsi vero Traditionis nomen generale sit; tamen hoc ipsum nomen accommodatum est a Theologis ad significandam tantum doctrinam non scriptam. Sic Irenaeus lib. 3. cap. 2. *Evenit*, inquit, *neque Scripturis, neque Traditioni consentire eos.* Tertullianus lib. de corona militis cap. 4. *Si legem*, inquit, *expostules, Scripturam nullam invenies, Traditio tibi praetendetur auctrix etc.* Cyprianus lib. 2. ep. 3. *Admonitos autem nos scias, ut in calice offerendo dominica Traditio serve-*

tur,ut calix,qui in commemorationem ejus offertur mixtus vino offeratur. Quem locum falso Kemnitius exponit de Traditione scripta:nusquam enim in toto Evangelio aut epistolis Apostolorum scriptum est, ut calix mixtus vino, idest,vinum, et aqua offerantur.Ad eumdem modum fere omnes Veteres nomen Traditionis pro non scripta doctrina usurpant; et hoc modo deinceps utemur hoc nomine.

Vocatur autem doctrina non scripta,non ea quae nusquam scripta est, sed quae non est scripta a primo auctore: exmplo sit Baptismum parvulorum. Parvulos baptizandos, vocatur Traditio apostolica non scripta, quia non invenitur hoc scriptum in ullo apostolico libro, tametsi scriptum est in libris fere omnium veterum Patrum.

Est autem duplex partitio Traditionum: prior sumitur penes auctores Traditionum;posterior penes materiam.Prior est in Traditiones divinas,Apostolicas, Ecclesiasticas.Divinae dicuntur, quae acceptae sunt ab ipso Christo Apostolos docente, et uusquam in divinis Literis inveniuntur: talia sunt ea quae ad materiam et formam Sacramentorum pertinent, pauca enim de his habemus in divinis Literis, et tamen certum est, Sacramentorum essentiam non potuisse nisi a Christo institui. Propterea enim Apostolus 1. Corinth. 11. loquens de Sacramento Eucharistiae dicebat:*Ego enim accepi a Domino, quod et tradidi vobis.*

Apostolicae Traditiones proprie dicuntur illae, quae ab Apostolis institutae sunt, non tamen sine assistentia Spiritus sancti, et nihilominus non exstant scriptae in eorum epistolis: quale est jejunium Quadragesimae, et quatuor temporum, et alia multa, de quibus postea. Solent tamen interdum etiam divinae Traditiones dici apostolicae, et apostolicae dicuntur divinae. Divinae Traditiones dicuntur apostolicae, non quod ab illis sint institutae, sed quod ab eis primum Ecclesiae traditae sint, cum ipsi seorsim eas a Christo accepissent: et apostolicae dicuntur divinae, non quod eas Deus immediate instituerit, sed quod non sine spiritu Dei eas Apostoli instituerint. Quo modo omnes epistolae Apostolorum dicuntur divina et apostolica scripta, etiamsi quaedam in eis sint praecepta divina, et quaedam proprie apostolica, ut patet ex illo 1. Corinth. 7. *Praecipio non ego, sed Dominus*, et postea; *Dico ego, non Dominus.*

Ecclesiasticae Traditiones proprie dicuntur consuetudines quaedam antiquae, vel a Praelatis, vel populis inchoatae, quae paulatim tacito consensu populorum vim legis obtinuerunt. Et quidem Traditiones divinae eandem vim habent, quam divina praecepta, sive divina doctrina scripta in Evangeliis, et similiter apostolicae Traditiones non scriptae eamdem vim habent,quam apostolicae Traditiones scriptae, ut in Concilio Trident. sess. 4. asseritur, et ratio est manifesta: nam verbum Dei non est tale, nec habet ullam auctoritatem, quia scriptum est in membranis, sed quia a Deo profectum est, vel immediate, ut sunt sermones Domini, vel mediantibus Apostolis, ut est decretum Apostolorum, Actor. 15. Neque hoc negant, aut negare possunt haeretici: nam, ut postea dicemus, non est quaestio quanta sit vis divinae aut apostolicae Traditionis, sed an sit aliqua Traditio vere divina, aut apostolica.

Ecclesiasticae autem Traditiones eandem vim habent, quam decreta, et constitutiones Ecclesiae scriptae : nam etiam in republica civili eadem vis est consuetudinum adprobatarum, et legum scriptarum, ut patet distin. 1. canon. *consuetudo*, et l. *diuturna*.ff. de legibus.

Altera partitio Traditionum est penes materiam, in Traditiones de Fide, et Traditiones de moribus, quae rursum aut sunt perpetuae , aut temporales , et vel universales , vel particulares , vel necessariae , vel liberae. Traditio de Fide est, quod B. Maria semper fuerit virgo , quod quatuor sint tantum Evangelia, etc. Traditio ad mores pertinens est, quod signum Crucis in fronte pingendum sit, quod certis diebus jejunia, aut festa celebranda, etc.

Traditio perpetua est, quae instituitur, ut semper servetur usque ad Mundi consummationem,ut in exemplis positis. Temporalis est, quae instituitur ad certum tempus , ut observatio legalium quarundam caeremoniarum , quae servandae erant usque ad plenam Evangelii promulgationem, ut facilius Ecclesia ex judaeis et gentibus coalesceret.

Traditio universalis est, quae toti Ecclesiae servanda traditur, qualis est Paschatis, Pentecostes, et similium magnorum festorum observatio, ut b. Augustinus docet epist. 118. Particularis est,quae traditur uni tantum, aut pluribus Ecclesiis, qualis erat tempore Augustini jejunium sabbathi , quod Petrus Romanae Ecclesiae tradiderat, et ab ea sola, et quibusdam aliis servabatur, ut Augustinus docet epist. 86. ad Casulanum.

Traditio necessaria est, quae traditur in forma praecepti , ut celebratio Paschae die Dominico post decimamquartam Lunam Martii. Libera est , quae traditur in forma consilii, ut aspersio aquae lustralis, et similia.

CAPUT III.

Explicatur status quaestionis, et mendacia quaedam adversariorum deteguntur.

Controversia igitur inter nos, et haereticos in duobus consistit. Primum est,quod nos asserimus, in Scripturis non contineri expresse totam doctrinam necessariam, sive de Fide, sive de moribus; et proinde praeter verbum Dei scriptum, requiri etiam verbum Dei non scriptum, idest, divinas et apostolicas Traditiones.

At ipsi docent, in Scripturis omnia contineri ad Fidem et mores necessaria, et proinde non esse opus ullo verbo non scripto. Lutherus in comment. c. 1. ad Galat. *Neque alia*, inquit, *doctrina in Ecclesia tradi, et audiri debet, quam purum verbum Dei, hoc est, sancta Scriptura. Doctores, vel auditores alii cum sua doctrina, anathema sunto.* Joannes Brentius in prolegom. cap. de tradit,: *Perspicue*, inquit, *significat Apostolus, quod*

nulla Traditio contra, et praeter testimonia Scripturae agnoscenda sit pro dogmate necessario ad salutem. Joannes Calvinus lib. 4. Institut. c. 8. §. 8. *Esto igitur*, inquit, *hoc firmum axioma, non aliud habendum esse Dei verbum, cui detur in Ecclesia locus, quam quod Lege primum, et Prophetis, deinde scriptis Apostolicis continetur.* Martinus Kemnitius in Exam. Concil. Trident. sess. 4. saepissime repetit, hunc esse statum quaestionis, an Scripturae contineant omnia dogmata ad salutem necessaria, et se affirmare, nos negare.

Secundo dissidemus, quod illi existimant, Apostolos quidem quaedam instituisse praeter Scripturam, quae ad ritus et ordinem Ecclesiae pertinent, quae tamen non sint necessaria, nec praecepta; sed libera. Nihil autem tradidisse praeter Scripturam, ad Fidem aut mores necessario pertinens, id clare docet Kemnitius, cum agit de septimo genere Traditionum, et Calvinus lib. 4. Instit. cap. 10. §. 20. Nos autem agnoscimus Traditiones apostolicas omnium generum, ut supra exposuimus.

Tertio dissidemus, quod illi putant Traditiones apostolicas, si quae fuerunt, nunc non extare; idest, non posse certo demonstrari aliquam apostolicam Traditionem. Ita Kemnitius ibidem: *Nullis* inquit, *certis et firmis documentis probari potest, qui sint ritus certo ab Apostolis traditi, qui ex Scriptura ostendi non possunt.* Nos è contrario asserimus, non deesse certas vias, et rationes, quibus Apostolicae Traditiones ostendantur.

Nunc antequam ad probationem veniam, pauca dicam more solito de contradictionibus et de mendaciis ipsorum. Brentius et Kemnitius locis notatis aperte dicunt, nihil posse aequari sacris Scripturis. Brentius sic ait: *Non contenti Scriptura divinitus commendata et confirmata, jactant Apostolos multa tradidisse posteris sermone, quae non minorem habent auctoritatem, quam quae scripto mandata sunt.* Kemnitius autem ait: *Insignis audacia est, majestati, et auctoritati Scripturae canonicae aliquid aequare.*

At iidem fatentur, Apostolos aliquid tradidisse praeter Scripturas. Brentius ibidem sic ait: *Negari non debet, nec potest, quin tam Christus multa dixerit et fecerit, quam Apostoli multa tradiderint, et instituerint, quae non sunt ab ipsis literis comprehensa.* Kemnitius autem sic ait: *Apostolos igitur ritus quosdam ordinasse et tradidisse Ecclesiis, ex scriptis ipsorum certo constat, et verisimile est, quosdam etiam alios externos, qui in Scriptura annotati non sunt, ab Apostolis traditos esse, etc.* Jam vero si non minor est auctoritas Apostoli ore praecipientis, quam literis mandantis, certe non est audacia, aequare aliquid non scriptum verbo scripto. Possumus enim, ut minimum, aequare ordinationem ritus externi ab Apostolis traditam cum simili ordinatione literis mandata. Ipsi enim utroque modo fatentur Apostolos aliquid ordinasse. Cur ergo clamant insignem audaciam esse aliquid aequare verbo scripto?

Nunc ad mendacia veniamus. Commune est Calvino, Brentio, et Kemnitio saepius repetere, nos velle omnem ritum Ecclesiae esse apostolicam Traditionem sine ullo delectu. Calvinus lib. 4. Instit. cap. 10. §. 19. *Romanenses magistri extorquere volunt*, inquit, *ut nulla sit apud eos caeremoniola, quae non pro apostolica censeatur.* At non hoc dicimus, sed eas tantum recipimus pro apostolicis, quas firmis testimoniis antiquorum probare possumus esse apostolicas. Deinde commune est iisdem sic agere, quasi ipsi Scripturas tantum, nos Traditiones tantum defendamus, neque curemus an Traditiones sint secundum Scripturam, an contra Scripturam: at non ita est; nam Scripturam nos pluris facimus quam illi, nec Traditionem admittimus contra Scripturam.

Sed Kemnitii mendacia singillatim enumeranda sunt. In examine igitur edito anno salutis 1566, ad 4. sess. pag. 68. et 69. dicit nos asserere, Deum constituisse ut doctrina Christi et Apostolorum non scriberetur in libris, sed tantum viva voce traderetur; et ipse postea pag. 185. asserit, Apostolos habuisse mandatum ut scriberent. Sed utrumque est mendacium, et veritas est in medio. Nullus enim Catholicorum docuit unquam, Deum constituisse ut novum Testamentum non scriberetur; vel proferat Kemnitius auctorem, qui hoc dixerit: sic enim Evangelistae et Apostoli, nostra sententia, peccassent gravissime, scribendo: sed tantum dicimus, novum Testamentum praecipue in corde scribi debere, nec necessario exigere ut scribatur in libris.

Falsum quoque est, Deum mandasse Apostolis ut scriberent. Legimus enim Matth. ult. mandatum ut praedicarent Evangelium; ut autem scriberent, nusquam legimus. Itaque Deus nec mandavit expresse ut scriberent, nec ut non scriberent. Nec tamen negamus, quin Deo volente et inspirante Apostoli scripserint quae scripserunt; aliud enim est aliquid facere Deo suggerente et inspirante, aliud eo aperte praecipiente. Et hoc modo intelligendus est Sanctus Augustinus lib. 1. de consens. Evangel. c. ult., ubi sic loquitur: *Quidquid ille de suis factis et dictis nos legere voluit, hoc scribendum illis tanquam suis manibus imperavit.* Loquitur enim de imperio interno, quo Christus invisibiliter, ut Caput membra sua, movet ad varias actiones, quod imperium suggestio quaedam et inspiratio potius, quam praeceptum proprie dictum existimari debet.

Neque obstat, quod in Apocalypsi aliquoties legimus, *Scribe quae vides:* jubetur enim Joannes scribere quasdam arcanas visiones, non doctrinam Evangelii, et praecepta morum de quibus nos agimus.

Deinde in fine disputationis de Tradition. pag. 420. sic ait: *Postremo multa monebit Lectorem et haec observatio, quod Pontificii non verentur multa ad Apostolorum Traditiones referre, quae ab aliis auctoribus multo posterioribus instituta et profecta esse, ex ipsis Pontificiorum scriptoribus ostendi potest etc.* Hoc autem probat undecim exemplis, quorum nullum caret mendacio.

Primum est ubi dicit: scripsisse Innocentium III. cap. *Cum Marthae*, extra de celebrat Missar., plura quidem esse verba in consecratione calicis, quam Dominus in Evangelio dixerit: sed tamen il-

la haberi ex apostolica Traditione. *At*, inquit Kemnitius, *scriptores Pontificii annotarunt, a quibus Romanis Pontificibus illa verba adjecta sint*. Mendacium est. Nam scriptores catholici annotarunt quidem in reliquo canone, quis Pontifex quid addiderit; at in verbis consecrationis nemo invenitur aliquid addidisse: nec est, qui in hac re contradixerit Innocentio.

Secundum mendacium. *Totum canonem Missae*, inquit, *esse ex apostolica Traditione, si quis vel dubitare se ostenderit, anathemate percellitur*. Mendacium est. Nam cum in canone fiat commemoratio multorum Sanctorum, quorum aliqui 200. annis post Apostolos fuerunt; quis dubitare potest, non totum canonem esse ex apostolica Traditione? vel dicat aperte Kemnitius, ubi legerit quod tam audacter affirmat. Non igitur totum canonem, sed summam, et praecipuam partem asserimus esse ex apostolica Traditione, cui postea summi Pontifices aliquid addiderint.

Tertium mendacium. *Alexander*, inquit, *aquam vino esse admiscendam in celebratione Eucharistiae statuit. Idem aquam, et salem benedictum instituit*; *igitur falso isti ritus ad Apostolorum Traditionem revocantur*. Mendacium. Audi enim Alexandri verba in epist 1. *Repulsis*, inquit, *opinionibus superstitionum, panis tantum, et vinum aqua permixtum in sacrificio offerantur. Non debet enim (ut a Patribus accepimus, et ipsa ratio docet) in calice Domini, aut vinum solum, aut aqua sola offerri*. Itaque verum est quod dicit Cyprianus lib. 2. ep. 3. hanc esse divinam Traditionem. Alexander enim satis aperte significat, non a se incaepisse hunc usum, cum eum se a Patribus accepisse dicat. De aqua etiam benedicta non dicit, se primum eam jussisse benedici, sed indicat, se facere quod est antiquae consuetudinis. Sic enim ait: *Aquam*; inquit, *sale conspersam populis benedicimus etc*. Itaque merito dicitur esse apostolica Traditio a Clemente lib. 8. Apostolic. Constit. cap. 35. et a b. Basilio lib. de Spiritu sancto cap. 27.

Quartum est. *Telesphorus jejunium quadragesimale instituit*. Mendacium. Telesphorus enim in epistola sua non dicit, se instituisse Quadragesimam, sed tantum, ut clerici ad solitum jejunium omnium Christianorum adderent tres dies, idest, inciperent a carnibus abstinere in Dominica quinquagesimae: *Cognoscite*, inquit, *a nobis et a cunctis Episcopis in hac sancta et apostolica Sede congregatis statutum esse, ut septem hebdomadas plenas ante sanctum Pascha omnes Clerici a carne jejunent*. Quibus verbis optime cohaeret quod dicit Hieronymus in epistola ad Marcellam, de erroribus Montani, Quadragesimam ab Apostolis institutam Traditione non scripta.

Quintum mendacium. *Hyginus*, inquit, *Chrisma instituit*. Mendacium sine ullo fundamento. Nihil enim de Chrismate in epistolis Hygini invenitur: nec exstat apud alios tale aliquod decretum, nisi quod Gratianus de consecrat: dist. 4. can, *In catechismo*, affert decretum quoddam Hygini, quo statuit, unum et eumdem esse posse eum, qui suscipit baptizatum, et qui confirmatum, idest, patrinum, etsi melius sit, ut sint diversi. Itaque recte a Fabiano Papa in epist. 2. dicitur, Chrisma singulis annis renovandum, quod sic Apostoli instituerint.

Sextum est. *Calixtus jejunia quatuor temporum instituit*: *ergo falsum est, quod sint ex apostolica Traditione*. Mendacium est, quod Calixtus omnia instituerit quatuor temporum jejunia: ipse enim in epist. 1. dicit, se tantum addidisse unum jejunium ad tria, quae antea erant. Quocirca quod sanctus Leo serm. 2. de jejun. Pentec., et serm. 8. de jejun. septimi Mensis dicit, illa jejunia esse ex apostolica Traditione, non pugnat cum decreto Calixti.

Septimum est. *Sylvester confirmationem puerorum invenit*. Mendacium impudentissimum. Nihil enim tale de Sylvestro usquam legitur, et inveniuntur decreta Pontificum longe Sylvestro antiquiorum, de catechismo. d. 4, can. *In catechismo*, et can. *Non plures*, et d. 5. can. 1. 2. et sequentib.: ubi non ipsum Sacramentum, sed aliqui ritus circa ejus administrationem instituuntur.

Octavum est. *Felix altarium consecrationem instituit*. Et hoc mendacium est. Constat enim, Sylvestrum auctorem hujus ritus fuisse, quod attinet ad altare lapideum, et solemnem consecrationem: nam ante Sylvestrum S. Dionysius Areopagita scribit in lib. de Ecclesiastica Hierarchia c. 5. p. 1, altaria debere inungi oleo, et consecrari ab Episcopo. Videtur, Kemnitium decepisse epist. 1: Felicis. IV., ubi multa disputantur de consecratione altarium: sed nihil ibi instituitur novi, sed solum antiqui ritus explicantur.

Nonum est. *Felix IV. instituit, ut infirmi ante obitum inungantur*. Mendacium solemne. Nam Marci 6. Apostoli ungebant aegrotos oleo. Et Jacobi 5. praecipitur, ut Presbyteri ungant aegrotos oleo. Et Innocentius I. Felice IV. centum annis antiquior, in epistola prima, quae est ad Decentium cap. 8. Unctionem infirmorum Sacramentum Ecclesiae esse dicit.

Decimum est. *Syricius memoriam, et invocationem Sanctorum Missae addidit*. Et hoc mendacium est. Nam Cyrillus Hierosolymitanus Syricio antiquior, in Catech. 5. mystagog: *Cum hoc sacrificium*, inquit, *offerimus, facimus mentionem eorum, qui ante nos obdormierunt, primum Patriarcharum, Prophetarum, Apostolorum, ut Deus orationibus illorum suscipiat preces nostras etc*. Et similiter in liturgia Basilii, qui antiquior fuit Syricio, videmus fieri memoriam, et invocationem Sanctorum.

Undecimum, est. *Pelagius memorias mortuorum anniversarias Missae adjecit*. Et hoc mendacium est: Nam Tertullianus longe antiquior Pelagio Papa lib. de Monogamia, meminit anniversariae oblationis pro defunctis ex apostolica Traditione descendere.

His addamus mendacium duodecimum, ex libro, quem inscribit: Theologiae Jesuitarum praecipua capita: *Notabis*, inquit Kemnitius, *hoc loco Lector, quam faciant Jesuitae differentiam inter Traditiones Apostolorum scriptas et inter eas, quas ipsi sub nomine Apostolorum confingunt*.

Scriptas dicunt esse arbitrarias, confictas dicunt obligare sub periculo salutis. Hoc mendacium tam insigne, inde collegit Kemnitius, quod Colonienses in libro contra Catechismum Monhemii scripserant, illud: *Ego enim accepi a Domino quod et tradidi vobis etc.* 1. Cor. 11, non significare *praecepi vobis*, sed *docui vos*; atque inde deduxerunt, ex eo loco non colligi, obligari laicos ad usum calicis in Sacramento altaris. Sed si illud *Tradidi vobis* non significat *docui*, sed *praecepi*; quis,quaeso, sensus est?Quid sibi vult, *Ego praecepi vobis,quod Dominus* Jesus *in qua nocte tradebatuv accipit panem etc.*nonne hic historia narratur, et non lex constituitur? Itaque non dicunt Jesuitae, Traditiones scriptas non obligare, sed dicunt obligare diverso modo: Quando Traditio est de doctrina Fidei vel re gesta, obligat ad credendum, non ad operandum, sicut Traditio de morte Christi. At quando est de morum praeceptis, obligat ad operandum, quod idem et de non scriptis intelligendum est.

CAPUT IV.

Ostenditus necessitas Traditionum.

Nunc ut ad probationem veniamus, tria demonstrare conabimur. Primum, Scripturas sine Traditionibus nec fuisse simpliciter necessarias, nec sufficientes; Secundo Traditiones apostolicas, non solum de moribus, sed etiam de Fide reperiri. Postremo, qua via certi esse possimus de veris Traditionibus.

Primum probo ex variis aetatibus Ecclesiae.Nam ab Adam usque ad Mosen fuit Ecclesia Dei aliqua in Mundo, et colebant homines Deum Fide, Spe, et Charitate, et externis ritibus, ut patet ex Genesi, ubi introducuntur Adam, Abel, Seth, Enoch, Noe,Abraham, Melchisedech, et alii homines justi, et ex Augustino lib. 11. Civit. Dei, et sequentibus ubi deducit Civitatem Dei ab initio Mundi usque ad finem: at nulla fuit Scriptura divina ante Mosem, ut patet, tum quia omnium consensu Moses est primus scriptor sacer; tum quia in Genesi non fit mentio doctrinae scriptae, sed solum traditae, Gen.18.*Scio*,inquitDeus,*quod*Abraham *praecepturus sit filiis suis, et domui suae post se,ut custodiant viam Domini.* Igitur annis bis mille conservata est religio sola Traditione; non est igitur Scriptura simpliciter necessaria, Quomodo enim conservari potuit antiqua illa religio sine Scriptura ad duo millia annorum, ita potuit doctrina Christi sonservari sine Scriptura ad mille quingentos. Deinde a Mose usque ad Christum per alia duo annorum millia,extiterunt quidem Scripturae, tamen eae solae erant Judaeorum, reliquae autem gentes, in quibus etiam erat apud aliquos vera religio, et Fides, sola Traditione non scripta utebantur.

Nam quod praeter Judaeos multi alii ad Ecclesiam pertinerent, patet ex Job, et amicis ejus. Item ex Augustino, qui hoc constanter asserit lib. 2. de pecc. orig. cap. 24. et lib. 1. de praedest. Sanctor. cap. 9. et lib. 18. Civit. Dei, c. 47. et in ipso populo Dei, etsi Scripturae exstarent, tamen magis utebantur Judaei Traditione quam Scriptura, ut patet ex illo Exod. 13. *Narrabis filio tuo in illo die dicens, hoc est, quod fecit Dominus etc.* Deuter. 32.*Interroga patrem tuum,et annunciabit tibi, majores tuos, et dicent tibi.* Job. 8. *Interroga generationem pristinam, et diligenter investiga patrum memoriam.* Judicum 6. *Ubi sunt mirabilia,quae narraverunt patres nostri?*Psalm. 43. *Deus, auribus nostris audivimus, patres nostri annunciaverunt nobis opus quod operatus etc.* Psalm. 77.*Quanta mandavit patribus nostris nota facere ea filiis suis, ut cognoscat generatio altera: filii qui nascentur, et exurgent, et narrabunt fillis suis.* Eccles. 8. *Non te praetereat narratio seniorum, ipsi enim didicerunt a patribus suis.* Et tamen fuit Ecclesiasticus ex ultimis Scriptoribus Testamenti veteris.

Caussa autem cur uterentur Hebraei magis Traditione quam Scriptura, videtur fuisse, quia usque ad tempora Esdrae Scripturae non erant redactae ad formam librorum, ut facile, et commode haberi possent, sed erant dispersae in variis annalibus et chartis, et interdum ex negligentia sacerdotum longo tempore non inveniebantur, ut patet ex 4. Reg. 22. ubi narratur tanquam novum quid, quod in diebus Josiae fuerit inventum unum volumen Legis Domini in Templo. Esdras autem post captivitatem omnia collegit, et simul in unum corpus redegit, addens in Deuteronomio ultimum caput de vita Mosis, et quaedam alia hinc inde ad historiae continuationem. De quo vide Theodoretum praefat. in Psal. Bedam in c. 9. lib. 1. Esdrae, et Petrum Antonium Beuter annotat. 9.de sac.Script.

Porro a Christi adventu per annos multos fuit Ecclesia sine Scripturis, ita ut adhuc suo tempore scribat Irenaeus lib. 3. cap. 4. fuisse Gentes aliquas Christianas, quae solis Traditionibus sine Scriptura optime viverent. Igitur ex hac deductione satis apparet, Scripturas non esse simpiciter necessarias. Quod autem Chrysostomus dicit hom. 1. in Matth. Scripturas non fuisse necessarias Patriarchis et Apostolis: tamen nobis propter hominum corruptionem esse necessarias; intelligitur de necessitate non simpliciter, sed ad bene esse, idest, de utilitate: nam alioqui etiam tempore Patriarcharum et Apostolorum multi improbi fuerunt.

Quod autem Scripturae non omnia ita contineant, ut sufficiant ipsae sine alia Traditione, probo primo:quia vel totus canon Scripturarum simul sumptus est sufficiens,vel singuli libri per se sunt sufficientes. Non potest Kemnitius dicere, quod singuli libri sint sufficientes; nam tunc falsum esset quod idem dicit, traditionis usum fuisse in Ecclesia usque ad complementum totius canonis Scripturarum. Praeterea videmus, Evangelistas non singulos omnia continere. Nam Joannes nihil scripsit de Annunciatione, Nativitate, Circumcisione, Epiphania Domini, et aliis multis rebus: idem de aliis dici potest. Item, si unus liber continet sufficienter omnia, quid opus fuit tot libris? Deni-

que ipsi aperte dicunt,totum canonem esse necessarium ad hoc, ut sufficiens doctrina habeatur. At neque id vere affirmari potest. Nam multi libri vere sacri et canonici perierunt; igitur non habemus,nec habuimus a 1500 annis sufficientem doctrinam, si tota sita est in Scripturis. Nam ex Testamento veteri multos libros periisse docet Chrysostomus hom. 9. in Matth. in illud, Nazaraeus vocabitur: *Multa*, inquit,*ex Propheticis periere monumentis, quod de historia Paralipomenon probare possibile est. Desides enim cum essent Judaei, nec desides modo, sed etiam impii, alia quidem perdiderunt negligenter, alia vero tum incenderunt, tum conciderunt*. Idem docet hom. 7. in priorem ad Cor. neque responderi potest, illa omnia quae perierant fuisse reparata per Esdram: nam Chrysostomus vult probare, nunc non omnia extare vaticinia Prophetarum, et probat, quia Judaei multa amiserunt.

Praeterea Esdras non reparavit libros perditos , sed emendavit et collegit eos qui exstabant 1. Paralip. ult.: *Gesta autem David*, inquit, *priora, et novissima, scripta sunt in libro Samuelis Videntis et in libro Nathan Prophetae, atque in volumine Gad Videntis*, Et 2. Paralip. 9. *Reliqua autem opera Salomonis scripta sunt in verbis Nathan Prophetae, et in libris Ajae Silonitis, in visione quoque Addo Videntis.* Et lib. 3. Reg. 4. *Loquutus est Salomon tria millia parabolas, et fuerunt carmina ejus quinque millia.* Ubinam sunt haec omnia? Ex Testamento novo probabile est periisse epistolam Pauli ad Laodicenses, cujus ipse meminit aliquorum opinione Colos. ult. et sine dubio aliam ad Corinth. cujus mentio fieri videtur 1. Cor. 5. in illis verbis *Scripsi vobis in epistola*: et facile potest fieri, adhuc aliqua alia periisse. Viderint ergo haeretici , unde resarcient tam insignem defectum.

Secundo,probatur hoc idem ex discrimine,quod est inter praedicationem, et Scripturam Apostolorum. Nam si Christo et Apostolis fuisset propositum verbum Dei coarctandi et restringendi ad Scripturam; in primis rem tanti momenti Christus aperte praecepisset, et Apostoli alicubi testarentur, se ex Domini mandato scribere,quemadmodum ex Domini mandato in toto orbe docuerunt: at id nusquam legimus. Deinde, ad praedicandum viva voce non expectarunt Apostoli oblatam occasionem, vel necessitatem, sed sponte sua, et ex proprio instituto perrexerunt: at ad scribendum nonnisi necessitate quadam coacti animum applicuerunt.

Matthaeum, scribit Euseb. lib. 3. hist. cap. 24. vel c. 18. in alia editione, ea occasione scripsisse, quia cum praedicasset Hebraeis, et ad Gentes ire pararet, utile judicavit, si iis, quos corpore descrebat,aliquod memoriale doctrinae suae et praedicationis relinqueret. Marcum,refert idem Euseb. lib. 2. hist. cap. 15. nec sponte sua, nec a Petro (cujus discipulus erat) jussum, sed compulsum precibus Romanorum scripsisse Evangelium. Lucam, idem Euseb. tradit lib. 3. histor. cap. 24. ideo solum scripsisse, quia viderat multos alios temere praesumpsisse ea literis mandare, quae non perfecte noverant, ut nimirum nos abstraheret ab incertis aliorum narrationibus.

Joannem, scribit idem Euseb. ibidem, usque ad extremam senectutem sine ulla Scriptura Evangelium praedicasse, et addit Hieronymus in lib. de Script. Eccles., tandem eum compulsum fuisse ab Asiae Episcopis Evangelium scribere propter Ebionitarum haeresim tunc exorientem. Itaque nisi Ebionis haeresis exstitisset, Joannis Evangelium fortasse non haberemus, quemadmodum nec alia tria, nisi praedictae occasiones oblatae fuissent. Recte enim scribit Eusebius loco notato, solum duos ex Apostolis duodecim Evangelium scripsisse , et eos necessitate quadam ad hoc provocatos.

Ex quo manifeste colligitur, Apostolos non de scribendo, sed de praedicando Evangelio primaria intentione cogitasse. Praeterea,si doctrinam suam literis consignare ex professo voluissent, certe catechismum, aut similem librum confecissent. At ipsi vel historiam scripserunt, ut Evangelistae,vel epistolas ex occasione aliqua, ut Petrus, Paulus, Jacobus,Judas, Joannes, et in iis nonnisi obiter disputationes de dogmatibus tractaverunt. Denique, vel singuli Apostoli edidissent scriptam doctrinam Evangelicam, cum singuli haberent curam alicujus provinciae, vel certe omnes simul congregati, antequam discederent , in suas provincias communem aliquem librum edidissent, sicut constat eos communiter Symbolum Fidei composuisse, quod tamen non scripserunt, sed viva tantum voce tradiderunt, ut docent b. Irenaeus lib. 3, cap. 4. b. Hieronymus in epist. ad Pammach. eont. error. Jo. Hierosolym. et b. Augustinus lib. de fide et oper. cap. 9. b. Ambrosius epist. 81. ad Syricium, b. Leo epist. 13. ad Pulcheriam , Ruffinus et b. Maximus in exposit. symb.

probatur tertio ex multis,quae ignorari non possunt, et tamen in Scripturis non continentur. Ac primum, tempore Testamenti veteris sine dubio non minus foeminae,quam viri remedium aliquod habebant, quo a peccato originali purgarentur; et tamen pro masculis instituta erat circumcisio secundum multorum opinionem, quid autem esset pro foeminis, nusquam habet Scriptura.

Deinde, eodem tempore non est ullo modo credibile, non fuisse remedium ullum pro masculis morientibus ante octavum diem, quo solo poterant circumcidi , et tamen nihil exstat de hac re in Scriptura.

Tertio, gentiles multi salvari poterant, et salvabantur tempore Testamenti veteris, et vere ad Ecclesiam pertinebant, ut supra ostendimus; et tamen nihil prorsus de eorum justificatione a peccato originali, aliisque peccatis in Scriptura habetur.

Quarto, necesse est nosse,exstare libros aliquos vere divinos, quod eerte nullo modo ex Scripturis haberi potest. Nam etiamsi Scriptura dicat, libros Prophetarum, et Apostolorum esse divinos, tamen non certo id credam, nisi prius credidero, Scripturam, quae hoc dicit, esse divinam. Nam etiam in Alcorano Mahumeti passim legimus, ipsum Al

coranum de coelo a Deo missum, et tamen ei non credimus. Itaque hoc dogma tam necessarium, quod scilicet aliqua sit Scriptura divina, non potest sufficienter haberi ex sola Scriptura. Proinde cum Fides nitatur verbo Dei, nisi habeamus verbum Dei non scriptum, nulla nobis erit Fides.

Quinto, non satis est scire, esse Scripturam divinam, sed oportet scire quae sit illa: id quod nullo modo potest haberi ex Scripturis. Quomodo enim colligemus ex Scriptura, Evangelia Marci et Lucae esse vera, Thomae, et Bartholomaei esse falsa? cum ratio potius dictet, magis credendum libro praeferenti titulum Apostoli, quam non Apostoli?

Et unde colligam, epistolam ad Romanos esse vere Pauli, epistolam ad Laodicenses, quae nunc circumfertur non esse Pauli? cum utraque praeferat titulum Pauli, et cum Paulus in epist. ad Coloss. cap. ult. dicat, se scripsisse ad Laodicenses , nusquam autem dicat, se scripsisse ad Romanos.

Sexto, oportet etiam non solum scire , qui sint libri sacri, sed etiam in particulari, istos qui sunt in manibus, esse illos. Non enim satis est, credere, Evangelium Marci esse verum , Evangelium Thomae non esse verum, sed oportet etiam credere, hoc Evangelium, quod nunc legitur nomine Marci , esse illud verum, et incorruptum quod scripsit Marcus? quod certe ex Scripturis haberi non potest. Quomodo enim ex Scriptura colligam, hoc Evangelium non esse supposititium, ut dicunt Mahumetani, vel certe totum depravatum, ut dicebant olim Manichaei, et nunc Anabaptistae?

Ad haec tria respondet Calvinus lib. 1. Instit. c. 7. §. 1. et 2. Scripturas sacras discerni a non sacris per se, ut lucem a tenebris, dulce ab amaro. At contra: nam si ita esset, cur Lutherus judicaret epistolam Jacobi stramineam , et Calvinus Apostolicam? Ideo addit Calvinus ibid. §. 4. non omnibus apparere hanc differentiam Scripturarum, sed solum habentibus spiritum: nam etiam lucem a tenebris non discernit caecus. At contra , nam Calvinus ibidem cap. 9. §. 1. contendit, Apostolos, et primae Ecclesiae Fideles habuisse verum spiritum: sed illi judicabant librum Sapientiae esse sacrum, ut Augustinus testatur, de praedest. cap. 14. quem tamen librum Calvinus, qui etiam Spiritum jactat, vult esse profanum.

Praeterea; Veteres uno ore testantur, non aliunde nos habere Scripturam esse divinam, et qui sint libri sacri, quam ex Traditione non scripta. Sic apud Euseb. lib. 6. hist. cap. 10. Serapion rejicit quaedam falso inscripta Petro, quia per Traditionem acceperat, nihil tale scripsisse Petrum. Et c. 11. Clemens Alexandrinus secundum Traditionem sibi a senioribus commendatam, docet quae sint vera Evangelia. Et cap. 18. Origenes: *Ex Traditione*, inquit, *didici de quatuor Evangeliis, quod haec sola etc.* Basilius quoque lib. de Spir. sanct. c. 27. dicit, si traditiones non scriptae negligantur, fore ut Evangelium etiam magnum detrimentum patiatur. Denique Augustinus lib. cont. epist. fundam. c. 5. clare dicit, se Evangelio non crediturum, nisi Ecclesia id praecipiat.

Sed instat Calvinus : fundamentum Ecclesiae sunt Scripturae Apostolorum et Prophetarum, Ephes. 2. igitur non credimus Scripturas esse divinas ex Traditione Ecclesiae, quia tunc fundamentum Scripturae esset Ecclesia.

Respondeo: Apostolum non dicere, scripta Apostolorum et Prophetarum esse fundamentum, sed Apostolos et Prophetas. Isti autem non solum scripserunt, sed etiam ore tradiderunt, et docuerunt se scripsisse. Atque ita ex verbo Apostolorum non scripto, et per Ecclesiam nobis tradito cognoscimus, quod, sit verbum Apostolorum scriptum. Sed de his diximus libro superiore.

Brentius igitur in Prolegomenis, non inveniens exitum, fatetur, hanc unam et solam Traditionem non scriptam esse recipiendam. Et idem docet Kemnitius , tractans secundum genus Traditionum, in Exam, Concil. Trid. At si ita est; non igitur sola Scriptura sufficiens est, ut ipsi tam saepe et tam serio docent: si enim destituatur hac Traditione non scripta, et Ecclesiae testificatione, parum proderit.

Praeterea si haec Traditio ad nos pervenire potuit, cur non per eamdem viam potuerunt etiam aliae pervenire?

Denique, vel haec Traditio est verbum Dei, vel non: si non; igitur non habemus Fidem, Fides enim verbo Dei nititur: si sic; cur ergo clamant, nullum esse Dei verbum, nisi scriptum?

Septimo, necesse est , non solum Scripturam posse legi, sed etiam intelligi: at saepissime Scriptura ambigua et perplexa est, ut nisi ab aliquo qui errare non possit explicetur, non possit intelligi; igitur sola non sufficit. Exempla sunt plurima: nam aequalitas divinarum personarum; processio Spiritus sancti a Patre et Filio ut ab uno principio; peccatum originis; descensus Christi ad inferos, et multa similia deducuntur quidem ex sacris Litteris, sed non adeo facile ut si solis pugnandum sit Scripturae testimoniis, nunquam lites cum protervis finiri possint. Notandum est enim, duo esse in Scriptura: voces scriptas, et sensum in eis inclusum: voces sunt quasi vagina; sensus est ipse gladius spiritus. Ex his duobus primum habetur ab omnibus: quicumque enim novit literas potest legere Scripturas: at secundum non habent omnes, nec possumus in plurimis locis certi esse de secundo, nisi accedat traditio. Et hoc forte dicere voluit Basilius de Spir. sanct. cap. 27. cum ait, sine Traditionibus non scriptis Evangelium esse purum nomen, idest, esse tantum voces et verba sine sensu.

Octavo credendum est, beatam Mariam semper fuisse Virginem, contra errorem Helvidii, ut semper tota Ecclesia credidit; et tamen nullum de hac re est in Scripturis testimonium.

Nono credendum est, in novo Testamento Pascha esse celebrandum die Dominico; nam haeretici habiti sunt ab Ecclesia antiqua Quartadecimani: et tamen nihil prorsus de hac re exstat in Scripturis. Idem dici posset de multis aliis.

Decimo credere oportet , et credunt nobiscum Lutherani et Calvinistae contra Anabaptistas, Baptismum parvulorum esse ratum: id autem ex solis Scripturis, nec Catholici probant, nec Lutherani

probare ullo modo possunt. Nam illi existimant, Baptismum sine Fide actuali propria nihil valere, et propterea credunt, infantes dum baptizantur actu credere, id quod non solum Lutherus docet in cap. 3. ad Gal. et Kemnitius in Exam.sess.7.Conc. Trid.sed et Synodus generalis Lutheranorum Wirtembergae habita definivit: at hoc nullo modo ex Scripturis probari potest. Ubi enim,quaeso,Scriptura indicat, infantes uti ratione ante usum rationis dum baptizantur? Hinc videlicet Anabaptistae Lutheranos redigunt ad miras angustias,et cogunt eos,velint nolint,ad Traditionem et usum Ecclesiae recurrere.

Undecimo credit Lutherus Purgatorium esse. Sic enim ait in assert. art. 37. *Ego tamen et credo Purgatorium esse, et consulo suadeoque credendum.* Et tamen in art. illo 37. asserit, Purgatorium non posse probari ex sacris Literis.

Denique credunt omnes haeretici huius temporis, nullum esse verbum Dei nisi scriptum: at hoc certe in tota Scriptura nusquam invenitur. Quod enim praecipue solent adferre ex Deuter. 4. *Non addetis ad verbum quod vobis loquor, nec auferetis ex eo*, nihil eos juvat, non enim dicit Moses *ex verbo scripto*, sed. *ex verbo quod loquor.*

CAPUT V.

Esse aliquas veras Traditiones demonstratur ex Scripturis.

Demonstravimus hactenus, Scripturas sine Traditionibus nec omnino necessarias, nec sufficientes fuisse: nunc quod secundo loco proposui ostendemus, esse videlicet aliquas veras Traditiones.

Ac primum colligi potest ex iis quae diximus. Nam si Scriptura non continet omnia, et necessarium est verbum traditum: sequitur, esse aliquod verbum traditum,alioqui Deus non bene providisset Ecclesiae. Secundo probatur testimoniis Scripturarum. Primum est Jo. 16. *Multa habeo vobis dicere, sed non patestis portare modo.* Et Jo. ult. *Sunt autem et alia multa quae fecit Jesus, quae si scribantur per singula, nec ipsum arbitror Mundum capere posse eos, qui scribendi sunt, libros.* Constat igitur, multa Dominum fecisse et dixisse, quae non sunt scripta. Nam istos libros qui extant, una manus capere potest:: Joannes autem dicit, totum mundum non posse capere libros, qui scribendi essent. Et praeterea illa, quae promittebat Dominus se dicturum Jo. 16. dixit haud dubie post resurrectionem suam, ut Lucas testatur Actor. 1.*Per dies quadraginta apparens eis, et loquens de regno Dei.* At de gestis et verbis Domini post resurrectionem paucissima scripserunt Evangelistae.Non autem est ullo modo credibile, Apostolos qui illa viderant, et audierant, non tradidisse Ecclesiis, nec enim invidi, aut obliviosi erant, ut nollent, aut non possent ea dicere.

Respondet: etiamsi non sint scripta omnia,quae dixit, aut fecit Jesus,esse tamen scripta omnia necessaria. Sed hoc jam est refutatum: multa enim necessaria non sunt scripta, et praesertim de Sacramentorum institutione, quae sine dubio Dominus tradidit in illis diebus quadraginta.

Secundum testimonium est, 1.Cor. 11. ubi Paulus duas quaestiones tractat, unam de modo orandi in Ecclesia,alteram de modo sumendae Eucharistiae.Primam exorditur a Traditione: *Laudo*, inquit, *vos, quod per omnia mei memores estis, et sicut tradidi vobis, praecepta mea tenetis.* Ista enim praecepta de modo orandi, uusquam scripta inveniuntur. Et aperte Chrysostomus et Theophylactus notant hoc loco, Apostolum loqui de praeceptis non scriptis;necnon Epiphanius haeres. 61. quae est Apostolicor.,et Basilius lib.de Spir.sanct. cap. 29. et Damasc. 2. Thessal. cap. 2. §. fin. Deinde, quia adhuc aliquid deerat praeceptis traditis, addit, ut etiam hoc servent, ut viri in Ecclesia orent capite aperto, mulieres capite velato. Et ut ostendat multum tribuendum esse Traditioni et consuetudini Ecclesiae, etiam sine scripto, concludit: *Si quis autem videtur contentiosus esse, nos talem consuetudinem non habemus, neque Ecclesia Dei.* Itaque vult reprimi contentiosos ex Ecclesiae consuetudine.

Alteram quaestionem exorditur etiam a traditione: *Ego enim*, inquit, *accepi a Domino, quod et tradidi vobis.* Et concludit, *Caetera. cum venero disponam*: quid autem disposuerit nusquam scriptum invenitur.Merito autem censent Catholici, eum non solum disposuisse quae ad ritus et caeremonias pertinebant,sed etiam tradidisse alia graviora, ut de Ordinatione ministrorum, de sacrificio altaris, de aliorum Sacramentorum forma et materia: nec haeretici possunt ullo modo contrarium ostendere.

Tertium testimonium est 2. Thessal. 2. *Itaque fratres, tenete traditiones quas didicistis, sive per sermonem, sive per epistolam nostram.* Ad hunc locum respondent duobus modis Kemnitius et Hermannus. Primo dicunt: Apostolum eadem tradidisse prius sermone,deinde epistola, et idcirco non loqui de traditione non scripta. At ridicula est expositio. Primo, quia illa particula disjunctiva *sive* aperte indicat,diversa esse quae tradiderat et quae scripserat. Secundo, quia si ita esset, deberet epistola una ad Thessalonicenses continere omnem doctrinam, quam Apostolus illis praedicaverat. Sine dubio autem totum Evangelium plene illis praedicaverat,ut etiam colligitur ex cap.1.et 2. prioris episotlae; deberet igitur illa complecti totum Evangelium: non autem continet centesimam partem, ut patet.

Secundo respondent: Apostolum hic loqui de sermone, quem ore prununciaverat, et quem ipse non scripserat, sed qui tum scriptus erat, vel fuit postea ab Evangelistis. Apostolus enim,ut ipsi dicunt, nihil prorsus docuit, quod non sit alicubi scriptum in novo Testamento. Cui solutioni subscribit etiam Brentius in Prologom. At contra.Nam primo, in hoc ipso capite Apostolus dicit, se illis praedicasse de Antichristo, et praeter alia, docuisse quando esset venturus: *Et nunc*, inquit, *quid detinet scitis.* Et, *Num retinetis,quod cum essem*

apud vos, haec dicebam vobis? Hoc autem nusquam scriptum est, quando scilicet sit Antichristus venturus. Quare b. Augustinus lib.20. cap.10. Civit. Dei dicit, illos scivisse quod Apostolus docuerat viva voce: nos autem non posse id scire, qui Apostolum non audimus: ergo non omnia scripta sunt, quae Apostolus dixit. Praeterea, sive scripta postea fuerint, sive non quae Apostolus docuerat, non multum refert quantum ad argumentum, quod ex hoc loco colligimus. Nam Apostolus non promittit se, vel alium ea scripturum, quae ore tradiderat, sed simpliciter praecipit, ut non minus observent, quae acceperant sine scripto, quam quae per epistolam. Et hoc modo hunc locum Veteres intellexerunt.

Basilius lib. de Spir. sanct. cap. 29. *Arbitror Apostolicum,* inquit. *esse, etiam non scriptis Traditionibus inhaerere.Laudo.inquit,vos,quod omnia mea meministis, et quemadmodum tradidi vobis, Traditiones continetis.* Et, *Tenete Traditiones, quas accepistis, sive per sermonem, sive per epistolam.* Chrysostomus in hunc locum:*Hinc patet,* inquit, *quod non omnia per epistolas tradiderint. sed multa etiam sine literis.Eadem vero fide digna sunt tam illa, quam ista.* Iisdem vero verbis utuntur Oecumenius et Theophylactus hoc loco. quibus accedit Damascenus lib. 4. de Fide cap. 17. *Quod plurima,* inquit, *Apostoli tradiderint sine scripto, scribit Paulus, Ergo, fratres, state et tenete Traditiones, quas edocti estis sive per sermonem, sive per epistolam.* Eodem modo exponit VIII. Synodus generalis Act. ult. can. 1.

His quinque Patribus,qui diserte exponunt hunc locum pro nobis, objicit Hermannus alios quinque Hieronymum, Ambrosium, Primasium, Theodoretum, et Anselmum in hunc locum, quos dicit contra nos exposuisse. Sed respondeo: Commentaria illa in epist. nomine Hieronymi inscripta non esse Hieronymi, sed Pelagii haeretici, ut b. Aug. docet lib. 3. de pecc. merit. et remiss. cap. 1. 5. et 12. et ipsa verba Commentarii in cap. 5. 7, 8. et 9. ad Rom. clamant, auctorem esse Pelagium.

Deinde nec Pelagius in hac re est contra nos, solum enim dicit: *Quando,* inquit, *sua vult teneri, non vult extranea superaddi: apostolica autem Traditio est, qua in toto Mundo praedicantur Baptismi Sacramenta.* Quid hic est contra nos? Admittimus enim,non esse addenda extranea,idest aliena, et supposititia Peseudo-Apostolorum commenta ad vera Apostoli dogmata. Quod autem sequitur, pro nobis est.Nam ideo dixit Pelagius.Baptismi Sacramenta esse apostolicam traditionem, non Baptismi Sacramentum, quia noverat multa esse mysteria circa Baptismum, quae servantur in Ecclesia ex Traditione Apostolorum non scripta, ut exorcismum, exsufflationem, unctionem etc.

Primasius quoque est pro nobis; nam ponit inprimis quasi ad verbum Pelagii expositionem, de qua jam diximus.et addit loqui Apostolum non solum de Sacramentis Baptismi,sed etiam de iis Traditionibus, quae toto Mundo observantur, et quae propterea apostolicae esse dignoscuntur. Hermannus putat, eum loqui de Evangelio scripto, quia toto Mundo servatur: sed advertere debuit , multa etiam non scripta toto Mundo servari, ut festa Natalis, Paschae, Ascensionis, Pentecostes, ut Augustinus docet in epist. 118. Praeterea cum dicit Primasius.loqui Apostolum de illis Traditionibus,quae dignoscuntur Apostolicae, quia toto Mundo servantur, sine dubio loquitur de non scriptis. Ipse enim quippe qui discipulus est Augustini. noverat regulam Augustini esse, (in epist. 118.) quae toto Mundo servantur, etiamsi scripta non sint, ex Apostolica Traditione servari.

Ambrosius neque est contra nos, neque pro n o bis : solum enim dicit, Apostolum hoc loco monere, ut perseveremus in doctrina Evangelii : nihil autem dicit de scripto, vel non scripto. Anselmus est potius pro nobis ; sic enim exponit : *Tenete in corde, et operibus Traditiones, quas didicistis, sive per sermonem nostrum, dum essemus praesentes, sive per epistolam quam vobis misimus absentes.* Quid hic est contra nos : quid non potius pro nobis ?

Denique Theodoretum etiam existimo esse pro nobis, sic ille ait: *Habetis,* inquit, *doctrinae regulam, sermones quos vobis tradimus , quos et praesentes vobis praedicavimus,et absentes scripsimus.* Hunc locum pro se facere dicit Hermannus, quia Theodoretus videtur indicare, Apostolum eosdem sermones scripsisse,quos antea praedicaverat sed falso hoc dicit Hermannus. Verba enim Theodoreti possunt etiam intelligi de diversis sermonibus hoc modo: *habetis doctrinae regulam sermones quos: idest, illos quos praedicavimus , et illos quos in epistola scripsimus.* Hunc autem sensum esse magis ad mentem Theodoreti patet, tum quia est conformior expositioni Chrysostomi,quam ubique sequi solet Theodoretus, tum etiam quia prior sensus est falsus, cum certum sit,non omnia in illa epistola scripta esse, quae Apostolus ore praedicavit. Manet igitur in suo robore argumentum nostrum ex isto loco Pauli.

Quartum testimonium est 1. Timoth. ult. : *O Timothee, depositum custodi* . Et 2. Timoth. 1. *Formam habe sanorum verborum, quae a me audisti . Bonum depositum custodi per Spiritum sanctum, qui habitat in nobis,* Et cap. 2. *Tu ergo, fili mi, confortare in gratia quae est in Christo Jesu , et quae audisti a me per multos testes, haec commenda Fidelibus hominibus qui idonei erunt et alios docere.*

In his locis nomine depositi non potest intelligi Scriptura, sed thesaurus doctrinae, intelligentia dogmatum divinorum.idest,tam sensus Scripturarum, quam aliorum dogmatum , quam totam doctrinam propagari volebat per Traditionem , ut explicant Chrysostomus et Theophylactus in hunc locum; quo alludit etiam Irenaeus lib. 3.cap.4. cum ait: *Apostoli quasi in depositorium dives, plenissime in Ecclesiam contulerunt omnia,quae sunt veritatis* . Et lib.4,cap.43. *Quapropter,* inquit,*eis qui in Ecclesia sint Praesbyteris obaudire oportet his, qui successionem habent ab Apostolis, qui cum Episcopatus successione Chrisma veritatis certum, secundum placitum Patris acceperunt* . Et facile ex ipsis verbis colligitur.Nam si loqueretur de verbis scriptis, non tam anxie commendaret

depositam. Scripturae enim facile conservantur in thecis, et a Librariis: Apostolus autem vult servari per Spiritum sanctum in pectore Timothei. Et deinde non addceret : *Haec commenda Fidelibus, qui idonei erunt et alios docere* sed diceret, *commenda Librariis, ut multa exempla transcribant*, Nec diceret: *Quae audisti a me per multos testes, sed quod scripsi tibi* . Itaque non verba solum, sed etiam sensum, ac multo magis hunc, quam illa Timotheo Apostolus commendat, ac ut per manus tradat successoribus suis jubet. Vide de hoc loco Commonitor. Vincentii Lirinen. adversus profanas vocum novitates.

Ultimum testimonium 2. et 3. epist. Joannis *Plura habens scribere vobis, nolui per chartam, et atramentum, etc.* Ex his enim intelligimus, multa ab Apostolo Joanne dicta esse discipulis, et per discipulos Ecclesiae universae, quae tamen scripta non sunt.

CAPUT VI.

Idem ostenditur testimoniis Pontificum et Conciliorum.

Ad loca Scripturarum addemus pauca quaedam veterum sanctorum Pontificum et Conciliorum testimonia. Ac primum, S. Fabianus Papa et Martyr in epist. 2. ad Episc. Orien. ut habetur de consecr. dist. 3. c. *literis*, posteaquam docuerat, singulis annis sacrum Chrisma renovandum esse, ita subjunxit: *Ista a sanctis Apostolis, et successoribus eorum accipimus, et vobis tenenda mandamus.* Haec ille. Et certe de Chrismate renovando nihil in sacris Literis legimus.

S. Innocentius I. in epist. 1. quae est ad Decentium: *Si instituta*, inquit, *Ecclesiastica, ut sunt a beatis Apostolis tradita, integra vellent servare Domini Sacerdotes, nulla varietas in ipsis Ordinibus et consecrationibus haberetur.* Haec ille. Ubi de Traditionibus non scriptis agit, ac praesertim cap. 3. cum docet, Confirmationem etiam parvulis conferendam, et a solo Episcopo, et sub certa forma verborum; atque adeo non scriptas ejusmodi Apostolicas Traditiones esse testatur, ut nec in ea epistola formam illam verborum adscribere voluerit: *Verba*, inquit, *dicere non possum, ne magis prodere videar, quam ad consultationem respondere.*

Sanctus Leo. I. serm. 6. de quadrag.: *Apostolica* inquit, *institutio quadraginta dierum jejuniis impleatur.* Et serm. 2. de jejun. pentec.: *Dubitandum non est dilectissimi, omnem observantiam eruditionis esse divinae, et quidquid ab Ecclesia in consuetudinem est devotionis receptum, de Traditione Apostolica et de S. Spiritus prodire doctrina.* Vide etiam serm. 8. et 9. de jejun. sept. mens.

Jam vero Concilium antiquissimum et celeberrimum Nicaenum I. ex doctrina non scripta damnavit haeresim Arii, ut diserte testatur Theodoretus lib. 1. hist. cap. 8. Etsi enim quaedam Scripturae poterant adferri contra Arium, tamen quia Arius etiam proferebat Scripturas; ex doctrina non scripta, sed tradita per manus Patrum sibi in Ecclesia succedentium eum damnaverunt.

Nicaenum II. act. 6. tom. 4. *Praeterea*, inquit, *cum multis, quae nobis sine scripto tradita sunt, etiam, imaginum factio in Ecclesia ab Apostolorum praedicatione dilatata est.* Et act. 7. in fine sic habet: *Si quis omnem Traditionem Ecclesiasticam, sive scriptam, sive non scriptam irritam facit, anathema sit.* Idem reperitur in Concilio VIII. generali, act. 8. et post act. ult. can. 1. profitentur Patres, se servaturos omnes Traditiones, non solum Apostolicas, sed etiam Ecclesiasticas. Ex quo mirum videri non deberet Lutheranis, si tale aliquid etiam docuit Concil. Trident. sess. 4. nihil enim novi statuit.

CAPUT VII.

Idem probatur ex Patribus.

Accedant nunc testimonia Patrum graecorum et latinorum, qui incredibili consensione hanc veritatem docent. Ac ut a graecis incipiamus. b. Ignatius apud Eusebium lib. 3. hist. c. 36. hortabatur omnes, Apostolorum Traditionibus tenacius inhaerere: *Quas Traditiones* inquit Eusebius, *cautelae gratia scriptas se asserit reliquisse.* Haec ille. Ex quo sequitur, eas ab Apostolis scriptas non fuisse.

Ad hoc testimonium nihil respondet Hermannus. nisi non exstare ista scripta Ignatii. At falsum est non exstare: scribit enim Hieronymus in lib. de vir. illust. Ignatium scripsisse epistolam ad Ephesios, ad Magnesianos, ad Trallianos, ad Romanos, ad Philadelphienses, ad Smyrnenses, ad Polycarpum, quae omnes nunc exstant, et in eis invenimus jejunium quadragesimae, Ordines minores, diem Dominicum, et alia quae non sunt in Scripturis, et tamen ab Apostolis sine dubio Ignatius didicit.

Dionysius Areopagita, cap. 1. Eccles. hierarchiae: *Primi illi*, inquit, *nostri sacerdotalis muneris duces summa illa, et supersubstantialia partim scriptis, partim non scriptis institutionibus suis nobis tradiderunt.* Ad haec et similia respondere solent Lutherus, Calvinus, et caeteri, libros qui nomine Dionysii circumferuntur, non esse Dionysii. At citantur opera haec nomine Dionysii Areopagitae in VI. VII. et VIII. Synodo generali; item a Gregorio I. in homil. de cent. ovib., a Martino I. in Concilio Romano, et ab Agathone in epist. ad Imperatorem Constantinum ex quo coguntur fateri haeretici, hunc auctorem ante annos mille scripsisse, proinde non esse contemnendum.

Egeseppus apud Euseb. lib. 4. hist. cap. 8. Apostolicas Traditiones quinque libris comprehendit, qui etsi modo non exstent, tamen satis indicat hoc testimonium, Apostolos non omnia scripsisse, quae docuerant. Polycarpus apud Euseb. lib. 5.

cap. 20. referebat verba, quae dicta a Domino, ab Apostolis ipse audierat, et de virtutibus ejus ac doctrina. Irenaeus autem, ut ibidem habetur, quae Polycarpus tradebat, describebat, non in charta, sed in corde suo. Hic certum est agi de Traditionibus non scriptis. Si enim de scriptis ageretur, nihil singulare diceretur de Polycarpo, vel Irenaeo, nam etiam ego possum referre dicta a Domino, quae in Apostolis legi, nec est opus, ut ea describam in charta.

At nihilominus respondet Kemnitius: loqui Eusebium de Traditionibus quae probari possunt ex Scripturis; ait enim ibidem, illa omnia quae Polycarpus dicebat, fuisse consona Scripturis: sed errat Kemnitius, nam aliud est, esse consonum Scripturae, aliud posse probari ex Scriptura: omnis enim vera Traditio, immo omnis veritas est consona Scripturae, cum verum a vero dissonare non possit; nec tamen omnis veritas probari potest ex Scriptura.

Justinus in fine 2. Apologiae pro Christianis, posteaquam exposuit multa de Christianis, et inter alia quaedam non scripta in divinis Literis, (ut, quod conveniant singulis Dominicis, et post lectionem Scripturarum et concionem, offeratur et consecretur panis et vinum aqua temperatum, et quod non licet ullo modo participare de Eucharistia, nisi post Baptismum, et alia); subjungit statim *Postridie Saturni, qui dies Solis est, cum Apostolis, discipulisque suis apparuisset, haec illis tradidit, quae vobis quoque consideranda permittimus etc.* Et quamvis etiam Justinus non diceret, haec esse tradita a Christo, tamen cum Justinus vicinissimus fuerit temporibus Apostolorum, necessarium esset credere, quae ipsius tempore in Ecclesia gerebantur ab Apostolis tradita fuisse. Quis enim alius fingi potest auctor?

Ad hunc locum et similia Cypriani, Ambrosii, Hilarii, Hieronymi, et aliorum, quae adferemus, nihil fere respondent Hermannus et socii, nisi istos omnes alicubi errasse; Sed hoc nobis non officit. Etsi enim erraverint aliqui Patrum in quibusdam dogmatibus, nunquam tamen omnes simul in eodem errore convenerunt; proinde cum ostendimus, omnes convenire in Traditionibus non scriptis asserendis, satis efficaciter probamus, in eo illos non errasse.

Irenaeus lib. 3. cap. 2. 3. et 4. multa praeclara de Traditionibus dicit, quae tamen a Brentio et Kemnitio trahuntur in alium sensum, de quo nunquam Irenaeus cogitavit. Brentius dicit: loqui Irenaeum de Traditione Scripturae, idest, de Traditione illa, qua per successionem Patrum intelligimus, quae sint verae Scripturae. At non hoc velle Irenaeum, verba ejus nos docebunt, lib. 3. cap. 4. *Quid autem*, inquit, *si neque Apostoli Scripturas quidem reliquissent nobis; nonne oportebat ordinem sequi Traditionis, quam tradiderunt iis, quibus committebant Ecclesias? Cui ordinationi assentiunt multae gentes barbarorum, quorum qui in Christum credunt, sine charta et atramento scriptam habentes per spiritum in cordibus suis salutem, et veterem Traditionem diligenter custodientes.* Si loquitur Irenaeus de Traditione Scripturae, quomodo isti barbari habebant, et custodiebant diligenter Traditionem, qui Scripturas nullas habebant?

Kemnitius autem dicit: loqui Irenaeum de Traditione eorum dogmatum tantum, quae in Scripturis inveniuntur, et quae per Scripturas probari possunt. At hoc etiam esse falsum, docebunt ejusdem Irenaei verba; nam c. 2. 3. et 4. docet, non esse aliam viam perveniendi ad veritatem, quam consulendo Ecclesias, in quibus est successio Episcoporum ab Apostolis, et considerando quid ibi doceatur, et quam dicant illae Ecclesiae esse Apostolicam Traditionem. Vult igitur Irenaeus, Traditionem latius patere, quam scripturas, et sensum Scripturarum difficilium non ex Scriptura, sed ex Traditione haberi, ita ut Traditio sola sufficiat, Scripturae autem non sufficiant. At falsum esset hoc totum, si nihil aliud Traditio contineret, quam id, quod evidenter colligitur ex Scripturis, ut Kemnitius somniat.

Postquam igitur c. 2. dixerat, haereticos non posse convinci ex Scripturis, et cap. 3. enumeraverat Romanos Pontifices a Petro usque ad Eleutherium, qui tunc sedebat, ut ostenderet, esse in Ecclesia continuatam successionem Episcoporum conservantium Traditionem Apostolicam, ita loquitur cap. 4. *Tantae igitur ostensionis cum sint haec, non oportet adhuc quaerere apud alios veritatem, quam facile est ab Ecclesia sumere: cum Apostoli quasi in depositorium dives, plenissime in eam contulerint omnia, quae sunt veritatis, ut omnis, quicumque velit, sumat ex ea potum vitae. Haec est enim vitae introitus; omnes autem reliqui fures sunt et latrones, propter quod oportet devitare quidem illos, quae autem sunt Ecclesiae, cum summa diligentia diligere et apprehendere veritatis Traditionem. Quid enim? etsi de aliqua modica quaestione disceptatio esset, nonne oporteret in antiquissimas recurrere Ecclesias, in quibus Apostoli conversati sunt, et ab eis de praesenti quaestione sumere quod certum, et re liquidum est? Quid autem, si neque Apostoli Scripturas quidem reliquissent, nonne oportebat ordinem sequi Traditionis? etc.* Quibus verbis addenda sunt, quae idem habet lib. 4. c. 43. *Qui successionem habent ab Apostolis, qui cum Episcopatus successione charisma veritatis certum secundum placitum Patris acceperunt.* Vides, quomodo Apostoli tradiderunt successoribus non solum Scripturas, sed charisma veritatis certum, idest veram Scripturarum intelligentiam, et universam doctrinam Evangelicam.

Clemens Alexandrinus in lib. de Pasch., ut est apud Euseb. lib. histor. cap. 11. dicit, extorqueri sibi a fratribus, ut ea quae a Presbyteris Apostolorum successoribus voce sibi sola tradita essent, describeret in libris, ac posteris traderet; nescio quid clarius pro Traditionibus dici possit. Origenes in cap. 6. epist. ad Rom.: *Ecclesia*, inquit, *ab Apostolis traditionem suscepit, etiam parvulis Baptismum dare.* Et hom. 5. in lib. Numer.: *In Ecclesiasticis observationibus*, inquit, *sunt nonnulla, quae omnibus quidem facere est, nec tamen ratio eorum omnibus patet.* Et enumerat statim multas Traditiones non scriptas.

Eusebius lib. 1. de Demonstr. Evang. cap. 8. *Caeterum*, inquit, *Moses in tabulis inanimatis, Christus autem in mentibus vita praeditis perfecta novi Testamenti documenta descripsit.Ejus vero discipuli, ad magistri sui nutum, auribus multorum doctrinam suam accomodantes, quaecumque quidem, veluti ultra habitum progressi, a perfecto ipsorum magistro praecepta fuerant, ea iis,qui capere poterant tradiderunt:quaecumque vero iis convenire arbitrabantur,qui animas adhuc affectibus obnoxias gererent,curationisque indigentes, ea ipsi ad imbecillitatem multorum se demittentes, partim literis, partim sine literis, quasi jure quodam non scripto servanda commendarunt.*

Athanasius in lib. de decr. Nicanae Synodi contra Eusebium: *Ecce*, inquit, *nos quidem ex Patribus ad Patres per manus traditam fuisse hanc sententiam demonstravimus. Vos autem, o novi Judaei et Caiphae discipuli, quos tandem verborum vestrorum potestis ostendere progenitores?* Basilius lib. de Spir. sanct. cap. 27. *Dogmata*, inquit, *quae in Ecclesia servantur ac praedicantur, partim ex conscripta doctrina habemus, partim ex Apostolorum traditione in mysterio ad nos delata recepimus. Quae utraque eamdem ad pietatem vim habent, et nemo his contradicit, qui vel mediocrem saltem Ecclesiasticorum jurium experientiam habet etc.* Et enumerat continuo plurimas Traditiones non scriptas; et similia habet cap. 29.

Respondet Kemnitius: haec quae Basilius refert, non esse dogmata Fidei, aut morum, sed tantum ritus quosdam liberos, ut signare se signo Crucis, adorare ad Orientem, benedici aquam etc. At meminisse debet Kemnitius se dixisse, non posse ostendi ullum ritum certo ab Apostolis institutum: hic autem Basilius audacter enumerat plurimos ab Apostolis institutos.Deinde, etsi non sit necessaria ad salutem observatio aliquorum ex his ritibus,tamen necessarium est ad salutem credere esse bene institutos, et eos non contemnere: quemadmodum multa quae sunt in Scripturis, non sunt necessaria ad salutem, ut quod vir aperto capite oret, et mulier velato 1.Corint. 11. et tamen necesse est ad salutem ista credere, et non contemnere.

Denique Basilius non solum ritus quosdam, sed etiam quaedam refert essentialia, ut confessionem Fidei, id est, Symbolum Apostolicum, quod ex Traditione habemus, et olei unctionem in Sacramento Confirmationis: quaedam etiam alia commemorat, quae etsi ex se non sint necessaria, tamen postquam praecepta sunt, ita sunt necessaria, ut si de industria omittantur, graviter peccetur,ut signum crucis in consecratione aquae,Eucharistiae,Chrismatis; necnon abrenunciatio Satanae, et pompis ejus in Baptismo etc. Dicit enim Augustinus tractat.118. in Jo.,sine signo Crucis nulla Sacramenta rite peragi;et idem docet Chrysostomus homil.55.inMatth.

Brentius autem inverecundior respondet: has Basilii sententias esse ex naevis et erroribus Basilii, qui pro honore tanti viri deberent silentio tegi: et nos vocat porcos et imitatores Cham, qui Patrum nostrorum turpitudines denudamus.Non enim existimat esse ferendum,quod Basilius dicat,eamdem vim habere ad pietatem Traditiones paedagogicas (ut ipse loquitur) de signo Crucis, et aqua benedicta, cum Scripturae sanctae dogmatibus.

Sed omissis conviciis, nec enim nostrum est reddere mala pro malis, respondeo ad id quod Brentius objicit: rectissime aequari Traditiones Scripturis; nam ut in Scripturis quaedam sunt magna praecepta, ut diligere Deum, quaedam minora, ut non dicere verbum otiosum,quae non aequae obligant ad observationem, et tamen aeque obligant ad Fidem et venerationem, (non enim minus est haereticus,qui non credit,aut non veneratur Scripturam illam, quae dicit: *De omni verbo otioso reddent rationem in die judicii*; quam qui non credit, aut non veneratur illam: *Diliges Dominum Deum tuum etc.*), Ita etiam in Traditionibus quaedam sunt majora, et quaedam minora quoad obligationem agendi, et tamen omnia aeque obligant ad Fidem, et venerationem. Et eodem modo quaedam sunt Traditiones majores quoad obligationem, quam quaedam Scripturae, quaedam minores, et quaedam aequales; cum tamen omnes Traditiones, et omnes Scripturae sint aequales, quantum ad Fidem et venerationem,quae illis debetur, cum proficiscantur ab eodem auctore Deo, et veniant ad nos per manus ejusdem Ecclesiae Catholicae,quae est mater nostra et Christi sponsa.

Denique Hermannus non contentus iis, quae Brentius et Kemnitius dixerant, addit: *Ista omnia non esse Basilii sed inserta in libro Basilii ab aliquo nebulone.* Quae sane expeditissima responsio est; sic enim facile est solvere omnia arcumenta: neque adfert aliam probationem Hermannus, quam Erasmi testimonium,qui visus est sibi nescio quam diversitatem styli olfecisse in his capitibus a superioribus. At b. Joannes Damascenus longe antiquior et doctior, et in Basilii scriptis magis versatus, nihil tale olfacere potuit. Is enim(ut omittam recentiores plurimos) in orat. 1. pro Sanct. imagin. sic ait: *Sic ad verbum ait D. Basilius in vigesimoseptimo capite illius libri, quem de Spiritu sancto triginta distinctum capitibus ad Amphilochium scribit*: *Quae in Ecclesia servantur, et praedicantur instituta, partim ex scripta constant doctrina, partim Apostolorum Traditione etc.*

Gregorius Nazianzenus orat. 1. in Julianum ultra medium, postquam dixerat, propter dogmata Testamenti veteris et novi, doctrinam Ecclesiae visam fuisse Juliano mirabilem; addit continuo: *Caeterum*, inquit,*majorem atque insigniorem ob formas Ecclesiae nobis traditas, atque in hunc usque diem conservatas etc.* Explicat autem postea, se figuras Ecclesiae vocasse disciplinam, politiam, ordinem Ecclesiae , rationem psallendi , modum poenitentiae imponendae, sacraria in templis, monachatum, virginum coenobia, et alia permulta, quae ex sola Traditione habentur. Quae omnia Julianus voluit Ethnicos imitari,ut eo modo Christianos facilius traheret ad paganismum.

Chrysostomus in 2. Thessal. 2. *Patet*, inquit, *quod non omnia per epistolam tradiderint Apostoli, sed multa sine literis. Eadem vero fide di-*

gna sunt tam ista, quam illa. Idem habent Theophylactus et Oecumenius. Hic illud notandum, cum Basilius, Chrysostomus, Theophilactus, Oecumenius aequent Traditiones Scripturis, quid sit judicandum de censura Kemnitii, qui ait: *Insignis omnino audacia est, auctoritati, et majestati Scripturae canonicae aliquid aequare*:et passim ridet Concilium Tridentinum, quod pari pietatis affectu veneretur Traditiones et Scripturam. Idem Chrysostomus hom 69. ad populum,et hom. 3. in epist. ad Philipp: *Non frustra*, inquit. *ab Apostolis sancitum est, ut in celebratione venerandorum mysteriorum memoria fiat eorum, qui hinc discesserunt. Noverunt illis multum hinc emolumenti fieri, multum utilitatis.*

Theophilus lib.1. et 3. Paschali, diserte docet, legem jejuniorum Apostolicam esse Traditionem. Cyrillus Hierosolymitanus in catech. mystagog., nihil fere explicat aliud, quam Traditiones non scriptas de Baptismo, et aliis Sacramentis. Epiphanius haeres. 55.quae est Melchisedecianorum: *Termini*, inquit, *nobis positi sunt, et fundamenta,et aedificatio Fidei: Apostolorum Traditiones, et Scripturae sanctae, et successiones doctrinae, et undequaque veritas Dei munita est: et nemo decipiatur novis fabulis.* Item haeres. 61. quae est Apostolicorum: *Oportet*, inquit, *et Traditione uti, non enim omnia a divina Scriptura accipi possunt. Quapropter aliqua in Scripturis,aliqua in Traditione sancti Apostoli tradiderunt.* Similia vide haeres. 75. Aerii et in compend. doct.

Ad haec nihil respondent, nisi blasphemando, Epiphanium delectatum esse nimium Traditionibus et apocryphis fabulis etc. Et inter alia putat Brentius non ferendum, quod Epiphanius dixerit, apostolicam esse Traditionem,quod non liceat nubere post votum emissum virginitatis: cum nimirum id fecerint primi parentes Lutheranorum Lutherus et Catharina, sed haec alibi suo loco referentur.

Damascenus lib. 4. cap. 17. *Plurima* inquit, *Apostoli sine scripto tradiderunt etc*, Multa etiam habet orat. pro imagin. sanct.

Ex Latinis. Tertullianus lib. de Cor. mil cap.3. *Etiam*, inquit, *in Traditionis obtentu exigenda est, inquis, auctoritas scripta.Ergo quaeramus, an et Traditio non scripta non debeat recipi. Plane negabimus recipiendam, si nulla exempla praejudicent aliarum observationum, quas sine ullius Scripturae instrumento, solius Traditionis titulo, exinde consuetudinis patrocinio vindicamus.* Deinde enumeratis caeremoniis Baptismi, signi Crucis, Sacrificii anniversarii pro defunctis, et aliis quibusdam c. 5. subdit: *Harum*, inquit, *et aliarum ejusmodi disciplinarum si legem expostules Scripturarum, nullam invenies: Traditio tibi praetendetur auctrix, consuetudo confirmatrix, et Fides observatrix.* Idem passim Traditione utendum docet, lib. 1. cont. Marcion.; lib. 2. ad uxorem; lib. de veland. virg. et lib. de praescript. haeret. ubi ex instituto docet, haereticos non ex Scripturis,sed ex Traditione confutandos. Quae ad haec loca respondent, jam confutata sunt, cum ageremus de Irenaeo, et Basilio.

B. Cyprianus lib. 1. epist. 12. *Ungi quoque necesse est*, inquit, *eum, qui baptizatus sit etc.* At constat, nihil de chrismate in Scripturis haberi, sed tantum in Traditione. Idem lib. 2. epistol. 3. *Admonitos nos scias, ut in calice offerendo Dominica Traditio servetur, neque aliud fiat a nobis, quam quod pro nobis Dominus prior fecit, ut calix, qui in commemorationem ejus offertur, mixtus vino offeratur.* Respondet Kemnitius: loqui Cyprianum de Traditione scripta. At falsum est, non enim aquae meminerunt Evangelistae.Hermannus dicit: quia non est scriptum,Dominum posuisse aquam in calice, melius esse non ponere; sic enim Dominum fecisse. At cum neutrum scriptum sit, mirum est, unde tantum sibi assumat Hermannus, ut velit sibi potius, quam Cypriano credi.

Brentius vertit se ad contumelias, dicit enim: Cyprianum semper esse nimium in suis opinionibus asserendis, et haec illi incogitanter excidisse. Et ratio Brentii est, quia videtur Cyprianus inepta ratione probare hunc ritum; dicit enim: *Debere misceri aquam vino, quia vinum significat Christum, aqua populos Ecclesiae: et dum miscetur aqua vino, Ecclesia jungitur Christo: si autem vinum solum consecraretur, jam inciperet Christus esse sine Ecclesia. Quod certe ridiculum videtur.Quis enim credat,si unus sacerdos non miscuerit aquam cum vino in calice,mox Christum amissurum Ecclesiam?* At non animadvertit Brentius, vel animadvertere fortasse noluit, Cyprianum non de reali conjunctione, vel separatione Christi et Ecclesiae agere, sed tantum de significativa. Rectissime enim in materia Sacramentorum argumentamur ab imperfecta significatione. Praeterea, Cyprianus non vult servari hunc ritum propter illam rationem praecipue: sed quia Dominus sic docuit: ratio autem illa addita est, ut ostendatur Traditio rationi conformis esse. Quocirca, etiamsi Cyprianus non attulisset convenientem rationem, non propterea negandum esset, ritum hunc esse servandum, vel a Domino traditum.

S. Hilarius lib.con.Constant. Imperat. circa medium, objicienti Ariano Principi: *Nolo,verba quae non scripta sunt legi*; Respondet: *Hoc tandem*, inquit, *rogo, quis Episcopis jubeat? quis apostolicae praedicationis vetet formam? Dic prius, si recte dici putas, nolo adversus nova venena novas medicamentorum comparationes etc.* Quibus verbis duo indicat Hilarius;unum, praedicationem consubstantialitatis Patris et Filii esse Apostolicae praedicationis, licet expresse non sit scriptum,Filium esse Patri consubstantialem; alterum, nomen ipsum ὁμοούσιος esse quidem novum, sed tamen retinendum, licet non sit scriptum, quia conforme est praedicationi apostolicae.

Hermannus hunc locum sua glossa depravat., sic enim exponit: *Hoc*, inquit, *rogo, quis Episcopis jubeat*, idest, *ut aliquid extra Scripturam proferant.* At si ista est bona glossa, Hilarius consentit cum Constantio: igitur male subjicit *Dic prius si recte dici putas, nolo adversus nova venena etc.* Quid, quod toto libro fere hoc agit,ut nomen ὁμοούσιος retineatur? at secundum glossam Hermanni aboleri potius voluisset.

S. Ambrosius lib. de iis, qui init. myster. cap. 2. et 6. et lib. 1. de Sacram. c. 1. et 2. explicat ritus, qui ab universa Ecclesia servantur in Baptismo, qui nusquam scripti inveniuntur in divinis Literis, et quos caeteri constanter referunt in Apostolos auctores. Serm. 25. 34. et 36. docet, Quadragesimam a Christo praeceptam. Epist. 81. et serm. 38. docet, Symbolum Apostolorum Apostolicam esse Traditionem non scriptam. Contra Ambrosium multa blasphemat Hermannus, sed nihil officiunt nostro proposito.

S. Hieronymus in epist. ad Marcellam de error. Montani: *Nos*, inquit, *unam Quadragesimam secundum Traditionem Apostolorum, tempore nobis congruo jejunamus.* Item in dial. adv. Lucifer. ante medium, cum haereticus dixisset: *Multa, quae per Traditionem in Ecclesiis observantur, auctoritatem sibi scriptae legis usurpaverunt.* Respondit Orthodoxus: *Non quidem abnuo, hanc esse Ecclesiarum consuetudinem: sed quale est, ut leges Ecclesiae ad haeresim transferas?*

S. Augustinus epist. 118. *Illa autem, quae non scripta, sed tradita custodimus, quae quidem toto terrarum orbe servantur, datur intelligi vel ab ipsis Apostolis. vel plenariis Conciliis, quorum est in Ecclesia saluberrima auctoritas, commendata, atque statuta retineri: sicut quod Domini Passio, et Resurrectio, et Ascensio in coelum, et Adventus de coelo Spiritus sancti anniversaria solemnitate celebrantur.* Ad hoc respondet Hermannus, multa garriens, et tandem concludens: *Cur*, inquit, *Augustine, extra Scripturam Traditiones cum aliis Patribus Ecclesiae obtrud s?* Itaque fatetur Hermannus, Augustinum cum aliis Patribus agnoscere Traditiones non scriptas. Quae sane confessio sufficere deberet, si quid haberet sanitat s, ad ipsius petulantiam coercendam.

At Brentius dupliciter respondet. Primo dicit: si verum sit, hanc esse apostolicam Traditionem, non esse accipiendam ut legem necessariam, sed ut liberam observationem. At contra: nam Augustinus ibidem subdit: *Alia vero quae per loca terrarum regionumque variantur etc. liberas habent observationes.* Ubi Augustinus distinguit inter has apostolicas Traditiones necessarias, et observationes liberas. Secundo dicit Brentius: Augustinum falso docere, ista festa esse ex apostolica Traditione, cum Apostolus arguat Galat. cap. 4. quod dies observarent et tempora. Sed respondet Augustinus epistol. 119. cap. 7. Apostolum reprehendere eos, qui secundum Astrologorum regulas observant tempora. Et lib. cont. Adimant. cap. 16. dicit, Apostolum loqui de festis Judaeorum, non Christianorum. Quomodo exponunt etiam Hieronymus et Chrysostomus: Ambrosius autem utramque simul expositionem amplectitur.

Idem vero Augustinus lib. 2. de Bap. cont. Donat. cap. 7. *Quam consuetudinem*, inquit, *credo ex apostolica Traditione venientem. sicut multa quae non inveniuntur in literis eorum, neque in Conciliis posterorum, et tamen quia per universam custodiuntur Ecclesiam, nonnisi ab ipsis tradita, et commendata creduntur.* Et lib. 4. cap. 6. *Illa consuetudo, quam etiam tunc homines sursum versus respicientes non videbant a posterioribus institutam, recte ab Apostolis tradita creditur.* Et lib. 4. cap. 24. *Quod universa*, inquit, *tenet Ecclesia, nec Conciliis institutum, sed semper retentum est, nonnisi auctoritate apostolica traditum rectissime creditur.* Et lib. 5. cap. 23. *Apostoli*, inquit, *nihil quidem ex inde perceperunt, sed consuetudo illa, quae opponebatur Cypriano, ab eorum Traditione exordium sumpsisse credenda est. sicut sunt multa, quae univer a tenet Ecclesia, et ob hoc ab Apostolis praecepta bene creduntur, quamquam scripta non reperiantur.* Item lib. de unitat. Eccles. cap. 22. *Hic forte dicis*, inquit, *lege mihi, quemadmodum Christus suscipi jusserit eos, qui ab haereticis transire ad Ecclesiam volunt. Hoc aperte atque evidenter, neque ego lego, nec tu etc.* Et postea subdit: *Cum hoc nusqum legatur, credendum esse testimonio Ecclesiae, quam veracem esse Christus testatus est.* Similia habet lib. 1. cont. Crescon. cap. 31. 32. et 33.

Ad haec Kemnitius respondet duo. Primo Augustini quaestionem in istis locis esse, an posset proferri exemplum ex Scriptura, quo haereticus aliquis rebaptizatus, vel sine novo Baptismo susceptus fuisse doceretur: non autem, an essent rebaptizandi, vel non rebaptizandi haeretici; et quidem Augustinum putasse, non posse proferri tale exemplum, et hoc docere in locis allegatis. Secundo ait: Augustinum sine dubio credidisse exstare certa et aperta testimonia in Scripturis, quibus probetur, non esse haereticos rebaptizandos; proinde hanc Traditionem esse scriptam.

Primum probat ex lib. 1. cont. Cresc. cap. 33. ubi Augustinus ait: *Proinde quamvis hujus rei certe de Scripturis canonicis non proferatur exemplum etc.* et similia habet lib. de unit. Eccles. cap. 19. Secundum probat, primo, ex lib. 1. cont. Donat. cap. 7. *Ne videar humanis argumentis agere, ex Evangelio profero certa documenta.* Secundo, ex lib. 2. cap 14. *Quid sit perniciosius, utrum omnino non baptizari, an rebaptizari, judicare difficile est: verumtamen recurrens ad illam stateram Dominicam. ubi non ex humano sensu, sed ex auctoritate divina rerum momenta penduntur, invenio de utraque re Domini sententiam.* Tertio, ex lib. 4. cap. 6. *Huc accedit, quod bene perspectis ex utroque latere disputationis rationibus, et Scripturarum testimoniis, potest etiam dici, quod veritas declaravit, hoc sequimur.* Quarto, ex lib. 4. cap. 24. *Veraciter conjicere possumus, quid valeat in parvulis Baptismi Sacramentum, ex circumcisione carnis etc.* Quinto, ex lib. 5. cap. 4. *Quisquis et de praeterita Ecclesiae consuetudine, et posteriori robore plenarii Concilii, et tot tantisque sanctorum testimoniis et perspicuis rationibus veritatis intelligit, Christi Baptismum verbis Evangelicis consecratum, non fieri cujuslibet hominis perversitate perversum.* Sexto, ex lib. 6. cap. 1. *Poterat jam sufficere, quod toties repetitis rationibus, adjunctis etiam divinarum Scripturarum documentis, ostendimus.* Septimo, ex lib. 5. cap. 23.

Contra mandatum Dei esse, quod venientes ab haereticis, si jam illic Baptismum Christi acceperunt, non baptizantur, Scripturarum qua sanctarum auctoritate ostenditur? sed plane ostenditur. Octavo, ex lib. 5. cap. 26. *Quod nos admonet, ut ad fontem recurramus, idest, ad apostolicam Traditionem, et inde canalem in nostra tempora dirigamus, optimum est, et sine dubitatione faciendum. Traditum est ergo nobis, sicut ipse commemorat, ab Apostolis, quod sit unus Deus, et unum Baptisma.*

Respondeo ad primum: falli Kemnitium; nam etsi Augustinus in illo uno loco lib. 1. cont. Cresc. cap. 33. de exemplis agit, tamen in aliis locis citatis non agit de exemplis, sed de praeceptis, sive de documentis Scripturae, praesertim lib. 5. cont. Donat. cap. 23. cum ait: *Quae universa tenet Ecclesia, ab Apostolis praecepta bene creduntur quamquam scripta non reperiantur.* Praeterea in illo etiam uno loco quaestio praecipua non erat de exemplo, sive de facto, sed de jure. Constat enim, eum tractare quaestionem de Anabaptismo quae erat inter Catholicos, et Donatistas: certum autem est, Donatistas non certasse de exemplis, sed de jure.

Quia vero inter disputandum haeretici petiverant, ut ostenderent Catholici aliquod exemplum in Scripturis, alicujus recepti ab Ecclesia sine baptizatione; Augustinus respondit: exempla in Scripturis nulla esse, nec pro una parte, nec pro alia; et inde concludit, cum non sint ulla in Scripturis non solum praecepta, sed nec exempla, standum esse consuetudini Ecclesiae, quae rectissime creditur ab Apostolis introducta. Quod autem haec ita se habeant, patet tum ex ipsis locis, tum ex eo, quod si quaestio praecipua fuisset de exemplis, Donatistae non fuissent haeretici, nec ullo modo errassent; nam verissimum est, quod illi dicebant, consentiente eis etiam Augustino, nullum exemplum exstare in Scripturis de hac re.

Ad secundum dico duo, primo: nos non adferre illa loca Augustini praecipue propter id, quod ipse ait, consuetudinem non rebaptizandi esse ex apostolica Traditione, sed propter id, quod ipse in illis locis subjungit, plurima servari ex Traditione apostolica, quae scripta non sunt. Hoc enim principium tam certum erat apud Augustinum, ut inde probare vellet, etiam consuetudinem non rebaptizandi esse ab Apostolis traditam. Itaque nos magis nitimur hoc principio Augustini, quam conclusione ejus: Kemnitius vero ita nos oppugnat, quasi sola conclusione niteremur.

Dico secundo: illam ipsam consuetudinem nunquam putasse Augustinum posse sufficienter probari ex Scripturis, et ideo attulisse quidem eum undecumque rationes et Scripturas; tamen praecipuum fundamentum constituisse in Traditione, quam declarabat Ecclesiae consuetudo, et quam etiam postea declaravit Concilium generale, ut patet tum ex locis citatis, tum ex lib. 2. cont. Donat. cap. 4. ubi adeo non putabat esse clara testimonia Scripturae de hac re, ut diceret: *Nec nos ipsi tale aliquid auderemus asserere, nisi universae Ecclesiae concordissima auctoritate firmati.* Et magis adhuc patebit respondendo ad singula loca a Kemnitio notata.

Ad primum ex lib. 1. cap. 7. cont. Donat., respondeo: mala fide a Kemnitio omissa fuisse verba, quae erant in medio, et conjuncta prima cum postremis. Nam posteaquam dixerat Augustinus: *Jam ne videar humanis argumentis agere*: subjunxit quod omisit Kemnitius: *quoniam quaestionis hujus obscuritas magnos viros, et magna charitate praeditos patres Episcopos ita inter se compulit, salva pace, disceptare atque fluctuare, ut totius Orbis Concilio quod saluberrime sentiebatur, etiam remotis dubitationibus firmaretur*; et tunc demum addit; *Ex Evangelio profero certa documenta.*

Dixit ergo Augustinus, non potuisse ex Sprpturis finiri quaestionem illam ante Concilium Ecclesiae plenarium, sed postquam Concilium explicavit dubitationem, et quaestionem totam, jam adferri posse certa documenta Scripturae. Scripturae enim explicatae a Concilio firmiter et certo probant id, quod antea non firmiter probabant: quod etiam verum esse ostendit locus ex Evangelio, quem adfert b. Augustinus. Adfert enim illud Luc. 9. *Nolite prohibere; qui enim non est contra vos, pro vobis est.* Quo loco ostenditur, extra Ecclesiam posse esse aliqua dona Dei, ut erat illud donum ejiciendorum daemonum: an autem inter illa etiam Baptismus numerandus esset, non potest colligi ex isto loco solo.

Ad secundum respondeo: locum illum non esse ad propositum; ibi enim Augustinus probat ex Scripturis, non licere rebaptizare, quando quis verum Baptismum semel in Ecclesia Catholica suscepit, non autem probat, Baptismum haereticorum esse verum Baptismum, de quo est nostra quaestio. Docere enim eo loco volebat, posse admitti in Ecclesiam per poenitentiam eos, qui agnoscebant se male fecisse rebaptizando Catholicos. Neque aliud Scripturae testimonium profert, nisi illud Joan. 13. *Qui lotus est, non indiget ut iterum lavet.* Ex quo loco nemo colligeret, Baptismum haereticorum esse ratum, sed solum (quod Augustinus colligit) post verum Baptismum non esse addendum alium Baptismum, quod nec Donatistae negassent.

Ad III. IV. V. et VI. dico: Augustinum ibi adferre conjecturas ex Scripturis, quae post definitionem Concilii, et exploratam Traditionem non scriptam, aliquid valent ad veritatem confirmandam; per se autem non sufficiunt. Id patet ex verbis Augustini, ubi semper ponit Scripturas post consuetudinem, et Concilium, et utitur illis verbis: *Accedit huc*; *Conjicere possumus*: *Additis etiam Scripturis etc.*

Ad septimum dico: Kemnitium mala fide citasse. Illa enim verba *Scripturarum auctoritate sanctarum plane ostenditur* non referuntur ad superiora, quae posuit Kemnitius, sed ad sequentia, quae ille tacuit. Sic enim ait Augustinus: *Plane ostenditur, multos Pseudochristianos, quamvis non habeant eamdem charitatem cum sanctis, sine qua nihil prosunt quaecumque sancta habere potuerint, Baptismum tamen communem habere cum Sanctis.* Ubi B. Augustinus dicit certum esse

ex Scripturis, multos Christianos baptizatos in Ecclesia perdere charitatem, et tamen non perdere Baptismum, id quod etiam Donatistae concedebant: non autem dicit, certum esse ex Scripturis, Baptismum datum ab haereticis esse ratum.

Praeterea, etiamsi illa verba referrentur ad superiora, adhuc nihil haberet Kemnitius: nam ibi etiam non dicit Augustinus certum esse, Baptismum haereticorum esse ratum, sed dicit certum esse, eum qui verum Christi Baptismum accepit, non debere rebaptizari, quod etiam Donatistae concedebant: sed postea supererat quaestio; an Baptismus haereticorum esset verus Christi Baptismus, necne.

Ad octavum dico: ibi Augustinum non probare ex Scripturis sententiam suam, sed referre, qua Scriptura conabantur adversarii probare contrariam sententiam.

CAPUT VIII.

Idem probatur quatuor aliis Argumentis.

Praeter communem hunc Patrum consensum, idipsum suadet consensus haereticorum in Traditionibus contemnendis. Ut enim ex communi consensu sanctorum Patrum omnium aetatum, recipientium Traditiones, colligimus, eas esse recipiendas: ita ex communi consensu haereticorum omnium aetatum rejicientium Traditiones, colligimus, eas non esse rejiciendas. De Valentinianis, Marcionistis, et similibus testantur Irenaeus lib. 3. cap. 2. et Tertullianus de praescript. quod Traditiones Ecclesiae non scriptas rejicerent.

Cyprianus quoque cum errorem illum de Anabaptismo defendere vellet, non aliter id facere potuit, quam a Traditione ad Scripturam provoeando, ut apparet ex epist. ejusdem Cypriani ad Pompejum, et ex altera ad Jubajanum. Quamquam antea Cyprianus Traditiones agnoverat, ut supra ostendimus, errorem etiam posteriorem cum correxisse ante mortem, existimat B. Augustinus in epist. 48. ad Vincent.

Donatistae quoque semper Scripturas urgebant, et b. Augustinus eis Traditiones, et Ecclesiae consuetudinem objiciebat lib. de unit. Eccles. cap. 19. et alibi.

Arianos nullo modo quidquam praeter Scripturas admisisse, testatur Hilarius, qui in lib. cont. Constant. introducit Arianum dicentem: *Nolo verba, quae non scripta sunt, legi.* Maximinus Arianus apud Augustinum lib. 1. cont. Maximin, sive collat. cum. Maxim. in principio sic ait: *Si quid de divinis Scripturis protuleris, quod commune est cum omnibus, necesse est ut audiamus; eae vero voces quae extra Scripturam sunt, nullo casu a nobis suscipiuntur. Praeterea cum ipse Dominus moneat nos, et dicat; Sine caussa colunt me docentes madata, et praecepta hominum.* Idem testatur Epiphanius haeres. 69. et 73.

Arianos quoque Traditiones rejecisse, scribit Epiphanius haeres. 75. Idem de Eunomianis patet ex Basilio lib. de Spirit. sanct. cap. 27. et 29. Idem de Nestorio, Eutychete, Dioscoro refert Basilius Ancyranus Episcopus in confess., Cathol., quam recitavit in VII. Synodo Act. 1. Idem de Apostolicis sui temporis Bernardus hom. 66. in Cant. Idem de Joanne Wiclefo, Thomas Waldensis lib. 2. doctr. Fid. ant. cap. 19. Ab his ergo quasi per manus acceperunt Lutherani dogma suum de Traditionibus contemnendis: ut nos a sanctis Patribus nostrum didicimus, de iisdem cum omni honore recipiendis.

His adde morem omnium gentium. Nam Judaeos habuisse aliquas Traditiones extra Scripturam, docent Origenes hom. 5. in Numer. et in Comment. cap. 3. ad Rom. et Hilarius in Psal. 2. necnon Anatolius antiquissimus auctor Christianus apud Euseb. lib. 7. histor. cap. 28. Et quamquam non desunt aliqui Catholicorum, qui negant ullam fuisse Traditionem non scriptam apud Judaeos; tamen non possum illis assentiri, cum, ut supra docuimus, non omnia sufficienter continuerit lex vetus scripta, et multo tempore populus ille, etiam post Mosen natum, sine lege scripta vixerit.

Deinde omnes profanae Respublicae magna ex parte legibus non scriptis reguntur, Pericles apud Thucydidem partitur jus Athenarum in scriptum et non scriptum. Aristoteles lib. 3. polit. c. 11. partim optimis legibus, partim arbitrio optimi viri civitatem regendam esse statuit. et lib. 5. de moribus c. 4. judicem sive arbitrum, jus animatum vocat; quod videlicet aliud quoddam praeterea exstet jus scriptum veluti mortuum. Porro Lacedaemoniis Lycurgus nullam legem scriptam dare voluit, ut ait Plutarchus, sed solis Traditionibus vivere, quo essent in agendo, quam in legendo diligentiores. Idem placuisse Ciceroni satis apparet ex lib. 1. de legibus. Et idem de sapientibus Gallorum scribit Caesar lib. 6. de bell. Gall.

Nobilissimi Philosophorum Pythagoras, et Socrates, cum plurima docuerint, nihil tamen scripserunt, ut b. Augustinus docet lib. 1. de Conc. Evang. cap. 7. nisi quod Socrates fabulas ab Æsopo scriptas versibus prosequutus est. Denique in Jure civili, I. diuturna ff. *de legibus*, et in Jure canonico dist. 1. can. *Consuetudo*, eadem tribuitur auctoritas legi scriptae, et consuetudini non scriptae. Itaque natura ipsa quodammodo clamare videtur, Traditiones non scriptas, vel necessarias, vel certe utilissimas esse.

Accedat Ecclesiae Catholicae dignitas. Nam ut olim Judaei excellebant omnibus nationibus, quia credita erant illis eloquia Dei, ut dicitur Rom. 3. ita nunc praestat Ecclesia Christi omnibus Sectis, quod ipsa sola, quippe quae sponsa Christi est noverit omnia mysteria verae religionis et conscia sit secretorum sponsi, et propterea appelletur columna et firmamentum veritatis. 1. Timot. 3. At si omnia essent scripta, et apertissime, ut haeretici dicunt, nullum esset privilegium Ecclesiae: nam nihil minus scirent haeretici, et pagani, et Judaei de mysteriis Fidei nostrae, quam nos ipsi, atque Antistites nostri sciunt: neque esset verum quod ait Irenaeus lib. 3. cap. 4. in solam Ecclesiam tamquam in depositorium dives repositam ab Apostolis scientiam rerum divinarum.

Accedat postremo dignitas mysteriorum multorum, quae silentium requirunt, nec decet, ut in Scripturis, quae toti Mundo leguntur, explicentur. Si enim ad videnda tremenda mysteria Missae non licet admittere ullos non baptizatos, quomodo licebit eis eadem scripta tradere? Hinc Dominus seorsim discipulis interpretabatur parabolas, quas populo loquutus erat Luc. 8. et Apostolus ait 1. Corinth. 2. *Sapientiam loquimur inter perfectos.* Et passim Veteres, cum de Sacramento Eucharistiae loquuntur, dicere solent: *Norunt Fideles, norunt initiati.* Hanc rationem attingunt Dionysius cap. 1. Ecclesiast. hierarch. Origines homil. 5. in Numer. Basilius c. 27. lib. de Spir. sanct., et Innocentius I. in epist. 1.

CAPUT IX.

Explicantur regulae quinque, quibus in cognitionem verarum Traditionum devenimus.

Sequitur nunc ut ostendamus, quibus viis ac rationibus indagandum sit, quae sint verae ac germanae Apostolorum Traditiones.

Prima igitur regula est: Quando universa Ecclesia aliquid tanquam Fidei dogma amplectitur, quod non invenitur in divinis Literis, necesse est dicere, ex Apostolorum Trandiditione id haberi. Ratio hujus est, quia cum Ecclesia universa errare non possit, cum sit columna et firmamentum veritatis 1. Tim. 3. et cum de ea dictum sit a Domino Matth. 16. *Portae inferi non praevalebunt adversus eam*: certe quod Ecclesia de Fide credit, sine dubio est de Fide: at nihil est de Fide, nisi quod Deus per Apostolos, aut Prophetas revelavit, aut quod evidenter inde deducitur; non enim novis revelationibus nunc regitur Ecclesia, sed in iis permanet quae tradiderunt illi, qui ministri fuerunt sermonis, et propterea dicitur Ephes. 2. *Ædificata supra fundamentum Apostolorum et Prophetarum*: igitur illa omnia quae Ecclesia Fide tenet, tradita sunt ab Apostolis aut Prophetis, aut scripto, aut verbo. Talis est perpetua virginitas B. Mariae, numerus librorum Canonicorum, et similia.

Secunda regula est. Quando universa Ecclesia aliquid servat, quod nemo constituere potuit, nisi Deus, quod tamen nusquam invenitur scriptum, necesse est dicere, ab ipso Christo et Apostolis ejus traditum. Ratio est similis superiori: nam Ecclesia universa non solum non potest errare in credendo, sed nec in operando, ac praesertim in ritu et cultu divino: recteque Augustinus epist. 118. docet, insolentissimae insaniae esse existimare, non recte fieri quod ab universa Ecclesia fit; ergo illa quae Ecclesia non potest recte servare nisi a Deo sint instituta, et tamen servat, necesse est dicere, a Deo instituta, etiamsi nusquam id legatur. Tale est Baptisma parvulorum: erraret enim gravissime Ecclesia, si sine Dei mandato parvulos qui actu non credunt, baptizaret. Quocirca Augustinus lib. 10. de Genes. cap. 23. *Consuetudo*, inquit, *matris Ecclesiae in baptizandis parvulis nequaquam spernenda est, neque ullo modo superflua deputanda, nec omnino credenda, nisi Apostolica esset Traditio.* Tale est etiam, Baptismum haereticorum esse ratum, et propterea Augustinus semper mandatum non rebaptizandi ab haereticis baptizatos, ad Apostolorum Traditionem revocat: nec enim potest Ecclesia dare Baptismo auctoritatem, si eam a Christo non habet.

Tertia regula est. Id quod in Ecclesia universa, et omnibus retro temporibus servatum est, merito ab Apostolis creditur institutum, etiamsi illud tale sit, ut potuerit ab Ecclesia institui. Haec regula est Augustini lib. 4. cont. Donat. cap. 24 Exemplo sit jejunium Quadragesimae: id enim poterat ab Ecclesia institui, si Christus vel Apostoli non instituissent; tamen dicimus et probamus, a Christo vel Apostolis institutum, quia sursum versus ascendentes, et quaerentes originem hujus instituti, non invenimus nisi tempore Apostolorum; etiamsi Calvinus lib. 4, c. 12. Instit. §. 20. doceat, esse Quadragesimam meram superstitionem, et nec a Christo, nec ab Apostolis traditam, sed a posterioribus ex κακοζηλία excogitatam.

B. Bernardus serm. 3. de Quadrag: *Hactenus*, inquit, *usque ad nonam jejunavimus soli, nunc* (in Quadragesima) *usque ad vesperam jejunabunt nobiscum pariter universi, Reges et Principes, Clerus et populus, simul in unum dives et pauper.* Ante Bernardum Gregorius homil. 16. in Evang., Quadragesimae meminit, rationem reddens cur quadraginta dies jejunemus. Ante Gregorium Leo in serm. 12. de Quadrages. Ante eum Augustinus in epist. 118. et 119. et serm. 44. de Quadrag. Ante eum Hieronymus in c. 9. Matth. et in 3. cap. Jonae, et alibi. Paulinus in epist. 6. ad Amandum. Chrysost. homil. 1. in Gen. et alibi. Ante hos Ambrosius serm. 8. de Quadragesima. Epiphanius in compend. doct. Basilius Orat. 2. de jejun. Nazianzenus orat. in sanct. Lavacr. et Cyrillus catech. 1. Ante hos Origenes hom. 10. in Levit. Ante eum Irenaeus apud Euseb. lib. 5. histor. cap. 24. Ante eum Telesphorus Papa in epist. decret. Ante eum Ignatius in epist. ad Philippen. et Clemens lib. 5. constit. cap. 13. et can. 68. Apostol.

Pari ratione Calvinus lib. 4. cap. 19. Instit. §. 24. dicit, Ordines minores esse inventum novitium, de quo nusquam legitur, nisi apud ineptos Rabulas, Sorbonistas et Canonistas. At nos ostendimus ex regula posita, esse Apostolicae Traditionis. Nam ante omnes Sorbonistas et Canonistas fuit Isidorus, qui lib. 7. etymol. cap. 12. enumerat singulos Ordines, et rationes nominum exponit. Ante Isidorum fuit Conc. Carthag. IV. in quo a c. 1. usque ad 10. traditur, quo ritu ordinentur Episcopi, Presbyteri, Diaconi, Subdiaconi, Acolythi, Lectores, Exorcistae, Ostiarii. Et ante hoc Concilium fuit Hieronymus, qui in cap. 2. ad Titum enumerat Ordines omnes, praeter Acolythos, quorum meminit in epist. ad Nepot. de vit. cleric.

Ante Hieronymum fuit Concilium Laodicenum in cujus cap. 24. nominantur omnes minores Or-

dines. Ante quod Concilium Cornelius Papa in epist. ad Fabium Antioch., ut est apud Euseb. lib. 6. histor. cap. 33. asserit, in Ecclesia Romana suo tempore fuisse praeter Episcopum, Presbyteros 46. Diaconos septem, Subdiaconos septem, Acolythos 42. Sed et ante Cornelium Ignatius salutat nominatim omnes Ordines in epist. ad Antiochen.

Quarta regula est. Cum omnes Doctores Ecclesiae communi consensu docent, aliquid ex apostolica Traditione descendere, sive in Concilio generali congregati, sive scribentes seorsim in libris, illud credendum est apostolicam esse Traditionem. Ratio est hujus regulae, quia si omnes Doctores Ecclesiae, cum in aliqua sententia conveniunt, errare possent, tota Ecclesia erraret, quippe quae Doctores suos sequi tenetur, et sequitur. Exemplum primi est, imaginum veneratio, quam esse ex apostolica Traditione asseruerunt Doctores Ecclesiae congregati in Concilio Nicaeno II. generali Act. ult. Exemplum secundi vix invenitur. si debeant omnes penitus Patres qui scripserunt expresse aliquid dicere: tamen videtur sufficere, si aliquot Patres magni nominis expresse id asserant, et caeteri non contradicant, cum tamen ejus rei meminerint; tunc enim illa esse omnium sententia non temere dici poterit; quando enim in re gravi aliquis Veterum erravit, semper multi inveniuntur qui contradicunt.

Hac regula probamus, apostolicam Traditionem esse ritus, qui servantur in Baptismo; quod nimirum qui baptizatur, baptizetur aqua prius a sacerdote benedicta; quod jubeatur abrenuntiare Satanae et pompis ejus, quod signetur signo Crucis, quod ungatur oleo benedicto etc. Id enim diserte asserunt Basilius de Spir. sanct. cap. 27. Tertullianus de Cor. mil., et alii quidam: nemo autem unquam contradixit, cum nullus fere sit Veterum, qui non meminerit harum caeremoniarum tamquam in Ecclesia ab omnibus receptarum. Pari ratione Quadragesimam esse divinam, vel apostolicam Traditionem, possem etiam hac regula firmiter probare, quia diserte id asserunt Irenaesus, Epiphanius, Hieronymus, Ambrosius, Leo, et nullus contradicit, cum tamen omnes hujus observationis meminerint.

Quinta regula est. Id sine dubio credendum esse ex apostolica Traditione descendere, quod pro tali habetur in illis Ecclesiis, ubi est integra et continuata successio ab Apostolis. Hanc regulam tradit Irenaes lib. 3 c. 3. et Tertullianus lib. de praescript. Ratio regulae est, quia Apostoli tradiderunt successoribus suis cum officio Episcopatus, etiam doctrinam religionis.

Si ergo in aliqua Ecclesia ascendendo per Episcopos sibi invicem succedentes perveniamus ad Apostolum aliquem, et non possit ostendi, quod ullus eorum Episcoporum introduxerit novam doctrinam; certi sumus, ibi conservari apostolicas Traditiones. Et quidem olim inveniebatur successio non interrupta, non solum Romae, sed etiam Ephesi, Corinthi, Antiochiae, Alexandriae, Hierosolymae, et alibi: ac propterea Tertullianus remittit homines ad quamlibet ex Apostolicis Ecclesiis, ut ibi inveniant apostolicas Traditiones: et Theodosius I. cunctos populos. C. de sum. Trinit. et Fide catholica, jubet omnes servare eam Fidem, quam praedicabant eo tempore Damasus Romae, et Petrus Alexandriae, duo Pontifices praecipuarum apostolicarum Ecclesiarum: at nunc defecit certa successio in omnibus Ecclesiis Apostolicis, praeterquam in Romana, et ideo ex testimonio hujus solius Ecclesiae sumi potest certum argumentum ad probandas apostolicas Traditiones; ac tum potissimum, cum doctrina, vel ritus earum Ecclesiarum a doctrina, et ritibus Ecclesiae Romanae dissentiunt.

CAPUT X.

Solvuntur objectiones adversariorum, quae ex Scripturis petuntur.

Restat ultima pars quaestionis, in qua argumenta adversariorum exponenda, et solvenda sunt. Tria sunt genera argumentorum, quorum primum a Scripturis, secundum a Patribus, tertium a rationibus sumunt. E Scripturis. Primo proponunt eas quae jubent, nihil debere addi verbo Dei. Secundo illas quae expresse docent, Scripturas esse sufficientes, et continere omnia necessaria. Tertio illas, quae aperte damnant Traditiones.

Primum igitur argumentum ex tribus locis constat: Deuter. 4. et 12. *Non addetis ad verbum, quod ego praecipio vobis. nec auferetis ex eo.* Apocal. ult. *Si quis apposuerit ad haec etc.* Galatas. 1. *Sed licet nos, aut Angelus de coelo evangelizet vobis praeter quam quod evagelizavimus vobis, anathema sit.* Ubi notat Kemnitius, non esse dictum *contra*, sed *praeter*. Et ne dicamus loqui Paulum de verbo tam scripto quam non scripto, adducit Augustinum sic exponentem lib. 3. cont. lit. Petil. cap. 6. Si quis *sive de Christo, sive de ejus Ecclesia, sive de quacumque alia re, quae pertinet ad Fidem vitamque vestram, non dicam, nos, sed omnino quod* Paulus adjecit: *Si Angelus de coelo vobis annunciaverit praeterquam quod in Scripturis legalibus et Evangelicis accepistis, anathema sit.* Similia habet Basilius in Sum. Moral., sum. 72. c. 1.

Ad primum respondeo primo, ibi non agi de verbo scripto, sed tradito viva voce: nam non ait ad verbum *quod scripsi*, sed *quod ego praecipio*. Secundo dico: veram expositionem ejus loci esse, quod Deus velit integre, et perfecte servari mandata, ut ipse praecepit, et nullo modo ea depravari falsa interpretatione. Itaque non vult dicere, *non servabitis aliud quam id. quod nunc praecipio*, sed *in hoc quod praecipio nihil mutabitis addendo, vel minuendo. sed integre facietis, ut jubeo, et non aliter.* Quod idem solet Scriptura significare illis verbis: *Non declinabis ad dexteram neque ad sinistram.* Et quod hoc sit verum, patet, quia alioqui peccassent Prophetae et Apostoli qui tam multa postea addiderunt.

Respondent Brentius, Kemnitius, Calvinus: Prophetas non addidisse quidquam ad Legem, quantum ad doctrinam attinet, sed tantum vaticinia quaedam de futuris scripsisse, et Legis doctrinam explicavisse. Testamentum quoque novum non esse additionem ad vetus, sed explicationem, cum Apostolus ad Rom. 1. dicat, Evangelium promissum a Deo per Prophetas in Scripturis sanctis. Et Actor. 15, non sunt ausi Apostoli in Concilio aliquid decernere sine testimonio Scripturae.

At contra: nam hoc modo etiam Traditiones non sunt additiones, sed explicationes. Nam in Lege Mosis non continentur Prophetarum scripta, neque in lege et Prophetis continetur Testamentum novum, nisi in universali, et quodammodo in virtute, sicut tota arbor continetur in semine. Habemus enim in lege Deut. 18. *Prophetam suscitabit tibi Deus etc. illum audies.* Ibi autem continetur in genere quidquid Christus fecit et dixit: at in particulari tamen quod Christus deberet praedicare Trinitatem personarum in Deo, instituere Sacramenta, facere talia miracula etc. ibi non habetur.

Quod vero allegant ex Act. 15. contra ipsos est. Nam etsi Jacobus in eo Concilio probavit ex Scripturis, Ecclesiam aedificandam ex gentibus: tamen decretum Concilii nusquam invenitur in Scripturis Testamenti veteris. Decreverunt enim ut gentes non servent legalia, excepta tamen abstinentia a sanguine et suffocato, cujus decreti secunda pars nusquam in Testamento veteri legitur. Ubi enim, quaeso, ullus Propheta praedixit, Messiae temporibus prohibenda esse suffocata, et sanguinem?

Sic etiam quia scriptum est, 2. Thessal. 2. *Tenete Traditiones quas accepistis, sive per sermonem, sive per epistolam.* Et Luc. 10. *Qui vos audit, me audit.* Et Matth. 18. *Si Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut Ethnicus et Publicanus.* Idcirco nos affirmamus, Traditiones esse quodammodo explicationes verbi scripti; non quod nudam contineant ejus expositionem, sed quia Traditiones et Ecclesiae decreta continentur in Scripturis in universali: sed in particulari non continentur, nec debent contineri. Quare Augustinus lib. 1. cont. Crescon. cap. 33. sic ait: *Quamvis certum de Scripturis canonicis non proferatur exemplum, tamen earumdem Scripturarum a nobis tenetur veritas cum id facimus, quod universae placuit Ecclesiae, quam ipsarum Scripturarum commendat auctoritas.*

Ad secundum: certum est, Joannem ibi prohibere corruptionem libri illius, non autem ne alii libri scribantur, aut alia dogmata tradantur, alioqui ipse secum pugnasset, qui juxta Kemnitium in examin. pag. 202. scripsit Evangelium post Apocalypsim.

Ad tertium, quo maxime Brentius et Kemnitius nituntur, duplex solutio est, et utraque solida. Prior, quod Apostolus non loquatur de solo verbo scripto, sed de omni verbo, sive scripto, sive tradito. Non enim dicit, si quis evangelizaverit praeter id quod scripsimus, sed praeter id quod evangelizavimus. Neque obstant illa verba Augustini, vel Basilii: illi enim non exponunt ex professo hunc locum, sed probant ex hoc loco, non licere quidquam asserere contrarium Scripturis: quod verissimum est. Cum enim Paulus loquatur in genere de praedicatione apostolica, et illa partim sit scripta, partim non scripta; possumus inde recte probare, non licere aliquid asserere contra scriptam praedicationem Apostolorum. Ex universalis enim negatione recte ducitur argumentum ad negationem particularis: non tamen è contrario. Et similiter possumus ex hoc verbo Pauli argumentari contra eos, qui evangelizant contra Traditiones Ecclesiae jam receptas, etiamsi ex Scripturis videantur evangelizare, ut pulchre docet Athanasius in lib. de Incarnat. Verbi, et Cyrillus Athanasium citans lib. de recta fide ad Reginas, non procul ab initio.

Altera solutio est, quod per illud *praeter* Apostolus intelligat contra: et proinde non prohibeat nova dogmata, et praecepta, modo non sint contraria jam traditis: sed prohibeat dogmata, et praecepta contraria, et aliena. Id patet primo, quia Apostolus ipse multa alia postea docuit: et post hanc epistolam scripsit Joannes Apocalypsim, et Evangelium suum. Secundo, ex proposito Apostoli, ait enim contra eos, qui docebant servanda esse legalia, cum ipse docuisset non esse servanda. Igitur cum dicit *praeter*, intelligit contra. Tertio, ex alio loco, ubi Apostolus sic utitur voce *praeter*. Nam Rom. ult.: *Observate*, inquit *eos, qui dissensiones, et offendicula, praeter doctrinam quam vos didicistis, faciunt.* Quo loco adeo clarum est, illud *praeter* significare *contra*, ut Erasmus verterit *contra*. In utroque autem loco eadem est vox Graeca παρὰ. Quarto, ex Patrum expositione: S. Ambrosius exponit *Si contra*: S. Hieronymus *Si aliter*. Chrysostomus, Oecumenius, et Theophylactus dicunt, Apostolum non dixisse, *si contraria*, sed *si praeter quam quod etc.* ut indicaret, non solum eos anathematizari, qui aperte contraria toti doctrinae docent, sed etiam eos, qui quomodocumque sive aperte, sive oblique quidlibet labefactant ex doctrina tradita.

Sanctus Basilius Sum. mor. 72. cap. 1. (quem locum pro se citaverat Kemnitius) docet ex hoc loco haberi, eos recipiendos, qui consona Scripturis tradunt: eos rejiciendos, qui aliena. Denique S. Augustinus lib. 17. cont. Faust. cap. 3. exponit *contra*: et Tract. 98. in Jo. sic loquitur: *Non ait, plus quam accepistis, sed praeter quod accepistis. Nam si illud diceret, sibi ipse praejudicaret, qui cupiebat venire ad Thessalonicenses, ut suppleret quae illorum Fidei defuerunt. Sed qui supplet quod minus erat, addit, non quod inerat tollit. Qui autem praetergreditur regulam Fidei, non accedit in via, sed recedit de via etc.*

Argumentum secundum sumunt ab iis locis, quae videntur indicare, Scripturam sufficienter omnia continere. quae duo sunt. Primus Jo. 20. *Multa quidem, et alia signa fecit Jesus, quae non sunt scripta in libro hoc; haec autem scripta sunt ut credatis, quod Jesus est Filius Dei, et ut credentes vitam habeatis in nomine ejus.* Ubi Joannes indicat, se scripsisse, non quidem omnia, sed ea, quae sufficiebant. Si enim possumus vitam ha-

bere per ea, quae scripta sunt, quid amplius quaerimus?

Confirmat Kemnitius ex tribus testimoniis Veterum. Augustinus tract. 49. in Jo. *Sanctus Evangelista testatur*, inquit, *multa Dominum Christum et dixisse et fecisse, quae scripta non sunt: electa sunt autem quae scriberentur, quae saluti credentium sufficere videbantur*. Idem Augustinus lib. 1. de cons. Evang. cap. ult. *Quidquid*, inquit, *ille*, idest Christus, *de suis factis et dictis nos legere voluit, hoc scribendum illis*, idest Apostolis, *tanquam suis manibus imperavit*. Cyrillus lib. 12. in Jo. cap. ult. *Non omnia*, inquit, *quae Dominus fecit, conscripta sunt, sed quae scribentes tam ad mores, quam ad dogmata putarunt sufficere, ut recta Fide, et operibus, ac virtute rutilantes ad regnum coelorum perveniamus.*

Secundus locus est, 2. Timoth. 3. *Omnis Scriptura divinitus inspirata utilis est ad docendum, ad arguendum, ad corrigendum, ad erudiendum in justitia, ut perfectus sit homo Dei, ad omne opus bonum instructus.* Qui locus est Achilles Brentii, et Kemnitii. Sic autem explicatur a Kemnitio. Illud *omnis Scriptura* non significat quemlibet librum sacrum, sed totum corpus simul librorum canonicorum. Nam quod sequitur, *utilis est ad docendum, arguendum, etc.* non potest convenire uni alicui libro, sed solum toti Scripturae simul. Illud autem *utilis est*, non significat esse utilem Scripturam eo modo, quo utile distinguitur a necessario et sufficienti, sed significat Scripturam esse factam tamquam medium ad perficiendum hominem Dei: quasi diceret Paulus, *Scriptura hunc habet usum, ad hoc facta est, ad hoc dirigitur;* quomodo dicimus, cibum esse utilem ad alendum hominem: sine quo tamen vivere non potest.

Illud vero *ad docendum, arguendum, etc*, explicat sufficientiam Scripturae. Quatuor enim solum sunt necessaria homini Dei, idest, doctori Chistiano. Primo, ut possit docere doctrinam Fidei. Secundo, ut possit refellere errores contra Fidem. Tertio, ut possit docere doctrinam morum. Quarto, ut possit corrigere errantes circa mores haec autem omnia praestat Scriptura. Servit enim ad docendum, idest, dogmata Fidei: ad arguendum, idest, ad refutandos errantes de Fide: ad erudiendum in justitia, idest, ad docenda praecepta morum: ad corripiendum, idest, ad corrigendos errantes in moribus: ex quo concludit Paulus, hominem Scripturis instructum esse perfectum, et aptum ad omne opus bonum.

Respondeo ad primum: Joannem in eo loco tantum loqui de miraculis Christi, ac dicere, se scripsisse tantum aliqua miracula, non omnia, quia illa sufficiebant ad persuadendum Mundo, Christum esse Filium Dei; sic enim ait: *Multa quidem et alia signa fecit Jesus in conspectu discipulorum suorum etc.* Inepte autem Kemnitius, quae de solis miraculis dicuntur, trasfert ad omnia dogmata Fidei, et morum praecepta. Praeterea, Joannes non loquitur, nisi de rebus a se scriptis: ergo si illae sufficiunt, superfluae erunt omnes aliae Scripturae.

Respondet Kemnitius: Joannem loqui de tota Scriptura. At refellit hoc mendacium Joannes, qui ait: *Multa quidem et alia signa fecit Jesus, quae non sunt scripta in libro hoc.* Quod vero additur, *haec autem scripta sunt etc.* non significat signa sola sufficere nobis ad salutem, sed illa ad hoc referri et ordinari, et esse unum ex mediis requisitis ad nostram salutem, etiamsi solum non sufficiat.

Ad illa loca Augustini et Cyrilli dico: eos Patres de solis dictis et factis Christi loqui: ac propterea dicere eos voluisse, scripta esse sufficienter, non omnia absolute, sed omnia dicta et facta Christi. Praeter quae dicta et facta, multa sunt alia necessaria, alioqui omnes historiae, et documenta Testamenti veteris, et ipsa Acta Apostolorum, et epistolae Petri, Pauli, Joannis, Jacobi, et Judae supervacanea essent. Neque hoc pugnat cum eo quod supra diximus, Scripturas non fuisse absolute necessarias: etsi enim necessaria est cognitio multarum rerum quas Christus et Apostoli dixerunt, aut fecerunt, ea tamen cognitio, etiam sine Scripturis, sola Traditione haberi potuisset, quamquam utilissimum fuisse, ut praecipua capita scriberentur, nullo modo negandum sit.

Adde, quod sine dubio Patres illi, ex dictis et factis Christi non intelligunt esse scripta sufficienter omnia necessaria absolute, sed esse scripta sufficienter ea, quae Apostoli scribenda esse putaverunt. Cum enim quaedam scribenda essent, quaedam sine scripto tradenda, ac praecipue interpretatio, atque intelligentia Scripturarum; in libris sacris continentur sufficienter omnia, quae scriptis mandanda erant, sive (ut Augustinus loquitur) quae Christus legi voluit. Alia enim non legi in divinis Literis, sed ab Ecclesia accipi voluit, quae tamen suo etiam modo in Evangelio continentur, non quidem in particulari, sed in universali, quia Evangelium monet, ut de rebus dubiis Ecclesiam consulamus.

Ad alterum locum ex Paulo, potest responderi eodem modo, quod nimirum Scriptura sufficienter instruat, et perficiat hominem Dei, quia multa expresse continet; et quae non continet, ostendit unde sint petenda. Deinde dico: Paulum eo loco ne hanc quidem sufficientiam Scripturae tribuere, quod ex duobus colligitur. Primo ex illo *Omnis Scriptura*: secundo ex illo *Utilis est*. Nam cum dicit *Omnis Scriptura*, non solum toti corpori Scripturarum, sed etiam singulis libris tribuit eam laudem, quod utiles sint ad docendum, ad arguendum, etc. et tamen fatetur Kemnitius, non sufficere quemlibet librum sacrum.

Quod autem ita sit, patet primo ex ipso modo loquendi. Nam judicio omnium Latine scientium, quod dicitur de omni Scriptura divinitus inspirata, dicitur de singulis libris qui sunt divinitus inspirati: Secundo ex eo, quod, cum haec epistola scriberetur, nondum exstabat Apocalypsis, nec Evangelium Joannis, et forte aliquid aliud deerat ex corpore Scripturarum; non loquitur igitur de toto et solo corpore Scripturarum. Tertio ex Apostoli ratiocinatione: nam ex hoc principio universali volebat concludere in particolari, Scripturam

Testamenti veteris, quia divinitus inpirata erat, utilem fuissse ad docendum, arguendum etc. Sic enim ait: *Ab infantia sacras literas nosti*, (idest, Testamentum vetus; nam cum esset infans Timotheus, nondum exstabat Testamentum novum, ut patet, et adversarii admittunt) *quae te possunt instruere ad salutem per Fidem, quae est in Christo Jesu.* Ubi Apostolus paucis verbis tribuit Scripturae Testamenti veteris id totum, quod paulo post multis verbis tribuit omni Scripturae. Et ne Timotheus de eo dubitaret, probat Apostolus, subjungens: *Omnis Scriptura divinitus inspirata etc.*

Neque obstat quod Kemnitius objicit, non inveniri in quolibet libro has omnes utilitates: nam falsum est non inveniri. Nulla est enim pars Scripturae brevior epistola secunda Joannis, et tamen in ea videmus praedicari, Christum esse verum Dei Filium, quod est dogma Fidei. Item videmus praedicari, ut diligamus alterutrum, quae est doctrina morum. Praeterea videmus aperte in ea scribi, esse Antichristos eos, qui dicunt, Christum non venisse in carne, quod pertinet ad haereticos refellendos. Postremo videmus reprehendi eos, qui dicunt haereticis *ave*, quod ad correctionem morum pertinet.

Jam vero illud *utilis est* quantumvis a Kemnitio torqueatur, numquam tamen significabit *sufficiens est.* Ipse enim utcumque probat, non deduci ex ea voce, quod Scriptura non sit sufficiens: sed nec deducitur, quod sit sufficiens; quod ei probandum erat. Sive enim dicas, *Scriptura utilis est ad hoc*, sive *hunc habet usum*, sive *ad hoc refertur et ordinatur*, sive quidlibet aliud simile, nunquam tamen significabis eam solam sufficere. Sicut etiam qui dicit, cibus utilis est ad nutriendum hominem, dicit quidem cibum ad hoc esse institutum, ut nutriat, sed non dicit sufficere solum cibum: nam si calor naturalis deficiat, aut aliquod instrumentum corporis ad nutritionem necessarium, cibus non nutriet. Itaque Apostolus non dicit, solam Scripturam sufficere ad docendum, arguendum etc. proinde ad hominem perficiendum et absolvendum: sed tamen ad haec omnia prodesse et juvare.

Et quamvis ipse idem Apostolus non dicat, *non sufficere*, tamen id colligimus ex aliis ejus locis: ut ex illo 1. Cor. 11. *Caetera cum venero, disponam.* Et 2. Thess. 2. *Tenete Traditiones, sive per sermonem, sive per Epistolam, etc.* Ex hoc etiam loco, licet non colligatur Paulum dixisse, *Scripturam non sufficere*; colligitur tamen evidenter eum non dixisse, *Scripturam solum sufficere*, quia ipse tribuit has laudes cuilibet operi canonico, et scimus ex confessione etiam adversariorum, non sufficere quodlibet opus canonicum, quia tunc alia essent superflua.

Argumentum tertium ex locis, in quibus damnantur Traditiones. Marci 7. *In vanum colunt me docentes praecepta et doctrinas hominum.* Matth. 15. *Irritum fecistis mandatum Dei propter Traditionem vestram.* Galat. 1. *Æmulator existens paternarum mearum Traditionum.* Coloss. 2. *Videte ne quis vos decipiat per Philosophiam, et inanem fallaciam secundum Traditionem hominum* 1. Timoth. 1. *Neque intenderent fabulis Judaicis, etc.* 1. Petr. 1. *Redempti estis de vana vestra conversatione paternae Traditionis.* Hic damnantur Traditiones, quas Judaei jactabant se per manus accepisse a Mose et Prophetis; ergo similiter damnatae esse intelliguntur Traditiones, quas nos dicimus a Christo, et Apostolis ad nos devenisse per manus Patrum.

Respondeo: Christum et Apostolos non reprehendere Traditiones, quas acceperant Judaei a Mose et Prophetis, quarum una erat de ipsis libris canonicis, qui essent veri, et qui non essent; sed Traditiones quas acceperant a quibusdam recentioribus, quarum aliquae inanes, aliquae perniciosae erant, et contra Scripturas. Nam nec Christus aut Apostoli unquam vocant eas Traditioues Mosis et Prophetarum: et aperte dicunt se loqui de illis, quae cum Scripturis pugnant. Et praeterea Patres veteres explicuerunt diserte quis fuerit auctor Traditionum, quas Christus et Apostoli reprehendunt.

Irenaeus lib. 4. cap. 25. et 26. disputat contra veteres haereticos, qui putabant nomine Traditionum a Christo et Apostolis reprehensarum intelligi Legem Mosis, et docet, non Mosis Legem, sed recentiorum seniorum Traditiones Legem corrumpentes, a Christo et Apostolis reprehendi. Epiphan. in haer. Ptol. docet Traditiones Judaeorum fuisse quatuor expositiones librorum sacrorum. Primam Mosis, et eam non reprehendi. Secundam R. Akibam. Tertiam R. Juda. Et quartam filiorum Asamonaei, atque has esse, quae reprehenduntur a Domino.

Hieronymus in cap. 8. Isaiae, et in cap. 3. epist. ad Tit. et in epist. ad Algasiam, quaest. 10, docet Traditiones Judaicas quas Dominus reprehendit, initium habuisse a Sammai, Killel, Achiba, et quibusdam aliis, qui paulo ante ortum Salvatoris exstiterant, et Legem non tam exposuerant, quam corruperant; quas Traditiones ipsi δευτερώσεις vocant. De quibus extat in jure civili constitutio quaedam Justiniani, quae est 146. novel. in haec verba: *Quae deuterosis, quasi secundaria Traditio ab ipsis dicitur, in universum interdicimus, ut quae sacris Libris comprehensa non sit, neque desuper tradita per Prophetas, sed excerpta quaedam virorum contineat, qui terrena duntaxat loquuntur, nec quidquam divini in se habeant numinis.* Porro ex his fontibus descenderunt fabulae, quae nunc sunt in Talmud, et in omnibus libris fere Rabbinorum. Sed nihil haec ad Traditiones nostras, quae Christum et Apostolos auctores habent, et Scripturis divinis consonae sunt.

CAPUT XI.

Solvuntur objectiones ex Patribus.

Nunc ad ea testimonia, quae ex Patribus adferunt, respondendum est. Kemnitius igitur primo producit Irenaeum lib. 3. cap. 1. ubi sic loquitur:

Non enim per alios, inquit, *dispositionem salutis cognovimus, quam per eos, per quos Evangelium pervenit ad nos: quod quidem tunc praeconiaverunt, postea vero per Dei voluntatem in Scripturis nobis tradiderunt, fundamentum et columnam Fidei nostrae futurum.* Eadem igitur, inquit Kemnitius, scripserunt omnia Apostoli, quae praedicaverunt viva voce.

Respondeo: Irenaeum non dicere nihil aliud Apostolos praedicavisse, quam quod scripserunt: sed solum scripsisse Evangelium,quod antea praedicaverant, quod est verum,et non contra nos.Sed, etsi diceret Irenaeus, Apostolos omnia scripsisse quae praedicaverunt, nihil diceret adversus sententiam nostram. Sunt enim duo diligenter notanda, tum ad hunc locum Irenaei, tum ad alia multa aliorum Veterum intelligenda.

Primum est,quaedam in doctrina Christiana tam Fidei, quam morum, esse simpliciter omnibus necessaria ad salutem, qualis est notitia articulorum Symboli Apostolici: item cognitio decem praeceptorum, et nonnullorum Sacramentorum. Caetera non ita necessaria sunt, ut sine eorum explicita notitia et Fide professione homo salvari non possit, modo promptam habeat voluntatem ea suscipiendi, et credendi, quando sibi fuerint legittime per Ecclesiam proposita?

Haec distinctio ex eo colligitur, quod sine notitia, et Fide mysteriorum primi generis, nemo adultus admittitur adBaptismum:sine notitia autem, et Fide saltem explicita posteriorum ordinarie admittuntur: Act. 2. post unum Petri sermonem, quo docuerat praecipua capita Fidei de Christo, baptizati sunt uno die homines ad tria millia, qui sine dubio nihil aliud noverant, nisi illa necessaria, et ideo subditur, quod post Baptismum erant perseverantes in doctrina Apostolorum, idest, discebant quae nondum audierant de mysteriis Christianis. Sic Paulus cum Thessalonicenses in numero Sanctorum haberet, et Fidem atque charitatem eorum miris laudibus extolleret, tamen 1. Thess. 3. dicit: *Orantes,ut videamus faciem vestram,et compleamus quae desunt Fidei vestrae.*

Nota Secundo, ea quae sunt simpliciter necessaria, Apostolos consuevisse omnibus praedicare: aliorum autem non omnia omnibus, sed quaedam omnibus,quae nimirum omnibus utilia erant,quaedam solis Praelatis, Episcopis, et Presbyteris, ut de ratione gubernandae Ecclesiae, de Sacramentis administrandis, de refellendis haereticis etc. sicut etiam modo alia disputantur in scholis inter doctos, alia explicantur in concione populari. Sic Act. 20, Apostolus seorsim instruit Episcopos Asiae. Sic 1. Cor. 2. sapientiam loquitur inter perfectos. Sic. 2. Tim. 2. *Haec*, inquit, *commenda fidelibus hominibus, qui idonei erunt et alios docere.* Sic Irenaeus lib. 4. cap. 43. dicit, Apostolos cum Episcopatu tradidisse successoribus charisma scientiae.

His notatis, dico: illa omnia scripta esse ab Apostolis, quae sunt omnibus necessaria, et quae ipsi palam omnibus vulgo praedicaverant: alia autem non omnia scripta esse. Cum igitur Irenaeus ait, Apostolos scripsisse quae praedicaverant in Mundo; verum est, et non contra Traditiones, quia non praedicaverunt populis omnia, sed solum ea quae illis necessaria, vel utilia erant, caetera seorsim perfectioribus tradiderunt.

Secundo profert Origenem in cap.3. ad Rom. in Matth, homil. 25. in Ezechiel. homil.7.in Hierem, hom. 1. ubi dicit, oportere nos de rebus divinis non loqui ex proprio sensu, sed omnia confirmare Scripturae testimoniis, *Necesse nobis est* inquit, *Scripturas sanctas in testimonium vocare. Sensus quippe nostri, et enarrationes sine his testibus non habent fidem.* Respondeo: loquitur Origenes de obscurissimis quaestionibus, quales ut plurimum non sunt illae,quae testimonium habent traditionis in tota Ecclesia receptae. Alioqui enim diserte asserit Origenes hom. 5. in Num. plurima in Ecclesia servari, et ab omnibus necessario servanda esse, cum nulla exstent de illis testimonia.

Tertio producit in testem Constantinum Imperatorem, qui in Concilio Nicaeno, teste Theodoreto lb. 1. cap. 7.sic ait; *Evangelici et Apostolici libri, necnon antiquorum Prophetarum oracula plane instruunt nos sensu numinis. Proinde hostili posita discordia, sumamus ex verbis divinitus inspiratis, quaestionum explicationes.* Respondeo: non esse hoc testimonium tanti faciendum, quanti Calvinus et Kemnitius illud faciunt. Erat enim Constantinus Magnus Imperator, sed non magnus Ecclesiae Doctor, praesertim cum secundum opinionem novorum haereticorum et antiquorum Arianorum, Constantinus eo tempore nondum fuerit baptizatus et proinde non noverit arcana religionis.

Sed admissa auctoritate Constantini, dico: eorum omnium dogmatum, quae ad naturam Dei pertinent, extare in Scripturis testimonia, et posse nos circa ea dogmata plene et plane instrui ex Scripturis, si eas recte intelligamus: verum tamen sensum Scripturarum pendere ex Traditione Ecclesiae non scripta. Quocirca Theodoretus, qui lib.1.c. 7. narraverat hanc orationem Constantini, idem cap. 8. refert, prolatas fuisse utrinque Scripturas, et cum ex iis non convincerentur Ariani, eo quod easdem Scripturas aliter exponerent, quam Catholici, damnatos eos fuisse ex sermonibus non scriptis, pie tamen intellectis; cui damnationi Constantinum assensum esse,nemo unquam dubitavit.

Profert quartoAthanasium,qui in Orat.cont.Gent. in ipso initio; *Sufficiunt per se* inquit, *sacrae ac divinitus inspiratae Scripturae ad omnem instructionem veritatis.*Respondeo: illud *Omnem* de suo adjecisse Kemnitium: nam Athanasius non habet,nisi ad *veritatis indicationem.* Loquitur enim ibi,non de omnibos dogmatibus,sed solum de duobus, quae sunt argumenta duorum librorum,quos ad Macharium scribit; videlicet, quod idola non sint Dei, et quod Christus sit verus Deus et similiter homo, quae duo habent in Scripturis expressa testimonia. Praeterea Athanasius ibidem addit, Scripturas quidem sufficere ad indicationem veritatis horum duorum dogmatum; tamen non sine explicatione sanctorum Patrum, quorum libri cum non facile ab omnibus haberi possint,dicit se velle scribere de his rebus, quid a majoribus ipse didicerit.

Profert quinto Basilium in Serm. de Fid. confess. ubi sic loquitur: *Infidelitatis argumentum fuerit, et signum superbiae certissimum, si quis eorum, quae scripta sunt, aliquid velit rejicere, aut eorum, quae non scripta, introducere.* Et similia habet in Summ. moral. 72.cap. 1. et Summa 80. cap. 22. Respondeo: Loquitur Basilius de iis, qui addunt ad Scripturae dogmata aliqua alia contraria et aliena, Scripturisque repugnantia. Nam in eodem Sermone de confessione Fidei dicit, se contra haereticos disputantem saepe usum esse sermonibus non scriptis; tamen cum Scripturis consentientibus; et Apostolum quoque non solum ex Scripturis, sed etiam ex Philosophis testimonia accepisse, quando illa non erant contraria Scripturis. Addo etiam, de iis quoque Basilium loqui, qui non contenti vocibus scriptis, ex proprio capite inveniunt alias. Id enim superbiae signum est certissimum. Itaque agit de Traditionibus, quae excogitantur a privatis hominibus, non de iis, quas ab Apostolis Ecclesia per successiones Episcoporum accepit.

Alium locum affert ex epist.80. ubi Basilius ait: *Non putamus aequum esse, ut quae apud ipsos obtinuit consuetudo.pro lege et canone habeatur rectae doctrinae. Stemus itaque arbitratui a Deo inspiratae Scripturae.* Respondeo: omisit Kemnitius verba, quae erant in medio,et contra illum faciebant.Erat enim tunc quaestio, an dicendum esset,esse in Deo tres hypostases, et unam naturam. Aliqui dicebant,non esse sic dicendum,et proferebant pro argumento consuetudinem suae regionis, ubi talibus verbis nemo uteretur. Quibus respondet Basilius, qui contrarium sentiebat, in aliis regionibus esse consuetudinem ut dicerent in Deo tres hypostases,et unam naturam; et ideo si nollent ipsi acquiescere huic consuetudini, non esse etiam aequum, ut ipsi suam aliam consuetudinem vellent esse regulam, sed starent utrique judicio Scripturae, quam nemo rejicere potest. Hic igitur vides, non agi de Traditione in Ecclesia recepta, sed de particularibus consuetudinibus.Deinde Basilium ideo provocasse a consuetudine ad Scripturas, quia ex consuetudinibus contrariis nihil certi statui poterat.

Sexto profert Chrysostomum hom.1. in Matth. hom. 3. in 2. ad Thessal. et hom. 13. in Genes. ubi Chrysostomus dicit, Scripturam esse utilem , et claram in rebus necessariis. Sed quorsum haec ? Deinde profert ejusdem testimonium ex hom. 49. in Matth. ubi exponens illud cap. 24. *Tunc qui in Judaea sunt fugiant ad montes*; dicit, tempore haeresum non esse ullam rationem inveniendae veritatis , nisi lectionem Scripturarum. Sed hoc testimonium non est Chrysostomi, sed Auctoris operis imperfecti, qui vel fuit Arianus, vel certe opus ejus ab Arianis multis in locis depravatum est. Nam hom. 48. haereticos vocat homousianos, et hom. 49. contra eosdem fere semper loquitur, et propterea totus hic locus tanquam ab Arianis insertus, è quibusdam codicibus nuper emendatis sublatus est. Aliud profert testimonium Chysostomi ex hom. in Psal.95. circa finem:*Si quid dicitur absque Scriptura,auditorum cogitatio claudicat,nunc ànnuens, nunc haesitans: verum, ubi ex Scriptura divinae vocis prodiit testimonium, et loquentis sermonem, et audientis animum confirmat.*

Respondeo: cum in verbis immediate praecedentibus Chrysostomus dixerit:*Neque enim oportet quidquam dicere sine testibus, solaque animi cogitatione* intelligere debemus, eundem, (cum continuo subjugit: *Si quid dicatur absque Scriptura*) subintelligi voluisse, sed sola animi cogitatione. Itaque sensus verborum ejus is est, ut si quid dicatur ex propria inventione , non ita facile persuadeatur, atque fieret, si quod dicitur Scripturae testimonio confirmari posset.

Aliud profert ejusdem ex homil.13.in 2 epistol. ad Corinth. *Cum habeamus omnium exactissimam trutinam, gnomonem, et regulam, divinarum legum assertionem, oro vos omnes, ut relinquatis, quid huic, vel illi videatur, et de his a Scripturis haec omnia inquirite.* Respondeo: non loquitur de dogmatibus Fidei,aut morum obscuris, sed de opinione carnalium, qui anteponunt opes paupertati, cum Scripturae apertissime doceant, paupertatem esse longe utiliorem ad salutem. Itaque Chrysostomus nihil aliud hic dicit, quam magis credendum esse Scripturis in hac parte, quam hominum opinioni.

Ultimo profert ejusdem Chrysostomi testimonium ex Commentar. in cap. 22. Matth. *Quidquid quaeritur ad salutem, totum jam impletum est in Scripturis.* Respondeo: loquitur Chrysostomus de remediis vitiorum,ac docet,nullum esse vitium, ad quod sanandum non inveniatur in Scriptura aliquod remedium.Quod etiam docet Basilius Orat.in 1. Psal. Sed quid haec valent contra traditiones?

Septimo profert Epiphanium, qui haeresi 61. ait: *Nos uniuscujusque quaestionis inventionem non ex propriis ratiocinationibus dicere possumus,sed ex Scripturarum consequentia.*Respondeo: non dicit Epiphanius, ex Scripturarum consequentia solum : alibi autem clarissime dicit, ut supra ostendimus, non omnia a Scriptura accipi posse, et ideo necessariam esse Traditionem.

Octavo profert Cyrillum, qui lib. de recta Fide ad Regin. sic ait: *Necessarium nobis est, divinas sequi literas, et in nullo ab earum praescripto discedere.* Respondeo: non dicit, non licere aliquid dicere, quod in Scripturis non habeatur; sed non licere contra Scripturas dicere. Hoc enim est non discedere a praescripto Scripturarum, quod quidem et nos libenter amplectimur; nec enim Traditiones cum Scriptura pugnantes unquam defendimus.

Item profert illud ejusdem ex hom. 5. in Levit. *Ego puto, in hoc biduo, duo Testamenta posse intelligi, in quibus liceat omne verbum, quod ad Deum pertinet, requiri, et discuti.atque ex ipsis omnem rerum scientiam capi. Si quid autem superfuerit, quod non Scriptura divina decernat, nullam aliam debere tertiam Scripturam ad auctoritatem scientiae suscipi.* Respondeo primo: homilias illas in Leviticum non esse b. Cyrilli, sed Origenis, vel nescio cujus alterius, qui passim literam destruit, ut mysticos sensus ex capite suo

statuat. Proinde homilias illas non esse magnae auctoritatis. Adde, quod in eo ipso loco auctor homiliae non excludit verbum Dei non scriptum, sed solum tertiam Scripturam, idest, humanam Scripturam, quae se pro divina venditare velit.

Profert nono Theophylum lib. 2. Paschali; qui sic ait: *Diabolici spiritus est, aliquid extra Scripturarum sacrarum auctoritatem putare divinum.* Respondeo: loquitur de libris apocryphis, qui pro divinis a quibusdam supponebantur. Ineptum autem est, ne quid gravius dicam, quae de una re dicuntur, torquere ad aliam.

Profert decimo Apollinarem, qui apud Eusebium lib. 5. hist. cap. 15. dicit, se longo tempore distulisse scribere contra Montani haeresim, ne videretur quibusdam aliquid addere Evangelico Dei verbo. Respondeo primo: ista verba non in omnibus codicibus inveniri. Secundo, non dicere eum autorem, Evangelico verbo scripto. Tertio, intelligere additionem novi dogmatis contrarii: nam ibidem accusat Montanum, quod non servaverit doctrinam, quam Ecclesia ex Traditione, et successione Episcoporum ab Apostolis acceperat.

Profert undecimo Tertullianum, qui lib. cont. Hermog. cap. 22. *Adoro*, inquit, *Scripturae plenitudinem. Scriptum esse, doceat Hermogenis officina. Si non est Scriptum, timeat vae illud, adjicientibus, vel detrahentibus destinatum.* Respondeo: loquitur Tertullianus de uno dogmate tantum, quod scilicet Deus creaverit omnia ex nihilo, non ex praejacente materia, ut Hermogenes somniabat. Et quoniam hoc dogma apertissime continetur in Scripturis, dicit Tertullianus, se adorare Scripturae plenitudinem, quantum ad hoc dogma; et addit, Hermogenem, qui addebat ad Scripturam dogma contrarium, et repugnans ipsi Scripturae, incidere in illam maledictionem, qua prohibemur addere, aut detrahere Scripturae, ita ut veritas ejus immutetur.

Profert duodecimo Cyprianum, qui sic loquitur in epist. ad Pompejum: *Unde est*, inquit, *ista traditio? utrumne Dominica et Evangelica auctoritate descendens, an de Apostolorum mandatis atque epistolis veniens? Ea enim facienda esse, quae scripta sunt, testatur Deus, et proponit ad Jesum Nave dicens: Non recedet liber legis hujus ex ore tuo. Si ergo aut in Evangelio praecipitur, aut in Apostolorum epistolis aut actis continetur, observetur haec sancta Traditio etc.* Respondeo: Cyprianum haec scripsisse, cum errorem suum tueri vellet, et ideo non mirum, si more errantium tunc ratiocinaretur. Quare S. Augustinus lib. 5. cont. Donatist. cap. 23. et seq. hanc epistolam merito refellit. Praeterea etsi Cyprianus illam unam Traditionem de Baptismo rejiciebat, quia contra Scripturas esse putabat: tamen non propterea rejici volebat alias, quae etsi in Scripturis non sint, tamen cum Scriptura non pugnant.

Decimotertio profert illud celebre dictum Hieronymi in cap. 1. epist. ad Titum: *Sine auctoritate Scripturarum garrulitas non haberet Fidem.* Et illud in cap. 23. Matth. Quod *de Scripturis auctoritatem non habet, eadem facilitate contemnitur qua probatur.* Et illud in cap. 1. Aggaei. *Quae absque auctoritate et testimoniis Scripturarum, quasi Traditione Apostolica sponte reperiunt, atque confingunt, percutit gladius Dei.* Denique illud ex Commentar. in Psal. 86. in illud. *Dominus narrabit in Scripturis populorum, et principum, horum qui fuerunt in ea: Videte*, inquit, *quid dicat, qui fuerunt, non qui sunt, ut exceptis Apostolis, quodcumque postea aliud dicetur, abscindatur, non habeat auctoritatem.*

Respondeo ad primum, depravatum esse locum a Kemnitio. Sic enim Hieronymus habet; *Sine auctoritate Scripturarum garrulitas non habet fidem, nisi viderentur perversam doctrinam, etiam divinis testimoniis roborare.* Non ergo vocat garrulitatem quod profertur extra Scripturam, sed dicit, homines garrulos non invenire fidem apud ullos, nisi suos errores ex Scripturis confirmare nitantur; quod maxime quadrat in haereticos. Ad secundum dico: illud etiam non fideliter citatum: nam Hieronymus non dixit universaliter, quod de Scripturis auctoritatem non habet etc. Sed loquens de particulari quadam sententia, qua quidam nitebantur ex libro apocrypho probare, Zachariam, quem Judaei occiderunt inter templum et altare, fuisse Zachariam patrem Joannis Baptistae, ait: *Hoc quia de Scripturis auctoritatem non habet, eadem facilitate contemnitur qua probatur.* Et sensus est, quia haec sententia probatur ex libro apocypho, non ex canonico, facile contemnitur. Ad tertium patet solutio: solum enim agit contra illos, qui confingunt aliquid, et tamen videri volunt suum figmentum Apostolicam Traditonem esse. Ad ultimum dico: rejicere eo loco Hieronymum ea, quae sunt aliena a doctrina Apostolica, idest, contraria et repugnantia Scripturis.

Ultimo proferunt Augustini testimonia. Ac primum illud ex lib. 2. de doctr. Christ. cap. 9. *In his*, inquit, *quae aperte in Scripturis posita sunt inveniuntur illa omnia, quae continent Fidem, moresque vivendi.* Respondeo: loquitur de illis dogmatibus qualia sunt quae habentur in Symbolo Apostolico, et in Decalogo. Ideo idem Augustinus lib. 2. de peccatorum meritis et remiss. cap. u't. *Credo*, inquit, *quod etiam hinc divinorum eloquiorum clarissima auctoritas esset, si homo sine dispendio promissae salutis ignorare non posset.* At praeter ea multa sunt alia, quae sola Traditione habentur, ut supra ostendimus ex multis locis Augustini.

Item secundo illud ex lib. 3. cont. literas Petiliani cap. 6. Si quis *sive de Christo, sive de ejus Ecclesia, sive de quacumque alia re, quae pertinet ad Fidem, vitamque vestram, non dicam nos, sed quod* Paulus *adjecit: Si Angelus de coelo vobis annuntiaverit, praeterquam quod in Scripturis legalibus et Evangelicis accepistis, anathema sit.* Respondeo: jam supra ostendimus ex Augustino Tract. 98. in Joan. illud *Praeterquam* significare *contra quam.*

Tertio, profert loca quaedam ex lib. 19. de Civit. Dei, cap. 18. Tractat. 2. in epist. Joan. ex epist. 163. ex lib. de pastorib. cap. 14. et lib. 6. Confess. cap. 5. sed in his locis nihil est prorsus contra Traditiones: solum enim dicit b. Augustin. ex

Scripturis probanda esse dogmata, quando testimonia Scripturae habentur; et credendum esse Scripturae ; nihil esse dicendum contra Scripturas, et similia, quae sunt verissima,sed frustra adferuntur contra Traditiones , vel pro Scripturae sufficientia, cum nullo verbo tale aliquid Augustinus in illis locis indicaverit.

Quarto, illud profert ex lib. de bono viduit. cap. 1.*Quid amplius te doceam, quam id,quod apud Apostolum legimus? Sancta enim Scriptura nostrae doctrinae regulam figit, ne audeamus sapere plus quam oportet. Non sit ergo mihi aliud te docere, nisi verba tibi doctoris exponere.* Respondeo: loquitur Augustin. non de omni dogmate, sed solum de professione viduitatis, quod quale bonum esset, satis exposuerat Apostolus 1.Cor. 7. et ideo dicit Augustinus, satis esse, si exponat verba Apostoli.Quod autem generaliter Augustinus ponit: *Scriptura nostrae doctrinae regulam figit, ne audeamus sapere plus quam oportet,* contra illos dictum est, qui ex proprio judicio fingunt novas doctrinas, quae Scripturis consonae non sunt.

Quinto, illud ex lib.3.cont.Maximin.cap.14.*Sed nunc nec ego Nicaenum, nec tu debes Ariminense,tanquam praejudicaturus proferre Concilium. Nec hujus auctoritate, nec tu illius detineris: Scripturarum auctoritatibus, non quorumcumque propriis, sed utrisque communibus testibus, res cum re,caussa cum caussa,ratio cum ratione concertet.* Item in Psal. 37. super illud *Alienati sunt peccatores etc.Auferantur de medio chartae nostrae procedat in medium codex Dei,audiChristum dicentem, audi veritatem loquentem.* Similia habentur lib. de unit. Eccles. cap. 3. 6. 10. et 16.

Respondeo: videri quidem in his locis dici aliquid contra Concilia.sed non contra Traditiones;at nec contra Concilia aliquid ab Augustino doceri.facile possumus ostendere.Nam certum est,Augustinum non voluisse removeri Concilia ab his disputationibus, et solas Scripturas recipi, quod non crederet maximam esse legitimorum Conciliorum auctoritatem, sed duplici de caussa. Primo, ut expeditius ageret: si enim voluisset ex Concilio argumentum sumere, debuisset prius probare,Concilia esse recipienda, quod nimis longum erat. Et haec ratio praecipue locum habebat contra Arianos, qui nullo modo admittebant Concilium Nicaenum. Altera ratio est, quia in illis quaestionibus, quae tunc erant, exstabant in Scriptura clarissima testimonia, quae sine dubio anteponenda sunt omnibus Conciliorum testimoniis. Et haec ratio praecipue locum babet contra Donatistas in quaestione de Ecclesia. Alioqui idem. Augustinus in epist. 118. 162. 165. 166. et in lib. de Baptismo , saepe urget Concilia et Traditiones; immo etiam responsa Pontificum, et Imperatorum.

Sexto, proferunt illud ex lib. 2.de peccator mer. et remiss. cap. 36. *Ubi de re obscurissima disputatur, non adjuvantibus divinarum Scripturarum certis clarisque documentis,cohibere se debet humana praesumptio.nihil faciens in alteram partem declinando.*Respondeo: loquitur de quaestionibus obscurissimis, qualem esse putabat ipse de origine animarum, ad quas definiendas non suppetunt ulla firma testimonia, sed solum conjecturae aliquae ex divinis litteris. At nihil hoc ad Traditiones, quae totius Ecclesiae et omni Veterum consensu firmantur: quod argumentum gravissimum esse passim docet Augustinus, et praesertim lib. 1. cont. Crescon. cap. 33. ubi dicit,Scripturae veritatem a nobis teneri, quando facimus quod universae Ecclesiae placet, etiamsi nihil de ea scriptum legamus.

Septimo, illud ex lib. de catechizandis rudibus, cap. 3. 6. ubi docet Augustinus, proponendam Cathecumenis summam brevem doctrinae ex Scripturis, quam cum illi credere se dicent, et velle observare promittent, baptizandi sunt. Hinc enim efficere vult Kemnitius, sufficere Christiano, quae habentur in scripturis. Respondeo: id quidem sufficere, ut quis possit baptizari,non autem sufficere Ecclesiae Dei absolute. Alioqui etiam possemus concludere, sufficere Ecclesiae Symbolum Apostolorum, et reliqua omnia esse superflua.

Haec sunt ergo testimonia Veterum ab haereticis citata, in quibus tria notanda sunt: unum,duplo esse plura ea, quae nos citavimus in contrarium: alterum, nostra testimonia expresse docere de Traditionibus non scriptis recipiendis, adeo ut haeretici cum id negare non possent, passim verterentur ad blasphemias. Testimonia autem ab eis adducta, non proprie ad Traditiones pertinere, sed per malas consequentias eo tandem ab adversariis detorqueri. Postremum est, adversarios evidentia testimoniorum convictos, aliquando fateri, a quibusdam Patribus Traditiones esse defensas: nos autem adigi non posse, ut admittamus, ab ullo Patrum oppugnatas Traditiones fuisse.

CAPUT XII.

Solvuntur rationes adversariorum.

Superest tertium genus argumentorum,quod ducitur a ratione. Igitur prima ratio est, quia videtur impossibile, potuisse conservari Traditiones non scriptas: cum plurima semper fuerint impedimenta, oblivio, imperitia, negligentia,perversitas,quae nunquam desunt in genere humano. Ex quo etiam factum esse videmus, ut dogmata Lycurgi, Pythagorae,et similium,qui docebant et non scribebant, penitus interierint.

Respondeo: non solum non esse impossibile Traditiones conservari sed etiam esse impossibile non conservari: nam cura ista non incumbit praecipue hominibus,sed Deo, qui Ecclesiam regit. Sicut ergo Deus conservavit veram Ecclesiam usque ad hanc diem contra tot persequutiones Imperatorum, Philosophorum, Judaeorum, haereticorum, et sicut potuit conservare Traditiones ab Adam usque ad Mosen per duo annorum millia; et deinde Scripturas a Mose usque ad hoc tempus per tria millia annorum et amplius, ita potuit sine dubio conservare Traditiones a Christo usque ad nos per 1500. annos, praesertim cum praeter Dei pro-

videntiam, quae est praecipua caussa, sint aliae quatuor caussae adjuvantes.

Prima est Scriptura. Etsi enim non sint scriptae Traditiones in divinis Literis, sunt tamen scriptae in monumentis Veterum, et in libris Ecclesiasticis.

Secunda est, usus continuus: pleraeque enim Traditiones sunt in continua observatione, ut ritus Sacramentorum administrandorum, dies festi, jejuniorum tempora, celebratio Missae, et officiorum divinorum, et alia generis ejusdem. Ut ergo conservantur linguae vulgares, etiamsi nullae quandoque exstent Grammaticae, propter continuum usum, ut lingua Hebraica, quae conservata est vulgaris in populo Dei ab Adam usque ad captivitatem Babylonis per tot milia annorum, ita etiam sine ulla Scriptura, usu conservari possent ejusmodi Traditiones.

Tertia caussa sunt monumenta quaedam externa, quae ad longissimum tempus durant, ut templa antiquissima, et in iis altaria, sacri fontes, memoriae Sanctorum, cruces, imagines, libri Ecclesiastici, et similia. Baleoli in Flandria anno 1571. narravit mihi, cum forte ad ea loca venissem, Pastor ejus loci, quod cum minister haereticus persuasisset populo, altarium lapideorum erectionem esse novum inventum, et vix centum annorum; coeperunt cives altaria demoliri: sed cum essent in opere, adverterunt literas quasdam antiquissimas incisas esse in uno eorum altarium, quibus notabatur annus, quo altare illud dedicatum fuerat: ex illa autem notatione intellexerunt, altare illud fuisse erectum multo ante, et ni fallor aliquot centuriis annorum ante illud tempus, quo dixerat haereticus altaria incoepisse. Ita lapideum monumentum haereticum confudit, et Traditionem Ecclesiasticam conservavit.

Quarta caussa est haeresis: Deus enim mirabiliter utitur hostibus Ecclesiae ad Ecclesiam conservandam; quia enim singulis aetatibus orti sunt novi haeretici, qui diversa dogmata Ecclesiae oppugnarunt, ideo etiam singulis aetatibus exstiterunt homines docti, qui ut haereticis resisterent, diligenter investigarunt doctrinam Ecclesiae, et Traditiones antiquas, et magna diligentia eas posteris commendarunt. Quemadmodum qui diu pacifice possidet bona sua, facile amittit instrumenta et literas, quibus continetur unde illa bona ad eum pervenerint, et quo jure bona illa possideat: at qui semper litigat, diligentissime illa custodit, nec excidere ulla ratione patitur.

Argumentum secundum. Literae divinae scriptae sunt, ut habeamus regulam et normam Fidei, et morum, ut Augustinus docet lib. 19. de Civitate Dei, cap. 18. et lib. 11. cont. Faustum, cap. 5. at Dei perfecta sunt opera; igitur Scriptura est regula perfecta, et adaequata Fidei nostrae; igitur quidquid est in Scriptura est de Fide; et quidquid non est in Scriptura non est de Fide; igitur sola Scriptura est necessaria et sufficiens ad Fidem conservandam.

Respondeo ad majorem propositionem dupliciter. Primo: Scripturae finem proprium et praecipuum non fuisse, ut esset regula Fidei, sed ut esset commonitorium quoddam utile, ad conservandam et fovendam doctrinam ex praedicatione acceptam. Quod non sit finis praecipuus Scripturae ut sit regula Fidei, probatur. Nam tunc continere deberet omnia et sola illa, quae ex se ad fidem pertinent, sicut videmus factum esse in Symbolo, quod vere dicitur et est compositum, ut sit brevis quaedam regula Fidei: at in Scripturis plurima sunt, quae ex se non pertinent ad fidem, idest, quae non ideo scripta sunt, quia necessario credenda erant, sed necessario creduntur, quia scripta sunt, ut patet de omnibus historiis Testamenti veteris, de multis etiam historiis Evangelii, et Actuum Apostolorum, de salutationibus Pauli in epistolis, aliisque id genus rebus.

Quod autem multa sint credenda, quae non sunt in Scripturis, supra copiose ostensum est; igitur finis Scripturae praecipuus non est, ut sit regula Fidei, sed ut variis documentis, exemplis, adhortationibus, nunc terrendo, nunc instruendo, nunc minando, nunc consolando adjuvet nos in hac peregrinatione. Hinc enim est, quod Scriptura non est unum opus continuum, quale esse deberet regula Fidei, sed continet varia opera, historias, conciones, vaticinia, carmina, epistolas etc. Quem finem expressit Paulus Rom. 15. *Quaecumque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt, ut per patientiam et consolationem Scripturarum spem habeamus.* Et 2. Petr. 1. *Justum arbitror, quamdiu sum in hoc tabernaculo, suscitare vos in commonitione* Et cap. 3. *Hanc ecce vobis secundam scribo epistolam, in quibus vestram excito in commonitione sinceram mentem etc.*

Dico secudo: Scripturam, etsi non est facta praecipue, ut sit regula Fidei, esse tamen regulam Fidei, non totalem, sed partialem. Totalis enim regula Fidei est verbum Dei, sive revelatio Dei Ecclesiae facta, quae dividitur in duas regulas partiales, Scripturam et Traditionem. Et quidem Scriptura quia est regula, inde habet, ut quidquid continet, sit necessario verum et credendum, et quidquid ei repugnat sit necessario falsum et repudiandum: quia vero non est regula totalis, sed partialis; inde illi accidit, ut non omnia mensuret, et propterea aliquid sit de Fide, quod in ipsa non continetur. Et hoc modo intelligi debent B. Augustini verba: nusquam enim dicit, Scripturam solam esse regulam, sed dicit, Scripturam esse regulam, ad quam examinari debent scripta veterum Patrum ut ea recipiamus, quae Scripturae consona sunt; illa rejiciamus, quae Scripturae adversantur.

Argumentum tertium sumunt ex incommodo, quod secum ferunt Traditiones. Si enim aperitur haec porta, ut dicamus esse recipienda dogmata aliqua, quae nullo Scripturae testimonio probari possunt, dabitur occasio multis fingendi et introducendi in Ecclesiam multa falsa sub nomine Traditionis. Nam videmus, olim etiam sanctissimos viros hoc modo fuisse deceptos. Papias enim ex Traditione fertur docuisse, Regnum Christi futurum mille annorum post resurrectionem hic in terris, cui fidem habuerunt Irenaeus, Tertullianus, Lactantius, alique permulti. Vide Euseb. lib. 3. hist. cap. 39. Praeterea Irenaeus lib. 2. cap. 39. et 40. ex Traditione docet, Christum anno aetatis

suae quinquagesimo aut circiter passum esse: è contrario vero Tertullianus lib. contr. Jud. cap. 3. et Clemens Alexandrinus lib. 1. Strom. docent, Christum anno 30. aetatis suae esse passum, quae omnes Traditiones falsae sunt.

Respondeo primo: si quid valeret hoc argumentum, non solum Traditiones, sed etiam Scripturae rejiciendae essent. Nam multi etiam libri falsi et perniciosi ornati fuerunt olim titulo librorum canonicorum, Petri, Pauli, Bartholomaei, atque aliorum Apostolorum, ut patet ex Gelasio in Conc. 70. Episc. ex Hieronymo in lib. de viris illustr. in Luc. Quocirca etiam 2. Thess. 2. Paulus ait: *Ne terreamini neque per sermonem, neque per epistolam, tanquam per nos missam.* Quia nimirum et sermones viva voce, et epistolas scriptas nomine verorum Apostolorum promulgabant falsi apostoli. Praeterea Papias errorem illum suum de mille annis, non tam ex Traditione non scripta, quam ex Scriptura male intellecta Evangeliorum, et Apocalypsis desumpsit, ut Hieron. docet in cap. 19. Isa. et in cap. 19. Matth. Irenaeus quoque ex Traditione et ex Scriptura conatur probare, Dominum ad annum fere quinquagesimum pervenisse. Id enim probat ex illo Joan. 8. *Quinquaginta annos nondum habes, et Abraham vidisti?* Denique Tertullianus et Clemens Alexandrinus ex sola Scriptura male intellecta nituntur probare errorem suum. Frustra igitur et temere ista contra Traditiones Kemnitius attulit.

Dico secondo: istud incommodum, quod est commune Traditionibus et Scripturis, non multum obesse, neque veris Traditionibus, neque veris Scripturis. Est enim in Ecclesia auctoritas, et certa etiam via ac ratio discernendi veras Traditiones et Scripturas a falsis: neque unquam publico judicio Ecclesiae receptus fuit liber aliquis apocryphus pro canonico, nec falsa Traditio pro vera.

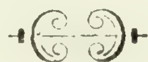
Arguumentum quartum. Proprium est haereticorum abscondere sua dogmata ac dicere, Christum et Apostolos quaedam palam omnibus praedicasse, quaedam occulte quibusdam tantum tradidisse. Siquidem Irenaeus lib. 1. cap. 23. scribit de Basilidianis quod asserant, non oportere ipsorum mysteria effari, sed in abscondito continere per silentium. Et cap. 24. de Carpocratianis: *Jesum*, inquit, *dicentes in mysterio discipulis suis et Apostolis seorsum loquutum, et illos expostulasse, ut dignis et assentientibus seorsum haec traderent.* Tertullianus quoque lib. de praescript. *Solent*, inquit, *dicere, non omnia Apostolos scisse; vel omnia quidem scisse, sed non omnia omnibus tradidisse.*

Respondeo: haereticos esse simias Catholicorum, ut Cyprianus docet in epist. ad Jubajan. et propterea velle etiam ipsos habere mysteria. Interest tamen inter mysteria illorum et nostra, quod eorum mysteria ideo secretum petunt, quia turpissima sunt, ut patet de illis ipsis gnosticis, qui ex semine viri, et menstruis mulierum conficiebant Eucharistiam, ut Epiphanius refert: quod etiam refert Augustinus de Manichaeis, lib. de haeresib. cap. 46. et similia constat esse mysteria Anabaptistarum. Et item, quod ipsi volunt, ea secreta esse hominibus doctis, et solum imperitis manifesta. De hoc enim arguunt Irenaeus et Tertullianus veteres haereticos, quod dicerent, Christum non tradidisse ea mysteria Apostolis, nec Apostolos suis successoribus Episcopis, sed nescio quibus aliis.

At mysteria nostra non traduntur solum quibusdam, quia timeant lucem, sed vel quia non est opus ut illa sciantur ab omnibus, vel quia non sunt omnes capaces. Alioqui talia sunt, ut possint publice praedicari: nihil enim nisi purum et castum agitur ab Ecclesia. Et hoc puto voluisse Dominum, cum ait Matth. 10 *Quod in aure auditis, praedicate super tecta*, nimirum, si opus fuerit. Et Joan. 18. *Ego palam locutus sum Mundo, et in synagoga, quo omnes Judaei conveniunt, et in occulto loquutus sum nihil;* idest, nihil dixi, quod non possit ubique dici, quod attinet ad veritatem et puritatem dictorum: cum quo tamen non pugnat, ut aliqua seorsim discipulis exposuerit.

Finis primae Controversiae generalis.

LAUS DEO, VIRGINIQUE MATRI MARIAE.

SECUNDA CONTROVERSIA GENERALIS

DE CHRISTO CAPITE

TOTIUS ECCLESIAE

QUINQUE LIBRIS EXPLICATA.

INDEX

LIBRORUM ET CAPITUM

LIBER PRIMUS

DE CHRISTO.

LIBER SECUNDUS

DE CHRISTO.

LIBER TERTIUS

DE CHRISTO.

In quo tractatur pars tertia, quae est de carne ejusdem, sive de Incarnatione.

LIBER QUARTUS

DE CHRISTI ANIMA.

LIBER QUINTUS

DE CHRISTO.

Qui est de Mediatore et ejus merito.

LIBER PRIMUS

DE CHRISTO,

PRAEFATIO

DE DUPLICI GENERE HOSTIUM DIVINITATIS CHRISTI.

De Ecclesia Universa, quae, in terris, in purgatorio, et in coelis est, disputaturus, a Cristo summo Capite ac Principe Ecclesiae totius initium faciendum esse duxi. Id enim ordo rerum tractandarum postulare videtur: tametsi non ignorem, a re omniun gravissima et difficillima principium me ducere. Nam, ut omittam rei ipsius, de qua nunc agendum est, praestantiam et magnitudinem, quae tantum rebus omnibus, quas deinde tractaturi sumus, antecellit, quantum Ecclesiae Catholicae splendor et amplitudo ab immensa divini numinis luce et majestate superatur: genus certe hostium tam varium ac multiplex in hac concertatione nobis occurrit, ut cum eo reliqui adversarii nulla ex parte conferri posse videantur. Siquidem in aliis controversiis, quasi praeliis utrinque indictis et proclamatis, hostes semper habebimus certos, notos, a fronte pugnantes, proprii Ducis insignia praeferentes.

Jam vero in hac summa, quae de Christo ipso instituitur, disceptatione, res nobis futura est cum exercitibus duobus, quorum alter ex iis constat, qui se id quod sunt, hostes atque adversarios esse, et signa conferre, atque aperto Marte pugnare profitentur: alter est longe major; ex proditoribus et insidiatoribus comparatus; qui partim symbolis, ac nominibus ementitis in castris nostris contra nos armantur: partim in insidiis absconditi delitescunt, ut in medio ardore praelii nos circumveniant, atque a tergo et lateribus adoriantur.

Et quoniam non parum ad victoriam refert insidias detegere, latebras aperire, ab amicis inimicos secernere, omnium denique hostium copias in conspectu habere, operae pretium esse duxi, antequam ad ipsam dimicationem veniamus, castra hostium lustrare, praecipuorum Ducum nomina recognoscere, atque ad eos, si fieri poterit, eos omnes rejicere, qui castris nobiscum, animo cum adversariis juncti, sic in hostes tela conjicere videntur, ut nos interim feriant, et mira arte, quae pro nobis sumpserant, eadem in nos arma convertant.

Ordiamur igitur, si placet, ab iis, qui Imperatoris nostri Christi Divinitatem et Majestatem oppugnant, et infelicissimo errore non se putant ad unici Patris gloriam, ut eleganter Augustinus ait, nisi per unici Filii contumeliam pervenire. In his castris duo sunt agmina, et quasi cornua praecipua.

Primi agminis Dux atque Imperator est Michael Servetus Hispanus. Is cum esset juvenis ferox atque audax, et in scholis Lutheranorum, quibus operam dabat, identidem repeti audiret, verbum Dei non esse Patrum aut Ecclesiae explicationi, sed spiritus solius testimonio atque judicio alligatum, coepit et ipse spiritum jactare, et eo spiritu admonente admirari, cur Lutherani cum Papistis de Ecclesia et Sacramentis tantopere contenderent, de Christo ipso litem nullam haberent, atque ita cum dissentirent de corpore, de capite convenirent. Majora igitur moliri meditans, ac metuens ne aetas sibi ad faciendam fidem non parum obesset, annorum quippe erat solum quinque et viginti, quod aetati videbatur deesse, prophetici nominis auctoritate et majestate compensavit.

Itaque maxima tetri spiritus ubertate perfusus summum se orbis terrae Prophetam nominavit, cujus appellationis testem habemus Calvinum in lib. 4. Institut. cap. 16. Hinc vero prophetica libertate assumpta, libros illos eodem spiritu aspirante effudit, quos inscripsit, De erroribus Trinitatis: quorum librorum summa haec est, nullam esse in Deo distinctionem personalem, et Christum Dei Filium appellari quod ex ipsa Dei substantia caro ejus in utero Virginis concepta et conformata sit; ita paucissimis verbis, et personarum Trinitatem destruxit cum Sabellio, et Christi naturas confudit, atque Incarnationem sustulit cum Eutychete.

Exitum vero si quis requirat, talem Servetus invenit, qualem ejus impietas et scelera postulabant. Nam in media Genevensium urbe igni traditus, non constanter atque alacriter, ut sancti olim Martyres solebant, sed tam iniquo atque impatienti animo supplicium pertulit, ut, Calvino ipso teste, qui historiam mortis ejus conscripsit, magnis clamoribus, sive, ut ipse ait, magno boatu gladium flagitaret. Sed cum in judices plane inexorabiles incidisset, tandem aliquando est longissimo illo acerbissimoque dolore consumptus, anno 1553.

Hunc ducem et principem sequuti sunt Georgius Blandrata, Paulus Alciatus, Lelius Socinus, Franciscus David, et omnis illa Ministrorum colluvies, quae nunc in Transylvania erroris sui sedem constituit, et Ecclesiarum consentientium titulum sibi assumit: quae quidem et publicis disputationibus, et libris etiam editis, omnes veteres Patres, omniaque antiqua Concilia, et ipsum orbem terrarum, qui per annos 1580 tres in Deo personas, duas in Christo naturas credidit, Tritheismi damnare, Sophistices accusare, atque ad Antichristum rejicere impudentissime audet.

Alterius agminis princeps est Valentinus Gentilis Italus. Hic primum studio rerum novarum ex patria sua Consentia Genevam ad Calvinum venit, fama Calvinianae eruditionis, ut ipse dicebat, inprimis permotus, sed non diu inter discipulos, atque auditores se numerari passus est: cum enim et ipse spiritu abundaret, et aeque ac Servetus moleste ferret, quod Ecclesiae reformatae adhuc in fide Trinitatis cum Papistis convenirent, nec tamen Serveti discipulus dici, aut spiritum suum spiritui ejus subjicere dignaretur, novam excogitavit sententiam, quae et cum Servetiana non consentiret, et tamen penitus a Catholica discreparet.

Itaque asseruit, veram esse in Deo non modo personarum, sed etiam naturarum Trinitatem, sic ut tres sint divini ac sempiterni Spiritus, essentiali numero differentes. Quae sententia Philoponi quondam fuisse dicitur, si vera sunt, quae de ejus erroribus Suidas et Nicephorus scripta reliquerunt. Hunc igitur lapidem primum Valentinus offendit, sed cum animadverteret hanc Deorum Trinitatem non posse ex divinis literis ulla ratione defendi, cum nihil in Scripturis frequentius inculcetur, ac repetatur, quam unum et solum esse Deum, extra quem, praeter quem, ante quem, post quem, cum quo nullus omnino sit alius Deus; mutata sententia, paulatim ad Arianismum delapsus est. Nam, ut ex variis confessionibus et prothesibus ejus, quae in manibus sunt, cognosci potest, Dei Patris proprium esse statuit, ut unus et solus appelletur Deus, eumque solum esse illum summum atque altissimum Deum, quem nobis passim sacrae Literae praedicant. Atque hunc eundem solum Patrem esse ipsam veram essentiam, et naturam Divinitatis, Porro Filium et Spiritum sanctum non esse essentiam divinam, sed essentiae proles, et proles ipsa essentia longe inferiores, atque, ut ipse loquitur,

pro modulo generationis, vel propagationis definitas, atque circumscriptas.

Cum igitur ille Genevae ab insano illo spiritu impulsus, in renovando Arianismo occupatus esset, interim ab alio spiritu Calvinus agitur, ut se Valentino opponat, sic inter se daemonibus colludentibus. Valentinus fit reus haereseos apud tribunal haeretici Magistratus, ubi metuens Valentinus Calvini severitatem, et ad memoriam revocans incendium illud formidolosum, quo in eadem Urbe, eodem auctore Calvino, Servetus paulo ante perierat, ut tempori serviret, errorem se suum agnoscere simulavit. Itaque ex sententia Judicum ad poenitentiam publicam damnatus, depositis vestibus, solo excepto indusio, nudis pedibus, detecto capite, facem accensam manu gestans, praeeunte praecone, totam urbem sic obivit: deinde a Magistratu supplex veniam petiit, librum ipse suum in ignem abjecit, ac jurejurando promisit, non abiturum se Geneva, nisi prius a Magistratu veniam impetraret.

Sed praeclarus iste Apostolus Arianus, postquam tam insigni palinodia et inconstantia renascentem Arianismum decoraverat, voluit etiam eundem ornare perjurio. Quare Geneva clanculum se proripuit, et cum apud Gallos, Helvetios, Polonos, aliasque gentes Arianismum suum propagare conatus esset, et ad primum perjurium, alterum, ac tertium addidisset, tandem anno undecimo a morte Serveti apud Bernam Helvetiorum a Zvvinglianis comprehensus, et capitis damnatus, meritas suae temeritatis poenas dedit, qui tametsi, dum in vinculis et carcere servabatur, se Martyrem primum suae sectae esse jactaret ac diceret, Martires caeteros pro Christi gloria mortuos, se autem primum omnium pro eminentia Dei Patris mortem oppetere; tamen ubi nuntium mortis accepit, ita expavit atque expalluit, ut omnes omnino aditus supplicii evadendi quaesierit, paratus etiam doctrinam suam contemnere, si judicum animos inflectere potuisset. Exstant acta publica Genevensium in caussa Valentini, necnon integra historia de supplicio ejusdem a Bernensi Pastore conscripta. Ex quibus haec pauca, quae sunt commemorata collegimus.

Neque vero feliciorem exitum sortiti sunt Gentilis Symmistae, atque Collegae Matthaeus Gribaldus, Franciscus Lismaninus, atque alii, de quibus multa Theodorus Beza, praefatione ad librum Calvini adversus Gentilem. Siquidem Gribaldus peste correptus, atque ab omnibus desertus, ut canis interiit. Lismaninus Apostata Franciscanus in puteum semet praecipitem dedit. Franciscus David in vinculis agens, et in amentiam ac furorem versus ex hac vita migravit. Unus est Jacobus Palaeologus, qui singulari Dei benignitate, anno 1583. in urbe Roma, post multas disputationes et colloquia, tandem ad sanitatem rediit, et omnibus erroribus publice revocatis, Ecclesiae Dei reconciliatus est. Reliqui parentis sui Arii probrosam mortem imitati, infelicissime perierunt.

Porro genus hoc hominum tam aperte, tam libere, tam audacter, tam impudenter Arianismum, vel eo pejorem Paulianismum renovat, ut ipse Gentilis trium personarum ejusdem essentiae Trinitatem, novum idolum, turrim Babel, Deum fictitium ac Sophisticum appellare non dubitaverit; Gregorius Paulus unam Dei essentiam, sive unum Deum in tribus personis, Satanae stratagemata esse dixerit: Michael Servetus (quod certe horret animus cogitare) Cerberum tricipitem, et tricorporem Gerionem sacrosanctam Trinitatem appellaverit; Georgius Niger Symbolum Athanasii Satanasii Symbolum appellandum censuerit; in publico colloquio Petricoviae habito, Poloni Ministri Nicaenum Concilium improbaverint; Athanasium, Augustinum, aliosque Patres Catholicos repudiaverint; Constantinum, Gratianum, Theodosium pios Imperatores vituperaverint; et contra dolere se dixerint propter casum Arii discipulorum in eodem Concilio damnatorum, ac demum amplissime laudaverint tam ipsum Arium, discipulosque ejus, quam Constantium Caesarem fautorem Arianorum. Denique Franciscus David (ut ex epistola Blandratae refertur in confutatione judicii Polonicarum Ecclesiarum) eo usque progressus fuerit, ut diceret, sepeliendum esse Evangelium, et revertendum ad Moysem, ad Legem, et ad Circumcisionem: Mosen, et Moysis doctrinam esse lineam rectam: Christum autem Jesum, et ejus doctrinam indirectam. Neque voce solum et scriptis, sed etiam depictis tabellis fi-

dem suam toti orbi terrarum testatam esse voluerunt.

Prodiit enim nuper tabula ex ipsorum officina, in qua Ecclesia Catholica instar magni aedificii depicta cernitur, in cujus tecto Lutherus sedet cum suis, tegulasque et lateres longe projicit. Inde nudato jam tecto, Zvvinglius cum cohorte Sacramentariorum parietes magna vi demoliri pergit: sed ad fundamentum eruendum, atque adeo domum totam funditus evertendam ipsi Tritheistae, novique Ariani armati malleis, et ligonibus, omnique genere ferramentorum diligenter incumbunt, obliti videlicet Evangelicam illam, atque fidelissimam Christi vocem: *Et super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam, et portae inferi non praevalebunt adversus eam.* Sed de prioribus hostium copiis fatis multa, ni fallor, dicta sunt.

Veniamus ad posteriores. Rem magnam, ac pene incredibilem dicturus sum, sed nolo mihi prius fidem haberi, quam rem totam Solis luce clariorem effecero. Consurgunt hoc tempore undique Lutherani, Melanchthonici, Zvvingliani, Calvinistae, adversus Tritheistas: per omnem Germaniam, Galliam, Poloniam libri volitant contra Servetum, contra Gentilem, contra Blandratam, contra Gregorium Paulum, contra Ministros in Polonia atque Hungaria, vel Arianos,vel Samosatenos; novam hanc doctrinam quasi signum quoddam in medio propositum confodiunt telis librorum suorum. Ex Geneva Calvinus et Beza; ex Wittemberga Philippus Melanchthon; Ex Tiguro Simlerus ac Bullingerus; Ex Berna Benedictus Arelius; ex Lipsia Alexander Alesius, Ex Marpurgo Andreas Hyperius; Ex Polonia Stanislaus Sarnitius; Ex Hungaria Petrus Melius. Aliis ex locis Joannes Wigandus, Jacobus Scheckius, Franciscus Stancarus, et quis non? Atque hi omnes cum Papistis de Trinitate sentire, sex prima Concilia venerari, veteres Patres cum honore recipere, Sabellium, Samosatenum, Arium, Nestorium, Eutychetem, omnesque haereticos detestari se dicunt. Quis igitur non mirabitur, si tam istos, quam eos, quos ipsi pro magistris et quasi Prophetis colunt, Erasmum, ac Lutherum, vel Arianos, vel Sabellianos, vel Nestorianos, vel Eutychianos fuisse, demonstrare potuero?

Incipiamus ab Erasmo, quem Hungarici Ministri, in eo libro quem anno 1567. Joanni Regi obtulerunt, praecursorem Prophetae sui Serveti non sine caussa nominaverunt. Erasmus igitur in scholiis Tomi III. Epistolarum S. Hieronymi, Arianos dicit non tam haeresim docuisse, quam schismata fecisse, cum essent illi nostris numero fere pares, eloquentia, doctrinaque superiores. En patronum egregium Arianorum, qui ab haeresi illos vindicat, et doctiores Catholicis facit: quid restabat aliud, nisi ut Arianos Catolicos, et Catholicos haereticos diceret? Sed pergamus ad alia.

Praefatione in libros Hilarii: *Audemus* (inquit Erasmus) *Spiritus sanctum appellare Deum, quod Veteres ausi non sunt.* O mendacium incredibile! Nonne Hilarius ipse, in quem praefaris, ad finem librorum de Trinitate Spiritum sanctum rem creatam esse negat? et si res creata non est, quid aliud, quaeso, quam Deus est? Nonne Athanasius in disputatione cum Ario; Basilius libro de Spiritu sancto cap. 16. Nazianzenus Oratione in Heronem; Didymus in primo de Spiritu sancto; Ambrosius lib. 3. de spiritu sancto cap. 2. Augustinus lib. 1. contra Maximinum; Nyssenus in libro quod Spiritus sanctus sit Deus, et caeteri Patres omnes, et clarissime, et frequentissime Spiritum sanctum Deum nominant? Sed caetera videamus.

Annotatione in illud Roman. 9. *Ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in saecula.* Mirum est quid non agat Erasmus, quo se non vertat, quid non moliatur, ut hoc telum de manibus nobis extorqueat. Primum vocem (*Deus*) supposititiam vult videri. Deinde ait hunc locum non esse efficacem ad revincendos Arianos. Denique sic optime exponi posse docet, ut post illa verba: *Ex quibus est Christus secundum carnem:* interposito puncto, sequatur actio gratiarum, *super omnia Deus*, videlicet Pater, *sit benedictus in saecula.* An poterat manifestius Arianam caussam suscipere defendendam?

Annotatione in illud Ephes, 5. *In regno Cristi et Dei. Verum*, inquit, *id alias admonuimus, Patrem ex consuetudine sermonis Apostolici significari, quoties Deus absolute nominatur.* At hoc cum favet Arianis plurimum, tum est falsum aper-

tissime. Certe enim, ut alia interim loca paeteream, Actor. 20. cum Paulus ait: *Regere Ecclesiam Dei, quam acquisivit sanguine suo*, non Patrem, sed Filium Deum absolute vocat.

Annotatione item ad illud Philip. 2. *Non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo*: Primum cum Maximino Ariano exponit, *Non usurpavit sibi cum Deo aequalitatem.* Deinde addit: *Scio magnos auctores, Hilarium, Augustinum, ut caeteros taceam, sic interpretari, Non rapinam arbitratus est, quod esset aequalis Deo: nam quod erat naturae, non potuit esse rapinae, cum esset in forma Dei, hoc est, cum vere esset Deus: atque hanc praecipuam habent clavam, qua conficiantur Ariani, qui solum Patrem vere volunt esse Deum. Atqui si veris agere fas est, quid magni tribuit Paulus Christo, si cum Deus esset natura, intellexit id non esse rapinae, hoc est, novit seipsum? Illud autem compertum est, nusquam majorem vim fieri Scripturis sacris, quam ubi cum haereticis agentes nihil non detorquemus ad victoriam, tametsi non video quid hic locus proprie faciat adversus Arianos.* Quaeso te, Erasme, si mercedem ab Arianis accepisses, poterasne diligentius caussam illorum agere? Augustini Catholicam explicationem refellis, Maximini Arianam amplecteris. Hunc locum praecipuam esse clavam Catholicorum contra Arium non negas, et tamen hanc ipsam clavam nihil valere dicis; quid ergo restat, ut dicas, nisi meliorem esse caussam Arianorum, quam Catholicorum? Quid si tuam illam Annotationem his addamus, quam fecisti ad postremum caput epistolae primae sancti Joannis? nonne eo loco totis viribus contendis verba Domini: *Ego et Pater unum sumus*; et illa discipuli: *Et hi tres unum sunt*, non de unitate naturae, cum omnibus Patribus sed de vinculo charitatis, cum Arianis intelligi debere? et in operibus sancti Augustini ad marginem libri primi contra Maximinum, ubi una atque eadem asseritur Dei natura, quis notationem illam adjecit, *non una numero*, nisi Erasmus? et quid manifestius dixerunt unquam Tritheitae?

Sed mittamus Erasmum, atque ad Lutherum veniamus. Martinus igitur Lutherus contra Jacobum Latomum scribens: *Anima mea*, inquit, *odit hoc verbum ὁμοούσιος*. Quid, quaeso, vel sentiret, vel diceret aliud Arius, si ab inferis nunc exsisteret? Nam tota illa tragoedia, quae Ecclesiam tot annis misere vexavit, ac vastavit, propter hanc unam vocem excitata est; cum Patres Catholici nihil aliud suis libris et Conciliis conarentur, quam hanc sententiam stabilire, quae Christum homousion Patri esse docet, Haeretici contra nihil aliud decem conciliabulis suis, igni quoque et ferro, armis et exercitibus molirentur, quam vocem hanc eandem abolere.

Sed audiamus inauditam calumniam et mendacium ejusdem Lutheri. In eodem contra Latomum libro affirmat, hanc ipsam vocem S. Hieronymo displicuisse, quod nescio quid veneni latere in syllabis arbitraretur. Neque hoc Luthero per incogitantiam, aut lapsum calami excidisse putemus: id enim rursum repetit in libro de Conciliis in haec verba: *Sanctus Hieronymus vehementer perturbatus lamentabiles literas scribebat ad Episcopum Romanum Damasum, et cupiebat expungi vocabulum ὁμοούσιος*. Quid faciemus hominibus istis, qui caussam non querunt tueri suam, nisi fraudibus et mendaciis? Nam S. Hieronymus eo loco, quem Lutherus adducit, qui est in epistola priore ad Damasum de hypostasibus, in voce hypostasis, non in voce homousios, venenum latere dicit, quod ea vox ambigua sit, et tam personam, quam substantiam significare possit. Tantumque abest, ut S. Hieronymo vox homousios displicuerit, ut potius solo metu, ne ea vox nobis eriperetur ab Arianis, tres hypostases dicere formidaverit. Itaque epistolam totam in haec verba concludit: *Obtestor beatitudinem tuam per crucifixum mundi salutem, per homousion Trinitatem, ut mihi epistolis tuis sive tacendarum, sive dicendarum hypostaseon detur auctoritas.*

Quid, quod non solum nomen homousios, sed etiam nomen Trinitati Luthero displicuit, et ex Germanorum precibus illam precandi formulam submovit: *Sancta Trinitas, unus Deus, miserere nobis.*

Quid, quod non solum Ario, sed etiam Nestorio et Eutycheti plurimum Lutherus favit? Nam in magnis Postillis, in concione de Natali Domini, impe-

ritos quosdam, ait, Christum facere hominem omnipotentem. Quid autem est aliud, non esse Christum hominem omnipotentem, quam non esse Christum hominem Deum, sed duas esse in Christo personas, ut quondam impius haeresiarcha Nestorius praedicavit? In libro vero de Conciliis part. 2. *Mihi*, inquit, *paulo ante negotium fuit cum Nestorianis, qui pertinacissime contra me disputabant, quod Divinitas Christi non possit pati*. Et infra: *Oportet*, inquit, *dici, hic homo Cristus, haec caro et sanguis condidit coelum et terram*. Certe nomina divinitatis et carnis nomina sunt naturarum, non personarum, ergo si Luhtero divinitas patitur, si caro coelum et terram condidit; quis non videat a Luthero Christi naturas cum Eutychete confundi?

Ac, ut propensionem animi Lutheri iu hos summos duos haeresiarchas planius perspiciamus, in illo eodem de Conciliis libro. Nestorium et Eutychetem ex inscitia solum aliqua, et in modo loquendi lapsos dicit: nam alioqui utrique zelum bonum, animum sincerum, et fidem rectam tribuit. Totam vero caussam tumultus; et tragoediarnm illo tempore excitatarum in Episcopos Catholicos, Leonem videlicet et Cyrillum refert, et eo usque tandem progreditur, ut dicat vereri se, ne in extremo judicio aliqui haeretici sedeant judices, et Episcopi, qui eos in Conciliis damnaverunt, in aeternum pereant; tantum non aperte dicens, Nestorium et Eutychetem cum Christo judices futuros; sanctos vero Cyrillum et Leonem in aeternum perituros. Non vacat mihi haec portenta exagitare, nec est opus, cum ipsa per se satis aperte clament. Unum tantum addam; si Nestorius zelum tam bonum, et animum tam sincerum habuit, cur, ut Evagr us refert lib. 1. cap. 7. historiae suae, viventi Nestorio linguam totam vermes divinitus immissi tam horribiliter corroserunt?

Transeamus ad Melanchthonem. Philippus Melanchthon in Locis communibus anno 39. in lucem editis fol. 8. *Necesse est*, inquit, *in Filio aliquid esse divinae naturae*. Et rursum fol. 10. *Necesse est in Christo aliquam esse divinam naturam*. Et in locis anni 45. fol. 35. de Spiritu sancto verba faciens: *Testatur*, inquit, *per Joelem Deus, non mitti creatam agitationem, sed aliquid essentiae Dei. Necesse est autem personam esse distinctam quae est aliquid Dei, et tamen non est Pater*. Philippo igitur aut multae sunt naturae divinae, et habent quod volunt novi Tritheistae, aut certe multae sunt partes divinae naturae, quae est antiqua haeresis aliquanto Ariana absurdior: de qua sic olim Augustinus in libro de haeresibus cap. 74. *Est*, inquit, *alia haeresis quae triformem sic asserit Deum, ut quaedam pars ejus sit Pater, quaedam Filius, quaedam Spiritus sanctus*. Porro in locis ejusdem anni 45. idem Philippus: *Non est quidem*, inquit, *lacerata, aut mortua divina natura, sed fuit obediens Patri, quievit, cessit irae aeterni Patris*. Quid clarius pro Ariana haeresi dici poterat? Nam si natura divina Filii Patri fuit obediens, certe non est una Patris et Filii natura, nec est Deus Filius Deo Patri aequalis: qua sententia nihil jucundius novi Ariani audire potuerunt.

Sed jam si placet, Calvinum inspiciamus. Is igitur in libro adversus Gentilem, in refutatione decimae protheseos, non veretur Valentino concedere nomen Dei κατα ὑπεροχὴν, idest, per excellentiam quandam soli Patri attribui: at si pater est per excellentiam Deus, quomodo non major est Filio? Rursum ibidem affirmat, non esse veritati contrariam sententiam illam Gentilis, Deum habuisse vim generandi Filium, ac propagandi Spiritum sanctum, quia voluit; at Deum quidem volentem genuisse Filium, non absurde dicitur: sed genuisse quia voluit, et quod absurdius est, vim habuisse gignendi quia voluit; quis quaeso, sanus diceret? Ac si Filium suum Deus propterea genuit, quia voluit; non igitur necessario genuit; non est igitur Filius Patri aequalis. Nam qua ratione fieri potest, ut qui potuit non esse, aequalis sit ei, qui necessario semper est?

Quid, quod in libro eodem idem Calvinus ait, Filium personae respectu non nisi improprie creatorem coeli et terrae nominari, Patrem autem proprie? quod quid est aliud, quam Filium redigere in ordinem rerum creatarum? Estne hoc defendere, an prodere caussam Fidei? patrocinari, an praevaricari? haereticum refellere, an cum eo iocari, et ludere? Quid, quod ibidem ait, impropriam ac duram

esse locutionem Symboli Nicaeni: *Deum de Deo, lumen de lumine*? quod jam olim in Ario apud S. Vigilium his verbis Athanasius reprehendit: *Proprie Filius*, inquit, *proprie est Deus de Deo, lumen de lumine*. Jam vero in lib. Institutionum 2. cap. 14. verba illa Apostoli Pauli: Tunc et ipse Filius subjectus erit ei qui subjecit sibi omnia: ad utramque Filii naturam, videlicet, divinam et humanam referenda esse contendit, nec animadvertere potuit, aut voluit, non posse naturam divinam Filii Deo Patri subjectam intelligi, quin a Patris natura distincta, et ea longe inferior atque adeo res creata esse intelligatur. His accedit, quod permulta Scripturae loca, ac praesertim illum: *Ego et Pater unum sumus* ita Calvinus haeretico more exponit, ut novi Samosateni in publica disputatione de sententia hujus loci Calvinum judicem appellaverint. Multa restant dicenda, ego tamen brevitati studere cupio; itaque caeterorum errores indicabo potius, quam explicabo.

Henricum Bullingerum Zvvinglii successorem non puduit scribere in libro de Scripturae, et Ecclesiae auctoritate, tres esse in divinitate personas; non statu, sed gradu; non subsistentia, sed forma; non potestate, sed specie differentes. Certe personas divinas, gradu, forma, et specie esse differentes, vix Ariani ipsi dicere ausi essent.

Jam vero Petrus Melius, is qui in Transylvania pro Lutheranis adversus Blandratam, et Franciscum Davidem totos decem dies publice disputavit, in actione octava sic ait: *Scriptura distinguit Filium Dei a Filio hominis*. Et rursum: *Distinguitur*, inquit, *Filius ille aequalis Patri ab eo, qui non est aequalis*.

Quod idem Theodorus Beza confirmasse videtur, tum contra Brentium de omnipotentia carnis Christi, tum in altero contra Andream Jacobi, de hypostatica unione duarum in Christo naturarum: ubi apertissime docet, duas esse in Christo hypostaticas uniones, unam carnis cum anima, alteram Dei cum homine. Quod quid est aliud quam Nestorium jamdudum sepultum ab inferis revocare?

Stanislaus Sarnicius, quem Calvinus in epistolis ad Polonos mirifice laudat, cum in colloquio publico resideret, palam asseruit, et scribi etiam imperavit, solam divinam Christi naturam Pontificem, esse et Sacerdotem, humanam vero victimam, et sacrificium: ac propterea ratione officii, minorem esse Patre Filium, etiam in natura divina. Atquie haec ipsa verba legi possunt apud sanctum Augustinum in serm. Arian. proposit. 33. Ita pulchre nimirum Calvinistae, dum Arianos novos oppugnare se dicunt, Arianorum veterum et verba et sententias imitantur.

Jacobus Scheckius Brentianus in libro contra Tritheitas tam egregie Fidem propugnat, ut tamen dici nolit, tres esse in Deo hypostases, sed unam tantum cum tribus potentiis. At hoc non est vincere Arianos, sed vinci ac debellari a Sabellianis.

Joannes Wigandus in libro contra novos Arianos, Lutheri sententiam approbat, ac defendit, essentiam in divinis generare ac generari: Ex qua tamen sententia, velit nolit Wigandus, efficitur, aliam Patris, aliam Filii esse naturam, cum nihil possit seipsum gignere, nihil a seipso generari possit.

Quid jam de Brentio, Schmidelino, Kemnitio, ac caeteris dicam, qui dum in Christi carnem, omnipotentiam, omnipraesentiam, omniaque divina attributa conferunt, eam sine dubio cum divinitate confundunt? Quid item de Stancaro, ejusque sectatoribus, qui sic ad solum hominem Christum officium Mediatoris referunt, ut duas in Christo personas distinguere, ac ad castra Nestorii transire velle videantur?

Quid denique de Tigurinis, Genevensibusque Ministris, qui tanto ardore in Stancarum invehantur, ut interim ad scopulum ipsi longe duriorem naviculam suam allidant? Dum enim utrique naturae Christi Mediatoris officia tribuunt, divinam Christi naturam, et a Patris natura distinguunt, et rem creatam cum Arianis faciunt.

Quae cum ita sint, vides, credo, Lector, non minus hoc tempore cum Sabellio, Ario, Nestorio, Eutychete sentire Servetum, Gentilem, Blandratam, et caeteros qui palam se eos sectari ac defendere profitentur, quam Erasmum, Lutherum, Philippum, Calvinum, Bullingerum, Martyrem, Brentium, Bezam, Sarnicium, Scheckium, Wigandum, aliosque omnes qui eosdem se odisse ac detestari vocife-

rantur. Sed si vere, et ex animo eos execrarentur, non possent etiam ipsi se doctrinamque suam non execrari, cum id sane negare non possint, se illis ad progrediendum in castra Arianorum non modo occasionem aliquam dedisse, sed etiam portam latissimam patefecisse.

Quid enim, quaeso, Lutherani et Calvinistae respondeant, si cum eis ita agant Tritheistae: Cur nos filios vestros tanto furore parentes vexatis? Cur ferro et igni persequimini quos genuistis? Cur tam iniquo animo Evangelii vestri fructus colligitis? Nulli certe ex Papistis fiunt, sed quotquot Ariani sumus, ex vobis Lutherani et Calvinistae, omnes prodivimus. A vobis sane, non a Papistis didicimus, nihil omnino credendum esse, quod expresse in sanctis Literis non habeatur. Quia vero homousion, Trinitatem, essentiam, personam, relationem, proprietatem in Scripturis expresse non legimus, haec omnia damnare coacti sumus. A vobis didicimus, neque Patrum, neque Conciliorum, neque totius Ecclesiae, sed solius spiritus acquiescendum esse judicio. Nobis autem hoc spiritus dictat, nec possumus salva conscientia aliud credere, vel dicere. A vobis didicimus, Papam Antichristum, Episcopos, Monachos, Papistas denique omnes ad Antichristi membra pertinere. Quis autem credat Antichristum de Christo recte credere? ab Antichristo verum Christum praedicari? ergo si nobis constare vellemus, alium Christum quaerere debuimus. A vobis denique, non a Papistis didicimus, divinitatem Filii Patri obedire, illi sacrificare, et pati, et mori posse, aliaque sexcenta generis ejusdem; ex quibus profecto, nisi stipites essemus, omnia quae nunc docemus, colligere debuimus. Quid ad haec respondere debeant Lutherani, ipsis cogitandum relinquemus. Nos vero quae nostrae partes sunt, Deo bene juvante operam dabimus, ut haec tam blasphema, et horribilia dogmata, quae Fidem Christianam funditus evertunt, quaeque ad Mahumetismum viam sternunt ac muniunt, quam accuratissime, ac luculentissime fieri potest refellamus.

Ordo disputationis de Christo.

Quinque erunt partes hujus disputationis.

Prima, de Divinitate Christi.

Secunda, de Distinctione personali a Patre et Spiritu sancto.

Tertia, de Carne, sive Incarnatione Domini.

Quarta, de Anima ejusdem.

Quinta, de Officio Mediatoris.

Ordo primae quaestionis, quae est: An Christus sit unus numero Deus cum Patre et Spiritu sancto.

Quaestio haec prima et maxima est inter omnes quaestiones de Christo. Habebit autem partes sex.

Primo, explicanda erit sententia novorum Samosatensium, qui Servetum sequuntur.

Secundo, explicanda est sententia novorum Arianorum, qui sequuntur Valentinum Gentilem.

Tertio, probandum est, unam esse numero veram Divinitatem, sive unum tantum esse verum Deum.

Quarto, Christum esse illum ipsum verum Deum.

Quinto, Spiritum sanctum esse illum eundem verum Deum. Hinc enim sequitur, Christum esse unum numero Deum cum Patre et Spiritu sancto. Nam quod Pater sit verus Deus, omnes fatentur.

Sexto, solvendae sunt omnes objectiones adversariorum.

CAPUT PRIMUM

Explicatur sententia novorum Samosatenorum.

Quod ad primum attinet. Auctor novorum Samosatensium fuit Michael Servetus, qui innotescere caepit anno 1532. teste Surio: Anno vero 1555. Genevae combustus est. Sequuti sunt eum qui nunc in Transylvania praecipue sedem habent; quorum principes erant, Georgius Blandrata. qui adhuc vivit, et Franciscus David, qui anno 1580. cum Christum negaret esse invocandum, aut Ecclesiae curam habere, a Principe Transylvaniae ad perpetuos carceres damnatus fuerat, sed paulo post in phrenesim incidit, et post biduum extinctus est.

Sententia Servetianorum tria docet, et composita est ex tribus antiquis haeresibus. Primo asserit, nullam esse in Deo distinctionem personalem. Ita Servet. lib. 5. Trinit. pag. 189. et in respons. ad art. 1. et Ministri Transylvani lib. 2. cap. 4. Quod idem olim docuerunt Hermogenes, Praxeas, Noetus, Sabellius. Quorum omnium meminit Augustinus lib. 1. de haeres. Cap.41. Ac deinde etiam Paulus Samosatenus, et Photinus, teste Hilario, lib. de Synod. Secundo asserit, Christum ante incarnationem nihil fuisse, nisi in mente Dei per ideam. Ita Servetus lib. 3. Trinit. pag. 92. et Ministri Hungarici lib. 2. cap. 3. Quod idem olim docuerunt Ebion. et Cherinthus apud Irenaeum lib. 1. cap. 25. et 26. deinde Paulus Samosatenus, ac Photinus apud Augustinum haeres. 44. et 45. Tertio asserit, Christo homini communicatam a Deo divinitatem non per generationem aeternam,sed per unctionem gratiae et inhabitationem, ac proinde posse Christum dici Deum, sed Deum factum et temporalem, non aeternum. Ita Blandrata disput. 6. Albana, et Ministri lib. 2. cap. 7. Quod idem olim docuit Nestorius apud Theodoretum lib. 4. haeret. fabul.

Ac in his quidem omnes novi Samosateni conveniunt. Dissident autem inter se de iovocatione Jesu Christi, et in tres quasi sectas divisi sunt. Nam Franciscus David et multi ex Hungaricis Ministris docent, Jesum Cristum non esse invocandum, sed solum Patrem, qui solus est verus Deus, et solus hoc tempore curam Ecclesiae gerit. Exstant theses de hac re Francisci Davidis, et responsio ejusdem ad rationes Fausti Socini, qui theses illas confutaverat. Ipse autem Faustus asserit in confutatione jam allegata, Christum in precibus invocari posse, sed tamen addit, majoris esse perfectionis ad Deum Patrem recta accedere.

Denique Georgius Blandrata in thesibus, et Ministri Poloni in judicio quod ediderunt de caussa Francisci Davidis , docent, Jesum Christum non modo invocandum esse, sed etiam debere invocari: nec esse imperfectionem ad eum confugere. Accidit autem peropportune haec eorum dissensio, non solum quia, ut ait S. Hilarus, bellum haereticorum pax est Ecclesiae, sed etiam quia utraque pars ad miras angustias redigi coepit. Nam qui Christum invocandum esse docent, proferunt plusquam quinquaginta testimonia Scripturae, quibus adversarios repugnare ostendunt: qui vero non invocandum asserunt , certissima ratione demonstrant, adversarios secum ipsos pugnare, quippe qui nolint invocari sanctos, quia non sunt Dii veri, et tamen Christum invocari velint, quem iidem palam affirmant non esse Deum verum.

CAPUT II.

Explicatur sententia novorum Arianorum.

Quantum ad secundum.Sententia Valentini Gentilis, et aliorum, qui ejus comites, vel discipuli fuerunt, tria docet.

Primo, tres esse spiritus aeternos, Patrem, Filium, Spiritum sanctum, essentiali numero differentes; ita docet ipse Gentilis prothesi 20. et refert hoc idem Benedictus Aretius initio historiae de supplicio Valentini Gentilis: quae sententia fuit olim Peratarum apud Theodoretum lib. 1. cap.18. haeret. fabul. Isti enim dicebant, Trinitatem esse tres Deos, tres mentes etc. Fuit etiam Joannis Philoponi, ut referunt Suidas verbo Jo. Grammat. et Nicephorus lib. 18. hist. cap. 48, qui etiam cap. 46. dicit, Philoponum tempore Phocae Imperatoris vixisse circa annum Domini 604.

Idem docuit quidam Gallus tempore S. Anselmi

circa annum Domini 1090. adversus quem scripsit ipse B. Anselmus lib. de Incarn. Verb. Idem etiam circa annum 1190. docuisse videtur Abbas Joachimus: asseruit enim tres pesonas non esse unam rem.sive unam essentiam numero, sed solum per collectionem, sicut multi Fideles dicuntur una Ecclesia. Id patet ex Concil. Lat. sub Innoc. III. cap. 2. Denique eodem accessit, teste Bernardo Luceburgensi, Raimundus Lullus, circa annum Domini 1260. qui docuit,tres persouas tres essentias esse. Secundo, docuerunt Gentilis et socii ejus, has tres personas non esse aequales, sed Patrem longe esse eminentiorem caeteris, ita ut ipse essentiator, caeteri duo essentiati dici debeant. Ita Gentilis lib. Antidot., antid. 3. fol. 26. ubi ait, proprium esse Patris ut appelletur unus, et solus Deus. Similia vide prothesi 8. 10. 22. 24. 38. et 40. Itaque novi Tritheitae jam a Philopono ad Arium declinaverunt. Arius enim primus fuit, qui Filium minorem Patre esse docuit, teste Epiphanio haeres. 69. Exortus est autem Arius circa annum Domini 324., teste Thodoreto lib. 4. de haeret. fabul: Tertio, docuerunt, Filium Dei non esse ex nihilo, neque in tempore genitum, sed ab aeterno, et ex Patris substantia. Id habet Gentilis prothesi 11. et 21. quae sententia fuit recentiorum Arianorum: nam ut S. August. docet lib.6. Trinit. cap. 1. posteriores Ariani Filium aeternum esse concesserunt, tametsi contrarium senserat Arius. Unde etiam Maximinus apud August. lib. 1. confitetur Filium non ex nihilo, sed ex Patris substantia genitum, juxta sententiam Concilii Ariminensis. Non erit fortasse abs re, si aliquas ex prothesibus Valentini hic subjiciamus, ut Lector novorum Arianorum sententiam ex ipsis eorum verbis certius cognoscat. Prothesis *6. Pater non est hypostasis, sive persona in uno Deo; sed, teste Apostolo, est unus ille Deus, a quo omnia. 7. Solus Pater est unus Deus, id est, sine ullo principio, aut origine inventus; 8. Solus αυτοθεος, id est a nullo superiore numine essentiatus, sed a seipso Deus. 9. Qui unum Deum in tres proprietates, seu personas distinguit, vel sibi praestigias facit, vel necessario unius Dei substantiam dividit, atque discerpit. 10. Deus habuit vim generandi, ac propagandi, quia voluit: ideoque et λογον ante saecula genuit, et spiritum propagavit. 11. Æterna λογs substantia, principium et originem habet a Deo, quatenus genita ac distincta sit, non quatenus sit: non enim est ex nihilo creata, aut de aliqua non extante materia facta, sed de immensa substantia illius summi Dei genita. 20. Genitus a genitore substantiali numero differt, non potestate, sententia, aut diversitate naturae. 21. Unus Deus, et λογος ejus duae sunt ejusdem naturae substantiae intelligentes, id est, duo aeterni spiritus consubstantiales, congruo gradu, ordine, et proprietate distincti. 22. Plures spiritus immensae substantiae esse non possunt. 24. Solus Pater est spiritus αγενητος, universitatis auctor, immensaeque sustantiae: Filius vero spiritus est, ex Deo ineffabiliter genitus, paternae voluntatis exequutor, ac pro generationis modulo circumscriptibilis genitus. 33. Confusio trium in unum et eumdem numero spiritum, fundamentum et origo omnium errorum fuit.*

CAPUT III

Deum unum numero esse, ex Scripturis et Patribus demonstratur.

Quantum ad tertium, probanda est unitas numerica Dei contra Peratas, Philoponum, Joachimum, et hujus tempori Tritheitas.

Probatur primo Scripturis, in lege Deut.4. *Dominus*, inquit Moses, *ipse est et Deus, et non est alius praeter eum.* Et paulo post: *Scito ergo hodie, et cogitato in corde tuo, quod Dominus ipse est Deus in coelo sursum, et in terra deorsum, et non sit alius.* Cap. 6. *Audi Israel, Dominus Deus noster Deus unus est.* Et cap. 32. *Videte quod ego sim solus, et non sit alius praeter me.*

Nec possunt haec referri ad unitatem specificam: nam qui loquitur in Scripturis non est Deus universalis, neque ipsa species Dei, sed est Deus quidam singularis, ut patet, cum sola singularia sint in re, et loquantur atque agant: at singularis Deus falso dicit se esse unum et solum Deum, et praeter se non esse alium, si inveniuntur alia individua ejusdem speciei. Nec enim vere dicere potuisset Adam postquam filios genuerat; Ego solus homo, praeter me nullus est homo, etc.

Idem probatur ex libris historialibus 1. Reg. 2. *Non est sanctus ut est Dominus, neque enim est alius extra te.* 3. Reg. 8. *Deus Israel, non est similis tui Deus in Coelo desuper, et super terram deorsum.* At quare Deus Israel non habet similem, si sunt duae aliae individuae naturae sub eadem specie? Idem probatur ex Psalmis: Psalm. 17. *Quis Deus praeter Dominum, aut quis Deus paeter Deum nostrum?* Psalm. 82. *Tu es Deus solus.* Idem ex Prophetis. Isa. 43. *Ante me non est formatus Deus, et post me non erit. Ego sum. Ego sum Dominus, et non est absque me Salvator.* Et cap. 55. *Ego Dominus, et non est amplius, extra me non est Deus.* Et infra *Numquid non ego Dominus, et non est ultra Deus absque me? Deus justus et salvans non est praeter me.*

Similia passim docent omnes Prophetae. Idem ex Sapientialibus. Sap. 12. *Non enim est alius Deus, quam tu.* Eccl. 1. *Unus est altissimus.* Idem patet ex Evangelio, Matt. 4. *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies.* Marc. 12. *Unus est Deus, et non est alius praeter eum.* Jo. 17. *Ut cognoscant te solum verum Deum.* Est enim sensus, *Tu habes Deitatem, quae sola est vera Deitas*; non ergo invenitur alia Deitas.

Denique ex Apost. 1. Cor. 8. *Scimus quod nullus Deus, nisi unus.* Item ibidem: *Nobis unus Deus.* Gal. 3. *Mediator autem unius non est, Deus autem unus est.* Ephes. 4. *Unus Deus, unus et Mediator Dei et hominum.* 1. Timot. 6. *Qui solus est potens, Rex Regum, et dominus dominantium.*

Porro ex his omnibus et singulis locis aperte colligi, unum numero esse verum Deum, non unum specie, ex similibus loquutionibus potest intelligi. Non enim de uno aliquo homine, recte diceremus,

iste est solus homo: aut iste solus est verus homo: aut praeter istum nullus est homo; aut iste homo et nemo alius: cujus rei non potest reddi alia caussa, nisi quia natura humana non est in uno solum individuo, sed in multis. Rectissime autem de Sole, cui una tantum natura individua est, dicimus, iste solus est verus Sol, unus est in mundo Sol, praeter eum non est alius Sol etc.

Secundo, probatur ex Patribus. Ac primum omnes Patres passim dicunt, esse unum Deum, ut Justinus lib. de rect. Fide, August. lib. 1. cont. Maximin. et alii. Et de hoc non est dubium: sed quia possent respondere, Patres dum dicunt unum esse Deum, loqui de unitate specifica, non numerica; propterea multis modis ex doctrina Patrum demonstrabimus, unum numero esse Deum. Primo, si multa essent individua divina, ut illi volunt, possent quidem illa dici unus Deus, idest una species divina, sicut Porphir. dicit cap. 2. plures homines sunt unus homo, idest una species humana, at non posset tamen negari, quin etiam recte dicerentur plures Dii, sicut recte dicimus, Adam, Abel et Cain sunt tres homines: at Patres perpetuo negant, tres personas esse tres Deos; unum igitur numero Deum esse volunt. Quod negent, patet ex Athanas. in Symb. *Deus Pater, Deus Filius. Deus Spiritus sanctus; et tamen non tres Dii, sed unus est Deus.* Cyril. lib. 9. in Jo. cap. 30. *Eadem*, inquit, *substantia Deitatis est, quare non tres, sed unum Deum praedicamus.*

Basilius scripsit Orat. in eos, qui calumniantur nos, quod tres Deos dicamus. Nissenus librum scripsit ad Ablabium, non oportere dicere tres Deos. Augustinus lib. 2. cont. Maximin. cap. 1. *Tene*, inquit, *cum catholica fide, Patrem quidem non esse, qui Filius est; et Filium non esse, qui Pater est: et Deum esse Patrem, Deum esse Filium: verumtamen ambos simul, non duos Deos esse, sed unum.* Et ibidem dicit, Arianos non ausos esse dicere duos, licet hoc sentirent: *Sed*, inquit, *duos Deos a vobis coli, quamvis non negaveris, tamen non ausus es confiteri. Sensisti enim, duos Deos esse colendos, christianas aures ferre non posse etc.*

At cur non possunt id ferre christianae aures, si vere sunt duo Dii numero? Ambr. lib. 1. de Fide, cap. 3. *Deus in Deo est, sed non duo Dii.* Et ibidem saepius repetit, idem omnino esse Patris et Filii Divinitatem: et addit, naturam ipsam clamare unum esse Deum, sicut unus est mundus. Similia in omnibus Patribus invenientur. Secundo, Patres negant, numerum inveniri in Divinitate, et solum in proprietatibus personalibus eum admittunt: at certe non posse Divinitatem numerari falsum esset, si Divinitas non esset una numero. Nazianz. Orat. 3. de Theol. *Tria haec*, inquit, *unum, si Divinitatem spectes: et unum tria, si proprietatum rationem habeas.* Fulgentius de Fid. ad Pet. cap. 1. *Trinitas*, inquit, *ad personas refertur, Unitas ad naturam.* Certe Trinitas ista numerica est, non specifica, etiam secundum adversarios; ergo opponitur unitati numericae. Athanasius in Symb. *Fides autem Catholica haec est, ut Unitatem in Trinitate, et Trinitatem in Unitate veneremur:* et statim explicat Trinitatem esse personarum, Unitatem divinitatis, Basil. epist. 141. ad Caesarium dicit, ab essentia Dei omnem numerum rejiciendum. Ubi tamen nota, quod cum dicit, Deum non esse unum numero, vult dicere, Deum non esse compositum, ita ut contineat in se numerum verum ex multis unitatibus constantem. Nissenus in lib. de Trinit. ad Eustach. *In multitudinem*, inquit, *extendere numerum Deitatum, eorum dumtaxat est, qui laborant errore multitudinis Deorum.* Ambrosius lib. 1. de Fide, cap. 2. *Unitas potestatis excludit numeri quantitatem, quia unitas numerus non est.* Hormisda in epist. ad Justin. cap. 2. *Etsi*, inquit, *admittit numerum ratio personarum, unitas tamen non admittit essentiae separationem.* Concilium Toletanum 11. cap. 1. *In relationibus personarum numerus cernitur, in divinitatis vero substantia, quid enumeratum sit non comprehenditur.* Anastasius Antiochen. lib. 1. de rect. dogmat. *Trinitatem*, inquit, *dicimus non essentiarum, sed personarum: unum enim Deum glorificamus, non numero personarum, sed natura; quod enim est Dei, hoc prorsus unum numero est.* Et infra: *Itaque sancta Trinitas essentia quidem unus Deus est, numero autem Trinitas.* Vide libros hujus auctoris in Biblioth. sanct. Patr. tom. 8.

Tertio, Patres saepe vocant Deum singularem, aut naturam ejus individuam. Justinus in lib de Monarch. Dei, probaturus unum esse Deum *Ex Poetis gentilium*, inquit, *ac primus* Aeschylus *de Deo singulari vocem protulit.* Et ex ipso titulo libri de Monarch. Dei, satis ostendit Justinus, se unum Deum singularem agnoscere. Monarchia enim non potest dici regimen multorum ejusdem speciei, sed unius singularis tantum. Item Athenagoras in apol. pro Christ. *Sed omnis sermo*, inquit, *noster, Deum unum celebrat etc.* Nazianz. Orat. ad Evagr. de Divin. *Individua*, inquit, *summi Numinis natura est.* August. lib. 1. cont. Maxim., sive Collat. cum Maxim. circa med. *Pater, Filius et Spiritus sanctus unum propter individuam eandemque naturam.* Ambros. lib. 1. de Fide cap. 2. *Cum igitur*, inquit, *pluit Dominus a Domino, unitatem divinitatis agnosce: operationis enim unitas non facit pluralem Divinitatem.*

Quarto, Patres non semel negant, Deum esse unum specie. Cyrillus lib. 11. in Jo. cap. 20. in fine, postquam dixerat, Apostolos inter se consubstantiales esse, et similiter Patrem et Filium inter se, addit: *Licet consubstantialitas non aequali ratione de nobis, ac de Patre et de Filio dicatur.* At de nobis vere et proprie specifice dicitur consubstantialitas; igitur de divinis personis non specifice, sed numerice dicitur. Augustinus lib. 7. Trinit. cap. ult. quaerit: an essentia divina sit genus, an species, et utrumque negat; idque propter duas rationes. Primo, quia tametsi genus, ut animal, dividatur in species, hominem, equum, leonem: et species, ut homo, dividatur in individua, Abraham, Isaac, Jacob, et caeteros homines singulares: tamen unum animal et unus homo singularia sunt, nec possunt dividi in inferiora: at essentia Dei dicitur una essentia, et Deus dicitur unus Deus; igitur Deus in plura individua non dividitur,

Secundo, quia tres homines plus valent, quam duo, et duo quam unus: at non plus sunt in Deo tres personae, quam duae, vel una; non igitur tres personae sunt tres Dii ejusdem speciei.

Quinto, Patres dicunt, esse mysterium ineffabile, quomodo tres personae sunt unus Deus: at si essent unus Deus specie, nullum esset mysterium. Nazianz. in Orat. ad Evagr. conatur ostendere multis similitudinibus, quomodo una et simplex natura Dei sit communis tribus: at nulla quaestio esset, si natura divina esset una specie. Idem Orat. in Heron., seu Maximum, secundum alios: *Nunc vero,* inquit, *satis habe docere Trinitatem in Unitate, et Unitatem in Trinitate, cujus et divisio et conjunctio plane admirabilis sit.* Augustinus lib. 1. in Maximin., sive Collat. cum Maximin. ante med. *Ipsa,* inquit, *Trinitatis ineffabilis et excelsa conjunctio unum Deum ostendit, unum Dominum.* Idem lib. 7. Trinit. cap. ult. postquam diu disputavit, quomodo tres personae sunt una essentia, et removit omnes similitudines, concludit: *Si intellectu capi non potest, fide teneatur.*

Sexto, Patres, ut Basilius Orat. contra Sabellium et Arium. Nazianzenus Orat. de Nat. Dom. Ambrosius lib. 1. de Fid. cap. 1. et 2. dicunt, Sabellium ad Judaeos, Arium ad Paganos pertinere; Ecclesiam vero mediam viam tenere, quae nimirum nec unam personam credat cum Judaeis, nec plures naturas cum Gentilibus. At Ecclesia non vere medium tenebit, si naturam divinam multiplicet: sic enim nihil commune habebit cum Judaeis, et plane conveniet cum Gentilibus, quorum plerique Deos ejusdem speciei colebant, ut Jovem, Martem, Mercurium etc. Adde, quod Patres docent, Gentiles etsi vulgo plures Deos colerent: tamen unum Deum naturaliter cognoscere potuisse, sicut re ipsa Philosophi unum Deum cognoverunt, et ea ex parte quasi naturaliter Christiani fuerunt: at si Patres de uno Deo, non numero, sed specie loquerentur, nihil dicerent; nam vulgus Deos coelestes non solum ejusdem speciei, sed etiam consanguineos faciebat. Unde est illud Virgilii tam crebro repetitum, et ex Homero desumptum: *Divum Pater atque hominum Rex.*

Patet hoc in primis ex testimoniis plurimis et clarissimis veterum Poetarum, ex quibus Justinus librum de Monarchia Dei composuit, et in apolog. ad Antonin. dicit, Socratem et Platonem fuisse in hac parte Christianos. Athenagoras idem ostendit, adducens etiam testimonia multa veterum Ethnicorum in apolog. pro Christ. Irenaeus lib. 2. cap. 5. dicit, ab omnibus posse naturaliter cognosci unum esse Deum. Tertullianus in apolog. cap. 17. dicit, etiam cultores idolorum, cum in angustiis sunt, attollere oculos ad coelum, et oblitos Deorum, unum Deum naturaliter invocare. Idipsum docet Cyprianus tract. 4. de vanitate idol. Arnobius lib. 2. cont. Gent. *Da,* inquit, *verum judicium, et haec omnia circumspiciens, quae videmus, magis an sint Dii caeteri dubitabit, quam in Deo cunctabitur, quem esse omnes naturaliter scimus, sive cum exclamamus, O Deus, sive cum illum testem Deum constituimus improborum, et quasi nos cernat, faciem sublevamus ad coelum.* Et lib. 3. cont. Gent. dicit, multos Graecos et Latinos Gentilium confutasse Deorum multitudinem, et in iis Cic. in lib. de nat. Deor. tam efficaciter demonstrasse, non posse esse plures Deos, ut non defuerint qui putarent, ex Senatusconsulto eos libros aboleri debere. Lactantius lib. 1. cap. 3. neminem esse dicit, qui si rationem consulat, non unum Deum esse intelligat: et probat: toto lib. ex Platone aliisque Philosophis. Similia vide apud Clementem in exhortat. ad Gent. Eusebium lib. 11. praepar. cap. 9. et Theod. lib. 2. de curan. Graec. affect.

Denique Paulus Orosius lib. 6. hist. cap. 1. dicit, communem sententiam sapientium esse, unum esse solum et verum Deum, caeteros autem qui dicuntur Dii, nihil esse, nisi unius illius servos et ministros. Quod idem fere scripsit Prudentius in ἀποθεώσει:

Consule barbati deliramenta Platonis,
Consule et hircosos Cynicos, quos somniat, et quos
Texit Aristoteles torta vertigine nervos:
Hos omnes, quamvis anceps labyrinthus et error
Circumflexus agat, quamvis promittere et ipsi
Gallinam soleant aut gallum, clinicus ut se
Dignetur praestare Deus morientibus aequum,
Cum ventum tamen ad normam rationis et artis,
Turbidulos sensus, et litigiosa fragosis
Argumenta modis concludunt numen in unum.

Tertio probatur rationibus. Prima ratio, Deus est summum ens, ut patet Exod. 3. *Ego sum qui sum;* igitur Deus est summe unus. Nam unum est passio entis, et proinde quo aliquid est magis ens, est etiam magis unum. Item, quo aliquid perfectius habet esse, eo longius abest a non esse, et proinde a divisione, quae est via ad non esse; ergo Deus est unus non specie, sed numero: nam haec est maxima unitas, quae non est ulterius divisibilis.

Secunda, Deus est suum esse, ut patet, tum ex eodem textu Exodi 3. *Ego sum qui sum;* tum etiam, quia Deus omnium consensu caret omni compositione; ergo in Deo idem est esse et essentia; ergo Dei natura non est multiplicabilis, et divisibilis in plura individua: nam esse proprium unius non potest ullo modo dividi, ut conveniat pluribus: sed esse hujus Dei, est ipsa essentia Dei; ergo nec essentia Dei est ullo modo divisibilis in plures.

Dices: argumento hoc tantum probari, non posse essentiam hujus Dei multiplicari: non autem essentiam Dei in communi. Respondeo: probari etiam de essentia Dei in communi. Pro quo nota, *esse,* sive *existentiam,* non esse aliquid abstrahibile ab inferioribus ut est natura, nec esse aliquid contrahibile per differentias, aut contrahens instar differentiae: sed esse ipsam actualitatem omnium quae sunt in re. Ex quo fit, ut in creaturis in quibus non est idem omnino esse et essentia, possit multiplicari unum sine altero: potest enim abstrahi a singularibus natura communis, remanente unicuique singulari sua existentia: at in Deo, ubi est omnino idem esse et essentia, sicut est proprium hujus Dei esse hunc Deum, ita est proprium esse Deum, nec potest abstrahi natura communis.

Tertia, Deus est altissimus, ut Scripturae passim docent, Psalm. 82. *Tu solus Altissimus.* Eccles. 1.

Unus est Altissimus; ergo unus tantum; nam si plures essent, vel essent aeque alti, et sic nullus qui supra omnes; vel unus altior caeteris, et sic ille solus esset unus Deus verus.

Quarta, Deus est ultimus finis omnium rerum, Prov. 16. *Universa propter semetipsum operatus est Dominus*. Et Apoc. 1. *Ego sum α et ω, principium et finis*; unus igitur tantum est Deus: nam si plures essent Dii, vel referrentur omnes ad unum, et ille tantum esset verus Deus: vel non, et tum nullus esset ultimus finis omnium.

Quinta, Deus est infinitus in essentia, potentia, sapientia etc. ergo unus numero: nam infinitum omnia comprehendit. Psalm. 144. *Et magnitudinis ejus non est numerus*.

Sexta, Si plures Dii, vel sine principio sunt omnes, vel unus ab alio: primum est impossibile, quia tunc essent multa principia prima disparata, et in varias partes mundum distraherent, saltem quia non necessario convenirent in una eademque voluntate: sed posset unus unum, alius aliud velle; unde etiam Ethnici vocabant Jovem Deorum parentem. Si est unus ab alio, vel creatione vel generatione. Si primum; ergo secundus est creatura; ergo non est Deus. Atque hinc videlicet Ariani recentiores, et Tritheistae non audent dicere, Filium esse creatum, cum Deum esse velint: quamquam secum ipsi pugnant, cum increatum Deum faciunt, et tamen alium Deum a Deo vero esse volunt. Si secundum, vel dedit totam substantiam, vel partem: si partem; ergo partibilis Deus: si totam; ergo habent eamdem Deitatem numero.

Septima, Deus est Rector mundi: *Tua autem, Pater, Providentia gubernat*. Sapien. 14. at simplex Monarchia est optimum regimen, quando inveniri potest Princeps bonus et sapiens, ut patet consensu omnium; id enim docent ex Christianis, Justinus Orat. paraen. ad Gent. Cyprianus tract. 4. ubi etiam probat, Deum esse unum hoc argumento, quia Monarchia est optimum regimen. Athanasius Orat. cont. Idol. Chrysostomus hom. ult. in epist. ad Hebr. Gregorius lib. 4. epist. 32. Ex Judaeis, Philo lib. de confus. lingu. Ex Gentilibus, Plato in polit. Aristoteles lib. 8. de morib. cap. 10. et in 12. Metaph. Plutarchus in Opusc. de form. Reipub. Homerus in 2. Iliados. Isocrates in Nicocle. Herodotus libro qui dicitur Thalia. Joannes Stobaeus serm. 45. ubi et alios permultos adducit. Deus igitur Monarcha est, idest unus et solus summus Princeps omnium rerum creatarum; ac proinde unus et solus verus Deus.

Atque ex his intelligi debent loca quaedam Patrum, quae alioqui paulo duriora esse videntur. Nam Basilius, Nyssenus, et alii interdum comparant tres divinas personas tribus hominibus, aut tribus angelis. Sed nihil aliud docere volunt, quam esse tria vera supposita, sive personas ejusdem naturae. Porro naturae identitatem longe esse majorem in tribus divinis personis, quam in tribus hominibus, aut in tribus angelis, etsi Patres illi non ubique dicant, tamen nunquam negant, et alicubi etiam dicunt, ut supra ostendimus: Vide s. Anselmum in lib. de Incarnatione, qui ex professo docet tres personas unum Deum numero.

CAPUT IV.

Divinitas Filii Dei asseritur.

Quantum ad quartum, probandum est, Filium Dei esse verum Deum, et proinde unum numero Deum cum Patre. Nam Patrem esse verum Deum nemo negat, et patet ex illo Jo. 17. *Ut cognoscant te solum Deum verum*. Est autem hoc diligentissime probandum: nam id negant hoc tempore tam novi Ariani, quam novi Samosateni, et praeterea omnes Judaei et Mahumetani. Proferemus novem classes argumentorum. Primam, ex Testamento veteri et novo. Secundam, ex veteri. Tertiam, ex novo. Quartam, ex nominibus Dei. Quintam, ex operibus. Sextam, ex attributis. Septimam, ex Patribus. Octavam, ex Sybillis. Nonam, ex miraculis.

Prima Classis ex utroque Testamento.

Primo afferemus testimonia, quae habentur in Testamento veteri, de unico et vero Deo Israel, et in Testamento novo exponuntur de Christo, ad quod argumentum nulla fingi potest solutio. Numer. 21. *Loquutus*, inquit Moyses, *populus contra Dominum et Moysen, ait: Cur eduxisti nos de Aegypto etc. Quamobrem Dominus immisit in populum ignitos serpentes etc.* Hic omnium consensu agitur de vero et summo Deo quem soli Judaei noverant: Et Servetiani et Gentilistae habent hoc pro axiomate, Deum Israel verum Deum, et eum esse solum Patrem: at 1. Cor. 10. Paulus ait illum ipsum, esse Christum: *neque tentemus*, inquit, *Christum, sicut quidam eorum tentaverunt, et a serpentibus perierunt*; igitur oportet Christum esse Deum verum, et unum omnino Deum cum Patre.

Secundus locus est Exod. 20. et Judae epist. Nam Exod. 20. dicitur: *Ego sum Dominus Deus tuus, qui te eduxi de terra Aegypti*; et Deut. 32. *Dominus solus Dux ejus fuit, et non erat cum eo Deus alienus*. At Judas ait: *Jesus populum de Aegypto salvans, secundo eos qui non crediderunt, perdidit: Angelos autem etc.* Notavit hoc argumentum etiam Beda in hunc locum.

Tertius locus Psal. 67. dicitur de Deo Israel: *Currus Dei decem millibus multiplex, millia laetantium: Dominus in eis in Syna in sancto. Ascendisti in altum, cepisti captivitatem, accepisti dona in hominibus*. Et hoc idem Paulus tribuit Christo ad Ephe. 4. *Unicuique nostrum*, inquit, *data est gratia secundum mensuram donationis Christi, propter quod dixit; Ascendens in altum, captivam duxit captivitatem, dedit dona hominibus*.

Quartus et quintus locus Psal. 96. *Adorate Deum omnes Angeli ejus*. Psal. 101. *Tu Domine initio terram fundasti: et opera manuum tuarum sunt coeli. Ipsi peribunt, tu autem permanes etc.* Utrumque locum Paulus applicat Christo, Hebr. 1. ubi illum probat majorem esse angelis, quia juxta Psal. 96. Angeli jubentur adorare Christum, et juxta Psal. 101. Christus dicitur creator coeli et terrae; quod angelis nullo modo convenit.

Sextus locus Isa. 6. *Vidi Dominum sedentem super solium excelsum, et elevatum, et ea, quae sub ipso erant, replebant templum. Seraphim stabant super illud: sex alae uni, et sex alae alteri; duabus velabant faciem, et duabus velabant pedes ejus, et duabus volabant. Et clamabant alter ad alterum: Sanctus. Sanctus. Sanctus Dominus Deus, plena est omnis terra gloria ejus.* Et infra: *Et dixit exercituum vade, et dices populo huic, excaeca oculos ipsorum, et cor eorum aggrava etc.* Non potuit clarius describi majestas summi Dei. Et quamvis adversarii soli Patri hoc tribuant, tamen Joannes cap. 12. exponit de Christo. Nam posteaquam posuit verba illa cap. 6. Isaiae: *Excaecavit oculos eorum, et induravit cor eorum, ut non videant oculis etc.* Subjungit: *Haec dixit Isaias quando vidit gloriam ejus, et loquutus est de eo.* Quare idem Jo. Apoc. 4. dicit, se audivisse clamantes: *Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus omnipotens, qui erat, et qui est, et qui venturus est*: at qui venturus est, nisi Christus?

Ipse est enim, de quo in Symbolo legimus: *Qui venturus est judicare vivos, et mortuos*; et de quo B. Paulus ad Philip. 3. *Salvatorem expectamus Dominum nostrum Jesum Christum.* Et 2. ad Timoth. 4. *Per adventum ipsius, et regnum ejus*; et infra, *non solum autem mihi, sed iis qui diligunt adventum ejus*; et Act. 1. Angeli dicunt: *Hic Jesus, qui assumptus est a vobis in coelum sic veniet etc.* Denique nihil frequentius in Scripturis repetitur, quam adventus Christi ad judicandum. Neque hinc colligi debet, sacrum Trisagium soli Christo convenire, cum ad Trinitatem Divinarum personarum sine dubio referatur. Nam verba illa, *Qui est et qui erat, et qui venturus est*; tribus modis exponi solent. Aretas graecus in 1. cap. Apocal. refert *Qui est* ad Patrem; *Qui erat* ad Filium; *Qui venit* (sic enim ipse legit) ad Spiritum sanctum: et non dissimili ratione posset, qui vellet, referre *Qui est* ad Patrem; *Qui erat* ad Spiritum sanctum; *Qui venturus est* ad Filium, Beda et Rupertes in 1. cap. Apocal. totum hunc locum de Patre exponunt, sed in Patre, propter naturae unitatem intelligunt etiam Filium et Spiritum sanctum. Optime autem Primasius, Haymo, et s. Thom. in 1. et 4. cap. Apocal. exponunt proprie de Filio, *Qui est* propter immutabilitatem; *Qui erat* propter aeternitatem; et *Qui venturus est*, propter aequitatem: ac (ut recte notat sanctus Thomas) quia Christus propter crucis supplicium a Judaeis credebatur extinctus, opportune sanctus Joannes de illo dicit, *Qui est*, vivus nimirum; et *Qui erat*, etiam antequam nasceretur ex Virgine; et *Qui venturus est*, ad impios, et infideles meritis poenis afficiendos. Sed tamen in Filio, qui solus visibiliter in judicio apparebit, venient etiam invisibiliter Pater et Spiritus sanctus. Auctoritas enim judicandi a tota Trinitate erit, quamvis ipsum judicium in forma humana solus Filius exercebit. *Pater*, enim *omne judicium dedit Filio.* Jo. 5.

Septimus locus Isaiae 8. *Dominus exercituum ipsum sanctificate, ipse pavor vester, et ipse terror vester: et erit vobis in sanctificationem: In lapidem autem offensionis, et petram scandali duabus domibus Israel, in laqueum et in ruinam habitantibus Hierusalem: et offendent plurimi, et cadent et conterentur.* Hic apertissime, etiam Judaeis omnibus consentientibus, vocatur summus Deus, et Dominus exercituum, quibusdam sanctificatio, quibusdam lapis offensionis, petra scandali, laqueus et ruina.

At hoc ipsum tribuunt Christo Lucas, Petrus, Paulus; nam Luc. 2. Simeon de Christo dicit: *Positus est hic in ruinam et resurrectionem multorum.* Et Rom. 9. *Quid ergo dicemus? quod gentes quae non sectabantur justitiam, apprehenderunt justitiam, justitiam autem quae ex Fide est. Israel vero sectando legem justitiae in legem justitiae non pervenit. Quare? quia non ex Fide, sed quasi ex operibus: offenderunt enim in lapidem offensionis. sicut scriptum est: Ecce pono in Syon lapidem offensionis, et petram scandali.* 1. Pet. 2. *Vobis honor credentibus, non credentibus autem lapis offensionis, et petra scandali.*

Octavus locus Isaiae 40. *Vox clamantis in deserto, parate viam Domino, rectas facite in solitudine semitas Dei nostri.* Haec de Deo Israel dicuntur ab Isaia. Nec enim Judaei alium Dominum et Deum suum absolute vocabant, quam unum verum Deum, ac praesertim Prophetae, aliique sancti viri: et tamen hanc vocem esse Joannem, qui paravit viam Christo, testantur omnes Evangelistae, Matth. 3. Marc. 1. Luc. 1. Joan. 1. Est igitur Christus ille Dominus et Deus Israel, quem solum Patrem adversarii faciunt.

Nonus locus Isaiae 45. *Ego Deus, et non est alius, in memetipso juravi, quia mihi curvabitur omne genu.* Rom. 14. *Omnes stabimus ante tribunal Christi. Scriptum est enim: Vivo ego, dicit Dominus quoniam mihi flectetur omne genu.* Vides quemadmodum Apostolo teste, Christus est ille Deus, praeter quem non est alius Deus.

Decimus locus Isaiae 41. 44. 48. *Ego sum primus, ego novissimus.* Haec dicuntur passim de Deo Israel. Apoc. 1. *Ego sum α et ω.* Et infra: *Ego sum primus et novissimus, et vivus, et fui mortuus etc.*

Undecimus locus Malach. 3. *Ecce ego mitto Angelum meum, et praeparabit viam ante faciem meam.* Hic etiam loquitur Deus Israel: nam omnes codices, Hebraeus, Graecus, Chaldaeus, Latinus, habent: *Ante faciem meam;* et tamen Christus ipse Matth. 11. ait, Angelum hunc esse Joannem Baptistam, qui praeparavit viam ante faciem Christi. Et Luc. 1. Zacharias ait: *Praeibis ante faciem Domini parare vias ejus.* Quid clarius? Cui enim Joannes viam paravit, nisi Christo?

Sed operae pretium erit videre, quid adversarii respondeant. Nam etsi non respondent ad omnia, tamen ad aliqua respondere conati sunt. Igitur Transylvani lib. 2. cap. 20. generatim respondent, posse de Christo exponi, quae de Deo dicuntur, quia Deus Christo suam deitatem communicavit. Deinde in particulari. Ad Primum respondent; sensum esse, *Non tentemus nos nostrum Christum, sicut illi tentaverunt Deum suum.* Vel, *Ne tentemus re ipsa Christum, sicut illi tentaverunt in figura eundem Christum.* Nam in eodem loco di-

citur, omnia contingebant illis in figura. Ad secundum non vidi responsionem. Ad Tertium respondent Franciscus David, et Blandrata disput. 5. Alb. illa verba *Ascendens in altum* esse prophetiam de Christo futuro, non autem hoc dici de Deo Israelis. Ad Quartum respondet Franciscus David disput. 3. et Blandrata disput. 6. Alb. Christum esse adorandum, quia Deus id jussit, non tamen ut altissimum, sed ut altissimi Filium.

Ad Quintum respondent Ministri Transilvani lib. 2. cap. ult. et Franciscus David disput. Alb. tertiae diei, verba illa, *Et tu Domine initio terram fundasti* de solo Patre debere intelligi, etiam ad Heb. 1. voluisse enim Paulum ostendere, Christum esse Filium veri Dei, et ideo apostrophen fecisse ad Patrem dicendo: *Et tu Domine etc.* Et probant hoc, quia alioqui pugnaret Paulus primo cum Symbolo Apostolorum, ubi Pater solus dicitur creator coeli et terrae. Secundo, pugnaret cum Christo, qui saepissime Patrem suum vocat creatorem coeli et terrae, Matth. 11. *Confiteor tibi Pater Domine coeli et terrae etc.* Tertio, quia pugnaret secum, quia jam dixit, saecula esse facta per Filium; non ergo Filius condidit coelum, sed per Filium Pater. Quarto, quia inepte conferret Filium cum angelis, si Filius esset creator, cum inter creatorem et creaturam nulla sit comparatio.

Ad Sextum ex Isa. 6. et Joan. 12. respondet quidam Basilius in disput. 2. Alb. fuisse illam visionem in figura: nam Deum, ut est in se, nemo vidit unquam: et ideo nihil inde probari. Ad Nonum, insinuat solutionem Franciscus David disput. Alban. 8. ubi dicit, Christo curvari omne genu, non quia sit ille Deus altissimus, qui loquitur Isaiae 45. sed quia Deus Christum hominem exaltavit, *et dedit illi nomen, quod est super omne nomen.* Philip. 2. idest, nomen Jehova: et *ut in nomine Jesu omne genu flectatur.* Ad Decimum ex illis verbis: *Ego sum primus et novissimus*, respondet Franciscus David disput. 3. Alban. et 8. illa verba non eodem modo accipi cum dicuntur de Deo Isai. 48. et cum dicuntur de Christo Apocal. 1. Nam in Apocalypsi intelliguntur de Christo homine, quia sequitur, *et fui mortuus etc.* Dicitur ergo Christus *Primus*, quia est exaltatus super omnia: *Novissimus*, quia est complementum operum Dei.

Sed haec omnia facile refelluntur. Ac primum, non ideo possunt exponi de Christo quae dicuntur in Testamento veteri de Deo Israel, quia Deus Israel cum Christo communicavit suam divinitatem. Nam si, ut ipsi dicunt, Christus antequam nasceretur ex Maria, non erat, et proinde Deus in tempore fecit Christum Deum; ergo quae dicuntur de Deo, non poterunt Christo ante illud tempus accommodari: at Paulus dicit 1. Cor. 10. a Judaeis in deserto, cum redirent illi ab Aegypto, tentatum esse Christum. Praeterea quaero: quomodo donaverit Deus Christo suam divinitatem? Nam non donavit gignendo illum ab aeterno: id enim ipsi negant: sed donavit, ut ipsi dicunt, per inhabitationem et unctionem: at hoc modo etiam angelis et hominibus sanctis donat Deus suam divinitatem, et tamen non possunt exponi de illis quae dicuntur de Deo in Scripturis. Praeterea inhabitatio Dei in Christo non potest facere Christum Deum, alioqui etiam palatium regium esset Rex: unctio autem non tribuit ipsam veram divinitatem, sed quandam participationem creatam, ut notum est; non igitur quae dicuntur de uno et solo vero Deo Israel, tribui possunt ei, qui solum unctione est Deus.

Nec Primi loci solutio aliquid valet, nam Paulus, et illorum tentationem, et nostram refert ad eundem Christum; non ergo possumus distinguere ac dicere, illos tentasse Deum, nos Christum. Quod autem addunt de figura, nihil est. Nam figurae Testamenti veteris sunt historiae verae ad literam, et secundum verborum proprietatem exponendae, quamvis aliquid aliud praeterea significent, ut patet ex toto isto cap. 10. epist. 1. ad Cor. Nam dicuntur filii Israel fornicati, et idola coluisse, ac propterea a Deo variis modis puniti, et in his omnibus figuram gessisse populi Christiani, qui similiter punietur, si similia peccata faciet: at certe proprie et ad literam illi fornicati sunt, idola coluere puniti sunt; ergo etiam proprie, et ad literam intelligendum est, quod Christum tentaverint. Adde, quod ideo solum Transylvani confugiunt ad figuras, ne cogantur admittere, Christum fuisse antequam nasceretur ex Virgine: at Paulus ibidem clarissime dicit, in deserto cum Moyse Christum (ut Deum videlicet, non ut hominem) Judaeis adfuisse: *Bibebant*, inquit, *de spirituali consequente eos petra: petra autem erat Christus*, idest, Judaei in deserto biberunt aquam de petra, sed non erat ea petra materialis, quae sua virtute potum praebebat, sed erat alia quaedam petra invisibilis et spiritualis, quae illis perpetuo aderat, eosque comitabatur, et omnia illis procurabat: ea vero petra erat Christus, et sic exponunt omnes, nec facile potest excogitari alius sensus.

Tertii loci solutio nihil valet. Nam etiam David Psal. 67. de futura Christi ascensione vaticinatur, et tamen de eodem Christo ibidem dicit, quod descenderit olim ad montem Syna, et pertransierit cum populo per desertum; et alia, quae non possunt convenire ei, qui non fuerit ante incarnationem. Unde recte Hieronymus et Theodoretus exponentes hunc locum dicunt, Davidem significare voluisse, unum atque eundem esse eum, qui descendit in montem Syna coram Judaeis olim, et postea in coelum coram Apostolis ascendit.

Quarti loci solutio non est solida, quia nos non argumentamur ex adoratione, sed ex eo quod Paulus dixit scriptum esse de Christo Psal. 96. quod constat, scriptum esse de Deo Israel. Hinc enim sequitur, Christum esse Deum Israel. Non enim ita ratiocinamur, Christus jubetur adorari ab angelis; igitur est Deus verus (quamquam et hoc est bonum argumentum, et eo utitur sanctus Paulus): sed hoc est argumentum nostrum. David in Psal. 96. dicit, Deum Israel adorari debere ab angelis: sed Paulus affirmat; Christum esse illum, qui ex sententia Davidis adorari debet ab angelis; ergo David; Paulo teste, Christum asserit esse Deum Israel.

Quinti loci solutio est mera corruptio Scripturae: nam Paulus non facit apostrophen ad Patrem, sed citat varia loca de Christo, et inter alia istum lo-

eum, ut patet ex illa particula conjunctiva *et*. *Ad Angelos*, inquit, *dicit, Qui facit Angelos suos spiritus, et ministros suos flammam ignis: ad Filium autem, thronus tuus Deus in saeculum saeculi, et tu Domine initio terram fundasti etc.*

Ratiunculae autem Transylvanorum levissimae sunt, et mirum est, non fuisse a Petro Melio refutatas. Ad Primam et Secundam dico: Patrem Christi esse creatorem, sed non sine Verbo suo, cum quo sicut est Deus unus, ita et unus creator. Ad Tertiam dico: non pugnare esse creatorem, et esse eum per quem Deus Pater creat. Nam idem Christus dixit Jo. 5. *Pater meus operatur, et ego operor*, et tamen etiam dicit Jo. 14. *Pater in me manens ipse facit opera*; itaque uterque vere creat, quia uterque habet in se omnipotentiam, et eandem omnipotentiam: dicitur autem Pater creare per Filium, non Filius per Patrem, quia Deus potentia et sapientia sua mundum creavit: Filius autem *Virtus et Sapientia Dei* a Paulo nominatur, 1. Cor. 1. et *Brachium Domini*, ab Isaia cap. 53.

Ad Quartam dico: Paulum conferre Christum cum angelis, quia dicturus erat, eum paulo minus ab angelis fuisse minoratum per passionem. Itaque ne putaremus Christum esse omnino angelis minorem, confert eum cum angelis, et ostendit, nullam esse inter eos comparationem, cum Christus sit Filius, angeli autem servi. Vide Athanasium Orat. 2. in Arianos.

Sexti loci solutio nihil valet, quia etsi Isaias non vidit essentiam Dei, tamen species illa, quam vidit, Deum Israelis repraesentabat: et cum Joannes dicat, ea specie demonstratum esse Christum, sequitur Christum esse Deum Israelis.

Noni loci solutio nulla est, quia Paulus Rom. 14. non solum Christo flectenda esse dicit omnia genua, ut dicit Philip. 2. sed addit, id scriptum esse, et citat locum Isaiae, ubi Deus Israel loquitur de se. Ex quo clarissime patet, Christum esse ipsum Deum Israel. Neque obstat quod dicitur Philip. 2. *Dedit illi nomen, quod est super omne nomen*: nam juxta Commentarium Ambrosii. Pater dedit Filio nomen super omne nomen per aeternam generationem: juxta alios omnes, dedit homini Christo post resurrectionem nomen super omne nomen, idest, nomen veri Dei, non quod antea id non haberet, sed quia non cognoscebatur: Deus autem ita clarificavit eum, ut totus mundus noverit, hominem illum crucifixum esse verum Deum. Et quod hic locus de manifestatione nominis intelligi debeat, patet, quia Christus id petiit, Jo. 17. *Pater clarifica me claritate quam habui apud te, priusquam mundus fieret*. Praeterea Philip. 2. id explicatur, cum dicitur: *Et omnis lingua confiteatur etc.* Denique etiam ante mortem Christus dicebatur Filius Dei vivi, Matth. 16. Jo. 11. et passim dicebatur Dominus Jo. 13. *Vos vocatis me Magister et Domine, et bene dicitis, sum etenim*. Non igitur propter mortem acquisivit nomen Filii Dei, aut nomen Domini, sed manifestationem ejus. Vide Cyrillum lib. 4. thesau. cap. 2. egregie hunc locum tractantem.

Decimi loci solutio similis est prioribus. Nam non ideo sumi debent haec verba *Ego sum primus et novissimus* aliter in Apocalypsi, quam apud Isaiam, quia dicitur in Apocalyp. *Et fui mortuus*: id enim contendimus, eum qui est mortuus secundum formam hominis, esse etiam verum Deum, aeternum, primum et novissimum secundum formam Dei, ut Isaias dixit: nam ad verba Isaiae Joannes respexit. Praeterea absolute vocatur Christus primus et novissimus, ut sunt absolute prima et ultima literae, α et ω. At si Christus solum sit primus inter creaturas, et complementum operum Dei, non erit simpliciter primus et ultimus, sed secundum quid tantum. Deus enim solus est simpliciter primum principium, et ultimus finis omnium rerum.

CAPUT V.

Secunda Classis ex veteri Testamento.

Primus locus Psal. 2. qui Psalmus de Christo intelligitur, tum quia Rabbi Salomon, et caeteri Rabbini de Messia exponunt, teste Galatino, lib. 3. cap. 7. tum etiam quia de Christo intelligitur Act. 4. 13. et Hebr. 1. et certe Paulus ad Hebr. 1. non adduceret ex hoc Psalmo argumentum contra Hebraeos, nisi scivisset, Hebraeos hunc Psalmum de Christo intelligere solitos. In hoc igitur Psalmo dicitur *Filius meus es tu, ego hodie genui te*: Ac ne putemus, Messiam esse Filium Dei per adoptionem, quo modo etiam Israel dictus est primogenitus Dei; subjungit; *Et nunc Reges intelligite, erudimini qui judicatis terram, apprehendite disciplinam etc.* Ubi nota, in hebraeo fonte, quem adversarii semper requirunt, esse נשקו בר *Osculamini Filium*, idest, in signum subjectionis osculamini manum Filii aut pedem. Neque obstat, quod LXX. verterint; *Apprehendite disciplinam*: illi enim ad sensum, non ad verba respexerunt; tunc enim adoramus vere Christum, cum ejus doctrinam recipimus.

Nota praeterea in sequentibus verbis: *Ne quando irascatur Dominus*, in Hebraeo non esse Dominum, sed referri ad Filium illa verba *Ne quando irascatur*, nimirum *Filius*. Ex quo intelligimus vocem *Dominum*, a LXX. additam, ad Filium esse referendam: de quo etiam intelligitur necessario id quod sequitur: *Cum exarserit in brevi ira ejus, beati omnes qui confidunt in eo.* Hic est jam argumentum, Messias est Filius Dei adorandus ab omnibus Regibus; et quibus ille irascitur, ii omnino peribunt, et qui in illo confidunt, ii beati erunt; ergo Messias est verus Deus. Nam solus verus Deus habet imperium vitae et mortis, 1. Reg. 2. Item in Scripturis passim in solo vero Deo confidendum esse dicitur, ut Hierem. 17. *Maledictus homo, qui confidit in homine*. Et infra: *Benedictus vir, qui confidit in Domino.*

Secundus locus Isaiae 48. *Audi me Jacob, et Israel, quem ego voco. Ego ipse, ego primus, et ego novissimus: manus quoque mea fundavit terram, et dextera mea mensa est coelos.* Et infra: *Accedite ad me, et audite hoc: non a principio in abscondito locutus sum: ex tempore antequam fieret, ibi eram, et nunc Dominus Deus*

misit me, et Spiritus ejus. Certum est, hunc missum non esse Patrem, tum quia Pater non habet a quo mitti possit, tum etiam quia Filius testatur se missum esse a Patre, Joan. 8. et a Spiritu sancto Lucae 4. et tamen videmus hunc ipsum missum esse illum Dominum Deum, qui fecit coelum et terram, et qui est primus et novissimus. Respondit ad hunc locum, quem objecerat quidam Paulus Thurius, Franciscus David, disputat. Alban. V. illa verba *Et nunc Dominus Deus misit me* dicta esse ab ipso Propheta de se ipso, quam explicationem a Vatablo accepit: Vatablus autem a Rabbinis.

Probat Franciscus David suam sententiam. Primo, quia si iste locus intelligeretur de Christo, Christus fuisset ante incarnationem. At 1. Joan. 4. dicitur, spiritus Antichristi esse, qui asserit Christum fuisse extra et ante carnem. Secundo, quia Paulus dicit Hebr. 1. Deum novissime loquutum esse in Filio. Isto igitur loco Isaiae non est Christus qui loquitur, nam dicit, se a principio locutum esse. Tertio, quia illud *Ibi eram* solet exponi a Catholicis *ibi*, idest, *in monte Syna*. At Galat. 3. dicitur Lex data in monte Syna per angelos, non per Christum. At istae rationes nihil probant, et mirum est, illum Paulum Thurium non potuisse eas refellere.

Ad Primum; Joannes non ait, Christum non fuisse ante carnem, sed ait, Antichristum esse, qui negat Christi incarnationem, ut negabant eo tempore Ebion et Cherinthus, et nunc ipsi Transylvani. Haec enim sunt verba Joannis 1. cap. 4. *Omnis qui confitetur Jesum Christum in carne venisse, ex Deo est, et omnis spiritus, qui solvit Jesum, ex Deo non est, et hic est Antichristus*. Quid est autem solvere Jesum, nisi dividere Verbum a carne, ac dicere, Filium Dei non esse factum vere filium hominis, sed solum in eo tanquam in templo inhabitasse? Quid vero est, Jesum in carne venisse, nisi Verbum Dei veram carnem in unitatem hypostasis suae assumpsisse, atque ita verum hominem factum ad homines venisse?

Ad Secundum; Paulus non negat, Dei Verbum loquutum ante incarnationem, sed tantum ait, Deum ultimo tempore loquutum esse corporali ore et voce per Filium incarnatum, qui olim loquebatur per ora Prophetarum.

Ad Tertium dico: Legem datam in Syna a Deo Patre, et Filio et Spiritu sancto, sed ministerio angelorum. Quod autem Isaias ad literam loquatur de Christo, patet primo ex Patribus: nos enim habemus consensum Patrum. Nam Origenes lib. 1. cont. Celsum ultra medium, Eusebius lib. 5. demonstrat. cap. 6. Athanasius in serm. de sanctiss. Deip. ultra medium, Chrysostomus de sanct. et ador. Spir. circa finem tomo 3. Ambrosius lib. 2. de Fide, cap. 4. Hieronymus et Cyrillus in hunc locum Isaiae, et Augustinus lib. 20. de Civit. Dei, cap. ult. ita exposuerunt. Praeterea textus ipse id clamat: *Ex tempore antequam fierent, ibi eram et nunc Dominus Deus misit me*, in Hebraeo habetur, מעת היותה שם אני ועתה. *a tempore essendi hoc, ibi ego*, et nunc Dominus Deus misit me, hoc est, *cum fierent, ibi eram*, et sic verterunt LXX. ἡνίκα ἐγένετο, ἐκεῖ ἤμην; vel *ante tempus essendi hoc*, idest ut vertit Hieronymus, *Antequam fieret, ibi eram*. Quid est autem illud *Essendi hoc*? Aliqui exponunt coelum et terram, ut Hieronymus, et tunc sensus est, *Antequam fieret*, vel *Cum fieret coelum et terra, ego ibi eram*. Et hoc certe non potest convenire Prophetae.

Alii intelligunt per illud *Hoc* Legem datam in Syna, et hoc etiam non convenit Prophetae in persona sua, quippe qui natus est multis saeculis post Legem datam, ne dicam post creationem coeli et terrae. Itaque duae explicationes nobis maxime favent. Alii exponunt de hac prophetia, ut sit sensus, *Cum fieret haec prophetia, ego aderam*. At ridiculum est: quis enim non est, ubi loquitur? Aliqui exponere possent de eversione Babylonis per Cyrum, nam de hac re paulo ante loquebatur Isaias: sed *ibi*, idest, *in Babylonia* non erat Isaias, cum id fieret, immo eversa est Babylon a Cyro ducentis annis post mortem Isaiae, et tamen hic loquitur de re jam facta cum ait *Cum hoc fieret*, vel, *Antequam fieret*. Restat solum ut dicant, Prophetam de improviso mutare personam, et cum dixisset in persona Dei *Antequam fieret, ibi eram*: jam in persona sua dicere *Nunc Dominus Deus misit me*. Sed obstat copulativa *Et*, quae habetur in textu graeco, hebraeo et latino. Cogit enim ea copula, et de eodem omnia intelligamus. Qui enim dixit *Antequam fieret, ibi eram*, subjungit *Et nunc misit me Dominus*. Alioquin si licet sine caussa fingere mutationes personarum, nihil unquam certi ex divinis Literis colligi poterit.

Tertius locus est Isaiae 35. *Deus ipse veniet, et salvabit nos. Tunc aperientur oculi caecorum, et aures surdorum patebunt. Tunc saliet sicut cervus claudus, et aperta erit lingua mutorum*. Hunc locum de Christo intelligi patet. Primo, quia Dominus Matth. 11. respondit discipulis Joannis: *Euntes renunciate Joanni etc. Caeci vident, surdi audiunt, claudi ambulant etc.*

Secundo, quia nunquam Deus per ullam Prophetam haec signa fecit. Qui enim tempore Testamenti veteris miracula fecerunt, sunt Moyses, Josue, Helias, Helisaeus, et ipse Isaias. At nulli eorum curarunt caecos, surdos, mutos, claudos, quae signa Isaias nominavit, et Christus passim fecit. Praeterea loquitur Isaias de tempore futuro: *Deus*, inquit, *ipse veniet etc.* at omnes illi Prophetae, qui signa aliqua fecerunt, ante tempora Isaiae fuerunt. Unde Dominus Jo. 15. *Si opera non fecissem, quae nemo alius fecit etc.*

Tertio, quia Patres sic exponunt. Irenaeus lib. 3. cap. 22. Cyprianus lib. 2. cont. Jud. cap. 7. Eusebius lib. 6. demonst. cap. 21. Hieronymus et Cyrillus in hunc locum Isaiae. Item Cyrillus lib. 4. in Jo. cap. 28. Augustinus lib. de quinq. haeres. cap. 6. Athanasius lib. de humanit. Verbi, ultra medium. Quod autem Dominus Deus, de quo hic est sermo, sit Deus Israel, patet, quia absolute Propheta dicit, *Deus ipse veniet*: nam Deos falsos et metaphoricos nunquam absolute appellant Deos Prophetae, et praesertim illud pronomen *Ipse* indicat verum Deum, non autem ministrum aliquem loco ejus venturum.

Quartus locus est Isa. 52. *Dicit Dominus: jugiter tota die nomen meum blasphematur, propter*

hoc sciet populus meus nomen meum in illa die, quia ego ipse, qui loquebar, ecce adsum. Quod is, qui initio loquitur, sit Dominus Deus, certum est, nam utitur nomine ineffabili, et conqueritur, quod blasphemetur nomen suum, et nominat se Deum Israel, et vocat Judaeos populum suum, ac denique dicit se esse, qui per Prophetas loquebatur, quae omnia soli Deo vero conveniunt.

Quod autem idem ipse sit Christus, probatur. Nam dicit *Ego qui loquebar, ecce adsum.* Quando enim quaeso, qui loquebatur olim per Prophetas adfuit praesens, ut per se loqueretur, nisi cum natus est Christus? Unde recte legitur haec prophetia in nocte natalis Domini, et omnia sequentia mirabiliter cohaerent. Nam statim Propheta, quasi videret Christum jam perambulantem montes Judaeae, et evangelizantem, subjungit: *Quam pulchri super montes pedes praedicantis pacem, annunciantis bonum?* Item: *Oculo ad oculum videbunt.* Et infra explicans fructus hujus adventus: *Consolatus est Dominus populum suum, redemit Hierusalem. Paravit brachium sanctum suum in oculis omnium gentium, et videbunt omnes fines terrae salutare Dei nostri.* Et infra: *Praecedet vos Domminus, et congregabit vos Deus Israel.* Denique sic exponunt Patres, Tertullianus lib. 4. in Marcion. ante medium. Eusebius lib. 6. demonstr. cap. 24. Ambrosius lib. 2. de Fide, cap. 3. Hieronymus et Cyrillus in hunc locum.

Quintus locus est Isaiae 45. *Haec dicit Dominus: Labor Aegypti et negotiatio Aethiopiae et Sabaim, viri sublimes ad te transibunt, et tui erunt: post te ambulabunt, vincti manicis pergent, et te adorabunt, teque deprecabuntur. Tantum in te est Deus, et non absque te Deus. Vere tu es Deus absconditus, Deus Israel Salvator.* Haec tam manifeste dicuntur a Domino Deo de Filio suo incarnando, ut Hieronymus in hunc locum scribat, nullum esse effugium a laqueis hujus Testimonii. Nam etsi in superioribus loquatur de Cyro; tamen quia Cyro non convenit illud *Non est absque te Deus*; oportet vel haec dici de Cyro ut Christum referebat, vel simpliciter de Christo, nec de Patre possunt intelligi, cum ipse Pater sit, qui dicit de alia persona: *Te adorabunt, teque deprecabuntur.* Et subjungit verba deprecantium: *Tantum in te est Deus, et non est absque te Deus.* Adde quod Patri non recte diceretur, *in te est Deus*: Christo autem rectissime omnia conveniunt; nam et in ipso est Deus, cum sit ejus humanitas quasi templum divinitatis, et absque ipso non est Deus, quia ipse solus cum Patre et Spiritu sancto est verus Deus.

Sextus locus est Baruch. 3. *Hic est Deus noster, et non aestimabitur alius adversus eum. Hic adinvenit omnem viam disciplinae, et tradidit illam Jacob dilecto suo, post haec in terris visus est, cum hominibus conversatus est.* Hic de Deo Israel clarissime agitur, qui solus similem non habet, et qui postquam tradidit disciplinam Israel, idest Legem in monte Syna, tandem homo factus in terris visus est, et cum hominibus conversatus est. Atque ita exponunt Patres. Cyprianus lib. 2. cont. Jud. cap. 5. Eusebius lib. 6. demonstr. cap. 19. Ambrosius lib. 1. de Fide, cap. 2. Hilarius lib. 5. Trin. in fine. Nazianzenus Orat. 4. de Theol. Basilius lib. 4. in Eunom. non procul a fine. Chrysostomus in Orat. quod Christ. sit Deus. Augustinus lib. 18. de Civit. Dei cap. 33. Cyrillus lib. 10. in Julian. Theodoretus in hunc locum. Ad hunc locum nihil respondent, nisi librum esse apocryphum quia non habetur in hebraeo. At certe longe major est tot Patrum auctoritas, qui hunc librum ut sacrum et canonicum citant, quam paucorum haereticorum, qui eundem librum rejiciunt.

Septimus locus est Zachariae 2. *Haec dicit Dominus exercituum: Post gloriam misit me ad Gentes, quae spoliaverunt vos, qui enim tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei quia ecce ego levo manum super eos, et erunt praedae his, qui serviebant sibi, et cognoscetis, quia Dominus exercituum misit me. Lauda et laetare filia Sion, quia ego ecce venio, et habitabo in medio tui, ait Dominus, et applicabuntur Gentes multae ad Dominum in die illa, et erunt mihi in populum, et habitabo in medio tui, et scies, quia Dominus exercituum misit me ad te.* Hic locus efficacissimus est, ut notavit Eusebius lib. 5. demonstrat. cap. 25. et 26. Augustinus lib. 20. de Civit. Dei cap. ult. Item Ambrosius lib. 2. de Fide, cap. 3. Hieronymus, Theodoretus, Rupertus in Comment. hujus Prophetae. Nam vere Dominus exercituum dicitur missus a Domino exercituum, idque frequenter repetitur.

Respondet tamen Franciscus David disput. 8. hunc locum non esse ad propositum, quia est vaticinium de futuro, licet Propheta loquatur in praeterito: nam loquitur de conversione Gentium, quae facta est post Christi ascensionem; ex quo non potest probari, Christum ante incarnationem fuisse. Praeterea negat Franciscus David scriptum esse, *Jehova misit me Jehova.*

At contra: nam nos non vim facimus in praeterito aut futuro. sed in eo, quod iste, qui se missum dicit a Domino exercituum, vocat etiam seipsum Dominum excercituum: et cum constet, unum tantum esse Dominum exercituum; sequitur, Christum esse unum et eumdem Deum et Dominum exercituum cum Patre suo, licet distinguantur personaliter. Impudenter autem negat Franciscus David scriptum esse, *Jehova misit me Jehova*, nam etiamsi non sit scriptum his verbis simul positis, scriptum tamen est his verbis, licet quibusdam interpositis, quae non mutant sensum, ut patet.

Octavus locus Zachariae cap. 3. *Ostendit mihi Dominus Jesum Sacerdotem magnum, stantem coram angelo Domini. et Satan stabat a dextris ejus, ut adversaretur ei. et dixit Dominus ad Satan: Increpet Dominus in te Satan, Dominus qui elegit Hierusalem.* Hic apertissime videmus. Dominum יהוה dicere diabolo: *Increpet in te Dominus* יהוה Ex quo sequitur Dominum יהוה non esse unam personam, sed plures. Quod autem altera harum sit Christus, docent Eusebius lib. 5. demonstrat. cap. 27. Hieronymus, Theodoretus, et Rupertus in hunc locum. Et rationem reddit Theodoretus, cur Filius potius sit, quam Spiritus sanctus, qui ait *Increpet in te Dominus*; quia nimirum Satan adversabatur Jesu Filio Josedech, qui gere-

bat figuram Christi: unde cum non posset ille Jesus per se Satanae resistere, Filius Dei qui etiam Jesus dicendus erat, increpu it pro illo Satanam, et simul hac increpatione significavit, se cum carnem acciperet diabolum increpaturum, quod fecit Matth. 4. cum ait: *Vade Satana.*

Posset aliquis respondere: hoc loco angelum coram quo stabat Jesus, Dominum vocari, et eum dixisse *Increpet in te Dominus*; ita enim exponit Benedictus Arias Montanus in Commentar. hujus locis; et potest confirmari ejus explicatio, tum quia in epistola Judae, angelo Michaëli tribuitur haec vox ad Satanam *Increpet in te Dominus*: tum etiam, quia frequenter in Scripturis angeli appellantur nomine Domini, quia legati ejus erant, et ejus personam gerebant, ut patet Gen. 18. Exod. 3. Judic. 2. et alibi. At contra: nam Judas non loquitur de hac increpatione, sed de alia quae facta est ab angelo contendente cum diabolo de Moysi corpore. Porro angeli nunquam appellantur nomine יהוה sed is, qui per angelos loquebatur, qui erat verus Deus: aut certe angelus dicitur יהוה non ut angelus, sed ut Dominum repraesentans. Sed sive hoc loco Dominus ipse loquatur, sive angelus Domini personam gerens; semper tamen colligitur esse duas personas, quae sint unus numero Dominus. Nam si esset tantum una persona Dominus, non dicet angelus illam personam repraesentans *Increpet in te Dominus*, sed ipse increparet, ut personam Domini referens.

Nonus locus Zachariae 12. *Effundam super domum David, et super habitatores Hierusalem spiritum gratiae et precum, et aspicient ad me, quem confixerunt.* Hic locus intelligitur de Christo confixo in cruce, et tamen loquitur Deus Israel, qui solus potest effundere in homines spiritum gratiae et precum. Nec est opus afferre testimonia Patrum. Nam Joan. 19. dicitur impletum hoc, quando Christus crucifixus, et lancea perforatus fuit: et praeterea res ipsa clamat. Nam quando, quaeso, Deus auctor gratiae confixus fuit, nisi quando Christus verus Deus et Dominus gloriae (ut Paulus loquitur) crucifixus fuit? Vel, si hoc non placet, ostendant adversarii, ubi et quando Deus Pater confixus fuerit, ut possit vere dicere: *Aspicient ad me, quem confixerunt.*

CAPUT VI.

Tertia Classis ex Testamento novo.

Primum testimonium sit illa confessio Petri ex revelatione Dei Patris, Matthaei 16. *Tu es Christus Filius Dei vivi.* Ubi nota, hic Petrum asserere Christum esse Filium verum, et naturalem Dei; ideo enim addidit *Vivi*, quia proprium est viventium gignere sibi simile in natura. Et confirmatur ex aliis locis, nam Joan. 3. dicitur Christus *Filius unigenitus.* Rom. 8. dicitur *Filius proprius.* 1. Joan, 5. dicitur *Filius verus.* Coloss. 1. et Hebr. 1. dicitur *Naturalis*: nam dicitur imago seu character hypostasis paternae, quod non convenit adoptivis. Item ibidem dicitur talis Filius, ut respectu ejus angeli servi dicantur, qui tamen alioqui filii Dei sunt adoptivi, et quidem praecipui.

Denique Christus accusatus fuit, quod se praedicasset Filium Dei, Joan. 19. *Nos legem habemus, et secundum legem debet mori, quia Filium Dei se fecit.* Et certum est, non fuisse accusatum, quod se fecisset Filium Dei adoptivum, aut metaphoricum: nam etiam Judaei dicebant: *Unum Patrem habemus Deum*, Joan. 8. Et tamen Christus non diluit hanc accusationem, sed tanquam veram admisit, et in ea confessione mori voluit. At si verus, proprius, unigenitus, naturalis Filius est; ergo ex substantia Patris genitus, non autem partem substantiae accepit, quia Deus impartibilis est; ergo accepit totam; igitur est unus numero Deus cum Patre.

Respondent ministri Transylvani lib. 2. cap. 7. et Blandrata, disput. 6. Albana, Christum esse Filium verum et proprium Dei, quia de Spiritu sancto conceptus fuit, et probant. Nam Lucae 1. dicitur: *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi, ideoque quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei.*

At contra: nam etiam Adam, Eva, angeli omnes, non geniti sunt ex semine viri, sed immediate opera Dei; quomodo ergo dicitur Filius unigenitus? Secundo, si ideo est Filius Dei Christus, quia conceptus est in utero Virginis opera Spiritus sancti; ergo Filius Spiritus sancti dici poterit: at hoc nusquam habet Scriptura, immo contra, Spiritum a Filio procedere dicit Joan. 15. et alibi. Tertio, hoc non est esse naturalem et verum Filium: non enim Deus ex substantia sua genuit Christum in utero Virginis, sed ex sola substantia Virginis. Unde Hebr. 7. dicitur, Christus sine patre et sine matre, idest, sine patre in terris, sine matre in coelis, ut omnes Graeci et Latini exposuerunt.

Ad locum illum Lucae 1. dico cum Ambros. ser. 5. in Psal. 118. Gregorio lib. 18. Moral. cap. 12. Beda et Bernardo in hunc locum, virtutem Altissimi esse Verbum Dei, quod in uterum Virginis descendit, ibique carnem induit; ac ideo filius Mariae Filius Altissimi dicitur. Posset etiam dici, conceptionem de Spiritu sancto signum, non caussam esse, cur Christus dicatur Filius Dei. Decuit enim, ut si Dei Filius hominis filius fieri vellet, nonnisi ex Virgine nasceretur: et si Virgo paritura esset, nonnisi Deum pareret, ut recte ait b. Bernardus serm. 2. super Missus est.

Porro Jacobus Paleologus, qui unus cum esset ex praecipuis doctoribus novorum Samosatenorum, Romae tandem, ut supra diximus, ad veram Fidem conversus est; argumentum nostrum non solum nihili faciebat, sed etiam adversus nos hac ratione retorquebat. Non potest ullus verus Dei Filius esse Deus verus: Christus autem est verus Dei Filius; non igitur est verus Deus. Atque hunc syllogismum (ut ego saepe ex illo audivi) jactabat ut verissimam demonstrationem: et cum ei dicerem, majorem propositionem syllogismi illius adeo esse falsam, ut contraria sit verissima. Ut enim verus filius hominis est verus homo, verus filius leonis est verus leo, et in caeteris omnibus ad eumdem

modum: ita quoque verum Dei Filium, verum Deum esse necesse est.

Respondebat: secundum Philosophiam quidem, verum Filium ejusdem esse naturae cum Patre suo, non autem secundum Scripturam. Siquidem Scriptura eos veros Dei filios facit, qui a Deo constituuntur haeredes, ut de Christo dicitur Hebr. 1. non autem potest esse Deus verus, qui a Deo haeres constituitur.

Non exspectas, credo, prudens Lector, harum ineptiarum refutationem. Quid enim? non erat secundum Scriptura verus filius Adami Seth, et Abrahami Isaac, et Jacobi Ruben? et nonne erant ejusdem naturae cum patribus suis? Deinde Scriptura nonne aperte dicit, hominem esse haeredem, quia filium; non filium, quia haeredem? Rom. 8. *Quod si filii et haeredes: haeredes quidem Dei, cohaeredes autem Christi.* Et de Christo Hebr. 1. prius dicit: *Loquutus est nobis in Filio.* Deinde addit: *Quem constituit haeredem universorum.* Nec intelligas eum constitutum haeredem temporali donatione, sed aeterna generatione.

Secundum testimonium Lucae 1. *Multos filiorum Israel convertet ad Dominum Deum ipsorum, et ipse praecedet ante illum in spiritu et virtute Heliae.* Dominus Deus Israel omnium judicio, et maxime haereticorum hujus temporis, est solus verus Deus: at angelus hoc loco vocat Christum Dominum Deum Israel. Sic enim interpretantur Irenaeus lib. 3. cap. 11. Ambrosius, Beda, Euthymius, et alii in hunc locum. Nec potest aliter intelligi; nam illud *Et ipse praecedet ante illum* non potest referri nisi ad Dominum Deum Israel immediate antea nominatum. Constat autem, Joannem praecessisse ante Christum, non ante Deum Patrem: *Eduxit*, inquit Paulus Actor. 13. Deus *Israel Salvatorem Jesum. praedicante Joanne ante faciem adventus ejus Baptismum poenitentiae.* Idem confirmatur ex illis verbis: *Multos filiorum Israel convertet ad Dominum Deum ipsorum.* Joannes enim non conabatur convertere homines, nisi ad Christum, illum enim assidue praedicabat. Unde Joan. 1. *Cum vidisset Joannes Jesum ait*: *Ecce Agnus Dei. ecce qui tollit peccata mundi.* Et continuo ad illa verba, Andreas qui Joannis discipulus erat, conversus est ad Christum, et sequutus est eum.

Tertium testimonium Joan. 5. *Magis quaerebant eum Judaei interficere, quia non solum solvebat Sabbathum, sed et Patrem suum dicebat Deum, aequalem se faciens Deo.* Si Christus aequalem se Deo Patri praedicabat; ergo erat verus Deus sempiternus et altissimus etc.

Ad hoc posset aliquis dicere: Christum non se praedicasse aequalem Deo Patri, sed id credidisse Judaeos, ut sensus sit; quaerebant eum Judaei interficere, quia non solum solvebat Sabbathum opinione ipsorum, sed etiam Filium Dei se faciebat, aequalem se faciens Deo, ipsorum opinione.

At parum refert, utrum Evangelista referat sententiam Judaeorum, an exponat id quod erat. Nam, ut Chrysostomus, Cyrillus, Augustinus, et alii omnes in hunc locum dicunt, vera erat opinio Judaeorum, et hoc Evangelista narrat, nimirum illos bene intellexisse, Christum praedicare se aequalem Deo. Nam si falsa fuisset opinio Judaeorum, ut recte notavit Chrysostomus, certe Christus aut Evangelista admonuissent, ne in tanta re erraremus; sicut quando dixerat Dominus Joan. 2. Templum triduo se reaedificaturum, exposuit Evangelista, hoc dixisse de templo corporis sui. Et Joan. ult. cum ex verbis Domini discipuli collegissent, Joannem non moriturum, addit ipse Joannes: *Non dixit Jesus non moritur etc.* Christus autem non solum non correxit opinionem Judaeorum, sed etiam confirmavit dicens, se operari eadem quae Pater operatur, et sicut Pater excitat quos vult, ita et Filius. Vide Cyrillum in totum hoc cap. 5. ubi ostendit, Christum multis modis se aequalem Patri ostendisse.

Quartum testimonium Joan. 10 *Ego et Pater unum sumus.* Hoc testimonio utuntur omnes Patres contra Arianos, ut probent unam esse essentiam Patris et Filii. Respondent Transylvani lib. 2. cap. 9. et Franciscus David disp. 2. Albana, hunc locum intelligi de concordia charitatis, qua erant unum Pater et Filius. Et probant primo auctoritate Erasmi et Calvini: poterant etiam addere Arium et Eunomium. Secundo probant ex Joan. 17. ubi dicitur de Apostolis: *Ut sint unum, sicut et nos unum sumus.*

At quod de unitate essentiae hic locus intelligatur, probo primo cum Basilio lib. 1. in Eunom. circa fin. et Chrysostomo in hunc locum ex praecedentibus verbis. Christus enim ut probet non perituras suas oves, facit hoc argumentum: *Nemo potest rapere oves de manibus Patris mei, quia ipse major omnibus est*; ergo nec de manibus meis potest ullus oves meas rapere: Ego enim et Pater unum sumus. Quod argumentum nihil concludit nisi illud *Unum sumus* significet unam et eamdem esse manum, idest, potentiam Patris et Filii: quod si eadem potentia, certe etiam eadem essentia: nam in Deo non distinguuntur potentia et essentia.

Secundo probo cum Augustino et Chrysostomo in hunc locum. *Quia audito hoc verbo, Judaei sustulerunt lapides, ut jacerent in eum*; ergo intellexerunt per illud *Unum sumus* Christum se vere Deum unum cum Patre praedicare, non enim lapidare voluissent, si tantum credidissent Christum se dicere unum esse cum Patre concordia voluntatis. Cum autem Judaei sic intellexerint, nec tamen Christus correxerit eorum sententiam, constat eos recte intellexisse.

Tertio, quia Christus exposuit, quid sit *Ego et Pater unum sumus*; nam cum Judaei propter hoc eum vellent lapidare, dixit: *Vos dicitis blasphemas. quia dixi Filius Dei sum*; ergo idem est, *et Pater unum sumus*, et *Filius Dei sum.* Non ergo sunt unum concordia sola voluntatis, quae potest esse inter eos, qui non sunt consanguinei, sed unum sunt, quomodo Pater et Filius sunt unum, qui eamdem habent naturam.

At objiciunt haeretici, ac in primis Franciscus David disput. 8. Albana, et ministri Transylvani lib. 2. cap. 7. Nam Christus in sequentibus verbis videtur corrigere sententiam Judaeorum, ac decla-

rare, se esse Deum per solam gratiam, sic enim ait: *In lege vestra scriptum est. Ego dixi. Dii estis: Si ergo eos dixit Deos, ad quos sermo Dei factus est: quem Pater sanctificavit, et misit in mundum, vos dicitis, quia blasphemas; quia dixi, Filius Dei sum?*

Respondeo cum Hilario lib. 7. de Trinit. Christum voluisse dicere, si illi possunt appellari Dii, qui dono Dei participant Deitatem, quia sermo Dei ad eos factus est, et sunt a Deo principes aliorum constituti, auctoritate ab ipso accepta; quanto magis ego possum dici vere Deus, licet homo sim, cum Pater me singulari dono sanctificaverit, idest, sanctum sanctorum fecerit, in ipsa conceptione uniendo naturae meae humanae hypostasim Verbi sui? Quia enim Judaei dixerunt: *De blasphemia lapidamus te, quia tu cum homo sis, facis teipsum Deum:* Dominus ostendere voluit, non solum se esse Deum, sed etiam se hominem verum existentem, esse etiam verum Deum: id autem fecit explicando suam eximiam et singularem sanctificationem, non per creatam gratiam, sed per gratiam unionis hypostaticae: quod autem talis fuerit ipsius sanctificatio, per quam esset verus Deus probat ex operibus soli Deo vero propriis; ait enim: *Si non facio opera Patris mei, nolite mihi credere.* Et infra: *Ut cognoscatis*, inquit, *quia ego in Patre, et Pater in me est.* Ista enim mutua inhabitatio non potest intelligi sine identitate naturae. Posset etiam dici,ut innuit Chrisostomus, Christum dupliciter respondisse Judaeis. Primo sic, etiamsi essem purus homo, non propterea blasphemavi dicens, me esse Filium Dei, cum multo minores me dicantur in Scripturis Dii. Secundo, repulsa jam calumnia, ostendisse ex operibus se esse verum Deum.

Valentinus Gentilis ex hoc ipso loco argumentabatur pro suo errore, ut testatur Calvinus in lib. suo cont. Gentil. Nam Dominus non ait: *Ego et Pater unus sumus*, sed, *Unum sumus*; ergo sunt ejusdem naturae et divinitatis, sed non sunt unus numero Deus. Et confirmat ex illo Joan. 17. ubi dicuntur apostoli esse unum, sicut Pater et Filius unum sunt. Ubi apostoli dicuntur unum, et tamen differebant numero. Respondeo: non potuisse Christum dicere *Ego et Pater unus sumus*, quia tunc confudisset personas. Aliud enim est *Ego et Pater unus sumus*, vel unus Deus, aut unus Spiritus sumus; aliud autem *Ego et Pater unum sumus.* Nam ego et Pater unum sumus, significat eos esse unum ens, sive unam naturam, quod non repugnat personarum pluralitati. Similiter, Unus Deus sumus significat eos esse unum in Deitate, et hoc etiam est verum, nec repugnat personarum distinctioni; at *Unus sumus* significat eos esse unam hypostasim, et implicat contradictionem.

Quod autem hic locus non fit pro Gentili, sed contra ipsum, patet. Primo, quia licet absolute et universaliter *Unum sumus* non significet unum numero, sed unum in essentia, sive specie, sive numero illa sint unum: tamen in Deo necessario significat unum numero, quia, ut probatum est supra, una tantum est Divinitas numero. Secundo, idem patet, quia licet Gentilis videatur dicere, Patrem et Filium esse unum in essentia et specie; tamen cogitur fateri, se ponere differentiam essentialem inter Patrem et Filium, quandoquidem dicit prothesi 22. et 24. solum Patrem esse immensum, Filium autem pro modulo generationis circumscriptum etc.

Ad locum Joan. 17. respondet Augustinus lib.2. cont. Maximin. cap. 12. et lib. 3. cap.22. in Scripturis, numquam esse dictum de rebus diversarum naturam *Unum sunt.* Nam non dictum est, ut apostoli et Deus unum sint, sed ut ipsi unum sint, sicut Pater et Filius unum sunt. Et rursum, ut in Deo sint unum etc. tamen haec observatio, licet aliquo modo vera sit, non videtur necessaria. Nam licet apostoli essent ejusdem naturae inter se, tamen cum dictum est a Christo,*Ut ipsi unum sint*, illud *Unum* non significat unitatem naturae, sed unitatem concordiae. Praeterea, cur non posset orari eodem modo, ut angeli et homines unum sint? et tamen angeli differunt specie ab hominibus. Denique sicut dictum est: *Qui adhaeret Deo, unus spiritus fit cum illo*, 1. Cor. 6. cur non posset dici,*Qui adhaeret Deo unum fit cum eo*? Nam unus spiritus est una res: una res et unum idem sunt.

Facilius cum Chrysostomo hom. 1. in Joan. et Cyrillo lib. 11. in Joan. cap. 20. dicere possumus, Christum non velle ut apostoli sint ita unum omnino, ut sunt unum divinae personae, sed velle ut apostoli per gratiam Dei efficiantur unum ex concordia voluntatis,et eo modo imitentur divinas personas, quae sunt naturaliter unum voluntate et consensu, et proinde etiam essentia. Non enim possunt naturaliter agentia libera idem velle, nisi habeant eandem numero naturam.Praeterea etiamsi absolute ex eo quod Pater et Filius dicuntur unum, non sequeretur esse unum in essentia: tamen Joan. 10. id necessario sequeretur, propter rationem, qua illa verba ibi dicuntur,ut jam ostendimus.

Quintum testimonium Joan.14.*Creditis in Deum, et in me credite.* Hinc deducit Augustin.lib.1. de Trinit. cap. 12. et interpretes ejus loci, Christum esse illum verum Deum, quem Judaei colebant. Nam si non est ipse ille verus Deus, non potest sibi arrogare fidem, quae illi soli debetur. Nec movere debet particula *Et*, quasi Christus distinguat se a Deo, et faciat se quasi alterum Deum: nam addita est particula *Et* propter naturam humanam, qua distinguitur Christus a Deo. Sensus igitur est: *Si in Deum creditis, debetis etiam in me, quem hic videtis hominem, credere: nam ego non solum sum homo,sed etiam ille Deus, in quem creditis.* Ibidem: *Si cognovissetis me, et Patrem utique cognovissetis.* Item: *Philippe, qui videt me, videt et Patrem.*

Cyrillus lib. 9. cap. 37. in Joann. convincit ex hoc loco, Christum esse unum Deum cum Patre. Non enim potest esse verum, non posse cognosci Christum, quin cognoscatur Pater, nisi sit una utriusque natura. Accedit, quod apostoli bene noverant, Jesum esse hominem bonum, sapientem, prophetam, Christum; et tamen audiunt: *Si cognovissetis me.* Et rursum: *Tanto tempore vobiscum*

sum, et non cognovistis me. Restabat ergo, ut cognoscerent illum esse Deum verum, et unum cum Patre: nam caetera jam cognoverant. Denique Philippus dixerat: *Domine, ostende nobis Patrem, et sufficit nobis.* Sciebant enim apostoli, nihil homini posse sufficere ad beatitudinem sine cognitione veri Dei,quem verum Deum Patrem esse non dubitabant. Christus ergo respondens Philippo: *Philippe, qui videt me, videt et Patrem,* non satisfecisset quaestioni illius, nisi significare voluisset, se esse verum Deum, et unum cum Patre, atque in cognitione sui beatitudinem consistere, sicut et in cognitione Patris.

Respondet Franciscus David in disput. 2. Albana, Christum hominem fuisse imaginem Dei; et ideo qui Christum videbat, in sua imagine Deum videbat. Contra: nam si admitteret Franciscus, Christum esse imaginem naturalem Patris, et ejusdem essentiae, recte diceret: at ipse putat Christi formam visibilem et creatam esse imaginem Dei: talis autem imago distat longissime ab exemplari: nihil enim creatum potest esse perfecte et expresse Deo simile, ut dicitur 3. Reg. 8. *Non est similis tui Deus.* Et Isa. 40. *Quam imaginem ponetis ei?* Qui autem videt talem imaginem, non potest dicere se vidisse ipsum exemplar;immo cum videmus imagines simillimas rebus,non propterea contenti sumus, sed accendimur ad videndam rem ipsam.Christus autem reprehendit Philippum,qui putabat non satis videri Patrem ab eo qui videt Filium. Ex quo patet,Christum ut Deum esse omnino eandem formam, et pulchritudinem quae est Pater.

Sextum testimonium Joan. 16. *Omnia quae Pater habet mea sunt,* ergo essentiam Patris habet Filius.Ac ne quis dicat hoc intelligi de rebus,quae sunt extra Deum, quomodo dicimus, omnia quae habet vir sunt uxoris, et tamen saepe vir habet sapientiam, quam non habet uxor; verba superiora excludunt hunc sensum, praecedit enim: *ille me clarificabit, quia de meo accipiet.* Illud ergo est commune Patri et Filio,quod accipit Spiritus sanctus ab utroque.Quid accepit Spiritus a Filio?scientiam sine dubio, nam dicit: *De meo accipiet, et annunciabit vobis.* Et supra: *Non loquetur a se, sed quaecumque audiet loquetur.* Scientia ergo eadem est Patris et Filii: sed scientia in Deo, et essentia sunt idem, ut etiam Aristoteles cognovit; ergo una est essentia utriusque. Et sic exponunt omnes Catholicis, Chrysostomus, Cyrillus, Augustinus,et alii in hunc locum.

Septimum testimonium est illud Joan. 20. *Dominus meus, et Deus meus.* Quo testimonio, ut efficacissimo utitur Augustin. in epist. 174.ad Pascent. Et quidem certum est, hoc loco *Dominum Deum* significare verum Deum Israel, tum quia in graeco habetur articulus, tum etiam quia Thomas homo Israelita non noverat alium Dominum Deum quam illum, de quo scriptum erat: *Audi Israel, Dominus Deus tuus, Deus unus est.* Addit Chrysostomus in homil. de Trinit. tom. 3. Thomam, cum haec dixit, implevisse illud Psal.76. *Manibus meis Deum quaesivi, et non sum deceptus.* Dubium autem esse non potest, quin in eo Psalmo de vero Deo sit sermo.

Nestoriani (ut cognosci potest ex V. Synodo cap. 12.) dicebant, illa verba *Dominus Deus, et Deus meus* referri ad Patrem per exclamationem Thomae admirantis Christi resurrectionem.At haec mera corruptio Scripturae est: nam in graeco non est ὦ signum exclamantis sed articulus ὁ praeterea praecedit in Evangelio: *Respondit Thomas, et dixit ei:Dominus meus,et Deus meus etc.*Quid significat illud *dixit ei* nonne dixit Christo? nam cum Christo loquebatur Thomas, non cum Patre. Ad haec certum est Thomam illis verbis voluisse confiteri.quod antea non satis crediderat:at Patrem esse Deum semper crediderat; de Filii autem divinitate nonnihil dubitaverat. Denique omnes Commentarii haec ad Christi divinitatem referunt:etiam Erasmi ipsius, quem Transylvani maximi faciunt.

Octavum testimonium ad Rom. 9. *Ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in saecula.* Hunc locum Ambrosius, Chrysostomus, Theodoretus. Theophylactus, Origenes,Oecumenius,et omnes alii sic intelligunt, ut Christus dicatur verus Deus, quandoquidem super omnia nihil est, nisi summus Deus.

Erasmus tamen conatur in Annotationib.in hunc locum argumentum infringere, sed levissimis conjecturis. Primo dicit voculam *Deus* forte non esse de textu, quia Cyprianus lib. 2. cont. 2. cont. Judaeos, cap. 6. et Hilarius in Psal.122. hunc locum citant sine illa voce *Deus.* At Cyprianus, Aldi et Morelii, habent vocem *Deus,* nec potest deesse: nam in eo capite probare vult, Christum vocari Deum, et affert loca Scripturae, ubi vocatur Deus, Hilarius non citat locum integrum: nam omittit etiam *secundum carnem,* qui tamen lib.4. et 8. de Trinit. citat hunc locum voce *Deus.*Denique etiam ablato *Deus,* adhuc remanet argumentum, quia si Christus est super omnia, certe est Deus.

Secundo dicit Erasmus, posse illud *qui est super omnia Deus* referri ad Patrem,si nimirum post voces *ex quibus Christus secundum carnem* ponatur punctum, quomodo dicit se legisse apud Chrysostomum. At in Chrysostomo graeco, ego non inveni punctum, sed virgulam, qualis est in omnibus codicibus Paulinis graecis et latinis. Deinde num propter unum punctum in Commentario Chrysostomi inventum, quod potuit relinqui ab insidente musca,aut irrepere vitio Scriptoris,debent corrigi omnes codices graeci et latini? Denique, si non obstante illo puncto, Chrysostomus ipse refert haec verba. *Qui est super omnia Deus* ad Filium,et idem faciunt omnes auctores, nullo excepto, quae temeritas est, velle jam novum sensum invenire? Nam nullum omnino pro se Erasmus citavit, et nos praeter omnes Commentarios, habemus etiam Irenaeum lib. 3. cap. 18. Tertullianum lib. cont. Praxeam. Cyprianum ubi sup. Hilarium lib. 4. et 8. Trinit. Ambrosium lib. 1. de Spir. S. cap. 3. et lib. 1. de Fide cap. 5. et Augustinum lib. 3. cont. Faust. cap. 3. et 6. et lib. 6. Trinit. cap. 13. Cyrillum lib. thes.cap.5.Gregorium hom. 8. in Ezech. Athanasium Orat. 2. cont. Arian. Victorinum lib. 1. cont. Arian. Idacium lib. 1. cont. Varimadum. Cassianum lib.3. de Incarnat. et alios omnes.

Quod ibidem notat Erasmus, non esse scriptum a Paulo ὃς ὢν, sed ὁ ὢν, nimis frigidum est: quis enim ignorat, articulum praepositivum saepe poni pro postpositivo, et adjunctum participio vim relativi habere? Certe Matthaei cap. 6. (ut alia loca praeteream) sic legimus: Pater noster ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, non autem ὃς ἐν οὐρανοῖς.

Nonum testimonium habetur in epist. ad Gal. c. 1. *Notum vobis facio Evangelium, quod evangelizatum est a me, quia non est secundum hominem, neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici, sed per revelationem Jesu Christi.* Et init. epist. *Paulus Apostolus, non ab hominibus, neque per hominem, sed per Jesum Christum, et Deum Patrem etc.* Ubi b. Paulus opponit Christum hominibus, ac proinde docet, Christum non esse purum hominem, ut Transylvani volunt, sed esse etiam Deum, ut est Deus Pater: nec solum opponit hominibus, sed etiam angelis, ac proinde omnibus creaturis. Addit enim: *Licet nos aut angelus de coelo evangelizaverit vobis praeterquam quod evangelizavimus vobis, anathema sit.* Clarissime igitur Paulus hoc loco separat Christum ab omnibus creaturis, et cum Deo Patre quasi ex altera parte conjungit, et Deum creatorem esse docet.

Decimum testimonium Philip. 2. *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo, sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens.* Hic videtur clarissime explicari, Christum esse verum Deum, cum habeat formam, idest, naturam Dei,et secundum illam non sit rapina, sed natura aequalis Deo Patri.

Sed occurrunt Ariani, Transylvani et Erasmus: ac ut distincte procedamus, primo explicandum est, quid sit *Cum in forma Dei esset.* Secundo quid sit *Non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo.* De primo Erasmus in hunc locum, et Franciscus David disput. 2. Alb. contendunt, formam hoc loco significare opera exteriora, in quibus fulgebat Divinitas: tamen non eodem modo exponunt: Nam Franciscus David vult, Christum dici in forma Dei, quia erat imago quaedam visibilis, in qua Deus invisibilis cernebatur. Et quod forma significet speciem exteriorem probat ex Deut. 4. *Vocem verborum audistis, formam autem penitus nullam vidistis.* Erasmus autem vult, Christum fuisse in forma Dei, quia exterius talia opera faciebat, ut plane se Deum esse ostenderet. Quod autem forma hoc loco significet opera exteriora, probat primo, quia opponitur forma Dei formae servi, quam dicitur Christus suscepisse: Christus autem non suscepit substantialiter formam servi; semper enim Filius fuit, non servus, sed suscepit exteriori specie formam servi, quia humiliavit se, et ligari, ac flagellari permisit. Secundo probat ex Commentario Ambrosii.

At expositio communis omnium aliorum Veterum et Recentiorum est, formam Dei significare essentiam Dei. Et prima sententia Francisci Davidis est mera corruptio textus;nam neminem pro se habet, ac ne Erasmum quidem: nam Erasmus ex hoc loco probat Christi Divinitatem. Praeterea Paulus non dicit, Christum esse formam Dei, sed esse in forma Dei.Deinde sententia Erasmi est apert. falsa: nam primo vox graeca μορφὴ quae hic habetur, nusquam in Scriptura accipitur pro forma exteriori, seu pro opere, ut patet percurrenti omnia loca.Immo Chrysostomus in hunc locum dicit,etiam apud alios Scriptores graecos nunquam ita accipi. Accipitur quidem apud Aristotelem μορφὴ pro forma accidentali aliquando, licet saepius pro substantiali, semper tamen pro forma inhaerente, et intrinseca, numquam pro actione exteriori. Quod allegat ex Deuter. 4. Franciscus, non est ad propositum: nam in graeco non est μορφὴν, sed ὁ μοίωμα, idest, *similitudinem*,ut in hebraeo תמונה et alibi, ubicumque in latino est *forma*,in graeco non est μορφὴ, sed εἶδος, τύπος, aut aliquid aliud.

Secundo, si esse in forma Dei, est facere opera divina, nimirum miracula; ergo apostoli quoque dici possent fuisse in forma Dei, cum miracula fecerint maxima.

Tertio, forma Dei opponitur formae servi hoc loco: at forma servi est natura humana, non opus aliquod; nam explicans Paulus quid sit *formam servi accipiens*,subjungit: *In similudinem hominum factus,et habitu inventus ut homo*;ideo igitur formam servi accepit, quia inter homines ut homo apparuit, similis caeteris etiam exteriori figura. Nec enim habitus hoc loco vestem significat, sed figuram; nam est in graeco σχῆμα, non ἐσθής.

Nec argumentum Erasmi quidquam valet. Nam Christus licet sit filius, non servus, si hypostasim respicimus, tamen ratione naturae humanae recte dicitur servus; ut enim quia est Deus et homo, dicitur aequalis Patri, et minor Patre; immortalis et mortalis; creator et creatura: ita etiam dici potest Dominus et servus: et sic appellatur ab Isaia cap. 49.Ex quo loco Hieronymus in 1.cap.ad Titum docet, Christum recte dici servum ratione humanae naturae. Et illud Isaiae 42. *Ecce servus meus,suscipiam eum*; Matthaeus exponit de Christo Matth. 12.et est in hebraeo עבדי quod proprie servum significat. Immo Christus Jo.20. nonne ait: *Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum, Deum meum et Deum vestrum.*

Ultime accedat, quod omnes Interpretes hujus loci,excepto Ambrosio,de cujus Commentariis non parum dubitatur an sint ejus, per formam Dei intelligunt essentiam Dei; et praeter Interpretes, ita etiam intelligunt Athanasius serm. 4.contra Arian. Nazianzenus Orat. 3. de Theol., Nissenus lib. de serm. in monte explicans primam beatitudinem. Hilarius in Psalm. 138. et lib. 8. de Trinit. ultra medium. Cyrillus lib. 3. thes. cap. 1. et 2. Hieronymus in 1. cap. ad Titum.Augustinus lib. 2.cont. Maximin. cap. 5. Denique Ambrosius epist. 47. *Quid est*, inquit, *in forma Dei ? In natura Dei.* Et similiter exponit lib.2.de Fide, cap.4. Unde magis probabile efficitur, Commentarios in epistolas non esse Ambrosii, quamquam quicumque fuerit auctor, etiamsi minus probabiliter exponit, nihil tamen favet haereticis, cum clarissime dicat, Christum esse verum Deum, et Patri aequalem.

Quantum ad alteram partem hujus sententiae *Non rapinam etc.* Franciscus David disput.2.Alb. dicit, Christum esse aequalem Patri, quia Deus evexit illum ad suam aequalitatem. Sed hoc est

contra Scripturam Isaiae cap. 42. *Ego Dominus, gloriam meam alteri non dabo.* Et deinde est impossibile, creaturam fieri aequalem creatori, cum necessario sit finita, temporalis etc. Unde in disput. 4. idem Franciscus videns non posse consistere quod antea dixerat, docet, Christum non esse aequalem Patri dignitate, cum ipse adoret Patrem, non contra: sed esse aequalem, quia habet omnipotentiam communicatam a Deo.

Sed quaero ab illo: quomodo habeat omnipotentiam, an intrinsece, ita ut ipse homo Christus sit omnipotens , an extrinsece per inhabitationem, quia habet in se habitantem Deum omnipotentem? Si primo modo, redit prior difficultas, quia si ille homo habet intrinsece infinitam potentiam: ergo et infinitam essentiam; ergo est ille unus Deus, qui etiam est Pater. Si secundo modo, nihil Paulus diceret, nam hoc modo omnes justi essent aequales Deo, quia habent in se Deum habitantem.

Quia igitur ista expositio non quadrat, Transylvani ministri lib. 2. cap. 6. dicunt, Paulum non dicere, Christum esse aequalem Deo Patri, sed contrarium potius. hunc enim esse volunt sensum; *non rapinam arbitratus est*, nimirum, faciendam, ut esset aequalis Deo: quomodo exponit Erasmus hoc loco, et ante eum Maximinus Arianus apud August. lib. 2. cap. 5. Et probant primo, quia particula adversativa *Sed* id videtur ostendere. Si enim sic legamus, *Christus merito se censuit Patri aequalem, sed semetipsum exinanivit*; qui erit sensus? At si dicas, *Christus non putavit rapiendam aequalitatem, sed e contrario semetipsum exinanivit*; optimus erit sensus.

Secundo probant ex Tertulliano, qui lib. de Trin. sic ait: *Quamvis se ex Deo Patre Deum esse meminisset, numquam se Deo Patri aut comparavit, aut contulit etc.* At contra. Nam primo Patres omnes antea citati dicunt, Christum fuisse aequalem Patri, non ex rapina, quia ex natura. Secundo locus ipse ita sonat, nisi violenter trahatur alio. Tertio, quia si in forma Dei esse, est esse in essentia Dei, ut supra diximus, non poterat Paulus dicere, Filium non esse aequalem, quem jam dixerat esse in forma Dei.

At illud de adversativa respondeo: vocem *Sed* et graece ἀλλὰ, habere multiplicem vim: aliquando enim habet vim correctionis, et hoc modo accepit Chrysostomus cum Theodoreto, Theophylacto et Oecumenio: hi enim qui recte intelligebant graecam linguam, volunt ἀλλὰ, esse notam correctionis, et hunc esse sensum. *cum Christus esset in forma Dei, adeo non putavit rapinam aequare se Deo, ut potius non dubitaverit dissimulare suam divinitatem, et deponere quodammodo insignia hujus aequalitatis, quia certus erat non posse se eam amittere, cum naturalis sibi esset.* Ponunt exemplum de rege et tyranno. Qui enim scit, se verum et legitimum regem, nec ullo modo timet sibi, ille facile deponit purpuram, et accipit vestem plebejam, sive ut oblectet se, sive ut tutior sit in praelio, sive alia de caussa: non enim timet, ne propter mutationem habitus pereat sibi regnum. At tyrannus qui rapuit regiam potestatem, non audet vel ad modicum tempus comparere sine purpura et sceptro, ne si conspiciatur in veste plebeja, non agnoscatur pro rege, et paulatim amittat regnum etc.

Latini accipiunt ut sit adversativa, et aequivaleat particulae *tamen* sive, *sed tamen*. Ita Augustin. lib. 2. cont. Maximin. cap. 5. ubi hunc vult esse sensum: *Cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est, esse se aequalem Deo, sed tamen exinanivit se etc.* idest, *licet esset aequalis Deo, non tamen horruit formam servi.* Ita etiam Ambrosii Commentarius: *Etiamsi erat aequalis Deo, non tamen sibi defendit aequalitatem, sed exinanivit se*, idest, *non voluit praetextu aequalitatis cum Deo, quam naturaliter habebat, recusare humilitatem passionis et mortis.*

Ad locum Tertulliani dico duo: Primo, librum de Trinitate qui Tertulliano tribuitur, non esse ipsius, sed potius Novatiani, ut Hieronymus asserit lib. 2. in Ruffin. et de Scriptor. Eccles. in Novatiano. Secundo dico: sententiam hujus auctoris non esse contra nos; ille enim dicit, Filium se non comparasse Patri, solum propter originis auctoritatem, non propter aliquam differentiam naturae. Nam ibidem clare asserit, Filium fuisse in forma Dei, quia in natura Dei et super omnia, sicut est Pater: et tamen, quia ipse est a Patre, non e contrario, detulisse eum semper aliquid Patri. Neque est hoc solius Tertulliani, sed Hilarii lib. 9. de Trinit., Basilii lib. 1. in Eunom., Nazianzeni lib. 4. Theol., et Cyrilli lib. 2. thes. cap. 3. qui exponunt de Filio Dei, non solum ut est filius hominis, sed etiam ut est Filius Dei *Pater major me est*: dicunt enim, Patrem esse majorem ratione principii, et tamen Filium non esse minorem propter naturae identitatem.

Undecimus locus est 1. Jo. 5. *Tres sunt qui testimonium dant in coelo, Pater, Verbum et Spiritus sanctus, et hi tres unum sunt: et tres sunt, qui testimonium dant in terra, spiritus, aqua et sanguis.* Quo loco s. Joannes vult ostendere; Christum esse verum Deum et verum hominem, et propterea affert testimonia divina et humana, nec enim cum ait: *Tres sunt, qui testimonium dant in coelo*, per illam vocem *in coelo* intelligit locum coelestem, sed testimonii qualitatem; alioqui etiam angeli sunt in coelo, et testimonium Christo non semel dederunt, et tamen tres tantum testes in coelo Joannes ponit, Patrem, Verbum et Spiritum sanctum. Itaque per testes qui sunt in coelo, intelliguntur testes divini, ut distinguantur a testibus humanis et creatis; et propterea etiam paulo post ait: *Si testimonium hominum accipimus, testimonium Dei majus est.* Sicut igitur spiritus, aqua et sanguis sunt testimonia terrena, et comprobarunt veram Christi humanitatem, quando videlicet in morte Christi ex ore ipsius spiritus, ex latere aqua et sanguis fluxerunt: ita quoque Pater, Verbum et Spiritus sanctus sunt personae divinae, et testimonium divinum perhibuerunt de vera Christi divinitate, tum alibi saepe, tum etiam in Baptismo et transfiguratione.

Sed objicit Georgius Blandrata in disput. 2. Alb. Primo, illa verba *tres sunt qui testimonium dant in coelo* a nullo auctore legi, excepto Hieronymo,

qui parum pudens fuit. Secundo, non secus dici de Spiritu, aqua et sanguine unum sunt quam de Patre, Verbo et Spiritu sancto: ac proinde sicut Spiritus, aqua et sanguis non sunt unum numero, immo nec specie, ita nec Patrem, Verbum et Spiritum sanctum esse unum numero, aut specie, sed sola consensione voluntatis.

Respondeo: Blandratam non esse parum pudentem, sed multum impudentem, cum sanctum Hieronymum parum pudentem,Erasmum videlicet imitatus, appellat: nec solum aio multum impudentem esse Blandratam, sed etiam imperitum. aut mendacem, cum ait, solum Hieronymum ita legisse. Nam ita etiam legerunt Higinus in epist. 1. Cyprianus lib. de unit. Eccl.; Idacius in lib. adver. Varimadum; Athanasius in lib. 1. ad Theoph. de unita Deit. Trinit. Auctor disputationis ejusdem Athanasii cum Ario habitae in Concilio Nicaeno; Fulgentius in lib. cont. object. Arian. prope extremo; et Eugenius Carthaginensis in explicat. Fidei Cath.

Quod autem attinet ad illud *et hi tres unum sunt* ; sciendum est.illa verba in multis latinis codicibus non haberi,ubi sermo est de Spiritu,aqua, et sanguine. Nam in Bibliis Lovaniensibus notantur ad marginem 15. codices manuscripti, qui ea verba non habent. Graeci autem codices habent quidem, sed differenter: nam de Patre. Verbo et Spiritu sancto dicunt *και οὗτοι οἱ τρεῖς ἕν εἰσιν*,*et hi tres unum sunt*: de Spiritu, aqua et sanguine, *και οἱ τρεῖς εἰς τὸ ἕν εἰσιν* *et hi tres in unum sunt*: ubi aperte vides, non esse unum spiritum, aquam et sanguinem, sed solum conspirare in unum testimonium.

Duodecimus locus est 1. Jo. 5. in ult. ver.: *Ut simus in vero Filio ejus, hic est verus Deus et vita aeterna.* At unus solus est verus Deus.Jo.17. *Te solum verum Deum*: unde Transylvani lib. 2. cap. 5. dicunt, esse nomen proprium Patris *verus Deus*; ergo Christus est ille idem Deus qui est Pater. Ad hunc locum respondent Transylvani, novi Samosateni, lib.2.cap.4.et7. et Servetus lib. 1. de Trin. Christum esse verum Deum,sed temporalem, quia accepit a Deo veram divinitatem: sed hoc jam alias refutavimus: non enim Divinitas potest uniri creaturae, nisi hypostatice, si ea dici debeat verus Deus: nam accidentaliter non potest uniri, ita ut intrinsece inhaereat,ut notum est,quia tunc a subjecto penderet: nec potest uniri essentialiter, ut anima corpori, et forma quaevis substantialis suae materiae, quia tunc esset pars: extrinseca autem unio non sufficit ad denominandum Deum.

Sed objicit Servetus illud Apocal. 5. *Dignus est Agnus accipere virtutem et divinitatem.* Respondeo: aliqui legunt, non divinitatem, sed divitias, ut legit Primasius, nam graece, est τὸν πλοῦτον:sed vulgata editio habet etiam optimum sensum; nam per divinitatem possumus intelligere manifestationem divinitatis, non ipsam divinitatem. Erasmus Annot. in hunc locum vult referri illud *Hic est verus Deus* ad Patrem hoc modo; *Ut simus in vero Filio ejus, hic*, nimirum, *Pater hujus Filii, est verus Deus.* At debuisset saltem unum auctorem proferre,qui ita distincte explicaret.Cur enim illud demonstrativum *Hic*, non demonstrat potius proximam personam, quam remotam? Praesertim cum in graeco textu ante illud *Hic* immediate praecedat nomen Jesu Christi: *και ἐσμὲν ἐν τῷ ἀληθινῷ, ἐν τῷ υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ. οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς Θεός.*

Deinde Patres de Filio exponunt. Hilarius lib.6, de Trinit. ult. med. postquam citaverat hunc locum, addit post 17. lineas; *et cum hic verus Dei Filius nobis sit et vita aeterna etc.* ubi quod citaverat *hic est verus Deus et vita eterna*, exponit de Filio, cum dicit ipsum esse vitam aeternam. Hieronym. in cap. 65. Isaiae. *Jurabit in Deo Amen*: dicit, non solum Patrem esse Deum Amen, idest, Deum verum, sed etiam Filium, et probat ex hoc loco, *hic est Deus verus. et vita aeterna.* Augustinus lib. 1. de Trinit. cap. 6. *Et*, inquit, *Filius non tantum Deus, sed et verus Deus, quod Joannes apertissime in epistola sua dicit*: *Scimus quia Filius Dei venit, et dedit nobis intellectum etc.* Hic est verus Deus etc. Cyrillus lib. 12. thes. cap. 13. posteaquam hunc locum adduxerat, sic ait: *Quid dicent haeretici ad haec beati Joannis verba, quibus apertissime Deus verus Filius appellatur. Nam si Deus est substantialiter. non participatione hoc ipsum est, sicut creaturae; qui autem Deus verus est, natura Deus est.* Similiter exponunt Beda et Oecumenius in Commentario hujus loci.

Eunomiani olim convicti evidentia hujus testimonii admittebant,ut refert Gregorius Nazianzenus Orat. 3. de Theol., Patrem esse verum Deum, et similiter Filium esse verum Deum, sed aequivoce sicut canis coelestis et terrestris dicuntur aequivoce canes, uterque tamen proprie et vere. At facile est hanc solutionem refutare.Nam vel loquitur Eunomius de aequivocatione perfecta, vel de analogia quadam. Si de perfecta aequivocatione, qualis est inter nomina rerum ejusdem speciei; tunc non erit Pater magis Deus, nec maior Deus, nec prior Deus, quam Filius, sicut Judas Iscariotes est magis homo, aut major homo, aut prius homo, quam Judas Thaddaeus. Praeterea tunc plures essent veri Dii,sicut Judas Iscariotes et Judas Thaddaeus sunt plures veri homines:at Scriptura unum solum Deum esse docet. Si de analogia quadam, vel Pater, vel Filius non erit vere proprie et simpliciter Deus, sicut homo pictus non est simpliciter et vere ac proprie homo, neque canis coelestis est proprie ac vere canis, sed ita dicitur, quia terrestrem canem repraesentat. At Christus est verus Deus, et similiter Pater; ergo non sola analogia Filius est Deus.

Decimustertius locus Jo. 1. *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum.* Ita: *Omnia per ipsum facta sunt.* Ex quo loco tria sumuntur argumenta.

Primum sumitur ex nomine Verbi;Verbum enim seu λόγος est mentis proles, seu notitia et conceptus. Et quamvis conceptus mentis in nobis non dicatur filius, quia est accidens; tamen est valde similis generationi ejus productio: nam mens intelligens vices patris gerit: objectum vero matris: species est quasi materia generationis, quam mater suppeditat; inde ex complexu mentis et objecti

mediante specie prodit notitia seu verbum. Est autem notandum, in Deo, ut etiam Aristoteles docet, idem esse intelligentem, intellectum, intellectionem, et speciem intelligibilem, exceptis tamen relationibus mutis producentis et producti; ex quo sequitur, Verbum Dei necessario esse idem cum Deo, idest, ejusdem numero substantiae et naturae: sed Christus est Verbum Dei, nam *Verbum caro factum est*; ergo Christus habet eandem numero naturam cum Patre.

Secundum argumentum sumitur ex eo quod Verbum dicitur Deus. Nam hoc loco Verbum Dei, quod est Christus, expresse nominatur Deus, et sine dubio idem Deus, qui est etiam Pater. Nam Joannes in toto illo fere capite semper repetit initio sequentis sententiae id, quod posuerat in fine praecedentis: *In principio*, inquit, *Erat Verbum*; deinde subjungit: *Et Verbum erat apud Deum*. Ubi vides, idem nomen poni in fine primae sententiae, et initio secundae; sic etiam quia in secunda dixerat: *Et Verbum erat apud Deum*; in tertia dicit: *Et Deus erat Verbum*: ubi idem Deus esse dicitur, et is apud quem erat Verbum ; et is qui erat ipsum Verbum. Idipsum observare licet in sequentibus: *In ipso vita erat*, *et vita erat lux hominum*; *et lux in tenebris lucet, et tenebrae eam non comprehenderunt etc.*

Tertium argumentum est in illis verbis: *Omnia per ipsum facta sunt*. Hinc enim sequitur, ut colligit Augustinus lib. 1. de Trinit. cap. 6. Verbum non esse factum, et proinde non esse creaturam, et proinde esse unum Deum cum Patre: nihil enim est nisi Deus, et creaturae ejus.

Sed respondent ad primum ministri Transylvani lib. 2. cap. 3. et 11. Verbum hoc loco significare Christum hominem, dicique Verbum, quia verba Dei nobis annunciavit; et probant. Nam cum dicitur: *Verbum caro factum est*, in graeco est ἐγένετο, quod significat *erat*, seu *fuit*, ut patet ex similibus locis. Nam in hoc capite dicitur: *Fuit homo missus a Deo*. Graece ἐγένετο: similiter Luc. 1. *Fuit in diebus Herodis Sacerdos*. Et Luc. ult. *Qui fuit vir Propheta etc.* semper est ἐγένετο. Itaque non sensus, Verbum esse factum hominem per incarnationem, sed Verbum illud, de quo tam multa dicuntur praeclara, nihil esse aliud, quam carnem, idest, hominem quemdam; sicut Joannes dictus est vox, non quod esset vox incarnata, sed quod homo clamans in deserto.

Ad secundum respondent Franciscus David, disp. 9. Alb. et ministri Transylvani lib. 2. cap. 11. Christum merito vocari Deum, sed non eumdem cum Patre; nam in hoc ipso loco dicitur *Verbum apud Deum*, nimirum Patrem: cum autem subjungitur, *et Deus erat Verbum*, si vox *Deus* acciperetur eodem modo, significaretur Filium esse Patrem.

Ad illud autem *Omnia per ipsum facta sunt*, respondent: intelligi de reparatione facta per Christum, quae etiam solet dici nova creatio 2. Corinth. 5. *Si qua ergo in Christo nova creatura, vetera transierunt, ecce facta sunt omnia nova*. Ephes. 1. *Instaurare omnia in Christo. quae in coelis, et quae in terris sunt*. Et cap. 2. *Ipsius enim factura sumus*, *creati in Christo Jesu in operibus bonis*. Et Psal. 50. *Cor mundum crea in me Deus*.

Sed errant: Ac primum sententia istorum de Verbo similis est errori Eunomii, quem refellit Cyrillus lib. 1. in Jo. cap. 4. et 7. dicebat enim ille: Verbum, quod est Christus, non esse aliquid aeternum in Deo, seu subsistens, sed esse quid creatum: sed dici Verbum, quia esset simile, et quasi imago verbi intimi, et quia verba Dei audiens nobis enunciavit.

Refellitur utrorumque error. Primo ex sequentibus, quia hoc Verbum, quod factum est caro, erat Deus, et Deus creator omnium rerum; non ergo creatum. Secundo, quia hoc Verbum erat in principio apud Deum, antequam mundus fieret, nec unquam in tota Scriptura dicitur factum. Tertio, quia si Christus est imago Verbi illius aeterni, et interni, quod est in Deo; non debuit dicere Jo. 10. *Ego et Pater unum sumus*; sed *Ego et Verbum unum sumus*: nec Jo. 14. *Qui videt me, videt et Patrem*, sed *videt et Verbum*. Vide plura apud Cyrillum loco citato.

Ad argumentum autem ex voce ἐγένετο, respondeo: vocem esse ambiguam, et tam *esse*, quam *fieri* significare. Unde Jo. 2. *Nuptiae factae sunt*, γάμος ἐγένετο; et cap. 1. *mundus per ipsum factus est*, ὁ κόσμος δι αὐτοῦ ἐγένετο. Et infra *Aquam vinum factam*, ὕδωρ οἶνον γεγενημένον hoc autem loco significat, *fieri*, non *esse*. Et patet primo ex dictis: nam si Verbum erat ante mundi creationem, certe ante carnem erat: nam et caro una est ex creaturis; non igitur Verbum caro erat, sed factum est postea caro, cum carnem assumpsit. Secundo, quia si, *esse*, non *fieri* significare voluisset Joannes, non dixisset ἐγένετο sed ἐγένετο vel γίνεται idest, non dixisset, *fuit*, sed *est*, vel *erat*; fuit enim dicitur solum de eo, quod nunc non est: at Christus est etiam nunc caro. Tertio, quia Patres graeci, Chrysostomus, Cyrillus, Theophylactus, Euthymius, bene norant potestatem graeci vocabuli, et tamen omnes exponunt *factum est*, quomodo etiam habet versio Erasmi, et quae in Bibliis Vatabli exstat, quibus adversarii plurimum tribuere solent.

Quantum ad secundum argumentum, jam diximus, Joannem in isto capite solere frequentissime idem bis repetere in fine unius sententiae, et principio alterius. Ita igitur hic nomen *Deus* bis ponitur in eadem significatione, et sensus est, *Verbum erat apud Deum*, idest, *apud Patrem qui est Deus*, *et Deus erat Verbum*, idest, *et idem Deus erat etiam Verbum*; sive, ut alii volunt, qui faciunt Deum praedicatum, et Verbum subjectum; *et Verbum erat ille idem Deus*. Neque obstat quod ibi *apud Deum*, est articulus τὸν Θεὸν hic autem, *et Deus erat Verbum*, non est articulus ante vocem Deus; unde Origenes argumentabatur, Patrem esse majorem Filio. Nam, ut notat Chrysostomus homil. 3. et 5. in Jo. saepe Deus pro Patre sumptus non habet articulum, ut in hoc capite: *Fuit homo missus a Deo*, et infra: *Deum nemo vidit unquam*, et aliquando Deus pro Filio habet articulum, ut 1. Jo. 5. *Hic est verus Deus*. Et ad Titum 2. *Adventum gloriae magni Dei*.

Ad illud autem *Omnia per ipsum facta sunt*,

dico primo: explicationem adversariorum esse adeo novam, ut nulli Veterum in mentem venerit, ut patet legenti Origenem, Chrysostomum, Cyrillum, Augustinum, Theophylactum, Bedam, Rupertum, Euthymium in Joannem. Dico secundo: non debere Scripturam exponi metaphorice ad libitum, sed tunc solum, cum ipsa Scriptura praebet occasionem, alioqui poterimus pervertere omnes Scripturas, et eadem ratione possemus dicere, in 1. cap. Genes. non describi creationem, sed revocationem rerum. Neque obstant loca in contrarium allata: nam in illis semper est aperta mentio renovationis, ut patet legenti illa loca. Hic autem simpliciter dicitur: *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil.* Dico tertio: etiamsi hic locus pateretur utrumque sensum, tamen adversarios probare non posse, debere eum exponi de renovatione potius, quam de prima creatione; rationes enim quas ipsi afferunt, nihil valent.

Primo probant, non agi de creatione, quia Christus non erat natus tunc, cum mundus creabatur. At negamus, non fuisse tunc Christum natum ex Patre Deo, licet nondum esset natus ex matre: dum autem adversarii assumunt quod probare deberent, nonne principum petunt? Secundo probant, quia Scripturae passim tribuunt Patri opus creationis: at non soli Patri tribuunt, tribuunt etiam Filio. Proverb. 8. *Cum eo eram cuncta componens.* Et in hoc 1. cap. Joannis: *Et mundus per ipsum factus est.* Probant tertio, quia Joannes hoc loco postquam dixerat: *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil*, mox restringit, dicens, *quod factum est*, quasi diceret, non omnia absolute per Christum facta esse, sed illa dumtaxat omnia, quae ad ipsius officium pertinebant, et quae per ipsum facta sunt. At haec esset ridicula restrinctio; esset enim ac si diceretur, *Omnia per ipsum facta sunt, quae per ipsum facta sunt*: non autem hoc ait Joannes, *sed sine ipso factum est nihil, quod factum est*, idest, *nulla est res quae sit facta, et non sit facta per ipsum*; quod addit Joannes propter Spiritum sanctum, ne putaretur inclusus inter omnia illa quae facta sunt per Verbum. Adde, quod lectio illa probabilior est, quam sequitur Augustinus, ut illa verba *quod factum est* non pertineant ad praecedentem periodum, sed ad sequentem, hoc modo: *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil. Quod factum est, in ipso vita erat, et vita erat lux hominum.* Ex qua lectione plane ruit adversarii argumentum. An igitur propter tam leves et falsas ratiunculas relinquenda est Patrum communis explicatio?

Dico quarto: hunc locum explicari paulo infra cum dicitur: *In mundo erat, et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit.* Hic enim habemus, eum mundum factum esse per Christum, qui Christum non cognovit: at si effectio mundi non esset creatio sed renovatio, falsum esset illud *mundus eum non cognovit*, cum renovatio fiat per Fidem et cognitionem Christi. Respondent pertinacissime, hunc esse sensum; *In mundo erat*, idest, *Christus homo inter homines versabatur: et mundus eum non cognovit*, idest, *et homines illi initio eum non cognoscebant: et mundus per ipsum factus est*, idest, *et tamen ipse homines illustravit, et fecit novas creaturas.*

At contra. Nam adversarii mutant ordinem verborum: volunt enim prius mundum non cognovisse, et deinde factum fuisse. At Evangelista dicit primo *mundus per ipsum factus est*: deinde notat ejus ingratitudinem dicens: *Et mundus eum non cognovit.* Praeterea mundus in Scripturis, aut significat substantiam coeli et terrae, ut Eccles. 3. *mundum tradidit disputationi eorum*: aut homines impios dilectores mundi, Jo. 12. *Princeps hujus mundi ejicietur foras.* Jo. 17. *Pro his rogo, non pro mundo*; ergo cum dicitur, *mundus per ipsum factus est*, vel significatur substantia coeli et terrae, ut exponunt omnes Patres: vel sensus erit, *per Christum factos esse homines impios*, quae est ingens blasphemia, accipiendo enim mundum pro impiis, Christus non facit, sed destruit mundum, ut faciat novam creaturam.

Decimusquartus locus habetur Coloss. 1. *In ipso condita sunt universa in coelis et in terra, visibilia et invisibilia, sive throni, sive dominationes, sive principatus, sive potestetes, omnia per ipsum, et in ipso creata sunt, et ipse est ante omnes, et omnia in ipso constant.* Hic locus est clarior superiore, nam explicantur quae sint illa omnia, quae Christus creavit et conservat: et dicuntur esse omnia omnino terrestria et coelestia usque ad summos angelos. Ex quo sequitur, Christum non esse creaturam, sed verum Deum.

Respondent tamen Transylvani lib. 2. cap. 12. et Franciscus David disput. 7. Alb. in toto isto capite vocari creationem reparationem spiritualem, quae facta est per Christum. Probat primo, quia ita exposuit Procopius in cap. 1. Genes. pag. 39. Secundo, quia non ait Paulus, coelum et terram creata per Christum, sed ea quae sunt in coelo et in terra, idest, angelos et homines, quos creasse dicitur Christus, quia eos pacificavit, et reconciliavit inter se.

At contra. Primo omnes Interpretes hunc locum intelligunt de prima creatione; unde adversarii, cum omnes bibliothechas lustrassent, non potuerunt invenire, nisi unum auctorem Procopium, meliorem rhetorem quam theologum, et qui non interpretatur hanc epistolam, sed obiter cum scriberet in Genesim, allegavit ad suum propositum unam sententiam ex hac epistola, non respiciens qui praecederet, et quid sequeretur. Et ne glorientur tamen se invenisse unum socium sui erroris, notandum est Procopium eumdem folio praecedenti, dum exponeret illud: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*, acerrime invehi in eos, qui negant tres esse personas ejusdem essentiae; qui etiam paulo post sic ait: *Christus humanam carnem induit, ut hominem, quem creaverat, restitueret et sanaret.* Cum igitur paulo post dicit, per Christum omnia creata secundum apostolum ad Colossenses, et exponit *instaurata*, vult dicere, Christum instaurasse quod antea creaverat.

Secundo probo ex praecedentibus: nam dixerat, Christum esse primogenitum omnis creaturae,

idest, prius a Patre genitum, quam ulla creatura fieret, ut recte exponit Chrysostomus. Deinde hoc probaturus subjunxit: *In ipso enim condita sunt universa etc.* at si condere significet instaurare, Paulus nihil probat; non enim sequitur, *Instauravit omnes creaturas*; ergo fuit ipse ante omnes creaturas. Quam saepe enim architecti instaurant aedificia, quae multis annis antea exstructa fuerant, quam ipsi nascerentur? Ut igitur Paulus recte probet, Christum esse primogenitum ante omnem creaturam, non oportet interpretari, *ipse omnia condidit*, idest, *instauravit*, sed simpliciter *creavit*.

Tertio ex sequentibus: nam postquam Paulus dixerat, per Christum omnia creata, subjungit alia encomia Christi dicens, ipsum etiam esse Caput Ecclesiae, et primogenitum mortuorum, et per ipsum instaurata omnia, et pacificatos per crucem ejus angelos cum hominibus. Nisi ergo faciamus Paulum inepte loquacem, qui semper eadem repetat; oportet fateri, in prima parte capitis agi de creatione, in secunda de reparatione.

Quarto probo ex ipso contextu: nam dicit omnia creata per Christum, etiam thronos, et dominationes: at angeli non fuerunt renovati per Christum, quippe qui non facti sunt veteres per peccatum; dicuntur quidem pacificati cum hominibus, sed pacificare non est condere et creare, neque ullum exemplum in Scriptura proferre poterit.

Nec obstat locus ad Ephes. 1. ubi dicuntur instaurari omnia per Christum, quae in coelis et quae in terris sunt : nam vox graeca *ἀνακεφαλαιοῦσθαι* est *recapitulare*. et in summam redigere, et sensus est. *Deum voluisse angelos et homines unire sub uno capite Christo*. Quod si etiam accipiamus latinum verbum *instaurare* in sua propria significatione, tunc sensus erit. *Deum voluisse instaurare in coelistibus per Christum*, non ipsos angelos, qui non egebant instauratione, sed numerum angelorum imminutum per casum daemonum, ut exponit Augustinus Enchir. cap. 61. et etiam cap. 62. ubi dicit, Christum non esse mortuum pro angelis: et cap. 108. dicit, non habituros fuisse homines opus Mediatore et sanguine ejus, si Adam non peccasset. At hic ipsi angeli dicuntur conditi et creati per Christum; ergo de vera creatione agitur, non de reparatione.

Decimusquintus locus est Hebr. 1. ubi dicitur de Filio: *Per quem fecit et saecula*. Et infra: *Et tu Domine initio terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt coeli*. Hic habemus clarissime quod requirebant adversarii in duobus locis superioribus, nimirum, Christum fecisse coelum et terram, et proinde ipsum non esse creaturam, sed creatorem unum cum Patre. Respondent ministri Transylvani lib. 2, cap. ult. et Franciscus David disput. 3. Alb. per saecula intelligi nova saecula, idest, reparationem humani generis. Contra. Nam Paulus explicans cap. 11. quid sit facere saecula, ait: *Fide intelligimus aptata esse saecula verbo Dei, ut ex invisibilibus visibilia fierent*. Quod certe non potest intelligi, nisi de creatione prima coelorum. Vide supra cap. 4.

CAPUT VII.

Quarta Classis ex nominibus veri Dei.

Primum nomen divinum est, Deus, ex quo non leve argumentum sumi potest: nam Scriptura non solet absolute vocare Deum, nisi Deum verum, ut Irenaeus notat lib. 3. cap. 6. *Neque Dominus*, inquit, *neque Spiritus sanctus, neque apostoli eum, qui non esset Deus, definitive, et absolute Deum nominassent aliquando, nisi esset verus Deus*. Et cap. 8. *Soluta igitur*, inquit, *et hac illorum calumnia, manifeste ostensum est, quoniam nunquam prophetae, neque apostoli alium Deum nominaverunt, vel Dominum appellaverunt, praeter verum et solum Deum*.

Atque hinc Erasmus in cap. 5. ad Ephes. notat, Patrem intelligi quoties absolute Deus nominatur. Quod Erasmi dictum falsum est, ut modo patebit: sed testimonium ejus annotare placuit, ut constaret, etiam adversarii testimonio, vocem *Deus* absolute positam soli vero Deo convenire. Et sine Irenaei vel Erasmi testimonio res ipsa per se clamat: nam cum Scriptura nihil saepius repetat, quam unum esse Deum; quomodo non pugnaret secum, si non solum Deum verum, sed etiam aliquid aliud Deum absolute vocaret? Jam hoc nomen tribuitur absolute Christo, Isaiae 9. *Vocabitur nomen ejus admirabilis. Deus, fortis etc.* Jo. 20. ubi Thomas Christo dicit: *Dominus meus et Deus meus*. Actor. 20. *Attendite vobis et universo gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit episcopos regere Ecclesiam Dei, quam acquisivit sanguine suo*. Rom. 9. *Qui est super omnia Deus*. Apocal. 4. *Domine Deus omnipotens qui erat, qui est et qui venturus est*. 1. Jo. 3. *In hoc cognovimus charitatem Dei, quia ille pro nobis animam suam posuit*. Quomodo ergo non est Deus verus, qui tam saepe in Scripturis absolute pronunciatur Deus? et quomodo, quaeso, cohaeret hoc, quod tam absolute Christus dicatur Deus, cum illo Exod. 20. *Non habebis deos alienos coram me*. Et 1. Corinth. 8. *Nobis unus est Deus*: si Christus non est unus Deus cum Patre?

Alterum nomen, et quidem maxime proprium veri Dei est יהוה quod graeci τετραγράμματον vocant; sic legimus Exod. 15. שמו יהוה pro quo noster Interpres vertit, *Omnipotens nomen ejus*. Sed in Hebraeo non est proprie omnipotens, sed nomen illud ineffabile. Transylvani quoque ita persuasi sunt, hoc nomen soli vero Deo convenire, ut lib. 2. cap. 7. dicant, hoc nomen esse proprium Dei Patris: alia vero nomina, ut Elohim, Sadai, Adonai, et caetera communicari interdum etiam Christo, angelis, aliisque rebus creatis. Probemus igitur, hoc nomen soli vero Deo proprium Christo convenire. Hierem. cap. 23. sic loquitur: *Et suscitabo David germen justum, et regnabit rex, et sapiens erit*. Et infra: *Et hoc est nomen quod vocabunt eum Dominus justus noster, seu justitia nostra* יהוה צרקנו hoc de Christo intelligi nemo negat.

Sed Rabbini respondent, non significari hoc lo-

eo, nomen Christi fore יהוה, sed tempore Christi, et propter ipsum Christum cognosciturος homines Dominum Deum esse justitiam nostram: sicut Exod. 13. *Aedificavit Moyses altare, et vocavit nomen ejus Dominus exaltatio mea.* In Hebraeo illud *Dominus est* יהוה et Ezech. ult. *Et vocabitur nomen Jerusalem* יהוה שמה *Dominus ibi.*

Sed hoc facile refellitur. Nam verum quidem est, Christum non fuisse vocandum quasi proprio nomine *Dominus justitia nostra*: sed tamen ex hoc loco deducitur, ipsum esse vere יהוה, nam de ipso dicitur: *Dominus justitia nostra*, non de Patre; ipse est enim qui pro nobis divinae iustitiae satisfecit. Unde Isaiae 53. dicitur: *In scientia sua justificabit ipse justus servus meus multos.* Et 1. Cor. 1. *Qui factus est nobis sapientia, et redemptio.* Praeterea nec ara, nec Hierusalem dicuntur simpliciter יהוה: Christus nuncupatur יהוה. Isaiae 40. *Vox clamantis in deserto: parate viam Domini.* Siquidem illud *Domino* in hebraeo est יהוה et intelligi haec verba de Joanne Baptista qui paravit viam Christo, testantur omnes Evangelistae. Matth. 3. Marc. 1. Luc. 1. et Jo. 1. et similiter appellatur Christus in tot locis Isaiae, Zachariae, et Psalmorum explicatis in 1. et 2. classe argumentorum.

Praetera nomen hoc יהוה deductum est ex illo Exod. 3. אהיה אשר אהיה *Ero qui ero*, sive ut noster Interpres vertit, *Sum qui sum.* Inde enim addita litera nominis proprii formatrice, idest, Jod, factum est nomen יהוה, et significat proprie eum qui est fons essendi, et cum non habeat esse ab alio, dat rebus omnibus ut sint. Quocirca nonnulli recte docent, hoc nomen, si ullo modo efferri debeat, melius efferri per vocem *Ihie*, id est, *erit*; sic enim legi potest יהוה quam per vocem *Jehova*, quae nuper excogitata est. Videmus autem de Christo dici id, quod hoc nomen significat; igitur et ipsum nomen ei conveniet. De Christo dicitur. Apoc. 1. 4. et 11. *Qui est, qui erat, qui venturus est.* Et Jo. 13. *Amodo dico vobis priusquam fiat, ut cum factum fuerit, credatis quia ego sum.* Denique huic nomini semper in versione LXX. respondet κύριος, et in versione Hieronymi *Dominus.* Porro κύριον seu Dominum absolute Christum vocant evangelistae, et ipse seipsum. Matth. 21. *dicite; Quia Dominus his opus habet.* Jo. 13. *Vos vocatis me Magister et Domine , et bene dicitis, sum etenim.*

Altissimus. Nomen est solius veri Dei. Psal. 82. *Tu solus altissimus in omni terra.* Et Transylvani lib. 2. cap. 5. dicunt hoc esse nomen quo distinguitur Pater, qui solus est verus Deus, a Filio. Quod idem olim Ariani dicebant; teste Hieronymo in Comment. Psal. 86. At hoc ipsum nomen tribuitur Christo a Davide in Psal. 86. *Homo natus est in ea, et ipse fundavit eam Altissimus.* De Filio enim intelligunt Hieronymus, Augustinus et alii Expositores. Idem nomen tribuit Christo Zacharias Luc. 1. teste Beda in Comment. et verba ipsa satis aperte hoc significant: *Tu puer Propheta Altissimi vocaberis; praeibis enim ante faciem Domini parare vias ejus.* Ubi Joannes dicitur esse futurus Propheta Altissimi, quia praeibit ante illum parare vias ejus: praeivit autem ante Christum, non ante aliquem alium, ut notum est.

Praeterea: quomodo datum est Christo *nomen super omne nomen*, ut Paulus ait Philip. 2. si non potest ipse vocari Altissimus? Denique idem Paulus cum scribit Rom. 9. *Ex quibus est Christus, qui est super omnia Deus*, quid aliud significat, quam esse Christum Altissimum Deum? nec enim est super omnia, nisi qui est Alissimus.

Invisibilis. Nomen est fere proprium veri Dei. Nam etsi in Symbolo dicimus, Deum esse factorem visibilium et invisibilium rerum: : tamen in Scripturis hoc nomen fere non tribuitur nisi Deo 1. Timoth. 1. *Invisibili, soli Deo honor et gloria.* Et cap. 6. *Qui lucem habitat inaccessibilem.* Unde etiam hoc nomen soli Patri tribuunt Transylvani lib. 2. cap. 5. et olim Ariani apud Augustinum lib. 3. cont. Maximin. cap. ult. Et vere solus Deus est invisibilis, quia non potest videri, nisi seipsum manifestet: Angeli enim, licet nobis sint invisibiles, tamen aliis angelis et ipsi Deo se abscondere non possunt. At Filius simpliciter invisibilis est sicut et Pater. Nam Matth. 11. dicitur: *Nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem quis novit nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare.* Et Coloss. 1. dicitur: *Imago Dei invisibilis*: etsi enim illud *invisibilis* est genitivus, ut ex graeco patet ; tamen ideo dicitur imago Dei invisibilis, quia etiam ipsa imago est invisibilis: est enim simillima exemplari, et proinde talis qualis ipsum. Apocal. 19. *Et nomen habet scriptum, quod nemo novit nisi ipse, et nomen ejus est Verbum Dei.* Ergo Verbum Dei est quid invisibile, quandoquidem solus ille, qui est Verbum Dei, novit quid hoc sit, nec tamen excluduntur Pater et Spiritus sanctus, qui eamdem cum Verbo essentiam et scientiam habent.

Aliud nomen Deo vero proprium est, Deus gloriae, sive etiam rex gloriae: illud enim Act. 7. *Deus gloriae appparuit patri nostro Abrahae*, omnes intelligunt de Deo Israel. at 1. Corinth. 2. de Filio dicitur: *Si cognovissent, nunquam Dominum gloriae crucifixissent.* Et illud Psal. 33. *Attollite portas principes vestras, et elevamini portae aeternales , et introibit rex gloriae.* De Messia exponit Justinus in Dialog. cum Triph. Hieronymus in cap. 2. Zachariae, et Ambrosius lib. 4. de Fide, cap. 1. Item Augustinus, et alii in hunc locum Psalmi.

Rex regum, et Dominus dominantium tribuitur soli Deo vero. 1. Timoth. 6. *Qui solus est potens, Rex regum et Dominus dominantium.* At de Filio dicitur Apocal. 17. *Agnus vincet illos , quoniam Rex regum est et Dominus dominorum.* Et cap. 19. *In foemore scriptum habet Rex regum et Dominus dominantium.* Denique Deo Patri tribuunt Transylvani lib. 2. cap. 5. quod dicatur unus, verus, solus, magnus, Pater omnium. Nam Deut. 6. dicitur: *Dominus Deus tuus, Dominus unus est.* Et Jo. 17. *Ut cognoscant te solum Deum verum.* Deut. 32. *Videte, quod ego sim solus*, videlicet. *Dominus.* Job. 36. *Ecce Deus magnus vincens scientiam nostram.* Malach. 2. *Numquid non unus Pater omnium nostrum?*

At haec omnia etiam dicuntur de Filio. 1. Cor. 8.

Nobis est unus Dominus Jesus Christus. 1. Jo. 5. *Hic est verus Deus.* Epist. Judae. *Solum dominatorem Dominum nostrum Jesum Christum negantes.* Hunc tamen locum Transylvani ita exponunt ac depravant, ut illud *Solum dominatorem* ad Patrem referant: illud autem *et Dominum nostrum Jesum Christum* ad Filium. At repugnat ratio linguae graecae; unus enim articulus est pro duobus nominibus *τὸν μόνον δεσπότην Θεὸν καὶ κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν* non possunt autem ad duas personas referri, quae uno articulo conjunguntur. Tit. 2. *Exspectantes beatam spem et adventum gloriae magni Dei, et Salvatoris nostri Jesu Christi.*

Transylvani Erasmum sequuti, illud *Magni Dei* ad Patrem referunt. At hic quoque repugnat articulus unus utrique nomini adjunctus, *τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ σωτῆρος.* Quare Chrysostomus, Hieronymus, et alii de solo Filio exponunt, quippe qui videbant alium sensum non pati sententiam graecam. Praeterea, non exspectamus Patrem venturum, sed Filium: Paulus autem dicit, nos expectare adventum gloriae, idest, adventum gloriosum (est enim hebraica phrasis) magni Dei; igitur Filius est magnus Deus. Denique Isaiae. 9. *Parvulus natus est nobis etc. et vocabitur Admirabilis, Consiliarius etc. Pater futuri saeculi*; est ergo Christus Pater omnium nostrum. Unde Joan. 14. *Non relinquam vos orphanos.* Et Matthaei 10. ac Jo. 13. filiolos apostolos vocat. Cum igitur omnia nomina veri Dei Christo conveniant; est omnino Christus verus Deus.

CAPUT VIII.

Quinta Classis ex attributis.

Attributa Dei praecipua sunt, primo Aeternitas. Genes. 21. *Invocavit ibi nomen Dei aeterni.* Et Roman. 16. *Secundum praeceptum aeterni Dei.* Et 1. Timoth. 6. *Qui solus habet immortalitem.* Secundo Immensitas. *Magnus Dominus et laudabilis nimis, et magnitudinis ejus non est finis.* Psal. 144. *Coelum et terram ego impleo*, Hierem. 23. Tertio Potentia. *Qui solus est potens etc.* 1. Timoth. 6. Quarto Sapientia. *Soli sapienti Deo.* Rom. 16. Quinto Bonitas. *Nemo bonus nisi solus Deus*, Luc. 18. Denique sexto Majestas digna summo cultu. Deuter. 6. et Matth. 4. *Dominum Deum tuum adorabis. et illi soli servies.* Et fere haec omnia ministri Transylvani tribuunt soli Patri, lib. 2. cap. 5. Si igitur haec Filio convenire ostenderimus, probatum erit, eum verum Deum, et unum cum Patre esse.

Igitur Aeternitas Filio tribuitur Proverb. 7. *Ab aeterno ordinata sum.* Hic enim Sapientia loquitur, non autem Sapientia essentialis, quae est omnino idem cum essentia Dei; nam illa non gignitur: haec autem dicit: *Ante omnes colles ego parturiebar.* Nec est Sapientia creata, quae hic loquitur; nam nihil creatum est ab aeterno. Et praeterea, haec sapientia distinguit se a creaturis dicens: *Dominus possedit me in initio, antequam quidquam faceret a principio*; ergo necessario est sapientia genita, idest, Filius, de qua 1. Cor. 1. *Christum Dei virtutem et Dei sapientiam.*

Ad hunc locum respondet Franciscus David disput. Alb. 2. et Blandrata disput. 6. et ministri Hungarici lib. 2. cap. 10. 20. librum Proverbiorum non esse canonicum: at haec est nimis crassa ignorantia. Nam de hoc libro nunquam fuit dubitatum, nec Judaeis. nec a Christianis, ut patet ex prologo Galeato Hieronymi: sed decepti sunt adversarii ex eo, quod Sapientia et Ecclesiasticus non recipiuntur a Judaeis, nec a Lutheranis. Existimarunt enim, eamdem esse rationem hujus libri. et illorum, cum omnes fere idem argumentum tractent, et eidem Salomoni tribui soleant.

Praeter hunc locum habemus alium Micheae. 5. *Et tu Bethlehem Ephrata parvulus es in millibus Juda: ex te mihi egredietur. qui sit Dominator in Israel, et egressus ejus ab initio, a diebus aeternitatis.* Quem locum de Christo intellexerunt etiam Scribae Judaeorum. Matth. 2.

Respondet Franciscus David disput. 3. dies aeternitatis vocari primos illos sex dies mundi, propter continuam successionem: tunc autem dici egressum Christum, quia tunc facta est promissio de Christo ad Adam. At Hieronymus, Theodoretus, Rupertus, et omnes alii Interpretes hunc locum exponunt de aeterna Christi generatione; ipse etiam Valutablus, cui multum tribuere videntur adversari. Praeterea, sine caussa dicunt, dies aeternitatis vocari primos illos dies propter successionem id enim nec auctoritate, nec exemplo, nec ratione ulla ostendere possunt. Item sicut in illis verbis *Ex te egredietur* significatur vera nativitas, non autem promissio aliqua: ita etiam in illis *Et egressus ejus ab initio, a diebus aeternitatis* debet significari vera nativitas; idem enim est vocabulum utrobique tam in textu latino, quam hebraico.

Alius locus est Joan. 1. *In principio erat Verbum.* Quid est enim *In principio erat Verbum*, nisi Verbum non coepit esse, sed fuit semper?

Respondent Transylvani lib. 2. cap. 11. illud *In principio* non significare initium creationis rerum, sed innovationis, quae facta est per Christum. Itaque sensum hujus loci esse volunt: *In principio renovationis Ecclesiae, Verbum*, idest, *Christus homo, erat quidem in mundo. quia jam erat natus ex Maria, sed erat apud Deum, quia erat occultus hominibus, et soli Deo notus, donec a Joanne manifestatus est.* At repugnat huic explicationi verba sequentia *Omnia per ipsum factus est.* Sed de hoc loco supra disputatum est.

Alius locus est Jo. 8. ubi Dominus ait: *Antequam Abraham fieret ego sum.* Qui locus non valet contra Arianos, sed contra Samosatenos [et Transylvanos, qui volunt Christum non fuisse ante Mariam. Unde respondet Franciscus David disput. 4. Christum fuisse ante Abraham, sed in typo et figura, et variis promissionibus Dei de ipso mittendo. At hoc modo Christus non respondet ad rem; nam Judaei dixerant: *Quinquaginta annos nondum habes, et Abraham vidisti?* Respondit Dominus: *Antequam fieret, ego sum*, idest, *vidi*

Abraham, quia antequam ille nasceretur ego eram. At certe si in figuris latebat, non eum vidit.

Praeter haec loca, sunt alia quaedam, ad quae nihil respondent. Unus est Joan. 17. *Clarifica me tu Pater apud temetipsum, claritate quam habui, priusquam mundus esset apud te.* Solet autem Scriptura describere aeternitatem per illud *antequam mundus fieret*, sive ante mundi constitutionem, ut patet Ephes. 1. *Elegit nos ante mundi constitutionem.* Et Jo. 17. *Dilexisti me ante mundi constitutionem.* Et 1. Pet. 1. *Praecogniti ante mundi constitutionem.* Alius est Hebr. 7. *Neque initium dierum, neque finem vitae habens.* Alius est Hebr. 13. *Jesus Christus heri et hodie et in saecula*, idest, *semper fuit, semper est et semper erit.* quod in Apocalypsi cap. 1. 4. et 11. saepissime reperitur. *qui erat, qui est, et qui venturus est.* Denique in priori epist. Io. cap. 5. *Hic est verus Deus, et vita aeterna.* Certe si Christus vita aeterna est, non potest non fuisse, atque esse etiam ipse aeternus, ac proinde Deus verus.

Immensitas tribuitur Filio Dei. Baruch. 3. *Magnus est, et non habens finem, excelsus et immensus.* Et paulo post: *Hic est Deus noster, et non aestimabitur alius adversus eum.* Et paulo post: *In terris visus est, et cum hominibus conversatus est.* Ex hoc loco Augustinus lib. 3. contra Maximin. cap. ult. probat, Filium esse immensum. Nec obstat, quod videatur propheta loqui de loco magno Dei, non de ipso Deo quia praecedit: *O Israel, quam magna est domus Dei, et ingens locus possessionis ejus.* Et statim sequitur: *Magnus est, et non habet finem.* Nam ut notat Theodoretus in Comment. non loquitur de loco materiali, sed loco spirituali sanctorum, qui est ipse idem Deus; nec de finita aliqua possessione, sed de infiniti boni possessione, quae ipse Deus est: alioqui falsum esset, Dei possessionem immensam esse, et finem nullum habere.

Alius locus est Joan. 3. *Nemo ascendit in coelum nisi qui descendit de coelo, Filius hominis qui est in coelo.* Si Christus (se enim vocat Filium hominis) in coelo erat, quando loquebatur in terris; igitur simul in coelo, et in terra erat: non autem corpore tunc erat in coelo, cum se diceret ascensurum in coelum: igitur alia in Christo natura erat, praeter humanam illam, quae cernebatur oculis mortalium, videlicet divina, quae immensa est, et coelum simul, ac terram replet.

Alius locus est Matth. 18. *Ubi fuerint duo, vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum.* Quis non hinc colligit immensitatem? nam in coelo, et in terra, et in omnibus provinciis ac regionibus simul necesse est esse eum, qui praesens adsit, ubicumque sunt aliqui congregati in nomine Christi.

Potentia, seu potius omnipotentia tribuitur Filio Dei in Apocalypsi saepissime cap. 1. *Ego sum α et ω, principium et finis, dicit Dominus Deus, qui erat, qui est, et qui venturus est, omnipotens.* cap. 4. *Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus omnipotens, qui erat, et qui est, et qui venturus est,* cap. 11. *Gratias tibi agimus Domine Deus omnipotens, qui es, et qui eras, et qui venturus es.*

Sed objiciunt Ariani illud Jo. 5. *Non potest Filius a se facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem.* Respondeo cum Nazianzeno orat. 4. de Theol. et Ambrosio lib. 4. de Fide, cap. 3. solum his verbis significari potentiam Filii esse a Patre, et eamdem cum potentia Patris: non enim dictum est, non potest Filius facere quidquam, nisi Pater jubeat, aut juvet, sed nisi viderit Patrem facientem. Idcirco subjungit continuo: *Quaecumque Pater facit, haec et Filius similiter facit.* Itaque eadem omnia facit, sed Filius Patrem videre facientem, sive a Patre discere dicitur, quia scientia Filii a Patre est, non tamen per doctrinam, sed per generationem. Nam idem est Deo scire, et esse; et proinde idem est Filio Dei accipere sapientiam, et accipere essentiam.

Transylvani objiciunt illud Matth. ult. *Data est mihi omnis potestas in coelo, et in terra.* Inde enim sequi videtur, ut non ab aeterno, nec ex natura, sed dono gratiae, et ex tempore Christus omnipotentiam quamdam habeat. Respondeo: ea dici de Christo, qua homo erat, non qua Deus. Cum enim ipse idem et Deus, et homo sit, qua Deus, omnipotentiam ab aeterno, et ex natura sua habet: qua homo, summam potentiam a Deo ex tempore, et dono gratiae accepit. Vel, si mavis de Christo homine, non qua homo, sed absolute loqui; accepit homo Christus omnipotentiam ex tempore, sed dono gratiae increatae, videlicet, hypostaticae unionis, et propterea non post resurrectionem primum, sed ab ipsa conceptione sua, ille homo Christus omnipotens, et Deus fuit. Quod enim ait Matth. 28. post resurrectionem *data est mihi omnis potestas.* Dixerat ante passionem Jo. 13. *Sciens, quia omnia dedit ei Pater in manus.*

Sapientia tribuitur Filio adeo frequenter, ut a theologis sapientia vocetur appropriatum ejus. 1. Corinth. 1. *Christum Dei sapientiam.* Coloss. 2. *In Christo sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae Dei.* Jo. ult. *Domine tu omnia nostri.*

Sed occurrunt Ariani cum eo loco Matth. 24. *De die illa nemo scit, neque angeli*, neque Filius, *nisi solus Pater.* Respondeo: haec dici de Christo, qua homo erat, ut docent Patres. Ambrosius in cap. 17. Luc. Cyrillus lib. 9. thes. cap. 4. et alii. Quare hic locus nihil Arianis favet. Quomodo autem Christus homo dicatur non scivisse diem illum, exponemus in quaestione de scientia animae Christi.

Dices: hoc loco solus Pater dicitur scire; ergo excluditur Filius etiam ut Deus. Respondeo cum Augustino lib. 3. in Maxim. cap. 13. particulam *Solus*, non excludere eas personas quae sunt ejusdem naturae cum Patre, sed res creatas; nisi sermo sit de actione quae conveniat Patri ratione personae, non ratione essentiae; quoniam igitur scientia convenit Patri, qua Deus est, non qua Pater est: propterea non excluditur Filius aut Spiritus sanctus, cum solus Pater dicitur aliquid scire.

Instant Transylvani; nam Rom. 16. cum dicitur: *Soli sapienti Deo per Jesum Christum cui honor et gloria*, illud *soli sapienti* de Patre tantum dici

videtur: nam distinguitur eo loco Pater apertissime a Filio, cum addatur *per Jesum Christum*. Respondet Augustinus lib. 3. cont. Maxim. cap. 13. *Soli sapienti* de tota Trinitate dici, cui per Christum defertur honor: nam Christus Deus et homo cum sit, ut Deus honorem recipit cum Patre et Spiritu sancto, ut homo illum defert. Detulit autem cum praedicavit in mundo Trinitatem, et jussit baptizari in nomine Patris, et Filii et Spiritus sancti omnes Gentes.

Bonitas tribuitur Filio Sapien. 7. *Omnibus enim mobilibus mobilior est sapientia: attingit autem ubique propter suam munditiam. Vapor est enim virtutis Dei, et emanatio quaedam claritatis omnipotentis sincera, et ideo nihil inquinatum in eam incurrit. Candor est enim lucis aeternae, et speculum sine macula Dei majestatis et imago bonitatis illius. Et cum sit una. omnia potest etc.* Item Matth. 2. dicit Christus: *An oculus tuus nequam est, quia ego bonus sum?*

Quomodo ergo (inquiunt Ariani et Transylvani) Dominus Luc. 18. ait: *Quid me dicis bonum? nemo bonus nisi solus Deus*. Respondeo cum Basilio lib. 4. in Eunom. Ambrosio lib. 2. de Fide, cap. 1. Hieronymo et Chrysostomo in cap. 19. Matth. Christum respondisse ad mentem illius, qui dixerat: *Magister bone quid faciendo etc.* Ille enim non putabat Christum esse Deum, sed unum ex Rabbinis.

Majestas adoranda tribuitur Christo, Hebr. 1. *Adorent eum omnes angeli ejus*. Ubi notandum, haec verba allegari a Paulo ex Psal. 95. ubi agitur de adoratione latriae soli Deo propria: nam praecessit: *Confundantur omnes qui adorant sculptilia. et qui gloriantur in simulacris suis.* Et statim: *Adorate eum omnes angeli ejus*, ubi opponitur idololatria cultui Dei.

Praeterea, Christus habet templum, quod est proprium latriae signum. Malach. 3. *Tunc veniet ad templum sanctum suum Dominator, quem vos quaeritis, et angelus Testamenti, quem vos vultis*. Item invocatio absentis apud adversarios est adoratio latriae. At Christus invocatur; Joan. 14. ait ipse: *Si quid petieritis in nomine meo hoc faciam*. In quem locum Augustinus tract. 73. in Jo. *Sic ergo*, inquit, *perrexit ad Patrem, ut non desereret indigentes, sed exaudiret petentes*. Et Cyrillus lib. 9. in Jo. cap. 42. *Liquido*, inquit, *hic Deum se verum esse ostendit. Suscepturum enim orationes suorum se dicit, omniaque concessurum eis, quae petant*. Item Stephanus Act. 7. *Domine Jesu*, inquit, *accipe Spiritum meum*. Et Act. 9. dicit Ananias Christo: *Hic habet potestatem alligandi omnes, qui invocant nomen tuum*. Et Paulus 2. Cor. 12. *Ter, Dominum rogavi, et dixit mihi, sufficit tibi gratia mea*. Quo loco Dominum appellari Christum, patet ex sequentibus: *Libenter igitur*, inquit, *gloriabor in infirmitatibus meis, ut inhabitet in me virtus Christi*. et 1. Cor. 1. ac in omnibus fere epistolis ita Paulus salutat Christianos: *Gratia vobis, et pax a Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo*. Ubi precatur fidelibus a Deo Patre, et a Deo Filio simul gratiam et pacem.

Sed quia adversarii eludunt haec loca propter ambiguitatem textus graeci, ubi illud: *Et Domino Jesu Christo*, posset legi, *et Domini Jesu Christi*, hoc modo, *Gratia vobis, et pax a Deo, qui est Pater noster, et qui etiam est Pater Domini Jesu Christi*: ideo notandus est locus in epist. 2. Jo. ubi habetur clarissime εἰρήνη παρὰ θεοῦ καὶ παρὰ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. *Pax a Deo, et a Domino Jesu Christo*, ex quo loco exponenda sunt loca Pauli obscuriora.

Denique omnes fere prophetae praedixerunt, post adventum Messiae exterminadam idololatriam: Ecclesia autem semper in toto orbe terrarum Christum coluit templis, aris, invocationibus, festis diebus: ergo vel Christus est verus Deus dignus latriae cultu, vel omnes prophetae decepti sunt. Nam si Christus non est verus Deus, nunquam fuit tam insigne idolum in mundo, nec tam floruit idololatria, quam post Christi adventum: et tamen clamat Spiritus sanctus. Isa. 2. *Elevabitur Dominus solus in die illa, et idola penitus conterentur.* Zachar. 13. *In die illa erit fons patens domui David, et habitantibus Hierusalem, in ablutionem peccatoris, et menstruatae, et erit in die illa dicit Dominus exercituum, disperdam nomina idolorum de terra, et non memorabuntur ultra.* Vide etiam Is. 31. Ezech. 6. et 30. Oseae 10. et Mich. 1.

Respondent ad hoc de adoratione Transylvani lib. 2. cap. 4. et Franciscus David disput. et Blandrata disput. 4. et 6. Christum esse adorandum, tum quia Deus Pater id jussit, tum quia in se habet adorandam divinitatem. At contra: nam si Christus non est verus Deus, non potuit Deus Pater id jubere, quin ipse sibi contradiceret: nam Deuter. 6. jussit scribi: *Dominum Deum adorabis, et illi soli servies*; et Isajae 42. *Gloriam meam alteri non dabo*; quomodo ergo juberet, ut creaturae serviremus, et gloriam ejus cum creatura communicaremus? Item, si Christus est Deus, sed non summus et altissimus; ergo non debetur ei cultus latriae qui soli Altissimo convenit. Quod autem in Christo Deus habitet, non sufficit ut ille possit adorari, alioqui totus mundus posset adorari, et praecipue sancti angeli, et homines, in quibus singulariter Deus habitat.

Propter haec argumentum Franciscus David, etsi antea saepe docuerat Christum esse Deum, et adorandum, non quidem ut Altissimum, sed ut Filium Altissimi: tamen postea mutavit sententiam, ac docuit, Christum non esse vocandum Deum, nec esse adorandum nec invocandum: et respondit ad omnia loca, quae nos supra citavimus pro invocatione Christi, ut patet ex lib. cont. Faust. Sed non est opus, ut tempus conteramus in ejus refutatione; nam argumenta ejus, aut sunt merae nugae, aut si vim habent, efficiunt aliquid contra Blandratam, qui vult Christum non esse verum Deum, et tamen esse adorandum et invocandum: contra nos autem nihil efficiunt; nam ea sunt praecipua argumenta. Si Christus est adorandus cultu divino, et invocandus ut Deus; Ergo cum papistis dicendum erit, Christum esse unum Deum cum Patre, et oportebit restituere Trinitatem, quam hactenus impugnavimus. Item si Christus non est verus Deus, et tamen invocari potest; ergo etiam Spiritus sanctus

immo et Maria, et angeli, et sancti caeteri invocari poterunt; quorsum igitur hactenus papistas accusavimus idololatriae, quia sanctos invocabant?

Haec argumenta demonstrationes sunt certissimae contra Blandratam, et Faustum, et caeteros Antitrinitarios;qui tamen, ut manifeste convincuntur a Francisco Davidis, et ejus sectatoribus, quod secum ipsi, et cum ratione clarissima pugnent: ita contra convincunt ipsi Franciscum Davidis, et ejus socios, quod incredibili temeritate Scripturarum testimonia pervertant.

Libet autem loco exempli proponere responsiones Francisci Davidis ad illud testimonium Actor. 7. *Lapidabant Stephanum invocantem et dicentem, Domine Jesu accipe spiritum meum.*Primum respondit Franciscus David: illud esse exemplum, seu factum Stephani, non testimonium Scripturae. At exemplum est hominis.qui, teste Scriptura.*erat plenus Fide, et Spiritu sancto.* Actor. 6. et 7.Secundo respondit: illud *Domine Jesu* esse invocationem Patris; vult enim vocem *Jesu* esse genitivi casus, ut sit sensus, *Tu Pater , qui es Dominus Filii tui Jesu accipe Spiritum meum.*

At nunquam legimus alibi *Domine Jesu* in eo sensu, ita ut *Jesu* sit genitivi casus: legimus autem Apocal. ult. in casu vocandi καὶ ἔρχου κύριε Ἰησοῦ, *etiam veni Domine Jesu.* Praeterea Actor. 7. Stephanus viderat Jesum stantem a dextris Dei, quando ait: *Domine Jesu,accipe Spiritum meum*, igitur ipsum Jesum invocavit. Respondet Franciscus David: illa verba Stephani *Ecce video coelos apertos* posse facere hunc sensum: *Ego tam certo credo Jesum resurrexisse, et esse nunc in coelo, ac si nunc aperto coelo ipsum Jesum viderem.* At Lucas dicit: *Intendens in coelum vidit gloriam Dei, et Jesum stantem a dextris Dei*; igitur vere vidit, et non solum ita credidit ac si vidisset. Respondit tertio: illa verba *Domine Jesu* dirigi ad Patrem,quia etiam Pater vocari potest *Dominus Jesus*, cum sit proprium Patris dominari et salvare. At quae est haec temeritas nomen proprium Filii tribuere Patri? Nonne hoc est confundere Patrem cum Filio more Sabellii ?

CAPUT IX.

Sexta Classis ex operibus.

Quinque sunt opera Dei solius, Creatio, Conservatio, Salvatio, Praecognitio occultorum, Patratio miraculorum.

Primum opus Dei, proprium est Creationis, Is. 44. *Ego sum Dominus extendens coelos solus, stabiliens terram, et nullus mecum.* Job. 9. *Quid extendit coelos solus.* Unde per hoc opus Deus vult distingui a non veris Diis. Psalm. 95. *Dii Gentium daemonia, Dominus autem coelos fecit.* Hierem. 10. *Dii qui coelum et terram non fecerunt, pereant de terra, et de sub coelo.* Si ergo probemus, Christum fecisse coelum et terram, probatum erit, ipsum esse unum verum Deum cum Patre. Habemus autem loca multa supra explicata, nimirum Jo. 1. *Omnia per ipsum facta sunt.* Ibidem: *Et mundus per ipsum factus est.* Coloss. 1. *Omnia per ipsum creata sunt.*Hebr. 1. *Et tu Domine initio terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt coeli.*

His addamus illud Proverb. 8. *Quando appendebat fundamenta terrae, quando certa lege et gyro vallabat abyssos, quando aethera firmabat sursum etc. cum eo eram cuncta componens.* Qui locus non potest intelligi de Sapientia essentiali, ut supra docuimus, quia illa non gignitur; haec autem dicit: *Ante omnes colles ego parturiebar*: nec de Sapientia creata, quia illa non fuit ante mundum. Nec potest dici, librum non esse canonicum, ut Transylvani dicunt, quia de hoc libro nec Judaei, nec Christiani unquam dubitaverunt. Item Jo. 5. *Quaecumque Pater facit, haec et Filius similiter facit.* sed Pater creat quotidie animas hominum qui nascuntur, et creavit quondam coelum et terram, igitur etiam Filius creat nunc animas, et creavit olim universum mundum.

Ad hoc argumentum diversimode respondent Samosateni et Ariani. Samosateni novi negant Christum esse creatorem, cum non fuerit ante Virginem Matrem: et quid respondeant ad loca allegata, supra retulimus, et refutavimus. Unum addo contra illos. Si Christus non creavit coelum et terram, aut non esse Deum, aut debere exterminari de mundo. Nam Hier. 10. dicitur: *Dii qui coelum et terram non fecerunt, pereant de terra, et de his quae sub coelo sunt.* At Samosateni non negant Christum esse; ergo admittere debent, eum esse creatorem.

Ariani veteres apud Augustinum lib. 1. cont. Maximin., et in serm. Arian., et Valentinus Gentilis Arianismi renovator prothesi 24. respondent: solum Patrem esse principalem auctorem coeli et terrae, Filium autem ministrum fuisse Patris in creatione. Transylvani quoque lib. 2. cap. 6. dicunt: Christum non esse Deum aeternum, nec quidquam egisse in mundi creatione; tamen si deberet ei concedi aliquid, non posse plus concedi, quam ut instrumentum fuerit Patris.

Argumentum praecipuum ipsorum, quo etiam utuntur Transylvani, est, quia in Scriptura semper dicitur, Pater per Filium fecisse, et Patri tribuitur praepositio *Ex*; Filio praepositio *Per*, 1. Corinth. 8. *Unus Deus Pater, ex quo omnia. Unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia.* Jo. 1. *Omnia per ipsum facta sunt.* Hebr. 1. *Per quem fecit et saecula.* Coloss. 1. *Omnia per ipsum creata sunt.* Addunt etiam Transylvani loco notato Concilium Syrmiense, quod tanquam Orthodoxum ab Hilario recipitur, et explicatur in lib. de Synod.: nam can. 3. et rursum can. postr. Concilium illud asserit, Filium Dei Patri ministrasse in creatione mundi. Item addunt testimonia Irenaei lib. 3. cap. 8. et lib. 4. cap. 13. Tertulliani lib. de Trinit. Eusebii lib. 1. histor. cap. 1. et 2. et Lutheri, quem Dei nuncium vocant, in 1. cap. Genes. ubi Christum instrumentum Dei vocat.

Demonstrandum igitur nobis est, Filium Deum non ut instrumentum, sed ut principalem caussam creasse mundum.Ac primum id patet ex illo Hebr. 1. *Et tu Domine initio terram fundasti, et opera*

manuum tuarum sunt coeli. Nam quod hoc non intelligatur ministerialiter, probo ex eo, quod hoc idem dicit David de Deo Israel, quem adversarii volunt esse Patrem, et quem certum est non fuisse instrumentum creationis. Praeterea, Paulus in isto capite confert Christum cum angelis, et dicit hoc interesse, quod angeli sint ministri, Christus non sit minister: sic enim ait: *Cui dixit aliquando angelorum: sede a dextris meis?nonne sunt omnes administratorii spiritus in ministerium missi?*

Secundo probo ex Isaia cap. 48. nam is qui dicit: *et nunc Dominus misit me, et Spiritus ejus*, quem esse Filium ostendimus supra in prima classe argumentorum; iste idem dicit: *Propter me faciam, ut non blasphemer: et gloriam meam alteri non dabo*: at qui operatur propter se, certe non est instrumentum.

Tertio, ex Apoc. 1. ubi Filius vocatur α et ω, *principium et finis*, et *Dominus omnipotens*. Nam si est principium et finis, ut sunt in alphabeto α et ω; certe est principium primum, et ultimus finis omnium rerum, proinde non est instrumentum; neutrum enim horum instrumento convenit. Item, si est omnipotens, potest ut auctor principalis mundum creare; non ergo debuit alteri ministrare.

Quarto, ratione demonstrativa per resolutionem: si Pater creat per Filium, vel Pater solum jubet, et Filius solum facit, vel uterque facit, sed Pater ut caussa prima, Filius vero ut secunda, vel uterque totum ut caussa primaria, sed Pater sua voluntate, Filius a Patre jussus; non enim facile est assignare alium modum, quo potuerit Filius concurrere cum Patre ad creationem, et tamen non aeque principaliter ac Pater: sed nullus eorum modorum cum veritate consentit, ut ex iis, quae mox dicemus, planum fiet; igitur Filius creator est rerum aeque principalis ac Pater.

Ariani quidem ajebant: Patrem per se nihil fecisse, sed Filium omnia fecisse jussu Patris, eo quod creaturae non sint capaces immediatae actionis divinae; et quia indignum est, summam illam virtutem ad ista minima descendere, ut Cyrillus refert lib. 5. thes. cap. 3.

At contra. Nam Proverb. 8. legimus etiam Patrem fecisse: *Quando praeparabat coelos aderam.* Et Jo. 5. *Quaecumque* Pater *fecerit, haec et Filius similiter facit.* Item: *Pater meus operatur, et ego operor.* Et de minimis, Matth. 10. *Unus* passer *non cadit in terram sine Patre vestro.* Praeterea, nusquam legimus, Patrem imperasse Filio, item legimus, Filium imperando fecisse. Baruch. 3. de illo, qui in terris visus est, et cum hominibus conversatus est, dicitur: *Qui emittit lumen, et vadit, vocavit illud, et obedit illi cum tremore: stellae autem dederunt lumen in custodiis suis, vocatae sunt, et dixerunt: Adsumus, et luxerunt ei cum jucunditate, qui fecit illas.* Et Lucae 8. *Quis putas hic est, quia et ventis, et mari imperat, et obediunt ei?*

Nec ratio Arianorum valet: nam ut bene eam refellunt Athanasius serm. 3. cont. Arian., et Cyrillus lib. 5. thes. cap. 2. et 3. aut Filius est Deus, aut creatura. Si Deus; non ergo potuit ipsorum opinione creare immediate: si creatura; ergo non potuit creari a Patre immediate, nisi forte velint, Filium esse quid medium inter Deum et creaturam, quod sane esse non potest. Nam vel est productus ex nihilo, vel ex re creata, vel ex ipsa Dei substantia. Si primum aut secundum; ergo est creatura. Si tertium: ergo est Deus: non ergo datur medium. Habemus igitur, tam Patrem, quam Filium reipsa operatum esse in creatione mundi: ac per hoc refutavimus primum illum modum, quem in argumento posueramus.

Rursum, non potest illud dici, quod uterque fecerit, sed Pater majorem, Filius minorem partem: nam id pugnat cum Scriptura Proverb. 8. *Cum eo eram cuncta componens.* Et Jo. 1. *Omnia per ipsum facta sunt.* Et Jo. 5. *Quaecumque Pater facit, haec similiter et Filius facit*; ergo uterque facit totum. Rursus, non potest illud dici, quod uterque totum fecerit, sed Pater sit agens principale, et Filius sit instrumentum. Nam vel habet Filius vim creandi in se, quomodo Sol habet vim illuminandi, licet sit Dei instrumentum, vel non habet, sed est similis umbrae Petri, aut cingulo Pauli, respectu miraculorum quae per ea fiebant. Si secundum; ergo Filius Dei nihil habet prae aliis creaturis.

Et praeterea, quid est quod ait Paulus 1. Corinth. 1. *Christum esse Dei virtutem*? Et Hebr. 1. *Qui portat omnia virtutis suae*? Habet ergo in se virtutem faciendi quae facit: at virtus creandi est virtus infinita, nec potest esse in instrumento, sed solum in summo et infinito artifice. Quare omnes Patres numerant Basilidem, et alios quosdam inter haereticos, quia dicebant, mundum creatum per angelos. Vide Irenaeum lib. 1. cap. 22. Athanasium in serm. 3. cont. Arian. Augustinum lib. 12. Civit. Dei, cap. 24. et 25. Cyrillum 2. in Julian., et Damascenum lib. 2. cap. 3. Est ergo Filius principalis creator.

Dices: habet virtutem creandi, non tamen est principalis, quia Pater suo arbitratu agit; Filius alieno. Contra: nam Jo. 5. *Sicut Pater suscitat mortuos, et vivificat, sic et Filius quos vult vivificat.* Item Spiritus sanctus libere et sua voluntate agit. 1. Cor. 12. *Dividit omnibus prout vult*: at Spiritus sanctus non est major Filio, immo secundum adversarios est minor; igitur et Filius libere agit, et prout vult. Denique si Filius habet virtutem creandi, vel eamdem numero quam Pater habet, vel diversam. Si eamdem; ergo sunt unus creator, et unum est opus, una voluntas, una essentia utriusque. Si diversam: ergo falsum est illud 1. Reg. 2. *Non est fortis sicut Deus noster.* Et illud Exod. 15. *Quis similis tui in fortibus Domine?* Nam invenitur alius aeque fortis, nimirum Christus.

Ad argumentum de praepositione *Ex* et *Per*, respondeo: praepositionem *Ex* saepius tribui Patri; *Per* Filio; *In* Spiritui sancto, non quia una persona sit instrumentum alterius, sed ad denotandas eorum proprietates. Nam, ut docet Basilius lib. de Spir. sancto. cap. 4. Patri tribuitur *Ex* ad denotandum, quod ipse sit principium sine principio. *Ex* enim est nota caussae efficientis. *Per* tribuitur Filio, quia *Per* est signum caussae mediae, et Filius est

principium de principio. habet enim a Patre ut sit principium. Unde dicitur Filius a Patre facere: *Cum venerit*, inquit, *Spiritus, quem mittam vobis a Patre*. Quamquam posset etiam dici particulam *Per* tribui Filio, quia sapientia est appropriatum Filii, et Deus per sapientiam et artem suam omnia creavit, ut Damascenus lib. 1. cap. 9. docet. Denique *In* significat continentiam, et tribuitur Spiritui sancto, qui est nexus Patris et Filii. Tamen ne haec diversitas praepositionum Fidei obesset, providit Deus dupliciter.

Primo, indicando haec omnia convenire eidem Deo. Nam dicitur Rom. 11. *O altitudo divitiarum sapientiae et scientiae Dei etc. Quoniam ex ipso, per ipsum in et ipso sunt omnia*. Nam haec omnia dicuntur de uno atque eodem Deo: ut patet ex eo quod praecedit. *Scientiae Dei, judicia ejus, sensus ejus etc.* et ex eo quod sequitur *Ipsi gloria in saecula*. Vel ergo dicuntur de solo Patre, et tunc patet, *Per* non significare ministerium, quia tribuitur Patri, quem constat nullius esse ministrum: vel de solo Filio, aut solo Spiritu sancto, et tunc Filius et Spiritus sanctus non sunt ministri, quia tribuitur eis *Ex*, quae convenit principali auctori, ut ipsi quoque fatentur: vel dicuntur de omnibus simul, et tunc omnes simul sunt unus Deus. Ita monet Ambrosius lib. 4. de Fide, cap. 6. Basilius de Spir. sancto cap. 5. et Augustinus lib. 1. de Trinit. cap. 6.

Secundo, providit miscendo has praepositiones; nam interdum *Per* tribuitur Patri, 1. Cor. 1. *Fidelis Deus, per quem vocati estis in societatem Filii ejus*. Gal. 4. *Quod si Filius, et haeres per Deum*. Interdum *Ex* et *De* tribuuntur Filio, ut Jo. 1. *De plenitudine ejus omnes accepimus*. Coloss. 2. *Ex quo totum corpus per conjunctiones etc.* Jo. 16. *Ille de meo accipiet*. Monent etiam hoc Ambrosius et Basilius locis notatis.

Ad canonem Concilii Syrmiensis respondeo cum Hilario ibidem: Filium dictum esse ministrum, non quod proprie sit inferior, aut subjectus, sed quia est a Patre. Ministravit enim non ut famulus domino, sed ut filius patri, inter quos licet non sit inaequalitas naturae, aut dignitatis; est tamen in Patre auctoritas principii, quae non est in Filio respectu Patris: est enim Filius a Patre, non contra. Quod autem hoc non faciat propriam servitutem, patet, quia alioqui omnes filii essent servi. Adde, quod nescio quantam auctoritatem habeat Concilium hoc Syrmiense: videtur enim mihi magis toleratum, quam approbatum. Certe apud Gratianum dist. 16. et 20. ubi Concilia Catholica enumerantur, nulla fit mentio Syrmiensis.

Ad Irenaeum, Tertullianum, Eusebium et Lutherum idem respondeo; quamquam Tertulliani et Eusebii in dogmatibus parva sit auctoritas: Lutheri autem nulla; omnes enim manifesti haeretici sunt, sed Tertullianus et Eusebius doctissimi fuerunt: Lutherus plus habet loquacitatis, quam solidae doctrinae.

Alterum opus Deo proprium, est conservatio totius mundi, quae est quasi quaedam creatio, de quo Actor. 17. *In ipso vivimus, et movemur, et sumus*: at hoc idem convenit Filio, Hebr. 1. *Qui portat omnia verbo virtutis suae*. Et Coloss. 1. *Omnia in ipso constant*, hoc est (ut exponit recte Chrysostomus), omnium subsistentia pendet a Filio Dei, ita ut si ab ipso conservetur, consistat: sin minus, continuo intereat; igitur verus Deus est Filius.

Tertium opus est salvatio, Isaiae 43. *Ego sum Dominus, et non est absque me Salvator*. Et cap. 45. *Deus justus et salvans non est praeter me*. Oseae 13. *Ego Dominus Deus, et Salvator non est praeter me*: at quid magis convenit Christo quam salvare? Matth. 1. *Vocabis nomen ejus Jesus, ipse enim salvum faciet populum suum*. Nam nomen Jesus, a ישע quod salutem significat, sumptum est. Ac ne dicas, eum salvare ministrando, audi Paulum ad Hebr. cap. 1. *Portans omnia verbo virtutis suae, per semetipsum purgationem peccatorum faciens*. Etsi enim desit apud Latinos illud *Per semetipsum*; est tamen in graeco δι' αὐτοῦ, et ibidem confert Paulus Christum cum angelis, et illos servos, Christum Dominum dicit. Item Isaiae 35. *Deus ipse*, idest, per se, non per Legatos *veniet, et salvabit nos*. Item apostoli se Christi ministros, non comministros dicebant, 1. Cor. 4. *Sic nos existimet homo ut ministros Christi*; et in nomine ejus baptizabant, reconciliabant, miracula faciebant etc., ut se ministros Christi demonstrarent.

Quartum opus, praedictio est futurorum, et scrutatio cordium, Isaiae 41. *Annunciate quae futura sunt, et sciemus quia Dii estis*. 3. Reg. 8. *Tu nosti solus cor omnium filiorum hominum*. Hierem. 17. *Pravum est cor hominis et inscrutabile, quis cognoscet illud? Ego Dominus scrutans cor, et probans renes*: at haec omnia Christo conveniunt. Jo. 13. *Hoc dixi vobis priusquam fiat, ut cum factum fuerit, credatis quia ego sum*. Et 1. Pet. 1. *Scrutantes in quod, vel quale tempus significaret in eis Spiritus Christi, praenuncians eas, quae in Christo sunt passiones, et posteriores glorias*. Jo. cap. 2. *Ipse sciebat, quid esset in homine*. Et Apocal. 2. *Et scient omnes Ecclesiae, quia ego sum scrutans renes et corda*.

Dices: etiam prophetas praedixisse futura, et praevidisse cordium cogitationes, ut de Elisaeo patet. At contra: nam Paulus ad Hebr. 3. confert Christum cum Moyse summo prophetarum, et dicit, Moysen famulum, Christum Dominum esse. Item Christus loquitur eodem modo, quo summus Deus, quomodo nullus prophetarum loqui auderet; quis enim unquam ait: *Ego sum scrutans renes et corda*, nisi Deus verus et summus? Denique si Spiritus Christi illustravit omnes prophetas, 1. Pet. 1. quomodo Christus non altiori modo, quam prophetae occulta novit?

Quintum opus est, patratio miraculorum, Psal. 71. *Qui facit mirabilia solus*. Et Psal. 85. *Faciens mirabilia tu es Deus solus*. Et Psal. 135. *Qui facit mirabilia magna solus*. Quod tamen intelligitur propria auctoritate, alioquin etiam sancti apostoli et prophetae miracula fecerunt, sed per invocationem Dei, ut hoc loco notat Hilarius. At Christus miracula propria auctoritate faciebat, ut patet, tum quia imperabat, Marci 4. *Dixit mari, tace, obmutesce*. Et cap. 9. *Surde et mute spiri-*

tus, ego praecipio tibi, exi ab eo. Tum quia sola voluntate etiam absens curabat, ut patet de puero centurionis, Matth. 8. et de filio Reguli, Jo. 4. Tum denique, quia ut verus Dominus totius naturae concessit etiam aliis potestatem faciendi miracula, Matth. 10. et ad ejus invocationem apostoli miracula faciebant, ut patet ex illo Actor. 3. *In nomine Jesu Christi Nazareni surge et ambula.*

CAPUT X.

Septima Classis ex Patribus.

Ex Patrum doctrina probanda est veritas Catholica: nam etsi adversarii parum aut nihil tribuant Patribus; tamen Patres, qui ante Concilium Nicaenum fuerunt, suos putant, ut Ignatium, Justinum, Irenaeum, Tertullianum, Cyprianum. Alios etsi contrarios sibi esse fateantur; tamen testimonia Hilarii, Chrysostomi, Ambrosii, Cyrilli, Hieronymi et Augustini citant contra nos, ut ostendant, Patres varios fuisse, et sibi ipsos contradixisse, coactos evidentia veritatis: ac breviter conantur enervare nostrum argumentum ex consensu Patrum omnium aetatum. Nos ergo producemus testes consentientes omnium aetatum, et maxime ante Nicaenum Concilium.

Primae aetatis, quae extenditur usque ad annum centesimum Domini, habemus Clementem, Ignatium, Dionysium, Martialem. Primus prodeat Clemens, qui lib. 8. Constit. cap. 16. dicit, Patrem sine medio genuisse Filium ante omnia, quod est dicere, Filium non esse factum, sed naturaliter, et necessario prodiisse ex Patre. Nam, ut docet Basilius lib. 4. in Eunom., nihil factum est immediatum opus artificis, quia mediat operatio, et inter Deum et creaturas mediat voluntas creandi: nec enim posito Deo, immediate ponitur creatura: at posito Deo, immediate ponitur Verbum ejus. Item cap. 17. postquam recitaverat illud. Sanctus, Sanctus. Sanctus, subjungit explicans: *Sanctus Deus Pater, Sanctus Filius etc.* Et cap. 18. In fine dicit Deo: *Tibi omnis gloria, et honor, et adoratio. Filio et Spiritui sancto, et nunc, et semper, et in omnia saecula saeculorum.* Similem locum huic profert ex isto Clemente Basilius lib. de Spir. sanct. cap. 29.

Jam b. Dionysius Areopagita b. Pauli discipulus in lib. de Div. nom. cap. 1. *Itaque*, inquit, *in omni ferme theologica tractatione summam Divinitatem sancte celebrari videmus: ut singularem quidem atque unicam, propter simplicitatem et unitatem illam impartibilem: ut Trinitatem vero propter superessentialis faecunditatis in suppositis tribus expressionem.* Et infra dicit, hanc summam essentiam in una suarum hypostaseon carnem humanam assumpsisse. Similia habet cap. 3. de myst. Theol.

S. Martialis in epist. 1. ad Burdegalen. cap. 10. *Nihil*, inquit, *discretum in divinitate Trinitatis sentiatis.* Et infra: *Et haec*, Pater, Filius et Spiritus sanctus *in personis tria divisa, in divinitate unus Deus indivisus est.* Hanc epistolam multis de caussis suspicor non esse illius Martialis, qui dicitur fuisse discipulus Christi; tamen cujuscumque sit, nihil habet pro adversariis, sed omnia pro nobis.

S. Ignatius Joannis apostoli discipulus et martyr in epist. ad Philippens. *Non in unum trinominem, neque in tres incarnatos, sed in tres ejusdem honoris* credendum esse dicit. Et infra: *Si vero*, inquit, *Deus et homo, cur iniquum vocas Dominum gloriae, qui natura invariabilis est?* Et infra: *Illud*, inquit, *Si Filius Dei es, ignorantiae argumentum est. Si enim id revera agnovisses, scivisses, quod ex aequo potest rerum conditor universarum, et facere quod non est, et mutare quod est.* In epist. ad Philadelphien. *Si quis dicat, unum esse Deum, et confiteatur Christum Jesum, sed eumdem nudum esse hominem putet; hujusmodi serpens est, fraudem et errorem praedicans in exitium hominum, et est, ejusmodi inops sensu cognomento Ebion.* Nota, hunc locum proprie pugnare adversus novos Ebionitas, qui Christum purum hominem faciunt, quia enim lingua Hebraica אביון Ebion inopem significat, eleganter Ignatius Ebionitas inopes sensu appellavit.

Rursum idem in epist. ad Antiochen. *Abjicite*, inquit, *omnem gentilem, et judaicum errorem, ut nec multitudinem introducatis Deorum, nec praetextu unius Dei negetis Christum. Moyses enim Dei famulus fidelis dicens: Dominus Deus tuus Dominus unus est, et unum, et solum praedicans Deum, continuo confessus est et Dominum nostrum dicens: Dominus pluit super Sodomam et Gomorrham, a Domino ignem et sulphur.* Et infra: *Omnis*, inquit, *qui annuntiat unum solum Deum, et tollit Christi divinitatem, is est diabolus, et hostis omnis justitiae.* In epist. ad Polyc. *Exspecta*, inquit, *Christum Filium Dei in tempore, qui omni tempore caret, palpabilem, omnemque contactum refugientem, utpote incorporeum.* Haec omnia sunt expresse contra Transylvanos, qui Christum temporalem et nudum hominem faciunt. Sunt etiam contra novos Tritheitas et Arianos, qui Christum etsi aeternum esse fateantur, tamen verum Deum esse negant. Ex quibus etiam facile colligi potest, quemadmodum sint intelligenda loca, quae citant ex Ignatio Valentinus Gentilis, et Transylvani lib. 2. cap. 6.

Primo, proferunt epistolam ad Magnesianos, ubi dicitur: *Unum et solum verum Deum Patrem suum annunciavit*: ergo, inquit haereticus, solus Pater est verus Deus. Respondeo: illud *Solum* separare Patrem Christi ab iis, qui non sunt ejusdem substantiae cum ipso; est enim sensus, Patrem Christi esse illum Deum, qui est unus et solus verus Deus, quod idem de Filio dici potest, et de Spiritu sancto. Nam cum una sit tantum vera divinitas; et Pater est ille Deus, qui est unus et solus Deus; et Filius est ille Deus, qui est unus et solus Deus; et Spiritus sanctus est ille Deus, qui est unus et solus Deus. Denique nihil aliud Ignatius dixit, quam quod antea Christus ipse Patri suo dixerat: *Ut cognoscant te solum verum Deum.*

Secundo, proferunt epistolam ad Tarsenses, ubi Ignatius dicit, Christum esse Filium creatoris, nec

esse illum, qui est super omnia Deus, sed Filium ejus. Respondeo: Christum sic esse Filium creatoris, ut sit etiam ipse ille idem creator, ut idem Ignatius dicit epist. ad Philippen. Ratio hujus est, quia Pater gignendo, suam totam essentiam Filio communicavit, ac propterea etiam totam potentiam et sapientiam, qua mundus creatus est. Porro Pater solus dicitur esse super omnia Deus ab Ignatio, propter principii auctoritatem, non propter naturae diversitatem: alioqui pugnaret cum Paulo Roman. 9. et etiam ipse secum, qui asseruit in epist. ad Philippen. esse ejusdem honoris Patrem et Filium.

Tertio, proferunt epistolam ad Philippenses, ubi de Patre exponit illud Deuter. 6. *Dominus tuus Dominus unus est.* Et infra, inducit Christum loquentem ad Satanam: *Novi unum, scio solum, non sum Deo adversus, confiteor excellentiam.* Respondeo: Ignatium ex loco Deut. 6. probare velle, unum esse Patrem, et non plures Patres, ut etiam infra docet, unum esse Filium, et non plures. Probat igitur optime hoc modo: *Dominus Deus unus est*, Deut. 6. ergo unus est tantum Deus Pater, nam si essent plures Patres, illi non possent esse unus Dominus Deus. Nunc enim Pater et Filius sunt unus Deus, quia unus est ab alio. Porro excellentiam Patris Filius confitetur ratione principii tantum: unde statim subjungit: *Novi generationis meae auctorem Patrem.* Posset tamen locus hic intelligi de Christo homine; alloquitur enim Christus homo diabolum, et tum omnia aptissime quadrant: est enim Christus ut homo vere minor Patre, et Patrem Deum ac Dominum suum appellare potest, sicut ipse dicit Jo. 20. *Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum, Deum meum et Deum vestrum.*

Quarto, proferunt ultima verba epist. ad Antioch. *Valete Deo et Christo.* Respondeo: hic distingui Christum a Deo ratione humanitatis: nam alioqui in hac epistola Ignatius diabolum vocat eum, qui praetextu unius Dei negat Christi divinitatem.

Ultimo, profertur illud ex epist. ad Ephes. *Medicus autem noster est solus verus Deus ingenitus et invisibilis etc.* Respondeo: hunc locum varie legi; nam quaedam antiquiora exemplaria sic habent. *Medicus autem noster unus est solus verus Deus unigenitus, et invisibilis omnium, unigeniti Pater et Genitor.* Alia est lectio apud Theodoretum in 1. Dialogo, ubi sic citatur: *Medicus noster est genitus ex ingenito etc.* Athanasius in lib. de Syond. Arimin. et Seleuc. celebratis, citat hunc locum hoc modo: *Unus est medicus noster corporalis et spiritualis, genitus et ingenitus, in homine Deus etc.* exponit ingenitum, idest, increatum. Tamen etiam prima lectio non pugnat contra sententiam nostram. Nam posteaquam dixerat Ignatius: *Medicus autem noster est solus verus Deus ingenitus:* subjunxit: *Habemus autem etiam medicum Jesum Christum ante saecula unigenitum Verbum.* Ex quo intelligimus, illam exclusivam *solus* cum dixit Ignatius, *medicus est solus verus Deus ingenitus*, non excludi esse Filium Dei, sed res creatas, quae non sunt ejusdem essentiae cum vero Dei ingenito.

Secundae aetatis usque ad annum 200. habemus quatuor alios Patres, Justinum, Athenagoram, Irenaeum et Clementem Alexandrinum. Justinus in lib. de rect. Fid. explicat. initio. *Unus*, inquit, *revera est universitatis hujus Deus, qui in Patre, Filio et Spiritu sancto agnoscitur: cum namque ex substantia sua Pater Filium genuerit, atque ex eadem Spiritum produxerit; jure optimo, quae unam habent eamdemque essentiam, una atque eadem dignantur divinitate.* Et infra probat, non esse creaturam Filium et Spiritum, sed unum Deum creatorem cum Patre. In Apol. ad Senat; *Porro Filius ejus*, inquit, *qui solus proprie dicitur Filius, Verbum simul cum illo ante creaturas, et existens, et nascens, quoniam per eum primitus cuncta condidit et ornavit.* In Apol. ad Antonin. initio: *Profitemur*, inquit, *nos talium, qui habentur Deorum, esse expertes, et Atheos, sed non verissimi illius Dei Patris justitiae, et castitatis et virtutun aliarum. Verum hunc ipsum, et qui ab eo venit Filium et Spiritum propheticum colimus, et adoramus cum ratione et veritate venerantes etc.* Ubi opponit cultum Trinitatis cultui idolorum, et falsorum Deorum, ac proinde docet, Patrem, et Filium et Spiritum sanctum esse verum Deum. Ibidem ultra medium vult, illa verba Exod. 3. *Ego sum qui sum* a Christo dicta esse. *Eo autem*, inquit, *quod Moysi e rubo est dictum: Ego sum existens ille Deus Abrahae, et Deus Isaac, et Deus Jacob, et Deus patrum tuorum, significatum est, mortuos quoque illos exstare, et ipsius Christi homines esse.*

Idem repetit prolixe in Dial. cum Triph., ubi etiam non procul a fine docet, Patrem et Filium vere esse duos, et tamen unius essentiae: *Virtutem*, inquit, *eam a Patre nullo pacto disjungi et secerni posse.* Et infra: *Virtutem istam, quam Deum sermo propheticus vocat, non ita ut solis lumen nomine tantum numerari, verum numero quoque aliud quidquam esse, supra explicui; Virtutem hanc dicens de Patre genitam, non per recisionem, veluti ab essentia Patris dispartitam, prout omnia alia divisa et secta non eadem sunt quae antea fuerunt, quam scinderentur.*

Ex quibus solvitur objectio Gentilis ex Justino. Objicit enim, quod in dialogo cum Triphone dicit, Christum esse alium Deum, praeter mundi conditorem: at Justinus non hoc ait, sed tantum docet, esse alium, idest, aliam, personam, quae sit, et dicatur Deus et Dominus, praeter Patrem, cui attribuitur mundi creatio; haec enim sunt verba ejus: ἐςὶ καὶ λέγεται Θεὸς καὶ κύριος ἕτερος ὑπὲρ τὸν ποιητὸν τῶν ὅλων, ubi illud ἕτερος non conjungitur cum *Deus*, sed cum verbo ἐςὶ ut sensus sit. *alius praeter mundi conditorem est, et dicitur Deus.* Item, οὗτος ὁ τῷ Ἀβραὰμ καὶ τῷ Ἰακὼβ καὶ τῷ Μωσεῖ ὦφθαι, λελεγμένος καὶ γεγραμμένος Θεὸς, ἕτερος ἔςι τοῦ τὰ πάντα ποιήσαντος Θεοῦ. hoc est, *hic qui apparuit Abrahae, Isaac et Jacob, quique dictus et scriptus est Deus, alius est ab eo, qui omnia fecit.* Et mox explicans quemadmodum sit alius, subjungit: ἀριθμῷ λέγω οὐ γνώμῃ. *numero*, inquit, *non sententia*, idest, persona, non essentia.

Dices: Si distinguitur Christus a conditore mundi; ergo non est ipse conditor mundi. Respondeo:

per conditorem mundi describi Patri attribui solet potentia et creatio: nam alioqui etiam Filium esse creatorem mundi, idem Justinus apertissime docuit in Apol. ad Senat.

Athenagoras in Apol. ad Antonin. *Filius*, inquit, *Dei est Verbum Patris, idea et efficacia. Ab ipso enim et per ipsum facta sunt omnia, quum Pater et Filius unum sint, itaut Filius sit in Patre, et Pater in Filio.* Et infra: *Primigenia hic est Patris progenies, quae non ut facta: a principio enim Deus, qui est mens aeterna, ipse in seipso Verbum, aut rationem habet.* Et infra; *Quis igitur non miretur, nos qui Deum Patrem praedicamus, et Deum Filium, et Spiritum sanctum, itaut et unionis eorum vim et ordinis distinctionem exponamus.* Et multo infra: *Ut Deum asserimus, et Filium ipsius Verbum, et Spiritum sanctum: tria quidem secundum potentiam Patrem, Filium et Spiritum: actu vero et essentia unum.*

S. Irenaeus lib. 3. cap. 6. *Neque igitur*, inquit, *Dominus, neque Spiritus sanctus, neque apostoli eum, qui non esset Deus, definitive et absolute Deum nominassent aliquando, nisi esset verus Deus: neque Dominum appellassent aliquem ex sua persona, nisi qui dominatur omnium, Deum Patrem et Filium ejus.* Et infra: *Vere igitur cum Pater sit Dominus, et Filius vera sit Dominus, merito Spiritus sanctus Domini appellatione signavit eos.* Lib. 3. cap. 8. *Is quidem, qui omnia fecerit cum Verbo suo, juste dicitur Deus et Dominus solus: quae autem facta sunt, non jam ejusdem vocabuli participabilia esse, neque iuste id vocabulum sumere debere, quod est creatoris.* Lib. 3. cap. 12. Annunciaverunt apostoli, *hunc esse Christum Filium Dei aeternum, eorum regem.* Et cap. 16. *Cum* inquit, *declaratum sit manifeste, quoniam neminem alium Deum vocaverunt, vel Dominum nominaverunt, qui veritatis fuerunt praedicatores, et apostoli libertatis, nisi solum verum Deum Patrem et Verbum ejus, qui in omnibus principatum ejus habet: manifeste erit ostensum, quod factorem coeli et terrae, et qui loquutus sit cum Moyse, et legis dispositionem ei dederit, qui convocaverit Patres, Dominum Deum confiteri eos, et alterum neminem nosse etc.* Et cap. 20. *Exclusa est*, inquit, *omnis contradictio dicentium, si ergo tunc natus est, non erat ante Christus. Ostendimus enim, quia tunc non coepit Filius Dei, existens semper apud Patrem.* Lib. 4. cap. 11. *Ipse igitur Christus*, inquit, *cum Patre vivorum est Deus, qui et locutus est Moysi, et qui Patribus manifestatus est.*

Sed objiciunt Gentilis et Transylvani multa ex Irenaeo. Primo illud ex lib. 1. cap. 2. *Ecclesia accepit eam Fidem, quae est in unum Deum Patrem omnipotentem, qui fecit coelum et terram, mare et omnia quae in eis sunt: et in unum Jesum Christum Filium Dei, incarnatum pro nostra salute: et in Spiritum sanctum etc.* Ubi unus Deus omnipotens et creator dicitur Pater, et hujus unius Dei creatoris Filius dicitur Jesus Christus. Ex quo sequi videtur, Christum non esse unum Deum creatorem cum Patre.

Respondeo: hic vocem *Unum* tenere se ex parte Dei, non ex parte Patris: non est enim sensus, quod unus Pater, idest, solus Pater sit Deus creator, sed quod Pater sit ille Deus, qui est unus et solus creator coeli et terrae. Quod autem non dicatur etiam de Filio; quod sit ille unus Deus creator; id factum est, quia Irenaeus ibi recitat symbolum Fidei, et symbolum debet esse brevissimum, et ideo non debent repeti, quae possunt colligi ex dictis. Poterat autem intelligi, Filium esse etiam illum unum Deum creatorem, tum, ut docet Cyrillus in explicat. Symb. Nic., quia in Patre Filius intelligitur; tum etiam, quia dictum erat unum tantum esse Deum; et tamen Fides in Deum dicebatur esse Fides in Patrem, in Filium et in Spiritum sanctum. Unde idem Irenaeus in locis citatis a nobis, dicit, Christum esse Deum, et Dominum creatorem, et sempiternum, et tamen semper repetit, unum tantum esse Deum.

Secundo, proferunt multa loca ex lib. 2. cap. 3. et lib. 3. cap. 6. 9. 11. 12. 16. 18. et lib. 4. cap. 1. 2. 37. et lib. 5. ubi repetit saepissime Irenaeus, Deum Israel creatorem coeli et terrae esse Patrem Christi, et quod Christus seductor fuisset, si alium Deum praedicasset praeter Patrem suum etc. Hinc enim deducunt, Christum non esse unum Deum cum Patre, cum Pater et Filius distinguantur, et sint duo, non unus; et alter eorum dicatur Deus Israel creator.

Respondeo: Irenaeum tam saepe illa repetere propter Valentinum et Marcionem haeresiarchas, qui introducebant alium creatorem et Deum Israelis, praeter Patrem Christi. Caeterum ex eo, quod Pater Christi dicitur creator et Deus Israelis, non modo non sequitur, Filium non esse illum ipsum creatorem et Deum Israelis, sed potius sequitur esse. Nam sicut homo hominem generat, et rex regem, ita creator creatorem, et Deus Deum, cum hoc tamem discrimine, quod quia natura divina est impartibilis, Deus gignit eumdem numero Deum, sed distinctum tamen in persona: homo vero gignit hominem eumdem tantum in specie.

Tertio objiciunt, quod Irenaeus, exponat de solo Patre, non de Trinitate illa verba Deuter. 6. *Audi Israel, Dominus Deus tuus, Dominus unus est.* Sic enim ait lib. 4. cap. 2. *Christus suum Patrem confitetur, quem et lex annunciat, dicens: Audi Israel, Dominus Deus tuus unus est.*

Respondeo: non dicere Irenaeum, de solo Patre eum locum debere intelligi, nec nos ita de Trinitate eum intelligere, ut non intelligatur etiam de qualibet persona seorsim. Nec enim Trinitas est, ut somniant adversarii, a Patre, Filio, et Spiritu sancto distincta: sed quod de qualibet persona dicitur seorsim, dicitur etiam de omnibus simul, et contra, exceptis tantum proprietatibus personalibus. Clemens, Alexandrinus lib. 1. Paedag. cap. 6. *Sed*, inquit, *eum* Filium, *cum Deus esset, nihil didicisse fuit consentaneum. Neque enim quisquam Verbo major fuerit, sed neque magister, ac doctor est ejus, qui solus est magister. An non ergo vel inviti fatebuntur, Verbum perfectum ex perfecto Patre natum?* Lib. 3. cap. ult. in fin. sic ait: *Laudemus unum Patrem, et Filium una*

cum sancto Spiritu, qui unus est omnia, in quo omnia, per quem omnia unum, qui est undequaque bonus, undequaque pulcher, undequaque sapiens, undequaque justus, cui gloria nunc et in saecula saeculorum. Amen. Denique testatur Ruffinus in Apol. pro Orig., Clementem hunc in omnibus suis scriptis celebrare unam gloriam et majestatem trium personarum.

Tertiae aetatis habemus alios sex, ac primum Origenem. Origenes Clementis discipulus, habet quidem in suis scriptis apertissimas blasphemias contra Filium Dei, et Spriritum sanctum, ut patet ex Epiphanio in epist. ad Jo. Hierosolim., et ex Hieronimo in epist. ad Avitum de errorib. Orig., tamen valde credibile est, eos insertos ab Arianis postea, ut Ruffinus docet in Apol. pro Orig. Nam inveniuntur etiam in scriptis ejus sententiae omnino catholicae; et Athanasius in epist. de decr. Nicaen. Synod. citat Origenem contra Arianos, et addit, Arianos nullum ex Veteribus pro suo errore efferre potuisse.

Praeterea, magister Origenis Clemens, et discipulus Origenis Gregorius thaumaturgus rectissime de Trinitate sentiunt; quomodo igitur probabile est ipsum tam male sensisse? Origenes igitur lib. 7. in epist. ad Rom. exponens cap. 9. sic ait: *Miror, quomodo quidam legentes, quod apostolus dicit: Unus Deus Pater, ex quo omnia, et unus Dominus Jesus Christus per quem omnia negent, Filium Dei Deum debere profiteri, ne Deos dicere videantur. Et quid de hoc loco apostoli facient, in quo aperte Christus super omnia Deus esse perscribitur? Sed non advertunt, qui haec ita sentiunt, quod sicut Dominum Jesum Christum non ita unum esse Deum dixit, ut ex hoc Deus Pater, non Dominus dicatur: ita et Deum Patrem non dixit ita esse unum Deum, ut Deus Filius non credatur. Unus autem uterque est Deus.* Item: *Qui autem super omnes est, supra se neminem habet: non enim post Patrem ipse, sed de Patre.* Item infra: *Evidenter ostenditur natura Trinitatis, et substantia una, quae est super omnia.* Haec Origenes, quae certe clarissima sunt.

S. Gregorius thaumaturgus Neocaesariensis episcopus in confessione Fidei, quae exstat apud Eusebium ex versione Ruffini lib. 7. hist. cap. 25. et apud Gregorium Nissenum Orat. in Gregor. thaumat.. et in tom. Concil. ante 5. Synod. dicit, Verbum Dei esse verum Filium veri Patris, Deum ex Deo, invisibilem ex invisibili, aeternum ex aeterno. Et addit: *Trinitas perfecta, majestate, aeternitate, et regno minime dividitur.* Item: *Neque serviens quid, neque factum, neque additilium in Trinitate reperitur.*

S. Dionysius romanus episcopus volumina edidit praeclara, de quibus ita Athanasius in epist. de sent. Dionys. alexandr. *Porro*, inquit, *ex Dionysii episcopi romani voluminibus contra eos, qui Filium Dei opus, aut creaturam asseverant, scriptis, clare ostenditur, haeresim Christi hostium Arianorum non jam primum, sed olim ab omnibus damnatam fuisse.* Item in epist. de decret. Nicaen. Synod. ult. med. idem Athanasius recitat haec verba Dionysii episcopi romani: *Audio quosdam apud vos divini verbi magistros, hujus sententiae professores, qui ex diametro, ut sic dicam, pugnant cum placitis Sabelli. Ille enim cum blasphemia dicit Filium esse Patrem, Patremque Filium: isti autem quodammodo tres Deos constituunt, dum in tres substantias alienigenas sanctam Unitatem dispartiuntur. Uniri enim necesse est omnium Deo Dei Verbum et in eodem haerere, versarique Spiritum sanctum, et sanctam Trinitatem in unum omnium rerum Deum omnipotentemque, veluti in verticem principemque consummari, et coalescere. Marcionis enim vaniloqui doctrina sectionem, divisionemque monarchiae in tres principatus instituit, sed diabolica institutio est, non autem verorum Christi discipulorum. Illi enim ut Trinitatem praedicari a sacris literis plane sciunt, ita tres esse Deos, a veteri, aut novo Testamento induci, nequaquam agnoscunt. Caeterum non minus culpaveris eos, qui Filium Dei opus credunt, et factum Dominum opinantur, cum sacra eloquia generationem ei congruentem, non formationem aut creationem tribuant.* Et infra: *Non igitur dividenda est in tres Deitates admirabilis et divina Unitas, neque sub nomine creationis minuenda est dignitas et immensa majestas.* Et infra: *Ita et divina Trinitas, professioque monarchiae conservari poterit.* Haec ille, qui ante 1300. annos, non solum Arianos nondum natos, sed etiam nostri temporis Tritheitas et Samosatenos condemnavit.

S. Dionysius alexandrinus episcopus, cum accusatus fuisset apud romanum episcopum Dionysium, quod Filium Dei creaturam dixisset, scripsit apologiam, ex qua quaedam citat Basilius lib. de Spir. sanc. cap. 29. multa vero Athanasius in epist. de sent. Dionys. alexandr. inter alia haec ponit; *Jam*, inquit, *quia splendor est aeternae lucis, omnibus modis ipse quoque aeternus est.* Et infra: *Hoc pacto Unitatem, quae indivisibilis est, in Trinitatem dilatamus, et Trinitatem, quae diminui non potest, in Unitatem. Deinde cum illum accusarent, quasi diceret, Filium unum esse ex numero rerum factarum, et nequaquam Patri suo consubstantialem.* Et infra: *Ostendo*, inquit, *falsum esse crimen, quo mihi objiciunt quod Christum Deo consubstantialem esse negassem.* Haec ille.

Tertullianus lib. 4. in Marcion. *Omnia sibi tradita dicit a Patre. Credas, si creatoris est Christus, cujus omnia, quia non minori se tradidit omnia Filio creator, quae per eum condidit.* Lib. cont. Prax cap. 3. *Quoniam*, inquit *ipsa regula Fidei a pluribus Diis saeculi ad unicum et verum Deum transfert, non intelligentes unicum quidem, sed cum sua οἰκονομία esse credendum, expavescunt ad οἰκονομίαν. Numerum et dispositionem Trinitatis divisionem praesumunt Unitatis, quando Unitas ex semetipsa derivans Trinitatem, non destruatur ab illa, sed administretur e c.*

Nota, vocari a Tertulliano oeconomiam Dei, ordinem et dispositionem trium personarum. Infra cap. 9. *Ecce*, inquit, *dico, alium esse Patrem et alium Filium et alium Spiritum. Male accepit idiotes quisque aut perversus hoc dictum, quasi*

diversitatem sonet, et ex diversitate separationem portendat Patris, et Filii et Spiritus. Necessitate autem hoc dico, cum eumdem Patrem, et Filium et Spiritum contendunt adversus οἰκονομίαν monarchia adulantes, non tamen diversitate alium Filium a Patre, sed distributione: nec divisione alium, sed distinctione, quia non sit idem Pater et Filius, vel modulo alius ab alio. Et infra cap. 12. *Alium autem quomodo accipere debeas, jam professus sum personae non substantiae nomine, ad distinctionem non ad divisionem. Caeterum ubique teneo unam substantiam in tribus cohaerentibus.* Et infra cap. 13. *Si una persona et Dei et Domini in Scripturis inveniretur, merito Christus non esset admissus ad nomen Dei ac Domini. Nemo enim alius praeterquam unus Deus praedicabatur.* Et paulo infra: *Itaque*, inquit, *Deos omnino non dicam, nec Dominos, sed apostolum sequar, ut si pariter nominandi fuerint Pater et Filius, Deum Patrem appellem, et Jesum Christum Dominum nominem. Solum autem Christum potero Deum dicere, sicut idem apostolus, ex quibus Christus, qui est*, inquit, *Deus super omnia benedictus in aevum omne.* Et infra cap. 17. *Et nomen Patris*, inquit, *Deus omnipotens, altissimus, Dominus virtutum, rex Israelis, Qui est: haec dicimus et in Filium competisse, et in his Filium venisse, et in his semper egisse, et sic ea in se hominibus manifestasse: omnia, inquit, Patris mea sunt, cur non et nomina?* Et infra cap. 25. *Qui tres unum sunt, non unus, quomodo dictum est: Ego et Pater unum sumus; ad substantiae unitatem, non ad numeri singularitatem.*

Ex his explicari possunt loca in contrarium adducta a Gentili et Transylvanis. Primo objiciunt ex lib. cont. Hermog. non procul ab initio: *Nam*, inquit, *nec Pater esse potuit ante Filium, nec judex ante delictum. Fuit autem tempus cum et delictum et Filius non fuit, quod judicem, et qui Patrem Dominum faceret.*

Respondeo: verba ista male sonare, nec usurpanda esse; non tamen apud Tertullianum significare Filium Dei ut Deum non semper fuisse: nam in lib. cont. Prax. cap. 8. sic ait: *Sermo ergo et in Patre semper, sicut dicit, Ego in Patre; et apud Deum semper, sicut scriptum est, Et sermo erat apud Deum, et numquam separatus a Patre, quia Ego et Pater unum sumus.* Et cap. 5. dixerat: *Ante omnia Deus solus erat. Solus autem, quia nihil aliud extrinsecus praeter illum. Caeterum ne tunc quidem solus, habebat enim secum rationem suam.* Ille ergo Filius, de quo dicit Tertullianus in lib. cont. Hermog., quod non semper fuit, non est Verbum Dei, sed Filius per adoptionem, idest, quivis alius sanctus homo, vel angelus; non enim hic de Christo agitur, sed de creatura rationis participe, quae extrinsecus accessit, et Deum ex tempore Patrem denominavit. Vel si sit Filius ille Verbum Dei; per tempus quod non erat, non intelligitur verum tempus, sed prioritas quaedam originis. Solum enim Tertullianus ibi dicere intendit, Deum non potuisse vocari Patrem, nisi postquam Filium habuit: sed prior explicatio solidior, est et facilior.

Secundo, objiciunt ex lib. cont. Prax. *Dum Filium agnosco, secundum a Patre defendo.* Respondeo: secundum vocat Filium et Spiritum tertium, propter ordinem originis, non propter gradus diversos in essentia. Nam lib. cont. Hermog. longe ante medium sic ait: *Divinitas gradus non habet, utpote unica.* Et in lib. cont. Prax. saepissime repetit, unam esse substantiam Patris et Filii. Unde in eod. lib. circa princ. cum dixit, Filium distingui a Patre, non statu, sed gradu, per gradum intelligit ordinem personarum.

Tertio, objiciunt illud ex eodem loco: *Pater tota substantia est, Filius vero derivatio totius et portio.* Respondeo: cum Tertullianus dixerit, divinitatem non habere gradus, et evidens sit, eam esse omnino impartibilem; necessario haec verba intelligi debent de sola distinctione personali, quam in toto libro intendit. Vocat autem Filium portionem, et Patrem totam substantiam, quia Pater est fons et principium aliarum personarum, et in ea ratione quamdam majoritatem habet; et hoc modo seipsum explicat cap. 9. *Filius*, inquit, *derivatio totius et portio, sicut ipse profitetur, quia Pater major me est. Sic et Pater alius a Filio, dum Filio major; dum alius qui generat, alius qui generatur; dum alius qui mittit, alius qui mittitur etc.* et tamen antea, dum loqueretur de substantia, dixerat, Filium non esse alium a Patre.

Quarto, objiciunt illud ex eod. lib. cap. 15. *Consequens erit*, inquit, *ut invisibilem Patrem intelligamus pro plenitudine majestatis, visibilem vero Filium agnoscamus pro modulo derivationis.* Unde ibidem docet, in omnibus apparitionibus Dei in Testamento veteri, semper visum fuisse Filium, Patrem autem mansisse invisibilem.

Respondeo: apud Tertullianum Patrem dici invisibilem, et Filium visibilem, non quod natura Filii visibilis, sit Patris autem invisibilis; sed quia Pater, ut Tertullianus et multi alii putant, numquam apparuit in forma corporea, Filius autem multoties, tam in Testamento veteri assumens ad tempus formas visibiles, quam in novo assumens carnem. Cum autem dicit, Filium visibilem pro modulo derivationis, non loquitur de derivatione Filii a Patre per aeternam generationem, sed de derivatione ad nos per assumptionem formae visibilis: id vero ita esse, patet. Primo, quia paulo post sic ait Tertullianus: *Dicimus et Filium suo nomine eatenus invisibilem, qua sermo, et Spiritus Dei ex substantiae conditione jam nunc, et quia Deus, et sermo et Spiritus: Visibilem autem fuisse ante carnem eo modo quo dicit ad Aaron et Mariam, Et si fuerit prophetes in vobis, in visione cognoscar illi.* Secundo, quia paulo infra, de Patre dicit dictum esse illud 1. Timoth. 1. *Regi saeculorum immortali, invisibili soli Deo:* de Filio autem contraria dici posse, cum constet eum mortuum et visum, ubi manifeste loquitur de Filio secundum formam humanam.

Est autem hic observandum, Tertullianum undecumque arripere occasionem probandi, Patrem non esse Filium, contra haeresim Praxae. Et quoniam Scripturae dicunt, Deum esse visum Abrahae, Jacob, Moysi, Isaiae: et Christum Deum visum a-

postolis; Tertullianus inde facit argumentum, duas esse in Deo personas, unam invisam, alteram visam. Et ut argumentum melius consistat, omnia loca ubi dicitur Deus apparuisse, exponit de Filio, et omnia ubi dicitur Deus non posse videri, exponit de Patre. Et quamquam hoc argumentum ejus non est adeo solidum: nam potest dici eadem persona divina visibilis et invisibilis; visibilis in specie creata, invisibilis in essentia et personalitate sua: tamen ex hoc ejus argumento colligimus, mentem ejus non fuisse, negare Christi divinitatem, sed asserere ejus propriam personalitatem.

Quinto, objiciunt ex lib. de Trin. unum Deum Judaeorum esse Patrem Christi, et Deo Patri nihil comparari posse, et Filium non eripere Patri illud, quod unus est Deus.

Respondeo primo: librum non esse Tertulliani, ut patet, tum quia nominatim refelluntur in hoc libro Sabelliani, qui nondum orti erant tempore Tertulliani, tum etiam quia b. Hieronymus lib. 2. contra Ruffin. hunc librum tribuit Novatiano. Secundo dico: ea loca non esse contra nos; nam vere unus Deus Judaeorum est Pater Christi, neque Christus eripuit Patri ut sit unus Deus, quia Christus non est aliquis secundus Deus, sed idem Deus cum Patre. Nec tamen Patri quidquam comparari potest, si spectes originem, cum ille sit principium aliarum personarum, non contra; cum quo tamen consistit aequalitas in substantia trium personarum.

S. Cyprianus tract. de idolor. vanit. ult. med. inquit, *Unus omnium Dominus est Deus, neque enim illa sublimitas potest habere consortem, cum sola omnem teneat potestatem*. Et infra: *Hic Deus noster, hic Christus est*. Et lib. 2. ad Quirin. cap. 6. quod Deus sit Christus, probat ex illis Scripturae locis, quae omnium consensu loquuntur de uno vero Deo Israel: ut ex illo Genes. 35. *Fac altare Deo, qui apparuit tibi, quando fugiebas Esau*. Item ex illo Isaiae 45. *In te est Deus, et non absque te Deus vere, tu es Deus absconditus, Deus Israel Salvator*. Item ex illo Rom. 9. *Ex quibus Christus, qui est super omnia Deus benedictus in saecula*. Ex quibus apparet, Christum Cypriano esse verum Deum Israel.

Ex Cypriano allegant pro se Transylvani lib. 2. cap. 6. locum unum in explicatione Symboli ubi dicitur creator Deus Pater Christi, et unum esse Deum Patrem, unum Dominum Jesum Christum, unum Spiritum sanctum.

Respondeo primo: Symboli explicationem non esse Cypriani, sed Ruffini; nam ibi refelluntur nominatim Arius, Eunomius et Photinus, qui tempore Cypriani nondum nati erant. Ex quo habes, quanta sit eruditio historica Transylvanorum, qui nondum didicerunt, quo tempore exstiterint ipsorum praedecessores et parentes. Secundo dico: paulo infra ea verba, quae Transylvani citant, haberi expressam ipsorum refutationem: sic enim ait auctor: *Concilium vanitatis est, quod ait Paulus Samosatenus, et post eum successor ejus Photinus docuit, qui asseruit, Christum non fuisse ante saecula natum, sed ex homine Deum existimat factum. Concilium vanitatis est, et quod Arius atque Eunomius docuit, qui Filium non ex ipsa Patris substantia natum, sed ex nihilo creatum volunt: et Filium Dei habere initium, e minorem esse Patre etc.* Sed certe majore ratione dici potest, concilium vanitatis synagoga Transylvanorum, qui non solum idem docent, quod olim Paulus Samosatenus, sed etiam pro se allegan eos libros, quibus ipsi apertissime refelluntur. Dico tertio: Christum esse Filium creatoris, et ideo ipsum etiam esse creatorem, et eumdem cum Patre, quia totam Patris essentiam nascendo accepit. Nec officit sententiae nostrae, quod Pater vocetur unus Deus: nam etiam Filius dicitur unus Dominus; et tamen constat, etiam Patrem esse Dominum.

Quartae aetatis habemus in primis generalem Synodum Nicaenam Patrum 318., quae Symbolum edidit, quod recitatur a Ruffino lib. 10. hist. cap. 6. et rursum repetitur in Symb. Constantinop. cap. 1. et explicatur ab Athanasio et Cyrillo; et cujus omnes fere Patres cum honore meminerunt. In eo symbolo haec de Filio dicuntur. Primo, quod sit verus Deus. Secundo, quod sit ὁμοούσιος Patri, idest, ejusdem essentiae cum illo. Tertio, quod sit aeternus. Quarto, quod sit immutabilis, et invertibilis sicut Pater. Quinto, quod sit genitus, non factus. Itaque non potuerunt Patres clarius refellere eos, qui Filium creaturam esse volunt.

De hoc symbolo Transylvani mirum judicium protulerunt: nam lib. 1. cap. 1. dicunt esse symbolum Antichristi, et illa verba *Genitum non factum* esse Antichristi deliria, cum tam aperte pugnent cum Paulo qui dicit: *Factum esse ex semine David*. Rom. 1. et *Factum esse ex muliere*, Galat. 4. At lib. 2. cap. 6. dicunt, in hoc symbolo suam sententiam contineri, cum dicatur solus Pater unus Deus creator. Sic enim incipit: *Credimus in unum Deum, Patrem omnipotentem, factorem coeli et terrae, et in unum Dominum nostrum Jesum Christum Filium Dei*.

At in utroque vere ipsi delirant. Symbolum enim cum ait, Filium genitum, non factum, loquitur de Christo ut Deus est, nam paulo infra dicitur, *Et incarnatus est, et homo factus est*. Itaque idem symbolum asserit, Filium factum et non factum: factum qua homo est; non factum qua Deus est. Quemadmodum etiam b. Paulus factum dicit ex muliere et ex semine David, quod attinet ad naturam humanam, quam assumpsit in tempore: et alio loco dicit, non factum ex materia creata, sed genitum a Patre ante omnem creaturam.

Porro Pater sic dicitur unus Deus, ut saepe jam diximus, sicut Filius unus Dominus: ut enim hinc non excluditur Pater a nomine Domini, ita nec Filius a nomine Dei, sed utrobique unus tenet se ex parte praedicati, non subjecti, idest, non est sensus, quod unus Pater sit Deus, sed quod Pater sit ille Deus, qui est Deus unus.

Praeter Concilium Nicaenum habemus hoc eodem saeculo Synodum Constantinopolitanam 150. Patrum, quae iterum asseruit, Filium Patri homousion. Praeterea habemus in hac aetate multos Patres graecos et latinos. Athanasius enim scripsit quinque sermones longissimos contra Arianos, et

omnia praeterea sua opera eodem direxit. Basilius libros quinque contra Eunomium. Gregorius Nazianzenus orationes quinque de thelogia. Gregorius Nissenus libros etiam quinque, idest, librum unum de Trinitate, et quotuor sequentes fere ejusdem argumenti. Cyrillus hierosolymitanus quinquè catecheses de hac re scripsit, idest, a septima ad undecimam. Epiphanius accurate scripsit, tum contra Paulum Samosatenum haeres. 65., tum contra Arianos haeres 69.

Ex latinis scripsit Hilarius libros duodecim de Trinitate. Lucifer Calaritanus lib. ad Constantium pro Athanasio, et alterum quod sit moriendum pro Dei Filio. Marius Victorinus libros quatuor contra Arium. Gregorius Beticus librum de Fide contra Arianos. Saeba lius librum adversus Arianos. Ambrosius libros quinque de Fide. Philastrius in lib. de haeresibus, Samosatenum et Arium breviter confutavit.

Ex Patribus quartae hujus aetatis adversarii solum objiciunt Hilarium et Ambrosium: nam Hilarius lib. 9. de Trinit. dicit, solum Patrem esse unum verum Deum, licet etiam Christus sit Deus. Ambrosius in cap. 1, 1. ad Timoth. explicat de solo Patre illa verba: *Regi saeculorum immortali, invisibili, soli Deo.* Et ibidem de solo Patre dicit, esse dictum a Domino: *Nemo bonus nisi solus Deus.* Et in cap. 6. exponit de solo Patre illud: *Qui solus est potens Rex regum, et Dominus dominantium.*

Respondeo: Hilarium dicere, solum Patrem esse verum Deum, sic tamen, ut non negetur etiam Filius esse verus Deus, quia in Patre intelligitur Filius, qui ejusdem essentiae est cum Patre. Verba ipsa quae Transylvani citant lib. 2. cap. 6. ex Hilarii lib. 9. hoc docent: *Sed solus forte*, inquit, *Pater Deus verus Christo non relinquit ut Deus sit. Non relinquat sane, si unus Deus Pater Christo, ut unus sit Dominus non relinqit. quod si unus Deus Pater Christo non adimit, ut unus sit Dominus: ita solus Deus Pater verus Christo Jesu non auferat, ut Deus verus sit.* Ubi apertissime s. Hilarius confitetur, Christum esse verum Deum, et unum cum Patre, sicut est unus, et verus Dominus cum eodem Patre.

Ad locum Ambrosii, primo objicio istis Commentariis, quae non certo sunt Ambrosii, lib. 2. de Fide cap. 1. et 3. et lib. 3. cap. 2. ubi contendit illa nomina: *Rex regum, immortalis, invisibilis, bonus. potens.* etiam Filio convenire, et non soli Patri. Secundo dico: in his Commentariis auctorem eorum tribuere soli Patri illa epitheta, non quia solus habeat. sed quia solus habet a se. Nam in cap. 6. ita se explicat. *Haec omnia*, inquit, *habet Pater, similiter et Filius a Patre.* Solam invisibilitatem tribuit simpliciter soli Patri, quia solus Pater non apparuit in forma visibili: Filius autem apparuit, ut dictum est in locis Tertulliani; Tertullianum enim hic auctor sequutus est.

Et quia Transylvani lib. 2. cap. 6. audent dicere, Ambrosium ubique defendere Patris aeterni eminentiam, notemus unum, aut alterum locum ejus, lib. 5. de Fid. cap. ult. *Ad te*, inquit, *nunc omnipotens Pater cum lachrymis verba converto. Ego te quidem inaccessibilem, incomprehensibilem, inaestimabilem prompte dixerim, sed Filium tuum minorem non ausim dicere.* Et infra: *Si majorem Filio dixero, ut Arius asserit, impie judicavi.* Item in cap. 2. ad Philippen. *Jure*, inquit, *exaequavit se Deo. Item Christus sciens in forma Dei se esse, aequalem se ostendit Deo.* Quanta igitur est impudentia dicere, ab Ambrosio ubique praedicari eminentiam Patris, cum ipse disertis verbis, nec Patrem majorem. nec Filium minorem pronunciare audeat, et contra, aequalem ubique asserat? Sed non est hoc primum, nec erit postremum haereticorum mendacium.

Quintae aetatis ab anno 400. usque ad 500. habemus duas Synodos generales, quae iterum approbaverunt Symbolum Nicaenum, nimirum Synodum primam Ephesinam in epist. ad Nestor. et Chalcedonensem, act. 2. Praeterea multos Patres, qui ex professo scripserunt pro vera Christi divinitate: nimirum ex graecis Chrysostomus multa eloquentissime ac doctissime scripta reliquit in Orat., quod. Christus sit Deus. Et in praecedente in dictum apostoli: *Tunc et ipse Filius subjicietur ei etc.* Et in Commentar. suis in 1. cap. Joan. et 1. ad Coloss. et 2. ad Philippens. et alibi. Item Theophilus alexandrinus in 1. Pasch. epist. Cyrillus edidit libros septem de Trinitate contra Arianos, et quatuordecim libros Thesauri. Praeterea in Comment. in Joan. numquam omittit occasionem refellendi Arianos. Theodoret. lib. 4. de haeret. fabul. lib. 2. ad Graec. in epitome divinor. decretor. et in epist. b. Pauli, passim disputat contra eos, qui negant Christum esse Deum verum.

Ex latinis Gaudentius tract. 7. in Exod. et in epist. ad Paulum de dicto Evangelii, Pater major me est, eleganter Arianos refellit. Hieronymus saepe Arianos reprehendit. atque etiam convincit, ac praesertim in lib. cont. Luciferian. in epist. ad Marcellam de errorib. Montani; item in aliam ad Avit. de errorib. Origen. et in duabus ad Damas. de nomine hypost. Augustinus scripsit libros quindecim de Trinitate; tres contra Maximinum Arianum; item librum contra sermonem Arianorum; epistolas aliquot, ut 174. et sequentes, in quibus acutissime Arianos confutat. Denique in Comment. Evangelii Joannis passim disputat contra Arianos. Ruffinus in explicatione symboli, breviter quidem, sed apertissime Samosatenum, et Arium reprehendit. Idacius Clarus librum scripsit ad Varimadum contra Arianos Cassianus in septem libris de Incarnatione multa inserit adversus eamdem haeresim: quod etiam facit Prosper lib. 3. de promissionib. et praedictionib. Dei, cap. 2. 3. et 4. S. Leo pontifex in epist. ad Flavian. celeberrima, et passim in suis epistolis, et sermonibus, sed praecipue serm. 1. de Pentecoste, Arianorum haeresim destruit. Idem facit denique Cerealis episcopus in lib. contra Maximin. Arianum.

Ex his Patribus Transylvani lib. 2. cap. 6. objiciunt primo Chrysostomum. qui in 1. cap. 1. Timoth. homil. 4. dicit, illa epitheta, *Regi saeculorum. immortali, invisibili etc.* habere Patrem per se, Filium autem a Patre. Ex quo ipsi colligunt, Filium dono gratiae factum esse Deum, regem im-

mortalem etc. At Chrysostomus repugnat; sic enim ait: *Ipse Pater hanc per naturam habet, nos autem per gratiam: numquid ita et Filius? minime vero. Verum et ipse hanc per naturam habet.* Et infra: *Neque cum audio Patrem regem saeculorum, a Filio dominatum tollo. Communia enim ista sunt, et Patris et Filii.*

Secundo, objiciunt Cyrillum qui lib. 10. thesauri, cap. 4. exponit de Patre, non de Trinitate illud Isa. 44. *Ego primus et ego novissimus.* Respondeo: dicit eo loco Cyrillus, illa verba convenire Patri, sed non negat convenire Filio. Immo cap. 6 sic ait, hunc locum explicans: *Non ad dejectionem Filii haec a Patre dicuntur, nisi forte, ut apud fabulas gentium fertur, inter Filium et Patrem bellum esse credatis: sed ad dejectionem falsorum deorum, primum postremumque, hoc est, sempiternum se Pater Deum appellat, secumque Filium necessario intelligit.* Et cap. 4. cit. *Nam,* inquit, *cum ipse Filius natura increatus sit, et omnium Dominus, atque creator etc.*

Tertio, objiciunt Hieronymum, quem dicunt diu reluctantem veritati, tamen claritate Scripturae victum, confessum esse unum Deum esse Patrem: nam in cap. 4. ad Ephes. illud *Unus Deus et Pater omnium*, dicit, de Deo Patre esse intelligendum. At Hieronymus ibidem istam calumniam refellit: dicit enim, non excludi Filium, cum dicitur Pater unus Deus, sicut non excluditur Pater, cum dicitur Filius unus Dominus: *Si,* inquit, *ut existimant Ariani, Deus Pater solus est Deus, eadem consequentia solus erit Dominus Jesus Christus, et nec Pater erit Dominus, nec Filius Deus. Sed absit, ut non sit vel in dominatione Deitas, vel in Deitate dominatio. Unus est Dominus et unus est Deus, quia Patris et Filii dominatio, una divinitas est. Propterea et Fides una dicitur, quia similiter in Patrem, et in Filium, et in Spiritum sanctum credimus.*

Ultimo, objiciunt August. lib. 6. Trinit. cap. 9. ubi sic ait: *Quid agimus de illo testimonio Domini? Patri enim dicebat, et Patrem nominaverat, ad quem loquebatur, cum dixit, Haec est autem vita aeterna, ut cognoscant te unum verum Deum. Videndum est, an intelligere cogamur, tanquam hoc insinuare voluerit, quia et solus Pater Deus verus est: ne non intelligeremus Deum, nisi ipsa tria simul.* Hic videtur Augustinus dicere, nos cogi ad assentiendum solum Patrem esse Deum verum. Unde Transylvani lib. 2. cap. 6. exultantes ajunt, Augustinus contradicendo huic veritati corroborat eam. Item clarissimam lucem non ferens, ipse quoque veritatem vel invitus confessus est.

At miseri Transylvani aequivocatione decepti sunt. Nam ista propositio *Solus Pater est verus Deus*, potest habere duplicem sensum. Unum ejusmodi. *Solus Pater est verus Deus*, idest, *nulla persona est verus Deus praeter Patrem.* Alterum. *Solus Pater est verus Deus*, idest, *Pater etiam seorsim, et solus consideratus adhuc est verus Deus.* Prior sensus est Arianus, et eum arripuerunt Transylvani; posterior est Catholicus, et ab Augustino intentus, ut patet ex verbis citatis: dicit enim ideo forte vocari solum Patrem verum Deum, ne putaremus nomen Dei non convenire nisi tribus simul, idest, non posse tribui singulis personis seorsim. Praeterea ibidem Augustinus nominatim excludit Arianos, qui Filium verum Deum esse negabant, et concludens disputationem ait: *Nunc aequalitas Trinitatis, et una eademque substantia, quantum breviter potuimus, demonstrata est.*

Sextae aetatis habemus V. Synodum, quae cap. 1. asserit, tres personas unius essentiae, et cap. 11. anathema dicit Ario, Eunomio etc. Item habemus Fulgentium lib. de Fide ad Pet. cap. 1. in 3. lib. ad Monim. in lib. alio ad objectiones Arianor. item in lib. ad Trasimundum. Vigilium Tridentinum lib. 4. et 5. contra Eutychen, et in disput. Athanasii, Sabellii, Arii et Photini. Joannem Maxentium in profess. Fidei. Habemus denique Boetium Severinum, qui librum acutissimum de Trinitate scripsit. Hunc Transylvani lib. 2. cap. 5. apertissime delirare, et Sabellianismum docere asserunt, quia dicit, repetitionem ejusdem esse, non enumerationem diversam, cum dicitur Pater Deus, Filius Deus, Spiritus sanctus Deus. At ipsi vere delirant a diabolo fascinati. Boetius enim non ait, esse repetitionem ejusdem personae, sed ejusdem divinitatis, quod necessario dicere cogimur, nisi multos Deos cum Paganis introducere velimus.

Septimae aetatis habemus VI. Synodum generalem, act. 17. Item Gregorium Magnum lib. 3. Dial. cap. 29. et seq. Gregorium Turonicum lib. 5. cap. 43. et lib. 6. cap. 4. histor. Isidorum lib. de Trinitate.

Octavae aetatis habemus VII. Synodum, act. 7. et Bedam, qui praeter alia scripsit Comment. in Boet. de Trinit. Item Joannem Damascen. lib. 1. de Fide Orthod. cap. 2. 6. et 8. et toto fere libro.

Nonae aetatis habemus VIII. Synodum, act. ult. Item Photium et Theophylactum, Haymonem et Rabanum in cap. 9. ad Rom. et 2. ad Philipp. et alibi.

Decimae aetatis, quae obscurissima omnium fuit, habemus Ambrosium Ansbertum in Commentar. in Apocalyps. praesertim in initio et in fine. Item Radulphum Flaviacensem in Levit. cap. 2.

Undecimae aetatis habemus s. Anselmum in lib. de Sum. Trinit. Item Giselbertum in lib. de altercat. Eccles. et Synagogae ad Anselmum.

Duodecimae aetatis habemus Richard. de s. Victore, in lib. 6. de Trinit. et s. Bernardum in epist. 190. ad Innocent. cont. Petr. Abailardum.

Decimaetertiae aetatis habemus Concil. Lateranen. cap. 1. ac simul multos insignes theologos, ut etiam omnibus sequentibus aetatibus, qui vel ad sententias Petri Lombardi Commentaria addiderunt, vel ipsi proprias summas theologicas ediderunt, ut Alexander Alensis, Albertus Magnus, s. Thomas, s. Bonaventura, et alii.

Decimaequartae aetatis, Concilium Viennense, unde exstat Clementina unica de Sum. Trinit. et Fide Catholica.

Decimaequintae aetatis, Concilium Florentin. sess. ult. in decr. de process. Spiritus sancti.

Decimaesextae, Concil. Trident. sess. 3. Continuata est igitur Fides Sum. Trinitatis consubstan-

tialis, quae unus Deus verus est, ab apostolicis temporibus usque ad nos; quod est argumentum insigne veritatis; nec enim haereses tamdiu duraverunt unquam.

CAPUT XI.

Octava Classis ex Sibyllis.

Sibyllae multa clarius praedixerunt, quam ulli prophetarum. Citant vero Sibyllarum testimonia Justinus, Athenagoras, Clemens alexandrinus, Lactantius, Augustinus, et alii Veteres frequentissime. Quin etiam Clemens lib. 6. Stromat. ante med. dicit, Apostolum Paulum hortatum gentiles ad lectionem Sibyllarum. Extat carmen Sibyllae Erithreae celeberrimum, cujus capitales literae faciunt hanc sententiam, Jesus Christus Dei Filius, Salvator, crux, et concluditur hoc disticho:

Unus et aeternus Deus, hic servator, et idem
Christus pro nobis passus, quem carmina signant.

Et supra dixerat de Christo venturo ad judicium:

Unde Deum cernent incredulus atque fidelis.

Legi possunt haec carmina in Oratione Constantini Magni ad sanctorum coetum, quae habetur apud Eusebium post vitam Constantini; in qua etiam oratione Constantinus dicit, Ciceronem incidisse in ista carmina, et ea latina fecisse. Et licet non inveniantur inter opera Ciceronis, tamen lib. 2. de divinat. Affirmat Cicero, se vidisse carmina Sibyllae, quae initialibus literis certam sententiam redderent, quod genus carminis graece dicitur ἀκροστιχίς, ubi satis indicat, se haec ipsa carmina legisse, nec enim alia exstant, quae capitalibus literis aliquid significent.

Praeterea Lactantius lib. 4.cap.18.et Augustinus lib. 18,de Civit.Dei cap. 23. referunt haec carmina Sibyllarum de Christi divinitate.

Ipsa tuum stulta Deum non agnovisti, sed spinea coronasti corona, horridumque fel miscuisti. Item illa:
Et dabunt Deo alapas manibus incaestis.

Praeterea lib. 5. Sibyllinor.circa fin.haec legimus:

Cum domus effundet stirpem Davidica, cujus
In manibus totus mundus, tellus, mare, coelum. Et infra:
Namque Dei male sana tui te notio fugit etc.
O lignum felix in quo Deus ipse pependit etc. Et lib. 7.
Non nosti miseranda tuum, quem proluit olim
In Jordane Deum etc.

Lib. 8. ponuntur verba angeli ad Mariam:

Accipe Virgo Deum gremio intemerata pudico etc.

CAPUT XII.

Nona Classis ex divinis testimoniis visionum et miraculorum.

Praevidens Spiritus sanctus Arianam haeresim saepius renovandam, et plurimum Ecclesiae nociturum, testatissimus esse voluit, eam verissimam esse haeresim.

Primo igitur, annis circiter quinquaginta ante exortam Arii haeresim, apparuit s. Gregorio thaumaturgo Virgo Maria, et cum ea s. Joannes evangelista, et Virgine imperante, Joannes tradidit Gregorio eam Fidei confessionem, in qua praedicatur Verbum Deus verus, aeternus, invisibilis, increatus, et Trinitas consubstantialis. Refert hanc visionem Gregorius Nissenus in Orat. de laudib. ejusd. thaumaturgi.

Secundo, paulo ante Arianam haeresim revelavit Deus s. Antonio, ut Athanasius scribit in ejus vita, horribilia illa mala quae Arius in Ecclesia invecturus erat. Ex quo factum est, ut Antonius nullum Arianum ad montem suum adscendere pateretur, sed ut pestem quamdam ex toto illo monte fugaret.

Tertio, circa idem tempus s. Petro martyri episcopo alexandrino, cum jam prima semina Arianae haeresis apparere coepissent, apparuit in carcere Christus veste scissa a summo usque deorsum, et cum s. Petrus rogaret, quid hoc sibi vellet? responsum accepit: Arius hoc fecit, quia populum meum a me separavit; scribit Beda et Ado in Martyrolog. 25. novemb.

Quarto, Arius ipse Constantinopoli in publicis latrinis subita ventris solutione occupatus, intestina omnia cum vita profudit: scribunt haec Athanasius in Orat. 1. cont. Arian. Ruffinus lib. 10. hist. cap. 13. Gaudentius in epist. ad Paul. Epiphanius haeres. 68. et 69.et alii. Addit Athanasius in epist. ad Serapion. fratr. antequam hoc fieret, Arium Constantino jurejurando affirmasse, se catholicam Fidem colere; a Constantino autem audivisse: *Si recta est Fides tua, bene jurasti: si autem impia est, et tamen jurasti, Deus pro juramento condemnet.* Deinde, cum vellet Arius vi in Ecclesiam intrare, scribit ibidem Athanasius, s. Alexandrum episcopum constantinopolitanum orasse Deum, ut si permitteret Arium ingredi Ecclesiam, tolleret se de hoc mundo: sin autem Ecclesiae parceret, tolleret Arium. Ex quo intelligimus, non casu factum fuisse, ut tam foeda morte Arius extingueretur, sed plane Dei providentia singulari, qui ea ratione implere voluit, et pii principis comminationem et sancti pontificis orationem: *Ipse Dominus*, inquit Athanasius, *judicem se praebens, Arianam haeresim condemnavit.*

Quinto cum Lucius episcopus arianus Catholicos ubique persequeretur, monachi his verbis miracula faciebant: *In nomine Jesu, quem Lucius persequitur, surge et ambula.* Scribit Ruffinus lib. 11. hist. cap. 4.

Sexto, Sanctus Hilarius ab Arianis in exilium relegatus, insulam quamdam solo imperio, et prae-

sentia sua a serpentibus liberavit; postmodum etiam mortuum ad vitam revocavit, ut scribit Fortunatus in ejus vita.

Septimo, s. Martinus, ut Sulpitius scribit, adeo vehementer Arianis resistebat, ut publice virgis caesus, et a patria expulsus fuerit, cum interim innumerabilibus quotidie miraculis coruscaret.

Octavo, s. Basilius, cum quaestio esset de quadam Ecclesia, utrum eam Catholici, an Ariani possidere deberent, conditionem illis obtulit, ut Ecclesia firmissimis repagulis clauderetur, et eorum esset, qui juxta suam Fidem orantes, solo verbo, nulla vi alia externa adhibita, eam aperirent. Accepta conditione, priores Ariani diu orantes juxta Fidem suam nihil efficere potuerunt: deinde Basilio cum Catholicis orante, tanta vi continuo fores Ecclesiae apertae sunt, ac si verba illa tonitrua quaedam fuissent. Scribit hoc Amphilochius in vita Basilii.

Nono, cum Justina imperatrix ariana cum suis Ambrosium et Catholicos persequeretur, revelavit Deus eidem Ambrosio corpora incorrupta sanctorum Gervasii et Prothasii, et per ea caecum illuminavit, multaque alia edidit miracula: fuisse autem haec ad Arianorum confusionem, docet Augustinus lib. 9. Confess. cap. 7. et idem etiam patet ex eo, quod Ariani, quantum poterant, ista miracula calumniabantur, ut ipse Ambrosius testis est in serm. de sanctis Gervasio et Prothasio.

Decimo, sribit Victor Uticensis lib. 1. de persecut. Wandalica, cum sancti martyres pro Fide catholica ab Arianis flagellarentur usque ad ossium denudationem, saepe accidisse, ut sequenti die divino miraculo incolumes conspicerentur. Lib. 2. idem auctor scribit, a s. Eugenio caecum illuminatum eo ipso tempore, quo Ariani Catholicos maxime vexabant. Lib. 3. scribit, aliquot Catholicis hominibus jussu regis Ariani linguas radicitus evulsas fuisse, et eos tamen semper loquutos optime quousque vixerunt: cujus miraculi meminit etiam s. Gregorius lib. 3. Dial. cap. 32. ac dicit, se loquutum cum quodam episcopo sene, qui unum ex illis viderat sine lingua loquentem.

Undecimo, idem Gregorius eod. lib. 3. cap. 29. 30. et 31. tria mirabilia narrat, quae suo tempore acciderunt. Primum accidit in urbe Spoletana. Cum enim Arianus episcopus in ecclesiam sancti Pauli intrare, et suo errori eam ecclesiam dedicare vellet, Catholici metuentes, ecclesiam lampadibus omnibus extinctis, diligentissime clauserunt: sed cum accederet Arianus cum suorum grege impetum facturus, continuo omnes portae simul magno fragore edito per se patuerunt, et effuso coelitus lumine lampades omnes accensae sunt, sed simul caecitate episcopus percussus est, tantoque terrore omnes affecti, ut intrare ausi non fuerint, sed episcopum suum caecum effectum in domum suam confusi retulerint. Secundum Romae accidit; nam cum ecclesiam quamdam, quae Arianorum fuerat, ipse b. Gregorius introductis sanctorum reliquiis reconciliasset, diabolus in specie horrendae suis exivit. Item nubes lucidissima super altare descendit, et simul ingens suavitas odoris in eum omnem locum effusa est, lampadesque omnes accensae divinitus. Tertium in Hispania, ubi cum Hermenegildus regis filius a patre Ariano propter Fidem necatus esset, visae sunt noctu circa eum lampades accensae, et angelorum cantus a multis est auditus.

Duodecimo, ut scribit Gregorius Turonicus lib. 2. hist. Francor. cap. 3. cum in Africa Cyrola quidam patriarcha Arianorum Catholicos persequeretur, et eodem tempore tres sancti episcopi, Eugenius, Vindemialis et Longinus, qui praeter caeteros ei resistebant, omnes miraculis coruscarent, voluit etiam haereticus miraculum facere. Itaque cuidam quinquaginta aureos numeravit, ut se caecum fingeret: sed dum transeunte per viam Cyrola, ille caecum se simulans, Cyrolae auxilium postularet; accessit Cyrola, et oculos ejus tetigit, imperans ut videret in signum veritatis, quam praedicabat: repente vero tantus ardor oculos illius miseri occupavit, ut coactus fuerit manibus eos comprimere, ne e fronte exilirent; tum vero detexit dolum, et Fidem catholicam alta voce confessus a sancto Eugenio signo Crucis repente curatus est.

His igitur, aliisque divinis testimoniis satis aperte probatur, eorum sententiam Deo inimicam esse, qui Dei Filium Deum verum esse negant. Sed jam tempus est, ut ad confirmandam Spiritus sancti divinitatem accedamus; quae erat quinta pars disputationis institutae.

CAPUT XIII.

Demonstratur divinitas Spiritus sancti.

Quod igitur ad quintum attinet, probandum est, Spiritum sanctum esse verum Deum: id quod adversarii tametsi negant, tamen non magnopere de eo laborant; ipsi enim contendunt pro excellentia Patris: sed si ea excellentia tolli debeat propter confessionem alicujus personae aequalis Patri, parum referre credunt, utrum ea persona sit una vel duae. Itaque Valentinus Gentilis semper fere dicebat, de Spiritu sancto non esse quaestionem. Transylvani autem lib. 2. cap. 5. negant quidem Spiritum sanctum esse adorandum, aut vocandum Deum: tamen non accurate id probant, nec refellunt contraria. Quare contenti erimus id probare ex classibus argumentorum, quibus probavimus Filii divinitatem sed brevissime.

Prima classis ex Testamento veteri, quae multa loca suppeditare posset, sed quia brevitati studemus, sufficiet unus locus. Sic igitur loquitur Scriptura divina 2. Reg. 23. *Haec verba novissima, quae dixit David. Spiritus Domini loquutus est per me, et sermo ejus per linguam meam. Dixit Deus Israel mihi, loquutus est fortis Israel, dominator hominum.* Ubi aperte vides, illum ipsum, qui dicitur Spiritus Domini, eumdem dici Deum Israel; ex quo sequitur, ut sit Deus verus.

Secunda classis ex novo Testamento, quod multa quoque loca subministraret, si opus esset: sed ille unus erit satis, ubi Dominus apostolis dicit Matth. ult. *Euntes baptizate omnes gentes in*

nomine Patris, et Filii et Spiritus sancti: non enim Dominus copularet cum Patre et Filio Spiritum sanctum, si creatura esset. Deinde, ut sanctus Gregorius Nazianzenus ratiocinatur Orat.5.de Theolog. Quomodo posset Spiritus sanctus per baptismum nos regenerare, et Deos quosdam facere, nisi esset ipse verus Deus? nam *gratiam et gloriam dabit Dominus*, ait David in Psal. 83.

Tertia classis ex utroque simul Testamento clarissimum nobis testimonium praebet ad probandam Spiritus sancti divinitatem. Nam illum ipsum, quem Isaias vocat Dominum, exercituum, quemque omnes fatentur esse Deum verum, illum, inquam, ipsum apostolus dicit esse Spiritum sanctum. Sed ipsa verba Scripturae audiamus. Isa. 6. *Dixit* Dominus: *Vade, dic populo huic, audite audientes et nolite intelligere etc.* Act. ult. *bene Spiritus sanctus est per Isaiam, dicens: Vade ad populum istum, et dic ad eos, aure audietis, et non intelligetis etc.* Praeterea, omnes prophetae, cum sermones suos ad populum explicarent, nonne identidem repetebant: *Haec dicit Dominus Deus?* at 2. Petr. 1. dicitur: *Spiritu sancto inspirati loquuti sunt sancti Dei homines*; igitur ille Dominus Deus erat Spiritus sanctus: quare Zacharias ait Lucae 1. *Benedictus Dominus Deus Israel etc.* Et mox: *Sicut loquutus est per os Sanctorum qui a saeculo sunt Prophetarum ejus.* Quibus verbis non potuit clarius Zacharias exprimere Spiritum sanctum esse ipsum Dominum Deum Israel; quibus vocibus verum Deum significari adversarii passim testantur.

Quarta classis ex nominibus est, et quidem ex hac classe tria sumuntur argumenta. Primum negativum, quia nusquam in Scripturis Spiritus sanctus dicitur creatura, aut factus, cum tamen multis in locis enumerentur omnes praecipuae creaturae, ut Dan. 3. in Cantic. pueror. Psal. 102. et 148. ubi excitantur omnes creaturae ad laudem Dei, et nominatim angeli, coeli, aquae, homines, bestiae etc. Spiritus vero sancti nulla mentio fit. Sic etiam Coloss. 1. enumerantur nobilissimae creaturae, throni, dominationes, principatus, potestates. Et 1. Petri 3. Angeli, potestates et virtutes, ut illis omnibus Christus major esse demonstretur. Quibus locis debuisset omnino etiam Spiritus sanctus nominari, si creatura esset, et ipso Filio Dei minor, ut adversarii docent. At nusquam cum creaturis, semper cum Patre et Filio Spiritum sanctum nominari videmus. Hoc argumentum faciunt multi Patres. Justinus lib. de rect. Fid. confess. init. Basilius lib. de Spiritu sancto cap. 18. Epiphanius in Ancor. non procul ab initio; et Chrysostomus tom. 5. homil. in illud *Tunc et ipse Filius subjicietur*.

Secundum argumentum sumitur ab ipso nomine Dei: nam solus Deus verus in Scriptura dicitur absolute Deus, ut supra ostensum est ex Irenaeo lib. 3. cap. 6. at Spiritus sanctus vocatur absolute Deus. Actor. 5. *Anania, cur tentavit Satanas cor tuum mentiri te Spiritui sancto? non es mentitus hominibus, sed Deo.* Ecce expressum nomen Dei tributum Spiritui sancto contra mendacium Transylvanorum lib. 2. cap. 5. ubi dicunt, nusquam expresse vocari Deum Spiritum sanctum.

Tertium ex confessione adversariorum: nam Ariani eraserant ex suis codicibus illa verba: Joan. 4. *Spiritus est Deus*, ut testatur Ambrosius lib. 3. de Spiritu sancto cap. 11. ergo putaverunt Spiritum sanctum in Scripturis Deum esse appellatum: si enim putabant sensum esse, *Spiritus est Deus*, idest, *Deus est spiritualis naturae*, quare deleverunt illa verba? Sed magis eis nocuit litura sua, quam litera Dei: siquidem verba illa Dei non necessario de Spiritus sancti persona intelligenda sunt: at litura illa clamat, haereticos Arianos in reprobum sensum datos esse, et in Spiritum sanctum peccare, cum malint Scripturas sanctas delere, quam errores suos deponere.

Quinta classis constat ex attributis: solus Deus est immensus et ubique: at de Spiritu sancto legimus Psal. 138. *Quo ibo a Spiritu tuo?* Et Sapien. 1. *Spiritus Domini replevit orbem terrarum.* Item, solus Deus est omnipotens: at de Spiritu sancto legimus Sapien. 7. *Omnem habens virtutem.* Item solus Deus cognoscit seipsum perfecte; at de Spiritu sancto legimus 1. Cor. 2. *Quae Dei sunt nemo cognovit, nisi Spiritus Dei.* Et rursum: *Spiritus omnia scrutatur etiam profunda Dei.* Item, solus Deus est bonus: at de Spiritu sancto legimus: Psal. 142. *Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam*: Denique solus Deus habet templum: at de Spiritu sancto legimus 1. Cor. 6. *Membra vestra templum sunt Spiritus sancti.* Et ita: *Portate et glorificate Deum in corpore vestro.* Quem locum tractans Augustin. lib. 1. de Trinit. cap. 6. *Non est*, inquit, *creatura Spiritus sanctus, quia cui corpus nostrum templum exhibemus, necesse est ut huic eam servitutem debeamus, qua nonnisi Deo serviendum est, quae graece appellatur* λατρία et lib. 1. cont. Maximin. cap. ult. *Cum audis*, inquit, *nescitis quia corpora vestra templum in vobis est Spiritus sancti?* Et in eodem loco: *Nescitis quia corpora vestra membra sunt Christi? Cum ergo haec audit, noli negare Deum esse Spiritum sanctum, ne templum creaturae facias membra creatoris.*

Sexta classis ex operibus. Primo solius Dei opus est creatio, et tamen legis Job. 33. *Spiritus Dei fecit me.* Et Psal. 32. *Verbo Domini coeli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum.* Et Psal. 103. *Emitte Spiritum tuum, et creabuntur.*

Secundo, solius Dei est conservare, et tamen legis Sapien. 1. *Spiritus Domini replevit orbem terrarum, et hoc* πνεῦμα, *quod continet omnia etc.*

Tertio, solius Dei est salvare et justificare, et tamen legis 1. Cor. 6. *Justificati estis in nomine Domini Jesu Christi, et in Spiritu Dei nostri.*

Quarto, solius Dei est futura praedicere, et scrutari corda, et tamen legis 2. Pet. 1. *Spiritu sancto inspirati, loquuti sunt sancti Dei homines*: Et Sapient. 1. *Renum illius testis est Deus, et cordis illius scrutator est verus, quoniam Spiritus Domini replevit orbem terrarum, et hoc quod continet omnia, scientiam habet vocis*, idest, *ideo Deus scrutatur corda, quia Spiritus ejus est ubique, omnia penetrat, omnia novit genera linguarum, etiam quae in intimo corde sunt.*

Quinto, solius Dei est miracula facere: at Christus ipse in Spiritu Dei ejiciebat daemonia. Matth.

12. et Paulus 1. Cor. 12. auctorem facit doni linguarum, sanitatum etc. Spiritum sanctum. Et Heb. 2. omnia miracula quae per apostolos fiebant, vocat Spiritus sancti distributiones.

Sexto solius Dei est Ecclesiam regere absoluta potestate: at Spiritus sanctus gubernat Ecclesiam, quae est regnum Christi plane ut Dominus absolutus, et non minus quam Pater et Filius. Act. 10. *Dixit Spiritus* Petro, *vade eum eis, nihil dubitans. quia ego misi illos.* Act. 13. ait Spiritus sanctus: *Segregate mihi Saulum et Barnabam in opus, ad quod assumpsi eos.* Ibidem: *Et ipsi missi a Spiritu sancto.* Act. 15. *Visum est Spiritui sancto et nobis, nihil ultra imponere vobis oneris.* Act. 16. *Vetati a Spiritu sancto, loqui verbum in Asia.* Act. 20. *Attendite vobis et universo gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit episcopos regere Ecclesiam Dei.* 1.Cor.12. *Omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult.*

Septima classis constabit ex comparatione Spiritus sancti ad Christum: nam si probemus Spiritum sanctum majorem Christo esse, quatenus Christus homo est; probatum erit quoque Spiritum sanctum unum esse Deum cum Patre. Siquidem adversarii nihil omnino esse volunt Christo, quem nudum hominem faciunt, majus praeter Deum Patrem.

Esse igitur Spiritum sanctum homine Christo majorem, demonstratur illis omnibus argumentis, quibus adversarii probant, Deum Patrem esse Christo majorem. Major est Pater homine Christo, qui eum misit, Joan. 8. at eumdem misit Spiritus sanctus; sic enim legimus Isaiae 48. *Et nunc Dominus Deus misit me, et Spiritus ejus.* Pater sanctificavit Filium. Joan. 10. *Quem Pater sanctificavit, et misit in mundum.* Sanctificavit etiam Spiritus sanctus. Isaiae 51. et Luc. 4. *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me, evangelizare pauperibus misit me.* Item Pater Filii Incarnationem operatus est. Rom. 8. *Misit Filium suum in similitudinem carnis peccati.* Idem operatus est Spiritus sanctus, Matth. 1. *Quod in ea natum est. de Spiritu sancto est.* Item in virtute Patris Filius faciebat miracula. Joan. 14. *Pater in me manens, ipse facit opera.* Et de Spiritu dicit Matth. 12. *Si ego in Spiritu Dei ejicio daemonia.* Item Pater Filium obtulit ad mortem. Rom. 8. *Proprio Filio non pepercit etc.* Idem fecit Spiritus sanctus Hebr. 9. *Per Spiritum sanctum obtulit semetipsum.* Denique Pater Filium suscitavit. Act. 2. Idem Paulus dicit de Spiritu Rom. 8. *Si Spiritus ejus, qui suscitavit Jesum a mortuis, habitat in vobis.* Accedit, quod gravius est, peccare in Spiritum sanctum, quam in Christum hominem Matth. 12. ex quo plane sequitur, majorem esse Spiritum sanctum Christi humanitate, ac proinde esse Deum verum.

Octava classis ex Patribus: Patres citati pro Christi divinitate loquuntur et ibidem fere omnes etiam de Spiritu sancto; idcirco satis erit hic notare eorum nomina, qui ex professo scribunt de solius Spiritus sancti divinitate. Athanasius in epist. ad Serapion. Basilius lib. 3. et 5. in Eunom. et lib. ad Amphiloch. de Spir. sancto. Nazianzenus lib. 5. de Theol. Nissenus in lib. ad Eustach. quod Spiritus sanctus sit Deus. Epiphanius haeres. 74. Didymus lib. duob. de Spiritu sancto Cyrillus hierosolymitanus catech. 16. et 17. Chrysostomus in homil. aliquot de Spir. sancto Cyrillus alexandrinus lib. 7. de Trinit. toto; et lib. 13. et 14. thes. et in lib. spec. de Spir. sancto. Hilarius lib. 12. Trinit. Ambrosius libris tribus de Spiritu sancto. Augustinus lib. 1. de Trinit. cap. 6. lib. 1. cont. Maximin. in fin. divus Thomas lib. 4. cont. gent. a cap. 16. ad 27.

Nona classis ex miraculis constat: sed quia miracula, quae facta sunt ad confirmandam Christi divinitatem, eadem confirmant etiam divinitatem Spiritus sancti, solum repetemus ultimum miraculum supra commemoratum. Sic igitur scribit Gregorius turonicus lib. 2. histor. Francor. cap.3, *Erant tunc temporis cum s. Eugenio viri prudentissimi, atque sanctissimi, Vindemialis et Longinus episcopi, pares gradu, et virtute non impares. Nam s. Vindemialis eo tempore ferebatur mortuum suscitasse: Longinus autem multis infirmis salutem tribuit: Eugenius quoque non solum visibilium oculorum caecitatem, sed etiam mentium depellebat. Quod cernens ille nequam Arianorum episcopus, vocatum ad se quemdam hominem ab illo quo ipse vivebat errore deceptum, ait, non patior, quod hi episcopi multa in in populo signa depromunt, illosque cuncti me neglecto sequuntur. Acquiesce nunc his, quae praecipio, et acceptis quinquaginta aureis sede in platea, per quam nobis est transitus, et manum super clausos oculos ponens me praetereunte cum reliquis exclama magna virtute dicens, te beatissime Cyrola nostrae religionis antistes deprecor, ut respiciens manifestes gloriam ac virtutem tuam, ut oculos meos aperiens merear lucem videre, quam perdidi. Qui jussa complens, residensque in platea, transeunte haeretico cum sanctis Dei, iste qui Deum irridere cogitabat, exclamat in magna virtute, dicens: Audi me beatissime Cyrola: audi me sancte sacerdos Dei: respice caecitatem meam: experiar ego medicamenta, quae saepe caeci reliqui a te meruerunt, quae leprosi experti sunt, quae ipsi etiam mortui praesenserunt: adjuro te per ipsam virtutem, quam habes, ut mihi desideratam restituas lucem, quia gravi sum caecitate percussus. Veritatem enim nesciens verum dicebat: quia caecaverat eum cupiditas, et virtutem Dei omnipotentis irridere per pecuniam aestimabat. Tunc haereticorum episcopus paululum se divertit, et quasi in virtute triumphaturus elatus vanitate, atque superbia, posuit manum suam super oculos ejus, dicens: Secundum fidem nostram, quam recte credimus, aperiantur oculi tui; et mox ut hoc nefas erupit. risus mutatur in planctum, et dolus episcopi est patefactus in publico: nam tantus dolor oculos illius invasit, ut eos digitis vix comprimeret, ne creparent.*

Denique clamare coepit miser, ac dicere: Vae mihi misero, quia seductus sum ab inimico legis divinae. Vae mihi quia Deum per pecuniam irridere volui, et quinquaginta aereos accepi, ut

hoc facinus perpetrarem. Ad episcopum autem ajebat: Ecce aurum tuum, redde lumen meum, quod dolo tuo perdidi, vosque rogo gloriosissimi Christiani, ne despiciatis miserum, sed velociter succurrite pereunti: vere enim cognovi, quia Deus non irridetur. Tunc sancti Dei misericordia moti: si, inquiunt, credis, omnia possibilia sunt credenti: at ille clamabat voce magna. Qui non crediderit Christum Filium Dei, et Spiritum sanctum aequalem habere substantiam, atque deitatem cum Deo Patre, hodie quae ego perfero, patiatur. Et adjecit: Credo Deum Patrem omnipotentem: Credo Filium Dei Christum Jesum aequalem Patri: Credo Spiritum sanctum Patri, et Filio consubstantialem, atque coaeternum.

Haec illi audientes, et se invicem honore mutuo praevenientes, oritur inter eos sancta contentio, quis oculis ejus signum beatae Crucis imponeret. Vindemialis, ac Longinus Eugenium, ille e contra eos exorat, ut manus imponerent caeco. Quod cum fecissent, et manus suas super caput ejus tenerent, sanctus Eugenius Crucem super oculos caeci faciens ait: In nomine Patris, et Filii et Spiritus sancti veri Dei, quem trinum in una aequalitate, atque omnipotentia confitemur, aperiantur oculi tui. Et statim ablato dolore ad pristinam rediit sanitatem: haec ille. Atque haec de Spiritu sancto sufficient.

Nunc ad postremam disputationis partem veniamus, atque adversariorum argumenta breviter confutemus.

CAPUT XIV.

Solvitur primum argumentum haereticorum.

Igitur prima objectio Transylvanorum lib. 1. cap. 1. talis est. Christus et apostoli praedixerunt statim venturum Antichristum fuisse post Christi obitum, et aboliturum Fidem veram Christi: sed videmus post Christi mortem toto orbe terrarum adoratum Deum trinum in personis et unum in essentia; igitur aut Fides Trinitatis est Fides Antichristi, aut certe mentiti sunt Christus et apostoli.

Propositionem his testimoniis probant. Joan. 5. *Ego veni in nomine Patris mei, et non accipitis me: si alius venerit in nomine suo, illum recipietis.* Item Joan. 9. *Me oportet operari, donec dies est, venit autem nox, in qua nemo potest operari: quamdiu in mundo sum, lux sum mundi.* Luc. 21. *Videte ne seducamini, multi enim venient in nomine meo dicentes, quia ego sum, et tempus appropinquavit, nolite ergo ire post eos.* Vide, inquiunt; quomodo Christus dicat tempus suae abolitionis in proximo fuisse. Actor. 20. *Scio quoniam intrabunt post discessionem meam lupi rapaces in vos, non parcentes gregi.* Coloss. 2. *Videte ne quis vos decipiat per philosophiam etc.* Quae major philosophia, quam disputationes de essentia, hypostasi, relationibus? 2. Thessal. 2. *Mysterium jam operatur iniquitatis, etc.* 1. Joan. 4. *Omnis spiritus qui solvit Jesum, ex Deo non est, et hic est Antichristus, de quo audistis quoniam venit, et nunc jam in mundo est.* Ubi notant non esse dictum in carnem venisse, ne forte putaremus aliquam personam divinam descendisse, et carnem assumpsisse: sed in carne, ut intelligeremus Christum nihil esse aliud, quam carnem, idest, hominem. Denique in epistola Judae dicuntur jam ipso tempore ejus introgressi impii, qui negarent Deum, et Christum.

Respondeo: miram esse diaboli astutiam, qui argumentum Catholicorum ab antiquitate, et consensu totius orbis terrarum petitum, in nos retorquere conatur. Sed facile erit objectionem hanc primam diluere: constat enim, propositionem, qua totum argumentum nititur, esse falsissimam: nam si statim a morte Christi vera Fides ejus penitus abolenda erat, cur venit Christus? cur laboravit? cur mori voluit? Ut nihil faceret? at haec stultitia fuisset, quae in summam sapientiam cadere non poterat. Deinde, si omnino ita futurum erat, quid opus fuit praemonere, ut caveremus a seductoribus, qui nullo modo impediri poterant, ne totum mundum perverterent? Denique ubi essent illae promissiones Danielis 2. et Lucae. 1. *Et regni ejus non erit finis?* Et illa Christi Matth. 16. *Portae inferi non praevalebunt adversus eam.* Et Matth. ult. *Ego vobiscum sum usque ad consummationem saeculi.* Ubi etiam illae promissiones manerent, omnes gentes in Christum credituras testantur? Genes. 22. *Benedicentur in semine tuo omnes gentes terrae.* Psal. 2. *Dabo tibi gentes haereditatem tuam, et possessionem tuam, terminos terrae.* Psal. 71. *Adorabunt eum omnes reges, omnes gentes servient ei.* Haec enim omnia necesse est falsa esse, si Christi regnum vix dum exortum destruendum erat: nec testimonia ab adversariis allata quidquam probant.

Ad primum loco dico: ibi non haberi statim venturum Antichristum, nec abolendam esse omnino Fidem Christi: sed venturum suo tempore Antichristum, videlicet, prope finem mundi, et venturum in nomine suo, non in nomine Patris. At noster Christus, quem totus mundus colit, Patrem habet, Patrem agnoscit et in nomine Patris venit. Denique ibi Christus alloquitur solos Judaeos, nam cum dixisset: *Propterea quaerebant eum Judaei interficere*, subjungit, *dixit ergo eis Jesus etc.* At Judaei Christum nostrum non receperunt, sed totis viribus oppugnat, nec Deum et hominem suum Messiam futurum credunt, sed purum hominem; ille igitur de quo Christus loquitur, non est noster Christus verus Deus, quem gentes receperunt, sed est Antichristus, quem Judaei pro Messia aliquando recipient, et sic exponunt hunc locum omnes interpretes, ut Chrysostomus, Augustinus, Cyrillus et caeteri.

Ad secundum locum dico: ibi per noctem non intelligi tempus quod fuit, et est ab ascensione Christi; quasi dies tantum fuerit tempus illud, quo Christus corporaliter in mundo vivebat: deinceps autem semper fuerit nox. Nam si ita esset, post ejus ascensionem nemo potuisset operari, et proinde nemo posset converti et credere: *Hoc est opus Dei*, Joan 6. *ut credatis in eum, quem misit ille.* At si nemo potest credere: quare tantum la-

borant ministri Transylvani, ut fidem suam nobis persuadeant?

Diem ergo ibi Christus vocavit totum tempus hujus vitae, et cursum omnium saeculorum usque ad mundi consummationem, in quo licet salubriter operari; noctem vero, tempùs vitae futurae: *Quia nec opus. nec ratio erunt apud inferos*, ut Sapiens ait Eccles. 9. Nec obstat illud: *Quamdiu sum in mundo, lux sum mundi*: nam Christus etiam modo est in mundo; quia Matth. ult. ait: *Ecce ego vobiscum sum usque ad mundi consummationem.* Et vere nunc est in mundo, quia adest nunc per gratiam omnibus, et lucet justis et impiis: at post judicium non erit amplius in mundo, quia non lucebit impiis. Unde Isaias cap. 55. *Quaerite Dominum dum inveniri potest, invocate eum dum prope est.* Et David in Psalm. 90. *Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra.* Atque haec quidem explicatio est Augustini, et Chrysostomi in Commentario hujus loci.

Ad tertium posset dici cum Cajetano, illud *Tempus appropinquavit* non asseri a Christo, sed referri ut verbum seductorum, qui dicturi essent jam instare diem judicii. Unde Paulus monet 2. Thessal. 2. *Neque terreamini, quasi instet dies Domini etc.* Dico praeterea: Christum asserere quidem tempus appropinquasse, non quidem judicii, aut Antichristi, aut abolitionis Fidei suae, sed multorum seductorum, qui sibi nomen Christi usurparent, talis enim fuit Simon magus tempore apostolorum, et post eum Menander: uterque enim se Christum dixit, teste Irenaeo lib. 1. cap. 20. et 21. Et Josepus lib. 20. antiquitat. cap. 4. 11. 12. et 14. meminit multorum, qui suo tempore Judaeos seduxerunt, seque ipsos praedicarunt, ac si essent Salvatores Israel.

Ad quartum dico: Paulum loqui de haereticis, qui non diu postea ex ipsa Asia proditurí erant; sic enim ait: *Ex vobisipsis* (alloquebatur autem Asianos) *exurgent viri loquentes perversa, ut abducant discipulos post se.* Id vero impletum esse in Montano, et Montani discipulis, aliisque haereticis Asiaticis non dubium est. Vide Eusebium ex versione Ruffini lib. 5. hist. cap. 14. et seq.

Ad quintum dico: Paulum alloqui homines illius temporis, quia nondum nati erant Scholastici, qui disputant de Trinitate. Praeterea philosophia non docet unum Deum in tribus personis; nec enim solo lumine naturali tam sublimia mysteria unquam investigari, aut persuaderi potuissent: et nostri doctores non disputant philosophice, ut ostendant Trinitatem, sed ut solvant sophismata philosophorum. Paulus ergo loquitur de philosophia Ethnicorum, qui tunc vigebant, qui negabant resurrectionem, et pollicebantur vitam sine Christo.

Ad reliqua dico: Apostolos praedixisse haereticos, qui fuerunt paulo post illa tempora, ut Ebionitas, Marcionistas et caeteros, quos etiam vocant Antichristos, non quod essent eximius ille Antichristus, qui in fine mundi veniet, sed quia erant praecursores illius, et illi similes in oppugnando Christo: sicut unus est Christus summus et eximius, et tamen omnes prophetae, et reges dicti sunt Christi in Testamento veteri, juxta illud: *Nolite tangere Christos meos*, Psalm. 104. Et hoc est mysterium iniquitatis quod coepit tempore Pauli, quia tunc coepit haeresis Simonis magi, et similium.

CAPUT XV.

Solvitur argumentum Secundum.

Secunda objectio Transylvanorum lib. 1. cap. 1. et 3. et lib. in explicat. 1. cap. Evang. secundum Joan. Tempore apostolorum Ebion et Cherintus docuerunt, Christum aeternum descendisse in hominem Jesum, ut Irenaeus docet lib. 3. cap. 19. nec est verum, quod vulgo fertur, Ebionitas docuisse Christum nudum hominem esse; igitur illi sunt veri Ebionitae, qui Christum faciunt compositum ex duabus naturis.

Respondeo: et hanc etiam miram diaboli artem fuisse, qua haeresis Ebionis, quam Transylvani vere sequuntur, nobis attribuitur. Dico igitur veram haeresim Ebionis fuisse, Filium Mariae nudum esse hominem, sed anno 30. in eum descendisse, et in eo habitasse aliam personam, quam dicebat Ebion esse Christum, et hoc modo fuisse Jesum unitum cum Christo per conjunctionem et inhabitationem, quod idem Transylvani docent.

Ac ut mendacium eorum arguatur, proferamus testimonia Veterum dicentium, Ebionem asseruisse, Filium Mariae purum hominem. Ignatius in epist. ad Philadelph. *Si quis*, inquit, *confiteatur Christum Jesum, sed eumdem nudum esse hominem putet; hujusmodi serpens est, inops sensu, cognomento Ebion.* Irenaeus lib. 3. cap. 11. *Secundum nullam sententiam haereticorum Verbum caro factum est.* Et lib. 1. cap. 25. et 26. dicit, secundum Ebionem et Cherintum, Jesum nudum hominem natum, deinde autem descendisse in eum Christum in forma columbae, ut in eo habitaret. Et lib. 3. cap. 20. *Ostenso quod in principio Verbum existens apud Deum, quod et semper aderat generi humano hunc unitum suo plasmati passibilem hominem factum, exclusa est omnis contradictio dicentium: Si ergo tunc natus est, non erat ante Christus.* Tertullianus lib. de carn. Christi, cap. 14. *Poterit*, inquit, *haec opinio Ebioni convenire, qui nudum hominem constituit Jesum.* Et lib. de praescript. haeret. cap. 45. *Cherintus*, inquit, *Christum hominem tantummodo sine divinitate contendens.* Eusebius. lib. 3. histor. cap. 27. dicit, Ebionitarum quosdam facere Christum Filium Josephi: quosdam solius Virginis; omnes tamen in eo convenire, ut ante Mariam non fuerit. Hieronymus de vir. illustrib. in Joan. dicit, s. Joannem compulsum ab episcopis Asiae evangelium scribere, et aeternam Christi generationem edicere propter Ebionitas, qui tunc docebant, Christum purum esse hominem. Augustinus haeres. 10. *Ebionei*, inquit, *Christum tantummodo esse hominem docent.* Idem habet Joannes Cassianus lib. 1. de Incarnat. et alii nonnulli.

CAPUT XVI.

Solvitur argumentum Tertium.

Tertia objectio ex lib. 2. cap. 6. Nomen Dei non est nomen essentiae, sed dignitatis et imperii, ut patet, quia in Scripturis principes et judices dicuntur Dii: sed Pater Christi habet imperium summum in omnes absolute, etiam in ipsum Christum; Christus habet imperium in omnes, excepto Patre; ergo Pater est summus Deus simpliciter, Christus autem est Deus summus post Patrem. Nam Joan. 14. Christus ait: *Pater major me est.* Et Joan. 6. *Descendi de coelo non ut faciam voluntatem meam, sed ejus qui misit me.* Et 1. Cor. 15. Paulus dicit, Christum subjectum esse Patri, Christo autem omnia, solo Patre excepto, qui subjecit illi omnia.

Respondeo: nomen Dei, si respiciamus etymologiam, non significare imperium, sed providentiam. Dicitur enim Θεος a θεάσθαι idest, *videre*, vel θέειν idest, *currere*, quia omnibus succurrit, ut dicit Damascenus lib. 1. cap. 12. nisi magis placeat ratio Theodoreti lib. 3. ad Graecos, qui dicit, hoc nomen inventum ab illis qui putabant sydera esse Deos, et quia sydera perpetuo currunt, Deum quasi currentem nominaverunt. Hebraice autem nomen primarium Dei יהוה ab היה, idest, *esse*, desumptum est, et illud אלהים quod vertitur *Deus ab* אלה quod est *jurare*, quia per Deum juratur execratorie; sed undecumque sit sumpta etymologia, certum est, hoc nomen non esse impositum ad significandum solum imperium, sed rem summam et praestantissimam, alioqui Deus non esset aeternus, cum ab aeterno nihil fuerit, cui Deus imperare posset. Praeterea falsum est quoque, Filium Dei qua Deus est subjectum esse Patri, aut principem esse Patre minorem. Siquidem ut Deus nulli subjectus est, sed omnium omnino extra se dominatur sicut Pater, cum sit Patri aequalis, Joan. 5. et Philipp. 2.

Ad primum ergo locum ex Joan. 14. multi Veteres responderunt, Patrem dici majorem Filio ratione principii, non ratione naturae: notatur enim quaedam auctoritas in eo, quod Pater est principium Filii, non contra. Ita Basilius lib. 1. in Eunom. Nazianzenus Orat. 4. de Theol. Hilarius lib. 9 de Trinit. et lib. de Synod. Quae solutio non est omnino improbanda: tamen non cogimur eam sequi, cum possimus facilius et probabilius exponere de Filio ratione naturae humanae: sic enim Chrysostomus, Cyrillus, Augustinus in hunc locum Joannis, et Gaudentius in epist. ad Paul. exponunt.

Adde, quod Chrysostomus in hunc locum, et Cyrillus lib. 2. thesauri cap. 3. et Augustinus lib. 2. Trinit. cap. 7. meminerunt etiam prioris expositionis, et hanc tamen posteriorem praetulerunt, idque duplici de caussa. Primum, quia si ideo Pater diceretur major Filio, quia auctor ejus est, diceretur etiam tam Pater, quam Filius major Spiritu sancto propter eamdem caussam: at hoc nusquam legimus. Item Dominus ait: *Vado ad Patrem, quia Pater major me est*; ergo in ea natura est Filius minor, in qua vadit ad Patrem, non autem ibat ut Deus, sed ut homo. Adde testimonium Symboli Athanasii, ubi sic legimus de Filio Dei: *Aequalis Patri secundum divinitatem, minor Patre secundum humanitatem.*

Ad secundum locum idem responderi potest. Venit enim Christus facere voluntatem Patris sui, non voluntatem suam, quatenus videlicet habebat ut homo voluntatem humanam subjectam divinae voluntati, quam ipse idem habebat ut Deus. Sed dices: Dominus descendit de coelo, ut faceret voluntatem Patris: at non descendit ut homo de coelo, nec enim ut homo fuerat unquam in coelo; igitur descendit ut Deus; ergo, ut Deus est minor Patre.

Respondeo: deecensum Filii Dei nihil esse aliud, quam ejus exinanitionem, et assumptionem formae servi: itaque ille ipse Filius Dei, qui descendit de coelo, obediebat Patri, sed obediebat, non secundum formam Dei, quam habebat in coelo, sed secundum formam servi, quam descendens assumpsit in terris.

Ad tertium locum: *Tunc et ipse Filius subjectus erit etc.* non defuerunt qui dicerent, Christum subjectum fore Deo post diem judicii, significare naturam humanam Christi tunc convertendam esse in Deum, et absorbendam penitus a divinitate. Ita refert Augustinus lib. 1. de Trinit. cap. 8. et 10. sed hoc tam est absurdum, ut non egeat refutatione; nam contrarium sequitur ex Pauli sententia; subjectio enim arguit distinctionem. Gregorius Nissenus, et Chrysostomus in tractatu proprio super hanc Pauli sententiam, et Cyrillus lib. 10. thesauri, cap. 8. dicunt, Apostolum loqui de Ecclesia, sive de Christo ut est in suis membris; ut sensus sit: tunc demum futurum esse, ut totum Christi corpus, idest, omnis Ecclesia subjecta Deo conspiciatur, nullo membro existente rebelli, aut contumaci.

At videtur huic explicationi repugnare quod Paulus dicit, illum subjectum fore Patri, cui Pater subjecit omnia: ille autem est Filius in persona sua. Commentarius Ambrosii, Oecumenii et Theophylacti accipiunt hanc Pauli sententiam de Filio Dei absolute, sed volunt illam subjectionem non significare servitutem, sed concordiam cum Patre, et processionem Filii a Patre, ita ut Filius dicatur subjectus, quia est de Patre, non contra. Sed non est opus ad has angustias redigi; possumus enim cum Ambrosio lib. 5. de Fide, cap. 6. et Augustino lib. 1. de Trinit. cap. 8. et Theodoreto, Primasio, Sedulio, et aliis in hunc locum, simpliciter exponere de natura humana Christi, quae vere subjecta erit Deo.

Sed cur dicit: *Tunc et ipse Filius subjicietur?* numquid tunc primum incipiet subjici Christus homo Deo Patri suo? numquid non magis fuit subjectus, quando fuit obediens usque ad mortem?

Respondeo: illud *tunc* quamdam habere emphasim; est enim sensus; etiam tunc in illa gloria erit subjectus Christus, ut homo Deo. Notant Graeci omnes, Paulum scribere ad Corinthios, qui paulo ante recesserant a fabulis gentilium, quae docent, Deos inter se pugnare solitos, et a Jove Filio Saturnum patrem regno pulsum. Quoniam igitur di-

xerat Paulus, Christum evacuaturum omnem principatum et potestatem, ne putarent Corinthii juxta fabulas a Christo etiam Patrem in ordinem redigendum esse, quomodo Saturnus a Jove filio in ordinem redactus fuit; ideo addit, omnia subjicienda Christo, praeter eum, qui subjecit ei omnia; et non solum hoc, sed etiam ipsum Christum etiam tunc in illo triumpho, postquam tanta fecerit, subjectum fore suo patri.

CAPUT XVII.

Solvitur argumentum Quartum.

Quarta objectio ex eodem lib. 2. cap. 6. Solus Pater est unus verus Deus, ut ipse Dominus ait Joan. 17. *Agnoscant te solum verum Deum*. Et Paulus 1. Cor. 8. *Nobis autem unus est Deus, Pater*. Et 1. Tim. 2. *Unus Deus, unus et mediator Dei, et hominum*. Si igitur solus Pater est unus solus verus Deus, certe sequitur, Filium non esse verum Deum.

Confirmant hoc argumentum his sophismatibus. Christus est Filius unicus veri Dei; ergo qui non habet Christum Filium, non est unus verus Deus: sed Trinitas non habet Christum Filium; ergo Trinitas non est unus verus Deus.

Praeterea, Christus est mediator unius veri Dei; ergo qui non habet mediatorem, non est ille unus verus Deus: sed Trinitas non habet mediatorem, sed solus Pater, alioqui idem esset mediator sui ipsius; ergo Trinitas non est verus Deus, sed solus Pater. Et confirmatur. Quia Christus non docuit invocare Trinitatem, sed Patrem suum: et orationes Ecclesiae olim omnes dirigebantur ad Patrem, de quo exstat decretum Concilii Carthaginensis III. cap. 23. cujus non est alia caussa, nisi quia solus Pater habet mediatorem.

Respondeo ad primum locum dupliciter. Primo cum Chrysostomo. Cyrillo, Augustino in hunc locum, et Ambrosio lib. 5. de Fide. cap. 2. particulam solum non restringi ad Patrem, sed extendi etiam ad Filium. Nam dictum est: *Et quem misisti Jesum Christum*, ita ut hic sit ordo verborum, ut agnoscant te, et quem misisti Jesum Christum solum verum Deum. Et affert Chrysostomus locum similem ex 1. Cor. 9. *Aut ego solus et Barnabas, non habemus potestatem hoc operandi?* ubi *solus* non excludit Barnabam, sed includit.

Secundo et facilius dico cum Hilario lib. 9. Trinit. solum Patrem hic dici verum Deum, sed tamen in Patre intelligi etiam Filium et Spiritum sanctum, quae sunt personae ejusdem essentiae cum Patre, ita ut illud *solum* excludat tantum creaturas. Quod autem additur: *Et quem misisti Jesum Christum*, dicatur de Christo ut homo est. Hic igitur erit sensus: *Haec est vita aeterna*, idest, *haec est in hoc mundo via, et ratio perveniendi ad vitam aeternam, ut cognoscant homines per Fidem te solum verum Deum*, idest, *te Patrem, qui es ille Deus, qui solus habet veram divinitatem; et* praeterea *cognoscant unum mediatorem Dei et hominum, quem misisti Jesum Christum.*

Ad secundum idem dico. Illud enim *unus Deus* excludit falsos Deos, non Filium: sicut quod sequitur *Unus Dominus Jesus* excludit falsos dominos, non Patrem. Ad tertium dico: Unum Deum eo loco significare totam Trinitatem, a qua distinguitur Christus ut mediator, idest, ut homo; ideo enim Paulus addidit, homo Christus Jesus.

Ad primum sophisma, negatur prima consequentia; est enim similis huic: Petrus est filius unius veri hominis; ergo qui non habet filium Petrum, non est verus homo. Tametsi enim deitas non est quid universale ut humanitas, tamen est in pluribus suppositis, et ideo vim habet universalis.

Ad secundum, nego assumptionem illam, Trinitas non habet mediatorem: nam Christus mediator est ut homo, non ut Deus; et ideo mediator est non solum Patris et Spiritus sancti, sed etiam sui ipsius, quatenus ipse Deus est. Sed de hac re in ultimo libro erit peculiaris disputatio.

Ad tertium, de usu precandi, fateor, ut plurimum orationes Ecclesiae dirigi ad Patrem, quia hoc modo commodius terminantur *per Jesum Christum Filium tuum*: tamen in Patre invocamus omnes tres personas, ut Tertullianus docet in lib. de Orat. et patet ex conclusione *Qui tecum vivit et regnat in unitate Spiritus sancti Deus*. Falsum autem est, Christum solum Patrem invocari voluisse: nam Joan. 14. dicit Christus: *Si quid petieritis in nomine meo, hoc faciam*. Et Matth. ult. baptizari jubens omnes gentes, *in nomine Patris, et Filii et Spiritus sancti*, quid aliud jubet, quam invocari Trinitatem? Et in Liturgiis Basilii, et Chrysostomi graecis, et in nostra etiam latina non semel invocatur Trinitas; in litaniis quoque jam olim recepta est in Ecclesia illa formula precandi (etiamsi nolint cum novis Arianis Lutherus et Calvinus) *Sancta Trinitas unus Deus, miserere nobis*.

Praeterea Dionysius lib. de myst. Theolog. inquit: *Trinitas superessentialis dirige nos*. Et Nazianzenus Orat. 2. de pace, circa finem: *O sancta et adoranda et longanimis Trinitas* (*longanimis enim es, quae eos a quibus scinderis tamdiu toleras*) *utinam eos quoque adoratores accipias*. Et in Orat. ad 150. Episcopos: *Vale o Trinitas meditatio mea, et decus meum. his velim serveris, et hos serves etc.* Marius Victorinus in 3. hymno de Trinit. *Da*, inquit, *peccatis veniam, praesta aeternam vitam, dona pacem et gloriam. o beata Trinitas. Libera nos, salva nos, justifica nos, o beata Trinitas.* Augustinus in fin. lib. de Trinit. *Domine Deus une, Deus Trinitas. quaecumque dixi in his libris de tuo, cognoscant et tui, si qua de meo, et tu ignosce et tui. Amen.*

CAPUT XVIII.

Solvitur argumentum Quintum.

Quinta objectio: Evangelistae et apostoli perpetuo inculcant, verum Christum natum esse ex Virgine, passum, mortuum, nec alium noverunt ante istum; alioqui Matthaeus, Marcus et Lucas non incoepissent evangelium a nativitate, sed narrassent aliquas res gestas Christi ante carnem, et Joannes

non dixisset: *Hoc fecit initium signorum* Jesu Joan. 2. si ab aeterno Christus fuisset. Praeterea Actor. 2. *Certissime sciat*, ait Petrus, *omnis domus Israel, quia et Dominum eum et Christum fecit Deus hunc* Jesum, *quem vos crucifixistis*. At Christus aeternus Deus non potuit fieri Dominus et Christus, quia id semper naturaliter fuisset, igitur verus Christus non fuit ab aeterno, ac propterea nec verus Deus esse potest. Hoc argumentum non semel repetunt Transylvani in illo suo opere, quod jam saepe citavimus.

Possumus addere ad confirmationem hujus erroris (ux et solutione magis elucescat veritas) quae proferebant testimonia veteres Ariani. Igitur illi quidem Christum fuisse ante Incarnationem agnoscebant, sed creatum probabant ex illo Prov. 8. juxta LXX. *Dominus creavit me initio viarum suarum*. Et Eccles. 24. *Tunc dixit mihi creator omnium, et qui creavit me, requievit in tabernaculo meo*. Joan. 1. *Qui post me venturus est, ante me factus est*. Coloss. 1. *Primogenitus omnis creaturae*. At primogenitus est similis fratribus in natura Hebr. 1. *Tanto melior angelis effectus, quanto excellentius prae illis nomen haereditavit etc.* Et agitur hic de nativitate ex Patre, ut omnes docent Hebr. 3. *Considerate pontificem confessionis nostrae Jesum Christum, qui fidelis est ei, qui fecit illum*.

Respondeo ad argumentum Transylvanorum: nos quoque non agnoscere alium Christum, quam eum, qui natus, passus, mortuus est: unus enim est Christus non plures, tamen illum unum credimus bis natum secundum duas naturas.

Ad illud, quod evangelistae non meminerunt ullius Christi ante carnem, dico: Evangelistas propositum sibi habuisse describere adventum Messiae, et res gestas ejus, idest, Dei incarnati adventum, vitam, doctrinam, mortem, resurrectionem etc. propterea non fuisse necessarium ut altius inciperent. Et tamen ne putaremus, Verbum ante carnem non fuisse, Joannes evangelista ita incoepit: *In principio erat Verbum etc.* Et in 1. Epist. incoepit: *Quod fuit ab initio, quod vidimus etc.* Et in 1. cap. Apocalyps. *Qui est, et qui erat, et qui venturus est*.

Ad locum Act. 2. respondeo cum Cyrillo lib. 9. thes. c. 3. Christum factum Dominum a Patre ratione humanitatis, quomodo etiam posset dici factus Deus, id enim factum est per incarnationem, ut ille homo Jesus sit Deus, et Dominus, non per participationem et gratiam, sed per unionem Verbi et carnis. Posset etiam dici, ut idem Cyrillus ibidem notat, illud *fecit* positum esse pro *declaravit*, sicut Philip. 2. *Dedit illi nomen quod est super omne nomen*.

Ad illud Prov. 8. *Dominus creavit me*, Patres multis modis responderunt. Prima responsio refertur ab Athanasio in lib. de decretis Nicaenae Synodi ex Dionysio romano, quod verbum graecum ἔκτισε hoc loco non significet facere, sed praeficere, ut sensus sit, *Dominus in initio praefecit me omnibus operibus suis creandis*.

Secunda est Athanasii serm. 3. contra Arianos, et Cyrilli lib. 5. thes. cap. 6. qui dicunt, Scripturam promiscue usurpare vocabula faciendi, creandi, gignendi. Nam Deuter. 32. dicitur: *Deum qui te genuit dereliquisti*. Et tamen legimus Gen. 1. et 2. *Fecit Deus hominem*; itaque non ex solo verbo creavit, aut genuit, sed ex adjunctis sensum Scripturae elicere oportet. Et quia hic dicitur Filius creatus antequam Deus quidquam faceret, apparet, creatum dictum esse pro genitum.

Tertia est ejusdem Athanasii ibidem, et Nazianzeni Orat. 4. de Theol. Cyrilli lib. 5. thes. cap. 4. 5. et 6. 7. et Augustini lib. 1. Trin. cap. 12. qui monent, in hoc eodem capite scriptum esse: *Ante omnes colles ego parturiebar*; et proinde hic explicari utramque naturam Christi, naturam divinam cum dicitur *parturiebar*, humanam cum dicitur *creavit me*.

Quarta est Basilii lib. 2. in Eunom. Epiphanii haer. 69. quae est Arianorum, et Hieronymi in epist. ad Cyprian. qui monent recurrendum ad fontem hebraicum, siquidem in hebraeo non est *creavit*, quod ipsi dicunt ברה sed *possedit* קנה quo verbo solet explicari vera generatio, ut Gen. 4. *Possedi hominem per Deum*, dixit Eva quando genuit Cain קניתי איש ת יהוה et hoc modo hic habetur קנני hoc est, *possedit per generationem*, et forte ita etiam verterunt LXX. sed depravatus est codex mutatione unius literulae, nam ἔκτισε est *creavit*, ἔκτησε, est *possedit*.

Quinta est pulcherrima, et servit etiam sequenti testimonio Eccl. 24. ubi non potest negari quin scriptum sit *creavit*. Est autem haec explicatio Concilii cujusdam Catholici orientalis can. 5. apud Hilarium lib. de Synod. paulo post principium, et eamdem sequitur b. Thomas lib. 4. contra Gentes cap. 8.

Dicimus igitur productionem Filii Dei nunc vocari generationem, nunc creationem, quia nullo vocabulo perfecte explicari potest: nam generatio significat productionem in eadem substantia, sed cum mutatione quadam generantis: creatio significat productionem alterius substantiae, sed sine mutatione creantis. Porro Filius Dei ita producitur, ut recipiat substantiam gignentis, et ea ratione dici potest generari: sed recipit sine mutatione, aut alteratione producentis, et ea ratione dici potest creari. Utrumque igitur dicitur, ut ex utroque sumatur, quod est perfectionis, et quod est imperfectionis omittatur.

Ad illud Joan. 1. *Ante me factus est* dico, significari illis verbis, non Christum productum ante Joannem, sed Joanni praelatum, et antepositum fuisse, ac si Joannes dixisset, *qui post me venit, major me est*. Ita explicat Ambrosius lib. 4. de Fide cap. 5. et omnes interpretes, ut Augustinus, Chrysostomus, Cyrillus, Theophylactus, et colligitur ex textu, nam sic ait: *Ante me factus est, quia prior me erat*, idest, *praecessit me dignitate, quia aeternus erat, et ego temporalis*.

Ad illud *Primogenitus omnis creaturae* Cyrillus lib. 10. thes. cap. 4. respondet: Christum dici primogenitum ut homo est, sicut dicitur unigenitus ut Deus est. Addit etiam, Christum posse dici primogenitum etiam ut Deus est, quia ipse

est caussa ut alii efficiantur Filii Dei; dicitur enim primum, quod est caussa aliorum. Verum simplicior et magis ad literam videtur Ambrosii et Chrysostomi Commentarius, qui docent, primogenitum omnis creaturae dici Filium, quia est genitus antequam ulla creatura fieret, quod clarius dicitur Ecclesiastici 24. *Ego ex ore Altissimi prodivi, primogenita ante omnem creaturam.* Si enim ante omnem creaturam prodiit, non est ipse creatura.

Illud Hebr. 1. *Tanto melior angelis effectus etc.* Chrysostomus et Theophylactus exponunt, idest, *declaratus*, et recte: nam hic agitur de statu adepto post resurrectionem; sic enim ait Paulus: *Purgationem peccatorum faciens, sedet ad dexteram majestatis in excelsis, tanto melior angelis effectus etc.* idest *post passionem exaltatus est, et declaratus tanto excellentior omnibus angelis, quantum distat Filii gloria a conditione servi.* Potest etiam cum Cyrillo lib. 8. thes. cap. 2. illud *Effectus melior* significare *magis honoratus*, seu *pluris aestimatus*: quomodo dicimus pluris facio, vel majoris facio probum quam divitem, angelum quam hominem etc.

Ad ultimum patet responsio. Non enim dicitur Christus simpliciter factus ad Hebr. 3. sed factus pontifex, quod quidem verissimum est, si intelligatur, ut debet intelligi, de Christo qua homo erat, non qua Deus erat.

CAPUT XIX.

Solvitur argumentum Sextum.

Ultima objectio. *Beatius est dare quam accipere*, Ut Dominus ait, apostolo teste Actor. 20. et potest idipsum ratione demonstrari. Nam dare est divitis et perfecti, accipere est indigentis, et imperfecti: sed Pater dat, et Filius recipit; dedit enim Pater Filio potentiam Matth. ult. *Data est mihi omnis potestas etc.* Dedit vitam Joan. 5. *Dedit et Filio vitam habere in semetipso.* Dedit sapientiam, ibidem: *Pater diligit Filium, et omnia demonstrat ei.* Et Joan. 15. *Quaecumque audivi a Patre meo nota feci vobis.* Denique quidquid habet a Patre Matth. 11. *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo*; non igitur sunt aequales Pater et Filius, et multo minus sunt unus Deus.

Neque satisfaciet qui respondeat; Patrem dare quidem Filio omnia, sed naturaliter et necessario, non libere et gratuito; tunc autem solum beatius esse dare quam accipere, quando quis libere dat. Nam etiam qui naturaliter dat, est perfectior eo qui recipit, ut patet de forma et materia, de coelo et terra, et similibus. Addebant Ariani; omnia quidem quae habet Filius, habere a Patre, sed non omnia absolute habere quae habet Pater. Nam Matth. 20. dicit Filius: *Sedere ad dexteram meam vel sinistram, non est meum dare vobis, sed quibus paratum est a Patre meo.*

Respondeo: tunc solum esse beatius dare quam accipere, quando qui recipit est in potentia ad recipiendum; et proinde est indigens et imperfectus. Porrò Filius Dei sic accepit vitam, ut tamen nunquam fuerit non vivens, sic accepit potentiam et sapientiam, ut nunquam fuerit infirmus et ignorans: nam haec omnia accepit nascendo; ab aeterno autem natus est, et perfectus natus est. Augustinus lib. 3. contra Maximin. cap. 24. *Beatius est*, inquit, *dare quam accipere, sed in hac vita ubi est inopia, qua utique melior est copia.* Vide Augustinum et Chrysostomum in cap. 5. Joan. ubi explicant Patrem demonstrare Filio non docendo, sed gignendo, et Filium audire a Patre non discendo, sed nascendo. Dicitur autem Pater demonstrare, et Filius audire, quia Pater communicando essentiam communicat scientiam.

Ad illam confirmationem ex Matth. 20. dico cum Hieronymo, Chrysostomo et Cyrillo lib. 10. thes. cap. 5. Christum voluisse dicere, non est meum, qui justus sum et sapiens, dare vobis primas sedes, quia amici vel affines mei estis, sed iis qui eas merebuntur; talibus enim Pater ab aeterno destinavit, nec sine Verbo et Spiritu sancto destinavit.

At, inquies, illi merebantur, nam ait Dominus: *Potestis bibere calicem etc.* respondentibusque: *Possumus*; ait, *Calicem quidem meum bibetis, sedere autem etc.* Respondeo: per calicis epotationem illos meruisse regnum, sed non propterea primas sedes. Nam quod omnia absolute sint communia Patri et Filio, patet ex illo Joan. 16. *Omnia quae habet Pater mea sunt.* Et cap. 17. *Omnia tua mea sunt.*

CAPUT XX.

Solvuntur objectiones contra divinitatem Spiritus sancti.

Transylvani lib. 2. cap. 5. nihil fere aliud adferunt adversus divinitatem Spiritus sancti, quam quod nusquam in Scripturis appelletur Deus, aut Dominus, quod argumentum fuit etiam veterum Arianorum, teste Gregorio Nazianzeno lib. 5. de Theolog. Sed facile est respondere: nam et falsum est, non vocari Deum, cum Actor. 5. legamus: *Anania, cur tentavit Satanas cor tuum mentiri te Spiritui sancto? non es mentitus hominibus, sed Deo.* Et 1. Corint. 6. *Membra vestra templum sunt Spiritus sancti.* Et paulo infra. *Glorificate ergo, et portate Deum in corpore vestro.* Et praeterea, licet nomen *Deus* in Scripturis non haberetur, nonne satis esse debet, si evidenter ostendatur in Scripturis, ex operibus Deo soli propriis, Spiritum sanctum esse Deum? Quid, quod Scriptura nusquam dicit, Spiritum sanctum esse creaturam; et tamen adversarii audacter Spiritum sanctum creaturam appellant?

Veteres Ariani objiciebant quaedam loca Scripturae, quae tamen facile a sanctis Patribus explicabantur. Primo objiciebant illud Amos 4. *Ego firmans tonitru, et creans spiritum.* Sed respondit Basilius lib. 3. in Eunom. ventum eo loco spiritum esse vocatum, non Spiritum sanctum, quemadmodum et in psalm. 148. dicitur *Spiritus procella-*

rum. Eodem modo exponunt omnes interpretes ejus prophetae, ut Hieronymus, Theodoretus et Rupertus.

Secundo objiciebant illud Rom. 8. *Ipse spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus.* Respondit Augustinus lib. 1. contra Maximin. nunc Collat. cum Maxim. num. 13. non longe a principio, his verbis: *Intellige*, inquit, *loquutionem et blasphemiam devitabis: Sic enim dictum est: Gemitibus interpellat, ut intelligeremus, gemitibus interpellare nos facit. Denique alio loco apostolus, cum dicit clamantem Abba Pater*; *alio loco dicit, In quo Clamamus Abba Pater*, *exposuit quid sit, Clamantem Abba Pater, dicendo, In quo clamamus*: *ac per hoc, quid est Clamantem, nisi clamare facientem*? Haec ille. Chrysostomus quoque homil. 14. in epist. ad Rom. per Spiritum sanctum clamantem intelligendum esse docet donum orationis, quo anima clamat, ac gemit.

Tertio objiciebant illud Joelis 2. *Effundam de Spiritu meo* Joan. 15. *Cum venerit Spiritus veritatis*, *quem ego mittam vobis a Patre etc.* Nam ut refert Augustinus lib. 2. Trin. cap. 5. Ariani docebant, eum qui mittitur, minorem esse eo a quo mittitur, et quoniam legebant, Filium missum esse a Patre, Spiritum vero sanctum a Patre et Filio; inde colligebant, Filium minorem esse Patre, et Spiritum sanctum utroque.

Sed respondit Augustinus. missionem per modum imperii significare excellentiam mittentis, non autem quamlibet missionem. Porro Filium et Spiritum sanctum non mitti secundum imperium, sed solum dici mitti, quia a Patre Filius procedit, et Spiritus sanctus a Patre et Filio, et tam Filius quam Spiritus sanctus coepit ex tempore novo modo, et quidem manifesto, ac visibili esse in creatura. Nam Filius apparuit in carne, Spiritus sanctus autem in columbae specie, et rursum alias in linguis igneis.

Itaque illa manifestatio visibilis personae invisibilis ab alio procedentis, in Scripturis missio dicta est: nihil autem officere hanc missionem verae divinitati Filii, aut Spiritus sancti, ex eo colligit Augustinus, quod uterque missus est ad eum locum, ubi antea erat invisibili majestate: nam de Filio dictum est Joan. 1. *In mundo erat, et mundus eum non cognovit*: et postea *In propria venit:* et de Spiritu sancto in psal. 138. *Quo ibo a spiritu tuo ?*

Quarto objiciebant illud Joan. 1. *Omnia per ipsum facta sunt.* Respondet Chrysostomus homil. 4. in Joan. evangelistam idcirco statim addidisse: *Et sine ipso factum est nihil quod factum est*, ut excluderetur objectio Arianorum, et intelligeremus, non omnia omnino quae sunt, facta esse per Verbum, sed solum omnia quae facta sunt. Cyrillus autem. et Augustinus legunt: *Et sine ipso factum est nihil. Quod factum est in ipso vita erat etc.* Et Arianis respondent: Joannem sine dubio loqui de creaturis, cum ait, *Omnia per ipsum facta sunt*; alioqui enim etiam Patrem oporteret esse factum per Verbum, si omnia quae sunt, per Verbum facta sunt.

Objiciebant postremo, ejusmodi ratiunculam. Sunt modi duo agendi, per naturam et per artem: nam per naturam gignuntur Filii, per artem efficiuntur opificia: at solum Verbum productum est a Deo per modum naturae, siquidem est Filius unigenitus; igitur Spiritus sanctus ex arte processit, proinde opificium est.

Respondemus: modum agendi per naturam duplicem esse in iis rebus, quae mente atque intelligentia praeditae sunt, unum per intellectum, alterum per voluntatem; nam et intellectus naturaliter producit notionem, et voluntas naturaliter producit amorem: hoc tamen interest inter Deum et creaturas, quod ille intelligendo atque amando substantiam producit, creaturae vero accidentia; ex quo fit, ut Verbum et Spiritus sanctus verae sint hypostases; nostrae vero mentis conceptus, nostraeque voluntatis amor hypostases dici non possint. Sed de his plura dicemus in libro sequenti, si Dominus adjuvare dignabitur.

LIBER SECUNDUS

DE CHRISTO

CAPUT PRIMUM

De distinctione personarum in eadem essentia.

Hactenus ostendimus, unum verum Deum esse non solum Patrem, sed etiam Filium et Spiritum sanctum. Nunc ostendere oportet haec tria, Patrem, Filium et Spiritum sanctum esse vere tria quaedam supposita ac distincta, non autem tria nomina, aut tria entia rationis. Quae quidem quaestio disputanda est propter eosdem adversarios, novos videlicet Arianos, et novos Samosatenos.

Nam Valentinus Gentilis et ejus sectatores, etsi fatentur cum Ario, Patrem, Filium et Spiritum sanctum esse tria distincta re, tamen non agnoscunt in ipso vero Deo intrinsecam distinctionem, ita ut eadem essentia sit in tribus; et idcirco nolunt Patrem dici personam primam, immo dicunt personam primam esse personam sophisticam, et quod horribilius est, diabolicam, ut patet ex historia Benedicti Aretii de supplicio Valentini Gentilis, et idcirco etiam rident ista nomina, Essentia, Persona, Relatio, Proprietas etc.

Porro Transylvani agnoscunt etiam Patrem a Christo distinctum, quippe qui Christum purum hominem faciunt; tamen ante incarnationem nullam agnoscunt in Deo distinctionem, ut patet ex lib. 2. cap. 4. ubi dicunt, Verbum et Spiritum sanctum, quae leguntur in Scripturis Testamenti veteris, esse potentias seu virtutes Patris, non distinctas ab ea persona relatione, aut proprietate. Unde etiam ipsi in toto onore rident ista omnia nomina.

Nos ergo primo disseremus de istis nominibus, ac ostendemus deduci ex Scriptura, et antiquissimis Patribus. Secundo probabimus. vere tres esse re distinctos, Patrem, Filium et Spiritum sanctum, licet unus Deus sint, ut libro superiore ostendimus. Tertio solvemus praecipuas difficultates circa hoc ineffabile mysterium, quo unum numero Deum, tres personas reipsa distinctas esse credimus, et docemus. Quarto disputabimus in particulari de distinctione Filii a Patre propter eos, qui Filium αὐτόθεον esse dicunt. Quinto de distinctione ejusdem Filii a Spiritu sancto, sive quod idem est, de processione Spiritus sancti a Filio.

CAPUT II.

De vocibus, quibus utimur in hoc mysterio explicando.

Quantum ad primum, nomen sunt haec, Essentia, Homousios, Hypostasis, Substantia, Persona, Proprietas, Relatio, Notio, Circuminsessio, Trinitas: de quibus vocabulis duo dicenda sunt. Primo refellenda quae in universum reprehendunt Transylvani lib. 2. cap. 9. Deinde explicandum ordine de singulis. Illi igitur dicunt; haec nomina quamvis profana sint, tamen a nobis retineri quinque de caussis. Primo, quia utilia sunt ad oppugnandos haereticos. Secundo, quia Patres illis usi sunt. Tertio, non ut aliquid dicamus, sed ut non taceamus. Quarto, quia utilia sunt ad explicanda mysteria Scripturae. Quinto, quia etsi ea in Scripturis non habeantur, tamen habentur eorum semina, et aequivalentia. Deinde has omnes rationes quas ipsi sibi proposuerunt, refellunt.

Ad primam respondent, non esse facienda mala ut eveniant bona; et praeterea haereticos, qui non vincuntur Scripturis, multo minus his vinci posse. Sed non recte exponunt Catholicorum sententiam, nec enim Catholici dicunt, istis nominibus oppugnari haereticos, sed damnari, et excludi ab Ecclesia: nam propter novas haereses cogimur nova nomina invenire, ut perspicue distinguamur ab illis, et Catholici sciant quid credere debeant. Vide Augustinum Tractat. 97. in Joan. ubi ostendit fugiendas profanas vocum novitates, sed non ipsa nomina nova, quae contra novas haereses instituunter.

Ad secundam respondent; ergo recipiendi erunt

omnes errores Patrum. Sed negamus consequentiam. Patres enim nunquam omnes simul errant, etiamsi aliquis eorum interdum erret: nos vero sequimur eos quando simul aliquid docent, non quando proprias ac singulares sententias aliis contradicentibus defendunt. Exemplo sit b. Cyprianus, quem non sequimur docentem, baptismum esse irritum si ab haeretico tribuatur. Scimus enim, hac in re doctores caeteros Cypriano non consensisse; et tamen sequimur Cyprianum docentem, Christum esse Deum verum, quia id ipsum omnes Patres summa consensione docent.

Ad tertiam respondent; stultum esse loqui, ut nihil dicas. Sed non intellexerunt isti verba August. lib. 4. Trin. cap. 9. cum ait: dici tres personas in Deo, non ut dicatur, sed ut non taceatur. Voluit enim Augustinus dicere, nullum nomen satis explicare quid sint illa tria; tamen dici personas, non ut perfecte declaremus vim et naturam divinarum personarum, sed ut non omnino muti videamur, cum interrogamur, quid tria?

Ad quartam respondent: nomina ista exotica et obscurissima esse, proinde inutilia ad explicanda mysteria Fidei. Sed falsum id esse, paulo post demonstrabimus, cum de singulis disseremus. Certe exotica dici non possunt, quae iam tot saeculis fuerunt in communi usu totius Ecclesiae catholicae.

Ad quintam negant inveniri synonima, et aequivalentia in Scripturis. Sed hoc esse mendacium, mox planum faciemus.

CAPUT III.

De vocibus Essentia et Homousios.

Igitur prima vox est essentia, graece οὐσία, quae in Scripturis invenitur Luc. 15. ubi enim adolescentior filius petit a patre portionem substantiae, in graeco est, μέρος τῆς οὐσίας; ubi οὐσία opes paternas significat. Quae sunt autem Dei opes, nisi ipsius divinitas, quae est summum et infinitum bonum? Quia tamen non expresse hoc loco Dei natura vocatur οὐσία, merito Epiphanius dicere potuit haeres. 73. *Essentiae nomen nudo modo in veteri ac novo Testamento non habetur. sensus autem et significatio ubique habetur.* Haec ille. Itaque etsi haec vox non habetur in Scriptura, tamen habetur ejus synonima. Nam Rom. 1. dicitur de Deo: *Sempiterna quoque virtus ejus ac divinitas.* Graece θειότης, quid est autem θειότης, nisi οὐσία τοῦ Θεοῦ? Item Philip. 2. habetur μορφὴ τοῦ Θεοῦ, *forma Dei.* Certe non minus philosophicum est forma, quam essentia. Et 2. Pet. 1. habetur *divinae consortes naturae*, graece θείας φύσεως. At idem omnino sunt essentia et natura.

Denique habetur ipsum nomen essentiae in sua radice: nam essentia dicitur ab esse, et est abstractum ejus nominis, quod in concreto dicitur ens. Porro ens et esse in Scripturis de Deo dicitur Exod. 3. *Ego sum qui sum*; *qui est, misit me ad vos.* Graece ὁ ὤν. Si igitur Deus dicitur ens secundum Scripturas, cur ejus natura non poterit dici essentia?

Ad hunc locum ridicule Transylvani respondent. Dicunt enim Deum posse vocari ens, sed non essentiam, quia si quis hominem aliquem vocaret humanitatem, ab omnibus rideretur. At non advertunt, Deum esse simplicissimum, et proinde dici de illo nomina tam abstracta quam concreta: vocatur enim in Scripturis Deus verus et veritas; sapiens et sapientia, justus et justitia; cur non eodem modo igitur dici potest ens et essentia? Sed neque id hoc loco contendimus, Deum posse vocari essentiam: sed illud solum, essentiae nomen, quo Dei natura explicatur, non esse alienum a Scriptura, nec esse ut absurdum repudiandum. Ex hoc nomine fit ὁμούσιος, idest, *ejusdem essentiae*, quod nomen Ariani et veteres, et novi maxime oderant; tum quia extra Scripturas, tum quia novum illis esse videbatur. Et tamen utebantur ipsi nominibus multo magis novis, et quae in nulla Scriptura reperiuntur, qualia sunt ἑτερούσιος idest, *alterius essentiae, et* ὁμοιούσιος idest, *similis essentiae.*

Sed primam calumniam duobus modis Patres refutarunt. Primo demonstrarunt, nomen hoc non ideo esse rejiciendum, quod in Scripturis non sit, cum constet, in Scripturis sensum hujus nominis reperiri, dicente Domino Joan. 10. *Ego et Pater unum sumus.* Ita respondit Aug. tract. 97. in Joan. et in disput. cum Pascentio. Secundo; Patres ostendere conati sunt, non esse hoc nomen alienum a Scripturis. Ac primum Ambrosius lib. 3. de Fide cap. 7. probat hoc nomen non esse alienum a Scriptura, quia similibus vocibus Scriptura utitur. Dominus enim Luc. 6. τὸν ἄρτον ἡμῶν ἐπιούσιον dixit. Et Moyses Deut. 6. 14. et 26. vocat filios Israel λαὸν περιούσιον. Sunt autem plane similia ἐπιούσιος περιούσιος et ὁμοιούσιος: ut etiam latina, *supersubstantialis, et consubstantialis.* Cyrillus lib. 1. de Trin. probat, Homousion non esse omnino extra Scripturam, cum deducatur ab οὐσία, et οὐσία deducatur ab ὄντος, et allegat hunc locum Exod. 3. *Ego sum ὁ ὤν.*

Alteram calumniam de novitate hujus nominis multi Patres apertissime confutarunt, atque ostenderunt, non fuisse inventum hoc nomen in Nicaeno Concilio ut ipsi Ariani olim jactabant, sed fuisse etiam antea in usu Patrum. Nam Dionysius alexand. in apolog. ad Dionys. rom. ut Athanasius refert in epist. de sentent. Dionys. alexand. dicit, se usum hoc nomine, quia etsi non invenitur in Scripturis, tamen est conforme his quae in Scripturis de Patre et Filio dicuntur. Et rursum idem Athanasius in lib. de decret. Nicaenae Synod. dicit, Arianos immerito conqueri de hoc nomine ex duobus Dionysiis roman. et alexand. Item ex Theognosto et Origene. Et rursum in lib. de Synod. Arimini et Seleuc. dicit, Concilium Nicaenum nihil novi statuisse, sed usum esse iis vocibus, quibus majores usi fuerant. Theodoretus etiam in 1. lib. hist. cap. 12. et 13. probat hoc vocabulum non esse novum, etiam testimonio Eusebii Caesariensis, qui licet faveret Arianis; tamen confessus est in quadam epistola, antiquos et illustres Patres hoc nomine usos.

Ambrosius lib. 3. de Fide cap. 7. scribit, Patres in Concilio Nicaeno occasionem accepisse hujus nominis usurpandi ex verbis Eusebii nicomediensis haeretici Ariani, qui scripserat in epistola quadam: *Si verum Dei Filium et increatum dicimus, homousion cum Patre incipimus confiteri. Haec*, inquit Ambrosius, *cum lecta esset epistola in Concilio Nicaeno, hoc verbum in tractatu Fidei posuerunt Patres, quod viderunt adversariis esse formidini.* Vide igitur quam impudenter Ariani querebantur, novum esse nomen, quod ipsi antea usurpabant. Ex quo refellitur etiam mendacium Transylvanorum, qui lib. 1. cap. 3. dicunt, in Concilio Nicaeno introductum secundum Deum, Patri coessentialem, et proinde esse Deum recentem, et Patribus incognitum.

Sunt autem hoc loco duo notanda de hoc nomine. Primum est, non solum Arianis displicuisse hoc nomen, sed etiam quibusdam Catholicis propterea qud Patres Concilii Antiocheni contra Paulum Samosatenum diserte negaverunt, Filium esse Patri homousion, idque acciderat ante natam haeresim Arii.Quibus Athanasius in primis objicit auctoritatem Dionysii romani et alexandrini qui antiquiores fuerunt Concilio illo Antiocheno, et Filium Patri homousion dixerunt. Deinde conciliat omnes ac dicit, Antiochenos Patres negasse homousion Patri esse Filium ad mentem Samosateni, non simpliciter. Samosatenus enim acceperat corporaliter hoc vocabulum, quasi significaret, Filium esse Patri consubstantialem, quomodo est homo homini consubstantialis: ita ut duae substantiae sint, sed ejusdem speciei. De qua re loquitur etiams. Hilarius in lib. de Synod. extr. *Male homousion Samosatenus confessus est, sed numquid melius Ariani negaverunt? Octoginta Episcopi olim respuerunt, sed trecenti decem et octo nuper receperunt: illi contra haereticum improbaverunt: nunquid et isti non adversum haereticum probaverunt? Si et probando et improbando unum utrique statuerunt, quid bene constituta convellimus?*

Notandum est secundo, hoc nomen divinitus inventum videri, siquidem destruit simul contrarias haereses Arii et Sabellii. Nam, ut docet Athanasius in lib. de Synod. Arim. et Seleuc. et etiam Basilius in quadam epist. ad ancillas Dei, non dicitur homousios de iis, quae quomodocumque habent similem essentiam, sed de iis tantum, quorum unum est ab altero, et ab illo recipit eamdem essentiam. Sabellius fatebatur Patrem et Filium habere eamdem essentiam, sed negabat unum esse ab alio. Ariani fatebantur Filium esse a Patre, sed negabant accepisse eamdem essentiam. Unde Athanasius in lib. de decret. Nicaen. Synod. dicit, Arianos omnes alias voces tolerasse praeter istam, quia omnes alias poterant trahere ad suum sensum, et ideo Nicaenum Concilium in Symbolo, postquam dixerat Filium esse Deum de Deo, *Deum verum de Deo vero, genitum non factum, et ex substantia Patris natum*, animadvertisse, ista omnia eludi posse ab astutia Arianorum, et propterea addidisse, homousion Patri. Epiphanius quoque in Ancorato monet,aliud esse συνούσιον aliud ὁμούσιον. Illud enim primum posse recipi etiam a Sabellio, hoc secundum non posse.Nam synousion significat unitatem sine distinctione, homousion significat unitatem cum distinctione, et processione unius ab altero. Denique Ambrosius lib. 3. de Fide cap. 7. *Recte*, inquit, *homousion Patri Filium dicimus, quia verbo eo et personarum distinctio, et natura unitas significatur.* Haec ille.

Potest hoc illustrari ex antepraedicamentis Aristotelis,ubi vocat συνώνυμα quae nos dicimus *univoca*, ὁμώνυμα quae nos dicimus *aequivoca.* Ut enim univocum nomen est omnino unum et voce et significatione,ita synousion significat aliquid omnino unum sine distinctione, et quomodo aequivocum est unum voce, sed multiplex significatione; ita homousion est unum in essentia, distinctum in personis.

CAPUT IV.

De vocibus Hypostasis et substantia.

Hypostasis significat primam substantiam, quam universe dicimus suppositum, et in natura intelligente personam. Distinguitur autem ab essentia, quod haec significatur per modum formae totalis in alio existentis: hypostatis autem significatur per modum totius, quod non in alio, sed in se et per se existit. Ex quo sequitur, hypostasim non addere ad essentiam aliquem gradum naturae aut actum, sed solum modum essendi. Illa, inquit s. Thomas p. p. q. 29. art. 2. et q. 9. de Poten. art. 1. subsistere dicimus, quae non in alio, sed in se existunt. Ex quo iterum sequitur,essentiam esse communicabilem, hypostasim incommunicabilem; repugnat enim ut quod est in se sit in alio, nam esse in alio, est non esse in se. Ex quo ultimo sequitur, hypostasim superaddere essentiae proprietatem aliquam, idest, aliquid seu aliquem modum, ratione cujus fiat incommunicabilis. Quae omnia deducuntur ex Basilio epist. 43. ex Nysseno in lib. de differ. essent. et hypost. ex Damasceno lib. 3. cap. 3. ex Cyrillo lib. 1. de Trinit. ex Justino in lib. de recta Fidei confess. et ex Theodoreto in libello contra Sabellium, qui habetur tom. II. Conciliorum in additionibus ad Breviarium s. Liberati.

Tametsi enim hi Patres non videantur aliam differentiam ponere inter essentiam et suppositum, quam eam quae est inter speciem et individuum, ut inter hominem et Petrum: tamen iidem Patres apertissime profitentur (ut supra ostendimus lib. 1. cap. 3.) ita esse Deum unum numero non specie, ut tres divinae hypostases non possint dici tria individua divina ratione naturae, quasi tres sint individuae deitates: sed solum tria ratione hypostaticae proprietatis.

Haec igitur vox, licet quibusdam suspecta videretur,ut quae ad significationem substantiae,idest, essentiae trahi posset, ut patet ex Hieronymo in epist. duab. ad Damas. de hypost. ex Gregorio nazianz. Orat. de laud. Athan. et ex Mario Victor. in lib. de homous. tamen omnino recipienda est, et tuto dici possunt in Deo tres hypostases.

Et probatur primo ex Apost. Hebr.1. ubi dicitur de Filio: *Qui cum sit splendor gloriae et figura substantiae ejus.* graece χαρακτὴρ τῆς ὑποςάσεως αὐτοῦ. ubi nomine hypostaseos licet aliqui intellexerint essentiam, ut videtur exponere Epiphanius haeres. 69. tamen rectius alii accipiunt personam paternam, ut Chrysostomus, Theodoretus, Theophylactus et Oecumenius in Comment. hujus loci; necnon Basilius epist. 43. et Gregorius nyssenus in lib. de differ. essentiae et suppositi, non enim Filius est imago essentiae, sed personae; illius enim est imago, cujus est Filius: imago enim distinguitur ab exemplari, ut res producta a producente.

Sed occurrit Franciscus David in 2. disput. Alb. ubi volens ostendere, Paulum non posuisse in Deo personam, adfert alia loca ejusdem epistolae, ubi nomen hypostasis non accipitur pro persona, seu supposito, Hebr. 3. *Participes Christi effecti sumus, si tamen initium substantiae ejus usque ad finem retinuerimus.* Graece pro substantia legitur ὑποςάσεως. Et Hebr. 11. *Est autem Fides sperandarum substantia rerum.* Graece ὑπόςασις.

Respondeo; haec loca pro nobis facere. His enim locis explicatur nomen hypostasis in genere significare fundamentum seu basim, quae alia sustentat, et ipsa per se subsistit. Quemadmodum etiam 2. Corinth. 9, et 11. idem apostolus fundamentum gloriae vocat ὑπόςασιν τῆς καυχήσεως. Hic autem postea hoc nomen traducitur et accomodatur ad Fidem, quia Fides est fundamentum justitiae, et non solum ipsa per se exsistit, sed etiam dat subsistentiam rebus speratis, quae enim speramus in se non sunt, sed per Fidem quodammodo jam exsistere videntur. Hinc etiam accommodatur ad suppositum seu personam, quae est fundamentum naturae, et omnium quae ad naturam consequuntur: omnia enim in persona existunt, et ipsa per se exsistit. Quando ergo dicitur, Filius imago hypostasis paternae, non potest aliud eo loco hypostasis significare, quam personam Patris, quae quia per se existit, et in ea essentia, et omnia attributa, et ipsae etiam relationes subsistunt, ideo fundamentum et basis dici potest.

Secundo probatur ex usu Ecclesiae ex Patrum; nam Dionys. lib. de divin. nomin. cap. 1. et alibi, vocat tres personas tres hypostases. Idem facit Justinus in lib. de recta Fidei confess. Idem Athanasius in Symb. idem omnes graeci Patres, et Concilium V. cap. 1. Item Hilar. lib. de Syn. et Aug. lib. 5. Trin. cap. 8. et 9. lib. 7. cap. 4. Denique Greg. nazianz. Orat. de laud. Athan. fere extrema refert, Athanasium demonstrasse idem omnino sentire graecos, cum asserunt in Deo tres esse hypostases, cum eo quod Latini sentiunt, cum dicunt tres esse divinas personas, et sine caussa Latinos aliquando offensos fuisse ea Graecorum phrasi, cum de re nulla dissensio esset.

Nec his repugnat Concilium Sardicense apud Theodor. lib. 2. hist. cap. 8. ubi legimus, haereticorum esse, tres hypostases asserere: Catholicorum autem unam tantum. Nam Concilium idem ibidem explicat sententiam suam affirmans, unam tantum esse in Deo hypostasim, si hypostasis accipiatur pro essentia, ut haeretici accipere solent. Sed operae pretium erit, ipsa verba graeca Concilii adscribere, ne hic ullus scrupulus remaneat. Sic igitur ait: ἡμεῖς ταύτην παρειλήφαμεν, καὶ δεδιδάγμεθα καὶ ταύτην ἔχομεν τὴν καθολικὴν παράδοσιν καὶ πίςιν καὶ ὁμολογίαν, μίαν εἶδε ὑπόςασιν ἣν αὐτοὶ οἱ αἱρετικοὶ οὐσίαν προσαγορεύουσι τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος.

Objiciunt Transylvani lib. 1. cap. 8. auctoritatem Nicephori, qui lib. 10. hist. 15. haec dicit de nomine hypostasis et usiae. Primo, primum qui mentionem fecit horum nominum in disputationibus de Deo, fuisse Hosium Cordubensem, quem miserat Constantinus Alexandriam ad sedandos tumultus ab Ario excitatos. Secundo, Concilium Nicaenum noluisse attingere istam quaestionem de differentia essentiae et subsistentiae, tanquam indignam quae tractaretur. Tertio, Concilium Alexandrinum paulo post Nicaenum celebratum statuisse, ut non dicerentur ista nomina de Deo, quandoquidem substantiae et subsistentiae nomen non est in Scriptura. Quarto, apud veteres philosophos nomen hypostasis non reperiri, esseque barbarum. Quinto, ex hujus distinctionis inventione multa nugamenta in Ecclesiam invecta: et breviter, aperte reprehendit usum horum vocabulorum.

Respondeo: Nicephorum ea quae dicit accepisse a Socrate lib. 3. cap. 5. et Sozomeno lib. 5. cap. 11. qui auctores non tam ipsa nomina reprehendunt, quam novam quaestionem de distinctione earum vocum. Itaque etsi forte Hosius primus fuit, qui de hac distinctione disseruit: non tamen ipse primus haec nomina excogitavit, siquidem inveniuntur apud Dionysium et Justinum locis citatis, et apud ipsum Paulum nomen hypostasis, et de nomine homousios, quod ab usia descendit, jam ostendimus antiquissimum esse. Porro Concilium Nicaenum, licet quaestionem non explicuerit de differentia essentiae et subsistentiae: tamen ab his vocibus non abhorruit, ut patet ex Symbolo, quod est apud Cyrillum lib. 1. de Trin. et habetur graece etiam in latinis codicibus, in eo enim Symbolo utrumque nomen est οὐσίας et ὑποςάσεως. Jam vero Concilium Alexandrinum non prohibuisse usum harum vocum absolute, sed solum sustulisse contentiones non necessarias, ex eo aperte colligitur, quod iidem auctores referunt, in eodem Concilio statutum fuisse, ut his vocibus Catholici uterentur in disputatione adversus Sabellianos, ne vocabulorum penuria cum Sabellianis sentire viderentur.

Quod autem Socrates et Nicephorus addunt, vocem ὑποςάσεως barbaram esse, et philosophis pene incognitam, et quod Nicephorus nugamenta appellat disputationes de distinctione horum vocabulorum, non multum refert: nam hanc ipsam vocem non fuisse incognitam philosophis veteribus, patet ex Comment. Budaei, qui citat Aristotelem et Themistium, nobilissimos videlicet philosophos, qui voce ὑποςάσεως non raro usi sunt. Et licet nulli philosophi unquam ea voce usi essent, nonne satis nobis deberet esse, quod ea voce utitur Paulus, Concilium Nicaenum, et omnes graeci Patres? Non esse autem nugamenta disputationes

de οὐσία ὑποστάσει, patet ex Basilio epist. 43. qui dicit, ex ignorantia hujus distinctionis natum esse plurimorum errorem circa Dei cognitionem: et praeterea si haec nugamenta essent; cur Justinus, Cyrillus, Basilius, Nyssenus, Theodoretus, Damascenus, et alii tam multa de hac re et tam serio disputassent?

Jam vero nomen Substantiae ambiguum est: nunc enim hypostasim, nunc essentiam significat, quocirca in rigore possent dici in Deo tres substantiae, ut Hilarius concedit in lib. de Synod. ubi explicans Fidem Antiocheni Concilii, dicit, non male dici tres substantias, accipiendo substantiam non pro οὐσία sed pro ὑποστάσει praesertim cum hoc vocabulo usus sit vulgatus Interpres epist. ad Hebr. 1. 3. et 11. tamen absolute negandae sunt in Deo tres substantiae, et una asserenda, quia usus communis Latinorum accipit substantiam pro essentia: nam semper Aristoteles in praedicamento substantiae οὐσίαν vocat, quam nos dicimus substantiam. Praeterea Tertull. lib. cont. Prax. semper in Deo unam substantiam dicit. Item Hier. in epist. ad Damas. et August. lib. 5. Trin. cap. 9. et lib. 7. cap. 4. et Ruffinus lib. 10 hist. cap. 29. unam substantiam dicunt, tres negant. Denique etiam Concilium Lateranen. sub Innoc. III. cap. 2. et Toletan. II. cap. 1. unam substantiam in Deo esse definiunt.

CAPUT V.

De caeteris vocibus.

De nomine, Personae, nota est Vallae sententia lib. 6. elegant. cap. 34. qui personam asserit qualitatem significare. Dicimus enim, agere aliquem personam regis etc. et addit; si persona pro substantia accipiatur, non esse in Deo personam magis quam in bruto. Ac denique dicit: quas in Deo theologi personas ponunt, eas esse tres qualitates.

Sed male agit Valla personam theologi: nam in Deo persona est. in quo tamen nulla est qualitas: vel si placeat in Deo ea nomine qualitatis appellare, quae per modum qualitatis significantur, non jam tres, sed infinitae personae divinae numerandae erunt, aut una tantum constituenda. Si quidem ea quae aliquo modo in Deo qualitates dici possunt, non re, sed ratione solum distinguuntur: quare si personales proprietates in Deo, qualitates sunt, una erit persona divina re ipsa, plures autem ratione. Id si Vallae placeat, praeclare aget idem Valla personam Sabelliani.

Quamvis igitur sciamus, personae nomen saepe accipi pro qualitate, et pro larva histrionum: tamen etiam pro substantia prima a Scripturis et Patribus accipi non ignoramus. Nam in Scripturis passim legimus, Deum non esse acceptatorem personarum ut Act. 10. Rom. 2. et alibi, in quibus locis persona significat ipsam hypostasim humanam. Nam ut explicat Augustinus lib. 2. ad Bonif cap. 7. tunc est accepto personarum in distributione praemiorum, quando qui distribuit non respicit merita hominum, sed ipsos homines, idest, tribuit plus uni quam alteri, non quia ille plus meretur, sed quia illam personam plus diligit. Praeterea Patrem, Filium et Spiritum sanctum tres personas vocat Tertullian. lib. contra Praxeam. Hilar. lib. de Synod. Hieron. in epist. ad Damas. August. lib. 5. et 7. de Trinit. et ex graeci Nazianz. in Orat. in Athanas. et alibi saepe vocat πρόσωπα.

Ac ne glorietur Valla, se saltem personam grammatici probe egisse, prodeat etiam M. Tullius qui lib. de Invent. in Topicis et Partitionib. saepe utitur nomine personae in hac nostra significatione cum dicit, alia esse rerum, alia personarum attributa, et rursum personam in Deo, et in homine considerari. Item Valer. Maxim. lib. 2. cap. 21. quoslibet homine personas vocat. Et in Institut. Justin. quae latinissima est lib. 2. tit. 9. in hac significatione ponitur persona. Quid, quod ipsi etiam grammatici cum in verborum inflexionibus distinguunt tres personas, primam, secundum et tertiam; non qualitatem intelligunt nomine personae, sed res quascumque inter se distinctas.

Proprietas, Relatio, Notio non sunt nomina Scripturarum, tamen ex Scripturis colliguntur, per evidentem consequentiam. Nam si Filius est *unigenitus* Joan. 1. ergo proprium est illi esse Filium, et proinde filiatio est proprietas. Et si *unus est Deus Pater* 1. Corinth. 8. ergo proprium est Patri esse Patrem, et paternitas erit proprietas. Et si *solus Spiritus a Patre et Filio procedit* Joan. 14. talis processio erit proprietas eius. Utuntur autem nomine proprio tantum Hilarius lib. 2. Trin. Basilius epist. 43. Nazianzenus Orat. 3. de Theolog. Augustinus lib. 5. Trin. cap. 11. 12. et sequentibus, Cyrillus lib. 1. Trinit. et omnes alii.

Pari ratione, si Christus est verus Filius veri Patris 1. Joan. 5. certe erit relatio vera inter Patrem et Filium; nec enim fingi potest, quemadmodum sit verus Filius, qui nullam habet veram relationem ad Patrem. Utuntur autem hoc nomine iidem Patres, maxime Nazianzenus et Augustinus.

Denique, si Pater a Filio distinguitur secundum Scripturas: cur non potest paternitas dici notio Patris, idest, nomen quo Pater distinctus cognoscitur a caeteris personis? Utuntur autem hoc nomine Basilius epist. 43. et August. lib. 5. Trin. cap. 6. et inde acceperunt scholastici, qui quinque numerant notiones, Innascibilitatem, Paternitatem, Filiationem, Spirationem activam et Spirationem passivam; ex quibus quatuor tantum dicuntur proprietates, nimirum Innascibilitas, Paternitas, Filiatio, Spiratio passiva. Quatuor item relationes, Paternitas, Filiatio, Spiratio activa et Spiratio passiva. De quibus fusius disputare non est hujus loci.

Circuminsessio, grece περιχώρησις dicitur illa intima et perfecta inhabitatio unius personae in alia, et e converso, de qua dicitur Joan. 14. *Ego sum in Patre, et Pater in me est.* De quo mysterio singulari disputant Hilarius lib. 4. de Trin. Ambrosius in caput 13. 2. ad Corinth. et Augustinus lib. 6. de Trin. cap. ult. qui tandem ita concludit: *Singula sunt in singulis, et omnia in singulis, et singula in omnibus. et omnia in omnibus, et unum omnia. Qui videt hoc vel ex parte, vel per speculum et in aenigmate, gaudeat cognoscens*

Deum, et sicut Deum honoret, et gratias agat: qui autem non videt, tendat per pietatem ad videndum, non per caecitatem (ut nunc Transylvani faciunt). *ad calumniandum. Quoniam unus est Deus, sed tamen Trinitas: nec confuse accipiendum est. Ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia: nec Diis multis, sed ipsi gloria in saecula saeculorum.* Utitur autem voce περιχώρησις. Damascenus lib. 1 cap. 11. et ex illo Scholastici Circuminsessionem appellare consueverunt.

Trinitas, graece Τριὰς non habetur etiam expresse in Scripturis: tamen deducitur evidenter ex illo Matth. ultimo: *Baptizate omnes gentes in nomine Patris, et Filii et Spiritus sancti.* Et 1. Joan. 5. *Tres sunt qui testimonium dant in coelo, Pater, Verbum et Spiritus sanctus.* Et utuntur hoc nomine omnes Patres, etiam antiquissimi, ut Dionysius 1. cap. de divin. nomin. et alibi saepe. Item Justinus de recta confess. Fidei. Gregorius thaumaturgus in sua Fidei confessione. Tertullianus lib. contr. Prax. Cyprianus serm. de Orat. Dom. et omnes posteriores.

Est autem observandum, Trinitatem non significare trium unitatem, ut putavit Valentinus Gentilis, sed simpliciter ternarium personarum, ut patet tum ex greca voce Τριὰς tum ex illa Simboli Athanasii sententia: *Trinitatem in Unitate veneremur.* Quam absurde enim diceremus, *Trium Unitatem in Unitate veneremur?* Deinde, si vox, *Trinitatis*, Unitatem expresse significaret, quomodo non reprehendendi essent Patres, qui opponunt Unitatem Trinitati, ac dicunt in essentia Unitatem, in personis Trinitatem considerari: item in Trinitate numerum cerni, in essentia quid numeratum sit non inveniri? Fulgentius de Fide ad Petrum cap. 1. *Trinitas*, inquit, *ad personas refertur, Unitas ad naturam.* Concilium Toletanum XI. cap. 1. *In relationibus personarum numerus cernitur; in divinitatis vero substantia quid numeratum sit non comprehenditur.* Quod idem fuse explicat Isidorus lib. 7. etymolog. cap. 4. et lib. de different. c. 1. Sanctus autem Thomas 1. p. q. 31. art. 1. etsi dicat, Trinitatem videri dictam quasi trium unitatem, si quis sonum vocis consideret; tamen ibidem affirmat, non hoc proprie ea voce significari, sed solum numerum trium personarum.

Est etiam observandum, non recte Genebrardum lib. 2. Trinitate tribuere Calvino quod dixerit in personis non comprehendi essentiam. Nam ut perspicuum est ex libro de perfidia Valentini Gentilis Genevae excuso, et ex ipso etiam loco, quem Genebrardus adducit, idest lib. 1. Institut. cap. 13. § 25. Valentinus dixerat, Trinitatem esse trium Unitatem, et illa tria esse declaraverat Essentiam, Filium et Spiritum sanctum, quibus verbis essentiam posuerat loco primae personae, et eam numeraverat cum aliis duabus: Haec enim sunt verba Gentilis; *Tria*, inquit, *concurrunt in Trinitate, Essentia, quae dicitur Pater, Filius et Spiritus sanctus. Atque haec est vera Trinitas, quae est trium Unitas, non quatuor: quidquid dicat dominus Calvinus de etymo.* Hoc vero delirium refellens Calvinus, ait, in Trinitate non comprehendi essentiam, quasi una sit ex numero trium, sed includi in omnibus tribus, quod quidem verissimum est: atque utinam semper sic erraret Calvinus: haec autem diximus non ut Calvinum defendamus, quem in nostris scriptis in primis oppugnare solemus, sed ut non videatur excusari Gentilis, qui vere, et solus erravit, sed Genebrardus, vir catholicus et pius, id non advertit, quia librum Gentilis fortasse non legit.

CAPUT VI.

Ostenditur distinctio personarum.

Quantum ad secundum, probandum est, in Deo uno et simplici vere inveniri tria reipsa distincta, quae nos personas, seu hypostases dicimus. In qua reali distinctione trium fundantur illa omnia, de quibus jam legimus, idest, personae, proprietates, relationes etc. Magister lib. 1. dist. 2. et multi alii asserunt pro argumento, quod Scriptura conjungat nomen Dei plurale cum verbo singulari, ut Gen. 1. *In principio creavit Dii.* בכא אלהים Psal. 36. *Dominus irridebit eum* ארני יצחק Domini ridebit. Sed non puto argumentum esse admodum solidum; siquidem Scripturae consuetudo id habere videtur, ut nomina illustrium personarum ponantur in numero multitudinis, licet verba retineant numerum singularem. Quam consuetudinem nos Itali ex parte imitamur, dum viris gravibus non dicimus *Tu*, sed *Vos*, licet unum, non multos alloquamur.

Ac ne id quod dico Rabbinismum redolere videatur, a quo ego longe abesse cupio, proferam rationes sententiae meae. Moveor igitur his rationibus. Primo, quia video in Scriptura hoc idem fieri, quando est sermo de hominibus, aut falsis Diis, ut Exod. 20. *Non habebis Deos alienos*: in hebraeo, *Non erit tibi Dii alii* אחרים לא יחיה לך אלהים Genes. 24. *Posuit manum sub femore Abraham domini sui*: in hebraeo est ארניו *Dominorum suorum* Exod. 21. *Sin uxorem dominus dederit illi*: hebraice *Si dederit domini ejus* יחן ארניו at certe si quid mysterii hic lateret, non ita passim nomina pluralia cum verbis numeri singularis conjungerentur. Secundo, quia si ista vocabula haberent significationem pluralem, liceret dicere, esse plures Deos veros. Quis enim reprehenderet, si in hoc Scripturam sequeremur? Cur enim quaeso, liceat hebraice divinas personas appellare Deos, et hos idem non liceat latine?

Dices: Scriptura non ponit nomen Dei in plurali, nisi conjungendo cum verbo singulari. Respondeo: hoc non esse verum; nam 2. Reg. 7, ubi legimus: *Quae est autem ut populus Israel gens in terra, propter quam ivit Deus ut redimeret etc.* Hebraice legimus הלכו אלהים *iverunt Dii.* Et alibi similia multa reperies. Hoc igitur est, quod quaero, quare liceat hebraice de divinis personis dicere *iverunt Dii*, et latine non liceat? Certe nulla alia ratio est, nisi quia Hebraeorum consuetudo est, ut nomen plurale rem singularem significet: Latini autem ejusmodi consuetudinem non habent.

Tertio, quia nunquam Septuaginta, nec Hieronymus vertit *Dii*, nec ullus ita vertere auderet. Quod est argumentum, pluralem significationem in iis locis ea nomina non habere sed singularem.

Quarto, quia si nomen Dei in textu hebraico haberet pluralem significationem ubicumque invenitur in numero multitudinis, esset apertissima et frequentissima contradictio in verbis divinae Scripturae. Siquidem frequentissime legimus, unum tantum esse Deum, et tamen frequentissime etiam legimus *Deos*. Non est autem credibile, voluisse Deum his apparentibus contradictionibus perturbare populum suum, et occasionem blasphemandi praebere adversariis.

Igitur his omissis, primum argumentum et quidem demonstrativum est hoc. Qui accipit esse ab alio, necessario ab eo distinguitur re ipsa, nec enim fieri potest, ut aliquis producatur a seipso: sed Filius accipit esse a Patre, et Spiritus sanctus ab utroque; ergo distinguuntur re ipsa inter se Pater, Filius et Spiritus sanctus.

Rursum. In Deo nihil potest fingi inhaerens, seu non subsistens, quia in Deo nullum est accidens, nulla compositio; ergo haec tria cum sint re distincta, sunt tria subsistentia, et proinde tres hypostases, seu personae.

Probanda est assumptio primi argumenti ex Scripturis: nam per se caetera sunt evidentia. Ac Filium quidem habere ipsum suum esse a Patre; probatur primo ex illo Proverb. 8. *Dominus possedit me*, idest, *acquisivit per generationem*: id enim significat vox hebraea קָנָנִי. Et ne dicant intelligi hoc de Christo homine in praedestinatione, seu praevisione generato ante colles; ibidem dicitur: *Cum eo eram cuncta componens.*

Nec enim is, qui solum habebat esse in praedestinatione, poterat cum Patre mundum creare: quod enim habet esse solum in praedestinatione, non est, sed futurum est: quod autem non est, operari non potest; igitur Filius Dei qui cum Patre cuncta composuit, in principio mundi jam erat, et tamen per generationem a Patre acceperat esse.

Praeterea Eccles. 24. dicitur. Sapientia *primogenita ante omnem creaturam.* Item Jo. 5. *Dedit Filio vitam habere in semetipso.* Nec dici potest, hoc esse intelligendum de Christo homine; repugnat enim illud: *Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio vitam habere in semetipso.* Ubi docemur, vitam datam esse Filio a Patre, non quomodo vitam habent creaturae, sed quomodo ipse Pater habet. Item Coloss. 1., dicitur Filius *imago, primogenitus Dei*: utrumque autem nomen includit necessario distinctionem et processionem. Nec potest intelligi de Christo homine, quia ibidem dicitur de hoc primogenito: In ipso, et per ipsum condita sunt universa. Item Hebr. 1. vocatur Filius splendor et figura paternae hypostasis, quae omnia dicunt processionem. Et ne haec trahantur ad humanitatem, additur ibidem: *Per quem fecit et saecula.*

Denique 1. Jo. 5. legimus, *Et simus in vero Filio ejus.* Certe verus Filius a Patre est natus vere: et ne dicant, hoc pertinere ad solum hominem Christum, subditur: *Hic est verus Deus, et vita aeterna.* Itaque de Filio res est certissima, habere illum esse a Patre, ac propterea distingui re ipsa a Patre. De Spiritu sancto probabitur postea in quaestione propria. Interim sufficiat illud Jo. 15. *Cum venerit Paracletus, quem ego mittam vobis a Patre, Spiritum veritatis, qui a Patre procedit.* Hic enim expresse dicitur, Spiritus sanctus procedere a Patre, et proinde ab illo distingui. Dicitur etiam mitti a Filio, et proinde etiam ab illo distingui: missio enim in divinis non potest intelligi, nisi secundum processionem, ut supra dictum est, et infra etiam dicetur.

Secundum argumentum sumitur ex voce *Alius*. Scriptura siquidem vocat Patrem alium a Filio, et Spiritum sanctum alium ab utroque. Quid quidem apertam distinctionem, et quidem realem indicat. Jo. 5. Filius de Patre loquens: *Alius*, inquit, *est, qui testimonium perhibet de me*. Et Jo. 14. de Spiritu sancto: *Alium*, inquit, *Paracletum dabit vobis.* Non autem diceremus de una persona, alius est Marcus, alius Tullius, alius Cicero: nec de eodem, alius est orator, alius consul, alius imperator. Est tamen observandum cum s. Fulgentio in lib. de object. Arian., Patrem, Filium et Spiritum dici alium: et alium, et alium: non aliud, et aliud, et aliud: siquidem *aliud* distinctionem in essentia, *alius* distinctionem in persona significat. Quare Joan. 10. Christus ait: *Ego et Pater unum sumus*, non, *aliud sumus.*

Tertium argumentum sumitur ex particulis quibusdam denotantibus distinctionem, ut *Apud*, *Cum*, *In*, *Et*, Proverb. 8. Cum *illo eram cuncta componens.* Joan. 1. *Et Verbum erat* apud *Deum.* Ibidem: *Unigenitus qui est in sinu Patris.* Jo. 14. *Ego sum* in *Patre, et Pater* in *me est.* Matth. ult. *Baptizate omnes in nomine Patris*, et *Filii et Spiritus sancti.* Isa. 48, *Dominus Deus misit me*, et *Spiritus ejus.* Et Eph. 2. *Per ipsum* (Filium) *habemus accessum* in *uno Spiritu ad Patrem.* Nam si Pater, Filius et Spiritus sanctus essent sola nomina, et non res, essent omnino synonima, quomodo M. T. Cicero. At quis diceret, Marcus erat cum Tullio, vel apud Tullium, vel in Tullio? vel Marcus et Tullius hoc fecerunt? vel per Marcum habemus accessum ad Tullium in Cic.

Dicent: Patrem, et Filium et Spiritum sanctum non esse sola nomina, sed Patrem esse verum Deum, Verbum autem et Spiritum sanctum esse virtutes, sive attributa Dei Patris; ratione tamen, non re distincta ab ipso. At nec de virtutibus, seu attributis ejusmodi sententiae vere dici possunt. Quis enim diceret: sapientia est apud intellectum? vel sapientia cum intellectu hoc fecit? vel homo et manus ejus hoc fecerunt? Confitendum est igitur, aut Scripturam ineptissime loqui, aut veram esse distinctionem inter Patrem, Filium et Spiritum sanctum.

Quartum argumentum ex eo sumitur, quod Scriptura inducit Deum loquentem in numero multitudinis, vel loquentem de Deo tanquam de alia persona. Genes. 1. *Ait Deus, faciamus hominem ad imaginem nostram.* Genes. 3. *Ecce Adam quasi unus ex nobis factus est.* Genes. 11. *Venite descendamus, et confundamus linguam eorum.*

Genes. 19. *Pluit Dominus a Domino.* Oseae 1. *Dixit Dominus, salvabo eos in Domino Deo suo.* Zach. 3. *Dixit Dominus ad Satan, increpet Dominus in te Satan.* Et licet Rabbini haec omnia eludant dicentes, esse phrases linguae etc. et difficile sit eos convincere: tamen apud Catholicos habent suam auctoritatem, quia Patres passim his argumentis utuntur. Et Concilium Syrmiense apud Hilarium lib. de Synod., dicit anathema iis, qui aliter explicant loca citata ex Genesi. Praeterea habemus alia loca in Testamento novo, quae nulla ratione possunt eludi. Joan. 10. *Ego et Pater unum sumus.* Et Jo. 14. *Ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus.* Nec enim una et eadem persona, quae plura nomina vel officia habeat, vere dicere potest ratione eorum nominum vel officiorum, *nos faciemus*, aut *nos veniemus*. Siquidem facere et venire personarum est, non nominum, aut officiorum, et quis non rideret, si legeret dixisse Ciceronem: Ego et Tullius veniemus?

Quintum argumentum sumitur ex eo, quod Scriptura saepe de Deo loquens, ternario numero utitur. Exod. 3. *Ego sum qui sum, qui est misit me ad vos.* Ibidem: *Deus patrum vestrorum apparuit mihi, Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob.* Num. 6. *Sic benedicetis filiis Israel: Benedicat tibi Dominus, et custodiat te: ostendat Dominus faciem suam tibi, et misereatur tui: convertat Dominus vultum suum ad te, et det tibi pacem.* Deut. 6. *Dominus Deus noster Deus unus est.* Psal. 66. *Benedicat nos Deus, Deus noster, benedicat nos Deus, et metuant eum omnes fines terrae.* Psal. 135. *Confitemini Domino, quoniam bonus: confitemini Deo Deorum: confitemini Domino dominorum.* Isa. 6. *Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus.*

Ubi notandum est cum Theodoreto lib. 2. ad Graec., Deum in Testamento veteri noluisse proponere mysterium Trinitatis expresse, quia Judaei incapaces erant, et quia recens exierant de Aegypto, ubi colebantur multi Dii, et intraturi erant in terram Chanaam, ubi etiam multi habebantur Dii; ne videlicet putarent, sibi etiam tres Deos proponi colendos: voluisse tamen Deum adumbrare hoc mysterium, idque multis modis, ut cum in Testamento novo praedicaretur, non videretur omnino novum, vel repugnans Testamento veteri.

Sextum argumentum ex numeris binario et ternario in Scriptura expressis. Jo. 8. *In lege vestra scriptum est, quia duorum hominum testimonium verum est. Ego sum qui testimonium perhibeo de me ipso, et testimonium perhibet de me, qui misit me Pater*: ubi aperte se, et Patrem duos testes facit.Et Jo. 15. de Spiritu Sancto addit: *Ille testimonium perhibebit de me*: atque ita sunt tres. Et 1. Jo. 5. *Tres sunt qui testimonium dant in coelo, Pater, Verbum et Spiritus sanctus.*

Ultimo addi possunt congruentiae naturales,quae non demonstrant Fidem, sed ea supposita ostendunt, id quod asserimus non esse contra rationem: quas congruentias non prosequar fusius, sed solum indicasse contentus ero, ne videamur in ejusmodi rationibus Fidei nostrae fundamentum collocare.

Igitur prima est. Summi et infiniti boni est se summe et infinite communicare: non autem Deus infinito ac summo modo se communicavit in productione creaturarum. Secunda. Perfecta beatitudo comprehendit omnia bona: et unum, et quidem insigne bonum est consortium aequalium personarum. Tertia. Generare sibi simile est perfectio, quae non debet abesse a Deo, qui est undequaque perfectus. Quarta. Melius est ab aeterno Deum aliquid produxisse, quam otiosum fuisse. Quinta. Quia invenitur una natura in una hypostasi, ut in quolibet angelo; plures in pluribus, ut in multis angelis; plures in una, ut in homine, ubi duae naturae, anima et caro, una spiritualis, altera corporalis; in unam hypostasim humanam conveniunt igitur credibile est, esse quoque unam naturam, idest, divinam in pluribus hypostasibus, hoc est, in Patre, in Filio et in Spiritu sancto. Sexta. Ratio sumitur ex vestigiis quae Deus impressit quodammodo in creaturis,de quibus vestigiis disserit sanctus Augustinus a lib. 9. de Trinit. usque ad 15.

Itaque res omnes ita affectant numerum ternarium, ut plane omnia clamare videantur, auctorem suum esse Trinitatem, quae omnia fecit in pondere, numero et mensura. Primum igitur tres solae sunt passiones omnibus rebus communes, unum, verum, bonum. Deinde tota rerum universitas distribuitur in partes tres: quidquid enim est, aut spiritale est, aut corporale, aut mixtum ex utroque. Res spiritales in tres hierarchias dividuntur: singulae hierarchiae in tres ordines: singuli vero spiritus angelici non tam vestigium, quam imaginem Trinitatis referunt, cum tribus sint praediti facultatibus, memoria, intelligentia, voluntate; atque in eis ex mente nascatur notitia, ex notitia amor procedat. Porro in rebus corporalibus pene innumerabilia reperiuntur vestigia Trinitatis; sed ea persequi nimis longum, minimeque necessarium hoc loco esse videtur. Nunc ad argumenta adversariorum diluenda veniamus.

CAPUT VII.

Diluitur argumentum primum contra distinctionem personarum in eadem essentia.

Primum argumentum est Valentini Gentilis. Qui non gignit, nec gignitur, nec procedit, non est verus Deus: sed unus Deus in essentia non gignit, nec gignitur, nec procedit; ergo unus Deus in essentia non est verus Deus: sed Pater, Filius et Spiritus sanctus sunt per vos verus Deus; ergo non sunt unus Deus in essentia. Propositio primi syllogismi ita probatur.Nullus est Deus praeter Patrem, et Filium et Spiritum sanctum: sed Pater gignit, Filius gignitur, Spiritus sanctus procedit; ergo qui non gignit, nec gignitur, nec procedit, non est verus Deus. Assumptio ejusdem primi syllogismi probatur hoc modo. Deus in essentia nihil est aliud quam ipsa essentia communis tribus: essentiam autem non generare, nec generari, nec procedere, Sententiarii docent.

Ad hoc argumentum Joannes Wigandus lib.cont. nov. Arian., non potuit respondere, nisi negando

essentiam non generare, nec generari, quid quid dixerint Sententiarii: et affert hanc,ut ipse quidem putat, demonstrationem. Filius Dei est genitus secundum Scripturas: et Filius Dei est essentia quaedam viva, non figmentum secundum Scripturas; ergo essentia secundum Scripturas gignitur, et proinde etiam gignit. Quo argumento proposito quasi uno ictu omnes Sententiarios prostravisset, subjungit: Mulier, idest, ratio in Ecclesia taceat.

At profecto Wigandus non solvit argumentum, sed incidit in gravissimum errorem: nam si essentia gignit et gignitur: ergo duae sunt essentiae, nec enim intelligi potest unum et idem a seipso produci. Et ne dicat, hoc non esse secundum Scripturas, cogitet, nos non aliter probare ex Scripturis Patrem et Filium esse distinctos ipsa re,quamquia unus ab alio producitur.

Recte igitur Concilium Lateranense cap. 2. definit, essentiam non gignere nec gigni. Nec argumentum Wigandi aliquid concludit, sed laborat fallacia accidentis: nam Filius licet includat essentiam, tamen distinguitur ratione ab ea propter relationem, quam dicit praeter essentiam; et quatenus ab ea distinguitur, convenit ei generari, quod non convenit essentiae. Quemadmodum Pater includit eamdem essentiam, sed distinguitur ab ea ratione propter relationem paternitatis, quam habet praeter essentiam; idcirco Pater generare dicitur, essentia non dicitur. Similis fallacia esset si diceres: Homo est species: Petrus est homo; igitur Petrus est species. Vel Petrus est individuum: et Petrus est homo; ergo homo est individuum.

Ad argumentum principale potest distingui propositio: nam cum dicitur, qui non gignit, nec gignitur, nec procedit, non est verus Deus; si vox *Deus* accipiatur pro persona divina in communi, propositio est vera: nam qui non gignit, nec gignitur, nec procedit, non est persona divina: tum vero si in assumptione per unum Deum in essentia intelligatur ipsa essentia,vera est etiam assumptio. Sed inde tantum concluditur, essentiam non esse personam divinam formaliter, non autem concluditur, essentiam non esse verum Deum.

Si tamen unus Deus accipiatur in assumptione, ut verba sonant, hoc est, pro personis in communi, tunc assumptio est falsa.Nam verum est dicere, unus Deus in essentia gignit, gignitur et procedit. Nam ille unus Deus est Pater qui gignit, est Filius qui gignitur,et est Spiritus sanctus qui procedit. Si vero vox *Deus* in propositione accipiatur pro Deitate, sicut potest accipi, quia in Deo non distinguitur persona a natura; propositio est falsa, ut patet,nec probatio concludit. Nam essentia non est Deus, praeter tres personas: et tamen non gignit, nec gignitur, nec procedit, quia distinguitur ratione a personis,quibus proprie convenit gignere, gigni et procedere.

CAPUT VIII.

Diluitur argumentum secundum.

Secundum argumentum est Transylvanorum lib. 1. cap. 5. Si tres personae sint unum in essentia, erit in Deo Quaternitas, non Trinitas: nam Essentia, Pater, Filius et Spiritus sanctus sunt quatuor nomina, et non synonyma; ergo quatuor res significant. Item Pater, Filius et Spiritus sanctus sunt tres: sed Essentia nihil est horum, nam Essentia non est Pater, quia non genuit, nec Filius, quia non est res genita, nec Spiritus, quia non processit: est igitur quartum aliquid.

Praeterea essentia est fons personarum, ab illa enim emanant relationes, et proinde personae, quae relationibus constituuntur: at fons, et rivuli distinguuntur realiter; ergo essentia distinguitur realiter a tribus personis; ergo cum illis facit numerum quaternarium.

Praeterea Papistae in Symbolo, post illa verba *Credo in unum Deum*, ponunt virgulam, ne cogantur dicere *Credo in unum Deum Patrem*; ergo distinguunt Deum a Patre: sed infra etiam distinguunt Patrem a Filio, et Filium a Spiritu sancto; ergo sunt quatuor.

Praeterea Papistae dicunt, tres personas in uno Deo residere, et unum Deum se in tribus personis manifestasse: at quis est ille Deus? Certe non Pater, non Filius nec Spiritus: nullus enim horum se in tribus personis manifestavit, nec in ullo horum tres personae resident: igitur est quartus quidam Deus.

Respondeo: nullam nos quaternitatem in Deo constituere; quin potius anathema dicere iis, qui quaeternitatem pro Trinitate colunt. Nec argumenta proposita nos quidquam movent. Respondemus enim ad primam rationem: illa nomina non esse synonyma, nec tamen significare quatuor res, sed unam tantum, si de re absoluta dicatur: vel tres tantum, si de relativis: id quod indicare videtur Augustinus lib. 1. de doctr. Christ. cap. 5. cum ait: *Res, quibus fruendum est, Pater, et Filius et Spiritus est, eademque Trinitas una quaedam summa res.* Sed apertius Anselmus lib. de Incarnat. Verb. c.3. docet, tres personas esse tres res, et unam rem: tres res relativas, et unam absolutam. Nec est insolitum plura nomina non synonyma significare unum, sed diverso modo.

Dices: si ista nomina significant unam rem absolutam, et tres relativas; ergo significant quatuor res. Respondeo: nullam esse consequentiam, nam res illa absoluta non distinguitur re, sed ratione tantum ab illis tribus relativis; proinde in Deo est unitas essentiae,est Trinitas personarum, nulla vero quaternitas est.

Ad secundam dico: Essentiam esse illa tria, et illa tria esse essentiam. Quod autem essentia non generet, et Pater generet,non arguit distinctionem realem, sed rationis tantum. Nam etiam homo et humanitas sunt una res, et tamen homo generat, humanitas non generat.

Ad tertiam, nego essentiam esse fontem personarum, aut relationum: nam personae a personis producuntur,relationes autem non producuntur, ut relationes sunt, sed per se consequuntur ad productionem suppositorum. Vide s. Thomam 1. p. q. 40. art. 4. et in 1. sent. dist. 27. quaest. 1.art. 3. Immo Augustinus lib. 4. Trinit. cap. 20. contrario modo loquitur cum dicit, Patrem esse princi-

pium totius divinitatis: ubi tamen non vult dicere, divinitatem produci, sed Patrem esse principium omnium divinarum personarum; quandoquidem Filium producit per generationem, et Spiritum sanctum per spirationem: ipse autem a nulla persona aut gignitur, aut spiratur.

Ad quartam de Symbolo dico: illud argumentum militare contra Benedictum Aretium Zwinglianum. Ille enim in hist. de supplic. Valent. Gentil. cap. 6. et 11. cum nesciret respondere ad argumentum Gentilis, qui probabat solum Patrem esse unum Deum, quia in Symbolo dicitur *Credo in unum Deum Patrem*; opem imploravit virgulae unius, quam inserendam esse dixit inter Deum et Patrem.

Caeterum Catechismi Catholici non habent istam virgulam, et Patres veteres exponentes Symbolum, semper legerunt unum Deum Patrem, ut Irenaeus lib. 1. cap. 2. Cyrillus catech.7. Ruffinus explicat. Symb . et alii.Quamquam etiamsi distingueremus Deum a Patre per interjectam virgulam,non propterea introduceretur quaternitas: nam ibi Deus distingueretur a Patre, ut significaretur nomine Dei non comprehendi solum Patrem,sed etiam Filium et Spiritum sanctum. Quemadmodum autem vocari Patrem in Symbolo unum Deum non repugnat Filii Divinitati, supra non semel est explicatum; praesertim cum in eodem Symbolo dicatur Filius unicus Dominus noster, nec tamen ullus neget Patrem quoque esse unicum Dominum nostrum:Quamvis enim Catechismi, ut plurimum, legant, et in Jesum Christum Filium ejus , unicum , Dominum nostrum, tamen Ruffinus in expositione Symboli scribit, illud, unicum, posse referri tum ad Filium ejus, tum ad Dominum nostrum. Vere enim Christus et est Filius Dei unicus, et unicus Dominus noster.

Ad quintam respondeo: cum Deum dicimus se manifestasse in tribus personis, velle nos dicere, Deum esse tres personas, et hoc nobis revelatum esse divinitus. Quando petunt, quis est ille Deus? an Pater? an Filius? Respondeo: est divinitas, sive est Trinitas, sive est Pater , et Filius et Spiritus sanctus; quidquid enim horum respondeatur, rectissime respondebitur. Pari ratione qui dicunt, si qui tamen Catholicorum ita dicunt, tres personas in uno Deo residere, nihil aliud significare volunt, quam tres personas unius esse deitatis, unius essentiae, unius naturae, nec de verbis, cum res constat, controversia facienda est. ut Augustinus bene monuit lib. 1. retract. cap. 15.

CAPUT IX.

Diluitur argumentum tertium.

Tertium argumentum. Pater est ingenitus, et Filius genitus; ergo non sunt unus Deus, alioqui unus Deus erit genitus, et non genitus, quae implicant contradictionem. Item. Generabile et ingenerabile differunt plusquam genere, sicut corruptibile et incorruptibile; ergo Pater et Filius differunt plusquam genere.

Item. Vel genitum et ingenitum sunt accidentia vel substantiae. Si primum; ergo in Deo sunt accidentia: si secundum: ergo Pater et Filius differunt substantialiter.

Respondeo ad primam rationem: si utraque propositio sit affirmativa, utraque est vera, et nulla est contradictio. Nam Deus est genitus, et Deus est ingenitus non sunt contradictoriae, quia in prima propositione Deus accipitur pro Filio, in secunda pro Patre. At si fiat altera negativa hoc modo, Deus est genitus, et Deus non est genitus: vel sic, Deus genuit, Deus non genuit, sunt contradictoriae, sed prima est vera, secunda est falsa. Ratio est, quia nomen Deus absolute accipitur pro personis indistincte: sed quando dicitur, Deus genuit, vel Deus est genitus, ratione praedicati notionalis restringitur subjectum Deus ad unam certam personam. Et sic est verum, Deus genuit, quia restringitur nomen Deus ad Patrem. At quando est negativa, subjectum non restringitur per praedicatum , quia tunc nihil asseritur, sed negatur. Itaque cum dicitur, Deus non generat, vel Deus non est genitus, est sensus, nulla persona divina generat, nulla est genita; quae sunt falsa.

Ad secundam respondeo: generabile per motum differre genere ab ingenerabili: tale enim generabile natura sua est corruptibile: at generabile sine motu et mutatione, non necessario differt ab ingenerabili. Sed facilius potest responderi: generabile et ingenerabile tum solum differre genere, cum natura ejus quod generatur per generationem producitur: non autem cum solum communicatur uni ab alio. Porro Filium dici genitum, non quod natura ipsa ejus genita sit, seu producta, sed quod eam Filius a Patre per generationem acceperit. Itaque non distinguitur Filius a Patre natura, sed solum quoad modum naturam illam habendi. Sicut Adam ex nullo homine est productus, Eva ex solo Adamo, Cain ex Adamo et Eva; et tamen erant omnes tres ejusdem naturae specificae. Quod exemplum affert Justinus de rect. Fid. confess. Nazianzenus lib. 3. de Theol. Damascenus lib. 1. cap. 9. et Augustinus lib. 1. et 2. contra Max.

Ad tertiam dico: genitum et ingenitum nec esse substantias, nec accidentia: nam ingenitum est negatio quaedam processionis, genitum autem dicit relationem; ut etiam paternitas, ac spiratio tam activa, quam passiva relationes sunt. Relationes autem divinae sunt quidem rationes substantiales, et realiter ipsa Dei substantia: tamen ut distinguuntur ratione ab essentia, non dicunt substantiam, quia relatio ut relatio non est substantia: nec dicunt accidens, quia in Deo nullum est accidens. Ita respondit Augustinus lib. 5. Trin. cap. 3. 4. et 5. ubi eleganter argumentum retorquet in Arianos: nam cum dicitur, *Ego et Pater unum sumus*: unumne, inquit, dicuntur Pater et Filius secundum substantiam,aut secundum accidens? Si primum; ergo sunt ejusdem substantiae Pater et Filius: si secundum; ergo in Deo sunt accidentia. Et concludit tandem his verbis: haec non secundum substantiam dicuntur, sed secundum relativum, quod tamen relativum non est accidens. Vide etiam s. Thom. in 1. p. q. 28. art. 2. ubi docet, in Deo esse duo praedi-

camenta secundum proprii generis rationem, substantiam, et relationem.

Sed dices. Si ad essentiam et substantiam Dei non pertinet esse genitum vel ingenitum, quomodo non accidit hoc illi? Respondeo cum Augustino ibidem: Deo nihil accidere posse, nam omne accidens compositionem dicit, et mutationem. Unde concedendum est, Deo esse proprium, naturale et necessarium simpliciter ut sit Pater, Filius et Spiritus sanctus, et proinde quod una persona sit ingenita, alia genita, alia procedens: sic tamen haec sunt naturalia et necessaria Deo, ut non sint proprie et formaliter de essentia ejus. Quomodo in rebus creatis, naturale est animali et necessarium esse rationale vel irrationale, et tamen neutrum est de essentia ejus: cum tamen e contrario animal sit de essentia utriusque, idest, tam hominis, quam bruti. Ita igitur essentia divina essentialiter includitur in relationibus: nihil enim est in Deo, quod non sit essentialiter Deus; alioqui esset essentialiter creatura: at contra ipsa relatio non includitur essentialiter in essentia, nec tamen accidit ei, ut dictum est. Quin potius clarius hoc cernitur in nostro proposito: nam paternitas, filiatio et spiratio relationes sunt; relatio autem secundum suam formalem rationem abstrahit a substantia et accidente, nam in Deo relatio est substantia, in creaturis est accidens. Vide s. Thomam 1. p. q. 28. art. 1. et de pot. q. 8. art. 3. et Franc. Ferrarien. in 4. cont. Gent. cap. 14. non procul a fine.

CAPUT X.

Diluitur argumentum quartum.

Quartum argumentum. Generare est summa perfectio in vivente: hanc autem perfectionem Pater habet, Filius non habet; non igitur est Filius aequalis Patri, proinde non sunt ejusdem naturae Pater et Filius, et quod inde sequitur, non sunt plures personae ejusdem essentiae in Deo. Et confirmatur. Quia productum dicit intrinsece dependentiam ab alio, et posterius est eo a quo producitur, si non tempore, certe natura: at verus Deus est ens ex se independens, et necessarium, et nulla re posterius; igitur Filius non est verus Deus, cum sit productus, et a Patre in esse dependeat.

Respondeo: generare dicere perfectionem, sed minime eam deesse Filio. Est enim in Filio omnis perfectio activae generationis, licet ipsa activa generatio in Filio non sit, quia non est opus: nam omnem perfectionem quam habet generatio, ab essentia habet: essentiam autem totam etiam Filius habet. Id quod facilius intelliget, qui observaverit, quod sicut principium quo generationis activae est essentia divina, et ideo generatio activa est infinitae perfectionis; ita terminus quo generationis passivae est essentia divina, et ideo illa etiam infinitae perfectionis, imo ejusdem prorsus infinitae perfectionis est.

Dices: si terminus quo generationis divinae est essentia; ergo essentia generatur saltem per accidens. Respondeo: nullam esse consequentiam; nam in creaturis natura quae est terminus quo, per accidens generatur, quia non communicatur natura Filio eadem numero cum ea quae in Patre, sed alia quaedam nova, quae quia nisi producatur non est; ideo producitur, ut communicari possit. At essentia divina una numero est in Patre, et communicatur Filio; ideo per generationem minime producitur.

Ad confirmationem respondeo: in creaturis dependere Filium a Patre, quia accipit aliam numero naturam ab illa quam habet Pater: in divinis autem non esse ejusmodi dependentiam, quia eadem natura, quae ex se est simpliciter independens, communicatur a Patre Filio, idque naturaliter et necessario; unde solum est relatio mutua Patris ad Filium, et contra, sed sine ulla dependentia in esse.

Pari ratione negandum est, omne productum necessario esse posterius: solum enim productio per se requirit ordinem inter producentem et productum, sed non prioritatem, nisi per accidens in creaturis, ubi nova natura ex non esse deducitur ad esse. At inter personas divinas non potest ulla esse prioritas et posteritas, cum nihil habeant istae personae, nisi essentiam et relationem, et essentia sit una et eadem in omnibus: relationes autem id requirant, ut sint simul natura.

CAPUT XI.

Diluitur argumentum quintum.

Quintum argumentum. Quando Filius genitus est, vel erat, vel non erat. Si erat; quare genitus est? Si non erat; ergo aliquando Filius non fuit; ergo non est verus Deus; ergo non sunt plures personae ejusdem essentiae.

Item. Vel Filius semper gignitur, vel semper est genitus, vel aliquando gignebatur, et aliquando fuit genitus: si semper gignitur; nunquam terminum et perfectionem ultimam assequetur: si semper fuit genitus; quo pacto ad terminum sine via pervenit? si aliquando gignebatur, et aliquando fuit genitus; non semper eodem modo se habuit, sed mutatus est, quae omnia absurda sunt in Deo: non igitur in Deo plures personae asserendae sunt.

Item. Vel Filius praefuit in Patre actu, vel potentia, vel nullo modo: si actu; ergo fuit antequam gigneretur: si potentia; ergo in Deo est potentia passiva: si nullo modo; ergo ex nihilo factus est.

Respondeo ad rationem primam cum Basilio lib. 2. in Eunom., negandum esse, Filium fuisse antequam gigneretur, et concedendum fuisse cum gigneretur: nec sequitur, frustra genitum esse; id enim frustra fieret, immo nec posset fieri, quod esset antequam fieret: quod autem est dum fit, non frustra fit; certe in rebus creatis momenta temporis et sunt cum fiunt, et fiunt cum sunt. Nec etiam sequitur, Filium non semper fuisse, si negetur fuisse antequam gigneretur: nam semper genitus est, atque ita semper etiam fuit.

Ad secundam Calvinus lib. 1. Instit. cap. 13. § ult. respondet: Filium semel genitum fuisse, nec jam generari; dicit enim, stulte fingi in Deo conti-

nuum actum generandi. Sed profecto Calvinus repugnat Augustino in epist. 174. ad Pascènt. cap.4. qui sic ait: *Semper gignit Pater, et semper nascitur Filius.* Et rationem affert optimam, quia si Pater aliquando genuit, et postea destitit: ergo aliquando etiam coepit gignere, et antea non gignebat: ergo Filius non est aeternus. Idem tamen Augustinus lib. 83.Quaestion.quaest. 37. et Greg.lib. 29. Moral. cap. 1. dicunt: melius dici Filium Dei semper natum, quam semper nasci ; nam etiamsi semper durat actus generandi et nascendi, tamen semper etiam est perfectus et consummatus.

Ad argumentum ergo dico: in generatione divina esse quicquid perfectionis est in via et in termino generationis, remota imperfectione.In via,quae exprimitur per vocem *Nascitur* invenitur perfectio ipsius actus nascendi, et imperfectio carentiae termini; in termino, qui exprimitur per vocem *Natus est* invenitur perfectio ipsius rei productae, sed deest perfectio actus nascendi. In Deo ergo semper est nativitas, sed perfecta: semper enim Filius Dei nascitur, sed perfectus. Et hoc est semper natum esse.

Ad tertiam respondeo: rem aliquam dici esse in potentia dupliciter. Uno modo in potentia activa agentis, et hoc proprie convenit suppositis quae producuntur:altero modo in potentia passiva materiae, et hoc convenit formae;non enim suppositum educitur de potentia materiae,sed forma. Jam ergo si consideres ipsum suppositum Filii, praefuit in potentia activa Patris, et hoc nullam ponit in Deo imperfectionem: nam potentia passiva imperfectionem dicit, activa perfectionem.Si respicias formam Filii, idest, essentiam ejus, quam Paulus Philip. 2. vocat formam Dei, illa praefuit actu in Patre, non in potentia, quia est communis utrique.

Ad argumentum, cum dicitur: si praefuit actu; ergo fuit antequam fieret; respondeo: non esse factam ipsam formam, sed communicatam ; nec est absurdum, immo necessarium , ut praeexisteret quae communicanda erat. Intelligenda autem sunt haec omnia quae sonant prioritatem , secundum modum nostrum intelligendi : nam quod ad rem attinet, nulla est prioritas, sed Pater semper actu genuit, ac gignit Filium.

CAPUT XII.

Diluitur argumentum sextum.

Sextum argumentum. Aut persona in Deo est finita, aut infinita: si infinita; ergo una tantum: si finita; ergo infinitae personae deberent esse, ut respondeant infinitati essentiae.

Praeterea:multiplicatio suppositorum vel est necessaria ad conservationem speciei, vel ut unum suppositum perficiatur ex altero: at Deus, cum sit aeternus, non eget conservatione, nec perfectione, cum sit perfectissimus.

Denique: vel persona ut persona dicit perfectionem, vel non. Si dicit perfectionem;ergo una perfectio est in una persona, quae non est in alia; et cum illa non sit accidens , erit substantialis perfectio in una,et non in alia.Si vero persona ut persona non dicit perfectionem;ergo perfectior erit persona humana, quam divina: nam humanam certum est dicere perfectionem. Respondeo: personam divinam ut talem esse infinitam, et proinde dicere summam perfectionem. Ad argumentum autem respondeo: non posse inde colligi; ergo una tantum est persona: sed hoc solum; ergo una est perfectio omnium personarum: est enim una et eadem infinita perfectio in omnibus personis,sed non eodem modo; in Patre enim illa perfectio est paternitas, in Filio filiatio etc.

Ad secundum dico: multiplicari supposita in divinis, non ad conservationem speciei, nec ad perficiendum unum ex alio, sed quia id postulat natura rei intelligentis, quae duos habet modos producendi aliquid intra seipsam, videlicet. cognitionem et amorem. Quae etiam est ratio cur sint tres personae tantum, et non plures , nec pauciores : una enim esse debet producens, non producta : alia producta per cognitionem: alia producta per amorem.

Ad tertium dico: eamdem perfectionem dicere omnes personas, sed alio modo.

Quaeres fortasse: an ille modus, idest , an illa relatio dicat perfectionem. Respondeo: relationem in genere sumptam non dicere perfectionem, cum abstrahat ab ente reali, et rationis; tamen relationem realem perfectionem dicere, et relationem divinam infinitam perfectionem : non tamen aliam perfectionem dicere hanc divinam relationem , aliam illam, sed omnes eamdem, quae est divina essentia.

CAPUT XIII.

Septimum argumentum. Intellectus divinus et voluntas idem sunt, et similiter intellectio et volitio; ergo etiam Verbum et Amor, idest Filius et Spiritus sanctus: ab uno enim non procedit nisi unum.

Preterea intelligens in Deo, et intellectio idem sunt , et similiter amans et amor ; ergo Pater et Filius non distinguuntur inter se, nec a Spiritu sancto.

Denique aut Filius intelligit, aut non: si intelligit; ergo producit notitiam seu verbum: si non intelligit; ergo Verbum non est Deus , nec enim Deus esse potest , qui nihil intelligit. Idem de Spiritu sancto dici potest. Nam si amat , producit amorem: ergo aut se, aut alium : si non amat, non est Deus; nec enim Deus actu voluntatis carere potest.

Respondeo ad primam rationem: minorem distinctionem requiri in principiis, quam in terminis, ut planum est ex eo, quod unus Deus tot genera rerum creavit, animus noster tot conceptus parit, unus truncus tot ramos producit; ex quo fit, ut satis sit distinctio rationis inter intellectum et voluntatem , ad hoc ut habeant terminos re distinctos.

Ad secundam dico:inde solum probari, Patrem, Filium et Spiritum sanctum esse unum in essentia. Nam in Deo, intelligens, seu potius dicens, et ver-

bum idem sunt, excepta relatione producentis et producti: et amans et amor idem sunt, excepta relatione producentis amorem, et amoris producti.

Ad tertiam dico: Filium intelligere, at tamen non producere notitiam, et Spiritum sanctum amare, et tamen non producere amorem; est enim observandum, intelligere et producere notitiam, ut etiam amare et producere amorem, esse idem re, sed distingui ratione. Nam intelligere et amare dicunt ordinem et objectum, idest, ad rem quae intelligitur et amatur: ad producere notitiam et amorem, dicit ordinem ad rem, quae producitur, hoc est ad ipsam notitiam, et amorem: sic etiam notitia et verbum sunt idem, sed distinguuntur ratione. Nam notitia dicit ordinem ad objectum, verbum autem ad dicentem. Jam ergo Pater est intelligens cum utroque ordine; et ideo est etiam producens: Filius est intelligens, sed cum primo ordine et non cum secundo, quia habet oppositum ordinem. Unde ipse non est dicens, seu producens verbum.

Pari ratione, Pater est notitia, sed non verbum; Filius est notitia et verbum, quia habet ordinem producti, quem non habet Pater. Hinc s. Augustinus lib. 15. Trinit. cap. 14. *Sciunt*, inquit, *invicem Pater et Filius, sed ille gignendo, iste nascendo*. Similiter Spiritus sanctus intelligit, et est ipsa notitia, sed sine relationibus producentis, aut producti. Unde neque est dicens, neque verbum. Idem dico de amore: nam Pater et Filius amant cum relatione producentis amorem: Spiritus sanctus amat, sed cum relatione amoris producti.

CAPUT XIV.

Octavum argumentum. In Deo nihil est nisi essentia et relatio: sed neutrum generat, aut generatur; ergo nihil in Deo generat, et nihil generatur; non igitur sunt in Deo plures personae.

Item. Verus Filius debet produci similis gignenti: sed Verbum non est simile gignenti sed objecto, ut notum est; igitur non est Verbum Dei verus Filius Dei, proinde nec ejusdem essentiae cum Deo.

Item. Spiritus sanctus aut producitur similis Deo Patri in essentia, aut dissimilis: non similis, quia esset Filius, et tunc non esset Verbum unigenitus Filius; ergo dissimilis; ergo non est verus Deus; ergo non sunt tres personae unus verus Deus.

Respondeo ad primam rationem: non essentiam, nec relationem seorsim sumptam gignere, aut gigni, sed constitutum ex utroque. Itaque constitutum ex essentia et paternitate gignit, et constitutum ex essentia et filiatione gignitur: quemadmodum etiam in creaturis non gignit essentia, nec subsistentia, sed persona ipsa principium est quod gignit, essentia est principium quo gignit, subsistentia est conditio sine qua non gigneret.

Ad primam confirmationem, quae erat ejusmodi: Verbum non est simile intelligenti, sed rei intellectae; ergo non est Filius intelligentis. Respondeo: Deum intelligendo seipsum producere verbum, et proinde rem intellectam cui verbum est simile, esse ipsum Deum qui producit verbum.

At inquies: Verbum non est simile Deo ut intelligenti, sed ut intellecto: at Deus non gignit ut intellectus, sed ut intelligens: ergo Verbum non est simile gignenti, proinde nec est Filius. Praeterea, Filius vel est similis Patri in essentia, vel in proprietate: non in essentia, quia in essentia est idem: non in proprietate, quia in illa est dissimilis: ergo nullo modo est similis.

Respondeo: Patrem debere producere Filium sibi similem in essentia, non simile in relatione producentis, quia non producit Patrem suum, sed Filium suum; et ideo Verbum non debet esse simile Patri, ut Pater est dicens, sed ut Pater habet talem naturam, quod dicendo exprimitur.

Ad illud autem, quod addebatur: Filius Patri in essentia est idem: ergo non similis. Respondeo esse eumdem et esse similem: nam quatenus uterque habet illam essentiam, sunt idem in essentia: tamen quatenus ipsi sunt duo distincti, et conveniunt in illa essentia. Unde cum Ariani vellent Filium dicere ὁμοιούσιον Patri, non ὁμοούσιον, Patres responderunt, posse quidem dici ὁμοιούσιον, sed non debere negari ὁμοούσιον. Vide Hilarium lib. de Synod prope fin.

Ad postremam rationem quae erat de Spiritu sancto, respondeo: Spiritum sanctum similem produci in essentia Patri et Filio: nec tamen esse Filium, cujus rei caussa non est usque adeo certa. Scriptura si quidem rem docuit, caussam tacuit, non in hac re solum, sed in multis etiam aliis, ut semper nos exerceat et humiles discipulos habeat. Vide Athanasium in epist. ad Serapion. Greg. nazianz. lib. 5. de Teol.: Basil lib. 3. in Eunom.: Damasc. lib. 1. cap 10.; August. lib. 5. Trinit. cap. 27. lib. 3. cont. Maximin. cap. 14. et Tract. 99. in Jo., qui docent rem esse altiorem, quam ut a nobis perfecte intelligi possit. Quamvis Augustinus duas rationes excogitaverit, quae utcumqe animo quaerentis satisfacere possunt. Ait enim lib. 5. de Trinit cap. 14. ideo Spiritum sanctum non esse Filium, quia non procedit quomodo natus, sed quomodo datus. Addit vero lib. 15 cap. 26. propterea quoque non posse vocari Filium, quia procedit ex duobus, qui nec duo Patres dici possunt, nec alter pater, altera mater.

Clarius s. Thomas 1. part. quaest. 27. art. 4. et in q. de pot. q. 10. art. 2. ad arg. 22. rem istam explicuisse videtur. Ait enim. Verbum Dei Filium esse Dei, quia cum procedat per actum intellectus procedit ut similitudo quaedam et imago producentis, idque ex vi ipsius producentis. Nec enim res vere intelligitur, nisi producatur notitia, seu Verbum, quod sit ipsius rei quae intelligitur similitudo. At Spiritum sanctum, idem b. Tho. docet, non esse Filium Dei, quia licet similis sit Patri et Filio, non procedit similis ex vi productionis, cum per actum amoris procedat: amor autem non sit ex natura similitudo rei amatae, sed impulsus quidam in rem amatam.

CAPUT XV.

Nonum argumentum. Vel subsistentia est de intrinseca ratione essentiae, vel non est. Si est; er-

go essentia est incommunicabilis, vel si communicatur, communicabitur etiam subsistentia. Et tunc vel habent personae praeter istam subsistentiam: quam accipiunt cum essentia, aliam propriam, vel non: si habent; ergo quatuor erunt subsistentiae: et proinde quatuor personae: si non habent; ergo una tantum erit subsistentia, ac proinde una tantum persona. Si vero subsistentia non est de ratione essentiae; ergo essentia non est infinita simpliciter, cum non contineat omnem perfectionem: et praeterea erunt divinae personae compositae ex essentia, et subsistentia, quod est absurdissimum.

Respondeo:hic tangi quaestionem difficillimam, et in qua Patres discordes videntur. Nam b. Augustinus lib. 7. Trin cap. 4. dicit, aliud esse in Deo esse Patrem, aliud esse Deum: sed ibidem docet, subsistere dici ad se. non ad aliud, proinde esse absolutum et commune tribus. Denique addit, sic esse in Deo unum subsistere, quomodo est unum sapere, et sicut non sunt in Deo tres sapientiae, ita nec tres esse subsistentias. Et cap. 6. dicit, personam esse, aliud vero Deum esse; quamvis sit aliud Deum esse, et Patrem esse. Ubi videtur s. Augustinus distinguere subsistentiam a relatione, et subsistentiam unam asserere, ralationes autem multas.

Item Anselmus in Monol. cap. 43. dicit, personas divinas per suam sapientiam, essentiam et vitam subsistere, sapere, et vivere, et Boetius lib. de duab. nat.: *Subsistit*, inquit, *quod alio non indiget ut sit: quare quod Graeci dicunt οὐσίαν, nos subsistentiam vocamus*. Similia habet Richardus lib. 4. Trin. cap. 8. 19. Et ipse etiam b. Thomas quaest. 9. de pot. art. 5. ad 13. ubi dicit, relationes habere ab essentia quod subsistant, non e contrario essentiam a relationibus: quod alibi etiam saepe repetit: et in 1. sent. dist.26. quaest 1. art. 1. ad 4. clare dicit, subsistentiam esse unam sicut essentiam.

Idem quoque ratione demonstrari potest: subsistere enim est proprium substantiae, non relationis; ergo non habet hoc essentia a relatione, sed a se. Et praeterea, si haberet a relatione, non posset explicari, quomodo sit in Deo vera generatio, nam relatio sequitur generationem, cum in ipsa fundetur: suppositum autem subsistens praecedit generationem, cum nihil agere possit nisi sit suppositum: quomodo ergo Pater gignere potuit, si non habuit esse subsistens nisi per relationem, et eam non habuit nisi post generationem?

At ex altera parte Joannes Damascenus lib. 1. cap.6. de Fide Orthod. sic ad verbum ait, ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος τῷ μὲν ὑφεςάναι καθ' ἑαυτὸν, διήρυται πρὸς ἐκεῖνον. παρ' οὗ ὑπόςασιν ἔχει, hoc est, *Verbum Dei hoc ipso. quod per se subsistit distinguitur ab eo a quo habet subsistentiam*, ubi satis aperte plures ponit subsistentias. Item VI. Synodus generalis act. 11. legi jussit epistolam Sophronii, et recepit eamdem postea act. 13. in qua epistola bis repetitur, Trinitatem esse numerabilem personalibus subsistentiis.

Praeterea in Symbolo Athanasii, et apud omnes Graecos, dicitur alia hypostasis Patris, alia Filii: at certe non possent dici plures hypostases, nisi essent plures subsistentiae. Sicut ideo non possumus dicere plures Deos, quia non sunt plures deitates: non enim multiplicantur concreta substantiva, nisi multiplicentur formae. Item. Si non sunt tres subsistentiae; quomodo distinguuntur realiter tres personae? Nec enim realis distinctio habere potest locum, ubi non sunt distinctae existentie, aut subsistentiae: certum autem est, divinas personas non distingui existentiis. Item. Si non sunt plures subsistentiae, quo pacto constabit. incarnationem esse factam in hypostasi solius Filii? Denique. Si in Deo cum una sola subsistentia sunt plures personae propter solam multiplicationem relationum oppositarum; cur etiam in Christo non sunt multae personae propter multiplicationem naturarum oppositarum. idest, naturae creantis et creatae? Adde, quod b. Thomas p. p. quaest. 40. art. 3. dicit, relationes afferre secum hypostases, non praesupponere, et abstractis relationibus ab essentia, non remanere hypostases.

Ut igitur tanta haec lis componatur, dicendum nobis esse videtur: subsistentiam divinam partim esse unam, partim multas; partim absolutam, partim relativam; partim communem tribus, partim propriam singulorum; denique partim de ratione essentiae, partim non de ratione essentiae. Quod ut facilius intelligatur, aliqua praenotanda erunt.

Ac primum quidem, ex s. Thoma qu. 8. de pot. art. 3. ad 7.subsistentiam duo habere officia: unum ut constituat suppositum, et faciat illud esse in se, idest, non pendere ab alio: alterum ut distinguat illud ab aliis suppositis, quae duo officia valde inter se distinguuntur. Nam unum potest esse ante aliud, ut patet in Adamo, qui quando erat solus, habebat esse in se,sed non distinguebatur ab aliis. Item aliquid distinguit quod non constituit, ut patet de spiratione activa in Deo.

Nota secundo, aliud esse loqui de subsistentia respectu essentiae, aliud respectu personarum: nam si de essentia loquamur, illa non constituitur per relationem, nec accipit ab illa subsistentiam, sed habet in se intrinsece subsistentiam; ita ut si mente separemus ab essentia relationes, illa erit in se existens,et distincta ab omnibus aliis essentiis, quamvis non habebit in se distinctas personas.

Nota tertio, certum esse, personas habere distinctionem a relatione, et proinde subsistentiam quoad secundum officium: personae enim divinae distingui debent minima distinctione, ut b. Cyrillus lib. 1. Trin. et b. Thomas p. p. quaest. 40. art. 2. ad 3. docent: minima autem distinctio est per relationem; et hoc ipsum docent passim Patres et Concilia. quae dicunt, solam relationem, distinctionem et numerum in Deo efficere.

At vero unde habeant personae divinae subsistentiam quoad primum officium, Patres non ita perspicue expresserunt: tamen nos cum s. Thoma dicimus, totam susistentiam habere personas a relatione, sed non eodem modo; nam relatio includit essentiam, et superaddit respectum,cum sit aliquid ad aliud; et quidem quatenus includit essentiam, constituit et dat personae esse in se: quatenus dicit respectum, distinguit. Esse autem hanc sententiam s. Thomae, non negabit qui ejus opera dili-

genter evolverit, siquidem ipse ubique docet, relationem constituere et distinguere personas: sed constituere ut identificatur cum essentia, distinguere autem, ut relatio est. Vide de pot. q. 8. art. 3. ad 7. quaest. 9. art. 5. ad 13. et quaest. 10. art. 5. ad 12. Contra gent. lib. 1. cap. 21. et 22. lib. 4. cap. 10. 14. et 49. et p. p. quaest. 3. art. 3. et q. 29. art. 4. et quaest. 40. art. 2. et 4. et 1. dist. 26. quaest. 1. art. 1. ad 4. Sed placet adscribere pauca s. Thomae verba; sic igitur loquitur in quaest. 8. de pot. art. 3. ad 7. *Relationes et si constituant hypostases. tamen hoc faciunt in quantum sunt essentia divina.* Et ibidem ad 9. *Relatio distinguit in quantum est relatio: constituit in quantum est essentia.* et quaest. 9. ad 13. *Proprietates personales non sunt principium subsistendi divinae essentiae: ipsa enim divina essentia per se subsistit: sed e converso proprietates personales habent quod subsistant ab essentia.*

Dices: si relatio non constituit ut relatio, sed ut essentia; ergo ipsa essentia constituit, non relatio. Respondeo: non ita esse, quia idem debet esse principium constituens, et distinguens, quamvis non eadem ratione utrumque faciat: constat autem distinctivum principium esse relationem; relatio igitur debet etiam constituere, sed tamen hoc facit, ut includit essentiam.

Nota quarto, subsistentiam quo ad primum officium, idest, dum constituit personam, duo facere. Nam et dat esse per se, et praestat incommunicabilitatem: quamvis autem divina relatio non det simpliciter esse per se, quia divina essentia cum sit infinitae perfectionis, includit essentialiter non solum existere, sed etiam per se existere: tamen dat incommunicabilitatem, et constituit suppositum; divina enim essentia, quamvis per se subsistat, tamen communicabilis est ob suam infinitatem; et ideo non est suppositum: at per relationem ita terminatur, et quasi modificatur subsistentia illa essentialis. ut constitutum ex essentia et relatione sit prorsus incommunicabile; quare relatio, etsi non constituit ut relatio, sed ut essentia, quatenus constituere dicit dare simpliciter esse per se, ut paulo ante cum s. Thoma docuimus: tamen constituit ut relatio, quatenus constituere dicit dare esse per se incommunicabiliter. Igitur in Deo sicut est una subsistentia communis et absoluta, ut ex Augustino, Anselmo, Richardo, et s. Thoma colligitur: ita sunt etiam tres verae subsistentiae propriae et relativae, ut colligitur ex Athanasio, Sophronio, Damasceno, et eodem s. Thoma: nec tamen sunt quatuor subsistentiae, sed una et tres, quia tres illae relativae cum absoluta realiter idem sunt; et per haec cessant argumenta pro utraque parte.

Ad illud primum; ergo essentia est incommunicabilis. Respondeo: negando consequentiam; nam essentia non sic communicatur, ut quae erat in se incipiat esse in alio: semper enim illa est in se, et nunquam in alio, cum sit simplicissima, et de ejus ratione sit subsistere; sed ut quae est in se uno modo, sit in se etiam alio modo. Itaque essentia Patris est in seipsa, sed cum relatione producentis, et essentia Filii est in seipsa, sed cum relatione producti etc.

Ad illud, *vel habent personae propriam subsistentiam, praeter istam essentiae, vel non.* Respondeo: personas singulas non habere nisi subsistentias singulas, sed eas partim esse de ratione essentiae, partim non esse, ut dictum est.

Ad illud pro altera parte; *ergo essentia non erit infinita simpliciter.* Respondeo: negando consequentiam; essentia enim continet, intrinsece quidquid perfectionis habet subsistentia; nam ut supra diximus; relationes non dicunt aliam perfectionem, quam eam quae est ipsa essentia.

Ad illud; *ergo persona erit composita.* Respondeo: negando consequentiam; nam subsistentia Patris, quatenus distinguitur ab essentia, est purus respectus ad aliud, et proinde non habet ordinem ad ipsam essentiam, sed solum ad terminum.

Ad illud argumentum, quod solet videri insolubile: Suppositi constitutio praecedit generationem: generatio relationem; ergo suppositum non constituitur per relationem. Respondeo: suppositi constitutionem praecedere generationem, sed suppositi distinctionem sequi post generationem, et propterea dicimus, relationem ut sic, quae sequitur generationem, distinguere suppositum, non constituere: at relationem ut identificatur cum essentia, et praecedit generationem, secundum modum nostrum intelligendi constituere suppositum.

Dices: relatio etiam ut identificatur cum essentia, si relatio est, fundamentum aliquod requirit, alioqui nulla erit ratio, cur sit potius paternitas, quam alia species relationis: fundamentum autem paternitatis nullum potest fingi, praeter generationem; igitur nullo modo paternitas praecedere potest generationem, et suppositum constituere. Respondeo: relationes quae accidentia sunt, semper requirere fundamentum, nimirum ut habeatur ratio, cur talis relatio in tali subjecto inhaereat: at relationes quae sunt ipsa essentia subjecti, nullum fundamentum requirere: ut enim nemo quaerit, cur homo sit animal rationale, quia illa est ejus essentia: ita non debet quaeri, cur prima persona divina sit paternitas subsistens, quia haec est ejus essentia: et tamen fundamentum assignamus, videlicet, generationem, cur haec prima persona sit formaliter Pater, et distinguatur a Filio.

At, inquies, s. Thomas p. p. q. 40. art. 3. dicit, abstractis relationibus, non remanere in Deo hypostases; ergo subsistentia nullo modo est de ratione essentiae. Respondeo: Beatum Thomam velle dicere, non remanere hypostases distinctas. nam subdit statim, hypostasis enim significat aliquid distinctum.

CAPUT XVI.

Decimum argumentum. Relatio ut distinguitur ab essentia distinguit personas: sed relatio ut distinguitur ab essentia non est in re, sed solum in mente; relatio enim supra essentiam non addit rem, sed rationem tantum, alias esset in Deo, aliquid ab essentia realiter distinctum; ergo personae non distinguuntur re, sed ratione tantum.

Praeterea, vel tota realitas quae est in Patre est

etiam in Filio, vel non est: si est; ergo non distinguuntur re Pater et Filius: si non est; ergo aliqua res est in Patre, quae non est in Filio; et cum res, unum, verum et bonitas erit in Patre, et non in Filio.

Respondeo: respectum quem superaddit ad essentiam relatio, distinguere personas, sed cum respectum non esse solum in mente, sed etiam in re, et ut est in re distinguere, nam personae distinguuntur realiter, etiam si cesset omnis operatio intellectus. Quare ad propositionem respondeo: non distingui personas relationibus, quatenus distinguuntur ipsae relationes ab essentia quomodocumque, sed quatenus sunt relationes reales, sive ut sunt idem re cum essentia, et ab ea ratione distinguuntur.

Ad confirmationem dico: totam realitatem absolutam quae est in Patre, esse etiam in Filio et in Spiritu sancto, sed non totam realitatem relativam; vere enim sunt tria entia realia, sed relativa, Pater, et Filius et Spiritus sanctus.

Ad probationem cum dicitur, ens, verum et bonum convertuntur etc. Respondeo: ista tria entia, esse etiam tria vera, et tria bona, si accipiantur haec nomina adjective, hoc est, sunt tria habentia veritatem, et bonitatem, non autem sunt in illis tres veritates, aut bonitates, sed una. Et ratio est, quia relatio non dicit perfectionem quatenus est ad aliud, sed quatenus est aliquid ad aliud. In Deo autem illud aliquid relationis identificatur cum essentia, et proinde relatio in Deo non dicit aliam perfectionem, quam ipsam essentiam quae est una.

Et hinc est: quod cum dicimus, in Deo esse tria entia, aut tres res, aut tres subsistentias, aut tres personas, semper addimus vel subintelligimus, relativas, et nunquam multiplicamus, aut numeramus absoluta, quia sola relatio est ejus naturae, ut veram afferat distinctionem sine multiplicatione perfectionum, quia ratione sui *Ad* habet oppositionem, et proinde distinctionem: et tamen ratione ipsius *Ad* non dicit perfectionem: quatenus vero perfectionem dicit, cum essentia identificatur. Vide Anselmum lib. de Incarn. c.3. ubi dicit Patrem et Filium posse dici duas res, modo per res relationes, non substantiae intelligantur: et Concilium Toletan. XI. can. 1. ubi legimus, in relationibus numerum cerni, in divinitatis vero substantia quid enumeratum sit, non inveniri. Ubi enim verus numerus admittitur, ubi necessario plura entia admittuntur.

CAPUT XVII.

Undecimum argumentum. Intelligentiae et voluntatis actiones, immanentes sunt, ac proinde steriles, ut philosophus docet lib. 9. Metaphys. tex. 16. non igitur aliquid producunt: at si Filius, et Spiritus sanctus non producuntur per intellectum, et voluntatem, nullo modo producuntur; non enim facile explicari potest, quo alio modo producantur, et cur duae tantum personae producantur, et cur una Verbum, altera Amor dici soleat?

Respondeo: actiones immanentes, ac proinde intelligentiae et voluntatis actus, quos intellectionem et dilectionem appellare possumus, nihil producere quod maneat post actionem: aliquid tamen producere intimum ipsi actioni, et quod nomine ipso actionis appellari potest. Siquidem duobus modis actionis vocabulum accipitur, uno modo pro nuda et sola actione, quae pertinet proprie ad praedicamentum actionis: altero modo pro actione conjuncta cum aliqua qualitate, quae sit quasi terminus ejus. Quomodo calefactionem actionem vocamus, cum ea tamen non sit simplex actio de praedicamento actionis, sed includat calorem aliquem acquisitum.

Ita igitur intellectio, et dilectio non nudae sunt actiones, sed includunt etiam aliquid per modum qualitatis, quod est quasi terminus actionis; alioqui si intellectio nuda esset actio, quomodo intelligens per intellectionem fieret similis rei intellectae? nonne similitudo in forma, seu qualitate fundatur? Quare philosophus non ait, per actiones immanentes nihil omnino produci, sed nihil produci quod maneat post actionem: quemadmodum per actiones transeuntes producitur opus aliquod re distinctum ab actione, et quod perseverat post actionem.

Producitur igitur per intellectionem Verbum, per dilectionem Amor, quae quidem in nobis accidentia sunt, in Deo substantia, quoniam in Deo intelligere est ipsum esse, non autem in nobis. Quare ss. Patres passim affirmant, Deum Patrem ab aeterno genuisse Verbum suum, quoniam ab aeterno sapiens fuit; quod non dicerent, nisi crederent, per actum Intellectus Verbum Dei produci. Vide Athanasium serm. 1. 2. et 3. cont. Arian. Basilium lib. 4. in Eunom. Nazianzenum lib. 3. de Theol. Cyrillum lib. 1. thes. c. 5. et lib. 12. cap. 7. Ambrosium lib. 4. de Fide cap. 4. et Augustinum lib. 6. Trin. cap. 1. et lib. 7. cap. 1.

Nec raro etiam Patres diserte docent, Deum Verbum per intellectionem produci, ut Basilius hom. in init. Jo. Cyrillus lib. 1. in Jo. cap.5. Theodoretus lib. 2. ad Graec., et Damascenus lib. 1. cap. 6. Denique Augustinus toto lib. 9. de Trinit. Filium sapientiam, Spiritum sanctum amorem appellat, et Concilium Toletanum XI. cap.1. Spiritum sanctum charitatem vocat.

CAPUT XVIII.

Duodecimum argumentum. Hoc mysterium destruit tria principia naturaliter nota. Primo illud principium: Omne est, vel non est; nam paternitas est idem re cum essentia, essentia idem re cum filiatione; ergo paternitas est idem re cum filiatione, et tamen non est idem re cum filiatione si ab illa distinguitur realiter. Secundo illud principium: Quae sunt eadem uni tertio, sunt eadem inter se; nam paternitas et filiatio sunt eadem res cum essentia, et tamen non sunt eadem res inter se. Tertio syllogismum expositorium: nam cum dicitur, haec essentia est Pater, haec essentia est Filius; ergo Filius est Pater, bene videtur concludi: et tamen falsum concluditur, si Fides est vera.

Respondeo ad primum: negando primam consequentiam, quia essentia habet se per modum termini communis, quia licet singularis sit, tamen vere est in pluribus suppositis. Quare in praedicationibus fungitur munere vocis universalis, ut s. Thomas annotavit in p. p. q. 39. art.4. ad 1. Quemadmodum igitur hic syllogismus non valet: Homo est idem re cum animali: animal est idem re cum equo; ergo homo est idem re cum equo; ita nec iste valet. Paternitas est idem re cum essentia: et essentia idem re cum filiatione; ergo paternitas est idem re cum filiatione.

Ad secundum dico: eam maximam non esse veram universaliter, nisi quando aliqua sunt eadem uni tertio adaequate, sicut in mathematicis, ubi si duae lineae sint aequales uni tertiae, universaliter erunt aequales inter se, quia ibi est summa adaequatio.

At vero si dicas: homo et equus sunt idem re cum animali; ergo et inter se, non valet, quia homo et animal non sunt idem re adaequate; ita etiam essentia et paternitas non sunt idem adaequate, quia essentia ad plura se extendit. Nec est verum, istam maximam esse fundamentum totius discursus humani, si nullae addantur limitationes, alioqui frustra essent tot figurae, et modi syllogismorum, quibus explicatur, quomodo conjungi debeant duo extrema cum medio, ut possit concludi esse etiam inter se conjuncta. Adde, quod etiamsi illa maxima esset universaliter vera in rebus finitis, non propterea deberet esse vera in rebus finitis, non proptera deberet esse vera in Deo infinito: nam si anima rationalis quia spiritualis, naturaliter est in pluribus partibus corporis realiter distinctis, nec valet iste syllogismus: Manus et pedes sunt idem loco cum anima; sunt ergo idem loco inter se: quanto magis Deus, est infinitus Spiritus, poterit esse simul in pluribus suppositis.

Ad tertium: nego esse syllogismum expositorium: nam *haec essentia* habet se per modum termini communis, ut dictum est. Quare sicut non valet: Aliquis homo est Petrus: aliquis homo est Paulus: ergo Paulus est Petrus; ita non valet: Haec essentia est Pater: haec essentia est Filius; ergo Filius est Pater. Atque hactenus quidem de distinctione Trinitatis generatim disseruimus. Nunc speciatim de distinctione Patris a Filio disseremus, quae erat pars quarta propositae disputationis.

CAPUT XIX.

An Filius Dei sit autotheos.

Est nova quaedam haeresis, quae nescio an sit in re an solum in verbis. Genebrardus enim lib. 1. de Trin. refellit ex professo haeresim quam vocant Autotheanorum, idest, eorum qui dicunt, Christum esse Deum a seipso, non a Patre, et hanc haeresim tribuit Calvino et Bezae, et in praefatione eorum librorum suspicatur, Franciscum Stancarum auctorem primum hujus haeresis fuisse. Gulielmus etiam Lindanus in 2. Dialogo, quem inscribit, Dubitantius, et Petrus Canisius praefatione libri de s. Joanne Baptista, eumdem errorem Calvino attribuunt; ex quo errore aperte sequitur, aut Filium non distingui personaliter a Patre, qui est error Sabellii: aut certe distingui etiam natura, et non esse Filium Dei, sed aliud quoddam principium; qui error accedit proxime ad Manicheismum. Dicam igitur quid de tota hac re sentiam.

Primum in Stancaro nihil tale invenire potui; fateor tamen, me non legisse omnia ipsius opera, sed ea solum, quae de Trinitate, et Mediatore scripsit. Calvinum existimo quoad modum loquendi sine dubio errasse, et dedisse occasionem, ut de illo scriberentur, quae scripta sunt a nostris. Nam lib. 1. Inst. cap. 13. § 19. ita ait: *Nunc scriptores ecclesiastici Patrem Filii principium esse tradunt, nunc Filium a seipso et divinitatem, et essentiam habere asseverant.* Et infra. *Ergo cum de Filio sine Patris respectu simpliciter loquimur, bene et proprie Filium a se esse asserimus.* Et § 23. de Filio loquens: *Quomodo*, inquit, *Creator, qui omnibus esse dat, non erit a seipso, sed aliunde essentiam mutuabitur*? Et idem Calvinus in epist. ad Polon., et in lib. cont. Gentil., passim asserit Filium esse αὐτόθεον, hoc est, a seipso Deum, et improprie, et dure etiam dictum esse in Symbolo, Deum de Deo, lumen de lumine.

Sed quamquam haec ita se habeant; tamen dum rem ipsam excutio, et Calvini sententias diligenter considero, non facile audeo pronunciare, illum in hoc errore fuisse. Siquidem docet, Filium esse a se respectu essentiae, non respectu personae, et videtur dicere velle, personam esse genitam a Patre, essentiam non esse genitam, nec productam, sed esse a se ipsa, ita ut si a persona Filii removeas relationem ad Patrem, sola restet essentia, quae est a se ipsa.

Cur autem Calvinum ita sensisse credam, exponam breviter, non tam ut illum defendam, aut excusem, qui se tot suis haeresibus indignum reddidit, non modo defensione, sed etiam communione Catholicorum, quam ut ostendam non esse opus immorari in ista quaestione, cum in re non sit quaestio.

Primo Calvinus fatetur lib. 4. Inst. cap 13. § 13. unam numero naturam esse in tribus distinctis personis, et ibi dicit Filium a Patre genitum. At certe non est intelligibile, quomodo Filius sit a Patre, et habeat eamdem naturam cum Patre, et non habeat illam a Patre: nec enim Filius dici potest sola relatio, sed aliquid subsistens in natura divina.

Preterea ibidem § 23. aperte dicit, essentiam a Patre Filio esse communicatam: *Si in essentia*, inquit, *est discretio, respondeat, an non cum Filio eam communicaverit? hoc vero non potuit esse ex parte, quia dimidium fabricare Deum nefas esset. Adde, quod hoc modo faede lacerarent Dei essentiam: restat ut tota, et in solidum Patris et Filii sit communis.* Haec ille, qui rursum § 25. dicit, Filium esse sapientiam genitam, et Patrem esse fontem Deitatis.

Denique qui asserunt Filium a seipso habere essentiam, ideo errant, quia coguntur, vel facere Filium ingenitum, et eamdem personam cum Patre,

vel multiplicare essentias, vel certe distinguere essentiam a persona realiter. et sic introducere quaternitatem. At Calvinus lib. 1. Instit. cap. 13. § 19. Filium asserit genitum a Patre. et unam numero ponit essentiam in tribus personis. Item § 23. docet, essentiam Patris Filio communicatam esse. Denique § 25. non distinguit essentiam a personis realiter, sed solum ratione.

Secundo probo ex caussa, quae impulit Calvinum ad hanc sententiam. Caussa enim fuit, quia Valentinus Gentilis perpetuo jactabat solum Patrem esse αὐτόθεον et per hoc nomen intelligebat solum Patrem habere essentiam vere divinam. et increatam: Filium autem, et Spiritum sanctum habere aliam essentiam productam a Patre; et ideo quoad essentiam eos non esse autotheos. Calvinus igitur occurrere volens Valentino contrarium asseruit, nempe Filium esse autotheon quoad essentiam, idest, in eo sensu quo id a Valentino negabatur.

Tertio probo ex discipulorum ejus doctrina. Nam Beza in axiomat. de Trin., axiom. 14. dicit, Filium esse a Patre per ineffabilem totius essentiae communicationem ab aeterno: et tamen ipse etiam cum suo magistro facit Christum autotheon. Item Josias Simlerus, Calvini sectator in epist. ad Polon. defendit autusian Filii, et sic explicat suam et Calvini sententiam: *Non negamus*, inquit, *Filium habere essentiam a Deo Patre, sed essentiam genitam negamus*; quae Josiae sententia, non video, cur Catholica dicenda non sit.

Restat, ut modum loquendi Calvini qui dicit. Filium habere a se essentiam, simpliciter esse repudiandum, et contrario modo loquendum esse demonstremus. Primum igitur is loquendi modus pugnat cum verbo Dei: legimus enim Jo. 5. *Pater dedit Filio vitam habere in semetipso*. Et Jo. 6. *Ego vivo propter Patrem*: at si vitam dedit Pater Filio, certe et essentiam; idem enim Deo est esse et vivere. Item Matth. 11. *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo*. Cur non et essentia? Jo. 7. *Ego scio eum, quia ab ipso sum*. Et cap. 8. *Quae audivi ab eo haec loquor in mundo etc.* at non potest intelligi quomodo Pater tradiderit Filio scientiam, nisi tradendo essentiam, ut supra ex Augustino docuimus.

Pugnat secundo cum Conciliis. Nam omnia fere Concilia post Nicaenum receperunt Symbolum Nicaenum cum illis verbis *Deum de Deo, lumen de lumine*, ut Sardicense, Constantinopolitanum I. Ephesinum I. et omnia alia. At profecto est intolerabilis Calvini superbia, qui eam formam loquendi reprehendit, quam omnia Concilia primaria approbarunt. Nec dissimilis est in hac parte Calvinus Arianis: Nam in Concilio Aquiliensi s. Ambrosius numquam potuit extorquere a duobus haereticis Arianis ut dicerent, Filium esse Deum verum de Deo vero: semper enim illi respondebant, Filium esse verum unigenitum, veri Dei Filium, et similia: numquam autem Deum de Deo vero, etiamsi forte centies interrogati sint. Et a Calvino in Concilio Lausanensi numquam potuisse extorqueri ut fateretur, Filium esse Deum de Deo, refert Petrus Carolus, qui interfuit, in epist. ad Card. Lotharing.

Pugnat tertio cum doctrina Patrum. Nam Gregorius taumaturgus in suo Symbolo dicit, Filium esse Deum ex Deo. Et ante eum Justinus init. lib. de rec. Fid. confess.: *Pater*, inquit, *innascibiliter habet essentiam, Filius nascibiliter*. Epiphanius haer. 69. vocat Filium Deum de Deo. Hilarius init. lib. 4. de Trin.: *Nihil*, inquit, *nisi natum habet Filius, idest, omnia habet propter nativitatem*. Augustinus tract. 31. in Jo. *Quidquid*, inquit, *est Filius, de illo est, cujus est Filius*; *ideo Dominum Jesum dicimus Deum de Deo, lumen de lumine*.

Pugnat quarto cum ratione, et cum ipsa Calvini sententia. Nam si ipse asserit, Patrem communicasse Filio essentiam; quomodo potest vere dicere, Filium habere a se essentiam? Item, si dicit, Filium esse productum a Patre; quomodo potest negare, essentiam et vitam in Filio esse a Patre? nec enim Filius dicitur sola proprietas, sed integra hypostasis.

Adde, quod rationes ejus nihil valent. Nam primo Calvinus dicit, se moveri Patrum auctoritate, qui interdum dicunt Filium a se ipso esse. Citat autem Augustinum in ps. 109. et Cyrillum lib. 7. Trinit. qui dicunt, Patrem et Filium esse unum principium. Ex quo videtur sequi, tam Patrem, quam Filium carere principio, et proinde esse a se. Item citat Augustinum qui in psal. 68. init., et tract. 39 in Jo. ait, Filium ad Patrem dici, Deum autem ad seipsum, sicut Pater ad Filium dicitur Pater, ad se dicitur Deus.

Sed ista argumenta nihil concludunt. Nam Patrem et Filium esse dicimus unum principium respectu creaturarum; cum quo tamen cohaeret, ut Pater sit principium sine principio, Filius principium de principio, ut idem Augustinus explicat tract. 39. in Jo. ubi exponens illud: *Tu quis es? principium qui et loquor vobis*, dicit, Filium esse principium, sed de principio, sicut est Deus de Deo, lumen de lumine. Nec est idem, Filium esse Deum ad se, et Deum a se. Nam illud primum significat nomen Dei non esse relativum, et tamen convenire Filio: et hoc Augustinus dicit, et verum dicit. quia etiamsi Filius sit relativum, tamen est relativum subsistens, divinum, et proinde essentiam includens, quae absoluta est. At vero Filium esse Deum a se, significat, Filium Dei non esse Filium Dei, sed ingenitum, quod Augustinus nunquam dixit, sed Calvinus falso illi attribuit.

Secunda ratio Calvini est, quia si Filius non haberet a se essentiam, esset precario Deus, imo Deus titularis, et re ipsa similis creaturis, quae aliunde suum esse accipiunt.

Respondeo: hoc argumentum bene concludere contra Gentilem, qui ideo dicebat, Filium non habere a seipso essentiam, quia putabat ipsum habere essentiam quamdam creatam a Patre. At contra nos nihil valent illae consequentiae: nam etsi dicamus, Filium a Patre habere essentiam tamen dicimus eam habere per necessariam, et naturalem communicationem; et ideo non esse precario, sed naturaliter Deum. Item dicimus, eum a Patre accipere eamdem essentiam, quam habet Pater, et ideo non esse titularem, sed verum et realem Deum.

Tertia ratio est, quia Filius dicitur Jehova sicut

Pater, et hoc nomen significat ipsum Esse, seu fontem essendi, et proinde a seipso est quoad essentiam.

Respondeo: hoc etiam argumentum contra Gentilem bene concludere, quia si Filius est fons essentiae: non ergo habet essentiam derivatam ab alia essentia, sed habet illam unam essentiam, a qua pendent omnes essentiae: tamen sicut dicitur Deus de Deo, et principium de principio, sic potest dici fons essendi de fonte essendi, ut b. Augustinus dicit in lib. 7. de Trinit. cap. 2. et lib. 15. cap. 14. ubi ait de Filio *Deus de Deo, lumen de lumine, sapientia de sapientia, essentia de essentia*; et tamen Patrem et Filium unum esse Deum, unum lumen, unam sapientiam, unam essentiam. Ubi tamen observandum est, eum accepisse nomina abstracta pro concretis, cum dixit essentiam de essentia, sapientiam de sapientia.

Addendum est hoc loco, tam Patrem, quam Filium posse dici *αὐτόθεον*, sed alio sensu quam acceperint Valentinus et Calvinus hoc vocabulum. Nam si *αὐτόθεος* significaret eum, qui est Deus a seipso, ut illi existimant, certe nec Pater, nec Filius posset dici *αὐτόθεος*: nam Filius non est Deus a se, sed a Patre: Pater etiam non est Deus a se, sed a nullo; esse enim a se, est productum esse a se, Pater autem est simpliciter ingenitus, et improductus. Nec probanda est forma loquendi Lactantii, qui lib. 1. cap. 7. dicit, Deum a seipso esse procreatum: at potest *αὐτόθεος* significare eum qui est ipse Deus, idest, verissime Deus: quomodo dicimus, haec est ipsa veritas. et Graeci dicunt *αὐταλήθεια* item *αὐτάδελφος proprius*. seu *germanus frater*, *αὐτεξούσιος proprii juris* et in hac significatione Epiphanius haeres. 69. vocat Filium Dei *αὐτοτέλειον*, et *αὐτόθεον* idest, *vere perfectum, et vere Deum.*

CAPUT XX.

De processione Spiritus sancti a Filio.

Restat pars postrema disputationis de distinctione personarum, in qua explicanda est distinctio, et processio Spiritus sancti a Filio, quae controversia necessario tractanda est, tum propter Armenos, Graecos, Ruthenos, Moscos, et alios qui adhuc in errore perseverant; tum etiam propter novos Arianos. Nam Valentinus Gentilis prothesi 36. et 37. solum Patrem vult esse essentiatorem Filii et Spiritus sancti.

Et quoniam Graeci non solum non credunt Spiritum sanctum a Filio procedere, sed etiam conqueruntur, Latinos ad Symbolum addidisse particulam *Filioque* sine consensu ipsorum; tria tractanda erunt. Primo, de origine hujus haeresis et schismatis, et de tempore illius additionis factae. Tertio, an potuerint et debuerint Latini addere ad Symbolum illam particulam.

Vide de tota re Magistrum cum Doctoribus lib. 1. d.11. Anselmum in lib. de process. Spir. sancti. Beatum Thomam in Opusc. de error. Graec.: et de pot. q. 10. art. 4. et 5. Richardum Armachanum lib. 6. quaest. Armenicarum. Gennadium Scholarium in Opusc. pro Latin. cap. 1. et Hugonem Etherianum de process. Spir. sancti Denique Bessarionem in Orat. dogmat, et Concilium Florentinum.

CAPUT XXI.

De origine hujus haeresis.

Primus auctor hujus haeresis videtur fuisse Theodoretus (qui tamen postea in Concilio Chalcedonensi opera s. Leonis papae, Ecclesiae reconciliatus est, et in suam sedem ex qua pulsus fuerat restitutus) cum aliis qui Nestorio favebant circa annum Domini 430. Nam quod in Prolegomenis V. Synodi quidam Justinianus episcopus Siciliae in epistola ad Petrum asserit, Macedonium docuisse, Spiritum sanctum a solo Patre spirari, non est ullo modo probabile. Nam Macedonius de Spiritu sancto cum Arianis sentiebat, teste Augustino, de haeres. cap. 52. Ariani autem Spiritum sanctum Filii creaturam dicebant, ut s. Basilius testatur lib. 2. in Eunom., ubi dicit, Arianos ex eo probare solitos, Filium esse Patre minorem, quod Pater creaverit Deum quemdam parvum, hoc est, Filium: Filius autem non potuerit creare Deum, nec magnum, nec parvum, sed Spiritum sanctum produxerit, qui nullo modo est Deus.

Adde, quod Concilium secundum congregatum est contra Macedonium, et tamen in Symbolo posuit ex Patre procedentem. Sed fortasse incorrectum textum habemus illius epistolae, et pro *spirat* Macedonius a solo Patre Spiritum sanctum, legendum est *separat*. Separabat enim spiritum Macedonius a solo Patre, quia solius Filii volebat illum esse facturam.

Exstant igitur refutationes anathematismorum s. Cyrilli per Theodoretum editae, tam in tomis Conciliorum, quam in operibus s. Cyrilli, in quibus refutationibus cap. 9. diserte Theodoretus dicit, Spiritum sanctum nec esse a Filio, nec per Filium, sed a solo Patre. Exstat etiam in tomis Conciliorum et in operibus s. Cyrilli, et in Concilio Ephesino nuper edito, tom. 2. cap. 37. Symbolum Nestorianum, in quo etiam habetur, Spiritum sanctum non habere per Filium suam subsistentiam, sed a solo Patre esse.

Quia tamen hoc obiter Nestoriani dixerant, et alia erat caussa quae tunc serio agebatur, non videtur iste error altius radices tunc egisse: nulli enim inveniuntur, qui de hac re tractent usque ad annum Domini 767. Hoc autem anno, scribit Ado Viennensis in Chronico, celebratum fuisse magnum Concilium Gentiliaci, et disputatum coram Pipino rege, Caroli Magni patre, inter Romanos et Graecos de Trinitate et imaginibus, cujus disputationis, et Concilii meminerunt etiam Rhegino, Sigebertus, et abbas Urspergensis in Chronico. Nec videtur ulla potuisse tractari alia quaestio inter Graecos et Latinos de Trinitate, quam de processione Spiritus sancti: non enim alia controversia est, nec fuit inter Graecos et Latinos de Trinitate.

Post annos deinde circiter centum tempore Nicolai I. qui sedit anno 860, Graeci apertius cum

Latinis de hac re contendere coeperunt. Nam eo tempore Theophylactus floruit, qui in cap. 3. Jo. scribens, nominatim arguit Latinos, quod credant Spiritum sanctum ex Filio procedere. Et Joannes Diaconus, qui eodem tempore vixit, lib. 4. vitae s. Gregorii cap. 75. dicit, Graecos vertisse in graecam linguam Dialogos s. Gregorii, et abrasisse illam particulam *Filioque procedit.*

Caeterum post alios 200. annos, idest, anno 1054. tempore Leonis IX. perfectum schisma coepit, adeo ut antea solum semina jacta videantur. Hoc enim anno. imperante Constantino X. qui dicebatur Monomachus; patriarcha constantinopolitanus Michäel nomine, cupiens universalis patriarcha reipsa fieri, cujus dignitatis nomen jamdiu sibi usurpaverant ejus praedecessores, promulgare coepit, romanum pontificem et omnes alios Latinos excommunicatos esse, quod contra decretum Concilii Ephesini ad Symbolum aliquid addidissent: Romano autem episcopo dejecto de prima sede, ad se primatum Ecclesiae jure pertinere, qui post romanum primus esset. Nec id solum tunc Graeci fecerunt, sed etiam omnes ecclesias Latinorum, quae in eorum ditione erant, claudi jusserunt. Imperator etiam praemium constituit iis, qui contra Latinos aliquid scriberent.

Haec ita esse, cognosci potest ex epistolis Leonis IX. ad imperatorem Constantinum, et patriarcham Michäelem: item ex Anselmo, qui illo ipso saeculo scripsit librum suum de processione Spiritus sancti contra Graecos. Item ex Sigeberto in Chronico anni 1054. et ex s. Antonino in hist. part. 3. tom. 22. cap. 13. § 11. Haec de origine hujus schismatis. Quando autem additum sit ad Symbolum illud *Filioque*, non est plane certum. Antoninus loco citato § 10. dicit, Nicolao I. objectum fuisse a Graecis, quod addidisset ad Symbolum: sed in historiis antiquis hoc non invenitur, et praeterea in Concilio Florentino sess. 7. Andreas episcopus Coloss. qui partes Latinorum tuebatur, asseruit, Graecos Nicolao id non objecisse, cum tamen quaererent omnes occasiones eum laedendi. Denique certum est, additionem hanc multo esse antiquiorem. Idem Andreas ibidem dicit, tempore VI. Synodi, idest, post annum Domini 600. hanc additionem factam esse a romano pontifice in Concilio ingenti Latinorum Patrum, propter dissensiones quasdam exortas in Gallia et in Hispania.

Et quamvis non possimus certo notare annum, aut pontificem certum, tamen videtur omnino hoc tempore id esse factum. Nam in Concilio Toletano VIII. recitatur Symbolum cum hac additione. Fuit autem celebratum hoc Concilium circa annum Domini 653. et ante hoc tempus non invenitur Symbolum Constantinopolitanum cum tali additione: nam in Concilio Toletano III. celebrato anno 589. legitur Symbolum sine ulla additione. Signum etiam hujus rei est illa quaestio, quam diximus tractatam inter Graecos et Latinos in Concilio Gentiliacensi: quia enim Ecclesia latina jam coeperat uti Symbolo cum additione, Graeci quaestionem moverunt. Signum etiam hujus rei est, quod in VII. Synodo generali act. 7. idem Symbolum cum additione recitatur. Sciendum est autem, additionem illam receptam fuisse in Hispania et Gallia, antequam Romae a summo pontifice reciperetur. Extat enim in Vaticana Bibliotheca post epistolas pontificum a Cresconio collectas, collatio habita inter Leonem III. pontificem et legatos Caroli Magni, in qua legati illi referunt, in Galliis cantari Symbolum cum particula *Filioque*, et a pontifice petunt, ut ipse id approbet, et Romae eodem modo cantari jubeat. Congruit vero hoc totum cum Adonis Chronico et annalibus Francorum ab Annonio, ut creditur, scriptis, in quibus habemus anno 809. celebratum Concilium Aquisgrani de processione Spiritus sancti, et inde missam legationem ad Leonem pontificem.

Quod autem quidam dicunt, additam hanc particulam fuisse in Concilio Romano a Damaso papa illo ipso tempore, quo celebratum est Concilium I. Constantinopolitanum: quae duo Concilia unum Concilium generale efficiunt: non video quemadmodum recte defendi possit. Exstat quidem inter opera sancti Hieronymi Symbolum quoddam sub nomine Damasi, in quo haec particula habetur. Sed non quaerimus, quis in suo Symbolo posuerit, Spiritum sanctum ex Filio procedere, sed quis id addiderit Symbolo Constantinopolitano: non fuisse autem Damasum, his argumentis probamus. Nam si ita esset; cur nulla hujus rei mentio inveniretur, vel in primo tomo Conciliorum. vel lib. 9. cap. 16. dist. tripartitae? Quomodo Theodoretus, vir plane doctissimus, et qui in historia sua inseruit epistolas Concilii Constantinopolitani ad Damasum, et Damasi ad Concilium, additionem istam ignorasset? Ignorasse enim eum ejusmodi additionem ex eo colligitur, quod tam audacter scripsit, Spiritum sanctum ex Filio non procedere.

Cur item Leo papa III, Symbolum Costantinopolitanum, ut refert Petrus Lombardus lib. 1. Sent. dist. 11. in argentea tabula sine illa additione scribi jussit? Ignoravit fortasse Leo acta praedecessoris? an voluit contrarium potius definire? Cur ab eodem petunt legati Caroli Magni, ut Symbolum cum ea particula recipient? Cur Concilium Toletanum III. sine illa additione Symbolum recitavit, si tanto antea in Symbolo locum suum illa additio obtinuerat? Cur denique Graeci non ante annum 600. quaestionem moverunt? et quo colore dicere ausi sunt, Latinos peccasse contra canones Concilii III, illius particulae adjectione, si ea in Concilio II. addita fuerat? Maneat igitur quod supra diximus, post annum Domini 600. additionem illam esse factam.

CAPUT XXII.

Ex Scripturis ostenditur, Spiritum a Filio procedere.

Jam igitur quod Spiritus sanctus a Filio procedat, primum ex Scripturis demonstrandum est. Ait Dominus Jo. 16. *Omnia quae habet Pater mea sunt.* Et Jo. 17. *Omnia tua mea sunt.* Ex quibus verbis ita concludi potest argumentum. Quidquid Pater habet, habet etiam et Filius, excepta solum relatione paternitatis, ut Augustinus exponit: sed Pater habet esse principium Spiritus sancti; ergo

et Filius id ipsum habet. Unde Augustinus lib. 5. Trin. cap.14.: *Filius*, inquit, *est hoc omnino quod Pater, non tamen Pater, quia iste Filius, ille Pater*. Ubi Augustinus sequutus verba Domini docet Filium esse omnino idem cum Patre, excepta relatione paternitatis; ex quo manifeste sequitur, esse etiam Filium spiratorem Spiritus sancti; nam hoc non est esse patrem, et tamen habet hoc Pater, ut sit spirator.

Deinde si Pater et Filius non haberent omnia communia, excepta relatione opposita, distinguerentur plus quam relatione et proinde distinguerentur substantia: nam Pater ut spirator non est relativum ad Filium; ergo si ut spirator distinguitur a Filio, distinguitur per spirationem, non ut relatio est, sed ut est forma quaedam in Patre subsistens; proinde Pater et Filius in substantia differunt, quae est haeresis Ariana.

Secundo probatur ex illis verbis ejusdem capitis; *Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, et annunciabit vobis*. Quid, quaeso, accipiet a Filio Spiritus nisi scientiam? nam paulo ante dixit, non a seipso loquetur, sed quaecumque audiet loquetur, et de scientia exponunt Chrysost. Cyrill. et Augustin. necnon etiam Theophylactus, et Eutymius. Quomodo autem potest Spiritus accipere a Filio scientiam, nisi accipiendo ab illo essentiam? quidquid enim aliud dicatur, fiet Spiritus sanctus creatura.

Insinuant duas solutiones Theophylactus et Eutymius. Primum dicunt, Spiritum accipere de scientia Filii, quia nihil docet contrarium iis quae docuit Filius. Deinde addunt, illud *de meo* significare de meo thesauro, qui est Pater; ac si Filius diceret, *inde Spiritus accipiet, unde ego accepi*.

At certe prima solutio non quadrat: nam non solum Christus dicit *accipiet de meo*, sed etiam dicit *non loquetur a semetipso*; ubi aperte indicat, scientiam Spiritus sancti non esse illi a se ipso, sed a Patre et Filio. Secunda solutio etiam non quadrat: nam thesaurus scientiae in Deo non est persona Patris praecisise ut persona, sed essentia divina, quae est communis Patri et Filio: nam et thesaurus et scientia perfectionem absolutam significant, quae sine dubio ipsa essentia est. Quocirca b. Paulus de Filio dicit Coloss. 2. *Christi Jesu in quo sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae absconditi*; Spiritus ergo accipiens de hoc thesauro, accipit necessario de re communi Patri et Filio: et proinde non magis ab uno accipit, quam ab alio; unde Didymus lib. 2. et Cyrillus in hunc locum fatentur, hinc deduci Spiritum a Filio esse.

Sed petes: cur dixit *de meo*, et non potius *meam essentiam*, seu *sapientiam accipiet?* et cur ait in futuro *accipiet*, et non potius in praeterito *accepit?* Respondeo: dixit *de meo*, quia procedens de Filio Spiritus sanctus, non totum id quod est in Filio accepit; non enim filiationem accepit, sed essentiam, ex qua et filiatione constituitur Filius secundum modum nostrum concipiendi. Et haec indicavit ipse Dominus cum ait: *Omnia quae habet Pater mea sunt, ideo dixi, quia de meo accipiet*, dest, accipiet id quod est commune mihi et Patri, non autem propria utriusque. Cur autem dixerit in futuro, ratio est, quia acceptio illa aeterna est, et continet in se virtute omnia tempora, et ad omnia tempora accommodari potest; unde sanctus Augustinus exponens hunc locum sic ait: *Erit, fuit, est. Erit, quia nunquam deerit; fuit, quia nunquam defuit; est, quia semper est*. Itaque cum omnia tempora in aeternitate contineantur, et omnes propositiones de rebus aeternis verae sint, quocumque tempore exprimantur, Scriptura varia tempora exprimit, prout res de qua agitur postulat: hoc autem loco describitur Spiritus sanctus tamquam legatus a Patre et Filio mittendus ad apostolos: legati autem tunc solent instrui, quando mittuntur; ideo dicit *quaecumque audiet*, *et de meo accipiet*.

Tertio probatur ex eodem textu, ubi legimus: *Si non abiero, Paracletus non veniet ad vos, si autem abiero, mittam eum ad vos*. Et cap. 15. *Cum venerit Paracletus, quem ego mittam vobis a Patre*. Omnis missio aut est per imperium, quomodo mittuntur servi a dominis, aut per consilium, quomodo mitti dicuntur qui instruuntur a sapientioribus, ut cum mittuntur aegroti a medico ad capiendam medicinam; aut per naturalem productionem, quomodo arbores mittere dicuntur radices, emittere flores etc. Certum autem est, Spiritum sanctum non posse mitti ut servum, vel ignorantem a potentiore vel sapientiore: constat enim inter nos et Graecos, Spiritum sanctum esse Deum; ergo missio ejus erit intelligenda secundum productionem. Et hoc idem confirmatur ex Augustino lib. 4. Trin. cap. 19. 20. et seq., qui dicit, Filium mitti, esse Filium nasci, Spiritum sanctum mitti, esse Spiritum sanctum procedere.

Respondent Graeci: missionem Spiritus sancti per Filium, vel a Filio non significare processionem, quoad internam subsistentiam, sed missionem externam ad creaturam per donorum largitionem: et quoniam etiam Filius donat hominibus gratiam, Fidem, spem, charitatem, ideo dicitur dare, seu mittere Spiritum sanctum, quia nimirum dat dona, quae dicuntur Spiritus sancti.

At certe quando dicitur dari seu mitti Spiritus sanctus, non solum dantur dona creata, sed cum donis illis datur etiam vere, et mittitur Spiritus sanctus: et contrarium asserere est manifestus error. Nam Rom. 5. dicitur: *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis*. Ubi vides aperte distingui Spiritum sanctum et dona ejus, et utrumque dari. Item 1. Corinth. 6. *Membra vestra templum sunt Spiritus sancti qui in vobis est, quem habetis a Deo*. Et infra: *Portate Deum in corpore vestro*. At certe dona Spiritus sancti non sunt Deus, neque illis debetur templum. Et 1. Jo. 4. *Qui manet in charitate, in Deo manet, et Deus in eo*; ergo non sola charitas in nobis manet, quae non est Deus, sed manet vere ipse Deus. Denique quae dicuntur Jo. 16. *Si non abiero, Paracletus non veniet ad vos, et si abiero, mittam eum ad vos*. Et Jo. 14. *Alium Paracletum dabit vobis etc*. nonnisi absurdissime exponentur de donis: dona enim nec veniunt, nec

mittuntur, nec possunt conferri cum Christo, ut unus Paracletus cum alio.

Accedat auctoritas Patrum. Ambrosii lib. 1. de Spir. sancto cap. 4. et 5. Augustini lib. 15. Trin. cap. 26, Chrysostomi in cap. 5. ad Rom. Cyrilli in cap. 16. Jo. qui omnes ipsum Deum Spiritum sanctum a Filio mitti docent.

Accedat postremo manifestissima ratio: nam si ideo diceretur mitti Spiritus a Filio, quia Filius est auctor donorum, posset etiam dici mitti Pater a Filio, immo et Pater et Filius a Spiritu sancto, quia quaelibet persona est auctor omnium donorum. Item si mitti Spiritum a Filio esset mitti dona ejus, etiam cum legimus Filium a Patre missum in mundum, possent qui id non credunt respondere, non esse missum vere Filium, sed aliquod donum creatum, et sic evacuaretur mysterium Incarnationis.

Fortasse dicent: venire quidem ad nos ipsum Spiritum sanctum, sed dici mitti a Filio, quia ille fuit caussa suis meritis, ut ad nos veniret Spiritus sanctus. Sed hoc modo posset etiam dici, mitti Patrem a Filio; nam suis meritis fuit etiam caussa, ut ad nos Pater veniret, juxta illud Jo. 14. *Si quis diligit me, sermonem meum servabit, et Pater meus diliget eum, et ad eum veniemus.* Pari ratione si dicant, a Filio mitti Spiritum sanctum, quia Filius consentit ut veniat: eodem modo dicam, Patrem a Filio et Spiritu sancto mitti.

Nec obstat quod Isai. 48. et 61. dicitur Filius a Spiritu mitti, a quo tamen non procedit. Nam Filius mittitur a Spiritu, quatenus homo est, secundum quam formam vere Filius a Spiritu sancto est, ut a caussa activa. Id patet Luc. 4. *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me, evangelizare pauperibus misit me.* Secundum eam formam igitur Spiritus misit Filium, secundum quam est super eum, et illum unxit. Quae cum ita sint, aut oportet ex Evangelio delere illa verba Christi de Spiritu sancto *ego mittam eum*, aut certe concedendum est, Spiritum sanctum a Filio procedere per internam atque aeternam hypostasis ejus productionem.

Cur autem dicat Filius *mittam* in futuro, cum tamen processio sit aeterna, facile potest explicari: nam missio duplicem relationem importat, unam ad eum qui mittit, alteram ad eum ad quem mittit. Quantum ad primam relationem, missio est aeterna, et de omni tempore verificari potest, at quantum ad secundam, est temporalis. Mittitur enim Spiritus sanctus ad homines, quando incipit in eis esse novo modo, idest, per cognitionem et amorem, idest, quando incipit cognosci, et amari per infusa ab ipso dona. Quoniam ergo ista missio quoad terminum ad quem futura erat, quoad terminum a quo semper fuit, est et erit; ideo dictum est *mittam*, sic enim est vera propositio quoad totam rationem missionis.

Quarto probatur ex illo Jo. 20. *insufflavit et dixit, accipite Spiritum sanctum.* Hac enim caeremonia, ut exponunt August. lib. 3. in Maxim. cap. 14. et Cyrillus lib. 12. in Jo. cap. 56. significare voluit Christus, a se procedere Spiritum sanctum. Theophylactus quidem scribens in cap. 3. Jo. ridet hoc argumentum, sed quam bene, ipse viderit: nam nullam ipse ejus caeremoniae caussam reddere potest. Et praeterea, ipso doctiores, sanctiores, et antiquiores sunt Cyrillus et Augustinus, qui hoc argumento utuntur. Nec dubito, quin ridendus sit ipse, non modo a Latinis, si Augustinum ridere voluerit, sed etiam a Graecis, si Cyrillum.

Quinto probatur ex illo Rom. 8. *Si quis spiritum Christi non habet, hic non est ejus.* Et Galat. 4. *Quoniam estis Filii Dei, misit Deus spiritum Filii sui in corda vestra clamantem, Abba Pater.* Cur enim dicitur Spiritus sanctus spiritus Filii? certe non quia est servus ejus, vel quia est frater ejus, sed quia spiratur ab eo, quomodo etiam dicitur spiritus Patris. Rom. 8. *Si spiritus ejus qui suscitavit Jesum etc.* Et Matth. 10. *Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis.*

Dicent fortasse: vocari Spiritum sanctum spiritum Filii, quia simul cum illo a Patre procedit, vel quia est similis illi, aut alia de caussa, non autem quia spiratur a Filio. At si ita est, cur non posset eadem ratione dici Christus filius, aut verbum Spiritus sancti; quod tamen nusquam legimus. Nec potest responderi, Filium habere relationem ad Patrem, et verbum ad dicentem: nam etiam Spiritus habet relationem ad spirantem. Sicut ergo Spiritus sanctus, licet a Filio non spiretur, potest dici spiritus Filii, quia est illi similis in essentia, et cum eo simul a Patre procedit: ita quoque Filius, licet a Spiritu sancto non generetur, poterit dici Filius Spiritus sancti, quia est illi similis in essentia, et cum eo simul a Patre procedit. Atque hoc argumentum tanti fecit s. Augustinus, ut tract. 99. in Jo. hoc solo argumento contentus fuerit ad probandum, Spiritum sanctum a Filio procedere.

CAPUT XXIII.

Idem probatur testimoniis Conciliorum.

Non possum equidem satis mirari, qua fronte Hieremias, qui se patriarcham oecumenicum appellat, nuper in censura sua ad confessionem Lutheranorum scribere ausus sit, a Nicaena Synodo et omnibus aliis consequentibus generalibus Conciliis definitum esse, Spiritum sanctum ex solo Patre procedere. Sic enim ipse loquitur in ipso 1. cap. Censurae: *Nicaena Synodus, et reliquae cum ea consentientes, omnes decreverunt; Spiritum sanctum ex ipso solo Patre procedere.* Haec ille. Quod si mendacium non est, non video quid unquam mendacium appellari poterit.

Ac ne forte suspicemur, reconditum aliquem canonem esse, in quo ejusmodi decretum habeatur, subjungit idem Hieremias: *Quod quidem sacra illa et incorrupta Fidei Christianae confessio, sacrum, inquam, Symbolum, hoc ita esse disertissimis verbis explicat; Spiritum scilicet sanctum ex solo Patre procedere: quam quidem sententiam a trecentis decem et octo plenis Deo Patribus, in Nicaena primum Synodo, deinde in Constantinopolitana a 150. confirmata: reliquae item universales quinque Synodi, nihil addentes, nihil detrahentes, verum in idem plane uno Spiritu sancto conspirantes obsignarunt.* Haec ille.

Consulamus ergo Symbolum Nicaenum, ac videamus, an disertissimis verbis doceat, Spiritum sanctum ex solo Patre procedere. Integrum Symbolum Nicaenum recitant ex Graecis Cyrillus lib. 1. de Trin. et in lib. de explicat. Symb.; ex Latinis Ruffinus lib. 10. hist. cap. 6. nihil autem aliud in eo Symbolo legitur de Spiritu sancto quam haec sententia, καὶ εἰς τὸ ἅγιον πνεῦμα: *et in Spiritum sanctum*. Testatur autem Nazianzenus in epist. 2. ad Celidonium, Nicaenam Synodum non tradidisse perfectam doctrinam de Spiritu sancto, propterea quod nondum exorta erat quaestio de Spiritu sancto. Viderit ergo Hieremias, in quo Symbolo Nicaeno legerit, Spiritum sanctum ex solo Patre procedere.

Porro Concilium Costantinopolitanum Symbolo addit illa verba *Qui ex Patre procedit* ; sed non ait disertissimis verbis, ut Hieremias loquitur,qui ex solo Patre procedit: illa enim particula *solo* adjectio est Hieremiae, non Concilii proprium verbum.Cur autem Concilium non adjecerit *ex Filio*, sed satis esse censuerit dicere, qui ex Patre procedit, ratio est certissima, quia eo tempore dubium non erat, an Spiritus ex Filio procederet: id enim haeretici concedebant, ut constat ex Basilio lib. 2. in Eunom. sed dubium erat de Patre, a quo alienum omnino Spiritum sanctum,tanquam solius Filii creaturam haeretici esse dicebant. Concilium igitur ut remedium morbo adferret, id posuit in Symbolo,quod necesse erat.

His ergo omissis, proferamus nos Concilia, quae Spiritum sanctum a Filio procedere testantur. Primum Alexandriae Concilium celebratum est , ex quo Concilio scribit Cyrillus epistolam ad Nestorium, in qua haec sunt verba: *Spiritus appellatus est veritatis; et veritas Christus est, unde et ab isto similiter, sicut ex Patre procedit*. Habetur haec epist. in Concilio Ephesino Thom 1. cap.14. et est approbata, tam ab ipso Concilio Ephesino , quam a IV. Synodo act. 5. et a V. Synodo act. ult. et a VI. Synodo act. 17. et a VII. Synodo act.7.

Habemus igitur quinque generalia Concilia apud Graecos celebrata, quae sententiam illam recipiunt a ertissimam et clarissimam.Spiritus sanctus a Filio, sicut a Patre procedit: quid igitur jam quaerunt? quid postulant?Quid, quod rursum in Concilio VII. generali act. 7. Symbolum legitur cum hac additione *Filioque*; et tamen illud Concilium maxima ex parte Graecorum fuit?

Graeci quidem in Concilio Florentino sess. 5. et 7. dicebant. in suis codicibus non ita haberi,tamen Latini protulerunt exemplum antiquissimum, et ubi nullum erat vestigium corruptionis, et preterea citaverunt historicum antiquum testem hujus rei : et certum est, nunquam fuisse morem Latinorum corrumpendi libros, sed Graecorum.

Sed objicies: si in hoc Concilo fuisset receptum Symbolum cum particula *Filioque*; quomodo sanctus Joannes Damascenus, qui tempore hujus Concilii vixit, tam aperte negasset Spiritum a Filio procedere lib. 1. de Fide cap. 11. Respondeo:probabile esse, Damascenum obiisse ante Concilium VII. nam florebat maxime tempore Leonis III. ut patet ex 2. Orat. de cult. imag., et Synodus celebrata est annis 48. post mortem Leonis. Unde ipse in suis operibus non citat Concilia, nisi usque ad sextum. Deinde etiamsi ad tempus VII. Synodi fortasse pervenerit; tamen sine dubio libros illos de Fide antea scripsit, ut aperte colligitur ex act. 6. Concilii Nicaeni II.

Jam vero praeter Concilia ista graeca , extant etiam permulta celebrata apud Latinos. Ac primum apud Barum Concilium est celebratum a Graecis simul et Latinis tempore Urbani II. paulo post inchoatum schisma circa annum 1090. in quo Anselmus evidentissimis rationibus Graecos convicit. Meminit hujus Concilii ipse Anselmus lib. de process. Spir. sancti cap 4. et fusius rem totam narrat auctor vitae Anselmi lib. 2. qui in eodem Concilio interfuit.

Secundum est Concilium Lateranense sub Innocent. III. anno 1215. ubi etiam in 1. cap. definitum est, Spiritum sanctum a patre, Filioque procedere, et in Concilio interfuerunt Graeci, et consenserunt, ut patet ex cap. 4. ejusdem Concilii.

Tertium Concilium est Lugdunense sub Gregorio X. anno 1273. ubi Graeci interfuerunt, et omnibus consentientibus,cantatum est Symbolum cum additione *Filioque* ter graece, ter latine. Exstat definitio hujus Concilii in Sexto decret. tit 1. cap. 1.

Quartum Concilium est Florentinum anno 1438. ubi rursum idem est definitum post longissimas disputationes, consentientibus Graecis et Latinis.

Adde Concilia Toletana I. cap. 21. III. cap. 1. IV. cap. 1. VIII. cap. 1. et XI. cap.1. quae omnia celebrata sunt ante dissidium Graecorum,nimirum ante annum Domini 700.Ex his apparet non solum sententia Ecclesiae, sed etiam Graecorum pertinacia et levitas, qui toties victi disputationibus, semper ad vomitum redierunt.

CAPUT XXIV.

Idem probatur ex Patribus latinis.

Proferemus nunc testimonia Patrum latinorum, qui floruerunt doctrina, et sanctitate ante schisma et litem Graecorum ; quos nolle recipere, nimis magna temeritas est.tum quia nulla est caussa cur debeant recipi Graeci et non Latini, si sint ejusdem antiquitatis, eruditionis et sanctitatis; tum etiam, quia videmus Concilium Ephesinum allegasse ad probandum dogma Ecclesiasticum, et Latinos, et Graecos, nimirum, Felicem , Julium, Cyprianum, Ambrosium, latinos; Basilium, Nyssenum, Nazianzenum, Athanasium, graecos; ut testatur Vincentius Lirinensis prope finem sui Opusculi. Item constat V. VI. et VII. Synodum pariter adduxisse testimonia Graecorum et Latinorum, quod etiam facit Basilius lib. de Spir. sancto cap. 29. et Augustinus lib. 1. et 2. in Julian. uterque enim profert testimonia Graecorum pariter et Latinorum.

Qui sunt igitur isti Graeci novelli, qui sanctos Patres latinos, etiamsi antissiquimos,et probatissimos nihili faciunt? nonne vident hac ratione se

schismatis accusare antiquissimam Ecclesiam? vel potius docere, nunquam Graecos cum Latinis conjunctos fuisse? at certe aliud testantur acta septem generalium Conciliorum, ubi summam videmus Latinorum Graecorumque concordiam. Sed novi isti doctores non solum a doctrina, sed etiam a moribus veteris Ecclesiae longissime recesserunt.

Primus igitur ex Latinis est Tertullianus, qui lib. cont. Prax. cap. 4. *Spiritum non aliunde puto*, inquit, *quam a Patre per Filium.* Ad hunc locum Graeci responderent, se non negare Spiritum sanctum procedere per Filium, sed a Filio. Nam, ut docet Bessarion in fin. Orat. dogmat. Graeci admittunt illud *per Filium* sed exponunt tribus modis. Primo, quod *per Filium* addatur ad denotandam relationem ad Patrem. Secundo, ad denotandam consubstantialitatem Patris et Filii. Tertio, quia *Per* solet accipi pro *Cum* et citant nescio quem poetam.

At prima et secunda evasio frigidissimae sunt: nam eodem modo liceret etiam dicere, Filium procedere a Spiratore per Spiritum sanctum. Sic enim significaremus relationem Patris spiratoris ad Spiritum sanctum, et consubstantialitatem Patris et Spiritus sancti. Deinde quid opus est, ut cum dicitur Spiritus a Patre procedere, simul indicetur relatio Patris ad Filium, aut consubstantialitas Patris et Filii? Tertia non est etiam sufficiens. Primo, quia idem absurdum sequeretur, nimirum posse dici, Filium procedere a Patre per Spiritum. Secundo, quia quidquid sit de illo poeta, in Scripturis et Patribus, immo etiam in communi modo loquendi *Per* significat caussam, et saepe etiam pro *Ex* accipitur, ut docet Basilius lib. de Spir. s. cap. 5. Legimus enim Gen. 4. *Possedi hominem per Deum*, idest, *a Deo*. Item Jo. 1. *Omnia per ipsum facta sunt.* Et Coloss. 1. *Omnia per ipsum creata sunt.* Et Hebr. 1. *Per quem fecit et saecula.* Si enim in his locis *Per* significaret *Cum*, sensus esset, Filium esse factum seu creatum a Deo una cum ipsis creaturis: quod certe ne Graeci quidem admittent, nisi cum Arianis desipere malint, quam cum Ecclesia catholica recte sapere. Planum est igitur, Spiritum per Filium produci, secundum Scripturas nihil esse aliud, quam a Filio, sive ex Filio procedere, et produci. Sed pergamus ad caeteros.

II. Est b. Cyprianus, qui Serm. de adv. Spir. sancti *Spiritus sanctus*, inquit, *a Patre procedens a Patre et Filio quaternario superfertur, et opus suum conditor benignus amplectitur etc.* Loquitur de Spiritu sancto, quando initio mundi ferebatur super aquas, et quatuor elementa formabat.

III. B. Hilarius lib. 2. de Trin. sic ait: *De Spiritu sancto non tacere oportet, nec loqui necesse est. Sed sileri a nobis, eorum caussa qui nesciunt, non potest: loqui autem de eo, non necesse est, quia de Patre et Filio auctoribus confitendum est, et quidem puto, an sit, non esse tractandum.*

IV. B. Ambrosius, quem certe Graeci rejicere non deberent, cum in tertia Synodo generali, ut sanctum Doctorem allegatum videant, lib. 2. de Spir. sancto cap. 12. *Omnia*, inquit, *Patris habet Filius quia ait: Omnia quae Pater habet mea sunt, et quae accepit ipse per unitatem naturae, ex ipso per eadem unitatem accepit et Spiritus, sicut ipse Dominus Jesus de Spiritu suo declarat dicens: Propterea dixi, quia de meo accipiet.*

V. B. Hieronymus in epist. ad Hedib. q. 9. *Ipse*, inquit, *Spiritus sanctus cum mittitur, a Patre et Filio mittitur, in alio atque alio loco, Spiritus Dei Patris et Christi Spiritus appellatur.* Et in cap. 57. Isaiae: Spiritus *de Patre egreditur, et propter societatem naturae a Filio mittitur.*

VI. Ruffinus in explicat. Symb. *Spiritus sanctus*, inquit, *de utroque procedens, et cuncta sanctificans.*

VII. Augustinus tract. 99. in Jo. *Hic*, inquit, *aliquis forsitan quaerat, utrum et a Filio procedat Spiritus sanctus.* Et infra: *Cur non credamus, quod etiam de Filio procedat Spiritus sanctus, cum Filii quoque ipse sit Spiritus?* Vide etiam lib. 15. Trin. cap. 17. 26. 27. et lib. 3. cont. Maximin. cap. 14.

VIII. B. Prosper lib. 1. de Vit. contempl. cap. 18. de Spiritu Sancto, inquit, *ex Patre ac Filio procedens.*

IX. B. Leo in epist. ad Turbium 91. alias 93. cap. 1. *Alius*, inquit, *est qui genuit, alius qui genitus est, alius qui de utroque processit.* Atque hic est magnus ille Leo, quem Synod. IV. 630. episcoporum, qui ferme omnes Orientales erant, in singulis actionibus summis laudibus extulerunt, et de quo identidem repetebant, ut credit Leo, sic et nos credimus.

X. B. Fulgentius lib. de Fid. ad Petr. cap. 2. *Proprium*, inquit, *Spiritus sancti, quia nec natus est, sed solus de Patre Filioque procedit.*

XI. Idacius Clarus lib. cont. Varimad. ult. med. *Si tibi*, inquit, *dixerint: ostende Spiritum sanctum unde trahat originem. Responde, certa et manifesta origo Spiritus sancti Pater et Filius.*

XII. Boetius lib. 1. de Trin. cap. 12. *Ita cogitare debemus, Filium ex Patre esse, Spiritum sanctum ex utrisque etc.*

XIII. Hormisda papa in epist. ad Justinum imperat. cap. 2. *Proprium*, inquit, *est Spiritus sancti, ut de Patre et Filio procederet, sub una substantia Deitatis.*

XIV. B. Gregorius papa Symbolum edidit, quod recitatur in ejus vita lib. 2. cap. 2. quod ita habet: *Credo in Spiritum sanctum, nec genitum, nec ingenitum, sed coaeternum de Patre et Filio procedentem.* Idem Gregorius lib. 2. dial. cap. ult. dicit: *Spiritum a Patre Filioque procedere.* Idem habet lib. 1. Moral. cap. 8. quem Gregorium mirum est, cur Graeci in suo calendario esse patiantur, et ut vere sanctum honorent, cum tamen ejus sententiam tanquam haeresim execrentur.

XV. Et postremus ex Latinis sit venerabilis Beda: eos enim solum adferre statui, qui ante schisma exortum floruerunt. Sic igitur loquitur Beda lib. 1. de element. Philosoph. *Spiritus*, inquit, *iste a Patre et Filio procedit.* Item quoque in collectaneis ex Augustino super epist. Paul., ad locum illum Galat. 4. *Misit Spiritum Filii sui*, adducit prolixam disputationem Augustini, qua probatur,

Spiritum sanctum a Patre, Filioque procedere. Sed jam ad Graecos veniamus.

CAPUT XXV.

Idem probatur ex Patribus graecis.

Ex Graecis primus sit s. Gregorius thaumaturgus, qui in confessione Fidei divinitus accepta, quae exstat apud Gregorium Nyssenum in vita hujus Gregorii, ita loquitur: *Unus Spiritus sanctus ex Deo ortum et existentiam habens, quique per Filium apparuit, imago Filii perfecta.* Quo loco non est movenda quaestio de particula *Per* nec de verbo *Apparuit*: nam jam supra ostendimus, particulam *Per* significare caussam, sive principium productivum, et ex eo, quod Filius misit Spiritum sanctum ad creaturas, colligi evidenter Spiritum sanctum a Filio procedere etiam ab aeterno.

Est autem notandum illud *Imago Filii*: nam etsi Spiritus sanctus non sit tam proprie imago Filii, quam est Filius imago Patris, quia non procedit ex vi similitudinis, tamen non posset dici ullo modo imago Filii, nisi ab illo procederet, et esset ei similis in essentia. Imago enim dicit relationem producti ad producentem, et sine hac habitudine non sufficit quaelibet similitudo. Unde non dicitur, frater imago fratris, etiamsi illi simillimus sit; nec ovum unum alterius ovi est imago, quamquam propter similitudinem unum vix discernatur ab alio. Non enim sufficit similitudo, sed requiritur, unum procedat ab alio, quod in ovis et fratribus non reperitur. Cum ergo s. Gregorius Spiritum sanctum imaginem Filii dixerit, sine dubio existimavit, eum a Filio vere procedere.

Dices: non requiritur, ut exemplar sit caussa activa imaginis, sed sat est si sit exemplaris, ut patet in statuis. Respondeo: in rebus artificiatis exemplar non esse caussam activam, at in naturali productione esse. Siquidem necessario coincidit cum principio activo, ut planum est in omnibus rebus. Omnia enim quae naturaliter agunt producunt effectus suos ad similitudinem propriae formae; quare cum Spiritus sanctus non libere, sed naturaliter producatur, idem est principium activum, et exemplar respectu ipsius.

Secundus ex Graeci est b. Athanasius, qui in Symbolo ita loquitur: *Spiritus sanctus a Patre et Filio non factus, nec creatus, nec genitus, sed procedens.*

Ad hoc testimonium duo dici possunt. Primo, non esse hoc Symbolum vere Athanasii. Sed hoc facile refellitur, tum ex Gregor. Nazianz. in Orat. de laud. Athanas. ubi dicit, eum composuisse perfectissimam Fidei confessionem, quam totus et occidens et oriens veneratur: tum vero ex Augustino qui nominatim Athanasium episcopum alexand. citans in psalm. 120., integrum versiculum hujus Symboli adducit, et sine nomine Athanasii utitur integris sententiis hujus Symboli, tanquam in Ecclesia notissimi lib. 5. de Trinit. cap. 8. et epist. 174. ad Pascent. Enchir. cap. 36. et Serm. 295. de tempore.

Secundo dici posset, haec verba *Et filio* esse addita a Latinis. At neque hoc dici potest, tum quia etiam in graecis Symbolis haec particula invenitur, tum etiam in Concilio Toletano IV. cap. 1. recitatur confessio, fere ad verbum desumpta ex hoc Symbolo, et ibi legimus, a Patre et Filio, et fuit celebratum hoc Concilium circa annum 633. et proinde ante schisma Graecorum. Adde, quod Gennadius Scholarius in lib. pro defens. Concil. Florent. cap. 1. sect. 5. dicit, Graecos sui temporis dicere solitos, Athanasium fuisse ebrium, quando haec scripsit. Ex quo apparet, illos non negasse, Athanasium ita scripsisse.

Secundus locus Athanasii sit ex Serm. 4. cont. Arian. longe ante med. fol. 233. *Non enim*, inquit, *tria principia, aut tres Patres introducimus, sicut Marcionistae, cum non tres Soles ad comparationem adducamus, sed unicum Solem, ejusque splendorem, unicamque ex ambobus lucem.* Vides hic clarissime tria esse, Solem, splendorem, et ex utroque lucem procedentem. Nec puto dubitari posse, quin per Solem Patrem, per splendorem Filium, per lucem Spiritum sanctum Athanasius intellexerit. Quid, quaeso, hic responderi potest?

Tertius locus Athanasii in lib. qui inscribitur Redargutio hypocrysis Meletii, circa finem: *Atqui*, inquit, *impossibile, in Trinitatis gloria Spiritum sanctum numerari, si non emanasset ex Deo per Filium, sed per modum creaturae a Deo factus, ut putant.* Nota, non dixisse Athanasium, ex Patre per Filium, ne Graeci recentiores dicerent appositum Filium ad denotandam relationem: sed dixisse *ex Deo per Filium*. Nec possunt haec referre ad missionem ad creaturas, cum haec emanatio opponatur creationi.

Quartus locus est in epistola illa longissima ad Serapionem, ubi probat contra Macedonianos, non posse ullo modo defendi, Spiritum sanctum esse creaturam, si Filius non est creatura. Et hoc est argumentum totius epistolae.

Idem autem probat hac ratione, quam in tota fere epistola variis modis proponit. Talis ordo et unio est inter Spiritum sanctum et Filium, qualis inter Filium et Patrem: sed Filius, quia est ex Deo Patre, est Deus sicut Pater; ergo similiter Spiritus sanctus qui est ex Deo Filio, erit Deus sicut Filius: vel si ipse non est Deus, nec Filius erit Deus, immo nec Pater: *Cum igitur*, inquit ult. med. epist., *istiusmodi ordinem et naturam habeat Spiritus ad Filium, qualem Filius habet ad Patrem, qui fieri potest, ut qui Spiritum creaturam dicit, non illud idem necessario et de Filio sentiat? Si enim Filii creatura Spiritus est, consequens est, ut dicant etiam Verbum Patris creaturam esse.* Haec ille. Ubi adeo certum esse credidit Athanasius, Spiritum sanctum a Filio produci, ut inde tanquam ex principio firmissimo, et notissimo concludat id quod erat dubium, videlicet, Spiritum sanctum esse Deum.

Respondere possunt: solum ordinem Spiritus ad Filium, et Filii ad Patrem in hoc consistere, quod sicut Pater mittit Filium ad creaturas, ita Filius mittit Spiritum. Sed hoc non potest dici nisi cum missione ad creaturas intelligamus veram proces-

sionem quoad esse: nam alioqui argumentum Athanasii nihil valeret, quomodo non valet hoc argumentum. Deus mittit angelos; ergo vel angeli non sunt creaturae, vel Deus est creatura: hoc enim ideo nihil valet, quia angeli sic mittuntur a Deo ad creaturas, ut illa missio non includat aeternam processionem angelorum ab ipsa Dei substantia. Si ergo Spiritus sanctus mittitur a Filio ad creaturas, et ab ipso Filio non procedit substantialiter sicut a Patre, certe non aliter mittitur, quam angeli mittantur; et propterea non potest inde colligi, ipsum esse Deum, aut Filium non esse Deum, quod tamen Athanasius colligit. Deinde si Athanasius loqueretur de missione ad creaturas, non diceret, *Si enim Filii creatura Spiritus sanctus est etc.* ista enim verba productionem significant, non missionem: ac contendit Athanasius, Spiritum sanctum a Filio produci, sed non creari ex nihilo.

Praeterea post unum folium inquit Athanasius: *Quin etiam Filii imago est, et dicitur Spiritus.* Et infra: *Quod si Filius, quia ex Deo et Patre est, proprius ipsius substantiae est; necesse est et Spiritum, quia ex Deo esse dicitur, proprium esse Filii secundum substantiam.* Sane Athanasius cum dicit, Spiritum ex Deo esse, intelligit ex Deo Filio, alioqui non bene concluderet: ideo illum esse proprium Filii, sicut Filius ideo est proprius Patris, quia ex Patre est. Exstant etiam duae epistolae breviores ad eumdem Serapionem, ubi eadem dicit aliis verbis.

Tertius graecus Pater est s. Basilius, quem quidem Graeci fere aliis omnibus anteponunt. Is igitur lib. 2. in Eunom. circ. fin.: *Illud vero,* inquit, *cui ex omnibus obscurum est, quod nulla Filii operatio a Patre dissecta est, neque est aliquid in rerum natura, quod Filio adsit, et a Patre alienum sit. Omnia enim. inquit, mea tua sunt, et tua mea sunt; quomodo igitur Spiritus caussam soli unigenito attribuit?* Haec ille.

Nec verba graeca ab his ullo modo, dissentiunt, sic enim ait: Πῶς οὖν τοῦ πνεύματος τὴν αἰτίαν τῷ μονογενεῖ μόνῳ προςτίθησι; certe Basilius probans non solum Filium esse caussam Spiritus, sed etiam Patrem, quia omnia quae habet Filius habet Pater, simul docet, imo pro comperto assumit, Spiritus caussam, ut Graeci loquuntur, esse Filium. Nec potest ista caussa referri ad dona Spiritus sancti: nam Basilius scribit contra Eunomium, qui non de donis disputabat, sed de substantia Spiritus sancti, ac volebat solum Filium esse vere caussam Spiritus sancti.

Alter est locus Basilii lib. 3. cont. Eunom. circa principium; *Cur,* inquit, *necesse est, si dignitate et ordine tertius est Spiritus, natura quoque ipsum tertium esse? Dignitate namque ipsum secundum a Filio cum ab ipso esse habeat. et omnino ab illa caussa dependeat, pietatis ratio tradit, natura vero tertium, uti neque ex sanctis Scripturis didicimus, neque ex praedictis colligere possibile est.*

Hunc locum in Concilio Florentino sess. 20 dixerunt Graeci corruptum esse et non haberi in graecis codicibus omnibus, sed solum in quibusdam. Et vere in graeco textu Basileae edito anno 1551. sic habetur: ἀξιώματι μὲν γὰρ δευτερεύειν τοῦ υἱοῦ, παραδίδωσιν ὁ τῆς εὐσεβείας λόγος etc. ac desunt illa verba *Cum ab ipso esse habeat. et omnino ab illa caussa dependeat*, in quibus vis rationis tota posita est. Tamen Latini responderunt, graecum codicem potius esse corruptum ab ipsis, et exhibuerunt codicem antiquissimum scriptum ante annos sexcentos, ubi erant omnia quae recitavimus.

Sed praeterea ex consequentibus colligimus evidenter, aut illa verba debere esse in textu, aut certe sensum eorum. Nam sic pergit Basilius: *Nam quemadmodum Filius ordine quidem a Patre secundus est, quoniam ab illo est: et dignitate, quoniam origo atque caussa essendi Pater ipsi est; natura vero nullo modo secundus, quoniam in utroque una est deitas: ita et Spiritus sanctus, etsi dignitate et ordine secundus a Filio est, non tamen alienae ipsum esse naturae inde consequetur.* Et habentur haec omnia in graeco ad verbum. Perpende, obsecro, rationem Basilii. Dicit, Spiritum esse secundum a Filio ordine et dignitate, non tamen natura. Et probat, quia sicut Filius est secundus a Patre, quia ab illo habet esse: ita quoque et Spiritus est secundus a Filio, ubi nisi addatur vel subintelligatur id, quod est in nostris codicibus, videlicet, Spiritum habere esse a Filio, sicut Filius habet esse a Patre, ratio Basilii nihil concludet, nec ullo modo probari posset, Spiritum sanctum esse secundum a Filio, ut Filius est secundus a Patre.

Tertius locus in lib. 5. cont. Eunom. cap. 8. et quod Spiritus sanctus sit vera et naturalis imago Dei et Christi. Iste enim titulus: ὅτι εἰκὼν ἀληθὴς, καὶ φυσικὴ Θεοῦ, καὶ Χριστοῦ τὸ πνεῦμα satis indicat, Spiritum sanctum habere esse a Patre et Filio. Nam, ut supra diximus, non est vera et naturalis imago, quae non producitur ab ipso exemplari.

Quartus locus est in lib. eod. cap. 11. ubi sic legimus in ipso titulo capitis ὅτι ὡς υἱὸς πρὸς πατέρα ἔχει οὕτως πνεῦμα πρὸν υἱὸς; hoc est: *Quod ut se habet Filius ad Patrem: sic etiam se habet Spiritus ad Filium.* Et mox pergit: Διὰ τοῦτο καὶ Θεοῦ μεν λόγος ὁ υἱὸς, ῥῆμα δὲ υἱοῦ τὸ Πνεῦμα: hoc est: *Quapropter Verbum Dei est Filius, Verbum autem Filii est Spiritus sanctus.* Haec ille. At quomodo Verbum Filii Spiritus dici potest, si ab ipso non procedit? Et quomodo sic se habet Spiritus ad Filium, ut Filius ad Patrem, si Filius quidem a Patre procedit, Spiritus autem sanctus non procedit a Filio?

Quintus locus est in eod. lib. cap. 12. ubi talis proponitur quaestio: Διὰ τὶ μὴ καὶ τὸ μνεῦμα υἱὸς τοῦ υἱοῦ; *Quare Spiritus non est Filius Filii?* Respondet autem Basilius: ὅτι οὐ διὰ τὸ μὴ εἶναι ἐκ Θεοῦ δι᾽ υἱοῦ ἀλλ᾽ ἵνα ἡ τριὰς μὴ νομισθῇ πλῆθος ἄπειρον. et quae sequuntur: hoc est: *Non ideo non dicit Filium Filii, quia non sit ex Deo per Filium. sed ne suspicemur, Trinitatem multiplicari in infinitum.* Nam si Spiritus diceretur Filius Filii, consequens videretur, ut etiam ipse haberet alium filium, et sic deinceps.

Sunt autem hic aliqua observanda, ac primum ipsum titulum quaestionis esse argumentum pro no-

stra veritate: nam si Spiritus esset a solo Patre, certe non quaereretur, cur non dicatur Filius Filii: sicut nemo quaerit, cur frater non dicatur filius fratris, cum res tam sit perspicua, ut ne suspic o quidem ulla inde nasci possit. Cum ergo serio quaesitum sit, cur Spiritus non dicatur Filius Filii; signum est, in confesso apud omnes fuisse, Spiritum a Filio procedere.

Nota secundo, istam quaestionem magnum negotium fecisse tam Basilio, quam Athanasio in epistolis citatis ad Serapionem: uterque enim videtur magnas angustias pati, et hoc ipsum est ingens argumentum pro nostra veritate. Nam potuissent uno verbo dicere: non dicitur Filius, quia non est ab illo, et tamen hoc nunquam dixerunt, sed dicunt, hoc esse mysterium inscrutabile, et satis nobis esse debere, in his rebus scire quia est, et non quaerere debere, cur et quomodo etc.

Nota tertio, responsionem Basilii *non quia non sit a Deo per Filium* esse item argumentum pro nobis. Nam si illud *Per* non significaret caussam, sed poneretur loco *cum*, ut Graeci volunt, Basilius nihil dixisset. Si enim Spiritus esset a Deo per Filium, idest, cum Filio; nemo potuisset suspicari, illum esse Filium Filii, sed potius suspicari debuisset, esse fratrem Filii.

Nota ultimo, responsionem Basilii hunc sensum habere, et Spiritus a Filio, tamen per alium modum productionis, quam per generationem; ideo non dicitur Filius etc.

Sextus locus est in lib. de Spir. s. cap. 17. ubi sic loquitur Basilius: ὡς τοίνυν ἔχει ὁ υἱὸς πρὸς πατέρα οὕτω πρὸς υἱὸν τὸ πνεῦμα: hoc est: *Sicut se habet Filius ad Patrem, sic ad Filium se habet Spiritus*. Haec ille. Quae autem est habitudo inter Patrem et Filium, nisi producentis ad productum? Idem enim sunt Pater et Filius, eo excepto, quod Filius est a Patre, non Pater a Filio; igitur et inter Spiritum sanctum ea sola distinctio est, quod Spiritus sanctus a Filio est, non Filius a Spiritu sancto.

Quartus sit Gregorius Nyssenus, quia tria testimonia nobis praebebit. Unum citat Gennadius in defens. Conc. Florent. cap. 1. ex homil. 4. in Orat. Dominic. *Spiritus sanctus et ex Patre dicitur, et ex Filio praeterea esse ostenditur etc.* Hunc tamen locum dicit Gennadius ex plerisque codicibus a Graecis esse sublatum, et vere non reperitur in exemplaribus, quae nunc exstant.

Alterum testimonium adducit Bessarion in sua Orat. cap. 6. ex lib. 1. Greg. in Eunom. qui libri nondum Latini exstant: *Spiritus*, inquit, *Patri conjunctus est, secundum quod uterque increatus est. Rursum ab eo distinguitur, eo quod ipse non est Pater: Filio vero, et secundum quod uterque increatus est, et secundum quod uterque ex primo principio suam substantiam habet, conjunctus; distinguitur sua proprietate, quae est, quod nec unigenitus ex Patre productus est, et quod per ipsum Filium sit manifestatus*. Haec ille. Ubi nota primo, illud *Per* non posse accipi pro *Cum*, quia Spiritus quatenus cum Filio a Patre procedit non distinguitur a Filio, sed conjungitur cum eo, hic autem de distinctione agitur. Nota secundo, illud *Manifestatus* non posse accipi pro sola effusione donorum temporalium: nam hic agitur de ipsa distinctione personarum: personae autem distinctae erant suis proprietatibus ante omnem missionem externam Spiritus sancti.

Tertium testimonium habetur in lib. ad Ablab., quod non oporteat tres Deos dicere, circa fin. lib., ubi cum docuisset Gregorius, unam esse naturam simplicissimam Dei, subjungit, non ideo confundi personas, sed distingui per hoc, quod una est ab alia: *Eam*, inquit, *quae circa caussam et caussatum consideratur differentian, non negamus, per quod solum discerni alterum ab altero deprehendimus, nimirum eo quod credimus aliud quidem caussam esse, aliud vero ex caussa, et ejus quod ex caussa est. Rursus aliam differentiam consideramus: nam aliud quidem continenter et sine medio ex primo est; aliud vero per id quod immediate et ex continenti est.*

Nota primo, ex illis primis verbis *Per quod solum* colligi evidenter, Filium esse caussam seu principium Spiritus sancti. Nam Gregorius dicit, solum discerni tres personas per hoc, quod una est caussa alterius. Hinc enim sequitur; si Filius non est caussa Spiritus sancti, Filium et Spiritum sanctum non distingui. Nec enim dicturi sunt Graeci, Spiritum sanctum esse caussam Filii: at neque dicturi sunt, Spiritum a Filio non distingui, ne Dualitatem pro Trinitate colant; coguntur igitur fateri si Gregorio fidem habent, Filium essa caussam Spiritus sancti.

Nota secundo, in illis verbis *Aliud caussam, aliud ex caussa, et ejus quod ex caussa est* notari tres proprietates trium personarum. Nam Pater caussa est, Filius ex caussa, Spiritus sanctus ex eo quod est ex caussa, idest, ex Filio.

Nota tertio, in illis verbis *Rursus in aliam differentiam*, non proponi aliam differentiam specie diversam a superiore, tunc enim pugnaret secum Gregorius, qui dixerat, hoc solo distingui personas, quod una est caussa alterius; sed differentiam aliam vocat illam eadem alio modo propositam: est autem haec quod Filius est immediate a solo Patre, Spiritus autem immediate a Patre, immediate a Filio; quod tamen sano modo intelligendum est. Nam Spiritus est a Patre mediate et immediate, mediate quatenus Pater non solum per Filium, sed etiam per seipsum Spiritus producit. In hoc ergo differentia consistit, quod Filius nullo modo est a Patre mediate, sed solum immediate; at Spiritus aliquo modo a Patre est mediate.

Quintus est sanctus Gregorius Nazianzenus, qui Orat. 5. de Theol., que est de Spiritu sancto, ita loquitur: τί οὖν ἐστὶ φησίν, ὁ λείπει τῷ πνεύματι πρὸς τὸ εἶδε υἱὸν εἰ γὰρ μὴ λεῖπόν τι ἦν υἱὸς ἄν ἦν οὐ λείπειν φαμέν δὲ γὰρ ἐλλειπὴς Θεός, τὸ δὲ τῆς εκφανσεως ἵν' οὕτως ἔπω, ἢ τῆς πρὸς ἄλληλα σχέσεως διάφορον, αὐτῶν καὶ τὴν κλῆσιν πεποίηκεν. Quibus verbis quaerit, quid desit Spiritui sancto, quare non sit Filius. Respondet: *Deesse nihil, dicimus; neque enim Deo quidquam deest: verum manifestationis, ut ita dicam mutuaeque eorum relationis differentia, diversa quoque ipsis nomina procreavit etc.* Quo loco Gregorius reddit istam caussam, cur Spiritus non dicatur Filius, quia habent

diversas, immo oppositas ac mutuas relationes: at certe non possunt esse mutuae relationes inter Filium et Spiritum sanctum, nisi quia unus spirat, alter spiratur: nec enim Filius qua Filius est relativum ad Spiritum sanctum, sed Filius qua spirator refertur ad Spiritum sanctum. Nec potest responderi, distingui Filium et Spiritum sanctum per diversas relationes respectu Patris, non respectu ipsorum ad invicem: nam clare dixit Gregorius, Spiritum non esse Filium, hoc est, distinctum esse a Filio, propter habitudinem quam habent inter se, hoc est, propter mutuam relationem.

Praeterea paulo infra scribit: eodem modo Filio nihil deesse cur non sit Pater, et tamen non esse Patrem, quia nimirum habent oppositas relationes. Et paulo infra ponit exmplum Adae, Evae et Seth quorum Adam a nullo est homine, Eva a solo viro, Seth ab utroque, ὁ Ἀδὰμ τί ποτε ἦν; πλάσμα Θεοῦ. τὶ δὲ ἡ Εὔα; τμῆμα τοῦ πλάσματος. τί δὲ ὁ Σὴθ; ἀμφοτέρων γέννημα. *Quid*, inquit, *erat Adam? figmentum Dei. Quid Eva ? segmentum figmenti. Quid Seth? germen ex utroque.* Cum ergo his tribus hominibus tres divinas personas Gregorius compararaverit, quis non videt ex sententia Gregorii, Filium esse a Patre, Spiritum vero a Patre et Filio?

Sextus Cyrillus Hierosolymitanus catech. 7. ante med. : *Unus tantum*, inquit, *est, atque idem Spiritus Sanctus veniens et subsistens, qui ubique Patri et Filio adest, non qui ab ore et labiis Patris et Filii loquendo formetur, vel effletur, aut in aërem diffundatur, sed substantialis, loquens ipse et operans etc.* Ubi non diceret Cyrillus, eum non formari corporali modo ab ore Patris et Filii, nisi crederet eum spirari aliquo modo a Patre et Filio: satis enim erat dicere, non formari ab ore Patris. Vult ergo Cyrillus, Spiritum sanctum esse Spiritum Patris et Filii, et ab utroque procedere, sed modo spirituali et ineffabili.

Septimus Joannes Chrysostomus tom 5. hom. 1. de Symb. *Iste*, inquit, *est Spiritus de Patre et Filio procedens, qui dividit propria dona singulis prout vult.* Et homil. 2. *Istum*, inquit, *Spiritum sanctum dicimus Patri et Filio coaequalem, et procedentem de Patre et Filio.* Et homil. 76. in Jo. *Ecce*, inquit, *quod non Pater solus, sed etiam Filius Spiritum mittit.* Ac ne dicant Graeci, Chrysostomum loqui de temporali missione donorum Spiritus sancti: idem Chrysost. hom. 77. explicans, cur dicatur mitti Spiritus a Filio. *Praeterea*; inquit, *et personarum differentiam ostendit cum duas ponit etc.* Ergo si missio exprimitur ad significandam distinctionem personarum, vere persona ipsa mittitur, non sola dona: et cum distinctio personarum sit aeterna, haec missio aeternam emanationem includat necesse est. Denique Gennadius in sua apol. pro Latin. cap. 1. § 4. adducit alium locum Chrysostomi ex hom. de Incarnatione in haec verba: *Venit Christus ad nos, dedit nobis discendentem ex ipso Spiritum, et corpus nostrum suscepit.*

Octavus Epiphanius haeres. 69. quae est Arianorum pag. 219. *Sed neque sanctus Spiritus aliis spiritibus adaequatur, quoniam unus est Spiritus Dei, Spiritus ex Patre procedens, et filio accipiens, hi vero volunt hunc creaturam creaturae esse etc.* Quo loco illud *Ex Filio accipiens* nihil significare potest, nisi ex Filio procedens per aeternam emanationem. Nam opponit Epiphanius istud *Accipere ex Filio* creationi: docet enim, Spiritum non esse creatum a Filio, ut haeretici dicebant, sed accepisse subsistentiam suam a Filio alio modo, quam per creatiooem. Unde paulo infra iterum ait: *Et quandoquidem non alienus est Filius a Patre, sed ex ipso genitus, etiam non alienus est Spiritus sanctus. Verum Filius quidem unigenitus, genitus sine principio. sine tempore, sanctus autem Spiritus neque genitus est, neque creatus, sed ex Patre procedens, et de Filio accipiens.* Et pag. 223. *Omnia a Deo sunt creata, solus vero Filius Dei genitus est, et solus Spiritus sanctus ex Patre processit, et ex Filio accepit: reliqua vero omnia sunt creata, et neque progressa ex Patre proecesserunt, neque ex Filio acceperunt.* Pag. 229. *Quo ostendat*, inquit, *fontem ex fonte, ex Patre et Unigenito Spiritum sanctum.*

Item in Anchor. pag. 332. *Spiritus Dei, et Spiritus Patris, et Spiritus Filii non juxta aliquam compositionem, quemadmodum in nobis anima et corpus, sed in medio Patris et Filii ex Patre, et Filius tertius nomenclatura.* Pag. 349. *Si vero Christus ex Patre creditur Deus ex Deo, et Spiritus ex Christo, aut ab utrisque.* Pag. 350. *Vita*, inquit, *ex vita est Filius, Spiritus autem sanctus ab utrisque.* Pag. 351. *Filium*, inquit, *vocat eum qui est ex ipso, Spiritum vero sanctum ab utrisque.* Et infra: *Audi, o bone, quod Pater veri Filii est Pater totus lux, et Filius veri Patris lux de luce, non sicut facturae aut creaturae nomine solum: et Spiritus sanctus Spiritus veritatis est, lux tertia a Patre et Filio.* Et infra: *Spiritus sanctus ex Patre et ex Filio solus est lux veritatis.*

Nonus Dydimus Alexandrinus lib. 2. de Spir. sancto ult. med.: *Non loquitur*, inquit, *a semetipso, hoc est, non sine meo et Patris arbitrio, quia inseparabilis a mea, et Patris est voluntate, quia non ex se est, sed ex Patre et me est. Hoc enim ipsum quod subsistit, et loquitur, a Patre et me illi est.* Et infra, *Spiritus*, inquit, *sanctus, qui est Spiritus veritatis, Spiritusque sapientiae, non potest Filio loquente audire quae nescit, cum hoc ipsum sit quod profertur a Filio, idest, procedens a veritate, consolator manans de consolatore.* Et pag. seq. *Neque*, inquit, *alia substantia est Spiritus sancti, praeter id quod datur ei a Filio.*

Decimus Cyrillus alexandrinus lib. 11. in Jo. c. 1. *Verum*, inquit, *quoniam consubstantialis Filio est, proceditque per eum, omnem ejus habens virtutem; ideo ait, quia de meo accipiet.* Et infra. *Nam cum per Filium naturaliter procedat, ut proprius ejus cum omnibus quae absolute habet, accipere dicit quae ipsius sunt.*

Nota, Spiritum procedere per Filium cum omnibus quae absolute habet. Quid enim id aliud significat, quam Essentiam divinam, et omnes absolutas perfectiones Spiritui sancto per processionem

a Filio communicari? Et cap. 25. *Ex ipsa*, inquit, *substantia Dei Patris prodiens, profusus autem ad Sanctos per consubstantiale Verbum, a quo est secundum emissionem ad esse atque subsistere.* Potuitne clarius sanctus Cyrillus dicere, Spiritum sanctum a Filio procedere? Id enim intelligimus nos per processionem a Filio. habere esse et subsistere Spiritum sanctum a Filio, quod disertis verbis Cyrillus affirmat. Item lib. 12. in Jo. cap. 56. *Ex Patre*, inquit, *per Filium procedit*. Item lib. 13. thesaur. cap. 2. *Et ideo*, inquit, *Spiritum sanctum Dominum similiter appellat, sicut ex ipso Filio, et in ipso naturaliter existentem.* Et infra. *Sic Filium Dei ex ipso et in ipso Patre naturaliter esse intelligimus. Ex Filio autem naturaliter, ac essentialiter Spiritum sanctum sicut ex Patre provenire credimus.* Item lib. de rect. Fid. ad Theodos. ult. med. Et lib. 5. 6. et 7. de Trin. similia habet. Denique in cap. 2. Joelis (ut citat Bessario in sua Orat. cap. 7.) *Proprius*, inquit, *ipsius, et in ipso et ex ipso Spiritus est. quemadmodum sane de ipso Deo et Patre intelligitur.*

XI. Simeon Metaphrastes, cujus in Concilio Florentino honorifica mentio fit, in vita s. Dionysii Areopagitae: *Ascendit*, inquit, *meus Christus in coelum, et ad paternam sedem revertitur, et Spiritum, qui ex ipso procedit, mittit discipulis.*

XII. Anastasius, cujus fit mentio cum magno honore in VI. Synodo, in 1. lib. de rect. dogmat. sic loquitur: *Spiritus sanctus appellatus est Spiritus oris Dei: os enim Patris est Filius.* Haec ille. Ubi satis aperte indicat, Spiritum sanctum sic a Filio procedere, qui os Dei dicitur, sicut Spiritus oris nostri a nostro ore spiratur. Idem infra: *Ut doceat*, inquit, *unam esse essentiam tam ejus qui accipit, quam illius a quo accipit, ipsius etiamnum a quo procedit.* Haec ille. Ubi per eum qui accipit essentiam intelligit Spiritum, per eum a quo accipit Filium, per eum a quo procedit Patrem. Quod si Spiritus a Filio essentiam accipit, quid aliud requirimus? Nec enim de voce *Procedit* quaestio esse debet, cum de re ipsa constet. Unde ibidem subjungit: *Neque enim ex eo prodiit, quod alienae sit essentiae, aut quidvis accepit ex non sibi consubstantialibus.* Et infra: *Rursum*, inquit, *ipse Spiritus et ab ipso procedit et mittitur, non a Patre solo, sed et a Filio.* Et infra: *Equidem Dominus declarans Spiritum sanctum a se emergere, insufflans in discipulos dicebat, Accipite Spiritum sanctum.*

XIII. Tharasius in epist ad patriar. Orientis, quae habetur VII. Synodo act. 3. *Credimus*, inquit, *in Spiritum sanctum, qui ex Patre per Filium procedit.*

XIV. Maximus vir doctissimus et sanctus in cap. 4. Zach. *Spiritus sanctus*, inquit, *quemadmodum secundum essentiam Dei et Patris est, ita et Filii secundum essentiam est, tanquam ex Patre essentialiter, per Filium ineffabiliter natum procedens.* Citat hunc locum Bessario cap. 6.

XV. Est Joannes Damascenus lib. 1. de Fid. cap. 18. *Imago*, inquit, *Patris est Filius, et Filii Spiritus sanctus*: at certe imago ab exemplari habet esse. Et infra: *Deus Spiritus sanctus medius ingeniti, et geniti, et per Filium Patri conjunctus.* Habemus igitur quindecim testes latinos, et quindecim graecos, qui ante dissidium nostrum exortum apertissime docuerunt, Spiritum sanctum a Patre et Filio produci, ac spirari, ut jam intolerabilis plane Graecorum obstinatio videri debeat.

CAPUT XXVI.

Et ratione idem confirmatur.

Vide rationes multas apud s. Thomam lib. 4. cont. Gent. cap. 24. et q. 10 de pot. art. 4. Ratio praecipua s. Thomae est haec. Si Spiritus sanctus non procederet a Filio. non distingueretur ab illo: hoc autem est contra Fidem, quia tunc esset Dualitas, non Trinitas; igitur procedit a Filio Spiritus sanctus.

Propositio argumenti ita probatur. Omnis distinctio in Deo nascitur ex relationibus originis: at si Spiritus non procederet a Filio, non esset inter eos relatio originis; ergo si Spiritus non procederet a Filio, non distingueretur a Filio. Hujus argumenti probatur iterum propositio. Nam in Deo nihil est nisi essentia et relatio, sive absolutum et relativum: sed essentia et omnia absoluta sunt communia; ergo sola relatio distinguit. Unde in Concilio Toletano XI. cap. 1. dicitur, in solis relationibus numerum cerni; proinde omnem distinctionem ex relationibus ortum ducere: ubi enim non est distinctio, nec numerus esse potest. Praeterea, si non essent communia tribus personis omnia absoluta, non essent tres personae una res, ut docet Concilium Lateranense cap. 2. Item non possemus defendere Dei simplicitatem, nec possemus ostendere, nullam perfectionem esse in una persona, quae non sit in alia; quare dubitari non debet, quin sola relatio distinguat Trinitatem.

Rursum. Non quaelibet relatio sufficit ad distinctionem faciendam: nam relationes non oppositae non distinguunt, ut patet, quia in uno Patre sunt duae relationes, paternitas et spiratio activa, et tamen non distinguunt duas personas; ergo debent esse relationes oppositae ut distinguant.

Rursum. Non quaelibet oppositae distinguunt, sed reales esse debent: nam relatio identitatis dicit oppositionem, sed non distinguit, quia non dicit oppositionem realem. Rursum relationes oppositae, et reales, vel fundantur super quantitate ut aequalitas, vel super qualitate ut similitudo, vel super actione ut paternitas, et filiatio: sed in Deo non sunt relationes reales fundatae in quantitate, aut qualitate; ergo solum remanent relationes fundatae in actione, quae dicuntur relationes originis, quae distinguere possunt personas.

Probatur assumptio. Nam in Deo est quidem aequalitas et similitudo, sed quia fundamentum horum omnium est sola essentia, quae est una numero; ideo istae relationes rationis sunt, non reales: non enim possunt esse reales relationes, ubi non sunt fundamenta proxima distincta realiter. Et licet aequalitas et similitudo in Deo essent relationes reales, ut vult Scotus, tamen adhuc non posset

inde sumi distinctio personarum. Nam Scotus putat, ad hoc ut sint relationes reales, non requiri distincta fundamenta, sed sufficere distincta subjecta relationum: et quoniam Pater et Filius sunt extrema realia; ideo putat eorum aequalitatem et similitudinem esse relationes reales.

Itaque secundum hanc sententiam non sunt distinctae personae, quia aequales aut similes sunt reali relatione aequalitatis vel similitudinis: sed e contrario, ideo reali relatione sunt aequales aut similes, quia distinctae personae sunt. Solae ergo relationes originis distinguuntur; et inde sequitur, ut jam probatum est, aut Spiritum sanctum originem ducere a Filio, et ad eum referri relatione originis, quod est ab ipso procedere: aut certe ab eo non distingui, quod ne Graeci quidem unquam docuerunt.

Sed contra hanc rationem est objectio molestissima: nam non videtur verum, solas relationes oppositas distingui in Deo realiter. Nam paternitas, et spiratio passiva distinguuntur realiter; et tamen non opponuntur: similiter filiatio et spiratio passiva.

Respondent aliqui: paternitatem distingui a spiratione passiva, quia identificatur cum spiratione activa, quae passivae opponitur. At contra. Nam tunc spiratio activa non posset esse in Filio, quia identificatur cum paternitate, quae opponitur filiationi, et similiter essentia non posset esse in Filio aut Spiritu sancto, quia identificatur cum paternitate, quae distinguitur realiter a filiatione et spiratione passiva.

Respondent alii: paternitatem et spirationem passivam distingui, quia sunt in distinctis suppositis. At neque hoc satisfacit; nam etiam spiratio activa est in distinctis suppositis, nimirum in Patre et Filio; et tamen est una et eadem in utroque. Et ipsa essentia nonne est in tribus suppositis re distinctis; et tamen est una et eadem in omnibus? Et praeterea ipsa supposita, idest, Pater et Spiritus sanctus non sunt opposita proprie; ergo non omnis distinctio oritur ex oppositione.

Respondent alii: paternitatem et spirationem passivam esse opposita virtualiter, quia paternitas fundatur in productione notitiae, spiratio passiva in productione amoris, quae productiones oppositae sunt, cum includant relationes originis: nam amor ex cognitione nascitur. At contra. Nam amor non oritur ex cognitione effective; intellectus enim solum proponit objectum voluntati: non autem est distinctio realis necessario ponenda inter objectum et actum, ut patet in Deo, ubi essentia est objectum cognitionis et amoris, et non distinguitur a cognitione et amore.

Respondeo igitur: paternitatem non opponi spirationi passivae, et tamen distingui ab ea ratione alicujus oppositae relationis. Est enim observandum, cum duae relationes opponuntur, non solum ipsas distingui, sed etiam propter ipsas distingui ipsa supposita relativa. Itaque non solum distinguuntur spiratio activa et passiva, sed etiam distinguuntur spirator et spiratus: et quia ista relativa sunt personae subsistentes: consequenter distinguuntur proprietates constitutivae harum personarum, alioqui una esset alia.

Quoniam igitur paternitas est constitutiva personae spirantis, necessario distinguitur a spiratione passiva, quae est constitutiva personae spiratae, alioqui Spiritus sanctus a se ipso procederet. Nam a Patre procedit, et ipse esset Pater, si non distingueretur paternitas et spiratio passiva. Idem dico de filiatione, quae distinguitur a spiratione passiva, quia filiatio constituit personam Filii, et proinde spiratoris, si a Filio procedit Spiritus sanctus: spiratio autem passiva constituit personam spirati; opponuntur autem spirator et spiratus. Itaque aliqua distinguitur in Deo, quae non opponuntur relative; sad ratio distinctionis semper est aliqua oppositio relativa, quae si tollatur, nulla remanet distinctio.

Dices: si Spiritus non procederet a Patre, sed a solo Filio, nulla esset oppositio relativa inter Patrem et Spiritum; et tamen ab eo distingueretur: nam alioqui Spiritus esset Pater, et sic produceret suum auctorem, id est, Filium. Respondeo: non posse ullo modo tolli a Patre spirationem activam, nisi tollatur etiam a Filio: nam si Filius spirat Spiritum sanctum, eo ipso etiam Pater spirat, saltem mediate, et sic mediate opponitur Spiritui sancto: at si tollatur a Filio spiratio activa, non necessario tolletur a Patre, sed tunc non distingueretur Filius a Spiritu sancto. Quod si fingamus tolli ab utroque, tolletur etiam ipsa processio Spiritus sancti, atque adeo ipse Spiritus sanctus.

Alia est objectio adversus eamdem nostram rationem. Generari et spirari sunt duo modi productionis plane incompossibiles, et in eis fundantur relationis incompossibiles, etiamsi nullo modo sint opposita e, ut patet, quia nihil potest bis produci, aut duobus modis produci, idem testantur exempla: nam nemo potest gignere filium per naturam, et eumdem producere ex arte, et facere ut sit idem filius et statua, etiamsi non opponantur haec ullo modo. Accedit etiam sancti Anselmi auctoritas, qui lib. de proces. Spir. sancti cap. 1. sic ait: *Quoniam nondum constat quod Spiritus sanctus de illo sit et procedat; ideo non est Spiritus sanctus nec Spiritus sanctus est Filius, quia Filius nascendo habet esse de Patre: Spiritus sanctus vero, non nascendo, sed procedendo.*

Respondeo: quae sunt in creaturis multa et divisa, in Deo esse unum et simplex, modo non impediat oppositio. Unde si a Filio non procederet active Spiritus sanctus, sine dubio generari et spirari non essent duo modi, sed unus realiter, qui tamen distingui possent ratione. Nam sicut in Deo idem sunt intellectus et voluntas, intelligere et velle, idem etiam esse posset Verbum et Amor, nisi unum ab altero vere procederet: et sicut non repugnat uni personae, ut sit dicens et amans, seu Pater et spirator; ita non repugnat uni personae, ut sit Verbum et Amor, Filius et Spiritus sanctus.

Adde, quod non deest etiam exemplum in creaturis: nam gignere et docere sunt diversissima formaliter, et similiter relationes Patris et Filii plurimum differunt a relationibus doctoris et discipuli; et tamen unus et idem potest esse pater et doctor respectu ejusdem, qui erit filius et disci-

pulus ejus. Quando autem id non videmus, ut in illo exemplo de filio et statua, id accidit propter multiplicationem et distinctionem materiae, non propter incompossibilitatem relationum.

Ratio ergo s. Thomae solidissima est, et deducta ex fundamentis Fidei, et praeterea est communis Patrum doctrina, quod sane Scotus non advertit. Nam Nazianzenus Orat. 5. de Theol., solum agnoscit distinctionem ob relationes originis. Nyssenus in fine libri ad Ablabium solum dicit,distingui in Deo personas per esse caussam et caussatum, quod est idem cum praecedente sententia. Augustinus lib. 1. Trin. cap.ult. et lib. 15. cap.14. solum vult distingui personas per hoc, quod una est ad aliam. Boetius lib.1. de Trin. cap. 12. *Sola*, inquit, *relatio multiplicat Trinitatem.* Anselmus lib. de process. Spir. s. cap. 2. omnia dicit esse unum,ubi non obviat relationum oppositio.Richardus lib. 2. de Trin. dicit , distinctionem personarum nasci ex numero producentium,quia una persona producit, et non producitur, alia producit, et producitur, tertia producitur, et non producit.

Ex his ad locum ex Anselmo citatum facile est respondere. Anselmus enim in 1. et 2. cap. exponit ea, in quibus nos cum Graecis convenimus , quorum unum est, quod Filius a Spiritu sancto distinguatur, quia unus nascendo, alter procedendo accipit esse. Deinde autem ostendit, non posse esse hos duos modos distinctos. nisi Spiritus sanctus sit a Filio, quia omnia sunt unum, ubi non obviat relationis oppositio. Superest jam, ut argumenta Graecorum breviter proponamus, et confutemus.

CAPUT XXVII.

Solvuntur argumentae Graecorum.

Primum argumentum sumunt ex illis verbis Jo. 15. *Cum venerit Paracletus. quem ego mittam vobis a Patre Spiritum veritatis, qui a Patre procedit.* Cum enim tam diserte Dominus dixerit, Spiritum sanctum a Patre procedere, et non addiderit a Filio; temeritas videtur asserere, Spiritum a Patre Filioque procedere.

Respondeo cum Augustino lib. 3. cont. Maxim. cap. 14.nominari solum Patrem, non ad excludendum Filium, sed quia Pater est principalis auctor Spiritus sancti: Filius enim a Patre habet ut spiret. Quod autem Filius non excludatur, etiamsi non nominetur,probatur primo ex aliis similibus locis. Nam Matth. 16. dicitur: *Caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui in coelis est*: et tamen illa revelatio facta fuit ab omnibus personis. Et de Spiritu sancto Jo. 15.*Ille vos docebit omnia*: et tamen etiam Pater et Filius nos docent omnia.

Secundo, cum dicitur, a Patre procedit , non potest intelligi a Patre ut Pater est formaliter,quia tunc Spiritus esset Filius; ergo a Patre ut habet essentiam communem cum Filio; proinde etiam a Filio procedit.

Tertio, ut acute Anselmus lib. de process. Spir. s. ratiocinatur. Si dictum esset: nemo producit Spiritum sanctum, nisi solus Pater, adhuc non excludetur Filius, ut ex simili sententia perspicuum est: nam dicitur Matth. 11. *Nemo novit Filium, nisi Pater*; et tamen non excluduntur a cognitione Filii ipse Filius et Spiritus sanctus, qui sunt ejusdem naturae. Et ibidem addit: *Neque Patrem quis novit, nisi Filius. et cui voluerit Filius revelare*; nec tamen excluditur Pater et Spiritus a cognitione Patris, etiamsi Filius nihil eis revelet. Eodem igitur modo si dictum esset: nemo producit Spiritum sanctum nisi Pater, non excluderetur Filius ab ea productione. Quanto igitur minus excluditur per eam sententiam , Spiritus sanctus a Patre procedit ? Hic enim nulla est exclusio, nulla negatio.

Secundum argumentum sumunt Graeci ex eo, quod in Concilio Ephesino lectum est Symbolum Nestorianorum, et liber Theodoreti contra anathematismos Cyrilli, et in utroque habebatur expresse, Spiritum non procedere a Filio, et tamen Patres Concilii tacuerunt; ergo approbasse videntur.

Respondeo primo , retorquendo argumentum. Nam in eodem Concilio Ephesino, et postea in 4. et 5. Synodo lecta est epistola Cyrilli cum anathematismis ad Nestorium, inqua bis habetur, Spiritum a Filio habere suum esse: et tamen Patres non contradixerunt ; ergo approbaverunt. Secundo, Theodoretus non solum ait Spiritum non procedere a Filio, sed etiam non procedere per Filium, quod tamen Graeci modo asserunt; ergo si Concilium suo silentio approbavit, Spiritum non procedere a Filio, quod videtur contra nos, approbavit etiam non procedere per Filium, quod est contra ipsos. Dico ultimo: Ephesinum Concilium etsi noluerit tunc expresse disputare de ista quaestione, quia propter aliud negotium convenerat;tamen satis aperte significasse sententiam suam,cum summo consensu probavit totam Cyrilli doctrinam, et damnavit contrariam Nestorianorum et Theodoreti, quod idem fecerunt 4. et 5. Synodus: immo etiam 6. et 7., ac breviter omnes Synodi consequentes.

Tertium argumentum ex Patribus sumunt, ac primo adducunt Dionysium Areopagitam , qui de div. nom. cap. 2. pag. 1.*solus*, inquit, *fons supersubstantialis Deitatis est Pater*. Respondeo: id esse verum , quia Pater non habet aliunde divinitatem. Unde aliqui comparant Patrem fonti, qui dat et non accipit, Filium flumini, qui accipit et dat , Spiritum sanctum lacui , qui accipit et non derivat alio aquam. Sed quamquam hac ratione dicatur solus Pater fons, quia non accipit aliunde: tamen alia ratione etiam Filium fontem Epiphanius vocat, haeres. 69. sed fontem de fonte,sicut Deum de Deo, quia accipit eamdem essentiam, quam habet Pater.

Secundo proferunt Basilium, qui epist. 43. *Nullam*, inquit. *secundum propriam notionem communionem habet Filius cum Patre*: ergo non convenit cum Patre in spiratione. quae est quaedam notio. Praeterea , ibidem dicit, propriam notionem Spiritus sancti esse , quod per Filium , et cum Filio cognoscatur , et ex Patre subsistentiam habeat.

Respondeo ad primum; non loqui Basilium de

notione qualibet, sed de notione quae est proprietas, ut patet ex verbis ejus. Vult ergo dicere, Filium ratione filiationis, quae sola est ejus propria notio, non convenire cum Patre, aut Spiritu sancto.

Ad secundum dico: locum esse pro nobis, si bene intelligatur; nam cum dicit, Spiritum sanctum per Filium et cum Filio cognosci, non vult dicere, Spiritum sanctum cognosci ex praedicatione et doctrina Filii: sed cognosci per Filium, et cum Filio, ut relativum per suum correlativum. Nam paulo ante dixerat, Spiritum sanctum ex Filio pendere, et non posse unum sine alio cogitari, quod est proprium relativorum. Praeterea disserit eo loco de distinctione personarum intima et aeterna, non autem debet sumi distinctio aeterna a temporali nostra cognitione; alioqui ante nostram cognitionem non fuissent personae distinctae. Quod si relativa sunt Filius et Spiritus sanctus, necesse est, ideo esse relativa, aut quia Filius sit Filius Spiritus sancti, et Spiritus sanctus sit Pater, quod nemo dicit: aut quia Spiritus sanctus spiretur a Filio, et sit Filius spirans seu spirator Spiritus sancti, quod Ecclesia Catholica dicit. Neque obstat quod Basilius dicit, Spiritum ex Patre subsistere, id enim tribuit Patri tanquam principali auctori, sicut ipse Dominus dixit: *Qui ex Patre procedit.*

Tertio proferunt Nazianzenum, qui in Orat. ad episc. qui venerat ex Aegypto: *Omnia*, inquit, *quae habet Pater, habet etiam Filius, excepta caussalitate.* Hinc enim sequi videtur, Filium non esse caussam Spiritus sancti, sed solum Patrem. Respondeo; loqui s. Gregorium de caussalitate respectu ipsius Filii, quee est proprietas Patris, ac si dixisset: omnia Filius habet quae habet Pater, praeter esse Patrem. Quid, quod ibidem aperte Gregorius insinuat, Spiritum esse a Filio? Nam sicut contulerat Filium cum Patre tanquam productum cum producente; ita postea confert Spiritum cum Filio: *Omnia*, inquit, *quae habet Filius, habet Spiritus sanctus, excepta filiatione, idest, excepta proprietate ejus personae, a qua ipse producitur.*

Quarto adducunt Damascenum lib. 1. cap. 11. de Fide: *Spiritum*, inquit, *per Filium esse dicimus ex Filio non dicimus.* S. Thomas quaest. 10. de pot. art. 4. rejicit Damascenum tanquam qui sequutus sit Theodoretum: sed non videtur id verum esse: siquidem Theodoretus diserte negavit, Spiritum sanctum a Filio, vel per Filium esse: Damascenus autem negat esse per Filium.

Respondeo igitur cum Bessarione et Gennadio: Damascenum non negasse Spiritum sanctum procedere ex Filio, quod ad rem attinet, cum dixerit, Spiritum esse imaginem Filii, et per Filium esse: sed existimasse, tutius dici per Filium, quam ex Filio, quantum ad modum loquendi, propter haeresim Macedonii et Eunomii, qui ex Filio tanquam primaria, immo etiam sola caussa processisse dicebant Spiritum sanctum. Quemadmodum dicimus post haeresim Nestorii, Mariam non Christiparam, sed Deiparam, non quod non sit Christipara, sed ne putetur solum Christipara, et non Deipara. Caeterum sicut propter haeresim Macedonii recte dicebatur, Spiritus esse a Patre per Filium; ita propter errorem Graecorum rectius dicitur nunc a Patre et Filio.

Quinto adducunt, ut Magister testatur lib. 1. d. 11., Leonem III. pontificem romanum, qui ad Fidei cautelam jussit scribi in tabula argentea Symbolum Constantinopolitanum sine additione, Filioque et poni in altari post corpus s. Pauli. Vixit autem iste pontifex circa annum 700. a Christo nato, quo tempore jam additio facta fuerat; ergo illam abstulit pontifex.

Respondeo: Pontificem dedita opera hoc fecisse, ut servaretur memoria Symboli Constantinopolitani, quale fuerat, et ut intelligerent omnes, non damnari illud Symbolum, nec esse contrarium nostro. Habet enim Ecclesia plura Symbola, Apostolicum, Nicaenum, Athanasii, Constantinopolitanum sine ulla additione, et illud idem cum additione, quae omnia unum et idem sunt, licet unum sit alio clarius et explicatius. Porro omnia illa Symbola Ecclesia catholica recipit, et honorat, et sicut condito Nicaeno Symbolo, non fuit abrogatum Symbolum Apostolicum, et sicut condito Constantinopolitano, non fuit abrogatum Nicaenum; ita quoque condito nostro Symbolo, non debuit abrogari Constantinopolitanum. Itaque prudentissimo consilio summus pontifex, ne Graeci putarent, reprobari a nobis Symbolum Constantinopolitanum, jussit illud honorifice in Ecclesia conservari.

Sexto adducunt Theophylactum in cap. 3. Jo. *Sane*, inquit, *Latini male haec exponentes, et minus recte intelligentes dicunt, quod Spiritus etiam ex Filio procedat.* Respondeo: schismatis tempore vixisse Theophylactum, ideoque non recipi ejus auctoritatem: alioqui nos etiam plurimos alios proferre potuissemus, ut Bernardum, Rupertum, Richardum, Thomam, Bonaventuram, et alios sanctos recentiores.

Ultimo afferunt rationes. Prima ratio est Theophylacti loco citato. Spiritus sanctus unus est; ergo unum habet principium, non duo, et una spiratione procedit, non duabus. Respondeo: rationem istam, quae praecipua tamen est Graecorum, nihil valere: nam licet Pater et Filius sint duo spirantes, tamen unica spiratione spirant, et unum principium sunt Spiritus sancti. Nihil enim multiplicatur in Deo, nisi relatio opposita: spiratio autem qua Pater spirat, non opponitur spirationi, qua spirat Filius. Et certe si argumentum concluderet, efficeret etiam Filium non esse creatorem mundi, nam mundus est unus; ergo unum principium habet, et una actione producitur; ergo si duae personae non possunt esse unum principium, nec una actione creare, non creavit Filius mundum, sed Pater solus. Sicut ergo Pater et Filius, immo etiam Spiritus sanctus unum sunt mundi principium, et una actione creant, quia unam essentiam habent: ita quoque Pater et Filius unum sunt principium Spiritus sancti, et una spiratione spirant, quia unam habent potentiam spirativam.

Secunda ratio. Pater est sufficiens principium Spiritus sancti; ergo non requirit auxilium Filii. Respondeo: Patrem etiam esse sufficiens principium creationis; et tamen hoc non obstante omnes personae creant, quia habent eamdem potentiam

et essentiam: non enim Filius cum Patre spirat, quia Pater egeat auxilio, sed quia eamdem vim spirativam habent Pater et Filius. Adde, quod Spiritus sanctus procedit necessario a duobus, quia alioqui non esset tertia persona, sed coincideret cum secunda, ut ostensum est. Itaque mundus producitur necessario a tribus, necessitate producentis, non necessitate producti: at Spiritus sanctus producitur a duobus necessario, necessitate producentium, et necessitate producti.

Tertia ratio. Si a Filio procedit Spiritus; ergo Patri similior est Filius, quam Spiritus sanctus: nam Filius spirat cum Patre spirante, et Spiritus non generat cum Patre generante. Respondeo: si Spiritus a solo Patre procedit, fore similiorem Filium Spiritui, quam Patri; nam Filius procedet cum Spiritu, et non producet Patre: sed neutrum horum argumentorum concludit; nam similitudo attenditur ex parte essentiae, non ex parte relationum.

CAPUT XXVIII.

Demonstratur recte factam additionem illam, Filioque.

Superest ostendere, Latinos potuisse et debuisse explicare Symbolum addendo illam particulam *Filioque*: ac primum ostendam, debuisse Symbolum explicare; deinde id potuisse facere Latinos sine Graecis.

Quod ergo debuerit explicari Symbolum, probatur. Nam necessarium est ad salutem, non credere Spiritum sanctum a solo Patre procedere: ergo orta haeresi, quae docebat Spiritum a solo Patre procedere, debuit adhiberi remedium per explicationem, quia debent tolli occasiones errandi.

Probatur antecedens. Nam Athanasius in Symbolo, ubi posuerat a Patre et Filio etc. dicit: *Haec est fides Catholica, quam nisi quisque integram, inviolatamque servaverit, in aeternum peribit.* Et in epist. ad Serapion. apud d. Thomam Opusc. cont. error. Graec. *Juxta quod,* inquit, *mandat Apostolus, haereticum hominem post unam aut alteram correptionem devita, etiam si quos videas cum Helia volantes per aëra, et cum Petro et Moyse, sicco pede calcantes maria, nisi Spiritum sanctum profiteantur Deum, essentialiter ex Deo Filio existentem, sicut et Filium naturaliter Deum genitum, aeternaliter ex Deo Patre existentem, ut nos profitemur, eos non recipias.* Vide similia loca Cyrilli et Epiphanii apud b. Thomam in Opusc. cont. Graec.

Praeterea probatur ex decreto Concilii Florentini, ubi sic habetur: *Definimus, ut haec Fidei veritas ab omnibus Christianis credatur, ac suscipiatur, quia Spiritus sanctus a Patre et Filio aeternaliter est.* Denique ratione. Nam credere Spiritum non esse a Filio, est, ut demonstravimus, error contra Scripturas; ergo necessario vitandus. Est tamen hoc loco animadvertendum, non semper necessarium fuisse, non credere non esse a Filio Spiritum sanctum: nam antequam oriretur et definiretur quaestio, satis erat credere, Spiritum a Patre procedere, in quo includebatur etiam, quod procederet a Filio: nec erat opus quaerere, an a Filio procederet, necne: non enim tenemur omnia scire, sed tamen tenemur nunquam positive asserere errores. Itaque postquam mota est quaestio, et multi coeperunt errare, necesse fuit remedium adhibere, et hoc ipsum etiam definivit Concilium Florentinum in haec verba: *Definimus, explicationem verborum illorum* Filioque *veritatis declarandae gratia, et imminente tunc necessitate, licite et rationabiliter Symbolo fuisse appositam.*

Veniamus nunc ad alteram partem, ac demonstremus, hanc explicationem a Latinis sine Graecorum consensu fieri potuisse. Primo, Papa Romanus est Pastor et Doctor totius Ecclesiae, ut in ipso Conc. Flor. Graeci confessi sunt, et patet ex illo Jo. ult. *Pasce oves*; ergo potest ipse, etiam sine Concilio, definire res Fidei: nam quia pastor et doctor universalis est, non potest errare cum docet ex cathedra; alioqui tota Ecclesia erraret, quae illum sequi tenetur: definire autem res Fidei ad illum pertinet, qui non potest errare.

Secundo, etiamsi papa non esset pastor totius Ecclesiae, nec posset definire controversias Fidei sine Concilio: tamen non propterea requireretur Concilium Graecorum et Latinorum, sed sufficeret Concilium aliquot episcoporum ab ipso romano pontifice convocatum. Est enim ipse (ut minimum) primae sedis episcopus, et sine ipso Concilia non habent robur, et cum ipso habent, ut fuse docet Gelasius in tom. de vinc. anathem. Nam firmitas Conciliorum non oritur ex multitudine et diversitate episcoporum, sed ex connexione cum sede Petri, cui dictum est: *Rogavi pro te, ut non deficiat Fides tua.* Lucae 22. id quod etiam exempla testantur. Nam Concilium Ariminense habuit 600. episcopos, partim Graecos, partim Latinos: et tamen quia romanus episcopus dissensit, semper est habitum erroneum ab omnibus, tam Graecis, quam Latinis. Contra, Concilium II. 150. episcoporum graecorum, et in quo nullus fuit latinorum, quia a pontifice Damaso confirmatum fuit, a quo Ariminense fuerat reprobatum, semper habitum est in honore. Videmus igitur a sede Petri Conciliorum firmitatem esse.

Tertio, etiamsi papa non esset caput totius Ecclesiae, nec primae sedis episcopus, sed unus patriarcha nihilo major caeteris, adhuc Graeci non possent conqueri propter istam additionem. Nam vel quaestio est de Fide, vel de ritu, idest, vel nolunt Graeci hanc additionem, quia est falsa et contra Fidem, vel quia licet sit vera, tamen non placet illis in Symbolo.

Si est quaestio de ritu: certe sicut multi alii sunt ritus diversi Graecorum et Latinorum, et non propterea fieri debet schisma; ita etiam iste ritus tolerari poterat sine schismate. Praeterea potest unus episcopus in sua Ecclesia aliquem ritum instituere sine consensu aliorum; quanto magis tota natio Latinorum simul?

Si autem quaestio est de Fide: non possunt quidem Concilia provincialia vel nationalia aliquid ita definire, ut statim debeat ab omnibus recipi; tamen possunt definire, et alii non debent conqueri, sed probare, si viderint rem esse bene definitam:

sin minus, convocare majus Concilium. Nam ita factum videmus saepissime in Ecclesia.

Haeresim Pauli Samosateni damnavit Concilium Antiochenum paucorum episcoporum. nec alii multo plures in toto mundo conquesti sunt, sed ratum habuerunt. ut patet ex hist. Euseb. lib. 7. cap. ult. Haeresim Macedonii damnavit Concilium Constantinopolitanum, in quo nullus fuit Latinorum, nec Latini conquesti sunt, sed probaverunt. Haeresim Pelagii damnaverunt Concilia provincialia, Milevitanum et Carthaginense, nec ullus propterea fecit schisma, quia non fuisset vocatus. Haeresim Nestorii damnavit Concilium Ephesinum, antequam adessent Latini, quos pontifex Coelestinus mittebat: non tamen Latini conquesti sunt, sed voluerunt cognoscere rem gestam, et cognitam approbaverunt. Et hujusmodi sunt infinita exempla. Graeci ergo non possunt conqueri, quod sine ipsis quaestio definita est, praesertim cum post illam definitionem sint vocati ad Concilia generalia, non semel, neque bis, sed saepius, et rursum quaestio proposita et discussa sit ipsis praesentibus.

Si petas: licet non fuerint necessario Graeci initio vocandi, tamen cum vocari potuerint, quare initio non sunt vocati? Respondeo primo: non esse certum; non fuisse vocatos, ut dicitur in Concilio Florentino: ut enim ignoramus, in quo Concilio fuerit facta additio, ita ignoramus, an interfuerint Graeci, necne. Sed si vocati non sunt, caussa fuit. Primo, quia non erat necesse, cum quaestio esset facilis. Nam ut Augustinus respondit Pelagianis petentibus generale Concilium lib. 4. ad Bonifac. cap. 12. non omnis haeresis est talis, ut propter eam debeant vexari omnes provinciae. Et profecto talis est haec de Spiritu sancto. Et si facta sunt Concilia generalia. facta sunt ut satisfieret Graecis, non quod rei difficultas haec exigeret. Secundo, quia necessitas urgebat, et requirebat celeritatem propter contentiones in Gallia et Hispania natas: nec poterant tam cito ex remotis regionibus episcopi advocari. Tertio, quia inutile erat: nam eo tempore nulli fere erant in Graecia homines docti. Has tres caussas reddit Bonaventura 1. dist. 11. quaest. 1.

CAPUT XXIX.

Solvuntur objectiones Graecorum.

Sed necesse est objectiones ipsorum diluere; prima est hujusmodi. Synodus III. generalis prohibuit omnem mutationem circa Symbolum; haec enim habentur ad finem Concilii: *Decrevit sancta Synodus alteram Fidem nemini licere proferre, aut scribere, aut exponere, praeter eam, quae definita fuit a sanctis Patribus apud Nicaenam urbem in Spiritu sancto congregatis. Eos autem, qui fuerint ausi aliam Fidem componere, sive porrigere, aut proferre his, qui volunt ad veritatis cognitionem converti ex gentibus, vel ex Judaeis, vel etiam ex qualibet haeresi: istos, si quidem episcopi fuerint, aut clerici, alienos, episcopos quidem ab episcopatu, clericos a clericatu: si vero laici fuerint, anathematizatos.*

Respondent nostri: hoc decreto non prohiberi explicationem Symboli, et mutationem quoad verba, sed prohiberi corruptionem per additionem, aut detractionem contrarium sensum reddentem, id quod probant multis modis. Primo, sic intelliguntur etiam verba Pauli Galat. 1. ubi anathematizat eos, qui docent praeter id quod ipse docuit: nam ipsemet multa alia docuit postea, et Joannes totum evangelium postea scripsit, ubi sunt multa quae non inveniuntur in Paulo; non ergo prohibet Paulus, addi doctrinam, sed addi aliquid contrarium superioribus.

Secundo, si Concilium Ephesinum loqueretur de qualibet mutatione Symboli, jam esse abrogatum Symbolum Constantinopolitanum, ubi habetur *Ex Patre procedentem*: nam Symbolum Constantinopolitanum addidit ad Nicaenam inter alia, etiam hanc particulam *Ex Patre procedentem*; et tamen Graeci semper usi sunt Symbolo Constantinopolitano, et non Nicaeno.

Tertio, in Concilio Chalcedonensi, ubi videntur interfuisse multi ex episcopis, qui fuerunt in Concilio Ephesino, act. 5. cum esset conscribenda Fides, episcopi clamabant, addatur ad Symbolum, *Sanctam Mariam esse Deiparam*, et in illa ipsa actione scribitur novum Symbolum in qua multa mutantur, adduntur, detrahuntur ex particulis Symboli Nicaeni et Constantinopolitani: et ad finem additur illa prohibitio: *Decrevit sancta Synodus alteram etc.* ut in Ephesino Concilio. Ex quibus evidenter apparet explicatio decreti. Nisi dicamus, Concilium quartum pugnare cum tertio, et esse excommunicatos omnes episcopos quarti Concilii, quod nemo hactenus dixit.

Adde enim, quod Graeci non ignorarunt olim. Latinos esse hujus sententiae: nam Hormisda in epist. ad Justin. imperat. diserte scripsit, ex Patre Filioque Spiritum procedere. Item non ignorarunt additionem factam, et tamen per annos circiter 300. siluerunt, nec schisma fecerunt, ut patet, quia additio facta est circa annum 600. et postea celebrata sunt ex communi consensu Graecorum et Latinorum tria Concilia generalia, VI. VII. et VIII. et tandem postea illis venit in mentem, ut nobis objicerent Ephesinum decretum: cur non objecerunt antea, nisi quia intelligebant nihil facere contra nos? Respondent Graeci: Concilium Ephesinum prohibuisse omnem mutationem Symboli, tam quoad rem, quam quoad verba.

Ad id quod objecimus de Symbolo Constantinopolitano, quod addidit ad Nicaenum, respondent: Ephesinum Concilium accepisse pro uno et eodem Symbolum Nicaenum et Constantinopolitanum, et prohibuisse mutationem circa Symbolum Nicaenum, ut erat explicatum a Synodo Constantinopolitana.

Ad id vero quod objecimus ex Concilio Chalcedonensi, respondent: Concilium Chalcedonense edidisse quidem aliam confessionem Fidei, sed non composuisse aliud Symbolum, quod in Ecclesia frequentari deberet, et tradi iis qui catechizandi erant: et de tali Symbolo locutum esse Concilium Ephesinum. Occasio enim hujus decreti fuit, quia multi Symbola scribebant, et ea tradebant rudibus, et interim errores admiscebant.

At contra objiciunt nostri. Si Symbolum Nicaenum et Constantinopolitanum pro eodem accipiuntur, quia in re conveniunt; idem poterit dici de aliis, quae in re conveniunt.

Praeterea ex hoc ipso, quod Concilium Chalcedonense non composuit Symbolum, quod in Ecclesia frequentandum esset, et tamen addidit illam clausulam, ut nemo audeat aliam Fidem scribere, et proferre iis qui catechizantur; nostri colligunt, istam prohibitionem non deberi intelligi de Symboli mutatione quoad verba, sed quoad rem. Haec est communis et solida solutio: sed forte posset aliter obstrui os Graecorum. Nam etiamsi Concilium Ephesinum loqueretur de verbis Symboli, nec vellet ullo modo addi, vel detrahi quidquam: tamen haec prohibitio non extenderetur nisi ad singulos episcopos, vel clericos, aut laicos, non autem ad Concilia episcoporum. Nam verba Canonis, harum personarum mentionem faciunt, nimirum, episcoporum, clericorum et laicorum. Constat autem Concilia non ex clericis et laicis, sed episcopis tantum constare; et occasio hujus Canonis scribendi etiam confirmat. Scriptus enim fuit canon, quoniam plurimi coeperant eo tempore sua Symbola scribere, non solum episcopi, vel clerici sed etiam laici.

Deinde, quomodo credibile est, Synodum Ephesinam voluisse praescribere regulam summo pontifici, aut Synodo generali? num ignorabat episcopi illi, non posse ullum superiori suo, aut aequali legem dare? Cum igitur particulam *Filioque* non aliquis particularis episcopus, clericus aut laicus Symbolo addiderit, sed summus totius Ecclesiae pastor, et Concilia generalia tria ad ipsum probaverint; dubium esse non potest, quin id jure factum sit.

Sed rursum quidam objiciunt. Etsi licuerit Latinis per eam additionem explicare Symbolum: tamen non videtur debuisse ipsa explicatio apponi in Symbolo; si enim omnia, quae definiuntur circa Symbolum, ipsi Symbolo addenda essent, multa alia fuissent addenda; ut Virginem esse Deiparam; Christi corpus vere esse in Eucharistia, licet ascenderit in coelum; et alia.

Respondeo: non omnia habere poni in Symbolo: tamen hanc particulam recte fuisse appositam, propter duas caussas. Primo, quia post exortam haeresim, ipsum Symbolum sine hac particula dabat occasionem errandi. Secundo, quia facile addi poterat sine additione novi articuli, aut mutatione notabili ipsius Symboli: quae caussae in aliis additionibus locum non habent. Nec tamen negamus, posse addi aliquam aliam particulam ad majorem explicationem, si id summo pontifici aut Concilio orbis terrae expedire videatur.

CAPUT XXX.

Concluditur disputatio divino testimonio.

Jam ad finem totius disputationis placuit annotare divinum sive judicium, sive testimonium. Nam Deus multis modis ostendit post exortum schisma, utri errent, Graeci an Latini. Nam usque ad tempus schismatis ita floruit Graecia viris doctis et sanctis, ut omnia Concilia generalia apud Graecos celebrata sint: post schisma autem per annos fere 800. nullum habuerunt Concilium, nullum virum sanctum miraculis clarum, paucissimos homines doctos. Latini vero hoc eodem tempore habuerunt duodecim generalia Concilia, et innumerabilia particularia. Item singulis aetatibus viros miraculis clarissimos, novos Ordines religiosorum, plurimos homines doctos.

Praeterea hoc tempore Fides Latinorum propagata est accessione Indorum orientalium, et novi orbis in occidente: Fides Graecorum minuitur in dies quotidie: Graeci in Conciliis convicti, ad nostram Fidem conversi sunt quater, aut quinquies, et fortassis etiam saepius; et semper ad vomitum suum redierunt.

Latini semper in disputationibus superiores in eadem Fide et doctrina permanserunt. Denique apud Latinos regna et imperia potentissima adhuc florent: imperium vero Graecorum per Turcas Christi hostes eversum, ac destructum est penitus, ipsique omnes in miserrima servitute degere, gravissimumque jugum captivitatis perferre coguntur.

Ac ut intelligant caussam exitii sui esse pertinaciam in errore de processione Spiritus sancti; in ipsis feriis Spiritus sancti capta fuit Constantinopolis a Turcis, imperator occisus, et imperium omnino extinctum. Nam, ut probat Gerardus Mercator in sua Chron. anno 1452. die 28. maji indixit Mahumetes exercitui suo ultimam oppugnationem, et sequenti die Constantinopolim coepit. Illo autem anno fuit Pentecoste die 28. maji, ut planum est ex aureo numero, et litera dominicali, unde festa mobilia investigantur. Erat enim aureus numerus 9. et litera dominicalis A. Itaque multi comparant Ecclesiam Graecam regno Samariae, quod separavit se a vero templo, et tandem in captivitatem perpetuam adductum est.

LIBER TERTIUS

DE CHRISTO

IN QUO TRACTATUR PARS TERTIA, QUAE EST DE CARNE EJUSDEM, SIVE DE INCARNATIONE

De Christi divinitate, quae illi communis est cum Patre et Spiritu sancto, necnon de distinctione personali ab utroque disseruimus libris superioribus. Nunc ad humanitatem ejus accedemus, ac de carne quidem, et Incarnatione in hoc Tertio Libro: de anima vero in sequenti disputabimus. Porro praesens controversia quinque partes habebit. In prima referemus errores hujus temporis de Incarnatione. In secunda ostendemus in Christo esse duas naturas. In tertia demonstrabimus in Christo unam esse personam. In quarta exponemus in quo proprie consistat unio hypostatica. In quinta an ex hac unione caro Christi id obtinuerit, ut sit ubique, breviter disseremus.

CAPUT PRIMUM

De erroribus hujus temporis circa Incarnationem.

Quod ergo ad primum attinet, duo sunt hoc tempore genera errantium circa Incarnationem: aliqui enim aperte et directe oppugnant hoc mysterium: alii obscure et quasi oblique. Ad primum genus pertinent Anabaptistae et Swenckfeldiani. Anabaptistae diserte docent, Christum non habuisse veram carnem ex Virgine assumptam. Testatur Joannes Cochlaeus in lib. de error. Monasterien. Anabaptist., hunc esse unum ex praecipuis eorum articulis.

Praeterea Memnon ex signiferis Anabaptistarum docet, Christi corpus ex Patris substantia coelitus delatum in uterum Virginis, ut patet ex Colloquio Wismariensi. Michäel Servetus, et ipse Anabaptistarum unus lib. 2. de Trin. docet, Christi carnem esse divinam et coelestem, ac ex Patris essentia genitam. Gaspar etiam Swenckfeldius in lib. de div. majest. humanit. Chr. docet, Christi humanitatem post Ascensionem non esse creaturalem, sed supercreaturalem, et ipsum Christum etiam ratione humanitatis esse verum Deum. Denique testatur Petrus Canisius praefat. lib. 1. de Corrupt. verb. Dei, anno 1571. publice factam potestatem Anabaptistis disputandi quaestionem illam: an Christus ex Virgine carnem assumpserit, an aliunde; idque in ditione Palatini prope Hiedelbergam.

Ad secundum genus pertinent hoc tempore fere omnes Lutherani, qui duo docent, ex quibus sequitur, eos vel esse Eutychianos, vel Nestorianos, vel monstrum ex utraque haeresi temperatum. Primo dicunt, Christi carnem habere attributa divinitatis, ac praecipue omni-praesentiam. Secundo docent, hypostaticam unionem consistere in ista communicatione attributorum divinorum ipsi carni et humanitati. Et si quidem volunt ista attributa conjungi essentialiter humanitati, jam illa fiet unum cum divinitate, quae est haeresis Eutychiana. Si vero conjungi volunt accidentaliter, tum distinctae erunt personae Dei et hominis, et una erit in alia per inhabitationem et per accidens, quod est aperte Nestorianum. Sed de refutatione postea agemus: nunc sententiam ipsorum tantum explicamus.

Auctor hujus erroris videtur Jacobus Faber Stapulensis: ita enim scribit in cap. 12. epist. prioris ad Cor. *Corpus Christi, idest, assumpta humanitas coelum implet et terram: est enim ubicumque Verbum Dei est, quia Verbum caro factum est, quare Verbum nusquam est sine carne.* Et in cap. 14. Jo. ita scribit: *Cum Filius sit in Patre et in omnibus sanctis qui sunt in coelo et in terra, an etiam corporaliter sit? quidni? sed absque modo, nisi dicas divino et incomprensibili modo, qui non tam modus, quam non modus dici debet.*

Hunc sequutus est in primis Lutherus, qui etsi ubique jactet se credere in Christo unam personam, et duas naturas: tamen doctrina ejus aliud habet. Nam in Serm. de Sacram. Coen. Dom. tom. 2. Oper. ejus fol. 112. *Credimus*, inquit, *quod Jesus Christus sit juxta humanitatem super omnes creaturas collocatus et omnia impleat.* Et paulo post: *Et habeat omnia in sua manu, et sit ubivis praesens.* Item in lib. quod verba Christi *Hoc est corpus meum* adhuc firma constent, prolixe docet, dexteram Dei esse ubique. Deinde assumit corpus Christi esse in dextera Dei, et ut ipse ait: *Non in minimo digito, aut ungue dexterae, sed in tota*; atque inde concludit, corpus Christi necessario esse ubique. Item in libro qui inscribitur, Confessio Martini Lutheri de Coena Domini, dicit, se probare evidenter, Christi corpus esse realiter praesens in Coena, quia est ubique: esse autem ubique dicit se probare, quia est in dextera Dei quae est ubique: et ibidem ponit tres modos essendi in loco.

Primum localiter, idest, circumscriptive, et hoc modo non vult Christi carnem esse ubique. Secundum spiritualiter seu per penetrationem, et hoc dicit convenire corpori glorioso, sed neque hoc modo ponit Christi carnem ubique. Tertium coelestem et divinum per unionem hypostaticam, et hoc modo tribuit carni Christi ubiquitatem, et ait: *Necesse habes, Christi carnem quae est cum Deo una persona, longissime extra creaturas collocare, adeoque tam longe, quam Deus ipse extra creaturas est etc.* Quibus verbis, videtur omnino velle, Christi carnem non esse creaturam, sed Deum, cum velit eam longissime distare a creaturis, et tamen esse ubique. Hinc enim colligitur, eam non distare a creaturis distantia locali, cum sit ubique, sed distantia dignitatis et excellentiae, ac proinde esse revera Deum. Et ibidem reprehendit Zwinglianos, quod passionem Christi soli tribuant humanitati, non etiam Deitati. At certe si caro Christi non est creatura, et Deitas passa est: videtur omnino unum quid factum ex utraque natura, et hoc idem repetit in lib. de Conc., nimirum, errasse Zwinglianos cum dicunt, Christi divinitatem pati non potuisse, ubi (ut alias dixi) defendit. Nestorium et Eutychetem non erasse nisi in modo loquendi.

Joannes Brentius adeo locupletavit hanc doctrinam, ut putetur auctor Ubiquitatis, cum tamen vere non sit, Lutherum sequatur. Primum igitur in Apol. pro confess. Wirtembergen. in tract. de Coen. Dom. ex professo tradit, Christi carnem esse ubique ratione unionis hypostaticae, et in lib. de duab. nat. Christ. et ascens. et sess. a dext., idem asserit, et probat multipliciter, cujus argumenta postea solvemus. Ibidem asserit, Christi corpus etiam ante passionem fuisse in coelo invisibiliter, et nunc quoque non esse in aliquo certo loco coeli, sed ubique. Denique in alio lib. de majest. Christ. hom., in hoc ponit unionem hypostaticam, quod Filius Dei in Filium Mariae effuderit omnia dona, et proprietates suas: ubi simul Nestorianus est, distinguens Filium Dei a Filio Mariae, et Eutychianus est, tribuens carni omnia divina attributa: *Et Petri*, inquit, *humanitas in uno tantum loco est: divinitas autem qua impletur, et sustentatur, ubique sese diffundit: et cum propter hanc caussam Petrus et Deus, seu Filius Dei qui est in Petro, sint duae distinctae hypostases, seu personae: quomodo non etiam propter eamdem caussam Filius Mariae et Filius Dei, qui est in Filio Mariae, duae fierent personae?* Haec ille; ubi hoc solum discrimen ponit inter unionem Dei cum Christo et cum Petro, quod Deus non habet Petrum ubique sibi unitum, et ideo ab eo distinguitur personaliter: Christum autem habet ubique unitum, et ideo ab eo non distinguitur personaliter.

Notabis vero hoc loco, et in sequentibus Brentii verbis Nestorianas illas phrases, Filius Dei est in Filio Mariae: item, Filius Dei assumpsit Filium hominis. Sic, enim pergit in eodem libro. *Cum dicitur Deus, seu Filius Dei assumpsisse, aut univisse hominem sibi, seu Filium hominis personaliter, non id solum significatur, quod Deus substantia seu essentia sua existat in homine, et conferat aliquot dona sua in hominem (sic enim dici posset, quod Deus sibi univisset personaliter, non tantum semen Abrahae, aut filium Virginis, verum etiam quemvis hominem, imo quamvis creaturam) sed illud proprie significatur, quod ita se uniat, et conjungat cum homine, ut in ipsum omnem majestatem suam conferat, nec eum uno tantum, aut altero, aut etiam multis, sed infinitis, adeoque omnibus, omnibus, inquam, suis coelestibus ac divinis donis ornet.* Et infra: *Cum omnipotentiam suam Filius Dei in Incarnatione contulerit in Filium hominis, adeo ut eam communem habeat cum Filio hominis, omni-praesentia vero ab omnipotentia pendeat; negari non potest quin etiam contulerit omni-praesentiam.* Etiam declarans quid sit, Verbum caro factum est: *Hoc*, inquit, *tale est, quod Filius Dei sic impleat Filium Mariae, ut communicet cum eo omnem suam potentiam, sapientiam, et felicitatem, et praesentiam: nisi enim haec sit sententia, non habebitur inter Christum et alios homines discrimen.* Et haec saepissime repetit, in quibus certe vides, unionem hypostaticam nihil esse aliud, quam effusionem donorum, et attributorum Dei in naturam Christi humanam.

Jam Matthias Illyricus in lib. de Ascens. Dom.: et loc. Pet. Act. 3. *Quem oportet coelum suscipere*, contendit, Christum hominem non esse in coelo ut in loco, sed potius coelum esse in Christo, cum

ipse sit ubique. Et ibidem vult, Christum in die Ascensionis ascendisse usque ad nubes, deinde non ulterius perrexisse in illa forma corporis visibili, et circumscripta, sed quodammodo evanuisse, ita ut jam nusquam sit in illa forma aspectabili, sed ubique sit invisibili majestate, quod quid est aliud, quam veram Christi carnem plane destruere?

Martinus Kemnitius in lib. de duab. Christ. nat. vult videri valde cautus, et omnia mirabiliter involuit: nam cap. 30. ubi tractat ex professo, an caro Christi sit ubique, non audet dicere absolute esse ubique, sed dicit esse ubi voluerit, et posse esse ubique si voluerit, tamen vel pugnat secum, vel dicit quod alii dicunt. Nam inprimis initio libri proponit praecipua loca Scripturae pro majestate Christi, et inter alia ponit illum ex Matth. ult. *Data est mihi omnis potestas in coelo et in terra.* Et hoc modo explicat, *data est mihi omnis potestas*, idest, omnipotentia: *in coelo et in terra*, idest omni-praesentia. Deinde cap. 4. habet haec verba: *Quae unio adeo arcta, individua. et insolubilis, et inseparabilis est, ut divina natura* τοῦ λόγου *nec velit, nec possit, nec debeat extra hanc cum carne unionem, sed in arctiisima illa unione cogitari, quaeri. aut deprehendi.* Et hoc aliquoties infra repetit. At si natura divina non potest cogitari, vel comprehendi sine carne; necessario sequitur, unum esse de essentia alterius, et proinde una natura erunt.

Ibidem dicit, ex unione hypostatica communicari carni, seu humanitati omnes divinas dotes. Et cap. 21. dicit, praeter dona infusa et creata, communicari naturae assumptae etiam attributa propria divinitatis, et proinde omnipotentiam, et omni-praesentiam. Denique cap. 30 dicit, Christi humanitatem non solum esse in coena, sed etiam extra coenam in Ecclesia praesentem fidelibus reipsa: et addit, etiam extra Ecclesiam omnia subjecta esse Christi humanitati, et Christi humanitatem omnibus rebus dominari, et omnia regere, non per vicarios quasi a rebus distet, quomodo reges gubernant provincias per alios, sed habere omnia praesentia: at nonne hoc est esse ubique?

Similia docet Joannes Wigandus in lib. de communic. idiom., et Nicolaus Selneccerus in lib. de Paedagog. spirit., ubi Symboli articulum de Ascensione exponit. Joannes etiam Timanus pastor Bremensis in libro quem vocat farraginem sententiarum, adducit plurima testimonia insignium Lutheranorum, quod Christi corpus sit ubique. Andreas Musculus, teste Staphilo in lib. de Conc. discipul. Luther. contendit, divinitatem Christi in cruce passam esse, idque probat pluribus Lutheri testimoniis.

Item Jacobus Andreas Smidelinus superintendens Wirtembergensis, insignis Brentianus, in thesibus Tubingae disputatis omnino non agnoscit aliam unionem hypostaticam, quam per communicationem donorum, eamque accidentalem; nam thesi 20. sic. ait: *Non est imaginanda aut fingenda alia Dei in Christo. quam in creaturis reliquis omnibus, quoad* οὐσίαν *divinitatis praesentia, quae ut in creaturis energia discernitur, quod alia in aliis agat et operetur, ita in Christo tota effunditur, ut jam extra ipsum nihil, sed in homine, et per hominem Christum omnia in omnibus operetur.* Et thesi 22. sic ait: *Neque vero hac reali plenitudine omnis divinitatis communicatione, natura humana cum divinitate miscetur, aut plane aboletur, sed quod divinae est per essentiam, id humanae suo modo per accidens communicatur.* Et thesi 24. *Hac sola*, inquit, *idiomatum* κοινωνία *hypostatica unio definienda est.*

Denique Concordia Evangelica anno 1580. edita, hunc praecipue scopum habere videtur, ut stabiliat Ubiquitatem, et destruat mysterium Incarnationis. Nam in epitome articulorum controversorum art. 7. § 5. habes, dexteram Dei esse ubique, et ad eam esse evectam Christi humanitatem. Art. 8. § 11. habes, ab ipsa conceptione Christi, illum hominem assumptum fuisse in Deum, et exaltatum ad dexteram Dei, ita ut non solum Christus ut Deus, sed etiam ut homo omnia possit, omnia sciat, omnibus creaturis sit praesens. Caeterum haec omnia Christum non ostendisse nisi post resurrectionem, quando deposuit formam servi. Deinde in repetitione copiosa eorumdem articulorum ista omnia prolixe probant.

Est autem observandum, saxonicas Ecclesias ter mutasse sententiam. Nam initio, Luthero docente, defendebant cum ipso ubiquitatem. Deinde Luthero mortuo, regnante Melanchthone, coeperunt oppugnare ubiquitatem contra Illyricum et Brentium. Nam Philippus in 3. cap. epist. ad Coloss. aperte damnat ubiquitatem, et vult, Christum esse in certo loco coeli quoad carnem, ubique autem quoad divinitatem. Et in epist. ad Fridericum comitem palatinum, quam scripsit anno 1559. *Alii*, inquit, *ubiquitatem excogitarunt.* Et addit: *Haec sunt portentosa omnia, ignota eruditae vetustati.*

Unde etiam anno 1571. celebraverunt Synodum Dresdensem, convenientibus et consentientibus omnibus superintendentibus ducatus Saxonici, necnon doctoribus academiarum Lipsiae, et Wirtembergae, atque ibi statuerunt, ubiquitatem corporis Christi esse horribilem profanationem omnium articulorum Symboli, et renovationem omnium haereseon: *Quod*, inquiunt, *praecipuum Fidei nostrae, et Ecclesiae caput est, videlicet. articulus de duabus naturis in Christo, id commentitia idiomatum reali, et physica in ipsis naturis communicatione depravari horribiliter, atque e contrario haereses jam olim damnatas Marcionitarum, Valentinianorum, Manichaeorum, Samosatensium, Sabellianorum, Arianorum, Nestorianorum, Eutychianorum et Monotelitarum reduci, atque innovari satis evidenter demonstratum est.* Et infra: *Commentitia ista communicatio physica, quae nostro primum tempore cum ubiquitate corporis Christi introduci coepta est, universae Orthodoxae Ecclesiae, et toti orbi Christiano inde usque ab initio incognita fuit, atque etiam nunc a Pontificiis ipsis rejicitur, et taxatur acerrime.* Et infra: *Commentitia illa ubiquitas horrendum in modum corrupit omnes pene articulos Fidei de Christo, ac discrimen divinae et humanae naturae in Christo inprimis delet atque*

evertit. Haec illi tunc. Ubi etiam gloriabantur, in Saxonia semper fuisse eamdem Fidem immobilem, et consensum in doctrina.

At non fluxerunt anni decem, quando prodiit ex eadem Wirtemberga. et Lipsia, et caeteris ejus regionis locis nova Concordia, in qua tantopere damnata illa ubiquitas recipitur pro articulo Fidei: sic enim habet ea Concordia edita in 4. anno 1580. pag. 731. *Revera omnia implet, et ubique non tantum ut Deus, verum etiam ut homo praesens dominatur a mari usque ad mare.* Haec illi: qui eadem repetunt, et supra pag. 572. et infra pag. 745. ac proinde Dresdense Concilium in Spiritu sancto congregatum, ut ipsi credebant, rejiciunt tanquam impium: et adhuc non vident, quam aperte deludantur a Satana?

Scripserunt contra hanc ubiquitatem praeter Scholasticos in 3. dist. 22. Claudius Sanctius repetitione 4. de Euchar. et ante eum scripsit quidam ex nostris theses quasdam de majestate Christi hominis, quae sunt Ingolstadii excusae anno 1564. Ac postea anno 1582. et 84. scripsit etiam ex societate nostra Gregorius de Valentia contra eamdem ubiquitatem quatuor libros. Ex adversariis scripserunt Henricus Bullingerus lib. de duab. nat. Christ.; Petrus martyr Dialogum de loco corporis Christi; et Theodorus Beza librum de omnipraesentia carnis Christi contra Brentium, et alterum de unione hypostatica duarum in Christo naturarum contra Schmidelinum.

CAPUT II.

Explicatur haeresis Eutychetis.

Jam vero ut ad secundum veniamus, demonstrandum est, duas esse in Christo naturas: sed prius explicanda est sententia Eutychetis, qui signifer habetur ejus haereseos, quam nunc refellimus. Sciendum igitur est, haeresim fuisse Eutychetis, in Christo post incarnationem unam tantum fuisse et esse naturam: non enim putabat aliter posse defendi contra Nestorium, esse unum Christum et non duos.

Deinde dicebat, unam esse factam naturam ex divinitate et carne, et id per conversionem divinitatis in carnem, quia scriptum est Jo. 1. *Verbum caro factum est*: et quia unum fieri alterum, est verti in illud, sicut cum *aqua facta est vinum*, aqua conversa est in vinum: et nunc cum panis per consecrationem fit caro Christi, panis convertitur in carnem Christi.

Tertio asserebat, divinitatem Verbi natam, passam, mortuam, sepultam fuisse: quod quidem ex priore errore nascitur. Si enim divinitas versa est in carnem, et caro nata, passa, mortua, sepulta dicitur, certe divinitas nata, passa, mortua, sepulta dicenda est: non enim ita divinitas fingitur versa in carnem, ut desierit esse divinitas; quomodo aqua cum in vinum vertitur definit esse aqua. Ratio hujus erroris fuit, quia non putabat posse refelli Nestorium, qui Christum Deum natum et passum negabat, nisi divinitas Christi nata, et passa ostenderetur.

Quarto asserebat, Christi carnem non esse ejusdem naturae cum nostra, neque Verbum in veram carnem esse conversum, sed in carnem quamdam apparentem et phantasticam, ita ut potius Verbum simulaverit se hominem, et natum, et mortuum esse, quam revera fuerit. Ratio ejus est, quia videtur indignum Deo, quod vera caro fuerit, et vere natus, passus et mortuus sit.

Atque ita haeresis ista in haeresim Valentini, Manichaei, et aliorum, qui veram humanitatem in Christo negabant, tandem recidebat: quam postea ex Lutheranis secuti sunt Gaspar Swenckfeldius, et Andreas Musculus, si Staphilo credimus in lib. de Concord. discipul. Luth. Hanc fuisse haeresim Eutychetis, cognosci potest ex epist. s. Flaviani ad b. Leonem, quae est 9. inter epistolas b. Leonis, et ex epist. 97. s. Leonis ad Leonem imperatorem, et ex lib. 4. de haeret. fab. Theodoreti in fine.

Notandum autem est, hanc haeresim exortam fuisse ante tempora Eutychetis; ipsumque Eutychetem non tam fuisse primum auctorem, quam praecipuum propagatorem hujus haeresis. Idem enim antea docuerat Apollinaris, ut testatur Epiphanius haeresi 77. Augustinus haeresi 55. et Vincentius Lirinensis in suo Commonit. Eamdem quoque haeresim refellunt sine nomine auctoris Athanasius in epist. ad Epictetum; Ambrosius lib. de Incarnat. Dom. sacram. cap. 6. et Cyrillus lib. de rec. Fid. ad Theodos. qui omnes mortui erant cum Eutyches exortus est.

Porro catholica Fides semper agnovit post Incarnationem duas integras et perfectas naturas, divinam et humanam, sine ulla confusione, vel permixtione in unam Verbi convenisse personam: item naturam divinam neque natam, neque passam esse, sed Verbum in natura humana natum, et passum; ac demum illam humanam esse, ac fuisse ejusdem speciei cum nostra; quae omnia probari possunt testimoniis Scripturarum, Conciliorum et Patrum.

CAPUT III.

Refellitur haeresis Eutychetis.

Primum igitur, duas esse in Christo naturas, contra primum Eutychetis errorem testantur illa verba Domini Jo. 3. *Nemo ascendit in coelum, nisi qui descendit de coelo, Filius hominis qui est in coelo.* Certe iste qui loquebatur et videbatur, et filium hominis se dicebat, secundum eam naturam per quam videbatur et loquebatur, et filius hominis erat; non erat tunc in coelo, sed tantum in terra, idest, in domo cum Nicodemo. Neque erat Deus, sed homo, quia Deus non potest audiri, videri, tangi corporeis sensibus. Neque descenderat de coelo, sed natus erat in terra ex muliere: et tamen iste idem asserit se descendisse de coelo, et etiam tunc cum loquebatur in terra, dicebat se esse in coelo; ergo alteram naturam Christus habuit praeter humanam, secundum quam potuit esse in coelo, quando secundum humanam erat in terra.

Idem probatur ex verbis Domini Jo. 5. 10. et 14. nam Jo. 5. dicitur: *Non solum solvebat Sabbatum,*

sed etiam Patrem suum dicebat Deum, aequalem se faciens Deo Jo. 10. dicebat: *Ego et Pater unum sumus.* Unde Pharisaei recte collegerunt, Christum per ea verba se Deum asserere voluisse. At Jo. 14. *Pater*, inquit, *major me est.* Non autem potest ullo modo fieri, ut secundum eamdem naturam esset Patri aequalis, imo unum cum illo, et tamen minor Patre.

Praeterea Jo. 8. Dominus ait: *Antequam Abraam fieret ego sum.* At ille idem natus erat in diebus Augusti Caesaris, Luc. 2. et habuerat 30. annos, anno 15. Tyberii. Luc. 3. Non autem potest fieri ut idem secundum idem fuerit ante Abraham, et post Abraham. Jo. 20. Thomas postquam viderat et forte tetigerat Domini cicatrices, exclamavit: *Dominus meus et Deus meus.* At certe quod viderat et tetigerat non erat Deus, sed caro: et tamen eum ipsum Deum et Dominum confitetur, cujus carnem viderat; igitur ille et Deus, et homo erat. Quod etiam aperte docet s. Petrus, cum ait Actor. 2. *Dextera igitur Dei exaltatus effudit hoc donum quod vos videtis et auditis.* Nam exaltari non est Dei, sed creaturae: effundere Spiritum sanctum non est creaturae, sed Dei.

Item Paulus sic ad episcopos loquitur, Act. 20. *Spiritus sanctus posuit* episcopos *regere Ecclesiam Dei, quam acquisivit sanguine suo.* At Deus ut Deus non habet sanguinem, nam Spiritus est Deus: et qui habet sanguinem ut sic non est Deus; ergo qui est Deus et sanguinem effudit, necessario habet duas naturas. Rom. 9. *Quorum Patres*, inquit Paulus, *ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in saecula.* Hic Apostolus dicit, Christum esse ex parentibus Judaeis secundum carnem: et tamen simul esse Deum super omnia, nimirum secundum divinitatem. Denique idem Paulus Philip. 2. asserit, Christum cum in forma Dei esset, servi formam accepisse. Quae verba explicans s. Vigilius lib. 2. *Mirum est*, inquit, *cur timeant quidam dicere duas naturas, cum Paulus dicat duas formas.*

Jam vero quod illae naturae non sint permixtae, nec sit divinitas versa in humanitatem, contra secundum errorem probatur. Nam tota Scriptura clamat, Deum esse immortalem et incorruptibilem, ut Malach. 3. *Ego Dominus et non mutor.* Num. 23. *Non est Deus ut filius hominis ut mutetur.* Jacobi 1. *Apud quem non est transmutatio.* 1. Timoth. 1. *Regi saeculorum immortali, invisibili etc.* Et cap. 6. *Qui solus habet immortalitatem etc.*

Non esse autem divinitatem natam, passam, mortuam, ut error tertius asserebat; tum ex dictis colligitur, nam qui est immutabilis, et immortalis, nec in tempore nasci, nec mori ullo modo potest secundum id unde est immortalis et immutabilis: tum etiam quia Scripturae cum docent, Christum in tempore natum, passum, et mortuum esse, addunt secundum carnem: qua voce clare indicant, Christum non esse natum, nec passum, nec mortuum secundum divinitatem. Rom. 1. *Qui factus est ei ex semine David, secundum carnem.* Et cap. 9. *Ex quibus est Christus secundum carnem.* Et 1. Pet. 3. *Mortificatus quidem carne etc.* Et cap. 4. *Christo igitur in carne passo etc.*

Adde postremo ad confusionem eorum Lutheranorum, qui Deitati passionem attribuere non verentur, aliquot clarissima testimonia illustrium Ecclesiae doctorum. Epiphanius haeres. 76. Aetii, pag. 286. *Nam*, inquit, *neque quod passus est unigenitus in carne, passionem Deitati ipsius adsciscit.* Et infra. *Sed et ipse Dominus venit, et passibilitate in seipso suscepta, vere passus est, Deitate ipsius a passione aliena.* Similia leges in Ancorato, pag. 357.

Athanasius in epist. ad Epictet. *Quis*, inquit, *infernus ista eructavit? ut consubstantiale dicant corpus ex Maria genitum cum Verbi divinitate? aut quis ita impius fuit, ut diceret simul et sentiret ipsam Deitatem circumcisam fuisse?* Et Cyrillus in epist. ad Nestor. nomine Synodi Alexandrinae: *Dicimus*, inquit, *illum passum esse et resurrexisse, non quia Deus Verbum in sua natura passus sit, Deus namque extra passionem est, sed quia corpus illud, quod proprium ipsius factum est, haec sustinuit.*

S. Anastasius lib. 4. qui est de passione, et impassibilitate Christi: *Et Christum*, inquit, *passibilem fuisse juxta sapientissimi Pauli loquutionem, confitemur, non id alioqui secundum divinam naturam, ut neque secundum humanitatem dicimus impassibilem.* Et infra: *Est quidem Deus, qui patitur, divinitate interim nihil in se recipiente externae passionis.* Joannes Damascenus lib. 3. cap. 4. *Divinitatem dicentes, non de illa nominamus ea, quae humanitatis sunt propria, non enim dicimus Deitatem passibilem.*

S. Ambrosius lib. 10. in Luc. n. 107. *Nec mors illa divinitatis fuit, sed quasi hominis.* Concilium Hispalense II. cap. 13. *Stultum*, inquit, *est crucis passionem divinae applicare naturae, sed tantum creabili et humanae, sola enim caro crucis exitium sensit.* Sanctus Augustinus lib. de haeres. cap. 73. *Est*, inquit, *haeresis quae dicit in Christo divinitatem doluisse, cum figeretur caro ejus in cruce.* S. Leo epist. 10. *Natura*, inquit, *inviolabilis naturae est unita passibili, ut quod nostris remediis congruebat, unus atque idem Mediator Dei et hominum Christus Jesus, et mori posset ex uno, et mori non posset ex altero.* B. Vigilius lib. 4. *Ipse*, inquit, *unus idemque Dei Filius mortuus est secundum formam servi, et non est mortuus secundum formam Dei.*

Quod autem Christi caro sit ejusdem speciei cum nostra, contra quartum errorem, et Christum non simulatorie, sed vere natum, passum, mortuum esse, nullo negotio probari potest: nam Matth. 1. et Luc. 2. dicitur b. Virgo peperisse *Filium suum primogenitum*: quomodo autem potuit Virgo Christum habere Filium, si Christi caro non fuit vera caro ex carne Virginis concepta? item Paulus ait Haebr. 2. *Quia pueri communicaverunt carni et sanguini, et ipse participavit eisdem.* Quid quaeso, est *eisdem* nisi ejusdem naturae carni ac sanguini?

Jam vero evangelia et apostolorum epistolae nonne plurimorum mendaciorum argui deberent, cum passim Christum hominem, et hominis filium vocent, et matrem atque cognatos habuisse, necnon

esurivisse, comedisse, ambulasse, fatigatum esse, denique passum, mortuum, suscitatum affirment? nec enim aliquid horum de phantasmate vere affirmari potest. Nec solum Scripturae Christum hominem vocant ante resurrectionem, sed etiam postea. Nam Actor. 7. Stephanus dicit, *Video coelos apertos, et Filium hominis stantem a dextris Dei.* Et Paulus Actor. 17. *Statuit* Deus *diem, in quo judicaturus est orbem in viro, in quo statuit etc.*

Deinde, si Christus non vere mortuus est, nec vere resurrexit; ergo non vere nos redemit, et adhuc sumus in peccatis nostris, ut Apost. dicit 1. Corinth. 15. Denique Luc 24. cum discipuli suspicarentur phantasma vel spiritum esse quod videbant, non verum hominem, Dominus ait: *Palpate et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere.* Atque haec ex Scripturis.

Nunc ex Conciliis idem probari potest. Nam contra hanc haeresim celebratum est Concilium Chalcedonense, quod fuit omnium maximum, nempe 630. episcoporum: et cum in prima actione recitaretur Fides Eutychetis et Dioscori, in qua continebatur, duas fuisse Christi naturas ante unionem, postea vero unam esse factam ex utraque; Concilium exclamavit: *Anathema ei, qui dixit ista, anatema eis, qui ista dixerunt.* Postea Act. 5. in Symbolo Fidei posuerunt hoc modo: *Unum eumdemque confiteri Filium et Dominum nostrum Jesum Christum docemus: in novissimis autem diebus, unum eumdemque Christum, Filium, Dominum, Unigenitum, in duabus naturis inconfuse, incommutabiliter, indivise, inseparabiliter agnoscendum, nunquam sublata differentia naturarum propter unitionem.* Idem statutum est etiam postea in Concilio V. can. 2. in Concil. VI. act. 4. et 17. et Concilio Lateranensi contra Monothelitas, a Martino I. celebrato, consultatione ult. can. 4. et 6. in Concil. Tolet. VI. cap. 1. Tolet. XI. cap. 5. et 6. Hispalensi II. et 13. et aliis multis.

Idem ex Patribus confirmari posset, sed Theodoretus, Leo, Vigilius et Gelasius, necnon Hispalense Concilium II. nos labore levarunt. Theodoretus enim in dialogo Immutabilis, et in dialogo Inconfusus, et in dialogo Impatibilis, quibus hunc errorem refellit, adducit prolixe testimonia omnium fere veterum Patrum qui ante ipsum fuerunt. Idem fecit s. Leo in epist. 97. ad Leonem Augustum, et b. Viglius lib. 5. cont. Eutychet., et Gelasius in lib. de duab. nat. Christ., et Conc. II. Hispalense cap. ult. quae testimonia satis esse nobis visa sunt.

CAPUT IV.

Solvuntur argumenta, quae fiebant olim adversus ea, quae superiore capite demonstrata sunt.

Superest solvere argumenta adversariorum. Ac primum occurrit auctoritas Patrum et Conciliorum. Nam in ipso Chalcedonensi Concilio act. 1. post epistolam Cyrilli ad Joannem Antiochenum, Eustachius episcopus Beritensis asseruit, s. Cyrillum scripsisse, non oportere intelligere in mysterio Incarnationis duas naturas, sed unam naturam Dei Verbi incarnatam. Et in Concilio Lateranensi sub Martino I. dicitur anathema non confitentibus naturam Verbi incarnatam. Idem ex Athanasio, et Cyrillo admittit Damascenus lib. 3. de Fid. cap. 6. et 7. Gregorius etiam Nazianzenus in epist. ad Chelidon. dicit, carnem deificatam, quod idem videtur esse ac si diceret, divinitatem incarnatam.

Respondeo: naturam Verbi esse incarnatam dici posse, si intelligatur sano modo, ut explicat Concilium V. et Damascenus loco notato, nimirum, quod sit incarnata non per conversionem in carnem, sed per unionem cum carne in una hypostasi Verbi. Quamquam verba quae citantur in Concilio Chalcedonensi ab Eustachio tamquam si essent Cyrilli, verisimile est non esse Cyrilli, sed apposita tunc fuisse in operibus ejus ab haereticis: Catholici enim in ipso Concilio multum reclamabant verbis illis auditis, dicentes, ea Dioscori haeretici potius, quam Cyrilli videri. Porro, quod Gregorius Nazianzenus epistol. 1. ad Chelidon. dicit, carnem deificatam per Incarnationem, sensum illum habet, factam esse carnem Dei per unionem cum Verbo, non factam esse Deum per conversionem in divinitatem.

Argumentum secundum. Si duae sint naturae in Christo, duo Christi erunt secundum haeresim Nestorii, et proinde non Trinitas erit Deus, sed Quaternitas: nam si Pater et Filius dicuntur unus Deus propter unam essentiam; cur propter duas essentias non erunt Christi duo?

Respondeo: nomina concreta nunquam multiplicantur nisi multiplicentur supposita. et si substantiva sint, requirunt etiam formae multiplicationem, alioqui non possunt efferri nisi in singulari; nam qui habet duas artes, non dicitur duo artifices, sed unus artifex, et habens plures vestes, non dicitur plures vestiti, sed unus. Quoniam ergo in Christo unum tantum est suppositum, non possunt dici plures Christi vel Domini, vel Filii, sed unus. E contrario Pater et Filius dicuntur unus Deus propter unitatem formae: nam cum duo requirantur ad multiplicationem substantivorum, si alterum desit, efficitur unitas, quae est privatio divisionis: ratio autem horum omnium est, potissima consuetudo loquentium.

Porro Christi nomen non naturam, sed personam significat; et propterea, ut Nazianzenus monet in epist. ad Chelidon., sicut in Trinitate dicimus alium et alium propter numerum personarum, non tamen aliud et aliud propter naturae unitatem: ita in Christo post Incarnationem dicimus aliud et aliud propter numerum naturarum, non tamen alium et alium propter personae unitatem. Neque sequitur, in Deo esse Quaternitatem post Incarnationem; quia Trinitas quae est in Deo, est personarum non naturarum: Incarnatio autem non auxit numerum personarum. Et praeterea per Incarnationem nihil accessit Deo, qui perfectissimus est, et nec augeri, nec minui potest, sed accessit multum boni humanae naturae, ut recte docet Athanasius in epist. ad Epictet., hoc ipsum argumentum solvens.

Argumentum tertium. Jo. 1. non dicitur: Verbum

carnem accepit, sed *Verbum caro factum est*, quemadmodum dicitur Jo. 2. Aqua vinum facta est in nuptiis, sed aqua facta est vinum per conversionem unius in alterum, itaut postea non fuerint duae naturae, sed una: igitur eodem modo Verbum factum est caro par conversionem Verbi in carnem, et licet ante unionem duae naturae essent Verbi, et carnis, tamen post unionem una natura est.

Respondet ad hoc argumentum accurate Theodoretus in Dialogo qui dicitur Immutabilis, ac profert Scripturas, quae testantur, Verbum non modo factum esse carnem, sed etiam a Verbo assumpta esse carnem. Nam in epist. ad Philip. cap. 2. sic legimus: *Cum in forma Dei esset, exinanivit semetipsum, formam servi accipiens.* Et Hebr. 2. *Nusquam angelos apprehendit, sed semen Abrahae apprehendit.* Et Jo. 1. post quam dixerat Evang. *Verbum caro factum est*, ne putaremus ad factum esse per conversionem, statim subdit *Et habitavit in nobis* idest, *Verbum factum est caro quia nostra carne assumpta in ea habitare coepit.*

Itaque *Verbum caro factum est* non ita debet intelligi ut illud, *aqua facta est vinum, vel panis factus est caro*, sed sicut dicitur, *Aaron a Deo factus est pontifex, David factus est rex.* Non enim intelligimus mutatum esse Aaronem in pontificem vel Davidem in regem, sed coepisse eos esse quod non erant, non amisso eo quod erant: sicut dicitur Galat. 3. *Christus pro nobis factus est maledictum.* Quem locum adducunt etiam in explicationem hujus sententiae Athanasius in epist. ad Epict., Nazianzenus in epist. 1. ad Chelidon. Chrysostomus in hunc locum Jo., et Ambrosius in lib. de Incarn. Dom. Sacram. cap. 6.

Argumentum quartum. Si divinitas passa et mortua non sit; sequetur veram haeresim esse Nestorii, qui solum hominem passum et mortuum dicebat. Respondeo: consequutionem non esse bonam; nam actiones et passiones personarum sunt, non naturarum. Itaque Christus Deus passus et mortuus est, sed secundum formam servi, non secundum formam Dei: nam Paulus dicit, ipsum Dominum gloriae crucifixum fuisse, 1. Corinth. 2. sed secundum quam naturam id passus fuerit, explicat Petrus, cum ait: *Christo igitur passo in carne, et vos eadem cogitatione armamini*, 1. Petri 4.

Argumentum quintum. Indignum divinitate esse videtur, ut in veram carnem conversa esse dicatur; ut in utero foeminae conclusa manserit; ut in cruce mortua pependerit etc. ergo non vere sed simulatorie Verbum caro factum est etc. Respondeo: verissimum esse antecedens, et inde recte colligi, nec vere nec simulatorie in carnem conversam esse divinitatem. At non esse indignum Deo, ut secundum formam humanam assumptam in utero Virginis clausus manserit, et in cruce mortuus pependerit: et idcirco nec sequi, ut Verbum non vere, sed simulatorie caro factum dici debeat.

CAPUT V.

Explicatur haeresis Nestorii.

Altera hic tractanda est controversia cum Nestorianis, quae est tertia pars propositae disputationis. Sciendum igitur est, Cherintum olim separasse Jesum a Christo, et Jesum purum hominem esse voluisse ex Maria et Joseph natum: Christum autem esse Filium Dei, qui tandem tempore baptismi in forma columbae in Jesum descenderit, ut refert Irenaeus lib. 1. cap. 25. Hanc haeresim postea iterum excitarunt Pelagiani quidam, qui, ut scribit Cassianus lib. 1. et 6. de Incarnatione, docuerunt, purum hominem de Maria esse natum, et eumdem suis meritis anno 30. factum esse Christum, et post passionem suis etiam meritis factum esse Deum, et posse eodem modo alios homines suis viribus bene vivere, et ad beatitudinem pervenire sicut Christus pervenit.

Paulo post, eamdem haeresim docere coepit Nestorius patriarcha Constantinopolitanus, et cum eo Anastasius ejus presbyter, necnon Theodorus Mopsuestenus episcopus, et alii quidam. Docuerunt enim, b. Virginem purum hominem peperisse, et qui non solum naturam, sed etiam personam humanam haberet; et proinde beatam Mariam non esse Dei genitricem, sed Christi genitricem: et nativitatem, passionem, resurrectionem, ascensionem Christi soli homini tribuendam.

Addebant autem, Filium Dei unitum esse postea filio hominis multis modis, non quidem substantialiter communicando hypostasim, sed accidentaliter. Primo, secundum habitationem, quia Verbum habitavit in homine Christo ut in suo templo, juxta illud Jo. 2. *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud.* Et propterea dicebant Isaiae cap. 7. caute scriptum esse: *Vocabitur nomen ejus Emmanuel*, idest, non vocabitur Deus, sed nobiscum Deus, idest, in nobis habitans, juxta illud Jo. 1. *Et habitavit in nobis.* Secundo, per unionem voluntatis et dilectionis, quia filius ille hominis conjunctissimus erat semper cum Dei voluntate. Addebat Theodorus similitudinem, quae refertur in V. Synodo can. 12. *Ut enim vir, et mulier duae personae sunt, et tamen dicantur una caro in Scripturis, propter copulam conjugalem: ita etiam Filius Dei, et Filius hominis duae personae sunt, et tamen dici possunt unus Christus propter conjunctionem spiritualem.* Tertio, secundum operationem, quia Christus homo erat instrumentum, quo utebatur Verbum in operibus illis admirandis, quae a Christo facta sunt. Quarto, secundum participationem, qui Verbum illi homini impertivit nomen et dignitatem suam, ut nimirum Deus et Dei Filius vocaretur, et ab omnibus creaturis adoraretur, non propter se, sed propter eum a quo assumptus fuerat: eo modo, quo imagines sanctorum nominibus eorum interdum appellantur, et propter eos etiam honorantur et adorantur.

Hanc fuisse Nestorii haeresim, intelligi potest ex illa expositione Fidei, quam ipse edidit, et habetur nunc in ultimo tomo operum Cyrilli. Item ex historia Evagrii lib. cap. 2. et sequentibus, in quorum 7. refert Evagrius, Nestorium misere interiisse, lingua ei a vermibus penitus antea corrosa. Item ex Breviario Liberati cap. 4. Denique ex Theodoreto lib. 4. de haeret. fab. prope finem, et in reprehensione 12. anathematismorum s. Cyrilli. Theodoretus enim initio scripsit pro Nestorio con-

tra s. Cyrillum.et propterea anathematizantur scripta ejus in V. Synodo cap. 12. tamen postea resipuit et reconciliatus fuit Ecclesiae in Concilio Chalcedonensi act. 8. et ideo posuit Nestorium inter haereticos lib. 4. de haeret. fabulis.

Huic haeresi non obscure favent, saltem in modo loquendi, Lutherus et Calvinus. Ille enim in Conc. de Nat. Dom.: *Imperiti quidam*, inquit, *Christum hominem omnipotentem faciunt.* Idem tamen Lutherus saepe contrarium docuit, ut mihi sane magis Eutychianista, quam Nestorianus fuisse videatur. Quod etiam vidit, et notavit Beza;nam ad finem l bri adversus Jacobi Andreae theses recitat hanc Lutheri sententiam, atque addit: Germaniae et totius mundi peccata fecisse, ut in ea confessione Lutherus non perseverarit.

Calvinus autem lib. 1.Instit.cap.13.§ 9.de Christo disputans ut est persona quaedam divina, sic ait: *Mediatoris personam nondum attingo.* et § 23. *Respondeo*, inquit, *Dei esse Filium*, *quia sermo est a Patre ante saecula genitus: nondum enim de mediatoris persona nobis sermo est.* Et § 24. *Nam ex quo manifestatus est in carne Christus.Filius Dei vocatur, non tantum quatenus ante saecula genitus ex Patre fuit aeternus sermo, sed quia mediatoris suscipit personam et munus.* Ubi perpetuo distinguere videtur Calvinus in Christo duas personas, unam Filii Dei, alteram Mediatoris. Nec videtur excusari posse, quasi nomine personae mediatoris, non substantiam, sed qualitatem intelligat, quo modo dicere solemus, alienam suscepisse personam judicis, aut advocati. Nam ibidem § 6. *Personam*, inquit, *voco subsistentiam.* Et in toto illo capite, personae nomine utitur ad designandam substantiam incommunicabilem. Itaque saltem a vitiosa aequivocatione excusari non potest. Clarissime autem huic haeresi favent Brentius in lib. de Majest. hom. Christ., ubi saepissime repetit. Filium Dei esse in Filio Mariae; et Smidelinus in thesibus, ut supra notavimus.

CAPUT VI.

Refellitur haeresis Nestorii.

Sed jam hanc ipsam haeresim breviter refellamus, ac demonstremus,unam in Christo esse personam, et non purum hominem, sed ipsum Deum Verbum, secundum carnem de Virgine natum, passum in cruce, ac mortuum esse. Ac primum omnium testimonia quae protulimus contra novos Samosatenos, et novos Arianos in primo libro, ut probaremus, Christum esse verum Deum, non minorem vim habent adversus Nestorium, quam adversus novos Samosatenos et Arianos.

Praeterea novum Testamentum plenum est testimoniis. Matth. 16. *Quem dicunt homines esse Filium hominis? Respondit Petrus; Tu es Christus Filius Dei vivi.* Ubi aperte b. Petrus ipsum Filium hominis Filium Dei vivi esse confitetur. Lucae 1. *Ideoque et quod nascetur ex te, sanctum vocabitur Filius Dei.* Ille igitur ipse qui natus est ex Virgine, non aliquis alius, vere vocatur, et est Filius Dei. Item Jo. 1. *Et verbum caro factum est.* Ut enim supra diximus contra Eutychianos, verus sensus eorum verborum est *Verbum caro factum est*, idest, *Deus factus est homo*, sicut dicimus, David factus est rex: ut ergo David et rex non sunt duae personae, sed una, licet diversae formae sint natura humana et dignitas regia: ita quoque una persona est Verbi et carnis, licet duae ac diversae sint formae, sive naturae, divinitas Verbi, et hominis caro.

Simile est illud Jo. 3. *Nemo ascendit in coelum nisi qui descendit de coelo, Filius hominis, qui est in coelo.* Hunc enim locum non facile est aliter exponere, qnam ut Chrisostomus, Augustinus et Cyrillus in hunc locum, et Nazianzenus epist. 1.ad Chelidon. exposuerunt: nimirum, Dominus eumdem asserit Filium hominis et Filium Dei; alioqui enim falsum esset, Filium hominis descendisse de coelo, et tunc cum loquebatur in terra, simul in coelo fuisse.

Item Joan. 10. *Ego et Pater unum sumus.* Quae certe verba humanae personae convenire non possunt; ac propterea ille homo Christus qui tunc loquebatur, non Verbi templum tantummodo, sed Verbum ipsum erat. Et cap. 9. dixit Dominus caeco, paulo ante illuminato: *Tu credis in Filium Dei? Respondit ille,Quis est, Domine, ut credam in eum? dixit ei Jesus: Et vidisti eum, et qui loquitur tecum, ipse est. At ille ait, Credo Domine. Et procidens adoravit eum.* Non poterat sane Dominus apertius demonstrare, unam esse personam Filii Dei et Filii hominis. Nam illum ipsum, quem caecus illuminatus vidit, audivit, adoravit, Filium Dei appellari videmus. Et cap. 20. dixit Thomas Domino quem videbat: *Dominus meus, et Deus meus.* Hunc locum mire depravabat Theodorus Mopsuestenus, ut patet ex V. Synodo act. ult. cap. 12. dicebat enim, Thomam non dixisse de Christo; *Dominus meus, et Deus meus*, sed obstupescentem de miraculo resurrectionis glorificasse Deum, oculisque in coelum sublatis dixisse Deo Patri, Dominus meus, et Deus meus!

Sed praeterquam quod Sancti omnes aliter exponunt, etiam ipse sanctus Joannes ibidem providens haeresim Nestorii,immo scribens contra Cherintum eadem haeresi laborantem, mox subdit: *Haec autem scripta sunt, ut credatis quia Jesus est Christus Filius Dei*, idest, *ut non dividatis Christum in duas personas, in Filium Dei, et Filium hominis*, sed *credatis. Jesum Filium Mariae eumdem esse Christum Filium Dei.* Praeterea non ait Joannes, dixit Thomas: *Dominus meus, et Deus meus*, sed ait: *Respondit et dixit ei.* idest, Christo, *Dominus meus, et Deus meus.* Neque est in textu graeco ὦ nota exclamationis vel admirationis, sed ὁ, articulus designans simplicem confessionem veritatis. Sed de hoc loco plura diximus supra, lib. 1. cap. 6.

Jam Apostolus Rom. 8. *Qui proprio Filio*, inquit, *non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum.* Quid clarius? Et cap. 9. *Ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in saecula.Amen.*Ille igitur Christus homo,qui filius erat Abrahae secundum car-

nem. non Dei templum, aut instrumentum erat, sed ipse Deus verus super omnia benedictus in saecula. Phil. 2. *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo. sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens.* Et infra: *Humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem*: 1. Cor. 2. *Si enim cognovissent, nunquam Dominum gloriae crucifixissent.* Et haec plane clarissima sunt: hinc enim habemus, illud ipsum Verbum quod est apud Patrem in forma Dei, et Dominus gloriae verissime nominatur, illud, inquam, ipsum hominis formam accepisse, atque in ea vere crucifixum et mortuum esse.

Rursum idem Apostolus cum ait 1. Corinth. 8. *Unus Dominus Jesus Christus per quem omnia*; per illud *per quem omnia* idem significat quod Joannes illis cap. 1. *Omnia per ipsum facta sunt*, quae de Verbo Dei omnium consensu intelliguntur. Itaque Apostolus dicere voluit, unum et eumdem esse Jesum Christum de Maria natum, et illum Filium Dei per quem omnia facta sunt, et Hebr. 1. clarissime: *Multifariam, multisque modis olim loquens Deus Patribus in prophetis, novissime diebus istis loquutus est nobis in Filio, quem constituit haeredem universorum, per quem fecit et saecula.* Ubi cum dicit *loquutus est nobis in Filio*, de Christo homine loquitur, et tamen de isto eodem dicit: *Per quem fecit et saecula.* Et cap. 2. *Decebat eum, propter quem omnia, et per quem omnia, per passionem consummare.* Et infra: *Quia ergo pueri communicaverunt carni et sanguini, et ipse participavit eisdem, ut per mortem destrueret eum, qui habebat mortis imperium.* Ubi dicit, *eum propter quem omnia, et per quem omnia*, idest, *verum Deum, qui est principium et finis omnium rerum, mori debuisse pro nobis, et, ut vere mori posset, quomodo nos morimur, participasse carnem et sanguinem eo modo quo nos participamus*, idest, *vere factum esse hominem, ut nos sumus.*

Praeterea Joannes in epist. 1. cap. 1. nihil aliud fere docet, quam unam esse Dei, et hominis in Christo personam: *Quod fuit*, inquit, *ab initio, quod audivimus, quod vidimus oculis nostris etc.* ait, se vidisse oculis corporalibus Verbum quod fuit ab initio, quod non potest esse verum, nisi ratione unitatis personae: et cap. 2. *Quis est mendax. nisi qui negat quoniam Jesus non est Christus?* idest, *qui dividit Salvatorem in duos*, ut Cherintus et Nestorius faciunt. Et cap. 3. *In hoc cognovimus charitatem Dei, quoniam ille animam suam pro nobis posuit.* Quid est, Deus pro nobis animam suam posuit, nisi Deus pro nobis mortuus est? Non igitur alius est Dei Filius immortalis, alius Mariae Filius, qui mortem pertulit: sed unus et idem, qua Filius Dei semper immortalis, qua Filius Mariae aliquando mortalis fuit. Et cap. 4. *Omnis spiritus qui solvit Jesum. ex Deo non est, et hic est Antichristus.* Et infra: *Quisquis ergo confessus fuerit quoniam Jesus est Filius Dei, Deus in eo manet.* Et cap. 5. et ult. *Quis est, qui vincit mundum, nisi qui credit quoniam Jesus est Filius Dei?*

Ad haec omnia loca respondent Nestoriani: se non negare, Jesum esse Filium Dei, et Deum, et unum tantum, non duos; sed unitate habitationis, voluntatis, operationis, participationis, ut supra diximus, non unitate personae. At Cherintus ista etiam confitebatur de Christo; et tamen Joannes dicit, illum solvere Jesum, et non confiteri Jesum esse Filium Dei.

Praeterea illa omnia quae Nestoriani tribuunt Christo, conveniunt etiam aliis Sanctis hominibus. Nam quod Deus in Sanctis suis ut in templis habitet, habetur 1. Corinth. 3. *Nescitis quoniam templum Dei estis.* Et 1. Cor. 6. *An nescitis quia membra vestra templum sunt Spiritus sancti, qui in vobis est? Glorificate et portate Deum in corpore vestro.* Quod etiam per unionem voluntatis Sancti unum sint cum Deo, non minus quam vir et uxor per carnalem copulam, quod Theodorus Mopsuestenus pro magna dignitate tribuebat Christo, habetur ibidem 1. Corinth. 6. *Qui adhaeret*, inquit Paulus, *meretrici, unum corpus efficitur, erunt enim, inquit, duo in carne una. Qui autem adhaeret Domino, unus spiritus est;* quid clarius?

Quod autem per homines sanctos, ut per instrumenta, Deus operetur, habetur Rom. 15. *Non audeo aliquid loqui eorum, quae per me non efficit Christus, verbo et factis. in virtute signorum et prodigiorum, in virtute Spiritus sancti etc.* 1. Cor. 12. *Divisiones operationum sunt, idem vero Deus qui operatur omnia in omnibus.* Denique, quod sancti homines sint filii et Dii etiam quidam per participationem et gratiam, habetur psalm. 81. *Ego dixi, Dii estis, et filii excelsi omnes.* Et Gal. 4. *Quoniam estis filii Dei, misit Deus spiritum Filii sui in corda vestra etc.* Itaque omnia quae Nestorius tribuit Christo, in Sanctis caeteris inveniuntur. At certum est longe aliter Christum esse Deum, et Dei Filium, quam nos simus. cum Apostolus dicat, magnum esse pietatis mysterium, quod Deus apparuerit in carne, 1. Tim. 3.

Probatur secundo ex omnibus Symbolis Fidei. Nam in Symbolo Apostolorum legimus: *Et in Jesum Christum Filium ejus unicum Dominum nostrum, qui conceptus est de Spiritu sancto, natus ex Maria Virgine etc.* Ubi is qui est Filius Dei unicus, dicitur natus ex Maria Virgine. Idem habetur in Symbolo Nicaeno, et Constantinopolitano. In Symbolo autem Athanasii additur explicatius: *Qui licet Deus sit et homo, non duo tamen, sed unus est Christus: unus omnino non confusione substantiae, sed unitate personae.*

Probatur tertio ex Conciliis. Nam in primis in Concilio III. quod fuit Ephesinum I. nihil aliud definitum est, quam unam esse Christi personam, non duas. Et ibidem recepta est epistola Cyrilli ad Nestorium cum duodecim capitulis seu anathematismis, quae Cyrillus ediderat in Concilio provinciali Alexandrino, antequam cogeretur Concilium Ephesinum. Unde ista duodecim capitula habita sunt postea tanquam Concilii generalis Ephesini, ut patet ex Concilio Romano sub Martino I.

In primo igitur capite ita legis: *Si quis non confitetur Deum esse veraciter Emmanuel, et propterea Dei genitricem sanctam Virginem,*

anathema sit. In secundo autem capite sic: *Si quis non confitetur carni secundum substantiam unitum Dei Patris Verbum, unumque esse Christum cum propria carne, eumdem scilicet Deum et hominem simul, anathema sit.*

Deinde in Concilio Chalcedonensi etiam generali, Act. 5. probata fuerunt acta in Ephesino Concilio contra Nestorium, et rursum sic definitum: *Salva utriusque naturae proprietate.et in unam personam ac substantiam concurrente, non in duas personas distributum, vel divisum, sed unum, et ipsum unigenitum Filium Deum Verbum agnoscimus etc.*

Item in V. Synodo generali, can. 4. *Si quis dicit secundum gratiam, vel secundum operationem, vel secundum dignitatem, vel secundum aequalitatem honoris, vel secundum auctoritatem, aut relationem, aut affectum, aut virtutem, unitionem Dei Verbi ad hominem factam esse.* Et infra: *Et non confitetur unitatem Dei Verbi ad carnem secundum compositionem, sive secundum subsistentiam factam esse, anathema sit.* Et can. 5. *Si quis introducere conatur in mysterio Christi duas subsistentias,seu duas personas etc. anathema. sit.* Et can. 6. *Si quis abusive et non vere Dei genitricem esse dicit gloriosam semper Verginem Mariam, anathema sit.*

Idem habetur in Concilio Laterenense sub Martino I. consult. ult. can. 6. *Si quis secundum sanctos Patres non confitetur proprie, et secundum veritatem ex duabus et in duabus naturis substantialiter unitis inconfuse et indivise unum eumdemque esse Dominum et Deum Jesum Christum, sit condemnatus.*

Idem in Concilio VI. generali act. 4. in Concilio Hispalensi II. cap. ult. Toletano VI. cap. 1. et aliis multis.

Probatur quarto ex Patribus. Ac in primis b.Cyrillus et Joannes Cassianus ex professo hanc haeresim refutarunt.Cyrillus in lib. de Incarnat. Dom. et in Apolog. pro duod. capit. et in aliis fere omnibus suis operibus, ubi etiam multa Veterum testimonia pro se adducit. Cassianus lib. 7. de Incarnat. scripsit contra Nestorium jussu s. Leonis I. et in fine lib. 7. plurima recitat. Graecorum et Latinorum Patrum testimonia.

Praeter ea quae isti adducunt, possumus alia quaedam afferre. Sanctus Ignatius in epist. ad Ephes. inquit, *Filius Dei ante saecula genitus,ubi juxta Patris voluntatem et arbitrium omnia condidisset: is in utero gestatus est, ex Maria juxta dispensationem natus est ex semine David conceptus de Spiritu sancto,*

B. Justinus martyr in lib. de rect. Fid. confess. circ. med.: *Unus*, inquit, *est Filius, et qui mortuus est, et qui id quod mortuum erat excitavit. Cum ergo de uno filio contrarias voces audiet, ea quae dicuntur naturis tribue: ac si magnum quiddam et divinum, divinae id naturae tribuito:si quid parvum et humanum, humanae adscribito. Sic enim et verborum discrepantiam vitabis, cum sua utraque natura recipiet, et Filium unum omnia saecula antecessisse, et unum ex Scripturis fatebere.*

S. Irenaeus lib. 3. contr. haer. a cap. 18. usque ad 22. probat multis testimoniis Scripturarum, unum et eumdem esse Jesum Filium Mariae et Verbum Dei Patris. Athanasius in epist. ad Epict. cir. fin. *De solo*, inquit, *Mariae Filio scriptum est, Verbum caro factum est. Ex quibus ostenditur, ad reliquos sanctos Verbum factum esse, prophetandi gratia, ex Maria autem ipsum Verbum, carne assumpta, hominem prodiisse.* Et infra: *Non quod Filium a Verbo segregemus, sed quia eumdem hunc esse agnoscimus, per quem omnia facta sunt,et per quem nos liberati sumus.*

Gregorius Nazianzenus epist. 1. ad Chelidon.: *Si quis*, inquit, *Virginem Mariam nequaquam Dei genitricem esse credit, is etiam a Deitate sit separatus. Si quis duos introducit filios, unum quidem ex Deo Patre. secundum autem ex matre, et non unum et eumdem. adoptione filiali quae promissa est iis qui recte credunt,exciderit. Si quis non adorat crucifixum, anathema sit,ac Dei annumeretur interfectoribus.*

Basilius lib. 4. in Eunom. exponens illud: *Dominus creavit me: Capiendum igitur,* inquit,*verbum* Genuit *de Deo Filio*: creavit *vero de eo qui formam servi accepit. In omnibus autem istis non duos dicimus, Deum seorsum, et hominem seorsum (Unus enim erat) cogitatione ac mente cujuslibet naturam reputantes.*

Damascenus lib. 3. de Fid., cap. 9. *Ipsius*, inquit, *Verbi hypostasis utriusque naturae hypostasis existens, nullam insubsistentem esse permittit etc.*

Jam ex Latinis. S. Cyprianus lib. 2. contr. Jud., cap. 8. *Quod*, inquit, *cum principio Filius Dei fuisset.generari haberet denuo secundum carnem etc.* Et cap. 10. quod homo et Deus Christus ex utroque genere concretus, ut mediator esse inter nos, et Patrem posset etc.

Hilarius lib. 2. Trinit. *Unus unigenitus Deus in corpusculi humani formam sanctae Virginis utero insertus accrescit,quia omnia continet et intra quem omnia sunt, humani partus lege profertur etc.*

Ambrosium lib. de Incarnat.Dom. Sacram.,cap. 5. *Cum Deus*, inquit, *semper esset aeternus, Incarnationis Sacramenta suscepit, non divisus, sed unus.quia utrumque unus, et unus in utroque.hoc est, vel divinitate, vel corpore:non enim alter ex Patre, alter ex Virgine, etc.*

Hieronymus in cap. 14. Matth. *Quod*, inquit. *ascendit solus orare, non ad eum,referas qui de quinque panibus quinque saturavit hominum millia. sed ad eum qui audita morte Joannis secessit in solitudinem, non quod personam Domini separemus, sed quod opera ejus inter Deum et hominem divisa sint.* Et in epist. de Virgint. custod. ad Eustoch.: *Dei Filius*, inquit, *pro nostra salute, hominis factus est filius ; decem mensibus in utero ut nascatur exspectat, et ille pugillo mundum includens, praesepis continetur angustiis.*

Augustinus Enchir. cap. 35. *Proinde*, inquit. *Christus Jesus Dei Filius est et Deus et homo: Deus quia Dei Verbum;homo autem quia in uni-*

tatem personae accessit Verbo anima rationalis et caro. Et cap. 36. *Quid enim natura humana in homine Christo meruit, ut in unitatem personae unici Filii Dei singulariter esset assumpta?* Similia habet lib. 13. Trinit. cap. 17. epist. 3. ad Volus. 102. ad Evod.; et 120. cap. 4, ad Honorat., et alibi.

Denique b. Leo nihil frequentius repetit in omnibus suis sermonibus et epistolis, sed praecipue epist. 97. ad Leonem Augustum cap. 1. ubi sic ait: *Anathematizetur ergo Nestorius qui b. Virginem Mariam. non Dei, sed hominis tantummodo credidit genitricem, ut aliam personam carnis, aliam faceret Deitatis.*

CAPUT VII.

Solvuntur argumenta adversariorum.

Superest argumenta solvere Nestorianorum, quae ut plurimum sophistica sunt. Argumentum primum, Jo. 2. Dominus ait: *Solvite templum hoc*, cum loqueretur de sua humanitate; ergo Deus Christus, et homo Christus duae personae sunt. Nam non dixit, solvite me: et praeterea non potest esse idem templum, et qui in templo habitat. Hoc argumentum facit Theodoretus in reprehensione secundi anathematismi Cyrilli, et postea saepe repetit.

Respondeo: hoc argumento recte probari, duas esse in Christo naturas, non autem duas personas. Nam etiam animus noster dicitur habitare in corpore, ut in suo tabernaculo, quia diversa est natura animi a natura corporis; et tamen una persona est, quae ex animo et corpore constat. Job 4. dicuntur homines inhabitare domos luteas: et 2. Corin. 5. Apostolus dicit: *Si terrestris domus hujus nostrae habitationis etc.* Ibidem: *Qui sumus in hoc tabernaculo ingemiscimus gravati.* Et 2. Pet. 1. *Velox est depositio tabernaculi mei.* Itaque recte Chrysostomus homil. 10. in Jo. ex illo *Et habitavit in nobis* colligit, duas esse naturas in Christo: non recte autem Theodoretus colligit duas personas.

Argumentum secundum. Apostolus de Christo dicit Philip. 2. *In similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo*; non igitur Christus Deus homo fuit, sed hominibus similis propter indumentum humanitatis. Quemadmodum Rex indutus rusticis vestibus non esset rusticus, sed rusticorum similis.

Quare Teodoretus (qui, ut supra diximus, aliquando Nestorii patres sequutus est), in commentario hujus loci scribit, Paulum voluisse dicere, Verbum non esse factum hominem, sed induisse hominem.

Respondeo cum Ambrosio, Chrysostomo Theophylacto, et Oecumenio in hunc locum: Christum non fuisse hominem, sed similem hominibus in ea significatione qua hic accipitur homo; nam cum Paulus dicit, Christum factum esse in similitudinem hominum, et habitu inventum ut hominem; *Hominis* vocem accipit, ut significat ordinarie purum hominem, conceptum ex semine viri, natum in peccato, peccatis obnoxium. Talis enim Christus videbatur, sed non erat: qua significatione utitur idem Paulus cum ait ad Gal. 1. se evangelium non didicisse ab homine sed a Christo. Ubi sine dubio per hominem purum hominem intelligit: alioqui non diceret, *sed a Christo*, quasi Christus non esset homo. cum idem Paulus dixisset: *Unus est mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus.* 1. Timoth. 2.

Porro Chrysostomus indicat etiam aliam explicationem, quam sequuntur Haymo et s. Thom. ut illud *In similitudinem hominum* significet similitudinem in specie humana. et sensus sit, *Christum factum esse verum hominem, proinde similem caeteris in specie.* Cui explicationi satis convenit id, quod praecedit: *Formam servi accipiens*; est enim forma servi natura humana, ut supra ostendimus. Vox autem *Habitus* hoc loco non significat vestem, sed externam figuram, ut Chrysostomus, Theophilactus. et Oecumenius exponunt. Non enim Graece est ἔνδυμα, sed σχῆμα itaque sensus est, *Christus figura corporis exteriore videbatur unus de turba hominum, cum tamen esset singularis quidam, et divinus homo, vel figura exteriore ostendebat se verum esse hominem.*

Quia tamen Augustinus lib. 83. quaest. 73. Cyrillus lib. 11. in Jo., cap. 14. Haymo et Thomas in hunc locum, per *habitum* intelligunt indumentum. Responderi potest ad argumentum: humanitatem vocari indumentum Verbi non quia Verbum non sit vere et substantialiter homo, sed propter similitudinem, quae est inter vestes et humanitatem. Nam ut per vestes homines cognoscuntur, sic per humanitatem Deus agnitus est: et quemadmodum cum vestes induimus, aptantur vestes ad figuram corporis, et proinde vestes mutantur, non homo; sic etiam, cum Verbum caro factum est, humanitas mutata est, Verbo immutabili permanente. Igitur propter has et alias ejusmodi similitudines dici potest humanitas indumentum Verbi, licet alioqui Verbum vere et substantialiter homo factum sit.

Argumentum tertium, Hebr. 7. Filius Dei Christus dicitur *esse sine matre, et sine genealogia*; ergo alius est Filius Mariae, qui matrem et genealogiam habet, et alius Filius Dei, qui utroque caret.

Respondet certe Cassianus lib. 7. de Incarn. . posse argumentum in adversarios retorqueri. Nam ibidem ab Apostolo, de quo dictum est sine matre, sine genealogia, de eodem dicitur sine patre; ergo si iste locus intelligitur de Filio Dei, sequitur, Filium Dei non habere Patrem, quod est contra Nestorium, qui distinguit Filium Dei Patris a Filio Virginis Matris. Dicit deinde Cassianus: Apostolum duas Christi nativitates explicare voluisse; unam sine matrem, nimirum divinam; alteram sine patre, nimirum humanam.

Argumentum quartum. Nomen Deus absolute positum, non significat Deum homini unitum, sed Deum tantum: at Maria non peperit Deum tantum, sed Deum homini unitum; ergo non debet dici Maria Dei genitrix. Hoc argumentum Nestorii fuis-

se, scribit Teodoretus lib. 4. de haetet. fab., in haeresi Nestorii.

Respondeo: Nomen Dei absolute positum, non significare quidem Deum homini unitum, sed neque excludere id a sua significatione; proinde malam esse consequentiam argumenti. Quod autem nomen Dei absolute secundum Scripturas tribui possit ei, qui de Virgine natus est, probatur ex eo, quod tribuitur ei qui mortuus est;cum ejusdem sit nasci et mori.Actor 20.*Attendite vobis*,inquit Paulus, *et universo gregi,in quo vos Spiritus sanctus posuit episcopos regere Ecclesiam Dei, quam acquisivit sanguine suo*.Et 1. Jo. 3. *In hoc cognovimus charitatem Dei,quoniam ille pro nobis animam suam posuit.*

Argumentum quintum.Filius Mariae dixit: *Deus meus, ut qui derelequisti me?* Matth.27.Et *Pater, salvifica me ex hac hora.* Jo. 12. Et Angelo eguit consolatore, Luc. 22. at ista Filio Dei non conveniunt; non igitur idem erat Filius Dei et Filius Mariae.

Respondet Cyrillus in defensione quarti anathematismi contra Theodoretum: ista omnia convenire Filio Dei secundum formam humanam, sicut contraria ei conveniunt secundum formam Dei; est enim verus Deus et verus homo.

Argumentum sextum. Nemo potest anteriorem se gignere: Deus anterior est Maria,non igitur Maria Deum gignere potuit,quare non est appellanda Dei genitrix.

Hoc argumentum copiose refellit Cassianus lib. 7. de Incarnat., sed breviter respondeo: non posse ullum gignere aliquem se antiquiorem secundum id quo est antiquior. Itaque Maria peperit Deum Christum, non secundum divinitatem qua erat anterior, sed secundum humanitatem qua erat posterior. Nec est mirum, si exempla non habeamus, quia mysterium hoc singulare est.

Argumentum septimum. Filius debet esse homousios parentibus;sed Christus Deus non est homousios Mariae, cum ipse sit Deus aeternus et omnipotens, quae Mariae ullo modo conveniunt.

Hoc etiam argumentum fuse refellit Cassianus, sed summa est, Filium debere esse homousion parentibus secundum eam naturam, quam ab eis accepit. sive quatenus eorum filius est. Christus autem Deus non accepit a Maria naturam divinam, sed humanam, nec est ejus filius, nisi quatenus homo; et propterea satis est, si matri sit homousios quatenus homo est, quemadmodum Patri est homousios qnatenus Deus est.

Argumentum octavum. Christus vocatur homo Deifer a b. Basilio in psalm. 59. Respondeo: Basilium non dicere, Christum esse hominem Deiferum, ut Theodoretus falso citat in reprehensione quinti anathematismi,sed carnem Christi esse σάρκα Θεοφόρον idest, *carnem Dei gestatricem*: est autem non parvum discrimen inter hominem et carnem,nam homo persona significat, ut etiam Deus: caro autem non personam, sed naturam, vel potius partem naturae humanae significat. Quare homo Deifer non recte dicitur de Christo, in quo sunt duae personae, homo et Deus: at caro Deifera dicitur recte, quia duae sunt naturae, caro et Deitas, et una est quasi domicilium ac sedes alterius. Adde, quod s. Ignatius in singulis fere epistolis seipse Θεοφόρον inscribit. At quis credat, sanctum illum virum Christi vocabulum sibi assumere voluisse?

Quod si alicubi apud Patres (quod tamen ergo invenire non potui) Christus dicatur homo Deifer, pie explicandum est, ut videlicet sensus sit, Christum ratione humanitatis templum ad sedem esse Divinitatis.Quemadmodum sanctus Augustinus cum in Enchir. cap. 36.et in lib. de praedest. Sanct. cap. 15. et alibi non raro dicit, Dei Filium assumpsisse hominem, intelligit nomine hominis humanitatem.

CAPUT VIII.

Explicatur, in quo proprie consisat unio hypostatica duarum naturarum.

Sequitur nunc quarta pars nostrae disputationis, in qua explicanda est definitio Incarnationis, ut videamus, quid sit proprie uniri hypostatice.

Brentius et Smidelinus supra citati volunt, uniri hypostatice divinam et humanam naturam in Christo nihil esse aliud, quam communicari attributa, seu proprietates omnes divinitatis humanitati Christi: communicari autem dicunt non per se, sed per accidens; explicat enim Concordia nuper edita in repetitione copiosa art. 8. id fieri non per dona creata et infusa, nec ita ut illa divina attributa fiant proprietates naturales humanitatis, sed quia Divinitas inhabitat tanquam in suo proprio corpore in Christi humanitate, et in ea lucet omni sua majestate, potentia, sapientia, justitia etc. et in illa et per illam omnia operatur. Itaque talem volunt esse unionem, qualis est inter agentem principalem et instrumentum. Unde etiam tam Brentius, quam Smidelinus solum per energiam differre volunt Christum ab aliis hominibus, quia Deus per Christum omnia, per alios quaedam operatur.Haec sententia falsissima est, et aperte Nestoriana, vel pejor, quam Nestoriana.

Vera autem sententia est, uniri hypostatice Deum et hominem nihil esse aliud, quam naturam humanam non habere propriam subsistentiam, sed assumptam esse a Verbo aeterno ad ipsam Verbi subsistentiam. Quod ut intelligatur facilius, observandum est, tribus modis posse aliqua plura uniri.

Primo essentialiter, cum videlicet ex pluribus fit una essentia: quomodo uniuntur materia et forma, genus et differentia. Et hoc modo non est facta unio Incarnationis, ut patet: tum quia una esset in Christo natura, et illa nec esset divina, nec humana, sed tertia quaedam; tum etiam quia unio essentialis nunquam fit, nisi ex imperfectis naturis, vel si ex perfectis, per corruptionem, aut conversionem aliquam: in Christo autem sunt naturae perfectae et integrae.

Secundo modo accidentaliter, ut cum accidentia subjecto adjunguntur, vel cum substantia substantiae copulatur, sed ex copula non exurgit nisi forma accidentalis, ut cum ex lapidibus vel lignis fit domus; et hoc etiam modo non est facta unio hy-

postatica, quia Deus, ut notum est, nec potest esse accidens, nec accidentium subjectum.

Tertio modo substantialiter, ut cum substantia, quae alioqui per se existeret, trahitur ad esse alterius suppositi, et ab illo pendet tanquam pars ipsius, et hoc modo facta est Incarnatio. Et licet nullum sit exemplum omnino simile; tamen aliqua dantur a Doctoribus, quae utcumque rem explicant.

Unum est de anima et corpore, quo utitur Justinus in lib. de rec. Fid. confess., Athanasius in Symb., et Augustinus epist. 3. ad Volus. Nam anima rationalis extra corpus per se subsistit, et corpus etiam antequam animetur per se subsistit, et tamen quando uniuntur, una tantum est utriusque subsistentia. Sed exemplum hoc valde deficit; tum quia anima et corpus sunt naturae imperfectae; tum etiam quia faciunt unam naturam; tum etiam quia neutrum trahit alterum ad suam subsistentiam, sed utrumque pendet a tertia subsistentia, quae est totius compositi. In hoc autem mysterio, Verbum in se perfecte subsistens trahit ad se humanam naturam.

Secundum est de ferro ignito. quo utuntur Basilius in Orat. in s. Nativit. et Damascenus lib. 3. cap. 11. et Origenes lib. 2. de princip. cap. 6. quia ferrum candens est quid unum, et tamen habet proprietates ferri et ignis etc. Haec similitudo maxime placet Brentio, Kemnitio, et aliis adversariis, et tamen maxime omnium deficit. Nam in ferro candenti sustentatur calor a ferro, non contra: et tamen ipsi volunt, calorem referre Deum, et ferrum hominem. Item calor non est substantia, sed accidens. Item non fit communicatio idiomatum: non enim calor dicitur ferrum, nec ferrum calor. Denique, non trahitur calor ad subsistentiam ferri, neque contra.

Tertium est de homine, in quo sint duae formae accidentales, ut ars medicinae et jurisprudentiae. Unum enim suppositum est, et tamen suscipit varias appellationes, et varia opera facit, et communicantur idiomata. Nam ille idem et medicus et jurisperitus dicitur, et vere potest dici, medicus agit caussas, et jurisperitus curat morbos etc.

Utitur hac similitudine Augustinus epist. 99. ubi dicit, istam propositionem, *Deus est mortuus*, esse illi similem, *Philosophus est mortuus*: ut enim philosophia non est capax mortis; et tamen philosophus dicitur mortuus, quando ille homo periit, qui erat philosophus: sic etiam licet Divinitas non possit mori; vere tamen Deus mortuus dicitur, quia ille homo mortuus est, qui erat etiam Deus. Eamdem similitudinem prae caeteris probat Joannes Scotus in 3. dist. 1. quaest. 1. quae tamen similitudo deficit, quia istae sunt formae accidentales, et proinde non trahuntur ad subsistentiam hominis, quod est in hac re praecipue considerandum.

Quartum est b. Thomae, et b. Bonaventurae in 3. dist. 1. quaest. 1. ubi comparant hoc mysterium arbori, cui inseritur ramus alterius speciei. Existat exemplo pirus, cui malus inseratur: illa certe pirus substantia est prima, atque adeo verum suppositum, nec pendet ab illo ramo mali insito, et post insitionem sustentat ramum illum, qui alioqui per se existeret; et vocatur jam pirus et malus; et facit pira et mala; et potest pirus vocari malus, et contra: et si ramus ille forte siccetur, et deinde reviviscat; non propterea arbor piri mutatur, sed omnis mutatio in illo ramo existit.

Ita prorsus Verbum divinum instar magnae arboris suscepit ramusculum humanae naturae suo trunco a coelesti agricola mirabiliter insertum; inde fuit Verbum Deus et homo, et opera divina et humana faciebat: nec Verbum ab humanitate, sed humanitas a Verbo pendebat. Et cum paulo post per passionem et mortem humanitas illa quodammodo exaruisset, ac deinde per resurrectionem refloruisset, nulla mutatio in Verbo facta est, sed omnis mutatio humanitatis fuit.

Haec tamen similitudo deficit in duobus. Nam et ille ramus non est perfecta arbor, sed pars arboris, non enim habet radices, truncum et alia. Et antequam insereretur per se existebat: natura vero humana, quam ramo inserto comparavimus, et perfecta natura est, et nunquam habuit propriam subsistentiam: quod si divina virtute aliquis ramus simul produceretur et insereretur, non deficeret similitudo nisi in uno.

Quoniam igitur omnes similitudines aliquo modo a veritate deficiunt, ideo s. Bernardus Serm. 3. in vig. Nat., et Damascenus lib. 3. cap. 5. comparant mysterium Incarnationis mysterio Trinitatis, ut ex una re singulari illustrent aliam aeque singularem. Ut enim singulare est, quod sint in Deo tres perfectae hypostates cum una sola et simplicissima natura; ita singulare est, quod sint in Christo tres naturae, Deitas, Anima et Caro cum una simplicissima hypostasi. Tres autem naturas in Christo, Deitatem, Animam et Carnem, ne forte id novum videatur, distinguit, ac numerat etiam Augustinus lib. 13. Trin. cap. 17.

His igitur ita explicatis, demonstrandum est, rem ita se habere, hoc est, unionem hypostaticam consistere in communicatione subsistentiae Verbi, non in communicatione attributorum Deitatis. Ac primum ex dictis. Nam ostendimus ex Scripturis, in Christo unam esse personam, duasque naturas: at non potest hoc esse verum, nisi una tantum sit in Christo subsistentia, nam si duae essent, duae essent personae, cum persona sit natura intellectualis per se existens. Quod si in Christo una tantum est subsistentia; ergo aut Verbum communicavit suam humanitati, aut contra humanitas Verbo. Non autem communicavit Verbo subsistentiam suam humanitas, ut omnes confitentur; igitur communicavit Verbum subsistentiam suam humanitati, atque ita facta est unio hypostatica.

Secundo, idem probari potest testimoniis gravissimis eorum Conciliorum, quae etiam ab adversariis recipiuntur. In epist. Conc. Alexand. cum 12. anathemat., quae recepta et probata est in Synodo Ephesina et Chalcedonensi, sic habetur in 2. anathemat.: *Si quis non confitetur carni secundum subsistentiam unitum Dei Patris Verbum, anathema sit.* Et anathemat. 3.: *Si quis in uno Christo dividit subsistentias post unionem, anathema sit.* Et anathemat. 4.: *Si quis in personis duabus, vel subsistentiis dividit eas voces, quae*

dicuntur de Christo in evangelicis et apostolicis scriptis, anathema sit.

Adde, quod in Apolog. cont. Orient., in defens. 4. anathemat., Cyrillus adducit pro se haec verba sancti Julii romani pontificis: *Incarnatus est ex Virgine Dei Filius, qui et habitavit in hominibus, non in homine energiam operans, hoc enim in prophetis est et in apostolis, perfectus Deus in carne etc.* Vides sententiam disertis verbis contrariam Brentianae. Et in altero apologetico contra Theodoretum, ponit idem Cyrillus haec verba Theodoreti contra 2. anathemat.: *Secundum subsistentiam unionem omnibus modis ignoramus.* Ubi etiam vides apertam haeretici confessionem.

Item in Concilio Chalcedonensi act. 5. *Docemus salva*, inquiunt Patres, *utriusque naturae proprietate, et in unam personam atque subsistentiam concurrente, Filium et unigenitum Deum Verbum.* Quo loco notabis, non misceri proprietates naturarum, et proinde non communicari uni naturae dotes alterius, sed subsistentiam tantum communicari.

Item in V. Synodo act. ult. can. 4. sic habes: *Si quis dicit, secundum gratiam, vel secundum operationem, vel secundum dignitatem, vel secundum honoris aequalitatem, aut relationem, aut affectum, aut virtutem, unitionem factam esse.* Et infra: *Sed non confitentur, unitatem Dei Verbi ad carnem non secundum compositionem, sive secundum subsistentiam, factam esse, anathema sit.* Et infra: *Sancta Dei Ecclesia utriusque impietatem ejiciens, unitionem secundum compositionem confitetur, quod est secundum subsistentiam.* Quid clarius contra Brentium et sectatores ejus, qui introducunt unitionem factam secundum gratiam, et operationem, et dignitatem? Et can. 5. ejusdem Concilii: *Si quis introducere conatur in mysterio Christi duas subsistentias, seu duas personas, et unam personam dicit secundum dignitatem, et honorem, et adorationem, et non confitetur secundum Dei Verbum carni unitum esse et propter hoc unam subsistentiam ejus subsistentiam etc. anathema sit.*

Item in Concilio Lateranensi sub Martino I. consult. ult. can. 6. *Si quis secundum sanctos Patres non confitetur proprie et secundum veritatem ex duabus et in duabus naturis substantialiter unitis inconfuse, et indivise unum eumdemque esse Dominum et Deum Christum, sit condemnatus.* Et can. 8. *Si quis non confitetur secundum sanctos Patres proprie et vere secundum compositionem, idest, secundum subsistentiam naturarum unitionem, ex quibus unus existit Christus, inconfuse et indivise in eo cognitam, sit condemnatus.*

Item in VI. Synodo, act. 4. in epist. Agathonis, quam totum Concilium recepit, sic legitur: *Non per unitionem, quae secundum subsistentiam facta cognoscitur, uniunt, sed blasphemantes per affectum voluntatis tanquam duas subsistentias idest duos quosdam jungunt, etc.* Idem habetur act. 17. in ipsa definitione Concilii. Ubi vides, disertis verbis tanquam blasphemos damnari eos, qui aliter quam per subsistentiam explicant hypostaticam unionem.

Tertio, probatur argumento Concilii Toletani VI. cap. 1. Solus Filius Dei est incarnatus; ergo unio facta est per communicationem ejus quod est proprium Filii, non ejus quod est commune aliis personis: sed sola subsistentia Filii est propria Filio, attributa autem omnia essentialia communia sunt omnibus tribus personis; ergo unio hypostatica facta est per communicationem solius subsistentiae. Haec ratio plane convincit, aut esse verum id, quod nos dicimus, aut totam Trinitatem esse incarnatam, si vera est definitio Brentii et Smidelini; nam illa attributa, omnipotentia, omnipraesentia, omnijustitia etc., quorum communicatione volunt factam esse Incarnationem, communia sunt toti Trinitati.

Quarto. Pater aeternus communicavit Filio omnia sua attributa perfectissime, et multo perfectius, quam Brentiani velint eadem illa communicari a Filio Dei filio hominis: et tamen quia subsistentiam suam propriam Pater non communicat Filio, non sunt uniti hypostatice, sed distincti potius hypostatice Pater et Filius; ergo unio hypostatica non consistit in communicatione attributorum, sed solius subsistentiae.

Haec etiam ratio vel plane convincit, Patrem et Filium esse unam hypostasim, si est vera definitio Brentii et Smidelini: vel fateri debent, velint nolint, hypostaticam unionem non consistere in attributorum communicatione.

Dicent fortasse: cum aliis attributis communicari etiam subsistentiam. At verba ipsorum aliud sonant. Nam Brentius in lib. de Majest. Christ. hom., ubi conatur ostendere, quid proprie sit unio hypostatica, qua distinguitur Christus a puris hominibus, sic ait: *Itaque discrimen Christi et Petri non est simpliciter sumendum ab inhabitatione Filii Dei, sed a communicatione proprietatum ejus: Filius enim Dei etsi sua essentia implet Petrum, sicut et hominem Christum; non tamen communicat Petro omnes suas proprietates, sed tantum nonnullas, vivificat Petrum, conservat in vita, dat Petro potestatem ejiciendi daemones, immo excitandi mortuos. Inter ea autem non facit eum omnipotentem, omniscientem, omnisapientem, omnijustum, et omnipraesentem: Filium vero hominis ornat non aliquibus tantum, sed universis suis donis.* Et infra: *Ostendi*, inquit, *eum factum esse omnium Dei proprietatum sine ulla exceptione capacem, et nisi eam habeat capacitatem, non esse discrimen inter Christum et alios homines, nec Verbum fieri potuisse carnem.* Similia habent theses Smidelini, et liber Concordiae: ubi non video mentionem fieri subsistentiae, sed solum attributorum essentialium.

Praeterea, quidquid sit de subsistentia, saltem volunt requiri ita necessario ad rationem hypostaticae unionis communicationem omnium attributorum, ut ubi desit talis communicatio, non sit unio hypostatica, et ubi adsit sit. Nam Brentius asserit, quod si Petrus esset omnipotens, et omnipraesens, esset etiam unitus Deo hypostatice. Hoc autem posito, concludunt necessario rationes factae, quod nimirum sequeretur, totam Trinitatem esse incar-

natam, et Patrem ac Filium unam esse hypostasim.

Praeterea sequuntur duo alia absurda, et contra Fidem, quae esse possunt 6. et 7. argumentum.

Primo, corpus Christi in triduo mortis non fuisse unitum hypostatice Verbo: nam corpus mortuum non est capax omnipotentiae, omnisapientiae, omnijustitiae. Secundo, Christum hominem non semper fuisse Deum: nam Christus meruit sibi aliqua dona, ut gloriam corporis, et exaltationem nominis, immo et ascensionem in coelum, et sessionem ad dexteram Dei. Dicitur enim Luc. ult. *Oportuit Christum pati, et ita intrare in gloriam suam.* Et Philip. 2. *Factus obediens usque ad mortem etc., propter quod et Deus exaltavit illum.* Et Hebr. 2. *Videmus Jesum propter passionem gloria et honore coronatum.*

At si omnium donorum communicatio requiritur ad unionem hypostaticam constituendam; ergo Christus meruit sibi, aliqua saltem ex parte, unionem hypostaticam; ergo fuit antequam uniretur, neque enim mereri potest qui non est; proinde non semper fuit unitus hypostatice, quae est haeresis Pelagiana.

Septimo. Si unio hypostatica requireret communicationem omnium proprietatum, atque attributorum, esset omnino impossibilis talis unio: nam multa sunt Deo propria, quae implicant contradictionem communicari creaturae, quale est esse increatum, et esse actum purum, esse infinitum ens, et similia. Quaedam etiam sunt, quae sive potuerint communicari, sive non, certum est non esse communicata humanitati Christi, ut carere principio temporis, creare coelum, et terram, et angelos, et reliqua quae fuerunt ante illam humanitatem. Quaedam etiam sunt, quae licet collata sint humanitati Christi, non tamen ante resurrectionem, ut esse impassibilem, esse immortalem, et tamen ante resurrectionem fuit unio hypostatica. Nec valet quidquam responsio eorum, qui dicunt, Christum tempore exinanitionis debuisse occultare suam majestatem. Nam ista dona non occultavit, sed vere non habuit re ipsa, nisi dicant, Christi corpus semper fuisse immortale et impassibile, quae est alia haeresis apud Evagrium, lib. 4. hist. cap. 38. et 39.

Octavo. Fatentur ipsi, haec dona per accidens convenire humanitati Christi, ut patet ex thesi 22. Smidelini: at unio hypostatica non est accidentalis sed substantialis, ut patet ex allegatis Conciliis, et maxime ex Concilio V. cap. 4. et 5. ubi hoc expresse habetur. Item, quia tunc Christus homo esset Filius Dei per gratiam, non per naturam: quod sane repugnat omnium Patrum sententiae. Item, non posset homo vere nominari Deus, nec Deus homo: nam ista unio accidentalis non est per inhaerentiam donorum, ut ipsi dicunt, et recte dicunt, quia loquuntur de donis increatis, quae sunt ipsa essentia Dei: sed est per conjunctionem extrinsecam, qualis est inter agens principale et instrumentum, ut inter navem et nautam: docent enim, unionem Dei et hominis in eo consistere, quod Deus omnia per illum hominem operetur. At ejusmodi unio non satis est ad communicanda nomina et proprietates: nec enim nauta dici potest navis, neque navis nauta; non igitur Christus homo dici potest Deus, neque Christus Deus dici potest homo. Atque hoc idem de proprietatibus dicemus: ut enim nauta non potest appellari expers sensus et rationis, quae sunt proprietates navis; neque navis dici potest sensu et ratione praedita, quae sunt proprietates nautae; sic etiam Christus Deus dici non poterit crucifixus et mortuus, quae proprie conveniunt homini: nec Christus homo dici poterit omnipotens, et coeli terraeque Creator, quae proprie conveniunt Deo.

Denique, si unio hypostatica tantum esset ista communicatio accidentaria donorum, etiam nos essemus hypostatice uniti cum Deo, licet minus arcte: nam quod ille plura dona habeat, nos pauciora, non mutat speciem.

Adde, quod nullum habent argumentum alicujus momenti: praecipuum est illud, quod Brentius objicit, et saepissime repetit, quod nisi ita sit, non poterit inveniri distinctio inter unionem Dei cum Christi humanitate, et unionem ejusdem Dei cum sancto Petro, et aliis hominibus; cum Deus omnes sustentet, et omnibus sit intimus per essentiam, praesentiam et potentiam: et solum hoc sit discrimen, quod per solum hominem Christum omnia operetur.

At hoc facillime solvitur: nam discrimen in hoc consistit, quod Christi humanitas non habet propriam subsistentiam, sed in Verbo existit, qua similitudine utitur sanctus Athanasius in Symbolo cum ait: *Sicut anima rationalis et caro unus est homo, ita Deus et homo unus est Christus*: at caeteri homines habent subsistentiam propriam et distinctam re ipsa ab illa, quae est in Verbo Dei; unde aliter sustentat Deus Petrum, aliter Christi carnem: nam Petrum dicitur sustentare, quia conservat illum cum sua essentia et subsistentia, ut cum quis baculum manu tenet: at Christi humanitatem Dei Verbum sustentat, eo modo quo totum sustentat partes intime sibi conjunctas et unitas.

CAPUT IX.

Proponitur quaestio: an ex unione hypostatica sequatur communicatio realis attributorum divinorum, ac praecipue Immensitatis sive Ubiquitatis.

Superest jam tractare, postquam ostendimus, unionem hypostaticam non consistere in illa communicatione omnium attributorum divinorum, an saltem ex illa unione id sequatur, ut attributa omnia, vel aliqua, ac nominatim omnipraesentia, sit communicata humanitati Christi.

Et quidem Kemnitius in lib. de duab. nat. cap. 4. 21. et 23. docet, non esse quidem de essentia unionis hypostaticae istam communicationem, in quo a Brentio et Smidelino dissentit: sed tamen consequi ad unionem hypostaticam talem communicationem, et quidem realem, ita ut natura humana vere sit omnipotens et omnipraesens etc.

Similia habet Wigandus in lib. de communic. idiom. nisi quod quasdam proprietates dicit non communicari nisi verbaliter, ut esse Creatorem coeli et terrae, quia tunc Filius Dei non erat ho-

mo: at reliquas realiter, ac nominatim Ubiquitatem.

Similia etiam docet Nicolaus Selneccerus, tum in Paedag., tum in epist. ad Theolog. Wirtemberg. scripta anno 1571. ubi damnat hanc propositionem ut blasphemam, *Humana natura in Christo non est omnipotens.* Et ibidem docet, realiter communicata esse Christi humanitati ex unione hypostatica infinita dona. Et addit haec verba, quibus videtur omnino confundere proprietates naturarum: *Quod*, inquit, *ad potentiam attinet, cum Paulo loquimur, si cognovimus Christum secundum carnem, sed nunc non novimus. Cessante enim infirmitate carnis, nihil in eo jam novimus nisi virtutem Divinitatis.* Et infra: *Ac per hoc quidquid vel fuerat prius, vel est, et manet substantiae duplicis, factum est virtutis unius.*

Denique omnes Lutherani supra citati initio hujus libri hanc realem communicationem defendunt, licet non conveniant in eo, utrum illa sit de essentia unionis hypostaticae, an eam tantum sequatur.

Catholica vero doctrina duo docet. Primo, ex unione hypostatica consecuta esse in Christi humanitatem multa dona creata et infusa: ut gratiam excellentissimam, sapientiam maximam, potentiam singularem, et alia id genus; quae tamen non sunt attributa Deitatis, nisi per participationem quamdam, quomodo etiam nos participamus Dei attributa per creatas qualitates, licet minus perfecte, quam Christi humanitas ea participet. Neque in his consistit communicatio idiomatum: nam illa communicatio est mutua; horum autem communicatio donorum non est mutua, nihil enim Deitati accessit.

Secundo, ex unione hypostatica sequitur communicatio idiomatum, quae quidem communicatio non est realis respectu ipsarum naturarum, quasi ipsa Divinitas facta sit passibilis, et umanitas realiter sit facta omnipotens, ut volunt Lutherani, neque est plane verbalis, ut vult Beza in lib. cont. Brent. et Petrus martyr in Dial. de duab. nat. sed est realis quidem, sed respectu hypostasis utriusque naturae: non autem respectu ipsarum naturarum, ut expresse docent Patres. Ambrosius lib. 2. de Fid. cap. 4. Augustinus lib. 1. de Trin. cap. 13. Cyril. in defens. 4. anathemat., et Damascenus lib. 3. cap. 4. ubi dicit, idiomata communicari nihil esse aliud, quam proprietates utriusque naturae applicari communi hypostasi, et proinde ipsis naturis in concreto, quia concreta nomina pro supposito accipi possunt, licet formaliter naturas significent.

Itaque recte dicimus, Deus est natus ex Virgine, passus, mortuus etc.. quia Deus accipi potest pro quolibet supposito divino, et proinde pro supposito secundae personae, quod est simul divinum et humanum: quod suppositum vere et realiter est Deus, et vere et realiter est homo; et proinde vere et realiter est natum ex Virgine, passum, mortuum etc. Pari rationem recte dicimus, Christus homo est omnipotens, aeternus, ubique etc. quia *homo* in concreto stat pro supposito humano: in Christo autem suppositum divinum et humanum unum est, et cum sit divinum, consequenter est omnipotens, aeternum et ubique etc. Quae omnia facile probari possunt, sed gratia perspicuitatis primo agemus de idiomatibus in genere; secundo in particulari de Ubiquitate.

CAPUT X.

Ex unione hypostatica non fluxisse communicationem idiomatum realem respectu naturarum.

Igitur non communicari realiter attributa, sive idiomata unius naturae alteri naturae ex vi hypostaticae unionis, primo docent sacra Concilia. Nam in Concilio Chalcedonensi act. 5. sic legimus: *Salva utriusque naturae proprietate, et in unam concurrente personam etc.* Quod idem habetur in Concilio VI. act. 4. et 17. in Concilio Martini papae can. 9. et in epist. 10. s. Leonis ad Flavian. Praeterea in Concilio VI. act. 17. et in Concilio Martini papae can. 10. 11. 12. et sequentibus, definitur contra Monothelitas, in Christo non solum duas esse naturas cum suis proprietatibus, sed etiam duas existere voluntates et operationes inconfusas. Denique epist. Agathonis papae, quae recitatur in Concilio VI. act. 4. et a toto Concilio approbatur, habemus, in Christo omnia esse duplicia, idest, naturas, proprietates, voluntates, operationes, sola excepta subsistentia, quae est una: et ibidem additur, duas inconfusas naturas colligi ex naturalibus earumdem naturarum proprietatibus. Ex quo sequitur, etiam proprietates manere inconfusas et distinctas.

Ex his colligimus, multis modis erroneam esse adversariorum sententiam. Nam primo, si communicantur vere et realiter propria unius naturae alteri naturae, et contra; ergo non manent distinctae et inconfusae proprietates: quomodo enim manent distinctae, si humana natura habet divinas, et divina natura habet humanas proprietates? Item, si communicantur; ergo non sunt amplius proprietates, sed communitates: quomodo enim est proprium, quod est factum commune? Item, proprietates harum naturarum, ut plurimum sunt incompossibiles, ut est, esse creatum et increatum, finitum et infinitum, ubique et non ubique; ergo si divina natura recipit humanas proprietates, cogitur amittere suas: et si humana recipit divinas, cogitur amittere suas; quomodo ergo salvis proprietatibus facta est Incarnatio?

Merito itaque s. Augustinus serm. 191. de temp., qui est. 3. de Trin. ita loquitur: *Illorum quoque execramur similiter blasphemiam, qui novo sensu asserere conantur, a tempore acceptae carnis, omnia quae erant Divinitatis in hominem demigrasse: et rursum quae humanitatis erant, in Deum esse transfusa, ut, quod nulla unquam haeresis ausa est dicere, videatur hac confusione utraque exinanita esse substantia, et Deitatis scilicet et humanitatis, et omisso proprio statu in aliud esse mutata.*

Ad haec respondere conantur adversarii: et primum Brentius lib. de majest. Christ. hom. dicit:

Concilium Chalcedonense tantum loqui de proprietatibus essentialibus, quae non possunt tolli sine abolitione essentiae; non autem loqui de accidentalibus, quales sunt esse in loco, esse corruptibile etc.

At haec solutio aliquid dicit ad tertiam consequentiam: ad primam et secundam nihil. Praeterea nec tertiae satisfacit. Nam esse finitae potentiae, et majestatis, et virtutis, sunt proprietates inseparabiles a creatura: contrariae enim arguunt infinitam essentiam; ergo tribuere humanitati, quae creatura est et finita, infinitam potentiam, et infinitam majestatem, ita ut non solum sit in toto mundo, sed etiam possit actu replere infinitos mundos, ut potest Deitas, est plane tollere ab humanitate essentiales ejus proprietates. Hoc autem ipsi dicunt:nam Christi humanitatem volunt esse vere omnipotentem, et ubique, eo modo quo est Deus, qui quidem non solum est in toto mundo, sed etiam posset actu replere infinitos mundos.

Praeterea ex hoc ulterius sequitur, duo esse in mundo omnipotentia, immensa, et infinita, nimirum, Deitatem et humanitatem Christi: hoc autem est contra Symbolum Athanasii, et contra omnes Scripturas. Nec possunt respondere: unam esse omnipotentiam, infinitatem, et immensitatem duarum illarum naturarum, sicut una est trium divinarum personarum. Nam omnipotentia, et infinitas atque immensitas Dei nihil est aliud, quam ejus essentia; ergo non potest esse eadem immensitas et omnipotentia Deitatis et humanitatis Christi, nisi sit eadem essentia utriusque naturae, sicut est eadem essentia trium personarum. Atque ita semper eo reditur, ut confundantur naturae in Christo.

Auctores Concordiae in repetitione articulorum controversorum art. 8. et Kemnitius lib. de duab. nat. cap. 21. 22. et 23. docent,proprietates humanitatis non communicari re ipsa Divinitati, et proinde naturam divinam manere illaesam.Deinde addunt, divinas proprietates communicari re ipsa humanitati, sed Deo non tolli, nec misceri proprietates,quia divinae proprietates numquam fiunt naturales et essentiales proprietates humanitatis, sed illi tantum communicantur per gratiam: sicut ex conjunctione animae et corporis non fiunt proprietates corporis eae quae erant animae, sed tantum communicantur corpori, quia anima in illa habitans, omnia in illo et per illud operatur.

Addit Kemnitius similitudinem ferri candentis, qua etiam, ut supra diximus, usus est Orig. lib. 2. de princ. cap. 6. et Basil. Orat. de Nat. Dom. Qua similitudine existimat Kemnitius apertissima declarari, quomodo ista communicatio fiat, salvis utriusque naturae proprietatibus.

At neque haec solutio sufficiens est. Primo,quia si proprietates humanae non tribuuntur divinitati; sequitur non esse mutuam communicationem idiomatum, quod est contra omnes Veteres, et praecipue contra Damascenum lib. 3. cap. 4. Quid, quod hac ratione coguntur dicedere a suo Luthero, qui aperte docuit, divinitati tribuenda, quae dicuntur de passione Domini ?

Secundo, non est verum, omnia omnino Deum operari per carnem. Nam actiones saltem immanentes, ut intelligere et velle divinum non erant, nec sunt per carnem. Item excitatio carnis Christi a mortuis non fuit per carnem, sed per Spiritum Dei, ad Rom. 8.

Tertio, non omnia Dei attributa consistunt in operatione externa, ut planum est de Simplicitate, Infinitate, Sapientia, Potentia, Bonitale ; ergo etiamsi Deus omnia opera exteriora per carnem operaretur, non propterea communicasset illi sua attributa. Praeterea, etiamsi omnia omnino Deitas per humanitatem ageret, et attributa omnia in actione consisterent; adhuc non posset dici humanitas omnipotens, omnisapiens, omnijusta etc. Nec enim epitheta caussae principalis conveniunt instrumento; alioqui cum quis docte et sapienter scriberet, calamus doctus et sapiens diceretur.

Denique ipsa similitudo animae et corporis est contra ipsos. Nam anima non communicat corpori suas veras proprietates, neque corpus animae:non enim corpus intelligit, discurrit, deliberat, quae sunt propria animae: neque e contrario anima currit, sedet, esurit, sitit, quae sunt propria corporis. Et praeterea anima tota est in capite , et tamen eadem tota est in pede, ubi non est caput, et contra.

Similitudo quoque ferri candentis nihil Kemnitium juvat; immo imperitum plane ostendit. Ait enim Kemnitius: ignem communicare ferro suam ipsius vim urendi et lucendi, non per informationem, sed per unionem, qua ferrum penetratur ab omni parte ab igne: et addit, ferrum adhuc retinere suas proprietates, idest, naturalem duritiem, nigrorem, frigus, licet non appareant. At profecto qui haec dicit, caret sensu. Nam remotis miraculis et praestigiis, calor, et frigus, durities, et mollities, candor, et nigror, si non apparent et sentiuntur, non sunt. At quis unquam vidit in ferro candente nigrorem? quis sensit frigus?quis duritiem diceret esse in ea re, quae flectitur instar cerae ?

At, inquit Kemnitius: si removeatur ignis, apparebunt nigredo, frigus, durities; ergo etiam antea erant. Respondeo: remoto igne a ferro, paulatim recedere calorem et candorem ferri, quae non solum ab igne in ferro producebantur, sed etiam conservabantur. Itaque cum iterum existit in ferro frigus et nigredo, non apparet quod latebat, sed redit quod abierat.

Praeterea, quale paradoxum est, quod ignis penetret totum ferrum, non per calorem productum, sed per seipsum, et quod ferrum luceat et urat, non per calorem acceptum ab igne, sed per illum ipsum qui est in igne? Nam hoc modo substantia ignis sine ullo miraculo penetrabit aliam substantiam, quod non faciunt nisi divina virtute corpora gloriosa, ut s. Th. docet 4. sent. d. 44. q. 2. art. 2. Et praeterea, quantumvis intime penetretur ferrum ab igne, certe nunquam erit verum dicere, ferrum urit, aut lucet, nisi ipsum ferrum sit affectum qualitatibus sibi inhaerentibus caloris et lucis: sed dicere oportebit, ignis qui est in ferro urit ac lucet. Adde, quod in ferro candenti non cernitur ea communicatio idiomatum, quae cernitur in Incarnatione: non enim dicimus,ferrum esse ignem, et ignem

esse ferrum, quemadmodum dicimus, Deum esse hominem, et hominem esse Deum.

Neque obstat, quod Patres hac similitudine utantur: illi enim non volunt ostendere hac similitudine communicationem idiomatum, nec totum Incarnationis mysterium, sed unam ejus conditionem, quomodo videlicet per Incarnationem non laedatur divinitas, et multum perficiatur humanitas: ut enim ignis in ferro non nigrescit, nec frigescit, nec consumitur rubigine, ita etc. Atque haec de attributis in genere.

CAPUT XI.

Refellitur Ubiquitas humanitatis Christi, quia pugnat cum Scripturis.

Nunc in speciali de Ubiquitate disputandum est, vel potius ipsa ubiquitas destruenda. Primo ergo ista ubiquitas repugnat expressis Scripturis, quae dicunt, Christum hominem ratione humanitatis alicubi non fuisse, et proinde non semper fuisse ubique. Jo. 11. *Lazarus mortuus est, et gaudeo propter vos, ut credatis, quoniam non eram ibi.* Jo. 6. *Cum vidisset turba, quia Jesus non esset ibi.* Matth. ult. *Non est hic, surrexit enim.*

Sed ad haec respondent: significari his testimoniis, Christum non fuisse ubique divino modo. At etiam in Coena corpus Christi non est localiter, et tamen quia revera ibi est, nemo Lutheranorum auderet absolute dicere, corpus Christi non est hic, idest, in Coena. Item, Deus non est in mundo localiter: et tamen non toleraretur qui diceret, Deus non est in coelo, nec in terra. Eodem igitur modo, si Christi humanitas vere est ubique, quocumque modo ibi sit, falsum erit absolute quod Scripturae dicunt, *Non est hic, Non eram ibi etc.* Scriptura autem falsa esse non potest; igitur falsa est sententia adversariorum. Praeterea, anima Christi non erat in inferno localiter, sed spiritualiter; et tamen non semper ibi fuit: nam non est relicta in inferno Act.2.; ergo revera non est ubique, non solum localiter, sed nec alio modo.

Secundo, repugnat illis Scripturis, quae dicunt, Deum esse ubique, ut hoc modo illum discernant ab omnibus creaturis. Hieremiae 23. *Coelum et terram ego impleo*, et alibi. Et Psalm. 138. *Quo ibo a Spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam?* Unde Patres ex hoc Dei attributo probant, Spiritum sanctum esse verum Deum, non creaturam, quia scriptum est Sap. 1. *Spiritus Domini replevit orbem terrarum.*

Vide Ambrosium lib.1.de Spir.sancto cap.7.Hieronymum et Cassiodorum in psal. 138. Cyrillum lib. 7. de Trin. Basilium lib. de Spir. s. cap. 22. Dydimum lib. 1. de Spir. s. Fulgentium in lib. ad Donat. cap. 8. Vigilium in disput. Athan., Arii et Sabelli. Augustinum lib. 3. cont. Maxim. cap. 21.

Respondent: proprium esse Deo, esse ubique per se: tamen hoc idem convenire Christi humanitati per accidens, ratione unionis cum Deo. At hoc non satisfacit: nam esse ubique per accidens, potest dupliciter intelligi. Primo, quod Christi humanitas vere non sit ubique, sed dicatur esse ubique, quia est conjuncta cum Verbo, quod est ubique. Secundo, quod revera sit ubique, tamen hoc habeat non ex natura sua, sed per gratiam Dei, quae est accidens respectu ipsius essentiae humanae.

Si primo modo intelligant, nec proprie loquuntur, nec habent quod intendunt. Non loquuntur proprie, quia non potest absolute dici tale id, quod non est ipsum tale, sed est conjunctum cum alio quod est tale: alioqui corpus posset dici spiritus, quia est conjunctum cum anima, quae est spiritus, et oculus esset in calcaneis, quia est conjunctus cum anima, quae est in calcaneis. Nec habent quod intendunt: nam ex ubiquitate volunt stabilire veram praesentiam corporis Christi in Coena: at ex ista ubiquitate accidentaria non sequitur, Christi corpus esse in Coena revera, sed tantum sequitur esse conjunctum cum Deitate, quae est praesens in Coena.

Si secundo modo accipiant, ut sine dubio accipiunt; tunc argumentum Patrum pro Spiritu sancto plane concidit. Nam Ariani dicent, Spiritum sanctum esse quidem ubique,sed per accidens;et ideo non esse Deum verum, sed creaturam. Cum ergo Patres recte probarint ex ubiquitate, Spiritum sanctum esse Deum; manifeste sequitur soli Deo convenire vere esse ubique, nec id esse per gratiam communicatum ulli creaturae.

Dices: nonne corpus Christi, ut est in tot locis simul sacramentaliter, posset etiam esse in toto mundo? nonne posset Deus totum mundum convertere in panem, et panem illum in corpus suum? et tamen non propterea corpus Christi posset esse Deus.

Respondeo: potest quidem id fieri, sed hoc non est esse ubique quomodo est Deus, et quomodo Brentiani intelligunt de corpore Christi. Nam Deus ita est in toto mundo, ut non contineatur mundo, sed sit tantae immensitatis, ut possit replere infinitos mundos: id quod nos corpori Christi, quod est finitum, minime tribuimus. Deinde, quidquid sit de eo quod potest, aut non potest fieri; satis nobis est; reipsa id non esse communicatum, nec communicandum ulli creaturae, ut sit ubique, et ideo inde evidenter probari, Spiritum sanctum esse Deum.

Tertio, repugnat ubiquitas testimoniis, quibus Patres probant, in Christo duas esse naturas, praecipuus enim locus est ille Jo. 3. *Nemo ascendit in coelum nisi qui descendit de coelo, Filius hominis qui est in coelo.* Ex quo loco plurimi Patrum deducunt, Christum esse Deum et hominem, quia quando erat corpore solum in terra, dicebat tamen se esse in coelo, nimirum Deitate. Ita Augustinus, Chrysostomus, Cyrillus, Theophylactus, Beda in eum locum. Item Nazianzenus epist. 1. ad Chelidon., et Hilarius lib. 10. de Trin., et alii.

At si vera sit Ubiquistarum sententia, hoc argumentum nihil concludit. Nam dicerent Eutychiani ab Ubiquistis edocti, etiam carne tunc fuisse Christum in coelo, et in terra, et ubique.

Praeterea: probant Patres, Christum Deum esse et hominem ex illis locis, ubi dicitur Christus iter fecisse ac mutasse loca, nunc navi, nunc pedibus, nunc etiam asello; cum tamen ut Deus ubique es-

set, et moveri non posset. Vide b. Ambrosium lib. 2. de Fid. cap. 4. et Athanasium apud Vigilium in disput. cum Ario.

At secundum Ubiquistas ista omnia nihil probant. Nam si Christi caro ubique erat, certe non poterat moveri nisi metaphorice, sicut Deus dicitur aliquando descendere de coelo in terram, quia apparet hominibus, non ubi non erat, sed ubi non videbatur. Nam moveri proprie de loco ad locum, est deserere unum locum, et acquirere alium: qui autem est ubique, nec potest deserere unum, nec acquirere alium. Nec valet quod dicunt: corpus Christi fuisse ubique invisibiliter, sed visibiliter in certo loco, et hoc secundo modo potuisse moveri. Nam non potest esse in eodem loco visibiliter, et invisibiliter simul, quia tunc bis esset in eodem loco, deinde nonne involuit contradictionem, rem eamdem in eodem loco videri, et non videri?

Denique moveri proprie non potest intelligi sine novi loci adeptione; igitur Christus si erat ubique, non poterat vere moveri, sed solum apparenter: et proinde, sicut ex motu Dei metaphorico non probatur, Deum esse creaturam; ita ex motu Christi, qui solum metaphoricus esse potuit, non poterat recte colligi, Christum esse hominem. Et confirmatur ex responsionibus adversariorum, qui cum volunt ostendere, non pugnare cum Ubiquitate motum corporis Christi, probant, quia etiam de Deo dictum est Genes. 11. *Descendamus et confundamus linguam eorum.* Et Genes. 19. *Descendam et videbo etc.* Ita enim Brentius in lib. de Majest. Christ. hom. ratiocinatur. Fatentur igitur ipsi, non aliter posse moveri de loco ad locum Christi humanitatem, quam possit moveri Deus.

CAPUT XII.

Refellitur Ubiquitas corporis Christi, quia repugnat Symbolo Apostolico.

Deinde pugnat Ubiquitas cum articulis Symboli, de Christi Conceptione, Nativitate, Morte, Sepultura, Descensu ad inferos, Resurrectione, Ascensione et Descensu ad judicium.

Ac primum cum Conceptione: nam Fides habet, in solius Mariae utero fuisse carnem Christi: at secundum Ubiquistas, mox a Conceptione fuit illa caro in uteris omnium mulierum, immo et virorum et proinde illa laus communis est omnibus; *Beatus venter qui te portavit* Lucae 11. Item Fides docet, Christi corpus post nonum mensem prodiisse ex utero in lucem, et sic vere esse natum: at secundum Ubiquistas, ante nonum mensem, imo primo die Conceptionis fuit extra uterum, et post decimum mensem adhuc erat in utero, imo inde nunquam exiit.

Dicent: exiisse quia localiter erat in utero, et non extra uterum: et postea fuit localiter extra uterum, et non in utero. At contra; quia istud esse localiter nihil videtur esse aliud, quam apparentia quaedam, sicut cum Deus qui est ubique, in certo loco apparet. Nam si vera ab ipsa Conceptione Christi caro fuit praesens omni loco, non potuit vere aliquo proficisci, sed tantum ostendi, ut supra diximus, ubi antea non videbatur; Nativitas igitur non fuit vera, sed apparens, ut Manichaei dicebant.

Item Fides requirit, ut in morte, Christi corpus et anima separata fuerint, et corpus quidem in sepulchro jacuerit, anima ad infernum descenderit: at secundum Ubiquistas, in sepulchro etiam erat anima cum corpore, et in inferno erat caro cum anima.

Et ne multum laboremus in probando; Auctores Concordiae in repetitione articuli noni dicunt, se credere, quod post sepulturam Christi tota persona Deus et homo descenderit ad inferos: at certe si homo ad inferos descendit, non sola anima descendit.

Item Fides tradit, Christi corpus post tres dies a morte rediisse ad vitam, et exiisse de monumento clauso, et intrasse ad discipulos januis clausis, quae notantur ab Evangelistis tanquam miracula: at secundum Ubiquistas, nunquam exiit Christus de sepulchro, nec intravit ad discipulos, sed manifestavit solum se extra sepulchrum, quamvis ibi manserit invisibiliter: nec mirum ullo modo fuit, quod scribit Joannes de ingressu Christi ad discipulos januis clausis, quandoquidem non vere intravit januis clausis, sed tantum fecit se visibilem in loco, ubi erat invisibiliter; et tamen Brentius urget haec miracula contra Zwinglianos in lib. de Majest. homin. Christ.; et eadem afferuntur in lib. Concord. pag. 718.

Denique Fides habet, Christum ascendisse in coelum, et inde venturum ad judicium: at secundum Ubiquistas, nec ascendit, nec descendit.

Respondent ad hoc de Ascensione, in articulo Symboli de Ascensione in coelum: nomen coeli accipi figurate, non proprie, et solum significare gloriam, regnum et majestatem Dei, non autem certum aliquem locum. Et probat Illyricus in lib. de Ascens. Christi. Primo, ex verbis Petri Actor. 3. *Quem oportet coelum suscipere*: nam si sermo esset de loco, dictum esset: *Quem oportet coelo recipi.*

Secundo, probat ex ipso Symbolo: nam quid sit *Ascendit in coelum*, explicatur per verba sequentia *Sedet ad dexteram Patris*: haec autem sunt metaphorica verba; nec enim Pater habet proprie dexteram, aut sinistram; igitur etiam ascensio in coelum metaphorice accipi debet.

Tertio, si Christus vere ascendisset in coelum hoc corporeum, debuisset permittere, immo imperare discipulis, ut viderent, quomodo ipse ascenderet usque ad summum coelum, et ascendendo perumperet stellas et globos illos coelestes, ut id testari possent toti mundo, quod tamen non est factum. Et addit, more suo umbras verberans, et tamen triumphans: *Profecto ista est plane invicta demonstratio contra istorum localitatem Christi in coelo inclusi.*

Brentius autem in lib. de duab. nat. Christ., et Ascens., idem probat. Primo, quia Christus dicitur supra omnes coelos ascendisse. Ephes. 4. *Ascendit super omnes coelos.* Hebr. 4. *Penetravit coelos;* non ergo, inquit Brentius, haesit in aliquo. Hebr. 7. *Excelsior coelis factus;* non est ergo Christus in coelo ut in loco.

Secundo,quia si esset in coelo corporeo; deberet esse in polo antarctico, nam debet esse in loco quieto,alioqui valde male se haberet in illa perpetua agitatione: soli autem poli sunt immobiles; ergo debet esse in altero polorum, et in puncto consistere: polus autem antarcticus est superior secundum Aristotelem,et arcticus est inferior; igitur in antarctico polo Christus locandus est. Et confirmat: quia si in coelo corporeo esset, quo se reciperet, quando coelum destruetur? Ita nimirum filios tenebrarum juvat ludere, et jocari de mysteriis Christi.

Tertio, probat in alio lib. de Majest. Christ., quia Christus ascendit in coelum illud, ex quo descendit. Jo. 3. *Nemo ascendit in coelum, nisi qui descendit de coelo etc.* at descendit de coelo corporeo; igitur nec ascendit in coelum corporeum: sed sicut metaphorice dicitur descendisse, quando *exinanivit semetipsum*; ita metaphorice dicitur ascendisse, quando *Deus exaltavit illum, et dedit illi nomen,quod est super omne nomen.*

At Catholici credunt, Christum in verum coelum corporeum ascendisse, sive maneat intra ipsum coelum, ut videtur sentire s. Augustinus epist. 57. ad Dard. ubi in fine epist., Christum esse ubique ut Deum, et in aliqua parte coeli propter veri corporis modum: sive maneat supra et extra omnes coelos, ita ut pedibus tangat convexum summi coeli,ut vult b. Thomas in 3. part. quaest 57. art. 4. Ista enim non sunt certa, nec necessario cognoscenda; imo etiam monet Augustinus de Fid., et Symb. cap. 6. curiosissimum esse et supervacaneum id quaerere.

Illud est certum, Christi corpus nunc esse visibile et palpabile, et tantum spacium occupare , quanta est moles corporis, et esse in coelo isto corporeo, sive sit intus, ut aliquis dicitur esse in domo, sive supra, ut aliquis dicitur esse in tecto. Et probatur primo, quia Christus ad illud coelum ascendit, ubi est sedes Dei: illud autem coelum corporeum est, ut patet ex psal.113.*Coelum coeli Domino, terram autem dedit filiis hominum.*Ubi cum opponatur coelum terrae, et terra proprie accipiatur ista corporea quam calcamus;certe et coelum proprie accipi debet. Isa. 66. *Coelum mihi sedes, terra autem scabellum pedum meorum.* Item Matth. 5. *Non jurare per coelum, quia thronum Dei est, neque per terram , quia scabellnm est pedum ejus.* Et cap. 6. *Pater noster qui es in coelis.* Et infra: *Fiat voluntas tua sicut in coelo, et in terra.*Vides ubicumque coelum dicitur sedes Dei, semper opponi terrae, quam nos habitamus. Quae antithesis apertissime docet, coelum istud corporeum quod supra nos cernimus , sedem esse Dei, ac proinde ad hoc coelum Christum ascendisse.

Secundo,idem probatur ex historia ascensionis, quae ita describitur in Scripturis, ut non possit ullo modo per tropos everti, nisi quis plane impudens esse velit. Act. 1. *Videntibus illis* , inquit Lucas,*elevatus est,et nubes suscepit eum ab oculis eorum.*Huc usque non est locus tropis:nam apostoli viderunt eum euntem usque ad nubes , quae autem videntur corporea sunt,nisi forte praestigiatorem faciant Christum.Quod autem terminus ac finis illius veri motus non esset nubes, patet Luc. 24. *Et factum est*, inquit, *dum benediceret illis, recessit ab eis, et ferebatur in coelum.* Christum autem vere eo pervenisse, quo ibat, testatur Marcus cap. 16. *Et Dominus quidem*, inquit, *Jesus, postquam locuutus est eis, assumptus est in coelum, et sedet a dextris Dei.* Itaque narrant Evangelistae initium , progressum et finem ascensionis. Initium autem fuit verum ac proprium, non metaphoricum, non phantasticum; igitur et progressus et finis vera ac propria fuerunt; vere igitur ac proprie Christus ascendit in coelum.

Tertio, id probatur ex descensu de coelo ad judicium: nam ad judicium de eo coelo descendet, ad quod ascendit, ut habetur Act. 1. *Sic veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in coelum*, Matt. 24. *Tunc apparebit signum Filii hominis in coelo*, 1. Thessal. 4. *Ipse Dominus in jussu, et in voce archangeli, et in tuba Dei descendet de coelo.* Et 2. Thessal. 1. *In revelatione Domini Jesu de coelo.* At certum est, Dominum non descensurum de coelo metaphorice, ita ut descendere de coelo, sit relinquere gloriam, regnum et majestatem, quin potius tum maxime apparebit in majestate et potestate magna; igitur coelum unde descendet, non est regnum et majestas, sed locus quidam; ergo ad locum etiam quemdam ascendit.

Quarto, probatur ex loco Sanctorum. Nam ibi est homo Christus, ubi sunt, et erunt sancti homines.Jo.14.*In domo Patris mei mansiones multae sunt, si quo minus dixissem vobis, quia vado parare vobis locum, et si abiero, et praeparavero vobis locum, iterum venio, et accipiam vos ad meipsum, ut ubi sum ego, et vos sitis*: at Sancti non erunt ubique, sed in certo loco, et si in certo loco, certe in nobilissimo, idest, in coelo: ergo et Christus homo in eo loco est, et erit.

Denique haec est sententia omnium Sanctorum et praecipue Augustini epist. 57.ad Dard.ubi eum monet,ut recolat Symbolum,et simpliciter credat, Christum hominem post resurrectionem veram vere ascendisse in coelum, atque ibi in certo loco nunc esse.Et lib.de Fid.et Symb.cap.6.scribit.licet Ethnici mirentur, quomodo corpus Christi in coelo esse possit; tamen vere ita credendum esse: quod idem docet in lib. de agon. Christ. cap. 25. Nec rationes in contrarium aliquid probant.

Ad primam Illyrici dico: sententiam Petri omnino esse ambiguam tam Graece, quam Latine, sed quocumque modo exponatur, non sequi quod ipse vult. Nam si legamus *Quem oportet coelum suscipere*, ut sensus sit, *Oportet ut coelum suscipiat Christum*,ut locus locatum;tunc sententia est pro nobis. Si vero sensus sit, *oportet ut Christus suscipiat coelum*; tunc etiam non erit contra nos. Nam ut Christus suscipiat coelum, non est necesse ut Christus sit diffusus per totum coelum, sed satis est, ut fit in aliqua parte coeli, sicut dicitur rex suscipere regnum,vel palatium regale,vel thronum regium,quando incipit esse in regno, vel palatio,vel throno,etiam si non sit praesens re ipsa toti regno, vel throno, vel palatio.

Prima tamen explicatio est magis conveniens

textui: nam dicitur: *Quem oportet coelum suscipere usque ad tempora restitutionis omnium*; ubi non indicatur acceptio possessionis regni, quae in momento fit, sed mansio in loco, quae longo tempore durat, et hoc modo exponit Oecumenius. Est etiam conformior aliis locis, quae dicunt, Christum assumptum, vel elevatum in coelum, Marci ult. et Act. 1., et profectum in coelum, 1. Petri 3.

Ad secundam rationem: nego idem esse, ascendere in coelum et sedere ad dexteram Dei; nam in Symbolo non debet aliquid repeti, cum sit brevissimum compendium. Quid autem sit sedere ad dexteram Dei, dicemus postea.

Ad tertiam dico: non fuisse opus, ut apostoli viderent Christum penetrantem omnes coelos;nam si non habemus eorum testimonium de hac re,habemus testimonium angelorum, qui Act. 1., aperte indicarunt, Jesum assumptum in coelum, eadem forma descensurum ad judicium; imo convenientius fuit, ut non viderent finem ascensionis illius; tum ne putarent esse illusionem, quandoquidem naturaliter non potest eo pertingere visus humanus; tum ut Fides etiam in ipsis locum haberet: sicut etiam non viderunt Christum incarnari, nasci, resurgere, immo nec mori, excepto Joanne;et tamen futuri erant praedicatores, et testes primi et praecipui omnium mysteriorum Fidei christianae.

Ad primam Brentii dico: inde probari sententiam s. Thomae, videlicet, quod Christi corpus supra sit convexum ultimum coeli, non autem quod nusquam sit persona conspicua. Quamquam nec sententia s. Thomae plane convincitur ex illis locis; responderi enim potest, ascendisse Christum super omnes coelos, et excelsiorem coelis factum, et penetrasse omnes coelos, quia est in parte suprema ultimi coeli, atque ita habet sub pedibus summum coelum pro maxima parte.Imo locus Hebr. 4. favet sententiae Augustini; nam Paulus Hebr. 4. alludit ad pontificem Aaronicum, qui penetrabat singulis annis usque ad interiora velaminis, et ipsa Sancta Sanctorum, sed non ultra illa progrediebatur. Ita ergo et Dominus ut coelestis pontifex penetravit usque ad intimum recessum summi coeli, sed non ultra progressus est, nec extra ipsum coelum mansit.

Ad secundam dico: illa esse verba otiosa Brentii, ne dicam blasphema, cum in jocum convertat mysteria divina. Sed ne et ipsi joci noceant, respondemus:Christi corpus non redigi ad angustias poli antarctici, sed esse in qua parte voluerit, nec periculum esse agitationis,cum coelum empyreum quietum ponatur ab omnibus: nec illud sit periturum, licet inferiores coeli sint aliquo modo immutandi. Sed haec omnia superant modum intelligentiae hujus vitae. Sat est cum Augustino lib.ult. Civit. Dei cap. ult., scire, in coelo habitura corpora gloriosa statum et motum prout voluerint, sed omnino decentem.

Ad tertiam dico: Christum ascendisse in coelum, ex quo descendit. Porro autem ex vero coelo descendisse, licet metaphoricus fuerit ipse descensus; nec tamen inde sequi, etiam ascensum debere exponi metaphorice, si descensus fuit metaphoricus: nam descensus fuit Verbi increati spiritualis et immensi, ascensus fuit carnis corporeae creatae, et finitae.

CAPUT XIII.

Refellitur Ubiquitas, quia repugnat praesentiae corporis Domini in Eucharistia.

Tertio pugnat Ubiquitas cum ipso Sacramento Eucharistiae, pro quo stabiliendo est excogitata. Nam si caro Christi est ubique, certe non egemus Eucharistia, et frustra imus ad templa, frustra recitamus verba Coenae, frustra paramur ad illam Coenam, cum domi habeamus in pane et vino, et aliis omnibus cibis corpus Christi.

Lutherus in lib.quod verba Christi *Hoc est corpus meum* adhuc firma stent, objicit sibi hoc argumentum his verbis: *Si corpus Christi est in omnibus locis, agedum devorabo, et helluabor ipsum in omnibus hospitiis, et in omnibus scutellis, poculis, cantharis.* Respondet autem sic: *Audi tu porce, canis fanatice, aut quisquis fueris insulse asine, etiamsi corpus Christi sit in omnibus locis, non tamen tu statim ipsum vel devorabis, vel helluaberis.* Et infra:*Ablego te in haram tuam porcorum, vel in tuum sterquilinium.* Summa responsionis est: licet sit ubique, non tamen posse ubique capi. Exponit exemplum de radiis Solis, qui nos undique attingunt; et tamen si quis velit illos includere in cistam, et secum ferre, non poterit.

At haec solutio nihil valet.Nam si corpus Christi vere est ubique; non potest separari ab ulla re, et proinde est impossibile, ut habeam panem in mensa, vel in manu, vel in ore, vel in stomacho, et non habeam ibidem corpus Christi. Nec similitudo radiorum valet, quia radii non modo non sunt ubique, sed nec penetrare possunt corpora non transparentia.

Joannes Brentius in lib. de duab. nat., et Ascens. Christ. respondet paulo aliter, vel potius explicat sententiam Lutheri. Dicit enim, corpus Christi ubique esse personaliter, sed in Coena esse etiam definitive, idest, ex definitione et decreto Dei per consecrationem, qui modus essendi addit solum efficaciam: nam in Eucharistia sumitur efficaciter, et nusquam alibi.

Haec solutio aperte includit Calvinismum: nam Brentius cogitur dicere, nihil sumi in Coena, quod non habeatur extra coenam, nisi efficaciam corporis Christi; et proinde in Coena non sumi revera corpus Christi, sed solum quamdam energiam ejus. Et licet Brentius id non diceret; tamen sequitur evidenter ex Ubiquitate. Nam sicut, quia Deus est ubique, non potest moveri, nec per se, nec per accidens; et ideo nemo comedens panem, dici potest vere comedere Deum, licet in pane sit Deus: nam panem vere comedo, quia panis vere transit de manu ad os, de ore ad stomacum;at Deus non transit, quia simul est in manu, in ore, in stomacho, et ubique: ita etiam, si Christi corpus est ubique, non potest vere cum pane comedi, quia non potest

vere transire cum pane de manu ad os, de ore ad stomachum, quia non potest moveri, cum fit ubique; ergo solum in Coena Christi corpus sit praesens et manducatur per energiam, et non per realem sumptionem.

Vides, quomodo Lutherani et Brentiani, dum Calvinistas oppugnant, illis favent, et tamen Brentius in suo Testamento execratur Sacramentarios, nec patitur ullum locum eis in Ecclesia dari.

CAPUT XIV.

Refellitur Ubiquitas testimoniis Patrum.

Pugnat ultimo Ubiquitas cum omnibus Patribus. S. Ambrosius lib. 2. de Fid. cap. 4. *Neque enim*, inquit, *Deus de loco ad locum transit, qui ubique semper est: ut homo, est qui vadit, ipse qui venit, denique et alibi dicit; Surgite eamus. In eo ergo vadit et venit quod est commune nobiscum.* Cyrillus hierosolymitanus Catech. 14. in fine: *Non enim*, inquit, *quia nunc non adest in carne, ex eo putes quod spiritu medio hic non adsit, audiens quae de illo dicuntur, et videns quae tu cogitas. et scrutans renes et corda.* S. Chrysostomus in illud Jo. 3. Filius hominis, qui est in coelo etc. *Non carnem*, inquit, *sed a minori substantia totum seipsum denominat.* Ruffinus in Symb. *Ascendit ergo*, inquit. *ad coelos, non ubi Verbum Deus ante non fuerat, quippe qui erat semper in coelis, sed ubi Verbum caro factum, ante non sederat.*

Augustinus tract. 78. in Jo.: *Sed a quibus*, inquit, *homo abscedebat, Deus non derelinquebat, et idem ipse Christus homo et Deus. Ergo et ibat per id quod homo erat, et manebat per id quod Deus erat. Ibat per id quod uno loco erat, manebat per id quod ubique erat.* Et epist. 57. ad Dard. *Non est autem consequens*, inquit, *ut quod in Deo est, ita sit ubique ut Deus: nam et de nobis veracissima Scriptura dicit, quod in illo vivimus, movemur et sumus; nec tamen sicut ille ubique sumus, sed aliter homo ille in Deo, quoniam aliter et Deus ille in homine, proprio quodam ac singulari modo. Una enim persona Deus et homo est, et utrumque est unus Christus Jesus, ubique per id quod Deus est, in coelo autem per id quod homo.*

Cyrillus alexandrinus lib. 11. in Jo. cap. 21. *Putabant*, inquit. *discipuli abscentiam Christi, ut hominis dico* (*Deus enim ubique adest*), *multorum eis incommodorum caussam futuram, cum non adesset, qui eos posset ab omnibus malis eruere, sed oportebat non solum in carnem Christi, verum etiam in Deitatem respicere, quae quamvis oculis non cernatur, adest tamen semper summa cum potestate, nec quidquam est quod prohibere possit, quin omnia repleat, et quo velit peragat. Non enim loco aut dimensionibus circumscriptibilis natura divina est. Quare cum Deus et homo Christus vere sit, oportuit eos intellexisse, ineffabili deitatis potestate una cum eis semper futurum, etiamsi carne abesset.*

Theodoretus Dial. 2. *Igitur*, inquit, *corpus Dominicum surrexit quidem a corruptione et interitu alienum, et impatibile, et immortale, et divina gloria glorificatum, et a coelestibus adoratur potestatibus: corpus tamen est, et habet quam prius habuit circumscriptionem.* Et Dial. 3. *Atqui post resurrectionem*, inquit, *visum est circumscriptum, et habens manus, et pedes, et alias corporis partes, et tangi poterat, et sub aspectum cadebat, vulneraque et cicatrices habebat sicut ante resurrectionem. Duorum ergo alterum dicere necesse est, vel divinae etiam naturae has partes habuit, vel fateri corpus mansisse in suae naturae finibus.*

Leo Serm. 2. de Ascens: *Ineffabili*, inquit, *modo* per Ascensionem *coepit esse divinitate praesentior, qui factus est humanitate longinquior.* Gregorius hom. 29. quae est de Ascens: *Illo revertebatur*, inquit, *ubi erat, et inde redibat, ubi remanebat, quia cum per humanitatem ascenderet in coelum, per divinitatem suam et terram pariter continebat, et coelum.* Vigilius lib. 1. cont. Eutych.: *Sed et nobiscum est*, inquit, *et non est nobiscum, quia quos reliquit, et a quibus discessit humanitate sua, non reliquit, neque deseruit divinitate sua. Per formam enim servi, quam abstulit a nobis in coelum, absens est nobis, per formam Dei, quae non recedit a nobis in terris, praesens est nobis.* Et lib. 4. *Deinde*, inquit, *si Verbi, et carnis una natura est, quomodo cum Verbum ubique sit, non ubique inveniatur et caro? namque quando in terra fuit, non erat utique in coelo, et nunc quia in coelo est, non est utique in terra.*

Fulgentius lib. 2. ad Trasimund. cap. 17. *Unus*, inquit, *idemque secundum humanam substantiam absens coelo cum esset in terra, et derelinquens terram cum ascendisset in coelum, secundum divinam vero immensamque substantiam, nec coelum dimittens cum de coelo descendit, nec terram deserens cum ad coelum ascendit.*

Ad haec testimonia respondet Kemnitius lib. de duab. nat. cap. 30. et multa dicit. Primo, Veteres loqui contra Manichaeos et Eutychianos, qui Christi humanitatem volebant conversam esse in immensam, et illocalem divinitatem. Secundo, voluisse Patres dicere, Christi humanitatem non esse ubique secundum naturales suas proprietates. Tertio, Patres velle, Christi humanitatem secundum visibilem formam non esse ubique diffusam, nec localiter, circumscriptive, et sensibiliter nunc esse in terris.

At levia sunt haec omnia. Nam quod ad primam solutionem attinet: verum quidem est, Patres loqui contra Eutychianos, sed eos hoc argumento refellunt, quia cum Christi caro non sit ubique sicut divinitas; necessario distinctae naturae esse debent: qui ergo negant Patrum fundamentum, atque asserunt, Christi carnem esse ubique; aperte Patribus repugnant, et proinde a Patribus refelluntur.

Secunda item solutio nimis est debilis. Nam Patres non disputant de proprietatibus naturalibus carnis, sed simpliciter negant, illam esse ubique. Immo Augustinus in epist. ad Dard. ex professo

tractat de eo, quod convenit carni non ex se, sed ex unione cum Verbo, et clarissime affirmat, non esse consequens, ut si Verbum est ubique, etiam caro illi unita ubique sit.

Tertia quoque solutio non est solida: tum quia nemo poterat dubitare, an Christi caro visibiliter ubique esset diffusa, tum quia etiam Patres non opponunt carnem visibilem carni invisibili, sed carnem Deitati, et dicunt, Christum secundum deitatem ubique esse, secundum carnem non ubique.

CAPUT XV.

Solvitur argumentum haereticorum.

Sed jam solvenda sunt argumenta adversariorum, quae partim a Scripturis, partim a testimoniis Patrum, et Scholasticorum depromuntur.

Primum argumentum et praecipuum sumunt ex dextera Dei: nam Christus ut homo exaltatus est ad dexteram Dei Patris Matth. 26. Act. 2. Ephes. 1. Coloss. 3. 1. Pet. 3. Hebr. 1. et alibi: at dextera Dei est ubique, non enim est dextera corporalis, quae certo in loco statui possit; igitur Christus ut homo non est in certo aliquo loco, sed ubique.

Respondeo, et dico tria. Primo, si esse in dextera Dei accipiatur crasso modo, ut accipit Lutherus in lib., quod verba Domini *Hoc est corpus meum* adhuc firma stent, ubi probat Christi carnem esse ubique, quia est in dextera Dei, et non in minimo digito, aut ungue illius dexterae: dico, consequentiam nullam esse. Nam etiam dicuntur esse *animae justorum in manu Dei*, Sap. 3. et sine dubio non sunt in extremo digito, aut ungue illius manus, sed in tota manu. Et pari ratione manus Dei est ubique, et tamen non propterea animae justorum sunt ubique: cujus ratio est, quia manus Domini non est ubique per extensionem, quasi partem habeat hic, et partem ibi, sed tota est hic, et tota ibi.

Secundo dico: per dexteram Dei a multis intelligi beatitudinem aeternam, non autem majestatem, aut potentiam divinam. Ita explicat Hieronymus in cap. 1. ad Ephes. et Augustinus lib. de Fid. et Symb. cap 7. et lib. de agon. Christ. cap. 26. qui non solum Christum vult sedere a dextris Dei, sed etiam omnes electos sessuros a dextris Dei, juxta illud Ephes. 2. *Consedere nos fecit in coelestibus in Christo.* Et Matth. 25. dicuntur oves futurae a dextris.

Et potest confirmari haec sententia ex eo, quod apud antiquos sedere a dextris erat minus honorificum, quam sedere a sinistris, ut observat et probat multis testimoniis Antonius Nebrissensis in explicatione quinquaginta locorum Scripturae. Unde etiam in sigillis plumbeis pontificum, et in multis antiquis picturis Petrus ponitur a sinistris, cum tamen constet, Petro semper delatum primum locum fuisse.

Si igitur Christus ut minor et inferior a dextris sedet; non ergo illa sessio debet referri ad majestatem divinam, in qua Filius Patri est aequalis, sed ad humanam gloriam et beatitudinem, quae convenit Christo ut minor est Patre: et secundum hanc expositionem argumentum haereticorum nihil valet. Nam esse hoc modo a dextris Dei, non requirit ubiquitatem, sed solam beatitudinem, quam habere potest etiam qui in minimo angulo mundi tantum haeret.

Tertio dico: probabilius esse, per dexteram Dei, ad quam Christus sedet, intelligi debere gloriam, potentiam et majestatem divinam, ita ut sensus sit illius articuli, Christus sedet a dextris Patris, idest pari potentia, et honore regnat, judicat et gubernat omnia cum ipso Patre; ita ut dextera sumatur simpliciter pro latere, idest, pro loco aequali, non superiore, vel inferiore: nam in psal. 109. sicut dicitur Filius a dextris Patris, ita dicitur postea Pater a dextris Filii: *Dominus a dextris tuis confregit in die irae suae reges.* Ex quo patet, dexteram significare aequalitatem.

Praeterea ita exponunt fere omnes Patres. Athanasius Serm. 2. cont. Arian.. Basilius lib. de Spir. sancto cap. 6. Cyrillus hierosolymitanus Catech. 14. Cyrillus alexandrinus lib. 12. thes. cap. 7. Damascenus lib. 4. cap. 2. Leo Serm. 1. et 2. de Ascens. Denique Chrysostomus, Theodoretus, Theophylactus, Oecumenius in cap. 1. ad Hebr. et 1. ad Ephes. Ambrosius lib. 2. de Fid. cap. 4. et in cap. 1. ad Ephes. et alii.

Deinde idem indicant ipsae Scripturae. Nam Matth. 22. Christus attulit locum psal. 109. *Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis* ad probandam divinitatem suam, et cum Patre veram aequalitatem. Et hoc ipsum testimonium psalmi a Paulo affertur ad probandam Christi divinitatem, cum ait Hebr. 1. *Sedet ad dexteram majestatis in excelsis, tanto melior angelis effectus, quanto differentius prae illis nomen haereditavit: cui enim angelorum dixit aliquando, sede a dextris meis?*

Nec etiam convincit contra hanc sententiam illud quod affert Augustinus ex cap. 2. ad Ephes. *Consedere nos fecit* etc. Non enim sensus est, omnes nos esse sessuros ad dexteram Dei in propriis personis, sed in Christo, ut Paulus dicit: quia enim ejusdem speciei, et naturae sumus cum illo homine, qui est in dextera Dei, omnes dicimur per illum sedisse in dextera Dei; alioqui enim tota Scriptura tribuit Christo soli sedere ad dexteram Patris.

Et secundum hanc expositionem argumentum haereticorum aliquid videtur valere. Nam ista sessio ad dexteram Patris, quae significat potentiam et majestatem, data est humanitati Christi, ut patet Act. 2. *Dextera igitur Dei exaltatus etc.* Ephes. 1. *Constituens ad dexteram suam.* Non enim convenit Deitati exaltari, et constitui ad dexteram. Ruffinus etiam explicat. Symb. dicit id datum humanitati, ut eveheretur ad dexteram Dei, et b. Leo Serm. 1. et 2. de Ascens. Chr. dicit, ipsam humanitatem evectam esse ad thronum Patris, et ad consortium gloriae ipsius. Theodoretus quoque in psal. 109. et in 1. cap. ad Hebr. dicit, illud *Sede a dextris meis* dictum esse humanitati: nam Verbum non egebat Patris jussione ad sedendum.

Quae cum ita sint, videtur jam negari non posse, quin ipsa humanitas sit praedita majestate divina, et proinde sit etiam ubique. Respondeo: datam esse humanitati istam sessionem, sed datam

non ipsi in se, sed in supposito; non enim factum est, ut humanitas in seipsa sedeat ad dexteram Dei, sed ut sit humanitas illius personae, quae sedet ad dexteram Dei: sicut non factum est per Incarnationem, ut humanitas sit Deus, sed ut sit humanitas Dei; et proinde in concreto dici possit, iste homo est Deus, et sedet ad dexteram Patris, et apposita est similitudo de purpura regis. Cum enim rex induit purpuram, et sedet in solio suo, evehit purpuram ad illud solium, non sic, ut purpura dicatur sedere aut regnare, sed ut dicatur vestis sedentis aut regnantis, et etiam ut dicatur purpuratus rex sedere aut regnare. Tametsi autem hoc factum sit in ipsa Incarnatione, tamen dicitur Christus sedisse a dextris Dei post ascensionem, quia tunc primum perfecte innotuit gloria, et majestas hujus hominis, ut dicitur Philipp. 2.

Quod autem res ita se habeat, facile probari potest. Siquidem per dexteram secundum hanc explicationem intelligitur aequalitas honoris, et potestatis: humanitas autem nec est, nec esse potest aequalis Deo. Nam cum Dominus Jo. 14. Dicit *Pater major me est*, sine dubio intelligit ratione humanitatis: et 1. Cor. 15. Apostolus scribit, etiam post diem judicii fore Filium subjectum ei, *Qui subjecit et omnia;* quae etiam subjectio non potest, ut supra docuimus, recte intelligit, nisi ratione humanitatis.

Denique si humanitas est creatura, nonne contradictionem involuit, ut sit, vel esse dicatur aequalis Creatori? Sed respondent: humanitatem Christi non esse aequalem omnino Deo, et tamen sedere a dextris ejus: non habet quidem ipsam potentiam et majestatem Dei, quod est sedere ad dexteram Dei, et tamen quia id non habet a seipsa, sicut habet Deus, sed habet a Deo; propterea non potest omnibus modis aequari Deo.

At hoc non difficulter refellitur. Nam habere ab alio, non facit inaequalitatem: nam Filius Dei habet a Patre omnia, et tamen est illi vere et proprie aequalis. Respondent: Filium habere naturaliter, humanitatem habere per gratiam. Contra. Nam habere per gratiam, non est habere illam ipsam majestatem, sed quamdam ejus participationem, quae non sufficit ad constituendam sessionem, de qua loquimur.

Denique, vel est humanitas vere aequalis Deo, vel non est: si est; ergo falsum est illud *Pater major me est*, et illud *Filius subjectus erit ei, qui subjecit sibi omnia*: si non est; igitur non sedet Christi humanitas a dextris Dei hoc tertio modo, sed solum secundo modo; ex quo non colligitur ubiquitas, ut paulo ante demonstravimus.

CAPUT XVI.

Solvuntur aliae objectiones ex Verbo Dei petitae.

Secundum argumentum sumunt ex duobus locis. Nam in epist. ad Philip. cap. 2. legimus, Christum esse in gloria Dei Patris. Quid sit autem gloria Dei Patris describitur Isai. 40. ubi dicitur de Deo: *Quis aquas pugillo mensus est et coelos palmo ponderavit?* 2. Paralip. 2. *Coelum, et coeli coelorum eum capere nequeunt.* Et Hierem. 23. *Coelum et terram ego impleo.* Igitur Jesus Christus terram pugillo continet, et coelum palmo metitur, et coelum ac terram implet, id autem est esse ubique.

Respondeo ut supra: datam esse gloriam Dei Patris humanitati Christi, non in ipsa, sed in supposito, idest, per gratiam unionis accepisse Christi humanitatem, ut esset natura Filii Dei; et proinde illum hominem Christum esse in gloria Patris, et terram pugillo continere, et coelum ac terram implere.

Tertium argumentum Matth. 11. *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo.* Et Matth. ult. *Data est mihi omnis potestas in coelo et in terra.* Quo loco *omnis potestas* notat omnipotentiam in coelo; et in terra omnipraesentiam; proinde Christus vere praesens omnia gubernat.

Addunt Brentius et Kemnitius illud psal. 8. *Omnia subjecisti sub pedibus ejus.* Et illud Jo. 13. *Omnia dedit ei Pater in manus*: inde vero acute concludunt; ergo Christus ut homo, pedibus et manibus omnia contingit. Ac ne forte respondeatur: omnipotentiam et omnipraesentiam ut res infinitas non posse communicari creaturae finitae; addunt secundo, Christo datum esse potestatem in terra dimittendi peccata, Matth. 9. quae tamen est infinita potestas: nam quis potest dimittere peccata nisi solus Deus?

Respondeo: priora duo loca posse intelligi dupliciter; primo, de potentia divina quam accepit Filius Dei a Patre per aeternam generationem; et tunc non sunt haec loca ad propositum. Secundo, de potentia divina quam accepit natura humana per unionem hypostaticam, et tunc eadem est responsio, quae ad superiora argumenta. Tertio, potest locus posterior intelligi de potentia collata Christi humanitati in omnes creaturas, quae tamen nec est absolute omnipotentia, nec requirit omnipraesentiam. Nam solum illis verbis significatur, omnibus creaturis Christi humanitatem praeesse, et jus habere in omnes; ex quo non sequitur, quod possit quidquid Deus potest, vel quod sit ubique: cur enim non possit jus habere in rem absentem? nonne apud homines id ordinarie cernimus, ut rex in universum suum regnum jus habeat; et tamen non occupet praesentia sua, nisi exiguum angulum domus, vel cubiculi unius?

Ad primum confirmationem respondeo: miram esse istorum perversitatem, et impudentiam, qui tropos inveniunt, ubi minime oportet, et ubi oportet nolunt admittere: quid enim notius et usitatius, quam per manus intelligere potestatem? Quid enim aliud significat illud psal. 94. *In manu ejus sunt omnes fines terrae?* Et illud Jo. 10. *Et non rapiet eas quisquam de manu mea?* Quid item notius et usitatius, quam describere per subjectionem sub pedibus attributionem dominii? Adde, quod verba psal. 8. etiam si intelligantur praecipue de Christo; tamen possunt intelligi etiam de prima creatione hominis, quae describitur in Genesi, et tamen constat, non tetigisse Adamum pedibus totum mundum, licet de ipso dictum sit *O-*

mnia subjecisti sub pedibus ejus: nisi forte ad fabulas Judaicas convertamur. Scribit enim Rabbi Salomon in cap. 4. Deuter., Adamum tantae proceritatis fuisse, ut capite coelum attingeret.

Ad alteram confirmationem respondeo: si ea concluderet aliquid, posse inde colligi, etiam caeteros homines esse ubique. Nam Jo. 20. Christus dedit potestatem discipulis remittendi peccata; ac proinde, si quis potest remittere peccata quovis modo, is potest esse ubique, certe Apostoli eorumque successores ubique esse potuissent. Dico igitur: remittere peccata propria auctoritate esse infinitae virtutis; remittere autem ut instrumentum alterius non requirere infinitam virtutem, ut notum est. Jam ergo Christus ut Deus remittebat peccata propria auctoritate; idem vero ut homo remittebat ut instrumentum divinitatis.

Quartum argumentum Matth. 18. *Ubi sunt duo vel tres congregati in nomine meo, sibi sum in medio eorum.* Et Matth. 18. *Ego vobiscum sum usque ad consummationem saeculi.* Respondeo: haec dici de Christo, quatenus adest suis per gratiam et auxilium, ad quod non requiritur praesentia corporalis, ut patet. Nam hoc modo, quo Christus adest congregatis in nomine suo, certe non adest congregatis in nomine alienorum Deorum: quare ex his locis non modo non colligitur, eum esse ubique, sed colligitur, non esse ubique.

Quintum argumentum Jo. 5. *Filius quos vult vivificat.* Item: *Neque Pater judicat quemquam, sed omne judicium dedit Filio, ut omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem.* Ex his enim habemus, Christo collata esse tria divina idiomata, nimirum, potestatem judicandi, virtutem vivificandi et majestatem summo honore dignam. Eadem autem ratio est de omnibus aliis idiomatibus; ergo omnia alia sunt ei tribuata; ac proinde omnipotentia et omnipraesentia. Et ne respondeatur: haec data esse Filio ut Deus est; additur ibidem: *Potestatem dedit ei judicium facere, quia Filius hominis est.* Et confirmat Brentius ex Cyrillo lib. de Incarn. cap. 7. et 28. ubi dicit, Verbum communicasse carni suae majestatis operationes: et similia habet Leo epist. 83. ad Monach. Palaest.

Respondeo: tribus modis eum locum posse intelligi. Primo, ut omnia quae hic dicuntur data Christo a Patre, intelligantur data ipsi Verbo per aeternam generationem. Sic enim intelligit Chrysostomus in hunc locum, qui illud *Quia Filius hominis est* dicit debere conjungi cum sequentibus, non cum praecedentibus, ita ut non sic legamus, *dedit ei judicium facere, quia Filius hominis est*; sed sic: *Quia Filius hominis est, nolite mirari hoc*, idest, nolite mirari, si ego cum sim Filius hominis, tamen dixerim me habere potestatem vivificandi, et judicandi, et debere honorari ut Patrem, nam non sum Filius hominis tantum, sed etiam Filius Dei.

Secundo, potest intelligi ea ratione, ut illa omnia significentur data humanitati, non in se, sed in supposito, idque per gratiam unionis, ut supra diximus de sessione a dextris: ita videntur accepisse Augustinus et Cyrillus. Ex quorum explicatione non sequitur, Christi humanitatem habere in se formaliter divina attributa, sed solum esse naturam ejus suppositi quod illa attributa habet.

Tertio, potest intelligi in eo sensu, ut agatur de potestate judicandi, non quomodocumque, sed exterius et sensibiliter: quae quidem potestas data Christo est, quia Filius hominis est. Nam quia judex hominum in exteriori judicio debet videri a judicandis; ideo non Deus Pater, qui est invisibilis, judicabit, sed judicium dabit Filio, qui propter carnem assumptam factus est visibilis.

Ad confirmationem dico: Leonem, et Cyrillum in illis locis explicare communicationem idiomatum eo modo, quo nos supra exposuimus, ita ut sit realis respectu suppositi, verbalis autem respectu naturarum.

Nam ibidem docent Leo et Cyrillus, hanc communicationem esse mutuam, ita ut etiam natura humana communicaverit Verbo suas passiones, et tamen ibidem asserunt, Verbi divini naturam esse omnino impassibilem.

Sextum argumentum Col. 2. *In Christo habitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter.* Item: *In ipso sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae absconditi*: at si communicata est humanitati Christi omnis plenitudo divinitatis, certe etiam omnipotentia, et omnipraesentia.

Respondeo: aliud esse communicari humanitati divinitatis plenitudinem, et thesauros sapientiae, quod Paulus non dixit: aliud inhabitare divinitatem, et latere thesauros scientiae in Christi humanitate, quod Paulus dixit. Nam illud primum significaret, Christi humanitatem esse Deum, quod non significat hoc secundum: sicut non quia aliquis in domo habitat, ideo dicitur domus esse homo, aut habere formaliter attributa hominis; solum ergo Paulus voluit dicere, in Christi humanitate habitare divinitatem corporaliter, idest, non umbratice, ut in angelis et prophetis, qui gerebant Dei personam, sed vere, ita ut ille homo vere fuerit Deus, et illa humanitas, Dei fuerit humanitas.

Septimum argumentum cap. 4. ad Ephes. *Ascendit supra omnes coelos ut impleret omnia*: quod exponit Oecumenius hoc modo, quia antea divinitate omnia repleverat, descendit et ascendit, ut etiam carne omnia repleret; ubi videtur velle, Christum ad eum modum replevisse omnia corporali praesentia, quemadmodum antea omnia repleverat majestate divinitatis. Item Theophylactus ibidem dicit, non fuisse impedimento Christo descensum ad ascensum, quia nimirum simul poterat ubique esse.

Respondeo: primo illud *Ut impleret omnia* posse intelligi de adimpletione vaticiniorum. Nam fuerat praedicta a prophetis tam descensio quam ascensio: et quamvis hanc explicationem irrideant adversarii; tamen adhuc eam non confutarunt. Secundo dico: posse intelligi de impletione locorum, sed per effectus suos; voluit enim Christus omnia replere gloria sua, et in omnibus operari mirabilia. Tertio, potest intelligi de repletione locorum successiva, accipiendo per loca, genera locorum, sicut dicitur aliquis fuisse in tota Europa, quia fuit in omnibus provinciis Europae, etsi non fuerit in

omnibus oppidis, vel domibus Europae. Ita enim Christus fuerat in terra, ambulaverat super mare, fuerat in aëre, in cruce, fuerat sub terra, in inferno: debuit ergo ascendere in coelum, ut omnia loca praesentia sua illustraret et repleret.

Immo hic idem locus manifeste docet, Christum non replevisse omnia praesentia carnis suae; nam descendere, et postea ascendere repugnat repletioni: debuisset potius diffundere se, quam descendere et ascendere, si omnia simul replere volebat; imo nec fuit opus descendere, vel ascendere, vel etiam diffundere se, si ubique semper fuit.

Nec Oecumenius et Theophylactus contrarium docent. Nam Oecumenius solum ait: *Christi carnem replevisse omnia.* Quod intelligitur eo modo quo poterat, idest, non simul, sed successive obeundo omnia loca. Et Theophylactus non dixit, Christi descensum non impedivisse quo minus simul ascenderet, sed non impedivisse quo minus ascenderet, nimirum postea. Hortatur enim Theophylactus ad humilitatem, et ostendit, quod quo magis hic sese aliquis dejiciet, eo magis exaltabitur, sicut in Christo factum est. Itaque perperam hi duo auctores allegantur ab auctoribus Concordiae.

CAPUT XVII.

Solvitur argumentum ex ipsa Incarnatione ductum.

Octavum argumentum. Per Incarnationem id factum est, ut esset una persona Deus et homo: persona autem est individua substantia; ergo non potest una pars personae ab altera ullo modo divelli; ergo ubicumque est una, ibi est altera. Confirmatur primo ex Concilio Chalcedonensi, act. 5. et Concilio 6. act. 17. et Leone epist. 83. ad Monach. Palaest. ubi habemus Incarnationem factam esse e ex duabus naturis indivisis inseparabiliter, et inconfuse; ergo ubi una est, etiam altera: alioqui quomodo sunt indivisae et unitae inseperabiliter, si una est in coelo, et altera est in terra? Et confirmatur iterum ex Damasceno lib. 3. cap. 3. qui non solum dicit, naturas in Christo unitas esse inseparabiliter, sed etiam ἀδιαστάτως, idest, indistanter; ergo una numquam distat ab altera: at quomodo non distant, si una non est ubi est altera? Confirmatur ultimo, si caro Christi non est ubique cum Verbo; sequitur, Verbum alicubi esse hominem, alicubi non esse hominem, quod sane absurdissimum est.

Respondeo: cum dicitur in definitione personae individua substantia, non significatur talis indivisio, ut ubi est una pars personae, ibi sit altera: id enim patet esse falsum; nam nostrae manus et pedes, et caetera membra occupant diversa loca, et tamen unam personam faciunt. Dicitur igitur persona individua substantia, quia est unum subsistens non divisum in se in ratione subsistentiae, et divisum ab omnibus aliis: et talis est Christus Deus et homo.

Ad primam et secundam confirmationem dico: unionem inseparabilem, et indistantem non requirere, ut unum sit ubicumque est aliud, sed tantum ut alicubi simul sint: nam si nusquam simul essent, tunc vere inter se distarent. Exemplo existat globus Solis. Is unitus est inseparabiliter, et indistanter suo orbi, et tamen orbis Solis totum orbem inferiorem ambit, et est simul in occidente et oriente, quod Solis globo non convenit.

Instant: Sol non est unitus suo orbi secundum totum, sed secundum partem tantum: at humanitas est unita toti Verbo. Respondeo: humanitas est quidem unita toti Verbo, quia Verbum est indivisibile: tamen non propterea adaequat ejus immensitatem. Itaque sicut stella, quia minor est molis quantitate, quam sit suus orbis, non potest simul esse ubicumque est ipsius orbis: ita humanitas Christi, quia est minor Verbo quantitate virtutis, non potest esse ubicumque est Verbum, licet ab eo non separetur, nec distet.

Ad ultimam confirmationem dico: illam propositionem *Verbum alicubi non est homo* esse falsam, si significet Verbum alicubi deservisse humanitatem. Licet enim alicubi sit Verbum ubi non est humanitas; tamen etiam ibi Verbum est homo, quia Verbum ibi existens sustentat humanitatem ut suam et propriam, licet alibi existentem. Quemadmodum anima rationalis in pede existens unita est cum capite, et informat caput, licet caput ibi non sit ubi sunt pedes.

CAPUT XVIII.

Solvitur argumentum ex Patrum testimoniis petitum.

Nonum argumentum ex Patribus: ac primo proferunt Chrysostomum hom. 17. in epist. ad Hebr. sic dicentem de Christo: *Quid dicis*, inquit, *nisi intraverit in coelum non apparebit* Deo *qui ubique est et omnia replet?* Respondeo: in verbis sequentibus esse solutionem. Intueris, inquit, quia carnis sunt haec omnia? quibus verbis Chrysostomus docet, Christum qui ut Deus ubique est; tamen secundum carnem debuisse intrare in coelum, ut appareat vultui Dei pro nobis, quia secundum carnem non erat in coelo antequam ascenderet.

Secundo proferunt Cyrillum epist. 1. ad Success.: *Dei, ut dixi*, inquit, *proprium corpus existens omnia humana transcendit.* Item. lib. 12. in Jo. cap. 32. explicans de vestibus Christi in quatuor partes divisis, et tunica indivisa manente dicit, hoc significare, Christi carnem impartibiliter communicari hominibus omnibus, qui sunt in quatuor mundi partibus: *In singulos*, inquit, *partibiliter transiens unigenitus, et animam atque corpus eorum per carnem suam sanctificans, impartibiliter atque integre in omnibus est, cum unus ubique sit nullo modo divisus.* Quod idem fere iisdem verbis habet Theophylactus in cap. 19. Jo.

Respondeo: in primo testimonio tantum asserit Cyrillus, corpus Dominicum transcendere dignitate omnia humana, sed non inde sequitur esse ubique. Sed quoniam Brentius literis majusculis haec verba Cyrilli imprimi curavit, tanquam si argumentum insolubile illis paucis verbis contineretur, oportet accuratius respondere.

Igitur ex duobus colligitur, quomodo intelligat Cyrillus, Christi corpus omnia humana transcendisse. Primo ex praecedentibus; nam Cyrillus deducit hanc suam sententiam ex verbis illis Pauli 2. Corinth. 5. *Et si cognovimus secundum carnem Christum, sed nunc jam non novimus.* Ubi Paulus voluit dicere, Christum nunc non habere carnem passibilem, et fami, siti, injuriae, morti obnoxiam, sicuti dicit 1. Corinth. 15. *Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt.* Et Hebr. 5. *Qui in diebus carnis suae preces, supplicationesque etc.* Nam alioqui idem Paulus 1. Timoth. 2. dicit, Christum etiam nunc esse hominem, et 1. Corinth. 15 prolixe ostendit, Christi corpus vere resurrexisse. Hoc ergo etiam vult Cyrillus, Christi corpus jam transcendisse omnia humana, idest, omnes humanas passiones. Secundo patet ex sequentibus. Nam explicans Cyrillus ipse, quid sit *omnia humana*, dicit, esse factum incorruptibile, et vivificum, et gloria ineffabili illustratum, non autem addit, esse factum immensum, et ubique existens.

Quod autem attinet ad alterum testimonium, Cyrillus, et Theophylactus disputant eo loco de Eucharistia, ut patet ex sequentibus, ubi ponunt typum Agni Paschalis: quocirca non voluerunt significare, Christi carnem esse absolute ubique, sed ubique ubi sunt qui communicant; potest enim fieri ut simul in omnibus mundi partibus distribuatur communio. Quid autem intersit inter hanc Ubiquitatem, et eam quam ponunt haeretici, supra ostendimus in secundo nostro argumento, nimirum, esse Christum ubique ubicumque sunt Hostiae consecratae, non est esse absolute ubique, nec infinitis locis simul, nec postulat immensitatem: esse autem ubique ubicumque est Verbum, est esse absolute ubique, et esse, vel esse posse in infinitis locis simul, et plane immensitatem divinam requirit.

Tertio, proferunt Ambrosium lib. 7. in Luc. cap. 47. in illud: *Si quid supererogaveris.* Luc. 10. *Quando*, inquit, *reverteris Domine nisi in die judicii? nam licet ubique sis semper, et stans in medio nostrum, non cernaris a nobis, erit tamen tempus quo universa caro aspiciat te revertentem.* Haec ibi: ubi videtur dicere, Christum secundum eam formam esse ubique invisibiliter, secundum quam videbitur ab omnibus in die judicii, illa autem forma humana est. Respondeo: eumdem Christum reversurum in forma humana, et qui est ubique in forma Dei, et eumdem videri, et non videri ratione duarum naturarum, sive formarum.

Quarto, proferunt Hieronymum in lib. cont. Vigilant., ubi dicit agnum Dei, idest, Christum esse ubique. Item in epist. 148. ad Marcel., ubi proponenti Marcellae quaestionem de Christo, an post resurrectionem illis 40. diebus alicubi tantum fuerit, idest, in terra, an vero latenter aliquoties ascenderit in coelum, et descenderit de coelo; respondit: non fuisse opus Dei Filio saepius ascendere, ac descendere, cum semper ubique sit. Qua responsione aut Hieronymus docuit, Christi corpus semper esse ubique, aut certe insignis impostor fuit: nam de corpore interrogatus fuerat, non de Divinitate.

Respondeo ad primum locum: ibidem haberi solutionem: proinde miram esse Brentii impudentiam, qui ejusmodi loca propterea solum proponit, ut fallat incautos. Haec enim sunt verba s. Hieronymi. *Si agnus*, inquit, *ubique; ergo et hi qui cum Agno sunt, ubique esse credendi sunt.* Haec ille. At certum est, Sanctos non esse ubique simul, sed successive, idest, posse migrare ad quae loca voluerint: cur ergo non eodem modo intelligamus Agnum esse ubique, hoc est, posse continuo adesse ubicumque voluerit?

Ad secundum dico: Hieronymum cum ait, Filium Dei esse ubique, loqui de sola Deitate, id quod verba ejus testantur: *Stultum*, inquit, *est illius potentiam unius corpusculi parvitate finiri, quem non capit coelum: et tamen qui ubique erat etiam in Filio hominis totus erat. Divina quippe natura, et Dei sermo in partes secari non potest, nec locis dividi: sed, cum ubique sit, totus ubique est.* Ubi vides, Hieronymum asserere, non finiri divinam potentiam parvitate unius corpusculi Christi, et proinde latius patere Deitatem quam carnem Christi. Item vides, Hieronymum dicere, Dei naturam et Sermonem Dei, idest, Filium ut Deum esse ubique, et simul totum in homine Christo, quia indivisibilis est Deitas, licet omnia repleat.

At, inquiunt, Marcella non petierat de Deitate, sed de humanitate, nec ignorare poterat illa, Deitatem esse ubique. Respondeo: Marcellam proposuisse quaestionem de Domino; et quia Dominus duas habet naturas, Hieronymus recte respondit, Dominum secundum unam naturam semper ubique fuisse. Nec est incredibile, Marcellam, aut eum cujus nomine quaestionem illa proponit, suspicatum fuisse, Verbum Dei non fuisse extra suam humanitatem. Nam videmus etiam, Augustino propositam similem quaestionem a Volusiano: An, videlicet, Verbum Dei reliquisset coelum, et intra unius corpusculi angustias se redegisset. Vide epist. 3. Augustini. Certe Hieronymus tota sua responsione hanc suspicionem tollere conatur, ne credatur, Deus redactus ad angustias unius corpusculi.

Quinto, proferunt Augustinum Serm. 14. de verb. Apost. *Sedet*, inquit, *in coelo, qui ambulat in terra*; *in coelo erat, quia ubique Christus, idemque Christus et Filius Dei, et Filius hominis.* Respondeo: haec omnia de persona dicuntur, non de natura humana; unde paulo post loquens de Christo in terris degente ante passionem, ait: *Propter unitatem personae in terra Filius Dei, propter eamdem unitatem in coelo Filius hominis.* Vides, non dictum esse, in coelo humanitatem, in terra Deitatem, sed in coelo Filium hominis, idest, personam, in terra Filium Dei, idest, eamdem personam, quia ubique est illa persona.

Sexto, proferunt Gelasium in lib. de duab. nat.: *Quod*, inquit, *dictu audituque fugiendum est; vel homo Deus esse jam desinat, si sola illic humanitas, non etiam Deitas perseverat; vel Deus homo consequenter esse desistat, si sola illic divinitas, non etiam humanitas unita permaneat.* Respondeo: illud *Illic* non significare locum, sed Christum, seu mysterium Incarnationis; vult enim dicere, *Si in Christo sit sola divinitas, aut sola humanitas, jam Christus non erit Deus, et homo.* Et patet ex verbis sequentibus: *Videbitur*, inquit, *quod*

abhorret animus dicere, sed cogit necessitas non tacere, Divinitas in utroque mutabilis, si vel in carnem est ipsa conversa, vel sic est in deitatem humanitatis transfusa conditio, ut proprietas ejus esse desierit.

CAPUT XIX.

Solvitur argumentum depromptum ex doctrina Scholasticorum

Decimum argumentum ex Scholasticis. Contendit Brentius, hanc suam Ubiquitatem esse doctrinam, non modo antiquorum Patrum, sed etiam praecipuorum Scholasticorum. Ac primo profert Magistrum in lib. 3. dist. 22. ubi dicit: *Christus totus est, ubicumque est, sed non totum.* Quid autem sit, totus ubique, sed non totum, exponi dicit Brentius a Thoma 3. p. quaest. 52. art. 3. ubi Thomas docet, Christum totum esse ubique, sed non totaliter, quia nullo loco circumscribitur.

Addit Bonaventuram in 3. dist. 22. quaest. 2. qui sic ait: *Cum dicitur,* Iste homo est ubique. *hoc pronomen* Iste *demonstrare potest personam Christi, vel singulare hominis. Si personam Christi, sic absque dubio ista vera est,* Iste homo est ubique: *si vero singulare hominis, adhuc vera est, sed non per propriam naturam, sed per communicationem idiomatum, quia quod convenit Filio Dei per naturam, convenit Isti homini per gratiam.*

Postremo allegat Compendium Theologicae veritatis lib. 1. cap. 17. ubi sic habetur: *Corpus Christi licet non sit ubique, cum sit creatura, nec aequari possit in hujusmodi Creatori; in pluribus tamen locis est totum sub diversis hostiis, et hoc propter unionem carnis ad Verbum.* At ista ratio, inquit Brentius, concludit, illud esse plane ubique, nusquam enim non est personalis unio carnis ad Verbum. Quare aut Compendium pugnat secum, aut cum dicit, Christi corpus non esse ubique, intelligit, non esse ubique per se, sed gratia Dei. Respondeo: Scholasticos omnes ex professo contrarium docuisse, ut etiam hinc impudentia Brentii non mediocriter illustretur. Ac primum Magister cum ait: *Totus Christus est ubique, sed non totum,* seipsum ibidem explicat, sic dicens: *Totum ad naturam refertur, totus ad hypostasim etc.* Itaque totus Christus est ubique, quia persona divina tota est ubique: at non totum Christi est ubique, quia altera naturarum ejus non est ubique.

Porro s. Thomas loc. cit. cum dicit, Christum totum esse ubique, sed non totaliter, quia non circumscribitur loco, non exponit Magistrum, nec loquitur de corpore Christi, sed de persona divina. Unde in corp. art. dicit, in triduo mortis animam Christi fuisse in inferno, corpus in sepulchro, Deitatem ubique. Et cont. Gent. lib. 4. cap. 49. *Verbum Dei,* inquit, *non habet subsistentiam ex natura humana, sed magis naturam humanam ad suam subsistentiam, vel personalitatem trahit; unde nihil prohibet, Verbum Dei esse ubique, licet humana natura a Verbo Dei assumpta ubique non sit.* Et in 3. dist. 22. quaest. 1. art. 2. *Respondeo,* inquit, *dicendo, quod humana natura Christi non est ubique.*

Jam vero Bonaventura in 3. dist. 22. quaest. 2. tam clare loquitur, ut non possit clarius: nam proposita quaestione. An Christus ubique sit homo; respondet his verbis: *Quaestio ista potest esse de re, et de sermone*: si de re, *de plano respondendum est,* quod humanitas Christi non fuit, nec est, ubicumque est ejus divinitas, *quia divina natura est immensa et infinita, unde nullum locum sibi determinat: sed humana natura cum sit creata, locum sibi determinat. Similiter ratione humanitatis quantum est de se, in uno tantum loco est: quod enim sit in pluribus, hoc est sub Sacramento.* Haec ille.

Cum igitur postea addit, Filium hominis esse ubique per communicationem idiomatum, quia Filio hominis convenit per gratiam id, quod Filio Dei convenit per naturam; non loquitur de re, sed de modo loquendi. Nam quia per gratiam unionis (de ista enim gratia loquitur, non de creata aliqua gratia) factum est, ut una sit persona Deus et homo; ideo recte dicitur, Filius hominis est ubique, quia nimirum illa persona, quae est Filius hominis, est ubique.

Denique Compendium illud Theologiae, cum dicit. Christi corpus esse in pluribus locis Sacramentaliter propter unionem ad Verbum, non vult dicere, rationem formalem et immediatam cur sit corpus Christi in pluribus locis, esse unionem ad Verbum; tunc enim pugnaret secum nimis aperte, et deberet concedere, etiam extra Sacramentum Christi corpus esse in pluribus locis; immo etiam fuisse ab ipsa conceptione: sed indicare voluit, propter unionem ad Verbum, posse hominem Christum statuere suum corpus in pluribus locis; quia enim ille homo est Deus, ideo potest hoc facere: nos enim, qui tantum homines sumus, possumus quidem a Deo, si ipse voluerit, poni in pluribus locis, sed non possumus nos ipsos ponere in pluribus locis.

Et deinde, quidquid sit de isto Compendio, certum est, Scholasticos Doctores omnes, Albertum, Durandum, Scotum, Gabrielem, et caeteros in 3. dist. 22. disertis verbis, et summo consensu hoc ipsum docere: omnes enim dicunt, de re ipsa non esse quaestionem, cum certum sit, carnem Christi non esse ubique: de modo autem loquendi statuunt tres regulas.

Prima est, quando quaeritur an Christus homo sit ubique: si homo sit subjectum propositionis; absolute concedendum est esse ubique, quia tunc vox *Homo* supponit pro supposito. Itaque ista est vera simpliciter, Christus homo est ubique.

Secunda est, si *Homo* sit praedicatum, et adverbium *ubique* teneat se ex parte subjecti; similiter concedenda est propositio Itaque cum dico, Christus ubique est homo, verum dico, si illud *ubique* tenet ex se parte subjecti; est enim sensus, Christum, qui est ubique, esse hominem.

Tertia est, si *Homo* sit praedicatum, et *ubique* teneat se ex parte praedicati, tunc falsa est propositio. Nam dico, Christus ubique est homo, si ubique efficit conjunctionem subjecti cum praedicato, significat, Christum in omni loco habere secum praesentem humanitatem, quod est falsum.

CAPUT XX.

Solvitur postrema objectio ex naturali ratione deducta.

Ultimum argumentum Brentii. Christus homo sine dubio est summe felix, summe pulcher, summe beatus; ergo est ubique praesens: nam loco circumscriptum esse, et de loco in locum ambulare non est divinae excellentiae, sed corporeae imbecillitatis; non coelestis majestatis, sed terrestris parvitatis; non spiritualis pulchritudinis, sed carnalis deformitatis.

Respondeo: beatum esse eum (ut definit s. Augustinus lib. 13. de Trin. cap. 5.) *Qui habet omnia quae vult, et nihil vult male*: pulchritudinem autem esse membrorum proportionem, cum suavitate coloris. ui idem Augustinus habet lib.22. de Civ. Dei c.19. Ex quibus sequitur, Deo, qui est natura immensus , necesse esse ad felicitatem et pulchritudinem ut ubique sit:si enim non ita esset, non haberet quidquid vellet, aut aliquid mali vellet. At vero homini, qui naturae est finitae et corporeae, et habet instrumenta motus, malum et turpe esset, si moveri non posset, et si omnia repleret ita ut periret, forma et figura conspicua membrorum. Argumentum igitur Brentii tam est admirabile, ut plane contrarium efficiat ejus, quod efficere debebat.

Sed hoc loco praeterire non possum illa verba Brentii: *Loco circumscriptum esse, et de loco in locum ambulare, non est divinae excellentiae, sed corporeae imbecillitatis; non coelestis, sed terrestris parvitatis; non spiritualis pulchritudinis, sed carnalis deformitatis.* Quid enim aliud spirant haec verba, quam verissimum Eutychianismum? Nam si Christi humanitati tollas esse corporeum, terrenum et carneum, ut Brentius tollit, et tribuas divinam excellentiam, coelestem majestatem, et spiritualem pulchritudinem, ut Brentius tribuit; nonne manifeste mutabis humanitatem in Deitatem, et mysterium Incarnationis omnino dissolves? Nimirum huc Satanas ab initio spectabat, cum Lutherum excitavit,et paulatim per Indulgentiarum, Purgatorii, et similium rerum reprehensionem, tandem eo res deveniret, ut Christus ipse et summa Fidei nostrae mysteria impie abnegarentur. Sed de his satis. Veniendum enim jam est ad postremas de Christo disputationes.

LIBER QUARTUS

DE CHRISTI ANIMA

CAPUT PRIMUM

Proponitur controversia prima de scientia animae Christi.

Disseruimus hactenus de Christi Divinitate et Incarnatione: nunc de Anima ejus, non quidem omnia quae a theologis disputari solent, sed ea solum, quae ab haereticis hujus temporis in dubium revocantur, explicare aggrediamur. Duae sunt igitur de Christi anima hujus temporis controversiae: una de perfectione ipsius, altera de descensu ad inferos: ac ut de priore prius dicamus. Fuit haeresis antiqua Agnoitarum, qui, auctore Themistio Diacono, ut referunt b. Liberatus in Breviar. cap. 19. et b. Gregorius lib. 8. epist. 42. docebant, Christum ignorasse diem judicii: neque vero divinitati Christi, sed animae eam ignorantiam tribuebant, ut planum est ex eorum argumento; sic enim colligebant. Verbum accepit corruptibile corpus, ut moriendo pro nobis, nos a morte liberaret; ergo accepit etiam nostram ignorantiam, idest, mentem humanam ignorantem, ut nos ab ignorantia liberaret.

Hanc haeresim sequuntur omnes fere hujus temporis haeretici, qui asserunt, Christi animam paulatim didicisse, quae vere ignorabat, et aliquid etiam egisse, quod corrigi debuerit: quod etiam si peccatum fuisse illi non audent dicere; tamen peccatum revera fuit, si corrigi debuit.

Martinus Lutherus in Conc. de Nat. Dom. tractans locum Marci 13. De die illo, etc. *Intempestivam*, inquit, *narrationem quidam hic afferunt dicentes, Filius nescit, idest, noluit scire. Quid opus est istis commentis? Christus verus homo fuit, quare ut alius purus sed sanctus homo, non quolibet tempore cogitavit, dixit, voluit, intellexit omnia.* Et infra: *Sicut enim non quolibet tempore omnia vidit, audivit, atque sensit, ita etiam corde non omnia semper agnovit, sed quantum illud duxit ac docuit Dominus.* Similia habet idem Lutherus in hom. Dom. 1. post Epiph. explicans illud *Proficiebat sapientia et gratia.*

Zwinglius quoque in Confess. ad Carol. V. art. 1. dicit, Christi sapientiam paulatim crevisse.

Bucerus in cap. 24. Matth. *Ut ergo*, inquit, *omnia alia humanae infirmitatis in se recepit, hominibus per omnia similis factus, excepto peccato, ita etiam humanam scientiam, et ignorantiam, rationem videlicet mentemque humanam, quae per intervalla augetur, sive accrescit, sive diminuitur assumpsit; secundum quam nimirum aliquid nescire dicitur; ideo alibi habetur: Proficiebat sapientia, aetate et gratia.*

Calvinus in cap. 24. Matth. *Porro ter et quater*, inquit, *insanus foret, qui se gravatim ignorantiae subjiceret, quam ne ipse quidem Dei Filius nostra caussa subire abnuit etc.* Similia habet in cap. 2. Luc. et utitur argumento eodem, quod Agnoitae. Theodorus Beza in lib. cont. Andream Jacobi de duab. nat. Chr. cum ei objiceretur, quod Christi animae ignorantiam tribuisset; non negavit, sed respondit, se secutum esse Lutherum, et Calvinum.

Rursum Calvinus in cap. 26. Matth. dicit: *Christi orationem in horto, abruptum fuisse votum.* Et infra. *Metu percussus*, inquit, *et anxietate constrictus fuit, ut necesse foret, inter violentos tentationum fluctus alternis votis quasi vacillare. Haec ratio est, cur mortem deprecatus, mox sibi frenum injiciat, Patrisque imperio subjiciens, votum illud subito elapsum castiget ac revocet.* Nota illa verba *Subito elapsum*: item illa *castiget, ac revocet.* Et infra: *Videmus*, inquit, *ut Christus statim ab ipsis carceribus affectum suum cohibeat, seque ipsum mature cogat in ordinem.* Ibidem: *Non fuit*, inquit, *haec meditata Christi oratio, sed vis et impetus doloris subitam ei vocem extorsit, cui statim addita fuit correctio; eadem vehementia praesertim coelestis decreti memoriam illi abs-*

tulit. Haec ille: qui non ignorantiam modo, sed etiam oblivionem, et peccatum Christo tribuere non veretur.

Fundamentum suae sententiae constituunt in quinque locis Scripturae. Primus est Hebr. 2, et 4. *Debuit per omnia fratribus similari* absque peccato. Secundus est Luc. 2. *Puer autem crescebat, et confortabatur, plenus sapientia, et gratia Dei erat in illo*. Nam in graeco non est, plenus, sed qui implebatur; non enim est πλήρης sed participium praesens πληρούμενον. Tertius est ibidem: *Jesus autem proficiebat sapientia, aetate et gratia*. Quartus est Marci 13. *De die illo nemo scit, neque angeli, neque Filius, nisi Pater*. Quintus est Matth. 26. *Si possibile est, transeat calix iste; verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu*. Videtur enim Dominus revocare et corrigere priorem orationem suam. Et praeterea, vel sciebat Dominus possibile fuisse ut transferretur calix, vel sciebat id fuisse impossibile, vel ignorabat possibile ne esset, an impossibile. Si ignorabat; ignorans erat: si sciebat esse possibile; cur dubitabat? si sciebat esse impossibile; cur petebat? Denique, nonne venerat pro genere humano moriturus? cur igitur mortem deprecabatur?

At Catholicorum communis sententia semper fuit, Christi animam ab ipsa sua creatione repletam scientia et gratia, ita ut nihil postea dedicerit, quod antea nesciret, nec ullam actionem fecerit, aut facere potuerit, quae emendatione eguerit. Ita docent cum Magistro omnes Theologi in 3. dist. 13. et etiam omnes Patres, ut mox videbimus.

CAPUT II.

Probatur veritas ex Scripturis.

Paucis igitur nobis demonstrandum est, Christi animam ab ipsa sua creatione sapientia et gratia plenissimam fuisse. Id quod Scripturarum testimoniis, Patrum doctrina, et argumentis ab ipsa ratione petitis probare conabimur. Habemus imprimis testimonium Isaiae cap. 11. *Egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet, et requiescet super eum spiritus Domini, spiritus sapientiae etc.* Quem locum de Christo omnes omnino intelligunt: et hoc idem significabant illa omnia loca, ubi dicitur Christus unctus a Deo Spiritu s., ut psal. 44. *Unxit te Deus Deus tuus etc.* Et Isaiae 61. *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me*. Et Act. 4. *Convenerunt vere adversus sanctum puerum tuum Jesum quem unxisti*. Et Act. 10. *Unxit eum Deus Spiritu sancto, et virtute*.

Sed circa haec loca est duplex difficultas. Prima, quia in nullo horum locorum habetur, quod ista unctio sit facta in ipsa conceptione, immo videtur facta anno 30., quando super eum descendit Spiritus s. in specie columbae, ut indicare videtur s. Hieronymus in Comm. Isaiae cap. 61.

Altera difficultas est, quia licet constaret, in ipsa conceptione fuisse Christum unctum Spiritu s., et repletum omnibus donis; tamen adhuc potuisset postea augeri sapientia et gratia. Nam Luc. 1. dicitur de Joanne: *Et Spiritu s. replebitur adhuc ex utero matris suae*; et tamen omnes fatentur, illum auctum postea multis donis fuisse.

Respondeo ad primam difficultatem: istam unctionem non potuisse fieri nisi ipsa conceptione. Primo, quia verba Isaiae hoc significant: *Egredietur*, inquit, *virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet, et requiescet super eum spiritus Domini, spiritus sapientiae etc.* Conjungit enim Isaias cum ipsa Incarnatione, seu conceptione Christi ex Virgine (quid enim est aliud virga florens, quam Virgo concipiens? fructus siquidem in arboribus, partum, flos conceptum designat) descensum Spiritus sancti super Christum cum omni donorum suorum copia. Itaque super ipsum florem, idest, super Christum hominem nondum natum, sed conceptum, Spiritus sanctus descendit, eumque sapientia, intellectu, consilio, fortitudine, scientia, et pietate replevit.

Secundo, quia si anno demum 30. Dominus Jesus unctus fuisset, non dixisset angelus ad pastores Luc. 2. *Natus est vobis hodie Salvator, qui est Christus Dominus*. Quid est Christus, nisi unctus? jam tunc erat unctus, et Christus jure dici poterat, cum ex Virgine nascebatur.

Tertio, quia Jo. 1. legimus: *Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis, et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti a Patre, plenum gratiae et veritatis*. Ubi illud *plenum gratiae* cum sit nominativus masculini generis in graeco textu, πλήρης conjungi debet cum illa voce *Verbum* graecae λόγος ut sensus sit, *Verbum caro factum est plenum gratiae et veritatis*; proinde hic etiam cum Incarnatione conjungitur plenitudo gratiae.

Quarto, quia si alio tempore, quam in conceptione facta est unctio, maxime in anno trigesimo factam dicamus necesse est, quando descendit super eum Spiritus s.: at tunc non est facta; nam ut Augustinus dicit lib. 15. Trinit. cap. 26. absurdissimum est dicere, Christum anno 30. accepisse Spiritum sanctum, cum ejus Praecursor acceperit in utero matris suae. Et praeterea Luc. 2. Christus adhuc infans dicitur plenus, seu quod implebatur sapientia, et quod gratia Dei erat in illo; non ergo expectavit spiritum sapientiae et gratiae per annos 30.

Neque obstat, quod Hieronymus in cap. 61. Isaiae dicit, unctionem Christi expletam anno ejus 30. Voluit enim Hieronymus dicere, Christum, qui fuerat unctus in conceptione sua invisibiliter, fuisse unctum in baptismo visibiliter, idest, manifestatam tunc fuisse exteriore signo unctionem, quam intus antea jam acceperat.

Ad secundam difficultatem respondeo: licet Joannes, et alii homines ita fuerint pleni initio, ut tamen adhuc potuerint proficere: tamen Christum non potuisse proficere, quia initio accepit gratiam sine mensura; alii vero acceperunt cum mensura. Nam de Christo dicit Jo. cap. 1. *De plenitudine ejus omnes accepimus*; non enim secundum mensuram dat Deus spiritum, nimirum, Filio suo: de aliis dicitur Ephes. 4. *Unicuique nostrum data est gratia secundum mensuram donationis Christi*. Unde dicitur Jo. ult. *Domine tu omnia nosti*.

Et Coloss. 2. *In quo sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae absconditi.*

CAPUT III.

Idem probatur ex doctrina Patrum.

Accedant nunc testimonia Patrum. Eusebius lib. 10. demonst. Evang. cap. ult., exponens psal. 21. ex illis verbis *De ventre matris meae Deus meus es tu* deducit, Christi animam in utero Virginis perfectissimam cognitionem, et constantiam habuisse, immo et Deum vidisse, cui cognitioni nihil addi potest: *Cum*, inquit, *adhuc intra cellam gestantis me in utero laterem, te tamen Deum meum videbam etc.* Et supra: *Putabar, ut reliqui hominum infantes, imperfectus esse, et absque usu rationis; non autem eram talis, licet mihi caeteris hominibus simile esset corpus.*

Ambrosius lib. 5. de Fid. cap. 18. proponit quorumdam sententiam, qui dicebant, Christum ut Deum omnia scivisse, non autem ut hominem, quia scriptum sit, *Proficiebat sapientia etc.* Deinde refellit, dicens: *Haec tamen alii dicant; ego autem multo magis arbitror, quia Filius qui cum hominibus conversatus est, et hominem egit, carnem suscepit, nostrum assumpsit affectum, ut nostra ignoratione nescire se diceret, non quia aliquid ipse nesciret etc.* Gregorius Nazianzenus Orat. in Basil., parum a med.: *Proficiebat*, inquit, *sapientia, non quod haec in illo incrementum acciperent (quid enim eo, quod a principio perfectum erat, perfectius esse possit?), sed quod haec paulatim detegerentur, et elucerent.*

Hieronymus in cap. 11. Isaiae dicit, in Christum ex Maria conceptum descendisse Spiritum sanctum, non per partes ut in alios Sanctos: *Sed juxta evangelium quod legunt Nazarei*, inquit, *Descendet in eum omnis fons Spiritus sancti.* Et in cap. 31. Hier. in illud: *Mulier circumdabit virum. Absque viri semine, absque ullo coitu*, inquit, *foemina circumdabit virum gremio uteri sui, qui juxta incrementa quidem aetatis per vagitus et infantiam proficere videbitur sapientia et aetate: sed perfectus vir in ventre Virginis solitis mensibus continebitur.*

Athanasius Serm. 4. cont. Arian. ult. med. simpliciter negat, Christum in sapientia profecisse: *Estne*, inquit, *ille homo, ut vulgus hominum, an Deus humanitate, et carne indutus? Quod si vulgaris est homo, esto, ut pro conditione aliorum hominum profectus capiat. At istiusmodi est Samosatensis sententia, quam vos toto animo et ope fovetis etc.* Verum est quidem, Athanasium praecipue loqui de Christo qua Deus erat, cum negat eum profecisse: tamen cum solum admittit profectum quoad externam demonstrationem sapientiae, et simpliciter negat, Christum interno profectu ullo modo auctum esse; satis aperte significat, se loqui etiam de Christo qua homo erat.

Augustinus lib. 2. de Peccat. mer. et rem. cap. 29. *Quam*, inquit, *ignorantiam nullo modo crediderim fuisse in infante illo, in quo Verbum caro factum est ut habitaret in nobis: nec illam ipsius animi infirmitatem in Christo parvulo fuerim suspicatus, quam videmus in parvulis.* Et infra: *Sed quia in eo erat similitudo carnis peccati, mutationes aetatum perpeti voluit ab ipsa exorsus infantia etc.* Ubi Augustinus solum aetate concedit Christum profecisse, et mutationem passum, non autem in dotibus animae. Et lib. 15. Trin. cap. 26. absurdissimum judicat, Christum accepisse Spiritum sanctum alio tempore, quam in ipsa conceptione.

Cyrillus lib. 20. thes. cap. 7. aperte dicit, nihil additum Christo, etiamsi legamus eum profecisse sapientia et gratia. Et lib. 1. in Jo. cap. 17. *Quia magis eum*, inquit, *indies homines admirabantur, illorum potius de Jesu opinio, quam illius perfecta crescebat gratia.* Gregorius lib. 8. epist. 42. laudat Eulogium qui scripserat contra Agnoitas, et ipse etiam eam haeresim breviter refellit. Sophronius quoque in epist. ad Serg., quae legitur in 6. Synodo, act. 11. damnat Themistium auctorem Agnoitarum.

Beda in hom. Dom. 1. post Epiph. *Juxta hominis* inquit, *naturam proficiebat sapientia, non quidem ipse sapientior ex tempore existendo, qui a prima conceptionis hora spiritu sapientiae plenus permanebat, sed eamdem, qua plenus erat, sapientiam caeteris ex tempore demonstrando etc.* Damascenus lib. 3. cap. 22. *Qui*, inquit, *proficere ipsum dicunt sapientia et gratia, et horum accessionem additionemque subinde suscipientem, non secundum hypostasim adorant unionem etc.*

Bernardus hom. 2. super *Missus est*, inquit: *Sive latens in utero, sive vagiens in praesepio, sive jam grandiusculus in templo, sive jam perfectae aetatis docens in populo, aeque profecto plenus fuit Spiritu sancto. Nec fuit hora in quacumque aetate sua, qua de plenitudine illa, quam in conceptione sui accepit in utero, vel aliquid minueretur, vel aliquid eidem adjiceretur.* Vide quoque Anselmum lib. 1. Cur Deus homo, et Theophylactum in 2. cap. Lucae.

CAPUT IV.

Idem probatur rationibus.

Addamus postremo argumenta ex ratione petita. Primum. Non est ullo modo credibile, ut Verbum personaliter factus sit homo, et non simul effuderit in ipsa Incarnatione in illam humanitatem omnia bona, quorum capax erat: nam si fecit illam animam animam suam propriam, ita ut vere dicatur et sit anima Dei; quomodo verisimile est, non illam continuo sapientissimam reddidisse? Absurdum est enim, animam Sapientiae aliquando insipientem fuisse; et hoc est quod urget Damascenus cum ait, eos non credere Incarnationem, qui credunt, illam animam paulatim profecisse.

Secunda ratio. Sapientia et gratia Christo homini naturalis fuit, ut docet Augustinus in Enchir. cap. 40. non quidem quod non fuerit a Deo animae infusa, sed quia in Christo ab intrinseco principio,

et per modum naturae fluebat: siquidem ipse Christus seipsum gratia et sapientia replebat, idest, ex una Christi natura in alteram haec dona redundabant: ergo non accepit Christus illam sapientiam, vel gratiam post Incarnationem, sed in ipsa Incarnatione: nam ideo dicitur naturalis, quia statim et abundantissime manavit.

Tertia ratio. Christus homo in Incarnatione coepit esse Filius Dei; ergo tunc debuit repleri omnibus donis, nam Filius est haeres omnium bonorum paternorum; nec debuit exspectare Christus successionem ex morte Patris, ut notum est. Et haec esse videtur ratio Cyrilli lib. 1. in Jo. cap. 17. ubi dicit, Deum dedisse Christo omnem sapientiam et gratiam, quia Filius erat; caeteris autem dedisse munera quaedam, quia servi sunt, ut etiam legitur fecisse Abraham Genes. 25. qui filio Isaac dedit omnia sua adhuc vivens; filiis autem concubinarum largitus est munera.

Quarta ratio. Christus homo in ipsa Incarnatione factus est Caput, non solum hominum, sed etiam angelorum, ut omnes concedunt; ergo debuit tunc repleri sapientia, gratia, et ipsa etiam beatitudine: nec enim conveniebat, ut caput esset minus ornatum, et minus sapiens, quam sint membra.

Quinta ratio. Adam creatus est sapientissimus, ut ex eo colligitur, quod mox a creatione imposuit nomina omnibus animantibus Genes. 2. ergo multo magis secundus Adam debuit in ipsa conceptione sapientissimus fieri.

CAPUT V.

Solvuntur argumenta adversariorum.

Ad rationem Agnoitarum et Calvinistarum, quam proponit b. Gregorius, et non solvit, dicens se alio tempore soluturum; respondeo: Christum accepisse duo quaedam ex nostris rebus in Incarnatione. Primo, naturam integram cum omnibus quae ad ejus perfectionem pertinent: nam, ut ait in Symbolo Athanasius: *Perfectus Deus* est Christus, *et perfectus homo*. Secundo, accepit aliquos defectus consequentes naturam nostram corruptam, ut mortem, famem, sitim etc. non tamen omnes defectus: nam non accepit peccatum, fomitem, ignorantiam cujus rei caussa est, quoniam cum defectus non pertineant ad essentiam, vel perfectionem naturae assumptae; ex ejusmodi defectibus non debuit accipere nisi illos, qui conducebant ad finem Incarnationis, qui erat salvare homines. Jam vero moriendo et patiendo, poterat mereri apud Deum, quia patientia virtus est: at vero fomes, peccatum, ignorantia, non erant utilia ad salvandos homines, sed potius noxia; non enim peccatum peccato tolli potest, sicut morte mors occisa est.

Cum igitur Scriptura docet, *Christum debuisse assimilari fratribus per omnia absque peccato*. Hebr. 2. et 4. non oportet inde colligere, assimilari etiam debuisse in ignorantia, quae non est peccatum, et tamen est in nobis. Nam cum excipitur peccatum, per illas voces *absque peccato* intelliguntur excepta non solum peccata, sed etiam omnes illi defectus, qui non erant utiles redemptioni. Et cum dicitur *Per omnia assimilari*, nomine *omnium* intelliguntur omnia, quae ad perfectionem naturae pertinent, vel ad redemptionem conducunt. Alioqui si omnia deberent esse in Christo quae sunt in nobis, non debuisset concipi de Spiritu s., nec nasci ex Virgine, nec in infantia impleri sapientia, nec carere rebellione partis inferioris, immo etiam oportuisset, eum febri, podagra, caeterisque morbis affligari.

Adde, quod nusquam habetur illa sententia, ut ab eis citatur: nam Hebr. 2. sic legimus: *Debuit per omnia fratribus similari*; sed non habetur hoc loco, *excepto peccato*: et sensus est, *Debuit assimilari per omnia, quae ad naturam pertinent*. Hebr. 4. legimus: *Tentatus per omnia pro similitudine, absque peccato*. Et sensus est, *Tentatus fuit Christus omnibus modis*, idest, *expertus est omnia mala*, quae solent homines perpeti in corpore, in anima, in honore, in facultatibus, in amicis et consanguineis: et tamen nulla harum tentationum eum ad peccatum unquam adduxit.

Jam vero ad alterum Scripturae testimonium, cujus tota vis posita est in illa voce greca πληρούμενος. Respondeo primo: illud πληρούμενος aliquando significare *redundans*, quod est idem quod πλήρης, et hanc significationem sequutus est noster Interpres qui vertit *plenus*.

Secundo dico; si legamus passive *implebatur*, sensum hunc esse, quod sapientia tam increata, quam creata, quae in ipso erat, replebantur indies magis organa corporea, et movebantur, atque aptabantur ad opera excellentiora facienda. Quem sensum indicat Athanasius Serm. 4. cont. Arian., et quadrat hic sensus valde textui. Puer enim crescebat corpore, et roborabatur spiritu, non extrinsecus adveniente, sed qui in ipso erat, ut opera perfectiora faceret, et pariter implebatur sapientia, non aliunde adscita, sed ea quae in ipso erat diffundente se, et possidente omnia membra et omnes sensus. Unde sequitur: *Et gratia Dei erat in illo*; non ait, *Acquisivit gratiam*, sed *gratia erat in illo*, eum fovens et dirigens. Sicut ergo in ipsa conceptione, Spiritus et sapientia replevit illud corpusculum tanquam parvum templum suum; ita postea crescente illo templo, quodammodo se extendebat spiritus, et totum replebat.

Tertio, idem etiam dici posset, quod replebatur sapientia acquisita per experimentum proprium: tametsi enim nihil ignoraret theorice, cum haberet infusam scientiam omnium rerum; tamen practice ignorabat illa omnia, quae non fuerat expertus. Quomodo Paulus dicit, eum didicisse obedientiam per ea quae passus est Hebr. 5. Et haec videtur expositio beati Ambrosii lib. de Incarn. Dom. Sacram. cap. 7: ubi dicit, Christum habuisse naturam humanam initio perfectam, et tamen sensu humano profecisse.

Restat tertium Scripturae testimonium ex cap. 2. Lucae: *Jesus autem proficiebat sapientia, aetate, et gratia*. Sed est certa et communis expositio eorum Patrum, quos supra citavimus, Gregorii Nazianzeni, Cyrilli, Damasceni, Theophylacti, Bedae, An-

selmi, Bernardi et aliorum, quod Christus profecerit sapientia et gratia, opinione hominum, quibus in dies magis aperiebat sapientiam suam. Quomodo Sol, quo magis ascendit versus medium coelum, tanto magis dicitur proficere in lumine et calore, non quod in se fiat lucidior et calidior, sed quia magis apparet ejus virtus.

Addit Damascenus loc. not., quod sicut episcopus dicitur proficere in ecclesia sua suis concionibus, quando populus proficit: et doctor in schola dicitur proficere, quando doctos reddit auditores; ita etiam Christus dici potest profecisse, quia fecit alios proficere.

Sed instat Calvinus, nam Lucas dicit, Christum profecisse apud Deum et homines: at non profecit in opinione Dei, nec fecit proficere Deum.

Respondeo: illud *Apud Deum et homines* debere conjungi cum profectu in gratia, non cum profectu in sapientia vel aetate. Non enim solemus dicere, aliquem profecisse sapientia, vel aetate apud Deum et homines; nam sunt absolutae res, sapientia et aetas, nec ab alio pendent: at rectissime dicimus, aliquem proficere in gratia apud alios, quibus indies fit gratior.

Christus igitur dicitur, gratia apud Deum et homines profecisse, quia quotidie magis diligebatur ab hominibus, et recipiebat signa benevolentiae Dei, sive, quod est idem, crescebat quotidie in externis signis benevolentiae Dei et hominum, sicut de Samuele dicitur 1. Reg. 2. *Puer autem proficiebat; atque crescebat, et placebat tam Deo, quam hominibus.*

Praeterea, proficiebat apud homines sapientia, quatenus, ut dictum est, multiplicando opera sapientiae, faciebat alios proficere, et ipse etiam quotidie sapientior apparebat. Praeterea secundo, per opera plena sapientiae et gratiae quae edebat, vere proficiebat sapientia et gratia apud Deum et homines, quia faciebat opera dignissima, et maxime meritoria, tam judicio Dei, quam hominum.

Jam de quarto Scripturae testimonio varie sentiunt Patres. Ambrosius lib. 5. de Fid. cap. 8. et Hieronymus in cap. 24. Matth. suspicantur, illud *Neque Filius* additum ab Arianis, eo quod non habeatur in omnibus graecis codicibus: tamen quia Marci 13. in omnibus habetur, aliter respondendum est.

Prima sit expositio Gregorii lib. 4. epist. 42. ad Eulog., ubi approbat Eulogii sententiam, quod Christus dicatur nescire diem illum, non in persona sua, sed in persona Ecclesiae. Multa enim, quae dicuntur de Christo, intelliguntur de corpore, non de capite. Contra hoc tamen posset objici: quia tunc non debuisset Dominus dicere, *Neque angeli, neque Filius*, nam cum angeli contineantur etiam in corpore Christi quod est Ecclesia; satis erat dicere, *Filius non novit.* Et fortasse propterea Gregorius alias duas expositiones addidit, quia videlicet haec prima non omnino satisfacere videbatur.

Secunda expositio ejusdem Gregorii ibidem, necnon Ambrosii in cap. 17. Lucae, Nazianzeni Orat. 4. de Theol., et Cyrilli lib. 9. thes. cap. 4. est, quod Christus homo dicatur nescire eum diem, quia non sciebat ut homo, idest, humana scientia, sed divina revelatione, seu infusione. Sed non videtur plane id etiam satisfacere: nam apostoli cupiebant a Christo discere illum diem; ipse vero respondit, se non scire, ac propterea etiam non posse docere: at si sciebat divina revelatione, certe poterat docere.

Tertia expositio est Epiphanii in Ancor. et Chrysostomi hom. de Trin. tom. 3. et Bernardi lib. de 12. grad. humil. quod dicatur nescire, quia non sciebat practice; quomodo Adam dicebatur ante peccatum non scire bonum et malum: Pater autem dicatur scire, quia practice scit, quandoquidem omne judicium dedit Filio et ipse quodammodo jam judicavit. Sed neque haec videtur admodum quadrare: nam apostoli non cupiebant scire practice, sed theorice; ac proinde ad rem non pertinebat, sive sciret Dominus practice eam diem, sive non sciret.

Est igitur postrema expositio ejusdem s. Gregorii loc. not. necnon Ambrosii lib. 5. de Fid. cap. 8. Hieronymi, Chrysostomi, Theophylacti in cap. 24. Matth., Basilii lib. 4. in Eunom. et Augustini lib. 1. de Genesi, cont. Manich. cap. 22. et lib. 1. Trin. cap. 12. quod Filius dicatur nescire, quia non sciebat ad dicendum aliis, et quia eos nescientes faciebat. Quae quidem explicatio est ad propositum hujus loci. Vult enim Dominus reddere caussam, cur non manifestet eum diem, et dicit caussam esse, quia non scit, idest, non didicit hoc a Patre, ut revelaret aliis, sed ut sibi secretum hoc servaret.

Praeterea, Scriptura passim ita loquitur, ut Genes. 22. *Nunc cognovi, quod timeas Dominum*, idest, *nunc ostendi tibi et aliis quantum me colas.* Jo. 15. *Vos autem dixi amicos, quia omnia quaecumque audivi a Patre meo, nota feci vobis.* Et tamen non omnia simpliciter eis indicaverat. Nam cap. 16. ait: *Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo.* Dixerat ergo illis, quaecumque audierat a Patre ad dicendum illis: ita igitur hoc loco dicit, se non scire, nisi quae sciebat ut illis diceret.

Sed contra objicit Calvinus: nam cum Christus dicat, *Nemo scit neque angeli, neque Filius*, si illud *Neque Filius* sic intelligatur, quod Filius scit quidem, sed non ad dicendum; ergo etiam de angelis dici poterit, illos quidem scire, sed non ad dicendum. Praeterea posset objici: nam cum dicimus, Filium non scire ad dicendum; vel intelligendum est, non scire ad dicendum ulli; vel non scire ad dicendum apostolis. Si primum; falsum est, Filium non scire ad dicendum, nam dixit Spiritui sancto. Si secundum; falsa est illa exceptio, nisi solus Pater, nam nec Pater sciebat ad dicendum apostolis.

Respondeo ad primam objectionem: ex verbis Domini habetur, nec angelos, nec Filium scire ad dicendum: utrum autem alio modo sciant, hic non explicatur; sed tamen scimus aliunde Christum scire: tum quia ipse est Judex constitutus; tum etiam *Quia in eo sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae absconditi* Colossen. 2. De angelis vero credimus, eos non scire ullo modo: tum quia non est eis necessaria haec cognitio; tum etiam quia nusquam legimus angelos omnia nosse.

Ad secundam dico: Filium non scire ad dicen-

dum ulli omnino, sed intelligo de Filio ut homo est, quomodo non fecit scire Spiritum sanctum: solus autem Pater dicitur scire, quia fecit scire Christum hominem, ut Augustinus dicit lib. 1. de Genes. cont. Manich. cap. 22. quod autem convenit Patri, convenit etiam aliis personis, quae sunt ejusdem naturae; itaque idem est ac si dixisset, *Nemo scit nisi Deus.*

Ad ultimam Scripturam dico: impiam esse blasphemiam, quod Christus sine spiritu oraverit aut correxerit, vel revocaverit orationem suam. Nam de eo scriptum est; *Qui peccatum non fecit*, 1. Pet. 7. Et *Qui peccatum non novit*, 2. Corinth. 5. Et Patres passim docent, Christum non solum non peccasse, sed nec peccare potuisse. Vide Athanasium Orat. 2. cont. Arian., Cyrillum lib. 10. in Jo. cap. 11. et Augustinum in Enchir. cap. 36. et 40. et alios.

At Scriptura ait, illum dixisse, *Pater si possibile est*: vel sciebat igitur utrum esset possibile, vel non sciebat. Si non sciebat; ergo aliquid ignorabat. Si sciebat esse possibile; quare dubitando loquitur? Si sciebat esse impossibile: quare petit? Praeterea, cum dicit *Transfer calicem hunc*, videtur repugnasse rectae rationi, et voluntati Patris, nam ad hoc venerat ut pateretur. Denique cum addit, *Non mea, sed tua voluntas fiat*, videtur aperte emendare quod prius petierat.

Respondeo: illud *Si possibile est* significare *Si placet tibi*: sciebat enim, Deo nihil esse impossibile; sed petit, an sit possibile secundum Dei beneplacitum, et patet hoc ex aliis Evangelistis. Nam quod ait Matth. 26. *Si possibile est*, dicit Marci 14. *Omnia tibi possibilia sunt.* Et Lucae 22. *Pater, si vis, transfer etc.* Dicit autem *Si vis*, non quod ignoret, Patrem nolle, sed ut ostendat, affectum naturalem suae voluntatis ad fugiendam mortem conjunctum cum omni subjectione ad paternam voluntatem. Est enim idem ac si diceret, *Volo ut non fiat quod volo*, idest, *volo voluntate deliberata, quae respicit objectum cum omnibus circumstantiis, ut non fiat id quod ego volo voluntate naturali, quae refertur in objectum secundum se tantum consideratum.* Neque sunt contrariae hae voluntates, nam non sunt circa idem eodem modo consideratum. Et praeterea, una est potius velleitas, quam voluntas.

Dices: quare Christus orando voluit exprimere illam voluntatem naturalem, quam sciebat non implendam? Respondeo cum Chrysostomo in hunc locum: ut ostenderet se esse verum hominem, et vere doluisse, ac passum et mortuum esse; si enim; cum tam saepe expresserit naturales affectus, adhuc plurimi fuerunt haeretici negantes Christi veram carnem et passionem, quid fieret si nullum talem affectum ostendisset?

Praeterea, voluit hoc exprimere, ut doceret nos, non aegre ferre, cum non impetramus a Deo id quod petimus: Christus enim in hac oratione partim fuit auditus, partim non auditus. Auditus fuit in eo quod absolute petebat, juxta illud Jo. 11. *Sciebam, quia semper me audis*: non fuit autem auditus in eo quod petiit ex naturali affectu, juxta illud psal. 21. *Clamabo per diem, et non exaudies.*

CAPUT VI.

Proponitur quaestio secunda, quae est de descensu ad inferos.

Quaeritur 2. An et quomodo Christus ad inferos descenderit. Ac primum omnes conveniunt, quod Christus aliquo modo ad inferos descenderit: nam et Scripturae passim hoc docent, ut Act. 2. *Non derelinques animam meam in inferno.* Et Ephes. 4. *Descendit in inferiores partes terrae*, Et praeterea in Symb. Apost. legimus: *Descendit ad inferos.*

Est autem observandum, hanc particulam olim non fuisse in Symbolo apud omnes Ecclesias. Nam Irenaeus lib. 1. cap. 2. Origenes init. lib: περὶ ἀρχῶν, idest, de principiis, et Tertullianus init. lib. cont. Prax., et lib. de vel. virg., explicant regulam Fidei ab apostolis traditam, et non meminerunt hujus particulae, sed a Sepultura transeunt ad Resurrectionem. Item Augustinus lib. de Fid. et Symb., et 4. lib. de Symb. ad Catech. non meminit hujus partis, cum totum Symbolum quinquies exponat.

Ruffinus in explicat. legit et explicat hanc particulam, sed monet, non haberi in Symbolo Romanae Ecclesiae, nec apud Orientales; tamen implicite contineri in articulo de sepultura, quia sicut corpus descendit ad locum corporum, ita anima ad locum animarum. Porro Cyrillus Catech. 4. et 14. et Chrysostomus hom. 2. de Symb., legunt, et exponunt hanc particulam, et hoc tempore habetur ubique. Et ita etiam legunt Catechismus Lutheri major et minor: item Catechismus Calvini, Brentii, et aliorum. Ita quoque legunt Centuriatores Centur. 1, lib. 2. cap. 4. et Petrus Martyr in libel. de Symb., Immo Calvinus lib. 2. Inst. cap. 16. § 8. dicit, hunc articulum in praecipuis habendum esse.

Pari ratione in Symbolo Nicaeno haec particula non habetur, in Symbolo Athanasii habetur; et cum haec Symbola inter se non pugnent; certum est, saltem implicite hanc particulam deesse non posse. Unde Anselmus in lib. de proces. Spir. s., dicit, hunc articulum non esse in Symbolo Nicaeno, et tamen recipi summo consensu ab omnibus ecclesiis orientis et occidentis.

At quaestio tota est de explicatione hujus articuli: quatuor autem invenio expositiones adversariorum, de quibus ordine disputandum est.

CAPUT VII.

Quod descendere ad inferos non sit omnino extingui.

Prima sententia est, quod descendere ad inferos sit penitus interire et extingui. Brentius in Catech. anni 1551. dicit, descendere ad inferos, esse penitus interire. Et in Act. introducit Christum sic loquentem: *Descendam in infernum, sentiam dolores inferni, et plane periisse videbor.*

Item Calvinus in Psychopannychia, volens probare animas justorum post discessum a corpore non dormire, idest, non extingui, ut quidam Anabaptistae ajunt, quos in toto libro refellit: probat ex anima Christi, quae post separationem a corpore, non est extincta, nec absorpta a morte, sed immortalis mansit: et hoc dicit significari illis verbis Act. 2. *Non derelinques animam in inferno. Haec nobis*, inquit, *certissimam fidem faciunt, Christum extingui morte non potuisse, etiam secundum hominem. Vera mors fuit corporis et animae solutio; caeterum anima vitam suam numquam perdidit, quae Patri commendata, non poterat non salva esse. Id volunt verba ex concione Petri, quibus affirmat, impossibile fuisse teneri ipsum a morte, ut Scriptura impleretur. Quoniam non derelinques animam meam in inferno. Nam anima ejus divina virtute suffulta est, ne in perditionem rueret, et corpus ejus in sepulchro servatum ad resurrectionem etc.*

Videtur certe hoc loco Calvinus, per infernum intelligere perfectam extinctionem animae: probat enim, animam Christi in morte corporis non fuisse extinctam, quia anima ejus non fuit absorpta ab inferno. Quid igitur est Calvino, absorberi ab inferno, nisi animam penitus extingui? Sed paulo post idipsum clarius declarat; sic enim ait: *Praebet et nobis aliud argumentum immortalitatis animae suae, cum Jonam triduo immersum in ventre coeti, mortis suae typum constituit. Venter ille mors est, animam igitur salvam in morte habuit.* Et infra probat ex sacrificio Isaac: *Quid est*, inquit, *quod Isaac non moritur, nisi quia quod proprium est homini, immortale Christus praestitit, hoc est, animam? Aries vero animal irrationale, qui in ejus locum ad mortem substituitur, corpus est.*

Haec sententia non eget refutatione: nam est fundamentum Atheismi. Si enim Christus, quia Divinitate suffultus erat, animam immortalem retinuit in morte corporis; ergo caeteri homines, qui non sunt suffulti divinitate, in morte penitus extinguuntur; non igitur anima humana est immortalis.

Dicent fortasse: pios non extingui morte, quia pro se et pro suis Christus mortem vicit. Ergo saltem omnes impii extinguuntur penitus; et hoc est descendere in infernum. Negat id in fine libri Calvinus, ubi asserit, etiam impios vivere post mortem, licet in poenis. At hoc non bene cohaeret cum superioribus: aut enim ipse non bene probat, Christi animam mansisse immortalem ex eo, quod divinitati conjuncta non est permissa ruere in infernum: aut certe sequitur, animas impiorum quae in infernum ruunt plane extingui. Praeterea, s. Petrus, Act. 2, non dixit, Christi animam non fuisse in inferno, sed non ibi longo tempore relictam. Et in Symbolo nonne legimus *Descendit ad inferos?* ergo si descendere ad inferos est interire, etiam Christi anima interiit, licet postea fuerit excitata: at hoc ipsum est, quod volunt Anabaptistae; igitur Calvini sententia, et seipsam destruit, et Atheismo viam aperit.

CAPUT VIII.

Christum non pertulisse poenas damnatorum.

Altera sententia est ejusdem Calvini lib. 2. Inst. cap. 16. § 8. 9. 10. 11. et 12. in Catechismo parvo, in Psychopannychia, et in Harmonia Evangelica ad cap. 27. Matthaei, ubi docet, Christum dici descendisse ad inferos, quia passus est dolores animarum damnatarum.

Ut autem id facilius intelligatur, quaedam annotanda sunt. Ac primum observandum est, apud Calvinum nullum esse locum subterraneum pro impiis, nec Purgatorium, nec etiam Limbum Patrum. Nam lib. 2. Inst. cap. 16. § 9. dicit, esse pueriles fabulas ista omnia, de qua re paulo post tractabimus. In lib. autem 3. Inst. cap. ult., et in Psychopannychia docet, nihil esse aliud poenas damnatorum, quam terrorem, et anxietatem conscientiae cogitantis, Deum sibi esse iratum et infestum.

Nota secundo. Christum secundum Calvinum descendisse ad inferos, quia apprehendit Deum tamquam sibi iratum, et infensum propter nos, et ex metu salutis propriae amittendae incredibilem anxietatem animi passus est, qualem pateretur qui sciret, se aeternum esse periturum: unde etiam verba desperationis eum protulisse affirmat lib. 2. Inst. cap. 16. § 10. *Diros in anima cruciatus*, inquit, *damnati ac perditi hominis pertulit.* Et § 11. dicit, eum non fuisse securum de salute. *Christus ergo*, inquit, *cum lachrymis et clamore valido orans, a metu suo exauditur, non ut a morte sit immunis, sed ne absorbeatur ut peccator, quia illic personam nostram gerebat. Et certe nulla fingi potest magis formidabilis abyssus, quam sentire te a Deo derelictum, et alienatum, et cum invocaveris, non exaudiri, perinde ac si in tuam perniciem ipse conspirasset.* Et infra: *Ita cum diaboli potestate, cum mortis horrore, cum inferorum doloribus manum conserendo, factum est, ut referret de illis victoriam.* Et § 12. Hic, inquit, *nebulones quidam, licet indocti, malitia tamen magis, quam inscitia impulsi clamitant, me atrocem facere Christo injuriam, quia minime consentaneum fuerit, eum de animae salute timere etc.* Item in Harmonia explicans 27. cap. Matth. dicit, Christum non quidem desperasse, tamen emisisse vocem desperationis, cum ait, *Deus, Deus meus, ut quid dereliquisti me.*

Nota tertio. Secundum Calvinum Christum coepisse versari in inferno illa hora, qua in horto coepit contristari et orare: deinde profundius descendisse, quando in cruce clamavit *Deus, Deus meus etc.* denique profundissime, quando coram Dei tribunali comparuit tanquam reus aeternae mortis, et severissimum judicium irati Dei sustinuit. Ita docet lib. 2. Inst. cap. 16. § 12. *Si nunc*, inquit, *roget quispiam, an tunc descenderit Christus ad inferos, cum mortem deprecatus est: respondeo, hoc fuisse exordium unde colligi potest, quam diros et horribiles cruciatus perpessus fuerit, cum se ad tribunal Dei reum stare cognosceret nostra caussa.* Haec ille. Et quamvis non aperte dicat, quamdiu fuerit in inferno, tamen innuit, fuisse usque ad resurrectionem.

Nota quarto. Calvinum tribuere huic poenae infernali totam fere nostram redemptionem, ita ut sine hoc descensu ad inferos, mors in cruce non fuerit futura illius pretii. Ita enim loquitur lib. 2. Inst. cap. 16. § 10. *Nihil*, inquit, *actum erat, si corporea tantum morte defunctus fuisset Christus : sed operae simul pretium erat, ut divinae ultionis severitatem sentiret.* Et infra : *Unde etiam cum oportuit cum inferorum copiis, aeternaeque mortis horrore, quasi consertis manibus luctari.* Similia repetit. et fusius in cap. 27. Matth.

Haec est Calvini sententia, quam videntur etiam ex parte sequi Melanchthon et Brentius. Siquidem Melanchthon in loc. cap. de Filio, bis dicit, Christum luctatum gravissime cum tentatione de abjectione. Brentius in cap. 2. Act. dicit Christum passum esse dolores inferni. Et in lib. de Chr. Majest. in 2. par., ubi agit de Ascensione, nihil aliud fere docet, quam inferos non esse certum aliquem locum, sed statum damnatorum. Immo addit, ubique esse inferos, ubi sunt impii, qui tentantur de aeterna sua damnatione.

Et hinc tandem processit illa incredibilis blasphemia cujusdam apostatae, cujus meminit Joannes Cochlaeus in act. Luth., et Laurentius Surius in hist. anni 1527. qui asseruit, Christum desperasse et esse damnatum: et forte in poenam hujus peccati Calvinus in morte desperavit, et maledixit diei, quo libros scribere coepit, ut in ejus vita legimus cap. 22. *Daemonibus*, inquit auctor, *invocatis, jurans, execrans, et blasphemans, misere expiravit: cujus illi testimonium perhibuere, qui decumbenti ad extremum usque halitum ministrarunt. Immo hoc etiam, quod diem atque horam detestatus sit, et execratus, quam unquam studiis, vel descriptionibus impendisset.* Haec Hieronymus Hermes Bolsec, Medicus Lugdunensis, qui Calvini vitam scripsit.

Refellitur haec nova et inaudita impietas. Primo, quia Scripturae totam salutem nostram tribuunt sanguini et morti corporali ipsius Christi, et post mortem corporalem nullam ulterius poenam agnoscunt. Philip. 2. *Humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis : propter quod Deus exaltavit illum etc.*

Vides, hic nullam mentionem fieri inferorum, sed obedientiae usque ad mortem omnia tribui, et mox subjungi exaltationem. Item psal. 21. et Isa. 53. describuntur sigillatim omnes Christi afflictiones : nulla autem mentio inferni. Matth. 20. Marc. 10. Luc. 18. praedicit Dominus apostolis passionem suam, et nominat flagella, sputa, crucem, mortem, et subjungit continuo: *Et tertia die resurget.* Et ubi, quaeso, reliquit dolores damnatorum, et cruciatus gehennae? Rom. 5. *Commendat autem charitatem suam in nobis, quia cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est.* Ephes. 1. *In quo habemus redemptionem per sanguinem ejus.* Colos. 1. *Pacificans per sanguinem crucis ejus sive quae in terris, sive quae in coelis sunt.* Hebr. 9. *Per proprium sanguinem introivit semel in sancta, aeterna redemptione inventa.* 1. Pet. 1. *Non corruptibilibus, auro, vel argento redempti estis, sed pretioso sanguine, quasi agni immaculati et incontaminati Christi* 1. Jo. 1. *Sanguis ejus emundat ab omni peccato.* Denique Apoc. 5. Sancti clamant in coelo: *Redemisti nos Deo in sanguine tuo, etc.*

Vide ergo quam sit verum quod dicit Calvinus, corporali morte Christum nihil egisse, sed inferni doloribus, cum Scripturae passim inculcent, nos Christi morte redemptos : dolorum autem inferni ne meminerunt quidem. Nam quae loca pro se Calvinus adducit, paulo post demonstrabimus, nihil ad rem propositam facere.

Secundo probatur ex circumstantiis passionis Christi. Nam si ab oratione illa in horto, usque ad resurrectionem Christus fuit in inferno, et Deum ut sibi adversum et iratum apprehendebat, et non erat securus de sua salute; quomodo tam audacter dicebat Caiphae: *Amodo videbitis Filium hominis venientem in nubibus coeli?* Item Plato: *Regnum meum non est de hoc mundo?* Item: quomodo orat Patrem pro crucifixoribus suis? quomodo promittit latroni Paradisum? quomodo Patri animam suam commendat? Certe haec non sunt signa diffidentis de benevolentia Patris, multo minus desperantis, aut metuentis de salute propria.

Tertio probatur. Quia si redempti essemus per infernales poenas Christi, deberent figurae praecessisse; deberet etiam aliquod Sacramentum exstare in memoriam tanti beneficii; ut est Eucharistia in memoriam passionis. Item Ecclesia deberet celebrare memoriam hujus beneficii, ut celebrat memoriam natalis Domini, passionis, mortis, resurrectionis. Item deberet depingi Christus in igne gehennae in medio damnatorum, ut depingi solet in cruce inter duos latrones. At nihil tale vidimus fieri, aut legimus unquam factum : ergo Ecclesia vel semper fuit ingratissima, vel figmenta sunt quae docet Calvinus.

Quarto. Omnes Patres, qui descensum Christi ad inferos describunt, describunt ut descensum victoris et triumphatoris, non ut rei, nec ullo modo indicant, Christum aliquid passum in inferno. Cyrillus Catech. 14. *Exterrita est mors*, inquit, *videns novum quemdam descendentem in infernum, vinculis quae illic sunt non ligatum. Qua de caussa, o portae inferi, hunc videntes exhorruistis? Quis insuetus vos coepit timor?*

Ambrosius lib. de Myster. Pasch. cap. 4. *Expers peccati Christus cum ad tartari ima descenderet, seras inferni, januasque confringens, vinctas peccato animas mortis dominatione destructa, a diaboli faucibus revocavit ad vitam. atque ita divinus triumphus aeternis characteribus est conscriptus.* Similia habent Hilarius lib. 10. Trin. August. epist. 99. ad Evod. Chrysostomus, Eusebius Emissenus, et alii in hom. de Pasch. Procul igitur a doctrina Patrum abest Calvini sententia, quae Christum non victorem, sed reum ad inferos demittit.

Quinto. Fundamentum Calvini est falsum, quod videlicet, esse in inferno nihil sit aliud, quam timere Deum iratum. Nam ista est haeresis damnata in Origene, teste Hieronymo, in epist. ad Avit. Praeterea. inde sequeretur, multos hic viventes jam esse in inferno, et esse damnatos, quod certo repu-

gnat statui hujus vitae. Quam multi enim in hac vita reperiuntur, qui certo sibi persuadent, Deum se habere iratum? Quam multi qui de salute aeterna desperare incipiunt? Num igitur illi omnes jam apud inferos degunt? Quid est hoc aliud, quam inferos omnino negare, et atheismo viam munire? Denique ostendemus paulo post, veros inferos esse loca subterranea.

Sexto. Si Christus emisit verba desperationis, certe videtur gravissime peccasse: quomodo autem per peccatum nos a peccato redimere potuit?

Respondet Calvinus: Christum emisisse verba desperationis, et timuisse de sua salute quantum ad sensum carnis: tamen nunquam fuisse destitutum Fide, et Spe in Deum, quae illum erigebat contra tentationes desperationis. Nam etsi dixit, *Ut quid dereliquisti me*, quae sunt verba desperationis: tamen etiam dixit, *Deus meus Deus meus*, quae sunt verba Fidei et Spei. Haec enim sunt ejus verba in cap. 27. Matth. *Sed absurdum videtur, Christo elapsam esse desperationis vocem. Solutio facilis est: quamquam sensus carnis exitium apprehenderet, fixam tamen stetisse Fidem ejus in corde.* Et infra: *Quod satis, clare patet ex duobus quaerimoniae membris. Nam antequam tentationem exprimat, praefatur, se ad Deum confugere, tanquam Deum suum.* Et infra: *Cum desperatione*, inquit, *luctatus est; non fuit tamen victus.*

At contra primo. Christus vere pertulit statum damnatorum secundum Calvinum: haec enim sunt verba ejus lib. 2. cap. 16. § 10. *Diros in anima cruciatus damnati ac perditi hominis pertulit.* Et ibidem: *Significat*, inquit, *propheta in locum sceleratorum sponsorem ac vadem; adeoque instar rei summissum, qui dependeret ac persolveret omnes, quae ab illis expetendae erant, poenas, uno hoc dumtaxat excepto, quod doloribus mortis non poterat detineri.* Et in Catechismo parvo, in expositione hujus articuli dicit, hoc interfuisse inter damnatos et Christum, quod illi perpetuo, iste ad breve tempus poenas sustinuit.

At poena damnatorum includit essentialiter desperationem salutis, sicut felicitas includit certudinem salutis nunquam amittendae: spes autem cum desperatione consistere non potest; ergo Christus simpliciter desperavit, vel vere non pertulit poenas damnatorum, et proinde secundum Calvinum. non vere nos liberavit.

Praeterea. Quando Christus emisit verba desperationis, ut Calvinus dicit in cap. Matth. 27., vel emisit deliberata voluntate, vel non. Si primum; ergo vere desperavit, et peccavit. Si secundum; ergo in Christo fuit inordinatio passionum, quandoquidem potuit metus praevenire rationem, et extorquere vocem desperationis invita voluntate. At hoc est contra ipsum Calvinum, qui lib. 2. Instit. cap. 16. § 12. dicit, Christi naturam fuisse perfectam, et nullam in eo fuisse passionum inordinationem.

Praeterea. Quomodo potest vel cogitari, ut in eadem sententia, prima pars sit deliberata, secunda indeliberata? At in illa sententia, *Deus meus quare dereliquisti me*, illa verba *Deus meus* sunt verba Fidei et deliberata secundum Calvinum; quomodo ergo sequentia *Quare me dereliquisti* possunt esse verba desperationis indeliberata? An Christus tam imperfectus et inconstans fuit, ut non posset ex Fide quatuor verba continuare? *At*, inquit, *vis doloris extorsit.* Et numquid non dolebat, quando dixit, *Deus meus?* cur ergo etiam ista non sunt extorta?

Adde, quod idem Calvinus in Comment. psal. 22. dicit, ista verba *Deus meus* esse correctionem illorum *Quare me dereliquisti.* At quis unquam audivit, correctionem praeponi errori? Nonne correctio sequi debet errorem? Non igitur illa verba exciderunt indeliberate, et proinde deliberate Dominus desperavit, si ullo modo desperavit. Audeat igitur Calvinus, et ad caetera sua perversa dogmata adjungat etiam hoc, et Agno Dei qui tulit peccata mundi, non solum peccatum, sed etiam maximum peccatum tribuat.

Denique Christus Calvini sententia dubitavit de sua salute, quando ad inferos descendit, ut supra ostendimus ex lib. 2. Instit. cap. 16. § 12. at idem Calvinus lib. 3. Instit. cap. 2. § 16. docet, dubitare de sua salute esse peccatum contra virtutem Fidei; ergo Christus contra Fidem peccavit. Respondebit: in Christo non fuisse dubitationem deliberatam, sed immissam a diabolo per tentationem: sic enim ipse respondit in eodem libro 3. cap. 2. § 17. de fidelibus, quos dicit cum Fide pati dubitationum tentationes.

At ibidem § 18. idem Calvinus asserit, has dubitationes, licet non extinguant Fidem, tamen oriri ex imperfectione Fidei, quae cum non plene replet et occupat nos, non etiam perfecte curat ab omni diffidentiae morbo; ergo saltem cogetur Christo tribuere Fidem imperfectam, et diffidentiae morbum, quandoquidem illi tribuit dubitationem de propria salute. En igitur quam bene pugnat Calvinus pro gloria Christi, quando non solum non tribuit illi beatitudinem cum Catholicis, sed ne perfectam quidem Fidem cum Lutheranis. Sed argumenta ejus videamus.

Primum argumentum sumit ex Isaia cap. 53. ubi dicitur Christus a Deo percussus; hinc enim colligit, Deum iratum et infensum sibi Christum sustinuisse.

Respondeo primo: Christum dici percussum a Patre, non quia Pater illum oderit, sed quia permisit occidi pro nobis, ut explicat Apostolus Rom. 8. *Proprio Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum.* Quomodo, quando Abraham filium suum immolare voluit, ut Deo obediret, nec filium oderat, nec filius putabat se odio haberi: sed intelligebat id fieri ad obedientiam Deo praestandam, sine ulla ira, vel odio erga se. Dico secundo: istam percussionem a Hieronymo, et omnibus aliis Expositoribus referri ad solam mortem temporalem, non ad poenas gehennae, de quibus nullus Veterum somniavit, cum de passione Christi ageret. Dico tertio: figmentum esse Calvini, omnes qui percutiuntur a Deo irato, pati poenas infernales: quam saepe enim Deus in mundo flagellat impios, qui tamen non dicuntur propterea jam esse in inferno?

Secundum argumentum ex eodem c. 53. Isaiae:

Correctio pacis nostrae super eum; ergo Christus luere debuit omnes poenas, quas nostra peccata merebantur: sed nostra peccata non merebantur solam mortem corporis, sed etiam poenam gehennae; Christus igitur sustinuit etiam poenas gehennae, et sane alioqui solum Redemptor corporum esset.

Respondeo: Si hoc argumentum aliquid concluderet, debuisset Dominus aeterno tempore manere in inferno, et infinitum prope numerum poenarum perpeti. Nos enim merebamur aeternam damnationem, et sumus prope infiniti qui hoc merebamur; ut ergo Calvinus cogitur admittere, unam poenam temporalem Christi satisfacere potuisse pro multis aeternis: ita nos dicimus, mortem corporis Christi satisfacere potuisse pro morte animarum omnium: pretium enim redemptionis a Christo persolutum non debet pensari ex multitudine, vel qualitate, vel diuturnitate poenarum, sed ex dignitate personae, quae patiebatur, et ex charitate, qua patiebatur. Nec sequitur, solum corporum esse Redemptorem; tum quia Christus animo et corpore passus est; tum etiam quia una poena corporis erat infiniti pretii.

Tertium argumentum sumit ex illa tristitia et metu, quem in horto passus est Dominus, Matth. 26. Nam si solum timuisset mortem corporis, fuisset infirmior multis puris hominibus, qui audacter mortem subeunt. Certe multi martyres in passionibus exultabant, nec solum martyres, sed etiam ipsi latrones saepenumero constantissime moriuntur: qui vero timidiores sunt, trepidant quidem, sed nunquam se adeo vinci, ac dejici a perturbatione patiuntur, ut sanguinem sudent: at Christus horrebat, cadebat, sanguinem sudabat, angelica consolatione indigebat, ac demum in agonia positus prolixius orabat; aut igitur infirmior omnibus hominibus fuit, aut non solum corporis mortem, sicut caeteri, sed etiam animae periculum metuebat.

Respondeo. Sanctos Patres varie exposuisse hunc timorem Christi, nullum tamen vel minimo verbulo insinuasse, hunc timorem Christi fuisse de salute animae. Hilarius can. 31. in Matth. dicit, Christum nihil timuisse pro se, sed pro discipulis, quos praevidebat negaturos: sed cum ait, *Transfer calicem a me*, voluisse dicere, *Transfer a me ad alios*, idest, *fac ut sicut ego alacriter bibo, ita etiam mei discipuli bibant*. Hieronymus in cap. 26. Matth. dicit, Christum tristem fuisse propter populum Judaeorum, quem videbat illa nocte gravissime peccaturum, et ideo dixisse, *Transfer calicem istum a me*, idest, *fac ne illi me occidant, sed aliqui alii etc.* Ambrosius in cap. 22. Lucae, et Chrysostomus in cap. 26. Matth. dicunt, Christum naturali affectu mortem corporis horruisse.

Ad argumentum autem Calvini respondeo: Si Christus non potuisset non timere, et coactus timuisset; merito infirmior multis videretur: at non ita est. Nam timuit, quia voluit: caeteri si non timent, vel est quia Deus infundit consolationem majorem quam sit ea poena, vel quia diabolus obstupefacit sensum aliquorum sibi addictorum, vel quia avertunt animum a cogitatione poenarum, et alibi eum defigunt, quamvis rarissimi isti sint.

At Christus, ut copiosa esset redemptio, voluit etiam poenam moeroris et timoris subire; et ideo nec obstupefecit sensum suum, nec permisit, ut redundaret ex parte superiore gaudium in partem inferiorem, nec avertit cogitationem a morte imminente, sed potius de industria defixit mentem in omnia tormenta impendentia, quod sine dubio summae fuit fortitudinis et charitatis. Nam, ut ait evangelista Matth. 26. *Assumpto Petro et duobus filiis Zebedaei coepit contristari et moestus esse etc.* Quare tunc coepit, nisi quia tunc voluit? Nam etiam ante sciebat se moriturum, cum hoc praediceret discipulis, et Sacramentum institueret in memoriam passionis suae; et tamen non solum non metuebat, sed etiam consolabatur metuentes discipulos, ut patet Jo. 14. et 15. Unde etiam finita oratione, quia non amplius voluit timere, non amplius timuit, sed alacriter occurrit se quaerentibus ad mortem, et in toto decursu passionis suae nullum signum timoris dedit. Hinc est etiam quod Jo. 11. legimus, eum a seipso turbatum. In quem locum scribens Augustinus tract. 49. in Jo. *Attendite potestatem*, inquit, *Turbatus est Christus quia voluit. Ubi summa potestas est, secundum voluntatis nutum tractatur infirmitas: hoc est turbavit seipsum.* Vide totum sermonem, ubi de hac re multa praeclare dicit.

Quartum argumentum ex Matth. 27. ubi Christus exclamat, *Deus meus, Deus meus, ut quid me dereliquisti?* Videtur enim, Christus non potuisse in haec verba prorumpere, nisi apprehendisset Deum ut sibi iratum et infensum.

Respondeo: nullam fieri hic mentionem irae Dei erga Filium, sed solius derelictionis; dereliquit enim Deitas humanitatem in poenis, et cum posset eam inde eripere, noluit, ut sacrificium perficeretur, quo mundus redimendus erat. Voluit autem Dominus hoc modo clamare, ut intelligeremus, illum vere gravissimos dolores pertulisse, et non sua culpa pertulisse, id enim significat illud *Quare*, ac si diceret, *non est in me caussa hujus poenae*.

Quintum argumentum ex Actor. 2. *Quem Deus suscitavit solutis doloribus inferni, juxta quod impossibile erat teneri illum ab eo.* Nam si non pertulit Christus dolores inferni, quomodo potuit ab illis solvi? Quis enim solvitur a vinculis, quibus nunquam fuit ligatus?

Respondeo primo: in graeco legi, solutis doloribus mortis, τοῦ θανάτου, et sensum esse secundum Chrysostomum et Oecumenium, quod Deus per Christi resurrectionem ipsam mortem a doloribus liberavit: mors enim quasi dolorem patiebatur, cum Christum detineret, quem tenere non poterat. Sed forte planior sensus erit, si dicamus, Christum sua resurrectione destruxisse ac dissolvisse mortem cum omnibus doloribus, qui illam comitantur: resurrexit enim immortalis et impassibilis.

Quod autem Calvinus per dolores mortis intelligi vult dolores, quos parit maledictio et ira Dei, quae origo mortis est, et proinde dolores damnatorum; nimis longe petitum est. Nam si, quia ira Dei fuit caussa mortis, ideo dolores quos patieba-

tur in morte Christus, erant ab irato Deo, et dolores damnatorum dici poterant; eadem ratione omnes qui moriuntur, etiam martyres, haberent Deum infestum, et paterentur dolores gehennae. Est igitur ira Dei caussa remota et generalis ipsius mortis: tamen proxima et particularis caussa, saepissime est benevolentia et gratia specialis Dei, ut Augustinus dicit lib. 13. de Civit. Dei cap. 6. et alibi. Et ipse David qui canit: *Pretiosa in conspectu Domini mors Sanctorum ejus.* Psal. 215. Et Joannes audivit vocem de coelo dicentem sibi: *Beati mortui qui in Domino moriuntur*, Apoc. 14. Denique Paulus mortem lucrum sibi esse dicebat, Philip. 1.

Dico secundo: in nostra editione latina haberi *Solutis doloribus inferni*, quae lectio forte est praeferenda graecae. Nam Irenaeus lib. 3. cap. 12. legit *doloribus inferorum.* Et Augustinus epist. 99. ad Evod., et alii similiter legunt; ac ut docet Augustinus, duplex sensus esse potest. Unus, *Solutis doloribus inferni*, idest, *irritis effectis*: solvit enim Christus dolores inferni, non quibus tenebatur, sed ne teneretur; *Quemadmodum*, inquit Augustinus, *solvi possunt laquei venantium ne teneant, non quia tenuerunt.* Alter est, *Solutis doloribus inferni*, quibus teneri ipse non poterat, sed quibus tenebantur alii, quos ipse noverat liberandos. Ubi Augustinus non solum explicat recte hunc locum, sed etiam pro confesso asserit contrarium ejus, quod Calvinus probare intendit.

Sextum argumentum ex illo Hebr. 5. *In diebus carnis suae preces supplicationesque ad eum, qui possit illum salvum facere a morte, cum clamore valido et lachrymis offerens, exauditus est pro sua reverentia.* Vult enim Calvinus illud *Pro sua reverentia* debere sic intelligi *Exauditus est a suo metu*, ἀπὸ τῆς εὐλαβείας, quasi dicat, Christus non orabat ut non moreretur, sed ut non absorberetur ut peccator, idest, ne damnaretur in aeternum, et ab hoc metu perdendae salutis aeternae per paternam exauditionem liberatus est.

At oportet Calvinum ostendere εὐλάβειαν accipi pro metu poenae, significat enim pietatem et reverentiam, et proinde etiam metum reverentialem. Ipse enim Calvinus in cap. 2. Lucae, ubi nos legimus de Simeone, quod esset *timoratus*, ipse legit, *pius*, et exponit de vera pietate; et tamen vox graeca est εὐλαβής.

Beza quoque in Annotat. ad eumdem locum Evangelii, ita scribit: Εὐλάβεια *significat, non quemcumque timorem, sed cum reverentia potius quam cum animi trepidatione conjunctum. Latini religionem vocant.* At si ita est, cur Hebr. 5. eamdem vocem accommodare conantur Calvinus et Beza ad metum mortis aeternae, conjunctum cum summa trepidatione?

Sed Beza urget, voculam illam ἀπὸ, quam dicit non posse accipi pro particula *Pro*, vel *Propter*, sed pro *Ex*, vel *Ab*: et quia absurdum videtur, Christum voluisse liberari a pietate et religione sua; ideo vertendum existimat, a metu, videlicet mortis, aut damnationis. At profecto facilius nos ostendemus, voculam ἀπὸ cum genitivo idem significare, quod διὰ cum accusativo, quae omnium consensu significat *Propter*, quam Beza possit ostendere εὐλάβειαν accipi pro metu poenae. Nam Matth. 13. vers. 44. Lucae 24. vers. 41. et Act. 12. vers. 14. legimus, ἀπὸ χαρᾶς, *prae gaudio*, sive *ob gaudium*, Lucae 22. vers. 45. ἀπὸ τῆς λύπης, *ob tristitiam.* 2. Mach. 5. vers. 21. ἀπὸ τῆς ὑπερηφανίας, *ob superbiam*, ut ibidem explicatur per alias voces, διὰ τὸν μετεωρισμὸν τῆς καρδίας, *ob elationem cordis.*

Quare Chrysostomus, Theophylactus, Oecumenius in hunc locum, exponunt illam vocem de veneratione, quae Christo debebatur, ut sit sensus, *Exauditus est quia merebatur exaudiri, cum esset dignissimus omni honore et reverentia*, vel, *Exauditus est ob reverentiam, qua ipse Patrem suum prosequebatur.* Et certe negare non possunt adversarii, quin Chrysostomus, Theophylactus, Oecumenius graecas phrases intelligerent.

Quid, quod Erasmus quoque in Annotat. ad eumdem locum, per εὐλάβειαν reverentiam et pietatem intelligi debere docet? Etsi autem non certo scimus quae fuerit haec oratio, de qua Paulus agit hoc loco: tamen probabile est, eam esse, quam Dominus in horto fudit imminente passione: in eo autem exauditus est, quod absolute petiit, nimirum, ut fieret voluntas Dei in morte sua, vel ut liberaretur a morte per resurrectionem.

Septimum argumentum sumit Calvinus ex Hilario, qui lib. 2. de Trin. sic ait; *Crux, mors, inferi, nostra vita sunt.* Et lib. 3. *Filius Dei*, inquit, *in infernis est: sed homo refertur ad coelum.* Et lib. 4. dicit, per descensum Christi ad inferos id nos consecutos, ut mors perempta sit. Et in fin. lib. *Mortem*, inquit, *in inferno perimens.*

Respondeo: miram esse Calvini impudentiam in Hilario citando, cum constet, Hilarium vix dolores corporis in Christo agnovisse. Certe theologi multum laborant, ut ostendant, ab Hilario non esse omnino negatos Christi dolores.

Praeterea in lib. 10. de Trin. refellit ex professo Calvini haeresim, ac docet, Christum non potuisse ullo modo metuere dolores inferni. pag. 195. *Lazaro*, inquit, *in Abrahae sinibus laetante, infernum Chaos Christus timeret? Haec stulta atque ridicula sunt.* Et pag. 203. *Anne tibi*, inquit, *metuere infernum Chaos, et torrentes flammas, et omnem poenarum ultricium abyssum credendus est, dicens latroni: Hodie mecum eris in paradiso?* Et infra: *Dominus communionem ei paradisi mox pollicetur, tu Christum in inferis sub poenali terrore concludis?* Haec Hilarius, qui tantum non nominat Calvinum, cum nescio cujus errorem confutat.

Cum ergo dicit Hilarius, inferos Christi nostram esse vitam, et in inferno mortem occisam, vult dicere, Christum descendisse ad loca inferorum, ut inde Sanctos eriperet, et deinde locum illum obstrueret, ne ad eum amplius ulli descenderent, qui in eum crederent, eumque diligerent.

CAPUT IX.

Proponitur tertius error refellendus de descensu Christi ad inferos.

Sequitur tertia explicatio, quae est Buceri, in cap. 27. Matth. et Bezae in cap. 2. Act. qui docent, in-

telligi sepulchrum in Scripturis nomine inferni; proinde nihil esse aliud, Christum descendisse ad inferos, quam sepultum esse.

Calvinus partim hanc sententiam sequitur, partim eam refellit: Nam in psal. 15. ubi nos habemus, *Non derelinques animam meam in inferno*, ipse vertit: *Non derelinques animam meam in sepulchro*. Et lib. 2. Instit. cap. 16. § 9. cum Bucero dicit, fabulam esse, quod sint loca animarum subterranea, et quod ad ea Christus descenderit; tamen in hoc dissentit, quod descensum Christi ad inferos, qui ponitur in Symbolo, non vult esse sepulturam, sed, ut jam refutavimus, descensum ad poenas damnatorum.

Si quis petat a Calvino et Beza, ubi fuerint ante Christi mortem animae justorum; respondent: fuisse in coelo, licet nec viderint Deum, nec sint visurae usque ad diem judicii. Ita Calvinus in Psychopannychia, et Beza in lib. cont. Brent. de Chr. majest., p. 2. ubi de ascensione disputat.

Ad refutationem igitur hujus sententiae tria probanda sunt. Primo, inferos esse loca subterranea distincta a sepulchris. Secundo, animas ante Christi mortem non fuisse in coelo, sed in inferno subterraneo; et proinde Christum, qui ad locum animarum descendit, in infernum subterraneum descendisse. Tertio, directe Christi animam descendisse ad inferos, a sepulchro distinctos.

CAPUT X.

Inferos esse loca subterranea distincta a sepulchris.

Quantum ad primum, ex nomine inferorum, quo utuntur Scripturae hebraicae, graecae et latinae, cognosci potest ubi sint inferi. Nomen inferni latinum, non dubium quin sit distinctum a nomine sepulchri, et cum significet aliquid inferius nobis et infra nos, nihil sit nisi centrum terrae; necessario loca inferorum intelliguntur loca profunda subterranea. Sed de latino nomine parum curant adversarii, quia Scripturae graece et hebraice solum scriptae sunt.

Nomen graecum, quod habemus Matth. 11. Lucae 16. Act. 2 et ubicumque latine est infernus, est ᾅδης, quod nomen Theodorus Beza in Act. 2. asserit, ordinarie accipi pro sepulchro, aliquando tamen apud poetas pro loco damnatorum. Sed haec est nimis aperta impudentia. Nam, ut omittam, quod graece sepulchrum dicitur τάφος, non ᾅδης, unde Epitaphia dicuntur etiam a Latinis carmina, quae ad sepulchra scribi solent: certe Matth. 11. cum dicitur de Capharnaum: *Et tu Capharnaum numquid usque ad coelum exaltaberis? usque ad infernum descendes*, non potest accipi pro sepulchro vox ᾅδης. Esset enim ridicula antithesis, cum coelum multis millibus stadiorum distet a terrae superficie, ubi erat Capharnaum, et sepulchrum non distet nisi paucis ulnis. Vult autem Dominus dicere, illam urbem tam profunde descensuram, quam alte videbatur exaltata. Lucae 16. ubi dicitur, dives purpuratus *in inferno* fuisse in tormentis, non potest vox ᾅδης exponi de sepulchro, nisi quis velit, animas esse in sepulchris cum corporibus.

Adde, quod Chrysostomus in homiliis de Lazaro semper intelligit per infernum, ubi erat dives, gehennam. Praeterea Lucianus in dial. de luct. dicit, ᾅδην esse locum sub terra profundum. Plato in lib. 2. de Repub., dicit, ἐν ᾅδου δίκην δώσομεν, idest, in inferno rationem reddemus operum nostrorum: certum autem est, non reddi rationem in sepulchro. Denique Henricus Stephanus in suo mag. thes. in gratiam Bezae (ut videtur) dicit, posse accipi pro sepulchro vocem ᾅδην, sed nullum invenire potuit auctorem, qui ita loquutus fuisset, cum tamen multos citaverit pro significatione inferni.

Jam vero nomen hebraeum, quod habetur passim in Testamento veteri, est שְׁאוֹל, quod verbum contendit Beza ubique accipi pro sepulchro, sed falsum est: nam significat voraginem: et ordinarie accipitur pro loco animarum subterraneo, et vel raro, vel nunquam pro sepulchro. Et probo primo ex illo Genesis 37. *Descendam ad filium meum lugens in infernum*. Ubi vox est שְׁאוֹל et non potest accipi pro sepulchro, quia dicit, se iturum ad filium suum, quem putabat mortuum, et devoratum a feris, et proinde caruisse sepulchro.

Item Num. 16. *Descenderunt viventes in infernum operti humo*. Quae verba de loco damnatorum intelligit Epiphanius in Ancor. longe a med. Hieronymus in cap. 4. ad Ephes. et Beda in cap. 16. Num. Et certe Epiphanius et Hieronymus doctissimi erant hebraice, et eo loco verbum est שְׁאוֹל. Item ps. 138. *Si ascendero in coelum, tu illic es, si descendero in infernum, ades*. Ubi opponuntur terrae superficiei, ubi tunc erat David, duo loca distantissima, altissimum coelum, et profundissimus infernus: sepulchrum autem non abest a terrae superficie duobus palmis; saepe etiam supra terram exstant marmorea sepulchra. Item Isa. 14 dicitur regi Babylonis, et in ejus figura dicitur diabolo: *Dicebas, in coelum conscendam etc. verumtamen usque ad infernum detraheris, in profundum laci*. Ubi quatenus agitur de diabolo, non potest infernus significare sepulchrum, quia diabolus non est in sepulchro, ut notum est: quatenus agitur de rege Babylonis, non potest etiam significari sepulchrum, et quia periret antithesis, et quia ibidem dicitur rex ille cariturus sepulchro.

Huc accedit consensus fere omnium illorum, qui de hac re judicare poterant. Nam LXX. seniores שְׁאוֹל, ubique verterunt ᾅδην, nusquam τάφος. Hieronymus ubique vertit infernum, nusquam sepulchrum. Chaldaeus vertit בֵּיהִנּוֹם *gehenna*. Rabbi David in psal. 9. in illud. *Convertantur peccatores in infernum*: et idem Rabbi David et Rabbi Abenezra in illud psal. 138. *Si descendero in infernum, ades*: et Rabbi Levi in cap. 15. Prov. et 26. lib. Job, exponunt per שְׁאוֹל locum animarum subterraneum.

Confirmatur item hoc idem ex ipso Calvino praeceptore Bezae; is enim in Psychopannychia, dicit, שְׁאוֹל interdum accipi pro sepulchro, sed ut plurimum pro statu damnatorum.

Quid, quod Beza se ipse pulcherrime refutat? scripsit enim duos libros, qui in eodem volumine compingi solent; unum contra Sebastianum Casta-

lionem, de sua et illius versione Testamenti novi; alterum contra Brentium, de omnipraesentia carnis Christi: in 1. lib. tractans illum locum Act. 2. *Non derelinques animam meam in inferno*, dicit, in meridie caecutire qui non intelligunt per infernum sepulchrum. Et cum ei objiceretur locus ille Luc. 16. de divite et Lazaro, contendit, ibi etiam per infernum significari sepulchrum. Et cum Christus dicit, divitem illum fuisse in tormentis, exponit Beza, Christum figurate esse loquutum, quasi constitueret nobis divitis sepulchrum in mediis flammis, in quo non tam cadaver, quam vivus homo contineretur, cum tamen revera nihil in eo sepulchro praeter corpus inanime fuerit, et de alio loco, quam de sepulchro Scripturas exponere, dicit, esse orcum et erebum cum poetarum fabulis fingere.

At in lib. cont. Brent. assumit jam contrariam personam, et dicit, eos in meridie caecutire, qui ex historia Lazari et divitis Luc. 16. non deducunt verum locum inferorum, ubi damnati torqueantur. Et ibidem defendit Bullingerum, qui ex loco Num. 16. probaverat, inferos esse vera loca subterranea, cum tamen ibi sit vox לשאול. Item ibidem profert locum psal. 138. *Si descendero in infernum*, *ades* ad probandum inferos contra Brentium: et tamen ibi etiam est שאול. Denique non minus acriter pugnat pro inferis veris corporalibus, localibus, et subterraneis, ut Brentio contradicat, quam alibi pugnat, ut veros et locales inferos destruat, vel in sepulchra convertat, ut nobis resistat.

Secundo probo esse inferos praeter sepulchra ex nomine abyssi. Nam Lucae 8. daemones rogabant Christum, ne mitteret eos in abyssum: certum est, abyssum esse profundam voraginem, et proinde infra terrae superficiem. Item, certum est, non esse sepulchrum, nec enim daemonibus parantur sepulchra. Denique certum est, abyssum non esse aliquid spirituale, ut vult Brentius, ubique diffusum: non enim daemones petivissent non mitti in abyssum. Quid ergo restat, nisi ut abyssus sit profundissima vorago subterranea?

Tertio probo ex Apoc. 5. ubi legimus, non fuisse inventos, qui solverent librum, *Neque in coelo, neque in terra, neque subtus terram.* Et infra: Dixerunt laudem Deo omnes creaturae *in coelo, et super terram, et sub terra.* Et Philip. 2. *Ut in nomine Jesu omne genuflectatur coelestium, terrestrium, et infernorum.* In quibus locis vox καταχθονιῶν, nihil aliud significat, quam subterraneorum. At certe non sunt cadavera sepulchrorum, quae non poterant aperire librum, vel quae Deum laudant, et in nomine Jesu flectunt genua; igitur spiritus sunt, qui dicuntur subterranei, eo quod in locis subterraneis degant.

Quarto probo ex Patribus. Irenaeus lib. 5, prope fin. dicit, Christum descendisse ad inferiora terrae, ubi erant animae. Tertullianus in Apolog. cap. 45. vocat infernum arcani ignis subterraneum thesaurum. Cyrillus lib. de rec. Fid. ad Theodos., vocat infernum ubi erant animae subterraneam specum. Arnobius lib. 2. cont. Gent.: *Audetis*, inquit, *ridere nos, cum gehennas dicimus, et inextinguibiles quosdam ignes etc.* Et infra, de Platone, sic ait. *Non est absone suspicatus, jaci eas* animas *in flumina torrentia flammarum, globis et coenosis voraginibus tetra.* Ambrosius in cap, 4. ad Ephes., dicit, Christum ut mortuis praedicaret in inferno, in cor terrae descendisse. Idem habet Nyssenus Orat. 1. de resur. Dom. Hieronymus in cap. 14. Isa. *Dicimus*, inquit, *quod infernus sub terra sit.* Augustinus lib. 2. Retract. cap. 24. *De inferis*, inquit, *magis mihi videor docere debuisse, quod sub terris sint, quam rationem reddere, cur sub terris esse credantur, sive dicantur, quasi non ita sit.* Gregorius lib. 4. Dialog. cap. 42. Beda lib. 3. in Job. cap. 7. Primasius in cap. 7. Apoc. et Damascenus lib. 3. cap. ult. infernum sub terra esse definiunt.

Accedat postremo etiam naturalis ratio. Siquidem consentaneum est rationi, ut locus daemonum et hominum impiorum ac reproborum longissime distet ab eo loco, in quo angelos ac beatos homines perpetuo futuros non dubitamus: locus autem beatorum (etiam adversariorum testimonio) coelum est; a coelo vero nihil abest longius, quam terrae centrum.

CAPUT XI.

Animas piorum non fuisse in coelo ante Christi ascensionem.

Quantum ad secundum, quod animae piorum non fuerint in coelo ante Christi ascensionem, probatur primo, quia est ea sententia prorsus inaudita in Ecclesia Dei: id quod sane deberet sufficere ad refutationem. Praeterea Genes. 37. Jacob ait: *Descendam ad filium meum in infernum.* Pius erat Jacob, pius etiam Joseph; et tamen utrumque non ascendisse ad coelum, sed ad inferos descendisse Scriptura significat. Item Luc. 16. dives in inferno cum esset, vidit a longe animam Lazari in sinu Abrahae, et audivit, inter loca ipsorum magnum hiatum esse, id enim significat χάσμα: ex quo apparet, nihil solidi fuisse interjectum inter locum damnatorum et sinum Abrahae, sed utrasque animas in eadem voragine fuisse, licet multum inter se distantes. Item lib. 1. Reg. cap. 28. anima Samuelis apparens Sauli de terra ascendere visa est.

Et quamvis non desint qui negent, illam fuisse veram animam Samuelis: tamen opinio contraria et communior et probabilior et tutior est. Id enim docent Josephus lib. 6. antiq. cap. 15. Justinus in Dial. cum Triph. Basilius epist. 80. ad Eustach. Ambrosius in 1. cap. Lucae; Hieronymus in 7. Isa. Augustinus de cura pro mort. cap. 15. Et recentiores, Liranus, Abulensis, Dionysius Carthusianus, et Cajetanus in eum locum. Et deducitur satis aperte ex textu divinae Scripturae: *Cum vidisset*, inquit, *mulier Samuelem.* Item, *Dixit Samuel ad Saul.* Item, *Intellexit ergo Saul, quod Samuel esset.* Certe non diceret Scriptura *Intellexit*, sed *putavit*, vel *cogitavit*, si non esset verum.

Praeterea in Eccles. cap. 46. ponitur in laudibus Samuelis, quod mortuus prophetaverit, et annunciaverit regi, quae ventura erant: at quae laus esset Samuelis, si non ipse, sed daemon aliquis in ejus forma apparens futura praedixisset? at incre-

dibile videtur, animam tanti prophetae subjectam fuisse incantationibus pythonissae. Id quidem est verum, atque idcirco apparitio Samuelis praevenit incantationem et ejus effectum. Id quod intelligi potest ex perturbatione mulieris, quae turbata est, cum vidit Samuelem apparuisse antequam evocaretur.

Praeterea idem patet ex 1. Pet. 3. *Iis qui in carcere erant spiritu veniens praedicavit, qui increduli fuerunt aliquando, quando exspectabant Dei patientiam in diebus Noe, cum fabricaretur arca.* Hic dicuntur animae in carcere fuisse; non ergo erant in coelo, nam ridiculum est dicere, animas in coelo tanquam in carcere inclusas fuisse, cum coelum sedes Dei sit. Neque obstat quod videtur hic agi de spiritibus impiorum: nam Calvinus admittit agi de spiritibus justorum. Sed de hoc loco paulo post agemus.

Item Zach. 9. *Tu quoque in sanguine Testamenti tui eduxisti vinctos de lacu, in quo non est aqua.* Quem locum Hieronymus, et Rupertus in Comment. exponunt de descensu Christi ad inferos. Et sane convincitur hinc, animas Sanctorum ante Christi mortem non fuisse in coelo, ut Calvinus, et Beza volunt: nec enim coelum per lacum significari potest, aut ex coelo Dominus Sanctos suos eduxit, aut in coelo ulli sunt vincti.

Quod autem Calvinus dicit lib. 2. Instit. cap. 16. § 9. a Zacharia vocari lacum sine aqua profunditatem Babylonicae captivitatis, unde liberati fuerunt Judaei, nullam habet probabilitatem. Nam in verbis praecedentibus ponitur vaticinium de Christo: *Exulta filia Sion, ecce rex tuus venit tibi etc.* Quod Evangelistae de Christi ingressu in Hierosolymam exposuerunt, Matth. cap. 21. et Jo. cap. 12. inde fit apostrophe ad ipsum Christum, *et tu in sanguine Testamenti.* Quomodo ergo ista cohaererent, si de captivitate Babylonica ageretur? Et praeterea in quo sanguine Testamenti liberati sunt Judaei de Babylone?

Denique Patres communi consensu hoc docent. Irenaeus lib. 5. circ. fin. Tertullianus lib. 4. in Marcion. Origenes in cap. 5. ad Rom. Cyrillus catech. 4. Cyrillus alter lib. de rec. Fid. ad Regin., in fine locor. ex Matth. Hilarius lib. 10. de Trin. Basil. in ps. 48. Athanasius in epist. ad Epictetum, Epiphanius haeresi 46. Ambrosius lib. 3. de Fid. cap. 3. Hieronymus in cap. 9. Zachar. in 3. Ecclesiastae. Primasius in cap. 5. Apoc. Gregorius lib. 13. Moral. cap. 21. Concilium Toletanum 4. cap. 1. Denique Augustinus, etsi in epist. 99. ambigere videtur, an sinus Abraham, ubi erant animae Patrum olim, in inferno esset, an alibi: tamen lib. 20. de Civit. Dei, cap. 15. affirmat in inferno fuisse, ut caeteri omnes Patres semper docuerunt, quorum verba in sequenti capite referemus.

CAPUT XII.

Christum ad inferos descendisse vere, ostenditur ex Scripturis.

Quantum ad tertium, probo ex Scripturis, Christum vere descendisse ad inferos. Primus locus, qui tamen non convincit, sed probabiliter suadet, habetur in illis verbis psal. 107. *Contrivit portas aereas, et vectes ferreos confregit.* Hunc enim locum intelligunt de descensu ad inferos, Hilarius in psal. 138. Ambr. lib. de myst. Pasch., et alii, sed in sensu mystico: nam ad literam certum est tractari de liberatione ab Aegypto.

Secundus locus est Eccl. 24. ubi sic loquitur sapientia Dei: *Penetrabo omnes inferiores partes terrae, et inspiciam omnes dormientes, et illuminabo omnes sperantes in Domino.* Hic locus non convincit haereticos: tum quia ipsi non recipiunt hunc librum; tum etiam quia haec verba desunt in graeco textu, tamen apud Catholicos suam habet auctoritatem.

Tertius locus adducitur ex illo Matth. 12. *Sicut fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus, et tribus noctibus: sic erit Filius hominis in corde terrae.* Calvinus in Psychopannychia vult, ventrem ceti fuisse figuram mortis, quae Christum triduo detinuit: at Christus dicit, ventrem ceti similem fuisse cordi terrae, cor terrae non est mors, sed locus aliquis sub terram.

Alii dicunt: sepulchrum appellari cor terrae; sed repugnat similitudo. Nam cor est in profundissimo loco animalis: sepulchrum autem est prope superficiem terrae, et Christi sepulchrum videtur fuisse supra terram, erat enim monumentum excisum in lapide supra terram exstans. Item: Sicut Jonas fuit vivus in ventre ceti, ita aliquid vivum debuit esse in corde terrae: at in sepulchro fuit corpus mortuum; non igitur cor terrae est sepulchrum, sed infernus sepulchro multo profundior, ut Christi anima vivens triduo commorata est. Praeterea, Hieronymus in cap. 2. Jonae: *Quomodo cor animalis*, inquit, *in medio est; ita infernus in medio terrae esse perhibetur.* Eodem modo hunc locum explicant Irenaeus lib. 5. circ. fin. Tertullianus lib. de anima. cap. 31. Nyssenus Orat. 1. de Resurrect. Ambrosius in cap. 4. ad Ephes.

Quartus locus est Act. 2. *Non derelinques animam meam in inferno.* Beza vertit, *Non relinques cadaver meum in sepulchro.* Et in defensione hujus versionis contra Sebastianum Castalionem: *Hic*, inquit, *agi de corpore et sepulchro, nemo dubitare potest, nisi quis velit meridie caecutire.* Et paulo ante caussam reddens cur ita mutaverit animam in cadaver, et infernum in sepulchrum: *Non temere feci*, inquit, *cum hunc praecipue locum a Papistis torqueri ad suum librum constituendum videamus, et Veteres etiam inde descensum illum animae Christi ad inferos excogitaverint.*

Videtur Bezae placuisse decretum Rabbinorum, quod refertur a Rabbi Salomone in cap. 21. lib. 2. Reg., bonum esse mutare aliquid de lege, ut Deus publice sanctificetur. At nos habemus in primis verborum proprietatem: nam in textu graeco Act. 2. ψυχή non nisi animam proprie significat, et ᾅδης infernum proprie designat, et hoc probatione non eget, consulantur omnia dictionaria.

Respondet Beza: licet ψυχή, animam proprie significet, tamen accipi etiam posse pro corpore tribus modis. Primo, quia anima accipitur pro vita: vita autem, corporis respectu, videtur obruta sepul-

chro non minus quam corpus. Secundo, quia ex anima potest intelligi totum, et idem est dicere, non derelinques animam meam, et non derelinques me. Rursus ex toto potest intelligi pars, et ita idem erit dicere, non derelinques me, et non derelinques cadaver meum. Tertio, quia ψυχή graecum, et (נפש) hebraicum idem significat. Porro (נפש) invenitur in Scriptura acceptum pro cadavere Levit. 21. v. 1. et 11. ubi legimus, super anima non contaminetur, prohibet Lex tangi cadavera, et ea animas appellat.

Sed istae argutiae nihil valent: nam etiamsi posset pro anima intelligi corpus, non tamen propterea continuo probatum esset, hoc loco ita exponendum esse. Praeterea, hic distinguitur anima a carne, cum dicitur paulo infra, nec anima ejus derelicta est in inferno, nec caro ejus vidit corruptionem; sic enim habetur in graeco: ergo non potest hoc loco anima accipi pro carne. Praeterea, vox ᾅδης (ut supra ostendimus), significat semper infernum, nunquam sepulchrum: at corpus Christi non fuit in inferno; ergo anima ibi fuit. Praeterea, de anima et inferno exponunt, Ambrosius Serm. 74. de martyrib. Hieronymus in psal. 15. Augustinus epist. 99. ad Evod. Beda in 2. cap. Act. et alii.

Ad primam rationem Bezae respondeo: licet anima possit accipi pro vita, quia dat vitam corpori: tamen nusquam accipi pro cadavere, cum in cadavere sit privatio vitae. Nec possumus dicere, vitam esse in sepulchro, cum ibi sit corpus sine vita; nec enim contraria simul poni debent.

Ad secundam dico: Grammaticam non admittere illam Dialecticam ratiocinationem, pars accipitur pro toto, et totum pro parte; ergo pars pro parte. Nam vocabula sunt ad placitum, et ab usu loquentium pendent: usus autem admittit synecdochen, qua ponimus partem pro toto, et contra, sed non admittit partem pro parte. Quis enim ferret, si diceremus hominem pedibus videre, quia pes potest poni pro homine, et homo pro oculo?

Ad tertiam dico: multum inter נפש et ψυχὴν interesse. Nam נפש est generalissima vox, et significat sine ullo tropo tam animam, quam animal, immo etiam corpus, ut patet ex plurimus Scripturae locis; unde etiam fere semper adjungitur cum substantivo *nephes* adjectivum *vivens* quod est proprium totius compositi. Genes. 1. *Producant aquae reptile animae viventis.* Ibidem: *Producat terra animam viventem.* cap. 2.: *Factus est in animam viventem.* Quibus in locis frustra adderetur adjectum *vivens*, nisi vox hebraea נפש, quam Interpres vertit *animam*, significaret aliquid indifferens ad vivum et non vivum. Quare Num. 23. dicit Balaam: *Moriatur anima mea morte justorum.* Et Num. 31. dicuntur omnes animae sexus foeminei ex praeda Madian fuisse trigintaduo millia.

Porro anima humana, non mori potest, nec sexum habet; proinde in illis locis anima non alteram partem hominis, sed totum hominem, aut certe ipsum corpus significat. Item Genes. 37. *Non interficiatis animam ejus*: ubi anima nec pro anima proprie dicta, nec pro homine per tropum, nam repugnat pronomen *ejus*, sed pro ipsa carne proprie accipitur. Nam. 19. cadaver vocatur morticinium animae hominis: at graecum ψυχή, ut latinum *anima* non est tam generale, ut sine tropo possit accipi pro toto animali. Itaque in Levitico non ponitur pars pro parte, idest, anima pro corpore, sed vocabulum, quod ipsum corpus significare solet, aut certe ponitur totum pro parte, idest, vivens pro corpore. At Act. 2. ponitur ψυχή, quae animam solam significat.

Praeterea, etiam *nephes* quando opponitur carni, non potest sumi pro carne, ut Levit. 17. *Anima carnis in sanguine est.* Hic autem anima opponitur carni, cum dicitur, neque anima relicta est in inferno, neque caro vidit corruptionem; ergo hoc loco nullo modo tolerari potest Bezae interpretatio, qui pro anima cadaver intelligi voluit.

Quintus locus est Rom. 10. *Ne dicas in corde tuo; Quis descendet in abyssum, idest, Christum a mortuis revocare?* ergo Christus post mortem fuit in abysso. Non potest autem nomine abyssi intelligi status damnatorum, nam in illo secundum Calvinum fuit Christus adhuc vivens; hic autem agitur de loco ubi erat solum cum esset mortuus. Neque potest intelligi sepulchrum: nam abyssus profundissimam voraginem significat, qualis non est sepulchrum.

Praeterea, facile erat in sepulchrum descendere, at hic ponitur tanquam res homini viventi impossibilis, descendere in abyssum. Denique opponitur hoc loco abyssus coelo, tanquam terrae superficies sit media inter abyssum et coelum; nam praecedit: *Quis ascendet in coelum, idest, Christum deducere*; et continuo sequitur per antithesim: *Quis descendet in abyssum, idest, Christum a mortuis revocare.* Fuit igitur Christus post mortem, et ante resurrectionem in abysso, quae longissime abest a coelo, idest, in profundissimis terrae partibus.

Sextus locus est ad Ephes. 4. *Quod ascendit, quid est nisi quia, et descendit in inferiores partes terrae.* Ad hoc respondet Beza in Annotat. in hunc locum, inferiores partes terrae esse sepulchrum. Augustinus Marloratus intelligit descensum in hanc terram, quasi dictum esset, descendit in hanc imam terram.

At nos habemus in primis Hieronymum, Ambrosium, Chrysostomum, et Theophylactum, qui exponunt de inferno, infra quem nihil est. Secundo habemus verborum proprietatem: nam inferior pars terrae non significat totam terram, sed unam partem, eamque aliis inferiorem; non ergo significat terrae superficiem, quae est pars superior, nec etiam sepulchrum Christi quod etiam supra terram fuit. Tertio pro nobis facit id quod sequitur, *ut adimpleret omnia*: voluit enim Christus descendere usque ad verum infernum, sicut descenderat in terras, ut praesens visitaret omnes partes regni sui, quod tripartitum est, juxta illud Philip. 2. *Ut in nomine Jesu omne genuflectatur coelestium, terrestrium, et infernorum.* Ubi graece, ut supra monuimus, est καταχθονιῶν, idest, *subterraneorum*, qua voce non possunt intelligi cadavera, quae sunt in sepulchris: illa enim etsi subterranea sunt; tamen non possunt in nomine Jesu genua flectere, hoc est, honorem illi praestare. Sunt ergo in locis

subterraneis aliqui spiritus, qui Christo reverentiam exhibere debent, et ad eum locum Christus descendit, ut se totius mundi regem ac Dominum declararet.

CAPUT XIII.

Explicatur locus obscurissimus ex epistola prima Sancti Petri, cap. 3. et 4.

Ad ea Scripturae testimonia, quibus probatur descensus Christi ad inferos, pertinet etiam locus ille s. Petri: *Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, justus pro injustis, ut nos offerret Deo, mortificatos quidem carne, vivificatos autem spiritu, in quo his qui in carcere erant spiritu veniens praedicavit, qui increduli fuerant aliquando, quando expectabant Dei patientiam in diebus Noe*, 1. Pet. 3. Cui loco videtur jungendus alius ex cap. 4. *Propter hoc et mortuis evangelizatum est, ut judicentur quidem secundum homines in carne, vivant autem secundum Deum in spiritu.* Ut autem hic locus, qui semper obscurissimus habitus est, intelligatur, tres expositiones discutiendae sunt.

Prima expositio est s. Augustini epist. 99. ad Evod., quem sequitur Beda. Sic Augustinus exponit, ut per spiritus in carcere constitutos intelligat homines, qui erant tempore Noe, quorum animae erant in corpore mortali tanquam in carcere: est enim corpus tanquam carcer animae, ac dicit, Christum non secundum humanitatem, quam nondum assumpserat, sed secundum Deitatem praedicasse per internam inspirationem, aut per linguam Noe illis hominibus, qui tamen increduli fuerunt. Itaque non vult Augustinus hunc locum ad inferos pertinere.

Hanc expositionem non refutarem, si ipsi Augustino placeret omnino: sed ipsemet fatetur, se hunc locum non intellexisse, et rogat, ut quaeratur ratio, quomodo possit hic locus ad inferos pertinere. Ipso igitur non solum permittente, sed etiam cupiente Augustino, hanc expositionem primam breviter refellemus. Primo, non placet haec sententia, quia communis Patrum est in contrarium. Nam Clemens Alexandrinus lib. 6. Stromat. ant. med. Athanasius epist. ad Epict., et lib. de Incarnat. qui incipit: *Mos pii hominis*. Epiphanius haer. 77. Cyrillus lib. de rect. Fid. ad Theodosi. et lib. 12. in Jo. cap. 36. Hilarius in psal. 118. in illud *Defecerunt oculi mei in eloquium tuum dicentes, Quando consolaberis me*? Ambrosius in cap. 10. ad Rom. Ruffinus in expos. Symb. Oecumenius in hunc locum Petri, exponunt de descensu Christi ad inferos, ubi spiritus defunctorum degere existimabant.

Praeterea Justinus in Dial. cum Triph. et Irenaeus lib. 3. cap. 23. citant verba quaedam Isaiae, quae modo non inveniuntur, simillima istis verbis s. Petri, ut credibile sit, inde s. Petrum accepisse; sunt autem haec verba: *Commemoratus est Dominus sanctus Israel mortuorum suorum, qui dormierant in terra sepultionis, et descendit ad eos evangelizare salutem, quae est ab eo, ut salvare eos*.

Secundo, non probatur ea sententia, quia dicitur Christus profectus spiritu ad praedicandum spiritibus: id enim refert illud *in quo*, nimirum spiritu veniens etc. at spiritus, qui hic distinguitur contra carnem, non videtur posse significare aliud quam animam; non ergo sola divinitate, sed etiam anima Dominus ad praedicandum spiritibus profectus est.

S. Augustinus ex hac ipsa ratione dicit se moveri ad hoc, ut non intelligat per hunc spiritum animam Christi: nam cum dicitur *vivificatus autem spiritu*, si spiritus significaret animam; sequeretur, aliquando animam Christi mortuam fuisse, nihil enim vivificatur nisi quod mortuum est. Vult igitur ipse sensum esse, Christum mortificatum fuisse carne, quia secundum carnem mortuus est, et vivificatum spiritu, quia virtute Spiritus Dei excitatus est a mortuis.

Sed haec ratio non concludit: nam in Scriptura passim dicitur vivificari id quod non occiditur. 1. Reg. 27. *Virum, et mulierem non vivificabat David*, idest, *non relinquebat vivum*; et 2. Reg. 8. dicitur, David extendisse *duos funiculos super Moab, unum ad occidendum, unum ad vivificandum*, idest, definivisse quot ex Moabitis vellet occidi, quot servari. Et Act. 7. *Afflixit Patres nostros ut exponerent infantes suos ne vivificarentur*, idest, ut non viverent, sed occiderentur ad unum omnes. Vult ergo s. Petrus dicere, Christum carne mortificatum, spiritu vivificatum in passione, quia caro mortua mansit, anima vero non potuit occidi, sed mansit viva, et operans, ac triumphans de inferno.

Tertio, non placet ea sententia, quia illud *Veniens praedicavit* si de anima intelligatur, proprie accipi poterit; vere enim venit ad locum, ubi non erat: at si de divinitate, non potest accipi nisi improprie. Praeterea verbum in graeco est πορευθεὶς, idest, *profectus*, quod idem repetitur paulo infra, cum dicitur, profectus in coelum etc. at in hoc secundo loco accipitur proprie; ergo et in primo.

Quarto, quia per spiritus, qui in carcere erant, non videtur posse intelligi homines viventes, nisi de industria s. Petrus affectaverit improprietatem et obscuritatem: at certe quando habemus sensum proprium et facilem, non licet fingere tropos. Adde, quod cap. 4. de jisdem loquens Petrus dicit: *Propter hoc et mortuis evangelizatum est*. Et licet Augustinus per mortuos intelligi velit mortuos in peccatis, qui tamen vivant in corporibus; tamen videtur obstare praecedens sententia, nam dicit: *Reddent rationem ei, qui paratus est judicare vivos et mortuos, propter hoc enim et mortuis evangelizatum est.* At cum dicimus, Christum esse judicem vivorum et mortuorum, intelligimus ad literam, quod judicabit eos, qui vivunt, et eos qui mortui sunt vere et proprie, ut idem Augustinus docet in Enchir., cap. 55. Igitur veris mor-

tuis Christus praedicavit, idest, ad veros inferos descendit.

Quinto, si hic locus intelligatur de praedicatione facta in diebus Noe, non apparet quorsus hic sit inserta ista narratio. Quomodo enim ista cohaerent, Christus in passione sua carne mortuus est, spiritu vivus mansit; ideo Deus olim praedicavit hominibus per Noe? At si intelligamus de descensu ad inferos, omnia cohaerent: nam volens Petrus ostendere, Christum in passione et morte mansisse vivum quoad animam, probat, quia illo tempore anima ejus profecta est in infernum, et praedicavit spiritibus in carcere conclusis.

Sed objicit Augustinus: quia non videtur ratio, cur praedicaverit solum iis, qui increduli fuerunt tempore Noe, cum tam multi alii essent in inferno. Item, quia videtur absurdum valde, quod Christus praedicaverit in inferno: videtur enim inde sequi, ut debeat etiam in inferno constitui Ecclesia, ubi convertantur, et reconcilientur animae. Id autem absurdum sequi ex nostra sententia, probat Augustinus, quia sinus Abrahae, ubi erant omnes justi, non videtur fuisse in inferno, sed ab inferno remotissimus, cum esset Chaos magnum inter divitem inferni colonum et Lazarum habitatorem sinus Abrahae; ergo si hic locus de descensu ad inferos intelligitur, Christus solis peccatoribus praedicavit: at non praedicavit frustra, nec sine fructu; ergo aliquos convertit: at hoc nullo modo est asserendum; ergo praestat, hunc locum non intelligere de descensu ad inferos. Et haec est potissima difficultas, quae Augustinum a communi sententia recedere coëgit: timuit enim, ne cogeretur admittere conversionem et reconciliationem spirituum damnatorum.

Respondeo: primam objectionem posse retorqueri; nam etiam non apparet ratio, cur dicat Petrus, Christum in diebus Noe praedicasse potius, quam in diebus Abraham, et aliorum patriarcharum, vel etiam aliorum omnium hominum.

Dico praeterea: Christum praedicasse in inferno omnibus bonis spiritus, sed nominatim fuisse expressos illos, qui fuerunt in diebus Noe increduli, quia de illis erat majus dubium, an essent salvi necne, cum puniti fuerint a Deo, et submersi aquis diluvii. Indicat ergo hic Petrus etiam ex illis incredulis fuisse aliquos, qui etiam in fine vitae poenitentiam egerint, et licet quantum ad corpus perierint, tamen quantum ad animam salvi fuerint, quod etiam Hieronymus docet in quaest. Hebr. in Genes. tractans illud cap. 6. *Non permanebit spiritus meus in homine etc.* Ubi dicit, Deum punivisse multos eorum temporaliter aquis diluvii, nec deberet eos punire in gehenna in aeternum. Et hunc etiam sensum videntur facere illa verba cap. 4. *Propter hoc mortuis evangelizatum, ut judicentur quidem secundum homines in carne, vivant autem secundum Deum in spiritu*, idest, ut secundum homines exterius judicentur carne, idest, damnati existimentur humano judicio, quia corpora eorum aquis necata fuerunt; tamen vivant spiritu secundum Deum, idest, animae eorum salvae sint apud Deum.

Ad secundum dico: ipsum Augustinum postea cognovisse sinum Abrahae fuisse in inferno, ut patet ex tractatu in psal. 85. et lib. 20. de Civit. Dei, cap. 15. quae sententia est omnium Patrum, et totius Ecclesiae. Dico igitur: praedicationem Christi in inferno non fuisse ad convertendos infideles, sed fuisse solum ad annunciationem gaudii magni piis animabus, quibus annunciavit completam esse redemptionem, ut intelligerent, se jam inde liberandas, et tempore suo etiam corpora recepturas. Atque haec de expositione s. Augustini, quam refutavimus, sequuti mentem ejus, non verba.

Secunda expositio est Bezae in Annotat. ad eum locum, ubi sic exponit, *Christus in spiritu*, idest, *divinitate, veniens praedicavit spiritibus in carcere*, idest, *spiritibus, qui nunc sunt in carcere inferni*, sed tunc quando eis praedicabatur, non in carcere, sed in corpore erant, quando videlicet fiebat arca Noe. Hanc expositionem ita jactat Beza in defensione suae versionis contra Castalionem, ut propter illam dicat, sibi coram et per literas a multis gratias actas.

At haec non differt ab illa s. Augustini, nisi in tribus. Primo, quod Augustinus suam proponit ut dubiam, et quae teneatur donec melior non inveniatur: Beza suam vult esse certissimam. Secundo, quod Augustinus servat textum, ut invenit a Majoribus scriptum; Beza pro sua audacia mutat, et ubi nos habemus, *Qui in carcere erant*, ipse vult legi, *Qui in carcere sunt*. Et licet in graeco nullum sit verbum, tamen omnes Latini hactenus legerunt *erant*, et Graeci, quos citavimus, exponunt *erant*, non autem *sunt*; siquidem eos volunt a Christo liberatos de carcere: non potuit autem vere dici tempore Petri de illis spiritibus eos tunc in carcere fuisse. Tertio, quod Augustinus per carcerem intellexit corpus mortale: Beza intelligit infernum; id quod pro nobis est. Itaque sententia Bezae, quatenus differt ab illa s. Augustini, non eget refutatione, quia pro nobis est: quatenus cum illa convenit, jam refutata est.

Argumenta quoque ipsius, ex dictis omnia facile solvuntur. Primum objicit, quia dicitur Christus in Spiritu venisse. Respondeo: jam ostendimus, hoc loco Spiritum significare animam. Secundo, quia tantum fit mentio incredulorum, quibus nihil profuisset descensus ad inferos. Respondeo: jam diximus, illos quondam incredulos fuisse, sed postea conversos ad Deum et pie mortuos. Tertio objicit, quia nihil hic dicitur de liberatione animarum. Respondeo: praedicationem Christi nihil fuisse aliud, quam nuncium liberationis. Quarto objicit, absurdum esse mortuis praedicare, qui non possunt converti. Respondeo: non esse praedicatum ut converterentur impii, sed ut gauderent animae piorum.

Tertia expositio est Calvini lib. 2. Instit. cap. 16. § 9. et in Psychopannychia, ubi dicit, ex sententia Petri Christum praedicasse spiritibus defunctorum et bonis et malis, non quod ad eos venerit per animae praesentiam, sed quod effecerit, ut sentirent effectum passionis et mortis suae, et boni quidem gaudium reciperent, mali moerorem.

Et quia poterat aliquis dicere: quomodo animae piorum dicantur esse in carcere, cum per Calvinum

semper fuerint in coelo? Respondet: illud *in carcere* debuisse verti *in specula* : nam vox graeca φυλακή, significat tam carcerem, quam etiam vigiliam, observationem, excubias. Itaque animae piorum dicuntur fuisse in specula, quia erant in continua exspectatione passionis Christi. Addit praeterea : posse etiam dici eas fuisse in carcere, quia veluti sub nube et umbra eminus lucem prospiciebant, ita ut illa exspectatio carcer dici posset.

Hanc explicationem dicit Calvinus talem esse, ut plane confidat, se bonis omnibus persuasurum. At falsus propheta fuit, nam ne suo quidem vicino, atque addictissimo sibi, ac successori *Bezae* persuasit. Siquidem Calvinus per spiritum intelligit efficaciam, Beza divinitatem. Calvinus per carcerem speculam coelestem; Beza custodiam infernalem. Calvinus per *spiritus in carcere* animas piorum; Beza animas damnatorum. Calvinus vult, hoc esse factum in morte Christi; Beza tempore Noe. Vel ergo Beza non est vir bonus, vel Calvinus non persuasit omnibus bonis.

Sed his omissis, expositio Calvini facile refelli potest. Primum enim per *spiritum* non potest intelligi efficacia, sed anima; tum quia hic distinguatur contra carnem tanquam contra alteram partem ejusdem compositi; tum etiam quia hic dicitur, Christus spiritu profectus praedicasse, ubi illud *profectus* notat mutationem personae de loco ad locum.

Secundo falsum est φυλάκήν, significare speculam in eo sensu, quem Calvinus intendit: nam φυλακή, proprie custodiam significat a verbo φυλάττω, quod est *custodio, observo, etc.* et inde traducitur ad significanda omnia, quae ad custodiam et tutelam pertinent, qualia sunt carceres, excubiae, vigiliae etc. at non potest significare simplicem exspectationem, seu vigiliam, quae non referatur ad custodiendum; nec facile inveniet Calvinus aliquod exemplum in bonis auctoribus pro hac specula sua.

Quod autem dicit; exspectationem in umbra posse dici carcerem, ridiculum est. Nam hoc modo, nocturno tempore dum exspectamus diem, omnes essemus in carcere; et praeterea animae piorum, etiamsi subobscure prospicerent Christum, tamen multa alia perspicue cernebant, et absolute in lumine erant. Immo vero, quo pacto, Calvini sententia, dici poterant esse in tenebris, vel in carcere, si in coelo erant? quis enim capiat, in coelo esse tenebras et carcerem?

Tertio, Calvini sententia seipsam destruit, nam ipse duo dicit. Primo, spiritus in carcere esse animas piorum exspectantes Christum, et istis Christum annunciasse gaudium. Secundo dicit, Christum terruisse sua praedicatione animas impiorum, et hoc significari illis verbis : *Qui increduli fuerunt aliquando cum fabricaretur arca.* At Petrus de iisdem loquitur; sic enim ait : *His qui in carcere erant spiritu veniens praedicavit, qui increduli fuerunt aliquando etc.* Et in graeco est participium ἀπειθήσασι *inobedientibus* seu *non credentibus*. Oportet igitur in eo carcere fuisse spiritus illos aliquando inobedientes, et si isti sunt spiritus impiorum; oportet necessario, vel spiritus impiorum fuisse in specula coelesti, vel illud φυλακή non *speculam*, sed *carcerem* significare.

Ultimo accedit, quod haec est sententia singularis et contraria omnibus Veteribus. Maneat igitur sententia Patrum, quae docet, Christum in carcere inferni sanctis Patribus praedicasse.

CAPUT XIV.

Adfertur traditio Patrum de descensu Christi ad inferos.

Nunc id ipsum, quod ex Scripturis probavimus, ex Patrum traditione breviter confirmabimus. Ac primum habemus Symbolum apostolorum ab haereticis receptum, ubi post expressam sepulturam habetur *Descendit ad inferos*; non sunt ego unum et idem sepeliri, et descendere ad inferos. Nec potest dici, posteriorem sententiam esse repetitionem prioris. Nam Symbolum est compendium Fidei brevissimum, in quo summum vitium esset aliquid repeti. Nec potest esse posterior sententia explicatio prioris, quia explicaretur notum per ignotum.

Praeter Symbolum, habemus duo Concilia: nam Toletanum 4. cap. 1. sic ait: *Descendit ad inferos, ut sanctos qui ibidem tenebantur, erueret.* Et Lateranense sub Innoc. III. cap. 1. *Descendit*, inquit, *ad inferos, resurrexit a mortuis, ascendit in coelum, sed descendit in anima, resurrexit in carne, ascendit pariter in utroque.*

Praeterea omnes Patres hoc docent. Thaddaeus discipulus Domini apud Eusebium lib. 1. hist. cap. ult. praedicans Fidem Christi, inter alia haec dicit: *Descendit ad inferos, et disrupit maceriem, quam in saeculo nemo disruperat, qui descendit quidem solus, ascendit autem cum grandi multitudine.* Haec de sepulchro intelligi nequeunt: neque enim corpus in sepulchro disrupit maceriem, nec inde ascendit cum multitudine; loquitur igitur Thaddaeus de descensu ad inferos, unde sanctorum Patrum multitudo cum Christo ascendit.

Ignatius in epist. ad Trallian.: *Vere*, inquit, *non hominum opinione crucifixus et mortuus est, videntibus coelestibus, terrenis, et iis qui sub terra detinebantur.* Item: *Descendit ad infernum solus, regressus autem est cum multitudine.* Justinus in Dial. cum Triph. conqueritur, a Judaeis abrasum testimonium Hieremiae, ubi dicebatur Dominus descendisse ad inferos, ut liberaret mortuos suos.

Irenaeus lib. 5. cap. 31, *Dominus*, inquit, *legem mortuorum servavit, ut fieret primogenitus a mortuis, et commoratus usque ad diem tertiam in inferioribus terrae etc.* Et ne dicant hic agi de sepulchro, subdit; *Cum Dominus in medio umbrae mortis abierit, ubi animae mortuorum erant etc.* Clemens lib. 6. Strom. *Praedicavit*, inquit, *iis Dominus, qui erant apud inferos.* At certe corpus in sepulchro non praedicavit.

Origenes hom. 15. in Genes. *Unigenitus*, inquit, *Filius pro salute mundi usque ad inferna descendit. et inde Protoplastum revocavit. Quod enim dixit ad latronem, Hodie mecum eris in paradiso, non hoc illi soli dictum, sed etiam omnibus Sanctis intellige, pro quibus in inferna descenderat.* Vide eumdem lib. 2. cont. Celsum, et lib. 5. in epist. ad Rom.

Eusebius lib. 4. demonstr. Evang. cap. 12. *Usque ad mortem*, inquit, *atque usque ad ipsos mortuos, leges charitatis ipsum vocabant, ut eorum quoque qui antea mortui erant animas revocaret*. Cyrillus hierosolymitanus Catech. 4., postquam dixerat de sepultura subjungit: *Descendit ad inferos, ut et illinc justos liberaret etc.* Vide etiam Catech. 14.

Athanasius in lib. de Incarnat., qui incipit, *Mos pii hominis*, ult. med.; *Credite*, inquit, *animam interiorem hominem esse, quoniam id et a prima plasmatione ostenditur, et secunda dissolutione monstratur, cum non solum in nobis, sed etiam in Christi corpore id pateat, corpore non ultra sepulchrum delato, anima ad inferos penetrante, locis ingenii intervallo discriminatis; sepulchro quidem id quod corporeum erat recipiente: inferno vero id quod incorporeum fuit etc.* Et infra docet, Christum descendisse ad inferos, ut animas liberaret.

Basilius in psal. 44. exponens illud: *Myrrha, et gutta, et casia. Itaque*, inquit, *Christi fragrantia myrrham quidem spirat propter passionem, guttam vero propterea quod non immobilis, neque inefficax mansit tribus diebus et tribus noctibus, sed descendit ad infernum gratia dispensasationis circa resurrectionem, ut universa seipso impleret.* Et infra; *Habens igitur myrrham propter sepulturam, stacten propter descensum ad inferos.* Et in psal. 48. exponens illa verba; *Deus redimet animam meam de manu inferi: Manifeste*, inquit, *vaticinatur Domini ad inferos descensum, qui cum aliis etiam animam redimat, ne illic maneat.*

Gregorius Nyssenus Orat. 1. de resurr. Christ., ant. med.: *Vultis*, inquit, *aliquid de tridui tempore scire? sufficit tantum didicisse, quod cum Dominus, omnipotens sapientia, in tam exiguo temporis spacio fuisset in corde terrae, quod est mentis illius* (diaboli) *domicilium, magnam illam mentem, quae in eo habitat, potuit decipere, atque infatuare.* Et infra, loca subterranea vocat cor terrae, ubi sedes est diaboli.

Gregorius Nazianzenus Orat. 2. de Pasch., non procul a fine: *Si in infernum descendat*, inquit, *simul descende, ea quoque mysteria cognosce, quae Christus illic designavit etc.* Ibidem proponit quaestionem, nec solvit; an Christus omnes ex inferno eduxerit, an tantum aliquos.

Epiphanius in Ancor., ant. med., pag. 340. *Dicitur*, inquit, *inter mortuos liber. Liber significat, infernum non obtinuisse in ipsum imperium, verum propria voluntate ad infernum ipsum descendisse cum anima.* Vide etiam haer. 46. quae est Tatiani, ubi dicit, Christum ad inferos descendisse, ut animam Adami, et aliorum Patrum liberaret. Chrysostomus hom. 2. de Symb., postquam exposuerat sepulturam, subjungit: *Descendit ad inferna, ut et ibi a miraculo non vacaret.*

Cyrillus lib. de rect. Fid. ad Theodos., cir. med. *Anima*, inquit, *ad Verbum copulam unionem sortita, descendit quidem ad infernum divina virtute, et potestate utens, etiam spiritibus qui illic erant, apparuit, et dicebat compeditis, Egredimini, et iis, qui in tenebris, revelamini.* Item: *Quemadmodum unigenitus cum iis, qui adhuc in carne erant, cum carne conversatus est, ita et animabus in inferno praedicavit, animam habens sibi unitam in qua fuit.* Vide etiam lib. 12. in Jo. cap. 36.

Theodoretus in psal. 15. ex illo psal. *Non relinques animam meam in inferno*, dicit, evidenter refelli Arium, et Apollinarem, qui dicebant, Christum non assumpsisse animam. Damascenus lib. 3. de Fid. cap. ult. *Descendit*, inquit, *in infernum anima deificata, ut quemadmodum iis qui in terra justitiae ortus est Sol, sic et iis qui sub terra in tenebris et umbra mortis sedebant, lux refulgeret.*

Ex Latinis. Tertullianus in lib. de anima, c. 54. *Nobis*, inquit, *inferi non nuda cavositas, nec sub divalis aliqua mundi sentina creduntur, sed in fossa terrae, et in alto vastitas, et in ipsis visceribus ejus abstrusa profunditas. Siquidem Christum in corde terrae triduum mortis legimus expunctum, idest, in recessu intimo, et interno, et in ipsa terra operto, et intra ipsam clauso, et inferioribus adhuc abyssis superstructo.* Et ibid. *Si Christus descendit in inferiora terrarum, ut illic patriarchas et prophetas compotes sui faceret, habes et regionem inferorum subterraneam credere.*

Hippolytus martyr in Orat. de Antich. init., *Beatam*, inquit, *in cruce passionem, sepulturam ejus, descensum ad inferos, ascensum, redemptionemque animarum etc.* Cyprianus Serm. de unct. Chrism. in fine: *Passus est rex illudi*, inquit, *et vita occidi, descendensque ad inferos captivam ab antiquo captivitatem reduxit.* Similia habet Serm. seq.

Hilarius in psal. 138. in illud: *Si descendero in infernum, ades. Humanae*, inquit, *ista lex necessitatis est, ut sepultis corporibus, animae ad inferos descendant quam descensionem Dominus ad consummationem veri hominis non recusavit.* Et lib. 10. de Trin. ult. med.: *Numquid descendisse ad inferos corpus, quod in sepulchro jacuit, dicetur?*

Philastrius in lib. de haeres. cap. de descens. ad infer., dicit, errare eos qui putant, descendente Christo ad inferos, liberatas fuisse animas poëtarum, et philosophorum, et similium infidelium, et addit. *Nam si Deum esse credidissent, deorum, et dearum turpia nomina non seminassent, et in descensione Christi in infernum veniam impetrassent.*

Gaudentius tract. 6. de Exodo: *Nocte*, inquit, *qua, corpus exanime relinquens in cruce, Dei filius transiit cum anima ad Aegyptum inferiorem, ut animas in inferno positas visitaret, etc.*

Prudentius in hym. 9. καθημερινῶν:

Quin et ipsum, ne salutis
Inferi expertes forent,
Tartarum benignus intrat,
Fracta cedit janua, etc.

Et hymn. 1.

Inde est quod omnes credimus.
Illo quietis tempore,
Quo gallus exultans canit,
Christum rediisse ex inferis.

Ambrosius lib. 3. de Fid., cap. 3. *Liber*, inquit, *est, quia mortis vincula nescivit, non captus ab inferis: sine adjutorio est, quia neque per nuncium, neque per legatum, sed ipse per se Dominus salvum fecit populum suum.* Vide etiam de mysterio Paschae, cap. 4. et in cap. 10. ad Rom. et cap. 4. ad Ephes.

Hieronymus in cap. 4. ad Ephes. *Inferiora terrae*, inquit, *infernus accipitur, ad quem Dominus noster Salvatorque descendit, ut Sanctorum animas, quae ibi tenebantur inclusae, secum ad coelos victor abduceret.* Similia clarissime docuit in 3. cap. Eccl. et in 9. Zach.

Ruffinus in explicat. Symb. sic loquitur: *Sed et Joannes dicit; Tu es qui venturus es (in infernum sine dubio) an alium exspectamus?* Et infra: *Rediit ergo victor a mortuis, inferni spolia secum trahens, eduxit enim eos qui tenebantur a morte.*

Augustinus epist. 57. ad Dard. quaest. 1. *Neque*, inquit, *ipso die in coelo futurus erat homo Christus Jesus, sed in inferno secundum animam, in sepulchro autem secundum carnem.* Epist. 99. *Quis ergo nisi infidelis negaverit fuisse apud inferos Christum?* Et ne per inferos intelligamus sepulchrum, subjungit infra. *Secundum animam eum fuisse apud inferos, aperte Scriptura declarat.* Tract. 78. in Jo. *Quis non est derelictus in inferno? Christus Jesus, sed in anima sola. Quis resurrecturus triduo jacuit in sepulchro? Christus Jesus, sed in carne sola.* Vide etiam lib. 17. de Civit. Dei, cap. 11. et lib. 20. cap. 15. et in psal. 85.

Leo Serm. 1. de Resurr. Dom.. *Resurrectio*, inquit, *Salvatoris nec animam in inferno, nec carnem diu morata est in sepulchro.* Fulgentius in lib. 3. ad Thrasim. cap. 23. *Quam tamen carnem nec in morte divinitas deseruit, sicut nec in inferno animam dereliquit.* Et cap. 35. *Sciebat quod ille susceptor pleni hominis Deus, totus esset cum carne sua in sepultura, totus cum anima sua in inferno.*

Vigilius martyr lib. 2. cont. Eutychet. *Caro*, inquit, *ipso die non fuit in paradiso, nec in inferno, sed exanimis jacuit in sepulchro, anima per illud triduum in inferno, non in sepulchro.*

Arator Subdiaconus lib. 1. in Act. Apost. tractans, cap. 2. inquit.

Pavidis, resplenduit umbris.
Pallida regna petens, propria quem luce coruscum
Non potuit fuscare Chaos, fugere dolores,
Infernus tunc esse timet, etc.

Gregorius lib. 13. Moral. cap. 20. *Dum conditor ac redemptor noster in claustra inferni penetrans electorum exinde animas eduxit, nos illo ire non patitur, unde jam alios descendendo liberavit.* Vide etiam cap. 21. et expositionem psalmi *De profundis*. Beda lib. 3. in Job cap. 7. *Hoc dixisse*, inquit, *Dominum puto, quod circa finem saeculi pro redemptione hominis esset ad inferos descensurus, ubi pro potestate descendentis deambulasse se dixit, quia impossibile erat, ut quasi reus peccati infernalibus vinculis teneretur.*

Habemus igitur consensum Patrum, qui ante annos ut minimum octingentos floruerunt, quos certe, stultissimi sumus, si non paucis recentioribus haereticis praetulerimus.

CAPUT XV.

Christum proprie, ac re ipsa descendisse ad inferos.

Quartus error est Durandi in 3. d. 22, q. 3. ubi docet, Christi animam descendisse ad inferos, non secundum substantiam suam, sed per effectus quosdam, quia nimirum beatificavit et illuminavit sanctos Patres, qui erant in lymbo. Tale aliquid de profectione Christi ad animas sanctorum Patrum, per efficaciam, non per essentiam, docuit Calvinus, ut superiore distinctione indicatum est.

Sed multum interest inter Calvini et Durandi sententiam. Primo, Calvinus non vocat hoc *descendere ad inferos*, sed fingit alium descensum per dolores inferni a Christo toleratos: Durandus autem vult, hoc modo Christum descendisse ad inferos, Secundo, Calvinus negat inferos reales, et praecipue lymbum Patrum: Durandus ibidem agnoscit utrumque locum. Tertio, Calvinus locat animas Sanctorum in coelo, etiam ante Christi adventum. Durandus dicit, eas fuisse in lymbo. Quarto, Calvinus negat, animas Sanctorum a Christo beatificatas: Durandus concedit. Quinto, Calvinus sententiam suam vult esse certissimam: Durandus vero dicit, non esse pertinaciter asserendum, Christi animam non descendisse secundum essentiam ad infernum, immo forte descendisse, sed id non constare, cum tamen constet, eum descendisse secundum effectum.

In hoc ergo solum Durandus errat, quod non existimat credendum esse necessario, Christi animam reipsa secundum essentiam fuisse in inferno. Et quidem hanc sententiam esse erroneam, probatur.

Primo, quia Scripturae, Concilia et Patres citati deserte dicunt, Christi animam descendisse ad inferos, et carnem mansisse in sepulchro: certum autem est, carnem vere ac proprie non per tropum, per se non per effectum mansisse in sepulchro.

Secundo, si per effectum fuisset Christus in inferno, non solum anima, sed etiam caro in inferno fuisset, caussa enim illius effectus etiam caro fuit. Neque satisfacit Durandus, cum respondet, praecipuam caussam fuisse animam. Nam praecipua caussa fuit compositum, idest, totus ille homo, qui patiebatur et merebatur. Praeterea, esto, fuisset anima praecipua caussa, tamen etiam caro et sanguis fuit caussa, alioqui non vere diceretur, 1. Jo. 1. *Sanguis ejus emundat nos*; ergo vere dici posset, caro et sanguis Christi descendisse ad inferos, quod est contra Scripturam et Patres.

Tertio, si per effectum tantum descendit ad inferos; ergo eodem tempore anima Christi fuit in multis locis simul, in inferno, in paradiso terrestri, in terra, in coelo: nam sine dubio mors Christi habuit aliquem effectum in his omnibus locis, illustrans animas Patrum in lymbo, laetificans angelos in coelo, consolans Enoch et Heliam, in pa-

radiso, et in terra compunctionem in hominibus efficiens. Cur igitur in Symbolo non fit mentio nisi descensus ad inferos? Cur Patres omnes praedicant, Christum in triduo illo fuisse apud inferos, et non dicunt fuisse in coelo et in terra, imo aliqui id expresse negant?

Quarto, Christi anima triduo fuit in corde terrae: at ille effectus in momento peractus est. Item Christi anima rediit tertio die, nimirum quando resurrexit, tunc enim rediit ab inferis ad superos: at secundum effectum nunquam rediit, quia effectus ille semper manet; aut si rediit peracto negotio suo, certe ipso die rediit, quo mortuus est: nam continuo post mortem dispulit Dominus tenebras inferni, et Patres divina visione illustravit. Itaque unum e duobus concedendum videtur, aut nunquam Dominum ab inferis rediisse, aut ipso primo die rediisse: utrumque autem Symbolo Fidei, et Scripturis ipsis, ac Patrum confessioni repugnat.

Denique ex fundamento Durandi sequitur, Christum nullo modo descendisse ad inferos. Fundamentum enim ejus est, quia animae non possunt esse in loco, nisi per operationem: et rursum, non possunt operari nisi in proprio corpore, cujus sunt formae; ex quo sequitur, animas separatas non posse proprie et simpliciter esse in loco.

Et quia poterat quis dicere: ergo animae impiorum non sunt in inferno, vel animae Sanctorum non erant in lymbo, nec modo sunt in coelo: addit Durandus, olim animas fuisse in lymbo per deputationem, quia deputatae erant ad eum locum, quando recepissent corpora, nisi Christus eas redemisset: animas autem impiorum esse in inferno per deputationem simpliciter, quia sunt ut ubi sint quando corpora recipient.

At hinc sequitur, animas Sanctorum non fuisse in inferno, nec nunc esse in coelo, sed fuisse futuras in inferno, et nunc esse futuras in coelo: nam esse in loco per deputationem, est non esse, sed esse futurum. Quemadmodum consules designati in annum sequentem, non dicebantur nec erant Consules, sed solum erant futuri consules. Hinc vero ulterius sequitur, Christum nullo modo descendisse ad inferos, nam descendit ad locum animarum, sed animae illae erant quidem futurae in inferno, re autem ipsa tunc nusquam erant; igitur Christus nusquam descendit, proinde nec ad inferos.

At objicit primo Durandus. Animae sunt in loco corporeo solum per operationem quam exercent in illo loco: sed animae nihil possunt operari nisi in suo corpore, et per suum corpus; igitur cum vacant corpore, nusquam sunt.

Respondeo primum: non esse improbabilem eorum sententiam, qui docent, tam angelos, quam animas esse in loco per suam essentiam, quae cum sit res quaedam, et finita, necessario est praesens uni certo loco, et non alteri, nisi mutetur de loco ad locum.

Secundo dico: secundum b. Thomam, animas quidem naturaliter non posse applicari certo loco nisi per operationem: quae sententia expresse est Nysseni lib. de Anima cap. 11. nec operari posse extra suum corpus; tamen supernaturaliter utrumque posse, ut idem b. Thomas fatetur, 1. p. q. 117. Et b. Aug. lib de cura pro mort. cap. 16. Itaque Deo jubente potest anima separata movere corpora, et apparere, ac loqui, et operari eo modo quo angeli operantur, ut patet de anima Samuelis 1. Reg. 28. et de anima Moysis Matth. 17. et de anima s. Felicis, quae, teste b. Augustino loc. cit., palam apparuit multis, et de anima Paschasii, quam in thermis puteolanis vidit s. Germanus ministrantem in caloribus illis, teste s. Gregorio lib. 4. Dialog. cap. 40. Et multa similia referri possent, quae nullo modo negari queunt.

Potest etiam anima Deo jubente nihil operari in corpora, et tamen alligari certo loco, etiamsi nos modum quo id fiat non intelligamus, ut Augustinus docet lib. 21. Civit. Dei, cap. 10, nam nec perfecte intelligimus quomodo anima nostra, quae spiritus est immortalis, uniatur tam intime corpori mortali, ut una res fiant, et tamen id omnes credimus.

Secunda objectio Durandi est. Quia anima Christi dicitur descendisse in infernum, ut animas Sanctorum beatificaret: at animae Sanctorum beatificatae fuerunt in eodem instanti, quo Christus mortuus est, nec potuit anima Christi in eodem instanti esse in inferno, quia fuisset simul in duobus locis; ergo non descendit per motum verum, sed metaphoricum, idest, per effectum.

Respondeo: ineptum esse propter has argutias revocare in dubium mysteria Fidei. Nam primo unde habet Durandus, animas necessario debuisse beatificari in eodem instanti indivisibili, quo Christus mortuus est? Nam etiamsi tunc fuerit persolutum pretium redemptionis, et debuerint animae justae mox beatificari: tamen illud mox, posset esse tempus quoddam brevissimum, quod requirebatur, ut Christi anima fieret praesens animabus Patrum. Licet enim non esset necessaria praesentia animae Christi, ut Patres divina visione illustrarentur; tamen congruum esse videbatur, ut illa esset praesens, dum id fieret: neque periculum erat, ne sanctae illae animae, quae patienter exspectaverant multas annorum centurias, jam moleste ferrent dilationem temporis brevissimi, ac plane imperceptibilis. Deinde, non propter solam beatificationem animarum Christus ad inferos descendit, id enim facere poterat sine descensu, sed etiam ut maneret in loco animarum illo triduo, quo corpus jacebat in loco corporum, et propter alias etiam caussas.

Tertia objectio Durandi est. Quia in illo triduo anima Christi fuit cum latrone in paradiso, juxta illud Luc. 23. *Hodie mecum eris in paradiso*: at non fuit in paradiso quoad locum, ut notum est, sed quoad effectum, quia anima Christi beata beatificavit etiam animam latronis; ergo pari ratione, cum dicitur fuisse eodem tempore in inferno, non debet intelligi de inferno quoad locum, sed quoad effectum: vel si in inferno fuit, et in paradiso quoad locum; ergo in duobus locis simul.

Respondeo primo: Paradisum hic accipi metaphorice, infernum autem proprie. Nam paradisus

proprie pomarium significat. Unde Eccl. 2. dicit Salomon, feci mihi hortos et pomaria, et in hebraeo גנות ופרדסים vox autem infernus proprie locum inferiorem designat.

Secundo, cum Patres omnes doceant, Christi animam fuisse in illo triduo in inferno ubi erant ceterae animae, immo idipsum Scripturae, et Concilia, et Symbolum testentur; id nullo modo negandum est homini christiano, sive paradisi vox accipiatur metaphorice, quod valde consentaneum est rationi, sive etiam proprie: nec enim Deo impossibile erat efficere, ut Christi anima simul esset in duobus locis.

His igitur expeditis quasi per modum appendicis, explicabimus aliquot breves quaestiones, quae de hoc ipso descensu Christi ad inferos inter Catholicos tractari solent.

CAPUT XVI.

Solvuntur quaedam dubia.

Primum dubium. Ad quae loca inferni descenderit. B. Thomas 3. p. q. 52. art. 2. docet, Christum per realem praesentiam solum descendisse ad lymbum Patrum: per effectum autem ad omnia loca inferni; nam damnatos incredulitatis arguit, eis vero qui purgabantur spem gloriae dedit.

At probabile est profecto, Christi animam ad omnia loca inferni descendisse. Primo propter locum illum Eccles. 14. *Penetrabo omnes inferiores partes terrae, inspiciam omnes dormientes.*

Secundo quia Augustinus epist. 99. dicit, Christum descendisse ad loca inferni, ubi erant dolores et tormenta. Et Fulgentius lib. 3. ad Thrasimund., cap. 30. dicit, Christum descendisse usque ad infernum, ubi solebant peccatorum animae torqueri. Cyrillus hierosolymitanus Catech. 4. Ambrosius in lib. de Myst. Paschae, Eusebius Emissenus in Orat. de Pascha, et alii Patres, dum describunt terrorem gehennae a daemonum in descensu Christi, aperte indicant, Christum praesentiam suam illis manifestasse. Immo Nyssenus Orat. 1. de Resurr, clare dicit, cor terrae, quo Christus descendit, esse sedem illius magnae mentis, quae dicitur diabolus.

Porro alter Cyrillus lib. 12. in Jo. cap. 36. et alii Patres dicunt, Christum descendisse ad inferiores partes terrae, ut vivorum et mortuorum dominaretur, idest, ut quasi caperet possessionem totius regni sui: at etiam ad regnum ejus pertinent damnati, ut qui in carceribus et tormentis ipsius jussu continentur.

Probabilior tamen est sententia sancti Thomae, quae est etiam aliorum auctorum, in 3. dist. 22. testimonia enim Ecclesiastici, et sanctorum Patrum intelligi possunt de praesentia exhibita omnibus locis ex ipso lymbo. Nam si anima divitis Epulonis ex inferno damnatorum videre potuit Lazarum in sinu Abrahae quiescentem, et cum ipso Abrahamo colloqui; multo facilius potuit Christus ex lymbo inspicere omnes partes inferni, et ab omnibus spiritibus conspici, et alios quidem redarguere, alios consolari.

Secundum dubium. An Christo fuerit aliqua poena, esse in inferno. B. Thomas 3. p. q. 52. art. 1. et 3. videtur dicere, fuisse aliquam poenam Christo, esse in inferno secundum animam, et in sepulchro secundum carnem. Dicit enim, voluisse eum ibi esse, ut nostras poenas in se susciperet. Cajetanus in Act. cap. 2. dicit, dolores mortis durasse in Christo usque ad resurrectionem ratione poenalitatum quae relinquuntur ex morte, quae sunt praecipue tres. Prima, quod anima maneat separata, quae melius se haberet conjuncta. Secunda, quod anima maneat in loco sibi non convenienti, idest, in inferno. Tertia, quod corpus maneat in sepulchro, et hoc dicit significari illis verbis Petri *Solutis doloribus mortis.*

At Bonaventura in 3. d. 22. q. 4. dicit, Christi animam, dum esset in inferno, fuisse in loco poenae, sed sine poena, cujus modus loquendi mihi videtur magis conformis Patribus. Itaque etsi, quod maneat anima separata a corpore, poena vel poenalitas, vel potius minor perfectio dici possit: tamen mansionem animae Christi in inferno, et corporis in sepulchro, non auderem vocare poenam, nec poenalitatem; nam illae animae poenam trahunt ex inferno, quae ibi sunt tanquam in carcere, nec possunt egredi quando volunt: at Christus fuit in inferno liber et liberator aliorum, ut omnes Patres clamant; non autem vocatur poena, si rex invisat carceres, ut aliquos liberet, sed vocatur dignatio et humilitas. Pari ratione, esse in sepulchro non est poena, nec malum corpori simpliciter, immo bonum est corpori defuncto: at malum est corrumpi in sepulchro, et putrefieri; caro autem Christi in sepulchro fuit, sed sine corruptione.

Unde Fulgentius lib. 3. ad Thrasimund. cap. 30. dicit. debuisse Christum ad plenum redemptionis effectum descendere cum anima usque ad locum tormentorum, sed non pati ulla tormenta; et cum corpore usque ad locum corruptionis, sed non pati corruptionem, sicut acceperat humanam naturam similem nostrae peccatrici, sed acceperat sine peccato. Nec ratio Cajetani ex loco Petri Act. 2. *Solutis doloribus inferni* aliquid probat. Nam, ut supra ostendimus contra Calvinum, dolores mortis dicuntur qui mortem comitantur et praecedunt, non qui sequuntur.

At objicit Cajetanus. Quia illud *Non derelinques animam meam in inferno* significat beneficium fuisse animae Christi, quod fuerit liberata ex eo loco; ergo poena erat ibi manere.

Respondeo: beneficium fuisse animae Christi, quod celeriter corpori conjungeretur, sicut malum erat ei separatio; et hoc modo beneficium illi fuit liberatio ab inferno, non ratione loci, sed ratione separationis a corpore. Et hoc fortasse voluit etiam dicere b. Thomas, quod videlicet poena fuerit Christo esse in inferno et sepulchro, solum ratione separationis: nam ratio ejus nihil aliud probat, nimirum, quia debuit subire poenas nostras.

Haec enim ratio, si adferatur ad probandum, debuisse Christum vere mori, et proinde pati separationem animae a corpore, recte concludit. Si vero inde quis probare velit, debuisse Christum esse in inferno, ut in loco misero et poenali, nihil efficiet, aut efficiet plus quam velimus. Nam secundum istam rationem, debuisset Christi anima esse in inferno ut in carcere, et caro debuisset in sepulchro corrumpi: ista enim est poena nostra.

Tertium dubium: Quid contulit animabus justorum descensus Christi ad inferos? B. Augustinus in epist. 99. ad Evod. videtur sentire, eas animas etiam antea fuisse beatas, et nihil eis contulisse Christi descensum: *Illis*, inquit, *justis, qui in sinu Abrahae erant, cum ille* (Christus) *in infernum descenderet, nondum quid contulisset inveni, a quibus eum secundum beatificam praesentiam divinitatis suae nunquam video recessisse.*

Respondeo cum communi Catholicorum sententia: duo magna bona eis contulisse Christum. Primo, beatitudinem essentialem. Secundo, eductionem ex eo carcere, ac deductionem in coelum; quorum primum continuo illis praestitit, secundum autem non diu postea.

De primo habemus testimonium illud Eccles. 24. *Penetrabo omnes inferiores partes terrae, illuminabo omnes sperantes in Domino.* Item illud Luc. 23. *Hodie mecum eris in paradiso.* Quod verbum, inquit Origenes hom. 15. in Genes. non solum latroni, sed etiam omnibus justis qui in inferno erant dictum fuit. Item consensum Scholasticorum. in 3. d. 22. Denique ostendemus in lib. 1. de cult. Sanct., propria disputatione, post Christi passionem animas Sanctorum statim admitti ad visionem Dei. De secundo beneficio habemus consensum Patrum supra citatorum.

Ad locum ergo Augustini respondet b. Thomas 3. p. q. 52. art. 5. ad 1. Augustinum non velle dicere, non se invenisse quid contulerit justis Christus descendens ad inferos, absolute, sed quantum ad dolores inferni, quos solvit, ut sensus sit, Christus descendit dolores inferni solvere: at justi non dolebant; ergo quantum ad solutionem dolorum, nihil eis contulit.

Fortasse melius dicemus, Augustinum dum scribebat eam epistolam, nondum cognovisse ubi erat sinus Abrahae, et propensum etiam fuisse in eam partem, ut non esset in inferno, et propterea, hoc dubio manente, merito eum dixisse, quid contulerit justis Christi descensus ad inferos, nondum se intelligere potuisse. Nam, ut diximus, duo beneficia contulit Christus animabus justorum; visionem beatificam, et eductionem ex carcere inferni: ratione primi non fuit opus descensu, cum divinitas sit quae proprie beatificat, et illa est ubique. Et hoc est quod ibi dicit cum ait, beatificantem sapientiam sua divinitate nunquam abfuisse ab animabus illorum justorum: non enim vult dicere, illas animas semper fuisse beatas, sed non fuisse opus motu Christi ut bearentur, cum sapientia beatificans ubique sit. Ratione secundi beneficii, non fuit etiam opus Christi descensione ad inferos, si illae animae non erant in inferno.

Quartum dubium. An praeter animas justorum, quae erant in sinu Abrahae, aliquae aliae liberatae sint? Respondeo: non esse liberatas ullas animas damnatorum ad gehennam. Nam Philastrius in lib. de haeres., cap. de descensu ad inferos, et Augustinus lib. de haeresi, cap. 79. dicunt, esse haeresim, si quis asserat, ullos impios in inferno Christo praedicante conversos et salvatos. Praeterea, videtur implicare contradictionem, quod aliqui fuerint damnati ad aeternas poenas, et tamen postea salvati fuerint: nam aeterna damnatio includit certitudinem poenae nunquam finiendae; at quomodo certi esse possunt, se sine fine puniendos, qui aliquando liberantur?

Adde locum Eccl. 24. *Illuminabo omnes sperantes in Domino.* Hinc enim deducitur, nullos eorum fuisse illuminatos, qui damnati erant ad aeternas poenas, quippe qui sine dubio non sperabant in Domino. Adde praeterea illud Jo. 9. *Venit nox, in qua nemo potest operari.* Et 2. Corin. 5. *Omnes stabimus ante tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis.* Et Galat. 6. *Quae seminaverit homo, haec et metet. Dum tempus habemus operemur bonum.* Haec enim omnia satis aperte indicant, non esse post hanc vitam locum poenitentiae, et reconciliationis. Adde postremo consensum theologorum in 3. dist. 22.

Quare inter fabulas numeranda est illa narratio, quam in historiis Patrum circumferri dicit Nicetas in comment. ad 2. Orat. Greg. Nazianz. de Pascha. At enim, cuidam christiano maledictis insectanti memoriam Platonis ut impii et damnati, Platonem per quietem apparuisse, atque dixisse: *Ego quidem peccatorem me fuisse non nego, verum cum Christus ad infernum descendit, nemo ante me ad Fidem accessit.* Haec quidem fabula est: illud autem est credendum, quod idem Nicetas ibidem dicit, Chrysostomum affirmasse, nullos in inferno a Christo descendente ad ea loca liberatos, nisi qui digni erant salute, cum hinc descenderent.

Eadem est ratio de animabus infantium, qui discesserunt cum peccato originali: nam neque ex illis ullam salvatam credibile est. Quocirca quod ait Clemens Alexandrinus lib. 6. Strom. praedicante Christo apud inferos, non defuisse qui crediderint, ac poenitentiam egerint, improbabile est.

De animabus purgatorii majus dubium esse potest: nam colligi videtur ex illo Eccles. 24. *Illuminabo omnes sperantes in Domino*, beatificatas tunc fuisse omnes pias animas. Praeterea, Augustinus epist. 99. ad Evod. et lib. 12. de Gen. cap. 33. aperte dicit, a Christo aliquos solutos doloribus inferni, et explicat, se non loqui de animabus sanctis, quae erant in sinu Abrahae, nec de animabus impiis, quas absurdissimum existimabat fuisse, Christo ad inferos descendente, conversas; igitur restat, ut loquatur de animabus, quae adhuc luebant purgatorias poenas. Item Gregorius lib. 13. Moral. cap. 20. dicit, omnes electos liberatos.

At b. Thomas 3. par. q. 52. art. 8. docet, animas purgatorii non esse liberatas simpliciter ex de-

scensu Christi ad inferos ; nec enim Christus aliquid contulit ulli, nisi quod meruerat passione sua: passio autem Christi non habet effectum temporalem, sed aeternum, semper enim est aeque efficax; non ergo tunc liberasset Christus nisi illos, qui habuerunt talem dispositionem, qualem habent qui nunc liberantur. Addit tamen b. Thomas, duobus modis potuisse accidere, ut tunc aliqui liberarentur. Primo, si expleverant tempus purgationis suae. Secundo, si ex devotione peculiari ad Christi passionem id meruerant in hac vita, ut tunc liberarentur, cum Christus in eum locum descenderet. Et hoc modo debet exponi s. Augustinus, qui dicit, eos liberatos quos noverat Dominus liberandos.

Ad locum Ecclesiastici et Gregorii posset dici : Christum liberasse omnes electos, cum descendit ad inferos, sed non simul ; nam quosdam statim liberavit, alios postea, finita nimirum purgatione : sed tamen omnibus id praestitit, ut non manerent in lymbo exspectantes beatitudinem. Quamquam non esset error, si quis diceret, multos alios, aut etiam omnes tunc liberatos ex purgatorio, ex gratia speciali, quia Dominus non est alligatus sacramentis, aut meritis nostris.

LIBER QUINTUS

DE CHRISTO

Qui est de Mediatore, et ejus merito

CAPUT PRIMUM

Explicatur breviter, secundum quam naturam Christus sit Mediator.

Duae supersunt de Christo disputationes; una, secundum quam naturam Christus sit Mediator: altera, num tantum nobis, an etiam sibi mediator Christus, aliquid suis operibus et laboribus promeruerit; quibus quaestionibus explicandis postremum hunc librum, seu potius libellum dedicavimus.

Ut igitur a priore incipiamus, explicandum erit initio, quid sit proprie mediator. Vocamus mediatorem eum, qui inter aliquos dissidentes, aut certe non conjunctos medium se interponit, ut eos redigat ad concordiam, vel novo foedere conjungat: contingit autem hoc dupliciter. Primo, per substantialem aliquam mediationem. Secundo, per operationem.

Primo modo Christus dici potest mediator, quatenus personalitas ejus conjunxit novo et mirabili foedere divinam et humanam naturam. Et licet de hac mediatione saepe loquantur Patres, tamen non est ea, de qua nunc disputamus: nam de ista mediatione non est opus quaerere, secundum quam naturam fiat; non enim fit secundum aliquam naturam, sed secundum personalitatem, quae connectit duas naturas. Praeterea, ista mediatio non est inter naturas dissidentes; nec enim unquam Christi humanitas fuit contraria divinitati: nos autem loquimur de mediatione, qua Christus innocens Patri reconciliavit peccatores.

Omissa igitur substantiali hac mediatione, Mediatio, quae in opere consistit, quatuor modis potest fieri.

Primo, discernendo, et judicando caussam, quomodo arbitri dici possunt mediatores. Et hic primus modus tribuitur Christo ab Ambrosio in cap. 2. 1. ad Timoth. dicit enim Ambrosius, Christum factum a Deo arbitrum, judicasse sic fieri posse pacem, si Deus primum ignosceret, et homo deinceps in Dei Fide permaneret.

Secundo, referendo hinc inde pacta, et conditiones utriusque partis, quo modo omnes internuncii dici possunt mediatores. Et in hac significatione videtur accipiendum nomen Mediatoris, cum Moyses dicit Deuter. 5. *Ego sequester medius et fui inter Dominum et vos, in illo tempore.* Et Galat. 3. *Ordinata est lex per angelos in manu mediatoris*, idest, Moysis. Et hic etiam modus Christo convenit, qui annunciavit hominibus Dei voluntatem, et leges: et propterea dicitur Malach. 3. *Angelus Testamenti*: et ad Hebr. 9. et 12. *Mediator novi Testamenti.* Ubi Paulus alludit ad Moysen, qui fuit mediator Testamenti veteris.

Tertio, orando et supplicando uni parti pro altera. Id quoque convenit Christo, qui Rom. 8. dicitur *Interpellare pro nobis.* Et 1. Jo. 2. dicitur *Advocatus noster.*

Quarto, solvendo et satisfaciendo uni parti pro altera: et hic modus mediationis propriissime convenit Christo, qui in nota Scriptura describitur ut hostia pro peccato. Ideo 1. Tim. 1. postquam Apostolus dixerat: *Unus mediator Dei et hominum homo Christus Jesus*, mox addidit caussam, dicens: *Qui dedit semetipsum redemptionem pro multis.* Et ideo etiam Rom. 8. et 1. Jo. 2. ubi dicitur Christus advocatus et interpellator apud Deum pro nobis, non dicitur unus advocatus, aut interpellator, quia etiam alii interpellant pro nobis: nec solus ipse mediator fuit per modum arbitri seu internuncii, sed etiam Moyses; at solus ipse pro nobis solvit, nosque proprio sanguine Deo reconciliavit.

Itaque tres modi priores mediationis, communes sunt Christo cum aliis, quartus proprie soli Christo convenit. Hoc tamen loco de omnibus modis potest intelligi quaestio nostra, qua investigamus, secundum quam naturam Christo conveniat mediatoris officium.

Est autem sententia communis Catholicorum,

ipsum quidem mediatorem, sive (ut teologi loquuntur) principium quod operabatur opera mediatoris, non fuisse Deum solum, vel hominem solum, sed utrumque simul, hoc est, Verbum incarnatum, sive Deum humanatum: principium tamen, quo illa opera a mediatore fiebant, fuisse naturam humanam, non divinam. Tametsi enim Deus incarnatus erat, qui orabat, patiebatur, obediebat, satisfaciebat; tamen haec omnia faciebat secundum formam servi, non secundum formam Dei. Atque haec est sententia Magistri in 3. d. 19. prope finem, s. Bonaventurae ibidem, art. 2. q.ult. et caeterorum theologorum in eadem distinctione, necnon s. Thomae 3. p. q. 26. art. 2.

Repugnant huic sententiae hoc tempore duo contrarii inter se errores, quorum unus ad Nestorianismum, alter ad Eutychianismum deflectit. Utrumque paucis, Deo juvante, refellemus.

CAPUT II.

Refutatur error Stancari de Mediatore.

Error prior est Francisci Stancari, qui ita soli homini Christo tribuit officium mediatoris, ut non videatur suppositum divinum requirere ullo modo, nec saltem ut principium quod illius operis. Videtur quidem Franciscus Stancarus in multis locis recte sentire: in lib. enim de Trin., et Mediat. cont. Tigurin., et in alio lib. ejusd. argum. cont. Calvin., et in exam. Pinczovianorum, et in lib. alio de off. Mediat., et in alio libello de particula Tantum, saepius repetit, Christi personam constare ex duabus naturis, divina et humana, et in lib.cont. Tigurin. circa fin., profitetur se sequi doctrinam Magistri Sent., et Scholasticorum, ac de Magistro ita honorifice loquitur, ut eum omnibus sectariis anteponat: *Plus valet*, inquit, *unus Petrus Lombardus, quam centum Lutheri, ducenti Melanchthones, tercenti Bullingeri, quadringenti Petri Martyres, et quingenti Calvini, qui omnes, si in uno mortario contunderentur, non exprimeretur una uncia verae Theologiae*. Tamen verba etiam suspecta, et male sonantia leguntur in libris ejus.

Nam in lib. de Trin. et Mediat., in refut. prior. epist. Tigurin. dicit, dignitatem precum Christi non fuisse a solo Filio, sed a tota Trinitate ita ordinante et acceptante. Ubi videtur satis aperte, non tribuere infinitam dignitatem operibus Christi ex dignitate suppositi, sed ex acceptatione divina: quod certe non faceret, si existimaret, opera mediatoris non esse opera suppositi humani, sed divini. Et in eod. lib. in confut. 2. epist. in abstracto dicit, in Christo humanam naturam esse mediatricem, conciliatricem, pacificatricem. Ubi videtur, totum opus ipsi naturae tribuere, quasi illa per se existat, et per se agat, praesertim cum in eodem libro antea dixerit, unum opus mediatoris personae tribui non posse.

Et in lib. de off. Mediat. et Pontif. sic ait: *Sacerdos et sacrificium est homo Christus, non Deus Christus, hoc est, Christus secundum hominem, non secundum Deum*. Quae verba possent trahi in bonum sensum: tamen simpliciter non bene sonant; et praesertim, quia paulo post explicans dicit, in Christo homine tria esse, Spiritum, Animam et Corpus. Et ratione Spiritus Christum esse sacerdotem, ratione animae et corporis esse victimam: ubi nullam facit unquam mentionem suppositi divini operantis. Denique in examine Pinczovianorum: *Vox*, inquit, *Mediator primo capitur pro humanitate Christi exequente officium mediatoris: secundo vero capitur pro persona ipsius Christi, qui est Deus et homo*.

His accedit, quod Fridericus Staphylus in lib. de success. et concord. discipul. Luther.. et Guilielmus Lindanus in 2. dial. Dubitantii, affirmant, Stancarianos docere, Christum esse justificatorem solum secundum humanitatem, quia videlicet existimant, nos formaliter justificari per Christi justitiam, seu obedientiam nobis imputatam: Christi autem obedientiam et justitiam esse opus solius humanitatis.

Denique Petrus Canisius prafat. lib. 1. de corrupt. verb. Dei scribit, Stancarianos interrogatos: cur in Christo existiment unitas duas naturas; respondere solitos, ut natura humana divina virtute sustentata pati posset omnia quae patienda erant.

Haec sententia sive Stancari sit, sive non sit, (nec enim affirmare audeo, de quo non sum omnino certus) apertissime deflectit ad Nestorianismum: Voce enim fatetur unam personam in Christo, re autem ipsa ponit duas, et evacuat plane mysterium redemptionis. Nam si sola natura humana per se existebat, et proinde suppositum erat a divino supposito distinctum: agere enim suppositorum est; duo igitur in Christo supposita erant, quae est ipsissima haeresis Nestorii.

Praeterea, repugnat haec sententia Scripturae et Patribus. Nam opus mediatoris praecipuum fuit passio Christi: haec autem ipsi Deo et Domino tribuitur in Scripturis; atque ideo necesse est illi convenire, saltem ratione suppositi. An non enim, Act. 20. dicitur Deus, sanguine suo Ecclesiam acquisivisse? Et 1. Corin. 2. nonne dicitur Dominus gloriae crucifixus? Et ad Philipp. 2. nonne dicitur ille, qui in forma Dei erat aequalis Patri, humiliatus esse, et obediens factus usque ad mortem, mortem autem crucis?

Praeterea, Patres, Ambrosius, Chrysostomus, Theodoretus, Theophylactus, Oecumenius, et alii in 2. cap. 1. ad Timoth. Item Hilarius lib. 9. de Trin. non procul ab initio. Epiphanius in Ancor., ante med. Cyrillus lib. 12. thes. cap. 10. et lib. 1. de Trin. ante med. Augustinus lib. 9. Civit. Dei, cap. 17. et Fulgentius lib. de Fid. ad Pet. cap. 2. dicunt, Christum ideo vocari a Paulo unicum mediatorem, quia ille solus est vere medius inter Deum et hominem, cum utriusque naturam habeat. Ubi Patres volunt ostendere, non potuisse Christum esse efficacem mediatorem, nisi esset divina persona, quae officium mediatoris exerceret: non autem poterat esse divina persona, nisi haberet divinam naturam; propterea illi dicunt, unicum et verum mediatorem Deum et hominem esse debuisse.

Praeter haec loca sunt alia quaedam clarissima. Basilius in illud psal. 48. *Frater non redimit, re-*

dimet homo. Si homo, inquit, *nos redimere non potest, qui nos redemit, non est homo. Ne igitur propterea quod in similitudine carnis peccati ad nos accessit, hominem solum putes Dominum nostrum etc.* Nazianzenus Orat. 2. de Pasch. circa fin.: *Indigebamus*, inquit, *ut Deus carnem assumeret, et mortem subiret, ut viveremus.*

Cyrillus lib. de rec. Fid., ad Regin.: *Ex confesso*, inquit, *salutaris est mors Christi, sed si non esset Deus, quomodo ipse et solus sufficeret ad hoc ut esset pretium? Sed sufficit solus pro omnibus mortuus, quia super omnes est.*

Augustinus hom. de ovibus cap. 12. *Non mediator homo*, inquit, *praeter deitatem, non mediator Deus, praeter humanitatem. Ecce mediator. Divinitas sine humanitate non est mediatrix, sed inter divinitatem solam, et humanitatem solam, mediatrix est humana divinitas, et divina humanitas Christi.* Ubi Augustinus improprie quidem loquitur, dum utitur nomine abstracto pro concreto: tamen exprimit apertissime quod volumus, nimirum, non esse purum hominem illum, qui officium mediatoris exercuit. Et in Enchir., cap. 108. *Nam neque*, inquit, *per ipsum liberaremur unum mediatorem Dei et hominum, hominem Christum Jesum, nisi esset et Deus.* Leo serm. 1. de Natali Domini: *Nisi esset*, inquit, *verus Deus, non afferret remedium, nisi esset verus homo, non praeberet exemplum.*

Accedit ultimo, quod si humana persona pro nobis satisfecit, non ex rigore justitiae satisfecit, ac propterea non fuit necessaria incarnatio. Nec rationes Stancari probant aliquid contra nos, sed solum contra Calvinistas. Praecipua ejus ratio est, quia in epistola Agathonis, quae lecta est in 6. Synodo, act. 4. negatur opus personale, et asseritur opus naturale in Christo, idest, tribuuntur opera Christi naturis, non personae. Sed facilis est solutio. Nam non vult Agatho negare, opera Christi esse opera personae, et unius atque ejusdem personae, sed vult dicere, non esse in Christo unum tantum opus, juxta unam personam operantis, sed esse duo opera juxta duas naturas, per quas persona una operatur: opera enim multiplicantur ad multiplicationem principii formalis. Sicut etiam in Trinitate tres sunt qui operantur; et tamen unum est eorum opus, quia unum est principium formale, videlicet, una natura.

CAPUT III.

Refutantur ex Scripturis errores Calvinistarum et Lutheranorum de Mediatore.

Alius error priori contrarius est eorum, qui contendunt, Christum exercere officium mediatoris secundum utramque naturam, divinam et humanam. Ita docet aperte Calvinus in epist. duab. ad Polon. Idem etiam Ministri Tigurini, Henricus Bullingerus, Petrus Martyr, et alii in epist. item duab. ad Polon. Idem ex professo docet Josias Simlerus in lib. cont. Stancar., ubi defendit epistolas Tigurinorum a Stancaro oppugnatas. Idem etiam sentit Martinus Kemnitius: nam in lib. de duab. nat. refert inter absurdas sententias, quod Christus sit mediator secundum humanam naturam tantum. Idem habet Melanchthon in loc. cap. de Fil., ubi dicit, Deitatem Filii obedivisse Patri. Idem habet liber Concordiae pag. 556. et 645. et 736.

Ac ne forte isti existimentur velle, Christum esse mediatorem secundum utramque naturam ratione suppositi, non ratione formalis principii: observandum est, ex duobus aperte colligi posse, quae sit eorum sententia.

Primo, ex eo quod fatentur, se dissentire in hac re a Magistro et a Scholasticis: Magister autem et Scholastici disertis verbis docent, Christum esse mediatorem secundum naturam humanam, non secundum divinam, licet ipse mediator sit, et esse debeat, Deus et homo.

Secundo, colligitur ex eo, quod distinguunt opera Mediatoris, et quaedam esse volunt humanitatis quoad rem, divinitatis quoad efficaciam, ut pati et mori: quaedam solius divinitatis esse volunt, ut illuminare mentes, remittere peccata etc. imo etiam sacrificium offerre, divinae naturae tribuunt; victimam vero esse naturae humanae. Testatur enim Stancarus in lib. de Trin. et Mediat., Stanislaum Sarnicium, quem fidelem Christi servum appellat Calvinus in epist. ad Polon., in publico colloquio ita scribi jussisse: *Est pontifex et sacerdos divina natura, sacrificium vero humana.* Qui error aperte introducit partim Arianismum, partim Eutychianismum.

Probandum est igitur, solum secundum naturam humanam Christum fuisse mediatorem, si sermo sit (ut diximus) de principio formali, non de ipso supposito. Ac primum ex Scripturis habemus locum illum b. Pauli 1. Tim. 2. *Unus Deus, unus et mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus.* Cur, quaeso, addidit *Homo*, nisi ad exprimendum naturam secundum quam Christus est mediator? Notavit hoc Augustinus lib. 1. de pec. orig. cap. 28. et Serm. 11. de verbis Apostoli.

Praeterea hic distinguit Apostolus mediatorem a Deo: *Unus*, inquit, *Deus, unus et mediator Dei et hominum*; ergo Christus non est mediator secundum naturam divinam, sed tantum secundum humanam, secundum quam Christus a Deo distinguitur.

Sed respondent adversarii: hic fieri distinctionem ratione personae: nam per unum Deum intelligitur Pater, a quo distinguitur Filius personaliter; alioqui, inquiunt, sequeretur Quaternitas, si a tota Trinitate distingueretur mediator. Unde Calvinus in 2. epist. ad Polon., ridet has expositiones: *Unus Deus*, idest, *Trinitas*; Et, *Credetis in Deum*, idest, *in Trinitatem*. At profecto hoc ipso Calvinus et Calvinistae vehementer confirmant Arianismum: id enim Ariani cupiunt, ut ubicumque legitur *Unus, Deus*, aut simpliciter *Deus*, intelligatur Pater, non Trinitas.

Praeterea Chrysostomus, Oecumenius, Theophylactus in hunc locum, notant, per illud *Unus*, non excludi Filium, sed Deos gentium; ergo per unum Deum, non Patrem, sed Trinitatem intellexerunt. Item Augustinus Ennarrat. 1. in psal. 29. explicans haec ipsa verba dicit, Unum Deum significare

Trinitatem,et Christum esse mediatorem inter Trinitatem, et homines peccatores; sic enim loquitur: *Quid est*, inquit, *mediatorem esse inter Deum et homines? Non inter Patrem et homines, sed inter Deum et homines. Quid est Deus? Pater, et Filius et Spiritus sanctus. Qui sunt homines? peccatores, impii, mortales. Inter illam Trinitatem, et hominum infirmitatem et iniquitatem, Mediator factus est homo, non iniquus, sed tamen infirmus.* Idem repetit in Comment. cap. 3. epist. ad Galat. Et idem docent Augustinum sequuti, Beda et Anselmus in Comment. 2. cap. epist. 1. ad Timoth.

Et ratio etiam ipsa id manifeste testatur. Nam non solus Pater erat nobis ob nostra peccata infensus, et proinde a mediatore placandus, sed etiam Filius et Spiritus sanctus; tota igitur Trinitas a Mediatore hominibus reconcilianda erat. Quare cum Paulus dicit: *Unus Deus, unus et mediator Dei et hominum*; per unum Deum Trinitatem totam significet necesse est. Unde Calvinus, dum rejicit istam expositionem, Augustinum, Bedam, Anselmum et graecos omnes Patres, et ipsam rationem rejicit; nec propterea sequitur Quaternitas, nam idem Christus propter duas naturas, et numeratur inter personas Trinitatis, cui debetur satisfactio, et simul ipse est qui satisfacit. Ipse enim ut homo est, mediator est ad seipsum ut Deus est.

CAPUT IV.

Refellitur idem error ex Patribus.

Accedant nunc testimonia Patrum. Ac primum Cyrillus in Apol. pro 12. cap. cont. Orient., proponit hanc objectionem contra 10. cap.: *Si Deus Verbum est sacerdos, cui vel quali Deo suum ministerium offert?* Deinde respondet hoc modo: *Quando factus est homo, vocatus est pontifex, non quod majori Deo offerret sacrificium, sed sibi ipsi et Patri.* Et infra: *Audiens quod dictus est sacerdos propter humanitatem, erubescisne? Deinde quomodo non admiratus es, quod non secundum sacerdotum morem alteri fecerit sacrificii modum, sed sibi ipsi potius et Patri, ut dixit?*

Hic Cyrillus non solum aperte dicit, Christum esse pontificem propter humanitatem, sed etiam cogit nos intelligere negativam, idest, non propter divinitatem, cum dicit, eum sacrificium sibi ipsi obtulisse et Patri. Non enim potest unus et idem, ut idem, sacrificium offerre et accipere: sed sacrificium accepit ut Deus; ergo non offert ut Deus; offert igitur tantum ut homo. Idem lib. 11. in Jo. cap. 7. *In quantum*, inquit, *Filius et Deus est, una cum Patre nobis bona largitur: in quantum vero mediator est et pontifex, nostras preces ad Patrem adducit.*

Chrysostomus in cap. 9. ad Hebr. explicans illud *Ideo novi Testamenti mediator est* etc. *Quid est*, inquit, *mediator? Mediator non est dominus rei, cujus est mediator, sed alia quidem res*: at quis dicat, Christum ut Deum non esse Dominum? ergo Chrysostomus solum secundum formam servi vult, Christum esse mediatorem.

Ridicula est autem glossa Josiae Simleri; dicit enim, deitatem Christi nudam esse dominam, tamen ratione exinanitionis non esse dominam. At exinanitio non convenit divinae naturae, sed personae Filii, qui dicitur exinanitus, quia formam servi accepit, non amissa tamen forma Dei. Dicere autem, deitatem filii non esse dominam, est dicere, non esse veram deitatem, sed naturam creatam, ut Ariani volunt.

Augustinus lib. 10. Confess. cap. 43. *In quantum homo*, inquit, *in tantum mediator, in quantum autem Verbum, non medius, quia aequalis Deo, et Deus apud Deum, et simul cum Spiritu sancto unus Deus.* Item ad Paulinum epist. 59. *Per Mediatorem*, inquit, *non Deum, quod semper Verbum erat, sed hominem Christum Jesum.* Et lib. 1. Trin. cap. 7. *Christus*, inquit, *in forma Dei aequalis Patri, in forma servi mediator Dei et hominum.* Lib. 1. de cons. Evang. cap. 3. *Secundum hominem*, inquit, *Christus et rex et sacerdos effectus est, ut esset ad interpellandum pro nobis mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus.* Lib. 10. de Civit. Dei cap. 20. *Unde verus ille mediator, in quantum formam servi accipiens, mediator effectus est Dei et hominum: cum in forma Dei sacrificium cum Patre sumat, cum quo et unus Deus est, tamen in forma servi sacrificium maluit esse.* Lib. 16. cont. Faust. cap. 15. *Dissimilis homini Christus, quia Deus, similis homini, quia homo mediator Dei et hominum.* Lib. 2. de pec. orig. cap. 28. *Non per hoc mediator est, quod aequalis Patri, per hoc enim quantum Pater, tantum et ipse a nobis distat. Et quomodo erit medietas, ubi eadem distantia est? Ideo Apostolus non ait, Christus Jesus, sed homo Christus Jesus. Per hoc ergo mediator, per quod homo: inferior Patre, per quod nobis propinquior: superior nobis, per quod Patri propinquior. Quod apertius ita dicitur, inferior Patre, quia in forma servi, superior nobis, quia sine labe peccati.* Item in psal. 29. *Inter Trinitatem et hominum infirmitatem et iniquitatem, factus est mediator homo, non iniquus, sed tamen infirmus.*

Denique (ut ex omnibus decem tomis Augustini testimonia habeamus) tract. 82. in Jo. *Mediator*, inquit, *Dei et hominum, non in quantum Deus, sed in quantum homo est Jesus Christus.* Et Serm. 11. de verb. Apost.: *Unus Deus, unus et mediator Dei et hominum. Non ait*, inquit, *Christus Jesus, ne tu putares secundum Verbum dictum, sed addidit, homo mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus.* Fulgentius lib. de Incarnat. et grat. Chr. cap. 13. *Hic in humana natura mediator Dei et hominum factus est.*

CAPUT V.

Refellitur idem error rationibus.

Accedant ultimo efficacissimae rationes. Prima ratio, ex definitione, et conditionibus mediatoris. Mediator debet esse medius, idest, distans ab utraque parte dissidente aliquo modo: nam si omnino

sit idem cum una parte, non potest cogitari, immo nec fingi, quo pacto sit mediator. Porro haec definitio convenit Christo ut homo justus est, non autem ut Deus est; nam ut homo distat a Deo; ut justus convenit cum Deo: et contra, ut homo convenit cum caeteris hominibus, ut justus distat ab omnibus hominibus. Omnes enim nascuntur natura filii irae: at Christus ut Deus non distat a Deo ullo modo; igitur non ut Deus, sed ut homo justus, mediator est inter Deum et homines peccatores. Et hoc est quod ait Augustinus, inter Trinitatem, et hominum infirmitatem et iniquitatem, mediator est homo, non iniquus, sed infirmus in psal. 29.

Secunda ratio. Si Christus est mediator secundum utramque naturam, vel secundum utramque conjunctim sumptas, vel secundum utramque seorsim acceptas: non secundum utramque simul; Christus enim secundum utramque naturam simul sumptam, distat quidem a caeteris hominibus, et etiam a Deo Patre et Spiritu sancto, at non distat Deo Filio, nec persona, nec natura; et tamen etiam ab illo distare debet, cum et ipse sit pars offensa, ad cujus placationem mediatore opus sit.

Nec valet responsio Josiae qui dicit: Christum ut Deum esse mediatorem sui ipsius. Nam est quidem Christus ut homo mediator sui ipsius ut Deus est: at ipsum unum et eumdem ut Deus est, mediatorem esse sui ipsius ut Deus est, involuit apertissimam contradictionem; sequitur enim inde, Christum a seipso distare, et non distare, eadem ratione et modo consideratum; non igitur Christus secundum utramque naturam simul sumptam esse potest mediator. Quod autem non sit Christus mediator secundum utramque naturam seorsim, patet, quia non secundum divinam seorsim acceptam, cum illa sit pars offensa, et secundum illam nihil distet Christus a Deo; restat ergo, ut solum secundum humanam sit mediator.

Tertia ratio. Si Christus esset aliquo modo mediator secundum naturam divinam, omnes tres personae essent mediatores: nam cum natura divina sit communis tribus, quidquid secundum illam convenit uni personae, id convenit omnibus tribus; unde est illa maxima sanctorum Patrum: *Opera Trinitatis esse indivisa*. Porro absurdum esse, ut omnes tres personae dicantur esse mediatores, non videtur egere probatione: nam si tota Trinitas sit mediator, cujus, quaeso, erit mediator? Num est aliquis Deus supra Trinitatem, apud quem ipsa Trinitas mediatori fungatur officio?

Respondet Josias: opera Trinitatis sic esse indivisa, ut tamen aliis saepe tribuantur, tamquam propria. Et ponit exempla duo. Unum in internis actibus, nam solus Pater gignit, solus Filius gignitur, licet opera Trinitatis sint indivisa. Alterum in externis, nam in baptismo Christi Matth. 3. Pater solus dixit, *Hic est Filius meus dilectus*: et solus Spiritus in forma columbae apparuit. Et simile legitur Matth. 17. de voce et nube in transfiguratione, et confirmat testimoniis Augustini Serm. 11. de verb. Dom. et Leonis Serm. de Transfig. Serm. 2. et 3. de Pentec.

At haec nimis frigida sunt. Nam generare et generari in divinis non sunt actiones essentiales, quae sunt communes tribus personis, sed dicuntur actus notionales, qui nihil proprii in personis ponunt, praeter relationem. Nam generare est intelligere divinum cum relatione producentis notitiam; et quidem ipsum intelligere commune est tribus, sola relatio est propria gignentis: at actiones mediatoris sunt actiones ad extra; et ideo si conveniunt Christo ut Deus est, convenient omnibus aliis personis, quae sunt idem Deus cum Christo.

Nec etiam secundum exemplum valet. Nam in baptismo Christi illa vox quae audita est, a tota Trinitate formata est, sed ad solum Patrem significandum. Quemadmodum et columba a tota Trinitate formata est, sed ad solum Spiritum sanctum repraesentandum. Itaque actio vera et realis qua res illae factae sunt, communis erat: sola autem repraesentatio propria unius. Et hoc docent allegati Patres, et clarius idem Augustinus lib. 2. de Trin. cap. 10. *Patris*, inquit, *persona ostenditur, et in ea voce, ubi super baptizatum columba descendit, non quia fieri potuit vox sine opere Filii et Spiritus sancti, Trinitas quippe inseparabiliter operatur: sed quia ea vox facta est, quae solius personam Patri ostenderet.* Cum ergo non disputemus, quid significent opera mediatoris, sed a quo fiant; concedere debet Josias, actiones mediatoris communes esse toti Trinitati. Itaque licebit dicere, Pater interpellat pro nobis, fudit sanguinem pro nobis, et alia id genus, quae ad haeresim Patripassionorum manifeste pertinent.

Quarta ratio. Officium mediatoris proprium est sacrificare, et sacrificando satisfacere, ut constat ex cap. 7. 8. et 9. ad Hebr. et ex confessione adversariorum: at sacrificare, non potest Christo convenire secundum divinitatem, sed solum secundum humanitatem; siquidem facere divinitatem Filii sacerdotem est apertissimus Arianismus: nam omnis sacerdos est minor eo, cujus est sacerdos: officium enim ejus est ministrare. Quare Ambrosius lib. 3. de Fid. cap. 5. *Idem*, inquit, *sacerdos, idem et hostia: et sacerdotium tamen et sacrificium humanae conditionis officium est.* Et infra: *Nemo igitur ubi ordinem cernit humanae conditionis, ibi jus divinitatis asserat.*

Hieronymus in psal. 109. in illud: *Juravit Dominus etc. Tu es sacerdos in aeternum*: *Non ei juravit*, inquit, *qui ante Luciferum genitus est, sed ei qui post Luciferum natus ex Virgine est.* Fulgentius de Fid. ad Pet. cap. 2. *Solus*, inquit, *sacerdos, sacrificium et templum, et haec omnia Deus secundum formam servi.* Augustinus lib. 1. de cons. Evang. cap. 3. *Secundum hominem*, inquit, *Christus rex et pontifex effectus est.* Denique in Serm. Arian. prop. 33. apud Augustinum tom.6. habetur, quod Filius sit minister et sacerdos Patris sui; non ergo Christus ut Deus sacrificavit, nisi ex sententia Ariannorum.

Idem dici potest de aliis officiis mediatoris Christi, ut quod interpellat pro nobis, Rom. 8. quod advocatus noster est, 1. Jo. 2. quod dedit semetipsum redemptionem pro nobis, 1. Tim. 2. Haec enim omnia arguunt naturam inferiorem; non igitur potest Christus ut Deus esse mediator, nisi ut Deus sit minor Patre, et Patri serviat ut minister.

Quinta ratio est. Si operatio propria mediatoris convenit Christo ratione utriusque naturae; sequitur confusio operationum, et consequenter naturarum in Christo, quae est haeresis Monothelitarum et Eutychianorum damnata in 6. Synodo, act. 17. Nam cum in 6. Synodo rejicitur una operatio in Christo, non rejicitur una operatio respectu Dei tanquam principalis agentis, et hominis ut instrumenti: nam certum est, in Christo multa ejusmodi opera inveniri; talia enim erant omnia miracula, quae fiebant a Deo Verbo per carnem, ut instrumentum: sed rejicitur una operatio respectu Dei et hominis, tanquam propriae et principalis caussae;illa enim dicitur caussa propria et principalis. quae agit ex virtute sua, quam habet ex propria sua forma et essentia.

Ac, ut exemplis rem illustremus, quando Christus curabat febres, imponendo aegrotis manus; impositio manuum erat operatio propria et principalis humanitatis, quia ex propria sua forma id habebat: at expulsio febris erat propria et principalis operatio Deitatis, quia non habebat hoc ex sua forma manus Christi, sed tantum ut applicabatur a Deo ad illud opus. Dicere autem, imponere manus fuisse propriam operationem Deitatis, vel expellere febrim fuisse propriam humanitatis; et proinde unam tantum fuisse operationem, imponere manus, et pellere febrim, est confundere operationes et naturas, et haec est haeresis in eo Concilio damnata.

Jam ergo sacrificare, quod est officium mediatoris, proprium est Christi ut homo est: nam convenit ei secundum humanam formam, ut patet, quia convenit etiam puris hominibus; ergo si hoc idem convenit Christo ut Deus est,eadem erit operatio utriusque naturae ut caussae propriae et principalis: nisi velint, Deitatem esse instrumentum humanitatis, quo nihil absurdius cogitari potest.Quare introducitur hac sententia haeresis Eutychianorum et Monothelitarum, jamdudum magno labore damnata, ac fere extincta.

Respondet Josia: non esse omnino eamdem actionem Deitatis et humanitatis sacrificare, licet sit unum opus; nam substantia operis est propria humanitatis, sed efficacia et dignitas illius operis est propria Deitatis.

Contra. Si ita esset, non posset Deitas appellari sacerdos et pontifex, ut tamen Sarnicius appellavit : nec posset denominari sacrificans, sicut non dicitur Deus dormire vel ambulare, eo quod det nobis efficaciam ad dormiendum, aut ad ambulandum. Praeterea, efficacia et dignitas sacrificii Christi non est aliqua actio physica,aut aliquis influxus aut efficientia realis deitatis in illud opus : tunc enim illa efficacia, et proinde sacrificium non magis esset Filii, quam Patris et Spiritus sancti, cum omnis operatio sit communis, quae per essentiam divinam illis convenit.

Unde igitur, inquies, habet sacrificium Christi infinitam efficaciam et dignitatem? Habet ex eo, quod est sacrificium personae divinae, licet in natura humana peractum. Quemadmodum etiam idem opus factum a rege et a privato homine differunt valde quoad pretium,ratione dignitatis operantium: et tamen regia majestas nihil physici et realis influit in illud opus.Non ergo potest ulla ratione concedi, sacrificare esse actionem utriusque naturae, nisi quis velit in haeresim Monothelitarum jamdudum damnatam et explosam incidere.

CAPUT VI.

Solvuntur argumenta adversariorum deprompta ex Scripturis.

Sed objiciunt primo verba illa Domini, Jo.8. *Ego pono animam meam.* Hoc,inquit Calvinus in epist. ad Polon.,Mediator dicit,nec tamen dicit ut homo, sed ut Deus: nemo enim habet arbitrium vitae et mortis nisi Deus.

Respondeo : ponere animam non esse Dei, sed hominis, quamvis potestas ponendi illam et recipiendi ad libitum sit a Deo data ipsi homini : nam ponere animam quid aliud est, quam mori ? et resumere animam quid est, nisi resurgere ? mori autem et resurgere certe hominis est, non Dei. Et sic exponunt haec verba sancti Patres.

Augustinus tract. 47. accepit animam pro ipsa substantia animae; et quaerit: cujus sit ponere animam, an Verbi, an carnis, an ipsius animae. Et respondet, non esse Verbi, quia Verbum nunquam dimisit animam ; nec esse animae, quia anima a seipsa separari nequit ; sed esse carnis, quae animam aliquando deseruit, aliquando recepit : *Caro*, inquit, *ponit animam suam, et caro iterum sumit eam, non tamen sua potestate caro, sed potestate inhabitantis carnem.* Et lib. 3. nunc. 2. cont. Maxim. cap. 14. *Quid*, inquit, *quod etiam illud commemorandum putasti, quod manifestissime ut homo loquitur, potestatem habeo ponendi animam meam etc.* Chrysostomus etiam aliquoties repetit in hunc locum, haec dici a Christo secundum humanitatem. Viderit ergo Calvinus quos auctores sequatur, dum ponere animam suam, et iterum sumere eam divinitati attribuit.

Sed rursum proferunt illud 2. Cor.5. *Omnia autem ex Deo, qui nos reconciliavit sibi per Christum.* Et infra : *Deus erat in Christo, mundum reconcilians sibi.* Et infra: *Pro Christo ergo legatione fungimur,tanquam Deo exhortante per nos, obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo.* Et illud Coloss. 1. *Pacificans per sanguinem crucis ejus, sive quae in terris, sive quae in coelis sunt:* at reconciliare, exhortari, pacificare, actiones mediatoris sunt ; igitur Christus ut Deus mediator fuit.

Respondeo primum : reconciliare, exhortari et pacificare, non semper esse mediatoris; mediatoris enim est reconciliare unum alteri: at si quis per seipsum reconciliet sibi inimicum, is non dicitur mediator. Itaque omnis mediator reconciliat, sed non omnis qui reconciliat continuo est mediator. Addo praeterea: aliud esse reconciliare per mediatorem, aliud vero esse mediatorem. Potest enim altera ex partibus diffidentibus procurare mediatorem, et per eum reconciliationem, non tamen ipsa pars erit mediator. Ita ergo Deus reconciliavit nos sibi, sed per mediatorem, ad nos misit.

Postremo adferunt illud Hebr. 4. *Habentes pontificem, qui penetravit coelos.* Item illud Hebr. 7. *Sine patre, sine matre, sine genealogia.* Nam penetrare coelos, non potest homini puro convenire, nec est ullus sacerdos sine patre et sine matre, nisi Christus Deus et homo: is enim, ut Deus, caret matre, ut homo, caret patre; igitur Christus sacerdos, ac proinde mediator est secundum utramque naturam. Quocirca Athanasius in lib. de hum. Verb. et Cyrillus in epist. ad Nestor. cap. 10. Verbum ipsum fatentur sacerdotem esse.

Respondeo: haec omnia recte probant, personam pontificis nostri esse divinam, id quod nos libentissime confitemur: vere enim Jesus pontifex summus, qui penetravit coelos, quique sine patre, et sine matre est, et simul patrem habet et matrem. Deus est, sed non qua Deus est penetravit coelos: nec qua homo est caret matre, aut patrem habet; ac denique non qua Deus est, pontifex est: nam virtus quidem, qua Christus penetravit coelos, a Deo erat; tamen ipsum penetrare coelos, cum sit loco moveri, non potest Christo secundum formam Dei, quae immutabilis est, sed solum secundum formam hominis convenire.

Pari ratione Christus Deus caret patre, sed ut homo: caret matre, sed ut Deus; idem vero patrem habet, quia est Deus de Deo, et matrem habet, quia filius hominis est. Denique Verbum Deus, ut Athanasius et Cyrillus recte docent, sacerdos est, sed secundum formam hominis, ut idem Cyrillus in Apologia sua testatur.

CAPUT VII.

Explicantur testimonia Patrum, quae adversarii proferunt.

Secundo loco proferunt testimonia Patrum. Ac primum objiciunt Dionysium Areopagitem, qui in epist. 4. ad Cajum dicit, Christum administrasse θεανδρικὴν ἐνέργειαν, idest, operationem Dei virilem. Et idem habetur in cap. 2. de div. nom.

Respondeo: hanc sententiam Dionysii tribus modis intelligi posse.

Ac primo, si quis intelligat per Dei virilem operationem unam operationem propriam utriusque naturae, ut videntur velle nostri adversarii, manifeste errat: nam in Synodo 6. act. 8. Macharius haereticus Monothelita hanc ipsam sententiam ex Dionysio afferebat in hunc sensum, ad suam haeresim stabiliendam.

Potest tamen secundo vocari Dei virilis operatio aliquod opus Christi, in quo concurrant deitatis et humanitatis actiones, sed distinctae, et duae revera. Quae sententia est vera, et ab auctore intenta. Et hoc modo exponitur a Sophronio in illa insigni Oratione, quae legitur in 6. Synodo act. 11, ubi distinguit tria genera operum Christi; quaedam pure divina, ut creare et conservare omnes creaturas: quaedam pure humana, ut comedere, bibere: quaedam partim divina partim humana, ut ambulare super aquas. Nam ambulare hominis erat: dare autem aquis soliditatem erat Dei. Et haec dicuntur θεανδρικὰ, hoc est, *divine humana opera*, qualia erant omnia miracula, non tamen omnia opera Christi. Porro talia non sont opera mediatoris ut mediator est, nimirum sacrificare et orare: haec enim omnia humana sunt.

Potest etiam afferri tertia intelligentia hujus theandricae operationis ex Damasceno lib. 3. cap. 19. qui docet, omnem Christi actionem posse vocari theandricam ratione suppositi operantis: semper enim Deus homo operabatur, non nudus Deus, aut nudus homo. Quomodo etiam videtur exponere Damascenus id, quod ait s. Leo epist. 10. utraque natura operatur cum alterius communione, quod proprium est: id enim vult esse cum communione alterius, ac si dictum esset, manente unione cum altera in eodem supposito; et secundum hanc intelligentiam auctoritas Dionysii non est ad rem.

Secundo objiciunt Irenaeum, qui lib. 3. cap. 20. *Oportuerat*, inquit, *mediatorem Dei et hominum per suam ad utrosque domesticitatem et ad amicitiam et concordiam utrosque reducere, et facere, ut Deus assumeret hominem, et homo se redderet Deo.* Item proferunt similia verba ex Epiphanio in Ancor. ante med., Chrysostomo, Ambrosio, Theodoreto et Theophylacto in cap. 2. prioris ad Timoth. qui dicunt, mediatorem Dei et hominum debuisse utramque naturam in se habere, ut Deum et homines in amicitiam redigeret.

Respondeo: hi omnes loquuntur de mediatione substantiali, quae facta est in ipso Christo per Incarnationem, et necessaria fuit ad mediationem per operationem: nisi enim esset Christus Deus homo, non esset suppositum divinum in natura humana operans, et proinde non essent opera mediatoris infiniti pretii. Itaque formaliter Christus est mediator, quantum ad mediationem operationis, per solam humanitatem: tamen ut esset mediator, et posset totum mundum redimere ex rigore justitiae, debuit praeter formam humanitatis habere divinum suppositum; non autem poterat habere divinum suppositum in natura humana, nisi in illo esset mediatio substantialis duarum naturarum.

Tertio objiciunt Augustinum Enchir. cap. 108. *Nam*, inquit, *neque per ipsum liberaremur unum mediatorem Dei et hominum, nisi esset et Deus.* Item lib. 1. de cons. Evang. cap. 35. *Ideo Christus mediator Dei et hominum dictus est inter Deum immortalem et hominem mortalem, Deus et homo reconcilians hominem Deo, manens id quod erat, factus quod non erat.* Item hom. de ovib. cap. 12. *Non mediator homo praeter divinitatem.* Item. *Divina humanitas, et humana divinitas mediatrix est.* Item lib. 9. de Civ. Dei cap. 15. *Quaerendus est medius, qui non solum homo, verum etiam Deus sit.*

Respondeo: loquitur Augustinus de persona, quae operi dare debebat dignitatem; id quod patet, tum ex locis a nobis allegatis, tum ex lib. 9. de Civit. Dei cap. 15. ab adversariis citato. Nam postquam dixerat Augustinus, mediatorem esse debuisse Deum et hominem, subjungit: *Nec tamen ob hoc mediator est, quia Verbum; maxime quippe immortale, et maxime beatum Verbum longe est*

a mortalibus miseris, sed mediator per quod homo.

CAPUT VIII.

Solvuntur argumenta ex ratione petita.

Ultimo objiciunt rationes. Renovare corda, et dare Spiritum sanctum, sunt opera mediatoris, docet enim Augustinus in Enchir. cap. 33. per Mediatorem nos recipere Spiritum sanctum: et tamen certum est, dare Spiritum sanctum, et renovare corda, esse solius Dei. Item, docere est opus mediatoris, et tamen Augustinus in lib. de Magist. affirmat, solum Deum esse verum magistrum, qui docet hominem scientiam; Christus ergo ut Deus mediator est.

Respondeo: dare Spiritum sanctum meritorie est proprium mediatoris, sed hic modus dandi Spiritum non est Dei formaliter, sed hominis: dare autem Spiritum sanctum, et renovare corda efficienter, et ut auctorem doni, non est mediatoris, sed ejus, apud quem mediator intercedit, idest, Dei Patris, et Filii et Spiritus sancti. Et patet, quia cum donum Spiritus sancti, et omnis illuminatio detur a tota Trinitate; si ejusmodi donatio esse mediatoris, tota Trinitas esset mediator.

Pari ratione: docere principaliter est Dei, idest, Trinitatis; docere per modum instrumenti, est hominis; Christus igitur ut Deus, doctor ac magister est verus ac principalis; idem Christus ut homo mediator Dei et hominum, doctor fuit ut instrumentum divinitatis, sed instrumentum conjunctum et singulare, non separatum et commune, qualia instrumenta fuerunt apostoli et prophetae.

Secunda ratio est Calvini, in epistol. ad Polon. Christus fuit caput angelorum et hominum, etiam ante lapsum Adae, integro adhuc statu rerum, Coloss. 1. *Primogenitus omnis creatura*: igitur fuit etiam mediator Christus ante lapsum primi hominis: atqui tunc Christus nondum erat homo; ergo ut Deus erat hominum et angelorum caput et mediator.

Adde etiam, quod Chrisostomus, Augustinus et Hieronymus in Comment. cap. 3. epist. ad Galat. exponentes illud, *Lex ordinata per angelos in manu mediatoris*, volunt, per Christum mediatorem datam esse legem, et de hoc loqui Paulum eo loco. Immo etiam Hieronymus ulterius progreditur, ac dicit, per hunc mediatorem non solum legem esse datam, sed etiam mundum esse creatum. Constat autem Christum non fuisse hominem, quando lex data est Hebraeis, et multo minus, quando mundus creatus est; quare necessario sequitur, ut secundum formam Dei mediator fuerit.

Respondeo: Christum ut Deum fuisse etiam ante lapsum angelorum et hominum, caput eorum, sed non ipsum solum, verum etiam Patrem et Spiritum sanctum. Mediatorem autem angelorum fuisse Christum, aut etiam hominum ante peccatum, falsum est; alioqui etiam Patrem et sanctum Spiritum faceremus mediatores. Nam in primis Scriptura facit quidem Christum caput omnium angelorum et hominum Ephes. 1. et Coloss. 1. at mediatorem angelorum nusquam facit: Paulus enim 1. Tim. 2. dum de mediatore loquitur, disertis verbis affirmat: Christum mediatorem esse Dei et hominum.

Augustinus autem in Enchir. cap. 108. addit, quod si homo non peccasset, Christo mediatore non eguisset. Et in cap. 3. ad Galat. dicit, Christum non esse mediatorem Dei et angelorum, sed Dei et hominum tantum, eo quod angeli qui peccaverunt, nunquam reconciliandi sunt: qui autem non peccaverunt, mediatore non egeant.

Itaque quod Calvinus dicit de mediatore Christo ante peccatum Adae, est expresse contra Augustinum, et videtur esse manifestus Arianismus. Neque enim Calvinus ideo Christum ante Incarnationem facit mediatorem, quod ob Incarnationem et merita ejus praevisa, existimet datam fuisse angelis, et primo homini gratiam, quod nonnulli ex Catholicis sensisse videntur, de quorum sententia modo non disputo: sed quod arbitretur, ipsum Verbum aeternum qua Deus erat, ante Incarnationem, inter Patrem et angelos, atque etiam homines in statu innocentiae constitutos; mediatoris officio functum, quod sine suspicione Arianismi non dicitur. Nam mediator qua mediator est, cum debeat sacrificare, supplicare, intercedere, necessario minor est Deo cui sacrificat, cui supplicat, apud quem intercedit; si ergo Christus, cum adhuc non esset homo, mediator erat, certe cum adhuc non esset homo, Deo Patre minor erat: atqui tunc nihil erat nisi Deus; igitur ut Deus minor erat Filius Patre.

Neque ab hac haeresi abesse videtur id, quod idem Calvinus ait lib. 2. Inst. cap. 12. § 4. *Fateor*, inquit, *in primo creationis ordine, et integro naturae statu praefectum angelis et hominibus fuisse caput. Qua ratione dicitur a Paulo primogenitus omnis creaturae.* Haec ille. Qui quidem solum Filium, etiam ante Incarnationem, facit caput hominum et angelorum; illum enim facit caput, qui est primogenitus omnis creaturae, solus autem Filius est primogenitus omnis creaturae: at si solus Filius erat caput hominum et angelorum; igitur aliquid influebat Filius in angelos et homines, quod Pater non influebat; non sunt ergo indivisa opera Trinitatis, proinde nec est una natura atque essentia Trinitatis.

Deinde, quid sibi vult illud, *Filium ut Deum praefectum fuisse caput angelis et hominibus?* A quo enim, quaeso, praefectus fuit? Nonne a Patre? Igitur Patris minister, et quasi vicarius fuit Filius, etiam antequam esset homo. Et quid aliud Ariani volebant?

Nec juvat Calvinum locus Apostoli ad Coloss. 1. Nam cum dicit, Christum esse primogenitum omnis creaturae; vel loquitur de Christo secundum formam servi; vel, ut exponit Chrysostomus, loquitur quidem de Christo secundum formam Dei, sed non facit eum fratrem primogenitum creaturarum, sed significat genitum fuisse a Patre, priusquam ulla creatura efficeretur, juxta illud Prov. 8. *Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quidquam faceret a principio.* Sed de his multa diximus in primo libro.

Jam quod attinet ad Patres, qui dicunt Christum mediatorem dedisse legem Hebraeis, vel mundum creasse.

Respondeo: Patres loqui de mediatore materialiter, non formaliter; non enim dicunt, Christum fuisse mediatorem in creando mundo, aut in lege danda: sed dicunt, Christum mediatorem, idest, illam personam quae postea futura erat mediatrix, esse verum Deum, et auctorem mundi, et legis, et omnium rerum. Unde Chrysostomus expresse dicit, Christum auctorem fuisse legis, et proinde abrogare illam potuisse; ex quo sequitur, eum non ut mediatorem, sed ut auctorem primarium id fecisse: nec enim mediator est auctor, nec legem abrogare potest, qui non est auctor. Et ibidem Augustinus dicit, Christum esse quidem mediatorem, sed mediare inter totam Trinitatem et homines peccatores; ex quo iterum sequitur, eum non fuisse proprie mediatorem, quando nulli erant homines peccatores.

CAPUT IX.

Ostenditur, Christum sibi etiam aliquid meruisse.

Restat postrema quaestio; an videlicet Christus operibus ac laboribus suis, non solum nobis omnibus gratiam et gloriam acquisierit, sed etiam aliquid acquisierit sibi. Et quidem theologi doctores apud Magistrum in 3. sent. dist. 18. conveniunt inter se, atque uno consensu docent, Christum praeter ea bona, quae suis laboribus peperit nobis, meruisse etiam sibi corporis gloriam, et nominis exaltationem.

Repugnat Calvinus lib. 2. Instit. cap. 17. § 6. *Quaerere, inquit, an sibi meruerit, quod faciunt Lombardus et Scholastici, non minus stulta est curiositas, quam temeraria definitio, ubi hoc idem asserunt. Quid enim opus fuit descendere unicum Dei Filium, ut sibi acquireret quidquam novi? Et consilium suum exponens Deus, omnem dubitationem exemit. Non enim Filii utilitati consuluisse dicitur Pater in ejus meritis, sed eum tradisse in mortem, neque ei pepercisse, quia mundum diligeret. Et notandae sunt loquutiones propheticae: Puer natus est nobis. Item: Exulta filia Sion, ecce rex tuus venit tibi: Frigeret etiam alioqui confirmatio illa amoris, quam Paulus comendat, quod Christus pro inimicis mortem subierit. Inde etiam colligimus rationem sui non habuisse; idque clare affirmat, dicens: Pro illis sanctifico meipsum. Se etiam nihil acquirere testatur, qui fructum sanctitatis suae in alios transfert. Et certe hoc maxime dignum observatu, quod Christus, ut se totum addiceret in salutem nostram, quodammodo sui oblitus est.* Haec ille. Et paulo infra: *Quibus meritis*, inquit, *assequi potuit homo, ut judex esset mundi, caput angelorum, atque ut potiretur summo Dei imperio?*

Haec tamen nihil impedient veritatem. Dicimus ergo, Christum meruisse sibi illa omnia quae accepit post passionem suam. Et probatur hoc primo expressis Scripturis. Ad Philip. 2. *Humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis, propter quod et Deus exaltavit illum, et dedit illi nomen etc.* Ad Hebr. 2. *Videmus Jesum propter passionem mortis gloria et honore coronatum.*

Respondet Calvinus: his testimoniis solum significari, Christum post passionem suam habuisse gloriam, non autem unum fuisse caussam alterius; sicut cum dicitur Luc. ult. *Oportuit Christum pati, et sic intrare in gloriam suam.*

At in primis etiam iste locus potest significare caussam; est enim, ac si dictum esset: *Oportet vincere, et sic triumphare.* Deinde non sunt omnino similia ista loca: nam Philip. 2. et ad Hebr. 2. habetur particula *Propter*, quae particula caussam ubique significare solet. Deinde particula *Et* in illis verbis *Propter quod et Deus exaltavit illum*, aperte indicat caussam. Est enim sensus, *Christus obedivit Deo, et vicissim Deus honoravit illum*: sicut Matth. 16. post confessionem Petri, dicit ei Dominus: *Et ego dico tibi, quia tu es Petrus etc.* Ubi Hieronymus: *Mercedem*, inquit, *recepit vera confessio.*

Denique sic exposuerunt omnes Patres. Chrysostomus hom. 7. in epist. ad Philip. *Extremam*, inquit, *Christus praestitit obedientiam, propterea accepit et supremum honorem etc.* Ubi hortatur Chrysostomus ad obedientiam et humilitatem, quae exhortatio frigidissima esset, si illud *Propterea* non diceret caussam.

Ambrosius in cap. 2. Philip. *Quid*, inquit, *et quantum humilitas mereatur, ostendi etc.* Augustinus tract. 104. in Jo. hunc locum tractans: *Humilitas*, inquit, *claritatis est meritum, claritas humilitatis est praemium, sed hoc factum est in forma servi.* Vide etiam Cyrillum lib. 3. thes. cap. 2. Basilium lib. 4. in Eunom. Augustinum lib. 2. cont. Maxim. cap. 5. et lib. 3. cap. 2. Theophylactum, Oecumenium, Primasium, Bedam, Anselmum et alios in haec loca. Omnes enim ex his locis colligunt, Christum meruisse humilitate gloriam, non solum nobis, sed etiam sibi. Et certe longe totius est, tot veteres Patres, graecos et latinos in Scripturarum explicatione sequi, quam novellos istos doctores, qui non videntur sibi sapere, nisi omnibus contradicant. Praeterea est etiam congruentia rationis: nam melius est, caeteris paribus, aliquid ex merito habere, quam sine merito.

Si dicas: quare ergo non etiam gratiam, et scientiam, et gloriam animae habuit Christus ex merito?

Respondet b. Thomas 3. part. quaest. 19. art. 3. Christum debuisse habere omnia optimo modo: sunt autem quaedam bona tam excellentia, ut melius sit illis nunquam carere, quam ea acquirere ex merito, quia magis detrahit perfectioni alicujus carentia illorum ad tempus, quam dignitas merendi; et tamen non potest quis ea mereri, nisi aliquando illis careat. Et talia sunt gratia, gloria, scientia, et praecipue unio hypostatica, quae omnia Christus ab initio habuit. At gloria corporis, et nominis exaltatio minora sunt, quam ipsa dignitas merendi, et ideo melius fuit carere illis ad tempus, et ex merito illa acquirere, quam carere dignitate merendi.

CAPUT X.

Solvuntur argumenta Calvini.

Neque argumenta Calvini valde metuenda sunt, nam cum ait : quid opus fuit descendere unicum Filium Dei, ut sibi acquireret aliquid novi ?

Respondeo : non eguisse Dei Filium ulla re,nec descendisse ut sibi aliquid acquireret; nam qui descendit, Deus fuit, non homo,immo hoc ipsum descendere fuit hominem fieri, et seipsum exinanire. At postquam descenderat, et formam servi acceperat, aliquid sibi acquisivit in ea forma, quam assumpserat, non in ea , qua descenderat. Porro in forma servi aliquid ei defuisse ante resurrectionem, quis ambigere potest?

Dices: gloria corporis sequitur per se ex gloria animae; at accessorium non cadit sub meritum.

Respondeo inprimis:gloriam corporis non videri absolute accessoriam, nam sequitur ex gloria animae secundum Dei determinationem , et meritorum congruentiam; Deus enim voluit, ut gloria animae redundaret in corpus, quia gloria animae acquiritur per actus animae, qui in corpore exercentur ; et ideo tam gloria animae, quam gloria corporis cadit sub meritum. Deinde quid prohibet, id quo accessorium est cadere sub meritum? Etsi, enim jam debitum est ratione ejus cui accedit: tamen potest etiam cadere sub meritum,ut alio quodam titulo debeatur. Quare licet fateamur, debitam fuisse Christo gloriam corporis, etiamsi pro ea non laborasset : tamen quia quod debetur uno modo, potest deberi etiam alio modo ; ideo voluit Deus, ut gloria corporis deberetur Christo etiam jure praemii ac mercedis.

Alterum Calvini argumentum sumebatur ex locis ubi dicitur, Christus pro nobis laborasse usque ad mortem Rom. 8. *Proprio Filio non pepercit, sed pro nobis tradidit illum.* Isaiae 9.*Puer natus est nobis.* Zachar. 9. *Ecce rex tuus venit tibi.* Jo. 17. *Pro eis ego sanctifico meipsum.*

Respondeo primum: in nullo horum locorum legi,propter nos tantum Christum laborasse, proinde haec omnia nihil aliud efficere, quam nobis Christi labores profuisse, quod minime negamus. Addo deinde: in his locis nullam factam esse mentionem gloriae ipsius Christi. quasi propter nos tantum laborasset, quia nos fuimus caussa sine qua non fuisset passus; si enim Adam stetisset in ea innocentia, in qua conditus fuerat, sine dubitatione ulla Dei Filius passus non fuisset, fortasse etiam nec carnem assumpsisset, ut ipse etiam Calvinus docet lib. 2. Instit. cap. 12. § 4.

Jam vero tertium Calvini argumentum illud erat: frigeret confirmatio illa amoris, quam Paulus commendat, Rom. 5. quod Christus pro inimicis mortem subierit.

Sed respondeo : nihil impedire meritum proprium quo minus ostendatur ardor charitatis Dei erga homines. Nam inprimis Scripturae ut plurimum extollunt charitatem Dei Patris. qui nihil lucrari poterat. Jo. 3. *Sic Deus dilexit mundum ut Filium suum etc.* Rom. 8. *Proprio Filio non pepercit etc.*

Deinde etiam Christi maxima apparet charitas, si respicias divinam ejus personam, cui nihil accessit utilitatis, et hoc Paulus nobis proponit 2. Cor. 8. *Scitis,* inquit, *gratiam Domini nostri Jesu Christi, quoniam propter vos egenus factus est, cum esset dives.* Et Philip. 2. *Cum in forma Dei esset semetipsum exinanivit etc.*

Denique etiam Christi hominis apparet maxima charitas, qui poterat ipse sine passione et morte per alios actus mereri sibi gloriam corporis, et nominis exaltationem: et tamen mori voluit, et pro inimicis mori, ut copiosa esset redemptio. Quod autem Christus non sui omnino oblitus fuerit, ut Calvinus dicit, patet ex verbis illis Jo. 17. *Clarifica me Pater claritate quam habui apud te etc.* Ubi postulat a Deo gloriam resurrectionis,et nominis exaltationem, ut exponit eo loco s. Augustinus.

Argumentum postremum illud fuit: quibus meritis assequi potuit homo, ut judex esset mundi, et caput angelorum, atque ut summo Dei imperio potiretur, atque in eo resideret majestas illa, cujus millesimam partem cunctae hominum et angelorum virtutes attingere nequeunt?

Sed facilis solutio est. Non enim docemus,Christum suis meritis id assequutum, ut esset caput angelorum, et summo Dei imperio potiretur, atque in eo Dei majestas resideret: si enim id meruisset, unionem hypostaticam meruisset, quod Augustinus aperte negat lib. de praedest. Sanct. cap. 15. et nos etiam paulo ante negavimus.

Porro, ut judex esset mundi, facile Christus mereri potuit: nam Christi merita si non fuissent sufficientia ad hoc, ut ipse fieret judex mundi, multo minus fuissent sufficientia ad reconciliationem totius mundi; majus enim et difficilius fuit totius mundi peccata expiare, quam mundi judicem constitui: et tamen 1. Jo. 2. dicitur, Christi sanguis esse propitiatio pro peccatis nostris, et non pro nostris tantum, sed etiam pro totius mundi.

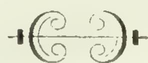
Finis secundae Controversiae generalis

LAUS DEO , VIRGINIQUE MATRI MARIAE

TERTIA CONTROVERSIA GENERALIS

DE SUMMO PONTIFICE

QUINQUE LIBRIS EXPLICATA

INDEX

LIBRORUM ET CAPITUM

LIBER PRIMUS

DE ROMANI PONTIFICIS ECCLESIASTICA HIERARCHIA

Praefatio in libros de Summo Pontifice.

LIBER SECUNDUS

De Summo Pontifice.

LIBER TERTIUS

De Summo Pontifice.

LIBER QUARTUS

De potestate spirituali Summi Pontificis.

LIBER QUINTUS

De potestate Pontificis temporali.

PRAEFATIO

IN LIBROS

DE SUMMO PONTIFICE

HABITA IN GYMNASIO ROMANO

ANNO CIϽ. IϽ. LXXVII

Antequam ad disputationem de Pontifice Maximo aggrediamur, pauca quaedam praemittenda esse censui. Primum de utilitate et magnitudine institutae disputationis: deinde de iis qui romanum primatum scriptis libris oppugnare, vel etiam e contrario propugnare, ab exordio Ecclesiae usque ad nostra tempora studuerunt: postremo de ratione et ordine, quo praesens Controversia, quae necessario longissima futura est, a nobis tractanda atque explicanda sit.

Et quidem quaestionis de pontifice magnitudo, atque utilitas ex duobus potissimum intelligetur: ex magnitudine rei de qua agitur, quaeque in dubium revocatur, et ex multitudine et contentione adversariorum. Etenim de qua re agitur, cum de primatu pontificis agitur? Brevissime dicam, de summa rei christianae. Id enim quaeritur, debeatne Ecclesia diutius consistere, an vero dissolvi et concidere. Quid enim aliud est quaerere, an oporteat ab aedificio fundamentum removere, a grege pastorem, ab exercitu imperatorem, solem ab astris, caput a corpore, quam an oporteat aedificium ruere, gregem dissipari, exercitum fundi, sydera obscurari, corpus jacere?

Porro adversarii, idest, haeretici, cum in aliis fere dogmatibus non minus inter se, quam a nobis dissentiant, in hoc tamen omnes conveniunt, ut totis viribus, summaque animi contentione romani pontificis sedem oppugnent, nulli fuerunt unquam hostes Christi atque Ecclesiae, qui simul cum hac sede bellum non gesserint. Quae duo mihi Isaias propheta longe ante providisse ac praedixisse videtur. Rei quidem magnitudinem et utilitatem, cum ait: *Ecce ego ponam in fundamentis Sion lapidem, lapidem probatum, angularem, pretiosum, in fundamento fundatum.* Haereticorum vero contentionem et impetum, cum hunc ipsum lapidem: *Lapidem offensionis, et petram scandali esse dicit.* Quae posteriora verba etsi ab Isaia non eodem loco posita sunt, quo priora (haec enim cap. 8. illa cap. 28. continentur) tamen apostolus Paulus ad Rom. 9. et apostolus Petrus in epistola priore cap. 2. ita haec omnia prophetae verba copularunt, ut nemini dubium esse possit, quin ad eumdem finem idemque propositum referantur: et quamquam haec verba in Christum praecipue convenire non ignoramus, eadem tamen inepte in Christi vicarium quadrare censemus.

Quae sunt igitur fundamenta Sion? Explicat hoc apostolus Joannes in Apocalypsi: describens enim hujus ejusdem sanctae civitatis partes omnes, atque ornamenta, inter caetera sic ait: *Et murus civitatis habens fundamenta duodecim, et in ipsis duodecim nomina duodecim apostolorum Agni.* Fundamenta ergo Sion apostoli sunt: in his numeratur, et excellit singularis quidam lapis: *Ecce*, inquit, *ponam in fundamentis Sion lapidem.* Quis iste lapis sit, nemo ignorat qui Evangelium legit. Cum enim ex apostolis duodecim unus diceretur Simon; Dominus ei nomen mutavit, et pro Simone Petrum dici voluit, petram inquam: siquidem lingua Syrorum, qua Dominus sine dubio utebatur, nihil aliud Cephas, quam petram significat. Ait igitur illi Dominus: *Tu es Simon, tu vocaberis Cephas*, idest, *Petra*, sive ut nos Latini commodius dicimus, *Petrus*. Et rursum alio loco: *Tu es Petrus*, sive, tu es *Petra, et super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam.* Ecce vobis lapidem in fundamentis Sion. Sed qualem lapidem putatis? *Lapidem*, inquit, *probatum, angularem, pretiosum, in fundamento fundatum.* Lapidem probatum: siquidem omni genere probationis tentata est haec petra, omnes portae inferorum in eam impetum fecerunt.

Ac, ut omittam persecutiones Judaeorum atque Ethnicorum, quae huic sedi cum reliqua Ecclesia communes fuerunt: certe inprimis haeretici permulti non semel neque bis, sed frequentissime renovatis exercitibus cum hac sede aperto Marte conflixerunt. Deinde Graecorum aemulatio ac superbia, non ante destitit cum hac sede bellum gerere, quam ipsi a Turcarum imperatore oppressi religionem quoque cum dignitate amiserunt. Tum imperatores potentissimi et Christiani, et quod majus est sub nomine religionis et pietatis, hanc ipsam sedem, unde ad eos imperii romani sceptra pervenerant, dejicere, atque evertere saepe conati sunt.

Nec enim ignoratis quas tragoedias in Ecclesia Henricus IV. Henricus V. Otho IV. Fridericus II. aliique nonnulli diversis temporibus excitarint. Et quasi haec parva fuissent, addidit Satan romanum populum contra pontifices commovere. Exstat adhuc b. Bernardi epistola gravissima ad senatum populumque romanum, qua seditionem eorum contra Eugenium papam a diabolo concitatam sedare conatur. Ejusmodi vero seditiones turbolentissimae et perniciosissimae, atque ad romanum pontificem perdendum aptissimae, aliquot, non diebus, neque mensibus, sed annis, immo et saeculis duraverunt.

Huc accesserunt schismata gravissima, et plurima ipsorum inter se romanorum pontificum, quibus non potuisset ullo modo non cedere, et tandem labefactari ac destrui Petri sedes, si non petra esset firmissima ac probatissima, et ab illo in fundamentis Sion constituta, qui ait: *Et portae inferi non praevalebunt adversus eam.* Ac ne forte putaremus, ob vitam incorruptam, et mores integerrimos summorum pontificum tamdiu stetisse hanc sedem; permisit ad extremum Deus, ut etiam quidam parum probi pontifices aliquando hanc sedem tenerent et regerent. Quales sane fuerunt Stephanus VI. qualis Leo V. Christophorus I. Sergius III. Joannes XII. aliique non pauci, si vera sunt, quae de eorum vita et rebus gestis apud historicos eorum temporum scripta leguntur.

Itaque nihil est, quod haeretici tantum laborent in quorumdam pontificum vitiis conquirendis. Nos enim agnoscimus et fatemur, ea fuisse non pauca: sed tantum abest, ut iis gloria hujus sedis obscuretur, vel minuatur, ut iisdem potius vehementer crescat et amplificetur. Hinc enim intelligimus, non humano consilio, prudentia, viribus, romanum pontificatum tamdiu consistere, sed quia haec petra ita a Domino roborata, divinitus fundata, angelorum custodiis septa, singulari Dei providentia, et protectione munita est, ut adversus eam portae inferorum nullo modo praevalere possint, sive illis portis persequutio tyrannorum, sive rabies haereticorum, sive schismaticorum furor, sive scelera et flagitia designentur. Lapidem ergo probatum posuit Deus in fundamentis Sion: nec solum probatum, sed etiam angularem, qui duos parietes connectat; quod mihi videtur ad demonstrandum discrimen inter pontificem Christianorum et Judaeorum esse positum. Ille enim lapis quidem et fundamentum erat, sed non lapis angularis: nec enim parietes duos, sed unum tantum sustentabat. At noster lapis angularis est; nam et Judaei et Gentes, quasi parie-

tes duo simul conjuncti, atque unam christianam Ecclesiam facientes, ab hoc uno angulari lapide continentur.

Addit Isaias, *et Pretiosum*. Quo uno verbo infinitus bonorum thesaurus significatus est, qui a Petri sede in omnem Ecclesiam copiosissime atque uberrime derivatur. Unde enim ad Germaniam, Galliam, Angliam, aliasque remotissimas provincias missi sunt, qui evangelium praedicarent, nisi ab hac sede? Ubinam episcopi de suis sedibus pulsi, totoque orbe profugi, ut Athanasius quondam et Petrus Alexandrini, Paulus et Chrysostomus Constantinopolitani, auxilium et refugium invenerunt, nisi in hac sede? Unde dogmatum explicationem, ritus sacramentorum, indulgentiarum communicationem habemus, nisi ab hac sede?

Unde, ut caetera praetermittam, quae nimis longum esset enumerare, consensio in doctrina, vinculum pacis, unitas Fidei, quae est ipsa salus et vita religionis, nisi ab hac sede? Alioqui enim, cur haeretici nostri temporis, cum satis multas et amplas provincias obtineant, Angliam, Scotiam, Daniam, Norvegiam, Sveciam, et Germaniae, Poloniae, Boemiae, Hungariae non exiguam partem, nunquam adhuc unum generale Concilium, in quo vel de uno articulo omnes convenirent, cogere potuerunt? Cur etiam Graeci ab anno 800. quo a sede Petri romanaque Ecclesia discesserunt, per alios totos ferme 800. annos ne unquam quidem Synodum celebraverunt in argumentum mutuae per ipsos consensionis et pacis? Cum nos e contrario ab eo tempore circiter decem Concilia generalia, eaque frequentissima habuerimus, quorum postremum est hoc ipso tempore, quo Lutherani inter se acerrime digladiantur, et de concordia plane desperant, summa Patrum consensione celebratum. Quae potest esse hujus tantae differentiae ratio, nisi quod illi eo duce ac rectore carent, qui solus potest ac debet fratres omnes in Fide confirmare, et Ecclesiam universam in unitate retinere?

Addit postremo idem propheta: *In fundamento fundatum*. Quid est enim in fundamento fundatum, nisi fundamentum post fundamentum, fundamentum secundarium, non primarium? Siquidem primum ac praecipuum Ecclesiae fundamentum non ignoramus esse Christum, de quo Apostolus ait: *Fundamentum aliud nemo potest ponere, praeter id quod positum est, quod est Christus Jesus*. At post Christum, fundamentum est Petrus, et nisi per Petrum non pervenitur ad Christum. Jactent licet haeretici Christum, ejusque verbum ac doctrinam sequi se glorientur, necesse tamen est, ut inquit magnus Leo in epist. ad episc. Viennens. prov. extorrem mysterii illum esse divini, qui ausus fuerit a Petri soliditate recedere.

Est igitur Petri sedes lapis probatus, angularis, pretiosus, in fundamento fundatus, et id quidem nobis: at vero adversariis nostris haereticis nihil est aliud, quam lapis offensionis, et petra scandali. Cum enim deberent se super eam aedificare in templum sanctum in Domino, illi contra, ut vere caeci atque furentes in eam impingunt. Displicet enim humanae sapientiae, displicet superbiae eorum, qui in oculis suis prudentes sunt, ut unus mortalis, quo, nec eruditione, nec probitate, nec ulla alia ratione inferiores se judicant, fundamentum dicatur Ecclesiae, super quod tantum, tam ingens, tam sublime, tam immensum aedificium collocetur. Propterea vero eis hoc displicet, quia non intelligunt, quam sit Deo non solum facile, sed etiam gloriosum infirma eligere, ut confundat fortia. Nec animadvertunt hanc esse Dei consuetudinem, ut per Fidem, et humilitatem ad sapientiam et gloriam nos deducat.

Sic nimirum constituit, per stultitiam praedicationis Crucifixi salvos facere credentes: sic piscatores elegit, ut converteret imperatores: sic rebus abjectis, ac vilibus aquae, oleo, panis, vinique speciebus, sacramentorum virtutes, et infinitos donorum coelestium thesauros alligavit: ut dum fide et humilitate rebus illis abjectis subjicimur, ad sortem filiorum Dei, et ad ipsius divinae naturae consortium evehamur. Sed illi ad haec omnia oculos claudunt, et solum contra salutarem petram, contraque Dei consilium insanire, et debacchari non cessant, ut vere sit illis lapis offensionis et petra scandali. Hanc enim sedem Donatistae quondam cathedram pestilentiae nominabant: hujus sedis pontificem Berengarius Pompificem atque Pulpificem vocitabat: hanc Waldenses purpuratam mere-

tricem: hanc Joannes Wiclef Satanae synagogam: hanc Lutherani, Calvinistae, Anabaptistae, Antichristi solium esse contendunt. Et cum a nobis in plurimis aliis rebus dissideant,tamen hinc nobis solum nomen imponere voluerunt. Nec enim aliud, quam Papistas nos vocant, quasi vel solum, vel praecipue in summo pontifice tuendo errare nos arbitrentur. Neque putant se majori contumelia aliquem afficere posse, quam si eum nominent papam. Quin etiam e contrario loca omnia coenosa ac sordida, et quidquid turpe ac foedum in rerum natura reperitur, papae vocabulo appellare coeperunt.

Denique is est Lutheri atque Calvini, eorumque similium in pontificem animus, ut cum de aliis rebus omnibus mordaciter ac petulanter scribant, in pontifice summo vexando, et probris, calumniis, conviliis onerando, furiis agitari, et malo daemone pleni esse, vel potius hominem exuisse, ac daemonem induisse videantur. Caeterum quia ipsi, velint, nolint, lutei fragilesque sunt, summus vero pontificatus petra firmissima est, non ipsi, dum apud hanc sedem offendunt, eam confringent, sed ab ea potius sine dubio contererentur: *Qui ceciderit*, ait Dominus, *super lapidem hunc, confringetur, super quem vero lapis ceciderit, conteret eum.* Et magnus Leo loco ante notato: *Quisquis*, inquit, *huic sedi principatum existimat denegandum, illius quidem nullo modo potest minuere dignitatem, sed inflatus spiritu superbiae suae, semetipsum in inferna demergit.*

Ut enim ingens aliquis scopulus, qui in medio mari super undas ac fluctus eminet, non dejicitur unquam, nec movetur, licet identidem ventorum flatus marisque fluctus magno impetu in eum incurrant, sed eos potius omnes solvit ac frangit: sic Petri sedes toties jam ab Judaeis, ethnicis, haereticis, seditiosis, schismaticis, incredibili furore pulsata, illis fere omnibus, vel consumptis, vel subactis, vel prostratis, supra mille et quingentos annos stat immota: et semper (ut s. Augustinus ait) frustra circumlatrantibus haereticis, culmen auctoritatis obtinuit. Quae cum ita sint, vides, ni fallor, ejus controversiae magnitudinem, quae nobis ad explicandum proposita est.

Venio nunc ad id, quod secundo loco posuimus. Primi, qui serio primatum romani pontificis oppugnarunt, videntur fuisse Graeci. Ipsi enim jam inde ab anno Domini 381. episcopum constantinopolitanum, qui antea ne patriarcha quidem erat, tribus patriarchis orientis anteponere, et secundum a romano pontifice facere voluerunt. Id intelligi potest ex Concilio II. generali, can. 5. Deinde anno 451. eo Graeci non contenti, eum episcopum constantinopolitanum romano pontifici parem efficere conati sunt. Nam in Synodo Chalcedonensi, act. 16. definiunt graeci Patres, non tamen sine fraude, et absentibus legatis romanis, constantinopolitanum episcopum ita secundum a romano esse debere, ut tamen habeat aequalia privilegia. Neque hoc etiam contenti, temporibus s. Gregorii, ac praedecessoris ejus Pelagii ejus nominis secundi, circiter annum 600. episcopum constantinopolitanum, Oecumenicum, idest, orbis terrae, sive universalem episcopum appellare coeperunt. Cujus rei testis est ipse s. Gregorius in epistolis, quas multas brevi tempore de hac caussa scripsit ad Joannem episcopum constantinopolitanum, ad imperatorem Mauritium, ad imperatricem Constantiam, ad patriarchas caeteros orientis.

Denique anno 1054. aperte pronunciarunt,romanum episcopum propter additionem particulae *Filioque* ad Symbolum Constantinopolitanum,ex sententia Synodi Ephesinae quae id prohibuerat , de suo gradu excidisse, et jam summum ac primum episcoporum omnium esse pontificem constantinopolitanum. Refert id Sigebertus in Chronico, et alioqui ex epistolis Leonis IX. satis aperte colligitur. Exstat etiam libellus graece scriptus a Nilo Thessalonicae archiepiscopo adversus primatum romani pontificis, quem nuper Illyricus ex nescio quibus tenebris productum ad lucem, latinitate donavit.

Ex Latinis primi sunt Waldenses, qui se ab obedientia romani pontificis subtraxerunt. Exorti sunt autem Waldenses anno 1170. ut Reynerius scribit, qui ante annos 300. floruit. Anno deinde 1300. Matthaeo Palmerio teste in Chronico, exstiterunt quidam, qui Fraticelli dicebantur,qui praeter alios errores hunc etiam habuerunt, Petri auctoritatem in romana Ecclesia jamdudum cessasse, atque ad

sectam Fraticellorum esse translatam. Vide Joannem de Turrecremata, lib. 4. Eccles. p.2. cap.37. Non diu post, eodem Joanne de Turrecremata teste, exstitere Marsilius Paduanus, et Joannes de Janduno, qui romano pontifici non modo episcopos omnes, sed omnes etiam presbyteros pares fecerunt.

Deinde circiter annum Domini 1390. exortus est Joannes Wiclef,et eum sequutus est Joannes Huss, quorum sententiae adversus apostolicam sedem legi possunt in Concilio Constantiensi, sess. 8. et 15.

Ad extremum nostro hoc saeculo Martinus Lutherus, et quotquot post eum haeretici apparuerunt, romanum pontificatum totis viribus omnique animi contentione labefactare conati sunt.Ac summa quidem doctrinae ipsorum haec est, romanum episcopum fuisse aliquando pastorem et concionatorem Ecclesiae romanae, atque unum de caeteris, non super caeteros: nunc vero nihil esse aliud quam Antichristum. Vide Lutherum in lib. de potest. papae, et in assert. art. 25. Philippum Melanchthonem (si tamen ipse est libri auctor) in lib. de potest. et prim. papae, seu de regno Antichr.nomine Synodi Smalchaldensis conscripto. Joannem Calvinum lib. 4. Instit. cap. 6. et seq. Joannem Brentium in Confessione Wirtemb. cap. de sum.pontif. et in Prolegom. advers. Petrum a Soto. Matthiam Illyricum in Cent. 1. lib. 2. cap. 7. col. 524. et seq. et cap. 10. col. 558. et seq. ac deinceps in singulis centuriis, cap. 7. item in lib. de prim.papae; et in altero de hist. concert. papae, et Concilii VI. Carthaginens.

Jam vero qui pro summi pontificis auctoritate scripserunt,ex omnibus nationibus multi reperiuntur : sed ne aliquis forte queratur se praetermissum, profiteor me non omnes enumeraturum, sed eos tantum,qui ad manus meas pervenire potuerunt. Ex Polonia unum habemus, sed qui instar multorum esse possit, Hosium videlicet cardinalem,cum in explicatione Symboli, cap. 26.tum in lib.2.cont. Brentium, tum in lib. de auctor. sum. pontif.

Ex Gallia duos habemus: Remundum Ruffum in lib. advers. Carol. Molin. pro sum. pontif. et Robertum Arboricensem in 1.tom.de utriusque glad. potest.

Ex Germania quinque Joannem Eckium in lib. tribus de prim. s. Petri; Joannem Fabrum in refutat. lib.Luth.de pontif.potest. Joannem Cochlaeum in 4. Philippica ; Gasparem Schatzgerum in Controvers. Conradum Clingium lib. 3.de loc. comm.

Ex inferiori Germania sex : Joannem Driedonem lib. 4. cap. 3. p. 2. de Scriptur. et dogmat.Eccles. Albertum Pighium lib. 3. 4. et 5. Eccles. hier. Joannem a Lovanio de perpet. cath. Petri protect. et firmit. Jacobum Latomum lib. de primat. Petri; Gulielmum Lindanum lib. 4.Panopliae;Joannem Bunderium in compend. Concert. tit. 31.

Ex Anglia sex: Thomam Waldensem lib. 2. doctrinalis Fid. art. 1. et 3. Joannem Roffensem in refut. artic. 25. Reginaldum Polum cardinalem lib. de sum. pontif. et lib. 1. et 2. ad regem Henricum VIII. Alanum Copum Dialogo 1. Nicolaum Sanderum in lib. de visib. monarch. Thomam Stapletonum lib. 6. Controvers.

Ex Hispania, septem: Joannem de Turrecremata lib. 2. de Eccles. Alphonsum de Castro lib. 12. contra haer. Melchiorem Canum lib. 6. de locis; Petrum de Soto in defens. suae confess. cap. 74. usque ad finem; Franciscum Horantium lib. 6. de locis cathol. Franciscum Turrianum in lib.cont. Antonium Sadeelem. Et Gregorium de Valentia qui nuper etiam de eodem argumento scripsit in sua Analysi Fid. Cathol. par. 7. et 8.

Ex Italia octo : D. Thomam in Opusc. cont. Graec.; b.Augustinum Triumphum Anconitanum, in sum. de potest. papae; b. Antoninum 3. part. tit. 22. sum. Theol. Thomam Cajetanum de Instit. et auctor. rom. pontif. Gasparem Contarenum de potest. rom. pontif. Thomam Campegium in lib. ejusdem tituli; Joannem Antonium Delphinum lib. 1. et 2. de Ecclesia.

Ex Graecia unum: Gennadium Scholarium in defensione cap. 5.

Quod autem attinet ad ordinem et dispositionem; proposita disputatio duas habet partes praecipuas: unam de institutione summi pontificatus, sive ecclesiasticae monarchiae; alteram de summi pontificis officio et potestate. Ac parte quidem priore sex quaestiones continentur.

Prima : Sitne monarchia optimum regimen ?

Secunda : Num regimen Ecclesiae debeat esse monarchicum?

Tertia : Fueritne s. Petrus primus Ecclesiae catholicae spiritualis monarcha?

Quarta : Num idem b. Petrus Romam venerit, atque ibidem pontificalem sedem perpetuo mansuram constituerit?

Quinta: Succedatne s.Petro romanus episcopus, non solum in episcopatu romano, sed etiam in universae ecclesiae principatu? Ad quam quaestionem quaedam etiam aliae revocabuntur, quae cum ea ita conjunctae sunt,ut sejungi nullo modo possint: ut, de appellationibus ex toto orbe terrarum audiendis;de instituendis,confirmandis,transferendis, puniendis etiam et ab officio removendis episcopis; et aliae nonnullae generis ejusdem.

Sexta : Num idem romanus episcopus ex vicario Christi in Antichristum aliquando transierit?

Jam vero posterior Controversiae pars sex alias quaestiones complectitur.

Prima : Sitne romani pontificis statuere de controversiis Fidei, et morum?

Secunda: An in eo judicio errare possit?

Tertia: Possitne summus pontifex leges condere, quae hominum conscientias vere ligent , et simul animadvertere in praevaricatores ?

Quarta: An sit ecclesiastica jurisdictio soli pontifici summo a Christo ita commissa,ut nonnisi per eum ad caeteros derivetur ?

Quinta : An praeter spiritualem jurisdictionem habeat idem pontifex temporalem aliquam potestatem, ea ratione qua pontifex est ?

Sexta:An possit habere, ac reipsa habeat, principum donatione, imperium aliquod temporale in certas provincias, aut regiones?

LIBER PRIMUS

DE ROMANI PONTIFICIS

ECCLESIATICA MONARCHIA

CAPUT PRIMUM

Proponitur quaestio: Quodnam sit optimum regimen?

Nemini dubium esse potest, quin et potuerit et voluerit Salvator noster Jesus Christus Ecclesiam suam ea ratione et modo gubernare, qui sit omnium optimus et utilissimus. Tres autem sunt formae bonae gubernationis: monarchia, idest, unius principatus, cujus contrarium vitium est Tyrannis: Aristocratia, idest regimen Optimatum, cui opponitur Oligarchia, hocest, factio paucorum: et Dimocratia, hoc est, populi totius imperium, quod in seditiones non raro degenerat.

Docent hoc principes philosophorum, Plato in Politic., et Aristoteles lib. 3. Polit. cap. 5. et lib. 8. Ethic.cap.10.nec sine magna ratione id docent. Nam si multitudo gubernanda est, fieri non potest, quin aliquo modo ex tribus gubernetur: aut enim unus praeficietur reipublicae, aut aliqui de multis, aut omnino omnes. Si unus, Monarchia erit: si aliqui de multis, Aristocratia: si omnes omnino, Dimocratia.

Quamquam autem tres tantum sint formae simplicis gubernationis: possunt tamen inter se illae quasi permisceri, ex qua permixtione quatuor aliae formae mixti regiminis producentur. Una, temperata ex omnibus tribus: altera ex monarchia et aristocratia: tertia ex monarchia et dimocratia: postrema ex dimocratia et aristocratia. Quibus ita constitutis, prima nascitur quaestio, quae sit ex septem formis gubernationis optima?

Ac Joannes quidem Calvinus, ut omnes omnino vias obstruat, quibus ad ecclesiasticam monarchiam constituendam disputando perveniri solet, aristocratiam ex formis simplicibus: ex mixtis vero, temperatum regimen ex ipsa et dimocratia, omnibus aliis anteponit: deterrimam omnium vult esse monarchiam, praesertim si in toto orbe terrarum, aut in ecclesia universa constituatur. Verba ejus ex lib. 4. Instit. cap. 6. § 9. haec sunt: *Verum sit sane ut volunt bonum atque utile, orbem totum monarchia contineri, quod est tamen absurdissimum, sed ita sit; nunquam tamen concedam id ipsum in Ecclesiae gubernatione valere.* Et cap. 20. § 8. *Equidem si in se considerentur tres illae quas ponunt philosophi regiminis formae, minime negaverim, vel aristocratiam, vel temperatum ex ipsa et politia statum ab aliis omnibus longe excellere.* Subjicit deinde rationes duas; unam ab experientia ductam, alteram ab auctoritate divina: *Id*, inquit, *cum experimento ipso semper fuit comprobatum, tum sua quoque auctoritate Dominus confirmavit, cum aristocratiam, politiae vicinam, apud Israelitas instituit.*

Nos vero b. Thomam, aliosque theologos catholicos sequuti, ex tribus simplicibus formis gubernationis monarchiam caeteris anteponimus, quamquam propter naturae humanae corruptionem. utiliorem esse censemus hominibus hoc tempore monarchiam temperatam ex aristocratia et dimocratia, quam simplicem monarchiam: modo tamen primae partes monarchiae sint, secundas habeat aristocratia, postremo loco sit dimocratia.

Verum, ut facilius res tota explicari et argumentis confirmari possit, sententiam nostram tribus propositionibus complectemur. Prima propositio: ex formis simplicibus praestantissima est monarchia. Secunda: regimen temperatum ex omnibus tribus formis, propter humanae naturae corruptionem utilius est, quam simplex monarchia. Tertia: circumstantiis seclusis simplex monarchia simpliciter et absolute excellit.

CAPUT II.

Probatur prima propositio, quod Monarchia simplex simplici Aristocratiae et Dimocratiae praestet.

Ut igitur a prima incipiamus; Non comparamus hoc loco monarchiam cum mixti regiminis formis, neque eam mixtis et simplicibus omnibus anteponimus; sed hoc solum asserimus, si simplex aliqua forma regiminis necessario eligenda sit, sine dubio eligendam esse monarchiam. Id vero his argumentis comprobamus.

Primo: conveniunt in hanc sententiam veteres omnes scriptores hebraei, graeci, latini, theologi, philosophi, oratores, historici, poetae. Ex theologis hebraeis, Philo in lib. de confus. linguar. laudans Homeri sententiam: *Illud*, inquit, *multos imperitare malum est, rex unicus esto, non ad civitates et homines magis pertinet, quam ad mundum et Deum.*

Ex Graecis, b. Justinus in orat. exhort. ad gent. multorum principatum noxium esse docet, et contra, unius utilem et salutarem: *Unius enim*, inquit, *principatus, a bellis dissidiisque solutus, ac liber esse solet.* Beatus quoque Athanasius in orat. advers. idol. *Ut enim*, inquit, *multitudinem Deorum diximus nullitatem esse deorum: ita quoque necesse est multitudinem principum id efficere, ut nullus esse princeps videatur: ubi autem princeps non est, ibi prorsus disturbatio nascitur.*

Ex Latinis idem docet, b. Cyprianus, qui in tract. de Idol. vanit. ex eo potissimum probat, Deum esse unum, quia monarchia sit optimum, et naturalissimum regimen: *Ad divinum*, inquit, *imperium etiam de terris mutuemur exemplum: quomodo unquam regni societas aut cum Fide coepit, aut sine cruore desiit?* et b. Hieronymus in epist. ad Rusticum monach. *Unus*, inquit, *imperator; judex unus provinciae. Roma, ut condita est, simul habere duos fratres reges non potuit.* Denique s. Thomas in 1. p. q. 103. art. 3. et lib. 4. cont. gent. cap. 76.

Jam ex philosophis, Plato in Polit. ultra med. *Unus*, inquit, *dominatio bonis instructa legibus, lex illarum omnium optima est: gubernationem vero eam, in qua non multi imperant, mediam censere debemus: caeterum multorum administrationem omnibus in rebus debilem, atque infirmam.* Platonem sequutus Aristoteles lib. 8. Ethic. cap. 10. posteaquam tres illas formas regiminis enumeraverat, ista verba subjecit: *Harum optima regnum, pessima respublica est.* Seneca lib. 2. de benef. Marcum Brutum, ait, non satis prudenter egisse, cum Julium Caesarem spe libertatis occidit; et rationem reddens, ait: *Cum optimus civitatis status sub rege justo sit.*

Porro Plutarchus integrum opusculum de Monarchia, caeterisque formis regendae multitudinis conscripsit, in quo opusculo sententiam suam ita expressit: *Si optio*, inquit, *eligendi concessa fuerit; non aliud eligat, quam unius potestatem.* Et rursum idem Plutarchus in Solone, cum dixisset, Athenis plurimas seditiones ortas esse, cum dimocratia vigeret, addit continuo: *Una autem superesse ratio videbatur ad salutem et quietem, si res delatae ad dominatum essent.*

Ex oratoribus, Isocrates in ea oratione quae inscribitur Nicocles, multis rationibus hoc ipsum probare contendit. Joan. vero Stobaeus 45. Serm. hoc titulo praenotavit, ὅτι κάλλιϛον ἡ μοναρχία: atque in eo sermone Hesiodi, Euripidis, Serini, Ecphantis, aliorumque multorum ad hoc ipsum confirmandum testimonia producit.

Herodotus ex Historicis lib. 3. qui Thalia inscribitur, cum exposuisset caedem magorum, qui regnum in Perside occupaverant; exponit etiam disputationem, quae inter principes versata fuerat de republica constituenda. Cujus disputationis is exitus fuit, ut diligenter excussis eorum sententiis, qui pro aristocratia vel politia certabant, omnium consensione, uno tantum excepto, monarchia utilissima et praestantissima judicaretur, et propterea etiam in Perside retineretur.

Denique ex Poetis, Homerus in 2. lib. Iliados sententiam illam protulit ab omnibus pene scriptoribus celebratam, οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη, εἷς κοίρανος ἔϛω, εἷς βασιλεύς. Ad quod Homeri testimonium, quod solum ex tam multis adversus sententiam suam objecit, respondet Calvinus lib. 4. Instit. cap. 6, § 8. *Facilis est*, inquit, *responsio: non enim hoc sensu vel ab Homerico Ulysse, vel ab aliis laudatur monarchia, quasi unus debeat totum orbem imperio regere; sed indicare volunt, regnum duos non capere, et potestatem (ut ait ille) impatientem esse consortis.*

At certe si facile fuit Calvino respondere, facilius nobis erit responsionem ejus refutare. Nam vel nihil dicit, vel quod nos dicimus dicit, vel falsum dicit, et sibi contradicit. Si enim, cum ait, unum regnum non capere duos, vim facit in verbo *regnum*, et vult dicere, regnum proprie dictum non capere duos, quia si duo sint non erit regnum proprie dictum, cum regnum proprie sit unius hominis summa potestas: tum nihil omnino dicit, sed solum ambiguitate verborum offundit tenebras imperitis. Nam eo sensu dicere, regnum non capit duos, idem significat ac si aliquis diceret, regimen unius non est regimen duorum: et unus homo non sunt duo homines; ad quod pronunciandum nihil opus erat sapientia Ulyssis.

Si vero non vim in verbo facit, sed per regnum intelligit multitudinem, quae regi debet: tum idipsum dicit, quod nos dicimus. Idcirco enim asserimus, monarchiam praestare politiae et aristocratiae, quod multitudo non commode regatur a multis, et potestas impatiens sit consortis.

Si denique vult intelligi per regnum, non quamvis multitudinem, sed unam aliquam provinciam, sive unum exiguum regnum: ut sensus sit, uni provinciae unum esse regem attribuendum, non tamen idem esse judicium de toto orbe terrarum: tum et falsum dicit, et sibi ipsi contradicit. Nam Homericus Ulysses non disputat de constituenda republica in aliqua una provincia, sed concionatur ad universum exercitum Graecorum, qui tunc pugnabat ad Trojam, in quo exercitu multae nationes erant,

multi principes, aliquot etiam reges, atque affirmat non oportere eam omnem multitudinem a multis regi, sed ab uno. Itaque sensus ejus celeberrimae sententiae non alius esse potest, quam in quavis una multitudine unum esse debere rectorem primarium: quod quidem aeque locum habet in exiguo regno, et in maximis imperiis; non enim uni regno exiguo unus debetur rex, quod illud regnum sit exiguum, sed quod sit unum.

Quare si regnum aliquod amplissimum, quale fuit Nini, vel Cyri, vel etiam Alexandri, aut Augusti, unum sit; unus ei debebitur princeps, et quoniam Ecclesia una est, Luc. 1. *Regni ejus non erit finis*, et Dan. 2. *In diebus regnorum illorum suscitabit Deus coeli regnum, quod in aeternum non dissipabitur*: propterea etiam ab uno regi debet.

Porro pugnat etiam secum Calvinus: siquidem non solum in toto orbe terrarum non existimat utilem esse monarchiam, sed neque in aliqua una civitate aut Ecclesia, ut aperte colligitur ex lib. 4. Inst. cap. 11. §6. ubi omnem ecclesiasticam potestatem coetui seniorum tribuit: et ex lib. 4. cap. 20. §8. ubi laudat eas civitates, quae excusso jugo principum, a senatu et populo gubernantur, ut est respublica Genevensium. Cum igitur nullum omnino locum monarchiae Calvinus relinquat, viderit ipse, quam bene respondeat tot et tam gravibus auctoribus qui Homeri sententiam laudant.

Altera ratio ducitur ab auctoritate divina, quae tribus modis ostendit, monarchiam esse optimum regimen. Ac primum, institutione generis humani: Deus enim ex uno fecit omne genus hominum, ut Apostolus ait Act. 17. non enim virum et foeminam pariter ex humo produxit, sed virum ex humo, foeminam ex viro. Cujus rei caussam exponens s. Joannes Chrysostomus hom. 34. in epistol. 1. ad Cor. cap. 13. eam esse dicit, ut esset inter homines non dimocratia, sed regnum. Etenim si plures homines simul ex humo producti fuissent omnes illi ex aequo principes suae posteritatis esse debuissent; quocirca merito dubitare potuissemus, num placeret Deo regimen unius. Nunc vero cum ex uno fecerit omne genus hominum, et omnes omnino pendere voluerit ab uno: satis aperte significasse videtur, unius principatum se potius approbare quam multorum gubernationem.

Deinde indicavit Deus sententiam suam, cum non solum hominibus, sed etiam omnibus pene rebus inseruit naturalem propensionem ad monarchicum regimen: neque dubium esse potest, quin naturalis propensio ad auctorem naturae Deum referenda sit. Esse autem, praeter caeteras regiminis formas, maxime naturalem principatum unius, declarat inprimis, quod in qualibet domo naturaliter ad unum patremfamilias pertinet gubernatio conjugis, filiorum, servorum, rerum denique caeterarum: item quod maxima pars orbis terrarum a regibus gubernatur. Praeterea quod longe vetustiora sunt regna quam respublicae. *Principio rerum* (inquit Justinus lib. 1.) *gentium nationumque imperium penes reges erat.*

Denique, quod etiam animantia rationis expertia unius principatum expetere videantur. Sic enim loquitur s. Cyprianus in tract. de Idol. vanit.: *Rex unus apibus, dux unus in gregibus, et in armentis rector unus.* Addit S. Hieronymus in epist. ad Rustic. *Et grues unum sequuntur ordine literato.* Ridet Calvinus hanc rationem lib. 4. Instit. cap. 6. § 8. *Hujus rei*, inquit, *si Deo placet probationem sumunt a gruibus et apibus, quae sibi ducem unum semper eligunt, non plures. Recipio sane quae proferunt exempla: sed an ex toto orbe confluunt apes, ut regem unum eligant? suis alvearibus contenti sunt reges singuli; ita quoque in gruibus, unaquaeque caterva proprium regem habet; quid inde aliud evincent, quam singulis ecclesiis debere suos episcopos attribui?*

Sed facile est refellere istam Calvini responsionem. Nam Ecclesia sicut *unum est ovile*, Joan. 10. non multa ovilia: sic etiam unum alveare et una caterva dici potest: et idcirco quemadmodum rex unus est apibus, et grues unum sequuntur ordine literato: ita debet Ecclesia universa unum habere ac sequi ducem, et doctorem primarium. Deinde grues et apes non sunt ejus naturae, ut possint cum absentibus et longe positis animorum conjunctione copulari; et propterea mirum non est, si ex toto orbe non confluant, ut regem unum eligant: tum hoc ipso quod quaelibet earum caterva regem suum habet, satis aperte ostendunt, quam sit naturale regimen unius.

Denique si his exemplis a gravissimis Patribus allatis evincimus, ut Calvinus dicit, singulis ecclesiis debere suos episcopos attribui; cur episcopos ipse non patitur, nisi forte solo nomine, re autem ipsa omnem ecclesiasticam potestatem coetui seniorum attribuit?

Sed his omissis, quam formam regiminis Deus auctoritate sua confirmare voluerit, colligi potest etiam atque hinc maxime, ex ea republica quam in populo Hebraeorum instituit. Non enim, ut Calvinus ait nec probat, gubernatio Hebraeorum aristocratica fuit, ac politiae vicina, sed plane monarchica. Principes apud Hebraeos fuerunt primo patriarchae, ut Abraham, Jacob, Judas, et caeteri; deinde duces, ut Moyses, et Josue; tum judices, ut Samuel, Sampson, et alii; postea reges, ut Säul, David, Salomon; postremo iterum duces, ut Zorobabel et Machabaei.

Ac patriarchas quidem regia potestate praeditos fuisse indicant res gestae ipsorum. Abraham, Genes. 14. bellum gessit adversus quatuor reges: nec legitur ab ullo senatu optimatum potestatem accepisse, sed nec ullum quidem senatum consuluisse. Judas, Genes. 38. nurum suam, quae stupri fuerat accusata, igni adjudicavit: nec ipse ullum senatum consuluit aut rogavit. Moyses, Exod. 32. ut verus et summus princeps populi Judaici, multa millia Judaeorum propter vitulum aureum, quem erexerant, una die jussit occidi: neque legimus ullum senatusconsultum, aut plebiscitum praecessisse. Idem omnino de judicibus dici potest, qui nulla facultate a senatu vel populo accepta, et bella gerebant, et quos volebant neci dabant. Certe Gedeon, Judic. 8. post victoriam de Madianitis, occidit septuaginta viros urbis Socoth, et turrim Phanuel subvertit.

Porro seges, et qui eos sequuti sunt, duces Ju-

daeorum summa atque adeo regia potestate praeditos fuisse, illustrius est, quam ut sit necesse probari. Viderit ergo Calvinus ubi legerit, rempublicam Judaeorum ab optimatibus et populo, non ab uno aliquo principe gubernari solitam.

Sed objiciet fortasse id quod habemus lib. 1. Reg. cap. 8. ubi a Deo reprehenduntur Israelitae, quod postulassent regem. Nam si Deo non placuit regem institui ad eam rempublicam gubernandam; quomodo credibile est duces et judices a Deo constitutos regiam potestatem habuisse?

Respondemus: duobus modis posse aliquem unum toti reipublicae cum summa potestate praefici: uno modo, ut regem et dominum, qui a nullo dependeat: Altero modo, ut proregem seu ducem primarium, qui toti quidem populo praesit, sed regi tamen suo subjiciatur.

Jam igitur Deus hoc posteriore modo rempublicam Judeorum instituerat tempore ducum et judicum, ut nimirum esset ipse quasi proprius et peculiaris rex illius populi: et tamen quoniam illi homines erant, et rectore indigebant visibili, et quem adire et appellare possent, praefecit eis hominem aliquem tanquam proregem, qui nullo modo a populo sibi subjecto, sed a solo vero rege Deo, penderet. Hinc est illud ad Samuel. 1. Reg. 8. *Non te abjecerunt, sed me, ne regnem super eos.* Ac illud Apost. Hebr. 3. *Moyses fidelis erat in tota domo ejus tanquam famulus.*

Quia vero non contenti Judaei hoc statu reipublicae, ad priorem illum modum regem habere voluerunt, qui non modo unus omnibus imperaret, quod etiam duces et judices faciebant, sed etiam universum regnum ut suum et proprium possideret, et ad filios et nepotes tanquam haereditatem aliquam transmitteret; propterea merito reprehensi et castigati a Domino sunt. Nec tamen ita displicuit Deo illa populi cupiditas habendi proprium regem, ut jusserit eos ad politiam potius, vel aristocratiam animum applicare; quin potius ipse regem illis optimum designavit, ac postea tamdiu et regem et regnum eorum servavit et protexit, donec in officio permanserunt.

Sequitur postrema ratio, quae ducitur ab enumeratione earum proprietatum, quas pro comperto omnes habent optimo regimini convenire. Ac prima quidem proprietas est ordo. Eo siquidem melior gubernatio est, quo magis est ordinata: magis autem ordinatam monarchiam esse, quam aristocratiam vel dimocratiam, sic demonstrari potest. Omnis ordo in eo positus est, ut alii praesint, alii subjiciantur: nec enim inter pares, sed inter superiores et inferiores ordo dignoscitur. Ubi autem monarchia est, ibi omnes omino ordinem aliquem habent, cum nemo sit qui non subjiciatur alicui, eo solum excepto, qui curam omnium gerit. Hac ratione in catholica Ecclesia summus est ordo, ubi plebes subjiciuntur parochis, parochi episcopis, episcopi metropolitanis, metropolitani primatibus, primates pontifici maximo, pontifex maximus Deo. Ubi vero gubernatio penes optimates est, plebes quidem ordinem suum habent, cum subjiciantur optimatibus, sed optimates inter se ordinem nullum habent. Multo etiam magis dimocratia ordine caret, cum omnes cives ejusdem conditionis, et auctoritatis in republica censeantur.

Altera proprietas est assequutio proprii finis. Nec enim dubium esse potest, quin illa sit melior forma regendae multitudinis, quae commodius et facilius propositum finem assequitur: finis autem gubernationis est, civium inter se conjunctio, atque pax, quae conjunctio in eo potissimum sita esse videtur, ut idem sentiant, idem velint, idem sequantur omnes. Id vero multo certius, et facilius obtinebunt, si uni parendum sit, quam si multis: vix enim fieri potest, ut multi, quorum unus ab alio non dependeat, de rebus iisdem eodem modo judicent. Itaque si multi sint, qui multitudinem regunt, et alius aliud imperet, aut alicui non parebitur, aut in varia studia populum scindi necesse erit: quod tunc minime potest accidere, cum ad unius tantum officium pertinet imperare.

Confirmat hoc idem usus, atque experientia rerum magistra. Siquidem apud Romanos sub regibus rarae admodum inter cives dissensiones leguntur fuisse: exactis autem regibus, cum per annuos magistratus respublica gereretur, rarus ille annus fuit, in quo non contenderent patritii cum plebeis: ac tandem eo usque civiles contentiones progressae sunt, ut suis quodammodo manibus potentissima illa respublica interierit. Accedit etiam illud, quod nunquam majori et diuturniori pace romana civitas usa est, quam sub imperio Augusti, qui primus Romae stabilem monarchiam instituit.

Tertia proprietas est, robur ac potentia reipublicae. Illa enim gubernatio omnium judicio caeteris antecellit, quae potentiorem ac fortiorem rempublicam facit: illa vero fortior respublica est, in qua major est civium inter se conjunctio et conspiratio, vires enim conjunctae se ipsis dissipatis fortiores sunt: at major conjunctio est ubi ab uno pendent omnes, quam ubi a multis, ut supra demonstratum est; igitur monarchia et fortiorem facit rempublicam, et ipsa optima gubernatio est.

Accedit experientia: siquidem ex quatuor potentissimis imperiis, tria sub regibus creverunt, imperium videlicet Assyriorum, Persarum et Graecorum: unum est Romanum, quod sub populari dominatu crevit, sed et illud in maximis rerum perturbationibus sine dictatore, idest, rege ad tempus constituto, conservari non poterat; et multo magis postea sub Augusto monarcha floruit, quam tempore reipublicae unquam floruisset.

Quarta proprietas est. stabilitas ac diuturnitas. Neque enim negari potest, quin illa sit melior gubernatio, quae stabilior ac diuturnior est: at monarchiam quidem multo quam aristocratiam, vel dimocratiam diutius duraturam, si de externa vi agatur, jam demonstratum est, cum docuerimus, eam sine dubio esse caeteris fortiorem.

Nunc illud superest demonstrandum, nulla adhibita vi externa, minus esse monarchiam casibus et mutationi obnoxiam, quam ullam aliam formam gubernationis. Id vero ita probatur: *Omne regnum in se divisum desolabitur*, ut Christus ait Matth. 12. difficilius autem dividi potest monarchia, quam ulla alia forma regiminis; id enim minus facile dividitur, quod est magis unum: magis autem unum

est ipsum simplex unum, quam multitudo conspirans in unum: illud enim est unum per se, et naturaliter, et nihil aliud est quam unum; haec autem solum ex arte est unum, per se vero et naturaliter multa: igitur monarchia, quae pendet ab uno, minus facile scindi, destruive potest, quam aristocratia vel dimocratia, quae pendent a multitudine conspirante in unum.

Hinc nimirum monarchia Assyriorum a Nino ad Sardanapalum sine interruptione duravit annis 1240. ut Eusebius docet in Chronico; vel 1300. ut colligit Justinus lib. 1. vel supra 1400. ut vult Diodorus lib. 2. cap. 7. Sic autem duravit hoc regnum, ut semper successor in regno fuerit demortui regis filius, si verum est quod scribit Velleius Paterculus in priore volumine historiarum.

Scytharum autem regnum, quod est habitum omnium vetustissimum, nec ab ullo externo hoste destrui potuit, ut Justinus lib. 2. scribit, nec est per se ullo unquam tempore dissolutum: quocirca aliquot annorum millibus regnum illud stetisse necesse est: nulla autem respublica est quae diuturna et stabilis fuerit.

Certe respublica potentissima Romanorum vix annos 480. numerare potuit: tot enim sunt ab exactis regibus usque ad imperium Julii Cesaris. At sub monarchis in oriente a Julio usque ad Constantinum ultimum sine interruptione duravit annis 1495. in occidente autem ab eodem Julio usque ad Augustulum supra 500. et a Carolo Magno usque ad praesentem imperatorem annos fere 800. Sed nec illis 480. annis quibus floruit in romano imperio dimocratia, semper eodem modo respublica regebatur: initio enim annui consules creati sunt; paulo post additi tribuni; tum consulibus et tribunis sublatis, creati decemviri; illis etiam post annum ejectis, iterum consules et tribuni revocati; non raro etiam dictatores, et aliquoties tribuni militares cum consulari potestate introducti. Itaque nulla una forma diu duravit, nec omnes simul ad aetatem nobilium regnorum pervenire potuerunt.

Objicient fortasse rempublicam Venetorum, quae annos numerat supra mille et centum. At nec ipsa pervenit ad annos regni Scytharum, vel Assyriorum; immo ne Francorum quidem: et praeterea non est respublica Venetorum aristocratia admixta politiae, quam formam Calvinus laudat, sed aristocratia admixta monarchiae: nec ullum in ea civitate locum habet dimocratia.

Quinta ac postrema proprietas est, facilitas gubernationis. Multum enim refert, facile ne an difficulter obtineri possit, ut civitas bene gubernetur. Facilius autem esse, ut ab uno recte civitas regatur quam a multis, his rationibus probari potest.

Primum: facilius est unum hominem bonum reperire, quam multos. Deinde facilius populi uni, quam multis parebunt. Praeterea magistratus qui per vices, atque ad breve tempus rempublicam gerunt, prius saepe deponere coguntur provinciam, quam reipublicae negotia plane cognoverint; rex autem qui semper eodem officio fungitur, tametsi interdum tardioris ingenii sit, tamen usu atque experientia multis aliis praestat. Item, annui magistratus negotia reipublicae, eo quod non propria, sed communia sint, quasi aliena respiciunt; rex vero tanquam sua et propria: certum autem est cum facilius, tum etiam diligentius propria, quam aliena curari. Adhaec, ubi multi sunt qui regunt, vix fieri potest, ut inde absit aemulatio, ambitio, contentio: ex quo non raro accidere solet, ut alii alios impediant, atque id efficiant, ut qui in praesentia res gerunt, male rempublicam administrent, quo major ad se, cum magistratu ipsi fungentur, gloria redundet: at vero monarcha, qui non habet cui invideat, aut cum quo de gubernatione contendat, facilius omnia moderatur.

Postremo, quemadmodum in amplis familiis, ubi multis servis idem ministerium assignatur, negligenter negotia procurantur, quod unus alii provinciam communem relinquat: sic etiam ubi multi sunt principes reipublicae, unus alium respicit, et dum unusquisque in collegas onus rejicit, nemo satis diligentem curam adhibet civitati. Rex autem, qui scit a se uno pendere omnia, cogitur nihil negligere. Atque hactenus quidem demonstratum est, monarchiam simplicem simplici aristocratiae longe praestare. Nunc ad secundam propositionem comprobandam accedamus.

CAPUT III.

Quod Monarchia Aristocratiae et Dimocratiae admixta, utilior sit in hac vita, quam simplex Monarchia.

Altera igitur propositio talis erat: Regimen temperatum ex omnibus tribus formis propter naturae humanae corruptionem utilius est, quam simplex monarchia: quae sane gubernatio id requirit, ut sit quidem in republica summus aliquis princeps, qui et omnibus imperet, et nulli subjiciatur: Praesides tamen provinciarum vel civitatum, non sint regis vicarii, sive annui judices, sed veri principes, qui et imperio summi principis obediant, et interim provinciam vel civitatem suam, non tanquam alienam, sed ut propriam moderentur. Ita locum haberet in republica, tam regia quaedam monarchia, quam etiam principum optimatium aristocratia.

Quod si his adderetur, ut neque summus ille rex, neque principes minores haereditaria successione dignitates illas acquirerent, sed ex universo populo optimi quique ad eas eveherentur; jam esset etiam suus quidam locus dimocratiae in republica attributus. Hanc esse optimam et in hac mortali vita maxime expetendam formam regiminis, duobus argumentis comprobamus.

Primum enim haberet ejusmodi gubernatio ea omnia bona, quae supra demonstravimus inesse in monarchia: et esset praeterea in hac vita gratior et utilior. Ac bona quidem monarchiae in hac nostra gubernatione inesse, planum est; cum haec gubernatio monarchiam quamdam vere ac proprie comprehendat: futuram autem in omnibus gratiorem, ex eo perspici potest, quod omnes illud genus regiminis magis amant, cujus participes esse possunt; quale sine dubio est hoc nostrum, cum virtuti non generi deferatur.

De utilitate vero nihil est quod dicamus, cum certum sit, non posse unum aliquem hominem per se provincias, et civitates singulas regere, et velit nolit, cogatur earum procurationem, vel administris vicariis suis, vel propriis earum principibus demandare: et rursum aeque sit certum, multo diligentius ac fidelius principes res suas, quam alienas vicarios procuraturos.

Accedit alterum argumentum ex auctoritate divina. Deus enim ejusmodi regimen, quale ante descripsimus, in Ecclesia sua tam veteris quam novi Testamenti instituit. Ac de veteri quidem Testamento facile probari potest: habuit enim populus Hebraeorum semper unum, sive ducem, sive judicem, sive regem, qui toti multitudini imperaret, quod pertinet ad monarchiam: habuit praeterea multos principes minores, de quibus ita legimus, Exod. 18. *Electis viris strenuis de cuncto Israel, constituit eos principes populi, tribunos et centuriones, et quinquagenarios, et decanos, qui judicabant plebem omni tempore.* Id autem ad aristocratiam pertinet. Denique ex omni plebe, non ex una aliqua tribu principes assumebantur, ut ex eodem loco Exod. 18. et etiam Deuter. 1. aperte colligitur, quod aliquo modo dimocratiae est.

De Ecclesia Testamenti novi idem postea probandum erit, esse in ea videlicet summi pontificis monarchiam, atque episcoporum (qui veri principes et pastores, non vicarii pontificis maximi sunt) aristocratiam: ac demum suum quemdam in ea locum habere dimocratiam, cum nemo sit ex omni christiana multitudine, qui ad episcopatum vocari non possit, si tamen dignus eo munere judicetur.

CAPUT IV.

Quod circumstantiis seclusis, Monarchia simplex absolute et simpliciter excellat.

Sequitur tertia propositio, quae talis erat: Circumstantiis seclusis, monarchia simplex omnibus aliis gubernandi formis absolute et simpliciter praestat. Nam si ea de caussa mixtum regimen inter homines monarchiae simplici anteponimus, quod nequeat unus homo omnibus locis adesse, et necessario cogatur aut per administros vicarios suos, aut per principes negotia reipublicae procurare; certe hac circumstantia personae, et aliis si quae ejusdem generis exclusis, nulla erit ratio, cur simplex monarchia aliis formis regiminis non praeferatur.

Sed habemus praeterea aliud efficacius argumentum. Siquidem monarchia simplex in imperio Dei et Christi locum habet: debent autem Deo et Christo optima quaeque attribui; igitur optimum regimen simplicem monarchiam esse necesse est. Si quis autem id negare voluerit, non video quemadmodum in Marcionis ac Manichaei, atque etiam Ethnicorum errorem non prolabatur. Nam cum mundus ab effectore suo, et sine controversia, optime gubernetur; si aristocratia praestantissima est forma regiminis, multi erunt mundi hujus moderatores, et quod inde sequitur, multi effectores, multa principia prima, multi Dii.

Quocirca veteres Patres, s. Cyprian. in Tract. de Idol. vanit., s. Justinus in Orat. exhortat., s. Athanasius in Orat. adver. Idol., quibus etiam Philo Judaeus adjungi potest in lib. de confus. lingu. unum esse Deum, qui res omnes creatas regit, et moderatur, eo potissimum argumento probant, quia monarchia est optimum regimen: qua etiam de caussa Justinus et Philo libros inscriptos de monarchia Dei posteris reliquerunt.

Quae cum ita sint, excusari non potest Joannis Calvini error, qui excaecatus odio ecclesiasticae hierarchiae, aristocratiam praefert omnibus aliis gubernandi formis, etiam si per se et praecisis circumstantiis omnibus consideretur. Haec enim sunt ipsius verba lib. 4. Instit. cap. 20. § 6. *Et si ipsos status citra circumstantias inter se compares, non facile sit discernere, quis utilitate praeponderet, adeo aequis conditionibus contendunt.* Et paulo post: *Equidem si in se considerentur tres illae, quas ponunt philosophi, regiminis formae, minime negaverim, vel aristocratiam, vel temperatum ex ipsa et politia statum, aliis omnibus longe excellere.* Haec ille.

At inquies, lege quod sequitur, et solutionem tuae objectionis invenies. Sic enim Calvinus subjungit: *Non id quidem per se, sed quia rarissime contingit, reges ita sibi moderari, ut nunquam a justo et recto discrepet eorum voluntas: deinde tanto acumine et prudentia instructos esse, ut unusquisque videat quantum satis est. Facit ergo hominum vitium vel defectus, ut tutius sit, ac magis tolerabile, plures tenere gubernacula.*

Audio: sed quid fiet de editione anni 1554. ubi verba ista non habentur? Sed, inquies, admonitus postea emendavit errorem. Omitto quod in tanto magistro in Israel ferendum non erat, ut unquam tam graviter laberetur: illud miror, non potuisse Calvinum errorem illum corrigere, nisi secum ipse pugnaret; nam si, ut ipse dicit, non facile est discernere, quis status praeponderet, etiam si citra circumstantias inter se comparentur: et si dum in se considerantur tres illae, quas ponunt philosophi, regiminis formae, aristocratia indicatur excellere; quomodo verum est, quod statim addit: *Non id quidem per se etc.* Et: *Facit ergo hominum vitium vel defectus, ut tutius sit ac magis tolerabile, plures tenere gubernacula?* Pugnant enim ista, ni fallor: *Si in se considerentur formae illae tres; aristocratia excellit.* Et: *Non id quidem per se, sed quia rarissime contingit, reges a recto non discrepare.*

Nec minus illa pugnant: *Non potest discerni quis status praeponderet, si citra circumstantias considerentur.* Et: *Facit vitium hominum, ut aristocratia judicetur utilior.* Nam secluso isto vitio hominum, atque omnibus aliis circumstantiis remotis, vel excellet monarchia, vel non: si excellet; qua ratione verum erit illud, non posse discerni quis status praeponderet, etiam si citra circumstantias inter se compararentur? si non excellet; quo pacto Dei monarchiam adversus Manichaeos atque Ethnicos defendemus? Sed jam ad alteram quaestionem veniendum est.

CAPUT V.

Proponitur secunda quaestio; Debeatne ecclesiasticum regimen esse monarchicum.

Cum demonstratum sit, monarchiam esse optimum regimen; secunda nascitur quaestio: An Ecclesiae Christi conveniat monarchica gubernatio. Atque ut certa a dubiis separemus: in tribus nobis cum adversariis convenit. Unum est, in Ecclesia esse aliquod regimen, nam Cant. 6. dicitur: *Castrorum acies ordinata.* Act. 20. *Attendite vobis et universo gregi, quos Spiritus sanctus posuit episcopos regere Ecclesiam Dei.* Hebr. 13. *Obedite praepositis vestris.*

Secundum est, regimen ecclesiasticum spirituale esse et distinctum a politico; quando enim Paulus dicebat: *Qui praeest in sollicitudine* Rom. 12. Et: *Qui bene praesunt duplici honore digni habeantur* 1. Tim. 5. et similia: nondum erant ulli, aut certe rarissimi ita Ecclesia saeculares principes, quae duo docet etiam Calvinus Instit. lib. 4. cap. 11. § 1.

Tertium est, regem absolutum et liberum totius Ecclesiae solum Christum esse, de quo dicitur psal. 2. *Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus.* Et Luc. 1. *Et regni ejus non erit finis.* Itaque non quaeritur in Ecclesia absoluta et libera monarchia, vel aristocratia, vel dimocratia, sed talis qualis esse potest ministrorum et dispensatorum, cum dicat Paulus, 1. Corinth. 4. *Sic nos existimet homo, ut ministros Christi et dispensatores mysteriorum Dei.*

Et quidem adversarii existimant, regimen ecclesiasticum hominibus commissum a Christo, nullo modo esse monarchicum, sed aristocraticum et dimocraticum, quamquam nec ipsi inter se omnino conveniunt. Illiricus enim Cent. 1. lib. 2. cap. 7. docet, nullum esse in Ecclesia qui omnibus praesit, sed totam auctoritatem ecclesiasticam esse, tum in ministris, tum in populo: tamen in lib. de episcop. elect. summam potestatem attribuit multitudini totius Ecclesiae, existimatque, dimocratiam in Ecclesia habere primas partes, secundas vero aristocratiam, idest seniorum congregationem. Calvin. autem e contrario in Instit. lib. 4. cap. 11. § 6. sumamm potestatem ecclesiasticam tribuit coetui seniorum, quibus vult praeesse episcopum, ut consulem senatui. Et ibidem aperte docet, majorem esse auctoritatem coetus seniorum, quam episcopi: plebi autem tribuit quidem Calvinus aliquid, sed minus quam coetui seniorum. Porro Joannes Brentius in prolegom. cont. Pet. a Soto, concedit summam potestatem optimatibus: sed eos non vult esse episcopos, sed principes saeculares, quos nobilissima Ecclesiae membra esse contendit.

Jam vero doctores catholici in eo conveniunt omnes, ut regimen ecclesiasticum hominibus a Deo commissum, sit illud quidem monarchicum, sed temperatum, ut supra diximus, ex aristocratia et dimocratia. Id quod praecipue tractant b. Th. in 4. cont. Gent. cap. 76. Jo. de Turrecrem. lib. 2. de Eccl. cap. 2. et Nicolaus Sanderus in libris de visibili monarchia Ecclesiae. Quorum vestigiis insistentes, quatuor propositiones in medium adferemus, ac pro viribus defendemus. Prima erit, regimen Ecclesiae non esse praecipue penes populum. Secunda, Non esse penes principes saeculares. Tertia, non esse potissimum penes principes ecclesiasticos. Quarta, esse praecipue penes unum summum totius Ecclesiae praesidem ac sacerdotem.

CAPUT VI.

Quod Ecclesiae gubernatio non sit dimocratia.

Prima igitur propositio, quae regimen ecclesiasticum negat esse populare, his argumentis confirmari potest. Primum ex quatuor rebus, quae inesse debent in omni populari gubernatione.

Primo. Ubi est populare regimen, magistratus ipsa plebe constituuntur, atque ab eadem auctoritatem sumunt: cum enim plebis per se ad jus dicendum sedere non possit, debet saltem alios constituere, qui nomine suo id faciant. Quocirca M. Tul. init. 2. Agr. Consulatum, qui summus erat in republica romana magistratus, populi beneficium vocat; et ibidem dicit, consuevisse creari consules ad suffragia populi.

Secundo. Ubi est populare regimen, appellatur a sententia magistratus in rebus gravioribus ad judicium populi: id consuetum fuisse in republica romana testatur Livius lib. 2. et 4. quod idem de republica Atheniensium docet Plutarchus in Solone.

Tertio. Leges quibus respublica gubernanda est, a magistratu quidem proponuntur, sed a populo jubentur, ut constat ex Livio lib. 3. Idem cognosci potest ex Orat. M. Tullii de lege Manil. et de lege Agr. ad pop. rom.

Quarto. Accusari solent magistratus apud populum, necnon dignitate privari, et in exilium deportari, vel etiam morte mulctari, si ita populo videatur: exempla sunt plurima. Romani enim ex duobus primis consulibus quos creaverant, Tarquinium Collatinum, solum propter odiosum nomen Tarquiniorum, ante tempus magistratu privarunt, ut refert Livius lib. 2. Jidem cum decemviros creavissent, eosdem postea invitos deposuerunt, teste Livio lib. 2.

Jam quod nihil horum conveniat christianae plebi, facillimum est demonstrare. Ac primum de primo, satis ex eo constat, quod in tota scriptura non est unum verbum, quo detur auctoritas plebi creandi episcopos, vel presbyteros: est autem quo datur episcopo talis auctoritas ad tit. 1. *Cujus rei gratia reliqui te Cretae, ut constituas per civitates presbyteros, sicut et ego disposui tibi.* Deinde apostoli, qui primi fuerunt Ecclesiae ministri, a Christo, non ab Ecclesia leguntur electi et constituti, Marc. 6. Primi quoque episcopi post apostolos, quo tempore purissima erat Ecclesia, non a populo, sed ab apostolis facti sunt, ut cognosci potest vel ipsa historia Magdeburgensium. Nam Cent. 1. lib. 2. cap. 2. col. 15. testantur Centuriatores, Iconii et Antiochiae a Paulo datos esse pastores et

cap. 10. col. 624. docent ex Nauclero aliisque historicis, Apollinarem Ravennae, Maternum Treveris, et Hermagoram Aquilejae a b. Petro episcopos esse constitutos.

Ad haec b. Irenaeus lib. 3. cap. 3. asserit, Linum ab apostolis Petro et Paulo Romae factum episcopum. Tertullianus de praescript. scribit, Clementem Romae a Petro factum episcopum, et Polycarpum Smyrnae a Joanne. Euseb. lib. 3. cap. 4. hist. affirmat, Timotheum Ephesiis, et Titum Cretensibus a Paulo episcopos datos. Nicephorus lib. 2. cap. 41. scribit a Matthaeo apostolo Platonem episcopum factum in oppido quodam Anthropophagorum, nomine Mirmena. S. Marcum a b. Petro creatum episcopum, et Alexandriam missum scribit Leo epist. 81. ad Doscorum et Beda lib. de sex aetat. in Claudio. Dionysium quoque Areopagitam a Paulo Athenarum constitutum episcopum, colligitur ex Eusebio lib. 3. cap. 4. hist. et clarissime idem asserit Beda in martyrologio. Idem de multis aliis, si opus esset, facile possemus ostendere. Quae cum ita sint, satis apparet, in ipsa prima et purissima Ecclesia nullum locum habuisse dimocratiam, cum ecclesiasticum magistratum non plebs, sed apostoli constituerint.

Neque secundum illud de appellatione ad populum convenit plebi christianae. Nusquam enim est auditum in Ecclesia, ut appellaretur ab episcopis ad populum, neque ut populus absolverit, quos episcopi ligaverant, vel ligaverit quos episcopi solverant. Neque etiam umquam accidit, ut populus judicaverit de controversiis Fidei: et nos quidem proferimus multa judicia episcoporum, et praecipue summi pontificis, quae exstant in tomis Conciliorum. At adversarii non possunt vel unum judicium plebis adferre.

Adde, quod sunt innumera Scripturae, Conciliorum et Patrum testimonia, quibus probatur, nullo modo convenire christianae plebi exercere judicia ecclesiastica: quae nos partim attulimus in quaestione de judice ecclesiastico, et partim adferemus in quaestionibus de Conciliis. At certe si in Ecclesia vigeret status popularis, mirum esset in istis 1500. annis nihil umquam fuisse a populo judicatum.

Porro tertium illud de legibus ferendis minus etiam convenit plebi. Omnes enim leges ecclesiasticae, vel a pontificibus, vel a Conciliis inveniuntur latae, nec umquam exspectatum est suffragium populi, ut ex eo censerentur auctoritatem habere. Hinc Act. 15. b. Paulus transiens Syriam et Ciliciam, praecipiebat populis, ut custodirent praecepta apostolorum et seniorum. Nulla autem exstat lex, quae dici possit plebiscitum in Ecclesia, quales leges permultae exstabant in republica Romanorum.

Denique illud extremum de judicando magistratu minime omnium convenit. Nullus enim poterit ostendi episcopus, qui a populo fuerit, vel depositus, vel excommunicatus: cum plurimi inveniantur depositi, et excommunicati a summis pontificibus et Conciliis generalibus. Certe Nestorium ab episcopatu Constantinopolitano depositum a concilio Ephesino ex mandato Coelestini papae, testatur Evagrius lib. 1. cap. 4. et Dioscorum episcopatu Alexandrino privatum a Concilio Chelcedonensi ex sententia s. Leonis, patet ex ipso Concilio Act. 3. atque haec quidem est ratio prima.

Altera ratio sumitur a sapientia Dei. Non enim credibile est, Christum regem sapientissimum instituisse in Ecclesia sua illud regimen quod est omnium deterrimum: deterrimum autem regimen esse dimocraticum, docet Plato in Axiocho: *Quis*, inquit, *beatus esse possit vulgi vivens arbitrio, tametsi faveatur ei, plaudaturque etc.* Arist. lib. 8. Eth. cap. 10. ex tribus formis regendae multitudinis monarchiam optimam, dimocratiam pessimam esse pronunciat, Plutarchus in Solone refert, Anacharsidem Scytham miratum, quod in Graecia sapientes dicerent, stulti judicarent: quia nimirum oratores dicebant, populus judicabat. Item in Apophtheg. dicit, Lycurgum interrogatum, cur Spartae non instituisset dimocratiam; respondisse interroganti, ut ipse primus domi suae eam institueret.

Ex nostris s. Ambrosius lib. 5. hexam. cap. 21. de multitudine vulgi dicit: *Non merita virtutis expendit, nec publicae utilitatis emolumenta rimatur, sed mobilitatis mutat incerto.* Hieronymus in cap. 21. Matth. *Semper*, inquit, *turba mobilis est, nec in proposita voluntate persistens, atque in morem fluctuum diversorumque ventorum huc illucque traditur.*

S. Chrysost. hom. 2. in Jo. definit populum, quiddam tumultus perturbationisque plenum, e stultitia majori ex parte constans atque compositum, temere instar fluctuum maris, varia et pugnante sententia saepenumero jactatum; deinde subdit: *Qui ergo sub ejusmodi servitio premitur, nonne omnium est sane miserrimus?* Accedit etiam ratio. Nam non potest non pessimum esse regimen, ubi sapientes regantur a stultis, periti ab imperitis, boni a malis: tale autem est regimen dimocraticum; nam ubi viget dimocratia, plurium suffragiis omnia statuuntur: constat autem semper plures esse stultos, quam sapientes; malos, quam bonos; imperitos, quam peritos.

Ad haec, si ut Arist. lib. 1. polit. cap. 1. et 3. docet, qui pollent ingenio, ii naturaliter domini sunt eorum, qui sunt tardiores: et ut s. ait Aug. lib. de utilit. cred. cap. 12. *Melius stulti homines viverent, si servi possent esse sapientium.* Quis non videt quanta perturbatio ordinis sit, gubernacula reipublicae inconditae plebis multitudini permittere?

Postremo, si plebs haberet auctoritatem aliquam in Ecclesia gubernandi, vel eam a se haberet, vel ab alio: non autem a se, quia non est de jure naturae vel gentium haec potestas, sed de jure divino et supernaturali. Non enim est similis civili potestati, quae est in populo, nisi a populo transferatur in principem. Neque habet plebs ab alio: debet enim a Deo habere si ab alio habet: at a Deo non habet; siquidem in lib. Dei, idest, in sacris literis nusquam traditur populo potestas docendi, pascendi, regendi, ligandi, solvendi, sed semper populus vocatur grex, qui pasci debeat. Petro autem dicitur: *Pasce oves meas.* Jo. ult. *Episcopos*

posuit Spiritus sanctus regere Ecclesiam Dei. Actor. 20. Habemus igitur non esse popularem Ecclesiae gubernationem. Sed adversus hanc propositionem tria sunt argumenta. Primum sumitur ex verbis illis, Matth. 18. *Dic Ecclesiae*: ubi videtur summum tribunal Ecclesiae penes fidelium universitatem esse constitutum.

Respondemus: illud *Dic Ecclesiae* significare, *defer ad publicum Ecclesiae judicium*, idest, ad eos, qui publicam personam in Ecclesia gerunt. Ita enim Chrysostomus exponit, *Dic Ecclesiae*, idest, praesuli: quod idem sane confirmat Ecclesiae consuetudo; nec enim unquam vidimus, aut audivimus, aliquem criminosum apud multitudinem populi caussam dixisse: sed qui apud episcopum caussam dixerit, saepe vidimus, saepius audivimus.

Alterum argumentum ducitur ex cap. 1. et 6. Actorum apostolorum. Nam Act. 1. tota Ecclesia elegit Matthiam: et Actor. 6. eadem Ecclesia elegit septem diaconos: et Patres passim docent, episcoporum electionem ad populum pertinere.

Respondemus: de electione ministrorum alio loco a nobis disputandum esse. Interim vero negamus, ex illo jure, quod habuit aliquando populus in electione ministrorum, dimocratiam Ecclesiasticam ullo modo probari: siquidem populus non ordinavit unquam, neque creavit ministros, neque tribuit illis ullam potestatem, sed nominavit solum et designavit, sive ut Veteres loquuntur, postulavit eos, quos ab episcopis per manus impositionem ordinari cupiebat. Quare Actor. 6. dicunt apostoli: *Considerate viros boni testimonii septem, quos constituamus super hoc opus.* Ubi solum tribuunt populo, ut quaerat et offerat aliquos idoneos ad illud munus: sed oblatos apostoli, non populus diaconos creaverunt. Quod etiam Cyprianus docet: *Apostolos*, inquit, *Dominus elegit*, *diaconos apostoli sibi constituerunt*, lib. 3. epist. 9.

Praeterea, quando etiam populus vere crearet episcopos, non continuo esset ecclesiasticum regimen praecipue dimocraticum. Nam ut sit aliquod regimen dimocraticum, requiritur quidem ut populus constituat magistratus, sed multa alia requiruntur; neque id solum per se sufficit. Primi enim reges electi sunt a populo, et tamen eorum regimen monarchicum est, et non dimocraticum.

Pari ratione imperatores romani eligebantur olim a militibus, et nunc a certis principibus eliguntur: et nihilominus imperium ad monarchiam pertinet, non ad dimocratiam; ut enim dimocratia esset, oporteret, ut facta electione principis, adhuc major esset in populo quam in principe auctoritas, et a sententia principis ad judicium populi provocaretur. Id quod non sit in Ecclesia, quemadmodum nec in regno aut imperio Romanorum. Quod intelligens Valentinianus senior, ut refert Sozomenus lib. 6. cap. 6. cum ei milites collegam in imperio dare vellent, respondit: *Me ad imperium eligere penes vos erat: sed cum jam a vobis electus sim, consortem imperii quem postulatis, non amplius in vestra, sed in mea tantum potestate eligere situm est.*

Tertium argumentum ab auctoritate sanctorum Cypriani et Ambrosii petunt. Cyprianus lib. 3. epist. 14, ad presbyteros et diacones scribens de quibusdam turbulentis fratribus: *Interim*, inquit, *prohibeantur offerre, acturi et apud nos, et apud plebem universam caussam suam etc.* Ambrosius in epist. 32. agens de judicio Fidei: *Jam ipse populus*, inquit, *judicavit*. Item. *Auxentius*, inquit, *vestrum refugit examen.*

Respondeo: S. Cyprianum consuevisse fere omnia negotia majora tractare coram clero et populo, et nihil agere sine eorum consensu. Caeterum, hoc faciebat sponte sua, non coactus ulla lege, ut patet lib. 3. epist. 10. ubi ait: *Quando a primordio episcopatus mei statuerim, nihil sine consilio vestro, et sine consensu plebis mea privata sententia gerere etc.* At non propterea Cyprianus clero aut populo subjectus erat: quemadmodum nec Assuerus rex sapientibus illis viris, quorum faciebat cuncta consilio, ut legimus in lib. Esther., cap. 1. et quando etiam Cyprianus sponte se clero et populo subjecisset, quod non est ullo modo credibile, non continuo legem toti Ecclesiae praescripsisset.

Quod vero ad Ambrosium attinet, loquitur eo loco s. Ambrosius de judicio privato, quo quisque statuit quid sibi sequendum sit, non de publico judicio, quod auctoritatem habeat caeteros obligandi. Id quod ex verbis ejusdem Ambrosii perspici potest; sic enim ait ibidem: *Veniant plane si qui sunt ad Ecclesiam, audiant cum populo, non ut quisque judex resideat, sed ut unusquisque de suo affectu habeat examen, eligat quem sequatur.* Vide plura, quae ad hunc locum facere possunt, in lib. 1. de Conciliis, cap. 19. et 20.

CAPUT VII.

Quod non sit Ecclesiasticum regimen penes Principes saeculares.

Altera propositio, quae negat, ecclesiasticum regimen ad saeculares principes pertinere, adversus duos Brentii errores pugnat. Primus error Brentii est, optimates Ecclesiae esse principes saeculares: episcopos vero adeo Brentium deprimit, ut velit esse principum mancipia. Secundus est, ad hos optimates curam et regimen Ecclesiae praecipue pertinere. Quos errores habuit etiam Henricus VIII. Angliae rex: is enim se caput Ecclesiae anglicanae constituit, et eodem modo censuit, alios principes capita suprema Ecclesiae in suis ditionibus esse debere.

Ac primus quidem error facile refutatur: Primo ex illis propheticis verbis, psal. 44. *Pro patribus tuis nati sunt tibi filii, constitutes eos principes super omnem terram.*

Sic enim hunc locum b. Aug. exponit, *pro patribus*, idest, apostolis, nati sunt filii, idest fideles multi, quos Deus constituit episcopos, et eo modo principes super omnem terram. Et s. Hieron. in eumdem locum: *Fuerunt*, inquit, *o Ecclesia, apostoli patres tui, quia ipsi te genuerunt, nunc autem quia illi recesserunt a mundo, habes pro his episcopos filios.* Et infra: *Principes Ecclesiae, idest, episcopi constituti sunt.* Nec multo ali-

ter graeci Patres, Chrysostomus et Theodoretus exponunt, qui per patres patriarchas; per filios principes apostolos intelligunt. Item Apost. 1. Cor. 12. et Eph. 4. *Deus*, inquit, *in Ecclesia posuit primum apostolos, secundo prophetas, tertio, et doctores.*

Si primi sunt apostoli, qui episcopi fuerunt et quibus episcopi succedunt, certe primi non sunt reges et principes saeculares: immo, ut recte annotavit Damascen. in 2. Orat. pro imagin., Apostolus reges non solum non posuit primo loco, sed nec ullo alio, ut indicaret, non esse reges Ecclesiae magistratus, sed tantum saeculi.

Secundo refutatur ex Patribus. Ignatius in epist. 7. ad Smyrnen., nihil esse dicit honorabilius episcopo in Ecclesia: et addit, primum honorem deberi Deo, secundum episcopo, tertium regi. Nazianzenus in Orat. ad cives timore perculsos. Chrysost. lib. 3. de sacerdot., et hom. 4. in cap. 6. Isaiae et Ambrosius lib. de dignit. sacerd., cap. 2. episcopum regi apertissime anteponunt.

Quin etiam Chrysost. hom. 83. in Matth. Reges non episcopis solum, sed etiam diaconis subjicit; sic enim ad diaconum suum loquitur: *Si dux*, inquit, *quispiam, si consul, si is qui diademate ornatur, indigne adeat, cohibe et coërce*; *majorem tu illo habes potestatem.* Aug. in psal. 98. probat, Moysem fuisse sacerdotem ea ratione, quia Moyses maximus fuit, et nihil est majus sacerdote. Et Gelasius in epist. ad Anastasium: *Nosti*, inquit, *fili clementissime, quod licet praesideas humano generi dignitate rerum terrenarum, tamen praesulibus divinarum devotus colla submittis.* Et infra: *Subdit*, inquit, *te debere cognoscis religionis ordine potius quam praeesse. Nosti itaque ex illorum te pendere judicio, non illos ad tuam redigi posse voluntatem.*

Gregorius lib. 13. Moral. cap. 19. asserit, prima membra in corpore Domini esse sacerdotes. Et lib. 4. epist. 31. ad Mauritium docet, sacerdotes esse Deos quosdam inter homines, et propterea ab omnibus etiam regibus honorandos: quod idem et docet et probat Nicolaus I. in epist. ad Michäelem.

Tertio ex gestis episcoporum et regum. Nam Fabianus papa primum imperatorem christianum Philippum exclusit a communione Sacramenti altaris in die Paschatis, propter quaedam ejus peccata publica: nec antea eum admisit, quam ille confessione et poenitentia peccata purgavit. Scribit hoc Eusebius lib. 6. cap. 25. hist. Item Constantinus aperte professus est, de episcopis se judicare non posse, ut qui Dii quidem sint: sed contra potius eorum se stare subjectum judicio; scribit Ruffinus, lib. 1. cap. 2. hist.

Theodosium seniorem b. Ambrosius ab Ecclesiae liminibus expulit, et poenitentiam publicam subire coëgit: ac deinde cum imperator in Ecclesia ad loca sacerdotum ascendere atque ibidem sedere vellet, jussit eum Ambrosius descendere, et cum plebe consistere: id quod ille libenter fecit: scribit Theodoretus lib. 5. hist. cap. 17.

Denique Maximus imperator, cum in convivio sederet, assidente quoque b. Martino, et pincerna primum calicem imperatori, ut omnium nobilissimo vellet offerre, ille ad episcopum misit, qui non recusavit, sed primus bibit, et postea non imperatori, sed presbytero suo calicem tradidit: nullum scilicet existimans digniorem qui post se biberet; nec integrum sibi fore, si aut regem, aut eos qui a rege erant proximi, presbytero praetulisset, ut scribit Sulpitius in vita s. Martini.

Postremo refellitur idem error duplici ratione. Primum, episcopus regem inungit, docet, ligat, solvit, benedicit: ait autem apostolus ad Hebr. 7. *Sine contradictione est minus quod a meliore benedicitur.*

Praeterea, principatus saecularis institutus est ab hominibus, estque de jure gentium: at principatus ecclesiasticus est a solo Deo, et de jure divino: ille regit homines, ut homines sunt, et magis ratione corporum quam animarum; iste vero regit homines, ut Christiani sunt, et magis ratione animarum quam corporum; ille habet pro fine temporalem quietem et salutem populi; iste vitam et felicitatem sempiternam; ille utitur naturalibus legibus et institutis humanis; iste legibus divinis et sacramentis divinitus institutis; ille gerit bella cum hostibus paucis et visibilibus; iste cum invisibilibus et infinitis.

Sed contra objicit Brentius: Episcopi servi sunt Ecclesiae, 2. Cor. 4. *Non nosmetipsos praedicamus, sed Jesum Christum, nos autem servos vestros per Jesum.* Quanto igitur magis regum servi erunt, praesertim cum de regibus dicat b. Petrus, 1. Pet. 2. *Subjecti estote omni humanae creaturae propter Deum, sive regi tanquam praecellenti, sive ducibus tanquam ab eo missis.*

Respondeo: duplex esse genus servitutis: omnes enim qui laborant in alterius commodum, dicuntur ei servire; sed quidam laborant et serviunt alteri eum regendo, eique praesidendo; quidam laborant et serviunt obediendo et parendo; qualia proprie sunt mancipia: episcopi autem servi sunt Ecclesiae, sed ad priorem modum; quemadmodum etiam magistratus servit reipublicae, et rex populo (si rex, non tyrannus sit) et pater filiis et magister discipulis.

Quare b. Paulus, 1. Corin. 4. quorum se dixerat servum, eorum patrem se esse dicit: *Per evangelium*, inquit, *ego vos genui.* Et addit: *Quid vultis? in virga veniam ad vos, an in charitate, et spiritu mansuetudinis*? Et Hebr. 13. *Obedite praepositis vestris, et subjacete eis.* Et Act. 20. *Spiritus sanctus posuit episcopos regere Ecclesiam Dei.* Hac ratione b. Gregor. servum servorum Dei se vocat. Et b. August. lib. 9. confess. cap. ult. *Inspira, Domine*, inquit, *servis tuis fratribus meis, filiis tuis dominis meis, quibus voce, et corde, et literis servio.* Et b. Bernardus lib. 2. de consider. ait, Eugenium, cum factus esset pontifex, elevatum super gentes et regna, sed ad ministrandum, non ad dominandum.

At, inquies, reges sunt reges etiam in Ecclesia, et illis Christiani subjecti esse debent, *tanquam praecellentibus.* Verum est id quidem, sed in iis rebus tantum, quae ad statum politicum pertinent. Praesunt enim Christiani reges hominibus christia-

nis, non ut Christiani, sed ut homines sunt, quemadmodum etiam Judaeis et Turcis interdum praesunt, sed ut homines politici; nam ut Christiani oves sunt pastoribus episcopis subjecti, ut Nazianzenus docet in Orat. ad cives timore perculsos, et ut s. ait Ambrosius in Orat. de traden. Basil. nihil honorificentius dici potest, quam ut imperator Ecclesiae filius esse dicatur: Imperator enim bonus intra Ecclesiam non supra Ecclesiam est.

Posterior Brentii error ex iis quae dicta sunt facile refutatur. Si enim principes non sunt Ecclesiae optimates; ad eos non pertinet aristocratia Ecclesiae. Sed possunt praeterea adjungi haec argumenta.

Primum. Regimen Ecclesiae supernaturale est; nemini igitur convenit nisi cui Deus commisit: legimus autem in Scripturis commissum apostolis et episcopis eorum successoribus. Nam Petro apostolo dictum est: *Pasce oves*, Jo. ult. et de episcopis dicitur, Act. 20. *Quos posuit Deus episcopos regere Ecclesiam Dei*. De regibus nihil ejusmodi usquam legimus.

Deinde ad annos ferme 300. nullus fuit in Ecclesia saecularis princeps, excepto solum Philippo imperatore, qui brevissimo tempore supervixit: et forte aliquis alius in provinciis non subjectis imperio romano; et tamen eadem fuit Ecclesia quae nunc est, et eamdem habuit regiminis formam, non igitur principes saeculi Christi Ecclesiam regunt.

Item qui habent summam potestatem in republica, ii possunt omnia, quae inferiores magistratus possunt. Quis enim prohibere posset regem, si eas caussas per se cognoscere et judicare vellet, quas proregibus, et praetoribus, et judicibus minoribus commisit? At non possunt reges officium episcopi, presbyteri, diaconi sibi usurpare, qualia sunt, verbum Dei praedicare, baptizare, consecrare etc. non igitur sunt reges supremi Ecclesiae magistratus.

Non posse autem reges officia sacerdotum invadere, ita probamus. Imprimis reges non solum viri, sed etiam foeminae esse possunt: at foeminas publice docere apostolus prohibet, 1. Corinth. 14. et 1. Tim. 2. et Pepuzitae ab Epiphanio haer. 49. et August. haer. 27. inter haereticos numerantur, quod foeminis sacerdotium attribuerint.

Deinde in 2. psal. 19. Josaphat rex optimus: *Amarias*, inquit, *sacerdos et pontifex in his quae ad Deum pertinent, praesidebit: porro Zabadias super ea opera erit, quae ad regis officium pertinent.* Et 2. Paral. 26. cum Ozias rex vellet thus adolere, prohibuit eum pontifex, dicens: *Non est tui officii, Ozia, ut adoleas incensum Domino, sed sacerdotum.* Et cum ille perseveraret, continuo gravissima lepra divinitus percussus est. Quod si in Testamento veteri non poterat rex fungi munere sacerdotum, multo minus in novo, ubi sunt munera sacerdotalia longe augustiora.

Item in Synodo Matisconensi can. 9. in Concilio Milevitano, can. 19. et Toletano 3. Can. 13. puniuntur gravissime clerici, qui caussam Ecclesiae ad judicem saecularem deferunt. Et Ambrosius epist. 33. ad Sororem, dicit, se Valentiniano dixisse: *Noli te gravare imperator, ut putes te in ea, quae divina sunt, aliquod imperiale jus habere. Publicorum tibi moenium jus commissum est, non sacrorum etc.* Item Theodosio imperatori dixisse eumdem Ambrosium; *Purpura imperatores facit non sacerdotes*; refert Theodoretus lib. 5. cap. 18. hist. qui etiam lib. 4. cap. 18. scribit, Eulogium quemdam, cum ei Modestus praefectus Valentis imperatoris Ariani dixisset: *Conjungere cum imperatore*; facete respondisse: *Numquid una cum imperio ille etiam pontificatum est consequutus?*

Athanasius quoque in epist. ad solit. vit. agent., reprehendit Constantium, quod se rebus ecclesiasticis admisceret, et addit, Hosium episcopum Cordubae eidem Constantio dixisse: *Ne praecipe nobis in hoc genere, sed ea potius a nobis disce: tibi enim Deus imperium commisit, nobis ea quae sunt Ecclesiae concredidit.* Similia eidem Constantio Leontium episcopum dixisse, testatur Svidas in voce Leontius. Sulpitius lib. 2. sac. hist. cir. fin. refert, s. Martinum maximo imperatori dixisse, novum esse et inauditum nefas, ut caussam Ecclesiae judex saeculi judicaret.

B. Augustinus epist. 48. et 50. et 165. docet, piorum regum munus esse, Ecclesiam defendere, severisque legibus ac poenis blasphemos, sacrilegos, et haereticos ab Ecclesia damnatos coërcere: sed ibidem reprehendit Donatistas, quod caussam episcopalem non ad coepiscopos, sed ad regem terrenum judicandam detulissent. S. Greg. lib. 5. epist. 125. de Mauritio imperatore loquens: *Notum est*, inquit, *piissimos dominos disciplinam diligere, et ordinem servare, canones venerari, et in caussis se sacerdotalibus non miscere.* Idem prolixe docent Joannes Damascenus in 1. et 2. Orat. pro imag. Denique Basilius imperator, in 8. Synodo diserte asseruit, nec sibi, nec ullis laicis licere negotia sacerdotalia tractare; quod idem professum etiam Valentinianum seniorem testatur Sozomenus, lib. 6. cap. 7.

Argumenta Brentii sumuntur ab exemplis Testamenti veteris, ubi legimus, Moysem, Josue, Davidem, Salomonem, Josiam, qui duces aut reges erant, saepe se in negotiis religionis miscuisse. Addit etiam Brentius ad argumenti confirmationem, regibus a Deo commissam esse custodiam legis divinae, et idcirco ad eos curam Ecclesiae pertinere. Sic enim Apostolus ait, Rom. 13. *Non sine caussa gladium portat. Minister enim Dei est, vindex in iram ei qui male agit.*

Respondemus: Moysem non solum ducem, sed etiam sacerdotem summum fuisse, ut in quaestione de judice controversiarum lib. 3. de Verbo Dei demonstratum est: caeteros autem quaedam interdum egisse extraordinaria auctoritate, non tam ut reges, quam ut prophetas. Sed non propterea delendam fuisse ex Deuternom. legem illam, qua ordinarie in dubiis de religione, remittebantur homines, non ad regem, sed ad sacerdotem levitici generis, Deuter. 17. quocirca, ut supra diximus, Ozias rex punitus est lepra, quod munus sacerdotis sibi assumpsisset.

Ad confirmationem autem respondemus: Reges custodes esse debere legum divinarum, sed non in-

terpretes; ipsorum est enim edictis et poenis impedire blasphemias,haereses,sacrilegia: quae sint autem haereses,et contra,quae sit Fides Orthodoxa ab episcopis discere debent, quod imperatores pios, Constantinum, Valentinianum, Gratianum, Theodosium, Martianum fecisse, ex ipso codice cognosci potest. l. cunctos populos tit. de sum. Trinit. et Fid. Cathol. et in toto tit. de haeret.Vide plura in quaestione de judice controversiarum; et in quaestione de praeside Concilii generalis.

CAPUT VIII.

Quod non sit Ecclesiasticum regimen praecipue penes Episcopos.

Sequitur tertia propositio, quae Ecclesiae regimen non esse praecipue penes episcopos et presbyteros adversus duos Calvini errores docet. Prior Calvini error est, episcopos et presbyteros jure divino pares esse. Posterior autem est, in coetu seniorum supremam Ecclesiae potestatem residere. In quo errore fuit Joannes Hus, ut ex art. 27. 28. et 29.in Concilio Constantiensi sess. 15. damnatis intelligi potest.

Ac prior quidem error in ea disputatione commodius refutabitur, quam de clericis, suo loco instituemus. Satis erit interim, hunc errorem priorem ex posteriore refellere: siquidem hi duo errores inter se pugnant. Si enim Ecclesia regitur ab optimatibus, idest,a coetu seniorum,vel inter istos seniores includuntur soli episcopi, qui sunt veri Ecclesiae optimates, vel includuntur etiam presbyteri: si soli episcopi includuntur, sequitur,presbyteros non esse pares episcopis, neque esse optimates, et tunc refellitur prior error Calvini: si presbyteri includuntur,sequitur Ecclesiam non regi ab optimatibus, sicut a coetu seniorum qui erat posterior error Calvini.Constat enim, in Conciliis generalibus, in quibus de administratione totius Ecclesiae agitur, et ubi leges, quibus Ecclesia regitur, feruntur vel abrogantur, nunquam interfuisse presbyteros cum auctoritate definiendi, nisi essent legati, et locum tenerent aliquorum episcoporum: id quod non opus est aliter probare,quam ex ipsis actis Conciliorum,quae adhuc exstant.

Jam vero posterior error,qui hujus loci proprius est, his rationibus confutatur. Primum nusquam in Scripturis legitur collata summa potestas Concilio sacerdotum: quaecumque enim auctoritas apostolis caeterisque discipulis concessa a Christo est, non solum omnibus sed etiam singulis concessa est; neque ad eam exercendam erat opus Concilio: poterant enim sine dubio apostoli singuli, et possunt etiam nunc singuli episcopi, docere, baptizare, solvere, ligare, ordinare ministros etc. solus est locus Matth. 18. ubi tribuitur aliquid Concilio, cum dicitur: *Ubi fuerint duo vel tres congregati in nomine meo,ibi sum in medio eorum.*

At neque hic explicatur,quae sit potestas Concilii, summane, an mediocris, an infima: et Calvinus ipse, adversus quem praecipue disputamus lib. 4. Instit. cap. 9. § 2. hunc evangelii locum adeo non magni facit, ut dicat, eum nihilo minus in quemvis particularem coetum competere, quam in Concilium universale. Itaque non est cur in praesentia de hoc loco multum laboremus.

Secundo,si penes optimates esset summum Ecclesiae regimen; sequeretur, Ecclesiam fere semper carere rectoribus, et ut plurimum neminem esse,cui curae sit commune bonum: proinde rempublicam ecclesiasticam omnium esse miserrimam; optimates enim cum pares inter se sint, non possunt commune bonum, ut par est, administrare, nisi vel congregati sint, vel aliquem elegerint communi consensu magistratum, cui omnes obediant; quemadmodum Romani suos consules eligebant.

At in Ecclesia rarissime congregantur optimates ad generale Concilium. Primis enim 300. annis nulla fuit congregatio generalis: postea vero vix centesimo quoque anno: magistratum autem, cui Ecclesia universa saltem ad tempus pareret, nullum umquam optimates isti crearunt; nam si creassent aliquem, is maxime fuisset unus ex primariis quinque patriarchis, qui semper in Ecclesia prae caeteris eminuerunt: at patriarcham romanum nunquam habuisse hanc potestatem adversarii contendunt: de caeteris quatuor res certissima est; nunquam enim Alexandrinus patriarcha aliquid juris habuit extra Aegyptum, neque alii extra suas regiones.

Quare s. Hieronymus in epist. ad Pammach. advers. Jo. episc. hierosol.: *Responde*, inquit, *mihi. Ad Alexandrinum episcopum Palaestinae quid pertinet?* Et Chrysostomus in epist. priore ad Innocent. I. graviter quaeritur de Theophilo patriarcha alexandrino, qui se negotiis ecclesiasticis extra suam provinciam ingerebat: *Neque enim*, inquit, *aequum est*, *ut qui in Aegypto sunt, judicent eos qui in Thracia.*

Quam autem hoc sit absurdum, ut Ecclesia catholica, quae adeo est una, ut una civitas, una domus, unum corpus in Scripturis dicatur; nullum in terris habeat, qui ejus curam gerat, quis non videt? Nam si Ecclesiae particulares non essent inter se ita colligatae, ut unum corpus facerent; sufficeret unicuique suus rector: nunc autem non magis possunt uno aliquo rectore carere, quam possit unus grex,uno pastore, et unum corpus suo capite.

Tertio, si esset in coetu optimatium summa potestas, quo numerosius cogeretur Concilium, eo plus haberet auctoritatis: neque umquam evenire posset, ut minori Concilio plus tribueretur quam majori.

At Concilium Ariminense episcoporum 600. nullius umquam auctoritatis in Ecclesia catholica habitum est: Concilium autem primum Constantinopolitanum 150. episcoporum summae semper auctoritatis fuit. Ac nos quidem Catholici hujus rei caussam reddimus, quod illud fuerit a pontifice summo in quo est summa Ecclesiae potestas reprobatum: hoc autem confirmatum; qui autem summam potestatem tribuunt optimatibus, nullam caussam possunt adferre, cur Ariminense Concilium damnent, Constantinopolitanum autem amplectantur. At, inquiunt, Ariminense Concilium erravit, non erravit Constantinopolitanum; propterea hoc amplectimur, illud damnamus. Sed quid est hoc

aliud, quam se Conciliorum et totius Ecclesiae judicem facere?

Quarto, tametsi dimocratia est absolute pessimum regimen: tamen Ecclesiae perniciosior esse videtur aristocratia. Siquidem summum Ecclesiae malum haeresis est: haereses autem ab optimatibus potius, quam a plebeis hominibus excitantur. Certe Haeresiarchae fere omnes, aut episcopi, aut presbyteri fuerunt; itaque sunt haereses quaedam quasi optimatium factiones, sine quibus nullae essent in Ecclesia populorum seditiones. Factiones autem nunquam facilius. et frequentius oriuntur, quam cum optimates regunt, ut non solum experimento, et philosophorum testimonio, sed etiam Calvini ipsius confessione lib. 4. Institut. cap. 20. § 8. comprobari potest.

Sed objiciunt tria Scripturae testimonia, adjunctis etiam tribus testimoniis Patrum. Primum est Act. 15. ubi legimus, primam controversiam in Ecclesia exortam, non ab uno aliquo summo judice fuisse definitam, sed a conventu apostolorum et seniorum: *Convenerunt.* inquit Lucas, *apostoli et seniores videre de verbo hoc.*

Respondeo: nullum hinc argumentum sumi posse pro aristocratia asserenda. Siquidem in eo Concilio prima illa quaestio definita est, ubi praeses et caput Petrus erat: nec enim Petrus in aliena dioecesi, et episcopo praesente Jacobo, loqui primus ausus fuisset, nisi ipsi toti Concilio praefuisset. Neque monarchiae repugnat, quod aliquid in publico conventu, communi principum consilio et consensu statuatur, quemadmodum fieri solet hoc tempore in comitiis imperialibus.

Alterum testimonium est Act. 20. ubi b. Paulus episcopos admonet his verbis: *Attendite vobis et universo gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit episcopos regere Ecclesiam Dei.*

Tertium est 1. Petr. 5. ubi b. Petrus ita loquitur: *Seniores qui in vobis sunt obsecro, consenior et testis Christi passionum, pascite, qui in vobis est, gregem Dei.*

Respondeo: ex neutro horum locorum aliquid probari; nec enim negamus episcopis et presbyteris convenire, ut Ecclesiam Dei pascant et regant: sed quaestio nostra est de summa totius Ecclesiae potestate; sitne ea in coetu ministrorum, an in aliquo uno homine? Quam quaestionem in his locis neque Paulus, neque Petrus attingit, sed solum episcopos admonent, ut erga subjectos sibi populos pastorali munere strenue fungantur.

Jam ex Patribus primo loco Cyprianum proferunt, qui lib. 3. epist. 19. ad clerum suum ita scribit: *Quae res cum omnium nostrum consilium et sententiam spectet, praejudicare ego, et solum mihi rem omnem vindicare non audeo.* Respondeo: Cyprianum propterea id non esse ausum, quod sponte sua se ipse obstrinxerat, cum episcopatum susciperet, nihil sine cleri et populi consilio, et consensu esse facturum, ut ex lib. 3. epist. 10. supra docuimus.

Proferunt deinde Ambrosium, qui in Comment. 5. cap. prioris epist. ad Tim. ita loquitur: *Et synagoga, et postea Ecclesia seniores habuit, quorum sine consilio nihil agebatur.* Respondeo: non magis ex his verbis probari posse aristocratiam ecclesiasticam, quam ex senatu et consilio regio probetur, nullam esse in regnis monarchiam. Certe enim Salomon 3. Reg 12. Seniorem coetum habebat a consiliis: et Assuerus, Esther 1. sapientium consilio in rebus omnibus utebatur; nec tamen ideo non erant reges. Praeterea, quod episcopi veteres sine presbyterorum consilio nihil agerent utile ac salutare, non tamen necessarium fuisse, vel ex eo intelligi potest, quod Ambrosii tempore non fiebat, nec tamen Ecclesia penitus interierat.

Postremo Hieronymum producunt, qui in cap. 1. ad Titum sic ait: *Antequam diaboli instinctu studia in religione fierent, et diceretur in populis: Ego sum Pauli, ego Apollo, ego vero Cephae, communi presbyterorum consilio Ecclesiae gubernabantur. Postquam vero unusquisque eos, quos baptizaverat, suos putabat esse non Christi, in toto orbe decretum est, ut unus de presbyteris electus superponeretur caeteris, ad quem omnis Ecclesiae cura pertineret, et schismatum semina tollerentur.* Igitur primo tempore Ecclesiae, quando ea purissima erat, aristocratia vigebat, et optimates presbyteri erant.

Respondeo: videtur b. Hieronymus in ea sententia fuisse, ut existimaret, episcopos, si de jurisdictione agatur, esse quidem presbyteris majores, sed jure ecclesiastico, non divino, quae sententia falsa est, et suo loco refellenda. Interim tamen nihil Calvini aristocratiam presbyterorum juvat, sed contra maxime laedit: non enim Hieron. dicit, in prima Ecclesia viguisse aristocratiam presbyterorum, et fuisse illud bonum regimen, et paulatim postea per abusionem aliquam introductam esse a malis hominibus monarchiam: sed e contrario affirmat, aristocratiam, quae initio erat. quia non bene succedebat, et plurimae inde oriebantur seditiones et schismata communi orbis terrae consilio in monarchiam esse mutatam.

Neque dubium esse potest, quin Hieronymus senserit, mutationem hanc esse factam apostolorum temporibus, et ipsis apostolis auctoribus: nam hoc loco dicit, tunc factam esse mutationem, cum coepit dici: *Ego sum Pauli, ego Apollo*; quod accidisse tempore suo testatur Paulus 1. Corinth. 1. Deinde Hieronymus in lib. de vir. illustr. in Jacobo dicit, Jacobum statim a passione Domini ab apostolis creatum episcopum Hierosolymae, et in epist. ad Evagr. quae est 85. asserit, s. Marcum episcopum fuisse Alexandriae.

Adde, quod non loquitur Hieronymus de regimine universalis Ecclesiae, sed solum particularium, cum ait, initio coepisse gubernari Ecclesias communi presbyterorum consilio: alioqui enim Petrum fuisse caput totius Ecclesiae a Christo constitutum, disertis verbis docet idem Hieronymus in lib. 1. cont. Jovin.: *Ex duodecim unus eligitur, ut capite constituto, schismatum tolleretur occasio.*

CAPUT IX.

Quod regimen ecclesiasticum praecipue monarchicum esse debeat.

Restat postrema propositio, quae Ecclesiae regimen praecipue monarchicum esse debere affirmat.

Ac primum quidem ratio. qua id probetur, ex iis quae dicta sunt deduci potest: nam si tres sunt regiminis formae, Monarchia, Aristocratia, Dimocratia, et jam probatum est, Ecclesiae gubernationem, nec dimocraticam, nec aristocraticam esse debere: quid aliud superest, quam ut sit monarchica. Deinde, si monarchia est optimum ac praestantissimum regimen. ut supra docuimus, et certum est, Ecclesiam Dei a sapientissimo principe Christo institutam optime gubernari: quis inficiari potest, ejus regimen debere esse monarchicum?

Sed occurrit Calvinus lib. 4. Instit. cap. 6. § 9. ac negat, si monarchia sit optimum regimen, inde sequi, debere Ecclesiam ab uno aliquo homine gubernari, cum constet, ejus regem ac monarcham esse Christum.

Sed facile refellitur, nam etsi Christus unus sit ac proprius Ecclesiae catholicae rex. et monarcha, eamque spiritualiter ac invisibiliter regat, et moderetur; tamen eget Ecclesia, quae corporalis et visibilis est, uno aliquo visibili summo judice, a quo lites de religione exortae componantur, quique omnes inferiores praefectos in officio et unitate contineat. Alioqui non solum summus pontifex, sed etiam episcopi, pastores, doctores, ac ministri omnes supervacanei essent: Christus enim pastor est, *et episcopus animarum nostrarum*, 1. Petr. 2. Ipse est unicus magister, quem audire jubet Pater coelestis, Matth. 17. Ipse est, *qui baptizat in Spiritu sancto*, Jo. 1.

Quemadmodum igitur episcopi, doctores, caeterique ministri supervacanei non sunt, tametsi quod ipsi ut ministri faciunt, Christus principaliter faciat: sic etiam non est e medio tollendus is, qui totius Ecclesiae curam, ut summus oeconomus gerit, quamvis eamdem curam Christus principaliter gerat.

Secunda ratio ab ea similitudine ducitur, quam habet Ecclesia mortalium hominum, cum Ecclesia immortalium angelorum. Qua ratione utitur etiam s. Greg. lib. 4. epist. 52. Siquidem certum est, istam illius exemplar, et quasi ideam quamdam esse. ut Apost. indicare videtur ad Hebr. 8. et s. Bernardus diserte affirmat in lib. 3. de Consider. ad Eugen., ubi militantem Ecclesiam in Apoc. *Hierusalem novam descendentem de coelo*. appellatam esse dicit, propterea quod ad exemplum coelestis illius civitatis instituta et conformata sit.

Nec minus certum et exploratum est. inter angelos. praeter summum regem omnium Deum, esse unum qui aliis omnibus praesit. At initio quidem hac dignitate praeditum fuisse eum, qui nunc diabolus dicitur; testes sunt Tertull. lib. 2. cont. Marcion., Gregor. hom. 34. in Evang. et lib. 32. Moral. cap. 24. Hieronymus, seu potius, Beda in cap. 40. Job Isidor. lib. 1. de sum. bon. cap. 12. et deduci potest ex Scriptura, Job 40. ubi Behemot, idest, diabolus dicitur principium viarum Domini, et Isaiae 14. ubi comparatur Lucifero, idest, stellarum maximae et pulcherrimae, saltem quoad apparentiam, et vulgi opinionem, ad quam se Scripturae accommodare solent. Hunc autem Luciferum esse diabolum, docent Hieronymus et Cyrillus in hunc locum. et Augustinus lib. 11. de Civit. Dei cap. 15. Et Ezech. 28. ubi dicitur: *Omnis lapis pretiosus operimentum tuum*: et mox enumerantur novem lapides, quibus significantur, ut Gregor. exponit lib. 32. Moral. cap. 25. novem chori angelorum, qui hunc angelum tanquam principem suum circumstabant.

Post casum vero diaboli s. Michäelem principem esse omnium angelorum, colligitur ex cap. 12. Apocal. ubi dicitur: *Michäel et angeli ejus*. Quid enim est, *Michäel et angeli ejus*, nisi Michael et exercitus ejus? ut enim, cum ibidem dicitur, diabolus et angeli ejus, intelligimus omnes angelos malos diabolo esse subjectos, ut milites imperatori: ita cum dicitur Michäel et angeli ejus, intelligere debemus omnes angelos bonos Michäelem principem suum agnoscere, quocirca recte in ecclesiastico officio s. Michäel paradisi praepositus, et princeps coelestis militiae nominatur.

Calvinus nihil respondet aliud lib. 4. Instit. cap. 6. § 10. quam non oportere, nisi valde sobrie loqui de rebus coelestibus, et non esse quaerendum alium typum Ecclesiae, quam qui expressus est in evangelio et epistolis sanctorum apostolorum. Quasi vero non sobrie loquatur, qui nihil ex capite suo dicit, sed apostolum et sanctos Patres sequitur.

Tertia ratio sumitur ex Ecclesia Testamenti veteris. Constat enim Testamentum vetus fuisse figuram novi, dicente Apostolo 1. Corinth. 10. *Haec omnia in figura contingebant illis*: tempore autem Testamenti veteris semper fuit unus, qui omnibus praeerat in iis, quae ad legem et religionem pertinebant; ac praesertim ab eo tempore, quo coeperunt Hebraei redigi ad formam populi, et gubernari legibus, et magistratibus, quod fuit post egressionem ab Aegypto: tunc enim Moyses ordinavit rempublicam Judaeorum, scripsit eis leges quas a Deo acceperat, Aaronem consecravit pontificem, eique uni sacerdotes omnes et levitas subjecit. Ac deinde usque ad Christi tempora nunquam defuit unus princeps sacerdotum, qui omnes Synagogas totius mundi gubernaret; id quod facile probari posset, nisi ab adversariis concederetur. Sic enim loquuntur Magdeburgenses Centur. 1. lib. 1. cap. 7. col. 257. *In Ecclesia populi Judaici unus tantum erat lege divina sacerdos summus. quem omnes cogebantur agnoscere, eique parere*. Idem fatetur Calvinus Instit. lib. 4. cap. 6. § 2.

Igitur cum illius temporis Ecclesiae hujus temporis figura fuerit, ratio omnino exigit, ut sicut illa praeter Deum invisibilem rectorem, unum habuit rectorem visibilem: ita quoque et ista habeat; nulla siquidem perfectio in figura reperiri debet, quae non reperiatur, et quidem exactius, in exemplari.

Joannes Calvinus lib, 4. cap. 6. Institut. duas adhibet solutiones ad hoc argumentum. Prior est, non esse eamdem rationem unius exigui populi Judaici, et universi orbis christiani: *Debuit enim*, ait, *unus populus Judaeorum, obsessus circumcirca ab idololatris, habere unum summum principem, qui omnes in unitate contineret, ne variis religionibus destraheretur. At populo christiano toto orbe diffuso velle dare unum caput, absurdissimum est*. Et addit similitudinem. *Sicut*, inquit,

non propterea debet totus mundus committi uni homini, quia unus ager ab uno homine colitur.

Verum haec solutio prima non tam solvere, quam magis ac magis ligare nodum argumenti mihi videtur. Nam si ratio cur habuerit unum caput populus Judaeorum fuit, ut Calvinus dicit, ut in unitate contineretur, et non deficeret ad idololatras, qui eum obsidebant; majori ratione habere debet unum caput Ecclesia Christianorum. Nam ibi magis requiritur unum caput, ubi difficilius servatur unitas, et ubi majus periculum est, ne distrahatur populus variis religionibus: difficilius autem servatur unitas in majori multitudine, quam in minori, et majus periculum est, ubi plures sunt hostes Fidei, quum ubi sunt pauciores. At multo major est populus Christianorum, quam fuerit umquam Judaeorum, et plures hostes habent Christiani, qui non solum obsidentur a Turcis, Tartaris, Mauris, Judaeis, aliisque infidelibus, sed etiam versantur inter innumeras sectas haereticorum. Igitur apud Christianos difficilius unitas conservatur, et majus periculum imminet ab hostibus religionis, quam apud Judaeos olim, vel unitas servaretur, vel periculum immineret.

Proinde qua ratione Calvinus populo Judaeorum unum caput attribuit, eadem vel majori attribuere debet populo Christianorum. Neque similitudo illa de agro aliquid efficit: nec enim volumus ut universum orbem Christianum unus praefectus per se regat, quemadmodum agrum unum unus agricola per se colit: sed ita uni summo pastori totum orbem christianum regendum committimus, ut per multos alios minores pastores regat; quemadmodum unus dives paterfamilias colit multos agros per multos agricolas, et unus rex multas civitates et provincias per multos proreges et praesides administrat.

Subjicit deinde Calvinus aliam solutionem, ac dicit, Aaron figuram gessisse non pontificis Testamenti novi, sed Christi; proinde cum Christus eam figuram in seipso jam expleverit, nihil ex ea sibi papam vendicare posse.

At nos non tam urgemus figuram Aaronis, quam totius Testamenti veteris: cum enim Testamentum vetus sit figura novi, sicut in veteri fuit regimen monarchicum, ita dicimus esse debere in novo. Addo praeterea, ipsum etiam Aaronem, non solum Christi gessisse figuram, sed Petri quoque, ad successorum ejus: sicut enim veteris legis sacrificia, et sacrificium crucis significabant, et simul typi erant ejus sacrificii, quod nunc offertur in Ecclesia: ita summus sacerdos Testamenti veteris, et Christum summum sacerdotem referebat, et simul typus erat ejus sacerdotii, quod nunc esse videmus in Ecclesia; eadem enim sacrificii et sacerdotii ratio est.

Negabunt fortasse, sacrificia vetera Christi passionem, et simul nostram oblationem designasse, at id docet b. August. lib. 20. cont. Faustum cap. 18. *Hebraei*, inquit, *in victimis pecorum, quas offerebant Deo, multis et variis modis, sicut re tanta dignum erat, prophetiam celebrabant futurae victimae, quam Christus obtulit. Unde jam Christiani, peracti ejus sacrificii memoriam celebrant, sacrosancta oblatione et participatione corporis et sanguinis Domini* Et lib. 1. cont. adversar. leg. et prophet. cap. 18. *Quod totum*, inquit, *fideles in Ecclesiae sacrificio sciunt, cujus umbrae fuerunt omnia priorum genera sacrificiorum.* Lib. 3. de Baptis. cap. 19. *Ipse Dominus quos mundavit a lepra ad eadem sacramenta, ut offerrent pro se sacrificium sacerdotibus misit, quia nondum eis sacrificium successerat, quod ipse post in Ecclesia voluit celebrari pro illis omnibus, quia illis omnibus ipse praenunciabatur.*

Nec alia ratio est, cur b. Gregorius in lib. de cur. pastor. par. 2. cap. 4. omnia quae dicuntur de vestibus et ornatu Aaronis interpretetur de iis virtutibus, quae requiruntur in pontificibus christianis: et Cyprianus lib. 1. epist. 7. exponat de sacerdotibus nostris quae dicuntur in Testamento veteri de Aaroniciis sacerdotibus, quod frequenter omnes alii Patres faciunt, nisi quia sacerdotium novum veteri sacerdotio, et pontifices christiani judaicis pontificibus, tanquam suis quibusdam typis et adumbrationibus successerunt.

Quarta ratio ab iis similitudinibus petitur, quibus in Scriptura describitur Ecclesia: omnes enim ostendunt, necessario debere esse in Ecclesia unum caput. Comparatur Ecclesia *exercitui ordinato*. Cantic. 6. Corpori humano seu *mulieri speciosae*, Cant. 7. *Regno*. Daniel. 2. *Ovili*, Jo. 1. *Domui*, 1. Timoth. 3. *Navi seu arcae Noe*, 1. Pet. 3. Jam nulla sunt, castra ordinata, ubi non sit unus imperator, multi tribuni, plures centuriones etc. Hieronymus in epist. ad Rustic. monach. *In quamvis grandi exercitu unius signum expectatur.* Quomodo ergo Ecclesia est exercitus ordinatus, si omnes episcopi, immo omnes presbyteri sunt pares, pari ratione in quolibet corpore humano unum est caput.

Ac ne forte dicas: habet Ecclesia suum caput Christum; propterea non comparamus hoc loco Ecclesiam cum Christo ut membra cum capite, sed ut sponsam cum sponso: qua similitudine Scripturae utuntur Apoc. 21. 2. Cor. 11. Ephes. 5. et in Cant. frequentissime. Ac profecto si Ecclesia quae est in terris, Christo secluso, non inepte comparatur sponsae: secluso etiam Christo, unum caput habere debet, praesertim cum diserte Cantic. 7. inter alia ejus membra etiam caput numeretur: *Caput tuum*, inquit sponsus ad sponsam. *sicut Carmelus.* Et sponsa de sponso: *Caput ejus aurum optimum.* Cant. 5. Et sponsus quidem comparat caput sponsae monti Carmelo, quoniam etsi summus pontifex ingens est mons: tamen nihil aliud est quam terra, idest, homo. Comparat autem sponsa sponsi caput auro optimo, quia caput Christi Deus est.

Jam vero, quod umquam regnum fuit, quod non regeretur ab uno? et quamquam rex Ecclesiae Christus est; tamen ex eo colligimus, Ecclesiam habere debere praeter Christum aliquem unum a quo regatur, quod regna semper administrantur regie, idest, per unum qui omnibus praesit: et siquidem rex praesens est, per se id facit; si abest, per alium, qui dicitur prorex: saepe etiam rege praesente, generalis aliquis vicarius constituitur.

Quod vero ovile unum, pastorem quoque unum

requirat, ex evangelio colligitur: *Fiet unum ovile*, inquit Dominus, Jo. 10. *et unus pastor*. Ubi est obiter annotandum, posse illud *et unus pastor* intelligi de pastore secundario, idest, de Petro,ejusque successoribus, ut Cyprianus exponit.Nam cum Dominus *alias oves habere se dicit,quae non sunt ex hoc ovili*, de populo Gentili et populo Judaeorum loquitur: at docet habere se inter gentes multos electos, qui vel jam fideles sint, vel certe futuri sint, et tamen ad populum illud judaicum non pertineant.

Quamvis autem, si de pastore Deo agatur, semper fuerint populus judaeorum et populus gentilium unum ovile, et Deus unus eorum pastor: non tamen semper fuerunt unum ovile, et unus pastor respectu gubernationis humanae; nec enim Gentiles, vel qui inter eos ad Ecclesiam pertinebant, a Judaeorum pontifice regebantur. At voluit post adventum suum Christus, ex utroque populo unum ovile fieri, omnesque homines ab uno pastore homine gubernari. Hinc Cyprianus lib. 1. epist. 6. ad Magnum, loquens de Novatiano, qui voluit fieri episcopus Romae, cum jam creatus esset, et sederet Cornelius: *idcirco*, inquit, *Dominus insinuans nobis unitatem de divina auctoritate venientem, ponit et dicit:Ego et Pater unum sumus:ad quam unitatem redigens Ecclesiam suam denuo dicit: Et erit unus grex et unus pastor. Si autem grex unus, quomodo potest gregi annumerari, qui in numero gregis non est? aut pastor haberi quomodo potest, qui manente vero pastore, et in Ecclesia Dei ordinatione succedanea praesidente, nemini succedens, et a se ipso incipiens, alienus sit et profanus?*

Restat domus ac navis: et quidem omnis domus unum habet Dominum et unum oeconomum, juxta illud Lucae 12.*Quis putas est fidelis dispensator, et prudens, quem constituit Dominus super familiam suam* ? Quae verba dicuntur Petro, et de ipso Petro: nam paulo ante cum Dominus dixisset: *Beati servi illi,quos cum venerit Dominus invenerit vigilantes*; quaesivit Petrus:*Domine ad nos dicis hanc parabolam, an et ad omnes?* Respondit Dominus Petro:*Quis putas est fidelis dispensator et prudens,quem constituit Dominus super familiam suam?* Quasi diceret: tibi o Petre in primis dico; tibi enim incumbit cogitare, quid requiratur in oeconomo fideli et prudenti, quem constituet Dominus super familiam suam.

Et paulo post, ut ostendat se loqui de uno, qui praesit omnibus conservis, et qui soli Domino subjiciatur, subjungit: *Quod si dixerit servus ille in corde suo moram facit Dominus meus venire, et coeperit percutere servos et ancillas, et edere, et bibere, inebriari: veniet Dominus servi illius in die qua non sperat, et hora qua nescit, et dividet eum, partemque ejus cum infidelibus ponet.* Quibus verbis Dominus aperte indicat, se unum servum toti domui suae praepositurum, qui a se solo judicari possit. Certe hunc locum diserte explicat Chrysostomus de Petro, et successoribus ejus, lib. 2. de sacerd., cir. princ. cui Ambrosius assentiens, vel quicumque est auctor illius Comment. in cap. 3. ad Tim.: *Domus Dei*, inquit, *est Ecclesia, cujus hodie rector est Damasus*.

Denique de navi Hieronymus in epist.ad Rustic. *In navi*, inquit, *unus gubernator*: et Cyprianus lib. 1. epist. 6. posteaquam docuit arcam Noe typum fuisse Ecclesiae,inde probat,Novatianum non potuisse fieri hujus arcae gubernatorem, quia jam Cornelius factus erat, et navis una unum rectorem postulabat, non plures.

Quinta ratio ducitur a primordiis gubernationis Ecclesiae. Constat enim,Ecclesiam a Christo congregatam coepisse initio regimen visibile et externum habere monarchicum, non aristocraticum, aut dimocraticum. Christus enim, cum in terris degeret, eam visibiliter administrabat, ut summus ejus pastor, et rector, ut etiam fatentur Magdeburgenses, Cent. 1. lib. 1.cap. 7. col. 268. et sequentibus; igitur etiam nunc habere debet Ecclesia externum et visibile regimen monarchicum, alioqui non esset Ecclesia quae nunc est, eadem civitas Dei cum illa. Ut enim philosophus docet, lib. 3. pol. cap. 2. Civitas dicitur eadem specie, donec remanet eadem forma reipublicae, idest, idem communis gubernationis modus, quo mutato, mutatur etiam civitas.

Sexta ratio ducitur a simili. Recte in locis singulis singuli constituuntur episcopi, qui caeteris omnibus ejus loci ministris et pastoribus praesint: quod Calvinus in lib. 4. Instit. cap.6. § 7. his verbis confitetur: *Quid aliud evincent, quam singulis Ecclesiis debere suos episcopos attribui?*

Rursum in provinciis singulis recte constituuntur singuli metropolitani, qui suae provinciae episcopis praesideant; et in majoribus urbibus primates seu patriarchae, qui, ut loquitur s.Leo in epist. ad Anastas. Thessal. archiep., curam suscipiant ampliorem (neque id Calvinus negare ausus est; sic enim loquitur, cap. 4. § 4. Instit.*Quod autem*, inquit, *singulae provinciae unum habebant inter episcopos archiepiscopum: quod item in Nicaena Synodo constituti sunt patriarchae, qui essent ordine et dignitate archiepiscopis superiores; id ad disciplinae conservationem pertinebat)*;igitur aequum est, ut sit etiam unus aliquis, qui toti Ecclesiae praesit, et cui primates quoque et patriarchae subjiciantur. Nam si monarchicus principatus convenit uni civitati, uni provinciae, uni nationi; cur non etiam Ecclesiae universae? quae ratio postulat, ut partes monarchice, totum autem aristocratice gubernetur?

Deinde quibus rationibus probatur,debere unum episcopum praeesse parochis, archiepiscopum episcopis, patriarcham archiepiscopis; jisdem probari potest, unum pontificem summum praeesse debere patriarchis. Cur necessarius est in singulis Ecclesiis unus episcopus, nisi quia una civitas non potest bene regi,nisi ab uno? at etiam una est Ecclesia universa.Item cur unus requiritur archiepiscopus, nisi ut contineantur episcopi in unitate, ut dissolvantur eorum lites,ut ad Synodum convocentur, ut cogantur fungi suo munere? at propter easdem caussas requiritur unus qui archiepiscopis et primatibus omnibus praesit.

Respondebit Calvinus: episcopos presbyteris,

caeteris episcopis archiepiscopos, atque istis primatem majorem esse honore et dignitate, non auctoritate et potestate. Sic enim ipse docet lib. 4. Instit. cap. 4. § 2.

Sed certe fallitur aut fallit: nam (ut omittam alia) 1. Timoth. 5. cum apostolus ait: *Adversus presbyterum accusationem noli recipere, nisi sub duobus aut tribus testibus.* Episcopum judicem presbyterorum facit, judex autem sine potestate nullus est. Praeterea, in concilio Antiocheno, can. 16. statuitur, ut si quis presbyter aut diaconus a proprio episcopo damnatus, et honore privatus ad alium episcopum accesserit, nullo modo recipiatur. Potest igitur episcopus presbyterum damnare, et honore privare, quod certe potestatis et jurisdictionis est.

Item, in Concilio 3. Carthaginensi, cap. 45. asserunt Patres, licere primati ex quavis dioecesi episcoporum assumere clericos et ordinare episcopos, ubi fuerit opus, etiam invito episcopo, cui clericus ille subjectus erat. An non aperte hic videmus, primatem potestate majorem esse caeteris episcopis? Denique Leo in epist. ad Anastas. Thessal., quae est 84. et Gregorius lib. 4. epist. 52. aperte docent, non esse omnes episcopos pares potestate, sed esse alios aliis vere subjectos; et inde s. Leo recte deducit, ad unam Petri sedem universalis Ecclesiae regimen pertinere.

Septima ratio ex propagatione Ecclesiae sumi potest. Nam Ecclesia semper crevit et crescere debet, donec in toto mundo praedicatum sit evangelium, ut patet Matth. 24. *Praedicabitur hoc evangelium regni in universo mundo, et tunc veniet consummatio.* Non autem potest id fieri, nisi sit unus summus Ecclesiae praesul, cui solicitudo incumbat totius hujus corporis conservandi, et propagandi: nam nemo debet praedicare, nisi mittatur. Rom. 10. *Quomodo praedicabant nisi mittantur?* Mittere autem in alienas provincias non est episcoporum particularium: illi enim haben suos certos fines episcopatus sui, extra quos nullum jus habent, nec ad eos pertinet cura, nisi tuendi gregis sibi assignati.

Quocirca in historiis Magdeburgensium vix invenimus Ecclesiam propagatam post apostolorum tempora per alios, quam per eos quos in opus Dei miserant romani pontifices. Germanos convertit s. Bonifacius a papa Gregorio II. missus. Francones s. Kilianus missus a papa Conone. Anglos Augustinus a papa Gregorio I. destinatus. Innocent. vero I. in epist. 4. constanter affirmat, per omnem Hispaniam, Galliam, Africam, Ecclesias esse fundatas per eos, quos Petrus aut ejus successores in hoc opus miserant.

Octava ratio ducitur ex unitate Fidei. Necesse est enim, ut omnes fideles idem omnino sentiant in rebus Fidei: *Est enim unus Deus, una Fides, unum Baptisma*, Ephes. 4. at una Fides in Ecclesia esse non potest, si non sit unus summus judex, cui omnes acquiescere teneantur. Quod certe satis aperte docet, quando nulla esset alia ratio, dissensio ipsa Lutheranorum, quos videmus, quia non habent unum, cui omnes judicium suum subjicere teneantur, in mille sectas esse divisos, cum tamen omnes ab uno Luthero descenderint: neque adhuc potuisse unum Concilium cogere, in quo omnes convenirent. Sed et apertissima ratio id suadet. Cum enim multi sunt pares, vix fieri potest, ut in rebus obscuris et difficilibus ullus velit alterius judicium suo judicio anteponi.

Respondent Magdeburgenses Centur 1. lib. 2. cap. 7. col. 522. et sequent., posse conservari unitatem Fidei per consociationem multarum Ecclesiarum, quae se invicem juvent, et per literas inter se agant de quaestionibus Fidei. Verum id certe non sufficit: nam ad unitatem Fidei conservandam, non sat est consilium; imperium requiritur: quid enim fiet, si episcopus errans nolit scribere ad alios, vel si postquam scripserit, nolit consilium aliorum sequi? Nonne ipse Illyricus a collegis admonitus, ut Manichaeum errorem de peccato originis, a se iterum excitatum ab inferis, retractaret, nunquam adduci potuit, ut vel patienter eos audiret? Et ista consociatio tam efficax est; cur pacem et concordiam non efficit tandem aliquando inter molles et rigidos Lutheranos?

Dices: terminabuntur quaestiones a Concilio generali: omnes enim majori parti episcoporum acquiescent. At enim in Concilio generali major pars potest errare, si auctoritas desit summi pastoris, ut experimento comprobatum est Ariminensis et Ephesini 2. Concilii. Adde, quod non semper cogi possunt Concilia generalia: primis enim 300. annis, nullum fieri potuit generale Concilium, et tamen plurimae tunc haereses exstiterunt.

Superest ut objectiones eorum diluamus. Ac primum objicit Calvinus in Instit. lib. 4. cap. 20. § 7. locum evangelii Luc. 22. ubi sic legimus: *Facta est contentio inter eos, quis eorum videretur esse major? Dixit autem eis: Reges gentium dominantur eorum; vos autem non sic.* Ubi Calvinus: *Hanc variam eorum ambitionem*, inquit, *ut compesceret Dominus, eorum ministerium non esse regnis simile docuit, in quibus inter caeteros unus eminet.*

Respondeo: tum hoc loco, tum Matth. 20 Dominum non removisse monarchiam ab Ecclesia, sed potius eam instituisse, atque admonuisse diversam esse a monarchia civili gentium. Primum enim non ait Dominus, *Vos non praesidebitis ullo modo*, sed *non sic ut reges gentium.* Qui autem dicit, *Tu non sic praeeris ut ille*, id significat, *praeeris quidem, sed aliter quam ille.* Deinde, nonne clare hoc loco subjungitur: *Qui major est in vobis, fiat sicut junior, et praecessor*, graece ἡγούμενος, idest, dux et princeps: *sicut ministrator*? unus igitur erat a Domino dux designatus.

Denique, exemplo suo rem declaravit: *Sicut ego*, inquit, *non veni ministrari, sed ministrare.* Et: *Ego in medio vestrum sum, sicut qui ministrat.* Et tamen de se dicit, Jo. 13. *Vocatis me magister et Domine, et bene dicitis, sum etenim.* Sicut ergo Christus non dominabatur, nec praeerat sicut reges gentium, sed ministrabat et laborabat, et tamen vere praeerat, immo et Dominus erat: ita quoque vult, unum ex suis vere praeesse, sed absque libidine dominandi, qualis est in regibus gentium, qui tyranni sunt plerumque, impe-

rantque subjectis in servis, et omnia referunt ad suum commodum et gloriam. Vult enim suum vicarium praeesse Ecclesiae ut pastorem et patrem, qui non lucrum et honorem quaerat, sed commodum subjectorum. et ideo praeter caeteros laboret et serviat omnium utilitati.

Praeterea reges gentium, etiam illi qui tyranni non sunt, ita regna sua administrant, ut propriam haereditatem quam filiis derelinquant: at praelati Ecclesiae non sic; non enim reges, sed vicarii sunt, non patresfamilias, sed oeconomi. Hinc Bernardus lib. 3. de Consider. *Quid*, inquit, *praeesse non negas, et dominari vetas? plane sic, quasi non bene praesit qui praeest in solicitudine: praesis ut provideas, ut consulas, ut procures, et serves: praesis ut prosis. praesis ut fidelis servus et prudens, quem constituit Dominus super familiam suam.*

Secunda objectio Calvini in Instit. lib. 4. cap. 6. § 1. talis est. Ad Ephes. 4. delineavit nobis apostolus totam ecclesiasticam hierarchiam, quam Christus post ascensionem suam in terris reliquit: ibi autem nusquam est mentio unius capitis, sed multis in commune traditur Ecclesiae regimen. Sic enim ait: *Et ipse dedit quosdam quidem apostolos, quosdam autem prophetas, alios vero evangelistas, alios autem pastores et doctores.* Et non dixit, *primum quidem unum summum pontificem, deinde episcopos, parochos etc.*

Item: *Soliciti servare unitatem spiritus in vinculo pacis, unum corpus et unus spiritus, sicut vocati estis in una spe vocationis vestrae, unus Dominus, una Fides*, et non dixit: *unus pontifex maximus, qui Ecclesiam in unitate contineat.* Et ibidem: *Unicuique nostrum data est gratia secundum mensuram donationis Christi.* Et non dixit, *uni data est plenitudo potestatis, et ut vices Christi gerat, sed data est*, inquit. *singulis sua portio.*

Respondeo: Pontificatum summum diserte positum ab apostolo in illis verbis: *Et ipse dedit quosdam quidem apostolos*: et clarius 1. Corinth. 12. ubi ait: *Et ipse posuit in Ecclesia primum apostolos, secundo prophetas.* Si quidem summa potestas ecclesiastica non solum data est Petro, sed etiam aliis apostolis: omnes enim poterant dicere illud Pauli: *Instantia mea quotidiana. solicitudo omnium Ecclesiarum*, 2. Cor. 11. sed Petro data est ut ordinario pastori, cui perpetuo succederetur, aliis vero tanquam delegatis, quibus non succederetur. Fuit enim in illis Ecclesiae primordiis necessarium ad Fidem toto orbe terrarum celeriter disseminandam, ut primis praedicatoribus, et Ecclesiarum fundatoribus summa potestas et libertas concederetur: mortuis autem apostolis, apostolica auctoritas in solo Petri successore permansit; nullus enim episcopus praeter romanum solicitudinem habuit unquam omnium Ecclesiarum, et solus ipse vocatus est ab omnibus apostolicus pontifex, et sedes ejus apostolica simpliciter, et per antonomasiam, et munus ejus apostolatus. Cujus rei pauca quaedam testimonia subjiciemus.

Hieronymus in epist. 2. ad Damas. de nom. hypost. *Qui apostolos*, inquit, *honore sequeris, sequaris et merito.* Et lib. 2. cont. Ruffin. *Miror*, inquit, *quomodo episcopi receperint, quod sedes apostolica condemnavit.* Et in epist. plurim. episcopor. gallorum ad Leonem, quae est inter epistolas Leonis 52. *Det*, inquiunt, *apostolatus vester nostrae veniam tarditati.* Et in fine epistolae: *Ora pro me Domine beatissime, merito et apostolico honore venerande papa.* Item: *Apostolatum vestrum in Domino veneror et saluto.* Augustinus epist. 162. *In romana Ecclesia semper apostolicae cathedrae viguit principatus.*

Denique (ut omittam infinita similia) Concilium Chalcedonense in epist. ad Leonem, quae habetur post 3. act. *Et post haec omnia*, inquiunt, *insuper et contra ipsum cui vineae custodia a Salvatore commissa est, extendit insaniam. idest, contra tuam quoque apostolicam sanctitatem.* Hinc divus Bernardus lib. 3. de Consider. cir. init. loquens de apostolis omnibus, de quibus dicitur, psalm. 44. *Constitues eos principes super omnem terram*; ait Eugenio papae: *Eis tu successisti in haereditatem: ita tu haeres, et orbis haereditas.* Et infra, hunc ipsum locum, *Et ipse dedit quosdam quidem apostolos*, intelligit de pontificia auctoritate.

Potest etiam responderi: Apostolum hoc loco non delineasse hierarchiam Ecclesiae, sed tantum enumerasse varia dona, quae sunt in Ecclesia. Primum enim posuit *Apostolos*, idest, eos qui primi a Deo missi sunt. Secundo *Prophetas*, idest, qui futura praedicunt, ut exponunt Chrysostomus, Oecumenius, Theophylactus. Tertio, *Evangelistas*, idest, eos qui evangelia scripserunt, ut exponunt Oecumenius et Theophylactus. Ultimo, *Pastores et Doctores*, quo uno verbo significavit confuse totam hierarchiam ministrorum Ecclesiae. Et 1. Corinth. 12. addidit genera linguarum, curationes et alia, quae non ecclesiastica ministeria, sed Spiritus sancti charismata sunt.

Ad illud autem, de uno corpore, uno spiritu, una Fide, uno Deo, in quibus non est annumeratus unus papa; respondeo: unum papam in illis verbis esse comprehensum, *unum corpus*, *et unus spiritus*: ut enim in corpore naturali ideo servatur unitas membrorum, quia omnia parent capiti; ita quoque tunc in Ecclesia servatur unitas, cum omnes obediunt uni.

Et quamquam caput Ecclesiae totius est Christus: tamen quia ipse a militante Ecclesia abest secundum visibilem praesentiam, exigitur necessario unus aliquis Christi loco, qui visibilem hanc Ecclesiam in unitate contineat. Quare Optatus lib. 2. Petrum caput appellat, et unitatem Ecclesiae in eo ponit, ut omnes cohaereant cum isto capite. Joannes quoque Chrysostomus hom. 55. in Matth. ita loquitur de Ecclesia: *Cujus pastor et caput piscator homo atque ignobilis etc.*

Ad illud de plenitudine potestatis; respondeo: summum pontificem, si conferatur cum Christo, non habere plenitudinem potestatis, sed tantum suam quamdam portionem, secundum mensuram donationis Christi; Christus enim regit omnem Ecclesiam, quae est in coelo, in purgatorio, in terris, et quae fuit ab initio mundi, et erit usque ad finem: ac praeterea pro arbitrio potest leges condere, sa-

cramenta instituere, gratiam tribuere, etiam sine sacramentis.

At papa solum regit eam Ecclesiae partem quae est in terris, dum ipse vivit, nec potest leges Christi mutare, aut sacramenta instituere, aut peccata sine sacramento remittere. Si tamen summus pontifex cum episcopis caeteris comparetur, merito habere dicitur plenitudinem potestatis, quia caeteri definitas habent regiones quibus praesint, definitam etiam potestatem: ipse vero toti orbi christiano praepositus est, et totam ac plenam habet eam potestatem, quam Christus ad Ecclesiae utilitatem in terris reliquit.

Tertia objectio est Calvini lib. 4. Instit. cap. 6. § 9. ubi hoc argumento utitur: *Christus est caput Ecclesiae*, Ephes. 4. igitur injuriam facit Christo qui aliud caput nominat.

Respondeo: nullam fieri injuriam Christo ex eo quod papa sit caput Ecclesiae, immo potius gloriam ejus augeri. Non enim asserimus, papam caput Ecclesiae esse cum Christo, sed sub Christo, ut ejus ministrum et vicarium: non autem fit injuria regi, si dicatur prorex esse caput regni sub rege, quin potius augetur ejus gloria; omnes enim qui audiunt proregem esse caput regni sub rege, mox cogitant, regem esse caput nobiliori modo.

Adde, quod in Scriptura Christus ipse, qui de se ait, *Ego sum lux mundi*, Jo. 8. idem dixit Matth. 5. apostolis, *vos estis lux mundi*, nec tamen sibi ipse injuriam fecit. Et apostolus qui dixit: *Fundamentum aliud nemo potest ponere praeter id quod positum est, quod est Christus*, 1. Cor. 3. idem dixit: *Superaedificati super fundamentum apostolorum et prophetarum.* Ephes. 2. et cum Christus sit *pastor et episcopus animarum nostrarum*, 1.Petr. 2. *et apostolus confessionis nostrae.* Hebr. 3. *et vir propheta*, Luc. ult. *et doctor justitiae.* Joel. 2. tamen non fecit illi injuriam Paulus cum Ephes.4. scripsit, in Ecclesia esse apostolos, prophetas, pastores et doctores. Denique quod est nomen augustius quam Dei? et tamen non semel in Scripturis homines dicuntur Dii sine ulla injuria veri Dei. Psalm. 81. *Ego dixi, Dii estis.* Cur ergo injuria erit Christo capiti Ecclesiae, si alius quidam sub ipso dicatur etiam caput?

At, inquiunt, nusquam Ecclesia dicitur corpus Petri, aut papae, sed Christi. Respondeo: ejus rei caussam esse, quod solus Christus sit caput principale et perpetuum totius Ecclesiae; ut enim regnum non dicitur esse proregis, sed regis, et domus non est oeconomi, sed domini: sic Ecclesia non est corpus Petri aut papae, qui solum ad tempus, et alterius loco eam gubernat, sed Christi, qui propria auctoritate, et perpetuo illam regit.

Praeterea cum dicitur Ecclesia corpus Christi, vox illa Christi potest commode referri, non tam ad Christum ut caput, quam ad eumdem Christum ut hypostasim ejus corporis, quemadmodum cum dicimus, illic jacet corpus Petri, illic Pauli, non significamus Petrum aut Paulum esse corpora, sed personas quarum illa sunt corpora. Christus enim non modo caput est Ecclesiae, sed ipse quasi magnum quoddam corpus ex multis et variis membris constans. Annotavit id s. Augustinus lib. 1. de peccat. mer. et remiss. cap. 31. ex eo quod apostolus, 1. Corinth. 12. cum ait: *Sicut enim corpus unum est, membra habet multa, omnia autem membra cum sint multa, unum, corpus sunt*; non addit, *ita et Christi corpus*, sed, *ita et Christus.* Jam igitur Ecclesia corpus est Christi, non Petri, quia Christus tanquam corporis hujus hypostasis omnia membra sustentat, et omnia in omnibus operatur; per oculum videt, per aures audit, ipse est enim qui per doctorem docet, per ministrum baptizat, per omnes denique omnia facit; quod certe nec in Petrum, nec in nullum alium hominem convenit.

Objectio quarta est Theodori Bezae, qui in confess., cap.5. art. 5. Deum solum oneri totius Ecclesiae regendae partem esse posse dicit; proinde rem impossibilem a nobis affirmari, cum summo pontifici totius Ecclesiae regimen committimus. Quod idem ante Lutherus in lib. de potest. papae scriptum reliquit, eique assensus est libellus de primatu papae, in Synodo Smalchaldica conscriptus.

Respondeo: fieri non posse sine miraculo, ut unus homo solus totam Ecclesiam per se regat, neque id ullus Catholicorum docet: ut autem unus per multos sibi subjectos ministros et pastores id faciat, non modo possibile, sed etiam utile et commodum esse censemus. Nam in primis, nonne 2. Cor. 11. apostolus dicit se habuisse *solicitudinem omnium Ecclesiarum*? neque loquitur solum de omnibus Ecclesiis quas ipse plantaverat, sed de omnibus simpliciter. Nam Chrysostomus in hunc locum scribit, Paulum totius orbis terrae curam gessisse: et idem probari posset ex epistola ad Rom. et Coloss. et ad Hebr. scribit enim ad eos quibus non praedicaverat, et quos tamen ad curam suam pertinere arbitrabatur.

Et quamquam apostoli inter se distribuerant quibus peculiari studio verbum Domini praedicarent: non tamen propterea unius provinciae finibus solicitudinem suam concludebant, sed unusquisque eorum ita totius Ecclesiae curam gerebat, ac si ad se solum ea cura pertineret.

Deinde multi principes saeculares habuerunt a Deo regna amplissima, et certe majora quam nunc sit orbis christianus universus, quae nisi administrare potuissent, data eis a Deo nunquam fuissent. Exempla habemus in Nabuchodonosor, de quo Daniel. 2. hoc modo legimus: *Tu rex regum es, et Deus coeli regnum et fortitudinem et imperium dedit tibi, et omnia in quibus habitant filii hominum, et sub ditione tua universa constituit.* Item de Cyro Isaiae 45. *Haec dicit Dominus Christo meo Cyro, cujus apprehendi dexteram, ut subjiciam ante faciem ejus gente, et dorsa regum vertam etc.*

Quam amplum autem fuerit hoc regnum, patet ex cap. 1. Esther, ubi dicitur regnasse rex Persarum Assuerus super 127. provincias ab India usque ad Aethiopiam. De Augusto legimus Lucae 2. *Exiit edictum a Caesare Augusto, ut describeretur universus orbis.* Et certe nunquam felicius administratus est orbis terrarum, quam temporibus Augusti. Quod autem regnum ejus a Deo praeparatum fuerit, ut facilius evangelium per totum

mundum deferretur; scribunt Eusebius lib.3. cap. 9. de demonstr. evang. et Leo serm. 1. de sanctis Petro et Paulo.

Cum igitur Deus totum fere orbem terrarum unius hominis imperio parere voluerit:cur non potuit etiam Ecclesiam universam unius hominis prudentiae ac solicitudini commendare?praesertim cum facilior sit gubernatio ecclesiastica, quam politica et reges illi non alia praesidia haberent, quam humanam prudentiam et generalem Dei providentiam: pontifex autem noster habeat supernaturale lumen Fidei, Scripturas sacras, coelestia sacramenta, et particularem divini Spiritus assistentiam.

Adde, quod longe difficilior est dimocratia, vel aristocratia in Ecclesia,quam monarchia. Nam dimocratia Ecclesiae non talis esset qualis erat Romanorum vel Atheniensium, ubi soli dominabantur homines unius civitatis, qui non difficulter in unum convenire, et ad plura suffragia statuere poterant, quidquid volebant: in Ecclesia enim si popularis gubernatio esset, omnes Christiani totius mundi suffragii jus haberent; quis autem posset congregare omnes Christianos ad aliquid commune toti Ecclesiae statuendum?

Pari ratione aristocratia Ecclesiae non esset talis, qualis nunc est Venetorum, in qua soli patritii unius urbis dominantur, qui facile congregari et decernere possunt quod volunt: sed esset talis qualis nunquam fuit; in qua videlicet omnes magistratus totius mundi, idest, omnes episcopi et presbyteri totius orbis christiani aequale jus gubernationis haberent, quos etiam congregare, aut difficillimum, aut impossibile sine miraculo esset.

Objectio quinta ejus libelli est, quem de primatu papae in Synodo Smalchaldaica Lutherani ediderunt. Paulus, inquiunt, 1. Cor. 3. ministros omnes exaequat, et Ecclesiam super ministros esse docet, cum ait: omnia vestra sunt, sive Paulus, sive Apollo, sive Cephas.

Respondeo: me non esse tam acutum, ut vim hujus argumenti percipiam. Nam si propterea exaequantur ministri, quia simul numerantur, cum dicitur,sive Paulus, sive Apollo,sive Cephas: pares quoque erunt duces, consules, imperatores, quia Chrysostomus hom. 83.in Matth.ait: *Si dux quispiam , si consul, si is qui diademate ornatur , indigne adeat, cohibe et coerce etc.* Neque sequitur, Ecclesiam auctoritate et potestate esse supra ministros, quia sunt instituti propter Ecclesiae utilitatem, quod illis verbis Paulus significavit *Omnia vestra sunt*: alioqui et pueri paedagogos regerent, et populi regibus auctoritate praestarent quia sunt paedagogi propter pueros, et reges propter populos, non contra.

Objectio sexta est in eodem libello: Christus omnes apostolos, pariter misit, eum ait, Jo. 20. *Ego mitto vos*; non igitur unum caeteris praeposuit.

Respondeo: illis verbis non esse unum aliis praepositum, sed non deesse alia loca, quibus unus praeponatur. Certe Jo. 21. uni dicitur, *Pasce oves meas.*

Ultimo objiciunt alii: si mundus debet gubernari ab uno in iis quae ad religionem pertinent: utile etiam esset, ut regeretur ab uno in iis quae ad politicum ordinem spectant: at hoc neque factum est unquam, neque expedit ut enim docet Augustinus lib. 4. de Civit. Dei, cap. 15. *Felicioribus sic rebus humanis, omnia regna essent parva, et concordi vicinitate laetantia.*

Respondeo: non esse eamdem rationem politici et ecclesiastici regiminis. Siquidem orbis terrarum non necessario debet esse unum regnum: proinde non necessario postulat unum qui omnibus praesit: at Ecclesia tota unum est regnum, una civitatas, una domus, et ideo ab uno tota regi debet. Cujus differentiae illa est ratio, quod ad conservationem politicorum regnorum non necessario requiratur, ut omnes provinciae servent easdem leges, et eosdem ritus: possunt enim pro locorum et personarum varietate diversis uti legibus et institutis; et idcirco non requiritur unus, qui omnes in unitate contineat. Ad conservationem vero Ecclesiae necesse est, ut omnes conveniant in eadem fide, jisdem sacramentis, jisdemque praeceptis divinitus traditis, quod sane fieri non potest, nisi sint unus populus, et ab uno in unitate contineantur.

Utrum autem expediret, omnes provincias mundi ab uno summo rege gubernari in rebus politicis, quamvis id non sit necesse, posset esse quaestio. Mihi tamen omnino expedire videtur, si possit eo perveniri sine injustitia et bellicis cladibus: praesertim si summus monarcha sub se haberet non vicarios et proreges, sed veros principes, quomodo summus pontifex sub se habet episcopos.

Quia tamen non videtur posse fieri talis monarchia, nisi adibita magna vi et multis ac magnis bellis; ideo recte b.Augustinus dicit, feliciores fore res humanas, si essent ubique parva regna concordi vicinitate laetantia, quam si unusquisque regum per fas et nefas imperium suum extendere et propagare contendat.Adde,quod s.Augustinus probat quidem parva regna, sed non negat utile futurum, si parvis istis regibus unus aliquis summus imperator praesit;quin potius id affirmare videtur, cum ait,parva illa regna concordi vicinitate laetantia esse debere, quemadmodum multae domus se habent in civitate: constat enim, unum esse cui omnes domus parent, tametsi quaelibet suum proprium habeat patremfalias.

CAPUT X.

Proponitur tertia quaestio, et probatur Petri Monarchia ex loco Evangelii, Matth. 16.

Explicatur est hactenus, et satis diligenter, ni fallor, probatum, monarchiam esse optimum regimen, et ejusmodi regimen in Ecclesia Christi esse debere. Restat nunc quaestio tertia; fuerit ne apostolus Petrus Ecclesiae totius caput et princeps loco Christi ab ipso Christo constitutus?

Haeretici omnes, quos initio citavimus, deserte hoc negant: Catholici e contrario, quos citavimus, id affirmant. Est enim revera non simplex error, sed perniciosa haeresis, negare b. Petri primatum a Christo institutum.Eum nos triplici ratione et via

confirmare aggredimur. Primum ex duobus locis evangelii, in quorum altero promittitur, in altero exhibetur. Deinde ex plurimis b. Petri privilegiis ac praerogativis. Postremo ex apertissimis Graecorum et Latinorum veterum testimoniis.

Ac ut a primo incipiamus, prior locus est. Matth. 16. ubi sic legimus: *Tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam, et tibi dabo claves regni coelorum, et quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in coelis, et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in coelis.* Quorum verborum planus et obvius sensus est, ut intelligamus, sub duabus metaphoris promissum Petro totius Ecclesiae principatum. Prior metaphora est fundamenti ac aedificii: quod enim est in aedificio fundamentum, id est in corpore caput, in civitate rector, rex in regno, paterfamilias in domo. Posterior est clavium: cui enim traduntur claves civitatis, ille instituitur rex, vel certe gubernator civitatis, qui quos vult admittat, quos vult excludat.

Verum haeretici totum hunc locum miris modis depravant: nam nec Petrum per petram intelligi volunt; nec Petro claves esse promissas concedunt; nec per metaphoras fundamenti et clavium summam potestatem ecclesiasticam significatam esse sibi persuadere possunt.

Quaestiones igitur quatuor nobis explicandae sunt. Prima: an Petrus sit illa petra, super quam fundatur Ecclesia. Secunda: an esse fundamentum sit esse gubernatorem totius Eccl. Tertia:an Petrus sit ille cui dantur claves. Quarta: an per claves intelligatur potestas plena Ecclesiam gubernandi.

De prima quaestione quatuor sententiae sunt. Prima catholicorum communis, petram illam esse Petrum, idest, illam personam quae dicebatur Petrus: non tamen ut persona erat particularis, sed ut pastor et caput Ecclesiae. Secunda est Erasmi in hunc locum, omnem hominem fidelem esse hanc petram. Tertia Calvini lib.4. Instit. cap. 6. § 6. petram illam esse Christum. Quarta Lutheri lib. de potest. papae, et Centuriatorum lib. 1. Centur. 1. cap. 4. col. 175. et lib. 1.Smalchaldici de primatu papae, fidem seu fidei confessionem esse petram, de qua Dominus hoc loquitur.

Prima sententia, quae verissima est, primum ex ipso textu aperte deducitur. Nam illud pronomen, *Hanc*, cum dicitur *Et super hanc petram*, demonstrat aliquam petram, de qua paulo ante Dominus sit loquutus: proxime autem Dominus Petrum vocaverat petram; syriace enim loquebatur, et syriaca lingua Petrus dicitur Cephas, ut habemus Jo. 1. Cephas autem petram significat, ut Hieronymus docet in cap. 2. ad Galat. et res certissima est: nam ubicumque in textu hebraeo est סלע, idest, *petra*, in syriaco est *Cepha*; quin etiam כֵּפָא. hebraice saxum seu rupem significat: ubi enim Hierem. 4. legimus, *ascenderant rupes*, in hebraeo est, בַּכֵּפִים עָלוּ.

Dixit ergo Dominus: Tu es Cepha, et super hoc Cepha: vel latine *Tu es petra, et super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam*; ex quo sequitur, illud *hanc* non posse referri nisi ad Petrum qui eo loco vocatus est petra.

At cur latinus Interpres non vertit, *Tu es petra, et super hanc petram?* Quod graecum codicem sit sequutus: non enim vertit ex syriaco, sed ex graeco in quo legimus, σὺ εἶς Πέτρος. καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ εἰκοδομήσω τὴν Ἐκκλησίαν μου. Cur vero graecus non vertit, σὺ εἶς πέπρα, καὶ ἐπὶ ταύτῃ πέτρᾳ, caussa est, quoniam cum apud Graecos tam πέτρος quam πέτρα significet lapidem, visum est interpreti commodius homini nomen masculinum quam foemininum tribuere. Deinde vero ad explicandam metaphoram, secundo loco non voluit, dicere, ἐπὶ τῷ πέτρῳ, quod fuisset ambiguum, sed ἐπὶ τῃ πέτρᾳ, quod nihil aliud quam saxum significat.

Accedat consensus Ecclesiae totius, et graecorum ac latinorum Patrum: totum Chalcedonense Concilium 630. Patrum act. 3. appellat Petrum petram et crepidinem Ecclesiae catholicae. Item in Ecclesia canuntur hodie omnium ore, et cantati sunt a 1200.annis illi versus divi Ambrosii in hymno laudum diei dominici: *Hoc ipsa petra Ecclesiae canente culpam diluit.* Testatur enim d. Augustinus lib. 1. retract. cap. 21. jam suo tempore coeptum cani ex versibus Ambrosii, Petrum esse petram, super quam Dominus Ecclesiam aedificavit.

Praeterea ex Patribus graecis Origines hom. 5. in Exod. *Vide*, inquit,*magno illi Ecclesiae fundamento et petrae solidissimae, super quam Christus fundavit Ecclesiam,quid dicatur a Domino: modicae fidei, quare dubitasti?*

Athanasius in epist. ad Felicem, quam scripsit nomine suo et Synodi Alexandrinae: *Tu es*, inquit, *Petrus, et super fundamentum tuum Ecclesiae columnae idest episcopi, sunt confirmatae etc.* Eleganter Athanasius Petrum facit fundamentum, quo nituntur Episcopi super quos ut columnas totum aedificium collocatur.

Basilius lib. 2. in Eunom. *Petrus*, inquit, *propter fidei excellentiam Ecclesiae aedificationem in seipsum suscipit.* Gregorius Nazianzenus in Orat. de moderat.servan.in disputat.: *Petrus*, inquit,*petra vocatur, atque Ecclesiae fundamenta fidei suae credita habet.* Epiphanius in Ancor.: *Dominus*, inquit, *constituit Petrum primum apostolorum petram firmam, super quam Ecclesia Dei aedificata est.*

Chrysostomus hom. 55. in Matth. *Dominus ait*, inquit, *tu es Petrus, et ego super te aedificabo Ecclesiam meam.* Et hom. 4. in cap. 6. Isaiae: *Quid autem*, inquit, *Petrus, basis Ecclesiae; ille vehemens amator Christi; ille sermone indoctus et rhetorum victor; ille imperitus qui tamen philosophis obturavit os; ille qui graecanicam sapientiam non aliter, quam aranearum telam dissoluit; ille qui sagenam misit in mare, et piscatus est orbem?* Cyrillus lib. 2. cap. 12. in. Jo. *Nec Simon fore jam nomen illi, sed Petrus, praedicit: vocabulo ipso commode significans, quod in eo tanquam in petra, lapideque firmissimo suam esset aedificaturus Ecclesiam.*

Psellus in cap. 5. Cant. in illud: *Crura ejus sicut columnae marmoreae*: *Per crura*, inquit, *Petrum intellige apostolorum principem, super quem*

Dominus in evangelio se Ecclesiam suam aedificaturam promisit. Habentur commentalia Pselli in commentariis Theodoreti in Cantic. Theophylactus in cap. 22. Luc. *Post me*, inquit, *Ecclesiae petra es, et fundamentum.* Euthymius in cap. 16. Matth. *Te ponam*, inquit, *fundamentum credentium, aedificabo super te Ecclesiam meam.*

Ex Latinis. Tertullianus lib. de praescript. cap. 22. *Latuit*, inquit, *aliquid Petrum, aedificandae Ecclesiae petram dictum?* Cyprianus in epist. ad Quintum : *Petrus quem primum Dominus elegit et super eum aedificavit Ecclesiam suam:* similia passim repetit.

Hilarius in cap. 16. Matth. *O in nuncupatione novi nominis felix Ecclesiae fundamentum, dignaque aedificatione illius petra, quae inferorum leges dissolverit. O beatus coeli janitor etc.* Hic tamen ad marginem annotavit Erasmus: *Fides Ecclesiae fundamentum*; quasi Fidei sit nomen mutatum, et non Simoni, et fides sit beatus coeli janitor. Quid quod Hilarius hoc loco fidem ne nominavit quidem? Ambrosius ser. 47. *Denique*, inquit, *pro soliditate devotionis Ecclesiarum petra dicitur, sicut ait Dominus: Tu es Petrus etc. Petra enim dicitur eo quod primus in actionibus fidei fundamenta posuerit, et saxum immobile totius operis Christiani compagem molemque contineat.*

Hieronymus in cap. 16. Matth. *Secundum metaphoram petrae, recte dicitur ei, aedificabo Ecclesiam meam super te.* Et in epist. ad Damas. de nom. hypost., de Sede Petri loquens: *Super illam petram*, inquit, *aedificatam Ecclesiam scio.*

Augustinus in psal. contra partem Donati: *Numerate sacerdotes vel ab ipsa Petri sede: ipsa est petra quam non vincunt superbae inferorum portae.* Ubi nota, tam Hieronymum quam Augustinum, non tam Petrum quam ejus sedem vocare petram, super quam fundatur Ecclesia, et contra quam non praevalent portae inferorum, quia Petrus est petra, non ut particularis homo, sed ut pontifex. Idem Augustinus serm. 15. de Sanctis: *Petrum itaque fundamentum Ecclesiae Dominus nominavit; et ideo digne fundamentum hoc Ecclesia colit, supra quod ecclesiastici, aedificii altitudo consurgit.*

Maximus serm. 1 de sanctis Petro et Paulo : *Per Christum Petrus factus est petra, dicente ei Domino: Tu es Petrus, et super hanc petram etc.* Paulinus epist. 4. ad Severum: *Petra est Christus, sed etiam discipulo suo hujus vocabuli gratiam non negavit, cui ait, Super hanc petram etc.*

Leo serm. 2. de annivers. assumpt. suae ad pontif. die: *Manet ergo dispositio veritatis, et b. Petrus in accepta fortitudine petrae perseverans, suscepta Ecclesiae gubernacula non reliquit. Sic enim prae caeteris est ordinatus, ut dum petra dicitur, dum fundamentum pronuntiatur, dum petra dicitur, dum fundamentum pronuntiatur, dum regni coelorum janitor constituitur; qualis ipsi cum Christo esset societas, per ipsa appellationum mysteria nosceremus.* Gregorius lib. 6. epist. 37. ad Eulogium: *Quis nesciat, sanctam Ecclesiam in apostolorum principis soliditate firmatam etc.?*

Ex his apparet, quanta sit quorumdam haereticorum impudentia. Calvinus enim loco notato dicit, se nolle Patres adducere, non quod non possit, sed quod nolit de re tam clara disceptando molestus esse lectoribus. Erasmus autem in hunc locum Matthaei miratur, aliquos fuisse qui hunc locum ad romanam Ecclesiam detorserint, nititurque excusare Cyprianum et Hieronymum, quod dixerint, super Petrum fundatam esse Ecclesiam, quasi hoc sit paradoxum inauditum; cum tamen omnes Patres id doceant, et plurimi recentiores tam theologi, quam canonistae, necnon antiquissimi pontifices, Clemens, Anacletus, Marcellus, Pius, Julius et alii, quos omissi, tum gratia brevitatis, tum quia ab adversariis non recipiuntur.

Excutiamus nunc secundam opinionem quae est Erasmi. Probat Erasmus nomine *Petrae*, intelligi omnes fideles, ex Origene, qui tract. 1. in Matth. hunc locum exponens, sic ait: *Petra est omnis qui imitator est Christi, et super omni ejusmodi petra aedificatur Ecclesia Dei. In singulis enim quibusque perfectis, qui habent in se congregationem verborum et operum, et sensuum omnium, consistit Ecclesia, cui portae non praevalent inferorum.*

At Origenes allegorice exponit hunc locum, non literaliter ut Erasmus somniat: ad literam autem exposuit in loco supra citato. Et sane ad literam non posse hunc locum intelligi de omnibus fidelibus, patet ex eo quod Dominus, ut de solo Petro se loqui indicaret, descripsit illum multis modis: vocavit enim eum Simonem, quod erat illi nomen a parentibus impositum, et addidit nomen patris, vocans eum filium Jonae seu Joannis, ut distingueret a Simone fratre Thaddaei, *Beatus*, iniquit, *es Simon Bar-Jona*, addidit etiam nomen Petri, quod ipse illi indiderat: usus est praeterea pronominibus certam personam designantibus, dicens: *Ego dico tibi, quia tu es Petrus etc.* Si ergo adhuc licet asserere, nihil hinc Petro peculiare esse collatum, vel promissum, quod non aliis omnibus, certe omnia loca Scripturae depravari potuerunt.

Deinde, si omnes fideles sunt ista petra, super quam fundatur Ecclesia; omnes erunt fundamentum: si omnes fundamentum, ubi erunt parietes et tectum hujus aedificii? quemadmodum si totum corpus oculus, ubi auditus? ubi caetera membra? 1. Corinth. 12. Adde, quod ibidem Erasmus absurdum esse censet, super hominem Petrum aedificari Ecclesiam: quomodo igitur super singulos fideles aedificabitur? nonne caeteri quoque homines sunt?

Jam tertia explicatio Calvini est, qui etsi paulo obscurius loquatur, videtur tamen per petram Christum intelligere. At enim rem esse perspicuam, super quam petram aedificetur Ecclesia, cum apostolus dicat 1. Corinth. 3. *Fundamentum aliud nemo potest ponere, praeter id quod positum est, quod est Christus Jesus.*

Accedit etiam Augustinus, qui tract. ult. in Jo. *Super hanc*, inquit, *petram, quam confessus es, aedificabo Ecclesiam meam.* Et serm. 13. de verb. Dom. idem habet, et lib. 1. Retract. cap. 21. ubi retractat quod dixerat alicubi, super Petrum aedificatam Ecclesiam et docet super Christum potius

aedificatam dici debere, et sic intelligendum hunc locum de quo agimus.

Nemo dubitat, quin Christus sit petra, et primum fundamentum Ecclesiae. et quod etiam ex hoc loco id aliquo modo colligitur: nam si Petrus est fundamentum Ecclesiae loco Christi, multo magis Christus est fundamentum. At nihilominus sensus proprius, et ut sic loquar, immediatus et literalis est, super Petrum aedificandam Ecclesiam: id quod praeterrationes supra allatas, probatur propriis argumentis.

Primo pronomen *Hanc* non potest referri ad Christum petram, sed ad Petrum petram; debet enim referri ad aliquid proximum, non ad remotum: proxime autem dictum fuerat non Christo, sed Petro, *Tu es Cephas*, idest, *petra*. Deinde licet Christus dici possit petra, tamen hoc loco non est vocatus petra a Petro confitente, sed Christus Filius Dei vivi: debet autem referri illud *Hanc* ad eum qui nominatus est petra, non ad eum qui non est appellatus hoc nomine. Item si referretur ad Christum, quorsum dictum fuisset: *Ego dico tibi quia tu es Petrus?* plane frustra, nisi id quod sequitur ad Petrum referatur. Denique si ad Christum referretur, non diceret Dominus *aedificabo*, sed aedifico Ecclesiam meam: nam in se jam aedificaverat apostolos et discipulos multos. Dicit autem *aedificabo*, quia nondum constituerat Petrum fundamentum, sed post resurrectionem suam id facturus erat.

Ad argumentum Calvini dico: b. Paulum loqui non de quocumque, sed de primario fundamento: alioqui pugnaret secum, cum ait: *Superaedificati super fundamentum apostolorum, et prophetarum*, ad Ephes. 2. Et Joanni etiam repugnaret, qui Apocal. 21. describit fundamenta duodecim in aedificio Ecclesiae, et explicat, per ea fundamenta apostolos designari.

Ad Augustinum dico: in primis eum non reprobare nostram sententiam, sed tantum anteponere aliam. Sic enim loquitur lib. 1. Retract. cap. 21. *Dixi in quodam loco de apostolo Petro, quod in eo tanquam in petra fundata sit Ecclesia, qui sensus etiam cantatur ore multorum in versibus beatissimi Ambrosii, ubi de gallo gallinaceo ait, Hoc, ipsa petra Ecclesiae canente culpam diluit. Sed scio me postea saepissime sic exposuisse, ut super hunc intelligeretur quem confessus est Petrus; non enim dictum est illi: Tu es petra, sed tu es Petrus: petra autem erat Christus. Harum autem duarum sententiarum, quae sit probabilior, eligat lector.* Haec ille. Non igitur Augustinus putat blasphemum, ut censet Calvinus, asserere, super Petrum aedificatam esse Ecclesiam.

Addo: Augustinum ex sola ignorantia linguae hebraeae esse deceptum. Nam argumentum ipsius est (ut hoc loco indicat) quia non est dictum, *Tu es petra*, sed *tu es Petrus*. Itaque existimavit petram, super quam aedificatur Ecclesia, non esse Petrum, quia credidit, *Cepham* non significare petram, sed aliquid a petra derivatum, ut si diceremus, petrinum vel petrejum: quomodo Christianus non significat Christum, sed aliquid a Christo derivatum. Quia igitur Ecclesia super petram, non super aliquem petrinum vel petrejum aedificanda est; ideo existimavit Augustinus, per illam petram intelligi non Petrum, sed Christum. At si advertisset, *Cepham* nihil aliud significare quam petram, et Dominum dixisse, *Tu es petra, et super hanc petram*: nihil dubitasset de veritate nostrae sententiae.

Quarta restat sententia, quae omnium fere Lutheranorum communis est, et veterum Patrum testimoniis confirmari posse videtur. Siquidem Hilarius lib. 6. de Trinit. *Super hanc*, inquit, *confessionis petram, Ecclesiae aedificatio est.* Item: *Haec fides Ecclesiae est fundamentum: per hanc fidem infirmae adversus eam sunt portae inferorum: haec Fides regni coelestis habet claves etc.* Ambrosius lib. 6. cap. 9. in Lucam: *Fundamentum*, inquit, *Ecclesiae Fides est.* Chrysostomus hom. 55. in Matth. *Super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam, idest, fidem atque confessionem.* Eodem modo exponit hom. 83. in Matth. Item Cyrillus lib. 4. de Trinit. *Petram*, inquit, hunc locum exponens, *opinor nihil aliud quam inconcussam, et firmissimam discipuli fidem vocavit.*

Addit Illirycus: si super Petrum, et non potius super Fidei confessionem fundata esset Ecclesia, continuo corruisset: Petrus enim mox incurrit in articulum de passione Domini, et corruit; in eodem enim cap. 16. Matth. dicitur ei. *Vade post me Satana, scandalum es mihi, quia non sapis quae Dei sunt.* Deinde etiam Christum tertio, nec sine magna execratione abnegavit, Matth. 26.

Respondeo: Fidem, sive confessionem duobus modis posse considerari: uno modo absolute secundum se, ac sine relatione ad personam Petri: altero modo cum relatione ad Petrum. Priore modo videntur velle adversarii, fidem esse fundamentum Ecclesiae. sed certe falluntur: si enim ita esset, non diceret Dominus, *Super hanc petram aedificabo*, sed *aedifico*, vel *aedificavi Ecclesiam meam.* Jam enim multi crediderant eum esse Filium Dei vivi, ut prisci prophetae. b. Virgo. Simeon. Zacharias, Jo. Baptista, apostoli et discipuli caeteri.

Deinde fides absolute sumpta, recte quidem dicitur fundamentum justificationis, et omnium virtutum: ut enim ait Augustinus Serm. 22. de verb. apost. *Domus Dei credendo fundatur, sperando erigitur, et diligendo perficitur.* At Ecclesiae non proprie est fundamentum fides; debent enim ejusdem generis esse fundamentum, et reliquum aedificium: est autem Ecclesia hominum congregatio. quasi lapidum vivorum, ut dicitur 1. Petr. 2. debet ergo lapis qui est fundamentum, esse etiam aliquis homo, non aliqua virtus.

Denique illud pronomen *Hanc* clarissime ostendit, per petram non posse intelligi fidem absolute: nam refertur ad petram proxime nominatam: proxime autem dictum fuerat Simoni: *Tu es petra*. non fidei; oportet igitur posteriore modo accipere fidem, ac dicere, non quamlibet fidem, sed Petri fidem, et Petri non ut hominis privati, sed ut pastoris Ecclesiae esse fundamentum. Id quod coincidit cum eo, quod hactenus diximus, Petrum esse fundamentum.

Dicitur enim Petri fides fundamentum Ecclesiae

duplici ratione. Primum, quia ob meritum ejus fidei consequutus est Petrus, ut sit fundamentum Ecclesiae, ut exponunt Hierony. Hilarius, Chrysostomus, et alii hoc loco. Secundo, quia Petrus in eo potissimum est Ecclesiae fundamentum, quod cum fides ejus deficere non possit, ipse omnes alios in fide confirmare et sustentare debet. Sic enim ad eum Dominus ait. Lucae 22. *Rogavi pro te, ut non deficiat fides tua, et tu aliquando conversus confirma fratres tuos.*

Itaque cum ratione fidei suae indefectibilis Petrus sit petra firmissima, totam Ecclesiam sustentans, idem est dicere, super Petrum et super ejus fidem Ecclesiam esse fundatam, atque hoc modo loquuti sunt Patres citati. Nam s. Hilarius loco notato, postquam dixerat Petri fidem esse fundamentum Ecclesiae, et claves regni accepisse, subjungit de ipso Petro: *Supereminentem*, inquit, *beatae, Fidei suae confessione locum promeruit.* Et paulo post: *Hinc regni coelorum habet claves, hinc terrena ejus judicia coelestia sunt, etc.*

Sicut ergo dixerat, Fidem esse fundamentum et habere claves: ita nunc dicit, Petrum ratione ejus fidei meruisse locum supereminentem, idest, ut sit caput, seu fundamentum, et habeat claves. Et ipse idem in cap. 16. Matth. clarissime dicit de Petro: *O in nuncupatione novi nominis felix Ecclesiae fundamentum.*

Pari ratione Ambrosius in Luc. lib. 6. cap. 9. ubi dicit, fidem Petri esse fundamentum Ecclesiae, ibidem dicit: *Etiam discipulo suo hujus vocabuli gratiam non negavit, ut et ipse sit Petrus, qui de petra habeat soliditatem constantiae, fidei firmitatem.*

Chrysostomus in utroque loco citato, explicans quid sit aedificari Ecclesiam super confessionem Petri, introducit Dominum sic loquentem: *Ego super te aedificabo Ecclesiam meam.*

Denique Cyrillus etiam loco citato, non cujuslibet fidem, sed illam inconcussam et firmissimam b. Petri dicit esse fundamentum; et lib. 2. cap. 12. in Jo. scribit, Petrum ipsum esse petram, super quam fundatur Ecclesia.

Ad illud Illyrici respondeo in primis cum Hieronymo in commentario hujus capitis: Petrum, quando audivit *Vade post me Satan,* et quando negavit Christum, nondum fuisse fundamentum. Hoc enim loco Christus ei promisit, quod post resurrectionem suam daturus erat. Addo, Petrum non errasse circa fidem, sed tantum aliquid ignorasse, cum audivit *Vade Satan,* et a charitate excidisse, non a fide, quando Christum negavit. Quod in tractatu de Ecclesia suo loco docebimus.

CAPUT XI.

Quid sit super petram aedificari Ecclesiam Matth. 16.

Sequitur altera difficultas explicanda, quid videlicet sit super petram aedificari Ecclesiam. Et adversarii quidem parum de hoc laborant: nam cum jam negaverint, Petrum esse Ecclesiae fundamentum, parum referre existimant, quid significet ista aedificatio.

Catholici autem docent, hac metaphora significari, Petro esse commissum regimen totius Ecclesiae, et praecipue circa fidem. Petrae enim fundamentali hoc est proprium, totum aedificium regere et sustentare. Atque hoc modo exponunt Patres. Chrysostomus hom. 55. in Matth. hunc locum exponens, *Ecclesiae*, inquit, *pastorem illum constituit.* Et infra: *Hieremiam quidem uni genti, Pater: Petrum autem universo terrarum orbi Christus praeposuit.* Ambrosius serm. 47. *Petra,* inquit, *dicitur Petrus, eo quod tanquam saxum immobile totius operis Christiani compagem, molemque contineat.* Gregorius lib. 4. epist. 32. *Cunctis,* inquit, *evangelium scientibus liquet, quod voce dominica, sancto et omnium apostolorum principi Petro totius Ecclesiae cura commissa est. Ipsi quippe dicitur: Tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam.*

Sed contra objici solent duo argumenta. Primum est Lutheri in lib. de potest papae, ubi dicit, non valere istam consequutionem: super Petrum aedificatur Ecclesia; igitur Petrus est rector Ecclesiae. Quemadmodum recte dicitur, super fidem aedificari Ecclesiam et tamen non sequitur: igitur est fides rector Ecclesiae.

Respondeo: ideo nos dixisse, non proprie dici Ecclesiam aedificari super fidem. Deinde, etiamsi proprie diceretur, nihil concluderet argumentum: nam sunt omnia intelligenda accommodate ad naturas rerum. Itaque si dicatur, Ecclesia aedificari super fidem: sensus esse debebit, ut intelligatur Ecclesia pendere a fide ut a principio justificationis, et a dono quodam, sine quo sponsa Christi non esset, si autem dicatur, aedificari super Petrum, sensus erit, Ecclesiam pendere a Petro ut a rectore: talis enim est dependentia unius hominis ab alio.

Alterum argumentum difficilius est. Quemadmodum hoc loco Petrus dicitur fundamentum Ecclesiae, sic alibi dicuntur omnes apostoli fundamenta. Psalm. 86. *Fundamenta ejus in montibus sanctis*, idest, ut exponit Augustinus, in apostolis et prophetis. Et Apocal. 21. *Et murus civitatis habens fundamenta duodecim, et in ipsis duodecim nomina duodecim apostolorum agni.* Et Ephes. 2. *Superaedificati super fundamentum apostolorum et prophetarum.* Quibus verbis alludens b. Hieronymus lib. in Jovinian. 1. *Sed dicis*, inquit, *super Petrum fundatur Ecclesia, licet id ipsum in alio loco super omnes apostolos fiat, et ex aequo super eos Ecclesiae fortitudo solidetur.* Nihil igitur proprium et singulare Petro datum vel proximum est.

Respondeo: tribus modis apostolos omnes fuisse Ecclesiae fundamenta, sine ullo tamen Petri praejudicio. Uno modo, quia ipsi primi Ecclesias ubique fundarunt, nec enim Petrus convertit ad fidem totum orbem terrarum, sed alias regiones Petrus, alias Jacobus, alias caeteri ad Christum adduxerunt. Quare b. Paulus Rom. 16. *Sic*, inquit, *praedicavi, non ubi nominatus est Christus, ne super alienum fundamentum aedificarem.* Et 1.

Cor. 3. *Ut sapiens architectus fundamentum posui. alius autem super aedificat.* Atque hoc modo ex aequo sunt apostoli fundamenta: id quod significatum credimus. Apocalyp. 21.

Altero modo dicuntur fundamenta Ecclesiae apostoli et prophetae, ratione doctrinae a Deo revelatae. Si quidem fides Ecclesiae nititur revelatione, quam habuerant a Deo apostoli et prophetae: nec enim semper revelantur Ecclesiae novi articuli, sed in ea doctrina Ecclesia acquiescit, quam apostoli et prophetae a Domino didicerunt, et praedicatione, vel literis ad posteros mandaverunt. Atque hac ratione superaedificamur, ut apostolus ait ad Ephes. 2. *Supra fundamentum apostolorum et prophetarum.* Nec in his duobus major est Petrus caeteris, sed ut Hieronymus ait, in omnes ex aequo Ecclesiae fortitudo solidatur.

Tertio modo dicuntur fundamenta omnes apostoli, ratione gubernationis. Omnes enim fuerunt capita, rectores et pastores Ecclesiae universae, sed non eodem modo quo Petrus: illi enim habuerunt summam atque amplissimam potestatem ut apostoli seu legati, Petrus autem ut pastor ordinarius: deinde ita habuerunt plenitudinem potestatis, ut tamen Petrus esset caput eorum, et ab illo penderent, non e contrario.

Atque hoc est quod promittitur Petro, Matth. 16. cum ei soli coram aliis dicitur: *Super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam.* Id quod praeter alios supra citatos docet Hieronymus in lib. 1. contr. Jovin. explicans enim, quid sit super Petrum aedificare Ecclesiam, sic ait: *Licet super omnes apostolos ex aequo Ecclesiae fortitudo solidetur; tamen propterea inter duodecim unus eligitur, ut capite, constituto schismatis tollatur occasio.*

CAPUT XII.

Quis sit ille, cui dicitur: Tibi dabo claves, Matth. 16.

Tertia dubitatio est de persona cui dicitur: *Tibi dabo claves.* Tametsi enim doctoribus catholicis sensus horum verborum apertissimus videatur; tamen adversarii ita haec ipsa verba depravant, ut videantur jam esse obscurissima. Quis, quaeso, simpliciter legens: *Beatus es Simon Bar Jona* et statim: *Tibi dabo claves*, non diceret, Jonae filio claves a Christo esse promissas?

At nihilominus Lutherus in lib. de potest. papae, Calvinus lib. 4. Instit. cap. 6. § 4. et sequentibus, Magdeburgenses Cent. 1. lib. 1. et 2. passim, Liber Smalchaldicus de primatu papae, et alii omnes hujus temporis haeretici, nihil peculiare Petro filio Jonae promissum esse volunt: sed quidquid hic dicitur ad totam Ecclesiam pertinere, cujus Ecclesiae Petrus eo tempore personam gerebat.

Est autem animadvertendum, duobus modis potuisse Petrum personam Ecclesiae gerere, historice et parabolice. Et quidem historice, is gerit personam alterius; qui re aliqua vere a se gesta rem ab alio gerendam significat, et eam quodammodo repraesentat: sic Abraham vere duos filios habens, Deum significavit, qui duos populos habiturus erat, ut apostolus exponit ad Galat. 4. sic Martha solicita circa frequens ministerium, et Maria sedens secus pedes Domini, duas vitas demonstrarunt, quarum altera in actione, altera in contemplatione versatur.

Parabolice, per unum aliud significatur, quando res vere gesta nulla proponitur, sed aliquid verisimile fingitur ad aliud significandum: quomodo in evangelio, qui seminat bonum semen, Christum praedicantem significat. Ad quem modum etiam solent interdum legati principum urbium claves accipere, cum interim nihil sibi proprie acquirant, sed tantum principis sui personam repraesentent.

Quibus ita constitutis, existimant adversarii, Petrum posteriore hac ratione significasse Ecclesiam cum a Domino audivit: *Tibi dabo claves.* Ex quo sequitur, claves datas esse primo ipsi Ecclesiae, et per Ecclesiam pastoribus communicari, atque hunc esse literalem sensum hujus loci: *Tribuit igitur,* inquit Synodus Smalchaldica in lib. de prim. papae, *principaliter claves Ecclesiae et immediate, sicut et ob eam caussam Ecclesiae habet jus vocationis.*

Nos vero priore modo Petrum Ecclesiae personam gessisse credimus: ita nimirum, ut ipse vere et principaliter, ac (ut ipsi loquuntur) immediate claves acceperit, et simul eas accipiendo significaverit, universam Ecclesiam suo quodam modo postea accepturam. Quem modum paulo post explicabimus, nunc vero ita se rem habere breviter ostendamus.

Primum igitur tot modis Christus Petri personam designavit, ut non pluribus circumstantiis (quod recte Cajetanus annotavit) describere soleant aliquem certum hominem notarii illi qui instrumenta publica conficiunt. Nam in primis expressit substantiam personae singularis, per pronomen *tibi*: deinde addidit nomen inditum in nativitate, cum ait *Beatus es Simon*: adjunxit nomen patris, cum ait, *Filius Jonae*: nec omittere voluit nomen a se recens impositum *Ego dico tibi*, inquit, *quia tu es Petrus.* Quorsum tam accurata descriptio, si nihil ipsi Petro proprie promittitur? Deinde non erat eo tempore Petrus Ecclesiae legatus, aut vicarius: quis enim ejusmodi provinciam illi imposuerat? non igitur suspicari possumus, nomine illum Ecclesiae, et non potius suo, claves accepisse.

Praeterea illi proprie claves promittuntur a Christo, qui dixerat: *Tu es Christi Filius Dei vivi*; id enim significabant illa verba *Et ego dico tibi*, et ut s. Hieronymus dicit, mercedem recepit vera confessio: at illam praeclaram confessionem Petrus edidit, et in persona sua edidit; in persona igitur sua clavium promissionem accepit.

Ad haec, si propterea negandum est Petro promissas esse claves, quia figuram gerebat Ecclesiae; eadem certe ratione negabimus, Abrahamum duos filios habuisse, quia duo illi filii duos populos, apostolo teste, significabant. Neque verum esse fatebimur, Martham solicitam fuisse circa plurima, dum soror ejus Maria ad pedes Domini sederet, quia nimirum actionem, et contemplationem duae illae foeminae adumbrabant. Quod si grave est tam aper-

tas historias in dubium revocare; grave etiam videri debet dubitare, sit ne Petro aliquid singulariter promissum, cum tam perspicue id narretur in evangelica historia.

Denique illi dictum est a Domino: *Tibi dabo claves regni coelorum*, qui paulo post ab eodem Domino audivit: *Vade post me Satana*, *scandalum es mihi*, atque haec posteriora verba soli Petro, et in persona propria dicta sunt, ut ex evangelio non obscure colligitur, et ipse quoque Lutherus docet in lib. de potest. papae. Quis igitur inficiari potest, Petro claves in persona propria esse promissas.

Sed fortasse non eidem dictum est *Tibi dabo claves*, et *Vade post me Satana*: immo vero prorsus eidem: nam et in eod. cap. evang. habetur utrumque, et utrobique Petri nomen exprimitur, et in hanc sententiam veteres Patres omnes conveniunt. Certe Hilarius, Hieronymus, Chrysostomus et Theophylactus in cap. 16. Matth. diserte docent, eidem Petro dici *Tibi dabo claves*, cui dicitur, *Vade post me*.

Nam etsi Hilarius in hunc locum non sit ausus verbum *Satanas* referre ad Petrum; tamen ad Petrum refert ea quae praecedunt, idest, *Vade post me*. Et ipse idem lib. 6. et 10. de Trin. et psalm. 131. etiam verbum *Satanas* refert ad Petrum: *Tanta*, inquit, *ei religio fuit pro humani generis salute patiendi, et Petrum primum Filii Dei confessorem, Ecclesiae fundamentum, coelestis regni janitorem, et in terreno judicio judicem coeli Satanae convicio nuncuparet*. Et Augustinus lib. 1. cont. duas epist. Gaud. cap. 31. *Nunquid melior*, inquit, *Razias quam Petrus apostolus*, *qui ubi dixit*; *Tu es Christus Filius Dei vivi, tam beatus a Domino appellatus est, ut claves regni coelorum accipere mereretur*, *nec tamen ideo creditur imitandus, ubi mox eodem momento reprehensus audivit*; *Vade post me Satana*, *non sapis quae Dei sunt etc*.

Simile est quod ait Ambrosius lib. de Isaac, cap. 3. ubi exponens illa verba Domini ad Petrum, Jo. 13. *Non potes me sequi modo*, *sequeris autem postea: Claves*, inquit, *commiserat regni coelorum, et sequendo se imparem indicavit*. Ubi clarissime b. Ambrosius eidem omnino vult esse, commissas claves, cui dictum est, non potes me modo sequi, sequeris autem postea; constat autem haec verba dicta esse Petro in persona propria, quemadmodum in persona propria vere crucifixus, et moriendo Christum est sequutus.

At contra objicit Lutherus haec argumenta in lib. de potest. papae. Primum. Petro certum est a Domino dictum esse *Vade post me Satana*, *non sapis quae Dei sunt*: at non conveniunt haec illi, cui Pater revelavit secreta coelestia, et qui claves regni coelorum accepit; igitur non in persona propria, sed in persona Ecclesiae audivit revelationem coelestem, et accepit claves regni coelorum.

Respondemus: eidem personae illa omnia convenire, ut jam a nobis demonstratum est, sed non eadem ratione. Petrus enim ex Dei munere habet revelationem, et accipit claves: ex propria autem infirmitate offenditur de passione et morte Christi.

Neque movere nos debet nomen *Satanae*: nec enim diabolum significat, sed adversarium; siquidem שָׂטָן apud Hebraeos nihil est aliud, quam adversarii. Itaque licet diabolus passim Satanas appelletur, non tamen ubique nomen Satanae diabolum designat.

Secunda objectio. Petrus nomine omnium discipulorum dixit: *Tu es Christus Filius Dei vivi*, igitur nomine omnium audivit, *Tibi dabo claves*. Porro nomine omnium Petrum Christo respondisse, satis constat, tum ex Chrysostomo, qui in hunc locum scribit, Petrum fuisse os apostolorum; et ex Hieronymo, qui ait, Petrum pro omnibus esse loquutum: et ex Augustino, qui Serm. 13. de verb. Dom., dicit, unum pro omnibus respondisse: tum etiam ex eo quod omnes discipulos Christus interrogavit: *Vos autem quem me esse dicitis?* Nam vel sunt accusandi omnes discipuli, quod non responderint interrogati, vel, quod credibilius est, Petrus nomine omnium respondit.

Respondeo: Petrum respondisse nomine omnium, non ut praeconem aliquem, sed ut principem et caput atque os, ut Chrysostomus loquitur, apostolorum: ipse enim solus respondit, cum ignorarent caeteri quid potissimum responderent, sed Petri confessionem silentio suo approbaverunt, et eo modo per os Petri omnes responderunt. Quemadmodum igitur Petrus solus respondit, et ei caeteri assenserunt: ita Christus soli Petro claves promisit, sed tamen post eum etiam caeteris communicandas.

Id vero ita esse, hac ratione comprobamus. Si nomine omnium Petrus respondisset, vel id fecisset, quod caeteri hanc illi provinciam demandassent vel quod sciret quid illi responsuri essent: neutrum autem est verum. Non primum, quia ex revelatione Patris hoc didicit, non ex consultatione humana, ait enim Dominus: *Caro et sanguis non revelavit tibi etc*. Non secundum, quia soli ipsi facta est revelatio. Item, quia si scisset mentem aliorum, aliquo modo hoc indicasset, quomodo fecit Jo. 6. cum ait: *Ad quem ibimus? verba vitae aeternae habes*. Et, *Nos credimus et cognovimus*, *quia tu es Christus Filius Dei*. In quem locum Chrysostomus notat, quod Petrus pro omnibus dixerit, *et non credimus etc*. ideo Christum monuisse, id non esse verum de omnibus. Nam Judas non credebat: *Nonne ego*, inquit, *vos duodecim elegi, et unus ex vobis diabolus est?* At cum Petrus dixit, *Tu es Christus Filius Dei vivi*, quia non fecit mentionem aliorum, Petri confessionem Dominus simpliciter approbavit.

Accedant testimonia veterum Patrum, qui non obscure docent, Petrum ita primum esse loquutum, ut nesciret quidem quid alii de ea re sentirent. Hilarius in hunc locum: *Dignus*, inquit, *judicatus est, qui quod in Christo Dei esset, primus cognosceret etc*. Si primus, igitur non simul aliis facta revelatio est. Et lib. 6. de Trinit. *In cunctorum*, inquit, *apostolorum silentio, Dei Filium revelatione Patris intelligens etc*. Et ibidem: *Loquutus est*, inquit, *quod vox humana nondum protulerat*.

Chrysostomus hom. 55. in Matth. *Quandoquidem*

de sententia vulgi petebat, omnes responderunt: cum vero de sua eos rogaret; Petrus confestim praesilivit ac praeveniens, ait: Tu es Christus Filius Dei vivi. Cyrillus lib. 12. in Jo. cap. 64. *Ut princeps*, inquit, *caputque caeterorum primus exclamat: Tu es Christus Filius Dei vivi.* Augustinus serm. 124. de tempore, *Hic est*, inquit, *Petrus, qui divina revelatione primus omnium veritatem meruit confiteri, dicens: Tu es Christus etc.*

Leo serm. 11. de Pass. Dom., *Merito*, inquit, *b. apostolus Petrus in hujus unitatis confessione laudatus est, qui, cum Dominus quid de ipso intelligerent discipuli scrutaretur; omnium celerrime ora praeveniens: Tu es*, inquit, *Christus Filius Dei vivi.* Et ser. 2. de sanctis Petro et Paulo, *Tamdiu respondentium sermo communis est, quamdiu humanae intelligentiae ambiguitas explicatur: at ubi quid habeat discipulorum sensus exigitur; ille primus est in Domini confessione, qui primus est in apostolica dignitate.* Ex his testimoniis manifeste colligitur, non alia ratione Petrum pro omnibus respondisse, quam quod Petri sententiae caeteri omnes facile assensi sunt.

Objectio tertia, Claves promittuntur Petro, non ut est filius Jonae, sed ut est coelestis Patris auditor; proprie igitur Patris coelestis auditori, non carni et sanguini promittuntur. De nullo autem certo homine nobis constat, sitne is verus Patris auditor: Ecclesiam vero certissimi sumus ab ore Dei Patris assidue pendere; igitur non alicui certo homini, sed Ecclesiae promissae sunt claves.

Respondeo: hoc Lutheri argumentum mirifice pugnare cum ipsis verbis evangelii. Christus enim dicit, *Beatus es Simon Bar-Jona.* Et paulo post, *et tibi dabo claves*: Lutherus autem dicit, non sunt datae vel promissae claves Simoni Bar Jonae. Rursus Christus dicit, *Revelavit tibi Pater meus, qui in coelis est*: Lutherus autem dicit, de nullo certi sumus an Patrem audiat, proinde nec de Petro. Falsum igitur est, vel incertum, quod Christus ait, *Revelavit tibi Pater.* Quid enim Petro revelavit Pater, si nihil Petrus audivit? Si vero Petrus audivit, et certum est testimonium Christi, certum etiam esse debet, Petro coelestis Patris auditori claves esse datas.

Deinde esse Patris auditorem, non est formalis ratio cur dentur claves; alioqui penderet ecclesiastica potestas a probitate ministrorum, quae est haeresis Donatistarum, quam etiam in confessione Augustana, cap. de Eccles., rejici vidimus, sed occasio fuit, seu caussa meritoria illa praeclara Petri confessio, cur ipsi potius quam aliis claves promitterentur, ut ex commentar. Hilarii, Hieronymi, Chrysostomi ac Theophylacti colligitur.

Objectio quarta, b. Paulus in ep. ad Rom. cap. 4. dicit, *Quomodo Abrahae reputata est fides ad justitiam*, ideo etiam omnibus qui crediderint reputandam esse fidem ad justitiam; igitur eodem modo, si quia Petrus confessus est Christum Filium Dei vivi accepit claves, certe omnes fideles, qui Christum confitentur, habent claves. Hoc argumentum, inquit Lutherus, est similis formae cum argumento Pauli, nec potest refelli, nisi etiam Pauli argumentum refellatur. Respondeo cum Cajetano: hoc argumentum esse similis formae, sed dissimilis materiae, ac propterea nihil concludere. Nam fides natura sua ducit ad justitiam, et justum ex injusto, vel ex justo justiorem facit, si caetera non desint, quae simul cum fide ad justificationem requiruntur. At confessio fidei non ducit natura sua ad claves accipiendas, sed cum posset sexcentis modis remunerari confessio Petri, placuit Christo dono clavium id facere. Et simile aliquid videmus in exemplo Abrahae: siquidem Abraham per fidem non solum justificatus est, sed etiam meruit fieri pater multarum gentium, ut ibidem apostolus dicit, nec tamen omnis qui credit, sit pater multarum gentium. Nimirum non est per se, et naturaliter connexa fides cum dono clavium, aut foecunditatis, quemadmodum est per se, et naturaliter connexa cum justitia.

Objectio quinta, Aut moriente Petro manserunt in Ecclesia claves, aut cum Petro perierunt: si primum; ergo Ecclesiae datae fuerant; si secundum; ergo non amplius possunt nunc homines solvi aut ligari.

Item alio modo, vel cum eligitur pontifex, adfert secum claves, vel non: si primum; ergo erat pontifex antequam fieret: si secundum; unde ergo habet claves? num ab aliquo angelo deferuntur ei de coelo? an potius accipit ab Ecclesia, cui a Christo initio traditae sunt?

Respondeo: moriente pontifice claves non perire, nec tamen remanere formaliter in Ecclesia, nisi quatenus communicatae sunt inferioribus ministris, sed manere in manibus Christi. Cum autem eligitur novus pontifex, neque adferri ab eo claves, neque illi dari ab Ecclesia, sed a Christo, non nova traditione, sed antiqua institutione: Si quidem Petro eas cum dedit, omnibus ejus successoribus dedit.

Simile esset, si rex aliquis cum proregem provinciae imponit, ediceret simul, placere sibi, ut eo mortuo, alium ipsi eligerent ac nominarent, seque illi jam nunc eamdem potestatem concedere, quam priori concessisset.

Objectio sexta Lutheri et Calvini, in locis antea notatis ejusmodi est Matth. 16. claves regni coelorum non dantur, sed promittuntur: dantur autem Matth. 18. et Jo. 20. in quibus locis, non uni Petro, sed apostolis omnibus dantur. Nam Matth. 18. dicitur: *Quaecumque alligaveritis super terram, erunt ligata et in coelo, et quaecumque solveritis super terram, erunt soluta et in coelo.* Et Jo. 20. *Accipite Spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata, remittuntur eis, et quorum retinueritis, retenta sunt.* Igitur et cum promittuntur, non uni, sed omnibus promittuntur.

Respondeo: de posteriore loco nullam esse difficultatem: nam certum est, non dari per illa verba omnem potestatem clavium, sed tantum potestatem ordinis ad remittenda peccata: si quidem hoc loco determinatur potestas ad peccata, Matth. 16. non determinatur, sed dicitur: *Quodcumque ligaveris etc.* ligantur autem homines non solum peccatis, sed etiam legibus. Deinde minus est retinere peccatum, quam ligare peccatorem: nam reti-

nere est relinquere hominem in suo statu, sive non solvere : ligare autem est novum vinculum ei imponere, quod fit per excommunicationem, interdictum, legem etc. Denique Patres diserte asserunt, dari hic potestatem remittendi peccata per sacramenta Baptismi et Poenitentiae. Vide Chrysostomum et Cyrillum in hunc locum, et Hieronymum in epist. ad Hedibiam, quaest. 9.

De priore loco major est difficultas, et quidem Origenes in comment. hujus loci contendit, non tradi hoc loco ecclesiasticam potestatem, sed correptionem fraternam commendari: atque eum hoc loco solvere qui admonitione sua caussa est, ut peccator resipiscat, et per debitam poenitentiam solvatur a vinculis peccatorum; eum autem ligare, qui denuntiatione sua caussa est, ut peccator habeatur tanquam Ethnicus et Publicanus. Sed ibidem addit Origenes, non esse idem quod hoc loco habetur, cum eo, quod habetur Matth. 16. quae Origenis explicatio non videtur admodum probabilis, tamen ex ea satis aperte colligitur, Origenem Lutheranis nullo modo favere.

Alia est expositio Theophilacti, qui existimat, verba Domini dirigi ad eos, qui injuriam patiuntur, eos autem ligare, dum injuriam retinet; solvere dum remittunt, quae sententia non est usque adeo vera. Nam vel qui injuriam accipit, remittit poenitenti, vel non poenitenti : si primum ; tunc erit quidem ille solutus in coelo, sed non propterea quod iste remittat, nam etiamsi nollet remittere, esset ipse solutus in coelo: si secundum; tunc non est solutus in coelo, quem iste solvit in terris: atque idem de alligatione dici potest ; quamvis autem vera esset sententia, nihil tamen officeret caussae nostrae; certum est enim Petro aliquid aliud datum, quam ut remittat injurias sibi factas. Est ergo communis expositio Hilarii, Hieronymi, Anselmi, et aliorum in hunc locum, necnon Augustini tract. 22. et 49. in Jo. Dominum loqui de potestate clavium, qua apostoli, et eorum successores ligant vel absolvunt peccatores.

Et quamvis hic tractari videatur praecipue de potestate jurisdictionis, qua peccatores excommunicantur: tamen Patres jam nominati locum hunc de utraque potestate, ordinis videlicet et jurisdictionis exponunt : et certe videtur ex ipso textu, id posse deduci; nam ita generaliter hic dicitur : *Quaecumque solveritis etc.* Sicut Matth. 16. *Quodcumque solveris.* Sed si haec ita se habent ; quid adversariis respondebimus ? nonne id quod soli Petro promissum videbatur, jam omnibus apostolis datur?

Thomas Cajetanus in tract. de instit. et auct. rom. pont. cap. 5. docet, non esse idem claves regni coelorum, et potestatem solvendi et ligandi : claves enim regni coelorum includere potestatem, tam ordinis, quam jurisdictionis, quae significantur per actiones ligandi et solvendi; et aliquid praeterea amplius, cum latius patere videatur aperire et claudere, quam solvere et ligare.

Verum haec doctrina subtilior quam verior nobis esse videtur. Inauditum est enim, in Ecclesia esse alias claves, quam ordinis, et jurisdictionis. Et planus sensus illorum verborum : *Tibi dabo claves, et quodcumque solveris super terram etc.* iste est, ut primo promittatur auctoritas seu potestas designata per claves, deinde et actiones sive officium explicatur per illa vocabula solvere et ligare, ita ut omnino sit idem solvere et aperire, claudere et ligare. Expressit vero Dominus clavium actiones per solvere et ligare, non per claudere et aperire, ut intelligeremus, esse omnes istas metaphoricas loquutiones, et tum demum coelum hominibus aperiri, cum homines solvuntur a peccatis, quae ingressum in coelum prohibebant.

His igitur sententiis praetermissis, asserimus illis verbis quae habentur Matth. 18. nihil dari sed tantum promitti vel explicari ac praedici, quantam potestatem essent apostoli eorumque successores suo tempore habituri. Primum enim planum est, apostolos non esse factos sacerdotes nisi in ultima coena, neque episcopos et pastores nisi post resurrectionem; proinde quo tempore haec Dominus loquebatur, privati homines erant, nec ullam habebant ecclesiasticam potestatem.

Deinde si his verbis *Quaecumque ligaveritis erunt ligata*, datur re ipsa potestas ligandi, etiam illis verbis : *Quodcumque ligaveris erit ligatum etc.* erit data, non promissa potestas ; sunt enim verba omnino similia : at fatentur adversarii, per illa verba *Quodcumque ligaveris* nihil esse datum, sed tantum promissum; igitur et per ista *Quaecumque alligaveritis* nihil datur, sed tantum promittitur. Caussa vero hujus promissionis fuit, quia dixerat Dominus, habendum esse pro Ethnico et Publicano, qui Ecclesiam non audiret, ne qui ergo putaret, contemnendam Ecclesiae auctoritatem, subjunxit, tantam fore praelatorum Ecclesiae potestatem, ut quae ipsi ligaverint in terris, sint ligata et in coelis.

Dices: si non sunt apostolis datae claves hoc loco, sed tantum promissae, quo tandem loco sunt datae? Respondeo: datas esse, Jo. 20. et 21. Nam Jo. 20. cum Dominus ait apostolis: *Pax vobis, sicut misit me Pater et ego mitto vos*, tum eis potestatem seu clavem jurisdictionis attribuit; fecit enim his verbis eos quasi legatos, et nomine suo gubernatores Ecclesiae; verbis autem sequentibus: *Accipite Spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata etc.* dedit eisdem potestatem ordinis, ut supra diximus.

Ut autem intelligeremus, hanc summam potestatem collatam apostolis omnibus ut legatis, non ut pastoribus ordinariis, et cum quadam subjectione ad Petrum, soli Petro dicitur, Jo. 21. *Pasce oves meas*, quemadmodum soli illi dictum erat: *Tibi dabo claves.* Claves enim regni ut principalis et ordinarius praefectus tunc solum accepit, cum audit: *Pasce oves meas*; tunc enim etiam apostolorum fratrum suorum cura ei commissa est.

Et propterea etiam, quemadmodum Matth. 16. in promissione clavium *Simon Bar-Jona* appellatus est; ita quoque in exhibitione Jo. ult. *Simon Joannis.* vel, ut est in graeco, Simon-Jona dictus est. Et sicut Matth. 16. non ante sunt ei claves promissae, quam fidem suam singularem in Christum testaretur: ita Jo. ult. non ante dictum est illi, *Pasce oves meas*, quam interrogatus esset, num plus

caeteris Christum diligeret. Et sane nulla caussa erat, cur ita singulariter Petro diceretur: *Tibi dabo claves*: et *Pasce oves meas*; atque id ob singularem ejus fidem et dilectionem, si nihil praeter caeteros accepturus erat. Recte igitur s. Leo in epist. 89. ad episcopos Viennensis provinciae, scribit, Petro prae caeteri solvendi ac ligandi traditam potestatem.

Objectio ultima Lutheri et Calvini ex Patrum testimoniis sumitur. S. enim Cyprianus in lib. de simplic. praelat..sive de unit.Eccl. docet, non alia de caussa datas Petro seorsim claves, quae postea datae sunt omnibus, quam ut unitas Ecclesiae significaretur: *Hoc*, inquit, *erant utique et caeteri apostoli, quod fuit et Petrus.pari consortio praediti. et honoris. et potestatis: sed exordium ab unitate proficiscitur, et primatus Petro datur, ut Ecclesia una monstretur*. S. etiam Hilarius lib. 6. de Trin. ita loquitur: *Vos o sancti et beati viri, ob fidei vestrae meritum claves regni coelorum sortiti, et ligandi atque solvendi in coelo et in terra jus adepti etc.*

S. Hieronymus lib. 1. in Jovin. *At dicis*, inquit, *super Petrum fundatur Ecclesia, licet id ipsum in alio loco super omnes apostolos fiat, et cuncti accipiant etc.* S. Augustinus tract. 50. in Jo. *Si in Petro non esset Ecclesiae sacramentum, non ei diceret Dominus; Tibi dabo claves regni coelorum. Si hoc Petro tantum dictum est, non facit hoc Ecclesia: si hoc ergo in Ecclesia fit, Petrus quando claves accepit, Ecclesiam significavit.* Similia habet tract.ult.in Jo. Item in psal.108. et lib. 1. doctr. Christ. cap. 18. et lib. de agone Christ., cap. 3. Denique s. Leo serm. 3. de annivers. assumpt. suae ad pontif.,explicans haec ipsa verba; *Tibi dabo claves* etc. *Transivit*, inquit, *in alios apostolos vis potestatis istius, et ad omnes Ecclesiae principes decreti hujus constitutio commeavit.*

Respondeo; s. Cyprianum, cum dicit apostolos fuisse pares honore et potestate, nihil dicere adversus sententiam nostram: fatemur enim, apostolos fuisse pares in apostolica potestate, et habuisse in populos christianos eamdem omnino auctoritatem. sed non fuisse pares inter se: id quod s. Leo in epist. 84. ad Anastas. episc. Thessal., quasi explicans ista verba Cypriani, docet: *Inter beatissimos*.inquit, *apostolos, in similitudine honoris fuit quaedam discretio potestatis, et cum omnium par esset electio, uni tamen datum est, ut caeteris praeemineret.*

Quod idem s. Cyprianus ibidem et alibi passim docet. Nam cum ait: *Exordium ab unitate proficiscitur, ut Ecclesia una monstretur*, non intelligit prius ordine temporis hanc potestatem datam esse uni Petro, quam caeteris, ut per illum significaretur unitas Ecclesiae: sed coepisse Ecclesiam in uno Petro, tanquam in fundamento et capite, ut ex eo quod Ecclesia unum haberet fundamentum et caput, una tantum esse monstraretur: sicut una domus dicitur ab uno fundamento, et unum corpus ab uno capite.

Hanc vero sententiam esse Cypriani verborum, primum ex eo probatur, quod falsum est temporis ordine prius datam esse Petro quam caeteris ecclesiasticam potestatem; nam omnibus data est, Jo. 20. soli autem Petro postea dictum est:*Pasce oves*, Jo. 21. ergo exordium profectum ab uno non intelligitur, quia uni prius datae sint claves , sed quia uni tantum datae sunt ut ordinario , et primo Pastori et capiti caeterorum.

Deinde idem probatur ex verbis ipsius Cypriani, nam in hoc ipso lib. de simplic. praelat., explicans Ecclesiae unitatem, et qua ratione exordium fieret ab uno Petro; scribit Ecclesiam esse unam eo modo, quo omnes radii solis dicuntur unum lumen , quia ab uno sole manant: et multi rivi una aqua , quia ab uno fonte derivantur : et multi rami una arbor, quia ab una radice omnes pullulant.

Porro hanc radicem et hunc fontem.unde unitas Ecclesiae sumitur, Petri sedem esse, multis in locis Cyprianus docet, lib. 1. epist. 3. ad Cornel. : *Navigare*, inquit, *audent ad Petri cathedram, et Ecclesiam principalem, unde unitas sacerdotalis exorta est*. Quid clarius? Et lib. 4. epist. 8. ad Cornelium, de cathedra Petri loquens : *Scimus*, inquit, *hortatos nos esse ut Ecclesiae catholicae matricem et radicem agnoscerent ac tenerent*. Et in epist. ad Jubajan.: *Nos*. inquit, *Ecclesiae unius caput et radicem tenemus*. Et infra, explicans quae sit haec radix, ait: *Nam Petro primum Dominus,super quem aedificavit Ecclesiam.et unde universitatis originem instituit et ostendit, potestatem istam dedit*. Et infra*: Ecclesia quae una est, super unum qui claves ejus accepit, voce Domini fundata est etc.* Ubi clare vides , Ecclesiam dici unam, quia super unum Petrum fundata est.

Jam ad testimonium Hilarii fatemur, omnes apostolos accepisse claves, sed non eodem modo quo Petrum. Quare idem Hilarius ibidem scribit, Petrum, quia solus respondit cunctis apostolis silentibus, superminentem fidei suae confessione , locum promeruisse; habuit ergo Petrus inter apostolos locum supereminentem,si Hilario credimus; et in cap. 16. Matth. singulariter de Petro dicit *: O beatus coeli janitor , cujus arbitrio claves aeterni aditus traduntur.*

Ad Hieronymum dico: solutionem esse in eodem loco: nam Hieronymus dicit,sic habuisse claves omnes apostolos,ut tamen subjecti essent Petro capiti.

Ad Leonem dico: transivisse quidem in alios multos eam auctoritatem solvendi et ligandi, sed tamen Petro principaliter datam. Nam idem Leo ibidem ait*: Si quid cum eo commune caeteris Christus voluit esse principibus, nunquam nisi per ipsum Petrum dedit, quidquid aliis non negavit.* Et in epist. 89. ad episc. Viennens. prov: *Petro*, inquit, *prae caeteris solvendi et ligandi tradita est potestas.*

Restant Augustini testimonia,quae ut diligentius explicentur, tria sunt annotanda. Primum est. Augustinum, cum ait Petrum gessisse figuram Ecclesiae quando claves accepit, historice hoc accepisse, non parabolice, ita ut nullo modo negandum putaverit revera Petrum in sua persona claves accepisse. Id patet ex tract. in psal. 108. quem locum Lutherus objecit : ibi enim Augustinus dicit,

ita Petrum fuisse figuram Ecclesiae quando accepit claves, sicut Judas fuit figura ingratorum Judaeorum quando Christum prodidit: at certum est historice revera Judam in persona Christum prodidisse.

Item tract. ult. in Jo. dicit Augustinus sic Petrum gessisse personam Ecclesiae militantis et vitae activae, quando audivit, *Sequere me*: et, *Alius cinget te, et ducet quo tu non vis*: et quando accepit claves regni, sicut Joannes gessit figuram Ecclesiae triumphantis et vitae contemplativae, quando recubuit supra pectus Domini, et quando de eo dictum est, *Sic eum volo manere*. At certum est, Joannem historice et vere in propria persona recubuisse supra pectus Domini, et ad literam impletum in illo *Sic eum volo manere*, sive sit mortuus, sive non sit mortuus violenta morte, sive quid aliud intelligatur per ea verba: nec minus certum est ad literam, in persona sua Petrum audivisse, *Alius cinget te etc.* igitur historice quoque debet intelligi, Petrum accepisse claves.

Denique lib. 15. de Trin. cap. 26. Augustinus dicit, Christum gessisse figuram Ecclesiae quando baptizatus est: et tamen sine dubio, vere et ad literam baptizatus est; non igitur apud Augustinum excluditur historica narratio, cum unum alterius figura esse dicitur.

At, inquies, Augustinus in psal. 108. sentire videtur, non posse intelligi omnia de persona Judae, quae dicuntur in illo psalmo; et idcirco oportere multa exponere de Juda, ut personam gerebat impiorum. Et tract. ult. in Jo. Augustinus figurate exponit quae dicuntur de Petro et Joanne, quoniam non videntur eorum personis proprie convenire. Nam de Petro scribitur, quod plus dilexerit Christum quam Joannes, et contra scribitur de Joanne, quod plus fuerit a Christo dilectus quam Petrus, quae ad literam non possunt esse vera, cum Christus sit justus, et semper diligat eos amplius, a quibus amplius diligitur, igitur Augustinus cum aliquid exponit de Petro ut Ecclesiae personam gerebat, ideo id facit, quoniam existimat illud Petro non proprie convenire.

Respondeo: Augustinum nusquam dicere, non esse vera ad literam quae dicuntur de Juda, vel de Petro et Joanne in Scripturis: neque enim tam imperitus aut impius erat Augustinus ut negare vellet, Joannem historice recubuisse supra pectus Domini: vel de ipso ad literam dictum, *Hic est discipulus quem diligebat Jesus*: vel Petro ad literam dictum. *Simon Joannis, amas me plus his ?* vel illud, *Sequere me*. Non itaque negat Augustinus, ad literam posse et debere intelligi quae dicuntur de Juda, Petro et Joanne, sed tantum dicit, literalem sensum saepe esse obscurum, et non facile inveniri: sensum autem mysticum esse multo illustriorem et clariorem, et propterea se, omisso literali, figurate ea loca exponere voluisse.

Secundo loco observandum est, s. Augustinum, cum ait beatum Petrum in persona Ecclesiae accepisse claves, non velle significare ab eo claves revera et historice esse acceptas, sicut a vicario quodam seu legato Ecclesiae, quemadmodum a legato regis, nomine principis sui, claves accipi solent alicujus civitatis: sed potius ut a principe et moderatore totius Ecclesiae, quo pacto dicimus, regno dari, quod regi ipsi datur, praesertim si id in publicam utilitatem cedat.

Hanc autem s. Augustini mentem, ac sententiam esse, ex eo manifeste colligitur, quod ipse fere ubicumque dicit Petrum fuisse figuram Ecclesiae, explicat se hoc dicere ratione primatus, tract. ult. in Jo. *Cujus Ecclesiae*, inquit, *Petrus apostolus, propter apostolatus sui primatum, gerebat figurata generalitate personam.* In psal. 108. *Cujus* (Ecclesiae) *ille agnoscitur gessisse personam, propter primatum quem in discipulis habuit.* Serm. 13. de verb. Domini: *Petrus*, inquit, *a petra cognominatus , beatus , Ecclesiae figuram portans, apostolatus principatum tenens.*

Observandum postremo est, duobus modis Petrum propter suum primatum gessisse figuram Ecclesiae apud Augustinum. Primum enim Petrus ut summus Ecclesiae praesul accepiens claves, significavit, omnes praesules easdem habituros esse claves, sed a Petro, nec sine mensura communicatas: non enim Petrus eas accepit, ut solus ipse illis uteretur, sed ut eas cum omnibus episcopis et presbyteris communicaret, apostolis videlicet duntaxat exceptis, qui extraordinaria quadam ratione eas a Christo immediate acceperunt, ut alibi diximus.

Itaque primum figura fuit Petrus totius coetus ecclesiasticorum ministrorum, et hoc sibi voluit August. tract. 50. in Jo. cum ait: *Si hoc Petro tantum dictum est, non facit hoc Ecclesia: si autem hoc in Ecclesia fit, Petrus quando claves accepit, Ecclesiam sanctam significavit.* Ex quo loco Calvinus abstulerat illud *tantum*, ut nobis persuaderet, Petro nihil esse dictum vel datum, nisi quatenus Ecclesiam significabat.

At Augustinus non ait, si hoc Petro dictum est, non facit hoc Ecclesia, sed ait: *Si hoc Petro tantum dictum est etc.* et sensus eorum verborum est: si ita dictum est soli Petro *Tibi dabo claves*, ut ipse solus debeat solvere et ligare; sequitur, Ecclesiam reliquam, idest , reliquos ministros hoc non facere: si autem etiam alii hoc faciunt , ut videmus, certe Petrus cum claves accepit, universam Ecclesiam repraesentavit.

Altero modo idem Petrus accipiens claves, figura fuit totius Ecclesiae sanctae, idest, omnium justorum et vivorum membrorum corporis Christi : nam b. Augustinus propter Donatistas excogitavit novum modum loquendi de clavibus et remissione peccatorum; praeter enim eum modum loquendi, quo dicimus, a sacerdotibus remitti peccata in administratione sacramentorum baptismi et poenitentiae, quo modo loquendi ipse cum caeteris Patribus passim utitur: solet etiam frequenter dicere, peccata remitti a charitate Ecclesiae, a gemitu columbae, ab orationibus sanctorum; et hoc modo claves regni esse tantum justorum, et hoc significasse Petrum cum accepit claves.

Tract. 121. in Jo. *Ecclesiae* , inquit , *charitas, quae per Spiritum sanctum diffunditur in cordibus nostris, participum suorum peccata dimittit: eorum autem, qui non sunt ejus participes, tenet.*

Item lib. 3. de baptis. cap. 18. *Remissam*, inquit, *peccatorum non dabant,quae per orationes sanctorum, idest, per columbae gemitus datur, quicumque baptizet, si ad pacem illi pertinent, quibus datur. Non enim raptoribus et foeneratoribus diceret Dominus: Si cui dimiseritis peccata dimittentur illi, si cui tenueritis, tenebuntur. Foris quidem nec ligari aliquid potest nec solvi, ubi non sit qui aut ligare possit aut solvere: sed solvitur, qui cum columba fecerit pacem et ligatur qui cum columba non habet pacem.* Et cap. 17. *Nam quod in typo unitatis Dominus Petro dedit potestatem, ut id solveretur in terris, quod ille solvisset, manifestum est, quod illa unitas etiam una columba perfecta sit dicta.* Et infra: *Per orationes sanctorum spiritualium, qui sunt in Ecclesia,tanquam per columbae creberrimum gemitum magnum geritur sacramentum, et occulta dispensatio misericordiae Dei, ut eorum etiam peccata solvantur, qui non per columbam, sed per accipitrem baptizantur, si ad illud sacramentum cum pace catholicae unitatis accedunt.* Similia vide lib. 5. de baptis. cap. 21. lib.3. et lib. 7. cap. 51.

Caeterum per haec verba non significat s.Augustinus Ecclesiam justorum, ex auctoritate peccata remittere, sed nemini peccata remitti, quantumvis baptizetur vel reconcilietur, nisi ad eum extendatur charitas Ecclesiae, et fiat membrum vivum columbae,et proinde particeps orationum aliorum justorum. Orationibus enim sanctorum tanquam gemitu columbae impetratur poenitentia interior, et charitas,per quam formaliter justificantur quicumque justificantur.

Excogitavit autem hunc modum loquendi b. Augustinus propter Donatistas, quibus mirabile videbatur,haereticos posse per baptismum homines justificare, et in Ecclesiam introducere,cum sint ipsi cooperti peccatis, et extra Ecclesiam. Ad hanc admirationem tollendam dicit Augustinus , non tam eum qui baptizat remittere peccata,quam gemitum columbae; quoniam non ideo iste qui baptizatur justificatur, quia ab isto vel illo baptizatur, sed quia per baptismum a quocumque exhibitum in eum extenditur charitas Ecclesiae.

CAPUT XIII.

Quid intelligatur per claves, Matth. 16.

Superest quartum: quid nimirum intelligatur per claves: nam Calvinus Institut. lib. 4. cap. 6 § 3. et cap. 11. § 1. contendit , non esse datum Petro principatum Ecclesiae , etiam si convinci possit, illi soli datas claves regni coelorum: et probat hac ratione.

Quid sit solvere et ligare, Dominus exposuit, Jo. 20. cum dedit apostolis auctoritatem remittendi , et retinendi peccata : solvere enim est remittere peccata, ligare est retinere.Quomodo autem remittantur et retineantur peccata, Scriptura passim docet, cum per evangelii praedicationem testatur illuminari homines,et liberari de pravitate vitiorum. 2. Cor. 5. *Posuit in nobis verbum reconciliationis; pro Christo ergo legatione fungimur, tamquam Deo exhortante per nos. Observamus pro Christo, reconciliamini Deo.*

Itaque ille remittere dicitur peccata, qui annunciando evangelium homines convertit ad Deum: ille dicitur retinere, qui eos, quos videt obstinatos, declarat sempiternis poenis esse mancipandos. Ex quo sequitur, accipere claves regni coelorum, non esse accipere principatum vel potestatem in alios, sed nudum ac solum ministerium verbi. Quam expositionem dicit Calvinus esse, non argutam, non coactam, non detortam, sed germanam, fluentem, obviam.

Magdeburgenses Cent.2. lib.2.cap. 7.colum.526. idem probant alia ratione: quia nimirum si his verbis fuisset Petro datus, vel promissus primatus; apostoli non dubitassent postea, quis eorum videretur esse major: at de hoc quaesierunt , Matth. 18. Marc. 9. Luc. 9. et Luc. 22. Et praeterea Dominus saltem respondisset: Nolite ulterius litigare , nam Petrum constitui principem. Nihil autem ejusmodi Dominus respondit; igitur promissio illa clavium nihil ad primatum facit.

At nos et catholici omnes per claves datas Petro, intelligimus summam potestatem in omnem Ecclesiam:et id tribus rationibus confirmamus.Primum ipsa metaphora clavium, ut in Scripturis accipi solet: siquidem Isa. 22. describitur depositio unius summi pontificis , et institutio alterius his verbis: *Vade, ingredere ad eum , qui habitat in tabernaculo, ad Sobnam praepositum templi, et dices ad eum: Quid tu hic?* Et infra: *Expellam te de statione tua, et de ministerio tuo deponam te. Et erit in die illa: vocabo servum meum Eliacim filium Helciae, et induam illum tunica tua, et cingulo tuo confortabo eum,et potestatem tuam dabo in manu ejus, et erit quasi pater habitantibus Hierusalem, et domui Juda. Et dabo clavem domus David super humerum ejus, et aperiet, et non erit qui claudat, et claudet , et non erit qui aperiat.*

Hic aperte per claves non intelligitur remissio peccatorum, aut ministerium verbi , sed principatus ecclesiasticus. Quo etiam pertinet illud Isa. 9. *Factus est principatus ejus super humerum ejus.* Idcirco enim dicitur principatus super humerum impositus, quoniam claves, quibus principatus designatur, super humerum poni solebant.Neque per claves Christi principatum significari, negare potest, qui legit illud de Christo, Apoc. 3. *Haec dicit sanctus et verus, qui habet clavem David, qui aperit , et nemo claudit; claudit, et nemo aperit.*

Accedit etiam communis consuetudo , etiam in rebus profanis: quando enim urbes deduntur alicui principi, offerunt ei claves in signum subjectionis, et ei qui instituitur oeconomus in domo claves tradi solent.

Secundo probatur verbis illis : *Quodcumque ligaveris etc.* nam in Scripturis ligare dicitur qui praecipit et qui punit. De praeceptis loquitur Dominus, Matth. 23. *Alligant*, inquit, *onera gravia et importabilia in humeros hominum etc.*De poenis, Matth. 18. *Quaecumque alligaveritis super*

terram etc. Hic enim, etiam Calvino teste, loquitur Dominus de censura excommunicationis: ligat enim Ecclesia eos quos punit poena excommunicationis. Hinc etiam communiter dicimus, homines obligari ad legem servandam, et etiam obligari ad poenam subeundam, si eam non servent. Solvere autem dicitur, qui remittit peccata, qui liberat a poena, qui dispensat in lege, in votis, juramentis, et similibus obligationibus. Cum ergo dicitur Petro generaliter: *Quodcumque solveris etc.* datur ei potestas praecipiendi, puniendi, dispensandi, remittendi; proinde si judex et princeps omnium qui sunt in Ecclesia.

Tertio probatur ex Patribus: nam Chrysostomus hom. 55. in Matth. hanc promissionem exponens, dicit, Petro commissum universum orbem terrarum, et ipsum factum pastorem et caput totius Ecclesiae. Et Gregorius lib. 4. epist. 32. cum dixisset, *Cunctis evangelium scientibus liquet, quod voce dominica sancto et omnium apostolorum principi Petro totius Ecclesiae cura commissa est.* Continuo rationem reddens, ait: *Ipsi quippe dicitur*, *Tibi dabo claves regni coelorum etc.*

Neque Calvini argumentum aliquid concludit. Nam inprimis non est verum, claves promissas Petro, Matth. 16. datas illi Jo. 20. cum amplius sit ligare et solvere, quam remittere et retinere peccata, ut supra docuimus. Et sane frustra singulariter Petro sunt promissae claves, et hoc in praemium singularis ejus confessionis, si nihil ei postea singulariter est datum.

Deinde falsum quoque est, nihil esse aliud remittere peccata, quam Evangelium praedicare. Et mirum est, tam obviam expositionem nulli Veterum obviasse, sed uni Calvino tandem occurrisse. Certe Chrysostomus et Cyrillus in hunc locum Joannis, et Hieronymus in epist. ad Hedibiam, q. 9. intelligunt per auctoritatem remittendi peccata, potestatem conferendi sacramenta baptismi et poenitentiae, non potestatem concionandi. Non esse autem idem concionari et baptizare, docet Paulus, 1. Cor. 1. ubi dicit se missum a Domino, *non baptizare, sed evangelizare.*

Ad illud autem 2. Cor. 5. de verbo reconciliationis, respondeo: eo loco per verbum *reconciliationis* intelligi quidem concionem, sed non velle b. Paulum dicere, sufficere concionem ad reconciliandum sed per concionem moveri homines ad hoc, ut velint reconciliari Deo, quod postea fit per baptismum, et poenitentiam, ut dicitur Act. 2. Nam post concionem Petrus ait, *Poenitentiam agite, et baptizetur unusquisque vestrum.* Non autem dixit, satis est audivisse concionem.

Ad argumentum Magdeburgensium respondeo: apostolos non intellexisse aperte promissionem Domini Petro factam, nisi post Christi resurrectionem; et tamen suspicatos esse Petrum forte constituendum omnium principem, et ideo inter se contendisse. Neque mirum est eos non intellexisse, nam metaphorice Dominus loquutus erat: illi autem adeo rudes erant, ut multa etiam proprie dicta non intelligerent. Scribit enim Marcus, cap. 9. *Descendentibus illis de monte, praecepit illis ne cuiquam quae vidissent narrarent, nisi cum Filius hominis a mortuis resurrexerit. Et verbum continuerant apud se, conquirentes quid esset, Cum a mortuis resurrexerit.*

Quod autem ex illa suspicione quam habebant de Petri primatu inter se contenderint, testantur Origenes, Chrysostomus et Hieronymus in cap. Matth. 18. Neque verum est, quod Magdeburgenses dicunt, Dominum non respondisse jam esse designatum principem: quid enim sibi volunt illa Christi verba Lucae 22. *Qui major est in vobis, fiat sicut junior, et qui praecessor est ἡγούμενος sicut ministrator?* Nonne, unum majorem et ducem luculenter appellavit?

CAPUT XIV.

Soli Petro esse a Christo dictum: Pasce oves meas, Joan. 21.

Hactenus de verbis illis Domini disseruimus, quibus apostolo Petro summa potestas ecclesiastica promittebatur. Nunc de verbis illis disputandum erit, quibus eadem illa potestas eidem Petro data fuit. Sunt autem haec verba: *Simon Joannis, pasce oves meas*: in quorum verborum explicationem tria demonstranda sunt. Primum soli Petro dictum esse: *Pasce oves meas.* Deinde verbo illo *Pasce* traditam esse summam ecclesiasticam potestatem. Postremo illis vocibus *Oves meas* universam Christi Ecclesiam esse designatam. Siquidem haec omnia adversarii negant.

Ac primum quidem soli Petro dici: *Pasce oves meas*, probatur. Primo ex illo nomine *Simon Joannis*: nam eo nomine solus Petrus vocabatur, nec sine mysterio, ut supra monuimus, eodem modo Christus Petrum appellat, et cum promittit ei claves, Matth. 16. et cum oves pascendas committit, Jo. ult., ut nimirum intelligeremus, illud ipsum reipsa dari Jo. ult., quod fuerat promissum Matth. 16. et eidem illi Simoni dari, cui fuerat ante promissum.

Secundo probatur ex verbis illis *Diligis me plus his?* Illi enim dicitur *Pasce oves meas*, cui dicitur *Diligis me plus his?* Hoc autem soli Petro dici manifestum est, cum disertis verbis excludantur caeteri, illa comparatione *plus his.* Porro qui excluduntur, non quicumque homines, sed praecipui apostoli sunt: erant enim tunc praesentes cum Petro, Nathanael, quem multi Bartholomaeum esse putant, Jacobus, Joannes, Thomas, et duo alii discipuli, quorum alterum credibile est, fuisse Andream; non igitur omnibus apostolis, sed soli Petro dicitur *Pasce oves meas.*

Tertio probatur ex trina interrogatione. Nam ex Cyrillo et Augustino et aliis in hunc locum discimus, Petrum ter interrogatum an diligeret plus caeteris, quia ter negaverat: at solus ipse ter negavit; igitur solus ipse interrogatur; proinde soli ipsi dicit *Pasce oves meas.*

Quarto probatur ex illis verbis *Contristatus est Petrus etc.* Propterea enim contristatus est Petrus, si Chrysostomo credimus, quia metuebat, ne forte falleretur, cum diceret, *Tu scis Domine, quia amo te*: quemadmodum falsus fuerat quando dixerat, *Et*

si oportuerit me mori tecum, non te negabo. Sed ista caussa tristitiae soli Petro qui Dominum negaverat convenit; igitur solus Petrus tristabatur, et solum Petrum alloquitur Christus cum ait, *Pasce oves meas.*

Quinto ex illis verbis, *Cum senueris extendes manum tuam etc.* Illi enim dicitur *Pasce*, cui praedicitur crucifixio: soli autem Petro et in propria persona mors praedicitur.

Sexto ex illis *Hic autem quid?* et ex responsione Domini: *Quid ad te? tu me sequere.* Nunquam enim Petrus interrogasset, quid Joannes acturus esset, si intellexisset dictum omnibus *Pasce oves meas*: neque Dominus dixisset: *Quid ad te? tu me sequere*; sed dixisset, idem faciet quod tu.

Septimo ex Patribus. Nam praeter Chrysostomum, Cyrillum, Augustinum in hunc locum, qui dicunt ei dictum *Pasce*, qui ter negaverat, qui sine dubio solus erat Petrus: idem habet Ambrosius in cap. ult. Lucae exponens haec ipsa verba: *Ideo*, inquit, *quia solus profitetur ex omnibus, omnibus antefertur.* Item Maximus serm. de s. Petro et Paulo: *Jam necessarium*, inquit, *reor, ut proprias eorum specialesque virtutes proloquamur. Hic est Petrus, cui Christus ascensurus ad Patrem pascendas oviculas suas, agnosque commendat*: ergo proprium et speciale hoc fuit Petro. Item Leo epist. 89. ad episc. Viennen. prov., *Cui cum prae caeteris solvendi et ligandi potestas tradita sit, pascendarum tamen ovium cura specialius mandata est.*

Sed contra in hunc modum ratiocinatur lib. 4. cap. 6. § 3. Joannes Calvinus Petrus hortatur compresbyteros suos, ut pascant gregem Dei, 1. Petr. 5. igitur vel illa verba *pasce oves* dicta sunt omnibus, vel certe Petrus jus suum in alios transtulit.

Respondeo: Petrum hortari compresbyteros ut pascant gregem, non universalem, sed particularem; ait enim: *Pascite gregem qui in vobis est.* Quemadmodum et Paulus cum Act. 20. hortatur asianos episcopos, ut attendant sibi et universo gregi, statim adjungit: *in quo vos Spiritus sanctus posuit episcopos*, idest, non universo simpliciter, sed tantum universo illi gregi, qui vobis commendatus est. Itaque ista verba Petri non prohibent, quin soli Petro sit commissa potestas generalis totum gregem Christi pascendi, et quin ipse jus suum plenarium in neminem transtulerit.

Deinde objici possunt Augustinus et Chrysostomus. Nam Augustinus lib. de ag. Christ., cap. 30. ita scripsit, *Cum ei* (Petro) *dicitur, omnibus dicitur, Amas me. Pasce oves meas.* Chrysostomus lib. 2. de sacerd., persuasurus Basilio ut episcopatum, ad quem vocabatur, susciperet, hunc locum allegat, atque ait: *Tum ostensurum Basilium eximiam suam dictionem in Christum, si pascat ejus gregem, cum scriptum sit, Si diligis me, pasce oves meas.* Itaque vult Chrysostomus non ad solum Petrum, sed ad omnes episcopos verba ista Domini pertinere.

Respondeo: etsi haec verba proprie et principaliter ad solum Petrum pertineant, omnibus tamen episcopis suo quodam modo convenire, quia videlicet, omnes qui in partem solicitudinis a Petro vocantur, Petri formam in pascendo grege imitari debent. Itaque quod summo pastori dicitur, id etiam suo modo, servata proportione, aliis minoribus pastoribus dicitur. Atque idcirco Dominus facturus Petrum pastorem Ecclesiae, interrogavit eum, an diligeret plus caeteris, ut admonerentur ii, ad quos pertinet eligere et constituere pastores, ut eos eligerent ad episcopatus, qui charitate caeteris excellunt. Atque huc pertinet illud Leonis serm. 3. de annivers. suae assump. *Ideo Petro hoc singulariter creditur, quia cunctis Ecclesiae rectoribus Petri forma praeponitur.*

CAPUT XV.

Quid significet Pasce Jo. 21.

Jam vero cum constet, Petrum esse cui dicitur *Pasce oves meas*; sequitur, ut quid significet hoc ipsum *pascere* videamus. Martinus enim Lutherus in lib. de pot. papae contendit, per illam vocem *Pasce* nullam dari novam potestatem, sed tantum injungi officium diligendi, praedicandi et docendi Petro, qui jam antea constitutus erat apostolus et pastor, non quidem Ecclesiae universae, sed cujusdam portionis, quemadmodum et caeteri apostoli et pastores. Id vero his rationibus probat.

Primum. *Pascere* non est praeesse, sed cibum praebere ac ministrare, quod etiam ab inferiore fieri potest; non igitur continuo instituitur praesul, cui dicitur *Pasce*. Deinde, non imperat Dominus Christianis ut obediant Petro, sed imperat Petro ut praebeat alimenta Christianis: igitur minister, non princeps per hoc verbum *Pasce* constituitur. Postremo, si per haec verba institueretur pontificatus, sequeretur, non esse pontifices eos qui non diligunt, aut non pascunt; proinde saepe nullum pontificem haberemus: major enim pontificum pars, neque diligit gregem, neque cum verbo et exemplo pascit; quare non pontificis institutio, sed simplex praeceptum diligendi et docendi hoc verbo *Pasce* continetur.

At nobis difficile non erit ex hac ipsa voce *Pasce* demonstrare summam potestatem illi attribui, cui dicitur; *Pasce oves meas.*

Primum enim, non proprie dicitur pascere alium, qui cibum quacumque ratione ministrat, sed qui procurat ac providet alteri cibum, quod certe praepositi et gubernatoris est: *Qui putas*, inquit Dominus Luc. 12. *est fidelis dispensator ac prudens, quem constituit Dominus super familiam suam, ut det illis in tempore tritici mensuram?* Itaque illius est pascere, qui est super familiam constitutus.

Deinde per verbum *Pasce* intelligitur ex communi usu loquentium omnis actus pastoralis: idem enim est pascere, quod agere pastorem, sive esse pastorem. Porro actus pastoralis non est tantum praebere cibum, sed etiam ducere, reducere, tueri, praeesse, regere, castigare. Quid? Pastores ovium num solum pabulum illis praebent? nonne etiam regunt, et baculo cogunt ut pareant? Hinc videlicet in Scripturis passim pascere accipitur pro eo

quod est regere,ut psal. 2. ubi legimus: *Reges eos in virga ferrea.* In hebraeo תרעם. idest, *pasce eos.* Et sane qui pascuntur in virga ferra, verissimam potestatem in pastore suo esse negare non possunt, et Isa. 44. qui dico Cyro רועי, idest, *pastor meus es tu.* Quo loco tamen non ministerium praebendi cibum, sed amplissimum regnum Cyro praedicit.

Deinde hoc idem efficacius demonstrari potest ex eo verbo, quod Joannes in evangelio suo posuit. Scripsit enim πόιμαινε, idest, *pasce* regendo et praesidendo. Nam et Homerus lib. 2. Iliad.,frequenter vocat regem Agamemnonem ποιμένα λαῶν, idest, *pastorem populorum*: et in Scriptura ubi legimus Matth. 2. *Ex te enim exiet dux, qui regat populum meum Israel.* In graeco est , ἐκ σοῦ μοι ἐξελεύσεται ἡγούμενος, ὅςις ποιμανεῖ τὸν λαὸν τοῦ Ισραὴλ.

Et notandum, in hebraeo apud Michaeam cap. 5. unde Matthaeus accepit,non esse verbum, רעה quod pascere significat, sed verbum משל quod est dominari. ממךלי יצא לחיוח מושל בירשׂאל Denique Apocal.19.ubi dicitur.*Et ipse reget eos in virga ferrea*, graece est, καὶ ἀυτὸς ποιμανεῖ ἀυτοὺς εν ῥάβδῳ σιδηρῶ. Igitur cum ποιμαίνω non significet pascere quocumque modo,sed regere ac praeesβe, et Petro dictum sit a Domino, ποίμαινε τὰ πρόβατα; manifeste sequitur, esse Petrum rectorem ac praesidem Ecclesiae constitutum.

Accedant postremo testimonia veterum Patrum. Chrysostomus lib. 2. de sacerd., non semel vocat praefecturam officium Petro commissum per illam vocem *Pasce* idque explicat per illam aliam Scripturam Matth. 24. *Fidelis servus et prudens, quem constituit Dominus super familiam suam.* S. Augustinus in hunc locum: *Oves ipsas*, inquit, *pascendas*, idest docendas, regendasque committit. Denique Gregorius in lib. de cur. pastor., passim pastores vocat rectores, et curam pastoralem regimen, immo et culmen regiminis; et ipsum pascere, regere ac praeesse interpretatur.

Neque Lutheri ratiunculae aliquid efficiunt. Ad primam enim jam responsum est: pascere non esse dapiferi officium, sed rectoris: nec enim domini pascuntur a servis, quamvis illi cibos ad mensas dominorum adferant, sed contra potius a dominis pasci dicuntur servi, quippe qui sumptibus dominorum vivunt.

Ad secundam respondeo: praeesse ac subesse , regere, ac regi,pascere et pasci, relationem quamdam inter se habere, ita ut unum sine altero esse non possit; proinde quo verbo dicitur Petro, ut praesit, regat, pascat, eodem nos jubemur Petro subesse, atque ab eo nos regi et pasci sinere.

Ad tertiam respondeo: *pasce* esse praeceptum quidem, sed eo praecepto institui ecclesiasticum principatum: significatur enim per actum ipsa potestas, unde actus ille procedit. Quemadmodum cum Deus ait: *Germinet terra herbam virentem*: et animalibus, *Crescite et multiplicamini*, foecunditatem attribuit rebus, et naturas aptas ad generandum instituit. Nec solum Deus, sed etiam homines per verbum modi imperandi instituere solent praefectos. Si enim rex dicat alicui: Vade, rege talem provinciam, omnes intelliguntur , eum praefectum esse constitutum ejus provinciae.

At, inquit Lutherus: si per illud praeceptum instituitur pontificatus; ergo desinit esse pontifex, qui desinit implere praeceptum. Respondeo: per illa praecepti verba sic institui pontificatum, ut tamen potestas collata non pendeat ab observatione praecepti. Id quod etiam in rebus humanis videmus: nec enim prorex desinit esse prorex , donec a rege non revocatur,etiamsi non recte provinciam regat.

Deinde nec est verum quod assumit Lutherus, romanos pontifices a longo jam tempore non pavisse gregem. Nam tametsi plerique eorum non concionantur: tamen alios multos exercent actus pastorales, dum ligant, solvunt, dispensant, controversias judicant, episcopos creant, et quod per se concionando non faciunt , per alios faciunt. Quemadmodum et episcopos Hipponensis Valerius, et alii nonnulli, vel senio, vel linguae vitio impediti, per suos presbyteros concionandi munus implebant.

CAPUT XVI.

Quod illis verbis Jo. 21. Oves meas universa Ecclesia significata sit.

Tertia restat quaestio, num per *Oves meas* , intelligatur Ecclesia universa. Negant id Lutherani omnes, et praecipue Lutherus, lib. de pot. papae : Illyricus in lib. cont. primat. papae, Magdeburgenses Cent. 1. lib. 2. cap. 7. col. 525. Liber Smalchaldicus de prim. papae, et Calvinus lib. 4. Institut. cap. 6. § 7.

Nobis autem exploratum certumque est , omnes omnino Christianos, etiam apostolos ipsos , Petro tanquam oviculas commendari,cum ei dicitur: *Pasces oves meas.*

Est autem observandum, Christum bis dixisse : *Pasces agnos meos*, et semel : *Pasce oves meas.* Tametsi enim in graeco textu semel est*pasce agnos*, et bis *pasce oves*: tamen corruptus videtur locus vitio librariorum, qui in secundo loco scripserunt πρόβατα, cum scribere debuissent προβάτια, idest, *oviculas* seu *agnos*: facile autem fuit excidere unum *jota*.

Ita esse colligo, primum ex Ambrosio et Maximo. Ambrosius enim in cap. ult. Lucae , dicit , Christum primum commendasse Petro *agnos*,graece ἀρνία. Secundo *oviculas*, quae dicuntur graece προβάτια. Tertio *oves* , graece πρόβατα. Maximus serm. de s. Petro et Paulo dicit, Petro *oviculas* et *oves* commendatas : qui certe hoc non diceret,nisi legisset προβάτια et πρόβατα. Deinde idem colligo ex nostra versione : nam si fuisset in graeco bis πρόβατα, ne indoctissimus quidem puer secundo loco vertisset *agnos*: quis enim ignorat, *agnos* dici ἀρνία, non πρόβατα?

Cum ergo omnes latini codices legant *agnos*, nec unquam fuerit haec lectio a Hieronymo, vel ullo alio improbata; necesse est dicere, Interpretem legisse προβάτια, idest, *oviculas*, et vertisse

agnos. quia oviculae et agni saepe pro eisdem accipiuntur.

His notatis, ex hac variatione, quae mysterio non videtur carere, probamus, Petro omnes Christianos esse subjectos. Nam si per oviculas intelligamus agnos, dicemus agnos bis repetitos esse ad significandum duos populos, judaicum et gentilem: oves autem semel nominatas significare episcopos, qui sunt veluti matres agnorum. Itaque commisit Dominus Petro curam *agnorum*, idest, populi judaici, et *agnorum*, idest, populi gentilis, et *ovium*, idest, eorum qui agnos istos pepererunt in Christo, qui sunt apostoli et episcopi.

Si vero per oviculas intelligimus oves parvas majores agnis, minores perfectis ovibus; dicendum erit cum s. Ambrosio, loco notato, Petro committi *agnos*, *oviculas*, et *oves*, idest, incipientes, proficientes, et perfectos. ita ut nulli sint in Ecclesia, quantumvis spirituales, eruditi et sancti, qui Petro non subsint. Vel per *agnos* intelligemus populos, qui nullam habent curam pastoralem, quique solum filii sunt, non parentes: per *oviculas* accipiemus sacerdotes minores, idest, presbyteros et parochos, qui sic parentes sunt populorum, ut sint filii episcoporum: per *oves* denique interpretabimur sacerdotes majores, idest, episcopos, qui et agnis et oviculis praesunt; et tamen etiam ipsi Petro subjiciuntur. Atque huc videtur respexisse s. Leo, cum in 3. serm. de anniver. assumpt. suae dicit, Petrum esse a Christo praepositum omnibus Gentibus, omnibus Patribus, et omnibus Apostolis: Gentes enim agni sunt, Patres oviculae, Apostoli oves magnae atque perfectae.

Deinde aliam rationem, eamque insignem, nobis suppeditat pronomen illud *Meas*. Nam cum absque ulla restrictione addatur ad nomen *Oves* pronomen *meas*, manifeste significatur, eas omnes *oves* Petro commendari, ad quas extenditur pronomen *meas*: certum autem est illud *meas* extendi ad omnes simpliciter: nec enim ullus est in Ecclesia, qui se Christi ovem esse non glorietur; igitur omnes Christianos, nullo excepto, Petro Dominus commendavit.

Et similes loquutiones vulgo passim usurpari videmus. Nam qui dicit *Relinquo mea bona filiis meis*, sine dubio nihil ex suis bonis, nec ullum ex suis filiis excludit. Et Dominus cum ait Jo. 10. *Cognosco oves meas, et oves meae vocem meam audiunt, et ego pono animam meam pro ovibus meis*: tametsi non dicat, *omnes oves*, et *omnibus ovibus*; tamen nemo negare potest, quin de omnibus sit loquutus.

Praeterea, quid aliud est *Pasce oves meas*, quam *habe curam mei ovilis?* Est autem unum tantum Christi ovile, Jo. 10. *Erit unum ovile et unus pastor*; igitur universum gregem suum Petro Christus commisit.

Ad haec, cum Dominus ait *Pasce oves meas*, vel commendavit Petro oves suas omnes, vel nullas, vel aliquas certas ac definitas, vel aliquas indefinitas. At nemo dixerit, nullas aut aliquas certas esse commendatas, id enim est manifeste falsum: nec etiam aliquas indefinitas, quia non est sapientis provisoris relinquere indefinitam curam, cum possit eam definire, praesertim cum certa confusio et perturbatio ex illa indeterminatione oriatur.

Praeterea commendare aliquas, et non indicare quas, idem esse videtur, ac si commendarentur nullae. Quas enim, quaeso, pascet, qui gregem suum non cognoscit? Restat igitur, ut omnes omnino suas oves Petro Christus pascendas assignaverit.

Atque haec est sententia omnium veterum Patrum. Epiphanius in Ancor.: *Hic est*, inquit, *qui audivit, Pasce oves meas, cui concreditum est ovile*. Unum autem solum esse Christi ovile, paulo ante ex evangelio demonstravimus. Joannes Chrysostomus in hunc locum: *Aliis*, inquit, *omissis, Petrum dumtaxat affatur, fratrum ei curam committit*. Et infra: *Nam*, inquit, *cum magna Dominus Petro communicasset, orbis terrarum curam demandasset etc.*

Ambrosius cap. ult. Lucae dicit, Dominum per haec verba *Pasce oves meas* reliquisse nobis Petrum tanquam vicarium amoris sui: *Quem* inquit, *elevandus in coelum sui vicarium relinquebat*: ut nimirum haberemus Petrum, qui nos amore paterno et pastorali foveret, quemadmodum Christus ipse fecerat: et ibidem, *Quia*, inquit, *solus profitetur ex omnibus, omnibus antefertur.*

Leo serm. 3. de assumpt. sua ad pont.: *De toto mundo* inquit, *unus Petrus eligitur, qui et universarum gentium vocationi, et omnibus apostolis, cunctisque Ecclesiae Patribus praeponatur*; *ut quamvis in populo Dei multi sacerdotes sint, multique pastores, omnes tamen proprie regat Petrus, quos principaliter regit et Christus.* Gregorius lib. 4. epist. 32. cum dixisset, Petro totius Ecclesiae curam esse commissam, rationem reddidit, dicens: *Ipsi quippe dicitur*, *Pasce oves meas.*

Theophylactus in cap. ult. Jo. *Finito*, inquit, *prandio praefectum ovium totius mundi Petro commendabat, non autem alii, sed huic tradidit.* Et in cap. 22. Luc. *Tu*, inquit, *Petre conversus, bonum exemplum poenitentiae omnibus eris, qui cum apostolus fueris, et negaveris, iterum receperis primatum omnium, et praefectum orbis.* Bernardus lib. 2. de consid. *Cui*, inquit *non dico episcoporum, sed etiam apostolorum, sic absolute et indiscrete totae commissae sunt oves? Si me amas, Petre, pasce oves meas. Quas? illius, vel illius populos civitatis, aut regionis, aut certe regni? Oves meas inquit.* Cui non planum non designasse aliquas, sed assignasse omnes? nihil excipitur, ubi distinguitur nihil.

Sed jam adversariorum argumenta refellamus. Prima Lutheri objectio est. Non ait Christus, *Pasce omnes oves meas:* quemadmodum dixerat alio loco: *Docete omnes gentes*; igitur non omnes oves suas Petro pascendas tradidit. Respondeo: pronomen illud *Meas* aequipollere signo universali, ut supra demonstravimus.

Secunda objectio ejusdem Lutheri, atque etiam Illyrici est. Si Petro omnium ovium pascendarum cura commissa est; debuit igitur Petrus omnes pascere: atqui hoc ipse non fecit; paverunt enim et apostoli caeteri partem suam gregis Domini, et non

a Petro, sed a Christo missi sunt. Respondeo: S.Petrum partim per se, partim per alios universum dominicum gregem, ut sibi imperatum fuerat, pavisse: nam etsi apostolos omnes Dominus ad praedicandum et ad pascendum gregem suum miserit; tamen hoc ipso, quod eorum curam (ut Chrysostomus ait) Petro commisit, quod illi agebant, Petrus per illos agebat, a quo illi tanquam a capite et imperatore suo pendebant.

Tertia objectio communis est Luthero cum caeteris, quorum loca init. cap. annotavimus. Apostolus Paulus cap. 2. epist. ad Galatas, nullam agnoscit subjectionem ad Petrum, aut Jacobum, aut Joannem: *Quibus*, inquit, *neque ad horam cessimus subjectioni.* Item: *Mea nihil refert, quales fuerint, qui aliquid esse videntur.* Item: *Qui videbantur esse aliquid, nulla mihi mandata dederunt.* Item: *Nihil mihi contulerunt.* Item: *Dexteram dederunt societatis.*

Respondeo: propositum Pauli in epist. ad Galatas, non fuisse, ostendere se non esse Petro subjectum, quod attinet ad gubernationem; nullam enim hujus rei mentionem facit: sed evangelium suum aeque verum et divinum esse, et a Christo ipso immediate acceptum, atque evangelium Petri, et Jacobi, et Joannis. Id enim est, quod pseudoapostoli jactaverant, nimirum, Petrum, Jacobum et Joannem a Christo doctos, Paulum hominum esse discipulum; proinde verius existimandum illorum, quam Pauli evangelium.

Itaque adversus hasce pseudoapostolorum calumnias ita Paulus orditur epistolam suam: *Paulus apostolus, non ab hominibus, neque per hominem, sed per Jesum Christum et Deum Patrem.* Et infra: *Notum facio vobis evangelium, quod evangelizatum est a me, quia non est secundum hominem. Neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici, sed per rivelationem Jesu Christi.*

Atque huc pertinet illud: *Qui videbantur esse aliquid, nihil mihi contulerunt.* Significat enim his verbis Paulus, nihil se doctrinae ab apostolis caeteris accepisse, sed de omnibus a Christo diligenter instructum. Quod autem addit: *Dexteram mihi dederunt societatis*: cogit quidem, ut credamus, Petrum et Paulum socios fuisse in officio praedicandi, sed non prohibet, ut intelligamus Petrum Paulo fuisse majorem in officio gubernandi. Nam etiam lib. 1. regum, cap. 23. Scriptura dicit: *Ivit Saul et socii ejus*: et tamen eadem Scriptura Saulem regem, caeteros autem servos ejus facit.

Illud vero; *Quibus nec ad horam cessimus subjectioni*, non ad Petrum et Jacobum, sed ad pseudoapostolos ab ipso Paulo refertur. Sic enim legimus: *Sed propter subintroductos falsos fratres, qui subintroierunt explorare libertatem nostram quam habemus in Christo Jesu, ut nos in servitutem redigerent. Quibus nec ad horam cessimus subjectioni.*

Illud autem, *Mea nihil refert quales fuerint qui aliquid esse videntur*, non ad contemptionem Petri et Joannis dicitur, ut liber Smalchaldicus existimari voluit, sed ad laudem et honorem. Caussam enim Paulus reddit, cur cum illis apostolis, qui erant Hierosolymis, conferre voluerit evangelium suum, tametsi aliquando imperiti homines, vilissimique piscatores fuerint; ac dicit, parum sua interesse, quales illi fuerint aliquando. Deus enim personas non accipit, sed se ad eos profectum, qui jam Dei gratia magni apostoli, et columnae quaedam Ecclesiae videbantur.

Illud denique, *Qui videbantur esse aliquid, nulla mihi mandata dederunt*: viderit Smalchaldica Synodus Lutheranorum, ubi legerit, et unde in suum libellum de primatu papae, illa verba transtulerit; nam certum est, in Paulo non inveniri. Sed nimirum ista est familiaritas, quam adversarii habent cum Deo, ut ad verbum ejus audacter addant, nec metuant plagas, quas Deus ad verbum suum addentibus comminatur.

Quarta objectio eorumdem. Apostolus in epist. ad Galatas cap. 2. docet, jure divino et humano, divisam fuisse jurisdictionem inter Petrum et Paulum: ac Petro quidem attributum populum Judaeorum, Paulo autem Gentium; non igitur Petro omnes Christi oves commendatae fuerunt. Apostoli verba haec sunt: *Cum vidissent*, inquit, *quod creditum est mihi evangelium praeputii, sicut et Petro circumcisionis* (*qui enim operatus est Petro in apostolatu circumcisionis, operatus est et mihi inter Gentes*) *dexteras dederunt mihi et Barnabae societatis, ut nos in Gentes, ipsi autem in circumcisionem.* Itaque Petri apostolatus nihil ad nos pertinet, quippe qui Gentes sumus.

Respondeo: divisionem, de qua Paulus loquitur in epist. ad Gal., non esse jurisdictionis, sed provinciarum, ad commodius praedicandum Christi evangelium. Quamquam enim poterant apostoli omnes, et etiam singuli in universo orbe terrarum evangelium praedicare; tamen ut celerius et facilius id fieret, duplex distributio provinciarum inter apostolos facta est: una inter apostolos duodecim, qui, ut ex Origene refert Eusebius lib. 3. hist. cap. 1. ita inter se provincias diviserunt, ut Andreas Scythiam, Thomas Parthiam, Indiam Bartholomaeus, Matthaeus Aethiopiam, Joannes Asiam, atque alias alii Christi evangelio susciperent imbuendas.

Altera distributio inter Petrum et Paulum facta est, nimirum, ut Petrus praecipuam operam in conversione Judaeorum poneret, nec tamen a Gentilium conversione prohiberetur: Paulus e contrario Gentilium conversioni potissimum studeret, nec tamen ab Hebraeorum conversione penitus vacaret. Quae omnia ex divinis literis parvo negotio confirmabimus.

Ac primum, quod Petro licuerit Gentibus praedicare, tametsi Judaeorum apostolus esset, constat ex multis locis. Ipse enim praedicavit Cornelio et toti domui ejus, Auctor. 10. de qua re sic ipse loquitur Act. 15. *Vos*, inquit, *scitis, quoniam ab antiquis diebus Deus elegit per os meum Gentes audire verbum evangelii, et credere.* Denique Matth. ult. Dominus omnibus apostolis dixit: *Euntes ergo docete omnes Gentes.* Et Marci ult. *Praedicate evangelium omni creaturae.* Poterant igitur jure divino praedicare omnes apostoli omnibus Gen-

tibus: et certe non excluditur princeps apostolorum ab eo jure, quod omnibus apostolis datur.

Praeterea Innocentius I. in epist. 1. ad Decentium, cap. 1. docet, in tota Italia, Gallia, Hispania, Africa, Sicilia, Ecclesias constitutas a Petro, vel ab iis, quos partim ipse, partim successores ejus miserunt: has autem Ecclesias Gentilium praecipue fuisse, negari non potest.

Denique, si Petrus tantum Judaeorum, et non gentium apostolus erat: cur sedem episcopatus sui non posuit Hierosolymis, quae metropolis erat Judaeae, sed primum Antiochiae in Syria, deinde Romae, quae urbes Gentium erant? Et cur Gentiles, qui erant Antiochiae, quaestionem de legibus non detulerunt ad Paulum, qui erat gentium apostolus, sed ad Petrum et Jacobum, qui erant apostoli Judaeorum?

Jam vero potuisse etiam Paulum Judaeis evangelizare, licet principale mandatum de salute Gentium accepisset, ex ejus rebus gestis perspicuum esse potest. Nam quocumque ibat, in synagogis Judaeorum evangelizabat. Act. 13. praedicat in synagoga Judaeorum apud Salaminam, et Antiochiam Pisidiae. item, cap. 14. apud Iconium; cap. 17. apud Thessalonicam; cap. 18. apud Corinthum et Ephesum, et Act. 28. Romae primum omnium Judaeis annunciat evangelium. Et 1. Cor. 9. dicit. *Judaeis factus sum tanquam Judaeus, ut Judaeos lucrarer.* Denique scribit ad Hebraeos, curam illorum agens, et 2. Cor. 11. fatetur, se solicitudinem gerere omnium Ecclesiarum, et si omnium, certe hebraicarum.

Poterant ergo jure divino tam Petrus, quam Paulus omnibus praedicare, tam Judaeis, quam Gentibus: quia tamen Paulus Gentium praecipue apostolus erat; idcirco Act. 9. Dominus ipse de Paulo dicit: *Vas electionis est mihi iste, ut portet nomen meum coram Gentibus, et regibus, et filiis Israel.* Ubi filii Israel ponuntur ultimo loco: Gentes autem primo. Petro autem cum aliis apostolis dicitur Act. 1. *Eritis mihi testes in Hierusalem, et in omni Judaea et Samaria, et usque ad ultimum terrae.* Ubi Judaei ponuntur primo loco, et Gentes ultimo.

Hoc ergo est, quod Paulus dicit Gal. 2. Petrum fuisse apostolum circumcisionis, se autem praeputii. Et sic exponit Hieronymus in hunc locum, ubi proposita quaestione: An non licuerit Petro Gentilem trahere ad Fidem, et Paulo Judaeum? Respondet, licuisse omnino; immo hoc fuisse utrique propositum, ut ex toto mundo Ecclesiam congregarent: sed tamen Petrum habuisse principale mandatum de Judaeis, Paulum de Gentibus.

Est autem praeterea observandum, honorificentius fuisse munus Petri, quam Pauli, cum Dominus ipse per se Judaeis praedicare voluerit: Gentibus autem per discipulos, Matth. 15. *Non sum missus,* ait Dominus, *nisi ad oves, quae perierunt domus Israel.* Et apostolus Rom. 15. dicit; *Christum Jesum ministrum fuisse circumcisionis.* Et idem Paulus Rom. 11. comparat Judaeos oleae, Gentes oleastris inserendis in bonam olivam, ut fiant participes pinguedinis illius.

Objectio quinta, Apostolus Paulus in eadem ad Gal. epist. cap. 2. dicit. se Petro in faciem restitisse; non igitur illi subjectus, sed aut major, aut certe aequalis erat; proinde non omnes Christi oves Petro subjiciuntur.

Respondeo: scio Clementem alexandrinum apud Eusebium lib. 1. hist. cap. 14. non Petrum apostolum, sed quemdam alium a Paulo reprehensum dicere. Scio etiam Hieronymum, et alios multos vellere, non vere, sed simulatorie Petrum reprehensum: sed quia probabilior est Augustini sententia, quod serio fuerit Petrus reprehensus: dico, licere minori reprehendere majorem, modo res id postulet, et debita reverentia conservetur.

Itaque Cyprianus in epist. ad Quintum: Petri humilitatem laudat, quod a Paulo reprehensus, non dixerit se primatum tenere, et sibi potius obtemperari a novellis, et posteris oportere. Ubi indicat, Petrum a minore reprehensum fuisse. Et Augustinus in epist. 19. ad Hieron. sic ait. *Rarius et sanctius exemplum* Petrus *posteris praebuit, quo non dedignarentur a posterioribus corrigi: quam Paulus, quo confidenter auderent minores majoribus pro defendenda veritate, salva charitate resistere.*

Gregorius quoque hom. 18. in Ezech. *Se,* inquit, *etiam minori fratri ad consensum dedit, atque in eadem re factus est sequens minoris sui, ut in hoc etiam praeiret, quatenus qui primus erat in apostolatus culmine, esset primus etiam in humilitate.* Et infra: *Ecce a minore suo reprehenditur, et reprehendi non dedignatur.*

Objectio sexta. Apostoli sine ullo Petri mandato diaconos constituunt Act. 6. Ac rursum, Petrum ipsum mittunt in Samariam. Act. 8., non igitur Petrus caput et pastor apostolorum erat, sed ipse potius illorum imperio subjiciebatur. Praeterea, ambigit Petrus, Act. 10. liceatne sibi gentibus evangelizare, et quia id fecit, a discipulis caeteris reprehenditur, Act. 11. Quis igitur facile credat, ad ejus ovile pertinuisse Gentiles?

Respondeo: inprimis nihil praejudicare primatui Petri, quod apostoli omnes, communicato inter se consilio, diaconos constituerint. Credendum enim est, id factum esse Petro auctore, vel certe consentiente. Tunc autem derogaret ejus primatui, si probaretur factum eo nolente et invito.

Ad illud autem de missione Petri et Joannis, de qua Act. 8. Respondeo: nomen *Missionis* non necessario significare subjectionem in eo qui mittitur. Dicitur enim mittere quicumque est auctor alicui ut eat, sive id faciat praecepto, quomodo Dominus mittit servos, de quo dicitur Jo. 13. *Non est servus major domino,* sive consilio et suasione, quomodo et par parem, et minor majorem aliquando mittit. Nam, Matth. 2. Herodes misit magos in Bethlehem; in quos tamen nullum habebat imperium: et populus Judaeorum, Josue 22. misit Phinees sacerdotem ad filios Ruben et Gad; cum tamen jure divino toti populo praeesset summus sacerdos, ut Magdeburgenses fatentur. Igitur miserunt apostoli consulendo, et suadendo Petrum ad Samaritanos, quia res maxima erat, novam illam gentem in fide confirmare.

Ad ea vero quae adferuntur cap. 10. et 11. Act.

dico: multos decipi in eo quod putant, Petrum non scivisse praedicandum esse Gentibus, nisi quando revelationem illam habuit, Act. 11. Id enim absurdissimum est, nam Marci ult. et Matth. ult. jubentur apostoli docere omnes Gentes, et ne quis diceret, apostolos non intellexisse; Lucas ait: *Aperuit illis sensum, ut intelligerent Scripturas.* Et mox subjungit explicans quas Scripturas: *Quoniam*, inquit, *oportebat Christum pati, et resurgere a mortuis, et praedicari in nomine ejus poenitentiam in omnes Gentes.* Et Petrus Act. 1. 2. et 3. passim ostendit, se intellexisse Scripturas, citans psalmos, Joelem, Deuteronomium, et nominatim illud Genes. 22. *In semine tuo benedicentur omnes familiae terrae.*

Vidit ergo Petrus illam visionem, partim propter se, partim propter alios: propter se quidem, non ut disceret sibi licere Gentibus praedicare, sed ut intelligeret, tunc esse tempus eis praedicandi. Nam quia Dominus dixerat, Act. 1. *Eritis mihi testes in Hierusalem, et in omni Judaea, et Samaria, et usque ad ultimum terrae*; quibus verbis illum ordinem apostolis praescripserat, ut primum praedicarent in Hierusalem, deinde in reliqua Judaea, tum in Samaria, ultimo in regionibus Gentium; ideo Petrus subdubitabat, quandonam tempus esset praedicandi Gentibus, et an liceret eis oblata occasione praedicare, antequam per totam Judaeam et Samariam praedicatum esset. Hoc dubium sustulit Spiritus sanctus ostensa illa visione.

Quare Cyrillus lib. 9. in Julian., explicans hanc visionem. *Statim*, inquit, *intellexit Petrus, quod instaret tempus transformandi in veritatem umbras.* Propter alios autem vidit Petrus visionem, quia multi erant ex Pharisaeis conversis ad fidem, qui existimabant, non oportere Gentibus praedicare, et qui etiam reprehensuri erant factum Petri, si Cornelio praedicasset, quemadmodum postea fecerunt Act. 11.

Ut ergo haberet Petrus optimam rationem satisfaciendi ejusmodi reprehensionibus Deus ei hanc visionem ostendit, ut recte explicat Chrysostomus hom. 42. in Matth. *Aliorum*, inquit, *gratia hoc dicebat, et ut satisfactionem ad accusantes praepararet.* Et in comment. hujus in cap. 10. Act. *Nunquid Petrus*, inquit, *timuerat comedere? Absit, sed dicit, divina dispensatione totum hoc factum esse propter eos, qui ipsum erant reprehensuri.*

CAPUT XVII.

Explicatur prima praerogativa s. Petri ex mutatione nominis.

Hactenus attulimus quae ad promissionem, et institutionem primatus Petri pertinebant: nunc ad ejusdem primatus confirmationem singulares variasque praerogativas Petri in medium adferemus. Id vero eo libentius facimus, quod Magdeburgenses Cent. 1. lib. 2. cap. 10. col. 558. et seq. diligenter enumerare studuerint quindecim peccata, atque horrendos lapsus (ut ipsi loquuntur) s. Petri, quae divino consilio in divinis literis exstare dicunt, ne nimis multum Petro tribuamus.

Et quamquam, excepta Christi negatione, quam gravissimum peccatum fuisse negari non potest, caetera quatuordecim, non b. Petri horrenda peccata, sed Magdeburgensium horrenda mendacia et blasphemiae sunt, ut postea demonstrabimus; interim tamen pro 14. falsis criminibus adferamus nos 28. veras praerogativas.

Prima igitur praerogativa est mutatio nominis: nam Jo. 1. ait Dominus Petro: *Tu es Simon filius Jona; tu vocaberis Cephas.* Ubi observandum cum Chrysostomo in hunc locum, Deum nunquam imponere nova nomina, nisi maximis de caussis, et ad significanda privilegia concessa eis, quibus nomina mutantur. Ita Abrahamum, cum diceretur אברם. Abraham, idest, pater excelsus, dici voluit אברהם, Abraham, idest, patrem multitudinis Genes. 17. ut eo nomine significaret hominem illum, qui jam senex erat, et uxorem anum, et sterilem habebat; tamen ex dono Dei sic immutandum, ut fieret pater plurimorum filiorum, vel potius gentium et populorum.

Est autem duplex praerogativa in hac mutatione nominis Simonis in nomen Petri. Una, quod soli Petro ex omnibus apostolis nomen mutaverit: nam etsi Mar. 3. imposuit nomen filiis Zebedaei Boanerges, tamen fuit illud potius quoddam cognomen, quam proprium nomen. Itaque nusquam postea ab evangelistis vocantur Boanerges, sed tantum Jacobus et Joannes, ut antea vocabantur. At Petrus deinceps fere semper vocatur Petrus: et Paulus Galat. 2. Petrum saepe nominat, et nunquam aliter quam Petrum aut Cepham, quod est idem: Joannem autem saepe quidem nominat, sed Joannem perpetuo, nunquam Boanerges.

Altera est, quod tale nomen ei dederit: nam syriace Cephas significat petram, ut nos supra docuimus, et Hieronymus testatur in cap. 2. epist. ad Galat. Graece autem significat *caput*, ut lib. 2. cont. Parmen. annotavit Optatus. Ac demum unum est ex celeberrimis Christi nominibus: nihil enim frequentius in Scripturis Christus appellatur, quam petra. Vide Isa. 8. et 28. Dan. 2. psal. 117. Matth. 21. Rom. 9. 1. Cor. 10. Ephes. 2. 1. Petr. 2. et alibi. Christus ergo cum solo Petro suum ipsius nomen communicans, et nomen illud quo ipse significatur, ut fundamentum et caput Ecclesiae universae; quid aliud indicare voluit, quam se facere Petrum fundamentum et caput Ecclesiae loco suo?

Itaque recte b. Leo epist. 89. ad episc. Viennen. prov.: *Hunc*, inquit, *in consortium individuae unitatis assumptum, id quod ipse erat, voluit nominari, dicendo: Tu es Petrus etc.* Et Serm. 2. de anniv. die assump. suae ad pontif. ita Christum loquentem ad Petrum introducit: *Sicut Pater meus tibi manifestavit divinitatem meam, ita et ego tibi notam facio excellentiam tuam, quia tu es Petrus, idest, cum ego sim inviolabilis petra, ego lapis angularis, qui facio utraque unum, ego fundamentum, praeter quod nemo potest aliud ponere, tamen tu quoque petra es, quia mea virtute solidaris, ut quae mihi potestate sunt propria, sint tibi mecum participatione communia.*

CAPUT XVIII.

Explicatur secunda praerogativa ex modo quo ab Evangelistis Apostoli numerantur.

Altera Petri praerogativa est, quod cum ab evangelistis nominantur apostoli, vel omnes, vel aliqui, semper primo loco ponitur Petrus. Matth. 10. *Duodecim autem apostolorum nomina sunt haec : primus Simon, qui dicitur Petrus etc.* Similiter legimus Marc. 3. Luc. 6. Act. 1. Quod autem hoc non sit factum, quia Petrus fuerit primus a Christo vocatus, certum est : nam Andream Dominus primum vocavit, ut Joannes testatur cap. 1.

Sed occurrunt Magdeburgenses qui Cent. 1. lib. 2. cap. 7. col. 524. dicunt, Petrum vocari primum, vel propter insignia sua dona, vel propter aetatem, quia nimirum erat omnibus senior, non quia esset caput aliorum: capite autem 10. col. 561. scribunt, casu factum esse, ut Petrus primus in catalogo poneretur; debuit enim aliquis primo loco numerari, casu autem Petrus occurrit.

Sed nulla harum rationum aliquid valet. Non prima, nam vel loquuntur de insignibus donis, quae Petrus habuit in ordine ad Ecclesiam, ut quod accepit singulariter claves, quod factus est fundamentum Ecclesiae; quod constitutus est pastor omnium ovium Christi etc. et tunc pro nobis loquuntur: vel loquuntur de donis personalibus et propriis, idest, de virtutibus ejus; et tunc falsum est quod dicunt: nam evangelista non facile scire potuit, nec judicare ausus fuisset, quis esset inter apostolos optimus, praesertim cum sciret, Joannem fuisse virginem, Petrum conjugatum, et Joannem eumdem ita diligi videret a Domino, ut vocaretur *Discipulus quem diligebat Jesus.* Nec ignoraret, Jacobum minorem tanta sanctitate praeditum, ut justus, et frater Domini ab omnibus diceretur.

Quod vero de aetate dicunt, pugnat cum Veterum traditione. Nam Epiphanius haeres. 51. quae est Alogorum: *Occursus*, inquit, *Andreae primus contigit, sum esset Petrus minor tempore aetatis.* Hieronymus quidem lib. 1. in Jovin. dicit, Joannem non fuisse electum in caput aliorum, quia erat pene puer : at Petrum fuisse omnibus seniorem, non dicit. Adde, quod Magdeburgenses Cent. 1. lib. 2. cap. 10. in vita Andreae, probabile esse dicunt, Andream seniorem Petro fuisse.

Quod etiam non sit factum casu, quia nimirum debuit unus primus in catalogo poni, et casu occurrit Petrus: sed quod sit positus Petrus primus ratione dignitatis, patet ex duobus. Primum ex modo enumerandi, nam Petrum nominatim Matthaeus vocat primum, deinde caeteros non vocat unum secundum, alium tertium etc. sed sine ulla observatione ordinis nominat.

Itaque inter Petrum et caeteros ordinem esse Matthaeus docet, quia Petrus superior est, caeteri inferiores: at inter alios nullum statuit ordinem, quia sunt omnes aequales, ut recte annotavit Albertus Magnus in comment. hujus loci, et ex hoc nomine *primus* deducunt Patres primatum, quam vocem tantopere oderunt haeretici. Nam ut a principe principatus, a consule consulatus, sic a primo sit primatus. Hinc Ambrosius in 2. Corinth. 12. *Prior sequutus est Andreas Salvatorem quam Petrus, et tamen primatum non accepit Andreas, sed Petrus.* Et Augustinus tract. ult. in Jo. *Petrus*, inquit, *propter apostolatus sui primatum etc.* Certe autem primatus non dicitur de eo, qui casu scriptus est primus in catalogo, sed qui jure, et merito scribitur primus, propter gradum et auctoritatem suam.

Secundo idem colligitur ex eo, quod ordo aliorum plerumque mutatur: Petrus autem semper ponitur primo loco. Nam Matth. 10. post Petrum ponitur Andreas, Marc. 2. post Petrum est Jacobus, Luc. 6. post Petrum numeratur quidem Andreas, sed mutatur ordo caeterorum: nam Mattheus anteposuit sibi Thomam, et Simonem Zelotem anteposuit Thaddaeo: Lucas autem anteponit Matthaeum Thomae, et Thaddaeum Simoni. Actor. 1. post Petrum ponitur Joannes, et in caeteris etiam magna mutatio invenitur.

Pari ratione ubi nominantur duo vel plures, semper ponitur primus Petrus. Marc. 5. et Luc. 8. *Non permisit intrare secum quemquam nisi Petrum, et Jacobum, et Joannem.* Luc. 22. *Misit Petrum, et Joannem.* Matth. 17. *Assumpsit Petrum, Jacobum et Joannem.* Marc. 13. *Interrogabant eum Petrus, Jacobus, Joannes et Andreas.* Jo. ult. *Erant simul Simon Petrus, et Thomas, et Nathanael, et filii Zebedaei, et alii ex discipulis ejus duo.* Vide ubique Petrum esse primum, quod sine dubio casu factum esse non potest.

Unus tantum est locus ubi Petrus non nominatur primo loco, nimirum, Galat. 2. ubi dicitur Jacobus, Cephas et Joannes. Sed non est certum, an Paulus sic dixerit : nam Ambrosius, Augustinus et Hieronymus in hunc locum, et in textu et in commentario legunt, Petrus, Jacobus, et Joannes, et Chrysostomus in commentario hujus loci: *Petrus*, inquit, *Jacobus et Joannes*, indicans se ita legisse, et sic credibile est Paulum esse loquutum.

Si vero admittamus debere legi, Jacobus, Petrus et Joannes; dicendum erit, vel cum d. Anselmo et d. Thoma in hunc locum, hoc factum esse, quia Jacobus erat episcopus Hierosolymorum, ubi tunc erant apostoli de quibus Paulus loquitur, vel Paulum hoc loco nullum ordinem servasse.

Nam quod alioqui intelligeret Paulus majorem esse Petrum Jacobo; patet ex illa ipsa epist. ad Gal. cap. 1. ubi dicit : *Deinde post annos tres veni Hierosolymam videre Petrum.* Non dicit veni videre Jacobum, etiamsi ipse quoque esset Hierosolymis: et 1. Cor. 1. *Unusquisque*, inquit, *dicit ego sum Pauli, ego Apollo, ego Cephae, ego Christi*, Ubi aperte progreditur ascendendo, et Petrum proximum sub Christo constituit.

Neque vero Petrus solum primo loco ponitur, et primus vocatur, sed etiam passim in Scripturis describitur, ut paterfamilias, ut dux, et princeps reliquorum. Nam quemadmodum Apocal. 12. dicitur diabolus et angeli ejus; *Michäel et angeli ejus*, idest, dux et milites ejus: ita dicitur Marc. 1. *Et*

prosequutus est eum Simon et qui cum eo erant, Luc. 8. *Dixit Petrus, et qui cum illo erant*. Luc. 9. *Petrus vero, et qui cum illo erant*. Marcb. 16. *Dicite discipulis ejus, et Petro*. Act. 2. *Stans Petrus cum undecim*. Ibidem: *Dixerunt ad Petrum et ad reliquos apostolos*. Act. 5. *Petrus et apostoli dixerunt*. 1. Corinth. 9. *Nunquid non habemus potestatem sororem mulierem circumducendi. sicut caeteri apostoli. et fratres Domini, et Cephas?* An, quaeso, Cephas non erat discipulus? non erat apostolus? cur ergo dicitur Petrus et apostoli? discipulis et Petro? apostoli et Cephas? nisi quia Petrus princeps, et caput aliorum erat.

Quocirca b. Ignatius in epist.ad Smyrnens.dicit, Christum post resurrectionem venisse ad eos qui circa Petrum erant. Ad eamdem praerogativam pertinet quod Petrus fere semper loquitur nomine omnium, ut Matth.19. *Ecce nos reliquimus omnia etc.* Luc. 12. *Ad nos dicis hanc parabolam, an ad omnes?* Jo. 6. *Domine ad quem ibimus?* In quem locum Cyrillus ita scribit: *Per unum qui praeerat, omnes respondent*. Hinc etiam Chrysostomus hom. 55. in Matth. Petrum vocat os apostolorum.

CAPUT XIX.

Explicantur quatuor aliae praerogativae ex Evangelio s. Matthaei.

Tertia praerogativa est Matth. 14. ubi solus Petrus una cum Domino ambulat super aquas.De qua praerogativa sic loquitur s. Bernardus lib. 2. de Consider. *Instar Domini*, inquit, *gradiens super aquas, unicum se Christi vicarium designavit, qui non uni populo, sed cunctis praeesse deberet: siquidem aquae multae. populi multi*, Simile est quod narratur Jo. 21. ubi caeteris discipulis in navicula venientibus ad Dominum, qui in litore exspectabat, Petrus se misit in mare, et natando venit. De quo b. Bernardus ibidem: *Quid istud? nempe signum singularis pontificii Petri, per quod non navem unam, ut caeteri quisque suam, sed saeculum ipsum susceperit gubernandum; mare enim saeculum est, naves Ecclesiae*.

Quarta praerogativa est, illa peculiaris revelatio facta soli Petro Matth.16.insigne enim privilegium est, quod Petrus primus omnium apostolorum a Deo edoctus cognoverit summa mysteria nostrae fidei, distinctionem videlicet personarum in Deo, et incarnationem.Nam etsi antea non raro Christus vocatus fuerat Filius Dei, ut Matth. 14. cum dixerunt discipuli, *Vere filius Dei es*: et Jo. 1. cum dixit Nathanael, *Tu es Filius Dei*. tamen isti vocabant Filium Dei Christum eo modo quo omnes sancti dicuntur filii Dei. At Petrus intellexit, Christum esse Filium Dei verum ac naturalem: quod patet cum ex textu graeco, ubi omnia exprimuntur cum articulis emphasim habentibus σύ εἶς ὁ Χριςὸς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ ζῶντος: tum ex magnifica Christi approbatione, cum ait: *Beatus es Simon Bar-Jona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus, qui in coelis est*: tum etiam ex veterum Patrum testimoniis.

Nam Hilarius in psal. 131.vocat Petrum primum Filii Dei confessorem, et lib. 6. de Trin. dicit, eum loquutum esse, quod vox humana nondum protulerat. Et in cap. 16. Matth. dicit, Petrum dignum factum, qui quod in Christo Dei est, primus cognosceret, Athanasius serm. 4.cont. Arian. dicit. Petrum omnium primum cognovisse Christi divinitatem, deinde autem alios omnes discipulos. Similia habent Chrysostomus in cap. 16. Matth. Cyrillus lib. 12. in Jo. cap. 64. Augustinus ser. 124. de tempore, et Leo ser. 2. de natali Petri et Pauli.

Quinta praerogativa est Matth. 16. ubi dicitur: *Et portae inferi non praevalebunt adversus eam*. Quo verbo non solum promittitur perpetua stabilitas Ecclesiae universae, sed etiam petrae supra quam fundatur Ecclesia. ut notat Origenes hoc loco. Itaque speciali privilegio promissum est Petro, sedem ejus nunquam esse ruituram: quam promissionem si habuissent apostoli caeteri, adhuc staret sedes Jacobi Hierosolymis, Joannis Ephesi: Matthaei in Aethiopia, Andreae in Scythia: caeterum illae omnes paulatim manus dederunt portis inferorum. Hinc Augustinus in psal. cont. partem Donati: *Numerate*, inquit, *sacerdotes vel ab ipsa sede Petri, ipsa est petra, quam non vincunt superbae inferorum portae*.

Sexta est Matthaei 17. ubi Dominus jubet solvi tributum pro se et Petro: *Da*, inquit, *illis pro me et te*. Ex quibus verbis collegisse apostolos, Petrum omnibus aliis esse praelatum, scribunt Origenes, Chrysostomus, et Hieronymus in cap. 16. Matth. et praeterea Chrysostomus diserte asserit hoc loco, Petrum omnibus aliis antepositum, tantoque honore affectum. ut noluerit ipse hoc de se scribi a discipulo suo Marco. Marcus enim in evangelio suo diligentissime scribit Petri negationem: quae autem ad Petri gloriam maxime faciebant, aut omisit, aut brevissime perstrinxit; cujus rei non alia potest reddi caussa, nisi quia sic Petrus voluit.

Auctor denique quaestionum veteris et novi Testamenti, quae habentur in 4. tomo operum Augustini, quaest. 75. dicit, Christum solvisse duo didrachma, unum pro se, et alterum pro Petro, quia sicut in Christo, ita et in Petro omnes continebantur: *Ipsum enim constituit*, inquit, *esse caput eorum ut pastor esset gregis dominici*.

At Hieronymus in cap. 18. Matth. posteaquam dixerat, apostolos ex solutione didrachmi collegisse, Petrum principem omnium futurum, subjungit continuo: Dominus *caussam erroris intelligens, vult desiderium gloriae humilitatis contentione sanare*. Errabant igitur apostoli, existimantes Petrum fore caput.

Respondeo: errasse quidem apostolos, non tamen in eo quod Petrum principem futurum suspicabantur, sed quia temporalem principatum somniabant: nec enim aliud eo tempore sibi promitti censebant, cum tamen multa de Christi regno audirent. Hunc errorem Dominus saepe correxit, monens praefectos Ecclesiae non fore similes regibus

gentium, et ut se ad persequutiones et mortem in hoc mundo, non ad honorem et gloriam praepararent.

CAPUT XX.

Explicantur tres aliae praerogativae ex Evangelio s. Lucae.

Septima praerogativa sumitur ex cap. 5. Luc. et Jo. 21. in quibus locis explicantur duo miracula Christi edita in piscatione Petri. Quorum primum manifeste designat, ut monet s. Augustinus tract. 122. in Jo. Ecclesiam militantem: secundum Ecclesiam triumphantem; nam idcirco primum factum est ante resurrectionem Christi, secundum post resurrectionem.

Item in primo retia non jaciuntur in dexteram partem tantum, nec in sinistram tantum, ne solos bonos aut solos malos ad Ecclesiam venire credamus, sed indifferenter dicitur: *Laxate retia in capturam*: at in secundo tantum in dexteram partem navigii jaciuntur retia, quia soli boni colligentur ad vitam aeternam.

Praeterea in primo rumpebatur rete, et navis pene mergebatur, quod significat schismata et haereses et scandala, quae Ecclesiam fluctuare cogunt: at in secundo non est ruptum rete, ut ipse evangelista admonuit, quasi respiciens ad illam piscationem priorem, in qua retia rumpebantur, nec navis fluctuavit, quia in alia vita nulla erunt schismata, nec scandala.

Ad haec: in primo, sine ullo numero comprehenduntur pisces, ut impleretur quod scriptum est psal. 39. *Annunciavi, et loquutus sum, et multiplicati sunt super numerum*: at in secundo nulli fuerunt super numerum, sed certus numerus 153. nulli enim praeter numerum electorum colligentur ad regnum.

Denique, in primo pisces introducuntur in navem adhuc fluctuantem: in secundo trahuntur ad litus, quod propter stabilitatem vitam immortalem et beatam designat.

Jam ergo insignis praerogativa Petri est, quod in utraque navi et piscatione, quae apertissime totius Ecclesiae statum significant, semper Petrus princeps invenitur. Nam. Luc. 5. cum vidisset Dominus plures naviculas, *intravit in unam, quae erat Simonis*, et ex ea docebat, ut intelligeremus, in ea tantum Ecclesia esse, et docere Christum, cujus gubernator est Petrus.

Ambrosius serm. 11. *Hanc*, inquit, *solam Ecclesiae navem ascendit Dominus, in qua Petrus magister est constitutus.* Ibidem soli Petro dicitur: *Duc in altum, et laxate retia in capturam*: ubi Petrus jubetur tanquam summus nauclerus, et piscator ducere alios ad piscandum. Ibidem Dominus exponens figuram, soli Petro dicit: *Noli timere, ex hoc enim homines eris capiens.* Sic etiam Jo. 21. Petrus dicit: *Vado piscari*, *dicuntque ei alii, venimus et nos tecum.* Ibidem: *Ascendit Simon Petrus, et traxit rete in terram.* Quid vero significatur aliud his figuris, quam Petrum esse, qui homines de mundo ad fidem et Ecclesiam militantem adducit, et qui eos regens atque gubernans ad Ecclesiam triumphantem perducit?

Octava est Luc. 22. ubi Dominus ait: *Simon, Simon, ecce Satanas expetivit vos, ut cribraret sicut triticum; ego autem rogavi pro te, ut non deficiat fides tua. Et tu aliquando conversus confirma fratres tuos.* Quibus verbis clarissime Dominus ostendit, Petrum fore principem, et caput fratrum suorum: sic enim exponunt Graeci et Latini. Theophylactus in hunc locum. *Quia te habeo*, inquit, *ut principem discipulorum, postquam negato me fleveris, confirma caeteros: hoc enim te decet, qui post me Ecclesiae petra es, et fundamentum.* Leo serm. 3. de annivers. assump. suae ad pontif. *Pro fide Petri*, inquit, *proprie supplicatur, tanquam aliorum status certior sit futurus, si mens principis victa non fuerit.*

Nona est, quod Christus resurgens primum omnium ex apostolis Petro se videndum praebuerit. Colligitur id ex illis verbis Luc. 24. *Surrexit Dominus vere, et apparuit Simoni*: ubi notat Ambrosius, Simoni omnium primo Christum apparuisse ex viris, nam ante Mariae Magdalenae apparuerat, ut scribit Marc. cap. ult. Colligitur hoc idem et quidem apertissime ex verbis s. Pauli, 1. Corinth. 15. *Tradidi*, inquit, *vobis inprimis quod et accepi, quoniam Christus mortuus est, et quia sepultus est, et quia resurrexit tertia die secundum Scripturas, et quia visus est Cephae, et post hoc undecim; deinde visus est plusquam quingentis fratribus; deinde visus est Jacobo, deinde apostolis omnibus, novissime autem omnium tanquam abortivo visus est et mihi.* In quem locum Chrysostomus: *Itaque*, inquit, *non omnibus initio visus est, nec pluribus simul, sed uni tantum et ei principi, et fide maxime digno.* Et infra: *Itaque*, inquit, *Petro primum apparet: nam qui Christum primus confessus erat, non ab re primus etiam resurgentem videt.* Similia habet Theophylactus in hunc locum.

CAPUT XXI.

Explicantur aliae duae ex Evangelio sancti Joannis.

Decima est, quod Petrus primus fuit, cui Dominus pedes lavit, ut exponit Augustinus in cap. 13. Jo. Et quamquam Chrysostomus, et Theophylactus in eumdem locum putant, primum fuisse Judam, secundum Petrum: tamen etiam ipsi ex hoc loco colligunt primatum Petri. Dicunt enim nullum alium praeter Judam passurum fuisse, ut sibi ante principem apostolorum pedes lavarentur: Judam autem impudenter ante Petrum se constituisse. At nihilominus probabilior Augustini sententia esse videtur.

Undecima est Jo. 21. ubi Petro soli mortem Christus praedixit, et mortem crucis, ut sicut ei nomen suum donaverat, et officium suum imposuerat, ita et in morte socium illum haberet: *Cum senueris*, inquit Dominus, *extendes manus tuas, et alius cinget te, et ducet quo non vis. Hoc autem dixit*, addit evangelista, *significans qua morte*

clarificaturus esset Deum. Deinde ibidem subjungit Dominus loquens ad Petrum: *Sequere me*: quae verba quidam accipiunt de officio pastorali, ut Theophylactus, qui exponit: *Sequere me*, qui educo te ad praedicandum, et totum orbem in manus tuas tradet. Alii accipiunt de similitudine mortis, ut Euthymius, qui exponit, *Sequere me*, idest, crucem patiendo me imitare.

Sed plenus commentarius erit, si utramque sententiam conjungamus. Cum enim Dominus oves Petro commendasset, et mortis genus praedixisset, quasi concludens omnia uno verbo ait: *Sequere me*, idest, esto id quod sui, et vivens et moriens: age pastorem animarum dum vivis, et postea per crucis mortem transi de hoc mundo ad Patrem. Et ne suspicaremur haec dici omnibus, diserte Dominus excludit Joannem, qui tunc corporaliter sequebatur: *Sic eum*, inquit, *volo manere, quid ad te? tu me sequere.*

CAPUT XXII.

Explicantur aliae novem praerogativae ex Actis Apostolorum et epistola ad Galatas.

Duodecima praerogativa est Act. 1. ubi Petrus tanquam paterfamilias colligit in unum coetum discipulorum, et unum eligendum esse docet in locum Judae. In quem locum Chrysostomus: *Quam*, inquit, *agnoscit Petrum commissum sibi gregem? quam in hoc choro princeps est?* Oecumenius, *Surgit*, inquit, *Petrus non Jacobus, ut is cui praesidentia discipulorum commissa erat. Neque ullus orationi Petri contradixit, sed mox ad ejus praeceptum constituerunt duos, quos dignissimos eo gradu existimabant, ut unum eorum Deus ipse designaret.*

Decimatertia est Act. 2. ubi post acceptum Spiritum sanctum, Petrus omnium primus promulgat evangelium, et prima illa concione tria millia hominum convertit. Ubi Chrysostomus: *Petrus*, inquit, *omnium erat os, sed astabant illi undecim, testimonio suo comprobantes ea, quae ab illo dicebantur.*

Decimaquarta est Act. 3. ubi primum miraculum in testimonium Fidei a Petro fit. Etsi enim Petrus et Joannes simul erant, tamen solus Petrus dixit claudo: *Aurum et argentum non est mihi, quod autem habeo: hoc tibi do etc.* Notat pulchre Ambrosius serm. 69. merito Petrum primum miraculum edidisse in pedum confirmatione, ut ostenderet, se fundamentum esse totius Ecclesiae.

Decimaquinta est Act. 5. ubi Petrus tanquam summus et divinus judex agnovit et damnavit hypocrisim, et fraudem Ananiae et Saphirae, et eos verbo suo occidit.

Decimasexta est Act. 9. ubi sic legimus: *Factum est, cum Petrus transiret per omnes.* In quem locum Chrysostomus: *Quemadmodum*, inquit, *dux in exercitu obambulans considerabat quae pars sit coadunata, quae suo adventu egeat, vide ubique illum circumcursare et primum inveniri.*

Decimaseptima est Act. 10. ubi Petrus omnium primus incipit praedicare Gentibus, sicut ipse omnium primus praedicaverat Judaeis. Et soli ipsi visio illa ostensa est, qua monebatur, tempus esse praedicandi Gentilibus, ubi etiam pulchre dicitur ei *Macta et manduca.* Nam capitis est manducare, et per manducationem trajicere cibum in stomachum, et illum sibi incorporare. Significatur enim hac metaphora, Petro convenire, ut ipse tanquam caput Ecclesiae infideles convertat, et efficiat membra Ecclesiae.

Sed objicies: Nonne Act. 8. Philippus converterat Ethnicum hominem, Eunuchum videlicet reginae Aethiopum? et nonne Paulus Act. 9. loquebatur Gentibus, et disputabat cum Graecis? quomodo ergo Petrus dicitur primus praedicasse Gentilibus?

Respondeo: Eunuchum illum fuisse proselytum, idest, jam conversum ad Judaismum: non autem plane Gentilem, ut erat Cornelius. Nam Petrus non mentitur Act. 15. cum indicat, se primum praedicasse Gentibus. Deinde Act. 11. scribit Lucas, eos qui dispersi fuerant a tribulatione quae facta est sub Stephano, perambulasse varias regiones evangelizando, *Nemini loquentes verbum, nisi solis Judaeis*: unum autem ex his fuisse Philippum, patet ex Act. 8. Praeterea, si Philippus jam praedicaverat homini gentili, et nemo eum reprehenderat: cur postea Petrus dubitat, an sit tempus praedicandi Gentilibus? cur coelesti visione ad hoc animatur? cur hoc audito aliqui ex Judaeis obstupuerunt, alii Petrum accusaverunt ut rem insolitam ausum? Adde, quod iste Eunuchus ibat in Hierusalem ad templum, et Isaiam in curru legebat, quae sunt aperta signa judaismi.

Denique Hieronymus in epist. ad Salvinam, de Cornelio loquens: *Primus*, inquit, *ab apostolo baptizatus, salutem Gentium dedicavit.* Et Chrysost. hom. 22. in Acta, de Cornelio loquens: *Vides*, inquit, *unde initium sit Gentium? a viro pio qui operibus dignus est habitus.* Quod si aliquando Patres dicunt, Eunuchum illum, quem baptizavit Philippus, fuisse Gentilem, intelligunt, natione non religione.

De Paulo autem secundum graecos codices nulla est difficultas. Non enim est in graeco illud *Loquebatur gentibus*, sed tantum est *loquebatur et disputabat adversus Graecos*: Graecos autem hic vocat Judaeos in Graecia natos et graece loquentes, ut indicant Chrysostomus et Oecumenius. Nec est verisimile. Paulum praedicasse Gentilibus in ipsa Hierusalem, et nullum rumorem excitatum ab Hebraeis, qui postea tam vehementer in Petrum insurgebant, quia praedicaverat Cornelio.

Quia tamen latini codices habent, *loquebatur Gentibus, et disputabat cum Graecis*; dici potest, eum loquutum esse ac disputasse cum Gentilibus, non eos ad fidem pertrahendo, sed fidem ab eorum calumniis defendendo. Itaque idem Lucas subjungit, non aliquos esse conversos, sed odium adeo grave in Paulum excitatum, ut quaesierint eum interficere; primus ergo pater tam Judaeorum, quam Gentilium Petrus fuit.

Decimaoctava est Actor. 12. ubi pro Petro in carcere constituto *oratio fiebat sine intermissione ab Ecclesia*; unde etiam insigni miraculo liberatus est.

Scimus ante illud tempus Stephanum in periculo fuisse, et postea etiam lapidatum: item Jacobum in eodem carcere constitutum, et postea interfectum; nec tamen legimus ita sine intermissione ab Ecclesia pro illis oratum, ut nunc pro Petri periculo fieri videmus. Quae potest alia ratio assignari, nisi quia multum interest, utrum membrum unum, an caput ipsum periclitetur? Itaque Chrysostomus in hunc locum: *Magni*, inquit, *amoris indicium, oratio, Patrem omnes quaerebant etc.*

Decimanona est Act. 15. ubi Petrus in Concilio primus loquitur, et sententiam ejus Jacobus, omnesque alii sequuntur.ut Hieronymus docet in epist. ad August. quae est 11. inter epist. August. et Theodoretus in epist. ad Leonem de eadem re, sic loquitur: *Paulus*, inquit, *praeco veritatis, tuba sanctissimi Spiritus, ad magnum Petrum cucurrit, ut iis qui Antiochiae de legalibus institutis contendebant, ab ipso adferret solutionem.*

Vigesima est ad Galat. 1. ubi Paulus dicit: *Post annos tres ascendi Hierosolymam videre Petrum.* In quem locum Oecumenius dicit, ascendisse Paulum in Hierusalem ut videret Petrum, tanquam se majorem. Chrysost. hom. 87. in Jo. *Os*, inquit, *erat apostolorum et princeps; propterea et Paulus eum praeter alios visurus ascendit.* Ambrosius in cap. 1. ad Galat. *Dignum fuit*, inquit, *ut cuperet videre Petrum, quia primus erat inter apostolos, cui delegaverat Salvator curam Ecclesiarum.* Hieronymus in epist. ad August. 89. sup.cit. *Tantae Petrus auctoritatis fuit, ut Paulus in epistola sua scripserit; deinde post annos tres veni Hierosolymam videre Petrum.*

CAPUT XXIII.

Proponuntur aliae praerogativae ex variis auctoribus.

Hactenus eas praerogativas recensuimus quae ex divinis literis colliguntur: addemus nunc alias octo, quas ex variis auctoribus decerpsimus.

Igitur Vigesimaprima praerogativa est, quod Christus suis manibus solum Petrum baptizaverit. Scribit enim Evodius, Petri successor in episcopatu antiocheno, in epist. quae inscribitur τὸ φῶς, a Christo ex mulieribus solam Virginem matrem suam; ex viris baptizatum solum Petrum: a Petro Andream, Jacobum et Joannem: ab iis caeteros. Id quod referunt Euthymius in cap. 3. Jo. et Nicephorus lib. 2. hist. cap. 3.

Vigesimasecunda est, quod solus Petrus a Christo episcopus ordinatus fuerit: caeteri autem a Petro episcopalem consecrationem acceperint. Id quod probat Joannes de Turrecremata lib. 2. Sum. de Eccles. cap. 32. multis rationibus, sed praecipuae sunt duae. Prima est, quoniam vel Dominus nullum ordinavit episcopum, vel omnes, vel aliquos, vel unum.

Quod nullum non potest dici. Nam si ita esset, nullum haberemus jam episcopum: nemo enim potest dare alteri quod ipse non habet; non ergo potest non episcopus episcopum ordinare. Si ergo Dominus neminem, ac ne Petrum quidem reliquit ordinatum episcopum, qui postea ordinavit Petrum et alios?

Quod autem non omnes apostoli immediate a Domino sint ordinati, patet. Nam saltem Paulum, quem ipse de coelo vocavit et apostolum fecit, non episcopum ordinavit, sed jussit ordinari per manuum impositionem ministrorum Ecclesiae ut patet Act. 13. et ex Leone in epist. ad Diosc. quae est 81. in operibus ejus, sed in tomis Conciliorum 79. ubi loquens Leo de ordinatione episcoporum, exemplum hoc Pauli adducit: et ex Chrysostomo, qui in hunc locum Act. dicit, adeo veram fuisse Pauli ordinationem, ut in ipsa nomen mutaverit: statim enim subjungitur, Saulus, qui et Paulus.

Praeterea, quod Jacobus minor, unus ex duodecim, fuerit ordinatus episcopus Hierosolymae ab apostolis, et non a Christo immediate, docet Anacletus in epist. 2., ubi scribit, episcopum debere ordinari a tribus episcopis, sicut Jacobum minorem ordinaverunt episcopum, Petrus, Jacobus major, et Joannes.

Item Clemens alexandrinus apud Eusebium lib. 2. hist. cap. 1. idem tradit, Jacobum scilicet a Petro, Jacobo et Joanne ordinatum episcopum.

Idem habet Hieronymus de vir. illustr. in Jacobo: *Jacobus*, inquit, *statim post passionem Domini ab apostolis Hierosolymorum episcopus ordinatur.*

Neque dici potest, hunc Jacobum non fuisse apostolum ex duodecim: repugnat enim Hieronymus in lib. cont. Helvid. et nos alibi idem ostendimus ea ratione, quia sequeretur, unius apostoli ex duodecim nullam fieri memoriam in Ecclesia.

Quod autem non aliquos Dominus ordinaverit, alios non ordinaverit, inde satis probatur, quod apostoli, excepto Petro, essent inter se aequales, et nullus in alium jus haberet, et omnis potestas eis tradita, communiter omnibus sit tradita, quantum ex evangeliis colligi potest; ergo si neque nullum, neque omnes, neque aliquos plures Dominus ordinavit, sequitur, solum Petrum ab eo ordinatum.

Secunda ratio est, quia passim docent Veteres romanam Ecclesiam esse matrem omnium Ecclesiarum: ab ea omnes episcopos habuisse consecrationem, et dignitatem suam. Quod non videtur esse verum, nisi in eo sensu, quia Petrus, qui episcopus fuit romanus, omnes apostolos omnesque alios episcopos, vel per se, vel per alios ordinavit: alioqui enim cum omnes apostoli plurimos episcopos in variis locis constituerint, si apostoli ipsi non sunt facti episcopi a Petro, certe maxima pars episcoporum non deducet originem suam a Petro.

Quid est ergo quod Anacletus epist. 1. dicit: *In novo Testamento post Christum a Petro sacerdotalis coepit ordo?* Non enim loqui potest de ordine minorum sacerdotum, idest, presbyterorum: nam constat, apostolos in ultima coena simul omnes ordinatos sacerdotes; loquitur ergo de ordine majorum sacerdotum, idest, episcoporum, qui a Petro non recte dicitur incoepisse, si omnes apostoli immediate a Christo ordinati fuerunt episcopi.

Quid est etiam quod Cyprianus dicit lib.4.epist. romanam Ecclesiam esse matricem et radicem totius catholicae Ecclesiae? Quid est quod ait Inno-

centius I. epist. ad Concil. Carthag. quae est 91. inter epistolas August. *A quo*, Petro, *ipse episcopatus, et tota auctoritas nominis hujus emersit?* Item quod in epist. ad Concil. Milevit. scribit, quae est 93. inter epistolas August. *Quoties fidei ratio ventilatur, arbitror omnes fratres, et coepiscopos nostros non nisi ad Petrum, idest, sui nominis, et honoris auctorem deferre debere?* Quid est quod ait Julius I. in epist. 1. ad Orientales: *Quam culpam incurrere non potuissetis, si unde consecrationis honores accipitis, inde legem totius observantiae sumeretis, et b. apostoli Petri sedes, quae nobis sacerdotalis mater est dignitatis, esset ecclesiasticae magistra rationis?*

Quid denique, quod ait s. Leo serm. 3. de assump. sua ad pontif. cum dicit: *Si quid cum eo*, Petro, *commune caeteris voluit esse principibus, nunquam nisi per ipsum dedit, quidquid aliis non negavit.* Et epist. 89. *Hujus muneris Sacramentum ita Dominus ad omnium apostolorum officium pertinere voluit, ut in beatissimo Petro, apostolorum omnium summo, principaliter collocaret, ut ab ipso quasi quodam capite dona sua velut in corpus omne diffunderet?*

Sed, Objiciunt quidam hoc argumentum. In apostolatu episcopatus includitur, alioqui verum non esset, quod Anacletus scribit in epist. 2. episcopos apostolis succedere: at apostolos omnes Christus fecit, non Petrus; igitur et episcopos Christus eos ordinavit, non Petrus.

Quid quod de Juda proditore intelligitur illud psalm. 108. *Episcopatum ejus accipiat alter*, ut explicat Petrus Act. 1. at Judam non ordinavit Petrus; igitur non omnes ordinavit Petrus.

Respondeo: in apostolatu contineri episcopatum, et episcopos succedere apostolis, non quia eo ipso quod aliquis est apostolus sit episcopus (nam Dominus Luc. 6. elegit duodecim discipulos, et apostolos nominavit, etiam antequam sacerdotes eos faceret, nedum episcopos: ad apostolatum enim proprie pertinet jus praedicandi, cui annexa fuit amplissima jurisdictio quaedam delegata, qualis etiam in non episcopis esse potest): sed quia omnes apostoli fuerunt episcopi, immo etiam primi episcopi Ecclesiae, tametsi non sint ordinati a Christo, sed a Petro.

Ad illud de Juda respondeo, in psal. 108. vocari episcopatum, non id quod nunc proprie vocamus episcopatum, sed praefecturam quamcumque: est enim in hebraeo פקדה quod visitationem seu praefecturam significat; et credibile est, Petrum hebraice allegasse hunc psalmum, et nomen illud praefecturae ad apostolatum Judae accommodasse.

Lucas autem haec referens graece, sequutus est LXX. Interpretes, qui verterunt τὴν ἐπισκοπὴν, qua voce LXX. Interpretes non potuerunt intelligere nisi praefecturam in genere, cum non esset ipsorum tempore episcopatus proprie dictus adhuc institutus. Adde quod etiam Cicero lib. 7. epist. ad Atticum hoc nomine utitur, cum dicit, se a Pompejo totius Campaniae episcopum constitutum.

Potest etiam responderi: Psalmum istum loqui de episcopatu proprie dicto, non quem Judas habuit, sed quem erat habiturus, si Dominum non prodidisset.

Vigesimatertia est, quod Petrus primum haeresiarcham, et principem, ac patrem omnium haereticorum, qui postea fuerunt, Simonem videlicet magum, primus detexit, ut patet Act. 8. et postea damnavit, et plane extinxit.

Decuit enim omnino ut princeps et pater Ecclesiae, principem et patrem omnium haereticorum superaret: Simonem autem patrem fuisse omnium haereticorum, scribit Irenaeus lib. 1. cap. 20. et initio lib. 3.

Quia vero Calvinus in Institut. lib. 4. cap. 6. § 15. habet pro absurda fabula contentionem b. Petri cum Simone; afferamus Veterum de hac re testimonia. Id enim tradit Egesippus lib. 3. de excid. Hierosol. cap. 2. et Clemens lib. 6. constitut. apost. cap. 7. 8. et 9. qui totam historiam fuse explicant.

Item Arnobius lib. 2. cont. Gent.: *Ipsam*, inquit, *apud dominam Romam, in qua cum homines sint Numae regis artibus atque antiquis superstitionibus occupati, non distulerunt tamen res patrias linquere, et veritati coalescere christianae. Viderant enim cursum Simonis magi, et quadrigas igneas, Petri ore difflatas, et nominato Christo evanuisse. Viderant, inquam, fidentem diis falsis, et ab eisdem metuentibus proditum pondere praecipitatum suo, cruribus jacuisse praefractis.*

Idem narrant Damasus in vita Petri. Cyril. Cateches. 6. Epiphanius haeresi 21. Theodoret. lib. 1. haeret. fabul. Ambrosius Orat. in Auxent. Hieronymus in lib. de vir. illustr., in Simone Petro. Sulpitius lib. 2. sac. hist. Gregorius Turonen. lib. 1. hist. cap. 25. Eusebius lib. 2. hist. cap. 13. Maximus in serm. ult. de sanctis Petro et Paulo. Augustinus denique, cujus haec verba sunt lib. de haeres. cap. 1. *In urbe Roma b. apostolus Petrus Simonem magum vera omnipotentis Dei virtute extinxit.*

Ex quibus intelligimus, eumdem Augustinum in epist. 86. ad Casulanum cum ait; *Est quidem et haec opinio plurimorum, quamvis eam falsam esse perhibent plerique Romam, quod apostolus Petrus cum Simone mago die dominico pugnaturus, propter ipsum magnae tentationis periculum, pridie cum ejusdem urbis Ecclesia jejunaverit, et consequuto tam prospero gloriosoque successu, eumdem morem tenuerit, eumque imitatae sint nonnullae Occidentis Ecclesiae etc.* non velle dicere, esse opinionem incertam de contentione Petri cum Simone, ut Calvinus putavit, sed de caussa jejunii sabbati. Etsi enim auctores citati concorditer tradunt, Petrum Romae cum Simone contendisse, eumque superasse: tamen nonnulli tradunt hoc factum esse die dominico, neque pridie esse jejunatum, neque propterea institutum sabbati jejunium, de quo in illa epistola disputat Augustinus.

Vigesimaquarta est, quod Romae potissimum sedem suam divino jussu collocaverit. Signum enim apertum principatus Petri esse videtur, quod cum apostoli ab eo in totum orbem mitterentur,

Petrus ad ipsum orbis terrarum caput et urbium reginam missus sit.

Id quod etiam docet Leo serm. 1. de nat. ss. Petri et Pauli: *Nam*, inquit, *cum duodecim apostoli, accepta per Spiritum sanctum omnium loquutione linguarum imbuendum evangelio mundum, distributis sibi terrarum partibus, suscepissent: beatissimus Petrus princeps apostolici ordinis ad arcem romani destinatur imperii, ut lex veritatis, quae in omnium Gentium revelabatur salutem; efficacius se ab ipso capite per totum mundi corpus effunderet.*

Et Maximus serm. 1. de nat. ss. Petri et Pauli: *Ubi mundus*, inquit, *caput habebat imperii, ibi regni sui principes collocavit.* Sed de hoc plura in sequenti quaestione.

Vigesimaquinta est, quod sub finem vitae Petri. Christus ipse Petro apparere, et roganti: *Domine quo vadis?* respondere dignatus sit: *Venio Romam iterum crucifigi.*

Id Egesippus lib. 3. de excid. Hierosol. cap. 2. et Ambrosius in Orat. cont. Auxent. testantur: *Nocte*, inquit Ambrosius, *muro egredi coepit, et videns sibi in porta Christum occurrere, urbemque ingredi, ait: Domine quo vadis? respondit Christus: venio Romam iterum crucifigi. Intellexit Petrus ad suam crucem divinum pertinere responsum.*

Indicat etiam hoc Ahanasius, licet, obscurius, cum in apologia pro fuga sua, de Petro ait: *Cum audisset oportere se Romae martyrium subire, non abjecit eam perfectionem, sed cum gaudio Romam venit.*

Denique idem refert s. Gregorius in explicat. 4. psal. poenitent.: *Petro*, inquit, *ait, venio Romam iterum crucifigi; qui enim in seipso jampridem crucifixus fuerat, in Petro iterum se crucifigendum dicebat.*

Quid autem significare voluit Dominus, cum ait, in Petri crucifixione se iterum crucifigi, nisi Petrum suum esse vicarium, et quod Petro fit, sibi ipsi fieri? Sic enim antea Samueli dixerat. 1. Reg. 8. *Non te abjecerunt, sed me, ne regnem super eos.*

CAPUT XXIV.

Tres ultimae praerogativae in medium adferuntur.

Vigesimasexta praerogativa est, quod solae illae Ecclesiae semper sint habitae. Patriarchales et primae, quas Petrus fundaverat. Siquidem apud Veteres tres Ecclesias tantum fuisse proprie patriarchales et primas; romanam, alexandrinam, et antiochenam, patet ex Concilio Nicaeno, can. 6. ex Chalcedonen. act. 16. ex epist. 3. Anacleti; ex epist. 53. Leonis ad Anatholium; ex epist. Gregorii ad Eulogium, quae est 37. lib. 6. neque id negat Lutherus aut Calvinus.

Porro Hierosolymitana per annos fere quingentos habita quidem est quarta patriarchalis, sed nomine non re; seu honore non potestate. Nam patriarcha alexandrinus non solum secundo loco sedebat in Conciliis, sed etiam vere praeerat omnibus archiepiscopis et episcopis Aegypti et Lybiae: et antiochenus non solum sedebat tertio loco, sed etiam praeerat omnibus archiepiscopis et episcopis orientis: at hierosolymitanus sedebat quarto loco, sed nulli archiepiscopo, vel episcopo praeerat, immo subjectus erat archiepiscopo caesariensi, qui erat metropolitanus Palaestinae, et praeterea patriarchae, antiocheno, qui, ut diximus, toti orienti praesidebat. Id ita esse patet ex Concilio Nicaeno can. 7. ubi decernitur, ut episcopus Hierosolymae habeat honorem post romanum, alexandrinum et antiochenum, sed tamen nihil propterea detrahatur de auctoritate metropolitani, qui erat caesariensis.

Quare b. Hieronymus in epist. ad Pammach. cont. Jo. episc. hieros. sic alloquitur eumdem Joannem: *Tu*, inquit, *qui regulas quaeris ecclesiasticas et Nicaeni Concilii canonibus uteris, responde mihi; ad alexandrinum episcopum Palaestinae quid pertinet? ni fallor hoc ibi decernitur, ut Palaestinae metropolis Caesarea sit, et totius orientis Antiochia. Aut igitur ad caesariensem archiepiscopum referre debueras, cui, spreta communione tua, communicare nos noveras, aut si procul expetendum judicium erat, Antiochiam potius literae dirigendae. Sed novi cur Antiochiam nolueris mittere. Maluisti occupatis auribus molestiam facere, quam debitum metropolitano tuo honorem reddere.*

Hinc etiam Leo in epist. 62. ad Maximum Antioch. *Juvenalis*, inquit, *episcopus ad obtinendum Palaestinae provinciae principatum, credidit se posse sufficere, et insolentes ausus per commentitia scripta firmare etc.* Denique neque Anacletus, neque Leo, neque Gregorius supra citati ubi patriarchales sedes enumerant, ullam hierosolymitanae faciunt mentionem.

His accessit postea patriarchatus constantinopolitanus: nam tempore Nicaeni Concilii nondum erat Constantinopolis, nedum patriarchatus constantinopolitanus. Nam anno 25. imperii Constantini, idest, quinto anno post Nicaenum Concilium Constantinopolis dedicata est, ut scribit b. Hieronymus in Chronico: postea tamen in Concilio I. Constantinopolitano, ac deinde in Chalcedonensi conatus est episcopus constantinopolitanus non solum patriarchatum adipisci, sed etiam secundum locum inter patriarchas obtinere: sed non ante Justiniani tempora id a romanis pontificibus impetravit. Tempore autem Justiniani, idest, post annum Domini 500. tum imperatoris opera, tum pontificum romanorum permissione, coepere constantinopolitanus et hierosolymitanus episcopi in numero patriarcharum haberi, nullo amplius reclamante.

His ita constitutis, miratur Calvinus Instit. lib. 4. cap. 6. § 13. nec immerito, cur tam paucae, et cur isto ordine collocatae fuerint sedes patriarchales. Nam si antiquitatem spectes; hierosolymitana sedes deberet poni primo loco, et tamen ponitur quarto vel potius nullo. Si dignitatem primi episcopi consideres; certe post romanam sedem deberet esse sedes Ephesina, quam Paulus fundavit. et Joannes usque ad mortem rexit. Hierosolymitana

quoque, in qua primus sedit Jacobus apostolus et frater Domini, et post eum Simeon etiam frater Domini, deberet praecedere alexandrinam, in qua sedit Marcus apostolorum discipulus. Praeterea cur alexandrina praecedit antiochenam, cum antiochena sit antiquior, quam alexandrina, et in antiochena Petrus ipse, in alexandrina discipulos Petri federit?

Quod si dicas, ut Calvinus suspicatur Instit. lib. 4. cap. 7. § 14. in constituendis patriarcharum sedibus Concilium Nicaenum solum habuisse rationem nobilissimarum et regiarum urbium; repugnabit b. Leo, qui in epist. 54. ad Martian. August. respondens ad argumentum Graecorum, qui asserebant, constantinopolitanam sedem debere esse patriarchalem post romanam, quia erat etiam sedes imperatoria, sic ait.: *Habeat*, inquit, *constantinopolitana civitas gloriam suam, ac protegente dextera Dei, diuturno clementiae vestrae fruatur imperio, alia tamen ratio est rerum saecularium, alia divinarum. Nec praeter illam petram, quam Dominus in fundamento posuit, stabilis erit ulla constructio.* Et Gelasius in epist. ad episc. Dardan.: *Nam quod dicitur*, inquit, *de regia civitate, alia potestas est regni saecularis, alia ecclesiasticarum distributio dignitatum. Sicut enim quaevis parva civitas praerogativam praesentis regis non minuit: sic imperialis praesentiae mensuram dispensationis religiosae non mutat.*

Deinde petemus: cur tantum tres fuerint sedes patriarchales constitutae, cum multo plures sint urbes nobiles et regiae? Deinde nobilissimae et regiae urbes semper sunt habitae ubi erat sedes imperatoris. At circa tempora Nicaeni Concilii, sedes imperatoria in Oriente erat Nicomediae, quae est urbs Bythyniae longe clarissima. In Occidente erat Treveris et Mediolani, quarum Treveri in Gallia transalpina, et Mediolanum in cisalpina celeberrimae urbes habebantur. Siquidem eodem tempore Diocletianus Nicomediae sedens, inde totum Orientem regebat: Maximianus ex Mediolano Italiam, Africam et Illyricum gubernabat: Constantius pater Constantini ex Treveris Gallias et Britannias moderabatur.

Hinc Gelasius in epist. ad episc. Dardan.: *Risimus*, inquit, *quod praerogativam volunt Acacio comparari, quod episcopus fuerit regiae civitatis; nunquid apud Mediolanum, apud Ravennam, apud Sirmium, apud Treveros multis temporibus non constitit imperator? nunquid harum urbium sacerdotes ultra mensuram sibimet antiquitus deputatam quidpam suis dignitatibus usurparunt?*

Cur ergo non fiebant patriarchales sedes Nicomediensis, Trevirensis, Mediolanensis?

Adde, quod Concilium Nicaenum non instituit, ut falso docet Calvinus, sedes patriarchales, sed confirmavit tantum. Sic enim habent verba Concilii Nicaeni can. 6. *Mos antiquus perduret in Aegypto, vel Pentapoli, ut alexandrinus episcopus horum omnium habeat potestatem.* Et infra. *Similiter autem et apud Antiochiam, caeterasque provincias, honor suus unicuique servetur Ecclesiae*: Et infra can. 7. *Quoniam mos antiquus obtinuit, et vetusta traditio, ut Heliae, idest, Hierosolymorum episcopo honor deferatur, habeat consequenter honorem.*

Vera igitur et sola caussa illius numeri patrarchalium sedium est dignitas Petri. Solae enim illae Ecclesiae habitae sunt patriarchales proprie, in quibus Petrus tanquam episcopus sedit: Petrus autem Antiochiae et Romae per seipsum sedit; Alexandriae autem sedit vel per se, ut Nicephorus testatur lib. 14. cap. 3. vel per discipulum suum Marcum, quem eo misit, ut nomine suo fundaret Ecclesiam, ut docet d. Gregorius lib. 6. epist. 37. ad Eulog. alexandrinum; ub sic ait: *Cum multi sint apostoli, pro ipso tamen principatu sola apostolorum principis sedes in auctoritate convaluit, quae in tribus locis, unius est. Ipse enim sublimavit sedem, in qua etiam quiescere et praesentem vitam finire dignatus est: ipse decoravit sedem, in quam evangelistam discipulum misit: ipse firmavit sedem, in qua septem annis quamvis discessurus sedit: cum ergo unius atque una sit sedes, cui ex auctoritate divina tres nunc episcopi praesident, quidquid ego de vobis boni audio, hoc mihi imputo.* Ibidem ait: *Ille mihi de Petri cathedra loquutus est, qui super Petri cathedram sedet etc.*

Ubi affirmat, episcopum alexandrinum super cathedram Petri sedere, quia nimirum nomine Petri Alexandriae Marcus primus episcopus sedit. Idem omnino docet Gelasius papa in decr. de lib. Can. et Apocr., quod edidit in Conc. 70. episc.

Eamdem rationem reddit Leo in epist. 53. ad Anatholium: *Nihil* inquit, *alexandrinae sedi ejus, quam per s. Marcum evangelistam b. Petri discipulum meruit, pereat dignitatis. Antiochena quoque Ecclesia, in qua primum praedicante apostolo Petro Christianum nomen exortum est in paternae constitutionis ordine perseveret, et in gradu tertio collocata numquam fiat inferior.* Item Anacletus epist. 3. *Secunda*, inquit, *sedes apud Alexandriam b. Petri nomine a Marco ejus discipulo consecrata est. Tertia autem sedes apud Antiochiam ejusdem beati Petri apostoli nomine habetur honorabilis.*

Haec ergo est ratio numeri harum sedium. Ratio autem ordinis est, quia cum omnes tres sint sedes Petri, tamen romanam per se usque ad mortem administravit: alexandrinam per Marcum evangelistam, antiochenam per Evodium.

Sicut ergo major est Petrus apostolus Marco evangelistae, et Marcus evangelista Evodio, qui neque apostolus, neque evangelista fuit; ita quoque romana Ecclesia alexandrinam, et alexandrina antiochenam auctoritate et dignitate superat. Et quamquam non est negandum, quin Petrus in his sedibus eligendis habuerit etiam rationem magnitudinis, ut d. Leo docet in epist. 84. ad Anastas. cir. fin.: tamen (ut dictum est) propria et immediata caussa honoris et potestatis harum sedium fuit primatus et dignitas Petri.

Vicesimaseptima est festum cathedrae Petri. Nam quod publice in Ecclesia celebretur dies festus in honorem institutionis episcopatus Petri, et nihil ta-

le fiat pro sedibus aliorum apostolorum, argumentum est, sedem Petri singulariter praestare omnibus aliis; immo ipsam esse solam et singularem cathedram, ex qua totus mundus doceri debeat, ut Optatus ait lib. 2. cont. Parmenian. Esse autem vetustissimum festum cathedrae b. Petri, facile potest, tum ex martyrologio Bedae, tum ex eo sermone cognosci, quem habuit s. Augustinus ad populum, qui est serm. 15. de sanctis.

Vigesimaoctava praerogativa est, quod in literis formatis, antiqui post nomen Patris, et Filii et Spiritus sancti, nomen apostolorum principis adjungebant. Scribit Atticus episcopus, ut ad finem Concilii Chalcedonensis legitur in hunc modum: *Ne in faciendis epistolis canonicis, quas mos latinus formatas appellat, aliqua fraus falsitatis temere praesumeretur, hoc a Patribus trecentis decem et octo congregatis saluberrime inventum est, et constitutum, ut formatae epistolae hanc calculationis, seu supputationis habeant rationem, idest, ut assumantur in supputationem prima graeca elementa Patris, et Filii et Spiritus sancti, hoc est, π, υ, α, quae elementa octogenarium, quadringentesimum et primum significant numerum. Petri quoque apostoli prima litera, idest, π, quae numerum 80. significat.*

Ejus quoque qui scripsit epistolam prima litera; cui scribitur, secunda litera; accipientis, tertia litera; civitatis quoque, de qua scribitur, quarta: et indictionis, quaecumque est, temporis idem qui fuit numerus assumatur. Atque ita his omnibus graecis literis, quae, ut diximus, numeros exprimunt, in unum ductis, unam quaecumque fuerit collecta summam, epistola teneat. Haec ille.

Meminit formatarum epistolarum Optatus Milevitanus lib. 2. cont. Parmen. his verbis: *Cum quo* (Siricio) *nobis totius orbis commercio formatarum in una communionis societate communicat.* Et Concilium Milevitanum, can. 20. vetat clericis, ne sine formatis literis ad comitatum cant. Vide Burchardum lib. 2. cap. 227. Ivonem lib. 6. cap. 433. et 434. et Sidonium Apollinarem lib. 7. epist. 2.

CAPUT XXV.

Testimoniis Patrum graecorum et latinorum confirmatur primatus Petri.

Superest, ut adferamus veterum Patrum testimonia pro primatu s. Petri. Est autem antea observandum, quod si Patres dixerint, Petrum fuisse caput Ecclesiae, aut primatum in apostolos, vel Ecclesiam habuisse, id satis esse debebit ad ostendendum ex Patrum sententia id quod volumus. Fatentur enim adversarii, per haec duo nomina *caput et primatus* significari summam in Ecclesia potestatem. Itaque Magdeburgenses Cent. 1. lib. 2. cap. 7. colum. 527. dicunt, propriam esse notam Antichristi, habere primatum in Ecclesiam. Et Calvin. Instit. lib. 4. cap. 7. § 3. *Certe*, inquit, *quamdiu duravit Ecclesiae vera et pura facies, ista omnia superbiae nomina, quibus postea insolescere coepit romana sedes, prorsus erant inaudita.* Loquitur autem de nomine capitis et primatus: et ibidem indicat, tempore Hieronymi adhuc durasse veram Ecclesiae faciem.

Primus ergo prodeat ex Graecis Origenes (nam Dionysium, Clementem romanum, Anacletum, et similes omitto, quia ab adversariis non recipiuntur) qui in cap. 6. ad Rom. sic ait: *Petro*, inquit, *cum summa rerum de pascendis ovibus traderetur, et super ipsum velut super terram fundaretur Ecclesia, nullius confessio virtutis alterius ab eo, nisi charitatis exigitur.* Euseb. in Chronico anni 44. a Christo nato: *Petrus*, inquit, *apostolus natione galilaeus, et Christianorum pontifex primus.*

Ubi est observandum discrimen, quod Eusebius ponit inter Petrum et aliarum civitatum episcopos. Nam de Petro non dicit, Romanorum episcopus primus, sicut ibidem dicit de Jacobo: *Ecclesiae Hierosolymorum primus episcopus ab apostolis ordinatur Jacobus frater Domini.* Et de Evodio: *Primus Antiochiae episcopus ordinatur Evodius*; non ita de Petro loquitur, sed *Christianorum pontifex primus*, nimirum ut intelligeremus, Jacobum unius civitatis, Petrum totius orbis christiani pontificem fuisse. Idem lib. 2. hist. cap. 14. vocat Petrum omnium apostolorum probatissimum et maximum, primorum principem et ducem, ac magistrum militiae Dei. Quid autem aliud est esse ducem militiae Dei, quam esse caput militantis Ecclesiae?

S. Basilius serm. de jud. Dei, de Petro loquens: *Ille*, inquit, *beatus qui caeteris praelatus discipulis fuit, cui claves regni coelestis commissae etc.* S. Gregor. Nazianz. Orat. de Moderat. in disp. serv., ostendere volens, in omnibus rebus esse debere ordinem, argumentum sumit ab apostolis, qui etsi omnes magni essent, tamen unum praepositum habuerunt: *Vides*, inquit, *quemadmodum ex Christi discipulis, magnis utique omnibus et excelsis, atque electione dignis, hic petra vocetur, atque Ecclesiae fundamenta fidei suae credita habeat, ac reliqui discipuli posthaberi se tranquillo animo ferant.*

S. Epiphanius haeres. 51. *Petrum*, inquit, *elegit ut dux esset discipulorum.* Et in Ancor.: *Hic est*, inquit, *qui audivit, Pasce agnos meos, cui creditum est ovile.*

Cyrillus hierosolymitanus Cath. 2. Petrum principem apostolorum excellentissimum vocat. Cyrillus alexandrinus lib. 12. in Jo. cap. 64. *Ut princeps*, inquit, *caputque caeterorum primus exclamat: Tu es Christus Filius Dei vivi.* Et in Thesaur. (si b. Thom. credimus in opusc. cont. Graec.) *Sicut Christus*, inquit, *accepit a Patre sceptrum Ecclesiae gentium, dux ex Israel egrediens, super omnem principatum et potestatem, super omne quodcumque est, ut ei cuncta curventur: sic et Petro et ejus successoribus plenissime commisit, et nulli alii, quam Petro Christus quod suum est plenum, sed ipsi soli dedit.*

S. Joannes Chrysostomus hom. 55. in Matth. *Petrum*, inquit, *Ecclesiae futurae pastorem constituit.* Et infra: *Deus concedere solus potest, ut futura Ecclesia tot tantisque fluctibus impetu irrumpentibus, immobilis maneat, cujus pastor et*

caput (ecce nomen capitis Calvino inauditum) *homo piscator, atque ignobilis.* Et infra: *Hieremiam uni genti pater, hunc autem universo terrarum orbi Christus praeposuit.* Et hom. ult. in Jo. aliquoties repetit, Petro fratrum, idest apostolorum curam demandatam, et orbem totum commissum.

Euthymius in cap. ult. Jo. bis repetit, Petrum accepisse praesidentiam super discipulos. Ibid. *Si dicas,* inquit, *quomodo Jacobus sedem Hierosolymis accepit? Respondeo, hunc* Petrum *totius orbis magistrum esse constitutum.* Ubi docet Euthymius, sicut Jacobus fuit episcopus Hierosolymorum, ita Petrum fuisse episcopum totius orbis.

Theophylactus in cap. 22. Luc. in illud *Confirma fratres tuos: Planus,* inquit, *hujus intellectus is est. Quia te habeo ut principem discipulorum, postquam negato me fleveris, et ad poenitentiam veneris, confirma caeteros, hoc enim decet te, qui post me Ecclesiae petra es et fundamentum.* Et infra: *Tu Petre conversus, bonum exemplum poenitentiae eris omnibus, qui cum apostolus fueris, et negaveris, iterum receperis primatum omnium et praefecturam orbis.* Hic etiam audis nomen primatus Calvino inauditum. Oecumenius in cap. 1. Act. *Surgit,* inquit, *Petrus, non Jacobus, et velut ferventior, et velut is cui discipulorum praesidentia commissa erat.*

Hugo Etherianus sive Herettianus circa annum Domini 1160. tempore Emmanuelis imperatoris, scripsit libros de processione Spiritus sancti adversus Graecos, in quo opere lib. 3. cap. 17. sic ait: *Ex ipsa,* inquit, *rei evidentia liquido apparet, quod Petrum ejusque successorem Christus principem et caput non modo Latinorum et Graecorum, occidentis et septentrionis universi, verum etiam Armenorum, Arabum, Judaeorum, Madianitarum et totius orientis, ut meridiani climatis in perpetuam constituit.*

Hunc adjunximus graecis, non quod fuerit graecus natione, sed quod graece, ut plurimum, et in aula graeci imperatoris scripserit.

Ex Latinis s. Cyprianus in epist. ad Quintum dicit, Petrum noluisse dicere, cum a Paulo reprehenderetur se habere primatum, et sibi obediendum esse: quibus verbis indicat, eum habuisse primatum, et potuisse aliis omnibus jubere. Ac ne forte dicant adversarii, Petrum ex sententia Cypriani ideo non dixisse se habere primatum, quia falsum dixisset; audiamus Augustinum exponentem hunc locum Cypriani, lib. 2. de Bapt. cap. 1. *Idem Cyprianus,* inquit, *in epistola ad Quintum ita loquitur: Nam nec Petrus quem primum Dominus elegit, et super quem aedificat Ecclesiam suam, cum secum Paulus de circumcisione disceptaret, postmodum vindicavit sibi aliquid insolenter, aut arroganter assumpsit, ut diceret, se primatum tenere, et obtemperari a novellis et posteris sibi potius debere etc.* Et paulo post: *Ecce,* inquit, *ubi commemorat Cyprianus, quod etiam nos in Scripturis sanctis didicimus, apostolum Petrum, in quo primatus apostolorum tam excellenti gratia praeeminet etc.*

Idem s. Cyprianus in lib. de unit. Eccl., sive de simplic. Praelat. (ut supra deduximus) facit Petrum caput, fontem, radicem totius Ecclesiae. Et de eodem dicit in epist. ad Jubajanum: *Nos unius Ecclesiae caput, et radicem tenemus.* Itaque illa duo nomina Cypriani libenter usurpat, quae Calvinus inaudita fuisse dixerat in antiqua Ecclesia. S. Maximus in 3. serm. de apost.: *Quanti ergo,* inquit, *meriti apud Dominum suum Petrus erat, ut ei post naviculae parvae remigium totius Ecclesiae gubernacula traderentur?*

Optatus lib. 2. cont. Parmen.: *Cathedra,* inquit, *una est, et negare non audes, scire te Petro primum in urbe Roma cathedram esse collatam, ubi sederit omnium apostolorum caput Petrus, inde Cephas appellatus, in quo uno cathedrae unitas ab omnibus servaretur, nec caeteri apostoli singulas, sibi quisque defenderent, ut jam schismatichus et peccator esset, qui contra singularem cathedram alteram collocaret. Ergo cathedra una est, quae est prima de dotibus. In ea sedit primus Petrus, succedit Linus, Lino Clemens etc.* Vides, nomen capitis et Petri cathedram ac successorum, unicam totius Ecclesiae cathedram nominari; quae Calvino erant prorsus inaudita.

S. Ambrosius in cap. ult. Lucae vocat Petrum, Vicarium amoris Christi erga nos, et eum dicit omnibus praelatum. Et in cap. 12. epist. 2. ad Corinth. Primatum, inquit, *non accepit Andreas, sed Petrus.* Ecce iterum nomen Calvino inauditum. Idem in cap. 1. ad Gal. dicit, Petro curam Ecclesiarum a Domino demandatam. Denique serm. 11. *Hanc,* inquit, *solam Ecclesiae navem ascendit Dominus in qua Petrus magister est constitutus. dicente Domino: Super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam. Quae navis in altum saeculi istius ita natat, ut pereunte mundo, omnes quos suscepit servet illaesos: cujus figuram jam in veteri vidimus Testamento. Sicut enim Noe arca, naufragante mundo, cunctos quos susceperat incolumes reservavit, ita et Petri Ecclesia, conflagrante saeculo, omnes quos amplectitur, repraesentabit illaesos: et sicut tunc, transacto diluvio, ad arcam Noe columba signum pacis detulit, ita et transacto judicio, ad Ecclesiam Petri Christus gaudium pacis refert.*

B. Hieronymus lib. 1. in Jovin.: *Inter duodecim unus eligitur, ut capite constituto, schismatis tolleretur occasio. Sed cur non Joannes electus est virgo? aetati delatum est, quia Petrus senior erat, ne adhuc adolescens ac pene puer progressae aetatis hominibus praeferretur.* Hic etiam audis nomen capitis Calvino inauditum.

B. Augustinus passim dicit, Petrum habuisse primatum, ac praesertim lib. 2. cap. 1. de Bapt., ut jam ante citavimus, ubi etiam addit: *Puto,* inquit, *quod sine ulla sui contumelia Cyprianus episcopus Petro apostolo comparatur, quantum attinet ad martyrii gloriam. Caeterum magis vereri debeo, ne in Petrum contumeliosus existam, Quis enim nescit, illum apostolatus principatum cuilibet episcopatui praeferendum? sed etsi distat cathedrarum gratia, una est tamen martyrum gloria.*

Observandum hoc loco est, multum omnino ex sententia Augustini Petri cathedram praestare par-

ticularium episcoporum cathedris, cum veritus sit, ne contumeliam Petro videretur facere, si cum eo compararet Cyprianum; qui tamen non solum episcopus, sed etiam primus erat totius Africae.

Notandum quoque, putasse Augustinum posse comparari martyrium Cypriani cum martyrio Petri, licet Petri esset multo nobilius, quia in eodem genere sunt martyrum omnium palmae: at Cypriani sedem non posse conferri cum sede Petri, quia solum sedes Petri est nobilior sede Cypriani, sed est quodammodo in alio genere, nam differunt ut totum et pars; non solum enim Petrus erat episcopus Romae, ut Cyprianus Carthaginis, sed etiam erat Petrus pontifex orbis terrae totius, cum tantum partis unius esset pontifex Cyprianus.

Idem Augustinus de poenitentia Petri loquens, serm. 124. de temp. *Totius*, inquit, *corporis morbum in ipso capite curat Ecclesiae, in ipso vertice componit membrorum omnium sanitatem etc.* Auctor quaestionum veteris et novi Testamenti, quae sunt in 4. tom. operum August. q.75. *Sicut*, inquit, *in Salvatore erant omnes caussae magisterii,ita et post Salvatorem in Petro omnes continentur. Ipsum enim constituit caput eorum, ut pastor esset gregis dominici.* Et infra: *Manifestum est*, inquit, *in Petro omnes contineri; rogans enim pro Petro,pro omnibus rogasse dignoscitur. Semper enim in praeposito populus aut corripitur, aut laudatur.*

S. Leo passim haec docet, praesertim serm. 3. de assump. sua ad pontif. *De toto mundo,* inquit, *unus eligitur Petrus, qui et universarum Gentium vocationi, et omnibus apostolis cunctisque Ecclesiae Patribus praeponatur, ut quamvis in populo Dei multi sacerdotes sint, multique pastores, omnes tamen proprie regat Petrus, quos principaliter regit et Christus.* Et in epist. 84. ad Anastasium in fine: *Magna*, inquit, *dispositione provisum est, ne omnes sibi omnia vendicarent, sed essent in singulis provinciis singuli: quorum inter fratres haberetur prima sententia:Et rursus quidam in majoribus urbibus constituti sollicitudinem susciperent ampliorem.per quos ad unam Petri sedem universalis Ecclesiae cura conflueret, et nihil umquam a suo capite dissideret.* Ecce habes hic quoque nomen capitis, et curam universalis Ecclesiae.

S. Prosper lib. de ingrat.

Sedes Roma Petri, quae pastoralis honoris.
Facta caput mundo, quidquid non possidet armis,
Religione tenet etc.

Arator in cap. 1. Act. de Petro sic ait:

— cui tradidit Agnus
Quas passus salvavit oves, totumque per orbem
Hoc auget pastore gregem, quo munere summus
Surgit etc.

S. Gregorius lib. 4. epist. 32. ad Maurit.: *Cunctis*, inquit, *evangelium scientibus liquet, quod beatissimo, et omnium apostolorum principi Petro, dominica voce totius Ecclesiae cura commissa est.* Et infra: *Ecce*, inquit, *claves regni coelestis accepit, potestas ei ligandi atque solvendi, tribuitur, cura ei totius Ecclesiae et principatus tribuitur.*

Beda hom. in vig. s. Andreae, in illud; *Intuitus eum etc.* Jo. 1. *Vidit*, inquit, *cordis ejus simplicitatem, vidit animi sublimitatem, cujus merito cunctae esset praeferendus Ecclesiae.*

Et hom. in festo Petri et Pauli: *Ideo*, inquit, *beatus Petrus, qui Christum vera fide confessus, vero est amore sequutus, specialiter claves regni coelorum, et principatum judiciariae potestatis accepit,ut omnes per orbem credentes intelligant, quia quicumque ab unitate fidei, vel societatis illius quolibet modo semetipsos segregant, tales nec vinculis peccatorum absolvi,nec januam possint regni coelestis ingredi.*

S. Bernardus in epist. 237. ad Eugen.: *Locus, in quo stas, terra sancta est, locus Petri est, locus principis apostolorum, ubi steterunt pedes ejus, locus illius est, quem constituit Dominus dominum domus suae, et principem omnis possessionis suae.* Et lib. 2. de Consider.ait de Petro: *Instar Domini gradiens supra mare, unicum se Christi vicarium designavit, qui non uni populo, sed cunctis praeesse deberet, siquidem aquae multae, populi multi.*

His 24. Patrum testimoniis,quasi vocibus 24 seniorum de Apocalypsi,aperte ostenditur consensus veteris Ecclesiae, tam graecae, quam latinae, ad quae nihil omnino responderi potest,nisi quod Lutherus et Calvinus de Leone dicunt; eos humana passos, ac deceptos esse.

Sed si ita est: cur nemo umquam eos reprehendit? Certe Epiphanius, Theodoretus, Augustinus, Damascenus, indicem haeresum et haereticorum texuerunt, et in eo etiam Origenem posuerunt. At cur, quaeso,in erroribus Origenis illum non annotarunt, quod dixerit, Petro summam rerum de pascendis ovibus a Christo traditam?Cur Cyprianum, Ambrosium, Chrysostomum, Optatum, Leonem, et alios inter haereticos non numerarunt, cum tam clare docuerint, habuisse Petrum primatum, et fuisse caput Ecclesiae, et totum orbem terrarum illi commissum? Certe tantum errorem, qui Antichristo, ut ipsi dicunt, tam aperte favet, omnium scriptorum calamis confodi oportebat.

Quare cum uno ore Veteres clament, apostolo Petro primatum ecclasiasticum a Christo esse delatum: cum iidem tot insignes Petri praerogativae testantur:cum in sacris divinisque literis hunc ipsum primatum tam liberaliter promissum, quam fideliter datum esse videmus: nimis profecto pertinaces erimus, si adversus tam claram veritatis lucem oculos clauserimus.

CAPUT XXVI.

Diluitur argumentum ex comparatione Petri cum Jacobo.

Argumenta, quae adversus primatum Petri fieri solent, maxima ex parte soluta sunt in explicatio-

ne duorum locorum Scripturae, Matth. 16. et Jo. ult. ubi de petra, de clavibus et de ovibus disseruimus. Tria tamen supersunt: unum ex comparatione Petri cum Jacobo: alterum ex collatione ejusdem cum Paulo: postremo ex horrendis foedisque lapsibus Petri, quos divino consilio Spiritus sanctus literis mandari voluit, ne nimis multum Petro apostolo tribueremus.

Ac primum quidem argumentum Lutheri est, in lib. de pot. papae, ubi Jacobum majorem Petro fuisse, his rationibus probat.

Primum, Christus fuit episcopus Hierosolymae, non Romae, et apostoli ejus presbyteri fuerunt; igitur Jacobus, qui post Christi passionem espiscopatum Hierosolymae sortitus est, Christo succedit, vel certe vicarius ejus est, non Petrus.

Deinde. Hierusalem est mater omnium Ecclesiarum: nam *de Sion exibit lex, et verbum Domini de Hierusalem*, Is. 2. igitur Jacobus omnium Ecclesiarum pater est, non Petrus. Praeterea, nicaenum Concilium can. 7. episcopo hierosolymae primatum tribuit: idque ex antiqua consuetudine et traditione confirmat.

Possumus addere duo gravissima testimonia. Unum Clementis, qui lib. 6. Disposit. apud Eusebium lib. 2. hist. cap. 1. sic ait: *Petrus, Jacobus et Joannes post assumptionem Salvatoris, quamvis ab ipso fuerint omnibus pene praelati, tamen non sibi vendicabant primatus gloriam, sed Jacobum. qui dicebatur Justus, apostolorum episcopum statuunt.*

Huc respexit Lutherus lib. de pot. papae, cum ait: Petrum, Jacobum et Joannem, primatus suos rejecisse, et in Jacobum minorem eos contulisse.

Alterum est Chrysostomi. qui hom. 3. in Acta: *Vide*, inquit, *Jacobi modestiam. Is acceperat Hierosolymis episcopi munus, et tamen hic nihil loquitur. Considera autem et aliorum discipulorum singularem modestiam, quo pacto concedunt ei solium, nec amplius ambigunt disceptantes inter se.*

Respondeo ad primum argumentum. Christum non fuisse episcopum ullius particularis urbis, sed fuisse et esse pontificem, non solius Hierosolymae, sed totius Ecclesiae, neque ullum ei succedere, cum semper vivat. Porro vicarium suum generalem magis decuisse, ut alibi, quam Hierosolymis constitueret: quoniam sicut mutabatur per Christi adventum lex et sacerdotium; ita etiam decuit, ut locus mutaretur summi sacerdotis, et fierent vere omnia nova. Atque ideo fortasse templum et Hierusalem brevi eversa et incensa post ascensionem Domini fuerunt.

Ad alteram rationem dico: Hierosolymorum Ecclesiam matrem omnium Ecclesiarum antiquitate, et multis privilegiis insignem, ob Domini et apostolorum praesentiam, quam longo tempore habuit, et praecipue ob mysteria redemptionis nostrae eo loco perfecta et consummata: sed nihil hoc tamen praejudicare Petri primatui. Nam quemadmodum Ecclesiae Hierosolymorum Jacobus fuit pastor et episcopus, ita Petrus fuit pastor et episcopus totius Ecclesiae; ac proinde, etiam Hierosolymae, quae universalis Ecclesiae portio quaedam est.

Ita solvunt hoc argumentum Chrysostomus et Euthymius in comment. ult. cap. Jo., quibus accedit Bernardus lib. 2. de Consider. ubi ait: *Jacobus una Hierosolyma contentus, universitatem Petro cedit.*

Ad tertiam rationem respondeo: Lutherum non bene legisse nicaenum Concilium; nam, ut supra demonstravimus, in nicaeno Concilio datur episcopo Hierosolymae quartus locus inter patriarchas, quantum ad honorariam quamdam sessionem: nullus autem locus quantum ad veram jurisdictionem; subjicitur enim ut simplex episcopus episcopo Caesariensi totius Palaestinae metropolitano.

Ad testimonium Eusebii respondeo: locum Eusebii sine dubio esse corruptum; nam etsi in Basileensi codice versionis Ruffini habeantur verba, quae supra citavimus; tamen in codice Coloniensi, ab homine catholico verso edito, non habetur primatus, et pro illis verbis: *Apostolorum episcopum*, habetur, *Hierosolymorum episcopum.*

Quae lectio cohaeret inprimis cum Nicephoro, ita hunc locum allegante lib. 2. cap. 3. necnon cum ejusdem Eusebii sententia, qui in eodem lib. 2. cap. 14. hist. dicit, Petrum fuisse apostolorum maximum, et primorum principem.

Choaeret deinde cum graeco codice, tam Vaticanae bibliothecae, quam etiam Parisiensi nuper edito. Sic enim habetur in utroque Πέτρον γάρ φήσι καὶ Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην μετὰ τὴν ανάληψιν τοῦ Σωτηρος ὡς ἂν καὶ ὑπὸ τοῦ Κυρίου προτετιμημένους μὴ ἐπιδικάζεσθαι δόξης ἀλλὰ Ἰάκωβον τὸν δίκαιον ἐπίσκοπον Ἱεροσολύμων ἑλέσθαι.

Clemens ergo alexandrinus apud Eusebium non ait, Petrum, Jacobum et Joannem detulisse primatum Ecclesiae universae Jacobo minori, et cum episcopum apostolorum constituisse, quod absurdissimum est: sed tantum ait, eos apostolos praecipuos non quaesivisse gloriam propriam, et ideo non sibi assumsisse episcopatum omnium eo tempore nobilissimum, sed eum Jacobo minori detulisse. Etsi enim episcopatus unius urbis non derogat primatui; tamen non parva gloria erat fieri episcopum Hierosolymae eo tempore, quo nullus erat ex particularibus episcopatibus illo nobilior.

Ad locum Chrysostomi dico: loqui: Chrysostomum de solio particularis episcopatus, cum ait: *Apostolos concessisse Jacobo solium.* Nam quod absolute Chrysostomus Petrum Jacobo anteposuerit, ex plurimis eius locis manifestum est. Nam in Jo. hom. ult. in illud, *Sequere me*, inquit: *Quibus iterum curam, et familiarem in eum affectum ostendit. Quod si quis percunctaretur, quomodo Jacobus sedem Hierosolymis acceperit? Responderem, hunc Petrum totius orbis magistrum constituisse.*

Idem Chrysostomus hom. 3. in Acta, post ea verba, quae nobis objiciuntur, subjungit de Petro: *Merito*, inquit, *primus omnium auctoritatem usurpat in negotio, ut qui omnes habeat in manu; ad hunc enim dixit Christus: Et tu aliquando conversus, confirma fratres tuos.*

CAPUT XXVII.

De comparatiõne Petri cum Paulo.

Alterum argumentum sumitur ab eo, quod Paulus per antonomasiam vocatur apostolus; inde enim sequi videtur, ut ipse potius, quam Petrus princeps apostolorum sit. Accedit quod in antiquis sigillis, quibus diplomata summi pontificis obsignantur, inveniuntur imagines Petri et Pauli, sed hujus a dextris, illius a sinistris. Quod etiam observavit s. Thomas in epist. ad Gal. lect. 1. et Petrus Damianus in tract. de hac ipsa re.

Respondeo: Paulum vocari apostolum per antonomasiam, non quia fuerit major Petro potestate vel auctoritate, sed duabus aliis de caussis, quae nihil detrahunt de primatu Petri. Una fuit, quia plura scripsit,et doctior ac sapientior fuit caeteris: tunc enim fere vocamus eum apostolum per antonomasiam, quando scripta ejus citamus. Altera fuit, quia ad apostolum proprie ut apostolum pertinet, plantare fidem: Paulus autem pluribus in locis plantavit fidem, quam ullus alius. Num caeteri apostoli missi sunt ad certas provincias,Paulus ad omnes Gentes, sine certae provinciae determinatione: et ipse de se ait: *Plus omnibus laboravi*, 1. Corinth. 15.

Testatur quoque Hieronymus in cap. 5. Amos, in illa verba: *Qui vocat aquas maris, et effundit eas super faciem terrae*, Paulum non solum plantasse fidem Christi per totum eum longissimum tractum, qui est ab Hierusalem usque ad Illyricum, ut etiam ipse Paulus ait Rom. 15. sed etiam a mari rubro usque ad oceanum per totum fere orbem, ut prius eum terra defecerit, quam studium praedicandi. Itaque in eo, quod est proprium apostoli, Paulus excelluit, et sicut Petrus dicitur princeps apostolorum, quia institutus est caput et pastor ovium: ita etiam Paulus dici potest princeps apostolorum, quia munus apostolicum excellentissime adimplevit. Quomodo Virgilius dicitur princeps poetarum, et Cicero princeps oratorum.

Utramque rationem s. August. paucissimis verbis complexus est lib. 3. ad Bonif. cap. 3. *Apostolus*, inquit, *cum dicitur, si non exprimatur quis apostolus,non intelligitur nisi Paulus, quia pluribus est epistolis notior, et plus omnibus aliis laboravit.*

Quod autem objicitur de imaginibus Petri et Pauli, quae ita disponi solent, ut Paulus ad dexteram Petri conspiciatur, multis modis solvi potest. Primum enim, tametsi satis constat, Petrum Paulo auctoritate majorem fuisse, ut supra docuimus testimonio Cypriani in epist. ad Quintum, Augustini epist. 19. ad Hieron.: Hieronymi epist. 89. ad August. Gregorii hom. 18. in Ezech.; Theodoreti in epist. ad Leonem; et Oecumenii in 1. cap. ad Gal.: tamen etiamsi constaret, Paulum Petro omnibus nominibus anteponendum esse, nihil id romanis pontificibus officeret, aut ipsi etiam Petri summo pontificatui. Non quidem pontificibus romanis, quoniam ipsi tam Petrum, quam Paulum praedecessorem et parentem agnoscunt: siquidem uterque apostolus romanam Ecclesiam fundavit, et gubernavit, ut praeter alios testatur Irenaeus lib. 3. cap. 3. et in urbe Roma uterque per martyrium vitam finivit; itaque omnis Pauli gloria ad romanos pontifices pertinet. Nihil etiam Petri pontificatui officeret summa dignitas et auctoritas Pauli; quoniam extraordinaria erat, quanta tandem esset.

Quare, quemadmodum in populo Judaeorum major erat Moyses Aarone, et nihilominus tamen Aaron vere ac proprie summus pontifex fuit: et non Moysis, sed Aaronis posteri in summa illa dignitate patri successerunt, quoniam potestas Moysis extraordinaria, Aaronis ordinaria erat: ita quoque si admitteremus, extraordinario privilegio Paulum Petro majorem fuisse; non propterea negaremus Petrum ordinarium,ac summum Ecclesiae pontificem fuisse.

Deinde potest etiam responderi: non esse hoc perpetuum, ut in antiquis imaginibus Paulus dexteram partem occupet.Siquidem in iis, quae Romae nunc exstant, ut in quibusdam Paulus cernitur ad dexteram, ita in aliis non paucioribus cernitur ad sinistram: et sicut in diplomatibus Paulus obtinet dexteram, ita in numismatibus obtinet sinistram.

Et fortasse consulto id Veteres observarunt, ut ex duobus summis apostolis modo unum, modo alterum anteponerent, nimirum, ut eo modo significarent, hos apostolos vel pares esse inter se, vel certe ignorari, uter alteri praestet: nam etsi Petrus major est potestate, Paulus major est sapientia, ut eleganter monet s. Maximus serm. ult. de sanctis Petro et Paulo, ubi Petro clavem potentiae, Paulo clavem sapientiae datam esse dicit.

Hinc s. Leo serm. 1. de nat. apostol., *Hos*, inquit, *gratia Dei in tantum apicem inter omnia Ecclesiae membra provexit, ut eos in corpore, cui caput est Christus, quasi geminum constitueret lumen oculorum: de quorum meritis atque virtutibus nihil diversum, nihil debemus sentire discretum. quia illos et electio pares, et labor similes, et finis fecit aequales.*

Et s. Maximus loc. not.: *Ergo*, inquit, *beatus Petrus et Paulus eminent inter universos, et peculiari quadam praerogativa praecellunt: verum inter ipsos quis cui praeponatur, incertum est. Puto enim illos aequales esse meritis, quia aequales sunt passione.*

Et s. Gregorius lib. 1. Dialog. cap. ult. *Paulus*, inquit,*apostolus Petro apostolorum primo in principatu apostolico frater est.*

Tertia quoque responsio adhiberi potest. Nam ut annotavit Antonius Nebrissensis in Annot. ad 50. Scripturae loca, cum duo simul incedebant, olim id observabatur, ut senior et honoratior ad laevam esset, junior autem latus ei dexterum clauderet, et nonnihil praecederet in signum obsequii: inde enim dicti sunt laterones, et per contractionem latrones, qui dextrum latus nobiliorum hominum defensionis caussa tegebant. Id ille probat multis argumentis, sed praecipue testimonio duorum illustrium poetarum. Nam Ovid. lib. 5. Fastorum, de sene ait:

Et medius juvenum, non indignantibus illis,
Ibat, et interior si comes unus erat.

Porro interiorem dici eum, qui ad partem laevam est. ex Virgilio discimus, qui lib. 5. Aeneidos ait de Cloantho, qui ad sinistram partem Gyae navigabat.

Ille inter navemque Gyae, scopulosque sonantes
Radit iter laevum interior, subitusque priorem
Praeterit.

Addere possumus Eusebii testimonium, qui lib. 1. de vita Constant. scribit. se vidisse in Palaestina Constantinum adolescentem obeuntem provinciam cum seniore Augusto, semperque ad dexteram ejus incedentem: neque dubium esse potest, quin Constantinus adolescens, ac pene privatus in loco minus honorato esset, quam senior Augustus.

Neque his repugnat quod Ambrosius in serm. de Pentec., qui est 61. et Hieronymus in Comment. 1. cap. ad Ephes., dicunt, sedere ad partem dexteram esse majoris honoris signum. Nam absolute dextera honoratior est, et praesertim in sedibus recto ordine collocatis: ut si ad parietem ponantur duae sedes, et una alteram non tegat, dubium esse non potest, quin dextera debeatur praestantiori: tamen alia ratio est de incessu, et quando unus alterius latus corpore suo tegit.

Jam igitur credibile est, initio coepisse depingi Paulum ad dexteram Petri ut juniorem et minorem: nam idcirco in diplomatibus pontificiis ita Paulus ad Petri dexteram collocatur, ut eum praecedat, et ferme totum tegat, quod est argumentum obsequii in Paulo, et dignitatis in Petro. Quod autem postea coeperit pingi ad dexteram, etiam cum Petrum non tegit, vel cum Christus, aut beata Virgo medium locum tenent, ex imperitia factum videtur, nimirum, viderant alicubi Paulum depictum ad dexteram, nec adverterant, sic eum esse ad dexteram, ut Petrum tegeret; inde existimarunt ob honorem Pauli id fieri, ac propterea, in sedibus quoque, vel cum inter se multum distarent, dexteram partem Paulo tribuerunt.

Caeterum non ob Pauli honorem id a Veteribus factum esse, vel inde probari potest, quod in omnibus aliis rebus semper Petrus Paulo anteponitur. Si nominandi sunt, Petrus praecedit: si in precibus invocandi, praecedit Petrus: si festi dies in eorum honorem celebrandi: prior est Petrus. Cur igitur in imaginibus ordo iste alioqui perpetuus mutaretur?

Denique, si haec aliquibus non probantur, admitti potest, honoris gratia Paulum a dexteris Petri in signis et imaginibus collocari, cujus honoris caussae tres potissimum esse videntur.

Prima, quoniam plus ipse videtur Ecclesiae profuisse, quam Petrus: plures enim ex Gentibus ad Christi fidem adduxit: plures provincias summo cum labore peragravit: plura scripta eaque utilissima nobis reliquit.

Ecclesia vero in colenda sanctorum memoria, non tam respicit gradum honoris quem habuerunt in terris, quam utilitatis quam posteris attulerunt: cum enim gratitudinis caussa eos honoret, illis majorem cultum defert, quibus plus debet. Certe Stephanus et Laurentius diaconi tantum erant, quorum ille s. Jacobo episcopo et apostolo, iste s. Sixto summo pontifici ministravit; et tamen Ecclesia magis honorat Stephanum quam Jacobum, et Laurentium quam Sixtum, quia clarissima horum diaconorum martyria toti Ecclesiae mirabiliter praeluxerunt: magis autem Stephanum et Laurentium ab Ecclesia honorari quam Jacobum et Sixtum, vel ex eo perspicitur, quod illorum dies natales octavas habent, istorum non habent.

Pari ratione s. Hieronymus et s. Thomas Aquinas simplices presbyteri fuerunt: Antonius, Benedictus, Franciscus, ne presbyteri quidem; et tamen ab Ecclesia, quod ad cultum attinet, multis sanctis episcopis, et martyribus, et summis etiam pontificibus praeponuntur, quoniam illi scriptis libris, isti ordinum religiosorum institutione plurimum Ecclesiae profuerunt.

Altera ratio est, quia Paulus doctor Gentium praecipue fuit, Petrus Judaeorum; ut igitur significaret Ecclesia, Gentiles Judaeis tandem antepositos esse, ab eo qui dixit: *Major serviet minori*, Paulum anteposuit Petro.

Tertia ratio esse potest, quoniam Petrus a Christo vocatus fuit, adhuc mortali et quodammodo in sinistris constituto: Paulus autem de coelo vocatus est a Christo immortali, ut regnante ac sedente ad dexteram Patris. Atque hanc rationem attingunt etiam Petrus Damiani in epist. ad Desider. quam de hac ipsa quaestione scripsit, Innocentius III. in serm. de evangel., et s. Thomas lect. 1. in epist. ad Gal.

Addit Petrus Damiani et quartam rationem, quia videlicet Paulus de tribu Benjamin erat, et in ipso Benjamin demonstratus, ac typice expressus in Scripturis: porro Benjamin, etsi postremus erat inter fratres suos, tamen et a patre filius dexterae est appellatus, et a Joseph omnibus fratribus antepositus. Vide in Genes. cap. 35. et 42.

CAPUT XXVIII.

Refellitur objectio ex quindecim peccatis s. Petri a Magdeburgensibus concinnata.

Argumentum postremum sumitur ab horrendis lapsibus s. Petri, quos Magdeburgenses enumerant Centur. 1. lib. 2. cap. 10. colum. 558. 559, 560. atque eos dicunt non sine consilio Spiritus sancti memoriae traditos, ne Petro nimium tribueretur, id quod posterioribus saeculis futurum esse Deus praevidit.

Primum lapsum esse volunt, quod Matth. 14. Petrus ex curiositate, ut ipsi dicunt, petierit a Domino, ut evocaretur in mare; ideoque postea punitus sit, et in majora inciderit peccata, nempe in dubitationem.

Respondeo: nullum in hac re Petri esse peccatum, sed contra potius singularem fidem. Nam si peccasset Petrus petendo, ut evocaretur in mare, non obtinuisset quod petiit: non enim miracula Dei cooperantur peccatis nostris. Quare Maximus serm. 1. de nat. apostol. *Hic est*, inquit, *Petrus*, *quem Christi esse confidentissimum, subjecta ve-*

stigiis ejus maria probaverunt. Nam a Domino suo novos sibi dari in fluctibus gressus, ut fidelis poposcit, et ut dilectus emeruit. Qui ob id solum trepidasse visus est, ut fragilitas humana cognosceret, quanta esset inter dominum servumque distantia. Et infra: *Vere beata Petri, et dum trepidat, mirabilis fides, quem nec perurgentis periculi potuit turbare formido. Clamando enim dum mergitur, Domine libera me, de se diffisus est, non de domino dubitavit, ne quis ergo timorem hunc gloriosissimi Petri ducat in vitium etc.*

Secundo ponunt quod Matth. 16. Petrus dixerit Christo: *Absit a te Domine, non erit tibi hoc.* Quibus verbis foedum, inquiunt Magdeburgenses, et horrendum lapsum commisit. Et infra: *Hisce verbis horrendus lapsus describitur, quo quidem aeternam meruisset damnationem, nisi ex ingenti misericordia esset retractus. Nec dubium est, quin serio tantum peccatum fuerit deprecatus.*

Respondeo: longe aliter hoc factum d. Hieronymus aestimavit: nam in cap. 14. Matth. *In omnibus locis,* inquit, *ardentissimae fidei invenitur Petrus. Interrogatis discipulis, quem homines dicerent Jesum; Dei Filium confitetur: volentem ad passionem pergere: prohibet; et licet erret in sensu, tamen non errat in affectu.* Et in cap. 16. *Mihi,* inquit, *hic error apostolicus, et de pietatis affectu veniens, nunquam incentivum diaboli videbitur.*

Tertio ponunt quod ait Petrus Matth. 17. *Domine bonum est nos hic esse, si vis, faciamus hic tria tabernacula etc. Peccabat,* inquiunt, *Petrus, quod extra verbum Dei memoriam istius rei cultumque cogitaret instituere: immo et voce Patris coelestis ista superstitio Petri castigatur.*

Respondeo: quod Petrus nullo modo peccaverit, patet ex Marc. cap. 9. qui ait: *Nesciebat quid diceret, erant enim timore exterriti.* Itaque Petrus raptus erat quodammodo extra se, cum ea dixit, et licet in tali excessu mentis errare potuerit, certe peccare nullo modo potuit. Immo docet Chrysostomus in hunc locum, ex maximo fervore Petri haec verba procedere: *Vides,* inquit, *quanto Christi fervore incendebatur, non enim quaerere debes, quam prudenter hortabatur, sed quam fervens charitate Christi, quamque inflammatus esset.*

Mirum est praeterea, unde novum cultum in memoriam transfigurationis, et superstitionem olfecerint Magdeburgenses, cum Petrus clare dicat: *Bonum est nos hic esse*; et proinde tabernacula non in memoriam rei praeteritae, sed ad praesentem habitationem cum Christo glorioso erigere voluerit. Unde Leo in serm. de Transfig., dicit, bonum fuisse, quod Petrus petebat, sed minus ordinatum, quia nondum tempus erat adipiscendae gloriae illius. Nec tamen peccavit in petenda gloria ante tempus, quia nesciebat quid diceret.

Quartum lapsum in eo ponunt, quod Petrus unus fuerit, et forte non postremus ex numero illorum, qui agitabant quaestionem, quis eorum futurus esset maximus; quam inscitiam et ambitionem Christus gravi oratione retundere cogitur, Matth. 18.

At Scriptura nusquam dicit, in eo numero fuisse Petrum: Patres autem in cap. 18. Matth., Origenes, Chrysostomus, Hieronymus, et alii diserte docent: non Petrum, sed alios discipulos eam quaestionem movisse, quia suspicabantur, Petrum omnibus anteponendum; et hoc ipsum ex evangelio colligitur. Nam cum dixisset Matth. cap. 17. extremo, Petrum esse missum ad mare; subjungit initio cap. 18. *In illa hora accesserunt discipuli ad Jesum, dicentes: quis putas major est.* Quibus verbis indicat, absente Petro, quaestionem illam fuisse motam: siquidem in illa hora qua Petrus ad mare amandatus fuerat, discipuli caeteri Dominum adierunt.

Quintum lapsum esse volunt, quod Matth. 18. Petrus restringere voluerit remissionem peccatorum ad numerum septenarium, dicens: *Quoties peccabit in me frater meus, et dimittam ei? usque septies?* Nugae sunt pueriles: nec enim Petrus restringere voluit, sed interrogat praeceptorem suum.

Sextum lapsum in eo constituunt, quod Matth. 19. Petrus eruperit in illa verba: *Ecce nos reliquimus omnia, quid ergo erit nobis?* Ubi videtur somniasse carnalia quaedam praemia, et arroganter etiam loquutus. Sed audi Chrysostomi commentarium: *Non ambitione,* inquit, *aut inani gloria; verum ut pauperum plebem introducat, haec dicit.* Ipse quoque Dominus non Petrum arguit tanquam peccantem, sed ei maxima praemia pollicetur.

Septimum lapsum numerant, quod Petrus Jo. 13. dixerit: *Non lavabis mihi pedes in aeternum. Petrus,* inquiunt, *inscitia quadam et prava devotione negat se admissurum, ut Christus sibi pedes lavet.*

Respondeo: longe aliter ss. Patres de actis Petri judicant. Augustinus in hunc locum dicit, Petrum id fecisse recusando, quod quilibet alius apostolorum fecisset. Chrysostomus in hunc locum: *Non parvi,* inquit, *amoris et reverentiae argumentum fuit.* Et infra: *Ob nimiam,* inquit, *dilectionem ita loquutus est.* Item; *In recusando vehemens Petrus, et in permittendo vehementior, utrumque ex amore.* Basilius in serm. de jud. Dei qui moralibus praeponitur, de hac re loquens: *Nullius,* inquit, *peccati, nullius contemptus significationem dedit, verum potius excellenti erga Dominum honore usus est, et convenientem servo ac discipulo reverentiam ostendit.* Cyrillus lib. 9. cap. 4. in Jo.: *Jure,* inquit, *tantae rei pondus fidelis discipulus pertimuit, et solitae sibi usus reverentiae fructu, recusavit.*

Octavum lapsum esse volunt, quod Petrus dixerit: *Etiamsi oportuerit me mori tecum, non te negabo,* Matth. 26. videtur enim mendacii arguere voluisse Dominum, qui eum negaturum esse praedixerat.

Sed audi Hieronymum in hunc locum: *Non est,* inquit, *temeritas, neque mendacium, sed fides est apostoli Petri, et ardens affectus erga Salvatorem.* Audi Chrysostomum: *Unde,* inquit, *id tibi*

accedit? ex multo certe amore, et multa voluntate. Itaque aut nullus hic lapsus fuit, aut amoris et pietatis excessus fuit.

Nonum in eo ponunt, quod in horto jussus vigilare obdormierit. Sed excusat eum et apostolos caeteros: evangelista dicens: *Erant enim oculi eorum gravati.* Et sane cum ad multam noctem vigilassent, non video, cur tam grave peccatum fuerit a somno superari.

Decimum lapsum numerant, quod Matth. 26. Petrus Malcho auriculam absciderit: *Contra Christi interdictum*, inquiunt, *gladio utitur, temerario et impio conatu auriculam Malcho pontificis ministro amputans.* Et infra: *Violenta vi Dei consilium in Scriptura praedictum, quantum quidem in ipso est, conatur impedire.*

At in primis mendacium est, quod contra Christi interdictum Petrus gladio sit usus. Nihil enim Dominus praedixerat de gladii usu, praeter id quod habetur Luc. 22. *Qui non habet, vendat tunicam, et emat gladium.* Et cum discipuli dicerent: *Ecce duo gladii etc.*; respondit Christus: *Satis est*, idest, sufficiunt gladii duo. Quibus verbis etsi revera non praecipiebat ut gladio uterentur, tamen multo minus prohibebat.

Et quamquam Petri factum Dominus postea improbavit, quia non egebat illa defensione: tamen animum Petri nec Dominus reprehendit, et sancti Patres etiam laudant. Chrysostomus hom. 85. in Matth. *Tu*, inquit, *discipuli amorem pium et humilitatem considera. Alterum enim, idest, ferire Malchum, ex diligendi fervore: alterum, idest, reponere gladium in vaginam ex obedientia fecerat.* Cyrillus lib. 9. cap. 35. in Jo. *Intentio*, inquit, *Petri, qui gladium adversus hostes accepit, a mandato legis non fuit aliena.* Ambrosius in cap. 22. Lucae: *Petrus*, inquit, *eruditus in lege, promptus affectu, qui sciret, Phinees reputatum ad justitiam, quod sacrilegos peremisset, percussit principis servum.*

Blasphemum ergo est, quod dicunt Magdeburgenses, Petrum impio conatu id fecisse, et violenter impedire voluisse Dei consilium. Non enim ex odio contra consilium Dei, sed ex amore in magistrum suum, defensionem illam parabat.

Undecimo, ponunt negationem Petri, quam magnum peccatum fuisse non negamus, sed tantum abest, ut hoc peccatum obsit primatui, ut potius eum confirmet; sic enim ait Greg. hom. 21 in evang. *Considerandum*, inquit, *nobis est, cur omnipotens Deus eum, quem cunctae Ecclesiae praeferre disposuerat, ancillae vocem pertimescere, et seipsum negare permisit. Quod nimirum magnae actum esse pietatis dispensatione cognoscimus, ut is qui futurus erat pastor Ecclesiae, in sua culpa disceret, qualiter aliis misereri debuisset.*

Duodecimum lapsum faciunt, quod comprehenso Domino a Judaeis, praeclarus et animosus ille heros Petrus fugam arripuerit.

At primum non id solus Petrus fecit, sed, ut ait Matthaeus cap. 26. *Discipuli omnes relicto eo fugerunt.* Deinde Petrus etsi initio fugit, tamen mox rediit: *Et sequebatur eum a longe*, ut ibidem legimus. Adde ultimo, quod nullum in hac fuga peccatum inesse videtur. Nam si Dominum sequi debuissent, vel ut eum defenderent, vel ut se morti objicerent sequi debuissent: at jam intellexerant, Dominum nolle defensionem ullam pro se fieri; nec tenebantur se morti objicere, quin potius mandatum acceperant fugiendi: *Cum vos*, inquit Dominus Matth. 10. *persequentur in civitate una, fugite in aliam.*

Decimumtertium lapsum esse volunt, quod post resurrectionem Domini, cum Petrus magno ardore ad sepulchrum cucurrisset, nondum tamen articulum resurrectionis recte percepit, ut Joannes significat, cap. 20. Sed ibidem Joannes se ipse ac Petrum simul defendit ab ista criminatione, cum ait: *Nondum sciebant Scripturas, quia oporteret eum resurgere a mortuis.* Itaque ignoratione quadam laborabat Petrus eo tempore, sed absque culpa sua: nec enim ex illis erat, qui nolunt intelligere, ut bene agant, sed simpliciter ignorabat.

Decimumquartum lapsum in eo ponunt, quod Jo. 21. curiose de Joanne quaesierit: *Hic autem quid?* Nam a Domino reprehensus audivit: *Quid ad te? tu me sequere.* Caeterum, ista si curiositas dicenda est, venia dignissima est: nam, ut in hunc locum scribit Chrysostomus, ex nimia charitate Petri erga Joannem profecta est. Existimabat enim Petrus Joannem cupere, sed non audere de se interrogare; propterea ut illi gratificaretur, Dominum interrogavit.

Postremum lapsum in eo constituunt, quod Antiochiae non ambulaverit ad veritatem evangelii; et idcirco merito a Paulo fuerit reprehensus. In quo peccato referendo satis aperte majores suos imitantur, Marcionem videlicet haeresiarcham, et apostatam Julianum, qui gravissimi peccati a Paulo notatum, et reprehensum Petrum fuisse dicebant; quorum calumnias jam olim refutarunt Tertullianus lib. 4. adv. Marcion., et Cyrillus lib. 9. in Julian. Res autem ita se habet.

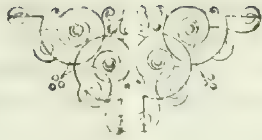
Apostolus Petrus cum Antiochiae degeret, Christiana libertate cum gentibus cibum capiebat: supervenerunt interim Judaei quidam a Jacobo apostolo ad Petrum missi. Tum Petrus cogitare coepit, vix posse se offensionem, aut Gentilium, aut Judaeorum evadere: nam si pergeret cum gentibus cibum capere; sine dubio Judaeos offenderet, qui adhuc infirmi in fide cum essent, nondum sibi persuadere potuerant, licere Judaeis cibis gentium uti: sin autem segregaret se a gentibus, et seorsim cum Judaeis cibum sumeret; in offensionem Gentilium incurreret, quippe qui aut Petri levitatem arguerent, aut exemplo tanti viri ipsi quoque judaizare inciperent. Itaque in hac fluctuatione animi beatus apostolus id elegit, quod minus malum putavit, ut videlicet quia Judaeorum praecipue apostolus erat, Gentiles potius, quam Judaeos offenderet. Paulus autem electionem illam improbavit, et Petrum satis acriter reprehendit.

Jam hoc Petri factum graeci Patres omni peccato vacare volunt, ut patet ex comment. eorum in cap. 2. ad Galat. et graecis subscripsit s. Hieronymus, tum in comment. ejusd. epist., tum in epist. 89. ad August. plerique autem latinorum peccatum aliquod in hoc Petri facto agnoscunt, ut

Tertullianus lib. 4. in Marcion., Cyprianus in epist. ad Quintum, Ambrosius in cap. 2. ad Galat. Augustinus in epist. ad Hierony. 8. 9. et 19. Gregorius lib. 28. Moral. cap. 12. et alii nonnulli.

Caeterum, sine dubio peccatum illud, aut veniale, ac levissimum fuit, aut etiam solum materialiter peccatum fuit, idest, erratum quoddam, sed absque ulla Petri culpa: siquidem certum est, eum optimo animo fecisse quod fecit.

Quod autem erraverit in eligendo, causa fuit, aut aliqua inconsideratio; et tunc peccatum fuit veniale, aut defectus luminis, et ignoratio quaedam involuntaria; et tunc nulla culpa sua id fecit. Credibile autem est, divinam providentiam id egisse, ut in eo negotio magis illustraretur Pauli, quam Petri mens, ut exemplum utilissimum haberemus, tam libertatis in Paulo, quam patientiae et humilitatis in Petro.

LIBER SECUNDUS

DE SUMMO PONTIFICE

CAPUT PRIMUM

Proponitur quaestio: An b. Petrus Romae fuerit, ibidemque episcopus existens mortuus sit.

Constitutis iis, quae ad Petri primatum explicandum, et defendendum pertinebant, ad ea veniendum nobis est, quae ad primatum successorum ejus pertinent. Quoniam autem jus successionis pontificum romanorum in eo fundatur; quod Petrus Romae sedem suam jubente Domino collocaverit, atque ibidem usque ad mortem sederit; prima nascitur quaestio: *An Petrus Romae episcopus fuerit, nec inde unquam sedem suam alio transtulerit.*

Haeretici hujus temporis plurimi in dubium revocant, id quod jam supra 1500. annos constantissime a toto orbe terrarum creditum est, nimirum, b. Petrum episcopum romanum fuisse, ac Romae per crucis martyrium spiritum Domino reddidisse: sed alii modestius, alii impudentius hoc argumentum tractant.

Primus quod sciam qui docuit, b. Petrum neque episcopum fuisse Romae, neque Romam ipsam unquam vidisse; fuit Gulielmus quidam Joannis Wiclefi praeceptor, ut Thomas Waldensis refert lib. 2. doctr. fid., art. 1. cap. 7. Hunc sequutus est Udalricus Velenus lutheranus, qui librum integrum de hac re edidit, in quo 18. persuasionibus (sic ipse eas vocat) demonstrasse se putat, Petrum nunquam fuisse Romae, et tam Petrum, quam Paulum, non Romae, sed Hierosolymis esse occisos. Pro quo opere ad finem libri affirmat, se sine ullo dubio immarcescibilis coronae praemia a Deo percepturum. Et sane si mendacia coronantur a Deo, splendidissimam coronam sine ulla dubitatione Velenus accipiet.

Illyricus quoque in lib. cont. prim. papae: *Demonstratio*, inquit, *certa est, Petrum Romae non fuisse.* Joannes Calvinus lib. 4. Instit. cap. 6. § 15. postquam rem totam esse dubium ostendit, ita concludit: *Tamen*, inquit, *propter scriptorum consensum, non pugno quin illic mortuus fuerit, sed episcopum fuisse, praesertim longo tempore, persuaderi nequeo.* Similia habent Magdeburgenses, Cent. 1. lib. 2. cap. 10. col. 561.

Est autem observandum, quatuor esse quae in dubium revocantur. Primo, an Petrus fuerit Romae? Secundo, an sit mortuus Romae? Tertio, an fuerit episcopus Romae? Quarto, an romanum episcopatum semel susceptum nunquam mutaverit?

Ex his quatuor, solum postremum, et requiritur necessario, et sufficit ad romani pontificis primatum constituendum: quae caussa fuit, cur Calvinus solum hoc quartum nullo modo admiserit, cum de caeteris tribus parum sollicitus esset; nam illud primum neque requiri, neque sufficere planum est, cum multi veniant Romam, qui tamen romani pontifices nunquam evadunt, et multi romani pontifices nunquam fuerint Romae, ut Clemens V. Joannes XXII. Benedictus XII. Clemens VI. Innocentius VI. qui in Galliis ordinati, ibidem semper manserunt.

Alterum item neque requiri, neque sufficere, testantur multi romani pontifices, qui extra Romam mortui sunt: nam Clemens I. obiit in Ponto, Pontianus in Sardinia, Joannes I. Ravennae, Agapetus Constantinopoli, Innocentius III. Perusiae, Innocentius IV. Neapoli, Joannes XX. Viterbii, et alii in aliis locis. Idem testantur multo plures, qui quotidie moriuntur Romae, nec tamen romani pontifices sunt.

Tertium autem requiri, sed non sufficere, ex eo colligitur, quod Petrus episcopus Antiochiae fuit

et tamen quoniam sedem alio transtulit, nunquam deinceps locum primum episcopi antiocheni habuerunt: igitur quartum solum et requiritur, et sufficit. Quia tamen omnia sunt vera, suis ac propriis argumentis singula demonstrabimus.

CAPUT II.

Quod Petrus Romae fuerit.

Ac ut a primo incipiamus, s. Petrum Romae aliquando fuisse ostendimus, primum ex testimonio ipsius Petri, qui sic ait ad finem prioris epistolae: *Salutat vos Ecclesia in Babylone collecta, et Marcus filius meus.* Hanc enim epistolam ex Roma scriptam esse, quae dicitur Babylon a Petro, testis est Papias apostolorum discipulus apud Eusebium lib. 2. hist. cap. 15. *Papias*, inquit Eusebius, *et hoc dicit quod Petrus in prima epistola sua, quam de urbe Roma scripsit, meminerit Marci, in qua tropice Romam Babylona nominavit, cum dicit: Salutat vos ea, quae in Babylone est electa Ecclesiae, et Marcus filius meus.*

Testis est etiam Hieronymus in lib. de vir. illustr. in Marco, cujus haec sunt verba: *Petrus in epistola prima sub nomine Babylonis figuraliter Romam significans: Salutat*, inquit, *vos Ecclesia, quae est in Babylone collecta.* Eodem modo exponunt Oecumenius, Beda, et quotquot in hanc epistolam commentaria ediderunt.

Praeterea Joannes in Apocalypsi passim Romam vocat Babylonem, ut Tertullianus annotavit lib. 3. cont. Marc., et lib. cont. Jud., et aperte colligitur ex cap. 17. Apoc., ubi dicitur Babylon magna sedere supra septem montes, et habere imperium super reges terrae: nec enim alia civitas est, quae Joannis tempore imperium habuerit super reges terrae, quam Roma, et notissimum est, supra septem colles Romam aedificatam esse.

Denique adversarii passim clamant, Romam esse Babylonem de Apocalypsi. Ideo enim Lutherus librum inscripsit de Babylonica captivitate, et Magdeburgenses, non alia de caussa recipiunt Apocalypsin in numerum divinorum librorum, quam quod in eo libro multa adversus Romam sub nomine Babylonis dicantur, vide Centur. 1. lib. 2. cap. 4. col. 56. Quare si Roma in Scripturis est Babylon, ut ipsi volunt, et Petrus ex Babylone scribit: certe ex Roma scribit.

Respondet Velenus: *Ac vera Babylon*, inquit, *duplex tantum fuit, una apud Assyrios, altera apud Aegyptum, quae nunc dicitur Chayrum; ex quo sequitur, Petrum ex Assyria, vel ex Aegypto, non ex Italia scripsisse, cum ex Babylone scripsit.*

Sed nihil dicit Velenus. Nam Petrus non de Babylone proprie dicta, sed de ea, quae figurate Babylon dicitur in Apocalypsi, loquitur, ut ex pluribus ostendimus, quibus certe magis credendum est, quam uni Veleno, qui nullum pro sua expositione auctorem proferre potuit. Alioqui respondeat nobis Velenus: si nulla fuit Babylon extra Assyriam, et Aegyptum, quaenam est illa Babylon, quae in Apocalypsi habere dicitur imperium super reges terrae? Constat enim id neque Assyriae, neque Aegypto convenire.

Sed instat Velenus: *Si apud Petrum*, inquit, *nomine Babylonis intelligunt Romam, ut etiam apud Joannem; igitur recte faciunt omnes qui recedunt a romana Ecclesia*: nam Apocal. 18. sic legimus: *Cecidit, cecidit Babylon magna, et facta est habitatio daemoniorum, et custodia omnis spiritus immundi etc.* Et rursum: *Exite de illa populus meus, ut ne participes sitis delictorum ejus, et de plagis ejus non accipiatis.*

Respondeo: Babylonem vocari, non romanam Ecclesiam, sed romanam urbem, qualis erat Joannis tempore. Nam, ut exponit Tertullianus lib. 3. cont. Marc., quemadmodum vera Babylon fuerat caput imperii, et regem habuerat Nabuchodonosor, qui populum Dei persequebatur, et in captivitatem abducebat: ita quoque et Roma tempore apostolorum erat caput imperii, et imperatorem habebat Neronem, qui populum Dei crudelissime persequebatur.

Praedicit autem Joannes hanc Babylonem ruituram, quia romanum imperium delendum erat: id quod jam fere factum esse cernimus. An non enim Gothi, Wandali, Hunni, Longobardi, romanae urbis imperium fere ad nihilum redegerunt?

Eamdem Babylonem vocat habitationem daemoniorum, et custodiam omnis spiritus immundi, quia ut ait s. Leo serm. 1. de nat. apost. *Cum omnibus dominaretur Gentibus, omnium Gentium serviebat erroribus.* De hac dicit: *Exite de ea popule meus*, quod intelligitur corde, non corpore, ut s. Augustinus exponit in Brev. collat., collat. 3. Jubet enim Joannes, ut sancti non conjungantur cum Ethnicis et Idololatris, morum et vitae similitudine, tametsi in eadem urbe simul cum eis esse possint. Unde etiam constat propter haec verba Joannis, nunquam Christianos de urbe exivisse.

Quocirca b. Hieronymus in epist. ad Marcel., qui nomine Paulae et Eustochii eam hortatur, ut ex Roma in Bethlehem migret; posteaquam haec verba de Apocalypsi contra Romam protulit, subjungit continuo: *Est quidem ibi s. Ecclesia, sunt trophaea apostolorum et martyrum, est Christi vera confessio, est ab apostolo praedicata fides, et gentilitate calcata, in sublime quotidie se erigens nomen christianum etc.*

Quibus verbis docet, non contra Ecclesiam romanam, sed contra gentilitatem romanam Joannem esse loquutum. Et lib. 2. in Jovin. prope fin. sic alloquitur Romam: *Ad te*, inquit, *loquar, quae scriptam in fronte blasphemiam, Christi confessione delesti.*

Secundo probatur hoc idem ex Act. ult. et ex epist. ad Rom. Constat enim ex his locis, Romae multos fuisse Christianos, immo Ecclesiam amplam et florentem, antequam Paulus eo veniret. Peto igitur: quis hos Christianos fecerit, si Petrus non fuit Romae? Nam quod Petrus primus omnium praedicaverit Romanis, et Ecclesiam fundaverit antequam Paulus eo veniret, multi Veterum scribunt.

quod autem aliquis alius id fecerit, non potest ullo firmo argumento demonstrari.

Certe Irenaeus lib. 3. cap. 3. dicit, romanam Ecclesiam a Petro et Paulo fundatam, idest, primum a Petro, deinde a Petro et Paulo simul. Eusebius lib. 2. hist. cap. 14. de Petro loquens: *Salutaris*, inquit, *praedicationis verbo PRIMUS in urbe Roma evangelii sui clavibus januam regni coelestis aperuit.* Arnobius lib. 2. cont. Gent. dicit, Romam ideo conversam ad Christum, quia viderat Simonis magi igneas quadrigas Petri ore difflatas, Christi nomen invocato continuo evanuisse.

Epihanius haeres. 27. quae est Carpocratis: *Primi*, inquit, *in Roma fuerunt Petrus et Paulus.* Chrysostomus in psal. 48. *Piscator Petrus quoniam civitatem maxime regiam occupavit, etiam post mortem resplendet sole clarius.*

Paulus Orosius lib. 7. hist. cap. 6. *Exordio*, inquit, *regni Claudii, Petrus apostolus Domini nostri Jesu Christi Romam venit, et salutarem cunctis fidem fideli verbo docuit, potentissimisque virtutibus approbavit, atque exinde* (nota) *Christiani Romae esse coeperunt.* Leo serm. 1. de nat. apost. *Cum apostoli imbuendum evangelio mundum distributis sibi terrarum partibus suscepissent, beatissimus Petrus princeps apostolici ordinis, ad arcem romani destinatur imperii.* Theodoretus in cap. 1. ad Rom.; *Primus*, inquit, *eis* (Romanis) *magnus Petrus doctrinam evangelicam praebuit.* Gregorius Turonicus lib. 1. hist. cap. 25. ubi dixerat Petrum sub Claudio Romam venisse, subjungit: *Ab illis diebus Christiani apud civitatem romanam esse coeperunt.*

Theodosius imperator, C. de sum. Trin. et Fid. Cath., l. *Cunctos populos*, inquit: *Cunctos populos, quos clementiae nostrae regit imperium, in tali volumus religione versari, quam b. Petrum apostolum tradidisse Romanis religio usque adhuc insinuata declarat.*

Adde Sybillae Erythraeae vaticinium, quae inter caetera praedixit, Christum non in gladio et bello Aeneadem urbem sibi subjecturum, sed in hamo piscantis. Refert hoc vaticinium Nicolaus Sanderus lib. 7. de visib. Monar. pag. 250. Respondet Velenus: statim post passionem Christi, adhuc Tiberii tempore, coepisse Romae esse Christianos, ut tradunt, inquit, Orosius lib. 7. Hist. Tertullianus in Apolog., Platina in vit. Chr. et Tranquillus in vit. Tiber. Ex quo sequitur, non fuisse a Petro eam Ecclesiam fundatam, quippe qui dicitur tempore Claudii primum Romam venisse.

Addamus in gratiam Veleni testimonium Clementis. lib. 1. Recognit. ubi legimus, Barnabam tempore Tiberii Romae praedicasse. Quem sequutus Dorotheus tyrensis, in synopsi dicit, Barnabam esse primum qui Romae praedicarit.

Respondeo: falsum esse, quod ulli fuerint Christiani Romae tempore Tiberii: verissimumque esse quod Patres dicunt, primum Petrum praedicasse Romanis, idque tempore Claudii. Nam ex quatuor auctoribus a Veleno citatis, duo antiquissimi Tranquillus et Tertullianus non hoc dicunt, mentiturque aperte Velenus, tametsi in praefatione sancte jurat per conscientiam suam, se nullum mendacium, nullamque fraudem obtrudere velle. Tranquillus enim in vit. Tiber. non meminit Christianorum, sed in vita Claudii, ubi dicit, Judaeos Christo impulsore tumultuantes a Claudio fuisse Roma expulsos: id quod nostrae sententiae favet: id enim contendimus, tempore Claudii coepisse Romae esse Christianos.

Tertullianus vero in Apolog. potius contrarium indicat. Nam dicit, Pilatum ex Palaestina scripsisse Tiberio de resurrectione Christi, et quod a multis Deus credebatur: Tiberium autem retulisse ad senatum, an videretur Christus in Deum recipiendus; porro senatum recusasse, propterea quod antea coepisset a populis Deus haberi, ut Pilatus scripserat, quam a senatu consecratus esset. Ex qua narratione non potest colligi, tunc Romae fuisse Christianos, sed potius non fuisse: si enim fuissent, ex illis prius Tiberius cognovisset famam Christi quam ex literis Pilati.

Porro Orosius quem sequutus est Platina, ad verba Tertulliani addidit, senatum decrevisse, exterminandos ex urbe esse Christianos, quod non ita intelligendum est, quasi tunc in urbe Christiani essent: idem enim Orosius in eodem lib. 7. diserte docet, non fuisse Christianos Romae, nisi post Petri adventum; Petrum autem imperante Claudio venisse. Itaque sensus edicti senatus hic erat, ut non reciperetur ullo modo christiana religio, et ex urbe exterminarentur si qui unquam Christiani advenirent. Quod tamen edictum nullam vim habuit, nam ut ibidem Orosius refert, Tiberius poenam statuit accusatoribus Christianorum.

Ad illud de Barnaba respondeo: non esse verisimile, Barnabam praedicasse Romanis tempore Tiberii. Constat enim nullum fuisse ausum praedicare Gentilibus antequam Petrus coelesti visione admoneretur, Act. 10. et 11. Ab illo autem tempore semper fuit Barnabas cum Paulo conjunctus usque ad peractum Concilium hierosolymitanum, ut patet Act. 11. 12. 13. 14. et 15. et cum Paulus toto illo tempore non iverit Romam; constat nec Barnabam ivisse. Celebratum autem est Concilium hierosolymitanum anno 18. post passionem Domini, ut colligitur ex Paulo ad Galat. 1. et 2. qui erat annus 13. a morte Tiberii; non igitur Tiberii temporibus Barnabas Romam venit.

Adde huc, libros Recognitionum apocryphos censeri. Porro synopsim quae Dorotheo tyrensi falso adscribitur, plenam esse narrationibus confictis atque mendacibus. Nam (ut alia praetermittam) qua ratione auctor ille defendi potest, cum inter discipulos 72. numeret Eunuchum reginae Aethiopum, quem a Philippo conversum constat, post ascensionem Domini: et Juniam episcopum faciat, quam tamen certum est foeminam quamdam fuisse? et Caesarem, cujus meminit Paulus ad Philippenses, discipulum Christi et episcopum fuisse dicat, cum perspicuum sit, de Nerone Caesare Paulum esse loquutum?

Adde ultimo, quod si reciperemus Recognitionum libros, et Dorothaei synopsim, adhuc parum, aut nihil Velenus lucraretur. Idem enim Clemens, quem Dorothaeus sequutus est, ibidem refert,

Barnabam nihil profecisse Romae, et statim post primam concionem sine fructu habitam in Judaeam rediisse.

Tertio probatur ex historia de evangelio Marci. Scribunt enim constanter gravissimi auctores, Marcum Romae scripsisse evangelium, prout ibidem Petrum praedicantem audierat. id enim scribit Eusebius lib. 2. hist. cap. 15. ex Papia, et Clemente alexandrino. Idem asserit Irenaeus lib. 2. cap. 1. Hieronymus de vir. illustr. in Marco, et Damasus in pontif. in vita Petri. Idem Isidorus in vita Marci, et Ado in Chronico anni 45. Denique Tertullianus lib. 4. cont. Marc. dicit, Marci evangelium Petro adscribi, eo quod Marcus Petri interpres, et discipulus fuerit, sicut Lucae evangelium tribuitur Paulo. *Coepit enim*, inquit, *magistrorum videri quae discipuli promulgarint.*

Respondet Velenus: istos omnes esse deceptos, quod non adverterint duos fuisse Marcos, unum qui dicebatur Joannes Marcus, de quo fit mentio in act. apost. cap. 12. et 15. alterum, qui dicebatur Marcus Aristarchus, de quo in epist. ad Philem. Ex his enim duobus priorem scripsisse evangelium, et fuisse episcopum alexandrinum, et Petri discipulum ac sectatorem, sed Romam nunquam vidisse: posteriorem Romae fuisse cum Paulo, sed evangelium non scripsisse. Porro veteres Patres, quae duobus Marcis conveniunt uni attribuisse; proinde in eum errorem lapsos esse ut existimarent, Marcum Romae scripsisse evangelium.

At noster Velenus tria peccata committit: unum, quod existimet in epist. ad Philem. Marcum Aristarchum unum hominem esse, cum apertissime sint duo: sic enim Paulus loquitur: *Salutat te Epaphras concaptivus meus in Christo Jesu, Marcus, Aristarchus, Demas et Lucas, adjutores mei.* Et clarius Colos. ult. *Salutat vos*, inquit, *Aristarchus concaptivus meus, et Marcus consobrinus Barnabae.*

Alterum, quod velit Marcum evangelistam non fuisse unquam Romae, quia fuit episcopus alexandrinus, quasi non potuerit ex Roma Alexandriam a sancto Petro mitti: vel etiam ex Alexandria venire Romam, et rursum ex Roma reverti Alexandriam.

Tertium, quod asserat a Joanne Marco scriptum evangelium esse: nam Joannes Marcus Barnabae consobrinus erat, et Pauli discipulus, ut colligitur ex cap. 12. et 15. Act., et ex epist. ad Coloss. cap. ult., et supervixit usque ad 14. annum Neronis. Siquidem Paulus in epist. poster. ad Tim., quam scripsit 14. Neronis anno, martyrio suo imminente, jussit Marcum ad se venire. Marcus autem evangelista et episcopus Alexandriae anno 8. Neronis occisus est, ut Eusebius in Chron., Hieronymus in lib. de vir. illustr. in Marco scribunt.

Quarto probari potest hoc idem ex historia de Simone mago a sancto Petro Romae gloriosissime superato, quam esse verissimam multis Veterum testimoniis supra demonstravimus. Accedant postremo argumenta omnia, quibus in sequenti capite planum faciemus, s. Petrum pro Christo Romae martyrium subiisse: nec enim Romae mori potuit qui Romae nunquam fuit.

CAPUT III.

S. Petrum Romae mortuum esse.

Jam vero s. Petrum non solum Romam aliquando venisse, sed etiam Romae una cum Paulo pro Christi gloria vitam posuisse, testantur in primis eorum sepulchra. Nam si Romae Petrus et Paulus mortui non sunt: quis eorum corpora Romam detulit? unde, et quando, et quibus testibus detulit? Si forte respondeant: Apostolorum corpora Romae non esse; ubinam, quaeso, sunt? certe nusquam alibi esse dicuntur. Nec est verisimile summorum apostolorum corpora neglecta fuisse, cum tot sanctorum aliorum corpora videamus diligentissime conservata.

Hoc argumentum tanti fecit Eusebius, ut superfluum putaverit alia quaerere; sic enim ait, lib. 2. hist. cap. 25. *Igitur Nero, ut apertum se hostem divinitatis pietatisque professus est, ipsorum prius apostolorum, quippe qui duces et signiferi erant in populo Dei, expetit neces: et Paulum quidem capite in ipsa urbe Roma, Petrum vero crucis patibulo condemnat. Horum testimonium quaerere extrinsecus superfluum puto, cum rem gestam insignia usque in hodiernum et splendidissima eorum monumenta testentur.*

Deinde testatur hoc idem consensus totius orbis terrarum, qui praecipue ex peregrinationibus ad limina apostolorum colligitur. Scribit enim Nicolaus I. in epist. ad Michaël., tot millia hominum ex omni orbe terrarum religionis caussa ad sepulchra apostolorum quotidie confluere, ut ipsa sola romana civitas satis ostendat, Ecclesiam Christi esse catholicam sive universalem, cum ex omni hominum genere semper multi ad sepulchra Petri et Pauli conspiciantur.

Sed neque negant adversarii, persuasum fuisse omnibus Christianis usque ad tempora Joannis Wiclef, idest, usque ad annum fere 1400. b. Petrum Romae fuisse et mortuum esse: non est autem ullo modo credibile, in tam longo tempore numquam fuisse aliquem, qui errorem istum, si error esset, detegeret, praesertim cum id, quod totus mundus tamdiu credidit, non sit res aliqua gesta in angulo, et in momento, et sine testibus, ut facile fingi et difficulter refelli potuerit. Dicimus enim, s. Petrum in urbe Roma multos annos pontificatum gessisse, et tandem post devictum publice Simonem magum jussu imperatoris potentissimi, et fama crudelitatis notissimi in crucem actum, capite deorsum verso vitam finivisse. Quomodo credibile est rem istam, quam tam celebrem fuisse dicimus, esse falsam, et neminem fuisse per annos 1400. qui eam refelleret?

Postremo testantur hoc idem testimonia veterum Patrum graecorum et latinorum. Ignatius, qui tempore apostolorum vixit, in epist. ad Rom., cujus magnam partem recitat b. Hieronymus in lib. de vir. illustr. in Ignatio, rogans Romanos ne impedirent passionem ejus, ait: *Non sicut Petrus et Paulus praecipio vobis etc.* quibus verbis videtur alludere ad passionem Petri et Pauli, quae paulo nati sunt impedire eorum passiones: nam lacrymis

suis Petrum coëgerunt ex urbe discedere, cum ad supplicium a Nerone quaereretur. Dicit ergo Ignatius, etsi ego non possim vobis praecipere, ut poterant Petrus et Paulus: tamen rogo, ne me impediatis, sicut illos impedire conati estis.

Dionysius Corinthius, qui centum annis ab obitu apostolorum floruit: cum Romae esset, ut Eusebius refert lib. 2. hist. cap. 25. Inter caetera sic ait: *Ambo*, inquit, *in hac urbe simul docentes, etiam martyrio pariter, uno eodemque tempore coronati sunt*. Cajus, qui circiter 30. annos, fuit Dionysio posterior apud eumdem Eusebium, ibidem sic ait: *Ego*, inquit, *habeo trophaea apostolorum, quae ostendam. Si enim procedas via regali, quae ad Vaticanum ducit aut via Ostiensi, invenies trophaea defixa, quibus ex utraque parte constitutis, romana communitur Ecclesia*.

Egesippus et ipse vicinus apostolorum temporibus lib. 3. de excid. Hieros. cap. 2. totam historiam prolixe recitat: addens ad ea quae priores dixerunt, Petrum capite deorsum verso crucifixum, ut ipse postulaverat. Eusebius in Chron. anni 71. a Christo nato, *Primus*, inquit, *Nero super omnia scelera sua etiam persequutionem in Christianos fecit, in qua Petrus et Paulus gloriose Romae occubuerunt*.

Theodoretus in epist. ad Leonem papam de Roma loquens: *Habet*, inquit, *communium Patrum et veritatis doctorum Petri et Pauli sepulchra, quae fidelium animas illuminant*. Origenes lib. 3. in Genes. ut refert Eusebius lib. 3. hist. cap. 2. *Et Petrus*, inquit, *ad ultimum in urbe Roma commoratus, ibi et crucifixus est, deorsum capite demerso, quod ipse ita fieri precatus est, ne exaequari Domino videretur*. Athanasius Apol. pro fuga sua: *Petrus*, inquit, *et Paulus cum audissent, oportere se Romae martyrium subire, non abjecerunt eam profectionem, sed cum gaudio abierunt*.

Chrysostomus hom. 32. in epist. ad Rom. *Non ita coelum splendescit, quando radios suos sol ex se dimittit, quemadmodum Romanorum urbs duas illas lampadas ubique terrarum effundens. Hinc rapietur Paulus, hinc Petrus. Considerate, et horrete quale spectaculum visura sit Roma. Paulum videlicet repente ex theca illa cum Petro resurgentem, in occursum Domini sursum ferri*.

Ex Latinis Tertullianus de praescript. *Si Italiae*, inquit, *adjaces, habes Romam, unde nobis quoque auctoritas praesto est. Felix Ecclesia, cui totam doctrinam apostoli cum sanguine suo profuderunt, ubi Petrus passioni dominicae adaequatur, ubi Paulus Joannis exitu coronatur*. Lactantius lib. 4 divin. instit. cap. 21. *Christus*, inquit, *decedens aperuit discipulis suis futura omnia, quae Petrus et Paulus Romae praedicaverunt*. Et infra: *Cum eos Nero interemisset, Judaeorum nomen, et gentem Vespasianus extinxit, fecitque omnia quae illi futura praedixerant*.

Ambrosius in Orat. cont. Auxen., quae habetur lib. 5. epist. *Nocte*, Petrus, *muro egredi coepit, et videns sibi in porta Christum occurrere, urbemque ingredi, ait, Domine quo vadis? respondit Christus, venio Romam iterum crucifigi: intellexit Petrus ad suam crucem divinum pertinere responsum etc.* Et infra: *Statimque correptus per crucem suam honorificavit dominum Jesum*.

Hieronymus de vir. illustr. in Petro: *Simon Petrus*, inquit, *ad expugnandum Simonem magum Romam pergit, ibique 25. annis cathedram sacerdotalem tenuit usque ad ultimum, idest, 14. Neronis annum, a quo et affixus cruci, martyrio coronatus est, capite ad terram verso*. Augustinus lib. 1. cap. 10. de cons. evang. *Merita Petri et Pauli propter eumdem passionis diem celebrius et solemnius Roma commendat*. Maximus serm. 5. de nat. apost. *Petrus*, inquit, *et Paulus martyrium pertulerunt in urbe Roma, qua principatum, et caput obtinet nationum, scilicet ubi caput superstitionis erat, illic caput quiesceret sanctitatis*.

Sulpitius lib. 2. sac. histor. *Divina apud urbem religio invaluerat, Petro ibi episcopatum gerente, et Paulo postea Romam adducto*. Et infra: *Paulus ac Petrus capitis damnati, quorum uni cervix gladio desecta. Petrus in crucem sublatus est*. Paulus Orosius lib. 7. hist. *Nam primus* (Nero) *Romae Christianos suppliciis, et mortibus affecit, ipsumque nomen exstirpare conatus, beatissimos Christi apostolos Petrum cruce, Paulum gladio occidit*. Eutropius lib. 7. in vita Neronis; *Denique*, inquit, *omnibus flagitiis suis etiam hoc addidit, quod sanctos Dei apostolos Petrum Paulumque trucidavit*. Paulinus natali 3. *Ipsaque coelestium sacris procerum monumentis Roma Petro Pauloque potens*. Isidorus in vita Petri: *Septimo*, inquit, *et tricesimo anno post passionem Domini a Nerone Caesare in urbe Roma, deorsum verso capite, ut ipse voluit, crucifixus est*.

Leo serm. 1. de nat. apost.: *Hodierna*, inquit, *festivitas praeter illam reverentiam, quam toto terrarum orbe promeruit, speciali et propria nostra urbis exultatione veneranda est, ut ubi praecipuorum apostolorum glorificatus est exitus, ibi in die martyrii eorum sit letitiae principatus*. Gregorius Turonicus lib. 1. cap. 25. *Nero*, inquit, *Petrum cruce, Paulum gladio jubet interfici*. Gregorius papa lib. 6. epist. 37. de romana Ecclesia loquens, *Petrus*, inquit, *sublimavit sedem, in qua etiam quiescere, et praesentem vitam finire dignatus est*.

Prudentius in hymno de s. Laurentio sic ait.

Discende adulter Juppiter stupro sororis oblite,
Relinque Romam liberam, plebemque jam Christi fuge.
Te Paulus hinc exterminat, te sanguis extrubat Petri.
Tibi id, quod ipse armaveras, factum Neronis officit.

Arator in fin. Act. Apost. sic ait:

Dignaque materies Petri, Paulique coronae,
Caesareas superare minas, et in arce tyranni
Pandere jura poli, summumque in agone tribunal
Vincere, ne titulos parvus contingeret hostis.

Elpis uxor Boetii in hymn. de apost.

O felix Roma, quae tantorum principum
Es purpurata pretioso sanguine,
Non laude tua, sed ipsorum meritis,
Excellis omnem mundi pulchritudinem.

Omitto innumerabiles alios, ut Bedam, Adonem Freculphum, Bernardum,et caeteros: siquidem hi sufficere possunt, cum omnes floruerint primis quingentis annis, et cum adversarii ne unum quidem hactenus proferre potuerint, qui contrarium senserit. Adde ultimo, quod Ethnici auctores, etsi non meminerunt nominatim Petri et Pauli,qui apud eos contemptibiles videbantur: tamen conveniunt cum citatis Patribus in eo, quod Romae primus Nero Christianos occidi mandaverit, ut patet ex Cornelio Tacito lib. 15. Annal., et Svetonio in Nerone.

Ad haec testimonia nihil respondet Velenus, nisi id quod dictum est ab aliquibus ex Patribus. Christum videlicet apparuisse Petro ad portam romanam, et dixisse: *Venio Romam iterum crucifigi*; esse horrendum mendacium, et blasphemiam contra ipsum Petrum et Spiritum sanctum. Nam Christum nunquam descensurum de coelo. nisi in die judicii testatur Spiritus sanctus per os Petri, Act.3. *Quem*, inquit, *oportet coelum suscipere usque in tempora restitutionis omnium.*

At profecto Velenus potius mentitur et blasphemat, qui conatur Christo compedes injicere, ne se commovere possit usque ad diem judicii. Nam ut omittam alias apparitiones Christi, quae in probatis auctoribus leguntur, certe Act. 9. Christus in aere terrae proximo constitutus Paulo apparuit. Nam, quod tunc Paulus vere corporalibus oculis Christum sibi praesentem, et vicinum viderit; patet tum ex luce, quae illum circumfulsit,et ex caecitate, quam post visum Christum gloriosum incurrit, ut ibidem dicitur: tum praecipue ex verbis Scripturae. Nam Act. 9. dicit Ananias ad Paulum: *Dominus Jesus misit me,qui apparuit tibi in via.* Et ibidem:*Barnabas apprehensum Paulum duxit ad Apostolos, et narravit illis, quomodo vidisset Dominum.* Et Paulus ipse 1. Cor. 9. ait: *Nunquid non sum apostolus? Nonne Jesum Christum Dominum nostrum vidi?* Et 1. Corinth. 15. *Novissime autem tanquam abortivo visus est et mihi.* Ubi enumerat testes resurrectionis, qui Dominum oculis corporeis viderant, et se inter eos ponit.

Ad illud igitur ex Act. 3. respondeo: Petrum significare voluisse, Christum non venturum publice et coram omnibus, nisi in die judicii: sed hinc non efficitur, quin possit privatim, et cui voluerit apparere.Posset etiam dici,et fortasse probabilius: Christum sine descensione e coelo apparere potuisse b. Petro: non enim difficile est Deo id efficere, ut unum corpus in pluribus locis sit.

CAPUT IV.

Petrum Romae usque ad mortem episcopum fuisse.

Restant postrema duo capita, quae simul demonstrari poterunt. Igitur Petrum episcopum romanum fuisse, et eum episcopatum ad mortem usque retinuisse. Primum suadere videtur ipsa summa dignitas romanae Ecclesiae; semper enim omnium consensu habita est prima, et praecipua omnium aliarum, ut etiam Calvinus fatetur: non potest autem ulla ratio reddi hujus excellentiae, nisi quia princeps apostolorum illius Ecclesiae proprius pastor, et episcopus fuit, ut supra ostendimus, cum de XXVI. praerogativa s. Petri disputaremus.

Deinde, si non fuit Petrus episcopus Romae usque ad mortem,exponant adversarii, ubi Petrus sederit ab eo tempore, quo reliquit Antiochiam.Nam non mansisse Petrum perpetuo apud Antiochiam, antiocheni ipsi confitentur, et satis id probat Ecclesiae consuetudo, quae numquam attribuit primum locum episcopo antiocheno: et nulla Ecclesia est. aut fuit, quae assereret episcopum suum fuisse Petrum,excepta antiochena et romana:num ergo dicemus, Petrum non fuisse illius loci episcopum?

Sed adversarii hoc dicere non possunt, quippe qui Petrum volunt fuisse, non episcopum universalis Ecclesiae, sed alicujus tantum particularis, sicut fuit Joannes ephesinae, Jacobus hierosolymitanae. Dicant igitur, ubi fuerit episcopus Petrus, vel, si fuit Romae episcopus et postea mutavit sedem, dicant si possunt, quo eam transtulerit?

Accedat testimonium, et consensus omnium Veterum, quibus Calvinus tenetur credere, nisi secum pugnare velit; ipse enim ait, se propter consensum Scriptorum nolle pugnare,quin Petrus Romae sit mortuus: cum ergo iidem scriptores summo consensu dicant, Petrum Romae fuisse episcopum, et nemo Veterum unquam id negaverit; cur nequit persuaderi,Petrum Romae episcopatum gessisse?

S. Irenaeus lib.3.cap. 3.texuit catalogum romanorum episcoporum, et primo loco ponit Petrum et Paulum, secundo Linum,tertio Anacletum,quarto Clementem, et caeteros usque ad Eleutherium, qui tunc sedebat: et nominatim de Clemente, Sixto et Eleutherio repetit, quod apostolis succedant, Clementem dicens tertium ab apostolis, Sixtum sextum, Eleutherium duodecimum: at profecto non potest vere dici, romanos episcopos Petro succedere, si Romae Petrus episcopus non fuit.

Tertullianus lib.de praescript. *Evolvant*,inquit, *ordinem episcoporum suorum, ita per successiones decurrentem,ut primus ille episcopus aliquis ex apostolis, vel apostolicis viris fuerit.* Et infra: *Sicut*, inquit, *romanorum Ecclesia Clementem a Petro ordinatum profert.* Quod autem non intelligat, Clementem a Petro quidem ordinatum fuisse, sed Petrum postea alio sedem transtulisse, patet ex eodem libro,ubi Tertullianus scribit,Petrum Romae crucifixum; ex quo intelligimus,Clementem a Petro ordinatum, imminente passione ipsius Petri, et proinde Clementem Petro jam mortuo successisse.

S. Cyprianus frequentissime romanam sedem Petri cathedram vocat, quod sane non diceret si

crederet. Petrum alibi sedem suam statuisse, quam Romae. Lib. 1. epist. 3. ad Cornel. *Navigare audent*, inquit, *ad Petri cathedram, atque ad Ecclesiam principalem, unde unitas sacerdotalis exorta est: a schismaticis et profanis literas ferre, nec cogitare, eos esse Romanos, ad quos perfidia habere non possit accessum.* Et lib. 4. epist. 2. ad Antonian. *Factus est*, inquit, *Cornelius episcopus, cum Fabiani locus, idest, cum locus Petri et gradus cathedrae sacerdotalis vacaret.*

Eusebius in Chronico anni 44. *Petrus natione galilaeus, Christianorum pontifex primus, cum primum antiochenam Ecclesiam fundasset, Romam proficiscitur, ubi evangelium praedicans, 25. annis ejusdem urbis episcopus perseverat.* Epiphanius haeres. 27. quae est Carpocratis: *Episcoporum*, inquit, *in Roma successio hanc consequentiam habuit: Petrus et Paulus, Linus, Cletus, Clemens, Evaristus, Alexander etc.*

Athanasius in epist. ad solitar. vit. agen. *Primum*, inquit, *ne Liberio quidem romano episcopo pepercerunt, nulla reverentia moti, quod sedes illa apostolica esset.* Et infra inducit Liberium sic loquentem: *Nunquam talem a Patribus traditione accepimus, qui a beato et magno Petro acceperunt etc.* Ubi Liberius inter praedecessores suos Petrum numerat.

Dorotheus in synopsi: *Linus*, inquit, *post Coryphaeum Petrum, Romae episcopus fuit.* Sozomenus lib. 4. cap. 14. *Non sine divina*, inquit, *providentia factum est, ut mortuo Felice, solus Liberius romanae Ecclesiae praeesset, ne Petri sedes ulla infamiae macula aspergeretur.* Eulogius apud Gregorium lib. 6. epist. 37. dicit, Petrum Romae nunc usque in suis successoribus sedere. Optatus lib. 2. cont. Parmen. *Igitur*, inquit, *negare non potes, scire te, in urbe Roma Petro primum cathedram episcopalem esse collatam.* Et infra enumerat romanos episcopos a Petro usque ad Siricium, qui suo tempore sedebat.

Ambrosius lib. 3. de sacram. cap. 1. *Utique*, inquit, *ipse auctor est nobis hujus assertionis Petrus apostolus, qui sacerdos fuit Ecclesiae romanae.* Hieronymus de vir. illustr. in Petro dicit, eum 25. annis Romae sacerdotalem cathedram tenuisse. Idem in 1. epist. ad Damas., de nom. hypost. *Cum successore*, inquit, *piscatoris et discipulo crucis loquor, ego beatitudini tuae, idest, cathedrae Petri communione consocior.* Augustinus lib. 2. cap. 51. cont. lit. Petr. *Cathedra tibi quid fecit Ecclesiae romanae, in qua Petrus sedit, et in qua nunc Anastasius sedet?* Idem in epist. 164. alias 165. enumerat romanos episcopos a Petro usque ad Anastasium.

Prudentius in hymno de s. Laurentio:

Roma jam regnant duo
Apostolorum principes:
Alter vocator Gentium,
Alter cathedram possidens
Primam, recludit creditas
Aeternitatis januas.

Prosper lib. de ingr.:

Sedes Roma Petri, quae pastoralis honoris,
Facta caput mundo etc.

Sulpitius lib. 2. sac. hist. *Invalueral apud urbem divina religio, Petro episcopatum gerente.* Petrus episcopus Ravennae in epist. ad Eutych., quae habetur inter praeambulares ad Concilium chalcedonense: *Hortamur*, inquit, *te frater honorabilis, ut his, quae a beatissimo papa romanae civitatis scripta sunt, obedienter attendas. Quoniam b. Petrus, qui in propria sede, et vivit, et praesidet, praestat quaerentibus fidei veritatem.*

Theodoretus in epist. ad Leonem, postquam dixerat, Petrum et Paulum Romae esse mortuos, subjungit: *Ii vestram sedem effecere magis illustrem, ea est vestrorum bonorum summa. Illorum autem Deus nunc quoque sedem claram insignemque reddidit, cum vestram sanctitatem in ea collocaverit, quae radios fidei orthodoxae emittit.* Isidorus in vita Petri: *Hic*, inquit, *postquam antiochenam Ecclesiam fundavit, sub Claudio Caesare contra Simonem magum Romam pergit; ibique praedicans evangelium, viginti quinque annis ejusdem tenuit pontificatum.* Idem habent Beda de sex aetat. Freculphus tom. 2. Chronic. lib. 1. cap. 13. Ado viennensis in Chron., anno Christi 49. et recentiores omnes.

Accedant etiam praeter tot Patrum auctoritatem, testimonia veterum romanorum pontificum martyrum, vel confessorum. Clemens I. lib. 7. Const. apost. cap. 46. docet, Petrum imminente morte sibi reliquisse romanum episcopatum, Anacletus epist. 3. docet, propter Petri sedem romanam Ecclesiam esse omnium aliarum caput. Marcellus I. in epist. ad Antioch.: *Petri sedes primitus apud vos fuit, quae jubente Domino Romam translata est etc.* Damasus in pontif. in Petro dicit, Petrum 25. annis Romae fuisse episcopum, idest, usque ad mortem. Innocentius I. in epist. ad Conc. milevit., quae est 93. inter epist.; August. Leo serm. 1. de nat. apost.; Gelasius in epist. ad episc. Lucan. et Sicil; Joannes III. in epist. ad episc. Germ. et Galliae; Gregorius lib. 2. epist. 33.; Agatho in epist. ad Constant. imp.; Adrianus in epist. ad Tharas.; Nicolaus I. in epist. ad Mich., et alii omnes, qui aliquid scripserunt, affirmant, sedem suam sedem esse Petri: quorum testimonia non recipiuntur quidem ab adversariis, quia dicunt, eos caussam propriam agere; sed certe immerito non recipiuntur, cum et sanctissimi fuerint, et nemo Veterum unquam eos hac in parte reprehenderit.

Accedant testimonia veterum Conciliorum, quae ab haereticis nostri temporis recipiuntur. Ac primum in Concilio sardicen. episc. 300. can. 3. *S. Petri apostoli memoriam honoremus, ut scribatur ab his, qui caussam examinarunt, Julio romano episcopo, et si judicaverit renovandum esse judicium, renovetur, et det judices.* Item in Conc. ephes. I. tom. 2. cap. 16. vocatur Coelestinus romanus pontifex, *ordinarius successor et vicarius b. Petri apostolorum principis.*

In Conc. chalced. act. 2. cum lecta esset epistola Leonis, omnes clamaverunt: *Petrus per Leonem loquutus est.* Act. 3. cum sententia fertur in Dioscorum, dicitur Leo Petri apostoli praeditus dignitate Dioscorum deposuisse. Et in epist. ad Leonem totum Concilium dicit, Leonem vocis Petri interpre-

tem fuisse, idest, Petrum per Leonem loquutum. Quae omnia aperte indicant, fuisse persuasissimum illis 630. Patribus, Leonem episcopum romanum Petri esse successorem.

In Conc. 5. act. 1. (Quod tamen non est Concilium quintum generale, sed Concilium quoddam particulare, quod quintae Synodo generali praecessit. Vide infra lib. 1. de Conciliis cap. 5.) Menas patriarcha Concilii praeses, sententiam ferens in Anthimum et alios haereticos: *Contempserunt*, inquit, *romanam Ecclesiam*, *in qua successio est apostolorum, quae sententiam contra ipsos protulit*. In Conc. VI. act. 8. subscribunt episcopi epistolae Agathonis, variis modis. Inter alios quidam sic loquitur. *Suggestiones*, inquit, *directas a patre nostro Agathone sanctissimo archiepiscopo apostolicae, et principalis sedis antiquae Romae, tanquam a Spiritu sancto dictatas, per os sancti ac beatissimi principis apostolorum Petri, et digito ter beatissimi papae Agathonis scriptas suscipio et amplector*. Ex his quinque probatissimis Conciliis habemus plusquam 1200. antiquos episcopos majori ex parte graecos, qui testantur, romanum pontificem Petro succedere.

CAPUT V.

Solvitur argumentum primum haereticorum.

Nunc objectiones Veleni, quibus Calvini quoque et Illyrici argumenta continentur, diluamus. Prima persuasio ejus talis est. Auctores qui dicunt Petrum Romam venisse, non consentiunt inter se de tempore quo venerit: nam Orosius dicit venisse in exordio regni Claudii, Hieronymus dicit anno 2. Claudii, fasciculus temporum dicit anno 4. ejusdem Claudii, passionale de vit. sanct. dicit anno 13. Claudii.

Praeterea mira varietas invenitur in Petri successoribus numerandis. Nam quidam post Petrum immediate ponunt Clementem, ut Tertullianus de praescript. et Hieronymus in cap. 52. Isaiae: alii post Petrum ponunt Linum, et postea Clementem tertio loco, ut Optatus lib. 2. cont. Parmen. et Augustinus in epist. 165. alii post Petrum ponunt Linum et Cletum, sive Anacletum, et tandem Clementem quarto loco, ut Irenaeus lib. 3. cap. 3. Eusebius in Chron. Epiphanius haeres. 27. et Hieronymus de viris illustr. in Clemente.

Adde quod isti omnes ex Cleto et Anacleto unum faciunt; igitur nihil certi statui potest: discordia enim auctorum argumentum est falsitatis.

Respondeo ad primum: discordiam de tempore, si qua esset, quo Petrus Romam venit, non infirmare sententiam nostram, quod Petrus Romam venerit: nam saepissime accidit, ut constet de re, et non constet de modo, vel alia circumstantia. Nam constat apud Christianos, Christum esse mortuum in cruce pro nobis: tamen maxima discordia est de tempore, quo mortuus est. Tertullianus lib. cont. Jud. Clemens alexandrinus lib. 1. Strom. et Lactantius lib. 4. div. Instit. cap. 10. docent, Christum mortuum anno 15. Tiberii, aetatis autem suae anno 30. Ignatius ad Tral. et Eusebius in Chron. et alii dicunt, eum anno aetatis 33. et Tiberii 15. crucifixum. Onuphrius, Mercator, et aliquot alii recentiores, anno aetatis suae 34. Christum passum esse volunt. Irenaeus lib. 2. cap. 39. contendit, Christum fere ad annum quinquagesimum pervenisse; proinde non sub Tiberio, sed sub Claudio passum esse.

De die ac mense, quo Christus mortuus est, tanta est discordia veterum et recentiorum, ut adhuc sub judice lis sit. Vide Clementem lib. 1. Strom. ubi multas opiniones refert: at numquid propterea negabimus Christum esse passum?

Pari ratione cum constet, impletas esse in Christi passione hebdomadas Danielis: tamen plurimae sunt opiniones de tempore, quo incipiant, et quo desinant. Item de annis regum Persarum; de annis Samuelis, Saulis, aliorumque nonnullorum principum Judaeorum; de annis imperatorum et pontificum romanorum; denique de annis mundi, qui hactenus fluxerunt, tot sunt fere sententiae quot chronologi. Num igitur propterea dicemus, reges Persarum non fuisse, Samuelem et Saulem non praefuisse, imperatores et pontifices nunquam exstitisse, et mundum ipsum non incoepisse, vel non durasse usque ad hanc diem?

Discordia ergo scriptorum argumentum est falsitatis, quantum ad id in quo discordant, quia necessario aliqui ex discordantibus falluntur: sed sicut discordia est signum falsitatis, ita concordia summa quae est inter omnes Patres, quod Petrus Romae sederit, mortuusque sit, signum est veritatis.

Deinde respondeo: nullam esse inter bonos auctores discordiam. Nam Eusebius in Chron. Hieronymus lib. de script. eccles. in Petro, et Addo trevirensis in Martyrol. dicunt, Petrum Romam venisse anno 2. Claudii, a quibus non dissentit Orosius lib. 7. qui ait, venisse eum in exordio regni Claudii. Nam si regnum Claudii tres in partes dividas, idest, in exordium, medium et finem; annum secundum ad exordium, medium et finem; annum secundum ad exordium pertinere videbis. Cum his consentiunt omnes illi auctores, qui Petrum asserunt Romae sedisse annis 25. et in anno 14. Neronis objisse, videlicet, Damasus, Isidorus, Beda, Freculphus. Ado viennensis, et caeteri quos supra citavimus. Nec enim sunt anni 25. usque ad annum 14. Neronis, nisi a secundo Claudii numerare incipiamus.

Quocirca fasciculum temporum, et passionale merito contemnimus, praesertim cum fasciculus ille Marianum Scotum sequutus sit, qui secum ipse et cum veritate apertissime pugnat. Ait enim Marianus Scotus in suo Chron. Petrum anno 4. Claudii Romam venisse, postremo anno Neronis objisse, et tamen sedisse in romano episcopatu annis 25. et mensibus duobus, quae nullo modo inter se cohaerent. Nam regnavit Claudius in universum annis 13. mensibus 9. diebus 20. Nero autem regnavit annis 13. mensibus 7. diebus 28. testibus Dione Cassio, Svetonio Tranquillo, Eusebio et ipso etiam Mariano Scoto. Nam quid in Chronico Eusebii tribuuntur Neroni anni 14. menses 7. dies

28. planum est, errore librariorum factum esse . siquidem postea cum anni singuli numerantur,non inveniuntur nisi 13. et aliquid amplius.

Jam vero haec tempora Claudii et Neronis simul juncta non efficiunt majorem summam , quam annorum 27. mensium 4. dierum 18. ex quibus si tollas annos 3. menses 5. dies 18. quos vult Marianus Scotus effluxisse de imperio Claudii , antequam Petrus Romam veniret ; soli supererunt anni 23. menses 11. Igitur aut Petrus objit post Neronem, aut non sedit annis 25.

Quod vero attinet ad alteram argumenti partem, de successione quatuor primorum pontificum ; primum illud respondeo: etiamsi plane ignoraremus, quis Petro proxime successerit; non tamen propterea in dubium revocari debere, an aliquis successerit. Quemadmodum maxima quaestio inter scriptores versatur, quis fuerit maritus Esther , cum aliqui Assuerum Medum, alii Cambysem Persam , alii Darium Histaspis,alii Artaxersem Longimanum alii denique Mnemonem fuisse scripserint: nec tamen ullus unquam dubitandum censuerit,maritum ne habuerit Esther an non.

Deinde respondeo: posse rem totam ita componi et explicari. Apostolus Petrus, passione sua imminente, b. Clementi sedem episcopalem reliquit. Id testantur gravissimi auctores,Tertullianus de praescript. Hieronymus lib. 1. in Jovin. et in cap. 52. Isaiae, Ruffinus praef. recognit. et invect. in Hieron. Joannes III. papa in epist. ad episc. Germ.et praeterea Clemens ipse lib. 7. Constit. apost. cap. 37. Anacletus epist. 1. Alexander epist. 1. et Damasus in vita Petri.

Caeterum, Petro mortuo, Clemens in sede apostolica sedere noluit, donec vixerunt Linus et Cletus, qui ipsius b. Petri adjutores in episcopali officio fuerant. Quocirca primus a Petro pontifex non Clemens, sed Linus fuit. Id ita esse colligimus , primum ex Epiphanio, heres. 27.qui ex sententia Veterum tradit, a Clemente sedem recusatam,dum viverent Linus et Cletus. Deinde ex hac ipsa ambiguitate: si enim absque ulla contentione successisset Petro Clemens, aut Linus,aut quicumque alius; nulla certe quaestio de primo successore Petri exstitisset : quemadmodum de primo successore Jacobi Hierosolymis.et Marci Alexandriae,et ipsius Petri Antiochiae, nulla unquam fuit quaestio.

Quia vero in romana Ecclesia post Petri obitum sancta contentio ex humilitate nata est , et unus fuit, et alter esse debuit primus successor Petri , inde nonnulla obscuritas in hanc successionem invecta est.Atque ex his conciliari possunt auctores, qui aut Clementem Lino, aut Linum Clementi anteponunt: siquidem Irenaeus, Eusebius , Epiphanius, Optatus, Augustinus, Hieronymus, dum asserunt Petro Linum proxime successisse , verum asserunt , sed non negant id factum esse, quia Clemens episcopatum illum recusaverat: porro Tertullianus , Hieronymus , Ruffinus et caeteri, qui Clementem a Petro successorem relictum esse scribunt , rem veram narrant , sed nec ipsi negant , Clementem eo tempore sedem accipere noluisse.

Neque multum me movet , quod pontificalis Damasi , Sophronius et Simeon metaphrastes in vita Lini dicunt, Linum ante Petrum objisse. Nam Sophronius et Simeon recentiores sunt: Pontificalis vero liber, qui Damaso tribuitur, dubiae in hac re auctoritatis est: Auctores autem , qui Linum Petro successisse scribunt, cum antiquissimi, tum etiam plurimi et probatissimi sunt.

Jam vero post Linum Cletus , sive Anacletus , post quem Clemens quarto loco collocandus est.Auctores sunt Irenaeus, Eusebius, Epiphanius, Hieronymus, item canon missae vetustissimus, ubi legimus Lini, Cleti, Clementis : denique Ignatius in epist. ad Mariam Zarben. ubi significat, Clementem Anacleto successisse.Post Clementem Anacletus alius sine dubio subjiciendus est, ut Optatus , Augustinus, Damasus, et alii subjiciunt.

Duos enim fuisse Anacletos, quorum alter etiam Cletus dicebatur; tametsi propter nominis similitudinem multi Veteres unum ex duobus fecerint. Primum nobis persuadet Ecclesiae catholicae auctoritas, quae duos festos dies in eorum memoriam celebrat ; Cleti videlicet mense aprili , et Anacleti mense julio : et Cletum romanum, atque Aemiliani filium; Anacletum atheniensem , et filium Antiochi esse dicit. Nec enim credibile est, in re tanta Ecclesiam universam falli.

Deinde idem colligimus ex eo, quod aliqui Veterum Anacletum Clementi anteponunt,ut Ignatius, Irenaeus, Eusebius: alii subjiciunt, ut Optatus , Damasus, Augustinus ; id enim argumento est , duos fuisse, non unum. Priorem porro Anacletum, etiam Cletum appellari solitum, inde constat, quod eumdem omnino pontificem, quem Ignatius , Irenaeus et Eusebius Anacletum vocant, Epiphanius, Hieronymus , Damasus , Joannes III. et ipse sacrosanctus missae canon Cletum nominant.

Neque vero mirum videri debet, propter nominis similitudinem a Veteribus quibusdam ex duobus Anacletis unum esse factum , cum constet , apud Graecos passim confundi Novatum cum Novatiano, cum tamen certissimum sit, Novatum carthaginensem, Novatianum romanum presbyterum fuisse: et Eusebius ac Nicephorus constantinopolitanus in Chronicis, ex Marcello et Marcellino unum fecerint, cum duos fuisse certum omnino et exploratum sit.

CAPUT VI.

Solvitur secundum argumentum.

Secunda persuasio Veleni, quae et est Calvini, et Magdeburgensium Petrus non potuit Romam venire ante 18. annos a passione Domini ; nam cum fieret Concilium hierosolymitanum, Act. 15. adhuc erat Petrus in Judaea: factum est autem illud Concilium anno 18. a passione Domini, ut colligit b. Hieronymus in cap. 2. ad Gal. Nam Paulus post annos tres a conversione sua venit in Hierusalem videre Petrum, Gal. 1. Deinde post annos 14. rediit in Hierusalem ad Concilium , Gal. 2. quibus si addas unum annum qui fluxit a passione Domini , usque ad conversionem Pauli fient anni 18.

Adde, quod Petrus dicitur fuisse quinque annis in Judaea, deinde septem annis Antiochiae, tum multis annis aliis in Ponto, Galatia, Cappadocia, Asia et Bythinia: nec enim uno die poterat in tot locis praedicare; itaque ut minimum 18. anni fluxerunt, antequam Romam Petrus venire posset.

Praeterea si ante annum 18. Petrus Romam venisset, venisset certe anno secundo Claudii, ut nos supra diximus, et id fieri non potest: tum quia illo anno nondum s. Petrus ex vinculis liberatus fuerat, in quae illum conjecerat Herodes; contigit enim ea liberatio anno tertio Claudii, ut ex Luca Act. 12. et ex Josepho lib. 19. Antiq. cap. 7. colligitur: tum etiam quia mandaverat Christus apostolis, ut ex Hierusalem ante annos duodecim non recederent, ut ex Thrasea martyre refert Eusebius lib. 5. hist. cap. 18. incidit autem annus duodecimus a Christi resurrectione in annum tertium Claudii; non igitur anno secundo Claudii Petrus Romam venit, sed post annum nonum, qui erat 18. a passione Domini.

Dicitur autem Petrus sedisse Romae annis 25. a Damaso, Eusebio, Hieronymo, et aliis; supervixit ergo usque ad annum 43. a passione Domini: sed tunc jam obierat Nero, immo etiam Galba, Otho et Vitellius, et imperabat Vespasianus; igitur tempore Vespasiani obiit Petrus, sed Vespasianus fuit mitissimus imperator,nec ullos Christianos Romae occidit, ut omnes testantur.Vide Tertullianum cap. 5. Apolog. et Augustinum lib. 3. de Civit.Dei cap. 31. Eusebium, Sulpitium, Orosium, et caeteros omnes historicos; Petrus igitur alibi obiit, quam Romae.

Respondeo primum: etiamsi errassent Patres, qui dixerunt, Romae sedisse 25. annis apostolum Petrum; non tamen propterea sequeretur, Petrum nunquam sedisse Romae, ut supra multis allatis similibus demonstravimus. Sed non est opus ad ista confugere: vere enim sedit Romae annis 25. et septem Antiochiae, et omnia cohaerent. Haec enim est verissima et brevissima historia vitae s. Petri.

Mansit b. Petrus quinque fere annis in Judaea; quocirca facile potuit s. Paulus post annos tres a sua conversione Petrum Hierosolymis convenire. Et recte Eusebius anno quinto a passione Domini ponit ingressum Petrum in urbem Antiochiam.Neque his repugnat illa Thraseae martyris traditio: non enim Dominus imperavit, ut omnes apostoli ad annos duodecim Hierosolymis morarentur; id enim constat esse falsum ex act. apost. cap. 8. et 9. 10. ubi legimus; ingressum Petri profectum in Samariam, Lyddam, Joppem et Caesaraeam, antequam in vincula conjiceretur, atque adeo ante annum 12. a Christi passione: sed ut non omnes inde recederent, verum aliquis semper, aut etiam aliqui ex apostolis Hierosolymis manerent ad testimonium Hebraeorum. Igitur ex Judaea anno quinto a passione Domini Petrus profectus in Syriam, Antiochiae fixit sedem,etmansit annos fere septem episcopus ejus urbis.

Non tamen hoc ita accipiendum est, quasi nunquam ex Antiochia toto illo tempore egressus sit; immo vero eodem tempore peragravit vicinas provincias, Pontum, Asiam, Galatiam, Cappadociam et Bythiniam. Inde autem profectus anno septimo episcopatus antiochensis, qui erat 11. a passione Domini, rediit in Hierusalem: ubique comprehensus ab Herode in vincula conjectus est in diebus azymorum, Act. 12. sed paulo post ab angelo liberatus, eodem anno, qui erat secundus Claudii, Romam venit, ibique sedem fixit,ac tenuit annis 25.

Nec tamen toto eo tempore, quo fuit episcopus romanus, mansit Romae, sed posteaquam septem annis Romae praedicaverat, rediit in Hierusalem, expulsus a Claudio ex urbe una cum caeteris Judaeis. Scribit enim Lucas, Act. 18. Claudium expulisse ex urbe omnes Judaeos: idem scribit Svetoniusin Claudio: idem Josephus, ut Orosius citat, et ipse Paulus Orosius lib. 7. hist. qui addunt,hoc factum esse anno nono Claudii, idest, 18 a passione Domini. Itaque cum audissent ii, qui erant Antiochiae, Petrum venisse in Hierusalem, miserunt ad eum Paulum et Barnabam, et tunc factum est Concilium hierosolymitanum: mortuo autem Claudio, rediit Petrus Romam, et ibidem vitam sinivit.

Neque his repugnat,quod Petrus in vinculis fuerit Hierosolymis paulo ante mortem Herodis, ut colligitur ex act. apost. cap. 12. cum ex Josepho lib. 19. Antiq. cap. 7. constet, Herodem obiisse anno 3. Claudii. Nam s. Lucas Act. 12. non ait, Petrum in vinculis fuisse paulo ante mortem Herodis, sed contrarium potius indicat, cum narrat, post Petri liberationem a vinculis Herodem profectum esse Caesaraeam, ibique commoratum: illa enim mora, tempus utcumque longum significat, quod ut minimum unius anni fuit. Refert autem s. Lucas, post necem Jacobi et vincula Petri, continuo fere mortem Herodis, ut indicaret,horribilem illum Herodis interitum poenam peccati fuisse in apostolos Domini ab eo commissi.

Adversus eam historiam, quam paulo ante exposuimus, vehementer pugnat nova quaedam Onuphrii Panuini opinio: eam opinionem hoc loco breviter confutare aggredior. Igitur Panuinus in Annot. ad Platinam,in ipso principio docet,s. Petrum non fedisse Antiochiae antequam Romam proficisceretur, sed postquam ex urbe redierat,et Concilio hierosolymitano interfuerat. Quae opinio multis nec levibus argumentis refellitur. Primo pugnat aperte cum sententia summorum pontificum, veterum Patrum, et illustrium historicorum. Pontifices veteres ac sancti, Anacletus in epist. 3. Marcellus in epist. 1. Damasus in pontificum vitis, Innocentius in epist. 14. Leo serm. 1. de nat. apost. Gelasius in dec. de lib. apocr. Pelagius junior in epist. ad Benignum, Greg. lib. 7. epist. 37. disertis verbis tradunt, s. Petrum sedisse Antiochiae antequam ad urbem Romam se conferret: quod idem scribunt Eusebius in Chron. Hieronymus in lib. de script. eccles. in Petro, et in com. 2. cap. ad Gal. Isidorus in lib. de vit. Pat. Beda de sex aetatibus, Ado viennensis in Chron. Simeon metaphrastes in vita sancti Petri, Haymo lib. 2. cap. 21. de mem. rer. christian. et alii permulti tum veteres, tum re-

centiores: neque ullus est quod sciam, ex Veteribus, qui contrarium scripserit, ac ne ex recentioribus quidem, praeter Onuphrium. Neque responderi potest: hos auctores intelligendos esse de posteriore adventu Petri in urbem, Nerone imperante, non de priore, imperante Claudio. Nam plerique horum auctorum notant etiam tempus, ac dicunt. Petrum venisse Romam sub Claudio, cum jam fundasset antiochenam Ecclesiam, ut Damasus, Eusebius, Hieronymus, Leo, Beda, Isidorus, Haymo, Ado: reliqui a nobis citati tempus quidem non ponunt, tamen aperte significant, s. Petrum fuisse primum Antiochiae episcopum, deinde Romae, cujus contrarium affirmat Onuphrius. Itaque non dubium est, quin sententia Onuphrii nova sit, et idoneis auctoribus careat.

Deinde pugnat haec opinio cum traditione ecclesiastica de festo die instituto in honorem cathedrae antiochenae. Solemnitas enim antiochenae cathedrae vetustissima est, ut patet ex sermonibus s. Augustini de cathedra Petri, nec non ex martyrologiis Bedae, Usuardi et Adonis trevirensis, et toto orbe christiano celebratur, et quidem honorificentius, quam festus dies cathedrae romanae, qui nuper a Paulo IV. institutus est, et nusquam a populo more festorum dierum colitur, cum festus dies cathedrae antiochenae non tantum a clero, sed etiam a plebe multis in locis religiose servetur. At certe si cathedra antiochena posterior fuisset quam cathedra romana, ut Panuinus contendit, nulla ratio esset, cur occidentalis Ecclesia festum diem ageret pro institutione cathedrae antiochenae, potius quam alexandrinae, vel hierosolymitanae; vel saltem cur esset ea solemnitas antiquior et celebrior, quam cathedrae romanae; igitur concedendum est, primam s. Petri cathedram fuisse antiochenam, et ideo per totam Ecclesiam in ejus honorem diem festum celebrari.

Tertio pugnat illa opinio cum manifesta ratione. Nam si s. Petrus non sedit Antiochiae nisi post Concilium hierosolymitanum, idest, post annum 18. a passione Domini; quaero: fuit ne ante hoc tempus episcopus aliquis antiochenus, vel nullus? Nullum fuisse non est ullo modo credibile, cum Antiochiae fuerint Christiani multi fere statim a passione Domini, imo etiam Ecclesia florentissima, adeo ut ibi primum appellari coeperint discipuli Christiani, ut patet Act. 11. si fuit episcopus aliquis antiochenus; quaero: Petrus ne, an alius? Si Petrus, id est quod contendimus; si alius, multa sequuntur absurda, non enim verum erit quod omnes historici, et ipse Ignatius tradit in epist. ad Antioch. Antiochiae primum sedisse Petrum, deinde Evodium, tum Ignatium: item concedendum erit, Petrum apostolum successisse in episcopatu antiocheno alicui ex discipulis, quod est plane intolerandum. Praeterea, si Petrus venit Antiochiam, ibique sedem episcopalem accepit, cum jam Romae per aliquot annos episcopalem cathedram tenuisset; quaero: dimisit ne Petrus romanum episcopatum, an retinuit? Si dimisit; ergo dimisit sedem, quam Deo jubente susceperat; ergo non sedit Romae annis vigintiquinque, sed nec integros viginti, quod repugnat omnibus scriptoribus: si non dimisit; ergo retinuit simul duos episcopatus particulares et proprios, et maximo intervallo inter se distantes; ergo reliquit posteris perniciosissimum exemplum plures simul episcopatus retinendi. Dices fortasse: s. Petrum venisse Antiochiam ex Roma, sed non sedisse Antiochiae, ut proprium ejus urbis episcopum. At hinc quoque multa sequuntur absurda: nam si b. Petrus non fuisset antiochenus episcopus; non esset sedes antiochena patriarchalis; non fuisset a majoribus institutus festus dies cathedrae antiochenae; errarent omnes historici, qui primum episcopum antiochenum faciunt apostolum Petrum.

Sed videamus, quid tandem Onuphrium impulerit, ut novam sententiam excogitaret. Primum ejus argumentum ducitur ab auctoritate b. Lucae in act. apost. sancti Pauli in epist. ad Gal. et Eusebii in Chron. dicit enim, colligi ex his auctoribus s. Petrum primis novem annis a passione Domini non recessisse ex Judaea: decimo autem anno venisse Romam; ex quibus sequitur, ut non potuerit Antiochiae sedere, nisi post reditum ab urbe.

Respondeo: nihil horum ex citatis auctoribus colligi. Nam ex act. apost. et epist. ad Gal. id solum habemus, s. Petrum fuisse Hierosolymis anno 4. 11. et 18. a passione. De anno 4. constat ex epist. ad Gal. ubi Paulus dicit, se venisse in Hierusalem videre Petrum post annos tres a sua conversione, idest, anno 4. a passione Domini, quo etiam quadriennio contigerunt ea, quae s. Lucas narrat de Cornelio, Aenea, Tabita, Simone mago, et aliis. De anno undecimo constat ex cap. 12. Act. nam vincula s. Petri et caedes sancti Jacobi inciderunt in secundum annum Claudii, ut Onuphrius fatetur, et ex Josepho probari posset: annum autem secundum Claudii fuisse undecimum a passione Domini, paulo inferius demonstrabo: de anno 18. perspicuum est ex cap. 2. ad Gal. Haec sunt Scripturis certa: sed ex his non colligitur, non potuisse s. Petrum ab anno quarto a passione Domini usque ad undecimum habitare Antiochiae. Porro quod dicit Onuphrius, colligi ex Chronico Eusebii, s. Petrum non potuisse antiochenam sedem tenere antequam proficisceretur Romam, mirabile est: nam in eo Chronico Eusebius disertis verbis notat, Tiberio imperante sanctum Petrum sedem suam Antiochiae constituisse, eamque septem annis tenuisse, ac tum demum profectum Romam anno 2. Claudii. Est quidem error in Chronico Eusebii circa tempus vinculorum sancti Petri, sed hoc nihil ad rem facit.

Alterum argumentum Onuphrii est quaedam historica demonstratio, quam ipse breviter indicat in Annot. ad Platinam, sed fusius explicat in Com. Fastor. Est autem haec demonstratio. Christus passus est anno 19. Tiberii, aetatis suae 34. Petrus autem Romam ingressus est anno 2. Claudii: ab anno 19. Tiberii ad 2. Claudii sunt anni decem non integri, ut notum est.

Ex his decem annis, primos quatuor consumpsit Petrus in Judaea, ut paulo ante ex epist. ad Gal. probatum est: remanent igitur sex non integri, proinde non est locus septennio sedis antioche-

nae. Porro Christum passum esse anno 19. Tiberii, aetatis vero suae 34. probat Onuphrius primum ex olympiadibus. Constat enim ex Phlegone anno 4. olympiadis 202. fuisse insignem illam eclipsim, quae Christo patiente facta est: annus autem quartus olympiadis 202. recte cadit in annum Christi 34. Deinde probat ex Beda, qui in lib. de rat. temp. cap. 45. scribit, fidem Ecclesiae habere, Christum vixisse in carne mortali paulo amplius triginta tribus annis.

Respondeo. Haec demonstratio si quid efficit, tantum efficit, s. Petrum non fecisse Antiochiae integro septennio, sed sexennio, aut quinquennio: non autem efficit, eum non fuisse Antiochiae, episcopum antequam Romam proficisceretur. Deinde ne hoc quidem ratio illa concludit. Potuit enim sanctus Petrus anno 2. a passione Domini sedem antiochenam constituere, et tenere septem integros annos, sic tamen ut saepius rediret in Hierusalem, et excurreret in alia loca. Sed non est opus ad ista confugere: nam non recte probavit Onuphrius, Christum passum esse anno 19. Tiberii, aetatis vero suae 34. argumentum enim illud quod duxit ab olympiadibus, facili negotio refutatur. Siquidem maxima quaestio est, unde incipiendae sint olympiades, et quemadmodum Onuphrius juxta suam opinionem sic eas disposuit, ut annus 34. Domini incideret in olympiadem 204. exactam, sic et alii disponunt olympiades ad eum modum, ut in eamdem olympiadem incidat annus Domini 33.

Argumentum vero ex testimonio Bedae depromptum Onuphrii sententiam plane convellit. Beda siquidem cum ait, juxta fidem Ecclesiae Christum vixisse paulo plus triginta tribus annis, loquitur de annis inchoatis, non completis, ut sensus sit, Christum pervenisse ad annum 33. et supervixisse aliquanto tempore: id quod evidenter probatur. Nam ibidem Beda probat sententiam suam ex indiculis quibusdam romanae Ecclesiae. in quibus annotabatur annus a passione Domini, demptis triginta tribus annis, qui fluxerunt ab incarnatione ad passionem: ex quo intelligimus, juxta fidem romanae Ecclesiae fluxisse praecise ab incarnatione ad passionem triginta tres annos, quia secundum Veterum sententiam die 25. martii Christus et conceptus, et mortuus est. Quod si ab incarnatione ad passionem sunt anni 33. ad liquidum, certe nativitate ad passionem sunt anni triginta tres non completi.

Non igitur probavit Onuphrius sententiam suam. Possumus autem nos contrariam sententiam, quam verissimam putamus, duobus argumentis approbare. Primum argumentum nititur tribus principiis, quorum unum est, Christum ex sententia Eusebii in Chron. Pauli Orosii lib. 7. cap. 2. et aliorum fere omnium, natum esse anno 42. imperii Caesaris Augusti. Alterum, Augustum imperasse annis 56. non integris, ut Svetonius et alii tradunt. Tertium, Christum passum esse anno 18. Tiberii, quod expresse tradunt Eusebius in Chron. Epiphanius in lib. de mens. et ponder. Eutropius lib. 7. et Beda de sex aetatibus, et colligitur ex Hieronymo de script. eccles. in Paulo, ubi dicit, annum 2. Neronis fuisse 25. a passione Domini: nam etiamsi daremus Tiberio post Christi passionem quatuor annos integros, Cajo quatuor integros, Claudio 14. integros, et acciperemus secundum Neronis completum: non haberemus tamen 25 annos, sed solum 24. oportet igitur ex sententia sancti Hieronymi dare Tiberio quinque annos post passionem Domini, ac per hoc, anno Tiberii 18. constituere passionem dominicam, non anno 19. ut contendit Onuphrius. Ex his tribus principiis manifeste colligitur, Christum passum esse anno aetatis suae 33. non 34. nam ab anno 42. Augusti ad annum 18. Tiberii non plures numerantur; quod ne ipse quidem Onuphrius negaret, si Christum passum esse fateretur anno Tiberii 18.

Secundum argumentum nostrum nititur duobus aliis, certissimisque principiis. Unum est, Christum baptizatum esse anno aetatis suae 30. inchoato, non expleto. Alterum, Christum post baptismum supervixisse annis tribus, et eo amplius. Ac primum quidem principium probatur ex testimonio Lucae cap. 3. *et ipse Jesus erat incipiens quasi annorum triginta*: nisi enim vis adhibeatur his verbis, sensus planus et obvius est, Christum coepisse agere annum trigesimum cum ad baptismum venit: erat enim annorum triginta, non complens videlicet, sed incipiens annum trigesimum. Et hoc modo verba ista intellexerunt omnes veteres Patres, a quorum concordi sententia in explicatione Scripturarum recedere temerarium est. S. Irenaeus lib. 2. cap. 39. *Ad baptismum*, inquit, *venit nondum qui triginta annos suppleverat, sed qui inciperet esse tanquam triginta annorum; ita enim qui ejus annos significat, Lucas posuit.* Tertullianus in lib. cont. Judaeos, Clemens alexandr. lib. 1. Strom. et Julius africanus apud Hieron. in Comm. cap. 9. Danielis scribunt, Christum praedicasse unum annum, et postea occisum, cum explesset annum trigesimum; ex quibus sequitur necessario, ut velint eum baptizatum anno 30. inchoato: et quamvis errent cum dicunt, Christum occisum anno 30. completo, quia sine ullo fundamento id scribunt, tamen non errant cum scribunt, eum baptizatum anno 30. inchoato, quia sequuntur Lucam evangelistam, ut communiter exponi solet. Eusebius lib. 1. hist. cap. 10. juxta versionem Christophorsoni, Christus, inquit, cum jam trigesimum suae aetatis annum agere incipiebat, ad Joannem, ut lavacro baptismi tingeretur, se contulit. Epiphanius haeresi 51. *Erat*, inquit, *triginta annorum, sed non plenus; quapropter dicit, incipiens esse annorum ferme triginta.* Et infra subjungit: *Christum complevisse trigesimum, cum primum signum fecit in Cana Galilaeae.* Gregorius nazianzenus Orat. in s. Bapt. Hieronymus in 1. cap. Ezech. Chrysostomus homil. 14. in Marc. et Gregorius homil. 2. in Ezech. dicunt, Christum anno 30. baptizatum docere coepisse: qui modus loquendi indicat, annum trigesimum inchoatum non completum. Clarius Augustinus lib. 2. de doctr. christ. cap. 28. scribit, Christum, cum esset annorum fere 30. venisse ad baptismum. Isidorus lib. 7. in Levit. cap. 27. Propter quod, inquit, cum

non plenorum triginta annorum venisse ait ad baptisum;ait enim:*Et ipse Jesus erat incipiens quasi annorum triginta*. Denique extat can. 11. Concilii antiquissimi neocaesarien.ubi prohibentur presbyteri ordinari ante trigesimum aetatis annum, quia Christus anno 30. baptizatus est, et praedicare coepit: quem canonem intelligendum esse de trigesimo anno inchoato non de completo, ut intellexit Martinus Bracearensis in Collect. can. Graec. can. 20. satis aperte docet vir gravissimus s. Hieronym. in epist. ad Theophylum advers. Jo. hierosol. ubi probat, fratrem suum legitima aetate presbyterum ordinatum, quia ad triginta annorum spatia jam pervenerat. Docet etiam Ecclesiae consuetudo, quae cum revocaverit annum trigesimum ad vigesimumquintum, tunc judicat hominem idoneum presbyterio, cum is attigerit annum vigesimumquintum. Neque his repugnat s. Ignatius, qui in epist. ad Trall. scribit, Christum baptizatum cum explesset tres annorum decades:nec s. Jo. Chrysostomus, qui hom. 10. in Matth. scribit,Christum post triginta annos venisse ad baptismum. Nam s. Ignatius dicit tres decades annorum impletas, quia perventum erat ad ultimum annum tertiae decadis,non quia perventum esset ad finem ultimi anni;sic enim intelligimus illud Luc. 2.cum consummati essent dies octo, ut circumcideretur Puer, idest,cum ventum esset ad diem octavum in quo circumcidi debebat Puer, et act. 2. cum complerentur dies Pentecostes,idest,cum ventum esset ad diem quinquagesimum: non autem cum esset completus dies quinquagesimus. Vel utitur figura intellectionis, quae scriptoribus etiam sacris familiaris est:sicut enim scribit s.Lucas cap.2.consummatos fuisse dies octo, cum circumcisus est Dominus, non quod plane expleti essent dies octo, sed quod parum abessent ab expletione, cum jam octavus dies ageretur;et quemadmodum scribit Marcus cap. 8. post tres dies Christum resurrecturum fuisse, quia tertia die resurrecturus erat, sic etiam scribit s. Ignatius, Christum baptismi tempore complevisse tres decades annorum, quia tam parum aberat a fine trium decadum, ut jam tertiae decadis ultimus ageretur annus. Facilius adhuc explicabitur locus Chrysostomi; nam initio homiliae scribit,Joannem venisse ad baptizandum, post annos fere 30. ex quo sequitur, ut Joannes eo tempore non compleverit annum trigesimum:quod si Joannes non compleverat annum trigesimum, quanto minus cum compleverat Christus, qui sex mensibus junior erat Joanne? Ergo Chrysostomus cum ait,Christum post annos triginta venisse ad baptismum, sine dubio significat, post annos triginta inchoatos,et nondum exactos venisse.Maneat igitur ex communi sententia Christum baptizatum anno 30.inchoato.Alterum principium erat,Christum post baptismum praedicasse plus tribus annis, ac per hoc passum esse anno 33.inchoato.quod principium ex evangelio Joannis aperte colligitur: habemus enim quatuor paschata notata in evangelio Joannis, unum Jo.2., alterum Jo.4., tertium Jo. 6. quartum Jo.13.cum igitur Christus post baptismum quatuor paschata celebraverit, necesse est eum ad initium quarti anni docendo pervenisse.S.Ignatius in epist. ad Trall. disertis verbis tradit,Christum praedicasse tribus annis: quod quidem ad liquidum verum non est, cum constet, ipsum post 40. dies a baptismo praedicare coepisse,et ad passionem usque praedicasse,quod est tempus trium annorum,et aliquanto amplius, ut ex numero paschatum ostendimus. Sed Ignatius sicut cum ait, Christum baptizatum cum explesset tres decades annorum,omisit minutias quae deerant ad tres decades conficiendas; ita cum ait, eum praedicasse tribus annis, omisit minutias temporum quae supererant. Eusebius in lib. 8. de demonstr. evang.,demonstr. 2.et Beda de rat. temp. cap. 45.dicunt, Christum praedicasse tribus annis cum dimidio ; quod quidem praecise non est verum,sed illi quoque non fuerunt solliciti de minutiis temporum, et fortasse numeraverunt annos a baptismo usque ad ascensionem : nam eo modo sunt fere tres anni cum dimidio. Caeterum nullus est Veterum , qui praedicationi Christi tribuerit integrum quadriennium. Sed de his satis.

CAPUT VII.

Solvuntur alia quinque argumenta.

Persuasio tertia talis est. Petrus non potuit venire Romam usque ad annum 9. Claudii , ut supra probatum est,sed neque postea venire potuit : nam Claudius, qui jussit Judaeos ex urbe pelli , sine dubio jussit etiam in urbem non recipi; igitur nunquam venit.

Sed jam ostendimus, Petrum anno 9. Claudii non venisse Romam, sed discessisse Roma, et postea tempore Neronis rediisse: quod enim tempore Neronis potuerunt Romae esse Judaei, patet ex act. ult. ubi Paulus Romae Judaeis praedicat.

Persuasio quarta. Quando Paulus reprehendit Petrum Antiochiae, Gal. 2. erat peractum Concilium hierosolymitanum ; et tamen adhuc Petrus non iverat Romam. Respondeo : iverat et redierat.

Persuasio quinta. Paulus scribens ad Romanos, multos jubet salutari, cap. ult. Petri autem ne meminit quidem. Atque haec non solum Veleno persuasio, sed etiam Illyrico demonstratio est,Petrum Romae nunquam fuisse.

Respondeo inprimis:argumentum hoc nihil concludere,nam alioqui sequeretur,Joannem non fuisse episcopum Ephesi, neque Jacobum Hierosolymis, quia Paulus scribens ad Ephesios et ad Hebraeos, non meminit Joannis et Jacobi. Deinde dico: Paulum non jussisse Petrum salutari , quia scripsit epistolam eo tempore, quo Petrus redierat Roma, et versabatur in Syria: nam Paulus scripsit epistolam ex itinere , quo proficiscebatur Hierusalem, ubi et comprehensus fuit : sic enim scribit ipse Rom. 15. *Et nunc*, inquit.*proficiscor in Hierusalem, ministrare sanctis: probaverunt enim , Achaja et Macedonia collationem aliquam facere in pauperes sanctos, qui sunt in Hierusalem.* Et Act. 24. idem Paulus, cum caussam diceret ad tribunal Felicis Syriae praesidis, ait: *Eleemosynas*

facturus in gentem meam veni, ei oblationes, et vota.

Porro haec Pauli captivitas contigit medio tempore inter Concilium hierosolymitanum, et obitum Claudii. Siquidem post Concilium illud, Paulus adiit Macedoniam et Achajam, ubi antea nunquam fuerat, ut patet ex Act. cap. 16. pervenit autem in Hierusalem Felice praeside, qui praefuit Syriae usque ad mortem Claudii, et initium Neronis, ut Josephus testatur lib. 20. Antiq. cap. 9. et 13. Ex quo sequitur, epistolam ad Romanos scriptam esse circiter 11. aut 12. annum Claudii, quo tempore s. Petrus Roma redierat, et Syriae regiones iterum peragrabat, et visitabat. Quid igitur mirum, si Paulus ad Romanos scribens non salutat Petrum, quem eo tempore constat Romae non fuisse?

Persuasio sexta. Ambrosius in cap. 16. ad Rom. dicit, Narcissum, quem Paulus jubet salutari, fuisse romanum presbyterum: at presbyter et episcopus idem sunt apud Paulum; igitur iste Narcissus erat episcopus romanus; proinde non fuit Petrus Romanorum episcopus primus.

Respondeo: Narcissum presbyterum fortasse romanum fuisse, episcopum sine dubio non fuisse: siquidem Irenaeus, Eusebius, Optatus, Epiphanius, Hieronymus, Augustinus, et caeteri, qui catalogum romanorum pontificum scripserunt, nullam hujus Narcissi mentionem fecerunt. Nec his repugnat Ambrosii auctoritas: nam Ambrosius idem in cap. 3. 1. ad Tim. *Omnis episcopus*, inquit, *presbyter est, non tamen omnis presbyter episcopus.* Et Cornelius apud Eusebium lib. 6. hist. cap. 33. dicit, Romae unum fuisse episcopum, quadraginta autem et sex presbyteros.

Persuasio septima. Paulus cum Petro foedus percussit, ut ille Judaeorum, ipse Gentium esset apostolus, Gal. 2. quomodo ergo verisimile est, Petrum tam cito pacti immemorem alienam provinciam invasisse, idest, Romam ivisse, quae mater gentilitatis erat?

Si dicas: Petrum Romae praedicavisse Judaeis qui ibi erant. Contra: nam illi, veniente Paulo, et praedicare incipiente, mirantur doctrinae novitatem, ut cognosci potest ex illis verbis Judaeorum, Act. ult. *Notum*, inquit, *est nobis de secta hac, quia ubique ei contradicitur, rogamus autem audire quae sentis.* Et infra: *Quidam*, inquit, *credebant his quae dicebantur, quidam vero non credebant, cumque invicem non essent consentientes, discedebant.*

Respondeo: foedus inter Petrum et Paulum non fuisse, ut Petrus tantum Judaeis, aut in Judaea tantum; Paulus autem tantum Gentibus, aut extra Judaeam tantum praedicaret: sed ut Petrus praedicaret omnibus, et ubicumque vellet, sed principaliter Judaeis; Paulus omnibus, et ubicumque vellet, sed principaliter Gentibus: alioqui Paulus diceretur invasisse alienam provinciam, quando Romam veniens, mox Judaeis praedicare coepit, ut patet. Act. ult. et Petrus non solum Romam venire non debuisset, sed nec Antiochiam, aut in Asiam, Galatiam, Pontum, Cappadociam, Bythiniam, ad quae loca tantum eum ivisse Velenus fatetur.

Falsum autem est quod Velenus dicit, Judaeos Romae miratos doctrinae novitatem, quando Paulus praedicavit eis Christum, quasi nemo antea tale aliquid praedicasset. Nam si Romae nullus praedicaverat Judaeis antequam Paulus eo veniret: quis eos Judaeos Romanos converterat, ad quos ipse epistolam scripsit? Constat enim epistolam illam partim scriptam ad Gentiles, et partim ad Judaeos ad fidem Christi conversos: nam ideo primis quatuor capitibus disputat de justificatione ex fide sine operibus legis contra superbiam Judaeorum, qui suis meritis tribuebant adventum Messiae. Et cap. 14. agit de illis, qui adhuc judaizabant abstinentes a quibusdam cibis secundum legem immundis? Et cap. 16. salutat multos, quos constat Christianos ex Judaeis fuisse.

Dicet aliquis fortasse: si epistola ad Romanos, vivente Claudio, qui Judaeos expulerat ex urbe, scripta est; qui sunt isti Judaei, quos Romae Paulus salutari jubet? Non enim credibile est, Claudio vivente, Judaeos ad urbem redire potuisse.

Respondeo: non modo credibile esse, paulo post eam expulsionem Judaeos redire potuisse, sed sine ullo dubio rediisse: nam Paulus Act. 18. invenit Corinthi Aquilam et Priscillam Judaeos, qui nuper ex urbe venerant pulsi a Claudio: deinde cum haesisset in Achaja annum unum et sex menses, et in Asia annos duos, Act. 18. et 19. iter coepit versus Hierusalem, atque in eo itinere scripsit ad Romanos, et salutari jussit Aquilam et Priscillam, qui jam Romam reversi fuerant.

Ad illa ergo verba Judaeorum, *Rogamus a te audire quae sentis etc.* dico: ea verba non esse omnium Judaeorum qui Romae erant, sed tantum eorum qui ad fidem Christi adhuc conversi non fuerant, praeter quos multi alii Romae vivebant, quos Petrus converterat. Neque verbis illis significatur, eos nunquam audivisse praedicationem Christi, sed non fuisse adhuc persuasos; et ideo voluisse adhuc Paulum audire, et cum ab eo efficacissime convincerentur, partem eorum fuisse persuasos ut crederent, partem in sua obstinatione mansisse.

CAPUT VIII.

Solvuntur alia octo argumenta.

Persuasio 8. 9. 10. 11. 12. 1[illegible] et 15. sumuntur ex Act. ult. et epist[illegible]as Paulus e Roma scripsit, nimirum ad Gal. ad Ephes. ad Coloss. ad Philipp. ad Hebr. ad Timoth. 2. et ad Philem. et ex epistolis Pauli ad Senecam, et Senecae ad Paulum: nam in his omnibus Scripturis occasio fuit loquendi de Petro, si is Romae fuisset: mirum autem silentium ubique reperitur.

Accedit quod non solum in his locis non dicitur Petrus fuisse Romae, sed etiam aperte indicatur non fuisse. Nam Philipp. 2. dicit de iis qui Romae erant: *Omnes quaerunt quae sua sunt.* Et Coloss. ult. *Salutat*, inquit, *vos Aristarchus concaptivus meus, et Marcus consobrinus Barnabae, et Jesus qui dicitur Justus, hi soli sunt adjutores mei in regno Dei.* Et 2. Tim. 4. *In prima mea defensione nemo mihi astitit, sed omnes me dereliquе-*

runt. Aut igitur Petrus Romae non fuit, aut maximam injuriam illi Paulus facit, cum eum numerat inter eos, qui quaerunt quae sua sunt, et qui non erant adjutores sui in regno Dei, et qui se in angustiis positum deserverunt; quod argumentum non solum Veleni, sed etiam Calvini est.

Respondeo primo: nihil concludi ex argumentis ab auctoritate negativae. Non enim sequitur, Lucas, Paulus et Seneca non dicunt, Petrum fuisse Romae; igitur non fuit Petrus Romae: non enim isti tres omnia dicere debuerunt, et plus creditur tribus testibus affirmantibus, quam mille nihil dicentibus,modo isti non negent,quod alii affirmant. Alioqui quia Matthaeus non scribit in evangelio, Christum circumcisum: Marcus non meminit praesentationis: Lucas non meminit stellae novae: Joannes non dicit Christum natum de Maria Virgine, ista omnia erunt falsa, quod absurdissimum est.

Ad illa autem tria loca dico: non negari in illis Petrum tunc fuisse Romae; nam cum Coloss. ult. dicit: *Hi soli sunt adjutores mei in regno Dei*, loquitur tantum de suis domesticis, qui ei ministrare soliti erant. Quomodo etiam 2. Tim. 4. cum dicit: *Lucas est mecum solus*,de domesticis et ministrantibus sibi loquitur. Certum enim est ex ult. cap. epist. ad Rom. multos alios, tam Judaeos, quam Gentiles conversos ad fidem fuisse Romae, qui regnum Dei promovebant.Et in epist.ad Philip. cap. 2.cum dicit:*Omnes quaerunt quae sua sunt*, per figuram intellectionis loquitur tantum de quibusdam, non de omnibus absolute. Nam ibidem dixerat paulo ante, apud se fuisse Timotheum, qui certe non quaerebat quae sua sunt: et cap. 1. dixerat, quosdam praedicare Evangelium *ex charitate*, et proinde non quaerere quae sua sunt, sed Jesu Christi.

Denique in 2. ad Tim. cap. 4. ubi dicit: *Nemo mihi astitit, sed omnes me dereliquerunt*, quem locum Calvinus prae caeteris urget, non loquitur nisi de iis, qui eum juvare apud Caesarem potuissent.Nam ibidem dicit,tunc apud se fuisse Lucam, et tamen generaliter ait: *Nemo mihi astitit, sed omnes me dereliquerunt:* certum autem est Petrum non potuisse eum juvare,cum ipse non minus Caesari invisus esset, quam Paulus. Itaque loquitur tantum de quibusdam nobilibus Romanis, qui potuissent pro se adire Caesarem,sed metu tyranni id non fecerunt.

Secundo responderi posset: eo tempore, quo Paulus Romam pervenit, et quo scripsit eas epistolas, Petrum non fuisse Romae. Nam etsi Romae sedem suam fixerat, tamen saepissime aberat,cum oporteret eum in variis locis Ecclesias constituere, ut Epiphanius annotavit: haeres. 27. nam propterea Petrus assumpsit sibi in coadiutores Linum et Cletum, qui in absentia sua Romae episcopalia munera obirent.

CAPUT IX.

Solvitur argumentum decimum sextum.

Persuasio 16. Ambrosius serm. 67. dicit de Petro et Paulo: *Una die, uno in loco, unius tyranni toleravere sententiam*: at Linus in passion. Petri et Pauli dicit, eos nec eodem tempore passos, nec eodem loco, nec eodem tyranno jubente.

Praeterea Josephus, qui tempore Neronis vixit, scripsit Romae historiam de Bello Judaico, et in ea meminit interfectorum a Nerone: et tamen non meminit Petri, quem certe non omisisset, si vere a Nerone occisus fuisset; fuit enim Josephus Christianorum amicus, et libenter data occasione ipsorum meminit. Scribit enim de morte Christi, lib. 18. Antiq., et Joannis Baptistae ibidem, et Jacobi, lib. 20.

Adde, quod Petrus erat senex, quando Paulus erat adolescens: nam post passionem Domini, Paulus vocatur adolescens, Act. 7. quo tempore Petrus jam uxorem habuerat, et tanquam annosissimus omnium apostolorum primus inter eos habebatur; et tamen Paulus ad senectutem etiam pervenit, ut ipse scribit in epist. ad Philem. igitur non est verisimile, eos uno tempore obiisse.

Sed hoc argementum facile refutari potest. Nam in prima parte argumenti bis labitur Velenus. Primum, quod fatetur Lini historiam esse confictam, ut vere est, et tamen ex ea dicit refutari sententiam Ambrosii. Si enim Lini historia conficta est; non est ullius auctoritatis: si nullius est auctoritatis, quomodo potest inde refelli Ambrosii probatissimi auctoris sententia? Deinde peccat,quod per eumdem locum apud Ambrosium intelligit eamdem partem urbis, et inde vult Ambrosium dissentire ab aliis, qui in diversis partibus ejusdem urbis dicunt apostolos interfectos. At Ambrosius per eamdem partem urbis: sic enim subjungit: *In eodem loco*, inquit, *ne alteri Roma deesset.*

Ad illud de Josepho dico primum: Josephum ipsum lib. 2. de Bel. Jud. cap. 11. respondere;ibi enim dicit, se silentio praeterire velle scelera Neronis, ut quod matrem et uxorem occiderit, et similia, quoniam sciret narrationem illam esse molestam: et merito haec dicit,nam dedicabat libros illos romanis imperatoribus, qui non libenter audiunt vituperari praedecessores suos. Deinde potest argumentum retorqueri in auctorem: nam ibidem Velenus dicit, Petrum esse occisum Hierosolymis, jussu Anani pontificis Judaeorum: peto ergo: quare Josephus, qui lib. 20. Antiq. scribit gesta illius Anani, et quos homines occiderit, non meminit eo loco Petri? Suo igitur gladio se ipse jugulat Velenus.

Ad illud de aetate dico: Petrum non fuisse senem, quando Paulus erat adolescens, sed virum maturae aetatis. Quod enim habuerit uxorem, et fuerit primus apostolorum, non arguit nisi virilem aetatem. Nec est ullo modo credibile, senes a Christo fuisse electos ad summos obeundos labores, et orbem terrarum fere totum peragrandum: quemadmodum neque credibile est,adolescentulum Paulum ad apostolicam dignitatem, ad quam solicitudo omnium Ecclesiarum pertinebat, fuisse assumptum.

Demus ergo: Petrum fuisse annorum circiter quinquaginta,quando erat Paulus circiter 25.hoc est, duplo seniorem: tamen adhuc potuerunt ambo esse

senes, et simul mori; fuisset enim anno ultimo Neronis Petrus annorum 86. et Paulus unius et sexaginta.

CAPUT X.

Solvitur decimum septimum argumentum.

Persuasio 17. Scriptura et Patres aperte docent, Petrum et Paulum Hierosolymis, non Romae, a scribis et pharisaeis, non ab imperatoribus romanis occisos. Nam Matthaei 23. Dominus ait: ***Ecce ego mitto ad vos prophetas, et sapientes, et scribas, et ex illis occidetis, et crucifigetis, et ex eis flagellabitis in synagogis vestris.*** In quem locum Chrysostomus: ***Intelligit***, inquit, ***apostolos, et qui cum apostolis fuerunt.*** Et Hieronymus in hunc eumdem locum: ***Observa***, inquit,***juxta apostolum, varia esse dona discipulorum Christi, alios prophetas, qui ventura praedicebant, alios sapientes, qui noverunt,quando debebant proferre sermonem, alios scribas in lege doctissimos,ex quibus lapidatus est Stephanus,Paulus occisus,crucifixus Petrus, flagellati in actibus apostolorum discipulis.*** Item Nicolaus Lyranus in hunc locum: ***Ex eis***, inquit, ***occidetis, sicut Jacobum fratrem Joannis***, Act.12. ***et Stephanum***, Actor. 7. ***et multos alios, et crucifigetis, ut Petrum, et Andream fratrem ejus etc.***

Respondeo: ex verbis Domini Matth. 23.et Chrysostomi expositione, nihil colligi adversus sententiam nostram. Dominus enim et Chrysostomus non dicunt,omnes apostolos occidendos fuisse a Judaeis in Hierusalem, sed tantum aliquos: id enim significat illa sententia: ***Ex illis occidetis,et crucifigetis etc.*** idque impletum est in Stephano, quem lapidaverunt, Act. 7. et in Jacobo majore, quem Herodes in Judaeorum gratiam occidit, Act. 12. et in Jacobo minore, quem Judaei ipsi in Hierusalem necaverunt, teste Josepho, lib. 20. Antiq. cap. 16. et in Simeone Jacobi successore, qui in Hierusalem crucifixus est, ut docet Eusebius in Chron. , Matthiam quoque in Judaea crucifixum, multi probabiliter existimant.

Quod si de omnibus apostolis Dominum loqui Velenus contendat;negandae erunt omnes historiae, quae Andream in Achaja, Philippum et Joannem in Asia, Thomam in India, Bartholomaeum in Armenia, Matthaeum in Aethiopia,Simonem et Judam in Perside obiisse testantur.

Sanctus vero Hieronymus non voluit significare, Petrum et Paulum Hierosolymis occisos, cum diserte doceat lib.de vir. illustr.eos Romae a Nerone interfectos:sed ex verbis Domini deducit,varia fuisse dona, et mortes diversas discipulorum Christi. Quia enim Dominus dixerat, se missurum prophetas, sapientes et scribas; observat Hieronymus varia esse dona discipulorum: quia rursum Dominus ait: Quosdam occidetis , quosdam crucifigetis; observat idem Hieronymus diverso mortis genere discipulos de hac vita migraturos fuisse, et exempla ponit, Stephani lapidati , Pauli capite caesi, Petri crucifixi. Itaque exempla haec non tendunt ut intelligamus, quosnam ex discipulis Judaei occisuri erant, sed tantum eo ut discamus, varia futura fuisse martyriorum genera.

Porro Nicolaus Lyranus non tantae auctoritatis est, ut opponi debeat omnibus antiquis Patribus et historicis, qui Petrum Romae a Nerone , Andream in Achaja ab Egaea necatos tradunt. Accedit, quod sine dubio Lyranus Hieronymum sequitur, et solum dicere voluit , Petrum et Andream propter Christum crucifixos fuisse,quamquam minus caute loquutus est.

CAPUT XI.

Solvitur argumentum ultimum.

Postrema Veleni persuasio ejusmodi est. Cum de rebus nuper gestis saepe confingantur errores , quid, inquit Velenus,de tam remotis ac perturbatissimis temporibus romanae curiae palpones, citra Petri Romam adventum, passionem et pontificatum confingere non poterant?

At si Irenaeus, Tertullianus, Eusebius , aliique 30. vel 40. Patres citati, romanae curiae palpones fuerunt, recte loquitur Velenus. Sin autem pars eorum sunt antiquissimi, ut Irenaeus et Tertullianus, quorum tempore romana Ecclesia non erat opulenta, ut palpatores habere potuerit: pars sunt Graeci, ut Eusebius, Theodoretus, Sozomenus, et alii, quorum natio invidere potius , quam adulari romanae Ecclesiae consuevit: pars autem , vel potius pene omnes sunt viri sancti, ut Ambrosius, Hieronymus, Augustinus, Chrysostomus , et alii, a quorum moribus procul aberat adulationis vitium; certe sequitur , Velenum , qui hos romanae curiae palpones vocat, impudentissime mentiri.

Praeterea argumentum ejus nihil valet. Nam tam de rebus nuper gestis, quam de antiquis finguntur errores, quando res sunt clam gestae , et sine testibus, aut quantum ad numerum annorum, vel similes circumstantias,quae facile mandantur oblivioni:non autem quantum ad ipsam summam,et substantiam rerum celeberrimarum;praesertim quando praeter testimonia scriptorum, exstant etiam earum rerum monimenta lapidea,aut aerea permulta, qualis est res de qua agimus. Atque haec de tota hac disputatione sufficere posse existimavi, de qua librum insignem jam pridem a Joanne Roffensi , beatae memoriae viro, editum accepi ; sed librum ipsum videre nunquam potui.

CAPUT XII.

Romanum pontificem Petro succedere in ecclesiastica monarchia, probatur ex divino jure et ratione successionis.

Demonstravimus hactenus, romanum pontificem Petro succedere in episcopatu romano : nunc id ipsum demonstrare aggredimur de successione in universae Ecclesiae primatu. Negant hoc haeretici omnes hujus temporis, sed praecipue pugnant contra primatum romani pontificis , Lutherus lib. de pot. papae, Illyricus in lib. cont. prim. papae ,

Synodus smalchaldica in lib. ejusd. argum. Jo. Calvinus lib. 4. Instit. cap. 6. et 7. Magdeburgenses in singulis centuriis ad finem, cap. 7. Et ante hos omnes Nilus Thessal. episcopus in lib. adv. prim. papae.

Hic enim auctor non negat, Petrum totius Ecclesiae pastorem fuisse, et Romae episcopatum gessisse usque ad mortem: sed hoc solum contendit, non succedere Petro romanum pontificem in praefectura totius catholicae Ecclesiae, sed solum in romano episcopatu. Addit vero, habuisse postea romanum pontificem ex Conciliorum decretis primatum quemdam, ut videlicet, primus episcoporum esset, primus sederet, primus sententiam diceret, non tamen caeteris omnibus imperaret.

Quoniam autem tam nostra, quam adversariorum argumenta ex iisdem fontibus et capitibus sumuntur; reducemus omnem disputationem ad aliquot capita, sive genera argumentorum, et simul probabimus veritatem, et refellemus aliorum objectiones.

Primum ergo probatur, romanum pontificem Petro succedere in pontificatu Ecclesiae universae, ex divino jure, et ratione successionis. Debet Petro jure divino aliquis succedere: ille non potest esse alius quam pontifex romanus; igitur ille succedit.

Negat utramque partem argumenti Jo. Calvinus, sic enim loquitur lib. 4. Instit. cap. 6. § 8. *Verum*, inquit, *ut de Petro illis concedam quod petunt, non est tamen caussa, cur ex singulari exemplo universalem faciant regulam, et quod semel factum fuit, ad perpetuitatem trahant.* Rursum § 11, *Jam*, inquit, *ut alterum illis largior, quod nunquam apud sanos homines obtinebunt, sic constitutum in Petro primatum, ut perpetua successione semper maneret; unde tamen evincent, sedem Romae ita collocatam, ut quicumque sit urbis illius episcopus, orbi universo praesideat?*

Nos ergo utrumque seorsim ostendamus. Ac primum, oportere Petro aliquem succedere in pontificatu Ecclesiae universae, colligitur ex fine pontificatus. Nam certum est, pontificem esse propter Ecclesiam, non Ecclesiam propter pontificem: sic enim Augustinus lib. de pastor. cap. 1. *Quod Christiani sumus*, inquit, *propter nos est*, *quod praepositi sumus*, *propter vos est*: atqui Ecclesia non minus eget nunc uno pastore, quam tempore apostolorum; immo vero etiam magis, cum non sint Christiani, et plures, et pejores; non igitur moriente Petro interire debuit pontificatus, qui non in Petri commodum, sed in Ecclesiae utilitatem institutus erat, sed manere ac perseverare, donec ipsa Ecclesia manet, aut certe donec in terris peregrinatur, et unius summi pastoris cura et vigilantia opus habet.

Secundo ex unitate Ecclesiae. Nam Ecclesia est una et eadem omni tempore; non debet igitur mutari forma regiminis, quae est forma etiam reipublicae et civitatis. Quare si apostolorum tempore unus erat supremus rector, et caput Ecclesiae, hoc etiam tempore esse debet.

Tertio ex verbis Domini Jo. ult.: *Pasce oves meas*. Nam officium pastoris, est officium ordinarium et perpetuum; siquidem ex natura rei tamdiu durare debet officium pastoris, quamdiu manet ovile: ovile autem manet, et manebit usque ad mundi consummationem; igitur eo usque successores Petri in summo isto pastorali officio manere necesse est.

Quarto ex eodem loco. Nam cum Dominus ait Petro: *Pasce oves meas*, omnes oves suas ei commisit, ut supra ostendimus, neque solum omnes ratione loci, sed etiam ratione temporis, cum non minus nobis, quam antiquis Christus prospicere debuerit: sed Petrus non semper victurus erat in carne; igitur cum ei Dominus ait: *Pasce oves meas*, in illo *omnes* successores ejus alloquutus est. Itaque Chrysostomus lib. 2. de sacerd. cir. princ.: *Quanam*, inquit, *de caussa ille sanguinem effudit suum? certe ut pecudes eas acquireret, quarum curam tum Petro, tum Petri successoribus committebat.* Et s. Leo serm. 2. de anniver. assump. suae ad pontif. *Manet*, inquit *dispositio veritatis, et b. Petrus in accepta fortitudine petrae perseverans, suscepta Ecclesiae gubernacula non reliquit: perseverat videlicet Petrus, et vivit in successoribus suis.* Et b. Petrus episcopus Ravennae, in epist. ad Eutych. *Beatus*, inquit, *Petrus*, *qui in propria sede vivit et praesidet*, *praestat quaerentibus fidei veritatem.*

Quinto, Ecclesia est unum corpus, et suum quoddam caput hic in terris habet praeter Christum, ut patet ex 1. Cor. 12. ubi posteaquam dixit Paulus, Ecclesiam esse unum corpus, subjecit: *Non potest caput dicere pedibus, non estis mihi necessarii*, quod certe non convenit Christo; ipse enim potest dicere nobis omnibus, non estis mihi necessarii: nullum autem aliud caput assignari potest praeter Petrum, nec debet moriente Petro corpus Ecclesiae manere sine capite; oportet igitur aliquem Petro succedere.

Sexto, in veteri Testamento successio erat summorum pontificum. Nam Aaroni successit Eleazarus, Num. 20. et Eleazaro Phinees, Jud. 20. et sic de caeteris: at sacerdotium Testamenti veteris, figura fuit sacerdotii Testamenti novi; igitur et nunc successio in sede Petri, primi ac summi Christianorum pontificis, conservari debet.

Denique omnia argumenta, quibus in secunda quaestione probatum est, regimen Ecclesiae debere esse monarchicum, etiam hoc probant, quod nunc agimus.

Jam vero quod iste Petri successor sit romanus pontifex, facile probari potest. Nullus enim est, nec fuit unquam, qui se Petri successorem ullo modo asseruerit, vel pro tali sit habitus, praeter romanum et antiochenum episcopum: atqui antiochenus non successit Petro in pontificatu Ecclesiae totius, nam non succeditur nisi cedenti locum, vel per mortem naturalem, vel per mortem legitimam, idest, depositionem, vel renunciationem: Petrus autem adhuc vivens, et pontificatum gerens, antiochenam Ecclesiam reliquit, et Romae sedem suam fixit, ut quaestione superiore demonstravimus; restat igitur, ut romanus episcopus, qui Petro in urbe Roma morienti successit, eidem in tota ipsius dignitate et potestate successerit.

Praeterea. Si antiochenus episcopus Petro in summo pontificatu successisset, primus episcoporum fuisset: at nicaenum Concilium can. 6. antiochenum episcopum tertium patriarcham, non primum, nec secundum esse declaravit, sicut fuerat semper, nec unquam antiocheni episcopi altiorem locum quaesierunt.

Ut autem res haec tota melius intelligatur, observanda sunt quaedam. Primo, aliud esse successionem, aliud rationem successionis: nam successio romani pontificis in pontificatum Petri ex instituto Christi est: ratio autem successionis, qua romanus pontifex potius quam antiochenus, vel aliquis alius succedat, ex facto Petri initium habuit. Successio, inquam, ipsa ex Christi instituto et jure divino est, quia Christus ipse instituit in Petro pontificatum duraturum usque ad finem mundi; et proinde quicumque Petro succedit, a Christo accipit pontificatum.

At vero, quod episcopus romanus, quia episcopus romanus est, sit Petri successor, ex facto Petri ortum habuit, non ex prima Christi institutione. Nam potuisset Petrus nullam sedem particularem sibi unquam eligere, sicut fecit primus quinque annis; et tunc moriente Petro, non episcopus romanus, neque antiochenus successisset, sed is quem Ecclesia sibi elegisset. Potuisset quoque semper manere Antiochiae, et tunc antiochenus sine dubio successisset: quia vero Romae sedem fixit, et tenuit usque ad mortem; inde factum est, ut romanus pontifex ei succedat.

Et quoniam s. Marcellus papa in epist. ad Antioch. scribit, Petrum Domino jubente venisse Romam; et s. Ambrosius in Orat. cont. Auxent., et Athanasius in Apol. pro fuga sua, dicunt, Petrum Christi jussu Romae martyrium pertulisse; non est improbabile, Dominum etiam aperte jussisse, ut sedem suam Petrus ita figeret Romae, ut romanus episcopus absolute ei succederet. Sed quidquid de hoc sit, saltem ista ratio successionis non est ex prima institutione pontificatus, quae in evangelio legitur.

Observandum est secundo: tametsi forte non sit de jure divino, romanum pontificem, quia romanus pontifex est, Petro succedere in praefecturam totius Ecclesiae; tamen si quis absolute petat, an jure divino romanus pontifex pastor sit et caput totius Ecclesiae; omnino esse id asserendum. Nam ad hoc nihil aliud requiritur, quam ut ipsa successio sit de jure divino, hoc est, ut ordinarium officium Ecclesiam universam cum summa potestate gubernandi non sit ab hominibus, sed a Deo immediate institutum: id autem ita esse, supra demonstravimus.

Observandum est tertio. Licet forte non sit de jure divino, romanum pontificem ut romanum pontificem Petro succedere; tamen id ad fidem catholicam pertinere: non enim est idem, aliquid esse de fide, et esse de jure divino. Nec enim de jure divino fuit, ut Paulus haberet penulam: est tamen hoc ipsum de fide, Paulum habuisse penulam. Etsi autem romanum pontificem succedere Petro, non habeatur expresse in Scripturis: tamen succedere aliquem Petro deducitur evidenter ex Scripturis: illum autem esse romanum pontificem, habetur ex traditione apostolica Petri, quam traditionem Concilia generalia, pontificum decreta, et Patrum consensus declaravit, ut postea demonstrabitur.

Observandum est postremo. Romanum episcopatum, et Ecclesiae universae praefecturam, non esse duos episcopatus, neque duas sedes, nisi in potentia. Nam Petrus pontifex totius Ecclesiae a Christo institutus non adjunxit sibi episcopatum urbis Romae, quo modo episcopus alicujus loci adjungit sibi alium episcopatum, vel canonicatum, aut abbatiam: sed romanae urbis episcopatum evexit ad summum orbis terrae pontificatum; quemadmodum cum episcopatus simplex erigitur in archiepiscopatum, vel patriarchatum. Non enim archiepiscopus, vel patriarcha est bis aut ter episcopus, sed semel tantum, et in hujus rei signum, non datur pontifici summo nisi unum pallium, etiamsi episcopus, archiepiscopus, patriarcha et summus pontifex sit: haec enim omnia sunt unum actu, et tantum in potentia multa.

Ex quo sequitur, ut qui eligitur romanus episcopus, eo ipso sit pontifex summus Ecclesiae totius, etiamsi forte id non exprimant electores. Sed jam Nili et Calvini objectionibus respondeamus.

Prima Nili objectio. Romanus pontifex primatum habuit a Patribus, eo quod ea civitas toti orbi terrae imperaret, ut legimus in Conc. chalced. act. 16. non igitur id habuit ex Petri successione.

Respondeo: decretum illud illegitimum fuisse, quod reclamantibus iis qui Concilio praesidebant factum sit. Sed de hoc plura in cap. 27.

Secunda objectio. Romanus papa non est apostolus, sed episcopus tantum: non enim apostoli apostolos ordinarunt, sed pastores et doctores; igitur papa romanus non succedit Petro in apostolica potestate, quae in omnem Ecclesiam erat, sed solum in romano particulari episcopatu.

Respondeo; in apostolatu tria contineri. Primo, ut qui apostolus est, sit immediatus verbi minister, ita ut ab ipso Deo doctus sit, et sacros libros scribere possit; et hoc fatemur non convenire in romanum pontificem: non enim necesse est, ut quotidie novae revelationes habeantur, et novi libri sacri scribantur.

Secundo, ut qui apostolus est, Ecclesias constituat, et fidem propaget in iis locis, ubi numquam fuit: et hoc ad romanum pontificem pertinere, et ratio et experientia ipsa nos docet. Nam ab apostolicis temporibus, qui Ecclesias fundaverunt in variis partibus orbis terrae, et adhuc hodie fundant, romani pontifices fuerunt.

Tertio, ut qui apostolus est, summam habeat in omnem Ecclesiam potestatem: atque id quoque ad romanum pontificem pertinere contendimus ea ratione, quia Petro succedit, in quo haec potestas ordinaria est, non delegata ut in apostolis caeteris.

Neque Nili argumentum concludit, cum ait, apostoli non apostolos, sed pastores constituerunt.

Nec enim romanum pontificem totius Ecclesiae pontificem, sive apostolicum pontificem apostoli creare debuerunt, cum id ipse Christus fecerit. Quare ab omnibus Patribus semper romani pontificis sedes, apostolica sedes appellata est, et in ipso Concilio chalcedonensi, quod Nilus citat, act. 1. vocatur apostolatus dignitas papae romani, et act. 16. vocatur sedes ejus apostolica.

Tertia objectio. Petrus pastor et doctor fuit totius orbis terrarum : at papa, et est, et vocatur solum romanae urbis episcopus.

Respondeo: id falsum esse, ut ex ipso Concilio chalcedonensi, omissis caeteris, cognosci potest. Nam act. 3. leguntur tres epistolae orientalium ad Leonem, et in omnibus vocatur Leo universalis Ecclesiae papa, quod idem nomen habetur etiam act. 16.

Quarta objectio. Petrus Antiochiae et Alexandriae episcopos ordinavit: at id papae romano non permittitur.

Respondeo: etsi hoc tempore Graecorum pertinacia id non permittit, tamen olim id romano pontifici licuisse. Nam in Concilio chalcedonensi, act. 7. legimus, Maximum episcopum antiochenum ideo receptum a Concilio, quia a s. Leone in episcopatu confirmatus fuerat : et Liberatus in Breviar. cap. 21. ac Joannes Zonaras in Justiniano scribunt, ab Agapito romano pontifice Anthimum depositum fuisse ab episcopatu constantinopolitano, et in ejus locum ab eodem pontifice Menam ordinatum. Sed de his plura infra suo loco.

Quinta objectio. Quidquid Petrus dixit aut scripsit oraculum est Spiritus sancti: at id papae non convenit; non igitur papa habet omnes praerogativas Petri.

Respondeo: neque id nos contendimus.

Sexta objectio. Petro sine conditione dictum est: *Quidquid ligaveris, erit ligatum etc.* at papae romano Petrus praescripsit, ut id solum liget, aut solvat, quod merito ligandum aut solvendum est.

Respondeo: nihil hoc argumento aliud probari, quam Nilum istum vere fuisse graecum, idest, levem et garrulum. Quis enim umquam audivit, licuisse Petro id ligare quod merito ligandum non esset : et ubi habetur illa praescriptio Petri ad papam quam Nilus profert?

Objicit primo Calvinus lib. 4. cap. 6. Instit. § 8. Non sequitur, si Petrus duodecim apostolis initio praefuit, nunc toti orbi debere aliquem praeesse: nam pauci facile et utiliter ab uno reguntur; multa vero millia nonnisi a multis gubernari possunt.

Respondeo: inprimis Petrum non 12. apostolis tantum praefuisse, sed etiam multis millibus Christianorum; nam Jo. ult. non tantum 12. apostolos, sed omnes oves suas Christus Petro commisit. Legimus autem Act. 2. crevisse oves Petri ad tria millia, et Act. 4, ad quinque millia in sola Hierosolyma. Deinde, quo sunt homines plures, eo magis indigent uno rectore, a quo in unitate contineantur. Sed de hoc in prima quaestione dictum est.

Secundo objicit ibid. § 11. Si ideo Romae est sedes summi pontificatus, quia Petrus apostolus Romae pontificatum gerens defunctus est; ergo pontificatus judaici sedes debuit semper esse in deserto, quia ibi Moyses et Aaron pontificatum gerentes mortui sunt: et sedes pontificalis Christianorum Hierosolymis esse deberet, quia ibi Christus summus pontifex obiit.

Respondeo ex dictis: non ideo Romae esse sedem pontificalem, quia Petrus Romae obiit, sed quia romanus episcopus fuit, nec sedem ex Roma umquam alio transtulit. Moyses autem et Aaron non fixerunt in deserto sedem, sed ibi in itinere cum essent mortui sunt: sicut etiam Christus non fixit sedem Hierosolymis, nec in ullo particulari loco, ut supra diximus.

Tertio objicit ibidem § 12. Privilegium hoc de primatu totius Ecclesiae, vel est locale, vel personale, vel mixtum. Si primum; ergo cum semel fuerit concessum Antiochiae, non potest ab ea tolli, etiamsi inde Petrus recesserit, et alibi mortuus sit. Si secundum; ergo nihil ad locum; igitur nihil juris habet Roma in pontificatu magis, quam alia civitas. Si tertium ; ergo non sufficit esse romanum episcopum ad hoc ut aliquis habeat primatum: nam si est privilegium partim locale partim personale, non datur loco, nisi pro tempore quo in eo est talis persona, idest, Petrus.

Respondeo: ex prima Christi institutione dignitatem pontificalem fuisse personalem: tamen ex facto Petri factam esse postea localem, seu potius mixtam, neque id sine divino nutu. Dico fuisse initio personalem, quia a Christo non fuit alligata ulli certo loco, sed in personam Petri absolute collata: sic autem personalem fuisse affirmo, ut tamen publica, non privata fuerit.

Privilegia personalia privata dicuntur, quae dantur alicui personae pro se tantum: publica vero, quae dantur pro se et successoribus. Quia tamen postea Petrus Romae sedem fixit, factum est hoc privilegium etiam locale, et proinde mixtum: nam est alligatum romanae urbi, donec Petri successores Romae sedem retinent. Nam si divino jussu sedes alio transferretur, non essent amplius romani episcopi totius Ecclesiae episcopi, si transferretur, inquam, ipsa sedes, ita ut qui nunc sunt romani pontifices alicujus alterius loci episcopi dicerentur: non enim sola absentia pontificum ab urbe, sedem transferre dicitur. Atque haec ex hypothesi dicta sunt: non enim credimus umquam futurum, ut Petri sedes alio transferatur.

Quarto objicit ibidem § 13. Si romanus pontifex, quia succedit Petro, est primus episcopus; debet igitur esse ephesinus, II. hierosolymitanus, III. et sic de caeteris: at videmus secundum fuisse alexandrinum, qui nulli apostolo successit: ephesinum autem ne extremo quidem angulo haerere potuisse.

Respondeo: ordinem et numerum patriarchalium sedium non pendere ex dignitate priorum episcoporum, alioqui non tres, sed duodecim fuissent pro numero apostolorum: sed ex sola Petri dignitate et voluntate, ut ex Anacleto, Leone, Gelasio et Gregorio ostendimus in quaest. 3. in praerogativis Petri.

Quinto objicit eodem lib. 4. cap. 7.§ 28. si quae dicuntur Petro intelliguntur dicta etiam successoribus; ergo fateri debent romani pontifices se omnes esse Satanas: nam hoc est dictum Petro Matth. 16. in eodem loco, ubi dictum est ei: *Tibi dabo claves regni coelorum.*

Respondeo. Ea quae dicuntur Petro in triplici esse differentia: quaedam enim dicuntur ei pro se tantum, quaedam pro se et omnibus Christianis: quaedam pro se et successoribus;id quod evidenter colligitur ex ratione diversa, qua ei dicuntur. Nam quae dicuntur ei,ut uni ex fidelibus, certe omnibus fidelibus dicta intelliguntur. Ut Matth. 18. *Si peccaverit in te frater tuus etc.* Quae dicuntur ei ratione aliqua propria personae ipsius, ei soli dicuntur, ut: *Vade post me Satana.* Et: *Ter me negabis*; ista enim dicuntur ei ratione propriae imbecillitatis et ignorantiae. Quaedam denique dicuntur ei ratione officii pastoralis,quae proinde dicta intelliguntur omnibus successoribus,ut:*Pasce oves meas.* Et: *Confirma fratres tuos.* Et: *Quodcumque ligaveris etc.*

Argumenta Lutheri levissima sunt, et ex dictis facillime a quovis solvi possunt: et praeterea diligenter solvuntur ab Eckio, Fabro, Roffensi et Cajetano, quorum libri sunt in omnium manibus, ideo ea praetermitto.

CAPUT XIII.

Idem probatur ex Conciliis.

Secundo loco probandus est romani pontificis primatus ex Conciliis. Et quidem Lutherus lib. de pot. papae. et Illyricus in lib. cont.primat., et Calvinus lib. 4. Inst. cap. 7. § 1. dicunt. contra nos aperte pugnare VI. canonem nicaeni Concilii, in quo assignatur romano pontifici certa regio gubernanda, eaque perexigua, declaraturque unus ex patriarchis, non autem caput aliorum; pro nobis autem nullius Concilii testimonium invenire potuerunt.At sunt nihilominus illustrissima Conciliorum generalium testimonia pro romani pontificis primatu, ex quibus aliqua ita generalia fuerunt, ut in eis Graeci et Latini interfuerint. Quod est notandum contra Graecorum levitatem et pertinaciam.

Primum ergo habemus nicaenum Concilium, et illum ipsum VI. canonem, quem adversarii objiciunt: sed explicatione aliqua indiget iste canon, ut argumentum inde sumi possit. Igitur VI. canon nicaeni Concilii si habet in tom. Conc. quae hodie exstant: *Mos antiquus perduret in Aegypto, vel Lybia et Pentapoli, ut alexandrinus episcopus horum omnium habeat potestatem,quoniam quidem et episcopo romano parilis mos est.*

Sunt autem circa hunc canonem aliqua notanda.

Primo ex Nicolao I. in epist. ad Michäel. Concilium nicaenum nihil statuisse circa romanam Ecclesiam, quoniam potestas ejus,non ab hominibus, sed a Deo est;sed tantum ex forma romanae Ecclesiae constituisse statum aliarum Ecclesiarum. Non enim dicit Concilium; *Habeat romanus episcopus hujus vel illius regionis administrationem*, sed ait: *Habeat episcopus alexandrinus curam Aegypti et Lybiae, quoniam romanus episcopus ita consuevit.* Ubi aperte romana Ecclesia sit regula aliarum, et nihil circa eam proprie statuitur. Itaque errant Calvinus, Illyricus, Nilus et caeteri, qui dicunt, a Concilio nicaeno certos fines assignatos romano episcopo,ut nimirum solum curam gerat suburbanarum Ecclesiarum.

Secundo est observandum,in libris vulgatis deesse initium hujus canonis, quod tale est: *Ecclesia romana semper habuit primatum, mos autem perduret etc.* Sic enim iste canon citatur in Concilio chalcedonensi, act. 16 a Paschasio episcopo. Sic etiam vertit ex graeco ante annos circiter mille Dionysius quidam abbas, ut Alanus Copus annotavit in 1. Dial. Quocirca in eodem Concilio chalcedonensi, act. 16. post lectum hunc canonem VI. nicaeni Concilii, judices dixerunt: *Perpendimus omnem primatum et honorem praecipuum, secundum canones, antiquae Romae Deo amantissimo archiepiscopo conservari.*

Observandum est tertio, illa verba: *Quoniam talis est episcopo romano consuetudo,* quatuor modis exponi solere.

Primo, exponit Ruffinus lib.10.hist. Eccles.cap. 6. decretum esse a Concilio, ut alexandrinus episcopus habeat curam Aegypti, sicut habet episcopus romanus curam suburbanarum Ecclesiarum.

At falsa expositio est:nam si episcopus romanus est primus et praecipuus patriarcha; quomodo credibile est illi assignatam angustissimam regionem, aliis autem patriarchis minoribus latissimam? Nam antiochenus habuit totum orientem; alexandrinus tres amplissimas provincias, Aegyptum, Lybiam et Pentapolim; romanus autem habuisset tantum suburbanas Ecclesias,idest,sex episcopatus Romae vicinissimos.Deinde, illa particula *quoniam* rationalis particula est: non est autem bona ratio, ut episcopus alexandrinus trium provinciarum curam gerat, quia romanus episcopus curam gerit suburbanarum Ecclesiarum; igitur aut ratio Concilii nihil valet, aut non recte Concilii sententiam Ruffinus exposuit. Denique, Concilium nicaenum, nec ut citatur in Concilio VI. carthaginensi, nec ut legitur in Concilio chalcedonensi, act.16. nec ut habetur in proprio loco in tom.Conc.,nec ut est apud abbatem Dionysium,meminit suburbanarum Ecclesiarum, sed tantum ait: *Habeat alexandrinus episcopus potestatem in toto Aegypto, Lybia et Pentapoli,quoniam et episcopo romano talis consuetudo est.* Itaque mera divinatio fuit illa Ruffini, quem sequitur Calvinus, de suburbanis Ecclesiis.

Secunda expositio est Theodori Balsamonis in explic. hor. can., et Nili in suo lib. cont. prim., Concilium decrevisse, ut episcopus alexandrinus habeat curam totius Aegypti,sicut romanus episcopus habet curam totius occidentis.

Haec quidem sententia liberalior est, sed tamen falsa. Nam Concilium cum ait: *Quoniam talis est episcopo romano consuetudo*, reddit caussam, ut diximus,cur debeat permanere antiquus mos in Aegypto, et Lybia et Pentapoli, ut eorum locorum habeat curam episcopus alexandrinus: non est au-

tem caussa hujus rei, quia romanus episcopus habet curam occidentis; quomodo enim sequitur, episcopus romanus habet curam occidentis; igitur alexandrinus debet curam gerere Aegypti, Lybiae et Pentapolis? Cur non totius Africae potius? aut cur non Aegypti tantum? aut cur alexandrinus, et non carthaginensis, aut aliquis alius istam curam habebit? Adde, quod Concilium non meminit occidentis, neque orientis, sed tantum ait: *Quoniam talis episcopo romano est consuetudo.*

Tertia expositio est auctoris Sum. Conc., qui ex quodam vetusto codice putat restituendum *Quoniam metropolitano talis consuetudo est* pro eo quod habemus *Quoniam episcopo romano talis consuetudo est.*

At neque haec est solida expositio. Exemplaria enim nicaeni Concilii nusquam exstabant pleniora et emendatiora, quam in scriniis romanorum antiquorum pontificum, ut infra ostendemus, cum agemus de appellationibus: nam quae in Graecia erant, concremata fuerunt ab Arianis, teste Athanasio, in epist. ad omnes Orthod.; et ideo non mirum, si quae citantur a Graecis, et a Ruffino mutila et corrupta sunt.

Porro ex romanae Ecclesiae scriniis tulit hunc canonem paschasinus b. Leonis legatus ad Conc. chalced. et in eo legimus: *Quoniam talis episcopo romano consuetudo est*: Adde, quod non est bona ratio, cur debeat alexandrinus episcopus tantam ditionem habere, quia ita consueverunt metropolitani. Nam metropolitani non regunt nisi unam provinciam: alexandrino autem multae provinciae et multi metropolitani subjiciuntur.

Quarta igitur, et vera expositio est, alexandrinum debere gubernare illas provincias, quia romanus episcopus ita consuevit, idest, quia romanus episcopus ante omnem Conciliorum deffinitionem consuevit permittere episcopo alexandrino regimen Aegypti, Lybiae et Pentapolis: sive consuevit per alexandrinum episcopum illas provincias gubernare. Sic intellexit hunc canonem Nicolaus I. in epist. ad Michäel., nec apparet ulla alia probabilis expositio.

Secundum Concilium generale in epist. ad Damas. quae exstat apud Theodoretum lib. 5. hist. cap. 9. dicit, se convenisse apud urbem Constantinopolim ex mandato literarum pontificis per imperatorem ad se missarum. Et ibidem fatentur, romanam Ecclesiam caput esse, se autem membra.

Tertium Concilium, ut est apud Evagrium lib. 1. hist. cap. 4. dicit, se deponere Nestorium ex mandato literarum Coelestini papae romani. Et in epist. ad eumd. Coelest., idem Concilium scribit, se caussam Joannis patriarchae antiocheni, quae magis dubia erat quam caussa Nestorii, non fuisse ausum judicare, sed reservasse judicio ipsius Coelestini: quae omnia perspicue indicant supremam romani pontificis auctoritatem. Concilium chalcedonense act. 1. 2. et 3. passim vocat Leonem *universalis Ecclesiae pontificem.* Et in epist. ad Leonem: *Et post haec*, inquiunt, *omnia insuper, et contra ipsum, cui vineae custodia a Salvatore commissa est, extendit insaniam, idest, contra tuam quoque apostolicam sanctitatem.* Hic vides maximum Concilium confiteri, romano pontifici a Deo ipso vineae, idest, Ecclesiae universae, custodiam esse commissam.

Synodus constantinopolitana, quae ante quintam synodum in caussa Anthimi congregata est, act. 4. per Menam patriarcham Concilii praesidem ita loquitur: *Nos*, inquit, *apostolicam sedem sequimur, et obedimus, et ipsius communicatores, communicatores habemus, et condemnatos ab ipsa, et nos condemnamus.* Jam si totum Concilium apostolicae sedi obedire se profitetur, certe apostolica sedes toti Ecclesiae cum auctoritate praeest.

Septima synodus act. 2. recipit, et probat epist. Adriani ad Tharasium, in qua haec habentur: *Cujus*, inquit, *sedes per totum terrarum orbem primatum obtinens lucet, omniumque Ecclesiarum Dei caput existit, Unde et ipse b. Petrus apostolus Dei jussu Ecclesiam pascens, nihil omnino praetermisit, sed ubique principatum obtinuit, et obtinet etc.* Nota, in praesenti dici: *Primatum obtinens lucet.* Et, *Caput existit etc.*

Lateranense Concilium sub Innocentio III. in quo Graeci et Latini interfuerunt cap. 5. *Romana*, inquit, *Ecclesia, disponente Domino, super omnes alias ordinariae potestatis obtinet principatum, utpote mater universorum Christi fidelium, et magistra.*

Concilium Lugdunense generale sub Gregorio X. ut habetur in Sexto, tit. de Elect. cap. Ubi periculum, vocat romanum episcopum vicarium Christi, successorem Petri, rectorem universalis Ecclesiae: et in hoc etiam Concilio Graeci et Latini interfuerunt.

Denique Concilium florentinum, Graecis et Latinis consentientibus, ita statuit: *Definimus sanctam apostolicam sedem, et romanum pontificem in universum orbem tenere primatum, et ipsum pontificem romanum successorem esse b. Petri principis apostolorum, et verum Christi vicarium, totiusque Ecclesiae caput, et omnium Christianorum patrem, ac doctorem existere, et ipsi in b. Petro pascendi, regendi et gubernandi, universalem Ecclesiam a domino nostro Jesu Christo plenam potestatem traditam esse.* Omitto quinque alia Concilia generalia, quia nec a Graecis recipiuntur, cum ipsi non interfuerint, nec a Lutheranis, cum sint post annum 600. celebrata. Nimirum lugdunense sub Innocentio IV. ut habetur cap. 1. de homic. in Sexto; viennense sub Clemente V. ut habetur Clemen. unica, de sum. Trin. et Fid. Cath.; constantiense sess. 8. et 15.; lateranense sub Leone X. sess. 11., et tridentinum sess. 14. cap. 7. et alibi.

CAPUT. XIV.

Idem probatur ex testimoniis summorum pontificum.

Tertium argumentum sumitur a summorum pontificum sententiis. Est autem observandum epistolas pontificum in tres quasi classes distribui posse.

Prima classis continet epistolas pontificum, qui

sederunt usque ad annum 300. in quibus Magdeburgenses et Calvinus fatentur, vere asseri primatum, et eos pontifices sanctos, et veros pontifices fuisse: sed eas epistolas dicunt esse confictas, et recentes,ac falso pontificibus illis adscriptas.

Secunda classis complectitur epistolas eorum pontificum, qui sederunt ab anno 600. usque ad nostra tempora, in quibus fatentur adversarii,vere asseri primatum, et esse eorum auctorum, quibus inscribuntur : sed eos pontifices non esse dignos fide, et pseudopontifices, non pontifices fuisse.

Tertia classis comprehendit illas epistolas,in quibus et aperte asseritur primatus, et quas constat esse scriptas a sanctis et veris pontificibus,qui floruerunt ab anno 300. ad 600. videlicet, Julio, Damaso, Syricio, Innocentio, Zozimo , Leone, Gelasio, Anastasio II. Joanne II. Felice IV. Pelagio II. Gregorio Magno. Ergo in testimoniis primae et secundae classis, non erit opus immorari in citandis verbis, sed satis erit notare loca, et respondere ad objectiones haereticorum: quandoquidem fatentur, in illis epistolis aperte asseri sententiam nostram. Verba autem adferenda tantum erunt in testimoniis tertiae classis.

Primum igitur diserte asserunt primatum hi pontifices, Clemens epist. 1. Anacletus epist. 3. Evaristus epist. 1. Alexander epist. 1. Pius epist. 1. et 2. Anicetus epist. 1. Victor epist. 1. Zephyrinus epist. 1 Calixtus epist. 2. Lucius epist. 1. Marcellus in epist. 1. Eusebius epist. 3. Melchiades epist. 1. Marcus epist. 1.

Ad haec testimonia nihil respondent , nisi esse recentia et supposititia.At quamvis aliquos errores in eas irrepsisse non negaverim , nec indubitatas esse affirmare audeam: certe tamen antiquissimas esse nihil dubito, mentiuntur enim Magdeburgenses Cent 2. cap. 7. ad fin., cum dicunt,nullum fide dignum auctorem citasse has epistolas ante tempora Caroli Magni. Nam Isidorus, qui 200. annis antiquior est Carolo, in prooem. sui collect.sac. Candicit, se ex consilio 80. episcoporum collegisse canones ex epistolis Clementis, Anacleti, Evaristi, et caeterorum romanorum pontificum. Item Concilium vasense, can. 6. citat epistolas Clementis, ut nunc exstant. Et celebratum est hoc Concilium tempore Leonis I. idest, 350. annis ante imperium Caroli. Denique Ruffinus, qui annis 400. praecessit Carolum, Praef. in recognit. Clem. a se conversas ex graeco, meminit epistolae Clementis ad Jacobum, et eam se vertisse dicit ex graeco. Esse autem vere hanc versionem Ruffini, testatur Gennadius lib. de vir. illustr. in Ruffino.

In Secunda classe est Adrianus I. in epist. ad Tharasium,Nicolaus I.in epist.ad Michäelem imp., Leo IX. in epist. ad Michäel.episc. constantinop., Paschalis in epist. ad episc. panorm., quae habetur cap. *Significasti*,extra, de Elect., Innocentius III. in epist. ad imp. constantinop., quae habetur cap. *Solitae*,extra, de major. et obed. Qui omnes serio, et ex professo docent, romanum pontificem toti Ecclesiae praeesse.

Ad haec adversarii respondent: hos pontifices omnes Antichristos fuisse; id quod in sequenti quaestione refellemus.Interim hoc solum dicimus: si isti pontifices Antichristi fuerunt, totam Ecclesiam ab annis fere 1000. periisse; constat enim ex historiis , Ecclesiam universam his pontificibus adhaesisse, eorumque sententiam esse sequutam. Si vero Ecclesia periit, mentitum esse Christum, qui ait Matth. 16. adversus Ecclesiam portas inferi non praevalituras. Sed de hac re multa dicemus in quaestionibus de Ecclesia.Veniamus ad tertiam classem,et duodecim optimos et sanctissimos pontifices proferamus.

Primus sit s. Julius I. qui in epist. ad orient., quae exstat in Apol. 2. s. Athanasii, ita loquitur: *An ignari estis,hanc esse consuetudinem,ut primum nobis scribatur, ut hinc quod justum est, definiri possit? quapropter si isthic ejusmodi suspicio in episcopum concepta fuerat, id huc ad nostram Ecclesiam referri oportuit.* Et infra: *Quae* (inquit) *accepimus a b. Petro apostolo, ea vobis significo,non scripturus alioqui, quae nota apud vos esse arbitror, nisi facta ipsa nos conturbassent.* His verbis s. Julius affirmat, ad se pertinere officium dijudicandi caussas episcoporum, etiam orientalium, tametsi patriarchae primarii essent: (nam de caussa s. Athanasii alexandrini patriarchae agebatur)et hoc jus a b.Petro se accepisse,atque id omnibus notum esse.Quid, quaeso, responderi potest? Auctor est sanctus et vetustissimus; epistola certa et a s. Athanasio tota descripta; verba denique ipsius perspicua, et diserta.

Secundus sit s. Damasus, qui in epist. ad omnes episc. orient., quam Theodoretus recitat lib. 5. hist. cap. 10. *Quoniam*, inquit, *apostolicae sedi reverentiam debitam charitas vestra distribuit vobis quam plurimum, charissimi filii.praestitistis.* Ubi agnoscit debitam reverentiam, et filios vocat omnes episcopos. Item in epist. 4. ad episc. Numid. *Cuncta quae possunt aliquam recipere dubitationem,ad nos tanquam ad caput, ut semper fuit consuetudo, deferre non desinatis.*

Tertius. S. Syricius in epist.ad Himericum episc. tarracon., quam etiam Calvinus vere Syricii esse fatetur: *Pro officii*, inquit, *nostri consideratione, non est nobis dissimulare, non est tacere libertas, quibus major cunctis christianae religionis zelus incumbit. Portamus onera omnium qui gravantur. Quinimo haec portat in nobis b. apostolus Petrus, qui nos in omnibus, ut confidimus administrationis suae protegit, et tuetur haeredes.* Et infra cap. 15. *Explicavimus, ut arbitror, frater charissime, universa quae digesta sunt in querelam, et ad singulas caussas, de quibus per filium nostrum Bassianum presbyterum ad romanam Ecclesiam, utpote ad caput tui corporis retulisti etc.* Denique praecipit episcopo , ut haec sua decreta dirigat ad alios episcopos omnes.

Quartus s. Zozimus in epist. ad Hesichium salonitan. episc. *Ad te*, inquit, *potissimum scripta direximus,quae in omnium fratrum et episcoporum nostrorum facies ire notitiam.* Et infra: *Sciet quisquis hoc, postposita Patrum, et apostolicae sedis auctoritate, neglexerit, a nobis districtius vindicandum,ut loci sui minime dubitet sibi non constare rationem, si hoc putat post tot prohibitiones posse tentari.*

Quintus s. Innocentius in epist. 22. ad episc. maced.: *Adverti*, inquit, *sedi apostolicae, ad quam relatio, quasi ad caput Ecclesiarum missa currebat, fieri injuriam etc.* Item in epist. ad Conc. milevit., quae est inter epist. s. Augustini 93. *Diligenter*, inquit, *et congrue apostolico consulitis honori. Honori*, inquam, *illius quem praeter illa, quae extrinsecus sunt, solicitudo manet omnium Ecclesiarum: antiquae scilicet regulae formam sequuti, quam toto semper ab orbe mecum nostis esse servatam.* Idem in epist. ad Concil. carthag. quae est 91. romanam sedem dicit esse *fontem et caput omnium Ecclesiarum.*

Ad hoc testimonium Magdeburgenses nihil respondent, nisi Innocentium nimis multum sibi arrogare: quocirca eum per contumeliam Nocentium vocant. At si ita est: cur veteres Patres hunc Innocentii errorem non reprehenderunt? Cur Augustinus in epist. 106. ad Paulin. de his duabus epistolis Innocentii loquens, ait: *Ad omnia ille nobis rescripsit eodem modo, quo fas erat, atque oportebat apostolicae sedis antistitem?* Cur ibidem Augustinus Innocentium beatae memoriae papam appellat?

Sextus est s. Leo. Sed quoniam Lutherus et Calvinus dicunt, veteres pontifices nihil auctoritatis habuisse extra occidentem; adferamus testimonia Leonis, quibus simul primatus asseratur et ostendatur, eo tempore pontifices in Graeciam, Asiam, Aegyptum et Africam jurisdictionem exercuisse. Igitur in epistol. 84. ad Anastas. episc. thessal. *Sicut*, inquit, *praecessores mei praecessoribus tuis, ita etiam ego dilectioni tuae priorum sequutus exemplum, vices mei moderaminis delegavi, ut curam, quam universis Ecclesiis principaliter ex divina institutione debemus, imitator nostrae mansuetudinis effectus, adjuvares, et longinquis ab apostolica sede provinciis praesentiam quodammodo nostrae visitationis impenderes.* Et infra: *Vices*, inquit, *nostras ita tuae credidimus charitati, ut in partem sis vocatus sollicitudinis, non in plenitudinem potestatis.* Et in fine, ubi, dixerat magna providentia constitutos episcopos, archiepiscopos et primates, subdit: *Per quos ad unam Petri sedem universalis Ecclesiae cura conflueret, et nihil unquam a suo capite dissideret.* Ex his apparet non solum primatus, sed etiam auctoritas Leonis in Ecclesias Graeciae.

Idem Leo epist. 46. ad Anathol. episc. constantinop.: *Residentibus*, inquit, *vobis, quibus executionem nostrae dispositionis injunximus etc.* Vides, ut praecipiat patriarchae constantinopolitano. Idem epistol. 62. ad Maxim. Antioch., monet eum, ut frequenter ad se scribat, quid agatur circa Ecclesias. Et ibidem: *Juvenalis*, inquit, *episcopus ad obtinendum Palaestinae provinciae principatum credidit se posse sufficere. Quod sanctae memoriae Cyrillus merito perhorrescens, scriptis suis mihi rem indicavit, et sollicita prece multum poposcit, ut nulla illicitis conatibus praeberetur assensio etc.* Vides quomodo patriarcha alexandrinus supplicat Leoni, ne permittat Juvenali subjici Palaestinam? Et cum ea provincia ad antiochenum patriarchatum spectaret cur non petiit hoc potius Cyrillus ab antiocheno patriarcha?

Idem epist. 81. ad Dioscor. patriarch. alexandr. *Quod*, inquit, *a Patribus nostris propensiore cura novimus esse servatum, a vobis quoque volumus custodiri etc.* Vide Leonem imperare patriarchae totius Aegypti et Lybiae. Idem epist. 87. ad episc. afr.: *Quod*, inquit, *utcumque patimur esse veniale, inultum postmodum esse non poterit, si quisquam, quod omnino interdicimus usurpare praesumpserit.* Et infra: *Caussam*, inquit, *Lupicini episcopi, illic jubemus audiri etc.* Leo igitur imperabat episcopis Graeciae, Asiae, Aegypti, Africae. Exstant etiam epistolae ejus ad episcopos Germaniae, Galliae, Hispaniae, Italiae, in quibus aperte se eorum judicem, et caput agnoscit.

Denique serm. 1. de natali apost. his verbis romanam urbem alloquitur: *Per sacram beati Petri sedem caput orbis effecta latius praesideres religione divina, quam dominatione terrena. Quamvis enim multis aucta victoriis, jus imperii tui terra marique protuleris, minus tamen est, quod tibi bellicus labor subdidit, quam quod pax Christiana subjecit.* Quid clarius?

Ad haec loca respondet Calvinus dupliciter lib. 4. Inst. cap. 7. § 11. Primo dicit, Leonem supra modum avidum gloriae et dominationis fuisse, et ambitioni ejus multos restitisse. In cujus rei probationem citat in margine epist. ejus 85.

At in ea epistola nihil tale exstat, nec in aliis epistolis ejus invenimus ullos restitisse s. Leoni, excepto uno episcopo gallo, qui Hilarius dicebatur. Is tantum legitur in epist. 89. Leonis, se subtrahere voluisse ab apostolicae sedis obedientia: qui tamen, ut ibidem legimus, Romam venit ad dicendam caussam, et convictus in Concilio, punitus est. Exstant autem inter epistolas Leonis epistolae variorum Conciliorum, episcoporum, imperatorum ad ipsum Leonem, et nominatim epistolae episcoporum Galliae, in quibus pietas ejus, et auctoritas mirifice praedicatur. Nec puto ante Lutherum, et Calvinum ullum fuisse, qui b. Leonem superbiae et ambitionis reprehenderit.

Secundo respondet: Leonem non usurpasse sibi jurisdictionem in alios episcopos, sed tantum se in dissidiis componendis interposuisse, quantum lex et natura ecclesiasticae communionis patiebatur. Et probat, quia idem Leo epist. 84. ubi videtur maxime jubere episcopis: tamen dicit, se velle servari in omnibus privilegia metropolitanorum, quasi dicat, se ex pietate monere, auctoritatem autem relinquere iis quorum est.

At si ita est; ergo non gloriae et dominationis avidior fuit, nec ambitionis accusandus erat. Deinde verba ipsa Leonis supra citata satis aperte docent, cum vere et ex auctoritate episcopis imperasse. Quod autem vult servari jura metropolitanorum, nihil officit nostrae caussae: nam ita vult servari, ut simul illi subjiciantur sedi apostolicae, et ejus vicario. Sic enim loquitur in epist. 84. *Igitur*, inquit, *secundum sanctorum Patrum canones spiritu Dei conditos, et totius mundi reverentia consecratos, metropolitanos singularum provinciarum episcopos, quibus ex delegatione nostra fraternitatis tuae cura praetenditur, jus traditae sibi antiquitus dignitatis intemeratum habe-*

re decernimus, ita ut a regulis praestitutis nulla aut negligentia, aut praesumptione discedant. Et infra: *Si forte*, inquit, *inter ipsos qui praesunt de majoribus. quod absit, peccatis, caussa nascatur, quae provinciali nequeat examine definiri; fraternitatem tuam de totius negotii qualitate metropolitanus curabit instruere, et si coram positis partibus. nec tuo fuerit res sopita judicio, ad nostram cognitionem, quidquid illud est transf-ratur.*

Septimus s. Gelasius sic ait in epistol. ad episc. dard.: *Cuncta per mundum norit Ecclesia quoniam quorumlibet sententiis ligata pontificum, sedes beati Petri apostoli jus habeat resolvendi. Utpote quae de omni Ecclesia fas habeat judicandi. neque cuiquam de ejus liceat judicare judicio.* Similia habet in epist. ad Anastas. imper., et tom. de vinc. anathem. Neque ad haec ulla responsio dari potest: constat enim haec vere esse verba Gelasii, et Gelasium virum sanctum fuisse, et ante mille annos Ecclesiae praefuisse.

Octavus Joannes II. qui etiam ante mille annos sedit, in epist. ad Justin. sen. Aug., quae habetur in ipso cod. Justin. in 1. tit. *Inter claras*, inquit, *sapientiae ac mansuetudinis vestrae laudes. christianissime principum, puriore luce tanquam aliquod sydus irradiat. quod amore fidei. quo l charitatis studio edocti. ecclesiasticis disciplinis romanae sedis reverentiam conservatis, et ei cuncta subjicitis, et ad ejus deducitis unitatem, ad cujus auctorem. hoc est. apostolorum primum, Domino loquente, praeceptum est Pasce oves meas quam esse omnium vere Ecclesiarum caput, et Patrum regulae, et principum statuta declarant etc.*

Nonus Anastasius II. in epist. ad Anastas. imper. *Per ministerium* (inquit) *humilitatis meae, sicut semper est sedes beati Petri in universali Ecclesia, assignatum sibi a Domino teneat principatum.*

Decimus sit Felix IV. qui in epist. 1. ad varios episc. inquit: *Sanctitatis vestrae scripta quae ad sedem apostolicam misistis tanquam ad caput, ut inde acciperetis responsa, unde omnis Ecclesia totius religionis sumpsit exordium, gratanter suscepi etc.*

Undecimus sit Pelagius II. qui in epist. 1. ad episc. orien. *Romana sedes*, inquit, *instituente domino, caput est omnium Ecclesiarum.*

Duodecimus s. Gregorius magnus, non minus quam Leo, se totius Ecclesiae caput agnovit lib. 1. epist. 72. ad Gennad. *Ex concilio* (inquit) *Numidiae si qui desideraverint ad apostolicam sedem venire, permittite, et si quilibet eorum viae contradicere voluerit, obviate.* Hinc igitur apparet auctoritas Gregorii in episcopos Africae. Item lib. 2. epist. 37. ad natal. *Postquam*, inquit, *ad beatitudinem vestram, et decessoris mei, et mea in caussa Honorati archidiaconi scripta directa sunt, tunc contempta utriusque sententia praefatus Honoratus proprio gradu privatus est. Quod si quilibet ex quatuor patriarchis fecisset, sine gravissimo scandalo tanta contumacia transire nullo modo potuisset.* Certe his verbis s. Gregorius omnibus patriarchis se praepositum fuisse, apertissime demonstrat.

Item lib. 4. epist. 56. ad episc. prov. Helladis: *Pallium*, inquit, *Joanni fratri nostro Corinthiorum episcopo nos transmisisse cognoscite, cui vos magnopere convenit obedire.* Vides Gregorii auctoritatem in graecos episcopos, quibus Corinthiorum episcopum, archiepiscopum ordinat per pallii transmissionem? Idem lib. 7. epist. 63. ad Jo. episc. syracus. *Nam*, inquit, *de constantinopolitana Ecclesia. quis eam dubitet apostolicae sedi esse subjectam? quod et dominus piissimus imperator, et frater noster Eusebius ejusdem civitatis episcopus assidue profitetur.* Et epist. 64. ad eumdem: *Nam*, inquit, *quod se dicit sedi apostolicae subjici, si qua culpa in episcopis invenitur, nescio quis ei episcopus subjectus non sit etc.* Quid clarius? Omitto epistolas ad episcopos Italiae, Galliae, Hispaniae: nam de subjectione eorum nulla dubitatio est.

Respondet Calvinus lib. 4. cap. 7. § 12. ac primum ait; Gregorium tribuisse sibi jus corrigendi alios, non autem paruisse ei nisi illos qui volebant. At hoc dici non potest: nam Gregorius sanctissimus et humillimus fuit: quocirca etiam Graeci ejus diem festum colunt; et Calvinus in hoc lib. 4. cap. 7. § 22. Gregorium virum sanctum fuisse fatetur; non autem potest cum sanctitate consistere usurpatio juris alieni. Neque est naevus aut macula venialis, subjicere sibi omnes episcopos, sed intolerabilis superbia, et ipsissima nota Antichristi, ut ipsimet frequenter docent: quomodo ergo Gregorius sanctus erat, si omnes episcopos sibi injuste subjiciebat?

Secundo respondet: Gregorium ex mandato imperatoris judicasse episcopum constantinopolitanum. ut ex lib. 7. epist. 64. ipsius Gregorii cognosci potest. At in ea epistola Gregorius dicit, imperatorem voluisse a se judicari patriarcham illum, quia canones hoc jubent: quod idem est, ac si diceret, imperatorem noluisse impedire, quin juxta canones episcopus, licet regiae urbis, a Gregorio puniretur. Quare in epistola superiore Gregorius dicit, imperatorem assidue profiteri, Ecclesiam constantinopolitanam romanae esse subjectam.

Tertio respondet: Gregorium sicut alios puniebat, ita paratum fuisse ab aliis emendari, ut ipse dicit lib. 2. epist. 37. ad natal. Salonit. ac proinde non magis praefuisse, quam subjectum fuisse. At Gregorius in illa epistola de correptione fraterna loquitur, non de censura judiciali: *Ecce*, inquit, *fraternitas tua aegre se tulit de conviviis a me esse reprehensam, cum ego. qui etsi hanc non vita, tamen loco transgredior, ab omnibus corripi, ab omnibus emendari paratus sim, et hunc solum mihi amicum aestimo. per cujus linguam ante apparitionem districti judicis meae maculas mentis tergo.* Adde quod involvit contradictionem, eumdem omnibus praelatum esse, et tamen aliquibus subjici.

Quarto respondet: hunc statum pontificium valde Gregorio displicuisse: subinde enim conqueritur, inquit, se sub colore episcopatus ad saeculum rediisse, ut lib. 1. epist. 5. et 7. At Gregorius de-

flebat quidem, quod ex quiete monasterii ad onera episcopalia translatus esset: non autem displicebat ei, quod apostolica sedes omnium Ecclesiarum curam gereret. Nam ipse idem acerrime pugnavit pro honore sedis suae, contra Joannem episcoporum constantinopolitanum. Et lib. 4. epist. 36. ad Eulog. *Humilitatem*, inquit, *teneamus in mente, et tamen ordinis nostri dignitatem servemus in honore.* Et lib. 11. epist. 42. ad Joan. Panorm. episc. *Illud*, inquit, *admonemus, ut apostolicae sedis reverentia nullius praesumptione turbetur. Tunc enim status membrorum integer manet, si caput fidei nulla pulset injuria.* Et in explic. 4. psal. poenit. *In tantum*, inquit, *suae temeritatem extendit vesaniae, ut caput omnium Ecclesiarum romanam Ecclesiam sibi vendicet, et in domina gentium terrenae jus potestatis usurpet.*

CAPUT XV.

Idem probatur ex Patribus graecis.

Veniamus ad testimonia veterum Patrum, qui summi pontifices non fuerunt. Calvinus et Illyricus tres tantum nobis objiciunt, Cyprianum, Hieronymum et Bernardum, de quibus dicemus suo loco. Nos autem pro tribus fere triginta illis objiciemus.

Primus igitur sit: B. Ignatius, qui epist. ad Rom. inscribit: *Ignatius Ecclesiae sanctificatae, quae praesidet in regione Romanorum.* Cur dicitur Ecclesiae praesidens, nisi quia caput est omnium aliarum?

Secundus. B. Irenaeus lib. 3. cap. 3. *Maximae*, inquit, *et antiquissimae, et omnibus cognitae, a gloriosissimis duobus apostolis Petro et Paulo Romae fundatae et constitutae Ecclesiae, eam quam habet ab apostolis traditionem, et annunciatam omnibus fidem per successiones episcoporum pervenientem usque ad nos, indicantes, confundimus eos, qui quoquo modo vel per sui placentiam malam, vel vanam gloriam, vel per caecitatem, et malam scientiam, praeterquam oportet, colligunt. Ad hanc enim Ecclesiam propter potentiorem principalitatem, necesse est omnem convenire Ecclesiam, hoc est, eos qui sunt undique fideles, in qua semper ab his, qui sunt undique, conservata est ea, quae ab apostolis est, traditio.*

Nota illud *Necesse est:* et illud *Omnem convenire Ecclesiam.* Et illud: *Propter potentiorem principalitatem:* et illud: *In qua semper ab omnibus conservata est apostolica traditio.*

Nam Irenaeus probat, posse nos confundere omnes haereticos ex doctrina romanae Ecclesiae, quia necesse est ad hanc Ecclesiam omnes convenire, et ab ipsa tanquam a capite et fonte pendere; et proinde necesse est, ejus doctrinam esse apostolicam et veram. Quod autem necessarium sit omnibus Christianis pendere a romana Ecclesia, probat.

Primo a priori, quia datus est huic Ecclesiae principatus.

Secundo a posteriori, quia hactenus semper omnes conservarunt fidem in hac Ecclesia, idest, in unione et adhaesione ad hanc Ecclesiam, ut ad caput et matrem.

Tertius. Epiphanius haeres. 68. quae est Meletian. *Ursacius*, inquit, *et Valens poenitentiam agentes, una cum libellis profecti sunt ad beatum Julium romanum episcopum pro ratione reddenda de suo errore ac delicto.* Certe isti episcopi erant: cur igitur a romano pontifice veniam petebant, si non est romanus pontifex etiam episcoporum judex et caput?

Quartus, Athanasius in 2. Apol. eosdem episcopos a b. Julio veniam delicti petivisse testatur. Et in epist. ad Felic. papam: *Ob id vos, praedecessoresque vestros, apostolicos videlicet praesules, in summitatis arce constituit, omniumque Ecclesiarum curam habere praecepit, ut nobis succurratis etc.* Denique in lib. de sent. Dionys. alexandr. episc. *Quidam*, inquit, *ex Ecclesia recte quidem sentientes, sed ignari ejus caussae, cur ita ab eo scriptum esset, Romam ascenderunt, ibique eum apud Dionysium romanum praesulem accusaverunt.*

Cur, quaeso, Dionysius alexandrinus patriarcha a bonis viris accusatur apud romanum pontificem, nisi quia sciebant, romanum pontificem communem esse omnium judicem?

Quintus. Basilius in epist. 52. ad Athanas. *Visum est*, inquit, *consentaneum scribere ad episcopum romanum, ut videat res nostras, et judicii sui decretum interponat. Ut quia difficile est aliquos inde de Concilii sententia mitti, ipse auctoritatem rei tribuat delectis viris, qui laborem quidem itineris perferre possint, lenitate vero ac facilitate morum, tum commoda et prudenti oratione eos, qui a recta via deflexerunt, monere, quique acta ariminensis Concilii secum ferant, ad ea rescindenda, quae illic violente acta sunt etc.* Hic Basilius tribuit romano episcopo auctoritatem visitandi Ecclesias orientis, et ex auctoritate decreta faciendi ac rescindendi Concilia generalia, quale erat ariminense.

Sextus. S. Gregorius nazianzenus in carm. de vita sua, dicit, romanam Ecclesiam semper conservasse veram de Deo sententiam, ut decet urbem, quae toti orbi praesidet. Nec loquitur de imperio temporali: nam eo tempore imperii romani sedes Constantinopoli erat, non Romae.

Septimus. S. Joannes chrysostomus in epist. 1. ad Innoc. papam: *Obsecro*, inquit, *ut scribas, quod haec tam inique facta non habeant robur, illi autem, qui inique egerunt, poenae ecclesiasticarum legum subjaceant etc.* Deposuerat Chrysostomum ab episcopatu constantinopolitano Theophilus episcopus alexandrinus in Concilio multorum episcoporum: Chrysostomus ad romanum pontificem scribit, ut ipse sua auctoritate decernat, irritam esse sententiam Theophili, et Theophilum ipsum puniat. Agnoscit ergo Chrysostomus Innocentium papam, ut summum judicem etiam Graecorum. Item in epist. 2. ad eumdem; *Perpetuas*, inquit, *vobis gratias agimus, quod paternam erga nos benevolentiam declarastis etc.*

Agnoscit Chrysostomus Innocentium ut patrem, cum tamen ipse senior Innocentio esset,et episcopus regiae urbis. Denique, in ead. epist. petit ab Innocentio, ne inimicos suos excommunicet, tametsi illi hoc mereantur: *Vestram*, inquit, *oro vigilantiam, ut licet omnia tumultibus impleverint, si tamen curari morbo voluerint, ne affligantur, neque e coetu ejiciantur.*

Octavus. S. Cyrillus epist. 10. ad Nestor., et epist. 11. ad cler. et pop. constantinop. scribit, Nestorium nisi intra terminum a Coelestino papa romano praescriptum haereses suas revocet,ab omnibus ut excommunicatum et depositum debere vitari.Et in epist.18.ad Coelestin.,quem in inscriptione sanctissimum Patrem appellat, petit ab eo:num velit cum Nestorio ad tempus adhuc communicari, an vero deinceps ab omnibus vitari. Quae omnia satis declarant,quo loco romanum pontificem s.Cyrillus habuerit, cum in damnatione ac depositione Nestorii, nihil se aliud quam exequutorem, et administrum romani pontificis exhibuerit. Et in lib. Thes. *Petro*, inquit, *omnes jure divino caput inclinant, et primates mundi tanquam ipsi domino Jesu obediunt.* Item. *Debemus nos, ut qui membra sumus, capiti nostro romano pontifici, et apostolicae sedi adhaerere etc.*

Quae verba non habentur in lib. Thes. qui nunc exstant, sed citantur a b. Thoma in Opusc. cont. Graec., et a Gennadio Scholario graeco auctore in lib. de prim. rom. pontif. Constat autem multos libros Thesauri periisse; nam citatur in VI. synodo act. 10. lib. 32. Thes. Cyrilli, cum non exstent hoc tempore libri, nisi quatuordecim. Praeterea Andreas colossensis episcopus, in Concilio florentino sess. 7. affirmavit, in Thesauris Cyrilli mirifice praedicari romani pontificis auctoritatem, nec ullus Graecorum contradixit.

Nonus. Theodoretus in epist.ad Leonem papam: *Ego*, inquit,*apostolicae vestrae sedis expecto sententiam, et supplico et obsecro vestram sanctitatem, ut mihi opem ferat justum vestrum et rectum appellanti judicium, et jubeat ad vos accurrere, et ostendere meam doctrinam vestigia apostolica sequentem.* Hic episcopus asianus erat, et 800. Ecclesiis praeerat, ut ipse ibidem dicit, et tamen romanum pontificem supremum judicem suum agnoscit. Idem in epist. ad Renat. presbyt. rom.*Spoliarunt*, inquit, *me sacerdotio, ejeceruntque ex civitatibus, neque aetatem in religione exactam, neque canitiem reveriti. Quamobrem te precor,ut sanctissimo archiepiscopo Leoni persuadeas,ut apostolica utatur auctoritate, jubeatque ad vestrum Concilium adire. Tenet enim sancta ista sedes gubernacula regendarum cuncti orbis Ecclesiarum.*

Decimus. Sozomenus lib. 3. cap. 7. *Cum propter sedis propriae dignitatem cura omnium ad ipsum spectaret, singulis Ecclesiam suam restituit.* Loquitur de Julio I. qui reddidit episcopatum Athanasio alexandrino, et Paulo constantinopolitano.

Undecimus. Acatius in epist. ad Simplic.papam, quae habetur tom. 2. Concilior. *Solicitudinem*, inquit, *omnium Ecclesiarum, secundum apostolum circumferentes, non indesinenter hortamini, quamvis sponte vigilantes ac praecurrentes.*

Duodecimus. Episcopus patarensis, de quo sic scribit Liberatus in Breviar. cap. 22. *Sylverio*, inquit, *veniente Pataram venerabilis episcopus civitatis ipsius venit ad imperatorem, et judicium Dei contestatus est de tantae sedis episcopi expulsione, multos esse dicens in hoc mundo reges, et non esse unum, sicut ille papa est super Ecclesiam mundi totius, a sua sede expulsus.*

Decimustertius. Justinianus senior Augustus in epist. ad Joan. II. quae habetur in Cod. in 1. tit. *Nec enim*, inquit, *patimur quidquam, quod ad Ecclesiarum statum pertinet, quod non etiam vestrae innotescat sanctitati, quae caput est omnium sanctarum Ecclesiarum.*

CAPUT XVI.

Idem probatur ex Patribus latinis.

Jam ex Latinis b. Cyprianus saepe hoc docet. Sed antequam loca propria adferamus, explicandum est breviter argumentum libri ejus de unitate Ecclesiae; inde enim alia ejus testimonia facilius intelligentur. Igitur libro de unitate Ecclesiae propositum est ostendere, in quo consistat Ecclesiae unitas, ac primum demonstrat, unde oriatur divisio et haeresis: *Hoc eo fit*, inquit, *dum ad veritatis originem non reditur, neque caput quaeritur, nec magistri coelestis doctrina servatur.*

Ubi tria proponit. Primo, originem veritatis de Ecclesia, idest, unde coeperit doctrina de Ecclesia. Secundo, caput Ecclesiae, et quidem a Christo diversum: nam paulo ante dixerat,omnes haereticos Christum quaerere; et tamen hic ait, inde nasci omnes haereses, quod haeretici non quaerunt caput Ecclesiae. Tertio, doctrinam coelestis magistri, idest, quae sit doctrina Christi de Ecclesia, et ejus capite.

His propositis, mox declarat ista tria, dicens: *Loquitur*, inquit, *Dominus ad Petrum: Ego dico tibi, quia tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam, et portae inferorum non vincent eam: et eidem post resurrectionem suam dicit: Pasce oves meas etc.* Ubi Cyprianus docet, originem veritatis de Ecclesia, quam dixerat quaerendam esse in his verbis Domini. Hic enim coepit doctrina de Ecclesia: et similiter caput Ecclesiae, quod quaerendum dixerat esse Petrum: et doctrinam coelestis magistri esse haec eadem verba. Quare paulo post subjungit ac docet, Ecclesiam esse unam in radice et capite, licet propagatione multiplicetur, et ponit tria exempla, lucis, fontis et arboris, quae omnia sunt unum in radice, et propagatione multiplicantur. Habemus ergo ex hoc loco, Petrum esse caput totius Ecclesiae.

Quod autem hoc idem romano episcopo conveniat; declarat idem Cyprianus lib. 1. epist. 3. ad Cornel. ubi loquens de schismate Novatianorum, qui non agnoscebant Cornelium pontificem, sic ait: *Neque enim aliunde haereses obortae sunt, aut nata sunt schismata, quam inde, quod sa-*

cerdoti Dei non obtemperatur. nec unus in Ecclesia ad tempus sacerdos, et ad tempus judex vice Christi cogitatur. Cui si secundum magisteria divina obtemperaret fraternitas universa, nemo adversus sacerdotum collegium quidquam moveret etc.

Adversarii quidem respondent: hic loqui Cyprianum de singulis episcopis, et particularibus Ecclesiis, et velle dicere, in qualibet Ecclesia unum debere esse ad tempus judicem et sacerdotem. At si conferatur hic locus cum superiore, apparebit, manifeste loqui Cyprianum de Ecclesia universa: nam sicut ibi dixerat, inde nasci haeres, quod non quaeritur caput; et explicuit caput totius Ecclesiae esse Petrum; ita hic dicit inde nasci haereses, quod non cogitatur unus in Ecclesia judex vice Christi, nimirum Cornelius, nam de eo loquitur. Quocirca paulo infra in eadem epist. vocat romanam Ecclesiam Petri sedem, et Ecclesiam principalem, unde unitas sacerdotalis exorta est.

Idem lib. 2. epist. 10. ad eumd. Cornel. *Miseramus*, inquit, *nuper collegas nostros, ut ad catholicae Ecclesiae unitatem scissi corporis membra componerent, sed diversae partis obstinata, et inflexibilis pertinacia non tantum radicis et matricis sinum, atque complexum recusavit, sed etiam adulterum et contrarium caput extra Ecclesiam fecit etc.* Hic aperte de Ecclesia catholica sermo est, extra quam sunt Novatiani. At dicit Cyprianus, non tantum noluisse Novatianos redire ad Ecclesiam, et agnoscere radicem et matricem, seu caput hujus Ecclesiae: sed etiam adulterum, et contrarium caput sibi constituisse. Sicut ergo Novatianus fuit caput omnium Novatianorum, ita Cornelius fuit caput omnium catholicorum.

Idem lib. 1. epist. 8, ad pleb. universam; *Deus unus est, et Christus unus, et una Ecclesia, et Cathedra una super Petrum Domini voce fundata. Aliud altare constitui, aut sacerdotium novum fieri, praeter unum altare, et unum sacerdotium non potest. Quisquis alibi collegerit, spargit.*

Hic sane sicut Deus unus est et Christus unus, et Ecclesia una numero non specie: ita et cathedra una est numero, idest, cathedra quaedam singularis, quae totam Ecclesiam docet, et illa est Petri, extra quam quicumque colligit, spargit. Denique lib. 4. epist. 8. iterum vocat romanam Ecclesiam radicem et matricem catholicae Ecclesiae.

At objiciunt adversarii. Primo librum Cypriani de unit. Eccl. ubi sic ait: *Episcopatus unus est, cujus a singulis in solidum pars tenetur.* Ergo non est unus episcopus totius Ecclesiae. Secundo objiciunt epist. Cypriani ad Quint. ubi Cyprianus in Concilio residens, ait: *Neque enim quisquam nostrum episcopum se esse episcoporum constituit, aut tirannico terrore ad obsequendi necessitatem collegas suos adigit, quando habeat omnis episcopus pro licentia libertatis et potestatis suae arbitrium proprium, tanquam judicari ab alio non possit, cum nec ipse potest alterum judicare. Sed expectemus universi judicium Domini nostri Jesu Christi, qui unus et solus habet potestatem praeponendi nos in Ecclesia suae gubernatione et de actu nostro judicandi.*

Respondeo ad primum: Episcopatus unus est eo modo, quo Ecclesia una est: Ecclesia autem est una eo modo, quo multi arboris rami sunt una arbor, multi rivi una aqua, et multi radii una lux, ut ibidem Cyprianus dicit; sicut ergo in ramis, rivis et radiis unitas est ratione unius capitis, idest, radicis, fontis, solis, licet rami ipsi, rivi et radii multiplicentur: ita etiam Ecclesia est una, et episcopatus unus in radice et capite, quamvis multae sint particulares Ecclesiae, multique particulares episcopatus. Unius igitur magni episcopatus ab episcopis singulis in solidum pars tenetur, sed non aequalis, neque eodem modo. Nam Petrus et successores tenent eam partem quae est veluti caput, et radix et fons: caeteri tenent alias partes quae sunt veluti rami et rivi.

Est enim iste unus episcopatus (ut diximus) similis corpori heterogeneo, non homogeneo; ex quo sequitur, ut non eodem modo teneant episcopi singuli partem hujus episcopatus. Nam sicut radix, licet sit pars, ut etiam est ramus, tamen sustentat, et regit ramos, et omnia quae sunt in ramis, sunt etiam virtualiter in radice, non e contrario: ita etiam licet Ecclesia romana et episcopatus romanus sit pars Ecclesiae universae, et episcopatus universalis, sicut est Ecclesia tusculana et ejus episcopatus: tamen Ecclesia romana regit tusculanam, non contra.

Itaque ex sententia Cypriani recte colligitur, non esse papam romanum solum episcopum omnium Ecclesiarum: sunt enim et alii veri episcopi, qui partem suam regendam susceperunt Ecclesiae universalis; non tamen recte colligitur, non esse romanum pontificem caput et pastorem episcoporum omnium, et proinde etiam Ecclesiae universae; quandoquidem pars, quae ipsi regenda commissa est, eum locum habet in Ecclesia, quem habet radix in arbore, caput in corpore, et fons in aquarum rivulis.

Ad secundum dico: Cyprianum, cum ait, *Neminem se facere episcopum episcoporum*, loqui de iis, qui in Concilio illo carthaginensi erant, nec includi ea sententia romanum pontificem, qui vere est episcopus episcoporum, et pater patrum, ut infra ostendemus, cum de titulis agemus.

Ad illud quod ait, episcopum non posse judicari nisi a Deo, sicut a solo Deo constituitur, dico: intelligi debere in rebus dubiis et occultis; sic enim exponit b. Augustinus lib. 3. de Bapt. cap. 3. nam his verbis Cypriani recitatis, *Opinor*, inquit, *in his quaestionibus, quae nondum eliquatissima perspectione discussae sunt etc.*

Ubi docet, Cyprianum significare voluisse, singulos episcopos in Concilio, dum res discutitur, posse libere sententiam suam dicere, nec debere a praeside tyrannice cogi ad suam sententiam, antequam quaestio definita sit. Nam quod alioqui possit pontifex judicare et deponere episcopos haereticos, vel schismaticos manifestos patet ex lib. 3. epist. 13. ad Stephanum papam, ubi Cyprianus eum hortatur, ut jubeat deponi episcopum arelatensem, et alium constitui ejus loco.

Secundus Optatus Cypriani sententiam sequitur,

de unica cathedra totius Ecclesiae lib. contr. Parmen. 3. ubi dicit, quinque esse Ecclesiae catholicae dotes, ac primam esse unicam et singularem Petri cathedram, in qua ab omnibus servari debet unitas: eam vero singularem cathedram, non solum Petri, sed etiam successorum esse ostendit, enumerans romanos pontifices usque ad Syricium. Et tandem concludit: *Igitur de dotibus supradictis cathedra est prima, quam probavimus per Petrum nostram esse.*

Tertius b. Ambrosius in cap. 3. 1. ad Tim. *Cum totus mundus* inquit, *Dei sit, tamen domus ejus Ecclesia dicitur.cujus hodie rector est Damasus.*

Item orat. in Satyrum: *Percunctatus.* inquit, *episcopum est.si cum episcopis catholicis, hoc est, si cum romana Ecclesia conveniret.*

Cur, quaeso, episcopi catholici non sunt nisi cum romana Ecclesia conveniunt, nisi quia romana Ecclesia caput est catholicae Ecclesiae? Idem lib. 3. de sacram. cap.1. *Non ignoramus*, inquit, *quod Ecclesia romana hanc consuetudinem non habeat, cujus typum in omnibus sequimur et formam.* Et infra: *In omnibus*. inquit. *sequi cupio Ecclesiam romanam, sed tamen et nos homines sensum habemus; ideo quod alibi rectius servatur, et nos recte custodimus.*

Ubi observandum est, cum Ambrosius dicat, in omnibus se velle sequi romanam Ecclesiam, et tamen eam sequi nolit in consuetudine non lavandi pedes recens baptizatis: illud *in omnibus* intelligendum esse de omnibus necessariis. et ad salutem pertinentibus; alioqui secum pugnaret.

Quartus b. Hieronymus in epist. ad Agemchiam de monogamia, *Ante annos*, inquit,*plurimos,cum in chartis ecclesisiasticis juvarem Damasum.romanae urbis episcopum, et orientis atque occidentis synodicis consultationibus responderem etc.* Vides, quomodo ex universa Ecclesia, et toto terrarum orbe responsa tunc petebantur a sede apostolica? Idem in epist. ad Damas. de nom. hypost.*Quamquam*, inquit, *tui me terreat magnitudo, invitat tamen humanitas, a pastore praesidium ovis peto. Cum successore piscatoris et discipulo crucis loquor. Ego nullum primum, nisi Christum sequens, beatitudini tuae.idest, cathedrae Petri communione consocior. Super illam petram aedificatam Ecclesiam scio. Quicumque extra hanc domum agnum comederit , profanus est. Si quis in arca Noe non fuerit, peribit regnante diluvio.* Et infra: *Non novi Vitalem.Meletium respuo. ignoro Paulinum. Quicumque tecum non colligit, spargit: hoc est, qui Christi non est, Antichristi est.*

Observa primo Hieronymum, qui presbyter antiochenus erat, tamen ovem se agnoscere episcopi romani.

Secundo, confiteri Hieronymum , Damasum esse Petri successorem.

Tertio, cum dicit: *Ego nullum primum nisi Christum sequens, beatitudini tuae communione consocior*; velle dicere, se primum Christo,deinde Christi vicario adhaerere. Idem enim est, ac si dixisset: *Ego neminem tibi, Damase pontifex,,nisi Christum praepono.*

Quarto a Hieronymo romani pontificis sedem fieri fundamentum ejus domus et navis, quae est Ecclesia universalis, ac proinde romanum pontificem fieri caput totius Ecclesiae.

Postremo, maluisse Hieronymum romanae sedis pontifici adhaerere, quam episcopo suo proprio Paulino: qui tamen non unus de turba, sed patriarcha antiochenus erat.Sic enim ait: *Non novi Vitalem, Meletium respuo, ignoro Paulinum.*

Quare ipse etiam Erasmus, qui alioqui iniquior esse solet romanae Ecclesiae in Annot. ad hunc locum, dicit, videri sibi Hieronymum his verbis asserere, omnes Ecclesias subjectas esse apostolicae sedi. Quod est notandum adversus novos haereticos, qui Erasmum habent pro oraculo.

At Calvinus objicit Primo epist. Hieronymi ad Nepotian. ubi unitatis exempla recensens Hieronymus, dicit: *Singuli Ecclesiarum episcopi, singuli archipresbyteri, singuli archidiaconi.et omnis ordo ecclesiasticus suis rectoribus nititur. Nec addit*, inquit Calvinus, *uno capite tanquam vinculo omnes Ecclesias inter se esse colligatas.*

Secundo objicit, non solum Calvinus, sed etiam Illyricus, Melanchthon, et alii epist. ad Evagr. ubi Hieronymus dicit: *Si auctoritas quaeritur, orbis major est urbe. Quid mihi profers unius urbis consuetudinem? Quid paucitatem, de qua ortum est supercilium, in leges Ecclesiae vindicas? Ubicumque fuerit episcopus, sive Romae, sive Eugubii, sive Constantinopoli, sive Rhegii, sive Alexandriae, sive Tanis, ejusdem meriti est,et ejusdem sacerdotii; potentia divitiarum. et paupertatis humilitas sublimiorem vel inferiorem episcopum non facit.*

Ad primum dico: Hieronymum non omisisse unum caput, nam cum ait: *Et omnis ordo ecclesiasticus suis rectoribus nititur*; indicat praeter unum episcopum, unum archipresbyterum, et unum archidiaconum, esse adhuc alias unitates, nimirum, in singulis provinciis unum metropolitanum; in singulis regionibus majoribus unum primatem; in tota Ecclesia unum pontificem: alioqui non erit verum, in omni ordine ecclesiastico esse unum rectorem.

Ad secundum dico: Hieronymum eo loco reprehendere malam quamdam consuetudinem, quae Romae erat, non in tota Ecclesia romana, vel in summo pontifice. sed in diaconis tantum romanis. Quoniam enim diaconi pauci erant, et curam habebant thesauri ecclesiastici, paulatim incipiebant se praeponere presbyteris, et inter eos sedere, cum antiqua consuetudo sit, ut presbyteris cum episcopo sedentibus,diaconi stent, non sedeant. De his ergo dicit: *Quid mihi profers unius urbis consuetudinem? Quid paucitatem, de qua ortum est supercilium?*

Quod autem romanus pontifex non probaret eam consuetudinem, ibidem Hieronymus indicat; dicit enim, solum absente episcopo ausum fuisse diaconum inter presbyteros sedere. Illud autem, quod Hieronymus dicit; episcopos *esse ejusdem meriti et sacerdotii*, verum est, sed intelligi debet de episcopatu ratione ordinis, non jurisdictionis. Nec enim negare voluit Hieronymus, majorem esse di-

tionem episcopi alexandrini, quam tanensis, cum constet, illum tribus magnis provinciis, istum uni tantum civitatulae praefuisse.

Quintus: D. Augustinus in epist. 162. *In romana*, inquit, *Ecclesia semper apostolicae cathedrae viguit principatus.* Item epist. 92. ad Innoc. *Quia te Dominus gratiae suae praecipuo munere in sede apostolica collocavit, talemque nostris temporibus praestitit, ut nobis potius ad culpam negligentiae valeat, si apud tuam venerationem, quae pro Ecclesia suggerenda sunt, tacuerimus, quam ea tu possis vel fastidiose, vel negligenter accipere, magnis periculis infirmorum membrorum Christi, pastoralem diligentiam, quaesumus, adhibere digneris.*

Quibus verbis petit Augustinus cum toto Concilio milevitano, ut Innocentius pastoralem curam adhibeat Ecclesiae, coërcendo Pelagianos, qui Palaestinam et Africam praecipue inficiebant: quod certe non poterat, nisi Innocentium etiam Palaestinae et Africae pastorem esse crederet. Deinde, cur non scribit Augustinus patriarchae hierosolymitano, vel metropolitano Palaestinae, et primati Africae carthaginensi episcopo potius, quam romano pontifici, nisi quia sciebat majorem esse romani pontificis in Palaestina et Africa auctoritatem, quam propriorum episcoporum.

Item in epist. 157. ad Optat. *Me apud Caesaraeam praesente venerunt quo nos injuncta nobis a venerabili papa Zozimo, apostolicae sedis episcopo, ecclesiastica necessitas traxerat etc.* Jusserat nimirum Zozimus, ut episcopi Africae apud Caesaraeam Concilium celebrarent: et s. Augustinus parendum esse, et necessario parendum Zozimo papae existimavit. Item lib. 1. ad Bonif. cap. 1. *Non dedignaris*, inquit, *qui non alta sapis, quamvis altius praesideas, esse amicus humilium* Et infra: *Communis*, inquit, *est omnibus nobis, qui fungimur episcopatus officio, quamvis ipse in eo praemineas celsiore fastigio, specula pastoralis.* Vides hic ab Augustino omnes episcopos subjici fastigio celsiori romani pontificis.

Sextus: S. Prosper lib. de ingrat. *Sedes Roma Petri, quae pastoralis honoris facta caput mundo, quidquid non possidet armis, religione tenet etc.* Et lib. 2. de vocatione Gentium cap. 6. *Roma*, inquit *per sacerdotii principatum amplior facta est arce religionis, quam solio potestatis.*

Septimus: B. Victor Uticensis lib. 2. de persecut. Wand. Ecclesiam romanam caput appellat omnium Ecclesiarum.

Octavus: Vincentius Lyriensis in suo Commonit. *Lectae*, inquit, *sunt ibi quaedam ad quosdam epistolae s. Felicis martyris, et s. Julii, urbis Romae episcoporum. Et ut non solum caput orbis, verum etiam latera illi judicio testimonium perhiberent, adhibitus est a meridie beatissimus Cyprianus a septentrione s. Ambrosius etc.* Vides, romanum pontificem vocari caput orbis terrarum.

Nonus: Cassiodorus lib. 11. epist. 2. ad Jo. papam: *Vos*, inquit, *speculatores Christiano populo praesidetis, vos Patris nomine universa diligitis.* Et infra: *Quapropter nos decet custodire aliqua* (Erat enim Cassiodoro demandata cura urbis Romae a rege Theodorico), *sed vos omnia.* Et infra: *Sedes illa toto orbe mirabilis proprios tegat affectione cultores: quae licet generalis mundo sit praestita, vobis etiam cognoscitur et localiter attributa.*

Decimus: Beda lib. 2. hist. gent. Angl. cap. 1. *Cum primum* (Greg.), inquit. *in toto orbe gereret pontificatum, et conversis jamdudum ad fidem veritatis esset praelatus Ecclesiis, nostram gentem eatenus idolis mancipatam, Christi fecit Ecclesiam.*

Undecimus: B. Anselmus lib. de incarnat. Verbi cap. 1. dedicat librum Urbano papae his verbis: *Domino et Patri universae Ecclesiae in terra peregrinantis, summo pontifici Urbano frater Anselmus vita peccator, habitu monachus, sive jubente, sive permittente Deo, Cantuariae metropolis vocatus episcopus, debitam subjectionem cum humili servitio, et devotis orationibus. Quoniam divina providentia vestram elegit sanctitatem, cui vitam, et fidem christianam custodiendam, et Ecclesiam suam regendam committeret, ad nullum alium rectius refertur, si quid contra chatolicam fidem oritur in Ecclesia, ut ejus auctoritate corrigatur, nec ulli alii tutius, quid contra errorem respondetur, ostenditur, ut ejus prudentia examinetur.*

Duodecimus: Hugo de s. Victore lib. 2. de sacram. p. 3. cap. 15. *Apostolica sedes*, inquit, *cunctis in orbe terrarum praefertur Ecclesiis.*

Decimustertius: B. Bernardus (quem etiam Calvinus pro se affert, et sanctum vocat lib. 4. Instit. cap. 7. § 22.) lib. 2. de Considerat.

Age indagemus adhuc diligentius quis sis, quam geras, videlicet pro tempore, personam in Ecclesia Dei. Quis es? sacerdos magnus, summus pontifex, tu princeps episcoporum, tu haeres apostolorum, tu primatu Abel, gubernatu Noe, patriarchatu Abraham, ordine Melchisedech, dignitate Aaron, auctoritate Moyses, judicatu Samuel, potestate Petrus, unctione Christus. Tu es, cui claves traditae, cui oves creditae sunt, sunt quidem et alii coeli janitores, gregumque pastores, sed tu tanto gloriosius, quanto et differentius utrumque prae caeteris nomen haereditasti.

Habent illi sibi assignatos greges, singuli singulos, tibi universi crediti, uni unus. Nec modo ovium, sed et pastorum tu unus omnium pastor. Et infra: *Ergo juxta canones tuos, alii in partem solicitudinis, tu in plenitudinem potestatis vocatus es. Aliorum potestas certis arctatur limitibus; tua extenditur et in ipsos, qui potestatem super alios acceperunt. Nonne si caussa extiterit, tu episcopo coelum claudere, tu ipsum ab episcopatu deponere, etiam et tradere Satanae potes? Stat ergo inconcussum privilegium tuum tibi, tam in datis clavibus, quam ovibus commendatis.*

Haec ille, vir sanctus, teste Calvino, et sine Calvino testibus innumerabilibus miraculis: at sanctitas vera sine vera fide esse non potest; vera igitur fide s. Bernardus credebat, romanum pontificem esso pastorem Ecclesiae universae.

Sed objicit Calvinus multa. quae idem Bernardus contra abusus. et vitia romanae curiae scripsit in lib. de Consid.quod videlicet ex toto orbe terrarum Romam accurrant ambitiosi. avari, simoniaci, qui apostolica auctoritate ad honores ecclesiasticos velint assumi. Sed haec solutione non egent: nam, ut idem s. Bernardus serm. 66. in Cant. expresse docet, mali mores praelatorum non impediunt,quo minus illi praelati sint, et nos obedire teneamur: cum Dominus dicat Matth. 23. *Quae dicunt facite, secundum opera eorum nolite facere.*

Accedat ultimo imperatoris latini testimonium, sicut supra retulimus testimonium imperatoris graeci. Valentinianus in epist. ad Theodos. quae exstat inter praeambulas ad Conc. chalced. *Debemus* , inquit, *dignitatem propriae venerationis b.apostolo Petro in nostris temporibus conservare, quatenus beatissimus romanae civitatis episcopus, cui principatum sacerdotii super omnes, antiquitas contulit, locum habeat et facultatem de fide, et sacerdotibus judicandi.*

Similia habentur in epistolis Gallae Placidiae,et Liciniae Eudoxiae Augustarum ad eumdem Theodosium ibid.

CAPUT XVII.

Idem probatur ex origine et antiquitate primatus.

Atque hactenus quidem ex divino jure, ex generalibus Conciliis, ex pontificum sanctorum testimonio, ex consensu Patrum graecorum et latinorum ostendimus. romani pontificis ecclesiasticum principatum ab ipsa Christi resurrectione, eodem auctore Christo, principium accepisse ; quod genus argumenti ostensivum dici solet: nunc altero genere argumenti, quod ad impossibile ducens appellatur , idipsum demonstrare aggrediemur. Nam si non est, ut dicimus; igitur alio tempore, et alio auctore coepit romani pontificis ecclesiasticus principatus: at nullum tempus assignari , nullus auctor notari potest,quin eo antiquiorem hunc primatum fuisse demonstremus. nisi ad Christum auctorem, et Christi tempora veniatur; eo igitur veniamus necesse est.

Respondent adversarii, se tempus et auctorem assignare posse. Et quidem Joan. de Turrecremata lib. 2. cap. 39. Sum. de Eccl. quatuor opiniones haereticorum ponit.

Primam, eorum qui dicunt, romani pontificis auctoritatem esse ab apostolis.

Secundam, eorum qui asserunt, esse a generali Concilio; quarum sententiam Nilus sequitur.

Tertiam, eorum qui existimant , ab electoribus cardinalibus tribui; quam, vel certe similem, docet etiam libellus Smalchaldicus, de primatu. Inde enim probat, papam non esse supra Ecclesiam jure divino, quia Ecclesia elegit papam.

Quartam , eorum qui docent , esse ab imperatoribus introductam: quam ultimam multi haeretici amplectuntur. Discutiamus ergo breviter singulas.

Prima opinio tria pro se habet testimonia.Unum Anacleti in epist. 2. ubi dicit : *Caeteri apostoli cum eo* (Petro) *pari consortio honorem, et potestatem acceperunt, ipsumque principem suum esse voluerunt.*

Alterum est Julii I. in epist. 1. ubi de apostolis loquens: *Sanctam*,inquit,*romanam Ecclesiam primatum omnium Ecclesiarum habere voluerunt.* Tertium est ex can. *Ego Ludovicus* , dist. 63. ubi romanus pontifex vicarius dicitur b. Petri. Ex quo sequi videtur, ut non Christus, sed Petrus romano pontifici auctoritatem tribuerit.

Sed haec sententia nullo negotio refutatur. Nam idem Anacletus in epist. 3. sic ait: *Sacrosancta romanaEcclesia non ab apostolis.sed ab ipso Domino et Salvatore nostro primatum obtinuit,sicut b. Petro ait: Tu es Petrus etc.*

Quare cum idem auctor scribit,apostolos Petrum principem suum esse voluisse, non loquitur de voluntate instituente , sed de approbante et agnoscente quod Dominus instituerat: quemadmodum etiam loquutus videtur Julius papa. Quamquam potest quoque alter ad testimonium illud Julii responderi : nimirum , Petrum a solo Christo primatum habuisse : tamen romanam Ecclesiam, de qua ibi Julius loquitur, aliquo modo habuisse ab apostolis.

Nam (ut supra docuimus) romanus pontifex , ut est successor Petri, a Christo primatum habet: tamen ratio successionis ex facto Petri orta est. Quocirca b. Gregor. lib. 6. epist. 37. ad Eulog. *Ipse*,inquit, *sublimavit sedem,in qua etiam quiescere et praesentem vitam finire dignatus est.*

Quod vero de nomine *vicarii* additur, non habet difficultatem: nam si uno in loco romanus pontifex Petri vicarius dicitur , in sexcentis locis dicitur successor,ut ex testimoniis supra citatis perspicuum est. Porro vicarius Petri dicitur summus pontifex, quoniam s. Petrus adhuc vivit, et gubernacula Ecclesiae non reliquit. ut ait Leo serm. 2. de annivers. assumpt. suae : quia tamen s. Petrus non proprie fungitur munere pastorali, sed meritis ac precibus suis Ecclesiam regit et protegit:improprie sunt illae loquutiones, et solum ob reverentiam b.Petri aliquando usurpantur.Quare s. Leo loco notato , se etiam haeredem b. Petri esse dicit.

Altera sententia, quae a Conciliis primatum institutum esse docet, probatur a Nilo duobus argumentis.Primum est in Concilio chalcedonensi can. 28. (ut ipse citat) vel act. 16 in nostro codice: ibi enim Concilium dicit, romanam Ecclesiam a Patribus habuisse primatum, eo quod illa civitas imperio orbis terrae eo tempore potiretur.

Secundum est in Constit.Novel. 100.Justin.quae tamen 131. est apud nos, ubi sic legimus: *Decernimus secundum sacrarum synodorum decreta sanctissimum veteris Romae episcopum, primum esse omnium sacerdotum.* Quae Nili rationes confirmari possunt ex Concilio IV. sub Symmacho,ubi sic legimus:*Apostolicae sedi primo meritum beati Petri, deinde Conciliorum venerandorum auctoritas singularem in Ecclesiis tradidit potestatem.* Hanc eamdem sententiam Illyricus in lib. cont. prim. et in hist. de prim. quatuor in locis probat

testimonio epist.301.(ut ipse citat,est tamen 288.) Aeneae Sylvii, qui Pius II. papa postea dictus est: siquidem in ea epistola ita Aeneas loquitur : *Ante nicaenum Concilium sibi quisque vivebat, et ad romanam Ecclesiam parvus habebatur respectus.*

Sed haec argumenta facile solvi possunt. Et romanum pontificem non a Conciliis, sed a Christo primatum habere, praeter tot argumenta jam adducta, testatur Gelasius in Concil. 70. episcopor. his verbis: *Sancta romana Ecclesia nullis synodicis constitutis caeteris Ecclesiis praelata est, sed evangelica voce Domini, et Salvatoris nostri, primatum obtinuit.*

Quare ad primum Nili argumentum respondeo : decretum illud magni quidem esse Concilii, sed non legitime factum; proinde nullius esse roboris, vel auctoritatis. Nam ex ipsa act. 16. ejusdem Concilii constat, decretum illud absentibus legatis apostolicae sedis, qui Concilio praesidebant, esse factum: constat item, eosdem legatos postea apertissime reclamasse.

Non esse autem legitimum decretum generalis Concilii, quod sine romano pontifice aut ejus legato fit, testatur 7. synodus (quam Nilus ibidem recipit) act. 6. ut alia testimonia interim omittamus. Nec solum legati s. Leonis in synodo restiterunt, quantum ad illud decretum attinebat : sed ipse etiam s.Leo, qui reliqua decreta Concilii confirmavit, illud unum damnavit, ac reprobavit in epist. 51. ad Anatol. et seq. ad Martian. ad Pulcheriam, ad Maximam, ad Juvenalem.

Quid ? quod in eo decreto duo sunt manifeste falsa. Alterum est, romano pontifici a Patribus nicaenis primatum esse attributum. Nam Concilium nicaenum non attribui tromano pontifici primatum, quasi antea non habuerit,sed agnovit eum habere, ac semper habuisse: sic enim incipit 6. can. nicaeni Concilii (ut in eodem Concilio chalcedonensi, act. 16. recitatur) *Ecclesia romana semper habuit primatum.* Deinde , si ante nicaenum Concilium papa non habuit primatum: quo jure Alexandrinus patriarcha Dionysius, annis circiter 60.ante nicaenam synodum, accusatur apud romanum pontificem Dionysium? et nec romanus pontifex judicem se esse negavit, nec alexandrinus judicium illud recusavit, cum tamen uterque sanctus esset ? Haec autem item ita esse , scribit Athanasius in lib. de sent. Dionys. alexandr. Denique nullum est verbum in tota nicaena synodo, quo nova aliqua potestas romano pontifici tribuatur, ut supra satis ostendimus.

Alterum, quod in eo decreto asseritur, non minus est falsum: caussam, videlicet, cur Patres romanae urbi primatum concesserint esse , quia ea civitas sedes esset imperii. Nam id refellunt disertis verbis s. Leo in epist. 52. ad Martian. et s. Gelasius in epist. ad episc. Dard. et ratio in promptu est. Nam , ut recte Gelasius annotavit , Mediolanum quoque , et Ravenna , et Sirmium, et Treveri, et Nicomedia sedes imperii multis temporibus fuerunt: nec tamen Patres illis episcopis primatum ullum dederunt. Maneat igitur , quod Patres omnes communi consensu docent , romanam sedem idcirco primam sedium esse , quod principis apostolorum sedes sit. Quod certe nec imperatoris praesentia conferre , nec absentia potuit auferre.

Ad alterum argumentum respondeo: Canones conciliorum quodammodo tribuisse romanae Ecclesiae auctoritatem, quia eam declararunt , et asseruerunt: quemadmodum etiam dicitur nicaenum concilium definivisse, Filium Dei esse Patri consubstantialem. Unde Joannes II. in epist. ad Justin.postquam dixerat romanam Ecclesiam esse caput Ecclesiarum:subjungit: *Sicut Patrum regulae et statuta declarant.* Et Nicolaus I. in epist. ad Michaël. imper. *Ista*, inquit, *privilegia huic s.Ecclesiae a Christo sunt donata, a synodis non donata, sed celebrata , et honorata etc.*

Et in IV. synodo sub Symmacho tres caussae numerantur, si quis prudenter advertat , primatus romanae Ecclesiae; sic enim legimus: *Ejus*, idest, Symmachi, *sedi primum Petri apostoli meritum, deinde sequuta jussione Domini conciliorum venerandorum auctoritas, singularem in Ecclesiis tradidit potestatem.*

Ubi primo ponitur Petri meritum, quia ob meritum confessionis obtinuit Petrus primatum, Matth. 16. Secundo ponitur Domini jussio, qua institutus est primatus et Petro collatus, cum ei dictum est : *Pasce oves meas* Joan. ult. Tertio ponitur conciliorum auctoritas,quae hanc Domini jussionem declaravit.

Ad Illyricum facile est respondere. Nam Aeneas Sylvius in ea epistola nihil aliud demonstrare nititur, quam romani pontificis primatum a Christo fuisse institutum; sic enim incipit epistola ad Martinum Mayer: *Sunt nonnulli nationis tuae homines, parum pensi habentes, quibus romani pontificis auctoritas neque necessaria esse videtur , neque a Christo instituta. Contra quos hanc epistolam scribere, et tibi transmittere decrevimus, ut si quando tales homines te adierint , habeas ex nobis , quo gladio eorum temeritatem confodias.*

Cum igitur postea dicit, ante nicaenum concilium quemque sibi vixisse, et ad romanam Ecclesiam parvum respectum fuisse: nihil aliud significat, quam propter persequutiones continuas non potuisse romanos pontifices libere exercere eam , quam a Christo acceperant auctoritatem ; et propterea coactos fuisse episcopos caeteros sibi vivere, et non multum respicere ad romanam Ecclesiam. Quae sententia Aeneae Sylvii, partim est vera. partim non est vera.

Verum enim est, impeditam fuisse eo tempore non parum pontificis auctoritatem,ut patet ex persecutionibus, quae eo tempore exortae sunt: non tamen est verum , adeo parvum respectum ad romanam Ecclesiam habitum fuisse,ut exempla quae nos infra adferemus, declarabunt.

Tertia opinio nullum fere fundamentum habet. Nam constat prius fuisse pontifices, quam cardinales: et saltem aliquos veros pontifices, non a cardinalibus creatos. Certe Petrum non cardinales , sed Christus creavit pontificem, et Clementem non cardinales, sed Petrus elegit. Praeterea, si cardi-

nales conferrent pontifici potestatem, iidem possent auferre: hoc autem est falsum omnium consensu; nam etiam dubium pontificem non cardinales, sed concilium generale deponit.

Sed dices: quidquid de cardinalibus sit, constat romanum pontificem ab hominibus eligi, et creari; ab illis igitur accipit potestatem.

Vere autem, et proprie summum pontificem ab hominibus fieri, testatur dec. de elect. Gregor. VII. quod habetur in vita ejus apud Platinam his verbis: *Nos sanctae romanae Ecclesiae cardinales, clerici, accolyti, subdiaconi, presbyteri, praesentibus episcopis, abbatibus, multisque, tum ecclesiastici, tum laici ordinis, eligimus hodie. X. kalend. maji, in basilica s. Petri ad vincula, anno salutis* 1073. *in verum Christi vicarium Hildebrandum archidiaconum, virum multae doctrinae, magnae pietatis, prudentiae, justitiae, constantiae, religionis, modestum, sobrium, continentem, domum suam gubernantem, pauperibus hospitalem, in gremio sanctae matris Ecclesiae libere a teneris annis usque ad hanc aetatem educatum, doctum, quem quidem cum ea potestate Ecclesiae Dei praeesse volumus, qua Petrus Dei mandato quondam praefuit.*

Ex quo duo quaedam deduci posse videntur. Unum, non esse pontificem supra Ecclesiam, sed Ecclesiae esse subjectum, quandoquidem Ecclesia facit papam, non papa facit Ecclesiam: quae est consequentia synodi smalchaldicae in lib. cont. prim. Alterum, pontificem jure humano, non divino habere eam omnem quam habet potestatem. Ac prima quidem consequentia nulla est: nam etiam electores imperii creant imperatorem, et populus creat regem; et tamen imperator est supra electores, et rex est supra populum. Sed nec secunda aliquid valet.

Observandum est enim, in pontifice esse tria: *Pontificatum ipsum*, qui est quasi forma quaedam: *personam*, quae est subjectum pontificatus: *et conjunctionem* unius cum altero. Ex quibus rebus, prima, hoc est, ipse pontificatus, a solo Christo est: persona autem est quidem a suis caussis naturalibus absolute; tamen ut est persona electa et designata ad pontificatum est ab electoribus: illorum est enim designare personam. Ipsa vero conjunctio est a Christo, mediante actu humano electorum: dum enim eligunt, et designant certam personam, concurrunt ad conjunctionem pontificatus cum illa persona.

Itaque electores vere dicuntur creare pontificem et esse caussa ut talis sit pontifex, et ut habeat eam potestatem: non tamen dant ipsi eam potestatem, neque sunt caussa ejus potestatis. Sicut in generatione hominis, quia anima infunditur a solo Deo, et tamen pater generans, disponendo materiam, est caussa conjunctionis animae cum corpore; dicitur homo generare hominem, et tamen non dicitur producere animam hominis. Porro illa verba electorum: *Quem quidem cum ea potestate praeesse volumus etc.* solum declarant, et exprimunt perfectam electionem hominis in successorem Petri.

Quarta sententia est haereticorum multorum, qui tamen non conveniunt inter se. Nam Marsilius de Padua, et postea Joannes Wiclef, et Joannes Huss, qui dixerunt pontificem a Caesare accepisse auctoritatem, videntur intellexisse nomine Caesaris Constantinum magnum, propter canonem, qui incipit *Constantinus*, dist. 96. ubi Constantinus decrevit, romanum pontificem esse habendum eo loco ab omnibus sacerdotibus, quo habetur rex ab inferiobus judicibus totius regni. Vide de horum opinione Joan. de Turrecremata lib. 2. cap. 42. et lib. 4. cap. ult. et penult.

Joannes Calvinus lib. 4. cap. 7. § 17. dicit primatum pontifici in Graecos donatum a Phoca imperatore fuisse: in Gallos autem et Germanos primum a Pipino, deinde a Carolo regibus Francorum.

Lutherus lib. de potest. papae dicit, Constantinum IV. fuisse qui pontifici primatum detulit, et in hujus rei testimonium Platinam citat in vita Benedicti II. Idem tamen Lutherus in lib. de supputat. tempor. a Phoca primatum papae introductum fuisse docet; quod idem habent Centuriatores, Cent. 6. cap. 1, Illyricus in hist. de prim. liber Smalchaldicus de primatu papae; Theodorus Bibliander in Chron. tab. 11. et alii permulti.

Haec omnia facile possunt refutari, ac primum sententia prima nihil nobis obest. Nam Constantinus magnus donavit quidem palatium suum Lateranense, et multa alia temporalia summo pontifici; ditionem tamen spiritualem neque dedit ullam, neque dare potuit. Nam in eodem canone fatetur Constantinus, b. Petrum vicarium Christi fuisse, et idcirco successores ejus, principes et capita totius Ecclesiae haberi debere. Itaque solum declaravit jus antiquum, et ornavit pontificem additis multis temporalibus donis.

Adde, quod Lutherani et Calvinistae istum canonem supposititium esse contendunt; proinde hoc tempore nulla est nobis de edicto Constantini cum haereticis contentio, quantum ad spiritualem jurisdictionem: fatentur enim illi non coepisse a Constantino.

Porro, opinio Lutheri nititur falso fundamento: Platina enim non dicit, Constantinum IV. dedisse pontifici primatum, sed remisisse jus suum quod habebat, vel habere se existimabat in confirmatione pontificis. Consueverant enim praedecessores Constantini IV a temporibus Justiniani, qui urbem a Gothis liberaverat, non permittere novi pontificis electionem, nisi a se confirmatam; et pontifices hoc tolerabant propter bonum Ecclesiae, quia videbant se non posse invito imperatore munus suum exequi; id quod ex uno s. Gregorio intelligi poterit.

Nam in explicatione 4. psalmi poenitentialis vehementer detestatur temeritatem imperatorum, qui jus sibi in romana Ecclesia usurpabant.

Et tamen idem ipse s. Greg. ut scribit Joan. diac. lib. 1. cap. 40. vitae s. Greg. cum a clero et populo in pontificem esset electus, clam ad imperatorem scripsit supplicans, ut nullo modo consentiret: sed praefectus urbis re cognita misit aliquos, qui nuncium Gregorii in itinere comprehenderent, et literas ejus lacerarent, quod et fecerunt: direxitque ipse alios nuncios, qui cleri et populi ele-

ctionem imperatori indicarent, et confirmationem peterent.

Scribit ergo Platina, Constantinum IV. permotum sanctitate Benedicti II. misisse ad eum sanctionem, qua jubebat, ut is quem clerus et populus elegisset, mox verus Christi vicarius haberetur, non expectata ulla imperatoris sententia. Itaque sanctio Constantini IV. non fuit circa potestatem papae, ut Lutherus putavit, sed circa electionem tantum.

Ad illud de Phoca respondeo: Phocam edidisse quidem sanctionem, qua declaravit romanam Ecclesiam caput esse omnium Ecclesiarum, ut Beda in lib. de sex aetat. in Phoca: et Ado in Chronico, ac Paulus diaconus lib. 18. de reb. Rom. testantur: sed non propterea a Phoca introductum esse hunc primatum; nam Phocas id sanxit declarando et asserendo, non instituendo aliquid novi: id quod certissima ratione demonstrari potest.

Nam Gregorius lib. 7. epist. 63. ad Joan. Siracus. *De sede*, inquit, *constantinopolitana, quis dubitet eam apostolica sede esse subjectam? quod et Dominus piissimus imperator, et frater meus Eusebius ejusdem civitatis episcopus assidue profitentur.* Scripta autem epistola est ante Phocae imperium annis circiter quinque, ut ex indictionis numero aperte colligitur.

Deinde Justinianus senior, qui ante Phocam 70. annis fuit, in epist. ad Joan. II. affirmat romanam Ecclesiam esse caput omnium Ecclesiarum: et Valentinianus qui Phocam 140. annis praecessit, in epist. ad Theodos. asserit, romanum pontificem principatum sacerdotii super omnes semper habuisse. Id ipsum ex testimoniis Irenaei, Athanasii, Cyrilli, Theodoreti, Sozomeni et aliorum Graecorum, quos supra citavimus, comprobatur.

Caussa autem cur Phocas rem tam certam iterum lege sua sanciendam putaverit, fuit superbia episcoporum Constantinopolis, ut Beda, Ado et Paulus diaconus loc. cit. annotarunt. Quoniam enim illi se patriarchas universales, et primos omnium episcoporum scribebant contra omne jus et fas: et excommunicationes, quas in eos tulerant Pelagius, et Gregorius romani pontifices, non potuerant obstinationem eorum frangere; visum est imperatori bonum, ut ipse, quem Graeci magis timebant, se interponeret. Itaque declaravit, romanam Ecclesiam caput esse omnium Ecclesiarum: proinde constantinopolitanum episcopum non esse episcopum universalem, sed particularem et subjectum apostolicae sedi.

Ad illud de Pipino respondeo: Calvinum miro artificio veram quamdam historiam duobus mendaciis involutam in patrocinium suae haeresis advocasse. Nam quod ait, pontificum suffragio Pipinum ad regnum Francorum, et Carolum magnum ad imperium Romanorum pervenisse; verum est, et a multis historicis literis mandatum. Quod autem dicit, injuste ac scelerate a Zacharia pontifice et Pipino verum regem Francorum regno spoliatum falsum est, et contumeliosum non solum in pontificem, sed etiam in reges Galliae, et in imperatores Germaniae: utrique enim ab isto Pipino descendunt. Quod vero addit, propterea a Pipino et Carolo concessum pontifici in Gallias et Germaniam primatum, et more latronum eos divisisse praedam, ita ut Pipino et Carolo cederet temporale dominium, pontificibus autem sacerdotii principatus, non modo falsum est, sed etiam contrarium superiori mendacio: mendacia enim illa secum pugnant, et unum alterum destruit.

Ac primum quod Zacharias juste et legitime deposuerit Childericum regem, et creari jusserit Pipinum, affirmant omnes quotquot hanc historiam scribunt, tam Graeci, quam Latini, exceptis Magdeburgensibus, Centur. 8. cap. 10. in vita Zachariae, et Calvino loc. cit. Refert enim Eginhardus in vita Caroli magni, Aimonius lib. 4. c. 61. de rebus gestis Francorum, Cedrenus in vita Leonis Isauri, Paulus diaconus lib. 6. cap. 5. de gest. Longobard. Blondus lib. 10. decadis 1. Rhegino lib. 2. Chronicor. Marianus Scotus lib. 3. Chronol. Otho Frisingensis lib. 5. histor. Ado viennensis in Chron. aetat. 6. Abbas urspergensis in Chron. Sigebertus item in Chron. et Paulus Aemilius lib. 1. et 2. de gest. Francor. paulo ante Pipini tempora, ita reges Francorum degenerasse a suis majoribus, ut omni prorsus regni cura translata in magistros equitum, seu praefectos aulae, tantum semel in anno kalendis maji, se populo ostentarent: toto vero reliquo tempore deliciis et voluptati operam darent; et propterea omnium procerum consensu a pontifice maximo postulatum, ut eis permitteret regium titulum in eos transferre, qui vere ac re ipsa reges erant, et regni negotia jamdudum feliciter administraverant. Quod sane justissimum postulatum erat; laborabat enim Gallia propter illa monstra apud omnes nationes gravissima infamia, et similiter regnum innumeris dissensionibus replebatur.

Neque solum (ut isti auctores dicunt) nulla regni negotia reges illi curabant, sed etiam propter eorum inertiam religio in Gallis ita laboravit, ut pene extincta sit, ut patet ex epist. s. Bonifacii episc. Mogunt. ad Zachar. rom. pontif. ubi dicit, per 80. circiter annos, in Francia illis Sardanapalis regnantibus, nullam synodum fuisse celebratam, Ecclesias episcopales a laicis et publicanis possessas, clericos quatuor aut quinque simul concubinas habuisse, religionem denique omnem conculcatam et dissipatam.

Cum ergo Zacharias intelligeret jam per multos annos reges Francorum solo titulo fuisse reges, et Childericum, qui tunc regnabat, non solum more majorum nihil curare, sed etiam omni prorsus ingenio carere, ac vere stupidum et dici et esse; et simul videret regnum et religionem in Gallis ruere, et omnes proceres regni Pipinum regem optare, tandem ut is ad quem spectabat providere omnium suorum saluti, judicavit licere Francis regnum Childerici in Pipinum transferre, atque ipse eos juramento, quo se Childerico obstrinxerant, solvit. Quod sane justum fuisse nemo sanae mentis negabit: praesertim cum eventus docuerit mutationem illam felicissimam fuisse: nunquam enim regnum Francorum potentius aut religio in Gallia florentior fuit, quam tempore Pipini et Caroli,

Adde postremo, quod, ut citati auctores fere omnes scribunt, qui jubente pontifice Pipinum regem inunxit et coronavit, vir sanctissimus fuit, b. videlicet Bonifacius episcopus et martyr, qui certe auctor injustitiae et sceleris publici nunquam fuisset.

Jam vero quod non propterea Pipinus, aut Carolus pontifici primatum in Gallias et Germaniam detulerint, facillime ostendi potest.

Primum, quia nullus hoc scribit, praeter Calvinum, auctores citati.ac praecipue Paulus Aemilius, dicunt quidem, reges Francorum suscepisse sedis apostolicae protectionem contra Longobardos, aliosque hostes, et pontifici donavisse exarchatum Ravennae, et quaedam alia temporalia: at de spirituali ditione nulla usquam mentio.

Deinde, si proceres regni per legatos a pontifice petierunt absolvi a juramento, et ut liceret sibi regnum transferre a Childerico in Pipinum,ut scribunt Paulus Aemilius lib. 2. et alii; certe existimabant, pontificem toti Ecclesiae, ac nominatim Francis praeesse: alioqui enim cur non a suis episcopis hoc petebant, vel cur sine papae licentia non faciebant quod volebant? Immo cur expectarunt, ut pontifex id juberet, ut Rhegino et alii scribunt? Si ergo pontifex primatum in Francos exercebat antequam Pipinus rex crearetur; quomodo primatum istum a rege Pipino accepit? nonne ista inter se pugnant?

Denique ante Pipini tempora constat, Francos et Germanos romano pontifici subjectos in spiritualibus fuisse. Nam s. Bonifacius episcopus moguntinus epistolam ad Zachariam papam scripsit, principe Carolomano, ut ipse ibidem indicat:proinde antequam Pipinus fieret rex; nam constat, Carolomanum deposito principatu monachum esse factum ante Pipini exaltationem in regnum: in ea vero epistola aperte profitetur, Ecclesias Germaniae subjectas pontifici tunc fuisse, atque inter alia a pontifice petit, ut tres episcopatus in Germania erigeret, et sibi auctoritatem daret concilium episcoporum in Francia congregandi, et alia multa ejusdem generis.

Item Beda, qui annis circiter centum Pipini tempora praecessit, lib. 2. hist. Anglor. cap. 1. *Cum*, inquit, *Gregorius in toto orbe gereret pontificatum.* Credo non excipiet Calvinus Galliam et Germaniam ab orbe terrarum universo.

S. Gregorius, qui fere 200. annis Pipinum praecessit. lib. 4. epist. 52. universis episcopis Galliarum, committit vices suas Virgilio episcopo arelatensi, ac praecipit, ut graviores caussas ad sedis apostolicae judicium referat: *Quatenus*, inquit, *a nobis valeat congrua sine dubio sententia terminari.*

S. Leo, qui 350. annis Pipinum praecessit, in epist. 89. ad episc. Galliae: *Nobiscum*, inquit, *vestra fraternitas recognoscat, apostolicam sedem a vestrae etiam provinciae sacerdotibus innumeris relationibus esse consultam, et pro diversarum appellatione caussarum, aut retractata,aut confirmata fuisse judicia.*

S. Cyprianus, qui annis amplius 500. ante Pipinum floruit, epist. 13. lib. 3.scribit ad Stephanum papam, ut episcopum arelatensem deponat, et alium ei substituat. Denique Irenaeus, qui 600. annis eadem Pipini tempora antecessit, lib.3. cap. 3. cum ait: *Ad romanam Ecclesiam. propter potentiorem principalitatem, necesse est omnem convenire Ecclesiam, hoc est, omnes, qui sunt undique fideles*: non excipit Gallos, cum ipse Gallus episcopus esset: ut illud omittam, quod cum Dominus Petro,et in Petro successoribus ait:*Pasce oves meas*; Germanos et Gallos in ovibus suis sine dubio numeravit.

CAPUT XVIII.

Idem probatur ex auctoritate, quam exercuit romanus pontifex in alios episcopos.

Argumentum 6. sumitur ex auctoritete, quam semper exercuerunt veteres pontifices in episcopos caeteros. Siquidem legimus,a pontificibus romanis episcopos in toto orbe institutos, vel depositos, vel restitutos, quorum singula per se sufficerent ad hunc primatum ostendendum.

Ac primum de institutione multa exempla afferri possent. In concil. chalced. act.7. legimus, Maximum antiochenum a s. Leone confirmatum in episcopatu. Item de confirmatione Anatolii episcopi constantinopolitani ita scribit idem Leo epist. 54. ad Martian. *Satis sit*, inquit. *quod vestrae pietatis auxilio, et mei favoris assensu episcopatum tantae urbis obtinuit.*

Et epist. 84. ad Anastas. thessal. episcopum: *De persona*, inquit, *consecrandi episcopi*, *et de cleri.plebisque metropolitanus episcopus ad tuam fraternitatem referat, quodque in provincia bene placuit. scire te faciat, ut ordinationem rite celebrandam tua quoque firmet auctoritas.* Et infra: *Sicut enim justas electiones nullis dilationibus volumus fatigari. ita nihil permittimus, te ignorante, praesumi.* Et in epist. 87. ad episc. Afr. *Donatum*,inquit, *salicinensem ex Novatiano cum sua, ut comperimus, plebe conversum, ita dominico volumus gregi praesidere, ut libellum fidei suae ad nos meminerit dirigendum.*

S. Gregorius lib. 4. epist. 34. ad Constantiam Augustam:*Salonitanae civitatis episcopus me, ac responsali meo nesciente, ordinatus est, et facta res est. quae sub nullis interioribus principibus evenit.* Et passim in epistolis suis indicat, se mittere pallium. quod est archiepiscopatus insigne, ad varios archiepiscopos Graeciae, Galliae, Hispaniae etc. Notandum tamen est, quod etsi ex confirmatione episcoporum probatur primatus romani pontificis: tamen non est necesse, ut omnes episcopos semper confirmaverit: potuit enim id permittere patriarchis et primatibus, ut in multis locis factum videtur.

De depositione multa etiam exstant exempla, ac in primis Cyprianus lib. 3. epist. 13. ad Stephanum:*Dirigantur*,inquit, *in provinciam, et ad plebem Arelatae consistentem a Te literae, quibus abstento Marciano alius in locum ejus substituatur.* Et infra: *Significabis plane nobis, quis in locum Marciani Arelatae fuerit constitutus,ut scia-*

mus ad quem fratres nostros dirigere, et cui scribere debeamus.

Calvinus lib. 4. Instit. cap. 7. § 7. ex hoc ipso loco argumentum sumit: *Quaeso.* inquit. *si Galliae tunc praefuisset Stephanus, an non dicturus erat Cyprianus, coerceas istos, quia tui sunt? Sed longe aliter loquitur. Hoc fraterna,* inquit, *societas, qua inter nos devicti sumus, requirit, ut mutuo moneamus.*

Respondeo: Verba ista, quae Calvinus citat, nusquam in Cypriano inveniri. Deinde, si Cyprianus putasset, Stephanum non praeesse Galliis, sed tantum ex amicitia potuisse monere; cur non ipse per se Gallos monuisset?

Nicolaus I. in epist. ad Michäel. enumerat octo patriarchas constantinopolitanos, quos romani pontifices deposuerunt, inter quos unus fuit Anthimus, quem Agapetus papa deposuit, non obstantibus minis Augusti et Augustae, et loco ejus ipse suis manibus Constantinopoli menam ordinavit, ut Liberatus scribit in Breviar. cap. 21. et Zonaras in vita Justin. Item Gelasius in epist. ad episc. Dard. *Dioscorum,* inquit, *secundae sedis praesulem sua auctoritate sedes apostolica damnavit.* Et ibidem. *B. Petri sedes alexandrinum Petrum, quem se tantummodo damnasse, non etian solvisse noverat, non recepit.*

Praeterea Flavianum patriarcham antiochenum deposuit Damasus, ut scribit Theodoretus lib. 5. hist. cap. 23. Et licet imperator Theodosius niteretur Flavianum in episcopatu stabilire: tamen jussit eum Romam pergere ad caussam dicendam. Et Theophilus alexandrinus per legatos apud romanum pontificem pro Flaviano intercessit, ut refert Socrates lib. 5. hist. cap. 15. et similem operam navasse Chrysostomum testatur Sozomenus lib. 8. cap. 3. Denique non ante potuit eum episcopatum Flavianus tenere, quam romanus pontifex placatus consensit, et legatos ejus se admissurum promisit, qui mox multos episcopos, et praecipuos antiochenae Ecclesiae presbyteros ad papam misit, ut scribit idem Theodoretus ibidem.

Episcopum etiam hierosolymitanum Polychronium deposuit Sixtus III., misso ad hoc in Hierusalem s. Leone archidiacono, qui postea fuit papa, ut patet ex tom. 1. concilior. in act. Sixti III. Si ergo romanus pontifex omnes patriarchas, idest, constantinopolitanum, alexandrinum, antiochenum, hierosolymitanum aliquando deposuit; certe summus est judex in Ecclesia.

Denique de restitutione episcoporum ab aliis depositorum sunt etiam multa exempla. Nam Cyprianus lib. 1. epist. 4. *Nec rescindere,* inquit, *ordinationem jure perfectam potest, quod Basilides post crimina sua detecta Romam pergens, Stephanum collegam nostrum longe positum, et gestae rei, ac veritatis ignarum fefellit, ut exambiret reponi se injuste in episcopatum, de quo fuerat juste depositus etc.*

Deinde Athanasium alexandrinum, Paulum constantinopolitanum, et Marcellum ancyranum episcopos, a synodo orientali depositos, Julius I. restituit, ut scribit Gelasius in epist. ad episc. Dard. et Sozomenus lib. 3. cap. 7. *Cum,* inquit, *propter sedis dignitatem cura omnium ad ipsum spectaret, singulis suam Ecclesiam restituit.* Et infra. *Athanasius, et Paulus ad suas sedes revertuntur, literasque Julii episcopis orientis mittunt.* Item de Theodoreto deposito a synodo II. ephesina ita legimus in concil. chalced. act. 1. *Ingrediatur et reverendiss. episcopus Theodoretus, ut sit particeps synodi, quia restituit ei episcopatum sanctissimus archiepiscopus Leo.* Multa similia afferri possent, ad quae nihil omnino respondere possunt, nec respondent adversarii.

Sed contra Nilus quinque argumenta proponit. Primum argumentum. Romanus episcopus dicitur primus: quia secundus ab ipso est constantinopolitanus, tertius alexandrinus, quartus antiochenus, quintus hierosolymitanus: at non dicitur primus et secundus de superiore et inferiore, sed de iis tantum, qui sunt ejusdem ordinis, et dignitatis; non enim romanus episcopus dicitur primus ratione Tusculani, aut Tyburtini, qui ei subjecti sunt.

Respondeo: Romanum pontificem simul episcopum, archiepiscopum, patriarcham et papam esse. Et quidem ut episcopum, primum esse in hac provincia ratione Ostiensis qui est secundus, et Portuensis qui est tertius, et caeterorum, qui suo ordine numerari possunt. At vero, ut archiepiscopum, non esse primum ratione Ostiensis, qui non est archiepiscopus, sed simplex episcopus archiepiscopo romano subjectus: esse tamen primum ratione archiepiscopi Ravennatis, Mediolanensis, et caeterorum archiepiscoporum occidentis.

Porro ut patriarcham proprium occidentis, non esse primum ratione Ravennatis et caeterorum, qui patriarchae non sunt, sed ratione constantinopolitani, alexandrini, antiocheni et hierosolymitani patriarcharum. Et hoc modo numerari quinque primarias sedes, quarum quaelibet multi et magni provinciis praesidet.

Postremo, ut papam et caput Ecclesiae universae, non esse primum ratione constantinopolitani, aut ullius alterius, sed solum principem ac pastorem omnium esse, nec ullum in ea potestate secundum aut collegam habere. Nam quemadmodum esse debuit inter episcopos ejusdem provinciae unus qui caeteris praeesset, et archiepiscopus diceretur: et inter archiepiscopos multarum provinciarum unus, qui praeesset caeteris, et diceretur patriarcha: pari ratione inter patriarchas ejusdem catholicae Ecclesiae esse debuit unus, qui caeteris praesideret, et papa seu Christi vicarius nominaretur: atque hunc romanum pontificem esse, multis jam argumentis demonstravimus.

Argumentum secundum. Sexta synodus can. 36. renovat constitutionem 2. et 4. synodi, quae episcopo constantinopolitano paria privilegia tribuerunt cum iis quae habet episcopus romanus; non igitur romanus episcopus majus est auctoritate ac dignitate constantinopolitano; proinde non potest omnibus episcopis imperare.

Respondeo: In concilio 2. generali non fuit episcopus constantinopolitanus aequatus romano, sed solum antepositus alexandrino, atque antiocheno, ut patet ex can. 5. ejusdem concilii, cujus haec sunt verba: *Constantinopolitanae civitatis episco-*

pum. habere oportet primatus honorem post romanum episcopum, propterea quod sit nova Roma.

In concilio vero chalcedonensi, act. 16. ad istum canonem addiderunt, oportere eum paria privilegia habere cum romano pontifice, sed cum a legatis pontificis reclamatum esset; idem concilium epistolam ad Leonem scripsit, qua petiit confirmari concilii decreta: verum ausi non sunt Patres in ea epistola mentionem facere parium privilegiorum, sed solum scripserunt, se renovasse canonem 2. synodi, quo secundus honor episcopo constantinopolitano tribuebatur. Habetur haec epistola in act. conc. chalced. act. 3.

Sanctus quoque Leo in epist. 59. qua concilio respondet, et in aliis omnibus, quas de hac caussa scripsit, nusquam meminit parium privilegiorum, sed solum acriter damnat episcopi constantinopolitani ambitiosam cupiditatem, quod se alexandrino, atque antiocheno anteponere voluerit.

Scribit quoque Nicephorus lib. 17. cap. 9. cum Joannes I. papa Constantinopolim venisset, a Justino imperatore invitatum fuisse pontificem, ut assideret Epiphanio patriarchae constantinopolitano, ut quasi pares viderentur: sed pontificem non ante sedere voluisse, quam pro praerogativa apostolicae sedis thronus sibi supra Epiphanium collocatus fuisset. Ex quo apparet, canonem illum de paribus privilegiis non fuisse admissum, etiam longo tempore post concilium chalcedonense, nec ex ipso concilio vim ullam habuisse, alioqui Epiphanius ille canonem concilii protulisset, nec passus fuisset, in sua Ecclesia romano pontifici supra se thronum collocari. Itaque solus est can. 36. sextae synodi, qui episcopum constantinopolitanum romano aequavit.

Caeterum nullius roboris sunt illi canones: non enim canones sunt 6. synodi verae, legitimae atque oecumenicae, sed alterius cujusdam conventiculi, quod se falso sextam synodum, nominavit. Constat enim sextam synodum, quae sub Agathone papa et Constantino IV. imperatore celebrata est, nullos canones edidisse, sed post annos quinque ab ea synodo dissoluta, iterum convenisse nescio quot episcopos graecos, auctore Justiniano juniore, ac multos canones edidisse sub nomine sextae synodi. Id quod manifeste colligitur, tum ex principio horum ipsorum canonum, tum ex confessione Tharasii episcopi constantinopolitani in 7. synodo, act. 4. quos eosdem canones erraticam synodum Beda appellat, et a Sergio papa, qui tunc sedebat, reprobatos fuisse, scribit in lib. de sex aetat. in Justiniano juniore. Ex quo sequitur, istam falsam synodum sextam, aut non fuisse generalem, aut non fuisse legitimam: nam generalis legitima esse non potest, ubi deest auctoritas primae sedis, ut ipsimet Graeci fatentur in 7. synodo, act. 6.

Ac deinde qua ratione generalis legitima dici potest, ad quam ne unus quidem Latinorum est vocatus? Si autem legitima non fuit, planum est, nullam auctoritatem habere potuisse. Si vero legitima fuit, sed particularis non generalis, non potuit leges ferre nisi in homines sibi subjectos: non potuit igitur sedem romanam deprimere, ac privilegii spoliare, quod tamen facere conata est, cum ei sedem constantinopolitanam, alioqui inferiorem atque subjectam, aequare tentavit. Nam non fuisse unquam Romam sedem Graecorum concilio subjectam; vel ex eo probatur, quod nec ulla lege imperatoria, neque canone ecclesiastico, neque ratione, neque consuetudine, id Graeci probare possunt: leges enim et canones nulli sunt, qui primam sedem secundae subjiciant: id ipsum rationi maxime adversatur: denique nulla potest historia in medium adferri, qua constet aliquid actum ex auctoritate a graecis episcopis in romana Ecclesia, aut caeteris Ecclesiis occidentis.

Deinde primatum romanae Ecclesiae, aut Christus dedit ut nos credimus, aut certe nicaenum generale concilium, ut Nilus ipse docet; quo jure igitur trullanum particulare concilium potuit auferre, quod Christus ipse, aut generale concilium dederat? Tolli autem primatum romanae Ecclesia per illam communicationem privilegiorum, quam trullanum concilium decreto suo sancivit, manifestum est: non enim eminet supra omnes, qui aliquem parem habet.

Adde praeterea, quod tametsi 2. et 4. synodus non aequarint romano pontifici constantinopolitanum, sed solum secundum ab eo fecerint: idipsum tamen non fuit ratum, quamdiu apostolica sedes contradixit. Nam idcirco in 4. synodo, cum Graeci vellent sedi constantinopolitanae secundum locum dare, et ad hoc probandum allegarent decretum secundae synodi ante annos prope 80. celebratae, legati romani dixerunt: *Si annis* 80. *hoc beneficio usi sunt, quid nunc requirunt ? si nunquam usi sunt quare requirunt?* Quibus verbis significabant frustra allegari decretum illud, quod tanquam irritum nunquam in usu fuerat.

Argumentum tertium. Si romanus pontifex, quia primus patriarcharum est, imperium habet in secundum, idest, in constantinopolitanum; igitur pari ratione constantinopolitanus quia est secundus, imperium habebit in alexandrinum qui est tertius: et alexandrinus quia est tertius, in antiochenum qui este quartus: et iste in hierosolymitanum qui postremus. At nulla ratio, nulla lex, nulla consuetudo hoc admittit.

Respondeo: Romanum pontificem, non quia est primus patriarcha, imperium habere in constantinopolitanum et caeteros patriarchas, sed quoniam solus est papa Ecclesiae universae, successor Petri, et Christi vicarius generalis. Quemadmodum quilibet archiepiscopus, non ideo praesidet episcopis caeteris ejusdem provinciae, quod sit primus episcopus, sed quod solus sit archiepiscopus ejus provinciae. Et quilibet patriarcha non propterea eminet potestate super omnes archiepiscopos sibi subjectos, quod sit ipse primus archiepiscopus, sed quod sit in tota ea regione summus ac solus patriarcha.

Argumentum quartum. Romanus episcopus non ordinat patriarchas, quemadmodum patriarchae suos ordinant metropolitanos, et metropolitani suos episcopos; non igitur ita praeest ipse patriarchis, ut illi metropolitanis, et metropolitani episcopis.

Respondeo: Romanus quidem pontifex non consueverat ordinare patriarchas, quia non poterat commode fieri, ut vel ipsi Romam venirent, vel ad eos pontifex ipse proficisceretur: tamen confirma-

bet per literas, ut supra ostendimus exemplo Anatholii constantinopolitani, et Maximi antiocheni. Et non fuisse inanem istam confirmationem, manifeste declarat caussa Flaviani, qui nunquam obtinere potuit antiochenam Ecclesiam, quamdiu episcopus romanus non consensit. Ad haec, non minus certe est deponere, vel restituere, quam ordinare episcopum: romanus autem pontifex non semel, sed quoties opus fuit, vel deposuit, vel restituit patriarchas, ut supra demonstravimus. Denique Menam patriarcham constantinopolitanum ab Agapeto papa romano ordinatum ignorare Nilus non potest, cum id Zonaras literis mandaverit in vita Justiniani.

Argumentum quintum: Nicaena synodus can. 6. determinavit patriarchis omnibus suas regiones; ac romano quidem tradidit occidentem: alexandrino Aegyptum, Lybiam et Pentapolim: antiocheno Syriam et Mesopotamiam; non igitur unus pontifex romanus omnia regere debet, et patriarchis caeteris imperare.

Respondeo: Nicaenum concilium nullam regionem romano pontifici assignavit. Quod enim de occidente Nilus dicit, ex Balsamonis interpretatione didicit, non ex ipso canone concilii: nam in ipso canone nihil est de romano pontifice, nisi haec sententiola, quam ita citat ipsemet Nilus: Ε'πεὶ καὶ τῷ ἐν τῇ Ρ'ώμῃ ἐπισκόπῳ τοῦτο συνηθές ἐςὶν, hoc est, quoniam et romano episcopo id est consuetum. Quae verba cum rationem reddant, cur debeat juxta antiquum morem episcopo alexandrino subjecta esse Aegyptus, Lybia et Pentapolis, non possunt alium sensum facere, quam istum, quoniam romanus pontifex consuevit alexandrino episcopo tres illas provincias committere gubernandas.

Deinde, si nicaenum concilium romano pontifici ditionem determinare volebat: quare non ab ipso incipiebat? cur coepit ab alexandrino, qui secundus erat? et quare non nominavit regionem, quam romano pontifici tribuebat? Adde postremo, quod etiamsi nicaenum concilium disertis verbis dixisset, ad romanum pontificem proprie occidentem pertinere; adhuc nihil omnino Nilus obtineret: nam id sine dubio esset intelligendum de patriarchali romani pontificis ditione, praeter quam idem ipse summam habet in omnem Ecclesiam potestatem. Ubi etiam obiter est observandum, quod ait Nilus, romano pontifici occidentem debere esse subjectum; ab Illyrico interprete fidelissimo praetermissum esse, ne videlicet ipse Illyricus, Nili sui testimonio, romano pontifici subjectus esse cogeretur.

CAPUT XIX.

Idem probatur ex legibus, dispensationibus et censuris.

Argumentum septimum duci potest ex auctoritate leges ferendi, dispensandi, et puniendi, quam romanus episcopus in Ecclesiae filios, quamvis maximos et nobilissimos exercuit. De legibus plurima exempla proferri possent: rari enim fuere pontifices, qui non aliquid decreverint.

Sanctus Leo epist. 1. scribit ad episcopos Campaniae, Piceni, Thusciae, et per universas provincias constitutos, atque in extrema epistola ita loquitur. *Hoc admonitio nostra denuntiat, quod si quis fratrum contra haec constituta venerit, vel venire tentaverit, et prohibita fuerit ausus admittere, a suo se noverit officio submovendum.* Et infra: *Omnia decretalia constituta tam beatae recordationis Innocentii, quam omnium praedecessorum nostrorum, quae de ecclesiasticis ordinibus, et canonum ordinata sunt disciplinis, ita vestram dilectionem custodire debere mandamus, ut si quis illa contempserit, veniam sibi deinceps noverit denegari.* Item epist. 81. ad Diosc. episc. alexandr. duas leges praescribit, et in utraque his utitur verbis: *Id quoque a vobis volumus custodiri.*

Hilarius papa in concilio romano praesidens: *Nulli*, inquit, *fas sit sine status sui periculo vel divinas constitutiones, vel apostolicae sedis decreta temerare.* Anastasius junior papa in epist. ad Anastas. Aug. *Praeceptis*, inquit, *apostolicis non dura superbia resistatur, sed per obedientiam, quae a s. romana Ecclesia, et apostolica auctoritate jussa sunt, salubriter impleantur, si ejusdem sanctae Dei Ecclesiae, quae est caput vestrum, communionem habere desideratis.* S. Gregorius in privilegio quod dedit monasterio s. Medardi, et habetur ad fin. epist. *Si quis*, inquit, *regum, antistitum judicum, vel quarumcumque saecularium personarum, hujus apstolicae auctoritatis, et nostrae praeceptionis decreta violaverit, honore suo privetur.*

De dispensationibus exemplum habemus in epist. 1. Gelasii (nam recentiora infinita de industria praetermittimus): *Necessaria*, inquit, *rerum dispositione constringimur, et apostolicae sedis moderamine convenimur, sic canonum paternorum decreta librare, et retro praesulum decessorumque nostrorum praecepta metiri, ut quae praesentium necessitas temporum restaurandis Ecclesiis relaxanda deposcit, adhibita consideratione diligenti, quantum potest fieri, temperemus*: et ibidem in multis dispensat. Item Gregorius lib. 12. epist. 31. Felici episcopo Siciliae dicit, se dispensasse cum Anglis circa matrimonia in gradibus prohibitis, et rursum cum Siculis, ut semel tantum in anno concilium celebrent: cum alioqui regulae praecipiant bis in anno concilia celebrari. Porro regula ista, in qua Gregorius dispensabat, est can. 5. concil. I. generalis.

De censuris plurima essent exempla, et quidem antiquissima. Nam Innocentius I. cum audivisset mortuum esse Chrysostomum, excommunicavit imperatorem Arcadium et Eudoxiam uxorem ejus, qui non permiserant restitui Chrysostomum in suam sedem, ut ipse Innocentius jusserat. Exstat de hac re epistola Innocentii apud Nicephorum lib. 13. cap. 34.

Neque objici potest, quod etiam Ambrosius, qui summus pontifex non erat, imperatorem excommunicaverit: nam Ambrosius id fecit in Ecclesia

sua, cum imperator Mediolani sedem haberet; at excommunicare aliquem extra mediolanensem dioecesim Ambrosius ausus numquam fuisset: Innocentius autem etiam imperatores constantinopolitanos, et Constantinopoli existentes excommunicavit. Deinde Gregorius III. Leonem imperatorem graecum similiter excommunicavit, teste Zonara in vita Leonis Isauri.

Nicolaus I. excommunicationem minatus est Lothario regi, et re ipsa excommunicavit concubinam ejus Valdradam, necnon archiepiscopos coloniensem et treverensem. Circa quam historiam impudentissime mentiuntur Magdeburgenses Cent. 9. cap. 10. ubi dicunt, a Nicolao papa injuste vexatum Lotharium regem et archiepiscopos illos. Nam, ut Rhegino lib. 2. Otho Frisingensis lib. 6. cap. 3. et Sigebertus in Chron. anni 862. scribunt, Lotharius ex odio erga Thietbergam uxorem, et amore erga concubinam, subornatis falsis testibus, convinci fecit uxorem incestus, et deinde auctoritate archiepiscopi coloniensis et treverensis eam repudiavit, et concubinam uxorem duxit, quae omnia archiepiscopi illi Romae in concilio confessi sunt.

Si ergo Magdeburgenses, ut faciunt, Lotharium et archiepiscopos justos esse volunt; necesse est ut Paulum accusent, qui 1. Cor. 7. docet, etiam propter caussam fornicationis non posse aliam uxorem duci, vivente priori uxore. Quid, quod uxor Lotharii non peccaverat, sed tantum ad falsorum testium verba damnata fuerat: num etiam falsa testimonia justificabunt Magdeburgenses, ut papam aliquo modo reprehendant?

Sed habemus exemplum illustrius et antiquius. Nam cum Pius I. decrevisset, ut pascha non celebraretur cum Judaeis decimaquarta die primi mensis, sed dominica sequente, et Asiani nollent acquiescere; eos omnes Victor I. papa excommunicavit circa annum Domini 190. ut scribit Eusebius lib. 5. hist. cap. 24.

At objicit Calvinus lib. 4. Instit. cap. 7. § 7. objurgatum propterea fuisse Victorem ab Irenaeo, et paruisse recte objurganti, non reclamavisse. Respondeo: quod Irenaeus, et multi alii Victorem objurgaverint, quod tantas Ecclesias levi de caussa, ut ipsis videbatur, a corporis ecclesiastici unitate praecidisset, testatur Eusebius ibidem: at quod Victor sententiam suam mutaverit, nusquam legimus. Et etiamsi sententiam mutasset Victor, nihil inde haberet Calvinus. Diceremus enim, Victorem qua potestate Asianos ligaverat, eadem illos absolvisse.

Porro objurgatio Irenaei, et aliorum non minuit, sed auget potius vim argumenti nostri. Nam quo plures erant, quibus displicebat sententia Victoris, eo potuissent facilius eam contemnere, ac Victorem potius excommunicare, si putassent, Victorem unum esse de numero episcoporum, et non potius caput et judicem omnium: at nulli fuerunt, qui eam sententiam irritam esse docuerit, vel Victorem contemnendum aut excommunicandum censuerint, vel eum monuerint, ne excederet limites suos, et ne judicaret non subjectos sibi, quod in primis monere debuissent, si vere Victor judex omnium non fuisset. Existimarunt ergo illi Victorem fecisse quod potuit, sed non quod debuit: sic enim sonant verba ipsorum: *Exstant*, inquit Eusebius, *etiam ipsorum literae, quibus asperius objurgant Victorem, velut inutiliter Ecclesiae commodis consulentem.*

Est autem hic observandum, quod licet Irenaeus, et alii tunc putaverint imprudenter egisse Victorem: tamen revera prudentissime egit, ut postea tota Ecclesia judicavit. Nam unus ex praecipuis auctoribus illius sententiae de paschate cum Judaeis celebrando, fuit Blastus, qui eo modo paulatim Judaismum introducere volebat, ut scribit Tertullianus de praescript. in fin. *Blastus*, inquit, *latenter Judaismum vult introducere: Pascha enim dicit non aliter custodiendum esse, nisi secundum legem Moysis, decimaquarta die mensis.* Hic autem Blastus Romae haeresim suam seminare coepit tempore Victoris papae, ut Eusebius testatur, lib. 5. hist. cap. 15.

Quoniam ergo Victor papa videbat, illam diversitatem de paschate non esse diversitatem solius observationis, sed adferre secum haeresim, immo ipsum Judaismum; mature occurrendum putavit. Probaverunt autem sententiam Victoris Patres nicaeni concilii, ut patet ex Eusebio lib. 3. de vita Constant. et deinceps haeretici habiti sunt, et Quartodecimani appellati, qui contrarium senserunt, ut patet ex Epiphanio haeresi 50. et Augustino haeresi 29.

CAPUT XX.

Idem probatur ex vicarii papae.

Argumentum octavum ex eo sumitur, quod summus pontifex vicarios suos in variis regionibus, aut ordinarie, aut ad tempus habebat, cum reservatione tamen majorum caussarum.

Nam quemadmodum ex eo quod rex mittit proreges ad provincias, intelligimus, regi eas provincias subjectas: et similiter ex eo quod rex injungit judicia praesidibus provinciarum cum reservatione certarum caussarum, intelligimus regem esse summum judicem; ita quoque ex eo quod apostolica sedes vicarios habebat in omnibus fere longinquis regionibus, vel vices suas ad tempus alicui committebat, et tamen ad se graviora negotia referri volebat, recte colligimus, ad apostolicam sedem summum judicium totius Ecclesiae pertinere. Exempla sunt plurima.

Leo epist. 84. facit Anastasium episcopum thessalonicensem vicarium suum per orientem: sicut ejus predecessores vicarii fuerant praedecessorum s. Leonis, ut ipse ibidem indicat. Quae caussa videtur fuisse, cur in sardicensi concilio can. 20. statueretur, ne clerici extranei diu morarentur Thessalonicae: quoniam enim ibi sedebat vicarius papae, eo confluebant ex tota Graecia clerici, et saepe diutius haerebant quam oportebat. Idem epist. 87. committit vices suas Potentio episcopo in regionibus Africae.

Coelestinus papa Cyrillo alexandrino vices commisit in caussa Nestorii episcopi constantinopolitani, et Ecclesiam illam constantinopolitanam regen-

gendam, episcopo deposito. Vide epist. Coelest. ad Cyrill. in tom. 4. operum Cyrilli, et ibidem epist. Cyrilli ad cler. et pop. constantinop.

Gelasius in epist. ad episc. Dard. *Cur*, inquit, *non ad sedem apostolicam, a qua sibi curam illarum regionum noverat delegatam, referre curavit Acacius?* Loquitur de episcopo constantinopolitano Acacio, cui commiserat romanus pontifex curam Aegypti, ac mandaverat, ut deponeret episcopum alexandrinum.

Hormisda in epist. ad Salust. episc. hispal. facit eum suum vicarium per Boeticam et Lusitaniam. Justinianus in auth. collat. 9. tit. 6. sive novel. constit. 131. scribit, episcopum primae Justinianae locis quibusdam praeesse debere tamquam vicarium romani pontificis, quoniam ita Vigilius papa constituisset.

Gregorius lib. 4. epist. 52. vicarium suum per Gallias constituit Virgilium episcopum arelatensem, et similiter reservat sibi caussas graviores.

CAPUT XXI.

Idem probatur ex jure appellationum.

Argumentum nonum ex eo peti potest, quod ex quavis parte orbis christiani ad romanum pontificem legitime provocatur: ab ejus vero sententia nulla conceditur appellatio. Id enim est argumentum certissimum principatus, ut ipse quoque adversarius confitetur. Calvinus enim lib. 4. Instit. cap. 7. § 9. *Summum*, inquit, *imperium penes eum esse constat, ad cujus tribunal provocatur.* Sed mox subjungit: *Multi saepe romanum pontificem appellarunt: ipse quoque caussarum cognitionem ad se trahere conatus est, sed semper fuit derisus, quoties suos fines excessit.* Itaque vult Calvinus, multos quidem provocasse ad pontificem, ut effugerent legitima judicia, sed derisas fuisse ejusmodi appellationes: quomodo nunc vere rideretur aliquis, qui damnatus ab episcopo florentino, appellaret ad episcopum mediolanensem; vel damnatus a rege Hispaniae, appellaret ad regem Galliae.

Probandum igitur est, jure ad pontificem appellari potuisse, et appellationes non derisas, sed exceptas cum honore, et efficaces fuisse. Probatur primo ex concilio sardicensi, quod generale fuit, et semper in Ecclesia receptum. Nam Sulpitius lib. 2. sac. hist. ex toto orbe convocatum scribit, et Socrates lib. 2. cap. 16. hist. Eccl. generale concilium appellat.

Praeterea, ut scribunt Athanasius in 2. Apol. init. et Hilarius in lib. de synod. fuerunt in eo concilio plusquam 300. episcopi catholici ex triginta sex provinciis totius orbis christiani, quas omnes Athanasius nominat, ut Italiam, Galliam, Hispaniam, Britanniam, Africam, Aegyptum, Syriam, Thraciam, Pannoniam, et caeteras. Adfuerunt etiam legati papae Julii, ut Athanasius ibidem refert. Item quod omnem Ecclesiam haec synodus obliget, patet ex illis verbis, quae habentur in fine concilii: *Universa, quae constituta sunt, catholica Ecclesia in universo orbe diffusa custodiat.*

Denique totam hanc synodum descripserunt etiam Magdeburgenses ut legitimam, Centur. 4. cap. 9. In hac ergo synodo duo canones de hac re habentur, quartus et septimus. Quartus canon sic habet: *Cum aliquis episcopus depositus fuerit eorum episcoporum judicio, qui in vicinis locis commorantur, et proclamaverit agendum sibi negotium in urbe Roma, alter episcopus in ejus cathedra, post appellationem ejus, qui videtur esse depositus, omnino non ordinetur, nisi caussa fuerit in judicio episcopi romani determinata.*

Canon septimus: *Placuit, ut si episcopus accusatus fuerit, et judicaverint episcopi regionis ipsius, et de gradu suo eum dejecerint, si appellaverit, qui dejectus est, et confugerit ad episcopum romanae Ecclesiae, et voluerit se audiri, si justum putaverit, ut renovetur judicium, scribere his episcopis dignetur, qui in finitima, et propinqua provincia sunt, ut ipsi diligenter omnino requirant, et juxta fidem veritatis definiant. Quod si is, qui rogat caussam suam iterum audiri, deprecatione sua moverit episcopum romanum, ut elatere suo presbyterum mittat, erit in potestate episcopi quid velit, et quid aestimet. Et si decreverit mittendos esse, qui praesentes cum episcopis judicent, habentes ejus auctoritatem, a quo destinati sunt, erit in suo arbitrio; si vero crediderit episcopos sufficere, ut negotio terminum imponant, faciet, quod sapientissimo consilio suo judicaverit.*

Probatur Secundo ex Gelasio, qui in epist. ad Faust. *Ipsi*, inquit, *sunt canones, qui appellationes totius Ecclesiae ad hujus sedis examen voluere deferri, ab ipsa vero nusquam prorsus appellari debere sanxerunt.* Et in epist. ad episc. Dard. *Ad illam*, inquit, *de qualibet mundi parte canones appellari voluerunt, ab illa autem nemo est appellare permissus.*

Probatur Tertio exemplis eorum, qui appellarunt. Nam etiam ante concilium sardicense, erat mos in Ecclesia ad pontificem appellandi, ut merito Leo epist. 89. ad episc. Galliae dicat, hanc esse antiquissimam consuetudinem.

Anno 142. Christi, Pio I. pontifice Marcion, excommunicatus ab episcopo suo in Ponto venit Romam, ut a romana Ecclesia absolveretur, ut Epiphanius refert haeres. 42.

Anno 252. pontifice Cornelio, Fortunatus et Felix in Africa a Cypriano depositi Romam navigaverunt, atque ad Cornelium appellaverunt. Testis Cyprianus lib. 1. epist. 3. Non diu post, Stephano pontifice, Basilides in Hispania depositus ad Stephanum appellavit. Cyprianus lib. 1. epist. 4.

Anno 350. Julio I. pontifice, Athanasius ab orientalibus depositus ad pontificem appellavit, et ab eo restitutus est, ut supra ostendimus ex Sozomeno, lib. 3. cap. 7. et jactum est hoc judicium ante concilium sardicense, ut Athanasius testatur init. 2. Apol.

Post annum 400. Innocentio I. pontifice, Chrysostomus a Theophilo depositus ad pontificem appellavit, ut patet ex epistolis ejus duabus ad Innocentium. Item eodem saeculo ad Leonem appella-

vit Flavianus episcopus constantinopolis, ut scribit Liberatus in Brev. cap. 11. ad eumdem appellavit Theodoretus, ut ex epistola ejus ad Leonem apparet.

Post annum 500. Gregorius lib. 2. epist. 6. privat sacra communione Joannem episcopum graecum primae Justinianae, quod judicasset episcopum thebanum, qui ad apostolicam sedem appellaverat. Omitto posteriorum temporum testimonia, quod ea ab haereticis contemnantur. Sed jam argumenta solvenda sunt, Nili, Illyrici, Calvini.

CAPUT XXII.

Solvuntur argumenta Nili de jure appellationum.

Nilus in lib. de prim. duobus argumentis contendit, posse ad episcopum constantinopolitanum appellari eo modo, quo ad romanum pontificem; ac proinde eos esse aequales, et non unum romanum pontificem toti Ecclesiae praesidere.

Argumentum Primum est. Quoniam 6. synodus concessit episcopo constantinopolitano paria privilegia cum iis quae habet episcopus romanus. Sed hoc argumentum supra est confutatum. Alterum argumentum sumit Nilus ex concilio chalcedonensi, can. 9. et 17. ubi statuitur: ut si clericus caussam habeat adversus alium clericum, ab episcopo suo judicetur: si adversus episcopum, ab archiepiscopo: si adversus archiepiscopum, a primate dioeceseos, vel ab episcopo constantinopolitano. Itaque ultimum judicium defertur urbis regiae oecumenico patriarchae.

Respondeo: quis in canone dicatur primas dioeceseos, non omnino constat, et quidem archidiaconus et Jo. de Turrecremata super can. *si clericus* 11. quaest. 1. docent, Primatem dioeceseos vocari episcopum digniorem et majorem archiepiscopo, minorem patriarcha. At Nicolaus I. papa in epist. ad Michaël. imp. scribit, per primatem dioeceseos nullum alium significari posse, quam episcopum romanum. Quae sententia verior esse videtur, tum quia auctorem habet graviorem, antiquiorem, doctiorem, tum quia non facile probari poterit, tempore concilii chalcedonensis fuisse in Ecclesia, ac praesertim in oriente, ullos primates ab archiepiscopis et patriarchis distinctos; tum quia vox graeca hujus canonis ἔξαρχος non proprie primatem, sed principem significat, quae vox multo aptius in summum pontificem, quam in primates alios quadrat: ipse enim solus vere princeps est cujuslibet christianae dioeceseos.

His notatis, respondeo Primo: eum canonem recte a Nicolao pontifice exponi loc. cit. ut concilium decreverit, ut is qui caussam habet cum metropolitano, adeat principem dioeceseos, idest, romanum pontificem; vel si est vicinus urbi constantinopolitanae, et vult esse contentus episcopi illius judicio, illum adeat: itaut primum lex generalis constituatur de adeundo papa romano, deinde permissio quaedam addatur pro iis tantum, qui prope Constantinopolim commorantur.

Secundo responderi potest: hos omnes canones non habere robur apud nos, nisi quatenus sunt renovati a romanis pontificibus. Nam Leo in epist. 59. ad conc. chalced. scribit, se concilium illud approbasse solum quantum ad explicationem fidei. Et Liberatus in Brev. cap. 12. testatur, istos omnes canones constitutos fuisse absentibus legatis papae, qui tamen alioqui concilio praesidebant. Porro consuetudo, quae est legum interpres, apertissime docet, nunquam licuisse ad patriarcham constantinopolitanum appellare, nisi ex locis subjectis eidem patriarchae: nullum enim proferri potest exemplum, quo intelligamus, ex occidente, aut meridie, aut etiam septentrione ad orientalem Ecclesiam esse appellatum.

Tertio: etiamsi concederemus, ex toto orbe terrarum posse recurri ad judicium episcopi constantinopolitani juxta hos canones; non tamen sequeretur, parem esse eum episcopum pontifici romano. Nam ex vi canonis istius chalcedonensis, solum judicare potest episcopus constantinopolitanus eos, qui laesos se arbitrantur a metropolitano suo; at papa romanus judicare potest etiam eos, qui laesi sunt a patriarchis ipsis, vel a concilio episcoporum, quamvis maximo et frequentissimo, ut Athanasii, Pauli, Chrysostomi, Flaviani et Theodoreti exempla declarant.

Adde Ultimo, quod iste canon chalcedonensis non est de appellatione, sed de primo judicio, quod Nilus non animadvertit. Itaque licet ex toto orbe terrarum quaslibet caussas judicare posset episcopus constantinopolitanus; ab illo tamen appellari posset ad episcopum romanum juxta canones sardicenses. Nec enim chalcedonenses canones sardicensibus canonibus ullo modo repugnant. Ita semper remanet ultimum judicium penes episcopum romanum.

CAPUT XXIII.

Solvitur argumentum primum Lutheranorum.

Veniamus nunc ad argumenta Lutheranorum. Objiciunt adversarii primo Cyprianum, qui lib. 1. epist. 3. ait: *Nam cum statutum sit ab omnibus nobis, et aequum sit pariter ac justum, ut uniuscujusque caussa illic audiatur, ubi est crimen admissum etc. oportet utique eos, quibus praesumus, non circumcursare etc.* Et infra: *Nisi si paucis desperatis ac perditis, minor videtur esse auctoritas episcoporum in Africa constitutorum etc.* Ubi reprehendit eos, qui appellaverant ad romanum pontificem, et probat, non debere appellari, tum quia id sit statutum in concilio episcoporum, tum quia non est minor auctoritas pontificum africanorum, quam romanorum.

Respondeo; Cyprianum aegre tulisse appellationes eorum, qui de manifestissimis criminibus convicti et judicati fuerant; non autem omnino appellationes sustulisse. Id colligitur ex lib. 1. epist. 4. ubi loquens de Basilide, qui damnatus in Hispania ad Stephanum papam appellaverat, ait: *Nec enim tam culpandus est ille* (Stephanus) *cui negligenter obreptum est, quam hic* (Basilides) *execrandus, qui fraudulenter obrepsit.* At certe si non licuisset Stephano appellationes ullo modo admittere, valde certe esset culpandus, quod appellationem

non rejecisset, etiamsi justam caussam Basilides habuisset.

Ad illud ergo quod ait Cyprianus ab omnibus constitutum, ut *illic caussa audiatur, ubi est crimen admissum*, dico: hoc decreto constitui, ut caussa primum judicetur, ubi est crimen admissum; non tamen prohiberi, quo minus etiam secundo alibi judicetur.

Sed dices: At Cyprianus ex hoc decreto probat, non debuisse appellari; igitur prohibitae sunt appellationes. Respondeo: Cyprianum non ex hoc solo decreto argumentari, sed ex hoc decreto, adjunctis manifestissimis criminibus reorum. Sic enim Cyprianus ratiocinatur: Debet uniuscujusque caussa ex decreto concilii illic audiri, ubi est crimen admissum; horum caussa jam audita est, et manifeste crimina eorum detecta sunt; cur igitur Romam appellant, nisi ut forte imponant pontifici, vel saltem episcopos vexent, qui de eis judicaverunt?

Adde: quod si hoc decreto prohiberentur appellationes, non solum prohiberentur ad romanum pontificem, sed etiam ad quemlibet alium judicem, ut Magdeburgenses fatentur, Cent. 3. c. 7. colum. 176. et verba ipsa indicant, quae generalia sunt: at absurdissima et ridicula lex esset, quae omnem appellationem prohiberet; in qua enim quamvis ineptissima republica, ejusmodi lex tolerata fuit, quae a nullo judice appellari permitteret? Hanc ergo legem cum tribuunt Centuriatores Ecclesiae Dei, quae est respublica sapientissime ordinata, absurdos prorsus et ridiculos se exhibent.

Ad illud vero quod Cyprianus addit, non esse minoris auctoritatis episcopos Africae, respondeo: illud *Minoris* non referre comparationem ad romanos pontifices, sed ad caussam de qua tunc agebatur; est enim sensus, episcopos Africae non fuisse minoris auctoritatis, quam sufficeret ad eam caussam judicandam.

CAPUT XXIV.

Solvuntur alia tria argumenta.

Secundo, objiciunt Damasum, qui in epist. ad Theoph. et Anysium, quae est 79. inter epistolas Ambrosii: *Cum*, inquit, *hujusmodi fuerit concilii capuensis judicium, ut finitimi Bonoso, atque ejus accusatoribus judices tribuerentur, advertimus, quod nobis judicandi forma competere non potest.*

Respondeo Primo: Epistolam illam non esse Damasi. In operibus Ambrosii tribuitur Ambrosio; sed nec ejus esse potest, cum in illa fiat mentio Ambrosii, tanquam cujusdam alterius. Itaque incertum est cujus sit.

Secundo dico: Si Damasi sit, ut multi volunt, Damasum non dicere, se non posse judicare, sed non convenire ut judicet, quod rectissime dictum est. Etsi enim pontifex est summus judex: tamen non convenit, ut quando concilium provinciale aliquid statuit, ipse sine caussa aliter judicet.

Tertio, objicit Calvinus lib. 4. Instit. cap. 7. § 9. concilium milevitanum, in cujus can. 22. sic statuitur: *Quod si ab eis*, idest, episcopis vicinis, *provocandum putaverint, non provocent, nisi ad africana concilia, vel ad primates provinciarum suarum. Ad trans marina autem, qui putaverit appellandum, a nullo intra Africam in communionem suscipiatur.*

Respondent aliqui cum Gratiano, qui 2. q. 6. can. placuit, addidit ad hunc canonem exceptionem, nisi forte ad apostolicam sedem appelletur. Sed haec exceptio non videtur quadrare, nam praecipue propter romanam Ecclesiam Africani statuerunt, ut non liceret appellare ultra mare: non enim appellari unquam consuevit ultra mare ab Africanis, nisi ad romanam sedem. Neque est opus confugere ad has angustias exceptionis, cum solutio vera sit in promptu.

Igitur responsio est; canonem istum non esse ad propositum: nam quaestio de appellationibus ad romanum pontificem non est de appellationibus presbyterorum et minorum clericorum, sed de appellationibus episcoporum. Siquidem concilium sardicense, quod episcopos voluit posse appellare ad pontificem, can. 4. et 7. idem voluit caussas presbyterorum et minorum clericorum terminari apud vicinos episcopos, itaut liceat minoribus clericis appellare a suo episcopo ad alios episcopos ejusdem provinciae, ut habet can. 17. Quos duos canones renovari voluit papa Zozimus, et exequutioni mandari in Africa, ut patet ex conc. 6. carthag. et ex epist. conc. ejusd. ad Bonif. papam.

Porro canon iste 22. milevitani concilii, de presbyteris et minoribus clericis loquitur, non de episcopis, ut patet tum ex Augustino, qui huic concilio interfuit, et tamen scribit in epist. 162. licere episcopis africanis appellare ultra mare, clericis minoribus non licere; tum ex verbis ipsius concilii, sic enim incipit: *Placuit, ut presbyteri, diaconi, vel caeteri inferiores clerici in caussis, quas habuerint etc.* Quare totum concilium milevitanum probavit Innocentius I. in epist. ad ipsum conc. quae est 93. inter epist. b. August. quod certe Innocentius non fecisset, si in eo apostolicae sedi derogatum aliquid fuisset. Hinc apparet inscitia et oscitantia Calvini, qui loc. not. dicit, Zozimum conatum esse efficere, ut iste canon concilii milevitani, in concilio 6. carthaginensi corrigeretur: cum e contrario constet, Zozimum jussisse, ut iste canon confirmaretur, et ad praxim redigeretur.

Sed dices; Si ita est, quo jure romani pontifices Apiarium presbyterum ex Africa appellantem susceperunt, et in gradum suum restitui fecerunt, ut referunt africani Patres in epist. ad Bonif. et in alia ad Coelestin.

Respondeo: Licet prohibitum fuerit clericis inferioris ordinis, appellare ab episcopis suae provinciae: non tamen prohibitum fuit, nec prohiberi potuit summo pontifici, ne si vellet eos admitteret. Praeterea, romani pontifices non tam admiserunt appellationem Apiarii, quam audierunt ejus querimonias, et mandarunt Africanis, ut ejus caussam diligenter cognoscerent, et fideliter judicarent. Apparet enim ex illis duabus epistolis, bis Apiarium venisse Romam, et utraque vice remissum in

Africam. et ibi in concilio judicatum post reditum ejus ab urbe.

Quarto, objicit Calvinus lib. 4. Instit. cap. 7. § 10. epist. 162. August. ubi legimus, caussam Caeciliani judicatam a pontifice et quibusdam aliis jussu imperatoris: et deinde rursum judicatam secundo ab episcopo arelatensi. eodem imperatore jubente: et tertio judicatam ab imperatore. At si pontifex jure divino est summus judex: quomodo non ex se, sed solum jubente imperatore judicat? Item, si ab eo appellari non potest: quomodo appellatum est in caussa Caeciliani, et judicatum post pontificis sententiam ab episcopo arelatensi, et rursum ab imperatore? Denique, cur sibi socios ab imperatore adjungi passus est in primo judicio?

Respondeo ad Primum; Pontificem non judicasse, nisi quando imperator injunxit, quia Donatistae caussam illam non detulerunt primo ad pontificem, ut debebant, sed ad imperatorem. In quo eos male fecisse, docet Augustinus ibidem, ubi etiam dicit, Constantinum imperatorem longe ordinatius egisse, qui caussam ad se delatam non ausus fuit judicare, sed eam ad pontificem misit.

Ad Secundum dico: Pontificem permisisse secum sedere alios ab imperatore assignatos, ut satisfieret Donatistis, quibus romanus pontifex suspectus erat.

Ad Tertium dico: post pontificem judicasse episcopum arelatensem, et postea imperatorem, non quia oportebat, ut ibidem ait Augustinus, sed ut omnino obstrueretur os Donatistarum. Itaque imperator, ut ibidem ait Augustinus, veniam petiturus ab episcopis, caussam illam invitus cognovit.

CAPUT XXV.

Solvitur argumentum ultimum.

Postremo, Calvinus loc. not. et Magdeburenses Cent. 5. cap. 9. et etiam Graeci in conc. florent. sess. 20. sed praecipue Illyricus in lib. de hist. conc. 6. carthag. argumentum, ut ipsi credunt, fortissimum petunt ex hist. conc. 6. carthag. cujus haec est summa.

Zozymus papa ab Africanis per legatos petiit, ut tres canones nicaeni concilii exequutioni mandarent: unum de appellationibus episcoporum ad romanum pontificem: alterum, de appellationibus presbyterorum et minorum clericorum ad episcopos vicinos: tertium, de non eundo ad comitatum, idest; ne irent episcopi afri ad aulam imperatoris.

Africani his mandatis acceptis, concilium nationale 217. episcoporum coegerunt, et pontifici Bonifacio, qui Zozimo interim mortuo successerat, responderunt, se non invenire eos canones in nicaeno concilio, propterea se scripturos ad patriarchas orientis, constantinopolitanum et alexandrinum, ut ad se mittant authentica exemplaria nicaeni concilii: interim tamen se eos canones servaturos, salva diligentiore inspectione authenticorum exemplarium. Interim venerunt a Cyrillo alexandrino et Attico constantinopolitano exemplaria nicaeni concilii, et in iis non sunt inventi isti tres canones. sed tantum viginti illi, qui habentur in hist. Ruffini lib. 10. cap. 6. quam etiam historiam Cyrillus in epist. ad Afric. citat.

Cum igitur Africani non invenissent in exemplaribus ad se missis illos canones, scripserunt Coelestino papae, qui Bonifacio successerat, ut quandoquidem in nicaeno concilio illi canones non inveniebantur; deinceps non facile admitteret appellantes ex Africa. Haec habentur in 6. conc. carthag. et in illis duabus epistolis. Quid autem pontifex responderit, ibi non habetur.

Super hanc historiam struunt Illyricus et Magdeburgenses immensam congeriem conviciorum et mendaciorum, et praeterea duo argumenta. Quod ad convicia attinet, Illyricus in illo suo libro de hac historia, omnium fere pontificum illius temporis nomina petulanter invertit. S. enim Innocentium, passim Nocentium vocat; s. Bonifacium, Malefacium; s. Coelestinum, Infernalem; s. Leonem, modo infernalem Lupum, modo Leonem rugientem appellat.

Ad quam petulantiam retundendam sufficere possunt ipsa acta concilii carthaginensis. et epistolae ejusdem concilii ad Bonifacium et Coelestinum, quae omnia integre suo libello adjecit Illyricus. Quanto enim petulantius et scurrilius Illyricus loquitur de sanctis illis pontificibus, tanto de iisdem africani Patres honorificentius et gravius loquuntur. Vide praeterea de laudibus horum pontificum Augustinum in epist. 157. ad Optat. et lib. 1. ad Bonif. et Prosperum ad fin. lib. cont. Collat.

Jam vero mendacia tot fere sunt in libro Illyrici, quot sunt sententiae: pauca de multis proferam. In ipso libri principio ait, in sexta carthaginensi synodo interfuisse cum Augustino Prosperum, Orosium, et alios insignes viros. At Prosper et Orosius nec nominantur in eo concilio, nec interesse potuerunt, cum nec episcopi essent, nec Africani, et concilium ex solis Africae episcopis constaret.

Paulo post affirmat Illyricus, cum Bonifacio papa simul in schismate electum fuisse Eulalium: sed Eulalium a majori parte cleri, et populi electum tantae fuisse modestiae, ut sponte cederet, tametsi alioqui ad eum pontificatus jure pertinebat. At sine teste hoc dicit Illyricus. et nos contra producere possumus Anastasium bibliothecarium, qui in vita ejusdem Bonifacii scribit, concilio episcoporum 252. ejectum Eulalium, ut injuste ordinatum, Bonifacium vero ab omnibus confirmatum.

Ad haec Illyricus dicit, et saepe repetit, romanos pontifices ab africanis Patribus postulasse, jurisdictionem sibi concedi in Africam, et in omnes alias regiones, et cum toto quinquennio de hac re deliberatum esset, tandem a concilio definitum, ut nullum jus pontifici concederetur.

Id vero non solum est mendacium, quia nec tale postulatum, nec talis definitio in eo concilio reperitur; sed etiam est mendacium impudens, quia sine ulla probabilitate asseritur. Quis enim credat, romanos pontifices ab Afris jurisdictionem postulasse in Asiaticos et Europaeos? Quis item credat, africanos Patres toto quinquennio in ista caussa

laborasse, cum uno verbo respondere possent, se nullum jus in exteras nationes habere, proinde nec aliis posse concedere? An non rideretur, qui a rege Gallorum jurisdictionem peteret in Hispanos? et rex ipse nonne ridiculus esset, si quinquennium in ejus rei deliberatione poneret?

Aliud mendacium, idque potissimum et millies repetitum in libro Illyrici, et Centuriis est, Zozimum papam falsasse de industria et contra conscientiam suam nicaenum concilium, ut ea fraude jugum imponeret Africanis. De quo mendacio in solutione argumentorum dicemus. His igitur praetermissis, ad argumenta veniamus.

Primum: Si jure divino papa est summus judex Ecclesiae totius; quare pontifices non ex jure divino, sed ex concilio nicaeno jus suum de appellationibus ad apostolicam sedem confirmare nituntur? Et cur tot catholici sanctique Patres carthaginensis concilii jus illud admittere nolunt, nisi in concilio nicaeno reperiatur?

Ad hoc eorum argumentum breviter respondemus: jure quidem divino ad summum pontificem appellari semper potuisse: tamen an expediret ea potestate uti, et omnibus in locis, non sine caussa dubitatum esse; nam utrinque rationes adferri possunt. Si enim passim omnibus appellatio concedatur, facile fiet, ut multi effugiant legitima judicia; ut immerito vexentur episcopi qui primo judicarunt: ut caussae, alioqui faciles et perspicuae, in longum tempus protrahantur. Atque hinc s. Cyprianus lib. 1. epist. 3. et 4. non semel conqueritur de iis, qui semel legitime judicati et damnati Romam ad pontificem provocabant. Et s. Bernardus lib. 3. de Consider. multa enumerat incommoda, quae ex nimia frequentia appellationum oriuntur.

Contra vero, si nulli concedatur appellatio, dabitur occasio particularibus episcopis, ut facile et temere judicent, et tyrannice populos opprimant: necnon, ut existiment, nullum se habere superiorem, nulli rationem esse reddendam: quod nihil esset aliud, quam unum corpus Ecclesiae in tot partes scindere, quot sunt episcopatus.

Itaque cum res dubia esset, concilium sardicense generale, ipso etiam consentiente pontifice, declaravit expedire, ut ordinarie presbyteris et aliis minoribus clericis appellatio concedatur ab episcopis ad concilium provinciale: episcopis autem ad sedem apostolicam. Esse autem hanc declarationem non novam concessionem, testantur exempla eorum, qui ante concilii sardicensis et nicaeni tempora, omnibus aetatibus ad romanum pontificem appellarunt.

Cur igitur in concilio carthaginensi romani pontifices non jus divinum, sed nicaenum concilium ad jus appellationum stabiliendum proferrent; caussa erat, quoniam demonstrare volebant, non solum posse ad se ab omnibus appellari, sed etiam Ecclesiae expedire ut ita fieret, quandoquidem generale concilium idem senserat.

Pari ratione africani Patres impedire cupiebant ejusmodi appellationes, quoniam existimabant, eas Ecclesiae suae non expedire, tametsi neque ignorarent, neque negarent, eas absolute impediri non posse. Quocirca in utraque epistola, quam ad pontifices romanos de hac caussa miserunt, subjectionem suam ad apostolicam sedem testantur, dum ad eam referunt acta concilii, et ejus mandata accepisse se dicunt, et non jubent, sed rogant, ut non facile aures appellantibus praebeat. Sed haec omnia clariora erunt in solutione alterius argumenti.

Alterum igitur argumentum Magdeburgensium et Calvini, ejusmodi est. Zozimus, Bonifacius et Coelestinus romani pontifices jus appellationum ad apostolicam sedem ex nicaeno concilio probare voluerunt: atqui discussa caussa, falsatores et corruptores nicaenorum canonum deprehensi sunt; igitur ne humano quidem jure, nedum divino ad eorum judicium provocari potest.

Respondemus primum: Africanos Patres ex ignorantia deceptos; Magdeburgenses et Calvinum ex malitia peccare. Nam Africani in epistola ad Coelestinum bis repetunt, in nulla Patrum definitione, et in nulla synodo se invenisse illos canones: ex quo apparet, eos non habuisse canones sardicensis concilii, in quibus tres illi canones disertis verbis continentur, et si eos habuissent, sine dubio acquievissent. Non enim minor est sardicensis, quam nicaeni concilii auctoritas: neque major est error citare nicaenum concilium pro sardicensi quam Matthaeum pro Joanne, vel Hieremiam pro Zacharia, ut citavit s. Matthaeus cap. 27. Sicut ergo non possumus vocare Matthaeum falsarium, quia idem Spiritus sanctus in Hieremia et Zacharia loquutus est; ita nec debuissent summi pontifices appellari falsarii, etiamsi nicaenum concilium pro sardicensi citassent, cum eadem sit auctoritas utriusque concilii. At Magdeburgenses noverunt sardicense concilium, et tanquam legitimum in suam quartam centuriam transtulerunt; ergo necesse est fateantur, Africanos deceptos, et caussa excidisse; ergo cum illis nihilominus obstinate victoriam tribuunt, secum pugnant, et ex malitia peccant.

Sed dices: in isto conc. 6. carthag. cap. 6. citatur nominatim sardicense concilium; ergo non ignorabant illud Africani.

Respondeo: illa verba, quibus citatur sardicense concilium, non esse Africanorum, sed legatorum pontificis; ipsi enim ex commonitorio sibi dato a pontifice Zozimo, illa verba citabant. Et praeterea existimo, omnino esse corruptum eum locum, et vel positum a librariis sardicensi pro nicaeno; vel quod magis suspicor, ex margine irrepsisse in textum illud *Ex sardicensi concilio*. Ponitur enim in margine *sardicense concilium*, quia revera verba, quae ibi citantur, non inveniuntur nunc nisi in sardicensi concilio: at nihilominus non debet esse in textu nomen sardicensis concilii. Siquidem verba illa citantur ex commonitorio papae Zozimi, quod ex Roma legati attulerant: legati autem illi ex nicaeno concilio se canones citare dicebant; unde mox verbis illis recitatis, Augustinus dixit: *Et haec nos servaturos profitemur, salva diligentiori inquisitione nicaeni concilii.* Quibus verbis indicat, se accepisse canonem citatum tanquam ex nicaeno concilio.

Adde, quod Augustin. lib. 3. cont. Cresc. cap. 34. non agnoscit aliud sardicense concilium, quam

quoddam haereticum concilium orientalium episcoporum contra Athanasium. Duplex enim fuit sardicense, ut patet ex Sozomeno lib. 3. hist. cap. 10. et 11. unum catholicum generale supra 300. episcoporum, quod Augustinus nunquam vidit; alterum haereticum 76. episcoporum, quod Augustinus vidit.

Secundo dico: canones nicaeni concilii, qui sunt apud Ruffinum lib. 10. hist. cap. 6. et qui missi sunt ex oriente ad Africanos, sine dubio non esse omnes canones, quos nicaenum concilium edidit; et proinde probabile esse, hos tres canones, quos Zozimus citavit ex nicaeno concilio, revera in eo concilio fuisse. Quod illi canones non sint omnes, probant nonnulli ex epist. Athan. ad Marcum papam, in qua petit exemplum nicaeni concilii ex romani pontificis scrinio, asserens, exempla quae erant Alexandriae fuisse cremata ab Arianis.

Sed hoc argumentum ridetur a Magdeburgensibus, et vere non est solidum. Nam illa incensio librorum accidit tempore Constantii imperatoris, quando, Athanasio expulso, Georgius quidam arianus in locum ejus ordinatus est, ut ipse Athanasius testatur in epist. ad omnes Orthod. constat autem ex Chronico Hieronymi, Marcum papam eo tempore jam fuisse defunctum. Deinde, si Marcus papa exemplum misisset ad Alexandrinos ex romano scrinio, certe convenissent deinceps inter se exemplaria romanum et alexandrinum: quomodo ergo in exemplari a s. Cyrillo ex Alexandria ad Africanos misso, deerant isti canones tres, qui inveniebantur in romano?

Omissa ergo ista Athanasii epistola, probatur canones illos non esse integros. Primo, quia unus ex praecipuis canonibus nicaeni concilii erat, ut pasca die dominico celebraretur, ut patet ex epist. Constant. apud Eusebium lib. 3. de vita Constant. ex Epiphanio haeres. 69. et ex Athanasio in epist. de synod. Arim. et Seleu. At iste canon non extat inter illos 20. Ruffini.

Secundo; Ambrosius in epist. 82. docet, in concilio nicaeno statutum, ne bigamus in clerum asciscatur: at neque hoc in illis 20. canonibus invenitur.

Tertio; Hieronymus praefat. in Judith. asserit, a concilio nicaeno librum Judith inter canonicos receptum: at non reperitur hoc inter canones Ruffini.

Quarto; Augustinus epist. 110. de designan. succes. asserit, in concilio nicaeno prohibitum, ne duo episcopi simul sedeant in eadem Ecclesia, contra quem canonem se imprudenter fecisse, dolenter refert: at iste canon nusquam apparet inter illos 20.

Quinto: in concilio africano, can. 14. asserunt Patres, ex canone nicaeni concilii non licere nisi jejunis offerre eucharistiam: at ubi est iste canon inter illos 20.

Sexto, in fin. conc. chalced. Atticus refert, in concilio nicaeno determinatam fuisse rationem scribendarum formatarum epistolarum; de quibus loquitur Operatus lib. 2. cont. Parmen. ubi ait: *Cum quo* (Syricio romano pontifice) *nobis totus orbis, commercio formatarum, in communionis societatem communicat*: et concilium milevitanum can. 20. dum prohibet, ne sine formatis literis clerici ad comitatum eant. At hoc nusquam apparet in illis 20. canonibus Ruffini.

Denique Septimo, Lutherus, Calvinus, Centuriatores, et caeteri haeretici passim objiciunt ex Socrate, lib. 1. hist. cap. 8. canonem nicaeni concilii, in quo dicunt permissas conjuges sacerdotibus: at iste canon non invenitur in illis 20. ergo si Zozimus corruptor et falsator canonum nicaenorum dicitur, quia citavit nomine concilii nicaeni unum canonem, qui non invenitur in illis 20. canonibus, eadem ratione corruptores et falsatores dicendi sunt Constantinus, Athanasius, Epiphanius, Ambrosius, Hieronymus, Augustinus, Atticus, Socrates, africani Patres, et ipsi Centuriatores, atque etiam Lutherus et Calvinus. Omnes enim isti citant canones nicaeni concilii, qui in illis 20. non reperiuntur.

Adde Ultimo, quod in concilio florentino sess. 20. Joannes quidam vir doctissimus asserit, se multis sanctorum veterum testimoniis posse ostendere, concilii 6. carthaginensis Patres tandem agnovisse, corruptos et falsatos canones nicaeni concilii ad se ex Alexandria et Constantinopoli missos fuisse.

Dico Tertio: mihi videri probabile admodum, in concilio nicaeno non fuisse expresse hos tres canones, de quibus agimus, sed a Zozimo et a Bonifacio vocari hos canones nicaenos, quia concilium nicaenum et sardicense pro uno et eodem habebantur, et utriusque concilii canones simul conjuncti erant in bibliotheca romana, tanquam si ejusdem concilii essent: cujus rei ignoratio africanos Patres perturbavit.

Rationes quae me movent, hae sunt. Prima, quoniam iisdem verbis habentur hi canones in concilio sardicensi, quibus eos allegant legati Zozimi: nec est verisimile, eosdem prorsus canones fuisse in nicaeno concilio, et tamen non indicare ullo modo Patres sardicenses, se canones non condere, sed renovare. Itaque existimo, in nicaeno concilio implicite et obscure decretum, ut ad pontificem appellaretur, quia nimirum can. 6. jubet concilium servari antiquas consuetudines, et una est haec de appellationibus, ut patet ex Leone epist. 89. et ex exemplis supra adductis, et etiam quia jubet idem concilium, caussam semel judicatam, iterum in alio judicari posse, ut patet ex epist. Julii apud Athanas. in 2. Apol. sed expresse et diserte concilium sardicense rem totam explicuit.

Secunda, quoniam in concilio nicaeno a Dionysio ante mille annos converso ex graeco, quod exstat in monasterio s. Vedasti Atrebati, habentur simul, tanquam ejusdem concilii, canones omnes concilii sardicensis.

Tertia, quoniam alioqui non potest reddi ratio, cur sardicense concilium, quod constat universale et probatum fuisse, non numeretur inter concilia generalia. Deberet enim dici secundum concilium: sed ideo non addit ad numerum conciliorum, quia pro uno et eodem habetur cum nicaeno. Cur autem simul cum nicaeno sardicense concilium conjunctum fuerit, ratio est, quia iidem Patres magna

ex parte in utroque concilio interfuerunt. et nihil novi quoad fidem in sardicensi definitum est, sed solum nicaena fides roborata, cum in aliis conciliis semper novae haereses damnatae fuerint. Itaque Zozimus. non fraude aliqua citavit nicaenum pro sardicensi, sed quia pro eodem habentur: quod idem dicendum puto de Julio in epist. ad orient. Innocentio in epist. ad Victric. et Leone in epist. 25. ad Theodos. qui hunc canonem citant nomine nicaeni concilii. Quemadmodum enim symbolum constantinopolitanum passim vocatur nicaenum. quia est explicatio nicaeni: ita quoque canones sardicenses nicaenos appellare solebant veteres, quod nihil sint aliud. quam explicatio et confirmatio canonum nicaenorum.

Addo Quarto; Cartaginenses Patres nunquam statuisse. ut nullum jus romano pontifici in Africam tribueretur: vel ut non liceret ullo modo episcopis afris ad romanam Ecclesiam provocare, neque tantum fuisse dissidium inter pontifices romanos et episcopos africanos. quantum Illyricus et Calvinus dicunt. Nam inprimis ejusmodi decretum nusquam exstat: deinde ipsi africani Patres in epist. ad Bonif. et in altera ad Coelestin. concordiam et subjectionem suam ad apostolicam sedem apertissime testantur: sic enim ad Bonifacium scribunt.

Quoniam domino placuit. ut de his. quae nobiscum egerunt sancti fratres nostri. coepiscopus Faustinus, et compresbyteri Philippus et Asellus, nec non beatae memoriae episcopo Zozimo. a quo ad nos mandata et literas attulerunt. humilitas nostra scriberet, ea breviter insinuare debemus, quae utrorumque concordia terminata sunt, in quibus salva quidem charitate, sed non sine parvo altercationis labore demorati sumus. Haec illi. Ubi cum omnia ad papam referunt quae acta sunt et a Zozimo pontifice mandata se accepisse testantur, an non aperte indicant, se illum ut superiorem agnoscere? In epistola vero ad Coelestinum: *Praefatio*, inquiunt, *debitae salutationis officio, impendio deprecamur, ut deinceps ad vestras aures hinc venientes, non facilibus admittatis.* Quibus verbis nec absolute recusant legem illam de appellationibus. nec dicunt, non posse pontificem si velit appellantes admittere: sed tantum obsecrant, ut non facile deinceps aures appellantibus praebeat.

S. Augustinus in epist. 157. aperte praedicat romani pontificis primatum in Africam, cum ait: ex mandato Zozimi, se et alios episcopos Caesaream venisse: et in orbem christianum universum, cum haeresim Pelagianam scribit ab Innocentio et Zozimo toto orbe esse damnatam. Idem Augustinus Bonifacio papae subjectus et conjunctissimus fuit, ut patet ex init. lib. adv. duas epist. Pelagian. ad eumd. Bonif. Idem quoque in epist. 261. ad Coelestin. papam, ad ipsum pontificem refert caussam episcopi cujusdam afri, et inter alia sic loquitur: *Collabora nobiscum pietate venerabilis domine beatissime. et debita charitate suscipienda sancte papa, et jube tibi, quae directa sunt, omnia recitari.* Et infra: *Existat exemplo ipsa sede apostolica judicante. vel aliorum judicata firmante, etc.* Et contra, Coelestinus papa in epist. ad Gallos, miris laudibus effert Augustinum, atque eum dicit in communione romanae Ecclesiae semper mansisse, et a se et praedecessoribus suis doctorem optimum habitum semper fuisse.

Quae conjunctio Augustini cum romana Ecclesia manifesti mendacii convincit Illyricum, qui scribit. ab Augustino ejusque collegis romanos pontifices tanquam falsarios et corruptores scelestissimos refutatos, et ab omni africana ditione exclusos.

Non diu post illud carthaginense concilium, sanctus Leo in epist. 87. scribit ad episcopos provinciae Mauritaniae in Africa, atque ait, se Lupicino episcopo communionem reddidisse, quoniam ad se ex Africa appellasset: item se misisse Potentium episcopum legatum, qui vice sua res africanas cognosceret. Aut igitur concilium carthaginense id non prohibuit; aut certe Patres illi sententiam mutaverunt.

Rursum, post annos circiter 40. s. Eugenius carthaginensis episcopus, cum a rege Honorico ariano ad collationem de fide compelleretur, respondit, se scripturum ad collegas suos transmarinos: nec enim sine consensu aliorum episcoporum et praecipue romanae Ecclesiae, quae caput est omnium Ecclesiarum, de fide aliquid statui posse. Refert id Victor uticensis lib. 2. de persequut. Wand. Igitur agnoscebat episcopus carthaginensis, etiam post concilium sextum carthaginense romanam Ecclesiam caput esse omnium Ecclesiarum, et si omnium, certe africanarum quoque: nec a romano pontifice dissidebat, cui se scripturum profitetur.

Non diu post, cum Trasimundus Honorici successor omnes pene africanos episcopos, hoc est, 220. in Sardiniam relegasset, Symmachus papa romanus omnes illos episcopos ut sua membra suis sumptibus pavit, ac fovit liberalissime, ut Paulus diaconus scribit lib. 17. rer. Rom. quod certe non dissidii, sed communionis et conjunctionis est argumentum.

Eodem tempore s. Fulgentius africanorum episcoporum facile princeps, cum romana Ecclesia conjunctissimus fuit, ut ex cap. 12. vitae ipsius constat: nam cum in Aegyptum proficisci vellet ad solitudines monachorum, admonitus est ab episcopo siracusano, ne id faceret, propterea quod illi omnes monachi a sede b. Petri disjuncti essent, cum qua ipse communicaret. Itaque relicta Aegypto Romam venit ad invisenda sanctorum loca. Idem vero Fulgentius. ut ex cap. 29. vitae ipsius ab ejus discipulo fideliter scriptae colligitur, cum Ecclesia carthaginensi, et ejus episcopo conjunctus erat, ex quo efficitur, ut etiam episcopus carthaginensis cum romano conjunctus esset: nec enim s. Fulgentius duobus inter se non communicantibus jure communicare potuisset.

Post ea tempora, b. Gregorius conjunctionem suam cum episcopo carthaginensi, et jus appellationis, et jurisdictionem in eas omnes provincias manifeste declarat, lib. 1. epist. 72. et 75. et lib. 7. epist. 32.

Sed contra objicit Illyricus epistolam Bonifacii II. ad Eulalium alexandr. episc. et epistolam Eulalii episcopi carthaginensis ad eumdem Bonifa-

cium. Ex quibus epistolis colligitur, post concilium cartaginense 6. per annos centum separatos fuisse carthaginenses episcopos a communione romanae Ecclesiae, et tum demum reconciliatos, subjiciente se Eulalio apostolicae sedi, et anathematizante antecessores suos.

Respondeo primum: Valde mihi eas epistolas esse suspectas; nam inprimis pugnare videntur cum iis, quae diximus de conjunctione Augustini, Eugenii, Fulgentii, et aliorum Africanorum cum romana Ecclesia. Deinde Eulalius alexandrinus, ad quem Bonifacius scribere videtur, nullus fuit, aut certe eo tempore non fuit, ut patet ex Chronol. Nicephori constantinop. Praeterea Bonifacius significat in epistola sua, Justino imperante se scribere, at Justinus obierat antequam Bonifacius sedere inciperet, ut ex historiis omnibus constat. Ad haec, epistola quae Bonafacio adscribitur, tota fere constat ex duobus fragmentis, quorum alterum sumptum est ex epistola Hormisdae pontificis ad Joannem, alterum ex epistola s. Gregorii ad episcopos Galliae, quae est 52. lib.4. At s. Gregorius eo tempore nondum erat natus; neque credibile est Gregorium a Bonifacio illa verba sumpsisse, siquidem stylus omnino gregorianus est.

In epistola enim, quae Eulalio carthaginensi tribuitur, quaedam sententia gregoriana inseritur ex lib. 4. epist. 36. ad Eulog. et reliquum ejus epistolae nihil est, nisi fragmentum epistolae Joannis episcopi constantinopolitani ad papam Hormisdam.

Sed si forte epistolae istae verae sunt (nihil enim affirmo) sine dubio non in eum sensum accipiendae sunt,quasi omnes Eulalii praedecessores usque ad Aurelium carthaginensis concilii praesidem a romanae Ecclesiae communione, disjuncti fuerint: id enim repugnat certissimis et verissimis historiis; sed id solum significant, Aurelium primum contra romanam Ecclesiam superbire coepisse, deinde ejus exemplo ipsum Eulalium, et forte aliquos alios: caeterum Eulalium, cognita veritate, iterum se romanae Ecclesiae obedientiae subjecisse, id enim solum ex epistolis illis colligitur.

CAPUT XXVI.

Idem probatur ex eo, quod summus pontifex a nemine judicatur.

Argumentum Decimum sumitur ex eo, quod romanus pontifex a nemine in terris judicari potest. Non enim potest evidentius ostendi principatus ejus, quam si ostendatur ita omnibus praelatus, ut nemini sit subjectus. Sunt autem tria observanda, antequam ad probationem veniamus.

Primo, nos hoc loco non disputare de pontifice, ut est princeps temporalis: hoc enim modo, ne adversarii quidem negant, eum non posse judicari in caussis temporalibus; est enim commune omnibus absolutis principibus,ut nullum agnoscant superiorem in negotiis temporalibus.Loquimur ergo de pontifice ratione solius pontificatus, ac dicimus, eum, etiam si ditionem temporalem nullam haberet, non posse ullo modo judicari in terris ab ullo principe christiano, sive saeculari, sive ecclesiastico, neque ab omnibus simul in concilio congregatis.

Observandum est secundo, duos fuisse errores de hac re. Unum eorum qui docuerunt , pontificem posse ab imperatore judicari, puniri, deponi, si non fungatur recte suo munere. Ita quondam Marsilius de Padua apud Joan. de Turrecremata lib. 4. Sum. de Eccl. part. 2. cap. 37. quem errorem prolixe refellit idem Auctor lib. 2. cap. 93. et seq. Alter est error Nili, in suo lib. de prim. qui pontificem non quidem a principe saeculari,sed tamen a concilio episcoporum judicari,et puniri posse contendit. Porro Calvinus lib. 4. Inst. cap. 7. § 19. et caeteri hujus temporis haeretici, utrumque errorem simul conjungunt,et tam principum,quam episcoporum judicio pontificem romanum subjiciunt.

Observandum est tertio , rationem praecipuam cur papa judicari non possit esse , quia princeps est Ecclesiae totius; et proinde superiorem in terris non habet: nam quia summus princeps est Ecclesiae, non potest judicari ab ullo ecclesiastico antistite: et rursum quia respublica ecclesiastica spiritualis est, ac proinde major ac sublimior quavis republica temporali ; propterea summus princeps Ecclesiae dirigere et judicare potest summum principem reipublicae temporalis , non autem ab eo dirigi, aut judicari debet, nisi rectus ordo, et ipsa rerum natura pervertatur. Haec , inquam, est ratio primaria, et ut scholae loquuntur , a priori : tamen quia haec ratio assumit id quod in tota hac disputatione probare nitimur, videlicet, romanum pontificem principem esse totius Ecclesiae; idcirco hac et similibus rationibus praetermissis, ex testimoniis conciliorum, pontificum, imperatorum , ac doctorum Ecclesiae demonstrabimus , romanum praesulem judicari non posse,ut inde confirmemus primariam nostram thesim , quae est , romanum pontificem caput et principem esse Ecclesiae universae.

Probatur ergo primo ex conciliis. In concil. sinuessano dicunt Patres: *Prima sedes a nemine judicabitur.* Refert haec verba ex isto concilio Nicolaus in epist. ad Michäel. Item in concilio romano sub Sylvestro 280. episcoporum, can. ult. *Neque ab Augusto, neque a regibus,neque ab omni clero, neque a populo judicabitur prima sedes.* Hujus decreti meminit idem Nicolaus in epist. ad Michäel. Item in synodo romana sub Sixto III.cap. 5. legimus dictum: *Non licet in pontificem sententiam dicere.* Et Sixtum, qui accusabatur, respondisse: *Etsi in meo arbitrio sit , judicer an non judicer; tamen non abscondatur veritas.*

Cum Dioscorus episcopus alexandrinus in synodo II. ephesina Leonem I. judicare et damnare ausus esset: ita hoc factum exhorruit catholica Ecclesia , ut concilium chalcedonense , in epist. ad Martian. et Valentin. Imper. et in altera ad ipsum Leonem, quae habetur act. 3. ejusd. conc. scripserit,se damnasse Dioscorum multas ob caussas, sed praecipue,quod in primam sedem sententiam ferre praesumpsisset. In concilio V.sub Sym-

macho, recipitur liber Ennodii diaconi, in quo inter alia scriptum erat: *Aliorum hominum caussas Deus voluit per homines terminari, sed sedis istius praesulem, suo sine quaestione reservavit arbitrio.*

Concilium romanum sub Hadriano papa II. cujus verba referuntur in VIII. synodo act. 7. sic ait: *Romanum pontificem de omnium Ecclesiarum praesulibus judicasse legimus, de eo vero quemquam judicasse, non legimus:* quod sane de legitimo judicio intelligendum est. Et concilium ipsum VIII. act. 10. can.21. asserit,non licere ulli terreno principi judicare patriarchas, et inprimis romanum. Denique in concilio milevitano can. 19. puniuntur gravissime clerici, qui ab imperatore judicari volunt. Si ergo imperator clericos judicare non poterat, quanto minus pontificem?

Secundo probatur ex testimoniis pontificum.Gelasius in epist. ad Anastas. imper.*Duo sunt*,inquit, *imperator Auguste, quibus principaliter mundus hic regitur, auctoritas sacra pontificum, et regalis potestas. In quibus tanto gravius est pondus sacerdotum, quanto etiam pro ipsis regibus in divino sunt reddituri examine rationem. Nosti itaque ex illorum te pendere judicio, non illos ad tuam posse redigi voluntatem.* Greg. lib. 9. epist. 39. ad Theotistam: *Si beatus Petrus*, inquit, *cum a fidelibus culparetur, auctoritatem, quam in sanctam Ecclesiam acceperat, attendisset, respondere poterat, ut pastorem suum oves reprehendere non auderent.* Nicolaus I. in epist. ad Michäel. *Satis*, inquit, *evidenter ostenditur, a saeculari potestate nec ligari prorsus, nec solvi posse pontificem.idest. nec damnari, nec absolvi.* Innocentius III. in epist. ad imp. quae habetur cap. Solitae, tit. de Majorit.docet hoc idem ex professo. Et in serm. 2. de consecrat. pontif. Similiter Bonifacius VIII.in Extravaganti *Unam sanctam.*Et Joannes XXII.in Extravag. *Licet juxta doctrinam apostoli.*

Tertio probatur ex confessione imperatorum: nam de Constantino scribit Ruffinus lib. 10. hist. cap. 2. eum noluisse episcopos judicare, sed dixisse,se potius ab episcopis judicari debere.Similis est confessio Basilii imperatoris in Orat. quam habuit ipse in fine VIII. synodi. Et inter caetera monet omnes laicos, in quorum ordine se anteposuerat, nec velint judicare judices aut pascere suos pastores.Denique, Nicolaus in epist. ad Michäel. multis allatis testimoniis, probat, pios imperatores nunquam pontificibus imperasse, sed obsecrasse solum ut Patres, si quid ab eis fieri voluissent.

Accedit postremo sanctorum doctorum pauca testimonia. Ambrosius in orat. de tradend. Basilic. *Bonus*, inquit. *imperator intra Ecclesiam est,non supra Ecclesiam.*Certe si non est supra Ecclesiam multo minus supra Ecclesiae patrem et pastorem.

Gregorius nazianzenus in orat. qua se excusat, quod tamdiu ab ecclesiastica functione se abstinuerit: *Vos*, inquit, *oves, nolite pascere pastores, neque super terminos eorum elevemini. Satis enim est vobis,si recte pascimini,nolite judicare judices, nec leges feratis legislatoribus.*Ac ne putes, a Gregorio excipi principes; audi quid idem doctor dicat in Orat. ad cives timore perculsos, et principem irascentem; sic enim alloquitur principem sive praesidem: *Num vocem suscipitis liberam? et quod lex Christi vos meae potestati,meoque subjecit tribunali? Imperamus enim et ipsi, addo, et imperio majori et perfectiori. Suscipe igitur vocem liberiorem, scio te ovem esse gregis mei etc.*

S. Bernardus in epist. ad Conradum imper. *Legi*. inquit, *omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit. Quam sententiam cupio vos custodire in exhibenda reverentia Petri vicario, sicut ipsam vobis vultis ab universo servari imperio.* Bonifacius martyr apud Gratianum, distinct. 40.can. *Si papa*, de romano pontifice loquens, ait:*cunctos judicaturus a nemine est judicandus.* Denique Hugo de s. Victore par. 2. de sacram. *Spiritualis potestas*, inquit, *judicat terrenam, ipsa vero a Deo primum instituta est, et cum deviat, a solo Deo judicari potest.*

CAPUT XXVII.

Solvuntur argumenta Nili.

Superest ut argumenta solvamus. Primum Nili, deinde Calvini, postremo, quae ex veteribus haereticis, Joan. de Turrecremata, et alii attulerunt.

Sed antequam argumenta Nili proponamus, lectorem monendum censuimus,ne Illyrici interpretationi multum fidat: nam cum alibi, tum in hoc praecipue capite, non semel depravat verba Nili. Sit exemplo initium hujus loci; Nilus sic habet ὅτὶ δὲ πάντας ἀνακρίνων αὐτὸς ὑπ' οὐδένος ἀνακρίνεται,τοῦτο καὶ ψεῦδος, καὶ τοῖς τῶν ἀποςόλων ἤθεσιν τοὺ συμβαίνει, hoc est; *Quod autem omnes judicans, ipse a nullo judicetur, id et falsum est, et moribus apostolorum non convenit.* Illyricus autem sic reddidit: *Quod blaterant adversarii, papam omnes judicare, ipsum vero a nemine judicari debere, nomine ac vanitate et mendacio plenissimum est, et ab apostolorum aequabilibus modestisque canonibus plurimum dissonat.* At certe *Blaterant* non est in graeco. Et quod Nilus simpliciter falsum dicit, Illyricus pro sua facundia, *Nomine, vanitate et mendacio plenissimum esse*, ait. Denique *Mores apostolorum*, fidelis interpres,*Aequabiles et modestos canones apostolorum*, reddidit: nec advertit id cum sequentibus verbis pugnare; nam probaturus Nilus quod dixerat, non canones, sed facta apostolorum recenset.

Sed his omissis, Nili rationes videamus. Primo si Paulus, inquit, confert suam doctrinam cum apostolis, et Petrus se acriter objurgari a Paulo patienter tulit: quo jure papa romanus nulli mortalium de factis vitaque sua rationem reddere vult?

Respondeo: Pauli exemplum pro nobis facit, ideo siquidem ad Petrum accurrit, et cum eo contulit evangelium, quia Petrum majorem se agnoscebat, et exemplum posteris dare volebat, ut ad Petri sedem in ejusmodi rebus accurrerent. Notarunt hoc Hieronymus ex nostris in epist.ad August.

quae est 11. inter epist. August. et Theodoretus ex Graecis in epist. ad Leonem. Porro, Petrus objurgari se a Paulo passus est, quod esset illa non judicialis censura, sed fraterna correptio. Nam, ut Augustinus docet in epist. 19. ad Hieron. et Gregorius hom. 18. in Ezech. non reprehendit Paulus Petrum, quomodo majores de minoribus ex auctoritate judicant, sed quomodo minores interdum majores suos ex charitate corripiunt.

Objectio secunda. Honorius papa romanus a sexta synodo non solum judicatus, sed et damnatus est.

Respondeo: De Honorio alio loco fusius disseremus, cum ad eam quaestionem pervenerimus, an papa haereticus esse possit. Interim respondemus: Honorium in caussa fidei judicatum atque damnatum esse (si vera tamen sunt quae de eo feruntur), neque nos negamus, quin pontificem haereticum Ecclesia judicare possit. Quemadmodum autem id cohaereat cum eo quod dicimus, papam a nullo judicari posse, in postremi argumenti solutione patebit.

Tertia. Multae sunt leges latae de episcopis, cum ab apostolis, tum a conciliis, quae certe omnes episcopos ligant; atqui papa nihil est aliud quam episcopus; igitur tenetur legibus, proinde superiorem habet a quo judicetur.

Respondeo: Papa tenetur quidem ecclesiasticis legibus, sed quoad directionem, non quoad coactionem, ut jurisconsulti de principe loqui solent. Quamvis autem concilia tam generalia, quam particularia interdum de episcopis universe loquantur, cum leges ferunt: tamen de iis episcopis solum intelligi debent, qui subjecti sunt legislatori: id quod ex conciliis particularibus planum fieri potest. Ea siquidem concilia saepe dicunt: *Si quis clericus, si quis episcopus id fecerit etc.* et tamen constat, legibus illis non ligari, nisi clericos, aut episcopos ejus provinciae.

Quarta. Sexta synodus generalis nominatim romanae Ecclesiae legem praescribit: nam can. 13. reprehendit Ecclesiam romanam, quod presbyteris, et diaconis, ac subdiaconis usum uxorum non permittat, atque imperat, ut deinceps permittat. Et canon. 55. reprehendit eamdem Ecclesiam romanam, quod in quadragesima etiam sabbatho jejunet, ac praecipit, ne id amplius fiat.

Respondeo: jam ante monuimus, canones istos falso adscribi sextae synodo, cum editi fuerint postea a nona quadam synodo, quam romani pontifices non modo non approbarunt, sed etiam reprobarunt. De qua re vide Franciscum Turrianum in lib. de VI. synod. et Melchiorem Canum lib. 5. de loc. cap. postr. in solut. argum. 6.

Et sane isti ipsi duo canones satis aperte indicant, qualis fuerit ea synodus. Nam can. 13. dicunt, Apostolorum et vetustatis doctrinam se proponere, cum uxorum contubernium clericis permittit: quod certe falsissimum est. Nam concilium carthaginense II. longe antiquius, et celebrius ista falsa synodo VI. can. 2. sic ait: *Omnibus placuit, ut episcopi, presbyteri et diaconi, vel qui sacramenta contrectant, pudicitiae custodes, etiam ab uxoribus se abstineant, ut quod apostoli docuerunt, et ipsa servavit antiquitas, nos quoque custodiamus.*

Item Epiphanius graecus, atque antiquissimus et probatissimus auctor, haeres. 19. quae est Catharorum: *Sed*, inquit, *adhuc viventem et liberos gignentem unius uxoris virum, non suscipit* (Ecclesia), *sed eum, qui se ab una continuit, aut in viduitate vixit, diaconum, presbyterum, episcopum et hypodiaconum, maxime ubi sinceri sunt canones ecclesiastici. At dices mihi, in quibusdam locis adhuc liberos gignere presbyteros, et diaconos, et hypodiaconos, at hoc non est juxta canonem, sed juxta hominum mentem, quae per tempus elanguit.*

At, inquit Nilus, sexta synodus citat canonem sextum apostolorum, qui praecipit, ne clerici uxores abjiciant, praetextu religionis.

Respondeo: Praecipi eo canone, ut clerici qui uxores habent, eis provideant quae ad victum necessaria sunt: non autem ut eis cohabitent commercio maritali. Quam explicationem recusare non potest Nilus: tum quod ita eumdem canonem exponat synodus ipsa Trullana can. 48. tum etiam, quia alioqui iste idem apostolicus canon pugnabit cum canonibus illis Trullanis, quorum auctoritas nobis objicitur. Nam canon apostolorum non solum clericis minoribus, sed etiam episcopis praecipit, ne uxores abjiciant: et tamen canones Trullani, clericis minoribus uxoris commercium permittunt, episcopis non permittunt. Sed de hac re alibi plura.

Quod vero attinet ad canonem de jejunio sabbathi, cum res sit indifferens, et quaevis regio morem suum servare possit, ut Hieronymus docet in epist. ad Lucin. Boetic. et Augustinus in epist. 86. ad Casulan. non debuit, nec potuit concilium Graecorum legem ponere Latinis de hac re. Adde, quod ad nos facit Innocentius I. in epist. 1. qui sabbatho jejunandum esse docet, necnon Epiphanius graecus, qui in compend. doctr. solum excipit dominicas a jejunio quadragesimae.

At canon. 65. apostolololorum, vetat sabbathis jejunare. Respondeo: canonem istum supposititium videri: solum enim quinguaginta canones apostolorum Ecclesia recipit, ut Humbertus cardinalis testatur in lib. adv. Nicetam, et habetur apud Gratianum dist. 16. Deinde, si vere apostoli id jusserunt, jusserunt certe in odium haereticorum, qui sabbatho jejunabant, ne creatorem honorare viderentur, qui die septima requievit. Illa igitur haeresi jam extincta, jejunare licet etiam die sabbathi: nec solum licet, sed etiam pium est, ob memoriam dominicae sepulturae, et ut longius recedamus a Judaismo.

Quinto objicit contra solutionem dupliciter. Primo, quia etiamsi canones isti non essent legitimi, tamen ratio ipsa manifeste docet, papam judicari posse: omnes enim episcopi ut episcopi aequales sunt, ut ex Dionysio patet, qui dicit, omnes esse ejusdem ordinis et dignitatis: atqui papa nihil est amplius quam episcopus, ut constat tum ex eo quod ab episcopis ordinatur, tum ex quod Dionysius nullam agnoscit in ecclesiastica hierarchia dignitatem episcopali majorem; papa igitur non minus tenetur legibus conciliorum, et judicari potest, quam episcopi caeteri.

Secundo, quoniam canones illos esse legitimos

et universalis synodi, multis modis demonstratur. Primum, quoniam synodus quae hos canones condidit, est ipsa sexta synodus instaurata: iidem enim Patres, qui ad fidem explicandam initio convenerant, iidem convenerunt postmodum ad canones condendos. Secundo, quoniam non defuit in hac synodo legatio papae romani: siquidem Gortynae in Creta episcopus locum romani pontificis tenuit, ut ex historia Basilii perspici potest. Tertio, quoniam synodus quae hos canones condidit, universalem synodum seipsa appellat, nec est credibile, tot Patres mentiri voluisse. Quarto, quoniam septima synodus can. 1. recipit canones sex universalium synodorum: at sexta synodus non habet alios canones quam istos. Quinto, quoniam Adrianus papa in epist. ad Tharas. cum admiratione Tharasium laudat, quod constanter una cum suis haec decreta observaret, et nominatim citat can. 82. ex quo sequitur ab ipso etiam romano pontifice hos canones esse confirmatos.

Respondeo: Primam illam rationem de episcoporum aequalitate nihil omnino concludere: nam episcopi pares sunt ratione ordinis, ut Dionysius dicit, non tamen ratione jurisdictionis; siquidem ipse etiam Nilus in hoc eodem libro affirmat, episcopum constantinopolitanum longe majorem esse caesariensi, aliisque qui sedi constantinopolitanae subjecti sunt. Porro, summus pontifex non ideo judicari non potest, quia dignitatem vel ordinationem habeat episcopali majorem, sed quia episcopalem jurisdictionem amplissimam habet, ita ut omnibus praesit, nulli subjectus sit. Neque canones Trullanos legitimos esse illa argumenta recte probant.

Ad primum respondeo: Non posse dici hanc synodum sextam instauratam; nam non fuerunt iidem concilii praesides, non idem imperator, non idem numerus episcoporum. Nam in sexta vere universali adfuit imperator Constantinus, item legati papae Agathonis, et episcopi 289. ut habemus in VI. synodo act. 3. at tempore istius pseudosextae, jam objerant Agatho papa, et imperator Constantinus, et episcopi fuerunt solum 227.

Praeterea, initio pseudosextae ipsimet dicunt, se 5. et 6. synodum quodammodo instaurare; et ideo Theodorus Balsamon non tam sextum, quam quinisextum concilium hoc appellat. At quomodo poterit haec synodus dici, vel credi quinta instaurata, cum nullus omnino ex quinta synodo hic interfuerit? Siquidem inter quintam et quinisextam intercesserunt anni plus quam 130. Denique quorsum instaurandae erant quinta et sexta synodus, et non potius nova synodus convocanda? Quoniam, inquiunt, illae canones non fecerunt. At nec facere voluerunt: non enim ad canones condendos, sed ad fidem explicandam convocatae fuerant.

Ad secundum respondeo: Quis ille episcopus Gortynensis fuerit, et quis ei dederit in synodo locum papae romani, Nilus viderit: quod enim nomen ejus exprimat, quodque historiam adducat omnino incognitam, nescio cujus Basilii, non caret suspicione falsitatis. Sed quidquid de hoc sit, nobis constat, a Sergio papa, qui tunc sedebat, hanc synodum tanquam errantem fuisse reprobatam, ut testantur Beda, de sex aetat. in Justin. jun. Paulus Diaconus lib. 6. de gest. Longobard. cap. 4. Otho Frisingensis lib. 5. cap. 13. Ado viennensis, Marianus Scotus, et Rhegino in Chron. ubi de Justiniano juniore loquuntur.

Esse autem hanc synodum quam Sergius reprobavit illam ipsam, quae istos canones condidit, patet ex Tharasio et Epiphanio, qui in VII. synodo act. 4. et 6. dicunt, quinque annis post sextam synodum iterum Patres convenisse, et hos canones condidisse: porro illo tempore constat, Sergium Romae sedisse. Nec exstat memoria illius alterius synodi eo tempore celebratae, de qua re fusius agemus in lib. de conc.

Praeterea Anastasius bibliothecarius praefat. in VI. synod. scribit, hos canones non haberi, nec apud romanos pontifices, nec apud ullos patriarchas excepto constantinopolitano. Ex quo ipse recte colligit, nec summi pontificis, nec aliorum patriarcharum auctoritate, synodum istam coactam fuisse. Denique, Umbertus cardinalis Leonis IX. legatus in lib. cont. Graec. istos eosdem canones, non solum non recipi dicit ab apostolica sede, sed etiam aperte deliramenta appellat.

Ad Tertium respondeo: Non esse adeo mirandum si ementitum titulum isti Patres sibi adscribant, cum se universalem synodum appellant. Sciebat, non se posse ullo colore romanae Ecclesiae leges praescribere, nisi se synodum universalem facere mentirentur. Deinde, cum in can. 2. recipiant synodum sub Cypriano habitam, quae palam erronea ab universa Ecclesia judicata est, et can. 19. tam aperte mentiantur, usum uxorum ex apostolica consuetudine sacerdotibus permitti, et alia permulta habeant manifeste falsa, quid mirum, si etiam in titulo mentiantur?

Ad quartum respondeo: cum in VII. synodo recipiuntur canones sex universalium synodorum, nomine canonum non intelligi solum canones de moribus, sed universe canones, sive de moribus, sive de fide conditi fuerint: nam omnes synodi hac ratione canones condiderunt. De moribus autem, seu de disciplina ecclesiastica, sola nicaena synodus canones proprie condidit: Nam II. et IV. canones quidem quosdam ediderunt, sed non fuerunt ab apostolica sede approbati, ut constat ex conc. chalced. act. 16. proinde non sunt illi proprie canones dicendi generalium synodorum. Tertia vero synodus quinta et sexta, nullos omnino canones de moribus condiderunt.

Ad Quintum respondeo: Ab Hadriano commendari Tharasium, quod vidisset eum rectam fidem custodire juxta decreta sex generalium synodorum: quod vero de his canonibus synodi quinisextae in epistola Hadriani habetur, ex epistola Tharasii recitatur, et quamquam eo loco id ab Ariano non refellitur, quia non erat opportunum tempus id faciendi, tamen non continuo approbatur. Sed quod Hadrianus non fecit postea Nicolaus in epist. ad Mich. ubi cum quemdam ex his canonibus citare vellet, ait, se ab apostolo didicisse, etiam Ethnicorum testimoniis uti quando opus est.

Sexto ac postremo Nilus objicit, intolerabile esse, quod romanus papa sanctorum Patrum canonibus subjici nolit, cum ipse a Patribus dignita-

tem suam habuerit, et ipse etiam multos ediderit canones, et tandem indignus sit, qui tanquam Pater honoretur, cum tam multos sanctos Patres contemnat.

Respondeo: Istas ipsas rationes probare, non posse papam subjici canonibus, nam non habuit a Patribus, sed a Christo dignitatem suam, ut supra demonstratum est; proinde Christo non Patribus subjici debet. Deinde cum ipse canones condat; signum est, eum principem et legislatorem esse non potest autem princeps suis legibus obligari, cum non sit ipse seipso superior, et solum a superiore inferioribus leges ferantur. Denique, si ipse tanquam Pater ab omnibus honoratur, non habet ipse ullos in Ecclesia Patres, sed omnes filios: quid vero mirum est, si non pater filiis, sed filii patri suo subjiciantur? Adde, quod papa, nec Patres, nec eorum canones contemnit, quamvis iis cogi non possit, sed et ipse utitur iis, quoad directionem, et ab aliis servari jubet.

CAPUT XXVIII.

Solvuntur objectiones Calvini.

Jam vero Calvinus, ubi reprehendit quod dicimus, pontificem a nemine judicari, nimirum, lib. 4. Instit. cap. 7. § 19. 20. et 21. nullum argumentum proponit, quod sit proprium hujus loci, sed tantum dicit, posse colligi ex conciliis, ex historiis, et ex veterum scriptis multa, quibus romani pontifices in ordinem cogantur. Interim tamen nihil ei ex tanta copia testimoniorum decerpere placuit.

Quod vero adferre de nomine summi sacerdotis et episcopi universalis, ad sequens caput pertinet. Alio tamen loco, videlicet lib. 4. cap. 11. § 12. producit in medium aliquot loca s. Gregorii, qui cum romanus episcopus esset, tamen imperatorem dominum suum agnoscit. Nam lib. 3. epist. 61 serenissimum dominum suum imperatorem, se vere indignum ejus servum appellat. Et ibidem obedientiam se ei debere ingenue confitetur Item lib. 4. epist. 31. *Sacerdotibus*, inquit, *non ex terrena potestate dominus noster citius indignetur, sed excellenti consideratione propter eum, cujus sunt, eis ita dominetur, ut etiam debitam reverentiam impendat.* Que loco de seipso Gregorius loquitur, et inter eos se numerat, quibus affirmat imperatorem dominari. Item epist. 34. *In omnipotente Deo confido, quod longam piis dominis vitam tribuet, et nos sub manu vestra secundum suam misericordiam disponet.*

Respondeo: Quod s. Gregorius servum se imperatoris nominet, mirum videri non debet: nam, ut scribit Joannes Diaconus lib. 4. vitae ipsius cap. 58. omnes sacerdotes fratres, omnes clericos filios, omnes laicos dominos suos vocabat; nec tamen inde colligere licet, ab omnibus laicis Gregorium judicari potuisse. Quod vero attinet ad obedientiam et subjectionem, qua humilitate se servum imperatoris dicebat, ex eadem petitiones ejus tanquam mandata, et imperia accipiebat. Neque id abhorret a communi usu loquendi, ut obedire nos dicamus cum id facimus quod alter cupit, etiamsi ille nec jusserit, nec forte jubere potuerit.

Adde, quod non sine caussa Gregorius ita humiliter cum imperatore loquebatur: siquidem eo tempore imperator dominium temporale in urbem romanam obtinebat, et Gregorius ejus ope et amicitia vehementer indigebat, ut tam ipse, quam bona temporalia Ecclesiae suae, et populus romanus a Longobardorum gladiis et furore defenderetur. Multum etiam in administranda republica ipsa temporali imperator qui procul aberat Gregorii opera utebatur, ut ex epistolis allegatis perspici potest, et certe de iis rebus, quas imperatoris nomine Gregorius faciebat, eidem imperatoris rationem reddere tenebatur.

Absolute tamen, si personam cum persona comparemus, imperator ovis erat, pontifex pastor; proinde imperatorem pontifex judicare, non pontifex ab imperatore judicari debebat, ut ex eo clarissime colligi potest, quod pios imperatores pii pontifices saepe judicarunt, ut Philippum Fabianus, Theodosium Ambrosius, Arcadium Innocentius: nusquam autem imperatores pii pios pontifices judicasse, aut eisdem imperasse leguntur, ut Nicolaus in epist. ad Mich. multis testimoniis probat. Neque id Gregorius aut ignoravit, aut tacuit: nam in illa ipsa epist. 31. lib. 4. quam Calvinus citat, etsi servum se imperatoris dicat; tamen addit, debere imperatorem sacerdotibus reverentiam exhibere: quod certe inferioris est, non superioris. Ibidem profert Constantini exemplum, qui episcopos, etiam volentes et petentes, judicare ausus non est. Quod exemplum profecto nunquam Gregorius protulisset, si ab imperatore pontificem judicari debere credidisset.

Denique ibidem, cum ab imperatore Gregorius simplex appellatus esset; non tacuit, gravem eo verbo sibi injuriam esse factam, cum idem simplex et fatuus significare videantur. At quanta, quaeso: esset injuria, si dominus servum, et judex reum simplicem appellaret? Intelligebat igitur s. Gregorius quam personam in Ecclesia gereret, et quae sibi ab imperatore reverentia deberetur, etsi interim partim ex humilitate, partim ex necessitate se illi subjiceret. Vide epist. 47. et 44. libri XI. indict. 6. et expositionem ejusdem sancti Gregorii in psalmum 101. qui est unus ex poenitentialibus, et videbis Mauritium tyrannice imperasse, et obedientiam, quam illi s. Gregorius exhibebat, coactam fuisse et non debitam.

CAPUT XXIX.

Solvuntur alia novem argumenta.

Sequuntur nunc argumenta, quae ex veteribus haereticis Jo. de Turrecremata et alii quidam proponunt. Primum argumentum. Dominus ipse Jesus Christus imperatoriam potestatem supra se agnovit, cum ait Pilato Joan. 10. *Non haberes potestatem adversus me ullam, nisi tibi datum esset desuper.* Multo igitur magis papa romanus, qui se Christi vicarium nominat, imperatoriae potestati subjici deberet. Confirmatur ex Augustino in hunc locum, ubi aperte docet, potestatem Pilati in

Christum fuisse a Deo, juxta illud apostoli: *Non est potestas nisi a Deo*. Rom. 13. Item, ex Bernardo qui in epist. 42. ad Henric. episc. senonens. *Dicite*, inquit, *si audetis, sui praesulis Deum ordinationem nescire, cum romani praesidis potestatem Christus super se quoque fateatur fuisse coelitus ordinatam*.

Respondeo:Christum sine dubio non fuisse subjectum de jure ulli homini, cum esset Deus ac Dei Filius,sed tamen sponte se subjecisse propter nos Pilati judicio, non committendo ei super se aliquam auctoritatem, sed tolerando humiliter eam, quam habuit de facto, non de jure. Id quod ostendit Matth. 17. cum rogatus tributum docuit primum se non teneri, et deinde jussit dari propter scandalum tollendum.

Ad locum illum Joan. 19. dupliciter respondetur. Primum cum Cyrillo et Chrysostomo in hunc locum,loqui Dominum non de potestate jurisdictionis, sed de permissione divina, sine qua ne peccata quidem fieri possunt, ut sit sensus: *Non posses quidquam in me facere, nisi Deus permittere decrevisset*; de qua potestate intelligitur etiam illud Luc. 22. *Haec est hora vestra, et potestas tenebrarum*.

Sedes dices: Si de permissione Dominus loquitur, quomodo statim subjungit: *Propterea qui me tradidit tibi,majus peccatum habet?* Num Pilatum permisit Deus sententiam dicere in Christum, et Judaeos non permisit, ut illum Pilato traderent, et tamen invito Deo tradiderunt, et propterea magis peccaverunt? Respondeo: optime sequi posteriorem sententiam ex priore, siquidem Dominus cum ait *Propterea*, non reddidit rationem solum cur Judaei magis peccarent quam Pilatus, sed etiam cur Pilatus ipse peccaret, etsi levius quam Judaei. Itaque hic est sensus eorum verborum. Quia non justitia exigente,sed Deo solum permittente me crucifigis; propterea tu quidem peccas, sed magis tamen ille peccat, qui non solum justitia non exigente, sed etiam odio impellente me tradidit tibi, teque clamoribus suis impulit, ut me crucifigeres.

Altera expositio est Augustini et Bernardi, qui docent, Christum loqui de vera potestate jurisdictionis, juxta quam sententiam optime etiam cohaerent cum superioribus illa verba: *Propterea qui me tradidit tibi, majus peccatum habet*. Est enim sensus: Tu me crucifigis, quia metuis offendere Caesarem, a quo habes tuam potestatem: et peccas quidem, quia magis Deo obedire deberes, quam hominibus; tamen magis peccat Judaeus, qui me tradidit tibi, quoniam ille non metu superioris potestatis, sed ex odio et invidentia me crucifigit.

Et quamquam prior expositio videtur magis literalis, tamen etiam haec posterior nihil habet adversum nos. Nam Pilatus dicitur habuisse in Christum potestatem, et revera habuit,non per se, sed per accidens; habuit enim ille per se potestatem in omnes Judaeos, qui romano imperio subjecti erant: porro Dominus oblatus ei fuerat ut unus aliquis de numero privatorum Judaeorum: propterea etiam in ipsum ut sic oblatum potestatem habuit. Etsi enim suspicabatur Pilatus, Christum Dei Filium esse, non tamen ut Dei Filium, sed ut privatum Judaeum judicavit.Quemadmodum sic hoc tempore clericus quispiam mutato habitu praetori offerretur judicandus, posset praetor ex auctoritate in eum animadvertere, et a culpa excusaretur, si ignorantia vere esset probabilis.

Argumentum secundum. Paulus Act. 25. Caesarem appellavit: *Ad tribunal*, inquit, *Caesaris sto, ibi me oportet judicari*. Et infra: *Caesarem appello*. Si Paulus Caesarem agnovit judicem, certe etiam Petrus: pares enim Petrus et Paulus fuerunt.

Respondeo, Paulum appellasse ad Caesarem, quia de facto erat judex ipsius, et si non de jure. Ita enim respondet Joan. de Turrecremata lib. 2. cap. 96. Sum. de Eccl.

Secundo addi potest quod appellavit ad Caesarem non tanquam superiorem praesidis Judaeae, a quo accipiebat injuriam, neque enim aliter poterat liberare se ab injusto illo judicio, nisi recurrendo ad superiorem praesidi, et hoc ipse indicavit cum ait act. 28. coactus sum appellare Caesarem.

Argumentum tertium. Paulus Rom. 13. ait: *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit*: Et Petrus 1. Pet. 2. *Subjecti estote omni humanae creaturae propter Deum, sive regi tanquam praecellenti etc.* In quibus locis sermo est de saecularibus potestatibus, et nullus excipitur a subjectione, non clericus, non episcopus, non papa, cum dicatur: *Omnis anima subdita sit*. Neque responderi potest, loqui apostolos solum de principibus sui temporis, qui ethnici erant: nam Ecclesia, quae easdem lectiones semper repetit, satis aperte indicat, Paulum et Petrum loqui de principibus omnibus, qui erant, et qui futuri erant.

Respondeo: Tam Petrum, quam Paulum loqui generaliter, et hortari omnes subditos, ut suis superioribus pareant, tam spiritualibus, quam temporalibus. Ex qua sententia non potest deduci, papam subjectum esse regi, sed solum eum qui est subjectus, debere suo superiori obedientiam.

Quod sententiae illae generales sint, probatur; nam Paulus ait: *Omnis omnia potestatibus sublimioribus subdita sit*. Ubi non restringit sermonem ad potestatem saecularem, sed de omni potestate loquitur. Neque obstat exemplum de regibus, qui gladium portabant: nam diligentius et expressius voluit Paulus de rege loqui, quia eo tempore accusabantur Christiani seditionis et rebellionis, a calumniatoribus. Quocirca in fine generaliter concludit: *Reddite ergo omnibus debita, cui tributum, tributum, cui honorem, honorem, cui timorem, timorem etc.* Pari ratione Petrus generaliter loquitur: *Subjecti*, inquit, *estote omni humanae creaturae*, idest, omni creaturae potestatem habenti, quamvis mox exemplum ponat de rege, et ducibus, propter eamdem rationem, quam Paulus. Itaque b. Bernardus (ut supra citavimus) in epist. 183.ad Conrad. imp. *Legi*, inquit, *omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit, quam sententiam cupio vos custodire in exhi-*

benda reverentia Petri vicario, sicut ipsam vobis vultis ab universo servari imperio.

Argumentum quartum. In veteri lege rex judicabat, et deponebat pontificem, nam Salomon 3. Reg. 2. deposuit Abiathar, et constituit in ejus locum Sadoch; pari igitur ratione in novo Testamento imperatoris christiani erit, christianum pontificem judicare.

Respondeo: Primum negari potest similitudo, nam cum in veteri Testamento promissiones tantum temporales fuerint, et in novo spirituales et aeternae, ut docent Hieronymus lib. 1. cont. Pelagian. et in epist. ad Dard. de terra promiss. et Augustinus quaest. 33. in lib. Num. 19. cont. Faustum cap. 31. non mirum esset, si in Testamento veteri summa potestas fuisset temporalis, in novo spiritualis.

Secundo dico: Etiam in Testamento veteri fuisse pontificem rege majorem, ut docent Philo lib. de victimis, Theodoretus quaest. 1. in Levit. et Procopius in 4. cap. Levit. et deducitur hoc tum ex cap. 27. Num. ubi dicitur, quod ad verbum pontificis Eleazari, tam princeps Josue, quam omnis populus ingredi, et egredi deberet: tum ex Levit. 4. ubi quatuor sacrificia instituuntur, ex quorum ordine et magnitudine colligitur ordo et dignitas personarum, pro quibus fiebat. Primum erat vituli pro pontifice. Secundum etiam vituli pro toto populo. Tertium hirci, idest vilius, pro rege. Quartum caprae pro quolibet privato.

Ad illud de Salomone dico: Eum non ut regem, sed ut prophetam et exequutorem divinae justitiae deposuisse Abiathar, substituto Sadoch. Nam ibidem 3. Reg. 2. dicitur Salomon amovisse Abiathar, *ut impleretur sermo Domini etc.*

Argumentum quintum. Christiani imperatores saepe judicaverunt, ac deposuerunt pontifices: nam Constantius in exilium misit Liberium papam: Justianus, Sylverium: Theodoricus rex Joannem I. in carcerem conjecit. Otho I. Joannem XII. deposuit, et in ejus locum Leonem VIII. substituit. Henricus III. Gregorium VI. deposuit, et Clementem II. ordinari jussit; de quibus omnibus plenae sunt historiae illorum temporum.

Respondeo: Haec quidem facta sunt, sed quo jure, ipsi viderint. Certe Liberium injuste pulsum in exilium, testatur Athanasius in epist. ad solit. vit. agent. Idem de Sylverio Liberatus in Breviar. cap. 22. De Joanne I. b. Gregorius lib. 4. Dialog. cap. 30. et certum est Constantium, ac Theodoricum Arianos, Justinianum Eutyhchianistam fuisse. Itaque non magis mirum est, quod haeretici principes christianos pontifices deposuerint tyrannico jure, quam quod ethnici imperatores eosdem passim occiderint.

Ab Othone I. satis constat bono zelo, sed non secundum scientiam depositum esse Joannem XII. fuit enim iste Joannes omnium pontificum fere deterrimus. Atque ideo non mirum, si pius imperator, qualis fuit Otho I. sed minus peritus rerum ecclesiasticarum, judicaverit, eum potuisse deponi; praesertim cum multi doctores idem senserint. Quocirca Otho Frisingensis lib. 6. cap. 23. ubi historiam hanc exposuit, modeste taxat imperatorem: *Utrum*, inquit, *licite fecerit an non, non est hujus temporis dicere.* Adde quod Otho non deposuit proprie pontificem, sed a concilio episcoporum deponi curavit, quod concilium non tam concilium quam conciliabulum fuit, et ideo paulo post abrogatum: ut probat ex historicis illius temporis card. Baronius tom. 10. annalium.

De Henrico III. minor est difficultas, nam ut constat ex eodem Othone Frisingensi lib. 6. cap. 32. imperator Henricus non deposuit Gregorium, sed persuasit illi ut cederet, quia videbatur simoniace ingressus: illo vero sponte cedente, electus fuit Clemens. Addit praeterea Leo Hostiensis, qui ipso tempore floruit lib. 2. Chron. Cassinen. cap. 80. concilium episcoporum fuisse coactum, et ab imperatore invitatum fuisse pontificem, ut synodo praesideret, ut quamvis ipsius pontificis caussa ageretur, ipse tamen summus judex esset: ipsum autem graviter compunctum erratorum veniam postulasse, et se sponte pontificatu abdicasse.

Argumentum sextum. Pontifices ipsi se imperatoribus subjectos fatentur. Nam Gregorius apud Gratian. can. *Si quis* 2. quaest. 7. *Si quis*, inquit, *nos super his redarguere voluerit, veniat ad sedem apostolicam, ut ibi ante confessionem b. Petri mecum juste decertet, quatenus ibi unus ex nobis sententiam suscipiat suam.* Item Hadrianus papa I. Carolo magno concessit jus eligendi romanum pontificem, et ordinandi apostolicam sedem, ut habetur dist. 63. can Hadrianus; quod idem diu postea iterum concessit Leo VIII. Othoni I. ut habetur eadem dist. 63. can. in synodo. Item Leo IV. petit judices a Ludovico imperatore, et eorum sententiae se pariturum promittit, ut habetur can. Nos si incompetenter 2. q. 7.

Respondeo: Illud Gregorii non invenitur in ejus operibus. Deinde non provocat Gregorius ad judicium hominum, sed Dei. Videtur enim loqui de disceptatione per juramentum et de expectatione divinae sententiae, quae saepe statim contra perjuros fertur. Hadrianus et Leo non concesserunt imperatori nisi ut confirmaret vel infirmaret electionem novi pontificis, et ordinaret romanam Ecclesiam quoad temporalem principatum; ex quo non sequitur, eum habuisse potestatem super pontificem. Et duo illa privilegia imperatori concessa ob frequentia schismata quae tunc erant, et propter frequentes hostes longobardos et graecos, qui Ecclesiam romanam assidue vexabant, caussis illis cessantibus, revocata fuerunt. Adde quod canones illi non videntur legitimi, cum non aliunde eos Gratianus collegerit, quam ex simplici narratione Sigiberti historici, et contrarium probetur ex consuetudine illius temporis ut probat card. Baronius tom. 4. annalium. Leo IV. subjecit se judicio discretivo, non coactivo imperatoris, ut ex illo ipso capite aperte colligitur.

Argumentum septimum. Licet unicuique pontificem occidere, si ab illo injuste invadatur; multo igitur magis licebit regibus vel concilio deponere pontificem, si is rempublicam perturbet, vel animas malo suo exemplo nitatur occidere.

Respondeo: negando consequentiam, quoniam ad resistendum invasori et se defendendum, non

requiritur ulla auctoritas; neque est opus ut qui invaditur sit judex et superior eo a quo invaditur; at ad judicandum et puniendum, requiritur auctoritas. Itaque sicut licet resistere pontifici invadenti corpus, ita licet resistere invadenti animas, vel turbanti rempublicam,et multo magis si Ecclesiam destruere niteretur: licet, inquam, ei resistere, non faciendo quod jubet, et impediendo ne exequatur voluntatem suam; non tamen licet eum judicare, vel punire, vel deponere, quod non est nisi superioris. Vide de hac re Cajetanum tract. de auctor. papae et conc. cap. 27. Et Joan. de Turrecremata lib. 2. cap. 106.

Argumentum octavum. Pontifex subjectus est vere in foro conscientiae suo confessiario tanquam Dei ministro ; cur ergo non poterit esse subjectus in foro exteriori alicui principi, qui etiam est Dei minister?

Respondeo: Ratio diversitatis est, quia in foro conscientiae confessarius est merum instrumentum Dei,ita ut potius Deus per hominem judicet, quam ipse homo; id quod apparet, tum ex eo, quod confessarius non potest poenitentem omnino invitum cogere ad poenam subeundam; tum ex eo quod in confessione judicatur etiam de occultissimis criminibus, quae ad solius Dei cognitionem pertinent: at in foro exteriore homo est verus judex, etiam ut homo, licet a Deo sit constitutus; et idcirco solum judicat de manifestis, et potest invitum prorsus cogere ad poenam.

Argumentum nonum. Pontifex potest dare libellum repudii sponsae suae Ecclesiae per renunciationem; ut patet in Sexto, de Renunciat. cap. 1. ergo potest etiam Ecclesia dare libellum sponso suo pontifici, et alium sibi eligere.

Respondeo primo: Negando consequentiam:nam pontifex est supra Ecclesiam, non e converso. Unde etiam Deuter. 24. poterat vir dare libellum repudii uxori: at quod uxor posset dare libellum viro, nusquam legitur.Secundo dico: Pontificem non posse renunciare pontificatui sine consensu Ecclesiae: et proinde si Ecclesia posset dare libellum repudii pontifici, non posset sine illius consensu: quando autem ipse consentiret, sponde abdicaret se, non cogeretur invitus.

CAPUT XXX.

Solvitur argumentum ultimum, et tractatur quaestio: An papa haereticus deponi possit.

Argumentum decimum. Pontifex in casu haeresis potest ab Ecclesia judicari et deponi , ut patet dist. 40. can. *Si papa*. igitur subjectus est pontifex humano judicio, saltem in aliquo casu.

Respondeo: sunt de hac re quinque opiniones. Prima est Alberti Pighii lib. 4. cap. 8 hierarch. Eccles. ubi contendit, papam non posse esse haereticum; proinde nec deponi in ullo casu , quae sententia probabilis est,et defendi potest facile, ut postea suo loco ostendemus. Quia tamen non est certa, et communis opinio est in contrarium, operae pretium erit videre, quid sit respondendum, si papa haereticus esse possit.

Est ergo secunda opinio , papam eo ipso quo in haeresim incidit, etiam interiorem tantum, esse extra Ecclesiam et depositum a Deo , quocirca ab Ecclesia posse judicari, idest, declarari depositum jure divino, et deponi de facto, si adhuc recuset cedere. Haec est Joan. de Turrecremata lib. 4.par. 2. cap. 20. sed mihi non probatur. Nam jurisdictio datur quidem pontifici a Deo, sed hominum opera concurrente, ut patet, quia ab hominibus habet iste homo qui antea non erat papa, ut incipiat esse papa; igitur non aufertur a Deo nisi per hominem: at haereticus occultus non potest ab homine judicari ; nec ipse sponte eam potestatem vult relinquere. Adde, quod fundamentum hujus opinionis est , quod haeretici occulti sint extra Ecclesiam, quod esse falsum nos prolixe ostendimus in lib. 1. de Eccl.

Tertia opinio est in altero extremo, nimirum, papam neque per haeresim occultam, neque per manifestam, esse depositum aut deponi posse. Hanc refert et refellit Turrecremata loc. not. et sane est opinio valde improbabilis. Primo, quoniam haereticum papam posse judicari, expresse habetur can. *Si papa* dist. 40. et apud Innocentium serm. 2. de consecr. pontif. Et quod majus est in VIII. synodo act. 7.recitantur acta concilii romani sub Hadriano, et in iis continebatur, Honorium papam jure videri anathematizatum, quia de haeresi fuerat convictus, ob quam solam caussam licet minoribus judicare majores. Ubi notandum est,quod etsi probabile sit, Honorium non fuisse haereticum, et Hadrianum II. papam deceptum ex corruptis exemplaribus VI. synodi,falso putasse Honorium fuisse haereticum: tamen non possumus negare , quin Hadrianus cum romano concilio, immo et tota synodus VIII. generalis senserit,in caussa haeresis posse romanum pontificem judicari. Adde , quod esset miserrima conditio Ecclesiae, si lupum manifeste grassantem, pro pastore agnoscere cogeretur.

Quarta opinio est Cajetani in tract. de auctor papae et conc. cap. 20. et 21. ubi docet, papam haereticum manifestum non esse ipso facto depositum sed posse, ac debere deponi ab Ecclesia: quae sententia meo judicio defendi non potest. Nam inprimis, quod haereticus manifestus ipso facto sit depositus, probatur auctoritate et ratione. Auctoritas est b. Pauli, qui in epist. ad Titum 3. jubet , haereticum post duas correptiones,idest, postquam manifeste apparet pertinax , vitari , et intelligit ante omnem excommunicationem, et sententiam judicis; ut ibidem scribit Hieronymus, ubi dicit, alios peccatores per sententiam excommunicationis excludi ab Ecclesia; haereticos autem per se discedere et praecidi a corpore Christi : at non potest vitari papa manens papa; quomodo enim vitabimus caput nostrum? quomodo recedemus a membro nobis conjuncto?

Ratio vero et quidem certissima haec est. Non Christianus non potest ullo modo esse papa, ut Cajetanus fatetur in eod. lib. cap. 26. et ratio est, quia non potest esse caput id quod non est membrum ; et non est membrum Ecclesiae is qui non est Christianus: at haereticus manifestus non est Christianus, ut aperte docet Cyprianus lib. 4.epist.

2. Athanasius ser. 2. cont. Arian. Augustinus lib. de grat. Christ. cap. 20. Hieronymus cont. Lucifer. et alii; haereticus igitur manifestus papa esse non potest.

Respondet Cajetanus in Apol. pro tract. praedicto cap. 25. et in ipso tract. cap. 22. haereticum non esse christianum simpliciter, sed esse secundum quid: nam cum duo faciant christianum, fides et character, haereticus amissa fide, adhuc adhaeret aliquo modo Ecclesiae, et capax est jurisdictionis; proinde adhuc est papa, sed deponendus; quia per haeresim est dispositus, dispositione ultima, ad non esse papam: qualis est homo, non quidem mortuus, sed in extremis constitutus.

At contra. Nam inprimis si ratione characteris haereticus maneret actu conjunctus cum Ecclesia, nunquam posset praecidi et separari actu ab ea, quia character est indelebilis: at omnes fatentur, quosdam posse praecidi de facto ab Ecclesia: igitur character non facit hominem haereticum, esse actu in Ecclesia, sed solum esse signum quod fuerit in Ecclesia.et quod debeat esse in Ecclesia.Quomodo character ovi impressus, quando illa errat in montibus, non facit eam esse in ovili, sed indicat ex quo ovili fugerit, et quo iterum compelli possit. Et confirmatur ex b. Thoma, qui 3. par. q. 8. artic. 3. dicit, eos qui fide carent non esse unitos Christo actu, sed in potentia tantum: ubi loquitur de unione interna, non externa, quae sit per confessionem fidei,et visibilia sacramenta. Cum ergo character ad interna pertineat non ad externa secundum b. Thomam, solus character non unit actu hominem cum Christo.

Deinde. Vel fides est dispositio necessaria simpliciter ad hoc ut aliquis sit papa, vel tantum ad bene esse. Si primum; ergo ista dispositione sublata per contrariam quae est haeresis, mox papa desinit esse: neque enim potest forma conservari sine necessariis dispositionibus. Si secundum;ergo non potest deponi papa propter haeresim: nam alioquin deberet deponi etiam propter ignorantiam et improbitatem et similia, quae tollunt scientiam et probitatem, et alias dispositiones necessarias ad bene esse papae.Et praeterea fatetur Cajet.in tract. praed. cap. 26. ex defectu dispositionum non necessarium simpliciter, sed tantum ad bene esse papam non posse deponi.

Respondet Cajetanus, fidem esse dispositionem necessariam simpliciter,sed partialem,non totalem; et proinde fide remota, adhuc papam manere papam propter aliam partem dispositionis, quae dicitur character, et adhuc remanet.

At contra. Vel totalis dispositio, quae est character et fides, est necessaria simpliciter, vel non, sed sufficit partialis. Si primum; ergo remota fide, non amplius remanet dispositio necessaria simpliciter, quia totalis erat necessaria simpliciter, et jam non est amplius totalis. Si secundum; ergo fides non requiritur nisi ad bene esse, et proinde propter ejus defectum papa deponi non potest. Deinde quae habent ultimam dispositionem ad interitum, paulo post desinunt esse sine alia vi externa, ut patet; igitur et papa haereticus sine alia depositione per se desinit esse papa.

Denique sancti Patres concorditer docent, non solum haereticos esse extra Ecclesiam; sed etiam ipso facto carere omni jurisdictione et dignitate ecclesiastica. Cyprianus lib. 2. epist. 6. *Dicimus*, inquit,*omnes omnino haereticos atque schismaticos nihil habere potestatis ac juris*: et lib. 2. epist. 1. docet, haereticos ad Ecclesiam redeuntes suscipiendos ut laicos, etsi antea in Ecclesia presbyteri, vel episcopi fuerint. Optatus lib. 1. cont. Parmen. docet, haereticos et schismaticos claves regni coelorum habere non posse, nec solvere aut ligare. Ambrosius lib. 1. de poenit. cap. 2. et Augustinus in Enchir. cap. 65. Idem docet Hieronymus lib. cont. Lucifer. *Non quod Episcopi*.inquit, *esse possunt qui haeretici fuerant, sed quod constaret,eos, qui reciperentur,haereticos non fuisse.*

Coelestinus papa I. in epist. ad Jo. Antioch.quae habetur in concil. ephes. tom. 1. cap. 19. *Si quis*, inquit, *ab episcopo Nestorio aut ab aliis qui eum sequuntur, ex quo talia praedicare coeperunt, vel excommunicatus vel exutus est, seu antistitis seu cleri dignitate, hunc in nostra communione et durasse et durare manifestum est, nec judicamus eum remotum; quia non poterat quemquam ejus removere sententia, qui se jam praebuerat ipse removendum.* Et in epistol. ad cler. constantinopol. *Sedis*, inquit, *nostrae sanxit auctoritas, nullum sive episcopum, sive clericum seu professione aliqua christianum, qui a Nestorio vel ejus similibus, ex quo talia praedicare coeperunt, vel loco suo, vel communione dejecti sunt, vel dejectum.vel excommunicatum videri: quia neminem dejicere vel removere poterat, qui praedicans talia titubavit.* Idem repetit et confirmat Nicolaus I. in epist. ad Michäel. Denique etiam d. Thomas 2. 2. q. 39. art. 3. docet, schismaticos mox perdere omnem jurisdictionem, et irrita esse, si quae ex jurisdictione agere conentur.

Neque valet quod quidam respondent: istos Patres loqui secundum antiqua jura; nunc autem ex decreto concilii constantiensis non amittere jurisdictionem, nisi nominatim excommunicatos, et percussores clericorum. Hoc, inquam, nihil valet:nam Patres illi cum dicunt haereticos amittere jurisdictionem,non allegant ulla jura humana, quae etiam forte tunc nulla exstabant de hac re: sed argumentantur ex natura haeresis. Concilium autem constantiense non loquitur nisi de excommunicatis, idest, de his qui per sententiam Ecclesiae amiserunt jurisdictionem: haeretici autem etiam ante excommunicationem sunt extra Ecclesiam, et privati omni jurisdictione, sunt enim proprio judicio condemnati, ut docet apostolus ad Titum 3. hoc est, praecisi a corpore Ecclesiae sine excommunicatione, ut Hieronymus exponit.

Deinde quod secundo Cajetanus dicit, posse papam haereticum ab Ecclesia deponi vere et ex auctoritate, non minus videtur falsum,quam primum. Nam si Ecclesia invitum papam deponit; certe est supra papam,cujus oppositum in illo tractatu idem Cajetanus defendit. Sed respondet ipse: Ecclesiam ex eo quod papam deponit, non habere auctoritatem in papam, sed solum in illam conjunctionem personae cum pontificatu: ut enim Ecclesia po-

est coniungere pontificatum cum tali persona, et tamen non dicitur propterea esse supra pontificem: ita potest separare pontificatum a tali persona in casu haeresis, et tamen non dicetur esse supra pontificem.

At contra. Nam primo, ex eo quod papa deponit episcopos, deducunt, papam esse supra episcopos omnes, et tamen papa deponens episcopum non destruit episcopatum, sed solum separat ab illa persona. Secundo deponi invitum a pontificatu sine dubio est poena; igitur Ecclesia invitum papam deponens, sine dubio ipsum punit; at punire est superioris et judicis. Tertio, quia secundum Cajetanum et caeteros Thomistas, re idem sunt totum et partes simul sumptae: igitur qui habet auctoritatem in partes simul sumptas, ita ut eas separare possit, habet etiam in ipsum totum, quod ex partibus illis consurgit.

Neque valet Cajetani exemplum de electoribus, qui habent potestatem applicandi pontificatum certae personae, et tamen non habent potestatem in papam. Nam dum res fit, actio exercetur circa materiam rei futurae, non circa compositum quod nondum est: at dum res destruitur, exercetur circa compositum, ut patet in rebus naturalibus. Itaque cardinales dum pontificem creant, exercent suam auctoritatem, non supra pontificem quia nondum est, sed circa materiam, idest, circa personam quam per electionem quodammodo disponunt, ut a Deo pontificatus formam recipiat; at si pontificem deponerent, necessario exercerent auctoritatem supra compositum, idest, supra personam pontificia dignitate praeditam, idest, supra pontificem.

Est ergo quinta opinio vera, papam haereticum manifestum per se desinere esse papam et caput, sicut per se desinit esse christianus et membrum corporis Ecclesiae; quare ab Ecclesia posse eum judicari et puniri. Haec est sententia omnium veterum Patrum, qui docent, haereticos manifestos mox amittere omnem jurisdictionem, et nominatim Cypriani lib. 4. epist. 2. ubi sic loquitur de Novatiano, qui fuit papa in schismate cum Cornelio: *Episcopatum*, inquit, *tenere non posset, et si episcopus primus factus, a coepiscoporum suorum corpore et ab Ecclesiae unitate discederet.* Ubi dicit Novatianum, etsi verus ac legitimus papa fuisset, tamen eo ipso casurum fuisse a pontificatu si se ab Ecclesia separaret.

Eadem est sententia doctissimorum recentiorum ut Jo. Driedonis, qui lib. 4. de Script. et dogmat. Eccles. cap. 2. par. 2. sent. 2. docet, eos tantum ab Ecclesia separari, qui vel ejiciuntur, ut excommunicati, vel per se discedunt et oppugnant Ecclesiam, ut haeretici et schismatici. Et sententia septima dicit, in iis, qui ab Ecclesia discesserunt, nullam prorsus remanere spiritualem potestatem super eos, qui sunt de Ecclesia. Idem Melchior Canus, qui lib. 4. de loc. cap. 2. docet, haereticos non esse partes Ecclesiae, nec membra, et cap. ult. ad argument. 12. dicit, non posse vel cogitatione informari, ut aliquis sit caput et papa, qui non est membrum neque pars. Et ibidem disertis verbis docet, haereticos occultos adhuc esse de Ecclesia, et partes, ac membra, atque adeo papam haereticum occultum adhuc esse papam. Eadem est aliorum etiam, quos citavimus in lib. 1. de Eccles.

Fundamentum hujus sententiae est, quoniam haereticus manifestus nullo modo est membrum Ecclesiae, idest, neque animo neque corpore, sive neque unione interna, neque externa. Nam catholici etiam mali sunt uniti et sunt membra, animo per fidem, corpore per confessionem fidei, et visibilium sacramentorum participationem: haeretici occulti, sunt uniti et sunt membra, solum externa unione, sicut e contrario, boni cathecumeni sunt de Ecclesia, interna unione tantum, non autem externa: haeretici manifesti nullo modo, ut jam probatum est.

CAPUT XXXI.

Idem probatur ex nominibus, quae romano pontifici tribui solent.

Argumentum postremum sumitur ex nominibus episcopi romani, quae sunt quindecim, Papa, Pater Patrum, Christianorum Pontifex, Summus Sacerdos, Princeps Sacerdotum, Vicarius Christi, Caput Corporis Ecclesiae, Fudamentum aedificii Ecclesiae, Pastor ovilis Domini, Pater et Doctor omnium fidelium, Rector domus Dei, Custos vineae Dei, Sponsus Ecclesiae, Apostolicae Sedis Praesul, Episcopus universalis. Ex quibus omnibus et singulis aperte colligitur ejus primatus.

Primum ergo et communissimum, atque antiquissimum episcopi romani nomen est Papa. Nam b. Ignatius in epist. ad Mariam Zarbensem scribens: *Cum esses*, inquit, *Romae apud papam Linum etc.* Est autem papa seu papas apud Graecos vox, qua blandientes vel balbutientes pueruli parentes suos appellare solebant, ut apparet ex Philemone comico apud Athenaeum lib. 8. ubi legimus: χαῖρε πάππα φίλτατε, et Homer. Odiss. lib. 6. ubi filia dicit patri, πάππα φίλε: apud Latinos veteres similiter patrem vel avum, idest, patrem patris significabat. Juvenalis Satyra 6.

Mordeat ante aliquis quidquid porrexerit illa
Quae peperit, timidus praegustet pocula Pappas.

Item Ausonius ad nepotem suum:

Pappos, aviasque trementes.
Anteferunt patribus seri nova cura nepotes.

Hinc ergo ecclesiastici patrem spiritualem blando illo vocabulo papam appellare coeperunt.

Quamvis autem nomen hoc tribuatur a veteribus interdum cuilibet episcopo; nam Hieronymus in omnibus epistolis ad Augustinum, eum papam appellat, sicut etiam nunc quilibet sacerdos dicitur pater: nihilominus tamen tribus modis ex hoc nomine colligitur episcopi romani primatus. Primo, quia per antonomasiam, cum absolute pronunciatur papa, ipse solus intelligitur, ut patet ex conc. chalced. act. 16. ubi legimus: *Beatissimus et apostolicus vir papa hoc nobis praecipit.* Nec additur Leo, aut romanus, aut urbis Romae aut aliquid,

aliud. Secundo, quia solus ipse totius Ecclesiae dicitur papa, ut patet ex eodem conc.chalced.act.16. ubi Leo vocatur universalis Ecclesiae papa: et ex Liberati Breviar. cap. 22. ubi legimus, nullum esse papam super Ecclesiam mundi totius, nisi romanum pontificem. Tertio, ex eo quod episcopus romanus a toto mundo et a generalibus conciliis vocatur pater sive papa: ipse vero neminem vocat papam vel patrem, sed omnes filios vel fratres, ut patet ex epist. ad conc. 2. apud Theodoretum lib.5.cap. 10. et ex epist. conc. chalced. ad Leonem.

Secundum nomen est Pater Patrum; quod tribuitur Damaso pontifici a Stephano archiepiscopo carthaginensi, in epist. ad ipsum Damasum, quam scripsit nomine trium conciliorum Africae: *Beatissimo Domino, et apostolico culmine sublimato* s. Patri Patrum, *Damaso papae etc.* Nec ulli alteri unquam hoc nomen communicatum legimus.

Tertium est; Pontifex Christianorum, apud Eusebium in Chron. anni 44.

Quartum est; Summus Pontifex, quod in ead. epist. Stephani legimus, sic enim sequitur: *Et summo omnium praesulum pontifici.* Quo etiam titulo utitur Gregorius lib.1.cap.4. Dialog. b. Anselmus in praefat. lib. de incarn. Verbi ad Urbanum papam: et b. Bernardus in omnibus epistolis ad romanos pontifices. Hieronymus in praefat. evang. ad Damas. *Tu*, inquit, *qui summus sacerdos es.* Et in VI. synodo act. 18. in serm. acclamat. totum concilium vocat Agathonem sanctissimum patrem nostrum et summum papam.

Quintum est; Princeps Sacerdotum, de hoc legimus in epist. Valentiani ad Theodos. quae habetur ante concilium chalcedonense in tom. 1. conciliorum: *Beatissimus rom. urbis episcopus, cui principatum sacerdotis super omnes antiquitas contulit etc.* Et apud Prosperum lib. 2. de vocatione gentium, cap. 6. *Roma propter sacerdotii principatum, amplior facta est arce religionis, quam solio potestatis.*

At objicit Calvinus lib. 4. Instit. cap. 7. § 3. concilium carthaginense III. can. 26. ubi vetatur, ne quis princeps sacerdotum, aut summus sacerdos dicatur, sed solum primae sedis episcopus. Respondeo: Concilium statuisse solum de episcopis Africae, inter quos multi erant primates aequales, ne ullus eorum summus sacerdos, aut princeps aliorum diceretur: nec enim concilium hoc provinciale romanum pontificem, aut aliarum provinciarum episcopos obligare poterat. Itaque Gregorius, Anselmus, Bernardus, et ipsa VI. synodus, non obstante isto canone, romanum episcopum summum pontificem vocaverunt.

Sextum est; Vicarius Christi, quo titulo utitur s. Bernardus lib. 2. de Consider. et concilium lugdunense sub Gregorio X. ut habetur in Sexto, tit. de elect. cap. Ubi periculum.

Septimum est; Caput Ecclesiae, quo utitur concilium chalcedonense in epist. ad Leonem. *Quibus tu velut membris caput praeeras*, et act. 1. ejusdem concilii, dicitur Ecclesia romana caput omnium Ecclesiarum.

At objicit Calvinus lib. 4. Instit. cap. 7. § 21. s. Gregorium, qui lib. 4. cap. 28. ad Joan. episc. constantinop. *Petrus*, inquit, *primum membrum sanctae et universalis Ecclesiae est. Paulus, Andreas, Jacobus, quid aliud quam singularium plebium sunt capita? omnes tamen sub uno capite membra Ecclesiae sunt.* Ubi Gregorius reprehendit Joannem, qui se caput totius Ecclesiae facere volebat, et utitur hoc argumento. Quia nec Petrus, nec ullus alius apostolus caput fuit totius Ecclesiae, sed solum capita fuerunt singularium Ecclesiarum, et membra Ecclesiae universalis.

Respondeo: Aliquem esse caput totius Ecclesiae, dupliciter intelligi potest. Uno modo, ut ita sit caput, ut ipse solus sit caput, et princeps, et caeteri omnes inferiores non sint capita, nec principes, sed solum ejus vicarii. Altero modo, ut ipse quidem sit caput, sed generale, ita ut non tollat inferiora particularia et vera capita: quomodo caussae universales non tollunt particulares: et quomodo in exercitu imperator non tollit particulares duces legionum et cohortium.

Et quidem primo modo, solus Christus est caput omnium Ecclesiarum: siquidem comparati ad Christum, omnes sunt vicarii et administri: nec ullus dici potest collega ejus, vel coepiscopus: et Petrus hoc modo non est caput, nisi romanae Ecclesiae particularis; solum enim hujus Ecclesiae est particularis et solus episcopus et caput: caeterarum autem particularia capita sunt ipsarum episcopi, qui sunt veri principes, et Petri, non vicarii, sed collegae et coepiscopi. et de hac significatione agit hoc loco b. Gregorius. Altero modo Petrus fuit, et nunc est romanus pontifex vere caput omnium Ecclesiarum, ut ipse idem Gregorius his verbis docet lib. 11. epist. 42. *Apostolicae sedis reverentia nullius praesumptione turbetur: tunc enim membrorum status integer perseverat, si caput fidei nulla pulset injuria.* Et epist. 54. *Sedes apostolica omnium Ecclesiarum caput est.* Idem quoque habet in explicat. 4. psalmi poenitentialis.

Octavum est; Fundamentum; Hieronymus in epist. 1. ad Damas. de nom. hypost. *Super hanc petram aedificatam Ecclesiam scio.* Ubi Damasum petram Ecclesiae vocat.

Nonum est; Pastor Ovilis Dominici, Ambrosius epist.81. ad Siricium papam: *Recognovimus literis sanctitatis tuae, boni pastoris excubias, quam fideliter tibi commissam januam servès, et pia sollicitudine Christi ovile custodias.*

Decimum est; Rector Domus Dei: Ambrosius in 1. Timot. 3. *Domus Dei est Ecclesia, cujus hodie rector est Damasus.*

Undecimum est; Custos Vineae: Concilium chalced. in epist. ad Leonem; *Insuper contra ipsum, cui vineae custodia a Salvatore commissa est, idest, contra tuam apostolicam sanctitatem, extendit insaniam.*

Duodecimum est; Pater et Doctor omnium christianorum. Ita habemus in conc. florent. sess. ult. qua ratione etiam romana Ecclesia vocatur mater et magistra omnium Ecclesiarum, ut habemus in conc. lateran. sub Innocentio III. cap. 5.

Decimumtertium est; Sponsus Ecclesiae. Sic appellatur papa in conc. lugdun. generali. ut habetur cap. Ubi periculum, de elect. in Sexto.

Sed objiciunt aliqui b. Bernardum, qui in epist. 237. monet Eugenium papam, ne se Ecclesiae sponsum existimet, sed sponsi amicum, et quod absurdum videtur, ut vicarius regis reginae sponsus dicatur.

Respondeo: Sicut papa dicitur caput, rector, pastor Ecclesiae loco Christi; ita etiam dicitur sponsus loco Christi, sive ut Christi vicarius et minister. Nam verus et principalis sponsus Christus est, ut dicitur Joan. 3. ipse enim Ecclesiam spiritu suo foecundat, et ejus solius semine (quod est verbum Dei) nascuntur filii: Pontifices autem dicuntur sponsi, quia cooperantur extrinsecus in generatione filiorum, tanquam ministri Verbi et sacramentorum, et filios non sibi, sed Christo generant. Bernardus ergo solum admonere intendit pontificem, ne se principalem sponsum arbitretur: et quamquam absurdum est in carnali generatione, regem juvari a vicario, et unam dici multorum sponsam, tamen in spirituali non est absurdum.

Decimumquartum est: Apostolicae Sedis Praesul. Est autem observandum, interdum ab antiquis vocari sedes apostolicas, non solum romanam, sed etiam antiochenam, hierosolymitanam, ephesinam, et alias, quas apostoli fundaverunt, et in quibus tanquam episcopi sederunt, ut patet ex Tertulliano lib. de praescript. ex Augustino epist. 162. et aliis.

Sed in tribus excellit romanus pontifex quantum ad hoc nomen. Primo, quia cum dicitur absolute sedes apostolica, et non additur antiochena, vel ephesina, vel romana etc. semper intelligitur romana, quae per antonomasiam dicitur apostolica; ut patet ex Augustino epist. 106. *Missae sunt*, inquit Augustinus, *de hac re ex duobus conciliis carthaginensi et milevitano relationes ad apostolicam sedem*. Non addit romanam, et tamen eam vult intelligi, siquidem relationes illas ad Innocentium papam missas fuisse, constat ex epist. 90. et 92. ejusdem Augustini: similia exempla passim occurrunt.

Secundo: Quia romanus pontifex, non solum dicitur sedem apostolicam tenere, ut antiochenus et ephesinus, sed etiam principatum apostolicae sedis, ut patet ex Augustino epist. 162.

Tertio: Quia romanus pontifex, non tantum dicitur praesul apostolicae sedis, ut antiochenus et quidam alii, sed etiam munus ejus dicitur apostolatus, ut patet ex conc. chalced. act. 1. ubi legimus, vicarios Leonis dixisse: *Praecipere dignatus est ejus apostolatus, ut Dioscorus non sedeat in concilio*. Item Honorius imperator, in epist. ad Bonif. *Primum petimus*, inquit, *ut quotidianis orationibus apostolatus tuus studium, ac votum suum circa salutem, atque imperium nostrum dignetur intendere*. Item epist. episc. Galliae, quae est inter epist. Leonis 51. *Det*, inquit, *apostolatus vester nostrae veniam tarditati*. Denique in epist. Bernardi 190. ad Innocent. legimus: *Oportet ad vestrum referri apostolatum pericula quaeque et scandala, emergentia in regno Dei etc.* Quod nomen de nullo alio legimus, quam de romano pontifice.

Ex quo deducitur: Antiochenum et ephesinum, et similes, fuisse quidem episcopos apostolicarum sedium, idest, earum in quibus apostoli sederant: sed non successisse apostolis in apostolatu ullo modo: alioquin etiam ipsorum dignitas diceretur apostolatus. At romanum pontificem esse episcopum apostolicae sedis, et succedere aliquo modo in apostolatu, idest, in cura totius orbis terrae, quae erat pars quaedam apostolatus, et propterea apostolatum vocari ipsius gradum. Ex quo soluta manet objectio quaedam Nili, qui in suo lib. de prim. papae ex eo probare nititur, romanum pontificem non habere primatum in alios episcopos, quod antiochenus etiam, et ephesinus, et hierosolymitanus episcopi thronos apostolicos habere legantur.

Decimumquintum est: Episcopus Universalis. In conc. chalced. act. 3. leguntur tres epistolae diversorum Graecorum ad Leonem papam, quae omnes ita incipiunt: *Sanctissimo et beatissimo universali archiepiscopo et patriarchae magnae Romae Leoni*. Ex quibus verbis tria mendacia haereticorum refelluntur. Unum est Lutheri lib. de potest. papae, ubi cum dixisset, Gregorium recusasse nomen universalis, subjungit: *Quod*, inquit, *de nomine summi et sanctissimi dixisset?* Itaque significat Lutherus, tempore Gregorii nondum fuisse auditum nomen sanctissimi et summi: in quo incredibilis imperitia, aut malitia Lutheri detegitur; nam, sanctissimum papam romanum omnes veteres appellant, et locus jam citatus aperte obstruit os Lutheri.

Quid, quod in act. 2. ejusd. conc. chalced. Aetius episcopus Nicopolis s. Leonem dominum nostrum, et sanctissimum papam vocat? Quo titulo, nullus alius haereticis nostri temporis magis displicet; cum tamen is non displicuerit olim universo concilio, et senatui, ac judicibus, quibus audientibus Aetius dixit: *Quoniam nunc Domini nostri, et sanctissimi papae lecta est epistola etc.* Nomine *summi* utitur Gregorius ipse, ut supra notavimus, in lib. 1. Dialog. cap. 4. et universum concilium chalcedonense in epist. ad Leonem *summitas tua* Leoni pontifici dicit.

Alterum est Magdeburgensium, qui Cent. 6. cap. 7. colum. 439. dicunt, romanum pontificem creatum fuisse patriarcham a Justino imperatore anno 520. At si ita est, quomodo in concilio chalcedonensi, quod celebratum est anno 454. frequentissime vocatur Leo universalis patriarcha?

Tertium est Calvini, qui lib. 4. Inst. cap. 7. § 4. refert verba b. Gregorii, qui lib. 4. epist. 32. et alibi asserit, oblatum praedecessoribus suis in concilio chalcedonensi nomen universalis: et mox subjungit; *Hoc nullam habet veri speciem: nec enim tale quidpiam in actis ejus concilii legitur*. At sane impudens est hoc mendacium: etsi enim concilium nihil de hac re decrevit; tamen satis constat, nomen hoc tribui romano pontifici non displicuisse concilio; cum act. 3. saepissime hoc nomine appelletur Leo pontifex, et nemo in concilio talem appellationem reprehenderit.

Sed objicit idem Calvinus contra hoc nomen verba Gregorii, qui lib. 4. epist. 32. et aliis in locis multis saepissime repetit, nomen episcopi universalis esse profanum, sacrilegum, Antichristi praenuncium; et ideo neminem ex suis praedecessori-

bus illo unquam uti voluisse. Objiciunt etiam Illyricus in lib. de hist. conc. 6. carthagin. et Lutherus lib. de pot. papae, canonem concilii africani citatum a Gratiano dist. 99. can. Primae sedis, ubi legimus: *Universalis autem, nec romanus pontifex appelletur.*

Respondeo: Duobus modis posse intelligi nomen universalis episcopi. Uno modo, ut ille qui dicitur universalis intelligatur esse solus episcopus omnium urbium christianarum, ita ut caeteri non sint episcopi, sed vicarii tantum illius, qui dicitur episcopus universalis: et hoc modo nomen hoc, est vere profanum, sacrilegum et antichristianum; et de hac significatione loquitur Gregorius, ut patet ex ratione, quam reddit: Sic enim ait lib. 4. epist. 34. ad Constant. *Triste valde est, ut patienter feratur, quatenus despectis omnibus, praedictus frater, et coepiscopus meus solus conetur appellari episcopus.* Et lib. 4. epist. 36. ad Eulog. *Si unus patriarcha universalis dicitur, patriarcharum nomen caeteris derogatur.* Et lib. 7. epist. 69. ad Euseb. *Si unus universalis est restat ut vos episcopi non sitis.* Altero modo, dici potest episcopus universalis, qui habet curam totius Ecclesiae, sed generalem; ita ut non excludat particulares episcopos. Et hoc modo, nomen hoc posse tribui romano pontifici ex mente Gregorii, probatur.

Primo: Quia fatetur Gregorius lib. 4. epist. 32. et aliis seq. tributum nomen universalis episcopi romano pontifici a concilio chalcedonensi, quod sanctum et catholicum fuisse idem Gregorius passim docet; existimavit igitur d. Gregorius in aliquo sensu hoc nomen romano pontifici convenire. Secundo: Quia idem Gregorius lib. 4. epist. 32. asserit, Petro totius Ecclesiae curam esse commissam a Domino, quod est idem ac si diceret, Petrum episcopum universalem esse a Christo constitutum.

Tertio: Quia et si romani pontifices, ut Gregorius recte dicit, non se vocaverunt unquam universales episcopos; tamen saepe se vocaverunt episcopos Ecclesiae universalis, ut patet ex epist. 2. Sixti I. ex 1. Victoris I. ex 2. Pontiani, ex 2. Stephani I. ex 54. 62. et 65. Leonis I. Quae testimonia sine dubio Gregorius legerat, nec ignorabat idem esse quoad sensum, episcopum Ecclesiae universalis et episcopum universalem.

Sed dices. Si hoc nomen, bonum sensum habere potest: quare Gregorius absolute pronunciat, esse superbum, sacrilegum, profanum, et absolute vetat usum illius?

Respondeo: Duabus de caussis: primo, ad cautelam; sicut etiam nomen, Christotocos, bonum sensum habet; et tamen Patres vetuerunt usum illius nominis, ne videlicet sub illo nomine lateret haeresis Nestorii, qui Mariam, Christi matrem, sed non Dei matrem appellabat. Secundo, quia quaestio tunc erat: an Joanni constantinopolitano episcopo hoc nomen concedi posset, non autem an concedi posset romano pontifici: quoniam igitur Joanni illi in nullo sensu conveniebat nomen universalis, et tamen illud sibi usurpabat; ideo simpliciter et absolute Gregorius pronunciat, hoc nomen esse profanum, et sacrilegum, nimirum quatenus tribuitur episcopo constantinopolitano: et nihilominus etiam ipse illud recusavit, quamvis sibi in aliquo sensu conveniret, ad melius et facilius comprimendam superbiam episcopi constantinopolitani. Ex his manet solutum argumentum Calvini.

Ad alterum Lutheris et Illyrici dico: eos non advertisse, verba illa non esse concilii africani, sed Gratiani, qui postquam retulerat canonem concilii africani, quo prohibetur episcopus primae sedis dici princeps sacerdotum, addit de suo: *Universalis autem nec romanus pontifex dicitur.* Quae verba quia Gratiani sunt, non habent auctoritatem: et praeterea intelligi possunt eo modo, quo verba b. Gregorii.

Est autem hoc loco observatione dignum, quanta fuerit et sit etiam hoc tempore Graecorum pertinacia et superbia, et quam severe a Deo punita fuerit. Nam cum sedem episcopi constantinopolitani, quae per annos amplius 300. inter sedes primarias, nullum locum habuerat, non solum ad patriarchatum evehere, et sedi alexandrinae atque antiochenae praeferre, sed etiam romanae aequare, et universalem facere voluerint, nec potuerint ad sanitatem reduci censuris Pelagii II. et aliorum pontificum (saepius enim pro hac caussa excommunicati fuerunt, ut scribit Leo IX. in epist. ad Mich.), nec etiam humilitate b. Gregorii, qui, ut scribit Joannes Diaconus in ejus vita lib. 2. cap. 1. hac de caussa se non archiepiscopum, nec patriarcham, sed episcopum ac servum servorum Dei scribere coepit, nec edicto Phocae imperatoris, de quo supra diximus. Tandem, judicante Deo de coelo, traditi sunt Graeci cum suo universali patriarcha in manus Turcarum, quod eis eventurum praedixerat s. Brigitta lib. 7, cap. 9. Revelat. necnon Nicolaus papa V. ut refert Gennadius Scholarius in lib. pro conc. flor. cap. 7. § 12.

LIBER TERTIUS

DE SUMMO PONTIFICE

CAPUT PRIMUM.

Proponitur disputatio de Antichristo.

Demonstravimus hactenus, romanum pontificem Petro succedere in summo totius Ecclesiae principatu. Restat ut videamus, num aliquo tempore romanus pontifex ab isto gradu exciderit; id enim adversarii contendunt, non esse hoc tempore Romae verum episcopum, quidquid antea fuerit. Et quidem Nilus ad finem libelli sui contra primatum romani pontificis ita loquitur: *Sed summa caputque mei sermonis illa sit, donec papa in Ecclesia convenientem, coelestem, olimque institutum ordinem servat: donec veritatem coelestem tenet ac tuetur; et donec Christo summo veroque Ecclesiae domino et capiti adhaeret, facile patiar, eum et caput Ecclesiae esse et summum sacerdotem, et Petri, vel etiam si libet, omnium apostolorum successorem esse, omnes ei obedire, ac nihilo id quod ad ejus honorem pertinet diminui: sed si a veritate discessit, nec ad eam redire vult, merito pro damnato rejectoque haberi debet.* Haec ille.

Sed debuisset ostendere, in quos errores inciderint romani pontifices, et quando, et a quibus damnati fuerint: scimus enim in concilio generali lateranensi sub Innocentio III. et lugdunensi sub Gregorio X. et florentino sub Eugenio IV. Graecos erroris convictos ad fidem Latinorum rediisse, ac deinde ad vomitum suum semper esse reversos, ac propterea a Deo gravissime punitos: Latinos autem ad fidem Graecorum venisse nusquam legimus. Nec ullum proferri potest ecclesiasticum judicium contra Latinos, ut nos proferimus multa contra Graecos.

Jam vero Calvinus lib. 4. Inst. cap. 7. § 23. *Sint*, inquit, *vera illa omnia, quae tamen illis jam extorsimus, Petrum voce Christi constitutum fuisse universae Ecclesiae caput, ipsumque honorem sibi collatum in romana sede deposuisse, id veteris Ecclesiae auctoritate fuisse sancitum, longo usu confirmatum, romano pontifici summam potestatem fuisse semper ab omnibus debitam, ipsumque fuisse omnium et caussarum et hominum judicem, nullius judicio subjectum fuisse; habeant etiam plura si velint. Respondeo tamen uno verbo, nihil istorum valere, nisi Romae sit Ecclesia et episcopus.* Et infra, § 24. *Hunc modum mihi solvant romanenses: nego ipsorum pontificem esse episcoporum principem, cum non sit episcopus.* Et infra: *Fuerit sane olim Roma omnium Ecclesiarum mater; verum ex quo Antichristi sedes fieri coepit, desiit esse id quod erat.* Et infra § 25. *Videmur nonnullis nimis maledici ac petulantes, cum romanum pontificem vocamus Antichristum: sed qui hoc sentiunt non intelligunt, se Paulum immodestiae insimulare, post quem nos loquimur, immo ex cujus ore sic loquimur. Ac ne quis objiciat nos Pauli verba, quae alio pertineant, perperam torquere in romanum pontificem, breviter ostendam, non aliter quam de papatu intelligi posse.* Haec ille.

Similia docent omnes haeretici hujus temporis; ac praecipue Lutherus in supputat. temp. et in assert. art. 28. et 36. et alibi passim. Item Magdeburgenses Centur. 1. lib. 2. cap. col. 434. et sequ. et in omnibus seq. Centur. cap. 4. 7. et 10. Illyricus in lib. de prim. David. Chytraeus in cap. 9. et 13. Apocal. Item Wolfgangus Musculus in loc. commun. tit. de Eccles. Theodorus Beza in Com. 2. Thessal. 2. Theodorus Bibliander in Chron. tabul. 10. 11. 12. 13. et 14. Henricus Pantaleon in Chronol. Henricus Bullingerus praefat. in suas hom. ad Apocal. et ante hos omnes Joannes Wiclef art. 30. inter eos qui damnantur in concilio constantiensi, sess. 8. pontificem esse Antichristum pronunciavit.

Ut igitur quaestio haec diligenter explicetur, novem capita tractanda erunt. Primum de ipso nomine Antichristi. 2. An Antichristus sit unus homo, an genus hominum. 3. De tempore adventus et mortis

ejus. 4. De nomine ejus proprio. 5. Ex qua gente nasciturus sit, et a quibus praecipue suscipiendus. 6. Ubi sedem suam fixurus. 7. De doctrina et moribus ejus. 8. De miraculis ejus. 9. De regno et praeliis ejus. Ex his enim omnibus clarissime apparebit, quanta impudentia haeretici pontificem romanum Antichristum faciunt, quibus addemus caput, quo probabimus. Romanum pontificem non solum non esse Antichristum, sed nec ullo modo desiisse esse episcopum et pastorem totius Ecclesiae, ut nihil remaneat non dilutum ex objectionibus Calvini.

Quod ad primum attinet, aliqui ex adversariis docent, nomen Antichristi proprie significare Christi vicarium: ac proinde papam qui se Christi vicarium asserit, ipsum esse Antichristum. Ita docet Wolfgangus Musculus in loc. cap. de pot. ministr. et probat, quia illa vox ἀντὶ significat *vice;* unde Ἀντίχριςος, est *vice Christi;* sicut Ἀντιςρατηγὸς significat eum, qui pro duce se obtrudit, idest, qui vicarius ducis vult haberi. Magdeburgenses etiam Centur. 1. lib. 2. cap. 4. col. 435. docent, papam ideo verum esse Antichristum, quia se Christi vicarium facit.

At sine dubio falluntur, vel fallere conantur. Nomen enim Antichristi non potest ullo modo significare vicarium Christi, sed solum aliquem Christo contrarium, et contrarium non quomodocumque, sed ita, ut cum eo de sede et dignitate Christi certet, idest, qui sit emulus Christi, et velit haberi Christus, dejecto eo qui vere est Christus.

Hanc esse hujus nominis significationem, probatur tripliciter. Primo, quia apud Graecos illa vox ἀντὶ, proprie significat oppositionem, et quoniam opponi dicuntur non solum ea quae pugnant inter se; sed etiam ea, quae aequipollent, inde factum est, ut ἀντὶ in compositione interdum significet contrarietatem, interdum aequivalentiam, nunquam autem subordinationem, ut patet in exemplis omnium talium nominum, ἀντίπαλος, significat aemulum in lucta; ἀντίδοτον, contrarium remedium, ἀντίφρασις, contrariam loquutionem; ἀντίςοφος, aequivalentem, ἀντίθεος, aequalem Deo; ἀντίχειρ, est pollex, quia e regione opponitur, et aequivalet toti reliquae manui, et sic de caeteris. Vicarius autem non significat oppositionem, sed subordinationem ad aliud; et ideo non potest exprimi per vocem ἀντὶ.

Porro illud ἀντιςρατηγὸς non significat vicarium ducis, sed ordinarie contrarium ducem; sicut ἀντιςρατεύομαι: est bellum infero, et interdum eum qui est loco ducis, non ut illi subjectus, sed ut aequalis; quomodo apud Latinos propraetor, vel proconsul non significat vicarium praetoris, vel consulis, sed eum qui est in aliqua provincia, id quod est praetor, vel consul in urbe: et in hoc deceptus est Musculus; quia enim legit apud Budaeum ἀντιςρατηγὸς significare propraetorem, putavit ipse, significare vicarium praetoris, quod est falsum.

Secundo idem probatur ex Scriptura. Nam etiamsi hoc nomen esset ex se ambiguum, tamen ut in Scriptura accipitur non est ambiguum, et nostra quaestio non debet esse de voce Ἀντίχριςος absolute, sed ut in Scripturis accipitur: porrò in Scripturis Antichristus dicitur is, *qui extollitur super omne, quod dicitur Deus,* 2. ad Thessal. 2. quod certe non est esse vicarium, sed hostem Christi veri Dei. Et 1. Jo. 2. Antichristus dicitur esse is, *qui negat Jesum esse Christum,* idest, qui negat Jesum esse Christum, ut seipsum pro Christo venditet. Et Matth. 24. Antichristus dicitur affirmaturus, se ipsum esse Christum, quod sane non est vicarii sed aemuli.

Denique tertio, ex omnibus auctoribus qui de Antichristo scripserunt, et ex communi sensu omnium christianorum, qui per Antichristum intelligunt eximium quemdam Pseudochristum. Quomodo etiam exponit hanc vocem ex veteribus Graecis, Damascenus lib. 4. de Fid. cap. 28. et eodem modo exponit Hieronymus ex Latinis, qui tamen etiam graecae linguae peritissimus fuit, quaest. 2. ad Algasiam.

Denique, similiter exponit in suo Thesauro linguae graecae Henricus Stephanus, qui tamen unus est de numero haereticorum genevensium. Hinc habemus argumentum primum contra adversarios. Nam cum Antichristi nomen significet hostem et aemulum Christi, et romanus pontifex se Christi famulum, et Christo subjectum in omnibus fateatur, non autem Christum se ullo modo esse dicat, neque illi se parem faciat; manifestum est, eum non esse Antichristum.

CAPUT II.

Antichristum certum quemdam hominem futurum.

Jam quod ad secundum attinet, nos cum adversariis in uno convenimus, in altero discrepamus. Convenimus in eo, quod sicut nomen Christi accipitur dupliciter, interdum proprie pro quodam eximio et singulari Christo, qui est Jesus Nazarenus: interdum communiter pro his omnibus, qui habent cum Christo similitudinem quantum ad unctionem, quomodo prophetae, et reges, et sacerdotes omnes dicuntur Christi, psal. 104. *Nolite tangere Christos meos:* ita etiam nomen Antichristi interdum accipi proprie pro quodam eximio Christi hoste, de quo agitur 2. ad Thessal. 2. Jo. 5. et alibi: interdum vero communiter pro omnibus qui quoquo modo Christum oppugnant. Nam 1. Jo, 2. legimus: *Audistis, quia Antichristus venit, et nunc Antichristi multi facti sunt,* idest, audistis venturum Antichristum, et nunc licet ille singularis Antichristus nondum venerit, tamen multi seductores jam venerunt, qui etiam Antichristi dici possunt.

At dissentimus de Antichristo proprie dicto, an ille sit unus homo singularis. Catholici enim omnes ita sentiunt, fore Antichristum unum quemdam hominem; at haeretici omnes supra citati docent, Antichristum proprie dictum non esse singularem personam, sed singularem thronum, sive regnum tyrannicum, ac sedem apostaticam eorum qui Ecclesiae praesident.

Magdeburgenses Cent. 1. lib. 2. cap. 4. col. 435 *Docent apostoli,* inquiunt, *Antichristum non fore unam tantum personam, sed integrum regnum, per falsos doctores in templo Dei, idest, in Ecclesia Dei praesidentes, in urbe magna, idest, in ro-*

magna civitate. opera diaboli. et fraude, ac deceptione comparatum. Haec illi. Similia sunt apud alios supra citatos.

Rationes eorum hae sunt. Prima, Paulus 2. Thess. 2. dicit. jam suo tempore coepisse in mundo versari Antichristum: *Mysterium*, inquit, *jam operatur iniquitatis*: et tamen ibidem dicit, Antichristum in fine mundi a Christo occidendum. Hinc ita concludit Beza in 2. Thessal. 2. *Manifeste sunt hallucinati. quicumque de uno quopiam homine putarunt hoc intelligi. nisi dent mihi quempiam, qui a Pauli saeculo ad diem usque judicii superstes maneat.* Similiter argumentatur Calvinus loc. cit. Confirmatur haec ratio ex Joan. qui in epist. 1. cap. 4. dicit: *Omnis spiritus, qui solvit Jesum. ex Deo non est, et hic est Antichristus, de quo audistis quoniam venit. et nunc jam in mundo est.*

Secunda ratio Bezae est. Quoniam Daniel cap. 7. singularibus nominibus bestiarum, ursi, leonis, pardi, non intelligit singulares reges, sed singula regna, quorum unumquodque multos reges continet. Igitur eodem modo Paulus 2. Thess. 2. qui mire cum Daniele consentit, per hominem peccati et filium perditionis non intelligit unam singularem personam, sed quoddam quasi corpus multorum tyrannorum.

Tertia ratio Calvini est, in. cap. 2. 1. Jo., ubi ait, delirare et sponte errare eos, qui unum certum hominem futurum credunt Antichristum, cum Paulus 2. Thessal. 2. scripserit, apostasiam venturam, et ejus caput Antichristum futurum: siquidem apostasia est generalis quaedam defectio a fide, quae quidem unum corpus, et unum regnum facit, et non est res paucorum annorum, ut sub uno rege compleri possit.

His non obstantibus, veritas est, Antichristum fore unum singularem hominem: id quod probatur ex omnibus Scripturis et Patribus, qui de Antichristo agunt. Scripturae loca sunt quinque. Primus est in evang. Jo. 5. *Ego veni in nomine Patris mei, et non recipistis me, si alius venerit in nomine suo. illum recipietis.* Haec verba de falsis prophetis in generali, non de uno aliquo intelligi volunt Musculus et Calvinus apud Marloratum in Com. hujus loci: sed eorum explicatio cum antiquis Patribus et cum ipso textu pugnat. Nam haec verba dicta esse de uno Antichristo, testantur Chrysostomus, et Cyrillus in hunc locum; item Ambrosius in 2. Thessal. 2. Hieronymus in epist. ad Algasiam, quaest. 2. Augustinus tract. 29. in Jo. Irenaeus lib. 5. cont. haer. Valentini; Theodoretus in Epit. divin. decret. cap. de Antichristo et alii.

Praeterea hic Dominus opponit sibi alium hominem, hoc est, personae personam, non regnum regno, neque sectam sectae, ut patet ex illis vocibus: *Ego*, alius, *in nomine meo*, in nomine suo, *me*, illum; sicut ergo Christus unus et singularis homo fuit; ita et Antichristus unus et singularis homo erit.

Deinde, Christus hic dicit, Antichristum a Judaeis pro Messia recipiendum: constat autem, Judaeos unum certum et singularem hominem expectare. Item, omnes falsi prophetae venerunt in nomine alterius, non in nomine suo. Hiere. 14. *Falso prophetae vaticinantur in nomine meo, non misi eos etc.* At hic Dominus loquitur de uno quodam, qui veniet in nomine suo. idest, qui non agnoscet Deum aliquem. sed *extollet se*, ut Paulus ait, *supra omne quod dicitur Deus.*

Denique, falsi prophetae permulti venerant ante Christi adventum: permulti etiam postea venturi erant; non igitur Dominus dixisset *Si alius venerit*, sed multi veniunt, si de falsis prophetis loqui voluisset.

Secundus locus est Pauli 2. Thess. 2. *Nisi venerit discessio primum, et revelatus fuerit homo peccati, filius perditionis etc.* Et infra: *Et tunc revelabitur ille iniquus, quem Dominus Jesus interficiet Spiritu oris sui.* Haec verba etiam adversarii intelligunt de vero Antichristo, sed apostolus loquitur de certa quadam et particulari persona, ut patet ex articulis graecis: *ἀποκαλυφθῇ ὁ ἄνθρωπος τῆς ἁμαρτίας ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας.* Et infra: *καὶ τότε ἀποκαλυφθήσεται ὁ ἄνομος*; ut enim docet Epiphanius haer. 9. quae est Samaritanorum, articuli graeci contrahunt significationem ad unam rem certam, ita ut *ἄνθρωπος* significet hominem in communi, at *ὁ ἄνθρωπος* hominem singularem. Et sane mirum est, nullum adversariorum, qui tamen jactant linguarum peritiam, hoc animadvertisse.

Tertius est 1. Joan. 2. ubi sic legimus: *ἠκούσατε ὅτι ὁ ἀντίχριστος ἔρχεται, καὶ νῦν ἀντίχριστοι πολλοὶ γεγόνασιν*, ubi articulum praeponit Antichristo proprie dicto: sine articulo vero effert nomen Antichristi communiter accepti, apertissime indicans, Antichristum proprie dictum esse unam personam certam Antichristum communiter acceptum, non esse certam personam, sed in genere omnes haereticos.

Quartus est. Daniel. 7. 11. et 12. cap. ubi loquitur de Antichristo, ut docet Hieronymus et Theodoretus in eum locum. Irenaeus lib. 5. et Augustinus lib. 20. de Civit. Dei, cap. 23. et Calvinus, Magdeburgenses, et Beza, ubi supra. Ibi autem Antichristus non vocatur unum regnum, sed unus quidam rex, qui ex decem regibus, quos in mundo inveniet, tres omnino tollet e medio, et alios septem sibi subjiciet. Adde, quod Calvinus dicit, ad literam Danielem loqui de Antiocho illustri, et allegorice de Antichristo, cujus figuram gerebat Antiochus: quod etiam docet Cyprianus lib. de exhort. martyr. cap. 2. et Hieronymus in Danielis 2. et 12. cap. Sed Antiochus illustris certa quaedam et singularis persona fuit; igitur et Antichristus certa quaedam persona esse debet.

Quintus et ultimus locus est Apoc. 13. et 17. quae loca intelligi de Antichristo, docet Irenaeus lib. 5. et perspicuum est ex similitudine verborum Danielis et Joannis. Uterque enim mentionem facit decem regum, qui erunt in terra quando veniet Antichristus, et uterque Antichristi regnum tribus annis cum medio duraturum praedicit etc. Sicut ergo Daniel de uno certo rege loquitur, ita et Joannes in Apocalypsi.

Idem probatur ex Patribus, qui communi consensu de Antichristo docent. Primo, eum fore instrumentum diaboli electissimum, ita ut in eo inhabitet omnis plenitudo diabolicae malitiae corporaliter, sicut in homine Christo, habitat omnis pleni-

tudo divinitatis corporaliter. Secundo. Antichristum non regnaturum nisi tres annos cum medio; ac proinde docent. Antichristum unum hominem tantum futurum. Vide Irenaeum lib. 5. cir. fin. Cyrillum hierosolymitanum catech. 15. Chrysostomum in 2. Thessal. 2. Theodoretum in cap. 7. Danielis; Lactantium in Epit. div. Instit. cap. 11. Ambrosium in cap. 21. Lucae; Hieronymum in cap. 7. Danielis, et quaest. 2. ad Algasiam: Augustinum lib. 20. de Civit. Dei. per multa capita, et in psalm. 9. Gregorium lib. 32. Moral. cap. 12. Damascenus lib. 4. cap. 28. et Hippolytum martyrem in Orat. de consum. mundi.

Ad primum argumentum Bezae respondeo: Tempore apostolorum occulte grassari coepisse Antichristum, non in sua persona, sed in suis praecursoribus. Sicut enim Christus venire coepit ab origine mundi in patriarchis et prophetis, qui eum praecurrebant, et significabant, ita ut dici possit, a principio mundi coepisse operari mysterium pietatis; et tamen in sua propria persona non venit, nisi quando carnem de b. Maria suscepit: ita Antichristus mox post Christum in coelum assumptum coepit venire in suis praecursoribus, et mysterium operari iniquitatis, nimirum in haereticis et tyrannis Ecclesiam persequentibus, ac praecipue in Simone mago, qui se Christum dicebat, et in Nerone, qui primus Ecclesiam oppugnare coepit, et nihilominus in propria persona non veniet, nisi in fine mundi. Itaque persecutio spiritualis Simonis magi, et temporalis Neronis, dicitur mysterium iniquitatis, quia signa erant et figurae persecutionis Antichristi.

Hanc esse veram loci Paulini explicationem, dupliciter probari potest. Primo, ex omnibus interpretibus ejus loci: omnes enim per mysterium iniquitatis apud Paulum intelligunt, vel Neronis persequutionem, ut Ambrosius et Chrysostomus in hunc locum, et Hieronymus quaest. 2. ad Algasiam: vel haereticos, qui clam decipiunt, ut Theodoretus et Sedulius in hunc locum, et Augustinus lib. 20. de Civit. Dei, cap. 19. Secundo, ratione desumpta ex confessione adversariorum: illi enim dicunt, Antichristum esse proprie sedem romani pontificis.

Si ergo Antichristus proprie dictus natus est tempore apostolorum; sequitur, Petrum et Paulum fuisse proprie dictos Antichristos, licet occultos: et Neronem, vel Simonem magum, fuisse verum Christum. Constat enim, tempore apostolorum non fuisse Romae alios episcopos quam Petrum et Paulum: diserte enim affirmat Irenaeus lib. 3. cap. 3. a Petro et Paulo sedem romanam fundatam, et primos in ea episcopos sedisse. Quod idem omnes veteres docent, quos supra citavimus. Constat etiam, tam Simonem magum, quam Neronem cum apostolis Petro et Paulo dimicasse.

Quod si adversariis non placet, Petrum et Paulum fuisse Antichristos, et Simonem et Neronem verum Christum; coguntur fateri, tempore apostolorum non exstitisse Antichristum in se, sed solum in suo quodam typo. Ex quo, consequentia Bezae, qua efficiebat, non posse Antichristum esse unum hominem, nisi daremus unum hominem, qui viveret a temporibus apostolorum usque ad finem mundi, ridicula esse ostenditur.

Ad confirmationem dico: Joannem loqui eo modo, quo loquitur Dominus de Helia. Matth. 17. *Helias quidem venturus est, et restituet omnia: dico autem vobis, quia Helias jam venit, et non cognoverunt eum*, idest, Helias in sua persona venturus est, sed jam Helias venit in suo simili, idest, in Joanne Baptista.

Ad secundum argumentum, negatur inprimis, quod semper Daniel per singulares bestias intelligit singula regna: nam per unam bestiam interdum significat unum regnum, ut cap. 7. ubi per leonem intelligit regnum Assyriorum, per ursum regnum Persarum, per pardum regnum Graecorum; per aliam bestiam innominatam regnum Romanorum: interdum unum regem, ut cap. 8. ubi per arietem intelligit Darium regem Persarum ultimum; per hircum Alexandrum magnum. Deinde, negatur consequentia argumenti. Nam Paulus per *Hominem peccati* non intelligit aliquam ex quatuor bestiis a Daniele descriptis, sed intelligit illud cornu parvulum, quod apud Danielem praevaluit decem cornibus quartae bestiae, idest, unum illum regem, qui ex modico adeo crevit, ut omnes alios reges sibi subjugaverit.

Ad postremum argumentum respondeo multis modis, ut intelligatur quam impudenter scripserit Calvinus, eos sponte errare, qui ex illo suo argumento non colligunt, romanum pontificem esse Antichristum. Primo, per apostasiam rectissime apud Paulum ipse Antichristus intelligi potest: sic enim docent communi consensu Graeci interpretes, Chrysostomus, Theodoretus, Theophylactus et Oecumenius, et praeterea s. August. lib. 20. de Civit. Dei, cap. 19. Dicitur autem Antichristus Apostasia, tum per metonymiam, quia multis caussa erit recedendi a Deo: tum etiam per excellentiam quamdam, erit enim tam insignis apostata, ut apostasia ipsa dici posset.

Secundo, per apostasiam potest accipi defectio a romano imperio, ut exponunt multi Latinorum; ut Ambrosius, Sedulius et Primasius. Nam, ut in sequ. cap. demonstrabimus, non antea veniet Antichristus, quam omnino intereat romanum imperium.

Tertio, si admittamus, per apostasiam intelligi defectionem a vera Christi fide et religione (ut Calvinus ostendit) non tamen propterea ullis angustiis constringimur. Nam non est necesse, ut Paulus loquatur de apostasia multorum saeculorum; potuit enim loqui de apostasia quadam maxima et singulari, quae solum erit in illo brevissimo tempore, quo Antichristus regnabit. Atque ita hunc locum intellectum fuisse a multis veteribus, scribit Augustinus loc. not. hoc est, 20. de Civit. Dei, cap. 19. qui probabiliter docebant, Antichristo apparente, omnes omnino haereticos occultos, seu fictos Christianos ad eum accessuros, et ex eo apostasiam maximam, qualis antea non fuerat, tunc futuram.

Quarto, si concedamus Calvino, loqui d. Paulum de apostasia multorum saeculorum, adhuc nihil ipse obtinebit: siquidem dicere poterimus, eam apostasiam non necessario ad unum corpus et regnum

Antichristi pertinere, nec postulare unum caput, sed esse dispositionem ad regnum Antichristi, et in variis locis, sub variis regibus, variis occasionibus fieri, ut nunc cernimus, defecisse Africam ad Mahumetum, Asiae magnam partem ad Nestorium et Eutychetem, aliasque provincias ad alias sectas.

Quinto ac postremo, si daremus Calvino, generalem apostasiam a fide, et multis jam annis durantem esse regnum Antichristi; non continuo sequeretur, papam esse Antichristum: nam adhuc quaestio tractanda esset, quinam defecerint a fide et religione Christi; nosne, an illi, idest, Catholici, an Lutherani. Nam etsi dicant ipsi, nos esse qui defecimus, tamen nondum probarunt, nec ab ullo communi judice id declaratum est.

Et sane multo facilius nos probare possumus Lutheranos esse qui defecerunt, quam ipsi Catholicos defecisse probant. Siquidem eos defecisse ab Ecclesia, in qua prius erant, ne ipsi quidem negant. Nam, ut caetera praetermittam Erasmus Sarcerius in illud 2. Thess. 2. *Tunc revelabitur ille iniquus*, ingenue confitetur, omnes fere praedecessores Lutheranorum, et se etiam aliquando romano pontifici paruisse. Itaque defecerunt ipsi a praedecessorum suorum Ecclesia et religione: nos vero ab aliqua Ecclesia defecisse, nec hactenus demonstrarunt, nec unquam demonstrare poterunt. Cum igitur apud Paulum legunt: *Nisi venerit discessio, seu apostasia, et revelatus fuerit ille iniquus etc.* et se cogitant discessisse ab Ecclesia, in qua erant, nos autem in iisdem semper institutis perseverare; mirum est, si non saltem metuunt, ne de se ipsis Paulus sit loquutus.

Ex hoc 2. cap. habemus secundum argumentum ad probandum, pontificem non esse Antichristum: si enim Antichristus una tantum persona est, pontifices autem multi fuerunt et erunt, eadem dignitate et potestate praediti; certe alibi quaerendus est Antichristus, quam in romana sede.

CAPUT III.

Ostenditur Antichristum nondum venisse.

Quantum ad tertium, de tempore adventus Antichristi, multae falsae suspiciones, multique errores exstiterunt, tam catholicorum, quam haereticorum: sed cum hoc discrimine, quod catholici scientes Antichristum non venturum nisi in fine mundi, quae est veritas, erraverunt tamen in eo, quod putaverunt, mundi finem propinquiorem esse, quam revera esset: haeretici autem in eo errant, quod existimant, Antichristum venturum diu ante mundi finem, et jam re ipsa venisse. Dicamus igitur de utroque errore.

In primis, omnes veteres animadvertentes suorum temporum malitiam, suspicati sunt, tempora Antichristi imminere. Ita Thessalonicenses, tempore apostolorum, putabant instare diem Domini, quos apostolus corrigit. 2. Thess. 2. Item Cyprianus lib. 3. epist. 1. *Imminente*, inquit, *Antichristo, paret ad praelium milites etc.* Et lib. 4. epist. 6. *Scire debetis*, inquit, *et pro certo credere ac tenere, pressurae diem super caput esse coepisse, et occasum saeculi atque Antichristi tempus appropinquasse.* Hieronymus epist. ad Ageruchiam de monogamia: *Qui tenebat, de medio fit, et non intelligimus Antichristum appropinquare?* Greg. lib. 4. epist. 38. *Omnia quae praedicta sunt, fiunt, rex superbiae prope est.* Et hom. in evang. audacter pronunciat mundi finem instare, sed istae suspiciones erant, non errores: non enim sancti isti Patres certum tempus definire ausi sunt.

Porro alii audacius certum tempus constituerunt. Judas quidam, ut Hieronymus refert in lib. de viris illustr. anno Christi 200. putavit, Antichristum venturum, et mundum finiendum. qui, ut patet, deceptus est. Rursum Lactantius lib. 7. cap. 25. div. Instit. *Omnis*, inquit, *expectatio non amplius quam ducentorum videtur annorum etc.* Ubi docet Antichristum fuisse venturum, et mundum finiendum ante annum 200. a sua aetate. Ipse autem vixit temporibus Constantini anno Christi 300. itaque anno 500. a Christo putavit fore mundi finem, sed ipse quoque, experientia teste, deceptus est.

Refert b. Augustinus lib. 18. de Civit. Dei, cap. 53. aliorum errorem, qui dixerunt mundum finiendum anno 400. ab ascensione Domini, et rursum aliorum, qui annum millesimum statuerunt, qui omnes decepti sunt: sic etiam accidit paganis, qui, teste eodem Augustino ibidem, ex nescio quo responso divino collegerant: Christianam religionem solum duraturam annis 365. Fuit etiam episcopus quidam florentinus circa annum Domini 1105. qui asseruit, Antichristum tunc natum fuisse, proinde mundi finem instare. Qua de caussa coactum est concilium Florentiae episcoporum 340. a Paschali II. Vide Chronica Matthaei Palmerii, et Platinam in vita Paschalis II.

Denique, fuit semper celebris opinio multorum asserentium, mundum duraturum sex millibus annorum, cum sex diebus Deus mundum creaverit. et mille anni apud Deum sint quasi dies una. Ita Justinus q. 71. ad Gent. Irenaeus lib. 5. Lactantius lib. 7. cap. 14. Hilarius in cap. 17. Matth. Hieronymus in psal. 89. ad Cyprianum. Cui sententiae concordat etiam Thalmudistarum opinio, qui ex Helia propheta dicunt se vaticinium habere, quo asseratur mundus sex millibus annorum duraturus.

Haec sententia nondum potest per experientiam redargui: nam secundum veram chronologiam sunt elapsi a mundo condito anni plus minus quinquies mille sexcenti. Unde Ambrosius qui lib. 7. in Luc. cap. 2. hanc opinionem rejicit asserens, tempore suo jam fuisse elapsos annos sex mille. aperte decipitur. Optima est moderatio d. Augustini, qui hanc sententiam probabilem putavit, et eam ut probabilem sequutus est lib. 20. de Civit. Dei cap. 7. Neque hinc sequitur, nos scire tempus ultimae diei: Dicimus enim, probabile esse, mundum non duraturum ultra sex millia annorum: non autem dicimus id esse certum. Quocirca idem Augustinus acriter reprehendit eos qui asserunt. certo aliquo tempore mundum finiendum. cum Dominus dixerit Act. 1. *Non esse nostrum scire tempora et momenta, quae Pater posuit in sua potestate.* Vide Augustinum in epist. 80. ad Hesych. in psal. 89. et

lib. 18. de Civit. Dei cap. 53. Sed his omissis, ad haereticos veniamus.

Haeretici hujus temporis cum omnes doceant, Antichristum esse romanum pontificem, jamque apparuisse, et in mundo versari: tamen inter se non consentiunt de tempore, quo apparuit; sunt enim sex eorum opiniones.

Prima Samosatenorum, qui in Hungaria et Transylvania degunt, qui in quodam libello quem inscribunt: *Praemonitiones Christi et apostolorum de abolendo vero Christo per Antichristum*, docent, Antichristum paulo post tempora apostolorum apparuisse, nimirum, quando coeptum est praedicari, Christum esse Filium Dei aeternum. Ipsi enim existimant, Christum esse purum hominem, et in Deo unam tantum esse personam, et hanc fidem a Christo et apostolis praedicatam: sed paulo post mortem apostolorum venisse romanum Antichristum, et vero Christo puro homine abolito, introduxisse alium Christum aeternum, et fecisse Deum trinum, et Christum binum.

Haec opinio, praeter argumenta, quae infra afferemus contra omnes haereticos, facillime refutatur dupliciter. Primo, quia Antichristus cum venerit, *seipsum faciet Deum*, non aliquem alium, ut apostolus ait 2. Thessal. 2. Romanus autem pontifex, ut ipsimet dicunt, non seipsum fecit Deum, sed Christum praedicavit, et ex puro homine Deum fecit. Secundo, quia ipsi dicunt, mox post Christi et apostolorum dormitionem, extinctam fuisse penitus per Antichristum veram Christi fidem; et in toto mundo deinceps adoratum fuisse Christum Deum. At Christus praedixit, contra Ecclesiam suam non praevalituras portas inferi, Matth. 16. Et angelus praedixit, aeternum fore Christi regnum, Lucae 1. Et David praedixit, omnes reges servituros Christo, psal. 71. Quomodo ergo verum est, in ipso initio nascentem Ecclesiam ab Antichristo esse deletam?

Secunda opinio est Illyrici, qui in catalogo testium docet, Antichristum venisse, quando coepit romanum imperium inclinare ad ruinam, constat autem romanum imperium inclinare coepisse post annum decimum Honorii, quando Roma primum capta est, idest, anno Domini 412. ut Blondus ostendit lib. 1. decad. 1. histor. ab inclinat. rom. imp. Sed hoc intelligere videtur Illyricus de conceptione; non de nativitate Antichristi: siquidem ipse idem Cent. 6. cap. 1. in princ. docet, Antichristum conceptum quodam modo initio anni 400. deinde animatum, et formatum, atque nutritum in utero matris, circa annum quingentesimum: et postremo, anno 606. natum, quando videlicet Phocas concessit pontifici romano, ut caput diceretur totius Ecclesiae. Idem Cent. 1. lib. 2. cap. 4. col. 438. docet, Antichristum regnaturum et saeviturum gladio spirituali annis 1260. gladio autem temporali annis 666. et tunc finem mundi adfuturum.

Priorem numerum colligit ex Apoc. 11. cap. ubi dicitur, duraturum tempus Antichristi diebus 1260. Vult enim Illyricus accipi diem pro anno. Posteriorem numerum colligit ax Apoc. 13. ubi dicitur numerus bestiae esse 666.

Potest refelli duobus modis haec opinio. Sequitur enim primo, jam Antichristum non solum esse natum, sed etiam mortuum; et proinde mundi finem jam advenisse. Nam pontifex romanus coepit gladium temporalem, idest. temporale dominium habere saltem ab anno 699. tunc enim Aripertus donavit pontifici romano Alpes Coctias, ubi nunc Genua est: et postea anno 714. eam donationem confirmavit Luitprandus, ut scribit Ado viennensis in Chron. horum annorum, Blondus lib. 10. decad. 1. et idem fatentur Magdeburgenses, Centur. 8. cap. 10. col. 685. et Theodorus Bibliander, qui hoc anno 714. annotat, factam esse primam provinciam papisticam.

Non diu post, idest, anno 755. donavit Pipinus romanis pontificibus exarchatum Ravennae cum magna parte Italiae, ut testatur Rhegino, Ado Sigebertus, Blondus lib. 2. decad. P. Aemilius, et ipsi etiam Centuriatores, Cent. 8. cap. 10. col. 724. ac Theodorus Bibliander in Chron. Si igitur hoc anno 755. coepit regnum Antichristi, et duravit annis 666. igitur finem accepit anno Christi 1421. igitur sunt jam anni plusquam 150. ex quo objit Antichristus. Quod si initium regni ejus ponitur altius, idest, anno Domini 699. tunc finis ponendus erit anno 1365. et erunt tunc plusquam 200. anni transacti post mortem Antichristi.

Respondebunt fortasse: post annum 666. regni sui temporalis, Antichristum non moriturum, sed tantum amissurum temporale dominium. Cum enim ipsi dicant, regnum spirituale Antichristi duraturum 1260. annis, qui adhuc finiti non essent, et si coepissent ab anno Christi 606. consequenter dicere debent, duraturum regnum Antichristi spirituale aliquanto tempore post deletum regnum ejus temporale: sed certe est absurdum, et contra omnes auctores; et praeterea saltem sequitur, jam ante annos 200. debuisse pontifices amittere temporale dominium, quod est contra experientiam.

Secundo, idem error potest refelli, quia sequitur ex hoc errore, nosse Centuriatores exacte quando finietur mundus, quod tamen est contra verba Domini, Act. 1. et Matth. 24. Quod sequatur, patet: nam ipsi sciunt, Antichristum coepisse regnare gladio spirituali anno 606. sciunt etiam regnaturum tantum annis 1260. et tunc statim venturum Dominum ad judicium, ut ipsimet ex Paulo 2. Thessal. 3. colligunt; sciunt igitur judicium extremum futurum anno Christi 1866. vel si hoc nesciunt, coguntur etiam nescire, an Antichristus venerit.

Tertia opinio est Davidis Chytraei, qui in comment. cap. 9. Apoc. cum Illyrico docet, Antichristum apparuisse circa annum Domini 600. et satis aperte significat, s. Gregorium fuisse I. pontificem antichristianum. Idem vero Chytraeus in comment. cap. 11. et 13. non assentitur Illyrico quantum ad tempus durationis Antichristi, sed prudenter monet, non esse id temere definiendum. Probat vero tribus rationibus, Antichristum apparuisse anno 600.

Primo, quia eo tempore Gregorius stabilivit invocationem sanctorum. et missas pro defunctis. Secundo, quia anno 606. papa romanus Bonifacius III. impetravit a Phoca titulum episcopi universalis. Addit tertiam rationem in comment. cap. 13. quia

hoc tempus plane et perspicue congruit cum numero nominis Antichristi, quod continet 666. ut in Apoc. cap. 13. habetur.

Addit ibidem Chytraeus, ex hoc eodem numero nominis Antichristi colligi tempus, quo confirmatum fuit a Pipino Antichristi regnum: nam tot fere anni sunt ab anno 97, quo Joannes scripsit Apocalypsim usque ad Pipinum, nimirum 666. Item colligi tempus, quo primum a Joanne Huss fuit papa romanus dejectus et declaratus Antichristus: sunt enim fere anni 666. a Pipino ad Joannem Huss.

Haec sententia facile refelli potest; nititur enim solis mendaciis. Nam in primis non fuit Gregorius primus, qui sanctos invocare, et missas pro defunctis offerre docuit: docuerunt idipsum omnes veteres, ut nos alibi demonstravimus. Nunc unus Ambrosius sufficiat,qui 200. annis Gregorium praecessit, in lib. de viduis: *Obsecrandi*, inquit Ambrosius, *sunt angeli, martyres obsecrandi.* Et lib. 2. epist. 8. ad Faustin. de obitu sororis: *Itaque*, inquit, *non tam deplorandam, quam prosequendam orationibus reor, nec moestificandam lachrymis tuis: sed oblationibus animam ejus Deo commendandam.* Denique Phocas non titulum universalis papae tribuit, sed eum caput Ecclesiarum appellavit. Sed hoc idem multo antea fecerat Justinianus in epist. ad Joan. II. et antea etiam conc. chalced. in epist. ad Leonem. Sine caussa igitur tempore Phocae ponitur adventus Antichristi.

Quod vero addit Chytraeus de numero 666. omnino ineptum est, quia non congruit praecise numerus ille cum temporibus, quibus vult Chytraeus Antichristum apparuisse, vel confirmatum, vel declaratum esse. Nam a Christo ad Phocae sanctionem, sunt anni 607. non 666. Ab Apocalypsi revelata, sunt ad Pipinum anni 658. a Pipino ad Joannem Huss sunt, ut ipse dicit, anni 640. At certe Joannes in Apocalypsi praecisum numerum notavit, cum etiam minutias addiderit. Adde quod Joannes Huss non declaravit primus papam esse Antichristum: id enim antea fecerat Wiclef. Immo nec unquam dixit Joannes Huss, papam esse Antichristum: nam in art. 19. Constantiae damnato dicit, clericos per avaritiam suam parare viam Antichristo. Denique Lutherani omnes gloriantur, a Luthero Antichristum esse detectum.

Quarta opinio est Lutheri in Supput. temp. qui duos adventus Antichristi ponit: unum, cum gladio spirituali, post annum Domini 600. quando videlicet Phocas pontificem romanum caput omnium Ecclesiarum vocavit: ubi etiam dicit, Gregorium fuisse ultimum pontificem romanum. Alterum, cum gladio temporali post annum Domini millesimum. Idem prorsus docet Bibliander in Chron. tab. 11. et 13. Itaque in primo adventu conveniunt Lutherus et Bibliander cum Centuriatoribus et Chytraeo, eo excepto, quod Lutherus et Bibliander dicunt, Gregorium fuisse sanctum et bonum pontificem: Centuriatores autem Centur. 6. cap. 1. col. 2. et Chytraeus dicunt, Gregorium prae omnibus navasse operam introducendo Antichristo, et proinde pessimum fuisse, quae est blasphemia horrendissima. In secundo adventu dissident aperte Lutherus et Centuriatores.

Haec opinio praeter argumenta communia, quae postea fient, facile refellitur. Nam omnino sine ratione Lutherus ponit adventum Antichristi anno 600. et anno millesimo: ac de anno quidem 600. jam diximus in refutatione Chytraei; de anno millesimo facile probari potest. Nam ideo Lutherus ponit eo tempore initium regni temporalis Antichristi, quia tunc papa Gregorius VII. deposuit imperatorem Henricum IV. et temporaliter dominabatur,et bella gerebat: atqui haec omnia etiam antea fiebant; nam Gregorius II. excommunicavit Leonem imperatorem, eumque privavit regno Italiae, anno 715. testibus Cedreno et Zonara in vita ejusdem Leonis: Dominium autem temporale jam ostendimus ab anno 700. idest, trecentis annis ante annum millesimum habuisse romanos pontifices.

Denique testantur Magdeburgenses Cent. 8. cap. 10. Stephanum III. bella gessisse circa annum Domini 750. et idem dici potest fecisse Hadrianum I. et alios eorum successores. Item circa annum 850. Leonem IV. virum sanctum, et miraculis illustrem, bellum gessisse contra Saracenos, et insignem victoriam reportasse, et urbem romanam turribus, et propugnaculis munivisse, necnon montem Vaticanum muro cinxisse, qui inde ab ejus nomine civitas Leonina appellata est; scribunt omnes fere historici ejus temporis, et ipsi etiam Magdeburgenses Cent. 9. cap. 10.

Quinta opinio est Henrici Bullingeri, qui praefat. in hom. suas ad Apoc. scribit, Antichristum apparuisse anno Domini 763. quae opinio dissidet ab omnibus superioribus, et inde facile refelli potest, quod nititur debilissimo fundamento. Docet enim Bullingerus, in Apoc. cap. 13. ubi ponitur numerus nominis bestiae 666. significari eo numero tempus adventus Antichristi, idest, quot annis post Apocalypsim scriptam Antichristus venturus esset. Et quoniam constat ex Irenaeo lib. 5. Apocalypsim scriptam circa finem imperii Domitiani, idest, circa annum Domini 97. colligit ipse, Antichristum venturum fuisse anno 763. tot enim fiunt si addantur 666. ad 97.

Huc referri potest opinio quorumdam catholicorum, qui, ut refert Jodocus Clictovaeus in commentariis ad cap. 28. lib. 4. de Fid. Joan. Damasceni, existimant, Antichristum proprie dictum fuisse Mahumetum, quia venit circa annum 666. prout Joannes praedixerat: at haec ratio nihil valet. Nam inprimis Magdeburgenses reclamant, et contendunt, numerum illum ex Apocalypsi non significare tempus nativitatis Antichristi, sed tempus mortis. Joannes autem evangelista cap. 13. Apoc. tam Illyrici, quam Bullingeri commentum rejicit: seipsum enim explicans dicit, illum numerum non esse numerum temporis, sed numerum nominis Antichristi, idest, Antichristum habiturum nomen, cujus literae graecae efficient numerum 666, ut Irenaeus lib. 5. et omnes alii exponunt.

Praeterea isto anno 763. nulla mutatio facta legitur in romanis pontificibus Mahumetus etiam non venit, nam natus est anno Domini 597. Coepit se prophetam dicere anno Domini 623. Deinde obiit anno Domini 637. teste Palmerio in Chron. Itaque non pervenit ad annum 666.

Sexta opinio est Wolfgangi Musculi, qui in loc. tit, de Eccl. cap. 12. affirmat, Antichristum venisse paulo post tempora beati Bernardi, idest, circa annum 1200, et probat, quia d.Bernardus serm.6. in psalm. 90. enumeratis multis vitiis hominum, et praecipue ecclesiasticorum, et gravissimis Ecclesiae persequutionibus,subjungit: *Superest, ut reveletur homo peccati.*

At haec etiam opinio nullo negotio refellitur,nam b. Bernardus suspicabatur ex malis quae videbat, Antichristum prope esse; sicut etiam diximus suspicatos suis temporibus Cyprianum, Hieronymum, Gregorium; et sicut illorum, ita et Bernardi suspicio falsa fuit.Praeterea fuerunt pontifices sine comparatione ulla pejores ab anno 900.ad millesimum, quam a 1100. ad 1200.Si ergo illi non fuerunt Antichristi, quare isti erunt?

CAPUT IV.

Explicatur prima demonstratio, quod nondum venerit Antichristus.

Est igitur vera sententia, nondum regnare coepisse, neque venisse, sed venturum.et regnaturum circa mundi finem, qui quantum adhuc absit,nullo modo sciri potest. Haec sententia, quae destruit omnes superiores, et clare ostendit, romanos pontifices non esse Antichristos, demonstratur sex rationibus.

Sciendum est enim, Spiritum sanctum in divinis literis sex signa certa adventus Antichristi nobis dedisse: duo praecedentia ipsum Antichristum, nempe praedicationem evangelii in toto mundo, et imperii romani desolationem: duo comitantia, videlicet praedicationem Henoch et Heliae, et persequutionem maximam et notissimam, ita ut publica sacra omnino cessent: duo sequentia,nimirum, interitum Antichristi post tres annos cum medio, et finem mundi; quorum nullum adhuc videmus existere.

Prima ergo demonstratio sumitur ex primo signo antecedente Antichristum. Scripturae testantur, in toto mundo praedicandum evangelium, antequam veniet ultima persequutio, quae excitabitur ab Antichristo Matth. 24. *Praedicabitur hoc evangelium regni in universa orbe, in testimonium omnibus gentibus.*

Quod autem hoc sit futurum ante adventum Antichristi, probari posset ea ratione, quia tempore Antichristi, crudelitas persequutionis illius novissimae impediet omnia publica exercitia verae religionis.

Sed quia hanc rationem adversarii non admittunt, nec est tempus nunc eam deducendi ex suis principiis, probemus idipsum ex testimoniis Patrum. Hilarius igitur can. 25 in Matth. exponens illa verba: *Praedicabitur hoc evangelium regni in universo orbe, et tunc veniet consummatio*, aperte docet, non venturum Antichristum, quem abominationem desolationis appellat, nisi praecedat evangelii praedicatio in toto orbe.

Idem docent disertis verbis Cyrillus catech. 15. Theodoretus in 2. Thessal. 2. Damascenus lib. 4. cap. 28. et alii: et praeterea idem colligitur ex textu. Nam dicitur praedicandum evangelium, antequam veniat illa maxima et novissima tribulatio, qualis nec antea fuit, neque postea erit: qua tribulatione significari Antichristi persequutionem, docent Patres, et praecipue Augustinus lib. 20. de Civit. Dei, cap. 8. et 19. Quod autem evangelium non fuerit praedicatum in toto orbe terrarum eo tempore, quo dicunt novi Samosateni venisse Antichristum, idest,circa annum Domini 200.vel 300. patet ex Origene, qui tract. 28. in Matth. asserit, tempore suo non fuisse adhuc ubique praedicatum evangelium. Item ex Ruffino, qui lib. 10.hist. cap. 9. testatur, tempore Constantini imperatoris, idest, post annum Domini 300. Indis ulterioribus praedicatum fuisse evangelium, cum antea nunquam illi de Christo quidquam audivissent. Denique ex Augustino, qui in epist. 80. dicit, experientia certissima se comperisse, suo tempore adhuc fuisse multas gentes, quae nihil de Christo audierant.

Quod autem, neque completa fuit praedicatio evangelii circa annum 600. vel 700. quibus temporibus ponunt adventum Antichristi Centuriatores, Chytraeus, Lutherus et Bullingerus, patet ex conversione Wandalorum, Polonorum, Moravorum et similium, quos constat non audivisse praedicationem evangelii, nisi post annum Christi 800. ut etiam Centuriatores fatentur Cent. 9. cap. 2. col. 15. et 18. et Cent. 10. cap. 2. colum. 18. et 19. Item, quod non fuerit completa praedicatio tempore d. Bernardi, quo tempore ponit adventum Antichristi Wolfgangus Musculus; patet ex ipso Bernardo lib. 3. de Consider. ubi asserit, adhuc suo tempore fuisse gentes, quae non audierant evangelium.

Denique, quod etiam nostro tempore non sit praedicatum evangelium in toto mundo, experientia docet. Inventae sunt enim in oriente et occidente regiones vastissimae, in quibus nulla exstat memoria evangelii. Neque dici potest fuisse ibi fidem, sed postea esse extinctam: nam saltem aliqua vestigia remanerent, vel ibi, vel in scripturis veterum. Praeterea scimus, ubi praedicaverunt omnes apostoli,fuisse loca multis nota,ne dicam omnibus; at novus orbis terrae nunc inventus, non fuit cognitus ab apostolorum temporibus, nisi paulo ante nostram aetatem.

Contra hanc demonstrationem una tantum objectio fieri potest: quia nimirum fortasse Scripturae, quae dicunt evangelium in toto orbe praedicandum, non loquuntur de toto orbe simpliciter, sed per figuram intellectionis accipiunt totum pro parte, sicut Luc. 2. cum dicitur: *Exiit edictum a Caesare Augusto, ut describeretur universus orbis.* Alioquin falsum erit quod Paulus dicit Rom. 10. jam tunc tempore suo: *In omnem terram exivisse sonum apostolorum.* Et quod ait, Coloss. 1. *A spe evangelii quod pervenit usque ad vos, sicut et in toto mundo est, fructificans et crescens.* Et infra: *Quod praedicatum est*, inquit, *in universa creatura quae sub coelo est.*

Respondeo: Sine dubio, non per figuram, sed proprie et simpliciter in toto mundo, idest, in omni gente praedicari debere evangelium, et Ecclesias constitui. Nam inprimis id expresse docet Augustinus epist. 80. ad Hesych. et idem sentiunt alii Patres citati, et praeterea Origenes, et Hieronymus, et alii in cap. 24. Matth.

Deinde, tribus rationibus id probari potest. Primo, Christus ait, praedicationem in universo mundo esse signum consummationis saeculi; sic enim subjungit, *Et tunc veniet consummatio:* at si non proprie, sed per synecdochen deberet praedicari evangelium in toto mundo, nihil valeret illud signum: Nam eo modo primis 20. annis fuit praedicatum evangelium ab apostolis in toto mundo. Secundo, ut Augustinus ratiocinatur, proprie omnes gentes sunt Christo promissae psal. 71. *Omnes gentes servient ei*: et Christus generaliter pro omnibus mortuus est, et ideo in Apoc. cap. 7. describuntur electi ex omnibus gentibus, et populis, et tribubus, et linguis; igitur etiam praedicatio proprie debet esse generalis. Denique Matth. 24. dicitur praedicandum evangelium in toto mundo *in testimonium omnibus gentibus*, idest, ne ulla gens in die judicii possit excusare infidelitatem suam praetextu ignorantiae; igitur ante generale judicium, generalis praedicatio debet praecedere.

Ad loca illa Pauli respondet Augustinus in epist. 80. ac dicit, Paulum, cum ait Rom. 10. *In omnem terram exivit sonus eorum*, accepisse praeteritum pro futuro, sicut fecerat David, cujus illa verba sunt. Cum autem ait Coloss. 1. *Evangelium esse in toto mundo*, non voluisse dicere esse actu, sed virtute, quia nimirum jactum fuerat per apostolos semen verbi divini in mundum, quod paulatim fructificando, et crescendo, totum mundum repleturum erat: quomodo aliquis, qui ignem supposuisset diversis partibus civitatis, vere diceretur totam illam urbem incendisse, quia ignem applicuerat, qui paulatim crescendo, totam urbem absumpturus erat; et hoc idem apostolus indicat cum ait, *In toto mundo est fructificans, et crescens*: non enim mundum totum plane occupaverat, cum adhuc propagaretur, et tamen suo quodam modo occupaverat, idest, virtute, non actu.

Posset etiam responderi cum Hieronymo in cap. 20. Matth. et b. Thoma in cap. 10. ad Rom. duobus modis pervenisse evangelium ad omnes gentes: uno modo per famam; alio modo per proprios praedicatores, et Ecclesiarum fundationem. Et quidem primo modo pervenisse evangelium ad omnes gentes totius mundi tunc noti tempore apostolorum, et de hoc loqui Paulum: quomodo etiam debet intelligi Chrysostomus in cap. 24. Matth. Secundo modo non pervenisse tunc, sed perventurum suo tempore, et de hoc loqui Dominum Matth. 24. Luc. ult. et Act. 1.

Adde ultimo, non esse absurdum si concedamus, Dominum proprie, apostolum figurate esse loquutum. Rationes enim, quibus cogimur Domini verba in propria significatione accipere, non eamdem vim habent, si accomodentur ad verba b. Pauli: praesertim cum Dominus de re futura, Paulus de praeterita sit loquutus.

CAPUT V.

Explicatur secunda demonstratio.

Secunda demonstratio sumitur ex altero signo antecedente tempora Antichristi, quod erit Desolatio omnimoda romani imperii. Sciendum est enim, romanum imperium tandem dividendum in decem reges, quorum nullus erit vel dicetur rex romanorum, etsi omnes occupabunt provincias aliquas romani imperii: sicut modo rex Galliae, rex Hispaniae, regina Angliae, et forte aliqui alii tenent partes romani imperii, et tamen non sunt romani reges vel imperatores: donec autem hoc non sit, non potest Antichristus venire.

Probat hoc Irenaeus lib. 5. ex Daniele cap. 2. et 7. et ex Apoc. cap. 17. Nam cap. 2. Danielis describitur successio praecipuorum regnorum usque ad finem mundi per statuam quandam, cujus caput aureum significat primum regnum, idest, Assyriorum; pectus argenteum est regnum secundum, idest Persarum: venter aeneus regnum tertium, idest, Graecorum: tibiae ferreae, regnum quartum, idest, Romanorum: quod longissimo tempore fuit bipartitum, sicut tibiae duae sunt et longissimae. Porro ex duabus tibiis oriebantur decem digiti, et in eis tota illa statua desinebat, quia videlicet romanum imperium tandem in decem reges dividendum erat, quorum nullus erit rex Romanorum, sicut nullus digitus est tibia. Jam vero cap. 7. clarissime Daniel per quatuor bestias eadem quatuor regna designat, et addit, ex ultima bestia proditura decem cornua, quae decem ultimos reges significant, qui orientur quidem ex romano imperio, sed non erunt romani imperatores: sicut cornua ipsa oriuntur ex bestia, sed bestia ipsa non sunt.

Denique Joan. cap. 13. Apoc. describit bestiam cum septem capitibus, et decem cornibus, super quam mulier quaedam sedebat, et explicat, mulierem esse urbem magnam, quae sedet super septem colles, idest, Romam: septem capita esse septem illos montes, et etiam septem reges, quo numero intelliguntur omnes romani imperatores. Decem cornua dicit esse decem reges, qui uno tempore simul regnabunt, et ne putemus hos fore romanos reges, addit, quod hi reges odio habebunt fornicariam, et desolatam facient, quia ita inter se divident romanum imperium, ut illud penitus destruant.

Deinde idem probatur ex Paulo 2. Thess. 2. ubi dicit: *Et nunc quid detineat scitis, ut reveletur in suo tempore. tantum ut qui nunc tenet, teneat, donec de medio fiat, et tunc revelabitur ille iniquus etc.* Ubi Paulus non ausus aperte scribere de eversione romani imperii, quod tamen aperte illis coram explicuerat, sic loquitur, et sensus est, Scitis, quid impediat adventum Antichristi? Dixi enim vobis, romanum imperium impedire, quia non sunt adhuc impleta ejus peccata, et non ante veniet Antichristus, qui hoc imperium propter sua peccata tollat e medio. Ideo qui nunc tenet romanum imperium, teneat, idest, regnet, donec de medio fiat, idest, aboleatur, et tunc revelabitur ille iniquus. Ita exponunt graeci Patres, et latini; Cy-

rillus Catech. 15. de hoc loco disputans; *Veniet*, inquit, *praedictus Antichristus*, *cum impleta fuerint tempora romani imperii*, Chrysostomus in hunc locum: *Quando*, inquit, *e medio sublatum fuerit imperium romanum*, *tunc veniet Antichristus.* Similia habent Theophylactus et Oecumenius.

Ex Latinis. Tertullianus in Apolog. cap. 32. dicit, Christianos orare pro diuturnitate romani imperii, quod sciant illo imperio everso, imminere orbi summam calamitatem, et Lactantius lib. 7. cap. 15. explicans ea quae praecedent Antichristum, et mundi finem: *Romanum*, inquit, *nomen*, *quo nunc regitur orbis* (*horret animus dicere*, *sed dicam quia futurum est*) *tolletur de terra*, *et imperium in Asiam revertetur*, *ac rursum oriens dominabitur: atque occidens serviet.* Ambrosius in 2. Thess. 2. post defectum et abolitionem romani regni venturum dicit Antichristum.

Hieronymus quaest. 11. ad Algasiam, eumdem locum Pauli enarrans: *Nisi venerit*, inquit, *discessio primum*, *ut omnes gentes*, *quae romano imperio subjacent*, *recedant ab eis*, *et nisi fuerit romanum imperium antea desolatum*, *et Antichristus praecesserit*, *Christus non veniet: tantum ut romanum imperium*, *quod nunc universas gentes tenet*, *recedat*, *et e medio fiat*, *et tunc Antichristus veniet.* Denique Augustinus lib. 20. de Civit. Dei cap. 19. sic eumdem locum exponit: *Tantum qui modo imperat*, *imperet*, *donec de medio fiat*, *idest*, *de medio tollatur*, *et tunc revelabitur ille iniquus*, *quem significari Antichristum nullus ambigit.*

Quod autem hoc signum non sit impletum illis temporibus, quibus Transylvani Antitrinitarii dicunt venisse Antichristum, idest, circa annum 200. patet, quia tunc maxime florebat romanum imperium, et diu postea floruit.

Quod etiam non sit impletum unquam hactenus, patet, quia adhuc manet successio, et nomen imperatorum romanorum, et mirabili providentia Dei, quando defecit imperium in occidente, quod erat altera tibiarum statuae Danielis, mansit incolume imperium in oriente, quod erat altera tibia. Quia vero imperium orientis destruendum erat per Turcas, ut nunc factum videmus; iterum Deus erexit in occidente priorem tibiam, idest, imperium occidentale per Carolum magnum, quod imperium adhuc durat.

Neque obstat, quod Roma ipsa juxta Joannis vaticinium quodammodo ceciderit, et imperium amiserit. Nam imperium romanum sine urbe Roma bene consistere potest, et dici romanus imperator qui Roma caret, modo succedat alteri romano imperatori in eadem dignitate et potestate, sive plures, sive pauciores provincias sub imperio suo habeat. Alioqui nec Valens, nec Arcadius, nec Theodosius junior, nec alii eorum successores, usque ad Justinianum, qui omnes Roma caruerunt, romani imperatores dici potuissent. Nec etiam Carolus magnus, et successores, qui etiam urbe romana potiti non sunt, unquam fuissent imperatores, quod falsum esse ex duobus patet.

Primum, quia hac sola de caussa imperator, qui nunc est, praecedit omnes christianos reges, etiam se alioqui majores et potentiores. Deinde, quia constat, consentientibus Romanis, Carolum imperatorem creatum, teste Paulo Diacono lib. 23. Rer. Rom. et ab ipso graeco imperatore, per legatos imperatorem salutatum, teste Adone in Chron. anni 810. et a Persis atque Arabibus ut imperatorem muneribus ornatum, teste Othone Frisingensi lib. 5. cap. 31. Denique, Lutherani gloriantur, se tres principes habere electores romani imperatoris; proinde negare non possunt, quin adhuc romanum imperium duret.

Recte igitur Orosius lib. 2. cap. 4. comparans babylonicum imperium cum romano, dicit: Deum longe mitius egisse cum Romanis, quam cum Babyloniis. Nam post annos 1164. ex quo Babylon condita erat; uno die capta est Babylon caput imperii, necatus est imperator, et imperium desolatum destructumque est. At post annos totidem, idest. 1164. ex quo coepit esse Roma, capta est Roma a Gothis, sed incolumi imperatore Honorio, qui tunc rebus praeerat, et salvo imperio romano.

Hinc apparet deceptio adversariorum. Illi enim putabant, sufficere inclinationem romani imperii ad Antichristi adventum: sed Paulus, Joannes et Daniel: et Patres, Irenaeus, Cyrillus, Chrysostomus, Theophylactus, Oecumenius, Tertullianus, Lactantius, Ambrosius, Hieronymus, Augustinus, non inclinationem sed desolationem dicunt necessariam.

Sed objiciunt Lutherus, Illyricus et Chytraeus, hanc demonstrationem pro se maxime facere; nam praedictum erat a Joanne in Apoc. 13. Bestiam, quae romanum imperium significabat, vulnerandam ad mortem, et ab Antichristo iterum sanandam; quod sane tunc factum est, cum papa imperium occidentale, quod jam fere perierat, iterum instauravit, collato in Carolum magnum titulo ac dignitate imperatoris; igitur ex hac ipsa translatione seu instauratione imperii manifeste colligitur, papam romanum vere esse Antichristum. Vide Illyricum in lib. cont. prim. papae et Centur. 8. cap. 10. col. 751. et Chytraeum in cap. 13. Apoc. Confirmat hoc argumentum Illyricus ex Ambrosio, qui explicans verba b. Pauli 2. Thessal. 2. dicit, Antichristum redditurum Romanis libertatem sed sub suo nomine: quod papa videtur fecisse, cum imperatorem Romanis creavit, qui tamen a se penderet.

Respondeo: Apud Joannem nusquam legimus, ab Antichristo sanandam bestiam, quae romanum imperium significabat; sed hoc legimus, unum ex capitibus bestiae moriturum, et paulo post iterum resurrecturum, opera draconis, idest, diaboli: id quod omnes fere veteres exponunt de ipso Antichristo, qui finget se mortuum, et arte diabolica iterum se ipse excitabit, ut imitetur veram Christi mortem et resurrectionem; et eo modo plurimos seducet.

Ita exponit b. Gregorius lib. 11. epist. 3. necnon Primasius, Beda, Haymo, Anselmus, Richardus, et Rupertus in cap. 13. Apoc. Et textus ipse cogit plane, ut per illud caput bestiae, quod mortuum erat et revixit, non intelligamus Carolum magnum, sed Antichristum: siquidem illud caput, ut Joannes scribit, potestatem habuit solum mensibus quadra-

ginta duobus: et blasphemabat Deum, et eos qui in coelo habitant: et imperavit in omnem tribum, et populum, et linguam, et gentem: et adoraverunt illud omnes qui habitant in terra; quarum rerum nullam vidimus, nec legimus in Carolo magno, aut in aliquo successorum ejus. Regnavit enim Carolus diutius quam mensibus quadraginta duobus; nec Deum et sanctos blasphemabat, sed eos potius mirifice coluit, et pietatem ejus multi successorum ejus imitati sunt.

Denique, nec ipse Carolus, nec ullus successorum ejus, in omnem tribum, populum, linguam et gentem imperium habuit, ut omnibus notum est. Porro s. Ambrosius non ait, novum romanum imperatorem ab Antichristo creandum fuisse, quod papa fecit: sed everso romano imperio, libertatem Romanis restituendam, quod papa fecisse non legitur.

CAPUT VI.

Explicatur tertia demonstratio.

Tertia demonstratio sumitur ex adventu Henoch et Heliae, qui adhuc vivunt, et ad hoc vivunt, ut venienti Antichristo se opponant, et conservent electos in fide Christi, et tandem Judaeos convertant: quod tamen certum est nondum esse impletum. Quatuor Scripturae exstant de hac re. Prima Malach. 4. *Ecce ego mittam vobis Heliam prophetam, antequam veniat dies Domini magnus, et convertet corda patrum ad filios, et corda filiorum ad patres eorum.* Secunda, Eccles. 48. ubi de Helia legimus: *Qui receptus es in turbine ignis, in turbine equorum igneorum. Qui inscriptus es in judiciis temporum lenire iracundiam Domini, conciliare cor patris ad filium, et restituere tribus Jacob.* Et cap. 44. *Henoch placuit Deo, et translatus est in paradisum, ut det gentibus poenitentiam.* Tertia, Matth. 17. *Helias quidem venturus est, et restituet omnia.* Quarta, Apoc. 11. *Dabo duobus testibus meis, et prephetabunt diebus* 1260.

Haec omnia loca profert etiam Theodorus Bibliander in suo Chron. tabul. 14. sed ait, per Henoch et Heliam intelligi omnes ministros fideles, quos Deus excitat tempore Antichristi, qualis nimirum fuit Lutherus, et Zwinglius, et caeteri: et tandem concludit: *Quare*, inquit, *puerilis imaginatio est, vel Judaicum somnium, expectare vel Heliam, vel Henoch, ut personas suis proprietatibus singularibus definitas.* Et idem docet Chytraeus in comm. ad hunc locum Apoc. Et probant: quia quae dicuntur de Helia a Malachia, Dominus docuit intelligi de Joanne Matth. 11. *Ipse est Helias qui venturus est.* Et Hieronymus in cap. 4. Malachiae, exponit de omni choro prophetarum, idest, de doctrina omnium prophetarum.

Nobis vero non puerilis imaginatio, sed verissima sententia videtur, Henoch et Heliam in suis personis venturos, et contrariam, vel esse haeresim, vel errorem haeresi proximum, probatur primo ex illis Scripturis quatuor. Nam quod verba Malachiae non possint intelligi de quibuscumque doctoribus, ut de Luthero, Zwinglio, et similibus, patet: nam Malachias dicit, ab Helia convertendos esse Judaeos, et propter Judaeos praecipue mittendum, ut patet ex illo: *Mittam vobis*, et Ecclesiastico: *Restituere tribus Jacob*; at Lutherus et Zwinglius nullum Judaeorum converterunt.

Quod etiam non possint intelligi de Joanne Baptista ad literam, sed solum de Helia, patet, quia Malachias loquitur de secundo adventu Domini, qui erit ad judicandum, sic enim ait: *Antequam veniat dies Domini magnus et horribilis.* Primus enim adventus non vocatur dies magnus et horribilis, sed tempus acceptabile, et dies salutis, unde etiam subditur: *Ne forte veniens feriam terram anathemate*, idest, ne veniens ad judicium, et inveniens omnes iniquos, omnem terram condemnem; ideo mittam Heliam, ut habeam aliquos, quos salvem. At in primo adventu Dominus non venit judicare, sed judicari: nec perdere, sed salvare.

Ad verba Domini Matth. 11. paulo post respondebitur. Ad Hieronymum dico, eum, etsi in comm. Malach. non putavit, Malachiam loqui de vero Helia: tamen in comm. Matth. 11. et 17. contrarium sentire et docere. Denique, hanc esse communem fidelium interpretationem, testatur Augustinus lib. 20. de Civit. Dei cap. 29.

Quod etiam Ecclesiasticus loquatur de personis ipsis Henoch, et Helia, non de aliquibus aliis, probatur. Nam Ecclesiasticus dicit, illum Henoch venturum, *ut det gentibus poenitentiam, qui translatus est in paradisum*: et illum Heliam venturum ad restituendas tribus Israel, qui in curru equorum igneorum raptus fuerat; quae certe non conveniunt, nisi illis particularibus personis.

Quo loco non possum satis mirari, quid episcopo Jansenio in mentem venerit, ut exponens hunc locum scriberet: etiamsi opinio sit omnium veterum, Heliam venturum; tamen non convinci ex hoc loco: dici enim posse, Ecclesiasticum id scripsisse secundum receptam suo tempore opinionem, qua creditum fuit ex verbis Malachiae, Heliam vere in sua persona venturum ante messiam, cum id non esset implendum in propria ejus persona, sed in eo qui venturus erat in spiritu, et virtute Heliae. Si enim ita est, ut Jansenius dicit; sequitur, Ecclesiasticum errasse, et falsa scripsisse. Sed, ni fallor, Jansenius mutavit opinionem: nam scribens in cap. 17. Matth. docet, locum Malachiae non posse intelligi ad literam, nisi de vero Helia, quod idem cogitur dicere de loco Ecclesiastici, qui sine dubio Malachiam exponit.

Jam quod verba Domini Matth. 17. intelligantur de vero Helia, non de Joanne, planum est, quia Joannes jam venerat, et absolverat cursum suum, et tamen Dominus ait: *Helias venturus est.* Quod vero non intelligantur de omnibus doctoribus, sed de uno vero Helia, probari potest. Primo, quia apostoli, qui moverunt quaestionem de Helia, fuerunt Petrus, Jacobus et Joannes, et occasionem acceperunt ex transfiguratione Domini, ubi Moysen et Heliam viderunt. Itaque cum interrogant. *Quid ergo scribae dicunt, quia Heliam oportet venire primum*, loquuntur de illo Helia, quem viderant in monte cum Christo. Igitur Christus respondens, *Helias*

quidem venturus est, et restituet omnia, loquitur etiam de illo Helia particulari, qui apparuerat in transfiguratione. Secundo, idem patet ex illis verbis *Et restituet omnia*. Id enim non fecit Joannes Baptista, nec ullus alius. Nam restituere omnia, est omnes Judaeos, et haereticos, et forte multos catholicos ab Antichristo deceptos revocare ad veram fidem.

Sed instat Bibliander, quia Dominus Matth. 11. de Joanne Baptista dicit, *Ipse est Helias qui venturus est*, quasi dicat, Ipse est Helias a Malachia promissus. Respondeo: Dominum velle dicere, Joannem fuisse Heliam promissum, non ad literam, sed allegorice; ideo enim praemisit, *et si vultis recipere;* quasi dicat, Helias quidem in sua persona promissus, venturus est in ultimo adventu: tamen si vultis etiam aliquem Heliam in primo adventu, Joannem recipite. Ideo etiam subjunxit: *Qui habet aures audiendi audiat;* indicans mysterium fuisse quod dixerat, Joannem fuisse Heliam.

Quod denique verba Joannis Apoc. 11. Intelligantur de singularibus personis Henoch et Helia, non de omnibus doctoribus, patet ex eo quod ibidem Joannes dicit, eos interficiendos ab Antichristo, et corpora eorum per tres dies mansura insepulta in platea Hierusalem, et post tres dies eos resurrecturos, et in coelum ascensuros, quae nulli hactenus contigerunt.

Respondere tamen conatur David Chytraeus in comm. ad hunc locum, ac primo ait: Joannem significare voluisse multos Lutheranos ministros a Papistis interficiendos; quibus tamen Deus vitam restituit, cum eos ad coelum evehit in aeternum victuros. Secundo addit paulo infra, interfectis illis ministris, vitam corporis restituendam in die ultima resurrectionis. Denique tertio, ibidem addit, posse etiam significari per hanc vitae restitutionem, quod videamus multos a Deo excitari alios ministros in locum interfectorum cum eodem zelo et virtute.

At nimis leves sunt hae responsiones. Prima enim defendi non potest, quia beatitudo animae non est restitutio vitae amissae, sed novae vitae acquisitio. Deinde duo illi testes in Apocalypsi coram omnibus resurgent, et corpore sursum versus elevabuntur, quod certe in beatitudine animae non impletur.

Secunda solutio nihil etiam valet. Nam Joannes dicit, duos illos testes resurrecturos ante ultimum diem, durante nimirum adhuc statu hujus mundi: addit enim Joannes, timorem magnum incutiendum inimicis eorum ex illa resurrectione: et paulo post terrae motum futurum, et septem millia hominum peritura. Tertia denique solutio non est ad rem. Nam Scriptura dicit, illos eosdem qui mortui fuerant excitandos, et in coelum assumendos: nos autem non vidimus adhuc ullum ministrum lutheranum resurgere, vel in coelum assumi. Quid, quod Joannes dicit, Henoch et Heliam saccis indutos praedicaturos, et Lutherani saccos ita oderunt, ut si forte eos habent, dum Lutherani fiunt, continuo eos abjiciant.

Probatur secundo, vere in suis personis Heliam et Henoch venturos tempore Antichristi, ex consensu Patrum. Nam de Helia id asserunt Hilarius, Hieronymus, Origenes, Chrysostomus, et alii omnes Matthaei interpretes, in cap. 17. Item Lactantius lib. 7. cap. 17. et Theodoretus in cap. ult. Malach. et Augustinus tract. 4. in Joan. et Primasius in cap. 11. Apoc.

De Henoch et Helia simul, id asserunt multi qui scribunt in Apocalypsim; ut Beda, Richardus et Arethas, ex quibus Arethas etiam addit, invariabiliter a tota Ecclesia credi, Henoch et Heliam venturos, ut se Antichristo opponant. Item Damascenus lib. 4. cap. 28. Hippolytus martyr, in Orat. de mund. consumm. Necnon b. Gregorius lib. 14. cap. 11. vel 12. et lib. 9. cap. 4. Moral. et b. Augustinus lib. 9. cap. 6. de Gen. ad lit.

Probatur tertio: quia alioquin non potest reddi ratio, cur isti duo sint rapti ante mortem, et adhuc vivant in carne mortali, aliquando morituri. Nam etsi Judaei, ut Rabbi. Salomon in cap. 5. Genes. dicunt, Henoch a Deo occisum ante tempus, quia lenis et mutabilis erat, et Heliam asserunt, cum in curru igneo sursum ferretur, ab illo igne toto corpore exustum: et forte idem sentiunt Lutherani qui eos redituros negant; tamen Catholici omnes certa fide tenent utrumque in suis corporibus vivere. Quod enim mortuus non sit Henoch, apostolus docet Hebr. 11. Henoch translatus est, ne videret mortem: et quod tam ipse quam Helias mortui non sint, et tamen morituri sint; clare docent praeter supra citatos, Irenaeus, Tertullianus, Hieronymus, Augustinus et Epiphanius.

Irenaeus lib. 5. loquens de Henoch et Helia: *Dicunt*, inquit, *presbyteri, qui sunt apostolorum discipuli, eos, qui translati sunt, illuc* (in paradisum terrestrem) *translatos esse, et ibi manere usque ad consummationem, conspicantes incorruptionem*. Tertullianus: lib. cont. Jud. cap. 2. de Henoch, sic ait: *Qui necdum mortem gustavit, ut aeternitatis candidatus*. Epiphanius in Ancor. de Henoch et Helia sic ait: *Hi duo permanent in corpore et anima propter spem*. Hieronymus in epist. ad Pammach. cont. Joan. Hierosol. *Henoch*, inquit, *translatus est in carne, Helias carneus raptus est in coelum, necdum mortui, et paradisi jam coloni etc*. Augustinus lib. de peccato originali cap. 23. *Henoch*, inquit, *et Heliam non dubitamus, in quibus nati sunt corporibus, vivere*.

CAPUT VII.

Explicatur quarta demonstratio.

Quarta demonstratio sumitur ex eo, quod certum est, Antichristi persequutionem fore gravissimam et notissimam; ita ut cessent omnes publicae religionis caeremoniae et sacrificia; quorum nihil adhuc videmus. Quod illa ultima persequutio sit futura gravissima, patet ex illo Matth. 24. *Erit tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi, neque erit*. Et ex Apoc. 20. ubi legimus: *Tunc Satanam solvendum*, qui usque ad illud tempus fuerat ligatus.

De quo loco disputans Augustinus lib. 20. de Civit. Dei cap. 8. et 9. dicit, Antichristi tempore diabolum solvendum, et proinde tanto graviorem fore illam persequutionem omnibus praecedentibus, quanto crudelius potest diabolus saevire solutus,

quam ligatus. Itaque ait, tunc diabolum omnibus suis et suorum viribus Ecclesiam vexaturum. Et Hippolytus martyr in Orat. de mundi consumm. ac Cyrillus Catech. 15. dicunt, martyres, quos Antichristus occidet, futuros illustriores omnibus praeteritis, quia praeteriti, contra homines ministros diaboli, at futuri, contra ipsum diabolum personaliter grassantem pugnabunt. At certe nihil tale experti sumus ab anno 600. vel etiam millesimo.

Dicunt quidem haeretici, se magnam persequutionem ab Antichristo pati, quia interdum comburuntur aliqui de ipsorum numero: at quae comparatio est talis persequutionis cum persequutione Neronis, Domitiani, Decii, Diocletiani et aliorum? Siquidem pro uno haeretico qui comburitur, mille Christiani olim interficiebantur; idque in toto orbe romano exercebatur, non in una solum provincia: et cum modo summa poena sit, comburi hominem; tunc incredibilia et diversissima tormentorum genera exercebantur. De quibus vide Cornelium Tacitum in Nerone, et ex nostris Eusebium in Hist. Ecclesiastica.

Scribit Damasus in vita Marcellini, supra XVII. millia Christianorum intra unum mensem a Diocletiano interfecta: et Eusebius, qui tunc vivebat, scribit lib. 8. cap. 6. hist. adeo fuisse omnes carceres plenos martyribus, ut nullus relinqueretur locus facinorosis: in toto vero eo libro, tot martyrio coronatos refert infra biennium, ut impossibile sit, numerum eorum inire. Adde, quod multo plures Catholicorum haeretici nostri occiderunt, his decem vel quindecim annis, in Gallia et Flandria, quam Inquisitores combusserint haereticorum, forte in centum annis. Itaque non possunt appellare hanc persequutionem, sed potius bellum civile: nam, ut Augustinus docet epist. 80. ad Hesych. quando erit vera persequutio Antichristi, solis Ecclesiae filiis erit tribulatio: non autem eorum persecutoribus, sicut tempore Diocletiani, et superiorum principum, Christiani solum caedebantur, non autem etiam caedebant.

Si vero persequutio dicenda est: Catholici potius eam patiuntur quam Lutherani et Calvinistae. Catholici enim sunt, qui ex multis provinciis ejecti, Ecclesias, patrimonia, et ipsam etiam patriam amiserunt, invadentibus nimirum res alienas novis istius evangelii ministris, et ut diximus, et ex comm. Laurentii Surii, aliisque hujus temporis historicis cognosci potest, multo plures Catholicorum furor Calvinistarum intra paucos annos absumpsit, quam haeretici judicio principum catholicorum abnegatae fidei poenas dederint.

Quod autem illa persequutio sit futura notissima et manifestissima, probat Augustinus lib. 20. de Civit. Dei cap. 11. ex illis verbis Apocalypsis 20. *Et cinxerunt castra sanctorum, et dilectam civitatem.* His enim verbis significatur, omnes prorsus impios simul futuros in exercitu Antichristi, et aperto marte oppugnaturos omnem sanctorum Ecclesiam. Nunc enim sunt multi ficti in Ecclesia, qui tegentes malitiam suam, corde sunt extra Ecclesiam, corpore intus: *At tunc erumpent omnes*, inquit Augustinus, *in apertam persequutionem ex latebris odiorum.* Hoc sane adeo non est impletum hoc tempore, ut nunquam fere fuerit major numerus falsorum fratrum, et fictorum Christianorum, et adeo non est nota nec manifesta haec persequutio, ut nec illi qui dicunt se eam pati, nec nos qui dicimur eam inferre, possimus dicere, quando coeperit.

Certe persequutio Neronis, Domitiani, atque aliorum principum romanorum, ab Eusebio, Orosio, Sulpitio, diligenter annotatae fuerunt: neque est dubium quando coeperint, et quando desierint; sicut etiam de Christi adventu, quia verus et manifestus fuit, optime scimus quando fuerit, et quibus primum manifestatus: nec ullae sunt inter nos de ea re opiniones. At haeretici, qui dicunt Antichristum venisse, et jam per tot annos persequutionem exercuisse; tamen non possunt proferre unum auctorem, qui annotaverit quando Antichristus venerit, vel quibus apparuerit primum, vel quando inchoaverit persequutionem: et ipsi inter se ita dissident, ut unus dicat, eum venisse anno 200. alius anno 606. alius anno 773. alius anno 1000. alius anno 1200. ut non tam vigilantes loqui quam per quietem somniare videantus.

Denique, quod Antichristi tempore propter atrocitatem persequutionis cessare debeat publicum et quotidianum Ecclesiae officium et sacrificium, aperte docet Daniel cap. 12. *A tempore cum ablatum fuerit juge sacrificium dies 1290.* Ubi omnium consensu loquitur de tempore Antichristi, et ut exponunt Irenaeus lib. 5. Hieronymus et Theodoretus in hunc locum, Hippolytus martyr in Orat. de consumm. mundi, et Primasius in cap. 11. Apoc. sensus est: Antichristum interdicturum omnem divinum cultum, qui in Ecclesiis Christianorum nunc exercetur, ac praesertim sacrosanctum eucharistiae sacrificium. Hoc autem signum nondum impletum, experientia testatur.

Ex quo tria colligi possunt. Primo, Antichristum nondum venisse, cum adhuc vigeat sacrificium juge. Secundo, romanum pontificem non esse Antichristum: sed ei maxime contrarium, cum sacrificium, quod ille ablaturus est, hic maxime ornet et tueatur. Tertio, hujus temporis haereticos, prae omnibus aliis, Antichristi esse praecursores, cum nihil ardentius optent, quam sacrificium eucharistiae penitus abolere.

CAPUT VIII.

Explicatur quinta demonstratio.

Quinta demonstratio sumitur a duratione Antichristi. Antichristus non regnabit nisi tres annos cum medio: at papa jam regnavit spiritualiter in Ecclesia plusquam 1500. annis, nec potest assignari ullus, qui sit habitus pro Antichristo, qui praecise regnaverit tribus annis cum medio; non igitur Papa est Antichristus; proinde nondum venit Antichristus.

Porro, Antichristi regnum trium annorum cum dimidio futurum, colligitur ex Daniele cap. 7. et 12. Et ex Apoc. cap. 12. ubi legimus, duraturum Antichristi regnum per tempus, et tempora, et dimidium temporis. Nam per tempus, intelligitur unus

annus, per tempora, duo anni, per dimidium temporis, medius annus. Sic enim explicat idem Joannes. Nam Apoc. 11. et 13. dicit, Antichristum regnaturum mensibus 42. qui recte faciunt tres annos cum medio. Et cap. 11. dicit, Henoch et Heliam praedicaturos diebus 1260. qui idem tempus efficiunt. Nam Hebraei utebantur annis, et mensibus lunaribus, etsi eos revocarent ad solares, addendo sexto quoque anno unam lunationem: tres autem anni lunares cum medio faciunt rectissime 42. menses, sive 1260. dies, siquidem annus lunaris plenus ac perfectus constat ex duodecim mensibus, quorum quilibet habet 30. dies, ut Augustinus docet lib. 15. de Civit. Dei, capite 14.

Neque obstat quod Danielis 12. dicitur Antichristus regnaturus 1290. diebus, hoc est, diebus 30. amplius, quam dixerit Joannes. Nam Joannes loquitur de Henoch et Helia, qui ab Antichristo occidentur uno mense antequam Antichristus pereat.

Ad haec adversarii respondent tripliciter. Primo Chytraeus in cap. 11. et 13. Apoc. dicit, non posse accipi haec tempora pro tribus annis cum medio, quia experientia repugnat, et Paulus 2. Thessal. 2. ait, Antichristum duraturum usque ad Christi adventum.

Secundo dicit, poni tempus certum pro incerto, et proinde pro 42. mensibus, vel 1260. diebus, intelligi debere plus quam mille annos. Idem dicit Bullingerus Serm. 46. in Apoc. cujus ratio videtur esse ea, quam insinuat Lutherus in Supput. temp. quia nimirum constat ex Apoc. 20. Diabolum solvendum anno millesimo, igitur Antichristi adventus cum gladio temporali, fuit anno millesimo a Christo; jam igitur regnavit plus quam quingentis annis; ergo oportet accipere illos menses 42. pro incerto tempore.

Tertio, respondent Magdeburgenses Cent. 1. lib. 2. cap. 4. col. 438. Danielem et Joannem accipere diem pro anno; et proinde pro mille et ducentis sexaginta diebus, intelligi debere 1260. annos. Ratio esse potest, quia etiam Dan. 9. septuaginta hebdomadae ab omnibus intelliguntur de septimanis annorum, non dierum. Et Ezech. 4. dicitur: *Diem pro anno dedi tibi*. Et Luc. 13. *Oportet me hodie, et cras, et perendie ambulare*, idest, tribus annis vivere. Quam rationem ponit Chytraeus in cap. 11. Apoc. ubi ejusmodi annos et menses, angelicos vocari dicit, non humanos.

At contra est communis sententia Veterum, qui asserunt propter loca citata, solum tres annos cum medio Antichristum regnaturum. Hippolytus martyr in Orat. de consumm. mundi, *Tres*, inquit, *annos cum dimidio regnabit Antichristus super terram. post auferetur regnum illius. et gloria*. Irenaeus lib. 5. in fine: *Regnabit*, inquit, *annis tribus, et mensibus sex, et nunc veniet Dominus de coelis*. Et Hieronymus in cap. 7. Dan. *Tempus*, inquit, *annum significat, tempora, juxta hebraici sermonis proprietatem. qui et ipsi dualem numerum habent, duos annos praefigurant: Dimidium autem temporis. sex menses. quibus sancti potestati Antichristi permittendi sunt*. Cyrillus in Catech. 15. *Regnabit*, inquit, *Antichristus tribus annis, et dimidio tantum, quod non ex libris apocryphis dicimus, sed ex Daniele propheta*. Et Augustinus lib. 20. de Civit. Dei cap. 23. *Antichristi*, inquit. *adversus Ecclesiam saevissimum regnum, licet exiguo spatio temporis sustinendum, qui vel dormitans haec legit dubitare non sinitur. Tempus quippe, et tempora. et dimidium temporis, annum unum esse, et duos, et dimidium. Ac per hoc. tres annos et semissem, etiam numero dierum posterius posito, dilucescit. aliquando in Scripturis et mensium numero declaratur*. Similia habent Theodoretus in cap. 7. Dan. Primasius, Beda, Anselmus, Haymo, Arethus, Richardus, Rupertus in Apocalypsin.

Secundo idem probatur ex eo quod Scripturae dicunt, tempus diaboli soluti et Antichristi fore brevissimum, Apoc. 12. *Vae terrae et mari. quia descendit diabolus ad vos habens iram magnam, sciens quod modicum tempus habet*. Et Apoc. 20. *Ligavit eum per mille annos, et post haec oportet solvi modico tempore*. Quomodo, quaeso, hoc erit verum, si Antichristus regnabit 1260. annis? Sic enim diutius solutus erit, quam ligatus.

Tertio, quia, ut Augustinus argumentatur lib. 20. de Civit. Dei cap. 8. et Gregorius lib. 33. Moral. cap. 12. nisi illa saevissima persequutio esset brevissima multi perirent, qui non sunt perituri. Unde et Dominus ait Matth. 24. *Nisi breviati fuissent dies illi, non fieret salva omnis caro*: at quomodo erit brevissima, quae supra mille annos durabit?

Quarto, Christus praedicavit solum tribus annis cum medio: ergo decet etiam, ut Antichristus non permittatur diutius praedicare.

Quinto, quia summa annorum mille ducenti sexaginta, quam adversarii constituunt, nullo modo potest accomodari ad illa verba Danielis, et Joannis: *Tempus, et tempora. et dimidium temporis*. Nam per tempus debet intelligi sine dubio aliquis unus numerus, ut unus dies, una hebdomada, unus mensis, unus annus, unum lustrum, unum jubilaeum, unum saeculum, unum millenarium: sed si accipiamus unum millenarium, tunc Antichristus erit regnaturus tribus millibus annorum, et quingentis; quod adversarii non admittunt. Si accipiamus unum saeculum, tempus Antichristi erunt anni trecenti quinquaginta; quod etiam non admittunt: et idem patet de uno jubilaeo etc.

Sexto. quia cum Danielis 4. aliquoties legamus septem tempora transitura, quibus erit futurus extra regnum suum Nabuchodonosor; per illa tempora omnes intelligunt septem annos. Si enim vellemus intelligere annos annorum. ut intelligunt adversarii, cum de Antichristo agitur; oporteret dicere, Nabuchodonosor vixisse extra regnum bis mille, et quingentos quinquaginta quinque annos.

Neque difficile est ratiunculas eorum solvere: nam cum ait Chytraeus. non posse accipi tres annos cum dimidio; de quibus loquuntur Daniel et Joannes, proprie pro annis nostris usitatis, quia experientia testatur, Antichristum jam multo longiori tempore esse grassatum: manifeste petit principium, ut dialectici loquuntur. Assumit enim quod

est in controversia: id enim quaeritur, an Antichristus venerit. Cum vero addit, Antichristum ex Pauli sententia regnaturum usque ad secundum Christi adventum; et inde concludit, oportere eum diutius regnare, quam tribus annis cum medio, non videt se, aut iterum principium petere, aut nihil dicere: nihil enim illa consecutio efficere potest, nisi assumatur, Antichristum jam venisse; quod tamen in controversia est.

Ad id vero, quod tam ipse, quam Henricus Bullingerus dicunt, numerum certum pro incerto hoc loco accipi, respondeo: tunc solum certum numerum pro incerto poni, quando ponitur aliquis numerus plenus et perfectus, ut 10. 100. 1000. non autem quando assignantur varii numeri, ubi sunt magni et parvi admixti. Tunc ergo accipiendus est certus numerus pro incerto, quando Scriptura dicit Apoc. 20. diabolum per 1000. annos fuisse ligatum, ut exponit Augustinus lib. 20. de Civit. Dei cap. 8. et Gregorius 33. Moral. cap. 12. non autem quando assignat tempus, tempora, et dimidium temporis, sive dies 1260. vel menses 42. Quorsum enim numerorum varietas, si tempus incertum designatur?

Ad argumentum Illyrici dico: in Scriptura inveniri quidem et recte dici hebdomadas annorum, non tamen dies pro annis, vel menses annorum. Nam hebdomadas annorum legimus Levitici 25. *Numerabis tibi septem hebdomadas annorum etc.* Et recte dici patet, quia hebdomada denominatur a numero septenario, graece, latine et hebraice: nam Hebraei dicunt שבוע *septimanam* a שבע quod est *septem*. ut etiam graece dicitur ἑβδομὰς et latine septimana a numero septenario; sicut ergo septem dies dicuntur hebdomada dierum, ita septem anni hebdomada annorum. At mensem annorum, vel diem pro anno nusquam legimus, nec recte diceretur: nam mensis non denominatur a numero aliquo, sed a cursu Lunae, qui 30. diebus absolvitur. Hinc enim Hebraei vocant mensem ירח; idest *Lunam*, vel חודש; idest *innovationem*, scilicet, Lunae, et Graecis mensis μὴν dicitur, quia Luna dicitur μήνη.

Similiter dies non significat numerum, sed tempus lucis Genes. 1. *Vocavit Deus lucem diem, et tenebras noctem.* Neque obstat illud Ezech. 4. *Diem pro anno dedi tibi.* Nam non vult dicere, pro diebus ad literam significari annos, alioqui oporteret, Ezechielem dormivisse super latus suum sinistrum annos 390. quod est impossibile: jusserat enim Deus, ut dormiret super latus sinistrum diebus 390. et addidit: *Diem pro anno dedi tibi;* si ergo dies illi pro annis accipiuntur, debuit Ezechiel dormire super latus sinistrum 390. annis: at non tamdiu vixit. Dicendum est igitur, dies ibi accipi vere pro diebus, sed dici pro annis datos, quia erant signum illi 390. dies, quibus dormivit Ezechiel, dormitionis Dei, per quam toleravit peccata Israelitarum, annis 390.

Ad id quod objicit Chytraeus ex Luc. cap. 13. *Oportet me hodie, et cras, et perendie ambulare.* Respondeo: non significari illis verbis (ut adversarii errantes dicunt) Christum tribus annis adhuc praedicaturum fuisse cum ea verba loquutus est, siquidem ea verba Dominus pronunciavit ultimo anno vitae suae. Nam, ut Hieronymus scribit in lib. de script. Eccles. in Joan. et res ipsa loquitur, Matthaeus, Marcus et Lucas non scripserunt acta et verba Christi priorum duorum annorum, sed solum tertii anni. Dominus igitur per tres illos dies, vel intellexit triduum, quod erat consumpturus in itinere hierosolymitano, ut Albertus et Cajetanus exponunt; vel certe eo loquendi modo significare voluit, se adhuc modicum tempus supervicturum, et praedicaturum, ut Jansenius recte docet. Itaque viderint Illyricus et Chytraeus, ubinam dies et menses angelicos repererint; in Scriptura enim nusquam reperiuntur.

CAPUT IX.

Explicatur sexta demonstratio.

Sexta demonstratio sumitur ex ultimo signo consequente Antichristum, quod erit mundi consummatio. Nam Antichristi adventus erit paulo ante finem mundi; ergo si Antichristus jamdudum venisset, ut adversarii dicunt, deberet mundus jamdudum esse finitus. Daniel cap. 7. bis loquens de Antichristo; semel narrans visionem suam, et semel exponens visionem, utraque vice subjungit; post Antichristum statim sequuturum ultimum judicium: *Considerabam*, inquit, *cornua. et ecce cornu aliud parvulum ortum est, et tria de cornibus primis evulsa sunt a facie ejus. Aspiciebam donec throni positi sunt, et antiquus dierum sedit etc.* Et infra, explicans visionem: *Bestia quarta*, inquit, *quartum regnum erit: Porro cornua decem, reges erunt, et alius consurget post eos, et ipse potentior erit prioribus, et tres reges humiliabit etc. Et tradentur in manu ejus per tempus, et tempora; et dimidium temporis, et judicium sedebit etc.*

Similis est prophetia Joan. Apoc. 20. *Post haec oportet illum solvi modico tempore, et vidi sedes, et sederunt super illas, et judicium datum est eis etc.* Et rursum idem Daniel postquam dixerat cap. 12. Antichristi regnum duraturum diebus mille ducentis et nonaginta, subjungit: *Beatus qui expectat et pervenit usque ad dies mille, trecentos et trigintaquinque*, hoc est, usque ad dies 45. post mortem Antichristi: tunc enim Dominus veniet ad judicium, et coronas justitiae victoribus reddet; ut exponunt Hieronymus, et Theodoretus in comm. hujus loci.

Deinde idem colligitur ex Matth. 24. *Praedicabitur hoc evangelium regni in universo mundo in testimonium omnibus gentibus, et tunc erit consummatio*, idest, paulo post erit finis mundi. Et infra: *Statim autem post tribulationem dierum illorum sol obscurabitur, et luna non dabit lumen suum; et tunc apparebit signum filii hominis etc.* Idem ex 2. Thess. 2. *Tunc revelabitur ille iniquus, quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui, et destruet illustratione adventus sui etc.* Ubi apostolus docet, fere immediate post Antichristum venturum Christum, quia nimirum intercedet brevissimum tempus, et doli ac fraudes Antichristi, quae destrui coeptae erunt per Heliam et Henoch,

destruentur penitus per ipsum Christi adventum et horribilia signa praecedentia.

Idem denique habetur ex 1. Joan. 2. *Filioli, novissima hora est, et sicut audistis quia Antichristus venit, et nunc Antichristi multi facti sunt; Unde scimus quia novissima hora est.* Ubi Joannes dicit, hoc tempus a Christo usque ad finem mundi esse novissimam horam, idest, novissimum tempus, sive ultimam aetatem, ut Augustinus exponit. Et probat pulcherrime ex hoc principio, quia scimus Antichristum venturum in fine mundi: facit enim Joannes hoc argumentum. Scimus Antichristum venturum in fine mundi: at nunc videmus jam adesse multos ejus praecursores, sive minores Antichristos; ergo signum est certum, hanc esse novissimam horam, sive aetatem. Quomodo posset aliquis sic argumentari de ultima hora noctis. Scimus solem oriturum in ipso fine noctis: videmus autem nunc multos ejus radios jam illustrare aerem; ergo scimus hanc esse ultimam horam noctis.

Denique idem habetur ex communi consensu Patrum: Irenaei lib. 5. in fine, Tertulliani lib. de resurrect. Augustini lib. 20. de Civit. Dei, cap. 19. et aliorum; et confessione adversariorum. Nam adversarii fatentur, Antichristum regnaturum usque ad finem mundi; ac proinde paulo post ejus interitum finem mundi futurum.

Ex hoc igitur signo conjuncto cum superiori, efficitur demonstratio insolubilis, qua probetur Antichristum nondum venisse, nec esse romanum pontificem. Nam si continuo post mortem Antichristi mundus finietur, et Antichristus non vivet, postquam apparuerit et regnare coeperit, nisi tribus annis cum dimidio; ergo non apparebit, nec regnare incipiet, nisi tribus annis cum dimidio ante mundi finem: quod enim intercedet inter mortem Antichristi, et finem mundi tam modicum est, ut pro nihilo reputetur. At papa regnavit jam cum utroque gladio, etiam ipsorum adversariorum sententia, supra 500. annos; et tamen mundus adhuc durat.

CAPUT X.

De nomine Antichristi.

Sequitur quarta disputatio, quae erit de nomine proprio et charactere Antichristi. Fatentur omnes pertinere omnino ad Antichristum verba illa Joan. Apoc. 13. *Et faciet omnes pusillos cum magnis, divites et pauperes, liberos et servos habere characterem in dextera manu, aut in frontibus suis; et ne quis possit emere aut vendere nisi habeat characterem, aut nomen bestiae, aut numerum nominis ejus: hic sapientia est. Qui habet intellectum, computet numerum bestiae. Numerus enim hominis est, et numerus ejus* 666.

Sunt autem de hoc numero plures opiniones. Prima est eorum qui dicunt, hoc numero non designari nomen, sed tempus adventus vel mortis Antichristi. Ita Bullingerus qui praefat. homil. in Apoc. vult, designari tempus adventus Antichristi. Item Magdeburgenses, qui Centur. 1. lib. 2. cap. 4. volunt, designari tempus mortis Antichristi. Item quidam, qui, teste Clicthoveo in lib. 4. Damasc. cap. 28. volunt, designari mortem Mahumeti, quem dicunt esse Antichristum: quibus consentit Lyranus in hunc locum, qui non putat quidem Mahumetum esse Antichristum; tamen existimat, hoc numero significari mortem Mahumeti futuram fuisse anno 666. a Christi adventu.

Haec opinio est absurdissima. Primo, quia Joannes dicit, se loqui de numero nominis bestiae. Secundo, quia bestia, cujus est hic numerus, praecipiet omnibus mercatoribus, ut eo pro signo utantur in contractibus, et patet Apoc. 13. non ergo numerus est mortis bestiae, sed ad ipsam viventem pertinet. Tertio, quia etiam est falsum, Mahumetum mortuum esse anno Christi 666. Quidam enim dicunt eum mortuum anno Domini 637. ut Matthaeus Palmerius; quidam anno Domini 630. ut Cedrenus in Compend. histor. quidam anno Domini 638. ut Joannes Vaseus in Chron. Hispaniae.

Secunda opinio est Davidis Chytraei in cap. 13. Apoc. qui docet nomen Antichristi esse λατεῖνος vel hebraice רומיית *romanus*; proinde papam qui princeps latinus est, cum in Latio dominetur et romanus est pontifex, esse Antichristum. Idem docet Theodorus Bibliander tab. 10. et propterea tabulam undecimam suae chronologiae, quae incipit ab anno 600. inscribit, latinos papas. Rationes eorum duae sunt: una, quia Irenaeus lib. 5. docet, verisimile esse, hoc futurum nomen Antichristi: altera, quia revera literae hujus nominis efficiunt illum numerum, ut patet.

ר	200.	λ.	30.	τ.	300.
ו	6.	α.	1.	ε.	5.
מ	40.	τ.	300.	ι.	10.
י	10.	ε.	5.	τ.	300.
י	10.	ι.	10.	α.	1.
ת	400.	ν.	50.	ν.	50.
	666.	ο.	70.		666.
		ς.	200.		
			666.		

Haec opinio est prorsus temeraria. Nam in primis. Irenaeus dicit quidem nomen λατεῖνος, probabiliter posse accommodari Antichristo: sed addit, multo probabilius esse nomen Antichristi, non fore λατεῖνος, sed τειτὰν; quod etiam exprimit illum numerum; et est nomen multo illustrius, cum solem significet.

Praeterea conjectura Irenaei, quae tunc aliqua erat, modo nulla est. Ipse enim dicit, probabile esse Antichristum vocandum latinum, non quia dominabitur in Latio, sed quia latini erant, qui tunc regnabant latissime, et orbem totum tenebant. Cum enim Antichristus debeat esse rex potentissimus, sine dubio occupabit potentissima regna, quae tunc inveniet: potentissimum autem regnum est Latinorum, inquit Irenaeus; ipsi enim nunc verissime regnant. Sane conjectura ista hoc tempore nihil valet: nam Latini non amplius regnant in toto orbe terrarum, sed Turcae sunt qui verissime regnant, et apud nos Hispani, et Galli, non Latini.

Praeterea nomen latini, ut significat romanum, non scribitur per ει sed per simplex jota; et tunc non reddit illum numerum. Quomodo etiam refelli

potest commentum de nomine רומיית nam Romanus non potest terminari in ת cum sit nomen masculinum: illa enim foemininorum terminatio est apud Hebraeos. Remota autem litera ת desunt 400. ad numerum Antichristi. Item nomen λατεῖνος. si erit Antichristi nomen, erit proprium ei, ut Arethas docet, et usitatum maxime; nam debebit ostendi in signum ab omnibus qui emunt, aut vendunt: at nomen λατεῖνος, est commune; nec enim ullus papa vocatus est unquam nomine proprio latinus, nec est hoc nomen usitatum; nunquam enim papae se latinos vocant, sed solum episcopos aut papas.

Porro romanus, nomen fuit proprium unius solius pontificis; qui tamen non potuit esse Antichristus, cum non vixerit nisi mensibus quatuor: alioqui autem nomen est commune.

Denique, si solum hoc nomen λατεῖνος, vel romanus efficerent numerum 666. aliquid dicerent adversarii: at innumerabilia nomina inveniuntur, quae hunc eumdem numerum reddunt. Hippolytus martyr, in Orat. de consummat. mundi, notavit aliud nomen, quod reddit illum numerum, nimirum, ἀρνοῦμαι idest, *nego*. Arethas annotavit septem: λαμπέτης. idest, *illustris*. τειτὰν, idest, *sol*. ὀνικητὴς, idest. *victor*. κακὸς ὁ δηγὸς, idest. *pravus dux*. ἀληθὴς βλαβερὸς idest, *vere nocens*. πάλαι βάσκανος .idest. *olim invidens*. ἀμνὸς ἄδικος, idest, *agnus nocens*. Primasius addit aliud: ἄντεμος idest, *contrarius*. Rupertus. et ante eum Haymo, excogitaverunt duo alia, nimirum γενσηρικὸς, quod est nomen Gothicum, et DCLXVI latinum, quod facit 666, si latino more accipiamus D. pro quingentis, C. pro centum, L. pro quinquaginta, X. pro decem, V. pro quinque, I. pro uno.

Ex recentioribus Gulielmus Lindanus, lib. 3. Dubitantii, notat, Martinum Lutherum reddere numerum 666. si literae latinae accipiantur pro numeris, more graecarum et haebraicarum, hoc modo: **A. 1. B. 2. C. 3. D. 4. E. 5. F. 6. G. 7. H. 8. I. 9. K. 10. L. 20. M. 30. N. 40. O. 50. P. 60. Q. 70. R. 80. S. 90. T. 100. V. 200. X. 300. Y. 400. Z. 500.** Gilbertus Genebrardus lib. ult. Chronol. notavit etiam nomen Lutheri hebraice numerum illum efficere לולתר

ד.	4.	σ.	200.
ב.	2.	α.	1.
י.	10.	ξ.	60.
ך.	4.	ο.	70.
ב.	20.	ν.	50.
י.	10.	ε.	5.
ת.	400.	ι.	10.
ר.	200.	ο.	70.
י.	10.	ς.	200.
ן.	6.		
	666.		666.

Addo ego in gratiam Lutheri et Chytraei duo alia, nimirum רביר בתריך idest. David Chytraeus, et σαξόνειος eumdem numerum reddere, quod nomen ita convenit Luthero, sicut papae nomen latini.

Tertia opinio est multorum catholicorum, qui suspicantur, Antichristum vocandum ἄντεμος, tum quia hoc nomen proprie illi conveniat, tum etiam quia reddat exacte illum numerum. Ita Primasius, Anselmus et Richardus.

Refutatur recte a Ruperto haec opinio, quoniam nomen quod hic Joannes insinuat, non erit nomen Antichristo ab adversariis impositum, sed nomen quod ipse sibi usurpabit, et in quo gloriabitur adeo, ut jubeat inscribi in frontibus hominum. Non est autem credibile eum sibi assumpturum nomen aliquod odiosum aut vile, quale est ἄντεμος, et etiam omnia fere alia supra memorata.

Quarta sententia est ipsius Ruperti, qui existimat, hoc numero non significari nomen Antichristi, sed significari triplicem praevaricationem diaboli in Antichristo complendam. Nam senarius numerus, quia non pertingit ad septenarium, in quo est requies et beatitudo, est numerus creaturae per praevaricationem excidentis a requie: Diabolus autem triplicem praevaricationem incurrit, seu potius unam triplicavit. Primum enim praevaricatus est cum in se peccavit: deinde rursum cum primum hominem peccare fecit. et tunc ad simplicem senarium addidit sexagenarium: denique tertio praevaricabitur, cum per Antichristum totum mundum seducet, et tunc ad sexagesimum addet sexcentesimum.

Quinta sententia Bedae est, qui contraria via incedit ac docet, numerum senarium esse perfectum, quia sex diebus fecit Deus coelum et terram: sexagesimum vero perfectiorem. et sexcentesimum perfectissimum; ex quo colligit, Antichristum designari per numerum 666. quia usurpabit sibi perfectissimum tributum, quod soli debetur Deo. In cujus rei figuram, legimus lib. 3. Reg. cap. 10. Pondus auri, quod adferebatur Salomoni per singulos annos, fuisse talentorum sexcentorum sexaginta sex millium. Hae duae sententiae, non videntur satis quadrare cum eo, quod Joannes dicit, numerum illum esse numerum nominis, non dignitatis, aut praevaricationis: sed nec isti Patres voluerunt sententias illas suas alio loco haberi, quam suspicionum et conjecturarum.

Verissima igitur sententia est eorum, qui ignorantiam suam confitentur, ac dicunt, adhuc ignorari nomen Antichristi: quae sententia est Irenaei lib. 5. Arethae in hunc locum Apoc. et aliorum. Placet autem adscribere verba Irenaei, quoniam ad eum legendum Chytraeus lectores suos hortatus est: ***Hortor***, inquit, *studiosos, ut de hoc Apocalypsis loco postremas Irenaei paginas* 333. *et* 334. *perlegant, qui verecunde et pie de hoc numero bestiae disputat, et inter caetera. latinum seu romanum fore Antichristum indicat, nomine* λατεῖνος *etc.* Irenaeus igitur sic ait: *Certius ergo et sine periculo est, sustinere adimpletionem prophetiae, quam suspicari et divinare nomina quaelibet, quando multa nomina inveniri possunt habentia praedictum numerum. Et nihilominus quidem erit haec eadem quaestio. Si enim multa sunt quae inveniuntur nomina. habentia numerum hunc, quod ex ipsis portabit, qui veniet quaeritur. quoniam autem non propter inopiam nominum habentium numerum nominis ejus dicimus haec, sed propter timorem erga Deum, et zelum veritatis.* Εὐάνθας *enim nomen, habet numerum, de quo quaeritur. Sed nihil de eo affirmamus. Sed et* λατεῖνος *nomen sexcentorum sexaginta sex numerum, et valde verisimile est, quoniam verissimum regnum hoc habet vocabulum, latini enim sunt, qui nunc*

regnant. Sed non in hoc nos gloriabimur. Sed et τειτὰν, *prima syllaba per duas graecas vocales* ε *et* ι, *scripta, omnium nominum, quae apud nos inveniuntur, magis fide dignum est.* Et infra: *Cum igitur tantum suasionum habeat hoc nomen Titan, tantam habeat verisimilitudinem, ut ex multis colligamus, ne forte Titan vocetur qui veniet, nos tamen non periclitabimur in eo, nec asseverantes pronunciabimus, hoc eum nomen habiturum, scientes, quoniam si oportet manifeste praesenti tempore praeconari nomen ejus, per ipsum utique editum fuisset, qui et Apocalypsim viderat.* Haec ille.

Audiat igitur Chytraeus Irenaeum verecunde, pie et erudite differentem, et non falso illi imponat, quod nunquam dixit. Nec enim judicavit Irenaeus, Antichristum fore latinum, seu romanum: sed ait, et aliquoties repetiit, non posse hoc tempore sciri nomen Antichristi: idque duplici ratione, eaque optima approbavit. Prima, quia multa inveniuntur nomina, quae numerum illum efficiunt; nec divinare liceat ex tam multis similibus, quod sit illud unum quod praedictum est. Deinde, quoniam si Deus vellet hoc tempore sciri, per ipsum Joannem utique id prodidisset. Addidit vero, non inopia nominum se ita loqui; sed ex timore Dei, et zelo veritatis; ac propterea tria nomina in medium attulit, Εὐάνθας Λατεῖνος et Τειτὰν ex quibus secundum verisimilius primo, et tertium secundo affirmavit, nullum vero certum.

Tertiam quoque rationem addere possumus ex eodem Irenaeo. Nam paulo ante disputans adversus eos, qui falsa nomina Antichristi ex propria sua intentione colligebant; ait, eos propterea in multa incommoda labi. Nam exponunt se periculo errandi, et alios decipiendi, atque id efficiendi, ut tam ipsi, quam alii permulti ab Antichristo facillime seducantur. Nam cum venerit, et aliud nomen habuerit, quam ipsi sibi persuaserunt eum habiturum, non habebitur ab eis pro Antichristo, atque ita non evitabitur. Quae omnia incommoda sine dubio Lutheranis evenient, et praecipue hoc postremum. Quia enim sibi persuaserunt, romanum pontificem esse Antichristum, cum ille verus Antichristus advenerit, non facile cognoscetur ab eis; proinde nec evitabitur.

Est autem hoc loco notandum, Antichristi nomen fore notissimum, cum ille venerit: nam etiam antequam Christus veniret, Judaei non certo noverant quo nomine appellandus esset, etiamsi multa de ejus nomine prophetae praedixerant. Quin etiam Sibylla quaedam, ut est in 1. lib. Carm. Sibyllinor. notaverat numerum nominis Christi futuri, ac dixerat esse 888. ut Joannes de Antichristo scripsit, numerum nominis ejus esse 666. et tamen nondum poterant homines ante Christi adventum dicere, vocandum esse Jesum. At posteaquam Christus venit, omnis controversia sublata est, et omnes omnino sciunt, eum Jesum appellari.

Sed, inquit Sibylla, *quae sit numeri*	ι.	10.
totius summa docebo.	η.	8.
Namque octo monadas, totidem decadas super ista.	σ.	200.
	ο.	70.
Atque hecatontadas octo, infidis significabit.	υ.	400.
	ς.	200.
Humanis nomen, tu vero mente teneto.		888.

Accedat, commune esse omnibus vaticiniis prophetarum, ut ambigua et obscura sint, donec impleantur; ut Irenaeus recte docet, et probat lib. 4. cap. 43.

Ex his argumentum insolubile sumi potest ad probandum, romanum pontificem non esse Antichristum, et ipsum Antichristum nondum venisse. Nam si Antichristus venisset, atque esset romanus pontifex, certo constaret de nomine ejus a Joanne praedicto; sicut quia Christus noster venit, jam nulla quaestio est, ne apud Turcas quidem et Judaeos et Paganos, quemadmodum appelletur: at de nomine Antichristi adhuc maxima controversia est, ut tot opinionibus recitatis et refutatis planum fecimus; igitur Joannis vaticinium nondum est impletum; proinde Antichristus nondum venit, nec est romanus pontifex.

Adde confirmationem ex Confessione Augustini Marlorati, qui in magna explicatione ex variis Lutheranis et Calvinistis collecta in Testamentum novum, de hoc loco ita scribit: *Loci hujus tot fere sunt expositiones, quot expositores, quo apparet, obscurissimum, et aenigmaticum esse.* Haec ille. At si adhuc est obscurissimum et aenigmaticum vaticinium, non igitur est impletum; non ergo Antichristus venit: siquidem omnia vaticinia, cum impleta sunt, clarissima efficiuntur. Cur igitur Marlorate, praefat. in Apoc. jactas, ita perspicuum esse, romanum pontificem esse Antichristum, ut si vos tacueritis, lapides sint clamaturi ?

CAPUT XI.

De charactere Antichristi.

De charactere Antichristi sunt etiam duae, vel tres opiniones. Prima est haereticorum hujus temporis, qui docent, characterem Antichristi esse signum aliquod obedientiae, et conjunctionis cum romano pontifice: non tamen eodem modo explicant, quod sit illud signum. Henricus Bullingerus serm. 61. in Apoc. vult, esse unctionem chrismatis, quo Christiani omnes romano pontifici obedientes in frontibus consignantur. Theodorus Bibliander in Chron. tab. 10. dicit, characterem Antichristi esse professionem romanae fidei, ita ut non habeatur verus christianae fidei cultor; qui non profitetur, se romanae Ecclesiae adhaerere. David Chytraeus, praeter haec duo, addit juramentum fidelitatis, quod multi pontifici romano praestare coguntur: item unctionem sacerdotalem, quae in vertice et manu accipitur, *et imprimit, ut Papistae*, inquit, *vocant, characterem indelebilem.* Denique procumbere ad statuas, et panem consecratum, et missis funebribus interesse.

Nec dissimilia sunt, quae docent Sebastianus Meyer, et alii apud Augustinum Marloratum in hunc locum Apocalypsis. Sed facile est has nugas refutare: tum quia non conveniunt cum verbis ipsius

textus: tum etiam, quia ista omnia signa fuerunt in Ecclesia catholica, antequam Antichristus eorum opinione apparuisset.

Primum igitur ex textu habemus, characterem unum futurum, non multos. Semper enim in numero singulari Scriptura loquitur, tam de charactere, quam de nomine, et numero nominis Antichristi; unus igitur character erit; unum item nomen Antichristi proprium: et unus ejus nominis numerus. Proinde cum adversarii tot characteres multiplicant, indicant se nescire quis ille sit, de quo Joannes loquitur.

Secundo, character ille omnibus hominibus communis erit in Antichristi regno, ut planum est ex illis verbis: *faciet omnes pusillos et magnos, et divites et pauperes, et liberos et servos accipere characterem.* At juramentum obedientiae, et unctio sacerdotalis paucis conveniunt.

Tertio indicat Scriptura, characterem ejusmodi fore, ut sine discrimine in manu dextera, vel in fronte geri possit; sic enim ait: *Faciet omnes accipere characterem in dextera manu vel in frontibus suis.* Nihil autem eorum, quae adversarii proferunt, tale est. Nam chrismatis unctio in manu dextera accipi non potest. Professio romanae fidei, nec in manu, nec in fronte, sed in ore per confessionem, in corde per fidem habetur. Juramentum fidelitatis, manu et ore praestatur, sed in fronte gestari nullo modo potest. Unctio sacerdotalis nec in dextera manu proprie, nec in fronte accipitur, sed supra caput, et in digitis utriusque manus. Denique interesse missis funebribus, procumbere ad statuas et eucharistiam, non sunt frontis aut manuum officia, sed corporis totius, ac praecipue cernuntur in genibus.

Quarto eadem Scriptura dicit, in regno Antichristi neminem permittendum emere, aut vendere, nisi characterem ostenderit, aut nomen, aut numerum nominis ejus: at quot emunt, et vendunt in ditione romani pontificis, qui necdum sunt chrismate inuncti; nec juramentum praestiterunt fidelitatis; nec sunt sacerdotes? Nonne in ipsa urbe Roma, ubi romanus pontifex sedem suam habet, plurimi Judaei publice negotiantur, emunt et vendunt: cum tamen nullum habeant eorum signorum?

Veniamus ad alteram rationem, ac probemus, ista omnia signa Antichristo antiquiora esse. Antichristus, adversariorum sententia, non venit ante annum Domini 606. at Tertullianus floruit circa annum 200. et tamen meminit chrismatis in lib. de resurrect. carn. *Caro*, inquit, *abluitur ut anima emaculetur; caro ungitur, ut anima consecretur.* Cyprianus floruit circa annum 250. et meminit chrismatis lib. 1. epist. 12. *Ungi*, inquit, *necesse est eum, qui baptizatus sit, ut accepto chrismate, idest, unctione, esse unctus Dei, et habere in se gratiam Christi possit.* Augustinus floruit circa annum 420. et tamen ait tract. in Joan. 118. *Quid est quod omnes noverunt signum Christi, nisi crux Christi? quod signum nisi adhibeatur sive frontibus credentium, sive ipsi aquae, quae regenerantur, sive oleo quo chrismate inunguntur, sive sacrificio quo aluntur, nihil eorum rite perficitur.*

Pari ratione, romanae Ecclesiae adhaerere, ante annum Domini 600. signum fuit, et character hominis vere catholici. Scribit Augustin. in epist. 162. de Ceciliano, qui floruit circa annum Domini 300. *Posset non curare multitudinem conspirantium inimicorum, cum se videret, et romanae Ecclesiae, in qua semper apostolicae cathedrae viguit principatus, et caeteris terris, unde evangelium ad ipsam Africam venit, per communicatorias literas esse conjunctum.* Ambrosius, qui floruit circa annum Domini 390. in Orat. de obit. Satyri fratris sui: *Percunctatus*, inquit, *episcopum est, an cum episcopis catholicis; idest, an cum Ecclesia romana sentiret.*

Victor Uticensis, qui floruit circa annum Domini 490. in lib. 1. de persequut. Vandal. scribit: Arianum presbyterum, cum regi persuadere vellet, ne catholicum quemdam hominem interficeret, his verbis usum: *Si peremeris eum gladio, incipient Romani eum martyrem praedicare.* Quo loco, Romanorum nomine, Afri catholici designantur, qui certe non alia de caussa Romani dicuntur ab Arianis, nisi quia romanae Ecclesiae fidem, non arianam perfidiam sequebantur.

Juramentum obedientiae romano pontifici factum, invenitur tempore s. Gregorii lib. 10. epistolar. ejus, epist. 31. ac proinde ante annum Domini 606. non enim ad eum annum s. Gregorius pervenit.

De unctione sacerdotali habemus testimonium Gregorii nazianzeni, qui floruit circa annum 380. Is in Apologet. ad patrem suum, quando episcopus Sasimorum creatus est: *Super me*, inquit, *rursus unctio et spiritus: et rursus ego lugens et tristis incedo.* Quo loco duplicis unctionis meminit; unius, qua antea unctus fuerat, cum presbyter crearetur; et alterius, qua tum ungendus erat in ordinatione episcopali. Item Orat. 1. de pace, de Basilio loquens, qui episcopus creatus provinciam recusabat: *Cum creditum*, inquit, *sibi spiritum, talentorumque negotiationem, gregisque curam commissam habeat, oleoque sacerdotii, et perfectionis delibutus sit, adhuc tamen pro sua sapientia praefecturam suscipere cunctatur.*

Jam de sacrificio pro defunctis, satis erit hoc loco Augustini testimonium, qui lib. de haeres. cap. 53. dicit proprium dogma Aerii haeresiarchae fuisse: oblationem pro mortuis offerre non oportere.

De adoratione imaginum unus Hieronymus, qui circa annum 400. floruit, nobis sufficiet. Is in vita Paulae: *Prostrata*, inquit, *ante crucem, quasi pendentem Dominum cerneret, adorabat.* Denique de adoratione eucharistiae s. Ambrosius merito sufficere debet, qui lib. 3. de Spir. s. cap. 12. explicans illud Adorate scabellum pedum ejus: *Itaque*, inquit, *per scabellum terra intelligatur: per terram, caro Christi, quam hodie quoque in mysteriis adoramus, et quam apostoli in Domino Jesu, ut supra diximus, adorarunt.* Quod idem fere iisdem verbis dicit Augustinus in explic. psal. 98.

Cum igitur ista omnia, quae adversarii characteres Antichristi esse volunt, in usu Ecclesiae catho-

licae fuerint multis annis antequam Antichristus nasceretur; oportet necessario, aut Antichristum ea ab Ecclesia didicisse; et hoc dicere, est Antichristum cum Christo confundere: aut nihil eorum ad Antichristi characteres pertinere. Atque hoc est quod nos contendimus. Atque haec sufficiunt de temeraria ista, et absurdissima adversariorum sententia, quam ipsi nullis testibus, nullisque rationibus probaverunt.

Altera opinio est catholicorum quorumdam, qui putant, characterem Antichristi esse literas, quibus scribetur nomen Antichristi. Ita Primasius, Beda et Rupertus, qui videntur decepti ex eo, quod legunt: *Nisi qui habuerit characterem nominis bestiae, aut numerum nominis ejus.* At Joannes non sic ait, sed hoc modo: *Nisi qui habuerit characterem, aut nomen bestiae, aut numerum nominis ejus.* Et consentit graecus textus, εἰ μὴ ὁ ἔχων τὸ χάραγμα, ἢ τὸ ὄνομα τοῦ θηρίου, ἢ τὸν ἀριθμὸν τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ.

Tertia sententia est Hippolyti martyris in Orat. de consummat. mundi, et aliorum quorumdam, characterem bestiae futurum, non uti signo crucis, sed illud potius execrari et abolere: in quo egregie Antichristum praecurrunt Calvinistae. Crediderim ego, etiam positivum characterem excogitandum ab Antichristo, sicut Christus habet signum crucis omnibus notum, sed ignorari, quisnam sit iste character, donec Antichristus veniat, sicut de nomine diximus.

CAPUT XII.

De generatione Antichristi.

Quantum ad quintum, de generatione Antichristi, sunt quaedam aperte erronea a quibusdam asserta, quaedam probabilia, et quaedam explorata ac certa. Primum ergo, de Antichristo plures errores fuerunt olim. Primus, quod Antichristus sit nasciturus de virgine opera diaboli; quomodo Christus de virgine natus est opera Spiritus sancti.

Refert hunc errorem auctor Opusc. de Antichristo, quod habetur sub nomine Augustini in fine tomi IX. quod opusculum probabile est esse Rabani; certe Augustini esse non potest. Error est manifestus, nam producere hominem sine semine viri est opus solius Dei, qui potest supplere omnes efficientes caussas, quia ipse est solus infinitae virtutis, et continet virtualiter omnem perfectionem creaturarum. Diabolus autem qui creatura est, potest quidem mira opera facere, applicando celerrime activa passivis: at supplere virtutes activas caussarum non potest. Quare s. Augustinus in epist. 3. ad Volus. dicit, nasci de virgine, tale miraculum fuisse in Christo, ut majus a Deo expectari non potuerit.

Non esset tamen error, si quis diceret, Antichristum nasciturum ex diabolo et muliere, eo modo, quo dicuntur quidam nati ex incubis daemonibus. Nam etsi diabolus non possit per se sine semine viri hominem producere: tamen bene potest in corpore assumpto in forma mulieris exercere cum viro actum carnalem, et semen recipere, ac deinde ipse idem in forma viri cum muliere similem actum exercere, et semen a viro acceptum in uterum mulieris injicere, et eo modo hominem gignere. Testatur hoc Augustinus lib. 15. de Civit. Dei cap. 23. et addit, tanta experientia id comprobatum esse, ut adhuc velle negare impudentiae videatur.

Secundus error fuit b. martyris Hippolyti, qui in Orat. de consummat. mundi docet, Antichristum esse ipsum diabolum, qui de falsa virgine falsam carnem assumet. Ut enim verbum Dei, quod est ipsa veritas, de vera virgine veram carnem assumpsit: ita probabile existimavit Hippolytus, diabolum qui est pater mendacii, simulaturum se carnem humanam ex virgine assumpsisse. Refellitur haec sententia, tum quia 2. Thessal. 2. vocatur Antichristus homo; tum etiam quia Patres caeteri communi consensu scribunt, Antichristum verum hominem futurum.

Tertius error est, Antichristum futurum quidem verum hominem, sed simul etiam diabolum, per incarnationem diaboli, quomodo Christus per incarnationem est Deus et homo. Referunt et refellunt hunc errorem Hieronymus in cap. 7. Dan. Beda in cap. 13. Apoc. et Damascenus lib. 4. cap. 27.

Hanc sententiam Origenes possibilem esse credidit, quippe qui tom. 5. in Joan. asseruit, aliquot angelos vere esse incarnatos; quem refellit Hieronymus in praefat. in Malach. et in cap. 1. Aggaei. Ac sine dubio erronea est, nec enim potest persona aliqua creata, ac proinde finita, duas naturas perfectas sustentare, ut potest Verbum Dei, quod infinitum est. Neque de hoc jam inter theologos controversia est: nam etsi alii doceant, id omnino implicare contradictionem; alii vero doceant, non implicare; tamen in eo omnes conveniunt, non posse id fieri viribus solius creaturae, qualis diabolus est.

Quartus error est, Neronem resurrecturum, et ipsum futurum Antichristum, vel certe illum adhuc vivere et servari occulte in vigore juvenilis aetatis, ei suo tempore appariturum. Insinuat hunc errorem Sulpitius lib. 2. sac. hist. tamen in 2. lib. dial. de virtut. s. Martini scribit aperte, non ipsum Neronem fore Antichristum, sed cum Antichristo venturum, et ab Antichristo tandem perimendum. Sed, quia haec omnia sine ulla ratione dicuntur, merito hanc sententiam miram praesumptionem vocat b. Augustinus lib. 20. de Civit. Dei, cap. 19.

Praeter hos errores sunt duae sententiae probabiles sanctorum Patrum de generatione Antichristi.

Prima est, Antichristum de fornicaria muliere nasciturum, non ex legitimo matrimonio. Docent hoc Damascenus lib. 4. cap. 27. et quidam alii, sed cum non possit ex Scripturis ostendi, est quidem probabile, non tamen certum.

Secunda sententia est. Antichristum nasciturum de tribu Dan. Asserit hoc Irenaeus lib. 5. Hippolytus martyr in Orat. de mundi consumm. Ambrosius lib. de benedict. patriarch. cap. 7. Augustinus quaest. 22. in Josue. Prosper de promiss. et praedict. Dei, par. 4. Theodoretus quaest. 109. in Genes. Gregorius lib. 31. Moral. cap. 10. Beda, Ru-

pertus, Arethas, Richardus et Anselmus in Apoc. cap. 7. Probant ex illo Genes. 49. *Fiat Dan coluber in via, cerastes in semita etc.* Item ex illo Hierem. 8. *Ex Dan audivimus fremitum equorum ejus etc.* Denique ex eo quod Apoc. 7. ubi signantur ab angelo duodecim millia ex omni tribu filiorum Israel, omittitur tribus Dan: quod videtur factum in odium Antichristi.

Haec sententia est valde probabilis propter tantorum Patrum auctoritatem, non tamen omnino certa; tum quia plerique eorum Patrum non dicunt hoc se scire, sed probabile esse insinuant; tum, quia nulla earum Scripturarum convincit. Nam in primis Genes 49. videtur Jacob ad literam loqui de Samsone, cum ait: *Fiat Dan coluber in via, cerastes in semita, et mordeat ungulas equi, ut cadat ascensor ejus retro.* Samson enim fuit de tribu Dan, et fuit vere Philisthaeis tanquam coluber in via: nam ubique eis occurrebat, eosque vexabat. Ita exponit Hieronymus in quaest. Hebr. Et videtur sane Jacob bene precari filio suo, cum haec dicit, et proinde non malum, sed bonum praedicere.

Quod si ad Antichristum allegorice id accommodetur; non poterit argumentum duci nisi probabile, quale ex mysticis sensibus ducitur. Hieremias autem cap. 8. sine dubio non loquitur de Antichristo, neque de tribu Dan, sed de Nabuchodonosor, qui venturus erat ad Hierusalem evertendam. per eam regionem quae dicebatur Dan, ut ibi Hieronymus recte exponit. Cur autem Apoc. 7. omittatur Dan, non satis constat, praesertim cum etiam Ephraim sit omissus, cujus tribus una est ex maximis.

Praeter haec duo probabilia, sunt alia duo certissima: unum, Antichristum praecipue propter Judaeos venturum, et ab eis tanquam Messiam recipiendum: alterum, ex gente Judaeorum nasciturum, et circumcidendum, et sabbathum observaturum, saltem ad tempus. Illud primum habetur, tum ex evangelio Joan. 5. ubi Dominus Judaeis dicit: *Ego veni in nomine Patris mei, et non recepistis me. Si alius venerit in nomine suo, illum recipietis.* Quem locum de Antichristo accipi debere, supra demonstravimus in 2. cap. tum ex apostolo 2. ad Thessal. 2. *Eo quod charitatem veritatis non receperunt, ut salvi fiant, ideo mittet illis Deus operationem erroris, ut credant mendacio etc.* Hunc locum Calvinus, et alii haeretici in commentariis horum verborum, de nobis exponunt, qui, quia non recipimus ipsorum evangelium, ab Antichristo romano seduci sinimur. At in primis nullos proferunt testes: nos vero habemus a nostra parte omnes interpretes, qui de Judaeis exponunt. Vide Ambrosium, Chrysostomum, Theodoretum, Theophylactum, Oecumenium.

Praeter hos sic ait Hieronymus quaest. 11. ad Algasiam: *Faciet*, inquit, *haec omnia Antichristus, non cum virtute, sed concessione Dei propter Judaeos, ut quia noluerunt recipere charitatem veritatis, hoc est, spiritum Dei per Christum, ut Salvatore suscepto salvi fierent: Mittet illis Deus non operatorem, sed ipsam operationem, id est, fontem erroris, ut credant mendacio etc.* Et etiam sine commentariis tot Patrum res ipsa clamat, apostolum loqui de Judaeis: ipse enim dicit mittendum Antichristum ad eos qui Christum recipere noluerunt; qui sunt autem qui magis debuerunt, et noluerunt Christum recipere quam Judaei? Ubi etiam est annotandum, apostolum non dixisse, quia veritatem non recipient, sed quia non receperunt. Loquitur igitur de illis qui, praedicante Christo et apostolis, credere noluerunt. Constat autem apostolorum tempore gentiles cupidissime evangelium recepisse: Judaeos autem recipere noluisse.

Adhaec, praeter Hieronymum et alios jam citatos, idem docent omnes alii Patres, ut Irenaeus lib. 5. Hippolytus martyr in Orat. de consumm. mundi. Theodoretus in Epist. divinor. decretor. cap. de Antichr. Sulpitius ex b. Martino lib. 2. Dialog. Cyrillus Catech. 15. Hilarius can. 25. in Matth. Ambrosius lib. 10. in Lucam in cap. 21. Chrysostomus, Augustinus et Cyrillus alexandrinus in cap. 5. Joan. Gregorius lib. 31. Moral. cap. 10. Damascenus lib. 4. cap. 27. Et ratio etiam id suadet.

Nam Antichristus sine dubio illis in primis se adjunget, qui parati sunt eum recipere: at Judaei sunt ejusmodi, qui expectant Messiam regem temporalem, qualis erit Antichristus; Gentiles enim neminem expectant: Christiani autem expectant quidem Antichristum, sed cum metu et terrore, non cum gaudio et desiderio. Sicut ergo Christus primum ad Judaeos venit, quibus erat promissus, et a quibus expectabatur, et deinde adjunxit sibi etiam Gentes: ita quoque Antichristus ad Judaeos primum accedet, a quibus expectatur, et deinde paulatim omnes Gentes sibi subjiciet.

Jam vero quod Antichristus sit futurus Judaeus, et circumcisus, certum est, et deducitur primum ex dictis. Nam Judaei numquam reciperent hominem non Judaeum, aut incircumcisum pro suo Messia. Immo etiam quia Judaei expectant Messiam ex familia David, et tribu Juda; sine dubio Antichristus licet vere sit de tribu Dan, finget se esse de familia David. Deinde omnes Veteres clarissime docent. Antichristum fore Judaeum, ut illi duodecim paulo ante citati, qui dicunt, eum futurum ex tribu Dan. Et praeterea Ambrosius, qui in 2. Thessal. 2. asserit, eum fore circumcisum, et Hieronymus, qui in c. 11. Dan. dicit, eum de populo Judaeorum nasciturum, et s. Martinus apud Sulpitium lib. 2. Dial. qui ait, Antichristum imperaturum, ut omnes secundum legem circumcidantur. et Cyrillus, qui Catech. 15. asserit, eum valde studiosum futurum templi Hierosolymitani, ut se de progenie David esse ostendat. Denique et Gregorius, qui lib. 11. in epist. 3. dicit, Antichristum futurum etiam sabbathi, et aliarum caeremoniarum judaicarum cultorem.

Ex his habemus demonstrationem evidentissimam, quod papa non sit Antichristus. Nam ab anno sexcentesimosexto, quo adversarii dicunt Antichristum venisse, constat nullum pontificem fuisse Judaeum, nec gente, nec religione, nec ullo modo: Constat etiam, pontificem numquam hactenus a Judaeis fuisse pro Messia susceptum, sed e contrario pro hoste et persecutore praecipuo haberi. Unde ipsi in orationibus quotidianis Deum precantur, ut det pontifici viventi bonam mentem erga Judaeos, et ut in diebus illius mittat Messiam, qui nimirum

eos liberet de potestate pontificis, et episcopum, qualis in primis est summus pontifex, ipsi vocant חנמרן quod siriace *caudam* significat, et opponitur capiti. Quia enim nos episcopum vocamus caput populi: illi e contrario caudam per contumeliam vocant; tantum abest, ut parati sint pontificem summum pro Messia recipere.

Denique Rabbi Levi Gerson, cap. 7. et 10. Dan. omnia quae dicuntur de Antichristo exponit de pontifice romano, quem etiam alterum Pharaonem appellat, et Messiae venturo opponit. Vide Orat. Mahafor, fol. 26.

CAPUT XIII.

De sede Antichristi.

Quantum ad sextum, adversarii audacter affirmant, sedem praecipuam Antichristi esse Romam, sive cathedram apostolicam Romae fundatam. Dicunt enim Antichristum invasurum sedem Petri, et eam evecturum ad summum quoddam fastigium, ut inde toti Ecclesiae praesideat, et tyrannice dominetur. Et quidem quod Roma sit urbs regia Antichristi, probant ex Apoc. 17. ubi Joannes loquens de sede Antichristi dicit, esse urbem magnam, quae sedet super septem colles, et quae habet regnum super reges terrae.

Quod autem Romae, non in palatio Neronis, sed in ipsa Christi Ecclesia, sedem suam sit habiturus Antichristus, probant ex Paulo, qui 2. Thess. 2. dicit, Antichristum *sessurum in templo Dei*. Cum enim absolute dicit *in templo Dei*, intelligit verum templum veri Dei: tale autem non est, nisi Ecclesia. Nam templa gentilium sunt vera templa, sed daemonum, non Dei: templum autem Judaeorum erat quidem Dei, sed jam desierat esse templum, cum desiisset sacrificium et sacerdotium Judaicum. Haec enim tria ita sunt conjuncta, ut unum sine alio esse non possit. Praeterea templum illud Judaeorum paulo post erat desolandum, et numquam in aeternum reaedificandum, dicente Daniele cap. 9. *Et usque ad consummationem et finem perseverabit desolatio;* ergo non potest apostolus de eo loqui.

Et confirmatur argumentum ex Patribus. Hieronymus quaest. 11. ad Algasiam: *In templo Dei*, inquit, *sedebit, vel Hierosolymis, ut quidam putant; vel in Ecclesia, ut verius arbitramur.* Et Oecumenius: *Non dicit*, inquit, *templum Hierosolymae, sed Ecclesias Christi.*

Addit Theodorus Bibliander testimonium Gregorii, qui lib. 4. epist. 38. ad Joan. constantinop. *Rex*, inquit, *superbiae prope est, et quod dici quoque nefas est, sacerdotum ei praeparatur exercitus.* Ex quibus verbis duplex argumentum sumitur. Unum est tale, Joannes constantinopolitanus dicitur praecurrere Antichristum, quia vult appellari episcopus universalis: ergo Antichristus ille erit, qui reipsa se faciet episcopum universalem, et sedebit in Ecclesia tanquam omnium caput. Alterum est. Exercitus Antichristi erunt sacerdotes: igitur Antichristus erit princeps sacerdotum. Ex quibus putant haeretici se evidenter ostendere, romanum pontificem esse Antichristum; quandoquidem Romae dominatur, in templo Dei sedet, episcopus dicitur universalis, et princeps est sacerdotum.

At nihilominus vera sententia est, Antichristi sedem fore Hierusalem, non Romam, et templum Salomonis, ac solium Davidis, non templum s. Petri, aut sedem apostolicam. Id quod dupliciter probare possumus: primum, argumento ad hominem: deinde, ex Scripturis et Patribus.

Primum igitur hoc argumentum instituo. Antichristus in Ecclesia Christi sedebit, ejusque Ecclesiae princeps et caput habebitur, et in ea magistratum et officia geret, ut docent Philippus Melanchthon in Apolog. art. 6. Confess. August. Calvinus lib. 4. Instit. cap. 2. § 12. et cap. 7. § 25. Illyricus Cent. 1. lib. 2. cap. 4. col. 435. et omnes alii hujus temporis sectarii: est autem papa romanus Antichristus, ut ipsi iidem in iisdem locis docent; igitur papa romanus in vera Christi Ecclesia sedet, et ejus Ecclesiae princeps et caput est: sed Ecclesia Christi una tantum esse potest, sicut Christus unus est, ut etiam Calvinus docet, lib. 4. Instit. cap. 1. § 2. igitur Lutherani et Calvinistae, et quotquot ab Ecclesia, quae sub papa est, alieni sunt, extra veram Christi Ecclesiam sunt.

Vidit hoc argumentum Calvinus, ac respondit: sub papa non tam Ecclesiam, quam ruinas Ecclesiae Christi cerni; sic enim loquitur lib. 4. Instit. c. 2. §. 11. *Ut manebant olim inter Judaeos peculiares quaedam Ecclesiae praerogativae: ita nec hodie Papistis adimimus, quae superesse ex dissipatione vestigia Ecclesiae inter eos Dominus voluit.* Et infra. *Sua providentia Deus effecit, ut aliae quoque reliquiae exstarent, ne Ecclesia prorsus interiret. Ac quemadmodum ita saepe diruuntur aedificia, ut fundamenta et ruinae maneant, ita non passus est Ecclesiam suam ab Antichristo vel a fundamento subverti, vel solo aequari, vel ab ipsa quoque vastatione semirutum aedificium esse voluit.* Et infra § 12. *Hinc igitur patet, non minime negare, quin sub ejus quoque tyrannide Ecclesiae maneant.*

At haec solutio duo nobis argumenta suppeditat. Primum. Si Ecclesiae Christi solum ruinae supersunt; igitur ruit Christi Ecclesia; proinde mentita est veritas, quae dixit Matth. 16. *Et portae inferi non praevalebunt adversus eam.* Alterum. Ruit Ecclesia, et ruinas ejus ac fundamentum, quin etiam aedificium ipsum semirutum Papistae tenent; igitur Lutherani et Calvinistae nullam Ecclesiam habent: nam Christi Ecclesiam integram non habent; illa enim jam ruit, et ruinae adhuc supersunt; sed nec semirutam habent; illa enim apud Papistas sub Antichristo est. Quid igitur habent? forte novum aedificium: sed hoc ipso quod novum est, Christi non est. Quis vero, nisi plane caecus, non videat, tutius esse in vera Christi Ecclesia, quamvis semiruta, manere, quam in nulla?

Venio nunc ad Scripturas, quibus probatur, sedem Antichristi Hierusalem esse futuram, non Romam. Prima est in cap. 11. Apoc. ubi Joannes dicit, Henoch et Heliam pugnaturos cum Antichristo in Hierusalem, et ibi occidendos ab eodem Antichristo: *Et corpora*, inquit, *eorum jacebunt in pla-*

teis civitatis magnae, *quae vocatur spiritualiter Sodoma et Aegyptus, ubi et Dominus eorum crucifixus est.* In quem locum Arethas: *Corpora*, inquit, *ipsorum insepulta projiciet in plateis Hierusalem. In ea enim regnabit tamquam rex Judaeorum.* Similiter exponunt omnes alii Interpretes, et sane haec de Hierusalem dici, nullo modo negari potest; quae enim est civitas, ubi Dominus crucifixus est, nisi Hierusalem?

Quare Chytraeus, qui vult hanc urbem esse Romam, illa verba *Ubi et Dominus eorum crucifixus est*, praetermittit, quasi ad rem non pertinerent, vel ipse ea non legisset. Neque obstat quod Hieronymus in epist. 17. ad Marcell. conatur ostendere, Hierusalem non posse vocari Sodomam, cum passim in Scriptura vocetur civitas sancta. Nam in ea epistola suadet Marcellae, ut relicta Roma veniat in Palaestinam, et ideo congerit omnia quae potest in laudem Hierosolymae, et reprehensionem Romae, et conatur omnibus modis excusare Hierosolymam. Neque id facit nomine suo, sed nomine Paulae et Eustochii, quibus veniam dandam esse putabat, si aliquid replicarent paulo aliter, quam res se habeat. Nam quod terrena illa Hierusalem dici possit Sodoma propter libidinem, et flagitia Judaeorum, patet ex Isaia qui 1. cap. cum praemisisset titulum: *Visio Isaiae, quam vidit super Judam et Hierusalem*, mox subjungit: *Audite verbum Domini principes Sodomorum. percipite auribus legem Dei mei populus Gomorrhae.*

Neque valet argumentum illud: Hierusalem dicitur sancta; ergo non potest dici Sodoma. Nam sicut in eadem epistola idem Hieronymus dicit. Romam vocari a Joanne Babylonem, et purpuratam meretricem propter ethnicos imperatores; et tamen eandem esse sanctam propter Ecclesiam Christi, et sepulchra Petri et Pauli: ita etiam Hierusalem est civitas sancta propter prophetas et apostolos. qui ibi praedicaverunt; propter Christi crucem, et sepulchrum, et similia: et tamen est Sodoma et Aegyptus, propter infidelium Judaeorum flagitia et caecitatem.

Secundus locus est Apoc. 17. ubi Joannes dicit, decem reges qui sibi divident romanum imperium, et quibus regnantibus veniet Antichristus, odio habituros purpuratam meretricem, idest, Romam, et eam desolatam facturos, atque etiam igne crematuros. Quomodo ergo erit sedes Antichristi, si illo ipso tempore debet everti et comburi?

Adde, quod, ut supra demonstravimus, Antichristus erit Judaeus, et Judaeorum Messias, et rex; ergo sine dubio sedem suam constituet in Hierusalem, et templum Salomonis restituere aggredietur. Nihil enim aliud somniant Judaei quam Hierusalem et templum: neque videntur unquam accepturi pro Messia ullum, qui non sedeat in Hierusalem, et templum aliquo modo restituat. Quare Lactantius lib. 7. cap. 15. dicit, tempore Antichristi summum regnum futurum in Asia, et occidentem serviturum, orientem dominaturum; et cap. 17. determinat partem Asiae, in qua erit hoc regnum, ac dicit esse Syriam, idest Judaeam, quae Syriae pars est, et quae a Latinis semper vocatur Syria. Item Hieronymus et Theodoretus in cap. 11. Dan. ex ipso Daniele colligunt, Antichristum fixurum tentoria sua in regione Hierosolymorum, et tandem in monte oliveti occidendum. Et Irenaeus lib. 5. clare dixit, Antichristum regnaturum in terrena Hierusalem.

Tertius locus est in verbis illis Pauli: *Ita ut in templo Dei sedeat*, 2. Thessal. 2. Nam etsi variae dantur expositiones a Patribus, et quidam intelligunt mentes fidelium per templum Dei, in quibus Antichristus sedere dicitur, quando eas seduxerit, ut exponit Anselmus. Quidam vero per templum intelligunt ipsum Antichristum, cum toto populo suo; Antichristus enim volet se, et suos videri verum templum spirituale Dei, idest, veram Ecclesiam, ut Augustinus exponit lib. 20. de Civit. Dei, cap. 19. Ubi deducit hanc expositionem ex modo loquendi Pauli, qui non dixit graece ἐν τῷ ναῷ, *in templo*, sed εἰς τὸν ναὸν, *in templum*, quasi diceret, Antichristus sedebit in templum Dei, idest, quasi ipse cum suis esset templum Dei. Quamquam non est necessaria ista annotatio Augustini: nam etsi latine non recte dicitur sedere in templum, pro in templo; tamen graece non dicitur male, καθέζομαι εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, vel εἰς τὸν ναὸν; immo sic communiter dicitur.

Quidam etiam intelligunt Ecclesias Christianorum, quas sibi servire jubebit Antichristus, ut Chrysostomus interpretatur: tamen expositio communior, probabilior, et literalior est eorum, qui docent, per templum Dei intelligi templum Salomonis, in quo utcumque reparato sedebit Antichristus. Nam in primis in Scriptura novi Testamenti per templum Dei numquam intelliguntur Ecclesiae Christianorum, sed perpetuo templum Hierosolymitanum, et quod majus est, veteres Patres latini et graeci per aliquot saecula, numquam Ecclesias Christianorum templa vocaverunt, quae dicuntur graece ναοὶ, ut hoc loco Pauli, sed vocabant εὐκτήρια, idest, *oratoria*, ut Ecclesias, vel domos orationis, vel basilicas. vel martyria.

Certe nec Justinus, nec Irenaeus, nec Tertullianus, nec Cyprianus templi nomine utuntur, cum de Christianorum Ecclesiis agunt, et Hieronymus in epist. ad Ripar. dicit, Julianum apostatam jussisse, ut basilicae sanctorum, aut destruerentur, aut in templa verterentur.

Ratio autem, cur apostoli non vocent templa Christianorum Ecclesias, duplex est. Una quia non habebant tunc ulla templa, sed solum in privatis domibus loca quaedam destinabant orationi, concioni, et sacris missarum celebrationibus. Altera ratio est, quia adhuc vigebat memoria templi Judaici, ne viderentur apostoli simile aliquid introducere, et ut distinguerent Ecclesiam a synagoga, abstinebant a voce templi. Sicut etiam propter eamdem rationem apostoli in Scripturis numquam vocant sacerdotes christianos sacerdotes, sed solum episcopos et presbyteros: at posteaquam fuit eversa Hierosolyma, et templum incensum, et abolita memoria veteris templi, et sacerdotii, passim coeperunt sancti doctores uti nomine templi et sacerdotii.

Cum ergo apostolus scribens, Antichristum sessurum in templo Dei, diceret aliquid, quod vellet intelligi ab iis quibus scribebat, et illi tunc non

intelligerent nomine templi nisi templum Hierosolymorum; certum videtur, apostolum de illo esse loquutum. Quod etiam confirmatur ex communi Patrum expositione. Irenaeus lib. 5. *Cum Antichristus*, inquit, *sederit in templo Hierosolymis, tunc veniet Dominus etc.* Hippolytus martyr in Orat. de mundi consummat. *Templum*, inquit, *construet Hierosolymis.* Et idem docet s. Martinus apud Sulpitium, lib. 2. Dialog. Cyrillus hierosolymitanus Catech. 15. *Quale*, inquit, *templum dicit apostolus. In templo quod reliquum est Judaeorum. Absit enim ut in hoc id fiat. in quo sumus.* Et Hilarius can. 25. in Matth. *Antichristus a Judaeis susceptus, locum sanctificationis subsistet.* Ubi aperte loquitur de templo Judaeorum: vocat enim locum sanctificationis, id quod Christus Matth. 24. vocat locum sanctum, cum ait: *Cum videritis abominationem stantem in loco sancto.*

Ambrosius in cap. 21. Lucae dicit, Antichristum juxta historiam sessurum in templo illo, in quod injecerant Romani caput Porci, tempore Titi imperatoris: secundum autem mysticum sensum, sessurum in templo interiori Judaeorum, idest, in eorum perfidis mentibus.

Sedulius in hunc locum apostoli, explicat illud, in templo Dei: *Templum,* inquit, *Hierosolymae reficere tentabit etc.* Damascenus lib. 4. cap. 27. *In templo*, inquit, *non nostro, sed veteri judaico.* Chrysostomus, Theodoretus ac Theophylactus, qui dicunt sessurum Antichristum in Ecclesiis Christianorum, dicunt etiam sessurum in templo Salomonis. Sic enim ait Chrysostomus in hunc locum: *Jubebit seipsum pro Deo coli, et in templo collocari, non Hierosolymitano solum, sed etiam in Ecclesiis.* Idem dicunt Theophylactus et Theodoretus, Augustinus etiam lib. 20. de Civit. Dei, cap. 19. et Hieronymus quaest. 11. ad Algasiam, non negant Antichristum in templo Salomonis sessurum.

Solus est Oecumenius, qui negat Antichristum sessurum in templo Judaeorum: sed ipse omnium recentissimus est, et nullo modo omnibus Patribus anteponendus. Fortasse etiam depravatus est textus ipsius, et deest una particula tantum: non enim credibile est, eum a Chrysostomo, Theodoreto et Theophylacto, quos alioqui semper sequitur, nunc recedere voluisse.

Nunc ad argumenta adversariorum supra explicata respondeamus. Ad primum respondeo tripliciter. Primo, dici potest cum Augustino in psalm. 26. Aretha, Haymone, Beda et Ruperto, in cap. 17. Apocal. per meretricem, quae sedet super montes septem, et habet regnum super reges terrae, non intelligi Romam, sed universam diaboli civitatem, quae in Scriptura vocatur saepe Babylon, et opponitur civitati Dei, idest, Ecclesiae, quae dicitur Hierusalem. Per septem autem montes intelligi universitatem superborum, et praecipue regum terrae etc.

Secundo, dici potest, et meo judicio melius: per meretricem intelligi Romam, ut exponit Tertullianus lib. cont. Jud. et lib. 3. cont. Marcion. et Hieronymus epist. 17. ad Marcell. et quaest. 11. ad Algasiam: sed Romam ethnicam regnantem, idola colentem, et Christianos persequentem; non autem Romam christianam; sic enim iidem auctores exponunt.

Et sane mirabilis est impudentia haereticorum, qui, ut probent romanam Ecclesiam esse meretricem purpuratam, utuntur Tertulliani et Hieronymi testimonio. Nam cum eo tempore Roma ethnica contraria esset Romae christianae, utram, quaeso, vocant illi Patres meretricem purpuratam? Si Romam ethnicam: cur ergo haeretici eorum testimoniis abutuntur? Si Romam christianam; ergo jam tunc romana Ecclesia degeneraverat, et jam tunc regnabat Antichristus; quod ne ipsi quidem concedunt. Praeterea si Roma christiana tunc erat Babylon; cur Tertullianus de praescript. dicit: *Felix Ecclesia, cui totam doctrinam apostoli cum sanguine suo profuderunt.* Et cur Hieronymus lib. 2. cont. Jovin. extr. Romam alloquens ait: *Ad te loquar, quae scriptam in fronte blasphemiam Christi confessione delesti?* Denique idem patet ex ipso Joanne, qui dicit, se loqui de illa Roma, quae tenebat imperium super reges terrae, et quae erat ebria de sanguine sanctorum, et de sanguine martyrum Jesu. Quae certe non habent locum nisi in ea Roma, quae regnantibus Nerone et Domitiano martyres trucidabat.

Tertio dico: etiamsi illa mulier esset Roma Christiana, ut haeretici volunt; adhuc nihil omnino virium eorum argumentum habiturum. Nam, ut supra ostendimus, Antichristus odio habebit Romam, quomodocumque accipiatur, et cum ea pugnabit, eamque desolabit, et incendet; ex quo manifeste sequitur, non fore Romam Antichristi sedem.

Ad secundum, jam diximus, Paulum eo loco agere de templo Salomonis. Porro ad rationem quam fecimus, respondeo: cessante sacrificio et sacerdotio judaico, desiisse etiam templum illud esse templum judaicum, at non continuo desiisse esse templum Christianorum, et revera erat, donec mansit: Apostoli enim in eo praedicabant, et orabant post Christi ascensionem, et adventum Spiritus sancti, ut patet illis verbis Luc. ult. *Erant semper in templo laudantes et benedicentes Dominum.* Item Actor. 3. *Petrus et Joannes ascendebant in templum, ad horam orationis nonam.* Et Actor. 5. dicit angelus apostolis: *Loquimini in templo plebi omnia verba vitae hujus.*

Ad illud ex Daniele respondeo: vel Danielem voluisse dicere, non esse reaedificandum templum, nisi in fine mundi, quod verum est; Antichristus enim in fine mundi primum aderit; vel desolationem mansuram in aeternum, quia etsi reaedificaretur, nunquam tamen esset futurum templum non profanatum, post eversionem factam a Tito; quando enim erigetur ab Antichristo, tunc maxime manebit in eo abominatio desolationis, idest, ipse Antichristus, vel ejus imago: vel denique numquam reaedificandum perfecte templum, sed tamen inchoandam reaedificationem, et in templo illo utcumque inchoato Antichristum sessurum.

Ad loca Patrum jam respondimus, eos vel asserere, vel saltem non negare, sessurum Antichristum in templo Salomonis. Quod autem multi eorum addunt, sessurum etiam Antichristum in Ecclesiis Christianorum, verum est, et nobis non contrarium:

non enim Patres dicere volunt Antichristum sessurum in Ecclesia ut episcopum, ut haeretici somniant, sed sessurum ut Deum; jubebit enim Antichristus omnia templa totius mundi converti in cultum suum, et in eis seipsum adorari faciet: *Jubebit*, (inquit Chrysostomus hoc loco) *seipsum pro Deo coli, et venerari, et in templo collocari, non hierosolymitano solum, sed etiam in Ecclesiis.* Eodem modo loquuntur caeteri.

Ad argumenta sumpta ex verbis b. Gregorii, respondeo: ex verbis ejus contrarium deduci iis, quae haeretici colligunt. Ipsi enim sic argumentantur: episcopus constantinopolitanus praecurrebat Antichristum, quia se faciebat episcopum universalem; igitur Antichristus erit aliquis episcopus universalis, qui sibi omnia usurpabit. At contrarium colligitur: nam praecursor, non debet esse idem cum eo quem praecurrit, sed longe minor, etsi in aliquo illi similis, ut apparet in Joanne Baptista et Christo; si ergo praecursor Antichristi est ille, qui se facit episcopum universalem, ipse Antichristus verus non hoc se faciet, sed aliquid majus; nimirum se extollet super omne quod dicitur Deus. Vel si verus Antichristus solum se episcopum universalem faciet; ergo ille Joannes constantinopolitanus, qui hoc faciebat, non erat praecursor Antichristi, sed ipse verus Antichristus: quod tamen neque Gregorius dicit, neque adversarii. Sensus ergo verborum Gregorii est, quod quia Antichristus erit superbissimus, et caput omnium superborum, ita ut non patiatur consortes; ideo quicumque indebito modo sibi aliquid usurpat, et vult excedere, et eminere super alios, eum praecurrit, et tales erant episcopi constantinopolitani, qui cum initio archiepiscopi tantum essent, sibi primo patriarchatum, deinde titulum universalis usurpaverunt.

Pari ratione, cum ait Gregorius, *Sacerdotum ei praeparatur exercitus*, non vult dicere, sacerdotes ut sacerdotes ad exercitum Antichristi pertinere; sic enim seipsum etiam in illo exercitu collocasset: sed sacerdotes ut superbos Antichristo exercitum praeparare; loquitur enim de eodem Joanne, et ei similibus sacerdotibus, qui supra caeteros injuste elevabantur. Hinc autem non sequitur, Antichristum fore principem sacerdotum, sed fore principem superborum.

Ex hoc cap. 6. habemus insigne argumentum, quod papa non sit Antichristus, quandoquidem sedes ejus non est in Hierusalem, nec in templo Salomonis: immo credibile est ab anno 600. nullum pontificem romanum fuisse unquam Hierosolymis.

CAPUT XIV.

De doctrina Antichristi.

De doctrina Antichristi maxima est inter nos et haereticos controversia. Constat quidem ex Scripturis, etiam adversariorum testimonio, quatuor esse futura capita doctrinae Antichristi. Primum enim negabit Jesum esse Christum; et proinde oppugnabit omnia Salvatoris nostri instituta, ut baptismum, confirmationem etc. et docebit nondum cessasse circumcisionem, sabbathum, et alias legis veteris caeremonias. 1. Joan. 2. *Quis est mendax, nisi qui negat Jesum esse Christum? et hic est Antichristus, qui negat Patrem et Filium etc.* Deinde ubi persuaserit nostrum Salvatorem non esse verum Christum, tunc asseret se esse verum Christum in lege et prophetis promissum. Joan. 5. *Si quis venerit in nomine suo, illum recipietis*, nimirum pro Messia.

Tertio affirmabit se Deum esse, et pro Deo coli volet 2. Thessal. 2. *Ita ut in templo Dei sedeat, ostendens se tanquam sit Deus.* Postremo se non solum Deum, sed etiam solum se Deum esse dicet, et oppugnabit omnes alios Deos, idest, tam Deum verum, quam etiam Deos falsos, et omnia idola. 2. Thessal. 2. *Qui extollit se super omne quod dicitur Deus, aut quod colitur.* Et Daniel. 11. *Et Deum Patrum suorum non reputabit, nec quemquam Deorum curabit, quia adversum universa consurget.*

Haec omnia aliquo modo esse vera, et ad Antichristum pertinere, consentiunt nobiscum adversarii. Sed quaestio est de intelligentia horum quatuor capitum. Catholici enim simpliciter intelligunt, ut verba Scripturae sonant, Antichristum negaturum verum Christum, seipsum Christum facturum, se Deum praedicaturum, et omnes Deos alios, et idola execraturum. Ex quibus sumuntur quatuor argumenta, quod pontifex non sit Antichristus. Constat enim, pontificem non negare Jesum esse Christum, nec introducere circumcisionem, aut sabbathum loco baptismi, et diei dominicae: et similiter constat, pontificem non se facere Christum, nec Deum: et maxime constat, eum non se solum facere Deum, cum aperte ipse colat Christum, et Trinitatem, et secundum adversarios, etiam idola colat, idest, imagines et sanctos mortuos.

At adversarii longe aliter haec omnia interpretantur: dicunt enim inprimis, Antichristum non negaturum verbo et palam Jesum esse Christum, et baptismum, et alia sacramenta: sed negaturum opere, quia sub specie christianismi et Ecclesiae, corrumpet doctrinam de sacramentis, de justificatione etc. Calvinus lib. 4. cap. 7. § 25. *Colligimus*, inquit, *tyrannidem Antichristi talem esse, quae nec Christi, nec Ecclesiae nomen aboleat: sed potius Christi praetextu abutatur, et sub Ecclesiae titulo velut larva delitescat.* Magdeburgenses Cent. 1. lib. 2. cap. 4. col. 435. *Ita quidem*, inquiunt, *ut constet* (regnum Antichristi) *doctrina Christum profitente, sed tamen ejus meritum, et officium abnegante.* Et infra: *Joannes*, inquiunt, *ostendit Antichristum negaturum, Christum in carne venisse, hoc est, Christum in sua carne integre nos redemisse et salvasse: sed propter nostra bona opera etiam aliquid ad salutem nos conferre.* Deinde dicunt, Antichristum non seipsum verbo facturum Christum, vel Deum, sed opere, quia occupabit locum Christi et Dei in Ecclesia, faciens se caput omnium fidelium, quod est solius Chri-

sti. Ita Magdeburgenses loc. not. *Ostendet*, inquiunt, *se pro Deo, ut qui sit Christi vicarius, et caput Ecclesiae, et possit figere, atque refigere articulos fidei.*

Denique dicunt, Antichristum non rejecturum idola; immo vero ea palam adoraturum, quod probant ex Daniele, qui cap. 11. postquam dixerat Antichristum contra omnes Deos surrecturum, subjungit: *Deum autem Moazim in loco suo venerabitur, et Deum quem ignoraverunt patres eorum, colet auro et argento, et lapide pretioso etc.* Per Moazim autem intelligunt haeretici templorum ornatum, missam, imagines, reliquias, et similia. Ita Illyricus in lib. cont. Prim. et caeteri omnes.

Quod autem apostolus dicit 2. Thess. 2. Antichristum se elevaturum supra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur, exponunt de romano pontifice, qui se vicarium Christi facit: et tamen usurpat majorem auctoritatem, quam Christus habuerit. Id probat Illyricus in catal. testium (nam caetera non vidi hactenus quomodo probent) pag. 3. Quia nimirum Christus Matth. 24. declaravit, nihil aliud esse, ostendere se esse Deum, immo efferre se supra Deum et ejus cultum, quam in nomine Christi venire. Ex qua sequitur, papam, qui se pro Christi vicario venditat, ipsum esse verissimum Antichristum. Item Christus subjiciebat se Scripturae dicens, se quae faciebat et patiebatur, facere et pati, ut Scriptura impleretur: Papa autem dixit, se posse dispensare contra apostolum et evangelistam, recta facere prava, et contra. Haec est summa praecipuae partis doctrinae adversariorum de Antichristo, quae tota nititur solis Scripturis per novas glossas perperam explicatis: in cujus rei signum, ne unum quidem interpretem aut doctorem pro se citant.

Incipiamus ergo a primo, quod Antichristus sit palam et ex professo negaturus Jesum esse Christum; et proinde omnia ejus sacramenta tanquam seductoris cujusdam inventa conculcaturus. Probatur primo, ex dictis cap. 5. et 6. Nam si Antichristus natione et religione Judaeus erit, et a Judaeis pro Messia recipietur, ut ostendimus; certe non praedicabit nostrum Christum, sed eum palam oppugnabit: nam alioqui per Antichristum Judaei Christum nostrum reciperent, quod est absurdissimum. Praeterea cum non possint esse duo Christi; quomodo poterit Antichristus seipsum Judaeis pro Christo ostendere, nisi prius doceat, nostrum Christum, qui praecessit, non fuisse verum Christum:

Probatur secundo ex illo 1. Joan. 2. *Quis est mendax, nisi qui negat Jesum esse Christum? et hic est Antichristus.* Nam omnes haeretici dicuntur Antichristi, qui aliquo modo negant Jesum esse Christum; ergo ipse verus Antichristus simpliciter et omnibus modis negabit Jesum esse Christum. Et confirmatur, quia per haereticos diabolus operari dicitur mysterium iniquitatis, quia occulte illi Christum negant: at Antichristi adventus dicitur revelatio, quia ille palam Christum negabit.

Praeterea ex Patribus. Hilarius lib. 6. de Trin. dicit, Diabolum per Arianos conatum esse persuadere hominibus, Christum non esse Dei Filium naturalem, sed adoptivum; at per Antichristum conaturum persuadere, ne adoptivum quidem esse, ut funditus extinguat nomen veri Christi. Hippolytus martyr in Orat. de mundi consumm. dicit, characterem Antichristi fore, ut homines cogantur dicere, nego baptismum, nego signum crucis, et similia. Augustinus lib. 20. de Civitate Dei, cap. 8. quaerit, an saeviente Antichristo credibile sit aliquos baptizandos? et tandem respondet. *Profecto*, inquit, *tam fortes erunt, et parentes pro parvulis suis baptizandis, et hi qui tunc primitus credituri sunt, ut illum fortem vincant etiam non ligatum.* Ubi b. Augustinus praesupponit, Antichristum non permissurum illos baptizari; et tamen aliquos pios parentes quidvis potius passuros, quam ut filii eorum non baptizentur.

Hieronymus in cap. 11. Dan. *Consurgere*, inquit, *habet Antichristus de modica gente, idest, de populo Judaeorum, et tam humilis erit atque despectus, ut ei non detur honor regius, et per insidias et fraudulentiam obtineat principatum. Et hoc faciet, quia simulabit se ducem esse foederis, hoc est, legis et Testamenti Dei.* Ubi Hieronymus docet, apud Judaeos regnum acquisiturum Antichristum, quia se ostendet zelatorem legis Judaicae. Sedulius in 2. Thess. 2. dicit, Antichristum instauraturum omnes judaicas caeremonias, ut evangelium Christi solvat. Gregorius lib. 11. epist. 3. *Quia Antichristus*, inquit, *populum judaizare compellit, ut exterioris legis ritum revocet, et sibi Judaeorum perfidiam subdat, coli vult sabbathum.*

Denique, tempore Antichristi ob vehementiam persequutionis, cessabunt publica officia et sacrificia divina, ut cap. 3. ostendimus. Ex quibus evidens est Antichristum non depravaturum doctrinam Christi sub nomine Christianismi, ut haeretici volunt: sed apertissime Christi nomen, et sacramenta oppugnaturum, et judaicas caeremonias introducturum. Quod cum papa non faciat, evidens est, eum non esse Antichristum.

Jam vero quod Antichristus se palam et nominatim Christum esse dicet, non ejus ministrum, aut vicarium, patet primo ex illis verbis Domini, Joan. 5. *Si alius venerit in nomine suo, illum recipietis.* Ubi Dominus videtur de industria addidisse *in nomine suo*, praevidens dicturos Lutheranos et Calvinistas, Antichristum non venturum in nomine suo, sed in nomine nostri Christi, quasi ejus vicarium.

Praeterea Patres passim hoc docent. Irenaeus lib. 5. *Tentabit*, inquit, *se Christum ostendere.* Ambrosius in cap. 21. Luc. *Ex Scripturis*, inquit, *disputabit se esse Christum.* Theodoretus in 2. Thess. 2. *Seipsum*, inquit, *Christum nominabit.* Cyrillus catech. 15. *Inducet*, inquit, *quendam hominem falso seipsum Christum appellatum, ac per hanc Christi appellationem Judaeos, qui venturum expectant, decipientem.* Breviter omnes Patres, ut supra ostendimus, dicunt, Antichristum pro Messia a Judaeis recipiendum, igitur se palam et nominatim Messiam, idest, Christum faciet. Pro-

inde romanus pontifex, qui hoc non facit, ut notum est, non est Antichristus: nam eo ipso, quod se vicarium Christi dicit, asserit se non esse Christum, sed ejus ministrum.

Quod vero Antichristus palam nominabit se Deum et pro Deo coli volet, non solum usurpando aliquam Dei auctoritatem, sed ipsum nomen Dei; probatur primo ex verbis expressis apostoli, 2. Thess. 2. *Ita ut in templo Dei sedeat, ostendens se tanquam sit Deus.* Ubi Paulus non solum dicit, Antichristum sessurum in templo; nam etiam nos sedemus in templis, nec tamen Antichristi sumus: sed etiam explicat modum quo sedebit, nimirum, quod sedebit ut Deus, cui soli proprie erigitur templum. In graeco autem textu clarius hoc habetur. Non enim dicitur ὡς Θεὸς, *tanquam Deus*, sed ὅτι ἐςὶ Θεὸς, idest, *ostendens quod sit Deus*. Et sic intellexerunt hunc locum omnes Veteres.

Irenaeus lib. 5. *Existens*, inquit, *apostata*, *et latro*, *quasi Deus vult adorari*. Chrysostomus in hunc locum: *Jubebit*, inquit, *se pro Deo coli et in templo collocari*. Et hom. 40. in Joan. explicans hunc eumdem locum: *Se*, inquit, *omnium Deum profitebitur*. Et infra: *Se maximum Deorum esse gloriabitur*. Ambrosius in 2. Thess. 2. *Ipsum Deum*, inquit, *se asseret, non Filium Dei*. Similiter omnes exponunt. Ex quo intelligimus, romanum pontificem, qui se non Deum, sed Dei famulum agnoscit, non esse Antichristum.

Quod denique Antichristus non sit passurus ullum Deum, nec verum, nec falsum, nec ulla idola: probatur primo ex illis verbis Pauli, 2. Thess. 2. *Qui extollitur super omne quod dicitur Deus, aut quod colitur*. Ubi notandum, pro eo *quod colitur*, graece esse σέβασμα, quod Magdeburgenses volunt significare cultum, idest, *actum colendi*, non id *quod colitur*, ut inde probent, apostolum non velle dicere, Antichristum non adoraturum idola, sed depravaturum cultum veri Dei, mutilando sacramenta, vel eis addendo varias caeremonias. At certe σέβασμα, propriissime significat non actum, sed objectum, idest, quod colitur, ut aram, delubrum, idolum etc. Cultus enim dicitur σέβας, vel θεοσέβεια, non σέβασμα. Unde idem Paulus Act. 17. Διερχόμενος γὰρ καὶ ἀναθεωρῶν τὰ σεβάσματα ὑμῶν εὗρον καὶ βωμὸν, etc. *Praeteriens*, inquit, *et considerans simulacra vestra, inveni aram etc.* Ubi apertissime Paulus per σεβάσματα, intelligit res ipsas quae coluntur, ut delubra, aras, idola. Et Sapient. 15. sic legimus: Κρεῖττον γὰρ ἐςὶ τῶν σεβάσματων αὐτοῦ ὧν αὐτὸς μὲν ἔζησεν ἐκεῖνα δὲ οὐδέποτε. *Melior est homo idolis, quae ipse fecit. Nam ipse vixit aliquando, illa autem numquam.* Quem locum nescio, an quis ita pervertere audebit, ut neget voce σεβασμάτων significari ipsa idola, sive simulacra, quae manibus hominum fabricantur, quaeque vitam habere videntur, cum tamen non vivant.

Itaque omnes Graeci, et ipse etiam Erasmus, cui multum tribuunt omnes haeretici, tam in Vers. quam in Annot. docent σέβασμα debere verti *numen*. Deinde verba Danielis, cap. 11. clarissima sunt. *Nec quemquam Deorum curabit, sed contra universa consurget.* In quem locum Hieronymus scribens dicit, non posse haec intelligi de Antiocho, ut volebat Porphyrius; quoniam constat, Antiochum adorasse Deos Graecorum: sed intelligi de Antichristo, qui nullum Deum colet.

Accedat ultimo consensus Veterum. Irenaeus lib. 5. *Idola quidem*, inquit, *seponet*, *ad suadendum quod ipse sit Deus, se autem extollet unum idolum*. Hippolytus serm. de consumm. *Antichristus*, inquit, *idololatriam non admittet*. Cyrillus Catech. 15. *Idola*, inquit, *odio habebit Antichristus*. Chrysostomus in hunc locum: *Extollitur* inquit, *super omne quod dicitur Deus, aut numen. Non enim ad idololatriam adducet ille.* Idem docet in hunc locum Theophylactus, Oecumenius, Theodoretus, qui etiam pulchre notat, diabolum mirabiliter ludere, et lusurum cum filiis perditionis. Antiquis enim temporibus suadebat multos deos falsos, et varia idola adoranda, et eo modo plurimos lucrabatur: tempore autem Antichristi, quia videbit per per doctrinam Christi toto fere orbe exacta idola, et falsorum Deorum multitudinem; ipse etiam accusabit idola, et eorum multitudinem, et eo modo adhuc plures decipiet. Ex quo apparet, pontificem, qui secundum catholicos agnoscit Deum Patrem, et Filium et Spiritum sanctum, et secundum haereticos, adorat multa idola, nullo modo dici posse Antichristum.

At, inquiunt, Daniel cap. 11. affirmat, ab Antichristo colendum Deum Moazim auro, et argento, et lapidibus pretiosis.

Respondetur primo: per Deum Moazim, qui interpretatur fortitudinum, idest, fortissimus, posse intelligi ipsum Antichristum. Siquidem illud *venerabitur* in hebraeo non est ישתחוה *adorabit*, sed יכבר *glorificabit*, quomodo psal. 90. dicit Deus: *Eripiam eum, et glorificabo eum*: hebraice אכבדהו et certe Deus non glorificat homines subjiciendo se illis, sed eos exaltando. Sic igitur Antichristus seipsum glorificabit, cum se ab omnibus adorari faciet. Unde et Septuaginta verterunt, δοξάσει: et hoc modo exponit Theodoretus; *Deum*, inquit, *fortem et potentem. hoc enim significat Moazim, seipsum appellat. Illud enim in loco suo pro, seipsum, posuit. Eriget enim sibi ipsi templa, et auro, argento et lapidibus pretiosis ipse exornabit.* Haec Theodoretus.

Secundo dici potest, quod mihi magis placet: Antichristum magum futurum, et more aliorum magorum, occulte diabolum ipsum, cujus ope mirabilia faciet, adoraturum, et hunc vocari Deum Moazim existimarem non esse nomen Dei, sed loci cujusdam munitissimi, et secreti, in quo erunt praecipui thesauri Antichristi, et in quo, ut diximus, diabolum ille adorabit. Sequitur enim apud Danielem, et faciet, ut muniat Moazim cum Deo alieno, quem cognovit. Et vere מעין tam fortitudinem quam arcem significat. Hoc modo exponit Lyranus. Quod autem necessario dicendum sit, Antichristum esse ipsum Deum Moazim, vel si est aliquis alius, nonnisi in occultissimo loco, et clam omnibus ab Antichristo adorandum; cogunt nos verba ipsa Danielis, quae alioqui secum ipsa pugnarent: si enim nullum Deorum curabit, quomodo palam idola colet?

Jam vero duo illa argumenta Illyrici levissima sunt. Nam in primo argumento ter peccat Illyricus. Primum, quod asserat, a Christo verba Pauli explicari, cum Paulus potius Christi verba explicare debuerit. Deinde, quod dicat Matth. 24. venire in nomine Christi, idem significare, atque esse Christi vicarium. Repugnat enim huic Illyrici explicationi ipsa Christi explicatio. Nam Dominus dixisset: *Multi venient in nomine meo*, mox addit explicans: *dicentes, Ego sum Christus.* Itaque venire in nomine Christi, eo loco est usurpare sibi Christi nomen. Quod olim Simon magus fecit, teste Irenaeo lib. 1. cap. 20. et nostris temporibus David Georcius. Et tandem idipsum Antichristus faciet: Papa vero hoc ipso quod se vicarium Christi nominat, se Christum non facit.

Tertio peccat Illyricus, quod Christum ineptum interpretem Pauli facit. Nam non recte exponit illud Pauli *Extollit se super omnem Deum* per istud *multi venient in nomine meo.* Vicarios meos se facient. Nam vicarius Dei non est super omnem Deum, sed infra omnem Deum: sicut vicarius regis est infra omnem regem. Nec enim potest cogitari aut fingi, quemadmodum qui se vicarium regis alicujus esse profitetur, idem se supra omnes reges esse glorietur. Ex quo apparet caecitas atque impudentia adversariorum, qui ea interdum effutiunt, quae vel ab ipso communi sensu abhorrent.

Ad illud autem argumentum Illyrici, quo probabat, papam usurpare auctoritatem majorem, quam habeat Christus. Respondeo: propositionem et assumptionem argumenti illius duo esse mendacia, et praeterea consequentiam nihil valere. Primo enim falsum est, Christum se subjecisse Scripturis, cum constet, ipsum esse auctorem Scripturarum; et proinde super Scripturas. Cum autem legimus, Christum fecisse quae faciebat, ut implerentur Scripturae; illud *Ut* non caussam, sed eventum significat, ut Chrysostomus, et Augustinus docent, in cap. 12. Joan. non enim Christus ideo mortuus est, quia Isaias hoc scripsit: sed ideo Isaias hoc scripsit, quia erat futurum.

Deinde falsum est etiam, pontificem unquam dixisse verbo, aut facto, se posse dispensare contra evangelistam, aut apostolum. Nam etsi potest dispensare in praeceptis positivis apostolorum; non tamen hoc est contra apostolum, sed juxta apostolum, qui sine dubio noverat apostolicam potestatem, qua ipse praeditus pro tempore aliquid in Ecclesia statuerat, futuram esse in successoribus, qua possent ipsi illa eadem moderari vel mutare, prout Ecclesiae expediret. In evangelicis autem, idest, divinis praeceptis, nemo unquam catholicus dixit, posse pontificem ullo modo dispensare.

Deinde consequentia etiam est mala. Nam in majori propositione loquitur Illyricus de subjectione Christi sub Scripturis, non quoad praecepta, sed quoad prophetias; nec enim ignorabat Illyricus, Christum solvisse sabbathum, et abrogasse legem caeremonialem: in minori autem loquitur de praeceptis, atque ita argumentum habet quatuor terminos, et nihil inde concludi potest. Haec de doctrina Antichristi sufficiant hoc loco.

CAPUT XV.

De miraculis Antichristi.

De miraculis Antichristi tria habentur in Scripturis. Primo, multa miracula eum facturum. Secundo, qualia illa erunt. Tertio, ponuntur tria exempla. Miracula facturum Antichristum, docet Apostolus 2. Thess. 2. *Cujus est*, inquit, *adventus secundum operationem Satanae in signis et prodigiis.* Et Dominus in evangelio, Matth. 24. *Dabunt signa et prodigia magna, ita ut in errorem inducantur, si fieri potest, etiam electi.* Dabunt, inquit, non dabit. Quia non solus Antichristus, sed etiam ministri ejus signa facient, adeo, ut b. Gregor. dicat, lib. 32. Moral. cap. 12. etiam tortores ipsorum sanctorum martyrum tunc prodigia et signa facturos. Denique Apocal. 13. *Et fecit signa magna in conspectu hominum.* Qualia erunt, explicat Paulus 2. Thess. 2. uno verbo dicens, fore mendacia. *In omni virtute*, inquit, *et signis, et prodigiis mendacibus.*

Porro mendacia signa erunt ratione omnium caussarum, finalis, efficientis, materiae et formae. Finis enim eorum miraculorum erit ostendere, Antichristum esse Deum et Messiam, quod erit perniciosissimum mendacium. Chrysostomus in hunc locum docet, mendacia vocari ea miracula, quia ad mendacium inducent. Et Ambrosius in hunc etiam locum docet, finem miraculorum Antichristi futurum, ut se probet Deum, sicut Christus noster veris miraculis divinitatem suam demonstravit.

Deinde, vocantur mendacia signa ab efficiente: nam caussa efficiens principalis erit pater mendacii, idest, diabolus; sic enim ait apostolus: *Cujus est adventus secundum operationem Satanae.* Et omnes Patres asserunt, Antichristum futurum insignem magum: immo diabolum ab ipsa conceptione, vel saltem ab infantia in Antichristo habitaturum, et per eum signa perpetraturum. Cyrillus Catech. 15. ubi dixerat, Antichristum futurum magum, et veneficiis, incantationibus, ac malis artibus instructissimum, indicat miracula illius dici mendacia, quia a patre mendaciorum proficiscentur.

Erunt etiam mendacia multa ex illis ratione materiae, quia erunt phantastica et praestigia quaedam, ut Cyrillus, ubi supra, et Theodoretus in hunc locum docent. Videbitur enim excitare mortuos et sanare aegrotos, sed illusiones daemonum erunt, non verae excitationes, aut sanitates. Propter quod in Apoc. cap. 13. dicitur Antichristus facturus miracula in conspectu hominum, idest, apparentia, et deludentia conspectum hominum, non solida et vera, ut Arethas in eum locum annotavit.

Denique, erunt quaedam ex illis mendacia ratione formae, licet vera ratione materiae, quia interdum res veras operabitur, sed quae non superabunt vires totius naturae; et ideo non vera miracula erunt formaliter. Vera enim miracula sola dicuntur illa, quae a solo Deo fieri possunt, idest, quae non habent caussas naturales, neque occultas, neque manifestas: et ideo non solum in con-

spectu hominum, sed etiam in conspectu daemonum et angelorum sunt mirabilia: at miracula Antichristi habebunt omnia caussas naturales, sed hominibus occultas.

Exempla miraculorum Antichristi tria ponuntur Apoc. 13. Unum, quod ignem de coelo descendere faciet: alterum, quod faciet ut imago bestiae loquatur: tertium, quod finget se mori, et resurgere; propter quod miraculum praecipue, totius fere mundus eum admirabitur. Ex quibus miraculis duo priora erunt vera ratione materiae, non ratione formae: tertium autem nullo modo.

Posset autem objici contra haec: quia non videntur haec omnia miracula posse tribui Antichristo. Nam Joannes in eo loco duas bestias introducit: unam, quae habet capita septem, et cujus unum caput visum est mori et resurgere: alteram minorem, quae fecit ignem de coelo descendere, et imaginem loqui; si ergo Antichristus erit prior bestia, non ei tribuuntur duo illa miracula de igne et de imagine: Si erit posterior bestia, non potest ei tribui miraculum resurrectionis.

Respondeo: Priorem bestiam significare, vel romanum imperium, vel multitudinem impiorum, ut supra diximus: unum autem, idest, praecipuum ejus caput, quod visum est mori, et resurgere, esse Antichristum; erit enim Antichristus supremum et ultimum caput impiorum, et est ultimus rex, qui imperium romanum tenebit, tamen sine nomine romani imperatoris. Et hoc fictum miraculum resurrectionis, etiam omnino tribuendum Antichristo, docent Primasius, Beda, Haymo, Richardus, Rupertus et Anselmus, in hunc locum, et Gregorius lib. 11. epist. 3. quod est notandum contra Lyranum, qui exponit hoc de filio quodam Cosdroae regis Persarum, quem esse fingit in quodam conflictu vulneratum, et tamen non occisum. Nec enim ulla historia probata tale aliquid refert de filio Cosdroae: neque potest filio Cosdroae convenire, quod sequitur in Apoc. *Et admirata est universa terra post bestiam dicens; Quis similis bestiae?*

Porro posterior illa bestia in Apocalypsi secundum Rupertum significat eumdem Antichristum. Idem enim Antichristus per duas bestias exprimitur: per unam, ratione regiae potentiae et tyrannidis, qua coget homines violenter: per alteram, ratione magicae artis, qua callide homines seducet. At secundum Richardum, et Anselmum, et alios, posterior bestia significat praedicatores Antichristi, qui miraculis ostendere conabuntur, Antichristum verum esse Messiam. Itaque haec omnia miracula erunt, vel Antichristi, vel ministrorum ejus. Hinc sequitur, Pontificem non esse Antichristum: nunquam enim ullus pontifex finxit se mori et resurgere, nec vel ipse, vel ullus ejus minister fecit ignem de coelo descendere, vel imaginem loqui.

At objiciunt Magdeburgenses Cent. 1. lib. 2. cap. 4. col. 436. Miracula mendacia multa facta esse a pontificiis: *Qualia sunt*, inquiunt, *visiones animarum fabulantium de purgatorio, et petentium missas pro se celebrari, et sanitates morborum, quae acciderunt colentibus statuas, aut voventibus sanctis.*

Respondeo inprimis: Non sunt ista miracula quae Antichristum facturum scribit Joannes: sed mori, et resurgere, ignem de coelo demittere, dare imagini vim loquendi; ostendant ergo, ista facta esse a pontifice, vel pontificiis. Deinde illa tria genera miraculorum fuerunt in Ecclesia usitata ante id tempus, quo adversarii Antichristum apparuisse dicunt. Scribit enim b. Gregorius lib. 4. Dial. cap. 40. Paschasii diaconi, qui vixerat tempore Symmachi papae, circa annum Domini 500. animam apparuisse s. Germano capuano episcopo, ac ut pro se oraret petiisse, ut a purgatorii tormentis liberaretur. Certe hoc miraculum contigit centum annis antequam Antichristus apparuerat, ex sententia omnium haereticorum hujus temporis. Nemo enim ponit adventum Antichristi, nisi post annum 600. et Gregorii I. obitum. Idem Gregorius refert de aliis apparitionibus animarum missas petentium, eodem lib. 4. cap. 55.

De miraculis sanitatum propter imaginum venerationem, exstat exemplum apud Eusebium, lib. 7. hist. cap. 14. ubi refert, ab ea muliere, quam Dominus curavit a sanguinis fluxu, statuam aeream Salvatori erectam: herbam autem quamdam sub ipsa statua nasci consuevisse, quae ubi crevisset usque ad fimbrias imaginis, eamque attigisset, omnium malorum genera curabat. Quo miraculo evidens est, Deum approbare voluisse sacrarum imaginum cultum.

De sanitatibus concessis divinitus iis, qui sanctis aliquid voverant, sunt innumerabilia apud veteres testimonia, sed insigne testimonium exstat apud Theodoretum, qui lib. 8. ad Graec., qui est de martyr. scribit; suo tempore templa martyrum fuisse plena tabellis vel simulacris manuum, pedum, oculorum, capitum, et caeterorum humanorum membrorum, quibus indicabantur varia dona sanitatum, quae homines vi votorum a sanctis martyribus acceperant.

CAPUT XVI.

De regno et praeliis Antichristi.

De regno et praeliis Antichristi, quatuor in Scripturis legimus. Primo, Antichristum ex humillimo loco prodeuntem per fraudes et dolos regnum Judaeorum adepturum. Secundo, pugnaturum cum tribus regibus, nimirum Aegypti Lybiae; atque Aethiopiae, et eorum regna, illis devictis, occupaturum. Tertio, subacturum sibi alios septem reges, et eo modo monarcham totius mundi evasurum. Quarto, cum innumerabili exercitu toto orbe christianos persequuturum, et hoc esse praelium Gog et Magog. Quorum omnium, cum nihil in pontificem romanum conveniat; sequitur manifeste, eum Antichristum nullo modo vocari posse.

De primo sic loquitur Daniel: cap. 11. *Stabit*, inquit. *in loco ejus despectus, et non tribuetur ei honor regius, et veniet clam, et obtinebit regnum in fraudulentia.* Quem in locum Hieronymus scribit, quod etsi haec intelliguntur aliquo modo de Antiocho Epiphane; tamen longe perfectius implenda sunt in Antichristo, quemadmodum quae dicuntur in psal. 71. de Salomone, intelliguntur quidem

de ipso Salomone, sed perfectius impleta sunt in Christo. Propterea ibidem Hieronymus, posteaquam exposuerat hunc locum de Antiocho, sequutus Porphyrium, ita subjungit; *Nostri autem et melius interpretantur et rectius, quod in fine mundi haec sit facturus Antichristus. Qui consurgere habet de modica gente, idest, de populo Judaeorum, et tam humilis erit atque despectus, ut ei non detur honor regius, et per insidias et fraudulentiam obtineat principatum etc.* Ubi Hieronymus significat, hanc esse communem Christianorum expositionem. Quia etiam de caussa cap. 7. comparat Daniel Antichristum cum cornu parvulo, nimirum, propter ipsius vile et obscurum principium.

Et certe hoc primum nullo modo convenit romano pontifici; oporteret enim dicere, romanum pontificem usque ad annum 600. fuisse obscurissimum, et nullius nominis, et tunc repente, ac per fraudes locum aliquem excelsum occupasse: at hoc est aperte falsum. Nam ut Augustinus epist. 162. ait: *In romana Ecclesia semper viguit apostolicae cathedrae principatus.* Et Prosper lib. 2. de Vocat. Gent. cap. 6. *Roma*, inquit, *per sacerdotii principatum amplior facta est arce religionis, quam solio potestatis.* Et concilium chalcedonense in epist. ad Leonem, asserit, Romae lucere apostolicos radios, qui inde se ad omnes expandunt, et bona sua cum caeteris communicant. Denique, ipse etiam ethnicus scriptor Ammianus Marcellinus lib. 27. scribens de schismate Damasi et Ursicini, dicit: se non mirari, si homines tanto studio contendunt pro romano pontificatu, cum tantae sint ejus opes, et amplitudo.

De secundo sic loquitur idem Daniel cap. 7. *Considerabam*, inquit, *cornua, et ecce cornu aliud parvulum ortum est de medio eorum, et tria de cornibus primis evulsa sunt a facie ejus.* Et infra explicans: *Porro*, inquit, *cornua decem, decem reges erunt, et alius consurget post eos, et ipse potentior erit prioribus, et tres reges humiliabit.* Et cap. 11. explicans qui sint isti reges tres: *Mittet*, inquit, *manum suam in terras, et terra Aegypti non effugiet, et dominabitur thesaurorum auri et argenti, et in omnibus pretiosis Aegypti. Per Lybiam quoque et Aethiopiam transibit.* In quae loca Hieronymus scribens, ac praecipue in cap. 7. inquit: *Dicamus, quod omnes scriptores ecclesiastici tradiderunt, in consummatione mundi, quando regnum destruendum est Romanorum, decem futuros reges, qui orbem romanum inter se dividant, et undecimum surrecturum esse regem parvulum* (Antichristum) *qui tres reges de decem regibus superaturus sit, idest, Aegyptiorum, et Africae, et Aethiopiae, quibus interfectis, etiam alii septem reges victori colla submittent.* Idem docent de tribus regibus ab Antichristo occidendis, Irenaeus lib. 5. Lactantius lib. 7. cap. 16 et Theodoretus in cap. 7. et 11. Dan.

Hoc autem maxime refellit insaniam haereticorum, qui pontificem Antichristum faciunt. Dicant enim si possunt; quandonam pontifex romanus occiderit reges Aegypti, Libyae et Aethiopiae, et eorum occupaverit regnum. Theodorus Bibliander in suo Chron. dicit, romanum pontificem tanquam cornu parvulum excussisse primum cornu de illis decem, quando Gregorius II. excommunicavit Leonem imperatorem graecum iconomachum, et prohibuit, tributa illi ab Italis reddi, et paulatim principatum ejus, idest, exarchatum Ravennae obtinuit. Secundum cornu dicit excussisse, quando Zacharias papa deposuit Childericum regem Francorum, et Pipinum pro eo creari jussit. De Tertio non aperte loquitur, sed videtur indicare, tunc fuisse excussum tertium cornu, quando Gregorius VII. excommunicavit, et deposuit Henricum IV. imperatorem. Exstat etiam epistola quaedam Friderici II. imperatoris contra pontificem scripta, in qua asserit. tria cornua ab Antichristo evulsa, esse regnum Italiae, Germaniae et Siciliae, quae sibi potissimum romanus pontifex servire coëgit.

At haec vanissima sunt. Nam inprimis Daniel non de regno Galliae, vel Germaniae loquitur, sed de regno Aegypti, Libyae et Aethiopiae. Deinde nullum eorum regnum papa occidit: Antichristus autem tres illos reges interficiet, ut Hieronymus dicit. Praeterea Antichristus sibi illa regna vendicabit, non aliis tradet: at pontifex regnum Galliae non sibi, sed Pipino tradidit: et imperatore deposito, alium creari jussit, non sibi imperium usurpavit. Et similiter quando privavit Leonem imperatorem principatu Ravennae, non sibi vendicavit principatum illum, sed regibus Longobardorum permisit: quem tamen postea Pipinus, devictis Longobardis, pontifici donavit. Denique, si deponere principes est cornua excutere, non erunt tria, sed multo plura ab Antichristo evulsa: constat enim, a pontificibus fuisse depositos, praeter Leonem III. graecum, et Childericum francum, etiam Henricum IV. a Gregorio VII. Othonem IV. ab Innocentio III, Fridericum II. ab Innocentio IV. qui omnes reipsa imperium amiserunt.

De tertio habemus testimonia veterum apertissima. Lactantius lib. 7. cap. 16. et Irenaeus lib. 5. dicunt, Antichristo, posteaquam occiderit tres reges ex decem, reliquos continuo subjiciendos, et tum ipsum omnium principem futurum. Hieronymus in cap. 11. Dan. in illud Et faciet, quae non fecerunt patres ejus: *Nullus*, inquit, *Judaeorum absque Antichristo in toto unquam orbe regnavit.* Chrysostomus in 2. Thess. 2. asserit, Antichristum monarcham futurum, et successurum Romanis in monarchia, sicut Romani successerunt Graecis, Graeci Persis, Persi Assyriis.

Denique Cyrillus Catech. 15. dicit, Antichristum monarchiam adepturum, quae anteà fuerat Romanorum. Et satis aperte deducitur haec Patrum sententia, ex Apoc. cap. 17. ubi legimus: *Et decem cornua, quae vidisti, decem reges sunt. Hi unum consilium habent, et virtutem, et potestatem suam bestiae tradent.* Hoc autem nullo modo convenire romano pontifici, certum est: nec enim unquam pontifex rex fuit totius orbis terrarum.

De quarto loquitur Joannes Apoc. 20. *Et cum consummati fuerint mille anni, solvetur Satanas de carcere suo, et exibit, et seducet gentes, quae sunt super quatuor angulos terrae Gog*

et Magog. et congregabit eos in praelium. quorum numerus est sicut arena maris. Et ascenderunt super latitudinem terrae, et circuierunt castra sanctorum et civitatem dilectam. Et descendit ignis de coelo, et devoravit eos, et diabolus, qui seducebat eos, missus est in stagnum ignis, et sulphuris, ubi et bestia et pseudoprophetae cruciabuntur die ac nocte in saecula saeculorum. His verbis describitur ultima persequutio, et finis ejus. De qua re sic loquitur Augustinus lib. 20. de Civit. Dei. cap. 11. *Haec erit novissima persequutio novissimo imminente judicio, quam sancta Ecclesia toto terrarum orbe patietur, universa scilicet civitas Christi ab universa diaboli civitate, quantacumque erit utraque super terram.* Similia habentur Ezechielis 38. 39. quae sunt breviter exponenda propter multos, qui de hac re exstiterunt errores.

CAPUT XVII.

De Gog et Magog.

Prima igitur sententia, sive potius error est Judaeorum, qui docent, Gog esse Antichristum, Magog esse gentes scythicas innumerabiles, quae latent intra Caspios montes. Venturum autem esse Gog, id est, Antichristum cum Magog, id est, cum exercitu Scytharum, illo ipso tempore quo Messias primum apparebit in Hierusalem; et tunc praelium committendum in Palaestina, et tantam stragem futuram in exercitu Gog, ut per septem annos Judaei non sint caesuri ligna ex arboribus ad ignem struendum, sed crematuros hastas, et clypeos, et similia instrumenta, quae jacebunt ubique cum cadaveribus, et deinceps futura saecula aurea etc.

Refert hanc opinionem Hieronymus in cap. 38. Ezech. et Petrus Galatinus lib. 5. cap. 12. cont. Jud. et Rabbi David Khimhi in Com. psal. passim. Sed Judaei in duobus errant.

Primo, quod putant praelium Gog et Magog futurum in primo Christi adventu, confundentes primum cum secundo; cum tamen Scripturae aperte doceant, in primo adventu Christum venturum in humilitate, et tanquam ovem mansuetam immolandum, ut patet Isa. 53. et alibi. Secundo, quod putant, Antichristum venturum contra se, et cum suo Messia pugnaturum; cum tamen Antichristus revera ipsorum Messias sit futurus, et pro Judaeis contra verum Christum Salvatorem nostrum pugnaturus.

Secunda opinio est Lactantii lib. 7. cap. 24. 25. et 26. qui existimat, praelium Gog et Magog futurum mille annis post mortem Antichristi. Docet enim ipse, finitis sex millibus annorum a mundo condito, venturum Antichristum, et regnaturum tribus annis cum medio; tunc occidendum Antichristum, apparriturum Christum, futuram resurrectionem, et regnaturos sanctos cum Christo hic in terris mille annis, in summa pace et tranquillitate, infidelibus interim quidem exterminatis, sed pacifice servientibus. Quibus finitis, iterum solvendum diabolum, et excitandum bellum atrocissimum omnium gentium, quae per mille annos servierunt sanctis, contra eosdem sanctos, et hoc esse praelium Gog et Magog, de quo loquuntur Ezech. et Joan. sed paulo post divinitus occidendos omnes impios, et tunc futuram secundam resurrectionem, et mundum penitus innovandum.

Haec opinio fuit etiam multorum veterum, ut Papiae, Justini, Irenaei, Tertulliani, Apollinaris, et quorumdam aliorum, ut refert Hieronymus in cap. 36. Ezech. et Eusebius lib. 3. hist. cap. ult. Sed jamdudum explosa est tanquam error exploratus. Dominus enim Matth. 24. et 25. aperte docet, post Antichristi persequutionem statim futurum judicium ultimum, et ituros omnes bonos in vitam aeternam, omnes malos in ignem aeternum; ac proinde non futura post alios mille annos, nec unquam deinceps ulla praelia.

Tertia opinio est Eusebii, qui lib. 9. demonstr. evang. cap. 3. existimat, Gog esse imperatorem romanum, et Magog imperium ejus. Sed nititur falso fundamento. Deducit enim hanc opinionem ex cap. 24. Num ubi secundum versionem 70. legimus: *Extolletur Gog regnum, et augebitur regnum ejus: Deus duxit illum ex Aegypto etc.* Ubi videtur Scriptura dicere, quod quando Christus redibit ex Aegypto, tempore suae infantiae, tunc extolletur regnum Gog: constat autem, Christo infante existente, nullum regnum fuisse exaltatum, nisi Romanorum.

At sine dubio corrupta est in hoc loco editio 70. interpretum: Hebraice enim habetur, non Gog, sed Agag. וירם מאגג מלכו. Et tolletur propter Agag, vel prae Agag rex ejus. Et sensus est secundum Hieronymum in cap. 38. Ezech. et tolletur Saul primus rex Israel propter Agag, idest, quia peccabit non occidendo Agag. Vel secundum alios, extolletur Saul prae Agag, idest, praevalebit et superabit ipsum Agag. Utrumque est verum. Et certum est, locum illum Numerorum intelligi de regno Judaeorum, non de Christo, vel Romanis: incipit enim: *Quam pulchra tabernacula tua Jacob tentoria tua Israel etc.*

Quarta opinio est aliorum, qui per Gog et Magog intelligunt praelia diaboli et angelorum ejus olim in coelo cum angelis bonis patrata, quam Hieronymus refellit, tanquam destruentem literam, in cap. 38. Ezech.

Quinta est Theodori Bibliandri, quem sequitur Chytraeus in Com. cap. 20. Apoc. Igitur Bibliander tab. 14. suae Chronol. ubi accurate disserit de Gog et Magog, et tandem docet, prophetiam Ezechielis et Joannis non pertinere ad idem tempus; sed Ezechielis quidem vaticinium impletum esse tempore Machabaeorum, et Gog ac Magog fuisse Alexandrum magnum, et posteros ejus reges Syriae et Aegypti, qui cum Judaeis multa praelia commiserunt, et a Machabaeis tandem superati fuerunt: Joannis autem prophetiam impletam esse tempore Gregorii VII. papae, et sequentium aliquot pontificum: ac Gog et Magog fuisse pontifices, et alios christianorum principes et exercitus, qui diu pu-

gnaverunt contra Saracenos pro terra sancta, et sepulchro Domini recuperandis.

Prima pars hujus opinionis est etiam Theodoreti, in cap. 38. Ezech. sed defendi non potest. Primo, quia sine dubio una et eadem est prophetia Ezechielis et Joannis; et proinde utraque implenda est post Christi adventum. Nam inprimis Joannes dicit, exercitum Gog a quatuor angulis terrae venturum, et idem dicit Ezechiel, nominatim exprimens in exercitu Gog futuros Persas ex oriente, Aethiopas ex meridie, Tubal, idest, Hispanos ex occidente, et Togorma, idest, Phrygas a lateribus aquilonis. Deinde Joannes dicit; igne de coelo demisso, hunc exercitum perdendum: et idem asserit Ezechiel in fine cap. 38. *Ignem*, inquit, *et sulphur pluam super eum, et super exercitum ejus.* Denique, Joannes huic praelio subjungit continuo innovationem Hierusalem, idest, glorificationem Ecclesiae, et similiter Ezechiel a cap. 40. usque ad finem libri nihil tractat, nisi mirabilem innovationem Hierusalem.

Praeterea secundo probatur, prophetiam Ezechielis non fuisse impletam tempore Machabaeorum. Nam Ezech. 38. dicitur ad Gog, in novissimo annorum venies: at Alexander magnus cum suis in medio annorum venit. Deinde Ezechiel aperte dicit, in exercitu Gog futuros Aethiopas, Libyos, Hispanos, Cappadoces etc. qui tamen nunquam pugnaverunt contra Hierusalem, ac praesertim tempore Machabaeorum: soli enim Syri et Aegyptii pugnaverunt contra Machabaeos.

Denique Ezechiel describit talem victoriam contra Gog et Magog, ut deinceps nulli essent timendi hostes, sed esset futurus finis omnium praeliorum. At non talis fuit victoria Machabaeorum contra reges Syriae et Aegypti: nam nec Judaei regem Syriae et Aegypti unquam penitus superaverunt, et paulo post fuerunt Judaei rursum a Romanis vexati et capti, nec se unquam de eorum manibus liberaverunt, ut Augustinus deducit, et probat lib. 18. de Civit. Dei, cap. 45. Non ergo prophetia Ezechielis ante Christi tempora impleta fuit.

Altera pars opinionis Bibliandri, quae propria est ejus, non solum falsa, sed etiam impia est. Nam inprimis Joannes dicit, praelium Gog et Magog futurum contra castra sanctorum et dilectam civitatem, idest, contra veram Dei Ecclesiam: at bellum Christianorum pro terra sancta recuperanda fuit totum contra Saracenos Mahumetanos, nisi forte velit Bibliander, Mahumetanos esse veram Dei Ecclesiam et castra sanctorum. Deinde Joannes dicit, homines futuros in exercitu Gog ex quatuor angulis terrae: at in exercitu christiano non erant nisi occidentales et aquilonares, idest, Galli, Germani, Itali. Praeterea Joannes dicit, finito bello Gog et Magog, mox Hierusalem renovandam et glorificandam: Diabolum autem, et Antichristum, et pseudoprophetas dejiciendos in ignem aeternum: at bellum Christianorum pro terra sancta jamdudum est finitum; nec tamen videmus ullam Hierusalem innovatam, nec diabolum et pseudoprophetas disjectos in tartarum. Nunc enim, ut etiam adversarii fatentur, diabolus et pseudoprophetae maxime vigent.

Praeterea Deus ipse manifestis signis et prodigiis tum ad Antiochiam Syriae, tum in aliis locis manifeste ostendit, sibi gratum bellum illud fuisse. De quibus vide Gulielmum Tyrium lib. 6. de bell. sac. et Paulum Aemilium lib. 4. de reb. Franc.

Denique s. Bernardus, quem sanctum sive divum nominat idem Bibliander in Chron. ubi de Eugenii III. temporibus agit, praeter alios sanctos viros, unus fuit ex praecipuis auctoribus illius belli: ipse enim et verbis, et miraculis suasit infinitae multitudini Gallorum et Germanorum, ut ad bellum illud proficiscerentur, ut ipsemet indicat initio lib. 2. de Consid. Et Auctor vitae ejusdem Bernardi lib. 2. cap. 4. scribit, b. Bernardum post praelium peractum caecum quemdam illuminasse in testimonium, quod nomine Dei bellum illud praedicaverat.

Sexta opinio est Magdeburgensium, Centur. 1. lib. 2. cap. 4. col. 435. ubi docent, Gog et Magog esse regnum Saracenorum, sive Turcarum. Quae sententia plane opponitur sententiae Bibliandri; et ideo melior est, vel potius minus mala. Sed tamen absolute est falsa, siquidem Gog veniet in novissimo annorum, nec diu durabit, ut ex Joanne et Ezechiele aperte colligitur: Regnum autem Saracenorum jamdudum coepit, et duravit hactenus annos fere mille, quod sane modicum tempus dici nequaquam potest.

Septima est b. Ambrosii lib. 2. de Fid. cap. ult. Gog esse Gothos, qui multas provincias populi Romani vastaverunt. Meminit hujus opinionis b. Hieronymus in quaest. hebr. in Gen. cap. 10. et ait: *Utrum vera sit necne, exitus praelii docebit.* Et nunc sane exitus praelii docuit, non fuisse veram: neque enim post bella Gothorum ulla innovatio Ecclesiae sequuta est, neque bella omnia cessaverunt.

Octava est ipsius s. Hieronymi in cap. 38. Ezechiel qui videns rei difficultatem, omisso literali sensu, mystice exposuit de haereticis. Vult enim Gog, quod Hebraeis est tectum, significare haeresiarchas, qui instar tecti elati sunt ac superbi: Magog autem, quod interpretatur de tecto, significare eos, qui haeresiarchis credunt, eisque subjiciuntur, ut aedificium suo tecto. Haec sententia pro mystico sensu accepta verissima est, non tamen ad literam. Nam Ezechiel cap. 38. dicit, Gog venturum in novissimo annorum, et Joannes Apoc. 20. dicit, post mille annos venturum eumdem Gog: nomine autem mille annorum intelligunt omnes catholici totum tempus, quod est a Christi adventu usque ad Antichristum: cum ergo Gog non sit venturus nisi circa finem mundi, et haeretici initio Ecclesiae adhuc apostolis viventibus coeperint; constat, proprie et ad literam Gog non significare haereticos.

Sciendum est etiam, Hieronymum, cum dicit Gog interpretari tectum, et Magog de tecto, non velle dicere idem omnino esse Hebraeis Gog et Magog, quod nobis tectum et de tecto, sed velle dicere, esse quasi idem. Proprie enim Hebraeis tectum non est Gog, sed Gag גג et de tecto non dicunt Magog, sed Miggag מגג.

Nona sententia est b. Augustini lib. 20. de Civit. Dei, cap. 11. qui per Gog intelligit diabolum, qui

est instar magni tecti, idest, magnae domus, in qua habitant omnes mali: per Magog autem intelligit Antichristi exercitum ex totius orbis nationibus collectum. Quae sententia sine dubio verissima est, et amplectenda, qualenus refert Gog et Magog ad tempora Antichristi; tum quod eum sequuntur omnes catholici auctores, qui scribunt in Apocalypsim ut Arethas, Primasius, Beda, Haymo, Rupertus, Richardus, Anselmus, et alii; tum etiam quod omnia quae dicuntur ab Ezechiele et Joanne de Gog et Magog, rectissime conveniant Antichristo. Tunc enim vere erit ultima et maxima persequutio, et post eam innovabitur Hierusalem, hocest, Ecclesia glorificabitur, nec ulla deinceps praelia audientur. Quatenus autem per Gog intelligit diabolum, non videtur vera: nam Joannes dicit, diabolum solutum convocaturum esse Gog et Magog in praelium; igitur aliud est diabolus, aliud est Gog.

Nostra igitur sententia, quae decima est, tria continet. Primo asserimus, praelium Gog et Magog esse praelium Antichristi contra Ecclesiam, ut recte Augustinus docuit. Secundo dicimus, probabile esse admodum, per Gog significari ipsum Antichristum, per Magog exercitum ejus. Nam Ezechiel perpetuo Gog vocat principem, et Magog vocat terram, sive nationem. Tertio dicimus, probabile esse, Gog dici a Magog, non e converso, itaut dicatur Antichristos Gog, quia est princeps gentis quae dicitur Magog: porro exercitum Antichristi vocari Magog a gente Scythica, non quod constet ex illis Scythis, quos Judaei fingunt esse ultra Caucasum et Caspium mare, sed vel quod magna pars exercitus Antichristi constabit ex barbaris a Scythia oriundis, ut Turcis, Tartaris, et caeteris, vel (quod magis reor) quia erit exercitus immanis et crudelis valde: quos enim saevos dicere volumus, Scythas vocamus.

Nam quod Magog revera Scythicam gentem significet, patet ex Genes. 10. ubi legimus, filium Japhet secundum dictum esse Magog, ex quo dicta est Magog regio, quam ejus posteri habitarunt, quam esse Scythiam, docet Josephus lib. 1. Antiqu. cap. 11. et Hieronymus in quaest. Hebr. in Genes. cap. 10. Nam quemadmodum a tribus filiis Cham, idest, Chus, Mizraim et Chanaham, dicta est Aethiopia Chus; Aegyptus Mizraim et Palaestina Chanaham: sic omnino a Magog filio Japhet dicta est Scythia Magog. Quod autem Ezechiel nominans Magog respexerit ad gentem denominatam a Magog filio Japhet; planum est, quia ibidem adjungit socios ipsi Gog alias gentes denominatas ab aliis filiis, vel nepotibus Japhet, ut Gomer, Togorma, Mosoch, Tubal etc. Concludamus ergo, praelium Gog et Magog esse novissimam persequutionem, quam in toto mundo contra Ecclesiam Antichristus excitabit.

Neque obstat quod Ezechiel cap. 38. dicit, per septem annos cremanda arma Gog et Magog; cum tamen constet, post Antichristi mortem non futuros nisi 45. dies usque ad mundi finem, ut ex Dan. 12. colligitur. Nam Ezechiel non loquitur proprie, sed figurate more prophetarum, nec vult dicere, revera per septem annos comburenda illa arma: sed tam insignem cladem futuram, ut longissimo tempore sufficere possent ad ignem fovendum hastae, et clypei hominum occisorum, si opus esset.

Unum superest dubium: Anne propter saevissimam Antichristi persequutionem extinguenda sit penitus Christi fides et religio? Nam Dominicus a Soto in lib. 4. sent. dist. 46. quaest. 1. art. 1. id futurum omnino credidit: *Abscessio*, inquit, *et defectio totius orbis ab illa sede, signum erit consummationis saeculi.* Et infra: *Extincta fide per discessionem ab apostolica sede, totus mundus vanus erit, ac deinceps in cassum processurus.* Et infra: *Expavescant ergo mortales, quam sit pestilens amor sui. Inde enim dimanat elatio et superbia, quae sub ductu tandem Antichristi civitatem Dei labefactabit.*

At haec sententia meo judicio defendi non potest. Nam inprimis repugnat Augustino, qui lib. 20. de Civit. Dei, cap. 11. dicit, Ecclesiam semper invictam contra Antichristum futuram: *Nec militiam*, inquit, *suam deseret, quae vocabulo est appellata castrorum.* Deinde repugnare mihi videtur etiam evangelio; nam Matth. 16. legimus: *Super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam, et portae inferi non praevalebunt adversus eam.* At quomodo non praevalebunt, si eam penitus extinguent? Item Matth. 24. Dominus ait de ministris Antichristi: *Dabunt signa magna, ita ut in errorem inducantur, si fieri potest, etiam electi.* Ubi Dominus significare voluit, electos multos eo tempore futuros, qui Antichristi miraculis seduci se non patientur. Denique, scriptores omnes qui de Antichristi persecutione loquuntur, ut Ezechiel, Daniel, Paulus, Joannes et Patres omnes supra citati, victoriam illius belli seu persequutionis penes Ecclesiam tandem futuram dicunt. Et sane ratio ipsa idipsum docet. Quis enim credat, in eo praelio, in quo totis castris Deus et diabolus, Christus et Antichristus pugnabunt; Deum a diabolo et Christum ab Antichristo esse vincendum?

CAPUT XVIII.

Refelluntur deliramenta haereticorum, quibus non tam probant, quam impudenter affirmant, papam esse Antichristum.

Etsi sufficere poterant, quae hactenus disseruimus de Antichristo; siquidem evidenter ostendimus, nihil eorum summo pontifici convenire, quae Antichristo Scripturae divinae attribuunt: tamen ne aliquid desideretur, et impudentia adversariorum manifesta fiat, proponam breviter, ac refellam, quae Lutherus, libellus Smalchaldicus, Calvinus, Illyricus, Tilmannus et Chytraeus adferunt, ut probent papam esse Antichristum.

Ac primum Lutherus, etsi passim pontificem summum Antichristum vocet, ac praesertim in lib. de captiv. Babylon. in lib. cont. execrab. Bullam Antich. in Assert. artic. in lib. cont. Ambros. Catharin. tamen unum dumtaxat argumentum ejus reperire potui, quo id probare conatur. Nam in Assert. art. 27. ita loquitur: *Daniel praedixit 8. cap. Antichristum fore regem impudentem facie,*

hoc est, sicut Hebraeus habet, potentem speciebus, pompis, et caeremoniis externorum operum, extincto interim spiritu fidei, sicut vidimus impletum tot religionibus, ordinibus, collegiis, ritibus, vestibus, gestibus, aedificiis, statutis, regulis, observantiis, ut numerum nominum eorum vix recites. Atque has easdem Antichristi, ut ipse loquitur, facies enumerat, et fusissime explicat in lib. cont. Ambros. Catharin. de vis. Dan.

Sed hoc Lutheri argumentum in tribus peccat. Primum in ipso fundamento: nam verba hebraea עזפנים ad verbum sonant, *Robustus facie*, et phrasi hebraica significant hominem perfrictae frontis, qui non novit erubescere. Nam inprimis ita verterunt 70. ἀναιδὴς προσώπῳ *inverecundus facie*: ita Hieronymus vertit: ita Theodoretus legit: ita ex Rabbinorum regulis explicat Franciscus Vatablus: *Fortis facie*, inquit, *est qui non erubescit, et quem non pudet.*

Denique idem colligitur ex verbis similibus Ezechiel. 3. *Domus Israel attrita fronte est, et duro corde, ecce dedi faciem tuam valentiorem faciebus eorum, et frontem tuam duriorem frontibus eorum.* Ubi in hebraeo est: *Domus Israel robusti fronte sunt, et dedi faciem tuam robustiorem faciebus eorum.* Quae non habent alium sensum quam istum (ut Hieronymus recte explicat): illi quidem impudentes sunt, sed tu non cedas impudentiae illorum; etsi illi audacter et sine pudore faciunt mala, tu audacter et sine pudore reprehendas. Quae cum ita sint, videat Lutherus ne ipse impudens facie sit, si suam interpretationem Rabbinis, Theodoreto, Hieronymo, 70. interpretibus, et ipsi Ezechieli anteponere velit.

Secundo peccat Lutheri argumentum, quia ex hac sententia, quidquid tandem significet, non recte colligitur, papam esse Antichristum. Nam etiamsi constaret, Antichristum futurum potentem in pompis et caeremoniis externis; non tamen continuo colligi posset, esse Antichristum quicumque est potens in pompis et caeremoniis externis. Nam, ut Dialectici docent, ex particularibus affirmativis nihil colligitur; alioqui etiam Moyses fuit Antichristus, qui tot caeremonias in Exodo et Levitico instituit, ut vix earum numerus iniri possit. Et cum ibidem de Antiocho, et in ejus figura de Antichristo dicitur, illum fore intelligentem aenigmatum, si ratiocinatio Lutheri valeret; sequeretur, eos omnes qui aenigmata solvere possent esse Antichristos: quod certe falsum, et ridiculum est.

Tertio peccat in eo, quod pontifici romano tribuit institutionem omnium ordinum, et caeremoniarum ecclesiasticarum; cum tamen constet, plurimas earum, non a pontifice romano, sed ab aliis sanctis Patribus institutas. Nam Ecclesia graeca semper habuit, et adhuc habet monasteria, ritus, observationes, caeremonias, quas a sanctis Basilio, Pachomio, et caeteris graecis Patribus, non a romano pontifice acceperant. Vide lib. Cassiani de Instit. renunc. et s. Basilii Constit. In occidente quoque s. Benedicti, s. Rom. s. Brunonis, s. Dominici et s. Francisci ordines a papa quidem approbati, sed ab illis sanctis viris Spiritu sancto docente excogitati et instituti sunt: ut si ejusmodi ordines ad Antichristi faciem pertineant, potius sancti illi Patres Antichristi dicendi sint, quam papa.

Adde ultimo, verba Danielis nulli hominum (vero Antichristo suo tempore revelando excepto) aptius convenire, quam Luthero. Ipse enim supra omnes impudens facie fuit: nam presbyter et monachus palam uxorem sanctimonialem duxit, cujus rei nullum exemplum in tota antiquitate demonstrari potest. Item mendacia sine ullo numero scripsit, quae a multis annotata, et literis prodita sunt. Scribit Joannes Cochlaeus in act. Luth. anni 1523. a quodam notata ex uno Lutheri libro mendacia 50. Ab alio quodam eumdem Lutherum convictum mendaciorum 874. Qualis denique impudentia illa fuit, cum in lib. cont. Bullam Leonis X. idem Lutherus excommunicare ausus est pontificem suum cum universa Ecclesia, quae illi adhaeret? Quis unquam audivit, a presbytero episcopum excommunicari potuisse?

Exhorruit quondam chalcedonense concilium Dioscori audaciam, qui in concilio ephesino II. praesidens, Leonem pontificem excommunicare praesumpserat: at quae comparatio esse potest inter Dioscorum patriarcham secundae sedis, in concilio generali praesidentem, et Lutherum simplicem monachum in suo cubiculo scribentem? Sed jam Luthero dimisso, ad Melanchthonem veniamus.

CAPUT XIX.

Refutantur nugae synodi smalchaldicae Lutheranorum.

Exstat libellus de potestate et primatu papae, seu regno Antichristi, nomine synodi smalchaldicae editus, qui quidem Melanchthonis mihi esse videtur, sed cujuscumque sit, nihil nisi verba, et inanem jactationem habet: *Constat*, inquit auctor libri, *romanos pontifices cum suis membris defendere impiam doctrinam, et impios cultus, ac plane notae Antichristi competunt in regnum papae, et sua membra.* Hactenus propositio, nunc probationes audiamus: *Paulus enim ad Thessalonicenses describens Antichristum, vocat eum adversarium Christi, extollentem se super omne quod dicitur, aut colitur Deus, sedentem in templo tanquam Deum. Loquitur igitur de aliquo regnante in Ecclesia, non de regibus ethnicis, et hunc vocat adversarium Christi, quia doctrinam pugnantem cum evangelio excogitaturus sit, et is arrogabit sibi auctoritatem divinam.*

Quamquam haec omnia, etsi vera essent, parum nobis officerent: peto tamen quo fundamento nititur haec interpretatio? Paulus aperte dicit, Antichristum seipsum elevaturum supra omnem Deum, et in templo sessurum, non ut regem, non ut episcopum, sed plane ut Deum, et hoc idem disertis verbis affirmant Chrysostomus, Ambrosius, et caeteri hujus loci veteres interpretes. Quo jure igitur vos sine teste, et sine ratione affirmatis, Antichristum esse eum qui sedet in templo, non ut Deus,

sed ut episcopus, et adeo non se effert super omnem Deum,ut non solum Deum Patrem,et Filium et Spiritum sanctum adoret, sed etiam coram omni populo sese prosternat ante sacramentum eucharistiae, ante sepulchra apostolorum, et martyrum, ante crucem, et imagines Christi, et sanctorum, quae vos ipsi, licet impie. Deos alienos, et idola appellare soletis? Sed videamus hoc ipsum quemadmodum accomodetis ad papam.

Primum autem constat, papam regnare in Ecclesia, et praetextu ecclesiasticae auctoritatis et ministerii sibi hoc regnum constituisse. Praetexit enim haec verba, Tibi dabo claves.

Regnare papam in Ecclesia, vos quidem dicitis, sed non probatis: nos vero contrarium nullo negotio demonstrare possumus. Nam qui regnat, superiorem in regno suo non agnoscit: Papa vero Christi regis vicarium se et famulum profitetur: et quamvis in tota domo Dei, atque in universo Christi regno amplissima potestate utatur; ea tamen potestas non excedit Oeconomi, ac servi conditionem. Nam et Moyses (ut Paulus ait Hebr. 3). *Fidelis fuit in tota domo Dei*, sed tanquam famulus; Christus autem tanquam filius in sua. Sed pergite.

Deinde, doctrina papae multipliciter pugnat cum evangelio, et arrogat sibi auctoritatem divinam tripliciter. Primum, quia sumit sibi jus mutandi doctrinam Christi, et cultus a Deo institutos, et suam doctrinam, et suos cultus observari vult tanqum divina.

Hoc item dicitis, et non probatis, neque solum id nobis falsum, sed mendacium etiam impudentissimum esse videtur. Nec enim ignoratis, in Ecclesia catholica omnium ore doceri, Christi doctrinam et cultus non posse ab ullo homine, sed nec ab ullo etiam angelo mutari, nec unquam inter nos et vos quaestio fuit, an debeat credi, aut fieri quod Christus docuit, aut jussit. Sed vos ne, an nos melius Christi doctrinam, et praecepta interpretemur? In qua quidem quaestione vos nihil fere aliud afferre soletis, quam vestram ipsorum interpretationem: nos vero Patrum consensum, et catholicae Ecclesiae, vel decreta, vel consuetudines. Nec enim (ut vos falso jactatis) Patrum consensus atque Ecclesiae decreta et consuetudines verbo Dei opponimus, sed interpretationi et judicio vestro. Sed audiamus secundam probationem.

Secundo, quia sumit sibi potestatem non solum ligandi, et solvendi in hac vita, sed etiam sumit sibi jus de animabus post hanc vitam.

Et hoc dicitur, sed non probatur. Nec enim summus pontifex jus sibi in animas defunctorum sumit, cum non ex auctoritate illas a peccatis vel poenis absolvat, sed solum per modum suffragii preces, atque opera bona fidelium vivorum cum illis communicet. Prodesse autem defunctis vivorum preces et eleemosynas, ac praecipue missae sacrificium, omnes veteres docent: de qua re cum nos alibi fuse disputaverimus, hoc loco unum Augustini testimonium annotasse sufficiet. Igitur serm. 34. de Verb. apost. ita loquitur Augustinus: *Orationibus vero sanctae Ecclesiae et sacrificio salutari, et eleemosynis, quae pro eorum spiritibus erogantur, non est dubitandum mortuos adjuvari.* Sed pergite.

Tertio, quia papa non vult ab Ecclesia, aut ab alio judicari, et aufert suam auctoritatem judicio conciliorum et totius Ecclesiae. Hoc autem est se Deum facere, nolle ab Ecclesia aut ab ullo judicari.

Hic quoque duo dicuntur quae non probantur. Nam inprimis, quibus Scripturis, quibus conciliis, qua ratione probatis, debere papam a conciliis, vel Ecclesia judicari? Nos enim legimus (ut alia praetermittam, quae libro superiore satis disputata sunt) Petro dictum a Christo Joan. 21. *Pasce oves meas*, nec dubitari posse credimus, oves a pastore regendas, et judicandas esse, non pastorem ab ovibus. Illud etiam legimus Lucae 12. eidem Petro dictum: *Quis putas est fidelis dispensator, et prudens quem constituit Dominus super familiam suam?* Quo loco videmus oeconomum quemdam toti familiae Christi praepositum, certe ut eam regat, non ut regatur ab ea.

Ac ne forte objiceret aliquis: quid si oeconomus ille fuerit malus, a quo tandem judicabitur, si omnibus praeest, nulli subjicitur? Propterea subjecit Dominus continuo: *Quod si dixerit servus ille in corde suo, moram facit Dominus meus venire, et coeperit percutere servos et ancillas, et edere, et bibere, et inebriari, veniet Dominus servi illius in die qua non sperat, et hora qua nescit, et dividet eum, partemque ejus cum infidelibus ponet.* Auditisne quis judex sit mali illius oeconomi, quem constituit Dominus super familiam suam? Non enim ait Christus, a concilio judicetur: sed *veniet Dominus in die qua non sperat*, et quae sequuntur. Itaque sibi Dominus servat servi illius judicium, quem super universam familiam suam ipse constituit; proinde non aufert papa auctoritatem suam judicio conciliorum, et totius Ecclesiae cum ab eo se judicari non patitur: non enim auferri potest quod nunquam est datum. Sed neque concilia rite congregata id sibi unquam assumpserunt, ut extra casum haeresis in pontificem summum sententiam dicerent. Sed de hac re satis multa suo loco.

Alterum quod dicitis, et non probatis, illud est, hoc esse Deum se facere, nolle ab Ecclesia, aut ab ullo judicari. Nam cum *ab ullo* dicitis, sine dubio ab ullo homine intelligitis: nec enim ignoratis, pontificem a Christo judicandum se esse, et credere et profiteri. Quo pacto autem se facit Deum, qui judicandum se esse a Deo credit?

Deinde reges terrae certe judicem in terris, quo ad res politicas attinet, nullum agnoscunt: et sententia vestra, qui episcopos coactiva potestate spoliatis, nec in Ecclesiasticis rebus verum aliquem judicem habent. Num igitur tot erunt Dii, quot sunt reges? Non existimo ita vos insanire, ut hoc dicatis. Restat igitur, ut verum non sit, qui a nullo homine judicari velit, eum continuo Deum se facere.

Postremo additis, *hos tam horribiles errores, et hanc impietatem defendit summa saevitia, et interficit dissentientes.*

Hic vero quam impudenter mentiamini vel ex hoc uno cognoscere potestis, quod ego ipse qui haec scribo palam assero, idque in ipsa urbe Roma (et

pontifice non ignorante) non licere pontifici mutare Christi doctrinam, aut cultus, neque cultus novos instituere, qui habeantur pro divinis, aut qui cum evangelio ulla ratione pugnent; et tamen ab ipso non modo non interficior, sed nec aliquid molestiae patior. Nimirum probe novit pontifex, me vera dicere, vos vero mentiri. Quemadmodum etiam paulo post cum additis: *Doctrina de poenitentia prorsus depravata est a papa, et a suis membris; docet enim remitti peccata propter dignitatem nostrorum operum. Item, nusquam docent, quod gratis propter Christum remittantur peccata.* Quae sane non sunt nostra dogmata, sed vestra mendacia. Nec enim id nos docemus, sed contrarium omnino, ut concilium tridentinum sess. 6. cap. 5. 6. 7. et 8. aperte testatur. Sed de his satis. Transeo ad Calvinum.

CAPUT XX.

Refelluntur Calvini mendacia.

Igitur Joannes Calvinus explanans locum apostoli 2. Thess. 2. *Qui extollit se super omne quod dicitur Deus*, multa quidem dicit, et magna pompa verborum, sed nihil fere probat: *Significavit*, inquit, *Paulus his verbis, Antichristum sibi rapturum quae unius Dei propria sunt, ut supra omne divinum numen se efferat, ut tota religio totusque Dei cultus sub ejus pedibus jaceat.* Et infra: *Nunc quisquis a Scriptura edoctus erit, quaenam Deo maxime sint propria, et ex adverso intuebitur, quid sibi papa usurpet, etiamsi puer sit decennis non multum laborabit in noscendo Antichristo.* Magnifica vero pollicitatio.

Sed audiamus quibus tandem rationibus demonstrat, quod proposuit. Forte enim ejusmodi erunt, ut pueri etiam decennes non multum laboraturi sint in iis dissolvendis: *Scriptura pronunciat, Deum unicum esse legislatorem*, Isai. 33. v. 22. *qui servare potest, et perdere*, Jacob. 4. v. 12. *Unicum regem, cujus officium est verbo suo regere animas, eumdem facit omnium sacrorum auctorem: justitiam et salutem ab uno Christo petendam docet, modum simul et rationem assignat. Nihil horum est qood non sui juris papa esse asserat, suum esse glorietur ligare quibus visum est legibus conscientias, et aeternis poenis subjicere. Sacramenta pro libidine sua vel nova instituit, vel quae a Christo instituta erant corrumpit et vitiat, immo penitus abolet, ut in eorum vicem substituat quae finxit ipse sacrilegia: media consequenda salutis aliena prorsus a doctrina evangelii comminiscitur: totam denique religionem pro suo nutu mutare non dubitat. Quid, obsecro, est se efferre supra omne quod numen reputatur, si hoc papa non facit?*

Nonne bene dixeram multa dici a Calvino, parum, aut nihil probari? Nam quod papa glorietur suum esse ligare quibus visum fuerit legibus conscientias, quod sacramenta nova instituat, quod aboleat vetera, quod media ad salutem comminiscatur aliena a doctrina evangelii, quod omnem religionem mutet, dicit quidem Calvinus, sed non probat: sin autem dicere apud eum probare est: pari ratione inficiari refutare esse debebit.

Certe quotquot catholici sumus, et romano pontifici Christi vicario obedimus, libere dicimus, et sine ulla ejus injuria dicimus: non licere ei quibusvis legibus, hoc est, etiam perniciosis et iniquis homines ligare, nec sacramenta nova instituere, nec instituta a Christo corrumpere, vel abolere, nec media comminisci ad salutem aliena a doctrina evangelii, nec religionem christianam pervertere, vel immutare: id vero eo libentius dicimus, quod scimus eum quoque ita sentire, ac dicere. Nam si non ita sentit, si putat sibi licere leges iniquas condere, sacramenta nova instituere, vetera abolere, et alia ejusmodi facere; quomodo patitur nos ita loqui, qui tamen in ejus potestate sumus, et non in angulo nescio quo, sed in ipsa urbe Roma, eo sciente et volente, docemus?

Sed inquient: non dicit papa sibi ista licere, sed tamen reipsa et factis sibi licere contendit. Probetur igitur aliquid horum fecisse: nam alioqui assumere quod probandum erat, quod quidem solemne adversariis est, petitio principii a Dialecticis vocatur.

Porro duo illa loca Isaiae 33. et Jacobi 4. quae sola Calvinus protulit, sententiae nostrae nihil omnino officiunt. Nam quod Isaias et Jacobus dicunt: *Unum esse regem, judicem et legislatorem nostrum*; certe non pugnat cum verbis illis Prov. 8. *Per me reges regnant, et legum conditores justa decernunt*: et cum illis psal. 2. *Et nunc reges intelligite, erudimini qui judicatis terram*: et cum aliis sexcentis ejusdem generis locis. Non igitur Isaias et Jacobus quocumque modo unicum regem, judicem, et legislatorem Deum faciunt: sed ea tantum ratione, quod solus ipse ita sit rex, et judex, et legislator, ut nulli rationem reddere debeat, a nullo pendeat, auctoritate propria, idest, non accepta ab alio, regnet, et judicet, ac leges ferat, ac denique quod solus ipse possit etiam quoad executionem perdere et salvare, ut Jacobus ait. Nihil enim horum aut papae, aut aliis principibus tribuimus.

CAPUT XXI.

Refelluntur mendacia Illyrici.

Jam Illyricus in lib. quem scripsit adv. Prim. papae: *Sed*, inquit, *inter alia argumenta nobis illud firmissimum esse debet, quod verissime et clarissime hoc tempore a plurimis probatum est, papam docere, et defendere impiam doctrinam, et esse ipsissimum Antichristum, cujus rei rationes hic repetam. Joannes 1. 2. definit, Antichristum esse eum, qui negat Jesum esse Christum. Id plane papa facit, non verbis, sed re. Nam Meschias hebraice, graece Christus, est persona divinitus missa, ut sit populi Dei perpetuus sacerdos et rex. Sacerdotis officium est docere, orare, et sacrificare, sed regis est regere et defendere.* Haec ille.

Audiamus nunc quomodo probet papam haec officia Christo eripuisse, et quae testimonia, quas ra-

tiones adferat. Sed, ni fallor, sola verba inania audiemus; sic igitur pergit: *Adimit ergo papa Christo sacerdotium: nam non solum dilectum Filium vult audiri, sed magis se suosque pseudoapostolos aliud evangelium adferentes. Item, quia multos alios mediatores in coelo nobis pro Christo substituit, qui pro nobis coram Patre intercedant neglecto Christo severo judice. Item, quia infinitos sacrificulos pro Christo substituit, qui generi humano Deum placent, ad quos dicit, a Christo per Petrum sacerdotium translatum esse. Denique quia per merita suorum spiritualium, sanctorumque nos salvari vult.*

En quam claris Scripturarum testimoniis Illyricus nos convincit. Quid si haec omnia mere esse mendacia demonstremus? Nam ubi, quaeso, legistis, papam velle magis se quam Christum audiri? Negamus; probate. Nos enim contra videmus a papa summum honorem Scripturis deferri, et pro haereticis haberi qui adversus Scripturam aliquid docuerint. Deinde, nonne mendacium est clarissimum, quod papa mediatores pro Christo substituerit, et illos velit pro nobis ad Patrem intercedere Christo neglecto? Nonne litaniae nostrae ita incipiunt: Kyrie eleison, Christe eleison? Nonne omnes omnino Ecclesiae nostrae preces, quas in missa et officio ecclesiastico legimus, ad Deum diriguntur, et per Christum Dominum nostrum terminantur? Nonne Christi mediationem et intercessionem agnoscimus, cum quidquid a Deo petimus, sive a sanctis pro nobis peti cupimus, id totum per Christi meritum petamus? Nec enim sanctos Dei, aut Christi loco habemus, sed id ab eis petimus, ut suas preces cum nostris precibus conjungant, ut hoc modo facilius quidquid volumus a Deo per Christum impetremus.

Pari ratione mendacium est, quod papa sacrificulos pro Christo substituerit, necnon quod sacerdotium Christi per Petrum ad sacrificulos translatum dicamus: nec enim aliquid horum probatis, aut probabitis unquam; nec dubium esse potest, quin si aliquid haberetis, in medium adferretis. Id vero est, quod nos dicimus, Christum, qui est sacerdos in aeternum, et semper vivit ad interpellandum pro nobis; semel quidem seipsum Deo in hostiam placationi per mortem crucis obtulisse: nunc vero per manus sacerdotum iterum atque iterum in mysterio se offerre.

Et quemadmodum cum multi hoc tempore baptizent, verum tamen est quod legimus, Joan. 1. *Hic est qui baptizat in Spiritu sancto.* Non enim translatum est officium baptizandi a Christo ad sacerdotes, sed ipse est qui per ministerium sacerdotum semper baptizat: sic etiam tametsi multi sacerdotes hodie Christum in tremendis mysteriis offerant, ipse tamen est primarius sacerdos, et vere summus pontifex, qui per ministerium omnium sacerdotum semetipsum offert: *Non sunt*, inquit Chrysostomus hom. 83. in Matth. *humanae virtutis haec opera. Qui tunc in illa coena confecit, ipse nunc quoque operatur, ipse perficit, ministrorum nos ordinem tenemus.*

Sed libenter a te discerem, Illyrice, cum omnes omnino veteres scriptores, tum graeci, tum latini sacrificii eucharistiae, et sacerdotum christianorum mentionem faciant, quod nemo negat nisi qui non legit: cur tandem soli pontifici romano hoc tribuas, quod sacerdotium Christi in sacrificulos transtulerit? sed pergamus ad caetera.

Quod postremo loco addis: *Per merita suorum spiritualium, sanctorumque nos salvari vult.* Insigne quoque mendacium est: alioqui profer locum, ubi papa hoc dixerit: *Nos enim per gratiam Domini nostri Jesu Christi credimus salvari, quemadmodum et patres salvati sunt*, ut s. Petrus ait, Act. 15. Nec alium agnoscimus Salvatorem nisi Jesum, et hunc crucifixum, qui dedit semetipsum redemptionem pro omnibus 1. ad Tim. 2.

Porro sanctorum merita et preces suo etiam modo nobis prodesse, negare non potest, nisi qui nescit, aut non credit, inter membra corporis Ecclesiae communicationem et connexionem esse. De qua re, cum nos alibi tractaverimus, duo solum testimonia hoc loco addidisse sufficiet. Igitur s. Augustinus quaest. 149. in Exod. *Ut eo modo*, inquit, *admoneremur, cum merita nostra nos gravassent, ne diligamur a Deo, relevari nos apud eum illorum meritis posse, quos Deus diligit.* Ac rursum lib. 21. de Civit. Dei cap. 27. aliquoties repetit, nonnullos sanctorum meritis indulgentiam adipisci, atque hoc significatum esse a Domino, cum ait: *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, ut cum defeceritis, recipiant vos in aeternum tabernacula.* Luc. 16. *Sicut autem* (inquit s. Leo serm. 1. de natali apost.) *et nos experti sumus, et nostri probavere majores, credimus, atque confidimus, inter omnes labores istius vitae ad obtinendam misericordiam Dei, semper nos specialium patronorum orationibus adjuvandos, ut quantum propriis peccatis deprimimur, tantum apostolicis meritis erigamur.* Haec ille.

Et quamvis non solemus ita loqui, ut Illyricus dicit, per merita videlicet spiritualium nos salvari; tamen si quis ita loqueretur, atque id solum significare vellet, meritis sanctorum ad salutem per Christum obtinendam aliqua ratione nos juvari, non magis reprehendi posset, quam apostolus Paulus, qui 1. Cor. 9. ait: *Omnibus omnia factus sum, ut omnes facerem salvos.* Et apostolus Judas, qui similiter loquitur, cum ait: *Hos quidem arguite judicatos, illos vero salvate de igne rapientes.* Atque haec de sacerdotio Christi.

Pergit Illyricus: *Regnum porro Christo aufert, quia in terris vult ipse esse caput Ecclesiae: in coelo vero alios opitulatores, et servatores nobis constituit, ad quos in miseriis nos confugere jubet. Negat ergo papa Jesum esse Christum.*

Hic primum illud quaero: ubinam papa, aut ullus catholicorum servatores sanctos appellaverit. Deinde illud addo: si asserere de caput Ecclesiae esse sub Christo, ut ejus vicarium et ministrum, quod papa facit, est negare Jesum esse Christum; cur eadem ratione quicumque se proregem, aut gubernatorem provinciae alicujus esse affirmat, non continuo censetur negare Dominum suum esse regem?

Denique si ad sanctos, tanquam opitulatores in miseriis confugere, est negare Jesum esse Christum;

quomodo, quaeso, Paulus non negavit Jesum esse Christum, cum ait ad Rom. 15. *Obsecro vos fratres per Dominum nostrum Jesum Christum, et per charitatem Sancti spiritus, ut adjuvetis me in orationibus pro me ad Deum, ut liberer ab infidelibus, qui sunt in Judaea?* Quomodo magnus Basilius non negavit Jesum esse Christum, cum in orat. de 40. martyr. ita loquutus est: *Qui aliqua premitur angustia, ad hos confugiat: Qui rursum laetatur, hos oret: Ille ut a malis liberetur; Iste ut duret in rebus laetis?* Omitto caeteros Patres; vereor enim ne si eos excutiamus, nullum inveniamus qui non negaverit Jesum esse Christum: si vera sit Illyrici doctrina.

Pergit Illyricus. Daniel cap. 11. *Antichristum pluribus notis insignit: primum,* inquit, *faciet quod volet, facit sane papa quod ei libet.*

At s. Daniel cum ait de Antichristo, *faciet quod volet,* significare vult, ab Antichristo nullum omnino superiorem agnoscendum. ac ne Deum quidem: sic enim sequitur: *Et elevabitur adversus omnem Deum.* Itaque Antichristus etiam Dei lege, et imperio posthabito, pro arbitrio suo vivet, quod certe papa non facit, quippe qui Dei lege se constringi non negat, et Christum judicem et superiorem agnoscit.

Confitetur, inquit Illyricus,*id ipsemet dist. 40. si papa infinitas animas secum in infernum traheret; tamen nemo debet ei dicere quid facis? et glossa,* inquit, *papae est pro ratione voluntas.*

Canon, qui incipit *Si papa,* non est (ut falso Illyricus dicit) alicujus romani pontificis, sed s. Bonifacii episcopi moguntini, apostoli germanorum, et martyris: qui quidem non negat pontificem summum, si male vixerit, esse corripiendum atque admonendum ex fraterna charitate; sed negat, posse argui ex auctoritate, ac judicari, cum sit ipse omnium hominum judex. Qui etiam Bonifacius in iis verbis, quae canonem illum antecedunt (ut videre est in nova editione decreti) romanam Ecclesiam disertis verbis caput omnium Ecclesiarum appellat, et a romani pontificis incolumitate totius Ecclesiae salutem, post Deum, pendere affirmat.

Quaero igitur ab Illyrico: vera sitne s. Bonifacii germanorum apostoli sententia an non? Nam si vera non est; cur nobis objicitur? Si vera est; cur non recipitur? Dicam idipsum planius: si vera non est ea sententia: non igitur verum est, pontifici plurimas animas secum ad inferos trahenti non posse dici, quid facis? Si vera est; igitur vere caput est romanus pontifex omnium Ecclesiarum, et cunctos judicaturus a nemine est judicandus. Quare desinat Illyricus jam canones allegare, qui nihil ei prodesse possunt. Quod ad glossam attinet, sciat Illyricus, eam vel ab ipso pontifice, tanquam falsam esse sublatam in nova editione decreti, vel nunquam in decreto fuisse: ego certe eam reperire non potui.

Pergit Illyricus. Secundo (Daniel) *dicit, quod se elevabit supra Deum, id fecit* (papa) *ut ex praecedentibus apparet. Item quia vult se audiri plusquam Deum blasphemansque vociferatur, Scripturam esse fontem omnium haeresum et schismatum, ambiguam et obscuram etc.*

Atqui oportuerat fideliter Danielis verba referre; non enim ille ait: *Elevabit se supra Deum,* sed *elevabitur adversus omnem Deum.* Et infra: *Nec quemquam Deorum curabit, quia adversum universa consurget.* Quae nota clarissime demonstrat, papam nihil habere commune cum Antichristo: nam Antichristus nullum deorum curabit; papa vero unum verum Deum Patrem, et Filium et Spiritum sanctum colit. Neque id solum facit, sed etiam (si vobis credimus) tot Deos palam adorat, quot sunt in coelis sancti, in terris imagines, sub terram reliquiae.

Jam vero quod addis: *Papam vociferari, Scripturam esse fontem haeresum et schismatum.* Ego certe in nullius unquam papae scriptis legi, sed Lutheri tui verbum esse audio. Scripturam esse librum haereticorum. Lutherus praefat. hist. quae contigit in Strasfort anno 36. Quod quidem verbum si recte accipiatur, non video cur merito reprehendatur. Nam s. quoque Hilarius in lib. da synod. extremo demonstrat, plerasque haereses ex divinis literis male intellectis esse natas.

Et Tertullianus in lib. de praescript. magis audacter: *Nec periclitor,* inquit, *dicere ipsas quoque Scripturas sic esse ex Dei voluntate dispositas, ut haereticis materias subministrarent, cum legam; Oportet haereses esse, quae sine Scripturis esse non possent.*

Porro ambiguas, et obscurissimas in plerisque locis Scripturas esse, non solum papa verissime docet, sed omnes etiam veteres Patres; atque adeo ipse Lutherus, vellet nollet id fateri coactus est, cum praefat. in psal. in hunc modum scripsit: *Nolim ab ullo id de me praesumi, quod nullus adhuc praestare potuit sanctissimorum et doctissimorum, idest, psalterium in omnibus suo legitimo sensu intelligere et docere. Sat est, aliquos et eosdem ex parte intellexisse: multa sibi reservavit Spiritus, quo nos semper discipulos habeat, multa solum ostendit, ut alliciat, multa tradidit, ut afficiat.* Et infra: *Scio esse impudentissimae temeritatis eum, qui audeat profiteri, unum Scripturae librum a se in omnibus partibus intellectum.* Idem quoque Lutherus in lib. de Conc. et Eccl. pag. 52. Nonne aperte fatetur, se magno sudore veram, et germanam Scripturae sententiam quaesivisse? Denique tot Scripturae versiones, tot interpretationes, tot sectae diversissimae apud adversarios; quid aliud clamant, quam Scripturam esse ambiguam et obscuram?

Tertio (Daniel), *dicit quod ei* (Antichristo) *prospere succedet, donec finiatur ira Dei: oppressit papa ut voluit sua tyrannide et impietate, tum politias plurimas, tum etiam innumeras Ecclesias.*

Et hoc qua ratione, quo auctore probatis? Potestisne dicere, quas politias, quas Ecclesias pontifex romanus oppresserit? quid si nos contra demonstramus, huic tertiae notae Antichristi notam plane contrariam papae convenire? Nam ab eo tempore, quo per vos papa Antichristum esse coepit, non modo non crevit ejus imperium, sed semper magis

ac magis decrevit. Leonis magni tempore, idest, annis centum quinquaginta antequam Antichristus vestra sententia nasceretur, papa romanus pluribus gentibus praesidebat, quam sese romani imperii fines extenderent. Sic enim scribit idem Leo serm. 1. de natali apostolorum: *Per sacram b. Petri sedem caput orbis effecta* (Roma) *latius praesideres religione divina, quam dominatione terrena. Quamvis enim multis aucta victoriis, jus imperii tui, terra marique protuleris, minus tamen est, quod tibi bellicus labor subdidit, quam quod pax christiana subjecit.* Et Prosper in lib. de Ingrat.

Sedes Roma Petri, quae pastoralis honoris
Facta caput mundo, quidquid non possidet armis,
Religione tenet.

At postea, Antichristo, (ut vos vultis) regnante, paulatim amisit romana sedes Africam pene totam, Asiae maximam partem, Graeciam universam. Nostris vero temporibus, quibus vos Antichristum maxime furere vociferamini, tam prospere illi omnia successerunt, ut magnam Germaniae partem amiserit, Svetiam, Gothiam, Norvegiam, Daniam universam, bonam Angliae, Galliae, Helvetiae, Poloniae, Boemiae ac Pannoniae partem. Itaque si prospere agere, nota est Antichristi, non papa, qui tot provinciis exutus est, sed Lutherus, qui praedicatione carnalis libertatis tot populos seduxit, et tam prospere egit, ut ex privato monacho totius Germaniae propheta, et quasi papa quidam evaserit, Antichristus merito dici potest. Sed perge.

Quarto (Daniel), *dicit, eum non curaturum Deum suorum patrum. Hoc de papa vere dici*, *superius in loco Joannis clare probavimus.* Et nos in eodem loco idipsum clarius reprobavimus. Perge igitur ad alia.

Quinto, *dicit, non curaturum amorem mulierum: quod papa fecit, tum praecipiendo suis caelibatum, tum per suas sodomiticas libidines.*

Hic omitto dicere de temeritate vestra, qua quidlibet pronunciare audetis: parum pensi interim habentes, possint ne probari quae dicitis, an non possint? Illud non omittam, verba Danielis etiamsi in textibus graecis ita sonent, ut vos dicitis; tamen ex hebraico fonte in contrariam plane sententiam a s. Hieronymo esse translata; sic enim ille vertit: *Et erit in concupiscentiis foeminarum.* Et quamvis verba hebraica ועל חמדת נשים solum significent in concupiscentia foeminarum, et non habeant ullum adjunctum, quo intelligi possit, utrum erit aut non erit Antichristus in concupiscentiis foeminarum: duae tamen conjecturae sunt, quae versionem s. Hieronymi probabiliorem faciunt.

Una, quod constet, Antiochum, de quo ad literam Daniel loquitur, et qui Antichristi figuram gerebat, valde addictum amoribus foeminarum fuisse: *Antiochus*, inquit Hieronymus in Comm. hujus loci, *luxuriosissimus fuisse dicitur, et in tantum dedecus per stupra, et corruptelas venisse regiae majestatis, ut mimis quoque et scortis publice jungeretur, et libidinem suam populo praesente compleret.* Quod cum ita sit; quomodo credibile est de tali rege Danielem dicturum fuisse, in concupiscentiis foeminarum non erit?

Altera conjectura est, quod cum Antichristus Judaeorum Messias futurus sit, et Judaei praeter caetera bona uxorum multitudinem a Messia suo expectent, non est ullo modo probabile, Antichristum aut imperaturum, aut laudaturum coelibatum.

Addo postremo, quod si nota est Antichristi coelibatum indicere sacerdotibus, non solum papa, sed omnes veteres Patres, et ipsi etiam apostoli Antichristi quidam erunt. Nam (ut caetera praetermittam quae suo loco adferentur) audi quid dicant Patres concilii II. carthagin. can. 2. *Omnibus placet, ut episcopi, presbyteri, diaconi, vel qui sacramenta contrectant, pudicitiae custodes etiam ab uxoribus se abstineant, ut quod apostoli docuerunt, et ipsa servavit antiquitas, nos quoque custodiamus.* Sed perge.

Sexto *dicit* (Daniel) *quod colet Deum Maozim, idque auro et argento, quod fecit, dum totam pietatem in eo collocat, ut multa, magnaque templa splendide extructa omnigenis pretiosis ornamentis niteant, cantuque reboent.*

De Deo Maozim supra multa dicta sunt, ubi ostendimus, Deum Maozim, aut ipsum Antichristum esse, aut ipsum diabolum, quem occulte Antichristus colet. Sed videtur mihi noster Illyricus Jesum Christum facere Deum Maozim, quae sane intolerabilis blasphemia est. Nam templa omnia, quae splendide exstruuntur, et auro atque argento a romanis pontificibus exornantur, Christo Deo sacrari, ac dicari nemo est qui nesciat; igitur, si qui ejusmodi templis colitur, is est Deus Maozim; quis non videt, Christum ipsum esse Deum Maozim? Neque vero templorum exstructio atque ornatus ab anno 666. coepit, quo anno adversarii Antichristum apparuisse volunt, sed ante hoc tempus annis ferme trecentis.

Audi Eusebium ex versione Ruffini lib. 9. hist. Eccles. cap. 10. *Ex quo aderat cunctis velut divino munere infusa laetitia, maxime videntibus ea loca, quae paulo ante impiis tyrannorum machinis fuerant destructa, re divina constructione clariora, et celsiora consurgere, templaque excelsa pro humilibus conventiculis elevari.* Audi Cyrillum Hierosol. Catech. 14. *Isti qui nunc sunt reges, pietatis ergo, argento induentes et auro sanctam hanc Ecclesiam resurrectionis, in qua nunc sumus, exstruxerunt, et argenteis monumentis splendidam effecerunt.*

Vide praeterea, si libet, de templorum Christianorum magnificentia, et splendore sacrorum vasorum Ecclesiae, Eusebium lib. 3. et 4. de vita Constant. Gregorium nissenum in orat. de s. martyre Theodoro, Gregorium nazianzenum Orat. 1. in Julian. Chrysostomum hom. 66. ad pop. Antioch. Cyrillum alexandrinum lib. de recta fide ad Reginas, Damasum in vita s. Sylvestri, Ambrosium lib. 2. de Offic. cap. 21. Hieronymum in Com. cap. 8. Zachar. Augustinum in psalm. 113. Paulinum natali tertio s. Felicis, Prudentium in hymno de s. Laurentio, et Procopium in lib. de aedific. Justin. Hi certe omnes ante tempora Antichristi floruerunt, et tamen ea testantur fuisse sua quisque aetate ac-

dificia et ornamenta templorum Christianorum, ut ea quae nunc cernimus, cum illis nullo modo comparari possint.

Septimo *dicit* (Daniel) *fore, ut Antichristus ditet suos socios, id papa fecit.*

Scilicet, valde ditavit Joannem Eckium, Joannem Cochlaeum, Joannem Roffensem, Latomum, Driedonem, Tapperum, Petrum a Soto, et alios tam multos doctissimos viros, qui cum dies et noctes laborarent, ut vestros furores comprimerent, ne obulum quidem unquam a romano pontifice acceperunt; quamquam neque ipsi mercedem ab homine expetebant, qui pro Dei gloria potissimum laborabant. Quod si romanus pontifex opulenta sacerdotia cardinalibus et episcopis attribuit, non tam ipse eos ditare censendus est, quam fidelium pietas, quae ejusmodi proventus Ecclesiis donavit.

Pergit Illyricus: *Paulus* 2. Thessal. 2. *quinque notas Antichristi praeter praedictas ponit.* Prima, *quod in templo Dei sedebit. Hoc facit papa, se Christi vicarium fingendo, et in conscientiis hominum regnando. Si enim se Christi hostem profiteretur, ut Mahometes, esset extra Ecclesiam.*

Sed Paulus, Illyrice, non solum ait, Antichristum sessurum in templo Dei (omnis enim episcopus sedet in templo Dei), sed explicat modum quo ille in templo Dei sessurus est, dicens, *Ostendens seipsum* ὅτι ἐςὶ Θεός: Papa vero, te teste, vicarium Dei se facit, ac per hoc non Deum. Nec enim vicarius Dei, Deus esse potest, nisi fingas Deos minores et Deos majores. Deinde quaero abs te: si papa non est extra Ecclesiam, ut tu hoc loco dicis, ac proinde est intra Ecclesiam; ubi, quaeso, tu es cum tuis? nonne extra Ecclesiam? Ecclesia enim una est, et in illa sedet papa; vos igitur qui in illa non estis, in nulla estis. Sed audiamus caetera.

Secunda, *quod ait, jam mysterium agi: id opinor eo spectare, quod episcopus romanus, paulo post coepit caput efferre supra alios.*

Nimirum, idest, quod ego supra breviter annotavi, sequutus Nicolaum Sanderum, qui antea idipsum viderat, et scripserat; vobis s. Petrum Antichristum esse: Simonem vero magum, aut Neronem, Christum. Paulus enim non ait, mysterium iniquitatis paulo post operabitur, sed jam operatur: quare si hoc mysterium ad romanum pontificem pertinet, ad s. Petrum pertineat necesse est: et si b. Petrus, quod horret animus cogitare; et manus trepidat scribere, Antichristus fuit: quis non videat Simonem, et Neronem s. Petri hostes, Christum et Deum fuisse? Sed habeas tibi ejusmodi Deos et Christos, nec enim invidemus. Pergit.

Tertia, *quod dicit, Antichristum venturum cum signis mendacibus: quod papa, teste experientia, fecit.*

Quarta, *quod mittet Deus efficaciam illusionis: quod in papatu manifeste accidit. Omnia enim longe firmius credidimus papae, quam Deo.*

De miraculis Antichristi supra disseruimus cap. 15. et mendacium est impudentissimum, quod de experientia Illyricus dicit: nam pontifices nec vera, nec falsa ulla miracula fecerunt, neque hoc saeculo, nec superiore, quibus tamen Antichristum maxime regnare dicunt. Quod vero addit de efficacia illusionis; nemo non videt, quam facile in adversarios retorqueatur. Quae enim major efficacia illusionis fingi potest, quam ut inveniantur hoc tempore qui malint duobus aut tribus apostatis fidem habere, quam Ecclesiae universae, omnibus conciliis, et omnibus Patribus, qui praeter doctrinam admirabilem, et vitae sanctitatem eximiam, signis etiam et miraculis plurimis, et maximis claruerunt?

Jam vero quod ex Ambrosio, ut quintam notam explicet, adfert Illyricus, supra est refutatum in secunda demonstratione, qua probavimus, Antichristum nondum venisse.

Addit postremo Illyricus quaedam ex epist. ad Timoth. 1. *ad Tim.* 4. *postremis temporibus discedent quidam a fide. Papa negat esse aliam fidem praeter historicam. Attendent spiritibus impostoribus. Papa omnia visionibns spirituum, et animarum probat: prohibebunt conjugium, et ciborum usum; horum utrumque de papa verissimum et notissimum est.*

Sed, bone vir, papa unam esse fidem a Paulo didicit; tu videris, unde praeter unam fidem aliam didiceris: *Unus Deus*, inquit apostolus ad Ephes. 4., *una fides, unum baptisma.* Nec istam unam fidem Paulus unquam definivit, esse fiduciam innitentem promissioni et verbo Dei, ut vos definitis Cent. 1. lib. 2. cap. 4. col. 262. Sed ait ad Rom. cap. 10. *Hoc est verbum fidei quod praedicamus, quia si confitearis in ore tuo Dominum Jesum, et in corde tuo credideris, quod Deus illum suscitavit a mortuis salvus eris.* Et ad Hebr. cap. 11. dicit: *Fide credimus aptata esse saecula verbo Dei.*

Quis autem nescit, ad sacram historiam pertinere, et Christum a mortuis resurrexisse, et saecula verbo Dei esse aptata? Nec tamen nos istam unam, solam, et veram fidem, qua certissime credimus quidquid Deus per apostolos et prophetas revelare dignatus est, fidem historicam, sed fidem catholicam nominamus: vobis enim relinquimus vocum novitates.

Quod addis, papam omnia probare visionibus spirituum et animarum, nescio quis tibi spiritus revelaverit. Nos enim ad ea confirmanda, quae ad statum animarum pertinent, interdum aliquid ex animarum apparitionibus, a probatis ac vetustis auctoribus scriptis, adferimus. Quale est illud quod scribit Eusebius de apparitione sanctae Potamienae lib. 6. hist. Eccles. cap. 5. et illud quod refert d. Augustinus de apparitione s. Felicis nolani lib. de cura pro mort. cap. 16. Ad alia vero confirmanda dogmata nescio quis unquam catholicorum visiones animarum attulerit? Sed non est hoc primum vestrum mendacium.

Quod ultimo loco adfers de prohibitione ciborum et conjugii, satis perspicue refellitur ab Augustino lib. 30. cont. Faust. cap. 6. ubi sic ait: *Si ad virginitatem sic hortaremini, quemadmodum hortatur apostolica doctrina; Qui dat nuptum bene facit, et qui non dat nuptum, melius facit: ut bonas esse nuptias diceretis, sed meliorem virginitatem, sicut facit Ecclesia, quae vere Christi est Ecclesia; non vos Spiritus sanctus ita praenunciaret, dicens, prohibentes nubere. Ille enim prohibet, qui hoc malum esse dicit,*

non qui huic bono aliud melius anteponit. Et infra: *Videtis ergo multum interesse inter hortantes ad virginitatem, bono minori bonum amplius praeponendo: et prohibentes nubere, concubitum propagationis, qui solus proprie nuptialis est, vehementius accusando: Multum interesse inter abstinentes a cibis propter sacratam significationem, vel propter corporis castigationem, et abstinentes a cibis, quos Deus creavit, dicendo, quod eos Deus non creavit. Proinde illa doctrina est prophetarum. et apostolorum, haec daemoniorum mendaciloquorum.* Haec Augustinus pro se et pro nobis. Nec est opus aliquid addere.

Concludit Illyricus: *Constat ergo ex hisce signis, papam esse illum ipsum verum Antichristum, de quo Scripturae vaticinatae sunt.*

Sed aptius fortasse conclusisset hoc modo; constat ergo ex hisce mendaciis, Illyricum esse unum ex praecursoribus illius, quem impudentem ore futurum esse s. Daniel multo ante praedixit.

CAPUT XXII.

Refelluntur ineptiae Tilmanni.

Tilmannus Heshusius in lib. quem inscripsit de sexcentis erroribus pontificiorum, cum debuisset inscribere, de sexcentis mendaciis Lutheranorum, proprium titulum de Antichristo fecit, is est 33. titulus, et complectitur errores quatuor. Sic igitur ait:

Primo, *Pontificii dicunt, Antichristum ex Babylonia de tribu Dan venturum esse. Compendium Theologiae lib. 7. cap. 8.*

Habemus gratias Tilmanno, qui tam antiquos et tam sanctos pontificios esse docet. Nam si pontificii sunt qui dicunt, ex tribu Dan Antichristum venturum; certe Pontificii sunt Irenaeus, Hippolytus, Ambrosius, Augustinus, Prosper, Theodoretus, Gregorius, Beda, Arethas, Rupertus, Anselmus et Richardus: hi enim omnes, ut supra ostendimus cap. 12. communi consensu docent. Antichristum nasciturum de tribu Dan. Sed perge.

Secundo, *Papistae negant, romanum pontificem cum suo sodalitio esse verum Antichristum, cum id validissimis et apertissimis verbi divini testimoniis comprobetur, et demonstretur.*

Sed nos ista testimonia nondum vidimus: nec in nostris Bibliis hebraicis, graecis, latinis usquam exstant. Quae enim a vestris testimonia adferuntur, romanum pontificem ne nominant quidem.

Tertio, *docent, Antichristum tantum tribus annis cum dimidio regnaturum. Compendium theologiae etc.*

Hic vero immortales tibi gratias agimus, quod Papistas esse fatearis, non solum omnes veteres Patres, verum etiam Danielem prophetam, et Joannem evangelistam. Et sane miseret me tui et tuorum, quibus faecem dumtaxat scriptorum reservas, omnibus doctis, et probatis Patribus ad Papistas ablegatis. Vide si placet quae supra docuimus cap. 8. atque inveniens, disertis verbis docuisse, quod tu Papistas docere affirmas, Irenaeum, Hippolytum, Cyrillum, Hieronymum, Augustinum, Theodoretum, Primasium, Aretham, Bedam, Anselmum, Richardum, Rupertum, et etiam Danielem et Joannem.

Quarto, *docent, Antichristum interfectum iri in monte oliveti. Compendium theologiae* lib. 7. cap. 14.

At hic quoque magnos viros Papistas facis. Siquidem Antichristum in monte oliveti interficiendum esse, ex ipso Daniele et Isaia colligit Hieronymus in Comm. cap. 11. Danielis. Theodoretus quoque in eumdem locum scribens, etiamsi montem oliveti non nominat, affirmat tamen, Antichristum non procul a Hierosolyma esse necandum. Sed videamus jam quibus argumentis errores praedictos refellas. Subjicis enim continuo antidotum in haec verba.

Nugae pontificiae de Antichristo, quia nullo testimonio sacrae Scripturae nituntur. rejiciendae et detestandae sunt. Nam, ut Hieronymus recte loquitur, quod in Scriptura auctoritatem non habet, eadem facilitate contemnitur, qua asseritur. Et Paulus monet, ut nobis caveamus a traditionibus hominum, Coloss.2. *Hoc autem dico, ne quis vobis falsis rationibus imponat etc.* Item: *Videte ne quis vos depraedetur per philosophiam etc. Ex verbo Dei petendum est quid sit de Antichristo sentiendum, ut* 1. Joan. 2. *Quis est mendax nisi qui negat Jesum esse Christum? hic est Antichristus.* Item 2.Thessal. 2.*Homo peccati et filius perditionis effert sese super omnem Deum etc.* Item. Matth. 24. *Exorientur pseudochristi, et pseudoprophetae, et edent signa etc.* Daniel. 11. *Et faciet monitionem Dei Maozim etc.* Item Apocal. 17. *Et vidi mulierem ebriam de sanguine sanctorum, et de sanguine martyrum Jesu. Ex his sacrae Scripturae testimoniis liquido apparet, quae sit fides christiana de Antichristo, quem Christus et apostoli praedixerunt venturum. Et cum luce meridiana clarius sit, singula exactissime congruere in romanum pontificem; dubitari non debet, quin romanus ille tyrannus pessimus sit Antichristus.* Haec ille.

Non erit molestum, credo, si haec tua argumenta propter rudiores ad formam syllogisticam revocemus, et inde confutationem supra scriptorum errorum apertissime concludamus. Sic igitur refellitur error primus. Nugae pontificiae, quia nullo testimonio Scripturae nituntur, rejiciendae et detestandae sunt: at Verbum Dei clamat; *Qui negat Jesum esse Christum, hic est Antichristus*, 1. Joan. 2. igitur error est dicere, Antichristum ex tribu Dan esse venturum.

Alter error ita confutatur. Ut Hieronymus recte dicit, Quod in Scriptura non habet auctoritatem, eadem facilitate contemnitur, qua asseritur: sed Paulus ait; *Homo peccati et perditionis filius effert sese super omnem Deum*, 2. Thess. 2. igitur errant Papistae cum negant, papam esse Antichristum.

Tertius sic, et fortius, quia ex duabus Scripturis; Paulus ait: *Hoc autem dico, ne quis vobis falsis rationibus imponat etc.* Coloss. 2. at exorientur *pseudochristi, et pseudoprophetae, et edent signa etc.* Matth. 24. igitur error Pontificiorum intolerabilis est, qui Antichristum tribus annis cum dimidio regnaturum dicunt.

Postremus sic, et fortissime, quia ex tribus Scripturis. Paulus monet: *Videte, ne quis vos depraedetur per philosophiam etc.* Coloss. 2. atqui Antichristus faciet munitionem Dei Maozim, Daniel. 11. et Joannes vidit mulierem ebriam de sanguine sanctorum, Apocal. 17. errant igitur toto coelo Papistae cum dicunt, Antichristum in monte oliveti esse occidendum.

Dabit veniam candidus lector, quod ita ridicule Tilmannum exceperim. Coëgit enim me impudentia hominis, qui cum nihil adferat dignum confutatione: tamen ita garrit, ita gloriatur, ac si demonstrationes mathematicis certiores et clariores in medium attulisset.

CAPUT XXIII.

Refelluntur mendacia Chytraei.

David Chytraeus in Com. cap. 9. Apoc. explicans visionem illam Joannis, qua quinto angelo tuba canente primum visa est ingens stella de coelo cadere in terram, cui data est clavis putei abyssi: deinde visus est fumus ex abysso densissimus ascendere, qui solem et aerem obscuravit: postremo ex fumo visae sunt prodire locustae quaedam admirabiles, quae paulo post etiam equorum, et leonum, et scorpionum, et hominum armatorum speciem prae se ferebant. Hanc, inquam, visionem Chytraeus explicans, ita eam romano pontifici convenire existimavit, atque ab aliis existimari voluit, ut diceret: *Antichristum, seu ordinem papatus romani in hac visione describi, non dubium est.*

Et quidem initium hujus visionis ab anno Domini 600. sumendum esse docet, ac stellam illam de coelo cadentem Gregorium magnum romanum pontificem, ejusque successores esse, qui abjectis clavibus regni coelorum, claves putei abyssi receperunt. Fumum ex puteo prodeuntem esse corruptelas doctrinae, variasque traditiones pontificum romanorum. Denique examen locustarum vult esse episcopos, clericos, monachos etc. ac ut fumum istum aliquo modo dissiparet, proposuit antithesim doctrinae pontificiae et evangelicae, seu antichristianae et christianae, quae duodecim articulos quasi alterum symbolum apostolicum comprehendit.

Sed haec ejus sententia multis modis refelli potest. Primo, quoniam nullo teste nititur. Veteres enim interpretes, ut Arethas, Beda, Primasius, Anselmus, Rupertus, et alii in hunc locum per stellam illam quae de coelo cecidit, diabolum intelligunt, non episcopum aliquem. De diabolo enim dicitur Isa. 14. *Quomodo cecidisti de coelo Lucifer, qui mane oriebaris?* Et quia diabolus multo ante cecidit quam Joannes Apocalypsim scriberet; propterea notant Patres, non esse dictum a Joanne: *Vidi stellam de coelo cadentem.* sed *vidi stellam de coelo cecidisse in terram.* Vidit enim Joannes stellam illam per terram jam repentem, quae olim in coelo clarissime fulserat. Diabolo etiam aptissime convenit, quod sequitur: *Et data est ei clavis putei abyssi.* Ut enim Christus habet et communicat suis claves regni coelorum, et regnat in mentibus fidelium et piorum: ita diabolus habet claves putei abyssi, et regnat in filiis diffidentiae, et in Scripturis passim vocatur: *Princeps tenebrarum, princeps hujus mundi, Deus hujus saeculi,* Joan. 12. et 14. 2. Corinth. 4. Ephes. 6. Coloss. 1. et alibi. Ipse quoque est, qui Deo permittente fumum ex puteo emittit errorum: et qui nova locustarum examina, idest, novos haeresiarchas cum exercitibus suis, singulis pene saeculis, in Ecclesiae fines immittit. Secundo, quia Chytraei sententiae repugnat quod ait Joannes in hoc eodem capite de sexto angelo, et sexta persequutione. Nam s. Joannes in 8. et 9. cap. Apocal. describit per tubas sex angelorum sex persequutiones haereticorum, quae futurae erant a tempore apostolorum usque ad mundi consummationem. Et ipse idem Chytraeus per primam tubam intelligit non male haeresim Ebionitarum, quae tempore apostolorum excitata est: per secundam intelligit haeresim, quae postea sequuta est Gnosticorum: per tertiam, haeresim adhuc posteriorem Samosateni et Arii: per quartam, haeresim Pelagii, quae illis omnibus posterior fuit.

Jam vero si per quintam intelligitur Antichristi romani persequutio, quae, ut ipsi etiam fatentur, novissima persequutio est, quid intelligemus per sextam tubam? Respondet Chytraeus: per sextam tubam significari persequutionem Mahumeti et Turcarum. Sed hoc non recte dicitur, tum quia Mahumetani non haeretici, sed pagani sunt, tum etiam quia Mahumeti persequutio non sequetur Antichristi persequutionem, sed praecedet, ut nos existimamus, vel simul peragetur, ut Chytraeus dicit. Itaque confundere cogitur Chytraeus tubam quintam cum sexta, cum tamen reliquas ad diversa tempora satis aperte retulerit. Melius igitur catholici per sextam tubam intelligunt Antichristi persequutionem, quae vere postrema, et gravissima erit: per quintam autem, haeresim aliquam valde perniciosam, quae Antichristi tempora proxime antecedet, quam quidem esse haeresim Lutheranam multi valde probabiliter conjiciunt.

Tertio, quia toto coelo aberrat Chytraeus, cum stellam cadentem s. Gregorium esse docet. Siquidem s. Gregorius si ulla fides historicis haberi potest, non de coelo ad terram cecidit, sed de terra ad coelum ascendit. Nam ex praetore monachus, ex monacho episcopus factus est, nec unquam ab episcopatu ad praeturam, nec a monachatu ad saeculum rediit. Quomodo etiam Basilius, Nazianzenus, Chrysostomus graeci: Martinus, Paulinus, et Augustinus latini, ex saecularibus monachi, ex monachis episcopi facti sunt, nec ullus dixit unquam eos propterea de coelo in terram cecidisse. Deinde Gregorius continentia, sobrietate, amore rerum coelestium nulli fuit secundus: humilitate autem pene omnibus praestitit; et tamen audet Chytraeus

dicere, cum de coelo, idest, a vita coelesti ad terram, hoc est, ad vitam terrenam et deliciosam cecidisse. Denique ipse quoque Lutherus Gregorium sanctum pontificem fuisse dicit in Supput. tempor. et Lutherum sequutus Theodorus Bibliander tab. 10. Chronol. eumdem Gregorium miris laudibus effert, et quantum profecerit in studio pietatis et doctrinae, ex libris ejus cognosci posse dicit: quod sane verissimum est: spirant enim scripta ejus admirabilem sanctitatem. Nec minus vanum est, quod addit de fumo putei idem Chytraeus, quem interpretatur corruptelas doctrinae a Gregorio et successoribus in Ecclesiam introductas. Gregorius enim nihil novavit, quod attinet ad doctrinam: quod vero ad ritus et disciplinam pertinet, multa correxit quae per abusum irrepserant, multa restituit quae negligentia temporum obliterata fuerant, pauca admodum, eaque maturo consilio instituit nova, ut cognosci potest, tum ex libris quatuor de vita ipsius, a Joanne Diacono scriptis, tum ex epist. ejus 63. lib. 7. ubi rationem reddit rituum, quos renovavit, vel instituit. Sed maxime hoc ipsum planum fiet, si percurramus ipsam antithesim doctrinae evangelicae et pontificiae, quam Chytraeus proponit, et ad quam saepius postea lectores suos remittit. Sic igitur ait.

I.

De vera Dei agnitione, et invocatione.

Evangelion docet, unum solum Deum invocandum et colendum esse, sicut se in suo verbo coli praecepit, et omnem fiduciam salutis nostrae in sola bonitate et misericordia Dei collocandam esse. Pontificii jubent, non unum solum verum Deum, sed etiam homines mortuos, seu sanctos invocare, et in periculis opem et auxilium petere et expectare etc. Deinde etiam, plane ethnico more, alligant invocationem et cultum Dei ad certas statuas, perinde ac si ad hanc, aut illam statuam invocanti, Deus magis propitius sit, quam alibi.

Quoniam de his controversiis, quae in hac antithesi attinguntur, nos alibi copiose disseruimus: hic solum brevissime demonstrabimus, nec pugnare cum verbo Dei, nec coepisse tempore s. Gregorii eam doctrinam, quae a Chytraeo pontificia nominatur.

Igitur verbum Dei docet quidem, unum solum Deum colendum et invocandum, ea invocatione et adoratione, quae soli Deo debetur: nec enim patitur Deus verus, qui est etiam Deus Zelotes, ut creaturam quamlibet pro creatore habeamus. Interim tamen idem ipsum verbum Dei jubet, ut creaturas excellentiores honoremus, quasdam etiam invocemus, non quidem ut Deos, sed ut Deo caras et familiares. Quemadmodum reges moleste quidem ferrent, si regios honores in servos suos conferri viderent: qui tamen libenter accipiunt, cum eosdem suos servos honorari et observari conspiciunt: *Adorate*, inquit David in psal. 98. *scabellum pedum ejus*. Et Job cap. 5. *Voca*, inquit. *si est qui tibi respondeat, et ad aliquem sanctorum convertere.* Quocirca Abdias, vir magnus et sanctus, adoravit Heliam pronus in terram, 3. Reg. 18. Et filii prophetarum cum audivissent requievisse spiritum Heliae super Heliseum, accedentes, *adoraverunt eum proni in terram*, 4. Reg. 2. Et apostolus Paulus in singulis fere epistolis implorat orationes Christianorum, ut per eas liberetur a multis periculis. Nec ulla ratio reddi potest, cur minuatur honor Deo debitus, si a sanctorum spiritibus postulemus, ut pro nobis Deum orent, et non minuatur, si illud idem a viventibus postulemus.

Denique b. Ambrosius annis 200. antiquior s. Gregorio fuit, et tamen in lib. de vid. ita loquitur: *Obsecrandi sunt angeli, qui nobis ad praesidium dati sunt: Martyres obsecrandi, quorum videmur nobis quoddam corporis pignore patrocinium vindicare.* Et infra: *Non erubescamus eos intercessores nostrae infirmitatis adhibere etc.*

Porro ad statuas sanctorum, ad memorias martyrum, et caetera monumenta religiosa non aliter alligamus cultum et invocationem, quam alligaverit olim Deus ad sanctuarium, sive ad templum Salomonis. Etsi enim ubique Deus non audit, et in omni loco levare possumus manus ad Deum; tamen non sine caussa, Spiritus sanctus apud Isaiam cap. 56. et Christus apud Matth. cap. 21. Templum Dei domum orationis vocarunt: nec sine caussa piissimus imperator Theodosius (ut interim plurima alia antiquitatis exempla praeteream) circuibat cum sacerdotibus et populo omnia orationum loca, ante martyrum et apostolorum thecas jacebat cilicio prostratus, et auxilia sibi fida sanctorum intercessione poscebat. Et certe Theodosius, qui hoc egit, et Ruffinus, qui hoc scribit lib. 2. hist. Eccles. cap. 33. S. Gregorium annis ferme ducentis praecesserunt.

II.

De offcio et beneficiis Christi.

Evangelion docet, propter unicum et solum Filium Dei Dominum nostrum Jesum Christum pro nobis crucifixum, mortuum, et resuscitatum, gratis, non propter ulla nostra opera, aut merita, nobis remissionem peccatorum, et salutem aeternam donari. Et quidem hunc solius Dei honorem proprium esse, ut dicitur Isaiae 43. Ego sum, ego sum ipse, qui deleo iniquitates. Item; Non est in aliquo alio salus. Pontificii contra docent, non propter solius Christi meritum, sed partim propter Christum, partim propter nostram contritionem, et obedientiam, seu bona opera nos justificari, et salvos fieri etc.

Non hoc habet catholica doctrina, ut partim propter Christum, partim propter opera sua justificentur peccatores, quasi etiam sine Christo ipsa opera aliquid mereantur: siquidem tria distinguimus operum genera. Unum eorum, quae fiunt ex solis viribus naturae, sine fide et gratia Dei, et de his aperte pronunciamus cum apostolo, quia ex operibus non justificatur homo, sed ex fide, et si ex e-

jusmodi operibus quis justificaretur, haberet gloriam, sed non apud Deum, ut de Abraham b. Paulus dicit, ad Rom. 4. Itaque de his operibus nulla est inter nos controversia, tametsi passim impudentissimo mendacio id nobis tribuitis, quod opera sine Christi fide meritoria esse doceamus.

Alterum est operum genus, quod ex fide et gratia Dei procedit, et ad reconciliationem cum Deo, ac peccatorum remissionem disponit,qualia sunt oratio, eleemosyna, jejunia, dolor de peccatis, et alia id genus. Quae quidem opera non dicimus esse meritoria ex justitia ipsius reconciliationis, sed e contrario potius audimus tridentinam synodum dicentem, sess. 6. cap. 8. ideo gratis justificari homines, quia nec fides, nec opera quae justificationem praecedunt ipsam merentur, nimirum, ex justitia, quasi ejusmodi operibus esset debita justificatio : fatemur tamen haec ipsa opera, quatenus ex fide et adjutorio divino proficiscuntur, divina esse opera, et suo modo mereri, hoc est, impetrare peccatorum remissionem. Id enim, etsi vos non conceditis, concedit tamen verbum Dei. Quid enim est, quod ait Ezechiel, cap. 18. *Cum averterit se impius ab impietate sua,ipse animam suam vivificabit?* Quid est quod ait Daniel, cap. 4. *Peccata tua eleemosynis redime ?* Quid est quod ait Jonas, cap. 3. *Vidit Deus opera eorum* (jejunia et cilicium) *et misertus est eis?* Quid est, quod ait Christus, Luc. 7. *Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum?*

Idipsum quoque non solum Gregorius, sed ante eum multi Patres docuerunt. Ambrosius lib 10. in Lucam: *Lacryme*, inquit, *veniam non postulant, sed merentur.* Hieronymus lib. 2. advers. Pelagian. *Qui peccata simpliciter confitentur,merentur humilitate clementiam Salvatoris.* Augustin. epist. 105. *Nec ipsa remissio peccatorum sine aliquo merito est, si fides hanc impetrat. Neque enim nullum est meritum fidei, qua fide ille dicebat : Deus propitius esto mihi peccatori, et descendit justificatus merito fidelis humiliatus etc.* Et epist. 106. *Si quis dixerit, quod gratiam bene operandi fides mereatur, negare non possumus, immo gratissime confitemur.*

Postremum denique genus operum est eorum, quae a justificato jam homine fiunt, et a Spiritu sancto inhabitante cor hominis, et charitatem in eo diffundente procedunt.

Quibus operibus, velitis nolitis, meritum attribuimus; non quo remissionem peccatorum, quae praecessit,et quae sub meritum proprie cadere non potest, sed gloriam ac beatitudinem sempiternam vere et proprie mereantur, alioqui enim quomodo Paulus 2. Timoth. 4. diceret : *Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi, in reliquo reposita est mihi corona justitiae, quam reddet mihi in illa die justus Judex?* Si enim vita aeterna non est vere merces operum bonorum; cur eam vocat coronam justitiae. et non potius donum clementiae? Cur dicit reddendam, non donandam? Cur a justo judice, non a liberali rege ? Recte igitur Augustinus in epist. 105. *Unde*, inquit, *ipsa vita aeterna, quae utique in fine sine fine habebitur, et ideo meritis praecedentibus redditur,tamen quia eadem merita, quibus redditur, non a nobis parata sunt per nostram sufficientiam, sed in nobis facta per gratiam, etiam ipsa gratia nuncupatur, nec ideo, quia meritis non datur, sed quia data sunt et ipsa merita. quibus datur.*

Neque vero terrent nos duo illa Scripturae testimonia : *Ego sum qui deleo iniquitates.* Et : *Non est in alio aliquo salus.* Nam excludunt ejusmodi testimonia alium Deum, alium Christum, alium Salvatorem, et medicum animarum, qui, Deo vero et Christo Jesu Salvatore excluso, salutem polliceatur: non tamen excludunt fidem,spem,charitatem, poenitentiam,sacramenta,quibus veluti quibusdam mediis et instrumentis,ipso Deo praecipue operante,Christi nobis meritum applicatur. Alioqui enim, qua ratione cum istis sententiis: *Ego sum qui deleo iniquitates*, Et: *Non est in alio aliquo salus*; cohaerent illae: *Fides tua te salvam fecit*, Lucae 7. *Salvabit eos, quia speraverunt in eo*, psal. 36. *Ipse animam suam vivificabit*, Ezech. 18. *Timor Domini expellit peccatum*, Eccles. 1. *Qui crediderit, et baptizatus fuerit, salvus erit*, Marci ult. *Qui manducat hunc panem, vivet in aeternum*, Joan. 6. Sed de his hactenus. Pergit Chytraeus.

III.

Evangelion docet, agentem poenitentiam, et audientem promissionem,debere credere promissioni, et statuere, peccata non tantum aliis, Petro aut Paulo, sed etiam sibi propter Christum remitti; se Deo placere, a Deo recipi.et exaudiri: et hac fide in quotidiana invocatione ad Deum accedendum esse. Pontificii contendunt, semper dubitandum esse.an habeamus remissionem peccatorum: quae dubitatio simpliciter pugnat cum fide, et plane ethnica est. Haec ille.

Evangelium nostrum satis aperte docet, oportere fidem haberi promissionibus Dei, nec de iis ulla ratione dubitandum esse, catholici omnes docent. At promitti hominibus a Deo absolute remissionem peccatorum, in evangelio nostro nusquam legitur. Multo vero minus legitur, debere unumquemque certo statuere, sibi peccata remitti, se Deo placere, a Deo recipi, et exaudiri. Et merito id non legitur, quia destrueret caetera, quae in eo apertissime clarissimeque leguntur. Quid enim illo clarius, quod scribit Sapiens Eccles. 9. *Sunt justi atque sapientes, et opera eorum in manu Dei, et tamen nescit homo,utrum odio,vel amore dignus sit?* Item illud quam est perspicuum. quod ait Job cap. 9. *Etiamsi simplex fuero, hoc ipsum ignorabit anima mea?* Et infra: *Verebar omnia opera mea, sciens quod non parceres delinquenti?*

Quid, quod promissiones divinae fere omnes conditionem annexam habent, quam nemo certo nosse potest, an ut oportet impleverit? Matth. 19. *Si vis ad vitam ingredi,serva mandata Lucae* 14. *Si quis venit ad me, et non odit patrem, et matrem, et uxorem, et filios, et fratres, et sorores, adhuc autem et animam suam, non potest meus esse discipulus.* Rom. 8.*Ipse spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filii Dei: si autem filii, et haeredes, haeredes quidem Dei*,

cohaeredes autem Christi, si tamen compatimur, ut et conglorificemur. Denique s. Ambrosius Gregorio (ut supra diximus) multo antiquior, in serm. 5. super psalm. 118. *Sui volebat*, inquit, *auferri opprobrium, quod suspicatus est, vel quia cogitaverat in corde, et non fecerat, et poenitentia licet abolitum, suspectus tamen erat, ne forte adhuc remaneret ejus opprobrium, et ideo Deum precatur, ut illud auferat, qui solus novit, quod nescire potest etiam ipse, qui fecit.*

IV.

Evangelion docet, unicum tantum in mundo sacrificium propitiatorium esse etc. Hebr. 7. 10. *Christus semel oblatus est, ut tolleret peccatum etc. Pontificii docent, quotidie in sacrificio missae Christum a sacerdotibus Deo Patri offerri etc.*

Evangelium quidem docet, unicum tantum in mundo esse sacrificium propitiatorium, illud, videlicet, quod in cruce semel oblatum est: neque id catholici negant. At illud unicum sacrificium non posse quotidie repeti in mysterio ab ipso eodem summo pontifice Christo per manus sacerdotum evangelium nusquam docet, et hoc catholici affirmant. Neque ii soli id affirmant, qui post Gregorii tempora fuerunt, sed omnes omnino Patres, etiam qui multis saeculis Gregorium praecesserunt. Audi, nomine caeterorum, unum Augustin. in epist. 23. ad Bonifac. sic loquentem: *Nonne semel immolatus est Christus in seipso? et tamen in sacramento non solum per omnes paschae solemnitates, sed omni die populis immolatur.*

V.

Evangelion docet, peccatum esse non tantum actiones externas pugnantes cum lege Dei, verum etiam dubitationes de Deo, securitatem carnalem, et contumaciam, ac concupiscentiam nobiscum nascentem, et in renatis reliquam, Rom. 7. *Pontificii negant, haec mala in renatis reliqua, esse peccata pugnantia cum lege Dei.*

Nusquam Pontificii, hoc est, catholici docent, solum actiones externas esse peccata, sed vobis mentiri licet; id enim a patre, vestro didicistis, qui in veritate non stetit. Porro dubitationes de Deo, securitatem carnalem, contumaciam, et concupiscentiam, si voluntariae sint, peccata esse minime dubitamus: si vero sint involuntariae, quales erant cupiditates illae carnis contra spiritum, quas Paulus sentiebat, etsi eis non consentiret; eas vero peccata esse, constanter negamus. Neque de Paulinis verbis vobiscum disceptamus, quasi Pauli verba vobis vera, falsa nobis esse videantur, sed de eorum verborum interpretatione. Nec moleste ferre debetis, si Augustinum, et omnem chorum sanctornm vobis novis hominibus praeponamus. Sic enim loquitur Augustin. lib. 1. cont. duas epist. Pelagianor. cap. 13. *Sed de ista concupiscentia carnis falli eos credo, vel fallere, cum qua necesse est, ut etiam baptizatus, et hoc si diligentissime proficit, et spiritu Dei agitur, pia mente confligat. Sed haec, etiamsi vocatur peccatum, non quia peccatum est, sed quia peccato facta est, sic vocatur, sicut scriptura manus cujusque dicitur, quod manus eam fecerit.*

VI.

Evangelion docet, hominem in hac imbecillitate naturae nequaquam posse satisfacere legi Dei, et hac perfecta impletione legis justum, et omnis peccati expertem esse, Rom. 8. *Sensus carnis inimicitia est adversus Deum: legi enim Dei non obtemperat, ac ne quidem potest: Pontificii contendunt, hominem posse legi Dei satisfacere, et haec impletione legis justum esse, et vitam aeternam mereri.*

Non dicunt Pontificii, hoc est, catholicae Ecclesiae filii, hominem in hac imbecillitate naturae omnis peccati expertem esse. Agnoscimus enim et profitemur verissimum esse, quod ait Joannes, initio epist. 1. *Si dixerimus, quia peccatum non habemus, nos ipsos seducimus.* Sed quoniam quotidiana ista peccata nec justitiam tollunt, nec tam contra legem, quam praeter legem Dei sunt, cum pro remissione ejusmodi delictorum *oret omnis sanctus in tempore opportuno*, psalm. 31. et omnes filii Dei justi utique et sancti quotidie dicere doceantur: *Dimitte nobis debita nostra*, Matth. 6. propterea non timemus asserere, posse hominem per gratiam Dei justificatum, ejusdem gratiae adjutorio, et legem implere, et ea impletione vitam aeternam promereri; scimus enim quis dixerit: *Et mandata ejus gravia non sunt.* 1. Joan. 5. Et quis item dixerit: *Voca operarios, et redde illis mercedem*, Matth. 20. Et rursum: *Venite benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum etc. Esurivi enim, et dedistis mihi manducare.*

Quare Augustinus lib. de grat. et lib. arbit. cap. 16. *Certum est*, inquit, *nos mandata servare, si volumus, sed quia praeparatur voluntas a Domino, ab illo petendum est, ut tantum velimus, quantum sufficit, ut volendo faciamus.* Et de spir. et lit. cap. 10. *Ideo datur gratia, non quia legem implevimus, sed ut legem implere possimus.* Neque movet nos illud verbum apostoli; *Sensus carnis inimicitia est adversus Deum.* Nam idem apostolus antea dixerat ad Rom. 7. *Igitur ego ipse mente servio legi Dei, carne autem legi peccati.* Quod autem mente agimus, id vere nos agimus, quod autem carne agimus, si mens repugnat, nostrum non est, sicut idem apostolus ait: *Si quod nolo*, inquit, *facio, jam non ego operor illud.*

VII.

Evangelion docet, bona opera esse illa tantum, quae a Deo praecepta sunt etc. juxta regulam, quae tibi praecipio, haec tantum facito Domino, non addas, neque minuas. Pontificii e contra totam Ecclesiam obruerunt traditionibus etc.

Jam haec sunt millies a vobis repetita, et a nostris refutata. Falsum autem est quod ais, in evangelio haberi, illa tantum esse opera bona, quae Deus praecepit. Ubi enim, quaeso, praecepit Deus virginitatem? Nonne Paulus ait? *De virginibus au-*

tem praeceptum Domini non habeo, 1. Cor. 7. et tamen ibidem ait, bonum esse opus, virginem permanere: *Igitur*, inquit,*qui matrimonio jungit virginem suam, bene facit; et qui non jungit, melius facit*.

Neque multum te juvat regula illa : Quae tibi praecipio, haec tantum facito Domino. Non enim eo loco prohibet Deus aliud , quam ne corrumpamus ejus praecepta, sed integre ea servemus, ut ille praecepit, non declinantes ad dexteram,neque ad sinistram. Itaque s. Augustin. lib. de s. virginit. cap. 30. distinguens a consiliis praecepta: *Neque enim*, inquit, *sicut non moechaberis,non occides; ita dici potest, non nubes: illa exiguntur, ista offeruntur. Si fiunt ista, laudantur;nisi fiant illa,damnantur: In illis Dominus debitum imperat nobis,in his si quid amplius* (Nota) *supererogaveritis, in redeundo reddet vobis*.

VIII.

Evangelion docet,utramque partem sacramenti coenae Domini omnibus Christianis ministrandam esse; et quidem de calice expresse inquit: Bibite ex hoc omnes..Pontificii e contra decernunt, et definiunt.

Adhuc non videmus locum illum evangelii, ubi doceamur,utramque partem sacramenti coenae Domini omnibus Christianis ministrandam esse. Nec enim de calice Dominus ait: Bibite ex hoc omnes Christiani, sed, *Bibite ex hoc omnes;* qui vero essent illi omnes, Marcus explicuit , cum addidit*: Et biberunt ex illo omnes*. Non autem biberunt omnes Christiani, sed omnes apostoli, qui soli tunc cum Domino vescebantur.

IX.

Evangelion docet , veram poenitentiam , seu conversionem ad Deum esse serium dolorem cordis de admissis peccatis, et fidem statuentem sibi peccata propter Christum certo remitti etc. Pontificii contra, etsi contritionem inter partes poenitentiae numerant : tamen hanc remissionem peccatorum mereri fingunt; et addunt confessionem auricularem non mandatam a Deo; et satisfactionem, seu opera indebita, quibus pro aeternis peccatorum poenis satisfieri , et haec ipsa posse pecuniis redimi fingunt. Quae tota doctrina in meritum Filii Dei, qui solus pro peccatis nostris satisfecit, blasphemia est.

Hic nihil probari, nulla testimonia evangelii adferri, tantum inania verba mendaciis admixta fundi video. Nam quod dicis de conversione , et serio dolore cordis, omittere potuisses. Nos enim vere conversionem, et serium dolorem cordis in poenitentibus requirimus; cum vos nihil aliud , quam nescio quos terrores pro contritione habeatis.Quod addis de fide statuente nobis remitti peccata,supra refutatum est. Quod ais, apud Pontificios contritionem mereri remissionem peccatorum , mendacium est, supra etiam refutatum.Quod etiam dicis, Pontificios dicere , satisfactionibus temporalibus pro poenis aeternis satisfieri , pariter est mendacium.Non enim satisfacere nos putamus pro aeternis poenis, quas nobis in justificatione remitti non dubitamus, sed pro poenis temporalibus, quas vel hic, vel in purgatorio Deus exigit ab iis, qui post baptismum ad poenitentiam et reconciliationem veniunt: *Productior est*, inquit Augustinus Tractat. 124. in Joan. *poena , quam culpa , ne parva putaretur culpa, si cum ea finiretur et poena.*

Quod denique addis , confessionem auricularem non esse mandatam, et satisfactionem pugnare cum merito Christi; dicis quidem , sed non probas. Lege vero, si placet , serm. 5. b. Cypriani de lapsis, et invenies exomologesim necessariam , et satisfactionem:et has ipsas voces saepius repetitas.Porro pecunia redimi satisfactionem (ne forte hic turpem aliquam negotiationem suspiceris) nihil est aliud apud catholicos , quam unum genus satisfactionis in aliud posse mutari judicio sacerdotis; ut jeiunium in eleemosynam. Pergamus ad caetera.

X.

Evangelion docet,conjugium omnibus hominibus, laicis et sacerdotibus concessum et liberum esse; et diserte inquit,prohibitionem conjugii, et ciborum, doctrinam diabolicam esse. Pontificii e contra magnae parti hominum , sacerdotibus et monachis conjugium prohibent , et certis diebus a certis cibis abstinere jubent.

At ubi , quaeso , evangelium docet, concessum conjugium esse iis,qui votum continentiae habent? fortasse ad Hebr. 13. ubi legimus: *Honorabile conjugium in omnibus*. Caeterum, si *in omnibus* omnes omnino homines comprehendit,honorabile etiam erit conjugium in patre et filia; in matre et filio; in fratre et sorore: vel si hoc vobis non placet, non placeat etiam honorabile debere conjugium dici inter monachum et sanctimonialem, et caeteros homines, quibus per votum conjugium inire non licet. Apostolus enim id solum vult, ut conjugium honoremus in omnibus rite et legitime copulatis. Vobis autem probandum superest , rite et legitime eos copulari, qui perpetuam continentiam Deo voverunt.

Audi Chrysostomum, quid Theodoro monacho , qui uxorem ducere volebat, vel fortasse etiam duxerat, scribat in epist. 6. *Honorabiles*, inquit, *nuptiae,sed te jam servare non convenit privilegia nuptiarum: quamvis frequenter hoc ipsum nuptias voces, ego tamen adulterio illud pejus existimo*. De loco apostoli, 1. Timoth. 4. *Prohibentes nubere etc*. vide quae diximus supra, cap. 21.prope finem.

XI.

Evangelion docet,unum esse verum et solidum fundamentum,supra quod aedificata sit Ecclesia Dei, videlicet, Dominum nostrum Jesum Christum. 1. Cor. 3. Act. 4. *et locum* Matth. 16. *Augustinus ita interpretatur , super hanc petram , quam cognovisti dicens: Tu es Christus Filius Dei vivi, hoc est, super meipsum Filium Dei vivi aedificabo Ecclesiam meam; super me aedificabo*

te. non me super te. Pontifex e contra vociferatur, supra petram Ecclesiae romanae, et ordinariam successionem pontificum, totam reliquam christiani orbis Ecclesiam esse aedificatam.

At non pugnat, credo, Paulus secum, cum ait ad Ephes. 2. *nos superaedificari supra fundamentum apostolorum et prophetarum.* Nec pugnat cum Paulo asserente. *Nullum esse fundamentum Ecclesiae, praeter Christum.* 1. Cor. 3. Joannes in Apoc. cap. 21. cum ait:*Duodecim apostolos, duodecim esse Ecclesiae fundamenta.*

Nam Paulus 1. Cor. 3. de primario fundamento. Idem vero Paulus Ephes. 2. et Joannes Apoc. 21. de fundamentis secundariis loquuntur. De quali etiam fundamento Augustinus loquitur in psalmo contra partem Donati, ubi ait: *Numerate sacerdotes, vel ab ipsa sede Petri. Ipsa est petra, quam non vincunt superbae inferorum portae.* Sed de hac re satis multa supra dicta sunt, lib. 1. cap. 10. de pontifice.

XII.

Evangelion docet, nullum apostolum vel episcopum, aut alium evangelii ministrum, alio superiorem, et majorem potentiam, et dominationem habere, quod ad ministerium attinet. Sed omnes ministros parem potestatem docendi evangelii, administrandi sacramenta, ligandi sceleratos, et absolvendi agentes poenitentiam obtinere, ut clare docent Scripturae, Lucae 22. 1. Cor. 3. versu 4. Joan. 20. et Matth. 18. *omnibus apostolis pariter traduntur claves regni coelorum. E contra pontifex romanus jactitat, se supremam potestatem in omnes reliquos episcopos, et totam Ecclesiam, et quidem utrumque gladium spiritualem et politicum habere de jure divino etc.*

Ubi doceat evangelium, non habere unum episcopum, vel ministrum majorem potestatem, quam alium, adhuc non potui reperire: nam loca quae citas, contrarium plane significant. Siquidem Lucae 22. hortatur quidem Dominus suos ad humilitatem, et prohibet dominatum regium, atque tyrannicum iis, qui Ecclesiae praeesse debent: interim tamen inter apostolos unum majorem caeteris, immo et ducem caeterorum esse affirmat. Ait enim: *Qui major est vestrum, fiat sicut minor, et qui praecessor* (Graece ἡγούμενος, idest, *dux*) *fiat sicut ministrator.* Apostolus autem 1. Cor. 3. ubi se plantasse dicit, Apollo autem rigasse, et iterum, se ut architectum fundamentum jecisse, alios autem superaedificare, nonne satis aperte se majorem Apollo et caeteris coadjutoribus suis fuisse significat?

Porro, Joan. 20. dicitur quidem omnibus apostolis: *Ecce, ego mitto vos:* et, *Quorum remiseritis peccata etc.* tamen cap. 21. subjiciuntur apostoli, et caeteri fideles omnes s. Petro, ut oves suo pastori, cum soli Petro coram aliis apostolis dicitur a Domino: *Pasce oves meas.* Denique etiamsi Matth. 18. dicatur omnibus apostolis: *Quaecumque alligaveritis etc.* tamen soli Petro dicitur, Matth. 16. *Tibi dabo claves regni etc.* et sine dubio non promitteret illi aliquid Dominus singulariter, nisi etiam illi aliquid singulare exhibere voluisset. Sed de his multa diximus supra lib. 1. cap. 12. 13. 14.

Ad ea, quae objicis de utroque gladio contra Extravagantem Bonifacii VIII. ubi etiam rides argumenta pontificis; id unum hoc loco respondere libet: ea omnia ex b. Bernardo sumpta esse, quem virum et sanctum vocare, et non semel allegare solent Melanchthon, Calvinus, et alii ex vestris. Vide lib. 2. et 4. de Considerat. vel si placet, vide quae de hac ipsa re in lib. postr. de pontif. disseruimus. Atque haec de antithesi tua hoc loco sufficiant.

Nunc breviter demonstrandum erit, hanc ipsam visionem Joannis in Lutherum et Lutheranos optime quadrare. Nam in primis Lutherum significari posse per stellam illam, quae de coelo in terram cedit, planum est: cum ipse ex monacho saecularis; ex coelibe conjugatus; ex paupere dives factus sit, et victum sobrium ac tenuem cum opiparis coenis ac prandiis commutaverit. Quid enim est hoc aliud, quam ex coelesti vitae consuetudine ad terrenam decidisse?

Deinde fumum putei abyssi, qui ejus casum consequutus est, plane est caecus et stupidus, qui non sentit. Siquidem antequam Lutherus ab Ecclesia catholica deficeret, totus ferè occidens ejusdem fidei et religionis erat; quocumque aliquis iret, fratres suos continuo agnoscebat: omnes enim in lumine erant. At post Lutheri casum tantus fumus errorum, sectarum, schismatum, exortus est, ut jam nec in eadem provincia, immo nec in eadem civitate, aut domo, unus alium agnoscat.

Obscuravit quoque hic fumus (ut in Apoc. dicitur) solem et äerem. Nam per solem Christum, per äerem Scripturas, per quas in hac vita quodammodo respiramus, et nostri, et adversarii exponunt. Et quidem Christum quam vehementer iste fumus obscuraverit, testatur Transylvania, et vicinae regiones, ubi palam negatur Christi divinitas: testatur etiam Germania, ubi Anabaptistae aperte, Ubiquistae obscurius negant Christi humanitatem. Et sane fuerunt olim multi haeretici, qui similiter Christum oppugnarunt, sed nulli impudentius, quam haeretici hujus temporis: nam non solum multi eorum negant esse Christum Deum, sed addunt etiam, non posse invocari, nec scire eum quid nos agamus. Horror est audire, vel legere, quanta temeritate de Christi mysteriis hoc tempore disputetur.

Porro Scripturas, incredibile est, quam vehementer iste fumus obscuraverit: tot enim jam exstant versiones, tot commentaria inter se pugnantia, ut ea etiam quae olim clarissima erant, nunc obscurissima videantur.

Quid potest dici clarius, quam quod Paulus ait? 1. Cor. 7. *De virginibus praeceptum Domini non habeo, consilium autem do?*

Et tamen omnes hujus temporis haeretici constanter negant, ullum esse consilium virginitatis, et Paulum non dare consilium eo loco amplectendae virginitatis, sed ab ea potius absterrere homines voluisse.

Quid potest planius dici quam illud verbum Do-

mini? *Hoc est corpus meum?* Et tamen nihil hoc tempore obscurius. Quid de Transylvanis dicam, qui Joannis evangelium, quod constat praecipue adversus Cherintum et Ebionem scriptum esse,qui negabant Christi divinitatem ita suis commentariis perverterunt, ut inde maxime probent, Christum non esse Deum?

Veniamus ad locustas, quae de fumo putei exierunt. Chytraeus quidem per locustas, episcopos, clericos et monachos intelligit, sed perperam exponit: nam etiam ante Gregorii tempora erant episcopi, clerici et monachi in Ecclesia; nec tamen adhuc exortae fuerant istae admirabiles locustae. Apertissime vero omnia, quae de locustis Joannes dicit, in Lutheranos et caeteros hujus temporis haereticos quadrant. Primum enim locustae semper in magna multitudine venire, et turmatim incedere solent. Proverb. 30.*Regem locusta non habet, et egreditur universa per turmas suas.* Ita Lutherani caput unum proprie non habent, quia negant, unum esse debere caput totius Ecclesiae: nihilominus tamen brevissimo tempore in ingentem multitudinem creverunt, nec mirum, nam aperuerunt ostium omnibus vitiosis hominibus. Gulosi ad eos accurrunt, quia non sunt apud Lutheranos stata jejunia: incontinentes, quia apud eos vota omnia continentiae improbantur, et monachis etiam ac sacerdotibus, nec non sanctimonialibus quibuscumque matrimonia conceduntur. Item apostatae omnes, quia apud eos claustra omnia reserantur, et in palatia convertuntur: Principes avari et ambitiosi, quia bona ecclesiastica, et personae etiam ecclesiasticae eorum potestati subjiciuntur: otiosi et inimici bonorum operum, quia apud eos sola fides sufficit, opera bona non sunt necessaria. Denique omnes improbi et scelesti, quia sublata est apud eos necessitas confitendi peccata, et rationem reddendi proprio suo pastori, quod maximum esse solet fraenum peccatoribus. Hinc igitur ita multiplicantur locustae.

Describuntur autem hae locustae a sancto Joanne mirabiliter.Nam dicuntur habere faciem humanam, immo etiam muliebrem, caudam scorpionum, corpus locustarum: item in capite gestant coronam quasi auream, dentes habent leonum, pectus lorica ferrea armatum: denique videbantur tanquam equi parati ad bellum, et sonitus alarum earum audiebatur quasi sonitus curruum currentium ad bellum, et habebant super se regem angelum abyssi, qui dicitur Exterminator. Facies blanda significat initium praedicationis eorum, quae semper incipit ab evangelio, nihil enim se dicturos pollicentur, nisi purissimum Dei verbum. Ita facillime alliciunt simpliciores. Cauda scorpionis significat exitum venenatum et lethiferum: nam posteaquam verbum Dei proposuerunt, perversa interpretatione illud depravant, et eo modo quasi retorta cauda aculeum infigunt, et virus lethale infundunt. Corpus locustae, quod nihil fere est aliud quam venter (est enim locusta ventrosum animal, et ideo nec incedere, nec volare recte potest, sed saltitando se erigit in altum, et mox ad terram recidit) significat, haereticos hujus temporis esse homines ventri addictos, inimicos jejuniorum et continentiae,et ideo nec incedere posse per viam mandatorum, nec volare ad res coelestes contemplandas.

Conantur quidem aliquando se erigere, et mores emendare, sed more locustarum, mox recidunt ad terram.

Exemplo esse potest Saxonica visitatio,nam cum animadverteret Lutherus ob evangelicam libertatem a se praedicatam, et omnes Ecclesiae leges abrogatas, populos sine ullo fraeno in vitia ruere; instituit visitationem, et monuit pastores, ut praedicarent poenitentiam, timorem Dei, obedientiam, opera bona etc.Sed nihil profecit: vide Cochlaeum in vita et actis Lutheri, anni 1527.

Pari ratione conantur volare per contemplationem, et scribunt jam passim libros de Trinitate, de Incarnatione, deque aliis ejusmodi mysteriis, sed incidunt in errores gravissimos, immo haereses perniciosissimas, ut patet de Ubiquistis, qui totum mysterium Incarnationis et Trinitatis destruunt.

Coronae in capite locustarum significant arrogantiam et superbiam, qua sese efferunt super omnes homines. Exstat liber Lutheri ad ducem Georgium; in eo sic ait: *A tempore apostolorum nullus doctor, aut scriptor, nullus theologus,aut jurisconsultus, tam insigniter et clare conscientias saecularium statuum confirmavit, instruxit, ac consolatus est, sicut ego feci. Per singularem Dei gratiam hoc certo scio, quoniam neque Augustinus, neque Ambrosius, qui tamen in hac re optimi sunt, mihi in hoc aequales sunt.* Quid, quod non solum Lutherus et Calvinus nihili faciunt mille Cyprianos et mille Augustinos, sed etiam quivis Ministellus lutheranus habet pro asinis et stipitibus omnes Papistas? Erant autem coronae illae quasi aureae, idest, aureae videbantur, sed non erant, quia fingunt se zelo honoris Dei, et charitatis impelli ad ea quae dicunt, cum tamen nihil minus, quam zelum Dei noverint.

Dentes leonini significant detractiones,quibus assidue, et literis, et sermonibus lacerant famam pontificum, clericorum, monachorum et ipsorum etiam sanctorum, qui cum Deo feliciter regnant.

Et sane detractionibus nutriri videntur, et tam multa dicunt, quae nec sunt, nec fuerunt, fortasse etiam numquam erunt, ut videantur omnem conscientiam penitus exuisse. Id satis patet, tum ex aliis, quae in eorum libris passim leguntur, tum ex iis, quae paulo ante citavimus ex synodo smalchaldica, Illyrico, Tilmanno, Calvino et Chytraeo.

Pectus lorica ferrea armatum, significat obstinationem: sunt enim ita obdurati, ut etiamsi apertissime convincantur, numquam tamen cedant; et saepe mori malint, quam ab obstinatione sua recedere.

Similitudo equorum,qui parati videbantur ad bellum, significat audaciam et temeritatem: provocant enim audacissime omnes ad bellum, cum tamen postea pro argumentis sola mendacia plerumque proferant. Lutherus in Assert. art. 25. *Adeste*, inquit, *huc omnes Papistae in unum: conflate studia vestra in unum, si forte possitis hoc vinculum dissolvere.* Quo eodem modo loquuntur fere omnes alii.

Similitudo autem curruum volitantium significat

velocitatem, qua nova ista haeresis utitur in variis regionibus occupandis: nam brevi occupavit non solum multa regna in partibus septentrionalibus, sed etiam usque ad Indos excurrere ausa est, quamquam non permisit Deus, ut ibi haerere posset. Nec enim tantum flagellum merebatur novella adhuc, et tenera illa Christi Ecclesia.

Denique, angelus abyssi dicitur rex locustarum istarum, quia etsi regem visibilem locustae non habent, ut supra diximus, invisibili tamen rege, idest, diabolo carere non possunt: *Ipse enim est rex super omnes filios superbiae*, Job 41. Dicitur autem rex locustarum exterminator, quia per nullam unquam haeresim, aut persequutionem diabolus ita exterminavit, ac vastavit Ecclesiam, ut per Lutheranos. Nam caeterae haereses, ut plurimum, unum aut alterum articulum destruebant, sed non evertebant omnem ordinem, et disciplinam Ecclesiae: at Lutherana haeresis partim per se, partim per suas proles Anabaptistas, Calvinistas, Trinitarios, Libertinos, omnia omnino Ecclesiae bona perdidit in iis locis, ubi grassari potuit. Nam abstulit a Deo Trinitatem per novos Samosatenos; a Christo deitatem per eosdem; et humanitatem per Anabaptistas: ab angelis et sanctis omnibus omnem cultum et invocationem; a purgatorio suffragia vivorum, immo purgatorium ipsum plane exterminavit. Ab Ecclesia, quae est in terris, abstulit multos libros divinae Scripturae, omnia fere sacramenta, omnes traditiones, sacerdotium, sacrificium, vota, jejunia, festos dies, templa, altaria, reliquias, cruces, imagines, monimenta omnia pietatis; item leges Ecclesiasticas, disciplinam, atque ordinem universum plane exterminavit.

Sed forte inferis pepercit, ne suo regi angelo abyssi injuriam faceret. Non ita est: nam etiam inferos veros et locales multi Lutheranorum negant, et imaginarios nescio quos inferos fingunt; ut supra in disputatione de descensu Christi ad inferos demonstravimus. Vere igitur exterminatrix haeresis haec dici potest, et eo duce digna, qui hebraice אבדון graece, ἀπολλύων, latine *exterminans* dicitur. Et mirum sane esset, si non etiam Lutherani ipsi hoc exterminium mirarentur, nisi a fumo illo, de quo supra diximus, plane essent obcaecati.

Sed una in tot malis consolatio est, quod (ut Joannes dicit) locustae istae non laedunt herbas, atque arbores virentes: sed solum homines, qui non habent signum Dei vivi. Cum enim haeresis ista tota carnalis sit, non facile viros bonos, et in quorum animis viret, ac floret religio, et pietas, decipere potest. Ita videmus, raro, aut numquam accidisse, ut ad Lutheranos ab Ecclesia aliquis defecerit, qui non prius corruptae, et perditae vitae inter catholicos esse coeperit. Sed de his hactenus.

CAPUT XXIV.

Refutantur argumenta Calvini et Illyrici, qui probare conantur, papam non esse amplius episcopum, ubi etiam refellitur fabula de Joanne papa foemina.

Restat id, quod ultimo loco proposuimus, ut videlicet ostendamus, romanum pontificem non solum Antichristum non esse, sed nec ullo alio modo amisisse pontificatum suum. Siquidem Calvinus et Illyricus, ille ratione, iste conjectura quadam probare conantur, non esse hoc tempore verum episcopum.

Atque ut a Calvino incipiamus, ita ille loquitur in Instit. lib. 4. cap. 7. § 23. et 24. *Ipse vero pontifex quid omnino habeat episcopale, scire velim: primum in munere episcopi caput est, plebem Dei verbo docere: alterum et proximum huic, sacramenta administrare: tertium monere et hortari, corrigere etiam eos qui peccant, ac in sancta disciplina populum continere. Quid istorum facit? immo quid facere se simulat? Dicant igitur, qua ratione velint haberi episcopum, qui nullam officii partem minimo digito vel in speciem saltem attingit. Non ita de episcopo est, ut de rege: hic enim etsi non exequatur quod proprium est regis, honorem nihilominus ac titulum retinet. At in episcopo dijudicando respicitur Christi mandatum, quod semper in Ecclesia valere debet; hunc ergo nodum mihi solvant Romanenses. Nego ipsorum pontificem esse episcoporum principem, cum non sit episcopus.* Haec ille.

Ni fallor, tota haec ratiocinatio ad hunc brevem syllogismum revocari potest. Cum hoc intersit inter episcopum et regem, quod rex, nomen est potestatis et praefecturae, cui annexum est officium regendi populum: Episcopus autem, est nomen solius officii, verbum Dei et sacramenta ministrandi; certe si neque rex, neque episcopus munere suo fungatur, rex nomen et dignitatem suam retinebit, episcopus amittet: Romanus autem pontifex officio episcopali, nec in speciem quidem fungitur; quippe qui nec verbum, nec sacramenta populis ministrat; romanus igitur pontifex nomen et dignitatem suam perdidit, atque adeo episcopus dici non potest.

Jam vero Magdeburgenses, Centur. 9. cap. 20. col. 500. id ipsum conjectura et signo confirmare nituntur. Ajunt enim, signum evidens mutationis romanae Ecclesiae in Babylonicam meretricem fuisse, quod voluerit Deus, ut circa illa tempora, in quibus haec mutatio facta est, vera quaedam mulier meretrix in sede pontificia sederet: quae quidem Joannes papa octavus dicta est.

Id vero probant. Primo, ex auctoribus, Platina, Martino Polono, Sigeberto et Mariano Scoto. Secundo, ex vestigiis ejus rei, quae ad nostra tempora remanserunt: nimirum, ex quadam sede porphyretica intus perforata, quae manebat in palatio sancti Joannis lateranensis, cujus usum fuisse dicunt institutum post flagitium illud detectum, ad explorandum, videlicet, an pontifex recens creatus esset masculus nec ne? Item, ex quadam statua mulieris cum puero, quae usque ad nostra tempora mansit in eo loco, ubi dicitur, Joannes octavus peperisse. Denique, ex eo, quod romani pontifices, quando ex Vaticano ad Lateranum pergunt, solent declinare locum illum, ubi ista mulier dicitur peperisse, in detestationem facti; alioqui enim illa est recta via. Sed non est difficile hos nodos solvere.

Ac ut Calvino primum respondeamus: vel Calvi-

nus loquitur de significatione nominis, vel de re ipsa, quando dicit, episcopum esse nomen officii, regem esse nomen dignitatis. Si de nominis significatione; aperte decipitur: nam ut episcopus dicitur ab ἐπισκοπεῖν, idest, a considerando, sive inspiciendo, et sonat officium inspiciendi: ita etiam rex dicitur a regendo, et sonat officium regendi. Et sicut rex est nomen magistratus: ita ἐπίσκοπος etiam apud ethnicos erat nomen magistratus, nimirum, praetoris; ut patet ex Aristophane in avibus: et quod majus est, idem nomen pastoris in divinis literis tribuitur episcopo, et regi; ut patet ad Ephes. 4. et Isa. 44.

Si vero de re ipsa loquitur; non minus decipitur: nam, ut regia auctoritas non est simplex officium judicandi, ut est judicium aliorum, sed vera praefectura in rebus politicis, idest, potestas regendi homines sibi subjectos, imperando, et puniendo: ita etiam episcopatus non est simplex officium praedicandi, ut est aliorum multorum, qui concionantur, et non sunt pastores, sed est vera praefectura Ecclesiastica, idest, potestas regendi homines in rebus spiritualibus et divinis;ac proinde imperandi et puniendi. De qua re et multa supra diximus, et plura adhuc infra dicemus in lib. seq. nunc pauca loca, sed clarissima annotasse sufficiet. Apostolus Paulus 1. Cor. 11. *Caetera*, inquit, *cum venero disponam.* Et 2. Cor. 13. *Ut non praesens durius agam, secundum potestatem, quam dedit mihi Dominus.* Et Hebr. 13. *Obedite praepositis vestris et subjacete eis.* Et 1. Timot. 5. *Adversus presbyterum accusationem noli recipere,nisi sub duobus, aut tribus testibus.*

Adde huc quoque, falsum esse, pontifices non fungi munere episcopali. Nam non tenentur per se concionari, et sacramenta ministrare, si justa aliqua de caussa impediantur,sed satis est, si curent, per alios ista omnia praestari; alioqui episcopi ad impossibilia obligarentur: nullus enim est tam exiguus episcopus, qui possit per se sufficere ad concionandum, et sacramenta ministranda in tota sua dioecesi. Sicut ergo satisfacit, si in eo loco,ubi per se non potest,per alium concionatur: ita satisfacit, si in omni loco per alios concionetur, quando in nullo per se id facere potest. Neque desunt exempla antiquitatis. Scribit enim Possidius in vita b. Augustini, s. Valerium episcopum hipponensem commisisse s. Augustino presbytero suo officium praedicandi, propterea quod ipse, cum graecus esset,non posset latino populo praedicare. Et ibidem Possidius refert, in orientali Ecclesia plures episcopos munus praedicandi, quod ipsi per se exequi nequibant, presbyteris suis demandare solitos: nec tamen dicere possumus, vel s. Valerium, vel alios, qui per se non praedicabant verbum Dei, episcopos non fuisse.

Ad argumentum Magdeburgensium dico: fabulam esse illam de Joanne papa foemina, quam satis accurate refellit Onuphrius in Addit. ad Platin. ac primum aperte convincitur esse fabula, ex testimoniis scriptorum graecorum et latinorum. Primus omnium, qui de hac re scribere potuit, et qui rem optime novit, fuit Anastasius bibliothecarius, qui illo ipso tempore vixit, quo fingitur Joannes iste VIII. pontificatum gessisse, nimirum circa annum 850. et interfuit creationi pontificum multorum, qui hunc Joannem vel praecesserunt, vel sequuti sunt. Ille igitur scribit, post Leonem IV. vacasse sedem quindecim diebus, et mox communi consensu creatum fuisse Benedictum III. quibus verbis indicat, nullum fuisse Joannem foeminam. Omnes enim, qui istum Joannem admittunt, dicunt, eum sedisse post Leonem IV. et ante Benedictum III. et vixisse in pontificatu duobus annis, et quinque mensibus.

Dicent fortasse: Anastasium in gratiam pontificum omisisse istum Joannem VIII. at contra, nam saltem debuit ponere, sedem vacasse post Leonem IV. duobus annis cum medio, ne errorem exploratum in Chronologia admitteret, et errorem qui poterat refelli ab oculatis testibus qui tunc vivebant. Respondent: non esse errorem in Chronologia, quia duo isti anni Joannis adduntur annis Leonis IV.Leo enim IV.dicitur ab Anastasio sedisse annis 8.qui ita accipiendi sunt,ut sex anni sint ipsius Leonis,alii duo addantur ex annis Joannis foeminae.

At contra: nam non solum Anastasius, sed etiam Martinus Polonus, et Platina, et Magdeburgenses, et Bibliander, et alii, qui ponunt Joannem VIII.sedisse duobus annis, dant Leoni annos octo; igitur necessario erit error in Chronologia Anastasii, si iste Joannes ponatur fuisse pontifex post Leonem.

Deinde non solus Anastasius, sed etiam Ado episcopus viennensis, qui eodem tempore vixit, et de quo nulla suspicio est, quod in gratiam pontificum voluerit mentiri, docet, nullum fuisse Joannem inter Leonem IV. et Benedictum III. sic enim loquitur in Chron. anni 865. *Pontifex*, inquit,*romanus Gregorius moritur, atque ejus loco Sergius ordinatur: illo defuncto,succedit Leo.Quo obeunte, Benedictus in sede apostolica substituitur.* Et similiter loquuntur Rhegino, Lambertus,Hermannus Contractus, Abbas Urspergensis, Otho Frisingensis. et omnes alii historici,qui plurimi sunt, usque ad Martinum Polonum, qui fuit quadringentis annis posterior isto ficto Joanne VIII. et ipse primus hujus Joannis VIII. meminit contra fidem omnium antiquorum: ab ipso autem acceperunt Platina, et caeteri recentiores.

Nec solum Latini, sed etiam Graeci, qui ante Martinum Polonum scripserunt,ut Zonaras, Cedrenus, Joannes Curopalates, et alii nullam mentionem hujus tam prodigiosae historiae inter res ejus temporis faciunt: cum tamen illi non faveant romano pontifici, quique libenter accepissent occasionem irridendi Latinos in hac parte, si potuissent. Quomodo autem credibile est, melius novisse res gestas, circa annum 850. Martinum Polonum, qui vixit anno 1250. quam omnes historicos alios, qui vixerunt anno 800. vel 900. vel millesimo?

Quod autem Magdeburgenses dicunt,Sigebertum et Marianum Scotum Martino Polono antiquiores, Joannem foeminam in suis Chronicis posuisse, falsum est. Etsi enim in impresso Sigeberto et Mariano Scoto inveniatur Joannes foemina: tamen in antiquissimis manuscriptis non invenitur, et satis constat, corruptos fuisse auctores illos. Exstat adhuc in monasterio Gemblacensi, ubi fuit monachus

Sigebertus, antiquissimum exemplum manuscriptum, quod putatur ipsius Sigeberti autographum, et in eo nulla mentio est Joannis foeminae : quod manuscriptum exemplum testatur se vidisse Joannes Molanus doctor lovaniensis,qui adhuc superest. Similiter in antiquissimis exemplaribus Mariani Scoti non haberi Joannem foeminam testatur ille, qui metropolim Alberti Krantii edidit, anno 1574. Coloniae.

Deinde secundo, quod fabula sit ista narratio Martini de Joanne foemina,probatur ex ipsa narratione.Primo enim dicit,istum Joannem fuisse anglicum ex Moguntia: at Moguntia non est in Anglia , sed in Germania. Et autem hunc errorem emendent alii, mirabiliter inter se pugnant. Nam Platina dicit, fuisse anglicum istum Joannem, sed oriundum ex Moguntia: Magdeburgenses e contrario dicunt fuisse moguntinum, sed oriundum ex Anglia: Theodorus autem Bibliander in Chron.dicit, neque natum, neque oriundum ex Anglia, sed tamen educatum et eruditum in Anglia.

Secundo, dicit Martinus, et qui eum sequuntur, dedisse operam literis Athenis: at constat eo tempore, neque Athenis, neque usquam alibi in Graecia fuisse ulla Gymnasia literaria. Scribit enim Synesius in epist. ult. ad fratrem suum, suo tempore Athenis nihil fuisse . nisi nomen academiae: fuit autem Synesius paulo post tempora Basilii et Nazianeni. Scribunt etiam Cedrenus,et Zonaras in vita Michäel et Theod. imper. circa fin. imperii Michäelis, quando nimirum solus regnabat , matre Theodora amota, bonarum literarum et philosophiae scholas fuisse restitutas a Barda Caesare , cum usque ad illud tempus per annos plurimos ita fuissent extincta omnia studia sapientiae in Graecia , ut ne vestigium quidem ullum exstaret. Constat autem imperium Michäelis solius, Theodora amota, incidisse in tempora Nicolai I. qui successit Benedicto III.qui successerat,ut isti fingunt, Joanni VIII. foeminae. Immo Chronologiae omnes, et ipse etiam Bibliander, ponunt initium imperii Michäelis solius, anno Christi 856. et Joannis foeminae pontificatum, anno 854. ex quo sequitur , post mortem Joannis istius,coepisse in Graecia reviviscere studia sapientiae.

Tertio, Magdeburgenses dicunt, Joannem istum VIII. peperisse in itinere, cum ex Vaticano invisere vellet Ecclesiam Lateranensem: at certissimum est, ut Onuphrius demonstrat in lib. de sept. Eccles. romanos pontifices non habitasse in Vaticano, sed in Lateranensi palatio, usque ad tempora Bonifacii IX. idest, usque ad annum 1390. quomodo ergo, si in Laterano habitabat, volebat ex Vaticano invisere Lateranum? Certe si quis nunc scriberet, pontificem ex Laterano venisse, ut inviseret Ecclesiam Vaticanam, ridiculus esset , cum omnes sciant, pontificem in Vaticano habitare.

Quarto, dicit Martinus, et caeteri omnes, istum Joannem in solemni et publica supplicatione peperisse: at certe nullam habet probabilitatem , quod mulier uterum gerens jam tot menses,tunc maxime voluerit procedere, quando maxime periculum erat ne detegeretur.

Tertio, probatur hoc idem ex epist. Leonis IX. gravissimi pontificis, ad Michäel. episc. constantinopolit. cap. 23. ubi Leo papa scribit, famam esse constantem , in patriarchatu constantinopolitano multos eunuchos sedisse, et inter eos obrepsisse etiam, et fuisse patriarcham unam foeminam.Quod certe numquam objiceret Leo IX. Graecis, si tale aliquid paulo ante romanae sedi accidisset. Immo fortasse hinc nata est haec fabula de Joanne foemina. Cum enim rumor esset, quamdam foeminam fuisse pontificem constantinopolitanum: et deinde paulatim, omisso nomine constantinopolitani, remansisset fama et opinio de foemina pontifice, et pontifice universali;coeperunt aliqui in odium romanae Ecclesiae dicere,foeminam illam romanum pontificem fuisse:et verisimile est,circa tempora ipsius Martini hanc famam exortam.Certe Martinus Polonus, qui primus hoc scripsit,nullum auctorem refert.sed tantum dixit, fertur: itaque solum ex incerto rumore hoc habuit.

Neque mirum videri debet, si aliquis in odium romanae Ecclesiae hanc fabulam finxerit, posito fundamento illo de foemina pontifice, et maximis contentionibus, quae erant illo tempore inter imperatorios et pontificios homines: nam etiam nunc videmus, Magdeburgenses magis incredibilia fingere. Cum enim Martinus solum scripserit, hanc mulierem fuisse anglicam ex Moguntia, neque aliud addiderit de parentibus, et nomine proprio mulieris, et de caeteris rebus: Magdeburgenses addiderunt, patrem hujus foeminae fuisse anglum sacerdotem, et ipsam vocatam initio Gilbertam, nutritam quoque sub habitu viri in monasterio Fuldensi, et libros de Magia scripsisse: quae sunt omnia mera figmenta sine teste, et sine ratione excogitata. Adde, quod Martinus ille Polonus vir simplicissimus videtur fuisse: scribit enim alias fabulas permultas , tanquam si historiae probatissimae essent.

Quod vero objiciunt de sede perforata, de statua mulieris, et de declinatione a via, facile solvuntur. Nam, ut ex lib. 1. sacrar. caeremoniar. sect. 2. constat, tres erant sedes lapideae in lateranensi basilica, in quibus novus pontifex sedebat tempore suae coronationis. Prima sedes erat ante ingressum in templum, eaque vilis et abjecta, ad quam sedem novus pontifex primum ducebatur, atque in ea aliquantulum sedebat, ut per eam caeremoniam significaretur, eum de loco humillimo ad locum summum ascendere: inde enim illum elevantes, canebant illud 1. Reg. 2. *Suscitat de pulvere egenum, et de stercore elevat pauperem, ut sedeat cum principibus et solium gloriae teneat.* Et haec est caussa, cur ea sedes stercoraria diceretur. Altera sedes erat porphyretica, in ipso palatio, et ibi sedebat secundo in signum possessionis, atque ibi sedens accipiebat claves Ecclesiae palatii lateranensis. Tertia sedes similis erat secundae, nec procul ab ea; atque in ea post paululum sedens, tradebat easdem claves ei, a quo ante acceperat, forte ut ea caeremonia admoneretur mortis, per quam brevi potestatem illam alteri traditurus esset. De sede , ad explorandum sexum , nulla usquam mentio.

Statua vero illa mulieris cum puero, sine dubio

non erat Joannis Papae. Nam si adversarii dicunt, antiquos historicos in gratiam pontificis noluisse memoriam hujus mulieris in libris ponere; quomodo verisimile est, voluisse pontifices ipsos memoriam exstare in statua? Deinde, si statua hujus Joannis esset, mulierem cum infantulo recens nato repraesentasset: at imago illa neque foeminam referebat, neque infantem in sinu gerebat, sed puerum satis magnum, et annorum multorum, quasi praecedentem famulum, referebat. Quare conjiciunt quidam, fuisse statuam illam alicujus ethnici sacerdotis parati ad sacrificandum, quem suus minister praecedebat. Denique, cur pontifices viam illam breviorem omittant ad Lateranum proficiscentes, non est in detestationem ullius sceleris, sed quia via illa est angusta, et anfractuosa, et proinde incommoda pontificio comitatui, qui semper frequentissimus esse solet. Adde, quod, ut Onuphrius testatur, non desunt pontifices, qui non semel per hanc ipsam viam iter fecerunt.

LIBER QUARTUS

DE POTESTATE SPIRITUALI

SUMMI PONTIFICIS

CAPUT I.

Quod papa sit summus judex in controversiis fidei, et morum dijudicandis.

Demonstravimus hactenus, pro ingenii nostri tenuitate, romanum episcopum totius Ecclesiae catholicae summum pastorem esse a Christo institutum, nec in Antichristum degenerasse unquam, aut aliquo alio modo summam hanc dignitatem perdidisse. Nunc de potestate ipsius tam spirituali quam temporali disserendum est; ac de spirituali quidem in hoc libro quarto: de temporali vero, in sequenti quinto, qui et postremus erit, Domino adjuvante, disseremus.

Porro de spirituali pontificis potestate, etsi multa in particulari tractari possent, quatuor tamen sunt praecipue quaestiones. Una de potestate judicandi controversias fidei et morum; num videlicet ea potestas in summo pontifice sita sit. Altera de certitudine; sive, ut sic loquamur, de infallibilitate hujus judicii; utrum summus pontifex in judicandis controversiis fidei, et morum errare possit. Tertia de potestate coactiva legum ferendarum; an pontifex summus non solum judicare possit, et in judicando non erret; sed etiam possit leges ferre, quae homines in conscientia obligent, et cogant credere, aut agere, prout summus pontifex judicavit. Quarta de communicatione hujus potestatis; sitne videlicet omnium aliorum ecclesiasticorum praesulum jurisdictio a summo pontifice illis communicata, an a Deo immediate accepta.

Praeter has generales quaestiones tractari solent quaedam aliae particulares; ut, an possit summus pontifex concilia generalia congregare, transferre, dissolvere: an indulgentias conferre: an sanctos canonizare: an religiones approbare, vel improbare: an episcopos eligere vel certe confirmare. Sed istae omnes, atque aliae id genus, non sunt propriae hujus loci. Prima enim ad disputationem de conciliis pertinet. Secunda ad disputationem de poenitentia. Tertia ad disputationem de cultu sanctorum. Quarta ad disputationem de votis et institutis monachorum. Quinta ad disputationem de clericis. In quibus locis eas. Deo volente, tractabimus.

Sed nec prima quaestio generalis de judice controversiarum, hoc loco diutius nos detinebit: nam in disputatione de Verbo Dei jam ostendimus, judicem controversiarum non esse Scripturam, nec saeculares principes, nec privatos homines, quamvis probos et doctos, sed ecclesiasticos praelatos. In disputatione vero de conciliis, demonstrandum erit, habere quidem concilia tam generalia, quam particularia judicium de controversiis religionis, sed illud judicium tum demum esse firmum et ratum, cum accesserit summi pontificis confirmatio; proinde ultimum judicium summi pontificis esse.

Deinde in hac ipsa disputatione de pontifice cum ostendimus, summum pontificem caput et pastorem esse totius Ecclesiae; quid aliud ostendimus, quam esse eum summum judicem in Ecclesia? aut enim nullus esse debet inter homines judex, aut is debet esse, qui caeteris praeest. Neque id puto in controversiam unquam esse revocatum.

Denique, idipsum in sequenti etiam quaestione planum fiet Nam si demonstrare poterimus, judicium summi pontificis certum ac infallibile esse; profecto constabit quoque, eumdem pontificem summum Ecclesiae judicem esse. Quorsum enim Deus attribuisset apostolicae sedi judicii infallibilitatem, nisi attribuisset eidem sedi summam in judiciis potestatem? Nihilominus tamen, ne nihil omnino hoc loco dicamus, proferamus si placet pauca quaedam testimonia ex lege. ex evangelio. ex Patribus. Deu-

teron. 17. exstat clarissimum testimonium, quod dubia de religione exorta ad summum pontificem judicanda referuntur, *Si difficile*, inquit Moyses, *atque ambiguum judicium esse perspexeris, inter caussam et caussam, lepram et lepram, et judicum intra portas tuas videris verba variare, Surge et ascende ad locum quem elegerit Dominus Deus tuus, veniesque ad sacerdotem levitici generis, et ad judicem qui fuerit illo tempore, quaeresque ab eis, qui indicabunt tibi judicii veritatem, et facies quodcumque dixerint qui praesunt loco quem elegerit Dominus.* Quo loco est observandum, duas personas distingui, sacerdotis et judicis, hoc est, pontificis et principis: et quidem sacerdoti sententiae pronunciationem, judici politico exequutionem demandari. Id quod explicatur in sequentibus verbis: *Qui autem superbierit nolens obedire sacerdotis imperio, qui eo tempore ministrat Domino Deo tuo, ex sententia judicis morietur.*

In evangelio nihil potest clarius dici, quam quod ait Dominus Petro coram caeteris apostolis: *Simon Joannis pasce oves meas.* Nam et soli Petro loquitur, et omnes suas oves, ita ut ne apostolos quidem excludat, ei pascendas tradit. Dubium autem esse non potest, quin inter munera pastoris sit, discernere bona pascua a malis.

Quare s. Hieronymus homo doctissimus, in quaest. de trib. hypost. nec eruditioni propriae nec orientalium episcoporum sententiae, nec etiam ipsius proprii episcopi Paulini antiocheni patriarchae auctoritati satis fidens, ad Damasum papam scribit: *A pastore*, inquit, *praesidium ovis flagito. Discerne si placet, non timebo tres hypostases dicere si jubebis.*

Theodoretus etiam inter graecos Patres eruditissimus, ad Leonem I. in haec verba scribit: *Si Paulus praeco veritatis tuba sanctissimi spiritus ad magnum Petrum cucurrit, ut iis, qui Antiochiae de institutis legalibus contendebant, ab ipso afferret solutionem, multo magis nos qui abjecti sumus, et pusilli ad apostolicam vestram sedem currimus, ut Ecclesiarum ulceribus medicinam a vobis accipiamus.* Prosper in Chron. anni 420. *concilio*, inquit, *apud Carthaginem habito ducentorum sexdecim episcoporum, ad pontificem Zozimum synodalia decreta perlata, quibus probatis, per totum mundum haeresis Pelagiana damnata est.* Haec ille. Non igitur judicium ultimum universus mundus alibi, quam in sententia romani pontificis agnoscit.

S. Gregorius, qui omnium judicio humillimus fuit, neque sibi aliquid unquam praeter aequum arrogavit, in epist ad omn. episc. Galliae, quae est 52. lib. 4. ita loquitur: *Si quam vero contentionem, quod longe faciat divina potentia, de fidei caussa evenire contigerit, aut negotium emerserit, cujus vehemens sit fortasse dubietas, et pro sui magnitudine judicio sedis apostolicae indigeat: examinata diligentius veritate, relatione sua ad nostram studeat perducere notionem: quatenus a nobis valeat congrua sine dubio sententia terminari.* Quod idem et ante Gregorium, et post Gregorium disertis verbis asseruerunt sanctissimi pontifices, nec unquam de ea re ab ullo reprehensos eos fuisse legimus. Vide Innocentium I. in epist. ad conc. carthagin. Leonem I. in epist. ad Anast. Thessal. Gelasium I. in epist. ad episc. dard. Nicolaum I. in epist. ad Michäel. imp. et Innocentium III. in epist. ad arelat. episc. unde exstat cap. Majores, extra, de baptismo, et ejus effectu.

CAPUT II.

Proponitur quaestio; Sitne certum papae judicium?

Ut igitur jam ad quaestionem secundam veniamus, sciendum est initio, pontificem quatuor modis posse considerari. Uno modo, ut est persona quaedam particularis, sive doctor particularis. Secundo; ut pontifex, sed solus. Tertio, ut pontifex, sed adjuncto coetu solito consiliariorum. Quarto, ut pontifex, sed una cum concilio generali.

Secundo observandum est, posse duo quaeri de pontifice, omnibus quatuor modis considerato, quando quaeritur an possit errare. Primo, an ipse possit esse haereticus. Secundo, an possit haeresim docere. Denique annotandum est tertio, sententias et decreta pontificum interdum versari in rebus universalibus, quae toti Ecclesiae proponuntur, qualia sunt decreta de fide, et praecepta morum generalia: interdum in rebus particularibus, quae ad paucos pertinent, quales fere sunt omnes controversiae facti, ut an talis sit promovendus ad episcopatum, an jure fuerit promotus, an videatur deponendus.

His notatis, conveniunt omnes catholici, et haeretici in duobus. Primo, posse pontificem, etiam ut pontificem, et cum suo coetu consiliariorum, vel cum generali concilio, errare in controversiis facti particularibus, quae ex informatione, testimoniisque hominum praecipue pendent. Secundo, posse pontificem ut privatum doctorem errare, etiam in quaestionibus juris universalibus, tam fidei, quam morum, idque ex ignorantia, ut aliis doctoribus interdum accidit.

Deinde catholici omnes in aliis duobus conveniunt, non quidem cum haereticis, sed solum inter se. Primo, pontificem cum generali concilio non posse errare in condendis fidei decretis, vel generalibus praeceptis morum. Secundo, pontificem solum, vel cum suo particulari concilio aliquid in re dubia statuentem sive errare possit, sive non, esse ab omnibus fidelibus obedienter audiendum.

Quibus ita constitutis, quatuor tantum remanent diversae sententiae. Prima est, pontificem etiam ut pontificem, etiamsi cum generali concilio definiret aliquid, posse esse haereticum in se, et docere alios haeresim, et de facto aliquando ita accidisse. Haec est haereticorum omnium hujus temporis, et praecipue Lutheri, qui in lib. de conc. notavit errores eorum etiam conciliorum generalium quae summus pontifex approbavit; et Calvini qui lib. 4. Inst. cap. 7. § 28. asserit, aliquando pontificem cum toto cardinalium collegio manifestissimam haeresim docuisse, nimirum, animam hominis cum corpore extingui: quod tamen manifestum

mendacium esse, postea ostendemus. Deinde in eodem lib. cap. 9. § 9. docet, etiam cum generali concilio papam errare posse.

Secunda sententia est, pontificem, etiam ut pontificem, posse esse haereticum, et docere haeresim, si absque generali concilio definiat, et de facto aliquando accidisse. Hanc opinionem sequitur, et tuetur Nilus in suo lib. adv. prim. papae: eamdem sequuti sunt aliquot parisienses, ut Gerson, et Alma in lib. de potest. Eccl. necnon Alphonsus de Castro lib. 1. cap. 2. cont. haer. et Hadrianus VI. papa in quaest. de confirm. qui omnes non in pontifice, sed in Ecclesia. sive in concilio generali tantum constituunt infallibilitatem judicii de rebus fidei.

Tertia sententia est in alio extremo, pontificem non posse ullo modo esse haereticum, nec docere publice haeresim, etiamsi solus rem aliquam definiat. Ita Albertus Pighius lib. 4. hier. Eccles. cap. 8.

Quarta sententia est quodammodo in medio. Pontificem, sive haereticus esse possit, sive non, non posse ullo modo definire aliquid haereticum a tota Ecclesia credendum: haec est communissima sententia fere omnium catholicorum; ut b. Thomae 2. 2. q. 1. art. 10. Thomae Waldensis lib. 2. doct. fid. cap. 47. et 48. Joannis de Turrecremata lib. 2. Sum. cap. 109. et seq. Joannis Driedonis lib. 4. de Eccles. dogm. cap. 3. part. 3. Cajetani in Opusc. de potest. papae, et conc. cap. 9. Hosii lib. 2. cont. Brentium, qui est de legit. judic. Joannis Eckii lib. 1. de prim. Petri cap. 18. Joannis a Lovanio lib. de perpet. cath. Petri protect. et firmit. cap. 11. Petri a Soto in Apol. sua par. 1. cap. 83. 84. et 85. et Melchioris Cani lib. 6. cap. 7. de Locis.

Videntur quidem hi auctores aliquo modo inter se dissentire: quia quidam eorum dicunt, pontificem non posse errare si mature procedat et consilium audiat aliorum pastorum: alii dicunt, pontificem etiam solum nullo modo errare posse: sed revera non dissident inter se. Nam posteriores non volunt negare, quin teneatur pontifex mature procedere et consulere viros doctos: sed solum dicere volunt, ipsam infallibilitatem non esse in coetu consiliariorum, vel in concilio episcoporum, sed in solo pontifice: sicut e contrario priores non volunt ponere infallibilitatem in consiliariis, sed in solo pontifice: verum explicare volunt, pontificem debere facere quod in se est, consulendo viros doctos, et peritos rei de qua agitur. Si quis autem peteret, an pontifex erraret si temere definiret? Sine dubio praedicti auctores omnes responderent, non posse fieri ut pontifex temere definiat: qui enim promisit finem, sine dubio promisit et media, quae ad eum finem obtinendum necessaria sunt. Parum autem prodesset scire, pontificem non erraturum quando non temere definit: nisi etiam sciremus non permissuram Dei providentiam, ut ille temere definiat.

Ex his quatuor sententiis prima est haeretica; secunda non audemus dicere esse proprie haeretica: nam adhuc videmus ab Ecclesia tolerari, qui illam sententiam sequuntur: tamen videtur omnino erronea et haeresi proxima, ut merito possit judicio Ecclesiae haeretica declarari: tertia probabilis est, non tamen certa; quarta certissima est et asserenda, ac ut ea facilius intelligi et confirmari possit, statuemus aliquot propositiones.

CAPUT III.

Statuitur prima propositio de infallibili judicio summi pontificis.

Sit igitur propositio prima. *Sumus pontifex cum totam Ecclesiam docet, in his quae ad fidem pertinent nullo casu errare potest.* Haec est contra primam et secundam opinionem pro quarta: et probatur primo ex promissione illa Domini Luc. 22. *Simon, Simon* (sic enim habetur in graeco) *ecce Satanas expetivit vos ut cribraret sicut triticum, ego autem rogavi pro te ut non deficiat fides tua, et tu aliquando conversus confirma fratres tuos.* Qui locus tribus modis exponi solet. Prima expositio est quorumdam parisiensium supra citatorum, quod Dominus hic oraverit pro Ecclesia universali, sive pro Petro, ut totius Ecclesiae figuram gerebat; et hoc impetrasse, ut fides Ecclesiae catholicae nunquam deficiat: quae expositio si ita intelligeretur, ut diceret immediate oratum esse pro capite Ecclesiae, et consequenter pro toto corpore, quod per caput repraesentatur, vera esset; sed non ita ipsi intelligunt: volunt enim pro sola Ecclesia esse oratum.

Quae expositio falsa est. Primo, quia Dominus unam tantum personam designavit, dicens bis: *Simon, Simon*, et addens toties pronomen secundae personae, *pro te fides tua*, *et tu*, *fratres tuos.* Quorsum enim haec? nisi ut intelligamus, aliquid speciale Petro a Christo esse impetratum. Secundo, quia Dominus coeperat loqui in plurali: *Satan expetivit vos ut cribraret*; deinde mox mutavit formam loquendi, et ait: *Ego autem rogavi pro te:* quare non dixit pro vobis ut coeperat? certe si de tota Ecclesia loqueretur, multo rectius dixisset, rogavi pro vobis. Tertio. Dominus pro illo rogat, cui ait: *Et tu aliquando conversus*: at hoc certe non potest Ecclesiae toti convenire, nisi dicamus, totam Ecclesiam aliquando esse pervertendam, ut postea iterum convertatur. Quarto pro illo rogat, cui ait: *Confirma fratres tuos*: at Ecclesia non habet fratres quos debeat aut possit confirmare, qui enim, quaeso, fingi possunt Ecclesiae universalis fratres? nonne omnes fideles filii ejus sunt?

Altera expositio est quorumdam, qui hoc tempore vivunt; qui docent. Dominum orasse hoc loco pro perseverantia solius Petri in gratia Dei usque ad finem. At contra primo, quia oravit Dominus paulo post pro perseverantia omnium apostolorum, immo etiam omnium electorum: Joan. 17. *Pater sancte, serva eos in nomine tuo, quos dedisti mihi*; non erat igitur ratio cur bis pro perseverantia Petri oraret. Secundo, quia sine dubio hic Dominus aliquid speciale Petro impetravit, ut patet ex designatione certae personae: perseverantia autem in

gratia est donum commune omnium electorum. Tertio, quia certum est, Dominum saltem mediate orasse hoc loco etiam pro aliis apostolis; nam ideo praemisit tanquam orationis caussam : *Satan expetivit ut cribraret vos* ; et postea subjunxit tanquam effectum: *Confirma fratres tuos* ; non igitur pro sola Petri perseverantia Dominus rogavit, sed pro aliquo dono Petro communicando in aliorum utilitatem. Quarto, donum hoc loco Petro impetratum, etiam ad successores pertinet: nam Christus oravit pro Petro in utilitatem Ecclesiae:Ecclesia autem semper indiget aliquo a quo confirmetur, cujus fides deficere non possit. Nec enim diabolus petiit cribrare tantum eos, qui tunc erant fideles, sed omnes omnino: at certe perseverantiae donum non pertinet ad omnes Petri successores. Denique non dixit Dominus, rogavi ut non deficiat charitas tua; sed fides tua: et re ipsa scimus, defecisse Petri charitatem et gratiam, quando negavit Dominum : fidem autem unquam defecisse non scimus.

Est igitur tertia expositio vera, quod Dominus duo privilegia Petro impetraverit. Unum, ut ipse non posset unquam veram fidem amittere, quantumvis tentaretur a diabolo;id quod est aliquid amplius, quam donum perseverantiae : dicitur enim perseverare usque in finem, qui licet interdum cadat, tamen resurgit, et in fine fidelis invenitur: at Petro Dominus impetravit. ut non posset unquam cadere, quod ad fidem attinet.

Alterum privilegium est, ut ipse tanquam pontifex non posset unquam docere aliquid contra fidem, sive, ut in sede ejus nunquam inveniretur qui doceret contra veram fidem. Ex quibus privilegiis, primum fortasse non manavit ad posteros: at secundum sine dubio manavit ad posteros,sive successores.

De primo privilegio habemus expressa veterum testimonia. Augustinus lib. de corrept.et grat.cap. 8. *Quando rogavit*, inquit, *ut non deficeret fides ejus, rogavit, ut haberet in fide liberrimam, fortissimam, invictissimam, perseverantissimam voluntatem.* Chrysostomus hom. 83. in Matth. *Non dixit*, inquit, *non negabis, sed ut non deficiat fides tua. Cura enim ipsius et favore factum est, ne omnino Petri fides evanesceret.* Theophylactus in cap. 22. Lucae: *Quamvis*, inquit, *brevi tempore concutiendus sis,habes recondita semina fidei, etiamsi folia abjecerit spiritus invadentis, radix tamen vivet, et non deficiet fides tua.* Ubi eleganti similitudine explicat, Petrum negando Christum amisisse confessionem fidei, quae ore fit, folia enim verba significant; fidem tamen, qua corde creditur ad justitiam, non amisisse. Eodem modo exponit Prosper lib. 1. de vocat. gent. cap. ult. Caeterum isti Patres licet in his locis non meminerint alterius privilegii, tamen illud non negant, neque negare possent, nisi velint plurimis aliis Patribus contradicere.

De altero ergo privilegio habemus in primis testimonia septem veterum,ac sanctorum pontificum. Lucius I. papa et martyr, in epist. 1. ad episc. Hisp. et Gall. *Ecclesia*, inquit, *romana apostolica est, et mater omnium Ecclesiarum, quae a tramite apostolicae traditionis nunquam errasse probatur, nec haereticis novitatibus depravata succubuit, secundum ipsius Domini pollicitationem, dicentis ; Ego rogavi pro te etc.* Felix I. in epist. ad Benignum, de romana Ecclesia loquens: *Ut*, inquit, *in exordio normam fidei christianae percepit ab auctoribus suis apostolorum Christi principibus, illibata manet, juxta illud; Ego rogavi pro te etc.*

Leo serm. 3. de assumpt. sua ad pontif. *Specialis*, inquit, *cura Patri a Domino suscipitur,et pro fide Petri proprie supplicatur, tanquam aliorum status certior sit futurus, si mens principis victa non fuerit. In Petro ergo omnium fortitudo munitur;et divinae gratiae ita ordinatur auxilium, ut firmitas, quae per Christum Petro tribuitur, per Petrum apostolis caeteris conferatur.* Ubi Leo utrumque privilegium agnoscit; illud primum cum ait:*Si mens principis victa non fuerit*:illud secundum, cum subjungit : *Firmitas, quae per Christum Petro tribuitur, per Petrum caeteris conferatur.* Non enim confertur aliis firmitas, nisi veram fidem exponendo.

Agatho papa in epist. ad Constant. imp. quae lecta est in VI. synodo, act. 4. et postea act. 8. ab omnibus probata: *Haec est*, inquit,*verae fidei regula, quam et in prosperis,et in adversis vivaciter tenuit apostolica Christi Ecclesia, quae per Dei gratiam a tramite apostolicae traditionis nunquam errasse probatur, nec haereticis novitatibus unquam depravata succubuit quia dictum est Petro, Simon,Simon,ecce Satanas etc.Ego autem rogavi pro te etc. hic Dominus fidem Petri non defecturam promisit, et confirmare eum fratres suos admonuit, quod apostolicos pontifices meae exiguitatis praedecessores confidenter fecisse semper cunctis est agnitum.*

Nicolaus I. in epist. ad Michäel. *Privilegia*, inquit, *istius sedis perpetua sunt, divinitus radicata, atque plantata; impingi possunt, transferri non possunt; trahi possunt, evelli non possunt. Quae ante imperium vestrum fuerunt, permanent,Deo gratias, hactenus illibata, manebuntque post vos, et quousque Christianum nomen praedicatum fuerit, illa subsistere non cessabunt.* Et infra, ostendens unde tam libere ejusmodi praedicaret, ait: *Nam et inter caetera is, per quem nobis praecipue ista sunt privilegia collata,Tu aliquando conversus, audivit a Domino, confirma fratres tuos.*

Leo IX. in epist. ad Petrum Antioch. *Nimirum*, inquit, *solus est, pro quo ne deficeret fides ejus, Dominus et Salvator asseruit se rogasse, dicens, Rogavi pro te etc. Quae venerabilis, et efficax oratio obtinuit, quod hactenus fides Petri non defecit, nec defectura creditur in throno illius.*

Innocentius III. in epist. ad episcop. arelat. et habetur cap. Majores, extra, de baptismo, et ejus effectu: *Majores*, inquit, *Ecclesiae caussas, praesertim articulos fidei contingentes, ad Petri sedem referendas intelligit, qui novit pro eo Dominum exorasse, ne deficiat fides ejus.* His pontificibus videtur omnino credendum, tum quod sancti fuerint, tum quod sine dubio ipsis praecipue debeat esse nota suae Sedis auctoritas.

Praeter hos pontifices non desunt etiam alii auctores, qui eodem modo exponunt. Theophylactus in cap. 21. Lucae aperte docet, dari Petro hoc privilegium, quia ipse futurus erat princeps, et caput aliorum, ac proinde dari omnibus aliis, qui illi in principatu succederent : *Quia te habeo*, inquit, *principem discipulorum, confirma caeteros. Hoc enim decet te, qui post me Ecclesiae petra es, et fundamentum.*

Petrus chrysologus in epist. ad Eutych. quae habetur in 1. tom. conc. ante conc. chalced. *Hortamur te*, inquit, *frater honorabilis, ut his, quae a beatissimo papa romanae civitatis scripta sunt, obedienter attendas, quia b. Petrus, qui in propria sede vivit, et praesidet, praestat quaerentibus fidei veritatem.* Quamvis enim hic auctor non citet locum evangelii: *Rogavi pro te etc.* tamen eo sine dubio respicit, dum tam fidenter affirmat, ex romana sede praestari omnibus quaerentibus fidei veritatem.

Bernardus in epist. 190. ad Innoc. *Oportet*, inquit, *ad vestrum referri apostolatum pericula quaeque, et scandala regni Dei, ea praesertim, quae de fide contingunt. Dignum namque arbitror ibi potissimum resarciri damna fidei, ubi non possit fides sentire defectum. Cui enim alteri sedi dictum est aliquando, Ego pro te rogavi, ut non deficiat fides tua?*

Objiciunt contra hanc expositionem.

Primo, quia romana Ecclesia non erat, quando Christus promisit Petro, non defecturam fidem ejus, neque Dominus ullam romanae sedis mentionem fecit. Quomodo ergo potest colligi, Dominum promisisse aliquid romanae sedi, cum ait: *Ego rogavi pro te etc.*

Secundo, quia si quod dicitur Petro, *rogavi pro te etc.* dicitur successoribus; ergo etiam illud *et tu aliquando conversus* dicitur successoribus: ergo debent omnes Petri successores Christum aliquando negare et postea converti.

Respondeo ad primum: Christum dici rogasse pro romana sede, quia rogavit pro Petro, et successoribus, quorum sedes Romae stabilienda erat.

Ad secundum dico primo: Non esse absurdum, si dicamus, illud *Conversus* non referri ad poenitentiam Petri, sed ad tentationes aliorum, ut non sit sensus: *Tu a peccato ad poenitentiam conversus confirma fratres;* sed *tu, cujus fides non potest deficere, quando videris aliquos nutantes, et vacillantes, ad eos conversus illos confirma*: nam nondum praedixerat Petro casum suum, sed paulo post praedicturus erat: videtur autem absurdum, si prius praedicatur conversio, quam aversio; resurrectio, quam casus. Dico secundo, si exponamus. *conversus a negatione*, non necessario convenire successoribus Petri, converti a peccato negandi; cum necessario tamen conveniat eis, confirmare fratres. Nam converti a peccato non convenit hominibus, nisi quatenus privatae personae sunt, et ideo personale donum est: at confirmare fratres, convenit homini ut caput est et princeps aliorum; et ideo transit ad successores.

Secundo, probatur eadem conclusio, ex illa promissione facta Petro Matth. 16. *Super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam, et portae inferi non praevalebunt adversus eam.* Nam, ut supra ostendimus lib. 1. cap. 10. ad literam petra et fundamentum Ecclesiae dicitur Petrus ut summus rector Ecclesiae; et proinde quilibet ejus successor similiter est petra et fundamentum Ecclesiae. Ex quo duplex sumitur argumentum.

Primum ex nomine petrae: quare enim pontifex dicitur petra, nisi ratione constantiae et soliditatis? Certe si petra est, non frangetur, nec circumferetur omni vento doctrinae, idest, non errabit in fide saltem quatenus petra, idest, quatenus pontifex est.

Secundum, ex ratione fundamenti sustentantis aedificium, quod nullo modo ruere potest: nam si tale est aedificium, ut non possit ruere; certe nec ejus fundamentum ruere potest: non enim intelligi potest, quomodo fundamentum destruatur, et domus non cadat. Immo vero majori ratione fundamentum non potest destrui, si domus non potest cadere: non enim fundamentum a domo, sed domus a fundamento accipit firmitatem. Et hoc modo exposuerunt Patres omnes, et hinc deduxerunt, Petrum et consequenter alios pontifices non posse errare.

Origenes in hunc locum: *Manifestum est*, inquit, *etsi non exprimatur, quod nec adversus Petrum, nec adversus Ecclesiam, portae praevalere poterunt inferorum; nam si praevalerent adversus petram, in qua Ecclesia fundata erat, contra Ecclesiam etiam praevalerent.*

Chrysostomus in hunc locum dicit, solum Deum potuisse hoc facere, ut Ecclesia, super unum piscatorem et ignobilem virum fundata, non caderet, tot irruentibus tempestatibus.

Cyrillus apud d. Thomam in Catena hujus loci: *Secundum hanc*, inquit, *promissionem Ecclesia apostolica Petri, ab omni seductione, et haeretica circumventione manet immaculata etc.*

Theodoretus in epist. ad Renat. presbyt. rom. *Tenet*, inquit, *sancta ista sedes gubernacula regendarum cuncti orbis Ecclesiarum, cum propter alia, tum quia semper haeretici foetoris expers permansit.* Ubi Theodoretus videtur sic argumentari. Regimen totius Ecclesiae debet esse illius sedis, quae non possit deficere in fide; videmus autem solam romanam sedem expertem esse, et fuisse omnis haereticae pravitatis; ergo manifestum est, illam esse cui datum est regimen Ecclesiarum.

Hieronymus in epist. ad Damas. de nom. hypost. postquam dixerat: *Super istam petram aedificatam Ecclesiam scio.* Subjungit: *Obsecro, ut mihi literis tuis sive tacendarum, sive dicendarum trium hypostaseon detur auctoritas, non timebo tres hypostases dicere si jubetis.* Ubi asserit, se tute secuturum sententiam pontificis, quia novit super illum Ecclesiam esse fundatam, nec posse fieri, ut Ecclesiae fundamentum cadat.

S. Augustinus in psal. cont. part. Donati sic ait: *Numerate sacerdotes vel ab ipsa sede Petri, in ordine illo Patrum, quis cui successerit videte, ipsa est petra, quam non vincunt superbae inferorum portae.*

Gelasius in epist. ad Anastas. imp. *Hoc*, inquit,

est quod apostolica sedes magnopere cavet, ut quoniam mundi radix est apostoli gloriosa confessio, nulla rima pravitatis, nulla prorsus contagione maculetur: Nam si (quod Deus avertat, et quod fieri non posse confidimus) tale aliquid proveniret, unde cuiquam resistere auderemus errori? Ubi Gelasius docet. non posse apostolicam sedem errare; quia cum ejus praedicatio, et confessio sit radix mundi, si ipsa erraret, totus mundus erraret.

S. Gregorius lib. 4. epist. 32. ad Maurit. demonstrat. non posse fieri, ut episcopus constantinopolitanus sit episcopus universalis; et proinde caput totius Ecclesiae, quia multi episcopi constantinopolitani fuerant publice haeretici, immo et haeresiarchae, ut Macedonius et Nestorius; videtur enim sequi ut tota Ecclesia corruat, si is corruit, qui est universalis. Item lib. 6. epist. 37. ad Eulog. *Quis*, inquit, *nesciat sanctam Ecclesiam in apostolorum principis soliditate firmatam? cui dictum est: Super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam.* Et rursum: *Et tu aliquando conversus, confirma fratres tuos.* Ubi Gregorius aperte docet. firmitatem Ecclesiae ex Petri firmitate pendere; et proinde minus posse Petrum errare, quam ipsam Ecclesiam.

Tertio, probatur ex illo Joan. ult. *Pasce oves meas.* Nam quod his verbis pontifex sit institutus pastor et doctor totius Ecclesiae. supra demonstratum est lib.1.cap. 14.15. et 16. Hinc igitur est tale argumentum. Pontifex est doctor et pastor totius Ecclesiae; ergo tota Ecclesia illum audire et sequi tenetur; ergo si ille erret. tota Ecclesia errabit. Respondebunt: Ecclesiam debere illum audire, si recte doceat, alioquin magis Deum, quam homines esse audiendum.

Contra: nam quis judicabit, rectene pontifex doceat, an non? non enim est ovium judicare, an pastor erret, necne, praesertim in rebus vere dubiis: nec habent oves christianae alium majorem judicem vel doctorem, ad quem recurrant. Nam, ut supra ostendimus lib. 2. cap. 13. et 14. ex tota Ecclesia ad pontificem appellari potest: ab illo autem non potest; necessario igitur tota Ecclesia errabit, si pontifex erret. Rursum respondebunt: posse recurri ad generale concilium.

Contra: nam praeterquam quod nos ostendemus in tract. de conc. papam esse supra concilium: constat, generalia concilia saepe errasse, quando caruerunt summi pontificis suffragio, ut patet de ephesino II. ariminensi, et aliis.

Respondent: Posse recurri ad generale concilium, in quo etiam pontifex intersit, nam aliquid majus est concilium cum pontifice, quam pontifex solus. At contra: nam inprimis Dominus soli Petro dixit: *Oravi pro te etc.* Et: *Pasce oves meas*; non dixit haec Petro, et concilio. Item solum Petrum vocavit petram et fundamentum, non Petrum cum concilio; ex quo apparet, totam firmitatem conciliorum legitimorum esse a pontifice; non partim a pontifice, partim a concilio. Deinde, saepe non potest cogi generale concilium, sicut non potuit primis 300. annis propter ethnicorum persequutiones, et sine dubio poterat status ille Ecclesiae usque ad mundi finem perseverare; ergo debet esse in Ecclesia etiam sine generali concilio aliquis judex, qui errare non possit. Denique, quid si in tali concilio dissiderent Patres a praeside suo, idest, concilium a pontifice summo praesente, et praesidente: quid tunc fieret? non esset remedium ullum? certe aliquis judex esse deberet. Non autem in eo casu esset concilium judex, quia concilia cum a pontifice dissentiunt, errare possunt, et errant de facto, ut diximus de ephesino II. et aliis. Restat igitur, ut papa sit judex, et proinde non possit errare.

Quarto probatur ex Testamento veteri. quod fuit figura novi. Exod. 28. jubet Dominus in rationali pontificis summi poni doctrinam, et veritatem. Hebraice אורים ותמים Est autem observandum, nondum convenisse inter Hebraeos. nec etiam inter Christianos, quid sint ista duo. Rabbi Salomon vult esse nomen Dei יהוה scriptum in rationali, ex cujus fulgore sacerdos cognoscebat divinum responsum, cum ab aliquo interrogaretur. Arias Montanus in suo *Apparatu* docet, esse duos lapides lucidissimos a Deo ipso immediate productos, et datos Moysi. Josephus lib. 3. cap. 9. alias 12. Antiquit. dicit, esse illos ipsos duodecim lapides, in quibus scripta erant nomina duodecim filiorum Israel, quos Deus jussit poni in rationali, et ibidem multas fabulas immiscet. Probabilius est quod scribit b. Augustinus quaest. 117. in Exod. haec ipsa vocabula fuisse scripta in medio rationalis, quod pendebat ante pectus sacerdotis.

Neque obstat quod Judaei. et judaizantes dicunt, אורים non significare doctrinam sed splendores, a radice אור et תומים non significare veritatem, sed perfectionem, a radice תמם. Nam magis credendum est Hieronymo, qui vertit doctrinam, et veritatem, et LXX. interpretibus. qui similiter verterunt δήλωσιν, καὶ ἀλήθειαν quam omnibus Rabbinis: et hinc dicendum est. אורים deduci a radice ירה quod est, *docuit*, et תומים a radice אמן quod est *credidit*.

Cur autem scriberetur in pectore summi sacerdotis doctrina et veritas, explicatur Deuteron. 17. ubi Dominus praecipit iis, qui dubitant circa intelligentiam divinae legis, ut ascendant ad summum sacerdotem, atque ab eo quaerant solutionem, et subjungit: *Qui*, inquit, *indicabunt tibi judicii veritatem.* Et signo ergo, et verbo Dominus promisit, in pectore summi sacerdotis habitaturam doctrinam et veritatem; et proinde eum non erraturum, cum populum docuerit. Quod si hoc aaronico sacerdoti conveniebat, certe multo magis christiano. Quocirca b. Petrus Ravennas, ut paulo ante dictum est, hortatur Eutychetem, *ut his quae a beatissimo papa romanae civitatis scripta sunt, obedienter attendat, quoniam b. Petrus, qui in propria sede et vivit, et praesidet, praestat quaerentibus fidei veritatem.*

Quinto, probatur ab experimento, eoque duplici. Nam inprimis constat, omnes patriarchales sedes defecisse a fide; ita ut haeretici. et haeresim profitentes. ac docentes in illis sederint, excepta romana sede. In sede constantinopolitana sederunt Macedonius, Nestorius, Sergius haeresiarchae. In alexandrina Gregorius et Lucius Ariani; Dioscorus Eutychianus; Cyrus Monothelita et alii. In antio-

chena Paulus Samosatenus haeresiarcha; Petrus Gnaphaeus Eutychianus: Macharius Monothelita et alii. In hierosolymitana Joannes Origenista, et ante eum Eutychius. Irenaeus et Hilarius ariani sederunt. Nihil tale de romana Ecclesia potest ostendi; ex quo apparet, revera pro ipsa Dominum orasse, ne deficeret fides ejus. Unde Ruffinus in exposit. symb. *In Ecclesia*, inquit, *urbis Romae, neque haeresis ulla sumpsit exordium, et mos ibi servatur antiquus.*

Alterum experimentum est, quoniam plurimas haereses romanus pontifex sine concilio generali damnavit, ut Pelagii, Priscilliani, Joviniani, Vigilantii, aliorumque multorum. quas eo ipso pro veris haeresibus tota Christi Ecclesia habuit, et exhorruit, quod a romano pontifice damnatae essent; ergo signum est, Ecclesiam totam sentire, pontificem romanum in ejusmodi rebus errare non posse. Vide Prosperum in extr. lib. cont. Collat. et Petrum Diaconum in lib. de incarn. et grat. Chr. ad Fulgent.

CAPUT IV.

De romana Ecclesia particulari.

Secunda propositio. *Non solum pontifex romanus non potest errare in fide; sed neque romana particularis Ecclesia.* Est autem observandum hoc loco, in alio sensu accipi debere firmitatem Ecclesiae romanae in fide, et in alio firmitatem pontificis: nam pontifex non potest errare errore judiciali, idest, dum judicat et definit quaestionem fidei: at Ecclesia romana, idest, populus et clerus romanus non potest errare errore personali, ita ut omnes omnino errent, et nulli sint in romana Ecclesia fideles, et pontifici adhaerentes. Tametsi enim unusquisque seorsim errare potest: tamen id fieri non potest, ut omnes errent simul, et tota romana Ecclesia apostatica efficiatur.

Observandum est praeterea, Ecclesiam romanam non posse errare modo explicato, adhuc dupliciter posse intelligi. Uno modo, ut non possit errare, persistente Romae apostolica sede: secus autem si sedes auferretur. Altero modo, ut simpliciter non possit errare, vel deficere, quia nec sedes apostolica possit unquam Roma alio transferri. Et quidem secundum priorem sensum propositio nostra est verissima: nam auctores citati, ut Lucius et Felix papae et martyres; Agatho et Nicolaus papae et confessores; item Cyrillus et Ruffinus non solum pontificem, sed etiam Ecclesiam romanam asseruerunt non posse errare.

Praeterea s. Cyprianus lib. 1. epist. 3. *Navigare audent*, inquit, *ad Petri cathedram, et Ecclesiam principalem etc. nec cogitare eos esse romanos, ad quos perfidia habere non potest accessum.* S. Hieronymus lib. 3. Apol. cont. Ruffin. *Scito*, inquit, *romanam fidem apostolica voce laudatam, ejusmodi praestigias non recipere: etiamsi angelus aliter annunciet quam semel praedicatum est, Pauli auctoritate munitam non posse mutari.* S. Gregorius nazianzenus in carm. de vita sua, ante medium: *Vetus*, inquit, *Roma ab antiquis temporibus habet rectam fidem, et semper eam retinet, sicut decet urbem, quae toti orbi praesidet, semper de Deo integram fidem habere.*

Addo etiam duorum pontificum testimonia, quae etsi ab haereticis contemnantur, tamen a catholicis cum honore recipienda sunt. Unum est Martini papae V. qui in bulla, quam edidit, concilio constantiensi approbante, haereticos haberi censuit eos, qui de sacramentis, aut fidei articulis aliter sentiunt, quam romana Ecclesia sentiat. Alterum est Sixti papae IV. qui primum per synodum complutensem, deinde etiam per se damnavit articulos Petri cujusdam oxoniensis; quorum articulorum unus erat, Ecclesiam urbis Romae errare posse. Et quamquam haec intelligi debere videntur, praecipue ratione pontificis: tamen quia Ecclesia romana non est solus pontifex, sed pontifex et populus; ideo cum dicunt Patres aut pontifices, romanam Ecclesiam non posse errare, dicere volunt; in romana Ecclesia semper futurum episcopum catholice docentem, et populum catholice sentientem.

At secundum posteriorem sensum, Ecclesiam romanam non posse deficere, est quidem pia, et probabilissima sententia; non tamen adeo certa, ut contraria dici possit haeretica, vel manifeste erronea, ut recte docet Joannes Driedo lib. 4. cap. 3. part. 3. de ecclesiast. dogmat. et Script. Quod non sit omnino de fide, a romana Ecclesia non posse separari apostolicam sedem, patet; quia neque Scriptura, neque traditio habet, sedem apostolicam ita fixam esse Romae, ut inde auferri non possit. Et omnia testimonia pontificum et Patrum, qui dicunt, romanam Ecclesiam non posse errare, possent exponi de romana Ecclesia, donec in ea apostolica sedes permanet: non autem absolute et simpliciter.

Quod nihilominus tamen pia, et probabilissima sit sententia, non posse separari Petri cathedram a Roma, et proinde romanam Ecclesiam absolute non posse errare, nec deficere; probatur primo ex eo, quod tamdiu mansit Romae sedes apostolica, non obstantibus infinitis persequutionibus et occasionibus recedendi. Primum enim fuit maxima occasio transferendi sedem Roma in alium locum temporibus imperatorum ethnicorum: illi enim aegerrime ferebant, quod Romae esset apostolica sedes; et idcirco mox atque audiebant novum pontificem esse creatum, illum aut occidebant, aut in exilium deportabant. Hinc Cyprianus laudans Cornelii papae constantiam lib. 4. epist. 2. sic ait: *Quanta in ipso suscepto episcopatu suo virtus? quantum robur animi, qualis firmitas fidei? sedisse intrepidum Romae in sacerdotali cathedra eo tempore, cum tyrannus infestus sacerdotibus Dei fanda atque infanda comminaretur, cum multo patientius, et tolerabilius audiret levari adversum se aemulum principem, quam constitui Romae Dei sacerdotem.*

Deinde rursum occasio fuit transferendae sedis tempore Gothorum: nam inprimis tempore Innocentii I. Alaricus Romam coepit, spoliavit, incendit;

ut Hieronymus refert in epist. ad Principiam de obitu Marcellae. Deinde tempore Leonis I. Gensericus rursum Romam coepit, ac spoliavit, ut scribit Blondus lib. 4. Decadis 1. quo tempore sine ullo habitatore ad aliquod spatium temporis Roma permansit. Rursum tempore papae Vigilii Totilas Romam penitus evertit, moenibus magna ex parte dejectis, et domibus fere omnibus incensis, adeoque eam desolavit, ut nullus neque vir, neque mulier in ea remanserit, ut scribit idem Blondus lib. 6. Decadis 1. Denique toto tempore Longobardorum romani pontifices in summis miseriis fuerunt, ut ex multis b. Gregorii epistolis perspicuum est. Nec tamen unquam romani pontifices de mutando episcopatu romano cogitaverunt.

Tertia occasio transferendae sedis fuit tempore b. Bernardi, propter ipsorum civium romanorum persequutionem: adeo enim per multos annos cives romani suos pontifices vexaverunt, ut saepissime compellerentur pontifices ab urbe exulare, ut patet tum ex historicis, tum ex b. Bernardo in epist. 242. ad popul. Rom. et epist. 243. ad Conrad. imperat.

Quarta occasio fuit, quando romani pontifices per 70. annos manserunt in Galliis. Cum enim ipsi cum tota curia procul a Roma degere decrevissent; cur, quaeso, non transtulerunt sedem? cur non mutaverunt episcopatum romanum cum avenionensi? cum ergo tot occasionibus existentibus transferendi sedem, tamen Romae permanserit supra 1500. annos, valde probabile est, non posse ullo modo transferri.

Secundo, hoc idem probari potest ex eo, quod Deus ipse jussit Romae figi apostolicam Petri sedem: quae autem jubet Deus, mutari ab hominibus non possunt. Id autem Deum jussisse testatur b. Marcellus papa et martyr in epist. ad Antiochen. ubi dicit, Petrum, jubente Domino, Romam sedem suam ex Antiochia transtulisse. Testatur etiam b. Ambrosius in Orat. de trad. Basilicis, ubi refert, Christum omnino voluisse, ut Petrus Romae moreretur, et idcirco ei fugienti dixisse; *venio Romam iterum crucifigi*. Quod est manifestum signum, Deum voluisse per mortem Petri Romae firmari ejus sedem. Quo etiam pertinet illud s. Leonis serm. 1. de natali apostol. Petri et Pauli: *Trophaeum crucis Christi romanis arcibus inferebas; quo te, divinis praeordinationibus anteibant, et honor potestatis, et gloria passionis.*

Dicet aliquis; ex hoc argumento videtur probari, de fide esse, quod sedes ex Roma transferri non possit: nam de fide est, praecepta divina non posse ab hominibus immutari, si ergo Deus jussit, sedem Romae constitui, de fide esse videtur, non posse transferri alio.

Respondeo: Id non sequi, nam Marcellus et Leo pontifices non definiunt hanc rem tanquam de fide, sed narrant ut historiam. Non sunt autem de fide pontificum narrationes, sed solum decreta. Deinde quod ipsi ajunt, Domini jussu Petrum transtulisse sedem suam in urbem, potest dupliciter intelligi: uno modo, quod Dominus perspicue Petro apparens hoc illi imperaverit, et tunc vere divino praecepto diceretur sedes Petri Romae esse constituta: alio modo, quod Christus quidem id aperte non jusserit, sed dicatur jussisse, quia id Petrus fecit Deo inspirante, quomodo omnia decreta et praecepta Ecclesiae dici possent divina, quae tamen mutabilia sunt.

Accedit, quod etiamsi constaret Christum imperasse Petro, ut Romae sedem collocaret; non tamen continuo sequeretur, jussisse, ut eam immobiliter ibi collocaret. Quoniam ergo non constat, quomodo Christus jusserit Petro, ut Romae sedem collocaret; ideo non est de fide, divino et immutabili praecepto, Romae sedem esse constitutam: sed tamen, ut diximus, est probabilissimum, et pie credendum. Neque obstat, quod tempore Antichristi Roma desolanda, et cremanda videatur, ut deducitur ex cap. 17. Apoc. Nam hoc non fiet nisi in fine mundi; et praeterea tunc etiam summus pontifex romanus pontifex dicetur, et erit, licet Romae non habitet, sicut accidit tempore Totilae regis Gothorum, ut supra diximus. Adde, quod Augustinus, et alii multi non volunt, in isto loco Apocalypsis per urbem cremandam intelligi Romam, sed multitudinem impiorum, quae est civitas diaboli.

CAPUT V.

De decretis morum.

Tertia propositio haec esse potest. *Non solum in decretis fidei errare non potest summus pontifex, sed neque in praeceptis morum, quae toti Ecclesiae praescribuntur, et quae in rebus necessariis ad salutem, vel in iis quae per se bona, vel mala sunt, versantur.*

Dicimus Primum, non posse errare pontificem in iis praeceptis, *quae toti Ecclesiae praescribuntur*, quia ut supra diximus, in praeceptis, et judiciis particularibus, non est absurdum pontificem errare.

Addimus Secundo, *quae in rebus necessariis ad salutem, vel per se bonis, aut malis versantur*, quia non est erroneum dicere, pontificem in aliis legibus posse errare, nimirum, superfluam legem condendo, vel minus discretam etc.

Ac ut rem totam exemplis declaremus. Non potest fieri ut pontifex erret, praecipiendo aliquod vitium, ut usuram; vel prohibendo virtutem, ut restitutionem, quia haec sunt per se bona, vel mala: nec potest fieri ut erret praecipiendo aliquid contra salutem, ut circumcisionem, vel sabbathum, vel prohibendo aliquid necessarium ad salutem, ut baptismum, aut eucharistiam: ut autem jubeat aliquid quod non est bonum, neque malum ex se, neque contra salutem, sed tamen est inutile, vel sub poena nimis gravi illud praecipiat; non est absurdum dicere, posse fieri, quamquam non est subditorum de hac re judicare, sed simpliciter obedire.

Probatur jam propositio, et primo, quod non possit papa errare in praeceptis morum ad salutem necessariorum: quia tunc tota Ecclesia graviter laederetur, et erraret in rebus necessariis, quod est

contra promissionem Domini Joan. 16. *Cum venerit ille spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem.* Quod intelligitur (ut minimum) de veritate necessaria ad salutem.

Secundo, quia Deus tunc deesset Ecclesiae suae in necessariis, quandoquidem praecepit illi, ut sequatur pontificem, et pontificem permittit errare in necessariis: at certe si Deus nulli rei deest in necessariis, quanto minus Ecclesiae suae?

Quod autem non possit pontifex errare in moribus per se bonis, vel malis, probatur. Nam tunc Ecclesia non posset vere dici sancta, ut in symbolo apostolorum vocatur: nam sancta dicitur potissimum ob sanctam professionem, ut alibi ostendimus, quia nimirum legem et professionem sanctam profitetur, quae nihil docet falsum, nihil praecipit malum.

Secundo, quia tunc necessario erraret etiam circa fidem. Nam fides catholica docet, omnem virtutem esse bonam, omne vitium esse malum: si autem papa erraret praecipiendo vitia, vel prohibendo virtutes, id est, praecipiendo aliquod opus, quod esset revera vitiosum, sed non manifeste vitiosum, vel prohibendo opus virtutis, sed non manifeste opus virtutis teneretur Ecclesia credere vitia esse bona, et virtutes malas, nisi vellet contra conscientiam peccare. Tenetur enim in rebus dubiis Ecclesia acquiescere judicio summi pontificis, et facere quod ille praecipit, non facere quod ille prohibet: ac ne forte contra conscientiam agat, tenetur credere bonum esse quod ille praecipit: malum quod ille prohibet.

CAPUT VI.

De pontifice ut est particularis quaedam persona.

Quarta propositio. *Probabile est, pieque credi potest, summum pontificem, non solum ut pontificem errare non posse, sed etiam ut particularem personam haereticum esse non posse, falsum aliquid contra fidem pertinaciter credendo.* Probatur primo, quia id videtur requirere suavis dispositio providentiae Dei. Nam pontifex non solum non debet, nec potest haeresim praedicare, sed etiam debet veritatem semper docere, et sine dubio id faciet, cum Dominus illi jusserit confirmare fratres suos, et propterea addiderit, *Rogavi pro te, ut non deficiat fides tua*, idest, ut saltem non deficiat in throno tuo praedicatio verae fidei: at quomodo, quaeso, confirmabit fratres in fide, et veram fidem semper praedicabit pontifex haereticus? Potest quidem Deus ex corde haeretico extorquere verae fidei confessionem, sicut verba posuit quondam in ore asinae Balaam: at violentum erit, et non secundum morem providentiae Dei suaviter disponentis omnia.

Secundo probatur ab eventu; nam hactenus nullus fuit haereticus, vel certe de nullo probari potest, quod haereticus fuerit; ergo signum est, non posse esse. Plura vide apud Pighium.

CAPUT VII.

Solvuntur objectiones ex ratione petitae.

Argumenta in contrarium sumuntur, partim ex ratione, partim ex variis pontificum exemplis. Prima ratio. Multi canones docent, pontificem non posse judicari, nisi inveniatur a fide devius; ergo potest deviare a fide: alioqui frustra essent illi canones. Antecedens patet ex can. si papa dist. 40. ex concilio V. sub Symmacho, ex concilio VIII. generali act. 7. ex Anacleto epist. 3. Eusebio epist. 2. ex Innocentio III. in serm. 2. de consecrat. pontif.

Respondeo primo: Istos omnes canones loqui de errore pontificis personali, non judiciali. Nam pontifex si possit esse haereticus, solum erit negando aliquam veritatem antea definitam; non autem potest esse haereticus, dum ipse aliquid novi definit; tunc enim non sentit contra aliquid definitum ab Ecclesia. Canones autem citati loquuntur expresse de haeresi; igitur non loquuntur de errore judiciali, sed personali pontificis. Secundo dico: canones illos non velle dicere, pontificem etiam ut privatam personam posse errare, sed tantum non posse pontificem judicari: quia tamen non est omnino certum, an possit necne esse haereticus pontifex; ideo ad majorem cautelam, addunt conditionem, nisi fiat haereticus.

Secunda ratio. Si solus pontifex potest infallibiliter definire dogmata fidei; ergo frustra fiunt concilia, vel certe non sunt necessaria.

Respondeo: Id non sequi. Nam etsi in pontifice sit infallibilitas: tamen non debet ipse contemnere media humana et ordinaria, quibus deveniri potest ad veram rei cognitionem, de qua agitur: medium autem ordinarium est concilium majus aut minus, pro magnitudine, vel parvitate rei de qua agitur; id quod patet primo exemplo apostolorum. Nam certe tam Petrus, quam Paulus poterant etiam soli quamlibet controversiam infallibiliter definire; et tamen concilium convocaverunt Actor. 15.

Deinde, definitiones de fide pendent praecipue ex traditione apostolica, et consensu Ecclesiarum; ut autem cognoscatur de orta aliqua quaestione, quae sit totius Ecclesiae sententia, et quam traditionem servent Ecclesiae Christi; non est alia melior ratio, quam si in unum conveniant episcopi ex omnibus provinciis, et quisque referat Ecclesiae suae consuetudinem.

Praeterea: Utilissima sunt, et saepe necessaria concilia, ut finis revera imponatur controversiis, et decreta de fide non solum fiant, sed etiam serventur, quando enim fit generale concilium, omnes episcopi subscribunt, et profitentur se amplecti illud decretum, et sic deinceps in suis Ecclesiis praedicaturos: quando autem non fit generale concilium, non est tam facile, reducere ad praxim decretum de fide factum; siquidem nonnulli ignorantiam decreti praetexunt, alii conqueruntur se non fuisse vocatos, alii etiam aperte dicunt, pontificem potuisse errare. Sed de hac re alio loco dicendum est. Vide lib. 1. de Conc. cap. 10. et 11.

Tertia ratio. Si infallibile esset pontificis de fide judicium, essent haeretici, vel saltem pernicioso errore tenerentur et graviter peccarent, qui pertinaciter contra definitionem pontificis aliquid assererent; at hoc est falsum, nam Cyprianus pertinaciter restitit Stephano pontifici definienti haereticos non rebaptizandos, ut patet ex epistola ejusdem Cypriani ad Pompejum, et tamen non solum non fuit haereticus, sed neque mortaliter peccavit. Nam mortalia peccata non delentur, nisi per poenitentiam, etiam si quis pro fide moriatur: et tamen Ecclesia Cyprianum ut sanctum colit, qui non videtur unquam resipuisse ab illo suo errore. Et confirmatur ex Augustino, qui lib. 1. de baptis. cap. 18. et alibi, dicit, Ecclesias nutasse de illa quaestione, et potuisse Cyprianum, et alios salva charitate dissentire inter se, donec non accessit generalis concilii definitio; ergo non putavit Augustinus indubitatum esse romani pontificis judicium.

Respondeo ad exemplum Cypriani: Cyprianum quidem non fuisse haereticum; tum quia nec modo censentur manifeste haeretici, qui dicunt pontificem posse errare; tum etiam, quia sine dubio Stephanus papa non definivit tanquam de fide, haereticos non rebaptizandos, licet jusserit non rebaptizari, ut patet ex eo, quod non excommunicavit Cyprianum, et alios contrarium sentientes; sicut etiam e contrario Cyprianus in concilio 80. episcoporum definivit haereticos rebaptizandos; tamen noluit hoc haberi tanquam de fide, diserte protestans, non propterea velle se separare ab iis, qui contrarium sentiebant.

Neque his repugnat, quod, ut scribunt Eusebius lib. 7. hist. cap. 4. et Augustinus lib. de unico baptismo cap. 14. Stephanus papa non solum imperavit, ne rebaptizarentur ab haereticis baptizati, sed etiam censuit excommunicandos qui non obedirent. Nam etsi censuit excommunicandos, qui non obedirent; tamen nihil illud fuit aliud, quam comminatio: constat enim ex Vincentio Lyrinensi in lib. de profan. voc. novitat. et ex Augustino loc. cit. semper conjunctos fuisse Stephanum et Cyprianum.

Et per hoc respondetur etiam ad confirmationem. Fuit enim post pontificis definitionem adhuc liberum aliter sentire, ut Augustinus dicit, quia pontifex noluit rem ipsam de fide facere sine generali concilio: sed solum voluit interim servari antiquam consuetudinem. An autem peccaverit Cyprianus mortaliter non obediendo pontifici, non est omnino certum. Nam ex una parte non videtur mortaliter peccasse, quia non peccavit nisi ex ignorantia: putavit enim, pontificem perniciose errare, et stante illa opinione, tenebatur ei non obedire, quia non debebat contra conscientiam agere. Ignorantia autem Cypriani non videtur fuisse crassa, neque affectata, sed probabilis, et proinde excusans a mortali peccato: ipse enim sciebat, pontificem non definivisse tanquam de fide, et simul videbat, secum sentire concilium 80. episcoporum. Quocirca b. Augustinus lib. 1. cont. Donat. cap. 18. clare docet, Cyprianum venialiter solum peccasse, et salva charitate; et ideo falce martyrii facile purgatum: et cap. 19. dicit, hoc ejus peccatum fuisse quasi naevum in candore sanctae animae quem ubera charitatis contegebant.

Ex altera tamen parte videtur mortaliter peccasse, cum praecepto expresso apostolico non paruerit, et sine modo pontificem recte sentientem vexaverit. Nam etsi Stephanus non definivit rem illam tanquam de fide; tamen serio praecepit, ut non rebaptizarentur haeretici, ut Cyprianus ipse fatetur in epist. ad Pomp. cui mandato parere debuit Cyprianus, et subjicere judicium suum judicio superioris sui, et saltem debuit non proferre verba contumeliosa, qualia protulit contra Stephanum papam in epist. ad Pomp. ubi vocat eum superbum, imperitum, caecae ac pravae mentis etc. Itaque b. Augustinus in epist. 48. ad Vincentium, aliter conatur Cyprianum defendere, asserens, vel non esse ipsius ista scripta, ubi haec inveniuntur, vel eum postea poenituisse erroris, et mutasse sententiam ante mortem, licet retractatio non inveniatur.

Quarta ratio. Concilium africanum in epist. ad Coelestin. papam asseruit, minus posse errare concilium provinciale in judicio, quam romanum pontificem: *Nisi forte*, inquit, *quisquam est, qui credat, unicuilibet posse Deum nostrum examinis inspirare justitiam, ei innumerabilibus congregatis in concilium sacerdotibus denegare*: at certum est concilia provincialia posse errare; igitur multo magis papa errare potest.

Respondeo: Concilio loqui, non de judicio fidei, sed judicio facti, idest, de caussis episcoporum et presbyterorum, qui de aliquo crimine accusantur. In hujusmodi autem caussis fatemur, non habere pontificem assistentiam Spiritus sancti, per quam non possit errare. Adde, quod non necessario tenemur credere quidquid in ea epistola episcopi illi dicant: praesertim, cum satis appareat, eos commotos sceleribus Apiarii, qui ad romanum pontificem confugerat, modum in verbis nonnihil excessisse. Neque obstat, quod concilium africanum sit confirmatum a Leone IV. dist. 20. can. de libellis: nam confirmata sunt decreta concilii, non autem epistolae.

Ultima ratio est Nili in suo libello de primatu, qui hoc modo ratiocinatur. Potest romanus pontifex incidere in alia vitia, ut avaritiae, superbiae etc. igitur et in vitium haeresis. Nam 1. Tim. 1. Paulus dicit, quosdam circa fidem naufragium fecisse, quia antea bonam conscientiam amiserant. Item potest papa male vivendo, factis negare Deum, juxta illud Tit. 1. *Confitentur se nosse Deum, factis autem negant*, igitur potest etiam verbo negare, nam facilius esse videtur verbo negare, quam facto.

Respondeo ad primum argumentum: Inde recte colligi, posse papam ex natura sua incidere in haeresim, non tamen posita singulari Dei assistentia, quam Christus oratione sua illi impetravit: oravit autem Christus, ne deficeret fides ejus, non autem ne incideret in alia vitia.

Ad secundum dico: Apostolum eo loco non intelligere quaelibet mala opera, sed opera, quae procedunt ab infidelitate cordis; loquitur enim de Judaeis non sincere conversis ad fidem, qui, etsi profiterentur se nosse Deum, tamen factis negabant, quia prohibendo certos cibos, ut natura sua

immundos, testabantur se non vere nosse Creatorem omnium rerum: porro talia opera papa nec facit, nec facere potest. Si vero per facta intelligantur quaelibet peccata; falsum est, facilius esse Deum negare verbo, quam facto: nam qui negat verbo, negat simpliciter et expresse; qui negat facto, negat implicite et quodam modo non simpliciter.

CAPUT VIII.

De erroribus qui falso adscribuntur romanis pontificibus, Petro, Lino, Anacleto, Thelesphoro, Victori, Zephyrino, Urbano, Pontiano, Cornelio et Marcellino, qui non solum pontifices, sed etiam martyres fuerunt.

Veniamus nunc ad singulos pontifices, quod adversarii nostri errasse contendunt. Primus, Petrus est romanorum pontificum, quem non semel, sed bis circa fidem errasse scribit Nilus in suo libro de prim. rom. pontif. atque hoc argumento potissimum se demonstrasse putat, romanos pontifices in fide errare posse. Nullus enim pontificum romanorum majora privilegia a Deo accepit, quam Petrus: porro Petrum bis errasse, ex divinis literis manifestum est; nam et Christum negavit Matth. 26. et gentiles coëgit judaizare Galat. 2. Magdeburgenses Centur. 2. lib. 2. cap. 10. col. 558. 559 et 560. praeter hos duos errores, addunt etiam alios tredecim lapsus b. Petri, de quibus nos supra scripsimus lib. 1. cap. 28.

Respondemus: S. Petrum, cum Christum negavit, nondum pontificem summum esse coepisse: constat enim traditum ei fuisse a Christo Ecclesiasticum principatum Joan. ult. cum ei Dominus post resurrectionem suam dixit: *Simon Joannis pasce oves meas;* itaque negatio illa Petri numeranda non est inter errata pontificum romanorum. Addo praeterea, Christum a Petro negatum fuisse ore, non corde; proinde perdidisse Petrum confessionem fidei, non ipsam fidem, ut supra ostendimus cap. 3.

Quod autem aliquando s. Petrus coëgerit gentes judaizare, non fuit error praedicationis, sed conversationis, ut Tertullianus monet in lib. de praescript. adv. haeret. Non enim s. Petrus decreto aliquo sancivit esse judaizandum, sed contrarium potius docuit Actor. 15. quia tamen aliquando Antiochiae, ne offenderet Judaeos nuper conversos ad fidem, segregavit se a convivio gentilium; exemplo suo coëgit quodammodo etiam Barnabam judaizare. Nos vero non negamus, posse pontifices exemplo suo praebere occasionem errandi, sed illud negamus, posse eos ex cathedra errorem aliquem sequendum toti Ecclesiae praescribere. Neque vero exempla pontificum aeque perniciosa Ecclesiae sunt, ac doctrina; cum Dominus nos instruxerit, dicens: *Quae dicunt, facite; quae faciunt, facere nolite.* Matth. 23. Vide quae supra diximus cap. 28. lib. 1.

Secundus Linus, qui s. Petrum proxime sequutus est in sede pontificia, ridetur a Magdeburgensibus Centur. 1. lib. 2. cap. 10. colum. 627. quod jusserit, ne foeminae in Ecclesiam ingrederentur capite linteis non cooperto; sic enim loquuntur: *Instituit. ne qua mulier (dignum equidem episcopali cura) nisi capite linteis operto templum ingrederetur.* Sed quid si Linus addidisset, ut id fieret propter angelos? sine dubio superstitionem esse clamassent. At non meminerant, credo, Centuriatores, apostolum Paulum non judicasse indignum sua cura, praecipere 1. Corinth. 11. ut foeminae velato capite essent propter angelos, quod exponit Ambrosius in Ecclesia praecipue esse servandum ob reverentiam sacerdotum, qui angeli in Scripturis appellantur.

Tertio Anacletum reprehendunt Magdeburgenses in eadem Cent. lib. 2. cap. 20. colum. 628. quod memoriam s. Petri construxerit, et ornaverit, scilicet, b. Petrus tam male meritus de Ecclesia fuerat, ut dignus esset, cujus memoria penitus interiret. Sed si b. Anacletus reprehendendus est, quod qualecumque monumentum s. Petri ossibus constituerit: quantum, quaeso, peccatum fuit magni Constantini, qui tam sumptuosa basilica, totque donariis aureis et argenteis memoriam s. Petri exornavit? Sed aliter de his rebus judicarunt semper omnes homines pii, quam nunc judicent adversarii. Certe Cajus scriptor nobilissimus, et apostolicis temporibus vicinus, ut Eusebius refert lib. 2. hist. cap. 25. ex versione Ruffini, sepulchra Petri et Pauli trophaea apostolorum appellat, quibus romana Ecclesia quasi columnis firmissimis communitur.

Joannes Chrysostomus hom. ult. in epist. ad Rom. summo se teneri desiderio affirmat Romam veniendi, ut sepulchris Petri et Pauli advolvi posset. Et audi, quaeso, quanto cum honore de urbe Roma, et apostolorum corporibus, ac sepulchris loquitur: *Quemadmodum,* inquit, *corpus magnum et validum, duos habet oculos illustres* (Roma) *sanctorum videlicet illorum corpora. Non ita coelum splendescit, quando radios suos sol ex sese demittit, quemadmodum Romanorum civitas duas illas lampades ubique terrarum effundens.* Et infra: *Qualibus coronis duabus ornatur urbs ista? qualibus catenis aureis cincta est? quales habet fontes? propterea celebro hanc urbem, non propter copiam auri, non propter columnas, non propter aliam phantasiam, sed propter columnas illas Ecclesiae. Quis mihi nunc dabit circumfundi corpori Pauli? affigi sepulchro? videre pulverem corporis illius?* Et infra: *Hoc corpus urbem hanc munit, quod quavis turri, innumerisque moenibus, ac vallis tutius est. et cum isto corpus etiam Petri. Nam et viventem honoravit: Ascendi, inquit, videre Petrum.* Theodoretus quoque in epistol. ad Leonem, cum ab aliis rebus multis Romam laudat, tum praecipue ab apostolorum sepulchris, quae (ut ipse loquitur) fidelium animas illuminant. Omitto multa, quae addi possent testimonia: nam de reliquiis sanctorum propria disputatio suo loco instituenda est.

Quarto Telesphorum, qui nonus fuit a b. Petro, et glorioso martyrio consummatus est, teste Irenaeo lib. 3. cap. 3. accusant Magdeburgenses Centur. 2.

cap. 10. col. 212. his verbis : *Clericis* , inquiunt, *primum mandat , ut septem ante pascha hebdomadibus a carne jejunent, cum contra scriptum sit; Nemo vos judicet in cibo et potu. Deinde missas cumulat, et ritum earum auget, atque ad tempus alligat, cum neque propter numerum, neque caeremonias , neque tempus , coena Domini sit instituta. Clericorum item dignitatem, et sanctitatem nimium effert supra plebejam , quasi non sit scriptum : Omnes vos unum estis in Christo Jesu. Ita nec argui vult a populo sacerdotes, nec accusari : eamque legem firmissimum vocat sui ordinis murum, constitutum a se et Patribus contra persequutores.*

Haec videlicet sunt errata Telesphori; quae quidem ideo judicantur errata a Centuriatoribus, quia discrepant a regula Lutheri, sed si juste judicamus, nonne potius dicendum est, dogmata Lutheri, qui non patitur delectum ciborum , nec missas , nec ordinem sacerdotum supra plebem , esse erronea et falsa, quia discrepant a regula Telesphori? nam cum Telesphorus sanctus martyr fuerit, et apostolorum temporibus adeo propinquus, ut cum Petro, Paulo et Joanne loqui potuerit ; nonne credibilius est, melius ab ipso cognosci potuisse Christi doctrinam, quam a Luthero, qui nec martyr fuit, et annis plusquam mille quadringentis ab apostolicis temporibus abfuit ? praesertim cum ratiunculae illae Magdeburgensium sint pueriles , et millies solutae.

Nam quod adferunt ex Paulo: *Nemo vos judicet in cibo et potu*, non pugnat contra abstinentiam a carne quae assumitur, vel indicitur ad tempus ad edomandam corporis petulantiam: sed contra judaicam abstinentiam, qui certis cibis nunquam utebantur, eo quod secundum legem veterem immundi erant. Sic enim ibidem, ad Coloss. 2. Paulus ait : *Nemo vos judicet in cibo, aut potu, aut in parte diei festi, aut neomeniae, aut sabbathorum, quae sunt umbra futurorum.*

Quod addunt, coenam Domini non esse institutam propter numerum, nec propter ritus , nec propter tempus, non negamus. Sed quid inde efficitur? Num propterea erravit Telesphorus, qui in natali Domini voluit ter missas celebrari ; et addidit aliquos ritus, et tempus statuit, quo missae celebrandae sunt? Nam etsi non est coena Domini propter numerum, ritus et tempus instituta: debuit tamen propter ipsam coenam Domini recte celebrandam numerus, ritus et tempus determinari , nisi forte tantum sacramentum minus deceat ordo, quam confusio.

Quod denique adducunt ex apostolo: *Omnes vos unum estis in Christo Jesu*, ad Gal. 3. nihil minus probat, quam non esse sacerdotes laicis digniores: nam quomodo simus omnes unum in Christo, explicat Paulus Rom. 12. et 1. Corinth. 12. ubi dicit, nos esse unum corpus , ubi sunt varia membra , oculi , manus , pedes alia aliis nobiliora et digniora.

Quinto Victor papa XV. a Petro , aspersus olim fuit ab haereticis quibusdam infamia , quasi Christum parum hominem esse docuisset, ut refert Euseb. lib. 5. hist. cap. 28. Sed falsam fuisse illam calumniam, Eusebius ibidem demonstrat ex eo , quod constat, principem illius haereseos nomine Theodotum a Victore excommunicatum fuisse.

Sexto Zephyrinus Victoris successor, videtur haeresim Montani approbasse. Scribit enim Tertullianus in lib. cont. Prax. romanum pontificem agnoscentem prophetias Montani, et ex ea agnitione pacem Ecclesiis Asiae et Phrygiae inferentem, a Praxea fuisse persuasum, literas pacis revocare, quas jam emiserat: constat autem ex historiis , eo tempore Zephyrinum fuisse Romae pontificem. Quare Rhenanus in Annot. ad Tertullian., ponit hoc loco in margine , episcopus romanus Montanizat. Neque dici potest, eo tempore nondum fuisse damnatam ab Ecclesia haeresim Montani: nam , ut ibidem Tertullianus dicit, Praxeas persuasit pontifici revocare literas pacis , ea praecipua ratione , quia praedecessores ejus haeresim illam antea damnavissent.

Respondeo: Non esse omnino fidem habendam Tertulliano in hac parte, quandoquidem ipse Montanista erat. Sicut enim paulo ante Artemon falso jactaverat, Victorem romanum pontificem secum sentire, ut ex Eusebio ostendimus: ita nunc Tertullianus Montanista romanum pontificem in Montani sententiam trahere conatur. Alioqui cur nec Eusebius, nec ullus alius notavit hunc errorem in pontifice romano ?

Quia tamen mendacia super aliquid verum ut plurimum fundari solent, credibile est Zephyrinum pontificem a Montanistis persuasum fuisse, doctrinam Montani non esse diversam a doctrina romanae Ecclesiae: et ideo eumdem pontificem voluisse eis pacem reddere, quam abstulerant ipsius praedecessores; non quidem quod approbaret errorem, quem sui majores improbaverant , sed quod arbitraretur, falso de illis erroribus fuisse accusatos Montanistas. Hoc autem non est errare circa fidem, nec montanizare, ut mentitur Rhenanus, sed errare circa personam, id quod multis aliis sanctis viris accidit. Scribit enim Ruffinus lib. 10. hist. cap. 11. Arium, ut Constantino imperatori persuaderet se esse catholicum, tanto artificio scripsisse fidem suam, ut a catholicis putaretur catholica, et a suis tamen agnosceretur qualis erat. Et Leo ep. 86. ad Nicetam aquilejen. monet episcopum illum, ut Pelagianos ad Ecclesiam redeuntes apertissimis verbis jubeat haeresim abjurare , propterea quod soleant plerumque Ecclesiam decipere ita composita confessione fidei suae, ut catholici videantur, cum non sint. Tale aliquid videtur Zephyrino etiam pontifici accidisse.

Septimo Urbanum a Petro XVIII. Centuriatores his verbis reprehendunt: *Instituit confirmationem post baptismum; sed blaspheme dicit, per manus impositionem episcoporum accipi Spiritum sanctum et plene Christianos fieri.* Cent. 3. cap. 10. col. 277. cujus ejusdem erroris reprehendunt etiam Cornelium col. 282.

At inprimis mentiuntur, ab Urbano institutam esse confirmationem. Nam exstat usus ipsius Act. 8. et 19. ubi super baptizatos apostoli manus imponunt, ut accipiant Spiritum sanctum. Et praeterea Tertullianus, qui antiquior Urbano et Cornelio fuit,

meminit confirmationis pluribus in locis; in lib. de resurr. car.: *Caro*, inquit, *abluitur, ut anima emaculetur. caro ungitur, ut anima consecretur.* Et in lib. de praescript. loquens de diabolo, qui imitatur baptismum et confirmationem nostram: *Tingit*, inquit, *et ipse quosdam utique credentes, et fideles suos, signat illic in frontibus milites suos.* Et in lib. de bapt. *Exinde*, inquit, *egressi de lavacro perungimur benedicta unctione.* Et paulo infra: *Deinde manus imponitur, per benedictionem advocans et invitans Spiritum sanctum.* Videsne apud Tertullianum, unctionem, signum in fronte, manus impositionem, adventum Spiritus sancti? Quid igitur Urbanus instituere potuit? Constat autem, Tertullianum antiquiorem Urbano fuisse: nam Tertullianus vixit tempore Severi, et filii ejus Antonini, ut ex Hieronymo docent Magdeburgenses in eadem Cent. 3. cap. 10. col. 277. Quid, quod iidem Centuriatores loc. cit. numerant inter naevos Tertulliani, quod post baptismum agnoverit unctionem, et signum crucis necessaria? Quomodo igitur ista cohaerent, ut ab Urbano dicant esse institutum, quod ipsi ante posuerant inter naevos Tertulliani Urbano antiquioris?

Deinde, quod addunt Centuriatores, blasphemum esse quod ait Urbanus, accipi Spiritum sanctum, et plene Christianos homines fieri per impositionem manus episcoporum; non eget refutatione, cum ipsi nullam adduxerint probationem: praesertim cum illud idem dicat etiam Cornelius, ut ipsi fatentur, et etiam Cyprianus lib. 1. epist. 12. Cyrillus Catech. 3. mystagog. Augustinus in epist. Joan. tract. 6. et alii Patres non raro.

Octavus est Pontianus Urbani successor, quem arguunt Magdeburgenses Cent. 3. cap. 10. col. 278. quod scripserit, sacerdotes proprio ore corpus Domini conficere, et populis tradere, ac per sacerdotes Deum aliorum hostias acceptare, atque eorum peccata donare, et sibi eos reconciliare. Quam sententiam blasphemam vocant Centuriatores, sed nihil adferunt, unde probent esse blasphemam. Quare moleste ferre non debent, si nos martyri sanctissimo, et de apostolorum successoribus instituto magis credamus, quam Luthero; praesertim cum illud idem in omnium veterum Patrum scriptis passim legamus.

Audi enim Hieronymum in epist. ad Heliod. *Absit*, inquit, *ut de his quidquam sinistrum loquar, qui apostolico gradui succedentes, Christi corpus sacro ore conficiunt, per quos et nos Christiani sumus. qui claves regni coelorum habentes quodammodo ante judicii diem judicant.*

Audi Augustinum in epist. 122. ad Victor. ubi de foeminis captivis inter barbaros. *Ora*, inquit, *Deum pro eis, et roga, ut etiam ipsas doceat talia dicere, qualia s. Azarias inter caetera in oratione, et confessione sua fudit ad Deum. Sic enim sunt illae in terra captivitatis suae, quomodo erant illi in ea terra, ubi nec sacrificare more suo poterant domino. Sicut nec istae possunt vel ferre oblationem ad altare Dei, vel invenire ibi sacerdotem, per quem offerant Deo.*

Audi Chrysostomum in 3. lib. de sacerd. *Corporis*, inquit, *lepram purgare, seu verius dicam, non quidem purgare, sed purgatam ostendere, Judaeorum sacerdotibus solis licebat, at vero nostris sacerdotibus non corporis lepram, sed animae sordes non dico purgatas probare, sed purgare prorsus concessum est.* Haec ille. Quod igitur Pontianus ait, per sacerdotes corpus Domini confici, aliorum hostias a Deo recipi, peccata hominum dimitti, dixerunt etiam probatissimi auctores, Hieronymus, Augustinus, Chrysostomus, necnon caeteri omnes, quos de industria praetermisi.

Nonus est Cornelius, quem Magdeburgenses Centur. 3. cap. 6. col. 145. et cap. 7. col. 165. affirmant, docuisse, in calice Domini solam aquam esse offerendam: qui est exploratus error contra evangelium. Sed haec impudentissima calumnia est; Solum enim hoc probant ex eo, quod Cyprianus lib. 2. epist. 3. ad Cornel. multa disputat contra hunc errorem: at Cyprianus non dicit, hunc errorem esse illius, ad quem scribit, sed quorumdam aliorum. Deinde, epistola illa non ad Cornelium, sed ad Caecilium quendam africanum episcopum scribitur, ut omnia exemplaria testantur. Sed Magdeburgenses tunc forte largius biberant, et scintillantibus ac trementibus oculis, unum legerunt pro alio. Adde, quod Alexander papa Cornelii praedecessor decretum jam ante ediderat, ne in calice Domini quidquam aliud, quam vinum aqua mixtum offerretur.

Denique, si ex hac epistola alios reprehendunt; cur non seipsos etiam reprehendunt Centuriatores? Siquidem Cyprianus in hac epistola saepius eucharistiam vocat sacrificium, et nec solum aquam, nec solum vinum, sed vinum aqua temperatum offerendum esse docet: Lutherani autem, et Eucharistiam sacrificium esse obstinatissime negant, et in calice solum vinum sine aqua consecrandum putant.

Decimus est Marcellinus, qui idolis sacrificavit, ut constat ex pontif. Damas. ex conc. sinuess. et ex epist. Nicolai I. ad Michäel. At Marcellinus nec docuit aliquid contra fidem, nec fuit haereticus, vel infidelis, nisi actu externo ob metum mortis. Utrum autem propter actum illum externum exciderit a pontificatu, an non, parum refert; quandoquidem se ipse pontificatu mox abdicavit, et paulo post martyrio coronatus est. Crediderim tamen, non excidisse eum ipso facto a pontificatu, quia satis constabat omnibus, eum solo metu idolis sacrificasse. Adde quod s. Augustinus lib. de unico baptismo contra Petilianum c. 16. Marcellinum innocentem esse dicit, et nullus veterum historicorum meminit hujus lapsus.

CAPUT IX.

De iis, quae Liberio et Felici II. objiciuntur.

Undecimus pontifex, qui erroris arguitur, est Liberius: quamvis enim Magdeburgenses Centur. 4. cap. 10. col. 1284. non audeant quidquam de Liberio definire: tamen Tilmannus Heshusius lib. 1. de Eccles. cap. 9. audacter affirmat, eum Ariana haeresi infectum fuisse. Et sane testes habet suae sententiae gravissimos auctores; Athanasium in epist. ad solit. vit. agent. Hieronymum in Chron. et in Ca-

tal. script. in Fortunatiano, et Damasum in vita Liberii.

Respondeo: De Liberio duo esse certa; unum vero dubium. Primo, certum est, eum ab initio pontificatus usque ad exilium, quod pro fide catholica pertulit, acerrimum defensorem fuisse catholicae religionis. Id ita esse testantur omnes scriptores, qui de illis temporibus loquuntur, ut Ammianus Marcellinus lib. 15. hist. suae, Athanasius in utraque Apol. Ruffinus lib. 10. hist. cap. 22. Sulpitius lib. 2. sac. hist. Socrates lib. 2. hist. Eccles. cap. 29. Sozomenus lib. 4. cap. 10. Theodoretus lib. 2. cap. 16. et 17. Nicephorus lib. 9. cap. 35. 36. et 37.

Secundo certum est, Liberium post reditum ab exilio fuisse etiam vere orthodoxum et pium. Nam, ut scribit Socrates lib. 4. cap. 11. postquam redierat ab exilio, Liberius noluit recipere ad Ecclesiam Macedonianos, nisi aperte haeresim detestarentur. Praeterea etiam post mortem semper sanctus est habitus, ut planum est ex verbis Ambrosii lib. 3. de virg. in princ. ubi sic ait: *Tempus est*, inquit, *soror, sancta beatae memoriae Liberii praecepta revolvere, ut quo vir sanctior, eo sermo accedat gratior.* Item ex verbis Epiphanii haeres. 75. *Eustathius*, inquit, *ad Liberium beatum Romae episcopum una cum multis episcopis legatum agebat.* Basilius quoque epist. 74. ad episc. occiden. *Quaedam*, inquit, *ei proposita sunt a beatissimo Liberio.*

Denique Siricius, qui tertius a Liberio, in epist. ad Hymeric. Liberium appellat venerandae memoriae praedecessorem suum. Quomodo, quaeso, Patres isti Liberium jam defunctum beatissimum vocarent, si in haeresi mortuus esset? Unum ergo remanet dubium, an videlicet medio tempore, idest, in ipso reditu ab exilio aliquid egerit contra fidem. Et quidem Sulpitius, Socrates, Sozomenus et Nicephorus locis notatis indicant, Liberium semper eumdem fuisse, nec unquam de fidei constantia aliquid remisisse. Athanasius vero et Hieronymus loc. cit. aperte dicunt, eum taedio exilii inflexum tandem fuisse ad subscriptionem haereseos. Quibus addi potest Hilarius, qui in lib. advers. Constant. ita loquitur: *Vertisti deinde usque ad Romam bellum tuum, eripuisti illinc episcopum, et o te miserum qui nescio an virum majore impietate relegaveris, quam remiseris.* Ruffinus autem lib. 10. cap. 27. hist. affirmat, se non potuisse certo cognoscere, an Liberius subscripsisset.

Ex quibus sententiis secunda verior nobis esse videtur. Nam Athanasius, Hilarius et Hieronymus auctores sunt, tum antiquiores, tum etiam graviores caeteris, et rem non ut dubiam, sed ut certam et exploratam narrant. Praeterea legi ipse epistolas Liberii manu scriptas ex Vaticana bibliotheca, quae partim ad imperatorem, partim ad episcopos orientales scriptae erant, in quibus satis aperte significabat, se tandem imperatoris voluntati acquiescere voluisse. Ad haec, nisi fateamur, Liberium aliquo tempore defecisse a constantia in fide tuenda; cogimur, Felicem II. qui Liberio vivente pontificatum gessit, a numero pontificum excludere; cum tamen hunc ipsum Felicem ut papam et martyrem Ecclesia catholica veneretur. Denique Sozomenus lib. 4. hist. cap. 14. et Nicephorus lib. 9. cap. 37. obscurius quidem, tamen subindicant, Liberium in concilio sirmiensi convenisse cum Valente et Ursacio arianis, et ea pace facta, sedem suam recepisse, adjutum etiam literis ejusdem concilii. Sed quamvis haec ita se habeant; non tamen Liberius aut haeresim docuit, aut haereticus fuit, sed solum peccavit actu externo, quemadmodum s. Marcellinus, et, ni fallor, minus peccavit, quam s. Marcellinus.

Quod haereticus vere non fuerit, docet s. Athanasius loc. cit. ubi dicit, Liberium invitum et coactum vi tormentorum fecisse quod fecit, nec esse censendam ejus sententiam, quam minae et terrores extorserant, sed eam quam protulit, cum liberos haberet affectus: quod autem non docuerit haeresim, facile probari potest. Nam, ut colligitur ex Athanasii verbis, et ex epistolis ipsius Liberii, duo mala Liberius commisit: unum, quod subscripsit in damnationem Athanasii: alterum, quod cum haereticis communicavit; in neutro autem fidem expresse violavit. Nam etsi haeretici persequebantur Athanasium caussa fidei: tamen non caussam fidei, sed crimina circa mores praetexebant, et Liberius consensit in damnationem Athanasii, propter crimina illi objecta, non propter fidem. Pari ratione cum haereticis communicavit, quia catholicos se fingebant: nam in epistolis suis Liberius ait, se communicasse cum episcopis orientalibus, quia invenit eorum fidem congruere cum catholica, et alienam esse ab ariana perfidia.

Praeterea Sozomenus lib. 4. cap. 14. et Nicephorus lib. 9. cap. 37. dicunt, in ea pace, quam fecit Liberius cum episcopis arianis, nihil aliud postulatum fuisse a Liberio, quam ut subscriberet sirmiensi confessioni editae contra Photinum, et confessioni antiochenae editae in Enceniis: quae confessiones etsi non habent vocabulum ὁμοούσιος; tamen catholicae sunt, et eas exponit Hilarius in lib. de synod. tanquam catholicas.

Accedit, quod, ut referunt Sozomenus et Nicephorus loc. not. Liberius non modo non subscripsit Confessioni Arianae, sed etiam confessionem edidit antequam Syrmio discederet, in qua aperte excommunicabat eos, qui Filium Patri similem in substantia, et in aliis rebus omnibus esse negabant: id quod ea de caussa fecit, quia Ariani falsum rumorem sparserant Liberium docere coepisse, Filium non esse Patri consubstantialem.

Dicet aliquis: si ita est; quomodo ergo Hieronymus in Chron. et in Catal. script. in Fortunatiano dicit; Liberium ad subscriptionem haereseos inflexum tandem fuisse? Respondeo: Liberium etsi non expresse, tamen interpretative in haeresim consensisse: nam Athanasium damnari permisit, quem sciebat caussa fidei persequutionem pati, et cum Valente et Ursacio communicavit, quos non ignorabat haereticos esse, etiamsi illi aliud se esse simularent. Hoc igitur est, quod Hieronymus significare voluit.

Duodecimus, qui erroris in fide ab haereticis accusatur, est Felix II. quem Arianum fuisse contendit Tilmannus Heshusius lib. 1. de Eccles. cap.

9. idque probat ex testimonio s. Hieronymi, qui in Catal. Script. in Acacio sic ait: *Acacius*, inquit, *quem, quia luscus erat*, μονόφθαλμον *nuncupabant, caesariensis Ecclesiae in Palaestina episcopus*. Et infra: *In tantum autem sub Constantio imperatore claruit, ut in Liberii locum Romae Felicem arianum episcopum constitueret.* Sed respondemus: Felicem nunquam arianum fuisse, tametsi cum Arianis aliquando communicaverit, eo videlicet tempore, quo verus papa non erat, postea vero quam verus papa esse coepit, non modo Arianum non fuisse, sed etiam Arianos publice detestatum, et ob Arianorum persequutionem coronam martyrii a Domino percepisse.

Explicanda igitur est, quam brevissime fieri poterit, historia pontificatus Liberii et Felicis, ex qua mirabilis Dei providentia in apostolica sede conservanda apparebit. Liberio in exilium ob fidem catholicam deportato, romanus clerus juravit, nullum se alium, vivo Liberio, in pontificem admissurum. Id testatur Hieronymus in Chron. tametsi verba transposita sunt. Illa enim verba *Quo in exilium truso, omnes clerici juraverunt etc.*quae ponuntur anno 351. poni debent post illa verba *Liberius episcopus Romanorum, in exilium mittitur*, quae ponuntur anno 361.

Deinde opera Arianorum, ac praesertim Acacii caesariensis episcopi, Felix diaconus romanus episcopus creatur in locum Liberii, qui propter hoc beneficium libere cum eis communicabat, licet ipse Arianus non esset. Sic enim scribit Ruffinus lib. 10. histor. cap. 22. *In ejus* (Liberii) *locum Felix diaconus suus ab haereticis subrogatur, et non tam sectae diversitate, quam communionis et ordinationis convenientia maculatur.* Et Theodoretus lib. 2. hist. cap. 17. *Successum*, inquit, *est Liberio a fideli quodam illius diacono, nomine Felice, qui tametsi fidem in concilio nicaeno expositam ipse servavit integram; tamen cum illis, qui eandem labefactare studebant, libere communicavit. Ac propterea nemo ex Romae habitatoribus in Ecclesiam, dum illi intus erat, ingredi voluit.*

Idem quoque scribit Sozomenus lib. 4. hist.cap. 10. nec ab his dissentit Hieronymus in Catal.Script. in Acacio; nam vox illa *Arianum* addita ad nomen Felicis, videtur irrepsisse aliunde. Siquidem codices antiqui manuscripti illam non habent, ut notavit Marianus Victorius in hunc locum: nec translatio Sophronii in graecum illam habet. Et, quod ego maximi facio, Freculphus lib. 4. cap. 8. et Ado viennensis in Chron. referentes ad verbum totum hunc locum Hieronymi, non habent vocem *Arianum.*

Denique, non est ullo modo credibile, Hieronymum et Ruffinum in historia utrique notissima tantopere discrepare potuisse, ut unus neget, quod alter affirmat. Sed quamvis etiam Felix arianus fuisset (quod hactenus tamen probatum non est) nihil id sedi apostolicae obesset. Constat enim, eo tempore Felicem schismaticum papam, non verum et legitimum pontificem fuisse: duo siquidem simul esse non possunt; vivebat autem tunc, et verus pontifex erat Liberius. Quocirca (ut ex Theodoreto supra recitavimus) nemo catholicorum Romae cum Felice eo tempore communicare volebat.

Post biennium deinde successit lapsus Liberii, de quo supra diximus; tunc vero romanus clerus, abrogata Liberio pontificia dignitate, ad Felicem se contulit, quem catholicum esse sciebat; et ex eo tempore coepit Felix verus pontifex esse. Tametsi enim Liberius haereticus non erat, tamen habebatur, propter pacem cum Arianis factam, haereticus: et ex ea praesumptione merito potuit ei pontificatus abrogari: non enim homines tenentur, aut possunt corda scrutari; sed quem externis operibus haereticum esse vident, simpliciter haereticum judicant, ac ut haereticum damnant. Indicat hoc Hieronymus in Chron. cum ait, permultos ex romano clero pejerasse, et ad Felicem accessisse.Dicuntur enim pejerasse, quia juramentum non servarunt, quod susceperant de non recipiendo alio pontifice.

Porro, Felix jam verus papa, animadvertens periculum Ecclesiae et fidei, Deo sine dubio inspirante, qui Ecclesiam suam non deserit, non solum recessit a communicatione Arianorum, sed etiam coacto concilio, declaravit imperatorem Constantium et episcopos Ursacium ac Valentem, cum quibus Liberius pacem fecerat, vere esse haereticos. Et propterea, redeunte Liberio in urbem, Felix cum suis ab Arianis ejectus est, et non diu post mortuus, sive capite caesus, sive confectus aerumnis fuerit: id enim non certo constat.

Haec vero ita se habere, idest, Felicem post lapsum Liberii verum pontificem fuisse, et pro catholica fide mortuum esse, his argumentis probatur. Primum id aperte testatur Damasus, vel quicumque est auctor pontificalis, in vita Felicis. Idem significare videtur s. Hieronymus in Chron. cum ait de romanis clericis: *Post annum cum Felice ejecti sunt, quia Liberius taedio victus exilii, et in haereticam pravitatem subscribens,Romam quasi victor intraverat.* Haec enim verba persequutionem significant contra Felicem motam,et ab iis motam, qui Arianis favebant; ex quo sequitur, ipsum Felicem pro fide catholica passum esse persequutionem.

Secundo, omnia martyrologia antiqua, tam excusa, ut Bedae, Adonis, Usuardi, quam etiam manuscripta 4. kalen. augusti ponunt memoriam s. Felicis II. papae et martyris, qui Constantium haereticum declaravit. Adde, quod s. Gregorius I. tam in Antiphonar. quam in sacrament. ponit integrum officium ecclesiasticum legendum ad missam in die s. Felicis pontificis et martyris 4. kalen. augusti: esse autem eum Felicem romanum pontificem, et proinde eum, de quo loquimur, testatur Micrologus lib. Ecclesiast. Observat. cap. 43. cum igitur Ecclesia catholica a mille jam annis hunc Felicem colat ut papam et martyrem, non debet is excludi a numero pontificum, etiamsi nullam aliam rationem proferre possemus.

Tertio, Felix papa, s. Gregorii atavus, ab antiquissimis scriptoribus dicitur Felix papa IV. ut a Joanne diacono. lib. 1. de vita b. Gregor. cap. 1. et a Leone hostiensi lib. 1. Chron. cassinen.cap.1. At IV. ille esse non potuit, nisi iste noster fuerit II. non enim sunt nisi duo Felices, praeter hunc

nostrum, ante Felicem IV. igitur ante mille annos hic Felix in numero pontificum habitus est: nec enim schismatici numerum faciunt.

Quarto, cum Romae ambigeretur anno 1582. deberetne hic s. Felix in novo martyrologio collocari, casu inventa fuit arca marmorea in basilica ss. Cosmae et Damiani, cum hac inscriptione in marmore incisa antiquis characteribus: HIC JACET CORPUS S. FELICIS PAPAE et MARTYRIS. QUI CONSTANTIUM HAERETICUM DAMNAVIT. Et incidit haec inventio in diem 28. julii, hoc est,pridie ejus diei, quo celebrari solebat memoria hujus ipsius Felicis: quod non immerito divinitus contigisse creditum est.

Jam vero mortuo sancto Felice, Liberius iterum sibi conciliavit romanum clerum, et catholicum praesulem se praestitit, ut supra ostendimus ex Socrate in caussa Macedonianorum: quocirca omnium consensu iterum legitime sedere coepit,ac sedit usque ad mortem. Atque haec est caussa,cur in catalogo pontificum aliqui veterum non posuerunt Felicem, ut Augustinus in epist. 165. et Optatus lib. 2. quia videlicet, totum Felicis tempus in pontificatu Liberii inclusum fuit.

Decimustertius est quidam Leo papa, quem nonnulli dicunt huic Felici II. successisse, et Arianum plane fuisse, ac eodem mortis genere obiisse, quo Arius periit, nimirum, effusione omnium intestinorum, dum alvum purgaret. Refert hoc Vincentius lib. 14. cap. 23. Spec. hist. et Conradus Halberstatensis in Chron. Magdeburgenses Cent. 4. cap. 10. in vita Felicis II. non putant hoc improbabile.

At sine dubio iste Leo fictus pontifex fuit: constat enim Leonem I. esse illum qui sedit tempore concilii chalcedonensis, hoc est, annis circiter centum post tempora Felicis II. deinde scriptores omnes veteres, ut Hieronymus, Augustinus, Optatus, Theodoretus, Ruffinus; necnon recentiores, ut Sigebertus, Martinus Polonus, Platina, et quotquot sunt alicujus nominis, Liberio et Felice defunctis, Damasum substituunt.

Forte orta est haec fabula ex opinione concepta de Liberii haeresi, et persequutione in catholicos, expulso Felice II. quia enim Liberius expulso Felice, instar Leonis saevire coepit in catholicos, ut ipsi falso existimant; finxerunt homines otiosi, quemdam Leonem pontificem arianum sedisse post Felicem II. Sed haec inter fabulas numeranda sunt.

CAPUT X.

De Siricio, Innocentio, et aliis septem pontificibus.

Decimusquartus est Siricus, quem Joannes Calvinus accusat lib. 4. Inst. cap. 12. § 24. quod in epist. ad Hispan. conjugium pollutionem vocaverit. Sed Calvinus more suo impudenter mentitur. Non enim Siricius conjugium verum et legitimum pollutionem appellat, sed illicitam conjunctionem eorum, qui post peractam publicam poenitentiam, iterum redeunt ad eamdem conjunctionem,propter quam poenitentiam unquam egit, quod inierit legitimum matrimonium.

Decimusquintus est Innoc. I. quem Magdeburgenses Centur 5. cap. 10.in vita ipsius Innocentii, dicunt, graviter errasse, quod in epist. 2. cap. 12. praeceperit, sacram virginem jam velatam, quae nupserit, aut fornicata sit, non recipi ad poenitentiam, donec vivit ille cum quo ipsa peccavit. Videtur enim iniquum, mulierem poenitentem non debere absolvi, nisi prius moriatur qui eam seduxit. Item, quod in epist. 18.ad Alexandr. antioch. scripserit, ratum quidem esse Arianorum baptismum, sed non conferri per eos Spiritum sanctum; quia se ab Ecclesia separaverunt. Ubi videtur velle, efficaciam sacri baptismi pendere a bonitate ministri; quod est contra Ecclesiae communem doctrinam. Item, quod in epist. 22. cap. 1. docuerit, sacerdotem non posse esse eum, qui viduam in uxorem acceperit, cum Moyses in Levitico praecipiat, ut sacerdos virginem uxorem accipiat, quasi Christiani teneantur adhuc legibus judicialibus Testamenti veteris.

Respondeo ad primum: Innocentium velle dicere, non debere recipi ad poenitentiam eas virgines, quae nolunt separari ab adultero, nisi post mortem ejus; et hoc justissimum est: neque enim debent ab Ecclesia absolvi ii, qui in peccato perseverare volunt.

Ad secundum dico: Innocentium loqui eo loco de iis, qui baptizantur, vel ordinantur ab haereticis, cum sint ipsi etiam polluti eadem haeresi. Ejusmodi enim vere recipiunt sacramentum baptismi, vel ordinationis: sed non recipiunt Spiritus sancti gratiam, quae in haereticis esse non potest. Et in ordinatione non modo gratiam non recipiunt ab haereticis ordinati, sed nec jus legitime ordines exercendi: id enim jus per haeresim ordinator perdidit; nec tribuere potuit, quod ipse non habuit. Vide Glossam 1. q. 1. can. Arianos.

Ad tertium dico: Innocentium non velle dicere, teneri nos legibus judaicis, sed velle argumentari a simili, vel potius a majori, hoc modo. Tenebantur sacerdotes in Testamento veteri ex divino praecepto, non ducere uxorem viduam; ergo multo magis convenit, ut in sacerdotibus novae legis Ecclesia requirat, ne viduarum fuerint mariti, propter excellentiam nimirum sacerdotii christiani.

Decimussextus est Coelestinus, quem Nestorii haeresi infectum fuisse affirmat Laurentius Valla,in declamatione de falsa donatione Constantini. Sed Laurentius aperte mentitur: siquidem Coelestinus non modo non fuit unquam de hac haeresi notatus, sed ipse est, qui praecipue illam haeresim condemnavit,ut patet ex Prospero in Chron.anni 431.et ex toto concilio ephes. Deceptus est Valla aequivocatione nominis. Fuit enim Coelestinus haereticus Pelagianus, qui quaedam communia cum Nestorianis habuit.

Decimusseptimus est Leo I. qui in epist. 79. ad Nicetum dicit, eas mulieres, quae putantes maritos suos esse defunctos, aut nunquam redituros ex

captivitate, nupserunt aliis, non peccasse; tamen si mariti earum redeant, teneri eas ad primum conjugium renovandum: si autem eas non velint, non teneri. Ubi duo videntur errores. Unus, quod mulier non peccet, si nubat alteri viro, quando existimat primum maritum vivere, sed nunquam rediturum: alter, quod mulier possit manere cum secundo marito, si primus eam nolit. Notarunt hunc errorem Magdeburgenses Centur. 5. cap. 10. in vita Leonis I.

Respondeo: In neutro Leonem errasse. Nam cum dicit, non peccare mulierem quae nubit, vivente adhuc priore viro; loquitur de illa tantum, quae nubit, quia putat, primum maritum esse mortuum, ut ipse ibidem diserte explicat; de illa autem, quae nubit, quia putat maritum suum nunquam rediturum; non dicit peccare, neque non peccare; quia existimabat rem per se esse notam, nimirum, eam peccare. Quando autem dicit, debere mulierem redire ad primum virum, si ipse eam velit; consequenter vult intelligi, debere virum redire ad mulierem, si ipsa eum velit, etiamsi alioqui eam ille noluisset. Sunt enim pares in hac re vir et mulier. Itaque si alter conjugum velit redire ad conjugium, tenetur alter necessario parere, si autem neuter velit redire, poterunt separati manere quoad usum conjugii. Et hoc solum permittit s. Leo. Neque hinc sequitur, posse mulierem manere cum secundo marito: nam idem Leo ibidem clarissime dicit, primum matrimonium esse insolubile, et necessario reformandum, posteriore soluto, quod verum esse non poterat.

Decimusoctavus est Gelasius, cujus duas sententias secundum catholicos erroneas notarunt Centuriatores Centur. 5. cap. 4. de coena Domini, et cap. 10. in vita Gelasii. Una est in lib. cont. Eutych. cum carne Christi manere in sacramento verum panem: altera, apud Gratianum de consecrat. d. 2. can. *Comperimus*; non posse sine ingenti sacrilegio sumi unam partem sacramenti eucharistiae sine altera. Aut enim Gelasius erravit in his duobus, aut nos erramus, qui contrarium sentimus, et sequimur.

Respondeo ad primum: Librum illum non esse Gelasii papae, sed esse Gennadii, qui librum ejusdem tituli scripsit ad Gelasium papam; vel Gelasii caesariensis episcopi, cujus meminit Hieronymus circa fin. Catal. Script. Ecclesiast. Siquidem papa Gelasius scripsit quinque libros contra Eutychen, ut Trithemius refert: hic autem unus tantum est exiguus libellus. Deinde hic auctor pollicetur, se fere omnium veterum sententias collecturum de incarnatione Domini, et cum adducat 15. Patres graecos, duos tantum latinos profert Ambrosium et Damasum, et omittit Cyprianum, Hilarium, Hieronymum, Augustinum, Innocentium, Leonem, Prosperum et similes, quos nunquam Gelasius pontifex omisisset, immo nec alius latinus auctor: videtur enim hinc manifeste colligi, hunc auctorem graecum fuisse, non latinum, sed quicumque fuerit, ejus sententiam sanum habere intellectum ostensum est a nobis lib. 2. de eucharistiae sacramento: cap. 27. Ad secundum dico: Gelasium in eo canone loqui solum de sacerdote sacrificante, qui non potest sine sacrilegio unam tantum speciem sumere, quia imperfectum sacrificium redderet.

Decimusnonus est Anastasius II. qui trium errorum accusatur. Primo, quod sine concilio episcoporum, presbyterorum et clericorum totius Ecclesiae, communicaverit Photino, qui communicaverat cum Acacio haeretico. Secundo, quod voluerit occulte revocare Acacium, quem damnaverant Felix et Gelasius papae. Tertio, quod approbaverit baptismata, et ordines collatos ab eodem Acacio, propter quos errores et peccata dicitur idem Anastasius divinitus, morbo immisso, repente extinctus. Haec scribit auctor pontificalis in vita hujus Anastasii, et eum sequutus Tilmannus Heshusius lib. 1. de Eccles. cap. 9. immo et Gratianus dist. 19. can. Anastasius, et Magdeburgens. Cent. 6. cap. 10. in vita Anastasii.

Respondeo: Falsissimum esse, quod Acacium Anastasius revocare voluerit. Constat enim ex Evagrio lib. 3. cap. 23. et ex Nicephoro lib. 15. et 17. et ex Liberato cap. 19. Acacium obiisse tempore Felicis papae, a quo tertius fuit Anastasius. Quomodo ergo Anastasius eum jamdudum defunctum in suam sedem revocare voluit? Sed dicunt quidam, saltem voluisse revocare ejus nomen.

At contra exstat epistola Anastasii hujus papae ad Anastasium imperatorem, in qua petit, ut imperator jubeat, nomen Acacii taceri in Ecclesia, quandoquidem justissime a Felice papa praedecessore suo fuerit condemnatus. Quod vero Gratianus dist. 19. can. Ita Dominus, dicit, errasse in hac epistola Anastasium, quia voluit esse rata sacramenta baptismi, et ordinis, quae Acacius contulerat, id non Anastasium haereticum, sed Gratianum imperitum ostendit. Quis enim ignorat catholicorum, baptizatos ab haereticis, vere esse baptizatos, et similiter ordinatos, vere esse ordinatos, quando ordinator haereticus vere episcopus fuerat, et adhuc erat, saltem quantum ad characterem?

Illud vero de Photino forte est mendacium, sicut de revocatione Acacii: sed verum sit; num propterea non erit catholicus Anastasius? An non licet summo pontifici sine concilio omnium episcoporum, presbyterorum et clericorum totius Ecclesiae, absolvere unum excommunicatum? Quod addunt, Anastasium papam morte repentina a Deo immissa defunctum, videtur ortum ex eo, quod constat, Anastasium haereticum imperatorem illo ipso tempore fulmine ictum periisse, ut scribunt Beda, Cedrenus, et Zonaras, et Paulus diaconus in ejus vita, alioqui fabulam esse non dubium est.

Vigesimus est Vigilius, quem Liberatus in Breviar. cap. 22. refert, epistolam scripsisse ad Theodoram imperatricem et alios haereticos, qua confirmabat haeresim ipsorum, et anathema dicebat iis, qui confitentur duas in Christo naturas.

Respondeo: Multi existimant, hunc locum Liberati esse corruptum ab haereticis, eo quod in pontificali contrarium videatur narrari. At cum vestigium nullum appareat corruptionis in lib. Liberati, et revera non pugnet narratio Liberati cum narratione pontificalis, aliter respondendum est. Dico igitur: Vigilium scripsisse illam epistolam, et damnasse catholicam fidem, saltem exteriori professio-

ne: sed hoc nihil obesse nostrae caussae. Nam id fecit, cum adhuc viveret Sylverius papa, quo tempore Vigilius ipse papa non erat, sed pseudopapa: neque enim duo simul veri pontifices summi esse possunt; et constabat tunc omnibus, Sylverium verum pontificem esse, licet in exilio degeret.

Sciendum est enim, Anthemium haereticum depositum fuisse ab Agapeto romano pontifice de episcopatu constantinopolitano: deinde imperatricem petivisse a Sylverio Agapeti successore, ut Anthemium restitueret, quo recusante, Vigilium tunc archidiaconum promisisse imperatrici, se Anthemium revocaturum, si posset romanus pontifex fieri: continuo autem, jussu imperatricis, opera Belisarii, fuisse s. Sylverium expulsum de sua sede in exilium, et Vigilium creatum papam, seu potius antipapam: quo tempore non esset mirum, si errare in fide, et etiam haereticus plane esse potuisset. Quamquam ne tunc quidem definivit aliquid contra fidem tanquam pontifex, neque animo haereticus fuit: siquidem epistolam scripsit nefariam quidem, et Christiano homine indignam; tamen in ea catholicam fidem non damnavit palam, neque haeretico animo, sed occulte, propter cupiditatem praesidendi, ut Liberatus ibidem dicit, et ex epistola ipsa Vigilii apparet. Scribit enim ut caveant: ne epistolam illam ullus videat, et ut sint omnia occulta usque ad tempus: erat enim Vigilius tunc in angustiis summis, in quas eum ambitio sua conjecerat. Nam si palam se haereticum profiteretur, metuebat romanos, qui haereticum sedere in Petri cathedra nunquam passuri videbantur: si e contrario catholicum se profiteretur, metuebat imperatricem haereticam, cujus opera pontificatum adeptus fuerat; itaque rationem illam excogitavit, ut Romae catholicum ageret, et interim per literas apud imperatricem haereticum simularet.

Contigit autem paulo post, ut Sylverius moreretur; et Vigilius, qui eo usque in schismate sederat, inciperet jam solus et legitimus pontifex esse, nimirum, confirmante et accipiente eum clero et populo romano. Ab hoc vero tempore nullus inventus est in Vigilio aut error, aut erroris simulatio: sed summa constantia in fide usque ad mortem, ut appareat, cum ipso pontificatu firmitatem fidei eum accepisse, et de levi palea in solidissimam petram commutatum fuisse. Nam cum imperatrix Theodora haeretica freta occultis literis, et promissione Vigilii, peteret ab eo, ut Anthemium patriarcham praedictum, sicut promiserat, restitueret; ille rescripsit, se temere promisisse, graviterque ea promissione peccasse, et ideo non posse, nec velle implere quae promiserat, ne peccata peccatis adderc. Quocirca ab irata imperatrice in exilium missus fuit, et misere vexatus usque ad mortem. Id quod non solum scribitur in pontificali, sed etiam annotarunt Paulus diaconus in vita Justiniani, et Aimonius lib. 3. cap. 32. de gest. Francor. et ipsi etiam Magdeburgenses Cent. 6. cap. 10. in vita Vigilii, et idem etiam indicat brevissime Liberatus, in fine cap. 22. ubi dicit: Vigilium ab illa ipsa haeresi, quam initio occulte foverat, misere afflictum postea fuisse.

Denique Vigilium, post mortem Sylverii, verum et sanctum pontificem fuisse; testantur omnes illi, qui illo ipso tempore viventes scripserunt aliquid de Vigilio. Gregorius I. lib. 2. epist. 36. ad episc. hybern. *Recordandae*, inquit, *memoriae Vigilius papa in urbe regia constitutus, contra Theodoram tunc Augustam, vel Acephalos, damnationis promulgavit sententiam.* Cassiodorus lib. de div. lect. cap. 1. *Origenem*, inquit, *praesenti tempore a Vigilio papa viro beatissimo constat esse damnatum.* Arator praefat. Act. apostol. quae ipse carmine scripsit, et Vigilio papae dedicavit, sic incipit: *Domino sancto beatissimo apostolico, et in toto orbe primo omnium sacerdotum papae Vigilio.* Denique constat ex Evagrio lib. 4. cap. 37. a Vigilio confirmatam fuisse V. synodum generalem, in qua damnata est haeresis illa, quam Theodora fovebat, et de qua ipse Vigilius ab adversariis accusatur.

Posset etiam dici: epistolam illam Vigilii, cujus meminit Liberatus, fuisse confictam ab haereticis: Liberatum autem credidisse falso rumori, quem haeretici sparserant. Nam quod haeretici confinxerint epistolam quandam Vigilii papae nomine ad Theodoram et Justinianum, deprehensum fuit certis indiciis in VI. synodo, act. 14. sed quidquid de hoc sit; satis nobis est, eum nulla in re errasse, quo tempore verus pontifex fuit.

Vigesimusprimus est s. Gregorius I. qui a Durando in 4. dist. 7. q. 4. accusatur erroris, quod in epistol. 26. lib. 3. ad Joan. episc. Caralitan. permiserit presbyteris conferre confirmationis sacramentum, quod jure divino solis episcopis convenit. Propter quem locum Gregorii Hadrianus in quaest. de confirmat. art. ult. asserit, pontificem posse errare in definiendis dogmatibus fidei.

Respondeo primo: Non b. Gregorium, sed Durandum potius et Hadrianum errasse. Siquidem concilium florentinum in instruct. armen. et tridentinum sess. 7. can. ult. docent, confirmationis ordinarium ministrum esse episcopum: ex quo sequitur, posse extraordinarie, etiam non episcopum esse ministrum ejus sacramenti. Deinde, Gregorius non decretum aliquod de hac re edidit, sed solum concessit quibusdam presbyteris, ut absentibus episcopis confirmarent; proinde, si in hac re Gregorius errasset, non doctrinae, sed exempli seu facti error fuisset. Est etiam alius quidam error, qui s. Gregorio attribuitur, sed falso, de quo dicemus infra, cum agemus de Gregorio III.

Vigesimussecundus est Bonifacius V. quem graviter reprehendunt Magdeburgenses Cent. 7. cap. 10. quod ipse in epist. ad Eduinum regem Angl. quam refert Beda lib. 2. hist. Angl. cap. 10. docuerit, Christum a solo originali peccato nos redemisse.

Respondeo: Centuriatores de suo addidisse illam vocem *Solo*. Bonifacius enim sic ait: *Accedite ergo ad agnitionem ejus, qui vos creavit, qui in vobis vitae insufflavit spiritum, qui pro vestra redemptione filium suum unigenitum misit, ut vos ab originali peccato eriperet.* Haec ille. Ubi, quod non meminerit aliorum peccatorum caussa fuit, quia peccatum originale est principale, et propter quod delendum principaliter Christus mortuus est. Unde Joan. 1. legimus: *Ecce agnus Dei, ecce qui*

tollit peccata mundi. Graece, τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, idest, *peccatum illud mundi*, hoc est, peccatum originale, quod solum est commune toti mundo: nam plurimi nullum aliud habent, ut omnes pueri.

CAPUT XI.

De Honorio I.

Vigesimustertius est Honorius I. quem haereticum Monothelitam fuisse contendit Nilus in lib. de prim. rom. pontif. Idem asserunt Magdeburgenses Cent. 7. cap. 10. in vita ipsius, et cap. 11. colum. 553. inter manifestos haereticos eum ponunt. Nec solum haeretici, sed etiam nonnulli ex catholicis Honorium haereticum fuisse contendunt, ut Melchior Canus lib. 6. de loc. cap. ult. Argumenta ipsorum haec sunt. Primum, ex epistolis ipsius Honorii: exstant enim duae epistolae Honorii ad Sergium; una in VI. synodo, act. 12. altera ibidem act. 13. in utraque autem Honorius approbat doctrinam Sergii principis Monothelitarum, et jubet non debere dici, Christum duas habere voluntates aut operationes.

Secundum, ex VI. synodo, act. 13. ubi damnatur Honorius tanquam haereticus, et comburuntur ejus epistolae, et in sequentibus actionibus omnibus repetitur ejus damnatio.

Tertium, ex VII. synodo, act. ult. ubi totum concilium dicit anathema Honorio, Sergio, Cyro, et caeteris Monothelitis, et idem repetit in epistola, quam scribit ad clericos universos.

Quartum, ex VIII. synodo, act. 7. ubi legitur, et probatur epistola concilii romani sub Hadriano II. ubi pontifex cum concilio asserit, fuisse Honorium judicatum post mortem a concilio VI. quia de haeresi accusatus fuerat.

Quintum, ex epistola Agathonis papae, qui in epist. ad Constant. imper. quae habetur in 4. act. VI. concilii generalis, anathema dicit Honorio, tanquam Monothelitae.

Sextum, ex Leone II. qui in epist. ad eumdem imp. quae habetur ad finem concilii, eumdem Honorium execratur, tanquam qui sedem apostolicam sua haeresi contaminaverit.

Septimum, ex variis scriptoribus graecis et latinis, qui Honorium fuisse haereticum testantur. Id enim asserit Tharasius episcopus constantinopolitanus, in epist. ad patriarch. quae habetur in VII. synodo, act. 3. Item Theodorus episcopus Hierosolymae, in epist. synod. quae habetur in eadem VII. synodo, act. 3. Item Epiphanius diaconus catholicus, in disput. cum Gregor. haeret. quae habetur in 6. act. VII. synodi, tom. 2. Psellus in carm. de 7. synodis, Beda de sex aetat. in vita Constant. IV. imp. et liber pontific. in vita Leonis II.

At pro Honorio scripserunt Albertus Pighius lib. 4. hierarch. Eccles. cap. 8. Hosius lib. 2. cont. Brent. et Joannes a Lovanio in lib. de perpet. cath. Petri protect. et firm. cap. 11. et Onuphrius in Annot. ad Platin. in vita Honorii; quorum rationes multo sunt efficaciores, quam adversariorum, ut patebit in solutione argumentorum.

Ad primum ergo respondeo dupliciter. Primo, fortasse illas epistolas esse confictas, et insertas concilio generali ab haereticis; quod enim hoc non temere dicatur, patet ex eo quod constat, in V. synodo fuisse a similibus haereticis insertas epistolas fictitias Vigilii papae romani, et Mennae patriarchae constantinopolitani. Id quod deprehensum fuit in VI. synodo, act. 12. et 14. dum relegerentur acta V. synodi. Sunt enim inventi tres quaterniones ab haereticis inserti, et in iis istae epistolae. Quid ergo mirum, si iidem artifices idem fecerint in VI. synodo?

Secundo dico: In epistolis istis Honorii nullum contineri errorem. Honorius enim in his epistolis confitetur, quod ad rem attinet, duas in Christo voluntates et operationes; et solum prohibet nomina unius vel duarum voluntatem, quae tunc erant inaudita; idque prudentissimo consilio. Quod rem ipsam confiteatur, patet ex illis verbis secundae epistolae: *Utrasque naturas in uno Christo, unitate naturali copulatas cum alterius communione operantes, atque operatrices confiteri debemus. Et divinam quidem, quae Dei sunt, operantem, et humanam, quae carnis sunt, exequentem non divise, neque confuse, aut convertibiliter Dei naturam in hominem, nec humanam in Deum conversam edocentes, sed naturarum differentias integras confitentes etc.* Haec confessio catholicissima est, et Monothelitarum haeresim penitus destruens.

Quod autem Honorius prudentissimo consilio prohibuerit nomina unius, vel duarum operationum, probatur. Nam tunc initium erat hujus haeresis, nec ab Ecclesia aliquid de his nominibus erat definitum: tunc enim primum Cyrus alexandrinus coeperat praedicare unam in Christo operationem: e contrario vero Sophronius hierosolymitanus opponens se Cyro, praedicabat in Christo duas operationes. Retulit Cyrus hanc contentionem ad Sergium constantinopolitanum, et uterque ad Honorium romanum. Honorius igitur metuens, id quod postea evenit, ne ista contentio in grave aliquod schisma cresceret, et simul videns, sine his vocibus posse fidem esse salvam; voluit conciliare utramque opinionem, et simul tollere de medio scandali et contentionis materiam. Itaque scripsit in epistol. 1. ideo debere abstineri a vocabulo unius operationis, ne videamur cum Eutychianis unam naturam ponere in Christo: et rursum a duarum operationum vocabulo, ne videamur cum Nestorio duas personas ponere: *Ne*, inquit, *aut duarum operationum vocabulo offensi, Nestorianos sectantes nos vaesana sapere arbitrentur, aut certe si rursum unam operationem fatendam esse censuerimus, stultam Eutychianistarum attonitis auribus dementiam fateri putemur.*

Deinde in epist. 2. docens modum loquendi, et concilians opiniones: *Auferentes ergo*, inquit, *scandalum novellae adinventionis, non vos oportet unam vel duas operationes definientes praedicare: sed pro una, quam quidam dicunt, operatione, oportet nos unum operatorem Christum dominum in utrisque naturis veridice confiteri, et pro duabus operationibus, ablato geminae opera-*

tionis vocabulo, ipsas potius duas naturas, idest, divinitatis. et carnis assumptae in una persona unigeniti Filii Dei Patris inconfuse, indivise, atque inconvertibiliter nobiscum praedicare propria operantes. Haec ibi; quae certe nonnisi laudari possunt.

At paulo infra aperte praedicat unam tantum voluntatem his verbis. *Unde et unam voluntatem fatemur Domini nostri Jesu Christi.* Respondeo: Eo loco Honorium loquutum esse solum de humana natura, ac dicere voluisse: non fuisse in homine Christo duas pugnantes voluntates, unam carnis, alteram spiritus; sed unam tantum, nimirum spiritus: caro enim in Christo nihil absolute petebat contra rationem. Hanc autem esse mentem Honorii, planum est ex ratione, quam reddit; sic enim ait: *Unde et unam voluntatem fatemur Domini nostri Jesu Christi, quia profecto a divi[illegible]te assumpta est nostri natura, non culpa, illa profecto, quae ante peccatum creata est, non quae post praevaricationem vitiata.* Haec ratio nulla est, si adferatur ad probandum, in Christo Deo et homine unam tantum esse voluntatem: efficacissima autem est, si inde probandum sit, non fuisse in Christo homine contrarias voluntates carnis et spiritus; illa enim contrarietas ex peccato nata est: Christus autem sine peccato humanam habet naturam.

Deinde, quia poterat aliquis objicere illa loca evangelii: *Non veni facere voluntatem meam.* Et: *non quod ego volo, sed quod tu*; ubi videtur, Christus ut homo, habuisse contrarias voluntates, nimirum, unam malam, qua volebat non pati, alteram bonam, qua volebat non impleri priorem illam voluntatem suam, sed impleri contrariam, quae erat conformis Dei voluntati. Respondet Honorius paulo infra: *Est*, inquit, *scriptum: Non veni facere voluntatem meam, sed ejus, qui misit me, Patris*, et, *Non quod ego volo, sed quod tu vis Pater, et alia hujusmodi. Non sunt haec diversae voluntatis, sed dispensationis humanitatis assumptae. Ista enim propter nos dicta sunt, quibus dedit exemplum, ut sequamur vestigia ejus, pius magister discipulos imbuens, ut non suam unusquisque nostrum, sed potius Domini in omnibus praeferat voluntatem*: hoc est, non habuit Christus contrarias voluntates, ita ut opus illi fuerit, unam vincere ac mortificare: sed ita loquitur, ac si haberet contrarias voluntates, ut nos doceat mortificare propriam voluntatem, quae saepe adversus Deum rebellare nititur.

Et confirmatur testimonio gravissimo s. Maximi, qui tempore Honorii vixit. Is enim scripsit dialogum contra Pyrrhum Sergii successorem, qui adhuc est in bibliotheca vaticana. In eo dialogo introducit Pyrrhum haereticum proferentem pro se testimonium Honorii; deinde respondet ipse, Honorium semper fuisse catholicum; et probat cum aliunde, tum ex testimonio secretarii ipsius Honorii, qui epistolas illas scripserat ab Honorio dictatas, quem secretarium tunc adhuc superstitem fuisse dicit. Testabatur autem secretarius, mentem Honorii non fuisse unquam, negandi duas in Christo voluntates, et si quando videtur duas negare, id esse intelligendum de duabus contrariis et pugnantibus in eadem humana natura; quae in nobis ex peccato inveniuntur, quod in Christo non fuit. Sed ipsa verba s. Maximi adscribamus.

Pyrrhus. *Quid tu habes quod respondeas de Honorio, qui literis suis, quas ad Sergium superioribus temporibus scripsit, unicam plane voluntatem Domini nostri Jesu Christi professus est?* Maximus. *Utra harum literarum verior, certiorque interpretatio habenda est, ejusne scribae, qui nomine Honorii illas scripsit, praesertim cum idem adhuc superstes sit, omnisque virtutis splendore, et religionis disciplina, totius occidentis partes ornarit; an constantinopolitanorum civium. qui nihil, nisi quod ipsis libet, loquuntur?* Pyrrhus. *Verior ejus qui scripsit.* Maximus. *At is ad imperatorem Constantinum sic de illa epistola. jussu Joannis pontificis, scripsit. Sane quod unam Domini nostri voluntatem diximus, non est accipiendum. quasi de duabus divinae et humanae naturae dictum voluntatibus, sed humanae tantum. Cum enim Sergius scripsisset, praedicare quosdam duas esse Christi voluntates contrarias: nos rescripsimus, Christum duas voluntates contrarias non habere.*

Denique, cum in tota epistola Honorius contendat, non esse dicendam in Christo Deo et homine unam, nec duas voluntates; quomodo ipse sui oblitus tam aperte unam fateretur? non igitur unam esse dixit Dei et hominis; sed unam solius hominis, ut et verba sequentia, et secretarius testantur. Habemus igitur, in ipsis epistolis nullum esse errorem.

Ad secundum dico: Sine dubio Honorii nomen inter eos, qui damnantur a VI. synodo, insertum esse ab aemulis romanae Ecclesiae, et similiter quidquid aliud ibi dicitur contra Honorium. Hoc probo primo: quia hoc testatur Anastasius bibliothecarius in hist. sua ex Theophane Isauro graeco.

Secundo, quia erat consuetudo Graecorum fere ordinaria corrumpendi libros. Nam (ut diximus) in hac ipsa VI. synodo, act. 12. et 14. deprehenderunt plurimas corruptiones ab haereticis factas in V. concilio. Et Leo in epist. 83. ad Palestin. conqueritur de Graecis, quod epistolam suam ad Flavianum, se adhuc vivente, corruperint. Gregorius lib. 5. epist. 14. ad Narsem, asserit, Constantinopolitanos corrupisse synodum chalcedonensem, et idem se suspicari de ephesina. Et addit, codices Romanorum longe esse veraciores, quam Graecorum. *Quoniam*, inquit, *Romani sicut non acumina, ita nec imposturas habent.*

Denique, Nicolaus I. in epist. ad Michäel. remittens imperatorem ad epistolam Hadriani. *Si tamen*, inquit, *non falsata more Graecorum, sed sicut a sede apostolica missa est, penes Ecclesiam constantinopolitanam, hactenus conservatur.* Nec sine caussa hoc dixit: nam quae ipse allegat in epistola ad Photium ex epistola Hadriani ad Tharasium. non habentur in illa ipsa epistola, ut legitur in VII. synodo. Detraxerunt enim Graeci eum locum, quia contra honorem Tharasii faciebat. Si ergo corruperunt Graeci III. IV. V. et VII. synodum; quid mirum si etiam VI. corruperint? Praesertim cum constet, paulo post VI. synodum conclusam, iterum ascendisse Constantinopolim multos episcopos, et edidisse Trullanos canones, quorum episcoporum non alius

scopus videtur fuisse, quam laxandi et reprehendendi romanam Ecclesiam.

Tertio, quia non poterat concilium damnare Honorium tanquam haereticum, nisi pugnaret cum epistola s. Agathonis; immo etiam secum, et plane contradictoria assereret. Nam Agatho papa in epist. 1. ad imp. quae lecta est in ipso concilio, sess. 4. sic ait: *Haec est verae fidei regula, quam et in prosperis, et in adversis vivaciter tenuit, atque defendit haec spiritualis mater vestri tranquillissimi imperii, apostolica Christi Ecclesia, quae per Dei omnipotentis gratiam a tramite apostolicae traditionis numquam errasse probabitur, nec haereticis novitatibus depravata succubuit: sed, ut ab exordio fidei Christianae percepit ab auctoribus suis apostolorum Christi principibus, illibata fine tenus permanet, secundum ipsius Domini Salvatoris divinam pollicitationem quam suorum discipulorum principi in sacris evangeliis fatus est, Petre, Petre, inquiens, ecce Satanas expetivit vos, ut cribraret sicut triticum, ego autem rogavi pro te, ut non deficiat fides tua, et tu aliquando conversus confirma fratres tuos. Consideret itaque vestra tranquilla clementia, quoniam Dominus et Salvator omnium, cujus fides est, qui fidem Petri non defecturam promisit, confirmare eum fratres suos admonuit, quod apostolicos pontifices meae exiguitatis praedecessores fecisse semper, cunctis est agnitum.*

Ubi nota, Agathonem non solum dicere, fidem in sede Petri non defecisse, nec posse deficere, et proinde non posse pontificem ut pontificem aliquid contra fidem decernere; sed etiam omnes suos praedecessores, quorum unus est Honorius, semper restitisse haeresibus, et confirmasse fratres in vera fide. Et infra, posteaquam enumeraverat Agatho haereticos Monothelitas, Cyrum, Sergium, Pyrrhum, Paulum, Petrum et Theodorum, ait: *Eximenda proinde, ac summis conatibus liberanda est sancta Dei Ecclesia de talium doctorum erroribus, ut evangelicam atque apostolicam orthodoxae fidei rectitudinem, quae fundata est super firmam petram hujus b. Petri apostolorum principis Ecclesiae, quae ejus, gratia atque praesidio ab omni errore illibata permanet, omnis praesulum numerus, cleri, ac populorum nobiscum confiteatur ac praedicet.* Haec epistola a toto concilio probata est, act. 8. et quam d. Petrum per Agathonem loquutum.

Ex his ergo sic argomentor. Si Honorius fuit haereticus Monothelita, qua fronte Agatho de hac ipsa haeresi disputans scribit, nullum suorum praedecessorum unquam errasse? et cum Ecclesiae caeterae erroribus suorum praesulum maculatae fuerint, solam romanam permansisse illibatam? Deinde, si concilium fatetur, Petrum per Agathonem loquutum, ac dixisse, romanos pontifices semper confirmasse fratres suos in fide, et haeresibus numquam succubuisse; qua temeritate idem concilium in singulis fere actionibus dicit anathema Honorio haeretico; Ereo necesse est, vel concilium esse falsatum, vel epistolam Agathonis, vel concilium secum et cum Agathone pugnare: sed hoc ultimum nemo unquam asseruit, ne haeretici quidem: de secundo non fuit unquam ulla suspicio; ergo necesse est tenere primum.

Ad hoc argumentum Nilus respondere conatur, sed frustra: *Forte*, inquit, *Agatho motus est cum eo, quod ratio quaestionis tunc id postulavit; sicut saepe fit, ut ita scriberet; tum quod revera rarius illa Ecclesia a vero aberraverit.* Haec ille.

At postulabat quidem ratio quaestionis, ut de sua auctoritate: et suorum praedecessorum laudibus aliquid diceret Agatho: num postulabat, ut impudentissime mentiretur? Et numquid non erat impudentissimum mendacium, quod ait Agatho, omnes suos praedecessores semper haereticis restitisse si Honorius illa ipsa haeresi, de qua tunc loquebatur, contaminatus fuerat? Nec satis est, rarius errasse romanam Ecclesiam, ut vere dici possit, numquam errasse. Sed audiamus caetera: *Alioqui*, inquit Nilus, *si sic simpliciter, ac sine omni exceptione verum esset (nullum romanorum pontificum errasse) quomodo illud dictum constaret: Omnes declinaverunt, ac noxii facti sunt; non est qui bonum faciat, non est usque ad unum?*

Egregiam sane rationem, quasi David de fide, et non de moribus loquatur. Non ait psalmus, *Non est qui bene credat*, sed, *Non est qui faciat bonum. Nam multis offendimus omnes*, ait Jacobus. Alioqui, si de fide ageretur, oporteret etiam Paulum et Joannem, et omnes apostolos errare potuisse, etiam post acceptum Spiritum sanctum.

Pergit Nilus, *Posset et illud hic recte dici, Agathonem de praeteritis temporibus esse loquutum, quod in illis romana Ecclesia non erraverit, non de futuris, quod eam unquam errare sit impossibile.* At Honorius, bone Nile, in praeteritis temporibus fuerat: praecessit enim multis annis Agathonem; et deinde Agatho nonne de futuro ait, fidem in sede Petri numquam defecturam?

Addit postremo Nilus : *Certe ante VI. synodum ea Agatho scripsit, nec ea tunc adhuc satis cognoverat, de quibus VI. egit synodus. Non valde quoque mirum esset, si sancta illa synodus ea perspexisset, quae unus solus vir non satis cernere potuisset.* Haec ille.

At si ita est; erravit igitur Agatho ex ignorantia; cur ergo tota synodus act. 8. et 18. illam epistolam approbat, ut a s. Petro scriptam; Quid hoc est aliud, quam dicere; tantam synodum aut errorem approbasse, aut ipsam secum aperte pugnasse? Ut illud omittam, nulli omnino melius cognita fuisse Honorii dogmata, quam Agathoni; cum illa ipsa caussa ab Joanne IV. Theodoro, Martino, aliisque praedecessoribus Agathonis, et Honorii successoribus saepius examinata fuisset.

Quarto probatur ex epist. Nicolai ad Michäel. ubi Nicolaus de romanis pontificibus ait; *Hos enim nec tenuis saltem rumor aspersit, aliquando cum prava sapientibus sapere, quanto minus concertare.* Haec ille. At quomodo hoc verum est, si in publico, celeberrimo, frequentissimo generali concilio saepius acclamatum est Honorio haeretico anathema?

Quinto probatur, quia vel necesse est dicere, concilium hoc, ubi Honorium damnat, depravatum fuisse ab aemulis, vel oportet asserere, hoc idem

concilium intolerabili errore, et impudentia laborasse: at hoc secundum ne haeretici quidem unquam dixerunt; ergo dicendum est illud primum. Non potuisse autem concilium sine intolerabili impudentia et errore damnare Honorium pro haeretico, inde constat, quod non habuit concilium ullum indicium haeresis Honorii, nisi ex epistolis ejus ad Sergium, ubi Honorius prohibet, dici unam vel duas in Christo operationes: at epistolae illae clarissime testantur, Honorium sensisse et docuisse, duas esse in Christo operationes, et solum voluisse abstineri a nominibus illis *Unius*, vel, *Duarum*, ad scandalum tollendum, et contentionem sedandam. Non potest autem damnari pro haeretico, qui rem ipsam confitetur, licet nomen justa de caussa arbitretur tacendum, praesertim ante definitionem Ecclesiae. Alioqui b. Hieronymus posset jam damnari pro haeretico, quia in epist. ad Damas. censuit, non esse dicendas in Deo tres hypostases, cujus contrarium postea non semel Ecclesia definivit.

Accedat postremo, quod in concilio romano frequentissimo, quod celebratum est a sancto Martino I. papa et martyre, ante synodum, de hac ipsa caussa Monothelitarum damnati sunt nominatim Sergius, Cyrus, Pyrrhus et Paulus: Honorii autem nulla mentio facta est. Nec potest hoc tribui acceptioni personarum, cum essent illi episcopi sanctissimi viri: et praecipue s. Martinus, qui concilio praesidebat multo minus tribui potest ignorantiae aut oblivioni. Quis enim melius novit res gestas pontificum, quam eorum successores? Si igitur romana synodus non damnavit Honorium, quae habuit autographa epistolarum ejus, et testes vivos verborum et factorum ipsius; quomodo credibile est, VI. synodum id facturam fuisse ex solis epistolis?

Quod si aliquis adhuc non possit adduci, ut credat corruptam esse VI. synodum; is accipiat alteram solutionem, quae est Joannis a Turrecremata, lib. 2. de Eccles. cap. 93. qui docet, Patres VI. synodi damnasse quidem Honorium, sed ex falsa informatione, ac proinde in eo judicio errasse. Quamvis enim generale concilium legitimum non possit errare, ut neque erravit hoc sextum, in dogmatibus fidei definiendis, tamen errare potest in quaestionibus de facto. Itaque tuto dicere possumus, hos Patres deceptos ex falsis rumoribus, et non intellectis Honorii epistolis, immerito cum haereticis connumerasse Honorium.

Dices: Ergo ne tu melius Honorii epistolas intelligis, quam intellexerint tot Patres? Respondeo; non quidem a me, sed ab Joanne IV. Martino I. Agathone, et Nicolao I. summis pontificibus et a toto concilio romano sub Martino congregato, eas epistolas melius esse intellectas, quam a Graecis in concilio sexto.

Cur igitur, inquies, legati Agathonis non reclamarunt, cum Honorius damnaretur? Respondeo: Id factum esse ad evitandum majus malum: verebantur enim legati, si reclamarent, ne impediretur definitio rectae fidei, et non posset tolli schisma, quod annis 60. jam duraverat: nam damnabantur in eo concilio patriarchae multi constantinopolitani, alexandrini et antiocheni; quorum successores non facile acquievissent, nisi etiam Honorius, damnaretur, qui una cum illis accusatus fuerat. Atque haec de secundo argumento.

Ad tertium respondeo: Patres VII. synodi sequutos esse synodum sextam, et solum repetivisse quod in ea legerant; proinde deceptos fuisse ex sexta synodo, quae vel corrupta erat, vel per errorem Honorium damnaverat.

Ad quartum respondeo. Hadrianum cum synodo romana non aperte dicere, Honorium fuisse haereticum, sed solum dictum ei fuisse anathema ab orientalibus, quia de haeresi fuerat accusatus. Ubi videtur Hadrianus idcirco dixisse ab orientalibus anathematizatum Honorium fuisse, quia sciebat, ab occidentalibus, idest, a concilio s. Martini non fuisse anathematizatum. Addidit autem Hadrianus, etiam in caussa Honorii non fuisse ausos orientales sententiam dicere in Honorium, nisi romanae sedis consensus praecessisset, quia sciebat legatos Agathonis consensisse in damnationem Honorii. Atque haec quidem dicimus, si defendantur acta VI. synodi, tanquam integra: nam si dicamus esse corrupta, respondendum erit; Hadrianum deceptum fuisse ex depravatis illis actis VI. synodi.

Dices: At certe crediderunt ista concilia, papam errare posse, cum Honorium haereticum fuisse crediderint. Respondeo: Credidisse solum eos Patres, papam errare posse ut privatum hominem, quae est opinio probabilis, quamvis contraria videatur nobis probabilior: id enim est de quo accusatur Honorius, quod privatis literis haeresim foverit.

Ad quintum dico: Canum bis errare in hoc argumento. Primum, cum ait, Agathonem anathema dixisse Honorio; nusquam enim hoc in epistolis Agathonis invenitur. Sed Canus deceptus videtur ex summa conciliorum: nam auctor Summae conciliorum contra fidem ipsarum epistolarum, quae habentur integrae in conciliorum tom. 2. addit nomen Honorii. Deinde cum ait, hanc epistolam Agathonis scriptam esse ad concilium sextum: non enim ad concilium, sed ad imperatorem scriptae sunt ambae Agathonis epistolae.

Ad sextum dico: Epistolam Leonis ab iisdem esse corruptam, a quibus corrupta est sexta synodus: siquidem epistola illa pars quaedam concilii censetur, et cum ipso concilio circumfertur. Vel certe Leo sequutus est judicium legatorum Agathonis, ne disturbaret negotium jam confectum. Sed non tenemur nos magis unum Leonem sequi, quam tot alios summos pontifices; praesertim in quaestione de facto, quae ad fidem non pertinet.

Ad septimum: Objicio auctores auctoribus, plures paucioribus, et antiquiores recentioribus. Nam in primis s. Maximus, qui tempore Honorii vixit, in Dial. cont. Pyrrh. Theophanes Isaurus in hist. quam citat Onuphrius, et Emanuel Calleca in lib. quem scripsit pro Latinis contra Graecos, Honorium semper catholicum fuisse testantur. Deinde Photius etiam Graecus, et romanae Ecclesiae infestus in libel. de 7. synodis; ubi ad VI. synodum venit, dicit, damnatos fuisse Cyrum, Sergium, Pyrrhum, Paulum, Petrum; at de Honorio nihil dicit tale. Similiter Zonaras in vita Constant. IV. referens nomina damnatorum in VI. synodo, Honorium omittit.

Quod idem facit Paulus diaconus in vita ejusd. Constant. IV. Denique historici latini fere omnes, ut Beda, Anastasius bibliothecarius, Blondus lib. 9. Decad. 1. Nauclerus, Sabellicus, Platina et alii, Honorium catholicum et sanctum pontificem faciunt.

Addidi autem Bedam, etiamsi Canus nolit: nihil enim dubito, quin idem senserit, etsi in ejus lib. de sex aetat. irrepserit nomen Honorii inter eos, qui recensentur damnati VI. synodo. Videtur enim aliquis sciolus addidisse nomen Honorii in libro Bedae, eo quod in VI. synodo ubique inveniatur cum nominibus Cyri, Sergii etc. Nam quod Beda Honorium pro viro sancto habuerit, etiam post ejus mortem, patet tum ex lib. 2. hist. Anglor. cap. 17. 18. 19. ubi saepius tanquam de optimo pastore de Honorio loquitur: tum ex vita s. Bertolfi abbatis, ubi nunc beatum, nunc sanctum Honorium vocat, et inter alia sic ait: *Erat*, inquit, *venerabilis praesul Honorius sagax animo, vigens consilio, doctrina clarus, dulcedine et humilitate pollens*, Et infra: *Praebuit optatum munus s. papa patri memorato Bertolfo, privilegia scilicet sedis apostolicae, quatenus nullus episcoporum in praefato coenobio quolibet jure dominari conaretur.* Haec Beda de Honorio; quae certe non diceret, si eum pro damnato haeretico habuisset, ut adversarii volunt.

CAPUT XII.

De aliis septem pontificibus.

Vigesimusquartus romanus pontifex inter eos, qui errasse dicuntur, est s. Martinus I. quem accusant Magdeburgenses Cent. 7. cap. 20. quod in epist. ad Amand. docuerit, non esse dandam veniam presbyteris, vel diaconis post ordinationem suam peccantibus, quae videtur esse species quaedam Novatianismi.

Respondeo: Martinus non loquitur de venia peccatorum, sed de restitutione ad sacra ministeria. Vult enim presbyteros et diaconos graviter peccantes deponi a gradu suo; ac si resipuerint, et veniam petierint, absolvi quidem a peccatis, sed nunquam restitui in suos gradus, quod idem omnes veteres docent.

Vigesimusquintus est Gregorius III. quem Magdeburgenses Centur. 8. cap. 10. in vita ipsius accusant. Primo, quod in epist. ad Bonif. jusserit iterum consecrari ordinatos ab aliis, quam ab iis quos romanus pontifex miserat. Sed hoc est apertum mendacium. Gregorius enim solum jubet iterum consecrari ordinatos a non veris episcopis.

Secundo, eumdem accusant, quod in alia epist. ad Bonif. permiserit viro ducere aliam uxorem, si propter morbum aliquem propria uxor debitum ei conjugale reddere non valeat: quod est expresse contra evangelium; ut etiam annotavit Gratianus 32. quaest. 7. can. Quod proposuisti. Ejusdem erroris accusatur a nonnullis Gregorius I. propter epistolam ejus ad Augustinum Angl. episc. in quo similia verba reperiuntur.

Respondeo inprimis: Mirandum esse, cur hoc habeant Lutherani pro errore, cum id etiam Lutherus docuerit, teste Joanne Cochlaeo in septicipite, cap. de matrim. Deinde dico: Gregorium non loqui de quacumque imbecillitate, sed de impotentia perpetua et naturali, per quam est inepta ad conjugium mulier; talia enim conjugia si ex errore contracta sint, censentur non esse conjugia, et Ecclesiae judicio solvuntur; ut habemus in decretal. tit. de frig. cap. ex literis: ita respondet Glossa in 20. dist. can. de libellis.

Sed contra hoc est: Quod Gregorius videtur judicare primum fuisse verum matrimonium, et non tam solvendum, quam ei secundum superaddendum; scribit enim non debere virum a priore uxore subsidium auferre, id est, debere eam adhuc ut uxorem alere et sustentare. Ideo posset etiam dici cum eadem Glossa in 32. quaest. 7. can. Quod autem proposuisti, pontificem dare consilium non praeceptum, ut eam, quae videbatur fuisse uxor, adhuc sustentet, si providentia ejus indigeat, cum nulla ipsius culpa acciderit, ut uxor illius esse non posset. Est autem notandum, hanc sententiam non esse Gregorii I. sed solum hujus Gregorii III. Nam epistola illa ad August. est una et eadem cum ista ad Bonifac. quam certum est esse Gregorii III. unde non invenitur inter opera b. Gregorii, sed solum in tomis conciliorum. Ubi etiam concilium romanum de gradibus prohibitis circa matrimonium, tribuitur Gregorio I. et III. cum tamen revera non possit esse nisi Gregorii III. ut patet ex imperatoribus, qui nominantur in principio et fine concilii.

Vigesimussextus est Nicolaus I. quem nonnulli reprehendunt, quod (ut refertur de consecr. dist. 4. can. a quodam judaeo) docuerit, baptismum in nomine Christi collatum sine expressione trium personarum esse ratum. Id enim est contrarium non solum evangelicae institutioni, sed etiam aliorum pontificum decretis; nimirum Pelagii et Zachariae, qui baptismum improbant eorum, qui tantum sunt baptizati in nomine Christi, et non expresse in nomine Patris, et Filii et Spiritus sancti, ut patet in eadem dist. 4. can. multi, et can. in synodo. Neque potest responderi: tempore Nicolai non fuisse adhuc definitum, an baptismus esset irritus, si conferretur in nomine Christi. Nam id fuerat definitum in concilio anglicano, a summo pontifice Zacharia, qui Nicolaum praecessit, confirmato, ut patet ex can. in synodo, de consecrat. dist. 4.

Respondeo: Nicolaum non definiendo quaestionem de fide, illud dixisse, sed solum ut doctorem particularem exposuisse obiter opinionem suam. Nam quod ille intendebat docere in illo canone, non erat de forma baptismi, sed tantum de ministro, de quo interrogatus fuerat. Itaque posteaquam responderat et definierat, baptismum esse ratum, etiamsi a judaeo, vel pagano detur, quae erat praecipua quaestio, addidit obiter: Baptismum esse ratum, sive in nomine trium personarum, sive in nomine solius Christi detur. In quo sequutus est Ambrosii sententiam lib. 1. de Spir. s. cap. 3. ut ipse ibidem dicit. Quae sententia falsa quidem est meo

judicio; tamen non haeretica. Nam non invenitur ulla certa definitio Ecclesiae de hac re, et Patrum sententiae inveniuntur etiam variae.

Neque obstant canones illi Pelagii et Zachariae. Nam Pelagius non definit quidquam, sed solum ut doctor in epist. ad Gaudent. explicat opinionem suam. Zachariae autem canon mihi valde suspectus est. Nam inprimis Gratianus citat epistolam Zachariae ad Bonifacium, cum hunc canonem ponit: at non invenitur in epistolis Zachariae ad Bonifacium, quae exstant in tomis conciliorum, talis aliqua sententia.

Deinde concilii illius anglicani non meminit Beda in historia gentis suae, ubi tamen aliorum conciliorum anglicanorum mentionem semper facit. Immo ipse Beda contrariam sententiam sequitur. Nam in cap. 10. Act. approbat sententiam Ambrosii de baptismo in nomine Christi: qui tamen nec potuit ignorare decretum concilii anglicani, si revera fuit, cujus meminit Zacharias, cum ipse eodem tempore vixerit, et adhuc Zachariae supervixerit; nec ullo modo credibile sit, eum voluisse concilio in sua patria celebrato, et a sede apostolica confirmato, contradicere.

Admissa autem auctoritate concilii, et Zachariae, respondetur dupliciter. Primo cum magistro in 4. dist. 3. in illo concilio fuisse solum definitum, non esse ratum baptismum sine invocatione trium divinarum personarum: non autem esse definitum, an illae tres personae implicite an explicite nominari deberent; et proinde non pugnare istum canonem cum sententia Ambrosii et Nicolai, qui docuerunt, sufficere implicitam nominationem trium personarum in uno Christi nomine. Ad quem modum etiam istum canonem concilii intellexit d. Bernardus in epist. 340. et Hugo de s. Victore, et omnes alii doctores illius aetatis, qui, non obstante canone concilii anglicani, docuerunt, baptismum in nomine Christi esse ratum.

Secundo dici potest: Concilium anglicanum non esse vere et proprie probatum ab apostolica sede; et ideo non facere rem de fide. Zacharias enim laudavit quidem concilium anglicanum, et ejus decreta citavit ad suum propositum, non tamen proprie ut pontifex, et ex intentione confirmandi acta concilii illud probavit: aliud enim est, pontificem serio confirmare decreta conciliorum; aliud vero, ad aliquod aliud propositum ea commendare.

Vigesimusseptimus est Stephanus VI. cui adjungitur 28. Sergius III. nam ut ex Platina et aliis constat, Stephanus papa irritavit acta Formosi papae praedecessoris sui, et ordinatos ab illo, iterum jussit ordinari; proinde sensit sacramentum pendere a virtute ministri, qui est error in fide manifestus. Quocirca Joannes IX. irritavit postea acta Stephani VI. et approbavit acta Formosi. Sed rursum paulo post Sergius III. iterum irritavit acta Formosi; et proinde etiam Joannis, et approbavit acta Stephani. Ex his pontificibus contrariis inter se, necessario aliqui errant, ut observarunt diligenter Magdeburgenses Centur. 9. cap. 10. in vita Stephani VI. et Cent. 10. cap. 10. in vita Joannis IX. et Sergii III.

Respondeo: Errasse Stephanum VI. et Sergium III. sed in quaestione facti, non juris, et malo exemplo, non falsa doctrina; haec enim est historia. Formosus cardinalis et episcopus portuensis a papa Joanne VIII. depositus, ac degradatus, et ad sortem laicorum redactus, ex urbe discessit, et juravit, nunquam se vel ad urbem, vel ad episcopatum rediturum. Paulo post, mortuo Joanne VIII., successor ejus Martinus II. absolvit Formosum a juramento incaute prolato, et dignitati pristinae restituit. Non diu post idem Formosus papa creatur, vivit annis quinque, et apponitur ad patres suos.

Succedit Stephanus VI. qui magno odio in Formosum incensus, et vel nesciens, vel non credens, eum a Martino papa fuisse absolutum a juramento, publice in concilio episcoporum decernit, Formosum nunquam fuisse legitimum pontificem; et ideo irrita esse debere omnia ejus acta, et qui ab illo sacros ordines acceperant, cöegit iterum ordinari, tanquam nihil ab illo accepissent. Displicuit hoc factum omnibus; et ideo pontifices tres ordine succedentes, Romanus I. Theodorus II. et praecipue Joannes IX. convocato alio concilio episcopali, judicaverunt, Formosum verum pontificem fuisse, et Stephani VI. sententiam irritaverunt. Successit postea Sergius III. et in omnibus Stephanum VI. imitatus est. Praecipua ergo quaestio fuit, an Formosus fuisset papa legitimus, nec ne: in qualibus quaestionibus non negamus, posse errare pontifices, et de facto errasse Stephanum et Sergium.

Sed objicies: Stephanus et Sergius non solum judicarunt, Formosum non fuisse verum pontificem, sed etiam ordines sacros, quos ille contulerat, non fuisse ratos; qui est error manifestus contra fidem: nam etsi Formosus non fuisset papa, et semper mansisset depositus et degradatus; tamen quia aliquando verus episcopus fuerat, et erat quoad characterem et ordinis potestatem, quae non potest ullo modo auferri; error in fide est dicere; ordines sacros ab illo collatos non fuisse veros ordines sacros.

Respondeo: Stephanum et Sergium non edidisse aliquod decretum, quo decernerent, ordinatos ab episcopo degradato, vel nominatim a Formoso tanquam degradato, esse iterum ordinandos: sed solum de facto jussisse iterum eos ordinari: quae jussio non ex ignorantia, aut haeresi, sed ex odio in Formosum procedebat. Notat enim Sigebertus in Chron. anni 903. Stephanum VI. reclamantibus pene omnibus, per vim exordinasse a Formoso ordinatos.

Vigesimusnonus est Joannes XIII. sive, ut alii dicunt, XIV. quem Magdeburgenses Cent. 10. cap. 6. col. 294. accusant horrendi erroris et sacrilegii; quod contra Christi institutionem, coeperit baptizare campanas, quod etiam frequenter alii haeretici nobis objiciunt. Mirum vero est, cur non etiam dicant campanas a nobis antea catechizari, et instrui, ut possint fidei symbolum resonare.

Vel igitur rem ipsam, vel nomen baptismi campanarum reprehendunt. Si rem; aperte decipiuntur, vel mentiuntur: non enim campanae revera baptizantur, sed solum benedicuntur, et dedicantur divino cultui, eo modo, quo templa, altaria, calices, et alia sacra vasa, ut patet ex pontificali, ubi habetur benedictio campanae, et nulla fit mentio us-

quam baptismi, neque dicitur: *Ego te baptizo in nomine Patris, et Filii et Spiritus sancti*: sed solum funduntur preces ad Deum, ut in aliis benedictionibus. Si nomen reprehendunt; sciant nomen baptismi non a pontificibus, sed a vulgo, et quidem metaphorice accommodatum campanarum benedictioni, quia nimirum vident, campanas aqua benedicta aspergi, et eis nomina interdum imponi, ut distinguantur aliae ab aliis.

Trigesimus est Sylvester II. quem magum et necromanticum fuisse, et a diabolo discerptum in templo s. Crucis in Hierusalem, refert Martinus Polonus in Chron. et ex eo Magdeburgenses Cont. 10. et Tilmannus lib. 1. cap. 9. de Ecclesia. Constat autem necromanticos, ut plurimum esse infideles, et diabolum pro Deo colere.

Respondeo: Sine dubio esse fabulas, quae narrantur de magia, et morte Sylvestri II. Nam nec ullus bonae fidei auctor vetustus id pro certo affirmat, et exstat adhuc in Ecclesia lateranensi sepulchrum hujus pontificis, cum epitaphio posito a Sergio IV. papa, viro sancto, omnium scriptorum consensu, qui tantum quinque annis fuit posterior Sylvestro, in quo epitaphio laudatur Sylvester tanquam optimus pontifex. Occasio fabulandi de magia hujus Sylvestri fuit, quia erat Sylvester peritissimus geometriae, de qua etiam libros scripsit: saeculo autem illo, idest, 900. quo nullum fuit indoctius, et infelicius, qui mathematicae, aut philosophiae operam daret, a vulgo magus putabatur. Vide Onuphrium in annotatione ad Platinam.

CAPUT XIII.

De Gregorio VII.

Trigesimusprimus, qui erroris arguitur ab adversariis, est Gregorius papa ejus nominis septimus. Eum enim Magdeburgenses Centur. 11. cap. 10. reprehendunt ut haereticum, necromanticum, seditiosum, simoniacum, adulterum, ac pessimum, non solum omnium pontificum, sed fere omnium hominum. Et idcirco eum non Gregorium, ut vocabatur in pontificatu, neque Hildebrandum, ut dicebatur ante pontificatum, sed, Hellebrand appellant, quod germanice inferni titionem significat.

Eumdem Gregorium Theodorus Bibliander in Chron. vult esse ipsum Gog principem Magog: et omnes alii hujus temporis haeretici nullum pontificem magis detestantur, quam istum, ac presertim Tilmannus lib. 1. de Eccles. cap. 9. ubi apertissime mentitur, ea quae narrantur mala de Gregorio VII. haberi in libris monachorum, papaeque adulatorum; cum tamen et ipse Tilmannus, et Centuriatores nullum proferant testem praeter unum, qui fuit hostis juratus Gregorii VII. omnia enim probant unius Bennonis pseudocardinalis testimonio, qui illo tempore vixit, et vitam Gregorii VII. scriptam reliquit.

Ego autem hujus Bennonis librum legens, et impudentissimorum mendaciorum plenissimum inveniens, alterum e duobus mihi persuasi: aut revera nihil tale eo tempore scripsisse Bennonem, sed aliquem Lutheranum esse hujus libri auctorem, qui eum sub Bennonis titulo ediderit; aut certe Bennonem illum non tam scripsisse vitam Gregorii VII., quam sub nomine Gregorii VII., voluisse depingere ideam pessimi pontificis, ad eum modum, quo Xenophon scripsit vitam Cyri regis Persarum, qui non tam narravit quid Cyrus egerit, quam quid agere debeat optimus princeps.

Non esse autem ullam fidem habendam huic Bennoni, perspicuum est ex eo, quod contrarium scribunt omnes alii auctores, qui illo ipso tempore aliquid de hac re ediderunt, quibus major fides habenda est, quam Bennoni; tum quod isti multi sint, ille unus tantum; tum etiam quod Benno fuerit cardinalis non a vero papa Gregorio VII. creatus, ut mentitur Bibliander in Chron. tab. 13. qui Bennonem Gregorii cardinalem, et ipsi Gregorio intimum fuisse dicit: sed ab antipapa Clemente III. quem imperator in odium Gregorii constituerat, ut patet ex lib. Onuphrii de pontif. cum enim esset cardinalis antipapae, non poterat bene loqui de vero papa. Illi autem alii auctores neutri parti erant obstricti beneficio aliquo; et ideo rectius judicabant. Esse autem contraria, quae scribunt caeteri, iis quae Benno scribit, facile demonstrari potest.

Quatuor sunt ad quae revocari possunt omnia, quae scribit Benno. Primum est, Gregorium VII. per vim militarem, quam ipse sibi pecuniis comparaverat, invasisse pontificatum nullo cardinalium subscribente, et sine ullo cleri, et populi consensu. At s. Anselmus episcopus lucensis, qui tunc vivebat, in epist. ad Guibert. qui in schismate fuit antipapa dictus Clemens III. ita scribit: *Ut ergo*, inquit, *de b. Gregorio patre nostro dicam, quod de Cornelio scripsit b. Cyprianus: factus est episcopus de Dei, et Christi ejus judicio, de clericorum pene omnium; et, ut verius dicam, omnino omnium testimonio, de plebis, quae tunc aderat suffragio, de sacerdotum antiquorum, et bonorum virorum collegio, cum nemo ante se factus esset, cum Alexandri locus, idest, cum locus Petri, et gradus cathedrae sacerdotalis vacaret etc.* Hanc epistolam refert abbas urspergensis in Chron. et subjungit; istum Anselmum fuisse virum doctissimum et sanctissimum; adeo ut vivus et mortuus miraculis claruerit.

Exstat etiam apud Platinam forma electionis hujus pontificis in haec verba: *Nos factae romanae Ecclesiae cardinales, clerici, acolyti, subdiaconi, presbyteri, praesentibus episcopis, abbatibus, multisque tum ecclesiastici, tum laici ordinis, eligimus hodie, X. kalen. maji in basilica sancti Petri ad vincula, anno salutis* 1073. *in verum Christi vicarium Hildebrandum archidiaconum, virum multae doctrinae, magnae pietatis, prudentiae, justitiae, constantiae, religionis, modestum, sobrium, continentem etc.* quae forma divina providentia conservata videtur ad Bennonis mendacia coarguenda. Idem autem scribunt omnes alii auctores, quos infra citabimus.

Deinde scribit Benno, Henricum IV. insontem a Gregorio VII. excommunicatum, quod item audent asserere Magdeburgenses Cent. 11. cap. 6. col.

264. At Stephanus episcopus halberstatensis, vir sanctus et doctus, illo ipso tempore scripsit haec verba in epist. ad Walramum episc. teste Dodechino in Addit. ad Marian. Scot. anno 1090. et Trithemio in Chron. *Audi*, inquit, *vera, non fucata, audi fortia, non faceta: omnis qui dignitates spirituales divendit, haereticus (simoniacus) est: dominus autem Henricus, quem regem dicunt, episcopatus et abbatias vendit. Etenim constantiensem, bambergensem, moguntinensem, et plures alios, pro pecunia; ratisponensem, augustensem, et strasburgensem, pro gladio; abbatiam fuldensem, pro adulterio; monasteriensem vero episcopatum, quod dicere et audire nefas est, pro sodomitica immunditia vendidit. Quae si impudenter negare volueris, teste coelo, teste terra, omnes etiam a furno redeuntes scioli concludent hoc, dominus Henricus haereticus est. Pro quibus nefandis malis ab apostol. sede excommunicatus, nec potestatem aliquam super nos, quia catholici sumus, poterit exercere.* Haec ille.

Marianus Scotus, qui ipso tempore Henrici IV. floruit, in Chron. anni 1075. *Haec*, inquit, *et similia nefanda, et inaudita Henrici regis flagitia videntes, et audientes fieri catholici viri per id temporis in Ecclesia constituti, cum propheta Helia zelo Domini zelantes pro domo Israel, directis Romam nunciis ad Alexandrum apostolicae sedis antistitem, haec ei, et alia quampluríma, quae in regno teutonico, insanientibus simoniacis haereticis rege Henrico auctore et patrono dicta et gesta sunt, tam literis, quam viva voce gemendo, ac dolendo conquesti sunt.*

Item Dodechinus Mariani continuator anno 1106. *Henricum*, inquit, *hominem perversum, et justo judicio ab Ecclesia ejectum constat manifeste, vendidit enim omnia spiritualia.* Idem vero auctor anno 1090. et 1093. multa scelera horrenda prorsus Henrici IV. refert. S. quoque Anselmus cantuariensis ejusdem temporis auctor in epist. ad Walram. quae praecedit librum de azymo, Henricum IV. Neronis, Domitiani et Diocletiani successorem vocat. Denique non pauca Henrici scelera referunt Lambertus schaffnaburgensis, abbas, urspergensis in Chron. Albertus Krantius lib. 5. Metrop. et lib. 5. Saxoniae, et Joannes Aventinus lib. 5. Annal. Bojorum; quibus auctoribus Magdeburgenses multum tribuere solent. Quid, quod Calvinus ipse idem fatetur? sic enim scribit lib. 4. Inst, cap. 11. § 13. *Imperator Henricus ejus nominis quartus, homo levis et temerarius, nullius consilii, magnae audaciae, et vitae dissolutae, episcopatus totius Germaniae habebat in aula sua partim venales, partim praedae expositos.*

Tertio scribit Benno, Gregorium papam haereticum berengarianum fuisse, hoc est, non certo credidisse, in eucharistia adesse verum Christi corpus: sed certe nihil minus de hoc pontifice dici potest. Nam (ut omittam quod sanctus ab omnibus scriptoribus appellatur, quod Leoni IX. et Nicolao II. qui Berengarium damnaverunt, semper communicavit, quod nullus probatus auctor, ac ne Sigebertus quidem, qui parum ei favit, tale aliquid asserere ausus est) hic ipse Gregorius in concilio turonensi tamquam legatus summi pontificis praesidens eumdem Berengarium confutavit. Sic enim Guitmundus scribit lib. 3. de euchar. *Ipsa* (Ecclesia) *per b. Leonem papam haec berengariana figmenta mox suo exortu damnavit. Deinde per hunc ipsum, qui nunc praeest, b. Gregorium papam tune archidiaconum ejusdem romanae sedis, in concilio turonensi convicit, ipsumque Berengarium, ut videbatur, correctum, ac propriae manus sacramento satisfacientem, clementer suscepit. Reversumque aliquanto post ad vomitum suum, agente sanctae recordationis Nicolao papa in generali concilio Romae iterum confutavit.*

Ac ne forte dicant: Gregorium, cum esset archidiaconus, catholicum fuisse: in pontificatu vero haereticum factum, legatur Thomas Waldensis tom. 2. de sacram. cap. 43. ubi recitat ad verbum sententiam Gregorii hujus papae septimi, quam in romano concilio contra Berengarium tulit anno pontificatus 6. ex qua luce clarius apparebit, mentitum esse Bennonem.

Quarto scribit Benno, Gregorium virum deterrimum fuisse, simoniacum, magum, adulterum, homicidam, denique omnibus sceleribus coopertum: et historias quasdam narrat, quarum nulla exstant vestigia in bonis auctoribus, et eas tamen pro oraculis vendunt Illyricus et Tilmannus.

At contrarium scripserunt illo ipso tempore, et posterioribus saeculis omnes fere alii auctores: ac, ut solum Germanos proferam, Trithemius in Chron. scribit hoc modo de conciliabulo imperatoris: *Ad hoc*, inquit, *concilium malignantium Guilielmus abbas hirsaugiensis vocatus ire contempsit; quippe qui vicarium Christi sanctum et innocentem noverat.* Otho Frisingensis lib. 6. hist. cap. 32. *Hildebrandus*, inquit, *semper in ecclesiastico rigore constantissimus fuit.* Et cap. 34. *Forma*, inquit, *gregis factus quod verbo docuit, exemplo demonstravit, ac fortis per omnia athleta murum se pro domo Domini ponere non timuit.* Et cap. 36. *Ecclesia tanto pastore, qui inter omnes sacerdotes, et romanos pontifices praecipui zeli et auctoritatis fuit, orbata, dolorem non modicum habuit.* Krantius in Metrop. lib. 5. cap. 20. *Henricus IV.* inquit. *Ecclesiarum jura invasit, episcopos pro suo arbitrio instituens, destituensque, summum pontificem Gregorium VII. virum sanctum insectatus est.*

Abbas urspergensis, non videtur ausus fuisse, nimis aperte Gregorium VII. laudare: tribus tamen in locis indicat sententiam suam. Primo, ubi verbis clarissimis Henricum IV. vituperat. *Anno*, inquit, *Domini M.LXVIII. Henricus rex adolescentiae usus libertate, Saxoniam solam ex omni romano imperio coepit incolere, principes despicere, nobiles opprimere, inferiores sustollere, venatui, lusibus, caeterisque ejusmodi exercitiis, plusquam justitiis faciendis, ut incusatus est, operam dare: Filias illustrium quibuslibet obscure natis conjugare, privata praesidia, nimirum potentibus non satis fidens instituere.* Et infra: *Hic finis, hic interitus, haecque sors ultima Henrici, illo sub vocabulo, quarti romani imperato-*

ris. a suis appellati, a catholicis vero, idest, cunctis b. Petro, suisque successoribus fidem et obedientiam lege christiana conservantibus archipirata, simul et haeresiarcha, necnon et apostata, persecutorque plus animarum, quam corporum competenter dicebatur. Haec ille. Ubi dum Henricum ab adolescentia in tyrannidem declinasse docet; justum Gregorii judicium in eumdem regem fuisse demonstrat.

Denique infra, cum citasset verba conciliabuli contra Gregorium, ac deinde defensionem s. Anselmi pro eodem Gregorio, ita subjungit abbas: *Haec priori sententiae valde contraria scripsit Anselmus episcopus, vir literis apprime eruditus, ingenio acutissimus, facundia praecipuus, et quod omnibus majus est, in Dei timore, et sancta conversatione nominatissimus; adeo ut tam in vita, quam post mortem referatur miraculis clarus.* Haec ille. Qui certe dum anteponit Gregorii laudatorem reprehensoribus, mirum, si non ipse etiam Gregorium tacite laudare videatur.

Denique infra sic ait de successore Gregorii VII. *Desiderius cardinalis romanus, et abbas cassinensis, verus Christi famulus, licet multum corde simul et corpore renitens substituitur. Sed cum infirmitate gravi laborans ad summum hunc apicem proveheretur, precibus obtinuit, ut infra non multos dies ex hac vita tolleretur.* Quis autem dubitat, hunc Desiderium, si verus Christi famulus erat, non fuisse unquam approbaturum caussam Gregorii, nisi eam justissimam esse cognovisset?

Nauclerus in Chron. generat. 37. *Vir*, inquit, *fuit Gregorius religiosus, timens Deum, justitiae et aequitatis amator, in adversis constans, qui propter Deum, in his quae ad justitiam pertinebant, nihil timuisset perficere.*

Marianus Scotus fuldensis monachus, qui tempore Gregorii VII. vixit, in Chron. anni 1075. *Gregorius*, inquit, *querimoniis et clamoribus catholicorum justis adversus Henricum, et scelerum ejus immanitatem auditis, zelo Dei accensus, jam dictum regem excommunicatum pronunciavit, maxime propter simoniam: quod factum catholicis quidem viris bene placuit; simoniacis vero ac fautorib. regis nimium displicuit.*

Dodechinus abbas continuator Mariani, anno 1085. *Ipse*, inquit, *Urbanus venerabilis papae Gregorii scripta et dicta contra schismaticos habita confirmavit.* Et anno 1090. beatae memoriae papam Gregorium nominat.

Lambertus schaffnaburgensis, qui eodem tempore vixit, in historia rerum germanicarum: *Hildebrandi*, inquit, *constantia, et invictus adversus avaritiam animus, omnia excludebat argumenta humanae fallaciae.* Item: *Signa et prodigia, quae per orationes Gregorii papae frequentius fiebant, et zelus ejus ferventissimus pro Deo et ecclesiasticis legibus satis eum contra venenatas detractorum linguas communiebant.* Item ibidem refert obitum Guilielmi episcopi trajectensis, qui una cum Bennone Gregorium oppugnaverat: *Repente*, inquit, *gravissima aegritudine correptus, miserabili ejulatu coram omnibus vociferabatur, justo Dei judicio se et praesentem vitam amisisse et aeternam, quod regi ad omnia, quae perperam intendisset, operam suam summo annisu praebuisset, atque in spem gratiae ejus, romano pontifici sanctissimo, et apostolicarum virtutum viro graves contumelias sciens et prudens innocenti irrogasset.* Denique ibidem: *Papa*, inquit, *ubi missarum solemnia celebrasset, proferens manu corpus dominicum ad regem, palam ait: Ego jam pridem a te, tuisque fautoribus insimulor, sedem apostolicam per simoniacam haeresim occupasse, et aliis criminibus vitam maculasse. Quo igitur satisfactionis compendio, omnem omnibus scandali scrupulum auferam, Deum precor, ut suo me hodie judicio vel absolvat subjecti criminis suspicione, si innocens, vel subitanea morte interimat, si reus: et mox partem dominici corporis accepit, et comedit, qua liberrime assumpta, cum populus innocentiae pontificis congratulatus in laudes Dei aliquamdiu acclamasset, ad regem conversus: Fac, inquit, fili, si placet, quod me facere vidisti. Rex post dilationem impetratam, recusavit eo modo se purgare; nec injuria: ubi enim ad suos redierat, statim etiam ad ingenium rediit, nec prius quievit, quam et b. Gregorium urbe expulisset, et Gilbertum ravennatensem episcopum ejus loco supposuisset.* Haec ille.

Joannes Aventinus restat ex Germanis, qui hoc nostro saeculo scripsit, et licet multa scribat in Gregorium nostrum ex auctore quodam sine nomine, ac propterea etiam sine auctoritate: tamen alicubi etiam veritate victus, Henricum reprehendit, et Gregorium laudat. Sic enim ait lib. 5. Annal. Bojor. pag. 563. *Henricum stupris, amoribus, impudicitiae et adulterii flagrasse infamia, ne amici quidem negant.* Et infra: *Gregorium virum sanctissimum pervicaciorem exstitisse, Paulus bernietensis, qui ejus vitam libris duobus complexus est, et reliqui ejus partium acerrimi propugnatores produnt.* Et infra pag. 579. posteaquam descripsit crimina Gregorio ab adversariis objecta; ita subjungit: *Adversus haec Anselmus lucensis episcopus (qui hymnos, et alia, quae de Servatoris nostri cruciatibus perscripta sunt, de Gregorio interpretatur) et Guilielmus Hirsunus, qui suam caussam, seque justos esse, miraculis post mortem declararunt, pleraque scripsere.*

Habemus igitur innocentiam Gregorii probatam tripliciter, testimonio scriptorum, testimonio adversarii morientis, et testimonio Dei a pontifice invocati. Una solum superest calumnia Sigeberti, qui in Chron. scribit, Gregorium VIII. sensisse, presbyterum concubinarium, si forte sacrum facere velit, non posse revera consecrare, et idcirco interdixisse Christianis, ne concubinariorum presbyterorum sacris interessent.

Respondeo: Sigebertum fuisse ex sectatoribus Henrici IV. ut Trithemius refert in Catal. Script. et ideo sinistre interpretatum interdictum Gregorii. Quid autem Gregorius jusserit, longe melius, et fidelius refert b. Anselmus Sigeberto antiquior et sanctior. Qui in epist. 8. ad Guiliel. abb. sic ait: *De presbyteris*, inquit, *qui se aperte reprobos, et libidinis commercio Dei execrabiles exhibent, omni-*

no tenendum est, quod apostolica providentia ecclesiastico justoque rigore constituit, nempe nullatenus convenit, ut ibi reverenter astetur, ubi pertinaciter aperta, et impudenti libidine foetentes, Dei et sanctorum prohibitionem contemnendo, sacris altaribus deserviunt, immo non deserviunt, sed quantum ad ipsos pertinet, turpiter commaculant. Non quo quis ea, quae tractant, contemnenda, sed ipsos potius tractantes execrandos existimet, ut qui Dei, et angelorum praesentiam non reverentur, vel hominum detestatione repulsi,sacra contaminare desistant. Haec ille.Qui rectissime decretum Gregorii tempore suo editum explicavit.

Placet nunc catalogum adscribere eorum auctorum qui de Gregorio VII. honorifice scripserunt. Primum igitur ipsius Gregorii aetate scripsit Leo hostiensis circa annum 1080. in lib. 3.hist.Cassin. multa de sanctitate hujus Gregorii,in quibus etiam sunt coelestes revelationes, et visiones probatissimorum servorum Dei. Eodem tempore de Gregorio, ut sancto pontifice, scripsit Marianus Scotus lib. 3. Chron.ab anno 1075.usque ad annum 1083. Item Lambertus schaffnaburgensis in hist.German. non procul a fine. S. Anselmus cantuariensis in epist. 8. et init. lib. de azyma. S. Anselmus lucensis in epist. ad Guibert. apud abb. urspergen. Stephanus halberstatensis in epist. ad Walramum apud Dodechinum in Addit. ad Marian. Scot. Bernardus corbejensis in Apol. pro Gregor. teste Trithemio in catal. Script. Guitmundus lib. 1.et 3.de sacram. euchar. Denique Paulus bernietensis, et Gerochus reicherspergensis, quos pro Gregorio scripsisse, et propterea exilium passos,testatur Joannes Aventinus lib. 5. Annal. Bojor. Hi igitur decem sancti et docti scriptores viventem Gregorium defendebant, solus exstat ex scriptoribus illius aetatis Benno pseudocardinalis. qui accuset.

Deinde circa annum 1100. Sigebertus in Chron. etiamsi Henrico imperatori faveret, ut supra diximus, nullum tamen crimen Gregorio ascribere ausus est, eorum quae Benno et Centuriatores referunt: solum tribuit ei zelum inconsideratum, et errorem circa sacramenti ministros, a quo satis eum Anselmus purgavit. Porro idem Sigebertus ibidem non tacet,pro Gregorio scripsisse Anselmum lucensem, et hujus Anselmi sanctitatem a Deo signis,et prodigiis demonstratam esse;quod certe ad magnam Gregorii laudem pertinet.Non diu postea Gratianus circa annum 1150. decretum Gregorii retulit 15. quaest. 6. can.*Nos sanctorum.*Et pro Gregorio nostro egregie scripsit Otho frisingensis, et genere, et eruditione, et vitae probitate nobilissimus, lib. 6. hist.Item Guilielmus tyrius circa annum 1180. lib. 1. de bello sac. cap. 13. et Godefridus viterbiensis in Chron. suo univers. par. 17. Conradus abbas urspergensis circa annum 1200. in Chron. etsi nec aperte laudat, nec vituperat Gregorium; laudat tamen (ut diximus) occultius multis modis, nullo autem modo reprehendit.Eodem tempore Dodechinus in Addit.ad Marian.apertissime Gregorium laudat,et Henricum vituperat. Vincentius circa annum 1250. in spec. histor. lib. 25. cap. 44. miraculis, et dono prophetiae Gregorium VII. claruisse testatur. Et eumdem cum honore citat s. Thomas 2. 2. quaest. 12. art. 2. Martinus Polonus circa annum 1300. in vita ejusdem Gregorii. Et Joannes Villanus lib. 4. hist. florent. cap. 21. Blondus circa annum 1400. dec. 2. lib. 3. Matthaeus Palmerius in Chron. et Thomas Waldensis tom. 2. cap. 43. s. Antoninus circa annum 1450. 2. par. Sum. histor. tit. 16. cap. 1. § 21. Platina in vita Gregorii,et Aeneas Sylvius in Comp. Blondi Joannes Trithemius circa annum 1500. in Chron. Joannes Nauclerus in Chron. gener. 37. Albertus Krantius lib. 5.Metrop. et Sabellicus Enneade 9.lib.3. et Volaterranus lib. 22. Anthropol. res gestas Gregorii, ut plane sanctissimi viri, descripserunt. Qui sunt auctores triginta duo, quos uni Bennoni ad retundendam Centuriatorum et Tilmanni impudentiam opponimus : necnon ad coarguendum Tilmanni mendacium,qui scribere ausus est,Gregorii VII.flagitia prodita esse in lucem a monachis et adulatoribus papae, cum nos contra ostenderimus, Gregorium ab omnibus laudari.

CAPUT XIV.

De caeteris pontificibus, quibus error in fide falso tribuitur.

Trigesimussecundus est Alexander III. qui cap. Cum esses,de testamentis. dicit esse alienum a divina lege et Ecclesiae consuetudine;ut in testamentis requirantur plures tribus testibus et ibidem sub poena excommunicationis praecipit, ne ullus rescindat testamenta cum tribus testibus facta.At contrarium est in praxi totius orbis Christiani : nec enim habentur rata testamenta, nisi septem testibus adhibitis. Idem Alexander, cap. Licet, de sponsa duorum, dicit, quosdam suos praedecessores judicavisse, matrimonium per verba de praesenti contractum, non tamen comsummatum, posse dirimi per aliud matrimonium : se tamen contrarium sentire. Ex quo sequitur, vel Alexandrum, vel etiam praedecessores errasse.

Respondeo ad Primum cum glossa canonistarum: Alexandrum non tradere eam legem, nisi hominibus sibi subjectis in temporalibus et spiritualibus; et proinde non derogare istum canonem legibus civilibus,nec praxi reliqui orbis christiani. Vel si tradat legem omnibus Christianis, debere intelligi solum de caussis piis, de quibus Ecclesia judicat.id-est, voluisse pontificem, ut testamenta, non quidem omnia, sed illa solum, quae Ecclesiam.vel locum pium haeredem faciunt, valeant, etiamsi tribus tantum adhibitis testibus facta sint. Ad Secundum dico: Nec Alexandrum.nec ejus praedecessores aliquid definivisse, sed solum quid sentirent explicuisse.

Trigesimustertius est Coelestinus III. quem Alphonsus de Castro lib. 1. de haeres. cap. 4. affirmat,non posse ullo modo excusari ab haeresi,quod docuerit, per haeresim ita matrimonium solvi, ut liceat ei conjugium aliud inire, cujus prior conjunx in haeresim lapsus sit:tametsi enim nunc hoc

decretum Coelestini non exstet, tamen fuit olim in antiquis decretalibus, cap. Laudabilem, de convers. infid. quod decretum Alphonsus vidisse se dicit. Esse autem hanc Coelestini sententiam haereticam, planum est; tum quia contrarium docuit Innocentius III. cap. Quanto, de divort. tum etiam quia idem definitum est in concilio tridentino, sess. 24. can. 5.

Respondeo: Nec Coelestinum, nec Innocentium, aliquid de ea re certi statuisse, sed utrumque respondisse, quod sibi probabilius videbatur. Id quod manifeste colligitur ex verbis Innocentii; qui cum dicit, praedecessorem suum aliter sensisse, indicat, in opinione rem totam adhuc positam fuisse. Quod vero Alphonsus ait, epistolam Coelestini fuisse aliquando inter epistolas decretales; verum quidem est, sed non potest inde colligi, factum esse a Coelestino decretum plane apostolicum, et ex cathedra; cum constet, multa esse alia in epistolis decretalibus, quae non faciunt rem aliquam esse de fide, sed solum opiniones pontificum de ea re nobis declarant.

Trigesimusquartus est Innocentius III. qui cap. Per venerabilem, qui filii sint legit. docet legem veterem nondum plane esse abrogatam: *Sane*, inquit, *cum Deuteronomium secunda lex interpretetur. ex vi vocabuli comprobatur, ut quod ibi decernitur, in Testamento novo debeat observari.*

At pugnat hoc decretum Innocentii cum decreto s. Petri, Act. 15. Respondeo: Innocentium eo loco non voluisse dicere, Deuteronomium hoc tempore debere servari ad literam; sed quatenus quae in eo dicebantur, figurae erant Testamenti novi. Ideo enim existimavit Innocentius, dictum esse Deuteronomium secundam legem, quia multa continet ad legem novam figurate pertinentia.

Trigesimusquintus est Nicolaus IV. qui in cap. Exiit, de verb. signif. in Sexto, definit, Christum verbo et exemplo docuisse perfectam paupertatem, quae consistit in abdicatione omnium rerum, nullo sibi dominio relicto, nec in particulari, nec in communi; ac proinde talem paupertatem esse sanctam et meritoriam. at hoc falsum esse et haereticum docet Joannes XXII. in Extr. suis, tit. de verb. signif. Nam in Extr. Ad conditorem canonum, docet, esse impossibilem talem paupertatem, qua quis in rebus usu consumptibilibus abdicat se omni dominio, solo usu retento, et in Extr. Cum inter nonnullos, declarat, esse haereticum dicere, Christum talem paupertatem verbo aut exemplo docuisse. Et in Extr. Quia quorumdam, idem docet. ac prolixius inculcat. Joan. de Turrecremata lib. 2. Sum. cap. 112. conatur in omnibus hos pontifices conciliare, sicut etiam ipse Joannes, nititur ostendere, se a Nicolao non dissentire.

At profecto, nisi ego vehementer fallor, in omnibus conciliari nequeunt. Est igitur advertendum, tres quaestiones tractari a Joanne et Nicolao. Prima est, an in rebus usu consumptibilibus possit separari usus a dominio. Secunda, an paupertas, quae omne dominium a se removet, solo usu relicto, sit sancta et meritoria. Tertia, an Christus talem paupertatem verbo et exemplo docuerit.

De prima Joannes respondet: Non posse separari usum a dominio in ejusmodi rebus: dominari enim est posse rem destruere; proinde impossibile est, posse rem destruere utendo, ut panem comedendo, et non esse dominum illius rei: At Nicolaus docet id fieri posse, et recte, nam idem aperte docuit postea Clemens V. in Clement. Exivi de paradiso, de verb. signif. et ratio est manifesta, quia esse dominum, non est posse rem destruere quocumque modo, sed posse libere destruere, quando, ubi, quomodo quis voluerit, et etiam donare, vendere, commutare etc. constat autem omnes veros religiosos habere usum panis quem comedunt, et vini quod bibunt, nec tamen posse illa donare, vendere, mutare, projicere etc. Dices; ergo erravit Joannes. Respondeo: Ita videri, sed non in re fidei: haec enim quaestio ad fidem non pertinet, ut ipse Joannes dicit in Extr. Quia quorumdam; immo adhuc sunt de hac re variae doctorum sententiae.

De Secunda quaestione Nicolaus sentit, illam paupertatem esse sanctam et meritoriam: negat Joannes. Et quamquam melius Nicolaus sentire videtur; tamen nec Nicolaus hoc definivit tamquam articulum fidei; nec Joannes directe hoc impugnavit. Joannes enim in illa Extr. Ad conditorem canonum; solum intendit renunciare dominio earum rerum, quae donantur franciscanis, quod romani pontificis ea esse asseruerat Nicolaus: renunciare autem ejusmodi juri potuit Joannes.

De Tertia quaestione (quae omnium gravissima est, et ad fidem pertinet) non dissentiunt Nicolaus et Joannes. Nam Nicolaus dicit, Christum aliquando perfectissimam illam paupertatem verbo et exemplo docuisse: aliquando autem paupertatem minus rigidam exemplo demonstrasse, tanquam communem omnium patrem et doctorem. Joannes autem definit, esse haereticum asserere, Christum nihil unquam hic in terris habuisse proprii, nec in speciali, nec in communi. Quae duo non pugnant: nam Nicolaus non negat, Christum aliquando habuisse aliquid proprii saltem in communi; sed negat semper talem vitam Christum egisse. Joannes quoque non negat, Christum aliquando nihil habuisse proprii, nec in speciali, nec in communi; sed negat, semper talem vitam Christum egisse.

Quod autem Christus utrumque docuerit verbo et exemplo, probatur: nam paupertatem omnimodam docuit Matth. 10. cum ait: *Nolite possidere aurum, nec argentum, neque pecuniam in zonis vestris, non peram, nec duas tunicas, neque calceamenta, neque virgam.* Neque refert, an haec verba sonent praeceptum, an consilium, et an possint exponi aliter quam de abdicatione omnis dominii. Nam satis est ad sententiam Nicolai salvandam, quod haec sit Christi doctrina, et quod non repugnet ei iste sensus, ut revera non repugnat. Etsi enim Christus subjiciens: *Dignus est operarius mercede sua*, obligavit populos ad sustentandos praedicatores, et proinde concessit praedicatoribus, ut jure exigant sustentationem a populis; non tamen obligavit ipsos praedicatores, ut quasi debitam exigant, ut patet ex Paulo 1. Corinth. 9. sed permisit eis vivere de suis laboribus, vel accipere tanquam donum sine ulla usurpatione dominii, quod ex justitia illis debebatur. Accedit, quod

in hoc sensu illa verba accepit s. Franciscus, cujus viri instituta, et Deus plurimis miraculis, et Ecclesia universa communi consensu approbavit.

Quod autem exemplo hoc idem Dominus ostenderit, patet ex illo Matthaei 8. *Filius hominis non habet ubi caput suum reclinet.* Et ex illo Lucae 8. *Sequebantur eum mulieres, quae ministrabant ei de facultatibus suis.* Tunc enim Dominus cum apostolis sine loculis vivebat ex solis fidelium eleemosynis.

Quod autem Dominus etiam alterum vitae genus exemplo suo docuerit, patet ex Joan. 13. ubi legimus, eum habuisse loculos, ex quibus in communi cum discipulis vivebat; nec dubium est, quin habuerint dominium earum pecuniarum, saltem in communi, quandoquidem ex eis eleemosynas facere etiam consueverant, ut patet ex eodem loco. Quam vitam postea imitati sunt fideles, qui erant in Hierusalem sub apostolis, ut patet Act. 4. et fere omnes ordines religiosi. Nam, exceptis franciscanis, omnes habent, saltem in communi, dominium rerum mobilium.

Trigesimussextus est Joannes XXII. papa, qui a multis reprehenditur, ac praesertim a Guilielmo Okam in Opere 93. dierum, et ab Adriano in quaest. de confirm. cir. fin. quod docuerit, animas beatorum non visuras Deum ante resurrectionem. Erasmus praefat. ad lib. 5. Irenaei. idipsum cum additamento affirmat. Sic enim ait: *In quo errore fuisse videtur Joannes pontifex romanus ejus nominis vigesimus, coactus opera theologorum parisiorum ad palinodiam coram Galliarum rege Philippo, non sine buccina. Quod indicat Joannes Gerson in serm. de pasch.*

Addit Calvinus in Inst. lib. 4. cap. 7. § 28. eumdem Joannem docuisse, animas esse mortales: *Atqui*, inquit, *si privilegium quod obtendunt, ratum esse volunt, expungant e numero pontificum oportet Joannem XXII. qui palam asseruit, animas esses mortales, unaque cum corporibus interire usque ad diem resurrectionis. Atque, ut videas totam sedem cum praecipuis suis fulturis tunc prorsus concidisse, nemo cardinalium huic se tantae insaniae opposuit. Sed schola parisiensis regem Galliae impulit, ut ad palinodiam hominem cogeret. Rex ejus communionem suis interdixit, nisi mox resipisceret; idque de more publicavit per praeconem. Hac necessitate adactus ille, errorem abjuravit.* Haec ille. Non autem probat aliter, quam ponendo in margine: *Testis Joannes Gerson, qui tunc vivebat.*

Respondeo inprimis ad Adrianum: Joannem hunc revera sensisse, animas non visuras Deum, nisi post resurrectionem: caeterum hoc sensisse, quando adhuc sentire licebat sine periculo haeresis, nulla enim adhuc praecesserat Ecclesiae definitio. Voluit autem Joannes quaestionem definire, sed dum adhuc in praeparatione et consultationibus versaretur, mortuus est, ut testatur Benedictus XII. Joannis successor, in Extravag. quae incipit. Benedictus Deus, quam totam refert Alphonsus a Castro lib. 3. contra haereses in verbo Beatitudo.

Refert autem Joannes Villanus lib. 11. hist. cap. 19. Joannem papam pridie ante mortem partim declarasse, et partim etiam revocasse sententiam suam. Primum enim testatum, se numquam, cum de hac re loquutus erat, quaestionem definire in animo habuisse, sed solum disserere ad veritatem investigandam. Deinde addidisse, existimare se jam probabiliorem sententiam esse eam, quae asserit, beatos frui visione divina etiam ante diem judicii: et hanc sententiam se amplecti, nisi aliquando aliud Ecclesia definierit, cujus definitioni suas omnes sententias libentissime subjiceret. Haec retractatio aperte docet, Joannis papae mentem semper bonam et catholicam fuisse.

Ad Calvinum dico: Eum quinque mendacia impudentissime paucissimis verbis protulisse.

Primum, quod Joannes Gerson vixerit tempore Joannis XXII. nam constat ex Joanne Villano lib. 11. cap. 19. et omnibus historicis aliis, Joannem XXII. obiisse anno Domini 1334. constat autem ex Trithemio de viris illustribus, Gersonem natum esse anno 1363. nondum ergo natus erat Gerson, quando Joannes papa diem suum obiit.

Secundum mendacium est, quod Gerson dicat, Joannem papam negasse animae immortalitatem. Gerson enim nihil de istius Joannis erroribus dicit, nisi in serm. de pasch. qui habetur tomo 4. qui solus locus citatur ab omnibus contra Joannis errorem. Ibi autem sic loquitur Gerson: *Hoc fecit*, inquit, *latroni, qui verisimiliter nondum compleverat poenitentiam pro omnibus peccatis suis, qui fuit illa propria hora beatificatus, et vidit Deum facie ad faciem sicut sancti in paradiso. Propter quod insuper apparet falsitas doctrinae papae Joannis XXII.* Haec ibi. Nec explicat amplius qualis doctrina fuerit, sed cum dicat, apparere falsitatem doctrinae Joannis papae ex eo, quod latro cum Christo crucifixus mox a morte vidit Deum; manifeste indicat, Joannem in hoc errasse, quod crediderit animas sanctorum non videre Deum mox a morte. Quod autem negaverit animae immortalitatem Joannes papa, neque Gerson, neque ullus alius scripsit ante Calvinum, ac ne ipse quidem Guilielmus Ockam, qui fuit papae Joanni infestissimus.

Sed video cur Calvinus tam horrendum mendacium excogitaverit, quia nimirum error ille Joannis papae de visione Dei, Calvino non est error, sed verissima doctrina. Ipse enim lib. 3. Instit. cap. 20. dicit, solum Christum esse in coelo, reliquos sanctos expectare in atrio quodam usque ad mundi consummationem. Et § 24. dicit, sanctos mortuos una nobiscum adhuc esse fide conjunctos: quod si fidem habent, non igitur Deum vident. Quoniam igitur videbat Calvinus, quod alii reprehendebant in Joanne papa, non posse a se reprehendi, et tamen nolebat ullam occasionem pontificis accusandi praetermittere; confugit ad magistrum suum patrem mendaciorum, et ab eo insignem illam calumniam mutuatus est.

Tertium mendacium est, quod nullus cardinalium se opposuerit Joannis sententiae. Hoc enim esse falsum patet; tum quis nec Gerson, nec ullus alius hoc dicit; tum quia plurimi sentiebant contrarium, ut patuit ex definitione, quae mortuo Joanne facta est a Benedicto XII. de consensu

omnium cardinalium, ut ex ipsa epistola Benedicti perspicuum est, nec erat caussa, cur isti, qui contrarium sentiebant, metuerent viventi Joanni contradicere: siquidem Benedictus XII. in sua Extravag. asserit, Joannem papam severe praecepisse cardinalibus, aliisque doctoribus omnibus, ut sincere dicerent quid sentirent, ut veritas inveniri posset. Denique Joannes Villanus, qui tunc vivebat lib. 10. cap. ult. histor. scribit, majorem partem cardinalium repugnasse Joannis papae opinioni, illo vivente.

Quartum mendacium est, quod rex Galliae interdixerit suis communionem Joannis. Quod enim rex Galliae Philippus magis crediderit parisiensibus doctoribus, quam Joanni papae, ut particulari doctori de illa quaestione disserenti, testatur Gerson loco notato; at quod propterea rex pontificem excommunicaverit, nullus narrat, nec est credibile, christianum regem tale aliquid facere ausum.

Quintum mendacium est, quod pontifex abjuraverit errorem suum. Id enim nec Gerson scribit, nec ullus alius, nec debuit papa errorem abjurare, cum in errorem nullum incidisset: retractavit quidem sententiam suam pridie ante mortem, sed suasu affinium, non jussu regis. Vide Joannem Villanum lib. 11. cap. 19. ex quibus etiam deteguntur Erasmi calumniae. Neque enim verum est, Joannem adactum ad palinodiam, et multo minus verum est, id factum esse coram rege Philippo.

Trigesimusseptimus est Joannes XXIII. qui concilio constantiensi sess. 11. accusatur haeresis perniciosissimae: dicitur enim negasse vitam futuram, et carnis resurrectionem. Respondeo: Joannem XXIII. non fuisse pontificem omnino certum et indubitatum; proinde non necessario esse defendendum, erant enim eo tempore tres, qui pontifices haberi volebant; Greg. XII. Benedictus XIII. et Joannes XXIII. nec poterat facile judicari, quis eorum verus ac legitimus esset pontifex, cum non deessent singulis doctissimi patroni. Addo praeterea, probabile vehementer, ac fere certum esse, eum errorem falso tributum fuisse Joanni papae. Nam inprimis cum in ea sessione concilii enumerentur articuli, qui objiciebantur Joanni papae, primum collocantur articuli 53. qui omnes ad mores pertinent, et hi omnes suis certis testibus confirmantur. Deinde adferuntur alii quidam sine certis testibus, et horum penultimus est is, de quo nunc agimus.

Itaque iste articulus non fuit probatus, nisi ex vulgi rumore, qui, quoniam videbat Joannem esse vitae dissolutae, existimare coepit, atque etiam dicere, eum non credere vitam futuram, et carnis resurrectionem.

Sed quis non videt, non recte colligi haeresim ex malis operibus? Quot enim numerari possent, qui rectissime credunt, et perditissime vivunt? Deinde in sess. 12. recitatur sententia definitiva concilii adversus Joannem papam, et breviter recensentur caussae damnationis et depositionis ejus: nulla autem mentio erroris, aut haereseos fit. Quod certe est argumentum evidens, non potuisse probari, quod Joanni papae fuerat objectum circa haereses: si enim id probari potuisset, debuisset primo loco recenseri inter caussas damnationis, cum nulla sit justior caussa judicandi pontificem, quam nota haereseos: immo nulla sit alia caussa, ob quam judicari rite queat.

Trigesimusoctavus est Benedictus XIII. quem nomine haereseos damnavit concilium constantiense sess. 37. At iste Benedictus nec legitimus pontifex fuit, cum Clementi VII. successerit, qui vivente Urbano VI. vero pontifice, sedem invaserat; nec vere etiam fuit haereticus. Id enim ei solum objiciebatur, quod non crederet, concilium habere majorem potestatem, quam summus pontifex habeat: in qua re nihil omnino Benedictus erravit; sed de hoc alias.

Trigesimusnonus est Eugenius IV. cui concilium basileense sess. 34. pontificatum abrogavit, quod is in haeresim incidisset. At iste quoque nulla in re a veritate aberravit: quocirca idem concilium lausannae continuatum acta sua priora irritavit, et Nicolaum V. Eugenii successorem, ut verum pontificem veneratum est, ut ex literis ejusdem Nicolai cognosci potest, quae basileensi concilio adjungi solent in tomis conciliorum.

Quadragesimus est Innocentius VIII. qui in eo peccasse videtur, quod Norvegis permisit, ut sine vino sacrificium celebrarent, ut refert Raphäel Volaterranus lib. 7. Geograph. Sed facile responderi potest. Nam inprimis non edidit ipse decretum, quo universae Ecclesiae declararet, licere sine vino sacrificium offerre; itaque si erravit, erravit facto, non dogmate. Deinde non permittit, loco vini liquorem alium consecrari, quod fuisset materiam sacramenti pervertere, sed id solum permisit, ut in altera tantum specie eucharistiam consecrarent, idque ob extremam necessitatem, cum in ea regione vinum conservari non possit, quin statim acescat. Quod quidem aut nullus error est, aut certe exploratus error non est. Accedit, mirum videri posse, si eo tempore vini usum non habuerint, aut conservare non potuerint, cum hoc tempore adeo sit frequens, ut sine illo ne communicare quidem velint, quare non sine caussa suspicari possumus Volaterranum deceptum fuisse.

CAPUT XV.

Proponitur quaestio: An summus pontifex habeat jurisdictionem vere coactivam, ita ut possit leges condere, quae obligent in conscientia, et judicare ac punire transgressores?

Demonstravimus hactenus, summum pontificem judicem esse controversiarum, quae in Ecclesia oriuntur, et judicium ejus certum atque infallibile esse. Sequitur nunc tertia quaestio: *An videlicet possit summus pontifex cogere fideles, ut id credant, vel faciant, quod ipse judicaverit*: quod idem, servata proportione, de episcopis caeteris intelligitur. Sed antequam ad rationes, vel nostras, vel adversariorum veniamus, operae pretium erit, pauca quaedam annotare de statu ipso quaestionis, et sententia adversariorum.

Primum igitur annotandum est, nos non loqui de pontifice, ut princeps est temporalis certae cujusdam provinciae: nam hoc modo certum est, posse eum ferre leges suis subditis, et in eos etiam gladio animadvertere. Neque hoc negant haeretici, posito quod pontifex sit princeps temporalis, quamquam negant, convenire illi talem principatum exercere, de qua re in seq. lib. agemus. Solum ergo nunc agimus de pontifice ut pontifex est totius catholicae Ecclesiae; et quaerimus: an ille habeat veram potestatem in omnes fideles in spiritualibus, ut habent reges in temporalibus; ita ut sicut illi possunt condere leges civiles, et punire transgressores temporalibus poenis, ita pontifex possit condere leges ecclesiasticas vere obligantes in conscientia, et possit transgressores punire saltem spiritualibus poenis, ut excommunicatione, suspensione, interdicto etc. Nam de potestate temporali, seu civili, quae sive directe, sive indirecte pontifici ut talis est convenit, in seq. lib. disseremus. Nunc solum de potestate spirituali, sive Ecclesiastica, cujus finis est vita aeterna, disputare aggredimur.

Annotandum est secundo, nos tantum quaerere de legibus justis: nam injustae leges non sunt proprie dicendae leges, ut Augustinus docet lib. 1. de lib. arbitr. cap. 5. Ut autem justa sit lex, quatuor conditiones requiruntur.

Primo, ex parte finis, ut ad bonum commune ordinetur: ut enim rex differt a tyranno, ex Aristotele lib. 8. Ethic. cap. 10. quod ille communem, iste privatam quaerit utilitatem; ita etiam differt lex justa a tyrannica. Secundo, ex parte agentis, ut sit ab habente auctoritatem; nemo enim potest legem imponere non sibi subdito. Tertio, ex parte materiae, ut non prohibeatur virtus, nec praecipiatur vitium. Quarto, ex parte formae, ut debito modo et ordine constituatur, et promulgetur lex, nimirum, ut lex eam proportionem servet in honoribus distribuendis et oneribus imponendis, quam habent subditi in ordine ad rempublicam.

Si enim pontifex juberet, ut aequaliter in quadragesima jejunarent pueri et viri maturi, fortes et debiles, sani et aegroti; lex injusta esset: item, si statueret, ut soli divites et nobiles ad episcopatum admitterentur: non autem pauperes et ignobiles, licet alioqui doctiores et meliores; absolute esset injusta, quamquam alicubi aliquando propter aliquam circumstantiam posset esse justa. Etsi autem lex injusta non sit lex, et ex vi sua in conscientia non obliget, tamen distinguendum est de legibus. Nam leges injustae ratione materiae, idest, quae sunt contrariae divino juri, sive naturali, sive positivo, non solum non obligant, sed etiam non debent ullo modo servari: juxta illud Act. 5. *Obedire oportet magis Deo, quam hominibus.* Id quod etiam docent Hieronymus in cap. 6. ad Ephes. August. in psal. 124. et serm. 6. de verb. Dom. et Bernardus lib. de praec. et dispens. At quae sunt injustae ex parte finis, vel auctoris, vel etiam formae, seu modi, servandae sunt, quando sequeretur scandalum si non servarentur. Et potest hoc deduci ex illo Matth. 5. *Qui angariaverit te mille passus, vade cum eo et alia duo; et si quis abstulerit tibi tunicam, da illi et pallium.* Est enim sensus, non ut hoc semper faciamus, sed ut parati simus id facere, quandocumque id erit necessarium ad gloriam Dei. Item ex illo 1. Petri 2. *Servi subditi estote dominis, non solum bonis et modestis, sed etiam discolis.*

Annotandum est Postremo, multis haereticis sententiam illam placuisse, quae docet, non esse in Ecclesia auctoritatem condendi leges, quae obligent fideles in conscientia. Ita senserunt olim Waldenses, teste d. Antonino 4. par. tit. 11. cap. 7. § 2. Summae theol. Idem postea docuit Marsilius de Padua in lib. quem inscripsit defensorem pacis, contra quem scribit Pigius lib. 5. hierar. Ecclesiast. Idem docuit postea Joannes Wiclef, ut patet ex art. 38. damnato sessione 8. conc. constant. unde colligebat, decretales pontificum esse apocryphas, et homines stultos, qui illis cognoscendis dant operam. Idem postea Joannes Huss, ut patet ex art. 15. Idem postea decuit Joannes de Westphalia; exstat enim adhuc libellus de damnatione articulorum hujus Joannis, facta Moguntiae anno 1479. quorum primus erat, non posse Ecclesiae praelatos condere legem, quae obliget in conscientia, sed solum exhortari ad servanda Dei mandata.

Denique, nostris temporibus idem docent Lutherani et Calvinistae omnes. Ac primum Lutherus in lib. de capt. Babyl. cap. de baptis. *Quo jure*, inquit, *papa super nos leges constituit? Quis ei dedit potestatem captivandae libertatis nostrae per baptismum nobis donatae, cum neque papa, neque episcopus, neque ullus hominum habeat jus unius syllabae constituendae super christianum hominem, nisi fiat ejusdem consensu?* Similia docet in lib. de libert. Christ. quem refellit Jodocus Clictoveus lib. 1. sui Antilutheri, et in Assertione art. 27. quem impugnat Joannes Roffensis. Sed vehementissime id egit in explicatione visionis Danielis. Ac, ut factis etiam leges ecclesiasticas damnaret, anno 1520. totum corpus juris canonici publice combussit, ut scribit Joannes Cochlaeus in vita Lutheri.

Idem docet Philippus Melanchthon in Confes. August. art. 28. et in Apol. ejusdem: et Calvin. lib. 4. Instit. cap. 10. 11. et 12. quorum sententia fere est eadem, et ad quaedam capita reduci potest. Nam primo docent, episcopos, et proinde etiam papam posse constituere certum ordinem in Ecclesia ad conservandam disciplinam utilem, ut definire, quo die sit eundem ad Ecclesiam, quomodo et a quibus sint canendi psalmi, vel legendae Scripturae in Ecclesiae etc. sed sic tamen, ut istae constitutiones non obligent in conscientia, nisi ratione scandali, ita ut sit liberum servare, vel non servare, modo absit scandalum aliorum. Non autem posse papam, vel episcopos constituere ullam veram legem, quae non sit expresse in Scriptura.

Secundo docent, non solum non posse papam, aut episcopos condere novam legem, sed nec posse Christianos cogere ad servandam legem Dei, jubendo ex auctoritate ut illa servetur, et nisi id fiat, in forma judicii procedendo contra transgressores; sed solum exhortando, monendo, reprehendendo.

Tertio docent, esse quidem in Ecclesia potestatem excommunicandi, idest, rejiciendi homines incorrigibiles a suo coetu, sed hanc potestatem non volunt esse in papa, aut episcopo per se, sed solum in Ecclesia, idest, in coetu ministrorum, idque populo consentiente. Nec mirum; illi enim papam nolunt esse majorem episcopo, nec episcopum presbytero, quoad auctoritatem. Presbyteris autem nihil tribuunt, nisi posse praedicare, et sacramenta ministrare iis hominibus quibus jusserit saecularis magistratus.

At in Ecclesia catholica semper creditum est, episcopos in suis dioecesibus, et romanum pontificem in tota Ecclesia esse veros principes ecclesiasticos, qui possint sua auctoritate etiam sine plebis consensu, vel presbyterorum consilio, leges ferre, quae in conscientia obligent, judicare in caussis ecclesiasticis more aliorum judicum, ac demum punire. Quae tria breviter probanda sunt.

CAPUT XVI.

Probatur testimoniis verbi Dei, posse pontifices veras leges condere.

Igitur catholica sententia probatur multis argumentorum generibus, ac primo ex sacra Scriptura.

Primus locus Deuter. 17. *Qui superbierit nolens obedire sacerdotis imperio, qui eo tempore ministrat Domino Deo tuo, ex decreto judicis morietur homo ille, et auferes malum de Israel.* Iste locus vel a simili, vel a majori debet etiam intelligi de christianis pontificibus. Nam sicut judaicus populus erat tunc populus Dei, ita nunc populus christianus. Nec possumus dicere, principem ecclesiasticum in lege nova debere esse minoris auctoritatis, quam fuerit in lege veteri, cum e contrario hic omnia majora, et augustiora esse videamus: at praecepta pontificis Judaeorum erant vera imperia, non admonitiones, vel cohortationes, ut patet ex illis verbis: *Sacerdotis imperio*, et obligabant conscientiam; nam alioqui non fuissent tam severe puniti transgressores: si enim non peccabant qui non obediebant praecepto pontificis; ergo sine culpa sua videbantur occidi.

Respondent ex hoc et similibus locis, tantum posse colligi, peccare in conscientia eos, qui contemnunt superiorem suum, quique ob superbiam obedire nolunt. Sed hinc non sequi, peccare in conscientia illos, qui citra contemptum, et scandalum non servant leges tales de rebus indifferentibus.

At in primis habemus, saltem in pontifice esse auctoritatem veram praecipiendi, qualis est in principe politico, quod Waldenses, Marsilius de Padua et alii negabant. Deinde ex hoc deducimus evidenter, leges pontificis obligare in conscientia, etiam citra contemptum et scandalum. Nam quicumque potest praecipere, potest etiam actum indifferentem praecepto suo facere necessarium, et per se bonum; at omittere actum necessarium, et per se bonum, est peccatum in conscientia, etiam citra contemptum et scandalum.

Probatur propositio. Nam actus indifferens si praecipiatur, jam erit necessarius, alioqui frustra praecipitur; et probatur hoc idem a posteriori: nam sequeretur, leges Dei positivas non obligare in conscientia. Quare enim circumcisio obligabat Judaeos, et nos obligat baptismus cum sint actus ex se indifferentes? Nonne quia praeceptum Dei accedens, facit illos esse actus religionis necessarios? Item, quare Judaei obligabantur in conscientia, non vesci carne suilla, ita ut maluerint mori Machabaei potius, quam ea carne uti, cum tamen sit res indifferens caro suilla? Nonne quia praeceptum Dei faciebat, illam abstinentiam esse actum temperantiae necessarium? At Deus hoc non faciebat quatenus Deus, sed tantum quatenus legislator; ergo omnis verus legislator, et qui potest praecipere, praesertim nomine Dei, potest hoc idem facere. At pontifex potest praecipere, ut jam ostendimus, et inferius etiam ostendemus; ergo potest rem indifferentem facere necessariam, ac proinde obligare in conscientia, etiam citra contemptum et scandalum.

Locus secundus est Matth. 16. *Quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in coelis.* Haec verba referri possunt, et debent ad omnia, quae secundum usum Scripturae dicuntur ligari: nam generaliter loquitur Dominus, nec dicit *Quemcumque ligaveris*, sed *Quodcumque ligaveris.* Invenimus autem Matth. 23. ligare, significare legem imponere: *Alligant enim*, inquit, *onera gravia et importabilia imponunt in humeros hominum, digito autem suo nolunt ea movere.*

Ergo Dominus Petro promisit, ut quidquid ipse ligaverit, idest, quam obligationem praecipiendo ipse fidelibus imposuerit, sit ligatum et in coelis, idest, se ratam illam habiturum; ergo praeceptum Petri est praeceptum Christi; ergo peccat qui non obtemperat. Et confirmatur testimonio Hieronymi in illud Matth. 18. Quaecumque alligaveritis: *Potestatem*, inquit, *tribuit apostolis, ut intelligant quia talibus donantur, humanam sententiam divina sententia roborari.*

Tertius locus est Joan. 21. *Pasce oves meas.* Ubi exhibiturus Christus Petro, quod ei promiserat Matthaei 16. utitur regio vocabulo, nimirum ποίμαινε τὰ πρόβατά μου, vide supra lib. 1. cap. 15.

Quartus locus est Joan. 20. *Sicut misit me Pater et ego mitto vos.* In quem locum Chrysostomus; *Suum eis*, inquit, *reliquit ministerium:* et Theophylactus; *Opus*, inquit, *meum suscipite.* Dominus ergo reliquit apostolis locum suum, ac ut sua fungerentur auctoritate in regno suo gubernando voluit. Quod etiam confirmatur ex illo Luc. 10. *Qui vos audit me audit, qui vos spernit me spernit.*

Quae verba proprie ad apostolos, et eorum successores pertinere docent Cyprianus lib. 4. epist. 9. et Basilius in Constit. monast. cap. 23. At Christus missus est a Patre cum potestate, non solum praedicandi et sacramenta ministrandi, sed etiam praecipiendi et judicandi, ut omnes fatentur; igitur

eamdem apostolis, atque inprimis Petro ipse tribuit. Neque potest responderi; haec dici omnibus apostolis simul, non autem singulis. Nam apostoli mox separandi erant ad invicem, et ituri in diversissimas mundi partes: neque id Dominus ignorabat; ac proinde sine dubio, quod omnibus dedit, singulis etiam seorsim datum esse intelligi voluit.

Quintus locus est Actor. 15. Petrus cum aliis concilii Patribus scribit gentibus ad fidem conversis: *Visum est Spiritui sancto et nobis, nihil ultra vobis imponere oneris, nisi haec necessaria, ut abstineatis vos ab immolatis simulacrorum, a suffocato, et sanguine, et fornicatione.* Hic apostoli novam legem condunt, ut Chrysostomus annotavit, nam de suffocato, et sanguine nihil praecepit Christus; neque sunt haec jure naturae bona, vel mala, sed indifferentia, qualia docent haeretici, non posse ab Ecclesia fieri necessaria.

Quod autem haec apostolorum fuerit vera lex obligans in conscientia, saltem pro eo tempore quo vigebat, probatur. Primo; quia apostoli vocant illam onus: *Nihil*, inquiunt, *ultra imponere oneris.* Secundo, quia dicunt esse necessaria; ergo necessario observanda erant, et non libere, ut volunt haeretici, servandas esse Ecclesiae constitutiones. Tertio, quia Lucas absolute praecepta appellat in hoc ipso capite in fine; dicit enim de Paulo: *Pertransiens civitates, praecipiebat eis custodire praecepta apostolorum et seniorum.* Et cap. 16. *Tradebant eis custodire dogmata, quae decreta erant ab apostolis et senioribus, qui erant in Hierusalem.* Quarto, testimonio Chrysostomi, hom. 33. in Act. *Vide*, inquit, *brevem epistolam, neque epicheremata, neque syllogismos habentem, sed imperium.* Erat enim legislatio Spiritus. Denique, quia in canonibus apostolorum can. 62. imponitur gravissima poena praevaricantibus hoc praeceptum, nam sanguinem, aut suffocatum comedentes clerici deponuntur, laici excommunicantur. Quod renovatum est in conc. 2. Aurelian. can. 19. et 20. At poena tam atrox non potest imponi, nisi pro mortali peccato.

Respondet Calvinus lib. 4. Instit. cap. 10. § 21. et 22. Apostolos hac lege nihil novi praecepisse, sed solum id, quod jure divino semper fuit praeceptum, nimirum, ne alii alios offenderent cum scandalo infirmorum, comedendo idolothyta, vel sanguinem, vel suffocatum; ac proinde non fuisse obligatos in conscientia Christianos ad abstinentiam idolothytorum, et sanguinis, et suffocati, sed solum ad non scandalizandum.

Probat autem hoc Calvinus tripliciter. Primo, scopus decreti apostolici erat liberare gentiles a jugo caeremoniarum judaicarum; ergo evertebant suum decretum, si obligabant ad easdem caeremonias. Secundo, hoc praeceptum nunc non servatur, quia cessavit ratio scandali; ergo solum prohibebatur scandalum hoc praecepto. Tertio, Paulus, qui interfuerat huic apostolorum concilio, et optime illud intelligebat, ita illud explicuit, 1. Cor. 8. et 10. ubi apertissime docet, non esse illicitum comedere idolothyta, nisi inde infirmi scandalizentur: *Quidam*, inquit, *cum conscientia usque nunc idoli, quasi idolothytum manducant, et conscientia ipsorum cum sit infirma, polluitur.* Et infra: *Videte, ne forte haec licentia vestra offendiculum fiat infirmis. Si enim quis viderit eum, qui habet scientiam, in idolio recumbentem, nonne conscientia ejus cum sit infirma aedificabitur ad manducandum idolothyta? Et peribit infirmus in tua conscientia frater, propter quem Christus mortuus est?* Et cap. 10. *Si quis dixerit, hoc immolatum est idolis, nolite manducare, propter illum qui indicavit, et propter conscientiam. Conscientiam autem dico, non tuam, sed alterius.* Hanc autem epistolam scriptam esse post concilium illud apostolorum, ex Actis apostol. manifeste colligitur: nam Act. 15. narratur concilium; deinde Actor. 18. narratur primus ingressus Pauli in civitatem Corinthiorum. Constat autem scriptam esse epistolam postea quam Paulus iisdem Corinthiis praedicaverat. Ait enim cap. 2. Paulus: *Et ego cum venissem ad vos fratres, veni non in sublimitate sermonis etc.*

Sed haec facile refelli possunt: nam etsi finis praecepti apostolici erat, ne scandalizarentur infirmi; tamen praeceptum ipsum non cadebat super vitationem scandali, sed super abstinentiam ab immolatis, sanguine, et suffocato, quae erat medium ad illum finem. Sicut omnium praeceptorum divinorum finis et charitas; et tamen praecepta ipsa particularia de non furando, non occidendo etc. non obligant ad diligendum, sed obligant ad abstinendum a re, et damno alieno. Et quamquam ratio legis, ut jurisconsulti dicunt, sit anima legis; et proinde quando generaliter cessat ratio et finis legis, lex debeat abrogari et cessare: tamen quando non cessat ratio legis, nisi in aliquo particulari, lex adhuc viget, et cum sit generalis, obligat omnes, etiam illum, in quo non invenitur ratio seu finis legis. Existat exemplo lex de jejuniis.

Finis jejunii est castigatio carnis contra spiritum concupiscentis; ideo cum haec ratio universaliter cessabit, quod erit post resurrectionem, cessabit etiam lex jejuniorum; at nunc licet in uno, aut altero haec ratio locum non habeat; tamen etiam illi tenentur jejunare, quia lex adhuc viget, et generalis est.

Quod autem res ita se habeat in hac apostolica lege de immolatis, sanguine, et suffocato, probatur. Primo, Chrysostomus dicit, hanc esse novam legem, et ex caeremonialibus praeceptis Moysis desumptam: at non scandalizare est lex antiquissima, et moralis; igitur non scandalum, sed cibos quosdam apostoli prohibuerunt. Secundo, in toto apostolorum decreto nulla fit mentio scandali vitandi, sed absolute praecipitur, ut abstineant ab immolatis, sanguine, et suffocato; ergo praeceptum cadit super ista tria: alioqui licebit pervertere omnes leges, etiam divinas.

Denique sic intellexerunt Patres primae Ecclesiae hoc praeceptum. Nam Tertullianus, in Apologet. cap. 9. *Ne animalium*, inquit, *quidem sanguinem in epulis esculentis habemus: qui propterea quoque suffocatis et morticiniis abstinemus, ne quo sanguine contaminemur, vel intra viscera sepulto. Denique inter tentamenta Christianorum botulos etiam cruore distentos admo-*

vetis, certissimi scilicet, illicitum esse penes illos. Ubi nota, Tertullianum non dicere. Christianos abstinere a sanguine propter scandalum, sed ne contaminentur. Nimirum illi sanguinem reputabant immundum, non quidem natura sua (ut postea Manichaei senserunt) sed propter prohibitionem apostolicam, sicut etiam multa animalia in lege dicuntur immunda, quia prohibita.

Nota etiam illud, quod ethnici scientes Christianis illicitum sanguinis esum, conabantur eos cogere, ut illum ederent; ex quo evidenter apparet, Christianos non solum propter scandalum Judaeorum horrentium sanguinem, sed simpliciter putavisse, sibi sanguinem fuisse prohibitum ab apostolis: nam tale scandalum cessabat, quando ab ethnicis tentabantur; ethnici enim libere vescebantur sanguine.

Item Origenes lib. 8. contra Celsum, disputans de cibis prohibitis, dicit, Christianos ex praescripto apostolorum abstinere ab immolatis, sanguine, et suffocato: nec ullam mentionem facit scandali Judaeorum. Cyrillus quoque Catech. 4. *Confirma.* inquit, *certo animam tuam, ne quid manduces quod idolis est oblatum etc.* Quo loco Cyrillus disputat de cibis, et dicit, carnem et vinum esse indifferentia, et posse bene et male respui; bene quidem, si id fiat propter corporis macerationem; vel alium bonum finem; male, si id fiat ex opinione, quod caro et vinum sint immunda. At ubi venit ad immolata, et sanguinem, ac suffocata ab apostolis interdicta, nullam ponit distinctionem, sed absolute docet, non esse comedenda; quia nimirum, posito praecepto apostolico, erant simpliciter illicita.

Eusebius lib. 5. histor. cap. 1. refert, cum ethnici objicerent Christianis, quod clam vescerentur infantium carne et sanguine, s. martyrem Blandinam respondisse: *Multum erratis, o viri, quod putetis, infantium carnibus vesci eos, qui ne mutorum quidem animalium sanguine utuntur.* Quibus verbis s. Blandina indicavit, ne clam quidem, ubi nulla est occasio scandali, Christianos sanguine uti solitos.

B. Augustinus in epist. 154. ad Publicol. in fine, ponit talem quaestionem: An viator victus famis necessitate, si nihil uspiam invenerit, nisi cibum in idolio positum, ubi nullus alius est hominum, potius mori debeat fame, quam cibum illum sumere? Respondet: *Aut certum est*, inquit, *esse idolothytum, aut certum est non esse, aut ignoratur: si ergo certum est esse, melius christiana virtute respuitur: si autem vel non esse scitur, vel ignoratur, sine ullo conscientiae scrupulo in usum necessitatis assumitur.* At certe in isto casu a b. Augustino proposito, nullum locum habebat scandalum: et tamen judicavit Augustinus, melius esse ab immolatis abstinere. Cujus rei nulla ratio reddi posse videtur, nisi auctoritas praecepti apostolici. Et simile est, quod scribit b. Leo epist. 79. ad Nicetam cap. 5. ubi dicit, agendam esse poenitentiam ab iis, qui immolata idolis scienter comederunt. sive id fecerint terrore minarum victi, sive famis necessitate coacti.

Denique concilium gangrense cap. 2. ubi dicit, non habere spem salutis eos, qui vescuntur immolatis, sanguine, et suffocato: habere autem spem salutis eos, qui vescuntur aliis carnibus, non potest ullo modo exponi de iis tantum qui vescuntur immolatis, sanguine, et suffocato cum scandalo aliorum; nam etiam qui vescitur qualibet carne et quolibet alio cibo cum scandalo aliorum, peccat. Ait enim apostolus 1. Cor. 8. *Si esca scandalizat fratrem meum, non manducabo carnem in aeternum, ne fratrem meum scandalizem.* Habemus igitur praeceptum apostolicum vere in conscientia obligasse, etiam citra scandalum.

Ad argumentum primum Calvini respondeo: non pugnare obligationem hujus praecepti cum scopo et fine illius decreti; apostoli enim decreverunt, gentiles esse debere liberos ab observatione legis mosaicae, non tamen ab obedientia suorum praelatorum: hoc autem praeceptum de abstinentia ab immolatis, sanguine, et suffocato, non impositum fuit tanquam ex lege Moysis. sed ut apostolicum et ecclesiasticum. Praeterea liberaverunt apostoli Christianos ab observatione innumerabilium caeremoniarum: solum autem unam, eamque facilem, et ad tempus breve duraturam imperaverunt.

Ad secundum dico: Nunc non servari illud praeceptum, non quia cessavit ratio scandali quomodocumque, sed quia cessavit universaliter; et proinde jam (praesertim in occidente) lex illa abrogata est.

Ad tertiam rationem respondent aliqui: Quo tempore b. Paulus scripsit eam epistolam. legem apostolicam abrogari coepisse. Et idcirco Paulum monuisse, ut vescerentur quidem Corinthii idolothytis, sed scandalum evitarent; sed haec solutio non est solida. Non enim ullo modo credibile est, legem illam tam cito abrogari potuisse, praesertim cum adhuc eo tempore vigeret ratio, ob quam lex lata fuerat, immo potius lex illa multis saeculis duravit, ut ex auctoribus citatis patet.

Respondeo igitur duobus modis. Primo, fortasse eo tempore, quo Paulus scripsit epistolam illam ad Corinthios, nondum pervenisse ad Corinthios praeceptum apostolorum, de abstinentia ab immolatis, sanguine, et suffocato. Nam apostoli solum scripserant Ecclesiis Syriae et Ciliciae. Sic enim incipit epistola; *Apostoli et seniores fratres iis, qui sunt Antiochiae, Syriae et Ciliciae fratribus ex gentibus salutem.* Corinthus autem non est in Syria, vel Cilicia, sed in Achaja, quae est Europae provincia, cum Syria et Cilicia sint in Asia. Praeterea, si Corinthii habuissent apostolicum praeceptum de abstinentia ab immolatis; cur, quaeso, a Paulo quaesivissent per literas, an esset malum vesci immolatis? Quod enim hoc petiverint, evidens est ex 1. Corinthior. 8. Dico igitur: Corinthios non habuisse illo tempore hoc praeceptum: nam nec acceperant a concilio apostolorum, et Paulus indicavit expedire, adhuc illis non tradere, propterea quod eos valde superstitiosos nosset. Respondit igitur illis id, quod respondendum erat secundum jus naturae; nimirum eos non teneri ad abstinentiam immolatorum, nisi ratione scandali et periculi infirmorum.

Secundo respondeo: Fortasse Corinthii habuerant praeceptum concilii apostolorum, et nihilominus aliqui ex ipsis confidentes in sua scientia, qua no-

verant idolum nihil esse, et proinde non posse infici cibos ab immolatione idolis facta, audacter vescebantur immolatis. Fuit hoc relatum ad Paulum: ille rescripsit objurgans eos, et reddens rationem praecepti illius apostolici, quod nimirum recte prohibuerit immolatorum usum; tum propter scandalum infirmorum; tum propter periculum idololatriae. Itaque tota Pauli disputatio versatur, non circa praeceptum, sed circa rationem praecepti. Neque sequitur, Paulus dicit, immolata non esse mala ex se, sed solum ratione scandali et periculi; ergo si non adsit scandalum, neque periculum, poterunt licite comedi. Hoc, inquam, non sequitur. Nam etsi non sint mala, nisi propter illas duas caussas; tamen potuerunt absolute prohiberi: multa enim licita prohibentur, ne ad illicita nos trahant, et ea prohibitione posita, sunt absolute illicita.

Sextus locus est Rom. 13. *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit, non enim est potestas, nisi a Deo, quae autem sunt a Deo, ordinata sunt. Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit, qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt.* Et infra: *Ideoque necessitate subditi estote, non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam.* Hic locus non solum intelligitur de principibus saecularibus, sed etiam de ecclesiasticis: id quod fatetur Calvinus lib. 4. Inst. cap. 10. § 5. et manifestum est ex se. Nam apostolus loquitur in genere de omnibus potestatibus; ait enim: *Non est potestas nisi a Deo*, quod aequivalet huic; *Omnis potestas a Deo est.* Esse autem aliquam ecclesiasticam potestatem, idem Paulus docet 2.Cor. 13. *Haec*, inquit, *absens scripsi, ut non praesens durius agam secundum potestatem, quam dedit mihi Dominus.* Et etiamsi Paulus ad literam solum loqueretur de saecularibus; tamen a simili, vel a majori idem deberet intelligi de ecclesiasticis potestatibus.

Quod autem leges eorum, qui sunt potestate praediti, in conscientia obligent, patet ex illis verbis: *Qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit.* Item ex illis: *Qui resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt.* Quod de damnatione tam temporali, quam aeterna; exponunt omnes Chrysostomus, Oecumenius, Theophylactus, Ambrosius, et ipse etiam Petrus martyr calvinista in hunc locum. Item ex illis: *Ideo necessitate subditi estote*, idest, *non est liberum hoc, sed necessarium.* Item ex illis: *Non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam*, idest, *necessario parendum vobis etiam intelligite, non solum propter metum poenae, sed etiam propter metum culpae, quam incurretis, conscientia teste.*

Neque obstat, quod Chrysostomus, et eum sequuti Theophylactus et Oecumenius, per conscientiam intelligunt hoc loco conscientiam beneficiorum, ut sensus sit: *Necessario parendum est principibus, non solum propter iram*, idest, *vindictam, sed etiam propter conscientiam*, idest, *quia conscii vobis estis, quam multa beneficia a regibus accipiatis.* Hoc, inquam, non obstat, nam communis expositio est de conscientia peccati, ut exponunt Theodoretus, Ambrosius, Beda, Anselmus, et alii in hunc locum, et Augustinus in epist. 54. ad Macedon. et eamdem expositionem recipiunt adversarii, Calvinus et Martyr. Et apostolus hanc vocem *Conscientia* semper in hunc sensum accipit.

Respondet tamen Calvinus ad hunc locum lib. 4. Institut. cap. 10. § 5. obligationem conscientiae, de qua hic apostolus loquitur, non referri ad singulas leges principum, sed ad generale praeceptum Dei, quo tenemur honorare principes, et etiam ad finem legum, idest, pacem et dilectionem proximi.

At nos supra ostendimus, evidenter sequi ex eo quod tenemur obedire superioribus, quod etiam teneamur in conscientia leges ipsas eorum servare, etiam citra contemptum et scandalum. Deinde cum apostolus ait: *Necessitate subditi estote, non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam*; certe ad quae extendit illud *Propter iram*, ad ea etiam extendit illud *Propter conscientiam.* Illud autem *Propter iram*, extendit apostolus, non solum ad vitandum contemptum et scandalum, sed etiam ad observationem legum in particulari: Princeps enim non solum punit contemptorem, sed etiam eos qui in particulari non servant suas leges; nam suspendio necat furem, homicidam capite plectit, falsarium cremari jubet, etiamsi non ex contemptu principis, sed ex cupiditate pecuniarum illos peccasse constet; igitur eadem ratione, illud *Sed propter conscientiam* debet extendi ad violationem legum. Non enim Paulus dixit, necessitate subditi estote, non solum propter iram in particularium legum observatione, sed etiam propter conscientiam in observatione generalis mandati, de non contemnendo principe; sed simpliciter, et sine ulla distinctione conjunxit illa duo: *Non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam.*

Et praeterea malum esse superbire et contemnere superiorem, est adeo manifestum, ut non fuerit opus, b. Paulum tot verbis et tam saepe id inculcare; non ergo hoc solum docet, sed id de quo dubium esse poterat apud Christianos; ut recte notant Chrysostomus, et alii interpretes, nimirum, teneri etiam Christianos in conscientia ad observanda praecepta et leges principum etiam temporalium.

Septimus locus est 1. Cor. 4. ubi Paulus ait: *Quid vultis? in virga veniam ad vos, an in spiritu mansuetudinis?* Ubi nomine virgae intelligit Chrysostomus, et alii interpretes hujus loci, et Augustinus lib. 3. cap. 1. contra epist. Parmeniani, potestatem judiciariam puniendi peccatores. Christus enim ut rex Ecclesiae habet virgam, quae in psalm. 2. dicitur ferrea, quia est inflexibilis; et in psalm. 44. dicitur virga directionis, phrasi hebraica, idest, *virga recta*, quia juste punit: hanc autem virgam communicat cum episcopis, qui nomine suo Ecclesiam regunt. Unde Augustinus lib. 2. de consen. evang. cap. 30. ex hoc loco conciliat quamdam contradictionem apparentem Matthaei et Marci. Matthaeus cap. 10. dicit; Apostolis mandatum ut non ferrent virgam. Marcus cap. 6. dicit; Mandatum ut ferrent. Conciliat Augustinus, quia loquitur Matthaeus de virga corporali, Marcus de spirituali, idest, de potestate apostolica, propter quam debebantur apostolis alimenta a populo: sicut enim

regi propter virgam regiam debentur tributa, ita episcopo propter similem virgam debentur decimae.

Respondet Petrus martyr in Comment. cap. 5.1. ad Corinth. esse quidem in Ecclesia virgam ad puniendum; tamen non esse in uno aliquo homine, ut in papa, vel episcopo, sed in coetu Ecclesiae. Nam Paulus 1.Cor.5.volens virga ecclesiastica caedi incestuosum quemdam, ait: *Congregatis vobis, et meo spiritu etc.*

At idem Petrus martyr ibidem dicit, ad virgam apostolicam etiam pertinuisse Ananiae et Saphyrae mortem, Elimae excaecationem, et similia supplicia ab apostolis inflicta. Certe autem Petrus solus Ananiam et Saphyram verbo occidit, et Paulus solus Elimam excaecavit, non coetus fidelium, qui ne ad consilium quidem adhibitus fuit. Praeterea Paulus solus tradidit Satanae, idest, excommunicavit,et vexandum diabolo permisit Alexandrum et Himenaeum, ut ipse dicit 1. Timoth. 1. et 2. Corinth. 13. *Praedico*, inquit, *quoniam si venero iterum, non parcam.* Et ibidem: *Ut non praesens durius agam, secundum potestatem, quam dedit mihi Dominus.* Certe virga et potestas sunt idem, et potestatem sibi, non coetui fidelium datam,Paulus affirmat. Omitto quod Ambrosius solus excommunicavit Theodosium, et exempla ejusmodi prope infinita afferre possemus.

Neque obstat illud: *Congregatis vobis etc.* Nam Paulus non voluit eos congregari, ut deliberarent, an deberet ille incestuosus excommunicari, sed ut publice et cum sollemnitate publicaretur excommunicatio: sicut etiam modo excommunicationes sollemnes quando aliqui nominatim excommunicantur, non feruntur nisi praesente Ecclesia, sed tamen solius praelati auctoritate.Quocirca Paulus etiam absens, sine consilio et suffragio Ecclesiae, jam decreverat tradere illum hominem Satanae, et scribit Corinthiis, non eos consulens de hac re,sed praecipiens, ut congregata Ecclesia promulgent illum excommunicatum.

Octavus locus est 1. Tim. 3.ubi apostolus legem statuit, ne bigami ordinentur: quam legem obligare in conscientia,etiamsi plane positiva sit et ecclesiastica, planum est; patet enim tum ex praxi Ecclesiae, quae nunquam ausa est bigamos ordinare, tum ex concilio carthaginensi 4.can. 69. ubi episcopus, qui scienter ordinaverit bigamum,punitur gravissime, privatur enim ipsa auctoritate ordinandi.

Nonus locus est 1. Tim. 5. *Adversus presbyterum accusationem noli recipere,nisi sub duobus, aut tribus testibus.* Hic apertissime docet apostolus, habere episcopum suum tribunal etiam extra forum conscientiae, et more judicum accusationes et probationes audire,et secundum allegata et probata judicare:sane per presbyterum intelligit Chrysostomus quemlibet hominem seniorem,sive sacerdotem, sive laicum; ex quo intelligimus, etiam laicos in foro exteriore propter aliqua crimina ab episcopo judicari. Ambrosius autem intelligit nomine presbyteri sacerdotem, et forte rectius, nec tamen propter hanc expositionem excluduntur laici a foro episcopi,immo apertissime includuntur.Vult enim apostolus dicere, ut exponit Ambrosius, adversus laicos facilius accusatores admitti, et audiri posse; adversus presbyterum autem, propter ordinis dignitatem, non debere id fieri, nisi adsint duo aut tres testes. Praeter haec loca sunt alia multa, quae minus quidem urgent,tamen suam habent efficaciam.

Decimus est Lucae 10. *Qui vos audit,me audit*, quem de episcopis proprie intelligi docent Cyprianus lib. 4. epist. 9. et Basilius in Constit. cap. 22.

Undecimus locus est 1. Cor.11.*Laudo vos,quod praecepta mea tenetis.* Et 1. Thessal. 4. *Scitis, quae praecepta dederim vobis.* Et ibidem: *Qui haec spernit, non hominem spernit, sed Deum, qui Spiritum suum sanctum nobis dedit.* Et 2. Thessal. 3. *Si quis non obedit verbo nostro, per epistolam hunc notate, et ne commisceamini illi.*

Duodecimus, Hebr. 13. *Obedite praepositis vestris, et subjacete eis; ipsi enim pervigilant tanquam pro animabus vestris rationem reddituri.* In quem locum Chrysostomus scribens dicit, melius esse non habere praepositum, quam habere,et ei non obedire; quia qui non habent, solum patiuntur damnum directionis pastoralis:at qui habent, et non obediunt, patiuntur illud idem damnum, et praeterea peccant, et punientur a Domino. Item Basilius in Constit. cap. 22.exponens hunc locum, dicit, apostolum subjunxisse: *Id enim vobis non est utile*, ut indicaret grave damnum, et peccatum, ac punitionem sequi eos,qui non obediunt praepositis suis. Nam in graeco textu non habetur negative;*Non expedit vobis*,sed positive,*incommodum est*, ἀλυσιτελὲς γὰρ ὑμίν τοῦτο, quod incommodum sive detrimentum Basilius interpretatur poenam debitam ob culpam transgressionis. Atque haec ex Scripturis.

Secundo, probatur ex traditione Patrum, ac inprimis nullum fere est concilium,quod non aliquid praecipiat,vel interdicat sub poena anathematis,vel depositionis.Pari ratione plenae sunt epistolae pontificum, quae vel in tomis conciliorum, vel in corpore juris canonici legi possunt,praeceptis et censuris.Nos etiam attulimus praecipua loca ex epistolis antiquorum pontificum, Leonis, Gelasii, Hilarii, Anastasii et Gregorii, in lib. 2. cap. 29. His ergo omissis, adferemus testimonia veterum, solum de una lege ecclesiastica, quam haeretici maxime reprehendunt, et quod de illa una probabimus, idem de omnibus aliis probatum erit.

Igitur quod lex jejuniorum quadragesimae, vel quatuor temporum, aut vigiliarum sit plane positiva et ecclesiastica, fatentur adversarii:quod autem ea obliget in conscientia fideles, etiam citra contemptum, docent omnes veteres. Can. 68.apostolorum jubet clericum deponi,et laicum excommunicari, si jejunia indicta solverit.Item concilium gangrense can. 19. jubet,excommunicari eos qui indicta jejunia sine necessitate solvunt. Et concilium toletanum 8. can. 9. eos privat sacra communione in paschate, et jubet, toto anno a carnibus abstinere, qui quadragesimae jejunium violaverint. Et nota, non dicere concilium, qui ex contemptu, sed qui ex intemperantia non jejunant.

Basilius Orat. 2. de jejunio. *Omnes*, inquit, *ae-*

qualiter et praeceptum audiunt, et cum gaudio suscipiunt. Et infra: *Vide ne propter parvam eduliorum voluptatem damnum incurras, et teipsum criminis desertoris reum statuas.* Chrisostomus hom. 6. ad popul. Antioch. *Adveniente,* inquit, *jejunio, etsi millies quis exhortetur, et infinita crucient, et cogant vinum delibare, vel aliud quid jejunii lege non concessum gustare, omnia quis mallet pati, quam prohibitum tangere nutrimentum.* Et hom. 2. in Genes. dicit, quadragesimam inflectere omnium conscientiam, etiam imperatorum, ad obedientiam.

Ambrosius serm. 25. *Non leve,* inquit, *peccatum est. indictam fidelibus quadragesimam violare, et jejunia consecrata ventris voracitate dissolvere.* Hieronymus in epist. ad Marcel. de error. Mont. *Nos unam quadragesimam secundum traditionem apostolorum tempore nobis congruo jejunamus. Non quo, et per totum annum, excepta pentecoste, jejunare non liceat, sed quod aliud sit necessitate, aliud voluntate munus offerre.* Nota, *necessitate*, Augustinus serm. 62. de temp. *Aliis diebus jejunare remedium est, aut praemium, in quadragesima non jejunare peccatum est.* Leo serm. 3. de jejun. decimi mensis: *Pium*, inquit, *est agere non indictum, impium est negligere praedicatum.*

Denique Epiphanius haeres. 75. et Augustinus haeres. 63. ponunt Aerium inter haereticos, eo quod jejunandum quidem esse diceret, sed non ex praecepto Ecclesiae, sed quando unicuique placet: *Neque jejunium,* inquit Aerius apud Epiphanium, *erit ordinatum, haec enim judaica sunt, et sub jugo servitutis. justo enim lex non est posita. Si vero omnino volo jejunare, qualemcunque eligam diem a meipso, et jejunabo propter libertatem.* Eadem Lutheranorum oratio esse solet.

Tertio, probatur ratione. Sunt necessariae aliquae verae leges ad Ecclesiam bene gubernandam, praeter leges divinas et civiles: omnis autem vera lex vim habet coactivam; ergo sunt necessariae in Ecclesia leges ecclesiasticae coactivae: non sunt autem, nec fuerunt unquam in Ecclesia aliae leges ecclesiasticae, quam illae, quas summi pontifices, aut concilia a summis pontificibus confirmata ediderunt; igitur leges pontificum et conciliorum ejusmodi, leges sunt coactivae, ac vere et proprie in conscientia obligantes. Sed probanda est propositio et assumptio primi syllogismi, inde enim caetera pendent.

Esse igitur necessarias aliquas leges ecclesiasticas, facile probari potest. Nam eadem ratione sunt necessariae leges in Ecclesia, qua in omnibus aliis rebuspublicis: ratio enim, cur leges sint necessariae in omni republica est, quia homines, ut bene vivant, debent secundum rationem vivere; et tamen, quia constant ex corpore et spiritu, ex ratione et sensu, vix possunt sine affectu secundum solius rationis ductum judicare; ideo igitur leges inventae sunt, quae nihil continent, nisi rationis judicium, ut cum eas sequi homines coguntur, cogantur simul rationem sequi: jam haec ratio in Ecclesia etiam locum habet. Nam licet Christiani per gratiam Christi liberati sint a peccato, non tamen liberati sunt a concupiscentia et passionibus, quae cum ratione perpetuo pugnant.

Dices; habent Christiani legem evangelicam, quam sequantur. Respondeo: Habent quidem, sed illa nimis est universalis, nec sufficit dirigere omnes actiones nostras, nisi per determinationes principum ecclesiasticorum fiat aliquo modo particularis. Sicut etiam politicae respublicae habent legem naturalem, et tamen quia illa est nimis generalis, non sufficit, nisi deducatur ad particularia per determinationes principum.

Quare, quemadmodum in republica civili necessariae sunt leges civiles, quae sunt quaedam quasi conclusiones deductae ex jure naturae, vel determinationes juris naturae: sic etiam in Ecclesia praeter legem evangelicam necessariae sunt leges ecclesiasticae, quae sunt etiam veluti conclusiones deductae ex principiis evangelii, vel determinationes. Exempli gratia, evangelium dicit: *Qui mihi ministrat, me sequatur,* inde Ecclesia deducit quasi conclusionem: ergo utile erit sancire legem, ne ad ministerium sacrum admittantur, qui noluerint esse continentes. Item, evangelium jubet sumi eucharistiam, sed non determinat quomodo, aut quando; igitur princeps Ecclesiae determinat, ut saltem in paschate sumatur, et apostoli legem condunt, ut sumatur ante omnes alios cibos, nimirum a jejuniis.

Hinc Augustinus in epist. 118. cap. 6. *Non praecepit,* inquit Dominus, *quo deinceps ordine sumeretur, ut apostolis, per quos Ecclesias dispositurus erat, servaret hunc locum.*

Restat nunc, ut probetur assumptio, videlicet, omnem veram legem esse coactivam. Id vero aperte docet s. Thomas 1. 2. quaest. 96. art. 5. et 2. 2. quaest. 67. art. 1. et lectione 3. in cap. 2. ad Rom. et probatur ex ipsa natura legis. Est enim lex regula quaedam humanarum actionum a Deo immediate, vel mediate constituta: deviare autem a regula peccare est. Unde Aristoteles lib. 10. Ethic. cap. 9. *Lex,* inquit, *est sermo ab aliqua prudentia ac mente profectus, vim habens cogendi.* Itaque essentia legis in hoc posita est, ut vim habeat cogendi et ligandi, ita ut sit peccatum aliter agere. Quod item ostendit definitio peccati, quid enim est peccatum, nisi transgressio legis? Sic enim definitur peccatum ab apostolo. 1. Joan. 5. *ἁμαρτία ἐςὶν ἡ ἀνομία.* Neque potest dici, legem obligare ad non contemnendum. Nam lex, quae obligat ad non contemnendum principem, est lex quaedam generalis et divina: haec autem de qua nunc agimus, est particularis et humana, ut cum pontifex dicit, jejuna quadragesimam, non obligat te ad non contemnendum superiorom, sed ad jejunandum.

CAPUT XVII.

Solvuntur argumenta adversariorum, ex Scripturae testimoniis ducta.

Superest argumenta solvere. Primum sumunt ex illo Matth. ult. *Baptizate omnes gentes in nomine Patris, et Filii et Spiritus sancti, docentes eos servare omnia, quaecumque mandavi vobis.* Ubi notant, non esse dictum, docentes mandata vestra,

sed mea: inde autem colligunt, non licere episcopis praecepta dare;hoc est argumentum Joannis de Westphalia. Respondeo: In iis, quae mandavit Dominus, illud etiam esse, ut serventur praecepta praelatorum, Dominus enim ait: *Qui vos audit,me audit etc.*

Secundum ex illo Deuter. 4. *Non addetis ad verbum quod ego loquor vobis. neque minuetis ex eo.* Et cap. 12. *Quod praecipio tibi, hoc tantum facito Domino, non addas quidquam, neque minuas.* Ubi sermo est de praeceptis caeremonialibus, et judicialibus; nam cap. 4. praecedit: *Audi Israel praecepta atque judicia etc.* Et cap. 12. *Haec sunt praecepta atque judicia etc.* Jam vero si Deus praecepit Israelitis, ut nullum praeceptum adderent ad ea, quae in Scriptura Testamenti veteris continentur, quanto magis praecepisse censendum est, ne Christiani addant ad evangelium,quod est longe perfectius Testamento veteri? Hoc argumentum Lutherus, Calvinus, aliique fere omnes faciunt. Et Petrus martyr tanti facit, ut in Comm. cap. 8. 1.ad Cor.in margine posuerit: Nota *bonum argumentum.*

Respondeo: Duobus modis posse intelligi additionem, vel detractionem ad praeceptum fieri. Uno modo, quod addatur praeceptum praecepto, ut si ad numerum decem praeceptorum adderentur duo alia praecepta, et fierent duodecim, vel detrahantur duo praecepta de numero denario, et fiant solum octo. Alio modo,quod sine multiplicatione praeceptorum plus fiat, quam praeceptum jubeat, vel minus; ut si cum Deus jubebat in paschate comedi unum agnum a singulis familiis,aliqua familia duos agnos comedisset, vel dimidium tantum. Dico igitur: Scripturam non prohibere additionem prioris generis, sed posterioris tantum, idest, non prohibere additionem ad numerum praeceptorum, sed additionem ad opus praeceptum; id quod probo, quia invenimus Judaeos addidisse ad numerum praeceptorum tam caeremonialium, quam judicialium.

De caeremonialibus additis multa sunt exempla. Nam Esther 9. *Scripsit Mardochaeus*, inquit Scriptura, *ut quartamdecimam et quintamdecimam diem mensis Adar pro festis susciperent,et revertente semper anno sollemni celebrarent honore.* Et infra: *Susceperunt Judaei super se, et semen suum, et cunctos qui religioni eorum voluerint copulari,ut nulli liceat duos hos dies absque sollemnitate transigere.* Item Judith cap. ult. in fine; *Dies*,inquit,*victoriae hujus festivitatis ab Hebraeis in numero sanctorum dierum accipitur, et colitur a Judaeis ex illo tempore usque in praesentem diem.* Item 1.Mach.4. *Et statuit Judas et fratres ejus, et universa Ecclesia Israel, ut agatur dies dedicationis altaris in temporibus suis ab anno in annum per dies octo.* Quod festum etsi novum et additum veteribus, Dominus quoque praesentia sua honoravit, ut patet Joan. 10.

De judicialibus habemus exemplum 1. Reg. 30. ubi David novam legem condidit, ut aequa pars esset in bello descendentium ad praelium, et remanentium ad sarcinas: *Et factum est hoc*,inquit Scriptura, *ex die illo constitutum, et praefinitum, et quasi lex in Israel.* Nec obstat, quod dicitur,quasi lex. Nam in hebraeo non habetur, quasi lex,sed solum לחק חת ולמש idest.*in praeceptum,atque judicium*, quae sunt illa duo vocabula, quae habentur Deut. 4. et 12. non ergo prohibet Scriptura addi nova praecepta, sed prohibet addi vel minui de ipso opere: et confirmatur hoc. Nam Deuteronom. 3.et 12.Moyses non alloquitur principes, quorum est leges condere,sed populum,cujus est obedire;ergo solum praecipit id quod populo conveniebat praecipi,nimirum, ut impleret integre opera praecepta,non addendo,vel minuendo.Quod clarius explicuit idem Moyses Deuteron.5. ubi loquens de eadem re: *Facite*, inquit,*quae praecepit Dominus Deus vobis,non declinabitis neque ad dexteram, neque ad sinistram.* Certum est enim.hic Moysem loqui de impletione praeceptorum, non de ferendis novis legibus.

Est autem hoc loco observandum, cum Moyses praecipit, non esse addendum ad id quod lex praescribit, hoc debere intelligi de additione corrumpente, non autem de perficiente opus praeceptum. Nam cum lex dicit: *Non furaberis*, qui non tantum non aufert aliena, sed etiam donat sua, plus facit, quam lex praecipiat: nec tamen dicitur addere, quia non destruit praeceptum, immo melius illud servat. At cum lex dicit, solum sacrifices oves, et boves, et aves mundas; si quis velit sacrificare etiam canes, et sues, et homines, ille addet, et corrumpet praeceptum. Et hoc exemplum ponitur Deuteron. 12. cum prohibetur additio, ne videlicet sacrificarent filios suos, sicut gentiles faciebant.

Secundo solvi potest argumentum, etiamsi admitteremus, Scripturam prohibere additionem novarum legum. Nam deberet intelligi ista prohibitio solum de additione legum contrariarum prioribus legibus, ut b. Thomas recte monet in cap. 1. ad Gal. lect. 2. et 3. et patet ex legibus postea additis, ut jam ostendimus.

Tertio posset etiam dici, non esse eamdem rationem Testamenti veteris et novi: nam quia lex Testamenti veteris dabatur uni tantum populo, et ad certum tempus, nimirum, usque ad Christi adventum, potuit facile determinare omnia in speciali, ut etiam fecit: nam in speciali praescribit omnia, quae tam ad cultum Dei, quam ad judicia et forenses contentiones pertinent; et ideo non esset mirum, si prohiberet addi alias leges. At lex evangelica datur toti mundo, idest, diversissimarum nationum populis, et duratura est usque ad finem mundi; et idcirco non poterat tam facile determinare omnia in speciali, ut non essent adhuc necessariae leges aliae, tam civiles, quam ecclesiasticae: neque enim possunt diversissimi populi convenire in iisdem legibus et ritibus. Itaque Deus melius esse judicavit, si in evangelio, quod est commune omnibus, traderet communissimas leges de sacramentis, atque articulis fidei, et alia magis specialia pro locorum et temporum diversitate relinqueret instituenda per apostolos eorumque successores.

Tertium argumentum sumit Calvinus ex Isaia c. 33. ubi legimus: *Dominus judex noster, Dominus legifer noster, Dominus rex noster.* Aequivalere

autem haec verba istis, *Dominus solus est judex, legifer et rex noster*, patet ex epist. Jacobi cap. 4. *Unus est legislator et judex, qui potest perdere et salvare.*

Respondeo: Isaiam et Jacobum loqui de legislatore primario, qui sua propria auctoritate potest judicare et leges ferre: neque nos talem esse dicimus summum pontificem, sed solum Christum: Pontificem enim, non regem, nec judicem, aut legislatorem primarium facimus, sed vicarium regis et judicis, ac legislatoris Christi, qui possit Christi auctoritate leges condere. Quomodo etiam b. Cyprianus lib. 1. epist. 3. ubi pontificem dicit esse judicem loco Christi.

At, inquiens: Jacobus dicens; *Unus est enim legislator et judex, qui potest perdere et salvare*, reddit rationem, cur debeant omnes homines servare leges, et non dare; proinde excludit omnes alios legislatores, qui nimirum velint obligare conscientias, et perdere praevaricatores, et salvare obedientes; sic enim loquitur: *Nolite detrahere alterutrum. Qui enim detrahit fratri et judicat fratrem, detrahit legi et judicat legem*, idest, qui detrahit fratri bonum facienti, ut condonanti injurias, *detrahit legi*, quae illud bonum praecepit: *Si autem judicas legem, non es factor legis, sed judex. Unus est enim legislator et judex, qui potest perdere et salvare.* Ubi subintelligitur una propositio post illa verba, *Si autem judicas legem, non es factor legis, sed judex*, nimirum haec, debes autem tu, o homo, esse factor legis, non judex; et subjungitur ratio: *Unus est enim legislator et judex.*

Respondeo: Jacobum alloqui omnes homines, quatenus subsunt aliquibus legibus, et velle dicere, nemini licere judicare legem sui superioris, cum unus tantum sit legislator et judex, ita summus et primarius, ut solum leges dare, non autem accipere debeat, et qui sic potest perdere et salvare, ut ipse neminem timeat, et a nemine aliquid speret. Porro papa, caeterique episcopi, etsi judicare et leges ferre possunt, tamen judicandi sunt etiam a Deo, et leges Dei servare debent.

Quartum argumentum sumit Calvinus ex Isa. c. 29. *Eo quod appropinquat populus iste ore suo, et labiis suis glorificat me, cor autem ejus longe est a me, et timuerunt me mandato hominis et doctrinis, ecce ego addam etc.* Ubi Dominus conqueritur, quod populus Israel timuerit se mandato hominum, idest, timorem seu cultum, et religionem Dei constituerint in hominum mandati servandis. Similia habentur Matth. 15. et Marc. 7.

Respondeo: Mandata hominum in Scriptura non vocari quaelibet hominum praecepta, sed ea solum, quae omnino sunt humana, ita ut nec Deo jubente, nec inspirante, nec ejus auctoritate ullo modo constituta sint: quae sunt duplicia; nam quaedam sunt contraria divinis mandatis; quaedam inutilia prorsus et vana. Id patet ex omnibus locis, ubi nominantur humana praecepta, ut Isaiae 29. Matth. 15. Marci 7. Coloss. 2. 1. Timoth. 4. ad Titum 1. Porro Dominus ter invenitur Pharisaeos reprehendisse propter traditiones humanas. Primo Matth. 15. ubi arguit eos, quod servarent mandata humana contraria divinae legi: nam Matth. 15. postquam dixerat, Pharisaeos praecepisse, ut filii darent templo, quod alioqui debitum erat parentibus, subjungit: *Irritum fecistis mandatum Dei propter traditionem vestram;* et mox adducit locum Isaiae citatum. Quare s. Irenaeus lib. 4. cap. 25. et 26. exponens haec loca Isaiae et Matthaei, dicit, intelligenda esse de praeceptis Pharisaeorum pugnantibus cum divinis legibus.

Secundo: Reprehendit Marci 7. traditiones, seu mandata hominum, idest, quasdam inutiles et frivolas caeremonias solo spiritu humano adinventas; quas tamen Judaei tanti faciebant, ut anteponerent divinis mandatis. Relinquentes mandatum Dei tenetis traditiones hominum, baptismata urceorum et calicum, et alia similia his facitis multa.

Tertio: Reprehendit eosdem Matth. 23. quod bonas quasdam leges pluris facerent, quam divinam legem. Ubi non vocat eas leges praecepta hominum, sed dicit, haec oportuit facere, et illa non omittere: solum enim in eo peccabant circa istas caeremonias tertii generis, quod in eis summam religionis constituerent, cum tamen externae essent. Isti similes erant cani Aesopico, qui propter umbram panis reliquit panem ipsum, ut pulchre Irenaeus ait lib. 2. c. 12. de haereticis Valentinianis, qui maluerunt angelum quemdam pro creatore habere, quam Deum.

Porro mandata pontificia et ecclesiastica, etsi humana dici possint, quia non sunt immediate a Deo; tamen nec usquam in Scripturis dicuntur mandata hominum, nec reprehendi possunt, cum nec pugnent cum divinis mandatis, nec sint inutilia, neque nos ea anteponi, sed postponi debere dicamus divinis praeceptis.

Quintum argumentum sumunt ex verbis Pauli, quibus liberi asseruntur Christiani a mandatis hominum. 2. Cor. 3. *Ubi Spiritus Domini, ibi libertas.* Ad Galat. 4. *Non sumus ancillae filii, sed liberae, qua libertate Christus nos liberavit.* Et ad Galat. 5. *State, et nolite iterum jugo servitutis contineri.*

Respondeo: Libertatem christianam in tribus consistere. Primo, in liberatione a servitute peccati, de qua Paulus Rom. 6. *Liberati a peccato, servi facti estis justitiae.*

Secundo, in liberatione a servitute legis divinae moralis. Nam lex sine gratia non potest impleri; et tamen minatur poenam, nisi impleatur, atque ideo premit, ac tenet homines tamquam servos: sed gratia Christi liberat nos ab isto timore, et servitute, non quidem eximendo nos ab obligatione implendae legis, sed inspirando charitatem, per quam facile, et libenter legem impleamus. De qua apostolus 2. Cor. 3. *Ubi Spiritus Domini, ibi libertas.* Et Galat. 3. *Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum.* Unde Augustin. lib. de Continent. cap. 3. *Non sumus*, inquit, *sub lege bonum quidem jubente, non tamen dante, sed sumus sub gratia, quae id, quod lex jubet, faciens nos amare, potest liberis imperare.*

Tertio, in liberatione de servitute caeremonialium et judicialium praeceptorum Moysis, de qua

Act. 15. *Quid tentatis imponere jugum super cervices discipulorum etc.* Et Galat. 5. *State. et nolite iterum jugo servitutis contineri.* Quod autem simus liberati ab obedientia praelatorum,nusquam legimus. sed contrarium potius, cum Paulus clamet: *Obedite praepositis vestris.*

Quocirca Petrus et Paulus praevidentes in spiritu haereticos hujus temporis. qui praetextu libertatis, neque jejunia indicta ab Ecclesia, nec ullam aliam legem ferre possunt; frequentissime inculcare voluerunt, ut obedientiam superioribus etiam ethnicis exhiberemus. 1. Pet. 2. *Subjecti estote*,inquit, *omni humanae creaturae propter Deum.* Et infra: *Quasi liberi. non quasi velamen habentes malitiae libertatem.* Et 2. Pet. 2. De haereticis inquit, *Libertatem illis promittentes, cum ipsi servi sint corruptionis.* Et Paulus Galat. 5. *Vos in libertatem*, inquit. *vocati estis, tantum ne libertatem in occasionem detis carnis.*

CAPUT XVIII.

Solvitur argumentum ex comparatione legum.

Sextum argumentum. Si Deus voluit Christianos esse liberos a caeremoniis judaicis, aliisque positivis legibus Testamenti veteris; ergo etiam a caeremoniis, quas pontifices introduxerunt, et ab aliis humanis legibus: nam si debuimus habere leges positivas, praestitisset habere divinas, quam humanas. Praeterea nihil nobis prodesset, immo potius obesset illa liberatio a legibus judaicis: nam leges illae dicuntur *jugum importabile* a b.Petro,Actor. 15. tum propter multitudinem, tum propter obligationem ad peccatum; alioqui enim res ipsae singulae in se graves non erant, nedum importabiles: at leges positivae Christianorum sunt decuplo plures. quam essent illae Judaeorum, ut patet conferenti volumina juris canonici, et tomos conciliorum, cum pentateucho Moysis; si ergo istae omnes leges ad poenam aeternam obligant, praestitisset nobis habere legem Moysis.

Et confirmat Calvinus argumentum suum testimonio b. Augustini, qui in epist. 119. cap. 19. de ritibus ecclesiasticis temere introductis conqueritur, et ait: *Ipsam religionem quam paucissimis et manifestissimis celebrationum sacramentis misericordia Dei liberam esse voluit, servilibus oneribus premunt, ut tolerabilior sit conditio Judaeorum, qui etiamsi tempus libertatis non agnoverint. legalibus tamen sarcinis, non humanis praesumptionibus subjiciuntur.* Haec ille. Subjungit Calvinus lib. 4. Instit. cap. 10. § 13. *Si in saeculum nostrum incidisset sanctus ille vir,quibus querelis deplorasset eam, quae nunc est, servitutem? Nam et numerus est decuplo major, et singuli apices centuplo rigidius quam tunc exiguntur. Ita fieri solet, ubi semel perversi isti legislatores imperium occuparunt, nullum finem jubendi, et vetandi faciunt, donec ad extremum merositatis perveniunt.*

Respondeo: A caeremoniis et judicialibus praeceptis Moysis voluit Christus nos esse liberos,quia caeremoniae illae, figurae erant Testamenti novi, et proinde, re ipsa praesente, cessare debuerunt: judicialia quoque praecepta pertinebant ad politiam populi Dei secundum illum statum, et idcirco, statu illo mutato, necesse fuit etiam ipsa praecepta mutari: *Translato enim sacerdotio*, inquit apostolus ad Heb. 7. *necesse est, ut legis translatio fiat.* Non autem sequitur, debere nos nullas habere politicas et ecclesiasticas leges, si illas Moysis habere non debemus.

Ad id, quod objicitur de numero et gravitate legum pontificiarum, Respondeo: Sine comparatione ulla esse pauciores et leviores pontificias leges illis mosaicis. Nam leges absolute impositae omnibus Christianis, vix inveniuntur aliae, quam quatuor, nimirum de servandis festis, et de servandis jejuniis, de confessione singulis annis semel facienda, et de sacra communione habenda in paschate. Caeterae omnes, quibus pleni sunt tomi conciliorum, et libri juris canonicis, vel non sunt leges, sed admonitiones, vel piae institutiones sine obligatione ad culpam; quales sunt plurimi ritus Christianorum. Nec enim peccant, qui citra contemptum, vel non recitant angelicam salutationem ter in die, vel non sumunt ramum olivae in die palmarum, vel non aspergunt se aqua lustrali cum templum ingrediuntur, vel non tundunt pectus tempore sacrificii etc. et tamen his et similibus Ecclesiam gravari Calvinus clamat. Vel sunt leges conditionales, idest, impositae iis, qui volunt ad sacros ordines admitti, ut de coelibatu, quae non gravant Ecclesiam. cum nemo teneatur fieri clericus vel monachus; vel sunt regulae praescriptae non omnibus, sed solis judicibus ecclesiasticis, ut eas sequantur in caussis dijudicandis; vel sunt censurae, et poenae latae in eos, qui jus divinum violant. sine quibus disciplina nullo modo conservari potest; vel sunt explicationes dogmatum fidei, aut juris divini, quae etiam nullum novum onus Christianis imponunt. At leges mosaicae omnibus et singulis Judaeis impositae innumerabiles erant, de purificationibus, de sacrificiis, de ciborum delectu etc. Itaque non oportet comparare pentateuchum cum tomis conciliorum et libris juris canonici, sed cum parvo catechismo: potest enim Christianus salvari, si solum catechismum parvum noverit.

Quod autem attinet ad gravitatem legum, nulla etiam comparatio est inter severitatem judaicarum, et levitatem ecclesiasticarum. Nam ex quatuor nostris legibus nulla est, quae non sit potius determinatio juris divini, quam nova lex penitus: nam jure divino tenemur aliquod tempus dedicare cultui Dei, et aliquando jejunare, confiteri et communicare. Itaque pontifices solum determinaverunt tempora; et proinde si qua est difficultas in his legibus, magis referenda est in jus divinum, quam in jus positivum. et praecipue circa confessionis praeceptum, quod habetur omnium durissimum: nec enim confessio peccatorum dura quibusdam est, quia fieri debet tali tempore, sed quia fieri debet absolute. Neque de hoc dubitari potest.

Deinde determinatio temporis festorum, et jejuniorum a pontificibus facta, mitissimam obligationem habet: nam ad jejunia non obligantur, nisi qui possunt; unde excipiuntur pueri, senes, aegroti etc.

Similiter in festis tenemur a servilibus operibus abstinere, et missam audire, sed cum multis exceptionibus: nam non debent cessare opera necessaria, vel valde utilia humanis corporibus, ut medicorum, pharmacopolarum, coquorum etc. Pari ratione, qui impeditus justa de caussa missae non interfuit, non judicatur deliquisse. At Judaei adeo severe tenebantur in sabbathis vacare, ut ne ignem quidem accendere possent, vel cibos coquere: et quidam qui solum ligna collegerat die sabbathi, jussu Domini lapidatus fuit.

Ad Augustinum dico: malitiose Calvinum verbis Augustini voluisse abuti. Ille enim non conqueritur de ritibus a pontificibus institutis, sed de quibusdam consuetudinibus particularibus vulgi, et hominum rudium, quae paulatim obtinent vim legis, quae quando nimium crescunt, deberent episcoporum auctoritate tolli et abrogari: *Omnia*, inquit, *talia, quae neque sanctarum Scripturarum auctoritatibus continentur, neque in conciliis episcoporum statuta inveniuntur, neque consuetudine universae Ecclesiae roborata sunt, sed diversorum locorum diversis moribus innumerabiliter variantur, ita ut vix, aut omnino numquam inveniri possint caussae, quas in eis instituendis homines sequuti sunt, ubi facultas tribuitur, sine ulla dubitatione resecanda existimo. Quamvis enim neque hoc inveniri possit, quomodo contra fidem sint, ipsam tamen religionem, quam paucissimis etc.* ut supra.

Itaque vides, Augustinum omnino servari velle eas leges, quas episcopi in conciliis statuerunt, vel universae Ecclesiae consuetudo roboravit: ejusmodi autem sunt omnes illae, quas nos ecclesiasticas leges appellamus; nec enim in tomis conciliorum, vel in voluminibus juris canonici servarentur, si non ab episcopis, sed a privatis nescio quibus hominibus latae fuissent.

CAPUT XIX.

Solvitur argumentum ductum ab exemplis.

Septimum argumentum sumit Calvinus a tribus exemplis, quae habentur in Scriptura. Nam 4. Reg. 16. refertur factum Achaz regis et Uriae pontificis, qui addiderunt templo unum aliud altare: quod etsi videbatur ex se facere ad ornatum templi; tamen quia Deus hoc non jusserat, tamquam humanum inventum reprobatur. Deinde, cap. 17. refertur de iis, quos transtulit rex Assyriorum de Babylone in Samariam, quod immissis a Deo leonibus puniti fuerint, quia coluerint Deum novis caeremoniis, quas Deus non praeceperat. Denique 4. Reg. 21. refertur de Manasse rege, quod in eo praecipue peccaverit, quod in templo exstruxit aras, quas nimirum Dominus non praeceperat.

Respondeo: Admirabilem plane esse impudentiam Calvini, qui Achaz, et Manassem, et Babylonios docet in eo peccasse, quod caeremonias instituerint a Deo non praeceptas, cum Scriptura clarissime dicat, istos omnes peccasse peccato idololatriae. Nam Achaz reprehenditur, non quod altare novum erexerit in templo, sed quod altare erexerit ad similitudinem altaris idoli, quod erat in Damasco, et quod altare Domini amoverit a loco suo, et noluerit sacrificia offerri in altari Domini, sed solum in altari illo novo, et idolo consecrato. Manasses quoque non arguitur, quod aras in templo exstruxerit, sed quod exstruxerit eas universae militiae coeli, idest, in honorem omnium syderum, et quod in templum Domini traduxerit idolum, quod antea in luco manebat.

Quod enim non fuisset malum erigere in templo aliud altare, etiamsi Dominus hoc non imperasset, patet ex 3. Reg. 8. ubi legimus, Salomonem, cum vidisset altare Domini aeneum non capere omnia holocausta, quae offerebantur, sanctificasse alium locum in templo, et ibi obtulisse etiam holocausta: hoc enim Salomonis factum Deus nec imperavit, nec improbavit. Nisi potius approbasse dicendus sit, cum sequ. cap. Salomoni per quietem apparuerit, eumque laudaverit, ac multa illi bona promiserit.

Porro Babylonios illos, qui habitabant in regione Samariae, constat idololatras fuisse; sic enim Scriptura loquitur lib. 4. Reg. cap. 17. *Cumque ibi habitare coepissent, non timebant Dominum, et immisit in eos Dominus leones, qui interficiebant eos.* Et infra: *Unaquaeque gens fabricata est Deum suum, posueruntque eos in fanis excelsis.* Et infra: *Et cum Dominum colerent, Diis quoque suis serviebant, juxta consuetudinem gentium, de quibus translati fuerant Samariam.* Hoc igitur peccatum Scriptura reprehendit, non autem quod Deum novis caeremoniis colerent.

CAPUT XX.

Solvuntur argumenta duo desumpta ex ratione conscientiae.

Argumentum octavum Calvini est, Paulus nullo modo permittit, fideles conscientias in hominum servitutem redigi; ait enim 1. Cor. 7. *Pretio empti estis, nolite fieri servi hominum.* Ubi Paulus non praecipit, ne servi obediant dominis suis in rebus exterioribus; nam ad Ephes. 6. ait: *Servi obedite dominis carnalibus cum timore et tremore.* Neque praecipit, ne qui sunt liberi, servi efficiantur; nam in eodem cap. 1. ad Cor. 7. ait: *Servus vocatus es, non sit tibi curae, sed etsi potes fieri liber, magis utere*, idest; etiamsi possis liberari, melius tibi est, ut servias, et utaris conditione servili, ad conservandam humilitatem. Igitur superest, ut prohibeat servire hominibus cum timore peccati, et anxietate conscientiae, quomodo soli Deo serviendum est.

Respondeo: Paulum eo loco solum praecipere, ne serviamus hominibus praecipue propter homines, sed propter Deum, ita ut magis Deo in hominibus, quam ipsis hominibus serviamus. Ita enim seipsum Paulus explicuit Ephes. 6. *Servi*, inquit, *obedite dominis carnalibus cum timore et tremore, in simplicitate cordis vestri, sicut Christo, non ad oculum servientes, quasi hominibus placentes, sed ut servi Christi facientes voluntatem Dei ex animo, cum bona voluntate servientes sicut Do-*

mino, et non hominibus. Illi ergo fiunt servi hominum (quod apostolus prohibet) qui homines praecipue respiciunt, et ideo serviunt,etiamsi peccata praecipiant, et adulantur eis , etiam quando male agunt. Vide Chrysostomum in 1. Cor. 7. et Hieronymum in cap. 6. ad Ephes.

Nonum argumentum Calvini. Conscientia ad forum solius Dei pertinet: ipse enim est, qui scrutatur renes et corda ; non igitur possunt homines obligare in conscientia. Confirmo hoc argumentum. Non potest homo damnare ullum ad inferos ; non igitur potest obligare ad legem servandam sub poena mortis aeternae: ridiculum enim esset , si quis obligaret ad poenam, quam postea non posset infligere.

Respondeo: Duobus modis intelligi posse, conscientiam ad forum solius Dei pertinere. Uno modo, quia solus Deus potest videre hominum conscientias, et judicare de actibus internis, qui exterius non patent , nec habent alios testes , quam Deum et conscientiam operantis; et hoc modo verissimum est, conscientiam ad solius Dei forum pertinere. Alio modo potest intelligi, conscientiam ad solius Dei forum pertinere , quia videlicet solus Deus possit legibus suis ita ligare hominem, ut si non faciat quod praeceptum est, judicet ipsemet in conscientia sua se male facere;et hoc modo falsum est,conscientiam non pertinere ad forum hominum. Nam, ut quis hoc modo obliget alium in conscientia, non requiritur, ut possit videre ejus conscientiam, nec ut scrutetur renes et corda, nec ut judicet de actibus internis, sed satis est, ut possit illi legitime imperare, et imperando ita illum obligare ad opus externum faciendum, ut si non faciat, intelligat, vel certe intelligere possit se male agere.

Itaque Joannes Calvinus lib. 4 Instit. cap. 10. § 5. aequivocatione decipitur , aut decipere alios cupit, cum ita loquitur: *Neque enim cum hominibus, sed cum uno Deo negotium est conscientiis nostris; quo pertinet illud vulgare discrimen inter terrenum, et conscientiae forum. Cum totus orbis densissima ignorantiae caligine obvolutus esset, haec tamen exigua lucis scintilla residua mansit.ut humanis omnibus judiciis superiorem esse hominis conscientiam agnoscerent ; quamquam quod uno verbo fatebantur, postea reipsa labefactabant: voluit tamen Deus testimonium aliquod christianae libertatis tunc exstare, quod ab hominum tyrannide conscientias eximeret.* Haec ille.

At cum dicimus, conscientiam esse superiorem omnibus humanis judiciis; nihil aliud dicere volumus, quam eum, qui sibi bene conscius est, non debere metuere ne a Deo damnetur,etiamsi omnes homines, qui cor non vident , secus forte de ejus rebus gestis judicent. Sed quorsum haec? an propterea non peccabit , conscientiae suae testimonio qui leges Ecclesiasticas violaverit?

Ad confirmationem respondeo: legem humanam non obligare sub poena mortis aeternae,nisi quatenus violatione legis humanae offenditur Deus, cujus ministri sunt omnes principes, non solum Ecclesiastici, sed etiam politici; ut enim qui transgreditur leges proregis, consequenter offendit regem, et puniri potest a rege, etiam ea poena, quam prorex infligere fortasse non potuisset: sic etiam, qui leges justas principum non servant , qui quidem principes ministri Dei sunt, Sap. 6. Rom. 13. 1. Cor. 4. etiam Deum offendunt, et ab eo puniuntur poena aeternae mortis. Itaque si fingamus , Deum non esse in rerum natura; qui leges justas violabunt, peccabunt quidem in conscientia , sed nec Deum offendunt, nec ad inferos damnabuntur.

Dices. Si ita est; sequitur , legem humanam ut humanam non ita obligare, ut transgressores dicantur peccare mortaliter. Respondeo : Si legem humanam ut humanam intelligas eam, quae proprie non est divina; nego , transgressorem legis humanae ut humanae non peccare mortaliter: si vero legem humanam ut humanam intelligas eam , quam fert homo auctoritate , non a Deo accepta, sed propria, vel ab hominibus solis collata; fateor, talis legis transgressores non peccare mortaliter. Caeterum ejusmodi lex nulla est: omnis enim vera potestas a Deo est, Rom. 13. et sine vera potestate nulla vera lex condi potest.

CAPUT XXI.

Solvuntur argumenta ex Patribus.

Decimum argumentum sumitur ex aliquot Patrum testimoniis,quae aliorum nomine retulit Joannes de Turrecremata, lib. 2. cap. 45. Primum est Origenis, tract. 12. in Matth. ubi explicans illud Matth. 20. Reges gentium dominantur eorum, vos autem non sic: *Sicut*, inquit, *omnia carnalia in necessitate sunt posita, non in voluntate , spiritualia autem in voluntate,non in necessitate, sic et principes spirituales. Principatus eorum in dilectione subjectorum debet esse positus, non in timore corporali.*

Respondeo: Origenem non excludere a principe ecclesiastico coactivam potestatem , sed tantum monere ejusmodi principes officii sui. Hoc enim interest inter principem saecularem , et ecclesiasticum, quod princeps saecularis habet pro fine temporalem et externam pacem reipublicae , et ideo finem suum adeptus est, quando subditi quiete vivunt, sive id faciant volentes , sive inviti: at princeps spiritualis habet pro fine vitam aeternam, et pacem tam externam , quam internam suorum subditorum;et propterea debet omnino procurare, ut subditi amore potius ducantur , quam timore , quamquam ubi non potest impetrare, ut libenter et ex amore bene vivant, debet etiam vim coactivam adhibere, ut saltem timore poenae non perturbent externam Ecclesiae pacem. Unde Gregorius lib.20. Moral. cap. 6. *Circa subditos inesse debet rectoribus et juste consolans misericordia , et pie saeviens disciplina etc.*

Secundum est Chrysostomi lib. 2. de sacerdot. ante med. ubi comparat pontificem cum pastore ovium irrationalium, et ait. *Neque enim homini licet tanta cum auctoritate homines curare , cum quanta oves pastor curat. Hic enim liberum est vincire, et a pabulo arcere, et urere , et secare : cum illic medicinae, ac curationis suscipiendae*

facultas posita minime sit in illo, qui medicinam adhibet, sed in eo tantum qui laborat etc. Deinde, confert eumdem pontificem cum saeculari magistratu; et sic ait: *Christianis minime omnium licet peccantium lapsus vi corrigere. Exteri quidem judices cum facinorosos homines leges transgressos fuisse deprehenderint, magna se praeditos auctoritate ac potestate ostendunt, eosdemque vel invitos, suos ipsorum mores mutare cogunt: hic vero non vim adferre, sed suadere tantum oportet, atque hac ratione meliorum efficere, quem emendandum susceperis. Neque enim nobis facultas tanta a legibus data ad delinquentes cöercendos: ac ne si dedissent quidem, haberemus ubi vim hujusmodi, potentiamque exercere possemus, cum Christus eos aeterna corona donet, non qui coacti: sed qui certo animi proposito a peccato abstinent.*

Respondet Joannes de Turrecremata: Chrysostomum loqui de iis, qui foris sunt, idest, de ethnicis, quos Ecclesia non potest cogere ad fidem. At nimis aperte Chrysostomus loquitur de ovibus, quae intus sunt, et quae episcopo commissae sunt. Dicendum igitur est, Chrysostomum numquam negare voluisse coactivam pontificum potestatem, cum ipse eam ubique diserte asserat. Nam homil. 70. ad popul. prohibet, ne Christiani sibi subjecti vocent mulierem ad funera deploranda, et ait: *Ne cogam eas vera, et propria mala deflere.* Et infra: *Si vero*, inquit, *quod absit, contempti fuerimus, minas ad rem deducere cogemur, vos quidem ecclesiasticis castigantes legibus, illas vero sicut eis conveniet.* Et infra: *Nec ullus ecclesiastica despiciat vincula. Non enim qui ligat est homo, sed Christus, qui nobis hanc contulit potestatem, et tanti dominos honoris constituit.* Et in epist. 1. ad Innocent. papam rogat eum, ut Theophilum episcopum alexandrinum, et alios, per quos a sede sua injuste expulsus fuerat, ecclesiasticis legibus cöerceat. Et hom. 83. in Matth. alloquens diaconum; *Si*, inquit, *dux quispiam, si consul, si ipse denique, qui diademate ornatur, indigne adeat, cohibe, et cöerce. Majorem tu illo habes potestatem, quod si ipse pellere non audes, mihi dicas, non permittam ista fieri.* Habemus igitur, Chrysostomum sensisse, posse praelatos Ecclesiae vincire oves suas, et pellere de Ecclesia, et severe punire, quae antea videbatur negasse.

Ad illa igitur verba respondeo dupliciter. Primo, inter pastorem ovium irrationalium et rationalium hoc discrimen a Chrysostomo poni, quod ille, cum versetur circa morbos ovium naturales, potest sanare oves suas etiamsi illae nolint: at iste, quia versatur circa morbos ovium voluntarios, non potest curare oves, nisi ipsae velint, et ideo difficilior est hujus, quam illius provincia. Et similiter dico de potestate saeculari. Judex enim saecularis versatur circa externas actiones; et ideo potest invitum hominem cogere, ut mutet mores, nimirum, externos: at episcopus versatur circa mores internos, qui non possunt mutari invito eo, qui illos habet; nam etsi potest episcopus excommunicare, aliasque poenas infligere, tamen nihil ista proderunt, nisi velit is qui punitur. Et sic intelligo illa verba: *neque enim nobis facultas tanta a legibus data ad delinquentes cöercendos*; non enim habet episcopus facultatem cogendi hominem, ut mutet animum, sicut habet judex cogendi hominem, ut mutet externo, mores. Secundo dici potest: Chrysostomum hoc loco solum agere de potestate sacerdotali in foro conscientiae; ibi enim non possumus corrigere poenitentem, nisi ipse velit: summum enim quod possumus est, dimittere illum sine absolutione.

Tertium testimonium est s. Augustini lib. 22. cont. Faust. cap. 27. ubi sic definit peccatum: *Peccatum est dictum, vel factum, vel concupitum contra legem aeternam Dei.* Hinc enim deducitur, transgressionem legis humanae non esse peccatum. Similis etiam est definitio Ambrosii lib. de Paradiso, cap. 8. *Peccatum*, inquit, *est praevaricatio legis divinae.* Respondeo: Omne peccatum esse contra legem Dei, non positivam, sed aeternam, ut Augustinus recte docet: omnis enim justa lex, sive a Deo, sive ab homine detur, ab aeterna Dei lege derivatur; est enim aeterna lex, ut malum sit violare regulam.

Quartum testimonium est b. Bernardi lib. 1. de Considerat. *Non monstrabunt*, inquit, *puto qui hoc dicent, ubi aliquando quispiam apostolorum judex sederit hominum. Stetisse lego apostolos judicandos; Sedisse judicantes non lego.* Respondeo: Loquitur b. Bernardus de judicio in caussis civilibus; nam alioqui ibidem sic ait: *Quid ni*, inquit, *contemnant judicare de terrenis possessiunculis hominum, qui in coelestibus, et angelos judicabunt. Ergo in criminibus, non in possessionibus potestas vestra. Quoniam propter illa, et non propter has accepistis claves regni coelorum.* Adde, quod Bernardus non tam disputat an liceat, quam an conveniat pontifici de terrenis litibus judicare.

CAPUT XXII.

Proponitur quaestio postrema: An Christus jurisdictionem ecclesiasticam soli pontifici summo immediate contulerit.

Restat postrema quaestio de derivatione potestatis ecclesiasticae a pontifice summo ad episcopos caeteros. Sciendum est, triplicem esse in pontifice, aliisque episcopis potestatem: unam ordinis; alteram jurisdictionis interioris; tertiam jurisdictionis exterioris: quarum prima refertur ad sacramenta conficienda et ministranda; altera ad populum christianum regendum in foro interiori conscientiae, tertia ad eumdem populum regendum in foro exteriori.

De prima et secunda non est quaestio nostra, sed solum de tertia: nam de prima certum est apud omnes, illam aeque immediate habere a Deo episcopos, ac ipsum summum pontificem; confertur enim per quamdam consecrationem, quae aeque operatur in uno atque in alio. Vide de hac potestate Joannem de Turrecremata lib. 1. cap. 93. De secunda est quidem aliqua dissensio inter auctores, nam Abulensis in libro, quem appellat Defensorium, par. 2. cap. 63. existimat, hanc potestatem

conferri omnibus sacerdotibus immediate a Deo, quando ordinantur. Quod autem nihilominus non possit quilibet sacerdos quoslibet Christianos absolvere, vel ligare, id factum esse, quia Ecclesia ad tollendam confusionem, divisit dioeceses, et unum populum uni episcopo subjecit, alium alii. At Joannes de Turrecremata lib. 1. Summae, cap. 96. docet, hanc potestatem non conferri a Deo ex vi ordinationis, sed ab homine per simplicem injunctionem. Ambo tamen in eo conveniunt, quod usus hujus potestatis pendeat a jurisdictione exteriori, et ideo satis erit de illa exteriori agere.

Solum igitur de tertia agendum est, de qua etiam egimus in quaestionibus superioribus. Et quidem omnes in eo conveniunt, jurisdictionem episcoporum saltem in genere esse de jure divino: nam Christus ipse ita ordinavit Ecclesiam, ut in ea sint pastores, doctores etc. Sic enim apostolus loquitur ad Ephes. 4. *Ipse dedit quosdam quidem apostolos, quosdam prophetas, alios pastores et doctores.* Et praeterea, nisi ita esset, posset pontifex mutare hunc ordinem, et instituere, ne ullus sit in Ecclesia episcopus, quod sine dubio non potest facere. At quaestio est, an episcopi canonice electi accipiant a Deo suam jurisdictionem, sicut eam accipit summus pontifex: an vero a pontifice. Sunt autem tres de hac re theologorum sententiae.

Prima eorum, qui volunt, tam apostolos, quam caeteros episcopos immediate a Deo accepisse et accipere jurisdictionem. Ita docet Franciscus Victoria in relect. 2. de potest. Eccles. quaest. 2. et Alphonsus a Castro lib. 2. cap. 24. de justa haereticor. punit. Altera est eorum, qui volunt, apostolos non a Christo sed a Petro et episcopos non a Christo sed a Petri successore accepisse, vel accidere jurisdictionem. Ita Joannes de Turrecremata lib. 2. cap. 54. Summae de Ecclesia, et Dominicus Jacobatius lib. 10. de Concil. art. 7. Tertia est media eorum, qui volunt, apostolos quidem accepisse a Christo immediate omnem suam auctoritatem, tamen episcopos non a Christo sed a summo pontifice eam accipere. Ita Cajetanus in tract. de auctorit. papae, et concil. cap. 3. Dominicus a Soto in 4. dist. 20. quaest. 1. art. 2. Franciscus Vargas in libello de hac ipsa quaestione, Hervaeus in lib. de potest. papae, et Gabriel in canonem missae, lect. 3. et eadem videtur sententia veterum Scholasticorum, b. Bonaventurae, Alberti, Durandi, atque aliorum in 4. dist. 18. aut 20. aut 24. quae sententia verissima est; et ideo breviter confirmanda.

CAPUT XXIII.

Apostolos a Christo jurisdictionem omnem accepisse.

Quod igitur apostoli acceperint a Christo immediate suam jurisdictionem, Primum testantur verba Domini, Joan. 20. *Sicut misit me Pater, et ego mitto vos.* Quem locum sic exponunt Patres, Chrysostomus et Theophylactus, ut aperte dicant, factos esse his verbis apostolos Christi vicarios, immo ipsum Christi officium et auctoritatem accepisse.

Addit Cyrillus in hunc locum, his verbis proprie apostolos creatos esse apostolos, et orbis totius doctores, et ut intelligeremus, in apostolica auctoritate contineri omnem potestatem ecclesiasticam; ideo adjecisse Christum: *Sicut misit me Pater*; siquidem Pater Filium misit summa potestate praeditum. Cyprianus lib. de unit. Eccles. *Loquitur*, inquit, *Dominus ad Petrum, Tibi dabo claves regni coelorum: et idem post resurrectionem suam dicit, Pasce oves meas. Et quamvis apostolis omnibus post resurrectionem suam parem potestatem tribuat, et dicat: Sicut misit me Pater, et ego mitto vos: tamen, ut unitatem manifestaret, unam cathedram constituit etc.* Ubi vides, idem dari apostolis per illa verba, *Ego mitto vos*, quod Petro fuerat promissum per illud, *Tibi dabo claves*; et postea exhibitum per illud, *Pasce oves meas.* Constat autem per illa *tibi dabo claves*, et per illud *pasce oves* intelligi jurisdictionem plenissimam, etiam exteriorem. Quomodo autem haec non impediant Petri Primatum, alibi satis ostendimus.

Secundo, idem ostendit electio Matthiae in apostolatum. Nam Act. 1. legimus, Matthiam apostolum non fuisse ab apostolis electum, nec datam ei ullam auctoritatem, sed implorata divinitus et impetrata electione ejus, mox inter apostolos annumeratum. Certe si apostoli omnes a Petro habuerunt jurisdictionem, in Matthia maxime id ostendi debuisset.

Tertio, probatur ex Paulo, qui ex professo docet, se auctoritatem ac jurisdictionem, habuisse a Christo, et inde probat se verum esse apostolum. Nam Galat. 1. ait: *Paulus apostolus non ab hominibus, neque per hominem, sed per Jesum Christum et Deum Patrem.* Et ibidem ut ostenderet, se non accepisse auctoritatem a Petro, vel aliis apostolis, ait: *Cum autem placuit ei, qui me segregavit ex utero matris meae, et vocavit per gratiam suam, continuo non acquievi carni et sanguini, neque veni Hierosolymam ad antecessores meos apostolos, sed abii in Arabiam, et iterum reversus sum Damascum: deinde post annos tres veni Hierosolymam videre Petrum etc.* Et cap. 2. *Mihi enim, qui videbantur esse aliquid, nihil contulerunt.*

Quarto, probatur evidenti ratione. Nam apostoli a solo Christo facti sunt, ut patet Luc. 6. *Vocavit discipulos suos, et elegit duodecim ex ipsis, quos et apostolos nominavit.* Et Joan. 6. *Nonne ego vos duodecim elegi?* Quod autem apostoli habuerint jurisdictionem, patet tum ex gestis Pauli, qui 1. Cor. 5. excommunicat, et 1. Cor. 6. 7. 11. 14. et alibi passim, leges constituit, tum quia apostolica dignitas est prima et suprema dignitas in Ecclesia, ut patet 1. Cor. 12. et Ephes. 4. *Et quosdam quidem posuit in Ecclesia, primum apostolos, deinde prophetas etc.* Vide b. Thomam in cap. 12. 1. ad Cor. Quod autem ante Christi passionem apostoli essent, nec tamen adhuc essent episcopi, vel sacerdotes, nec ullam haberent jurisdictionem; non est mirum: Dominus enim variis temporibus varias contulit apostolis potestates; et praecipue Joan. 20. absolvit, quod ante passionem inchoaverat.

CAPUT XXIV.

Episcopos omnes a papa jurisdictionem accipere.

Quod vero omnis ordinaria jurisdictio episcoporum a papa immediate descendat, probatur, Primo ex figura Testamenti veteris. Nam Num 11. legimus, quod cum Moyses non posset solus regere totum populum,Deus jussit adesse septuaginta seniores, et auferens de spiritu Moysis, dedit illis, ut una cum Moyse populum regerent. Ubi notandum cum Augustino quaest. 18. in lib. Num. istam ablationem spiritus a Moyse non significare diminutionem spiritus in Moyse,quia tunc nihil profuisset Moysi habere adjutores, si propterea ipse debilior factus esset, sed derivationem virtutis seniorum a Moysis virtute:voluit enim Deus ostendere,in Moyse residere totam auctoritatem, alios autem si quam habent, a Moyse habere. Constat autem pontificem in Ecclesia eum locum habere,quem habuit Moyses in populo Judaeorum.

Secundo, regimen ecclesiasticum est monarchicum, ut supra ostendimus; ergo omnis auctoritas est in uno, et ab illo in alios derivatur; sic enim se habent omnes monarchiae. Respondent, regimen ecclesiasticum est monarchicum, sed temperatum ex aristocratia; et ideo praeter monarcham, esse etiam alios praefectos inferiores, qui non sint vicarii summi monarchae, sed absoluti principes: essent autem vicarii, si ab illo acciperent auctoritatem.

At contra: nam aristocratia Ecclesiae requirit quidem ut episcopi sint principes, et non simplices vicarii, sed non requirit, ut isti principes instituantur a Deo, et a pontifice, sed solum ut pontifex cogatur divina lege in variis Ecclesiae partibus diversos principes ecclesiasticos constituere: quomodo si alicubi rex teneretur in singulis provinciis non constituere praetores, aut praesides, sed veros duces ac principes, qui provinciam, ut suam regerent, cum dependentia tamen ad regem.

Tertio, probatur ex illis quatuor similitudinibus, quibus utitur Cyprianus lib. de unit. Eccles. ubi sedem Petri comparat capiti, radici, fonti,soli.Nam in omni corpore virtus membrorum derivatur a capite, in omni arbore virtus ramorum oritur ex radice, in omnibus rivis aqua fluit ex fonte, omnium denique radiorum solarium lux est a sole.

Quarto,probatur,ex inaequalitate jurisdictionum. Nam si Deus immediate conferret episcopis jurisdictionem, omnes episcopi haberent aequalem jurisdictionem, sicut habent aequaliter ordinis potestatem: Deus enim non determinavit unquam episcoporum jurisdictionem; at modo unus episcopus habet unum oppidum, alius centum oppida, alius multas provincias; non igitur a Deo,sed ab homine datur ejusmodi jurisdictio: idcirco enim ille magnum, iste parvum populum regit, quia ita placuit ei, qui jurisdictionem dedit, idest, principi totius Ecclesiae.

Quinto, si haberent episcopi a Deo suam jurisdictionem, non posset pontifex illam auferre, aut mutare; non enim potest pontifex aliquid agere contra Dei ordinationem: at certum est pontificem id posse facere, et saepe fecisse. Unde b. Bernardus in epist. 131. ad Mediolanen. *Potest*, inquit, *romana Ecclesia novos ordinare episcopatus, ubi hactenus non fuerunt: potest eos, qui sunt, alios deprimere, alios sublimare, prout ratio sibi dictaverit, ita ut de episcopo archiepiscopos creare liceat, et e converso si necesse visum fuerit.*

Respondebunt: Episcopos habere jurisdictionem a Deo, sed tamen sub pontifice; et ideo licere pontifici illam tollere, vel mutare.

At contra: Nam apostoli habuerunt potestatem sub Petro, et tamen quibus eam habuerunt immediate a Christo, non poterat Petrus eam auferre, vel imminuere. Praeterea ordinis potestatem habent a Deo, non potest pontifex eam ita tollere, ut ii, si velint, non possint ea uti: nam presbyter etiamsi pontifex illum excommunicet, suspendat, interdicat, degradet; tamen si velit, vere consecrabit. Denique in qualibet urbe clerus et populus subjectus est episcopo; et tamen si quis de clero, vel populo habet immediate a pontifice summo aliquam auctoritatem, non potest episcopus illam tollere, vel imminuere. Eodem igitur modo si haberent episcopi a Christo auctoritatem suam, non posset Christi vicarius eam tollere et minuere; vel dicant adversarii, ubi Dominus ita subjecerit episcopos pontifici, ut voluerit etiam illa posse mutari, quae ipsemet eis contulerit.

Respondent: Posse saltem pontificem auferre materiam subjectam episcopo, idest, populum ejus alteri subjicere, et ea ratione non proprie illi auferre jurisdictionem a Deo datam, sed efficere indirecte, ut illam perdat. At cum potestas jurisdictionis relationem significet praelati ad subditum: ex relativis autem uno posito, vel sublato, et alterum ponatur, vel tollatur; si non potest episcopo auferri jurisdictio, non potest fieri, ut populus non sit ei subjectus. Denique mirum omnino esset, si divina providentia, quae suaviter cuncta disponit, noluisset per eum jurisdictionem dari, per quem augeri, minui, atque adeo penitus tolli posse voluisset.

Sexto, si jure divino episcopi habent suam jurisdictionem, ostendere debent aliquod verbum Dei, in quo haec eorum jurisdictio fundetur: at nihil adferunt, nec adferre possunt adversarii, nisi verba Domini dicta ad apostolos; illis autem verbis datur apostolis amplissima jurisdictio in Ecclesiam universam, quam certe non concedunt episcopis adversarii. Viderint igitur, quo firmamento sententiam suam defendant.

Septimo, accedant gravissima testimonia duorum veterum, sanctissimorumque pontificum. Innocentius I. in epist. ad concil. carthag. quae est 91. inter epistolas Augustini: *A Petro*, inquit, *ipse episcopatus, et tota auctoritas nominis hujus emersit.* Et in epist. ad concil. milevitan. quae est 93. inter epistolas Augustini: *Arbitror*, inquit, *omnes fratres et coepiscopos nostros non nisi ad Petrum, idest, sui nominis, et honoris auctorem deferre debere.* Leo serm. 3. de assumpt. sua ad pontificat. *Si quid*, inquit, *commune cum eo aliis voluit es-*

se principibus, numquam nisi per ipsum dedit, quidquid aliis non negavit. Et epist. 89. *Hujus muneris sacramentum ita Dominus ad omnium apostolorum officium voluit pertinere, ut in beatissimo Petro apostolorum omnium summo principaliter collocaret, ut ab ipso quasi quodam capite dona sua velut in corpus omne diffunderet.*

Neque obstat, quod apostoli non acceperint a Petro jurisdictionem: nam hic Leo loquitur de modo ordinario, quo Deus Ecclesiae principibus, idest, episcopis confert dona sua, ac dicit, conferri ordinarie per Petrum: Apostoli autem extraordinario privilegio a Christo acceperunt suam jurisdictionem.

Accedant ultimo verba pontificis, quibus utitur in creandis episcopis; sic enim ait: *Providemus Ecclesiae tali de tali persona, et praeficimus eum in patrem et pastorem, ac episcopum ejusdem Ecclesiae. committentes ei administrationem in temporalibus et spiritualibus, in nomine Patris, et Filii et Spiritus sancti, Amen.*

CAPUT XXV.

Solvuntur argumenta adversariorum.

At contra objiciunt primo; nostram sententiam seipsam destruere. Nam episcopi apostolis succedunt, ut pontifex romanus Petro; ergo si apostoli habent a Christo jurisdictionem, ut asserit nostra conclusio prima, sequitur, etiam episcopos habere a Christo, quod tamen negat secunda conclusio. Et e contrario, si episcopi habent a pontifice jurisdictionem, ut asserit secunda conclusio; ergo apostoli habent a Petro, quod tamen negat prima conclusio. Nam successor ab eo habet suam jurisdictionem, a quo habuit praedecessor, alioqui non vere succedit, sed instituitur alio ordine: succedere autem episcopos apostolis docet Augustin. in psal. 44. exponens enim illud: *Pro patribus tuis nati sunt tibi filii; patres*, inquit, *missi sunt apostoli, pro apostolis filii nati sunt, constituti sunt episcopi.* Hinc etiam concilium florentinum in instruct. Armenor. et concil. trident. sess. 23. cap. 4. episcopos in locum apostolorum successisse docent.

Respondeo: Magnum esse discrimen inter successionem Petri, et aliorum apostolorum. Nam romanus pontifex proprie succedit Petro, non ut apostolo, sed ut pastori ordinario totius Ecclesiae; et ideo ab illo habet romanus pontifex jurisdictionem, a quo habuit Petrus: at episcopi non succedunt proprie apostolis, quoniam apostoli non fuerunt ordinarii, sed extraordinarii, et quasi delegati pastores, qualibus non succeditur.

Dicuntur tamen episcopi succedere apostolis, non proprie eo modo, quo unus episcopus alteri, et unus rex alteri, sed duplici alia ratione. Primo ratione ordinis sacri episcopalis. Secundo per quamdam similitudinem et proportionem: quia nimirum sicut Christo in terris vivente, primi sub Christo erant apostoli duodecim, deinde 72. discipuli; ita nunc primi sub romano pontifice sunt episcopi, post eos presbyteri, inde diaconi etc.

Ita vero succedere, et non aliter episcopos apostolis, probatur; nam nullam habent partem verae apostolicae auctoritatis. Apostoli poterant in toto terrarum orbe praedicare, et fundare Ecclesias, ut patet Matth. ult. et Marci ult. hoc non possunt episcopi. Item apostoli poterant scribere libros canonicos, ut omnes fatentur; hoc non possunt episcopi. Apostoli habuerunt donum linguarum et miraculorum; non habent episcopi. Apostoli in totam Ecclesiam habuerunt jurisdictionem, non habent episcopi. Praeterea non succeditur proprie nisi praecedenti: at simul fuerunt in Ecclesia apostoli et episcopi, ut patet de Timotheo, Tito, Evodio, aliisque permultis; si igitur episcopi apostolis succedunt, cui apostolo successit Titus? cui Timotheus? Denique eodem modo succedunt episcopi apostolis, quo presbyteri discipulis 72. ut patet ex Anacleto epist. 3. et ex Beda in cap. 10. Luc. at constat, presbyteros non succedere proprie discipulis 72. sed solum per similitudinem; nam discipuli illi 72. non fuerunt presbyteri, nec ullum ordinem, aut jurisdictionem a Christo susceperunt. Siquidem Philippus et Stephanus, et alii quinque diaconi ordinati ab apostolis, Act. 6. erant ex discipulis 72. ut Epiphanius docet haeres. 20. quae est Herodianorum: certe autem non fuissent diaconi ordinati, si jam antea fuissent presbyteri.

Secundo objiciunt illud Act. 20. *Attendite vobis et universo gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit episcopos regere Ecclesiam Dei.* Item Ephes. 4. *Ipse dedit quosdam apostolos, alios pastores et doctore*. Ubi nomine pastorum et doctorum intelliguntur episcopi, ut eo loco exponit Hieronymus. Et confirmatur ex Patribus, nam Dionysius lib. de Eccles. hierarch. cap. 6. dicit, episcoporum hierarchiam immediate terminari in Jesum, sicut inferiores ordines presbyterorum, diaconorum et aliorum terminantur in episcopum. Cyprianus lib. 3. epist. 9. ad Rogatian. dicit, episcopos a Christo fieri, a quo apostoli creati sunt: Diaconos autem ab apostolis, non a Christo institutos. Bernardus lib. 3. de Considerat. *Erras*, inquit, *si ut summam, ita et solam institutam a Deo aestimas vestram apostolicam potestatem etc.*

Respondeo ad primum locum: Dici episcopos constitutos a Spiritu sancto non immediate, sed mediate; quia apostoli inspirante Deo, et virtute accepta a Spiritu sancto illos episcopos constituerunt. Quomodo etiam Act. 15. dicunt: *Visum est Spiritui sancto et nobis, Non est potestas nisi a Deo*; nimirum mediate vel immediate.

Ad secundum dico: Ibi exprimi generalem Ecclesiae ordinem, qui sine dubio de jure divino est: Deus enim est qui instituit, ut in Ecclesia essent apostoli, prophetae, pastores et doctores, etsi non omnibus immediate auctoritatem ipse dederit.

Ad tertium dico: Dionysium loqui de ordine episcoporum, non de jurisdictione.

Ad quartum dico: Cyprianum velle, ordinem episcoporum ab ipso Christo institutum esse; proinde jure divino in Ecclesiam introductum: ordinem vero diaconorum ab apostolis primum excogitatum fuisse. Cujus sententiae partem posteriorem schola theologorum communiter rejicit, sed sive sit vera, sive falsa, nihil facit ad propositum nostrum.

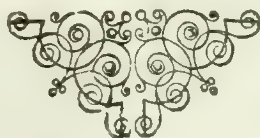
Ad quintum dico: Bernardum loqui eo modo, quo loquitur Paulus Rom. 13. cum ait: *Non est potestas nisi a Deo.*

Tertio objiciunt: Si episcopi a pontifice habent jurisdictionem; ergo mortuo pontifice cessat episcoporum auctoritas, sicut praeciso capite moriuntur omnia membra. Respondeo: Magnum esse discrimen inter caput naturale et caput mysticum: siquidem membra corporis naturalis conservari non possunt, nisi continuum influxum a capite recipiant; membra vero capitis mystici, praesertim ministerialis et externi, pendent quidem a capite ut fiant, non tamen ut conserventur. Itaque episcopalis jurisdictio semel collata, non amittitur moriente qui dedit, sed moriente qui accepit, aut auferente qui potest auferre.

Quarto objiciunt: Ad ordinem episcopatus exercendum necessaria est jurisdictio; ergo Deus qui confert ordinem, confert etiam jurisdictionem. Respondeo: Utrumque a Deo conferri, sed unum immediate, alterum mediate; quia unum, idest, potestas ordinis requirit characterem et gratiam, quam solus Deus efficere potest; alterum, idest, jurisdictio solum requirit superioris voluntatem.

Objiciunt quinto: Summus pontifex episcopos vocat fratres et collegas; igitur ab uno communi Patre Deo Ecclesiae praeficiuntur. Respondeo: Primum vocari fratres ratione ordinis episcopalis, in quo sunt aequales. Secundo ratione jurisdictionis, quia assumuntur episcopi a pontifice ad suum ipsius onus sustentandum, non ad aliquod inferius ministerium.

Objiciunt sexto: Si debent omnes episcopi a pontifice accipere jurisdictionem; ergo plurimi episcopi non fuerunt veri episcopi, nec enim omnes episcopos, praesertim in Asia et Africa, creavit romanus pontifex. Respondeo: Non esse opus ut pontifex immediate creet episcopos, sed satis esse, si mediate, idest, per patriarchas et archiepiscopos. Itaque initio Petrus constituit patriarcham alexandrinum et antiochenum, qui a pontifice auctoritate accepta, toti fere Asiae et Africae praeerant, et archiepiscopos creare poterant, qui postea crearent episcopos.

LIBER QUINTUS

DE

POTESTATE PONTIFICIS

TEMPORALI

CAPUT PRIMUM

Proponitur quaestio de potestate temporali.

Restat postrema pars disputationis de pontifice, quae est de potestate ipsius temporali, de qua quidem quaestione tres inveniuntur auctorum sententiae. Prima est, summum pontificem jure divino habere plenissimam potestatem in universum orbem terrarum, tum in rebus ecclesiasticis, tum in politicis. Ita docent Augustinus Triumphus in Summa de pot. Eccles. quaest. 1. art. 1. Alvarus Pelagius lib. 1. de planctu Eccles. cap. 13. et multi jureconsulti, ut Hostiensis in cap. Quod super his, de voto et voti redempt. Panormitanus in cap. Novit, de judiciis ; Sylvester in Summa de peccat. verbo papa, § 2. et alii non pauci. Quin etiam Hostiensis ulterius progreditur. Docet enim, per Christi adventum omne dominium principum infidelium translatum esse ad Ecclesiam, et residere in summo pontifice, ut vicario summi et veri regis Christi; et ideo posse pontificem regna infidelium jure suo donare quibus voluerit fidelium.

Altera non tam sententia quam haeresis in altero extremo posita duo docet. Primo, pontificem ut pontificem, et ex jure divino nullam habere temporalem potestatem, nec posse ullo modo imperare principibus saecularibus, nedum eos regnis, et principatu privare, etiamsi illi privari alioqui mereantur. Secundo docet, non licuisse pontifici aliisque episcopis accipere temporale dominium, quod nunc habent in quasdam urbes et provincias, sive ejusmodi dominium donatum eis fuerit, sive illud usurpaverint : prohibet enim jus divinum, uni homini gladium spiritualem, et temporalem simul committi. Ita docent haeretici omnes hujus temporis, ac praecipue Calvinus lib. 4. Inst. cap. 11. § 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. et Petrus martyr in cap. 13. ad Rom. ac Brentius in Prolegom. cont. Petrum a Soto; Magdeburgenses autem Cent. 1. lib. 2. cap. 4. col. 435. ponunt inter notas Antichristi, quod pontifex duos gladios gerat, undecumque illos habuerit. Ac deinde Centuria 8. 9. 10. et 11. cap. 10. in vitis pontif. de hoc maxime eos reprehendunt.

Tertia sententia media, et catholicorum theologorum communis, pontificem ut pontificem non habere directe et immediate ullam temporalem potestatem, sed solum spiritualem ; tamen ratione spiritualis habere saltem indirecte potestatem quamdam, eamque summam, in temporalibus. Ita Hugo de s. Victore lib. 2. de sacram. p. 2, cap. 4, quem sequitur Alexander alensis 3. par. Sum. q. 40. m. 5. et 4. p. q. 10. in explicat. can. missae, in illud. Et pro rege N. item s. Bonaventura in lib. de Eccles. Hierarch. par. 2. cap. 1. Durandus in lib. de orig. jurisdict. q. 3. in fine. Petrus ab Alliaco in q. de re sumpta, utrum Petri Ecclesia fide confirmetur. Joannes de Parisio in tract. de potestate regia et papali, cap. 6. et 7. Jacobus Almair in tract. de sup. pot. Eccles. cap. 6. Gabriel Biel explicat. canonis missae, lect. 23. Henricus de Gandavo, quodlib. 6. q. 23. Joan. Driedo lib. 2. de libert. Christ. cap. 2. Joan. de Turrecremata lib. 2. Sum. cap. 113.

et seq. Albertus Pighius lib. 5. hierarch. Eccles. Thomas Waldensis lib. 2. doct. Fid. art.3. cap.76. 77. 78. Petrus de Palude in lib. de pot.Eccles.Cajetanus in Apol. cap. 13. ad 8. Franciscus Victoria relect. 1. q. 6. de pot. Eccles.Dominicus a Soto in 4. dist. 25. quaest. 2. art.1.Nicolaus Sanderus lib. 2. cap. 4. visib. monarch. Navarrus Relect. in cap. *Novit*, de judic. notab. tertio, Antonius Cordubensis lib. 1. quaest. 57. dub. 3. et alii plurimi.

De s. Thoma,quid senserit, non est tam certum. Nam in fine 2. sent. dicit,in papa esse apicem utriusque potestatis. Tamen in cap. 13. ad Rom.dicit, clericos exemptos a tributis privilegio principum saecularium: et 2. 2. quaest.40. art. 2. dicit, praelatos posse disponere de bellis solum quatenus ordinantur ad bonum spirituale,qui est finis potestatis ipsorum. Ex quibus colligitur, eum non dissentire a caeteris theologis.

Nos ergo tria tractabimus. Primo ostendemus, pontificem jure divino non habere directe temporalem potestatem.Secundo habere eum aliquo modo, idest,ratione suae spiritualis monarchiae, summam potestatem etiam temporalem.Tertio,non esse contra jus divinum,quod episcopi habeant etiam actu, et directe jurisdictionem temporalem in urbes, et provincias sibi donatas a regibus, vel alio justo titulo acquisitas.

CAPUT II.

Papam non esse dominum totius mundi.

Quod ad primum attinet,tria ordine probabimus. Primo, papam non esse dominum totius orbis. Secundo non esse dominum totius orbis christiani. Tertio, non esse dominum ullius provinciae, aut oppidi, nullamque habere jure divino jurisdictionem mere temporalem.Primum docet expresse Joannes de Turrecremata lib. 2. Sum.de Eccles.cap. 113. *Papa*, inquit, *non sic est dicendus habere jurisdictionem in temporalibus jure papatus, ut dicendus sit totius orbis dominus*.Sic etiam Franciscus Victoria relect. 1. de pot. Eccles. quaest.6. *Papa*, inquit, *non est orbis dominus*. Idem alii docent, et probatur. Papa non est dominus earum provinciarum, quas obtinent infideles; nam inprimis dominus Joan. ult.solum oves suas Petro commisit: Infideles autem non sunt oves. Deinde, non potest papa judicare infideles. 1. Cor. 5. *Quid ad me de his, qui foris sunt, judicare?* Denique, infideles principes sunt veri et supremi principes suorum regnorum; nam dominium non fundatur in gratia, aut fide, sed in libero arbitrio et ratione: nec descendit ex jure divino,sed ex jure gentium; ut patet ex eo quod Deus approbat regna gentilium in utroque Testamento.Daniel.2.*Tu es rex regum, et Deus coeli dedit tibi regnum et imperium, etc.* Matthaei 22. *Reddite, quae sunt Caesaris, Caesari*. Nota, *Reddite*, non donate,quae sunt Caesaris, idest, quae jure illi debentur: et Rom. 13. *Reddite omnibus debita : cui tributum, tributum; cui vectigal, vectigal,etc.* Et jubet ibidem etiam propter conscientiam obedire principibus ethnicis : at certe non tenemur in conscientia obedire illi qui non est verus princeps.

Si igitur non est papa dominus earum provinciarum, quas obtinent infideles ; sequitur, eum non esse dominum totius mundi,nisi eae provinciae ad mundum non pertinere dicantur. Dicent: tenemur obedire principibus infidelibus,quia omnes principes sunt vicarii papae. At contra : nam papa non vellet habere tales vicarios, et si posset, libenter daret regna infidelium principibus fidelibus. Ridiculum autem est,dedisse Deum papae jus in regna totius mundi, et non dedisse illi unquam facultatem utendi ejusmodi jure.

At, inquient : papa est monarcha spiritualis in toto orbe terrarum;et tamen numquam potuit exercere hunc principatum in toto orbe terrarum. Respondeo:Papam dici monarcham spiritualem in toto orbe, non quod praesit omnibus hominibus, qui sunt in toto orbe, sed quod praesit omnibus Christianis toto orbe diffusis. Et rursum etiam ex hypothesi,nimirum,quia si totus mundus converteretur ad fidem, toti mundo plane spirituali jurisdictione papa praeesset. Denique quod jus habeat mittendi per totum orbem terrae praedicatores evangelii.

At Alexander VI. divisit orbem nuper inventum regibus Hispaniae et Lusitaniae. Respondeo : Non divisit ad eum finem, ut reges illi proficiscerentur ad debellandos reges infideles novi orbis,et eorum regna occupanda,sed solum ut eo adducerent fidei christianae praedicatores, et protegerent,ac defenderent cum ipsos praedicatores,tum Christianos ab eis conversos: et simul ut impediret contentiones, et bella principum christianorum, qui in illis novis regionibus negotiari volebant; Vide Cajetanum 22. q. 66. art. P. Victoriam relect. de jure belli, et Sotum lib. 4. de just. et jure q. 2. art.2.et in 4.sent. d. 5. q. un. art. 10. ad arg. 5.

CAPUT III.

Papam non esse dominum totius orbis christiani.

Jam vero, quod secundo loco propositum fuit, non esse papam dominum totius orbis christiani, docet Hugo de s. Victore lib. 2. de sacram. par.2. cap. 4. *Terrena*, inquit, *potestas caput habet regem: spiritualis potestas habet summum pontificem.* Et clarius Joannes Driedo lib. 2. de libert. Christ. cap. 2. *Christus*, inquit, *cum praefecit Petrum universali Ecclesiae pastorem, non simul dedit illi imperium temporale super universam Ecclesiam, neque enim abstulit imperatoribus et regibus sua regna, neque item voluit, ut omnis potestas regalis, proinde ac ecclesiastica debeat derivari,et descendere ex potestate Petri.* Eadem est aliorum multorum sententia, et probatur Primum. Quia si res ita se haberet,et quidem jure divino, ut volunt, deberet id constare ex Scripturis, aut certe ex apostolorum traditione : ex Scripturis nihil habemus,nisi datas pontifici claves regni coelorum;de clavibus regni terrarum nulla mentio fit; traditionem apostolicam nullam adversarii proferunt. Praeterea, Christus non abstulit, neque au-

fert regna iis quorum erant; nam Christus non venit destruere ea quae bene se habebant, sed perficere; ergo quando rex sit christianus, non perdit regnum terrenum, quod jure obtinebat, sed acquirit novum jus ad regnum aeternum: alioqui obesset regibus Christi beneficium, et gratia naturam destrueret. Et confirmatur ex hymno Sedulii, quem tota Ecclesia publice canit:

Hostis Herodes impie
Christum venire quid times?
Non eripit mortalia,
Qui regna dat coelestia.

Item si papa est dominus totius orbis christiani supremus; ergo singuli episcopi sunt principes temporales in oppidis suo episcopatui subjectis; siquidem id quod est papa in Ecclesia universa, est quilibet episcopus in particulari, idest, sicut papa est verus pastor, et caput Ecclesiae universalis: ita episcopus est verus pastor, et caput Ecclesiae particularis: sed non negamus majorem esse potestatem papae in universam Ecclesiam, quam sit episcopi in particularem. At episcopos esse dominos urbium, quarum sunt episcopi, nec adversarii concedunt, et est aperte falsum. Unde Ambrosius in Orat. de tradend. Basil. *Si tributum*, inquit, *petit imperator, non negatur, agri Ecclesiae solvunt tributum.* Et infra: *Tributum Caesaris est? non negatur. Ecclesia Dei est. Caesari utique non debet addici.* Et in epist. Athanasii ad solitar. vit. agent. Hosius episcopus ait imperatori: *Tibi Deus imperium, nobis autem ea quae sunt Ecclesiae Christus commisit.*

Denique probatur ex confessione pontificum. Leo epist. 38. ad Martian. fatetur, imperatorem Martianum a Deo ad imperium esse electum, et epist. 43. ad eumdem, fatetur, auctorem imperii Martiani Deum esse. Et similia in omnibus fere epistolis ad Theodosium, Martianum et Leonem sibi invicem succedentes imperatores scribit. Gelasius in epist. ad Anastas. imp. quae habetur etiam in Decr. dist. 96. can. Duo sunt: *Duo sunt*, inquit, *imperator Auguste, quibus principaliter mundus hic regitur, auctoritas sacra pontificum et regalis potestas*, etc. Ubi notandum est, Gelasium non loqui solum de exequutione, sed de ipsa potestate, et auctoritate, ne dicant adversarii (ut solent) papam quidem habere utramque potestatem, sed exequutionem aliis demandare.

Gregorius lib. 2. epist. 61. ad Maurit. *Potestas*, inquit, *super omnes homines dominorum meorum pietati coelitus data est.* Et clarissime Nicolaus in epist. ad Michäel. *Nolite praejudicium Dei Ecclesiae irrogare. Illa quippe nullum imperio vestro praejudicium infert.* Et infra. *Idem mediator Dei, et hominum homo Christus Jesus, sic actibus propriis, et dignitatibus distinctis officia potestatis utriusque discrevit, ut et christiani imperatores pro aeterna vita pontificibus indigerent, et pontifices pro cursu temporalium tantummodo rerum imperialibus legibus uterentur.* Hic etiam pontifex non de sola exequutione, sed de potestate et dignitate loquitur.

Praeterea Alexander III. cap. Si duobus, § denique, extra de appellat. rogatus an appellatio a judice saeculari ad papam teneat, respondet: *Tenet quidem in his, qui sunt nostrae temporali jurisdictioni subjecti: in aliis vero secundum juris rigorem credimus non tenere.* Item cap. Caussam 2. extra qui filii sint legit. *Nos attendentes*, inquit, *quod ad regem pertinet, non ad Ecclesiam de talibus possessionibus judicare, etc.*

Denique Innocentius III. cap. Novit, de judic. Cum, inquit, jurisdictionem propriam non sufficiamus explere, cur alienam usurpare vellemus? Ubi pontifex usurpationem alienae jurisdictionis appellat, si temporalem jurisdictionem in regno Francorum tentaret assumere. Et infra, non intendimus judicare de feudo, cujus ad ipsum spectat judicium, sed decernere de peccato, cujus ad nos pertinet sine dubitatione censura. Idem cap. Solitae, extra de major. et obed. *Ad firmamentum*, inquit, *coeli, hoc est, universalis Ecclesiae, fecit Deus duo luminaria magna, idest, duas instituit dignitates, quae sunt pontificalis auctoritas, et regalis potestas, sed illa, quae praeest diebus, idest, spiritualibus, major est, quae vero carnalibus, minor, ut quanta est inter solem et lunam, tanta inter pontifices, et reges differentia cognoscatur, etc.* Ubi nota, quemadmodum non est idem sydus, sol et luna: et sicut lunam non instituit sol, sed Deus; ita quoque non esse idem, pontificatum et imperium, nec unum ab alio absolute pendere. Idem, cap. Per venerabilem, extra qui filii sint legit. dicit, pontificem solum in patrimonio Ecclesiae plenam habere in temporalibus potestatem: in aliis vero regionibus non item, et ibidem: *Cum rex*, inquit, *superiorem in temporalibus minime recognoscat, sine juris alterius laesione in eo se jurisdictioni nostrae subjicere potuit, in quo videretur aliquibus, quod per seipsum (non tanquam pater cum filiis, sed tanquam princeps cum subditis) potuit dispensare. Tu autem nosceris aliis subjacere, unde sine ipsorum forsan injuria, nisi praestaret nobis assensum, in hoc subdere te non posses.*

CAPUT IV.

Papam non habere ullam mere temporalem jurisdictionem directe jure divino (1).

Superest nunc, ut demonstremus, papam directe nullius loci esse dominum temporalem jure divino. Quod expresse docet Joannes de Turrecremata lib. 2. de Eccles. cap. 114. Cajetanus in Apol. pars. 2. cap. 13. ad 8. et Navarrus in cap. Novit, notab. 4. verba Cajetani haec sunt, *Potestas papae directe est respectu spiritualium ad supremum simpliciter finem humani generis; ideo suae potestati*

(1) Haec distinctio de potestate in temporalia directe, vel indirecte habetur etiam apud Gloss. cap. Novit, de judic. c. de feudo, quam etiam sequitur Innocentius ibidem, ubi dicit, papam non judicare de feudo directe, secus indirecte ratione peccati.

duo conveniunt, primo quod non est directe respectu temporalium; secundo, quod est respectu temporalium in ordine ad spiritualia. Id vero hac ratione manifeste probatur. Christus, ut homo, dum in terris vixit, non accepit, nec voluit illius provinciae vel oppidi mere temporale dominium: summus autem pontifex Christi vicarius est, et Christum nobis repraesentat, qualis erat dum hic inter homines viveret; igitur summus pontifex ut Christi vicarius, atque adeo ut summus pontifex est, nullius provinciae vel oppidi habet mere temporale dominium.

Utraque propositio hujus ratiocinationis probanda est. Ac primum Prima ipsa propositio explicanda et probanda est. Nam ex hoc falso principio, quod Christus homo fuerit rex temporalis, nati sunt duo contrarii errores: hinc enim deducunt quidam tanquam ex praecipuo fundamento, papam qui est Christi vicarius, esse regem et pontificem simul; e contrario autem Wiclesistae (ut refert Waldens. lib. 2. doctr. fid. art. 3. cap. 76.) ex hoc eodem principio deducunt, reges esse pontificibus majores et digniores, quia reges sunt vicarii Christi regis, et pontifices vicarii Christi pontificis. Christus autem magis rex fuit, quam pontifex, nam descendit ex tribu regia Judae, et familia David, non ex tribu Levi et familia Aaronis; ac proinde haereditaria successione fuit rex, non pontifex.

Ut igitur explicetur, et probetur hoc principium, ajo, Christum fuisse quidem semper ut Dei Filium regem et dominum omnium creaturarum eo modo quo est Pater ejus, sed hoc regnum aeternum esse et divinum, et nec tollere dominia hominum, nec posse pontifici convenire: fuisse praeterea Christum ut hominem regem omnium hominum spiritualem in omnes tam fideles, quam infideles in ordine ad salutem aeternam, ita ut posset eos obligare ad fidem, et sacramenta sua suscipienda: potuisse quoque per suam spiritualem potestatem disponere de omnibus rebus temporalibus, prout expedire judicabat ad finem suum spiritualem: futurum etiam post diem judicii hoc spirituale Christi regnum etiam sensibile et manifestum, et ita inchoatam esse gloriam hujus regni in ipso capite nostro Christo, quando a mortuis resurrexit; caeterum hoc etiam non esse regnum temporale, qualia sunt nostrorum regum, nec posse pontifici communicari, quia praesupponit resurrectionem: potuisse denique Christum hominem, si voluisset, et si expedire sibi visum fuisset, accipere regiam auctoritatem; tamen noluisse, et proinde nec accepisse, nec habuisse non solum exequutionem dominii et regni, sed nec auctoritatem, vel potestatem regni ullius temporalis; id quod probatur. Nam si habuit, vel ex haereditaria successione, vel ex electione, vel jure belli, vel dono speciali Dei: omne enim regnum aliquo horum modorum acquiritur, vel haereditate, vel electione populi, vel jure belli, vel dono superioris.

Nam habuit Christus homo regnum haereditarium: nam etsi descendit ex familia regia; tamen non constat, an ipse esset magis proximus Davidi, quam alii multi, qui de eadem familia erant: et praeterea tunc regnum erat ablatum a familia David, idque Deo volente, qui etiam praedixerat ex Jechoniae familia, unde Christus descendit, nullum futurum regem, nimirum temporalem, eo modo quo fuerat David, et alii ejus successores, Hierem. 22. de Jechonia sic legimus: *Haec dicit Dominus, scribe virum istum sterilem, virum qui in diebus suis non prosperabitur. Nec enim erit de semine ejus vir, qui sedeat super solium David, et potestatem habeat ultra in Juda.* Constat autem ex Matthaei 1. Christum descendere ex isto Jechonia.

Ex quo manifeste sequitur, Christum non potuisse regnum temporale habere successione haereditaria, nisi falsa esset prophetia, quae disertis verbis praedixerat fore, ut nemo unquam deinceps haberet potestatem in Juda de posteris Jechoniae. Nec potest responderi: posteros Jechoniae habuisse ejus regni, non tamen de facto sedisse in solio David. Nam ad quid illud jus, quo nunquam usuri erant? Et confirmatur ex Patribus. Nam Hieronymus in hunc locum, et Ambrosius lib. 3. in Luc. cap. 1. quaerunt, quomodo non pugnet haec prophetia Hieremiae cum prophetia Gabrielis archangeli, qui Luc. 1. ait: *Dabit ei Dominus Deus sedem David patris ejus?* Et respondent, ideo non pugnare, quod Hieremias loquatur de regno temporali et carnali, Gabriel de regno spirituali atque aeterno. Quibus consentit Augustinus lib. 17. de Civit. Dei cap. 7. ubi ait: *Qui populus regnum fuerat amissurus, Christo Jesu Domino nostro non carnaliter, sed spiritualiter regnaturo.*

Non etiam Christus fuit rex temporalis titulo electionis, ut patet ex illo Lucae 12. *O homo, quis me judicem constituit, aut divisorem inter vos?* hoc est, neque imperator, neque respublica me judicem elegit. Et ex illo Joan. 6. *Cum cognovisset,* inquit Joannes, *quia venturi essent, ut raperent eum, et facerent eum regem, fugit iterum in montem ipse solus.* Apparet ergo eum noluisse acceptare electionem suam in regem.

Sed nec jure belli fuit rex temporalis: nam bellum ejus non fuit cum regibus mortalibus, sed cum principe tenebrarum, ut patet ex Joan. 12. *Nunc princeps hujus mundi ejicietur foras.* Et Coloss. 2. *Expolians principatus, et potestates traduxit confidenter palam triumphans illos in seipso.* Et 1. Joan. 3. *In hoc apparuit Filius Dei, ut dissolvat opera diaboli.* Ergo jure belli acquisivit Christus sibi regnum spirituale, ut regnet ipse in cordibus nostris per fidem et gratiam, ubi antea regnabat diabolus per vitia et peccata.

Quod denique non fuerit rex temporalis dono Dei speciali, patet ex illo Joan. 18. *Regnum meum non est de hoc mundo.* Et ibidem: *Regnum meum non est hinc.* Ut enim exponunt Patres, Chrysostomus, Theophylactus, Cyrillus et Augustinus in hunc locum, et Ambrosius lib. 3. in Luc. prope fin. Dominus his verbis liberare voluit Pilatum a suspicione, qua credere poterat, se regnum temporale Judaeorum affectasse. Itaque sensus est: *Ego quidem rex sum, sed non eo modo, quo Caesar et Herodes; nam regnum meum non est de hoc mundo, idest, non constat honoribus, opibus, potentia mundana* etc. Et confirmatur haec

ratio, primo testimonio plurimorum auctorum: id enim docet s. Thomas in cap. 18. Joannis, s. Bonaventura in lib. de paupert. Christi, et in Apologia pauperum Augustinus de Ancona de potestate Ecclesiae q. 1. art. 9. Cornelius Jansenius in illud Lucae 1. *Dabit ei Dominus sedem David*; et Adamus Sasbout in c. 9. Isaiae. Thomas Waldensis lib. 2. doctr. fid. cap. 76. 77. et 78. Alvarus Pelagius lib. 2. de planctu Eccles. art. 57. Durandus tract. de orig. jurisdict. quaest. 3. Joannes Driedo de dogmat. Eccles. lib. 3. cap. 4. par. 1. Abulensis in cap. 20. Matth. quaest. 67. Albertus Pighius lib. 5. de Eccles. hierarch. cap. 3. Adrianus Finus in flagello Jud. lib. 5. cap. 6. Victoria relect. 1. de pot. Eccles. Sotus lib. 4. de just. et jure, q. 4. Bartholomaeus Medina in 3. p. quaest. 59. art. 4. Navarrus in cap. Novit, notab. 3. num. 97. Denique fere omnes interpretes in illud Joan. 10. *Regnum meum non est de hoc mundo*. Confirmatur secundo, nam Christus nunquam exercuit in hoc mundo regiam potestatem: venit enim ministrare, non ministrari; et judicari, non judicare; ergo frustra accepisset regiam auctoritatem; frustra enim est potentia, quae nunquam redigitur in actum.

Respondeo: Christum exercuisse hanc potestatem, quando ejecit de templo ementes oves et boves, Joan. 2. At in primis ejicere de templo aliquos, non est regis officium, sed sacerdotum. Nam si sacerdotes ipsum regem, nempe Oziam vi de templo ejecerunt, 2. Paralip. 26. quanto facilius mercatores quosdam ejicere potuissent? Sed praeterea sciendum, Christum non ejecisse illos homines ex templo, quasi pontificia, vel regia potestate, sed more prophetarum, zelo quodam divino, quo Phinees occidit scortatores, et Helias prophetas Baal; et propterea Judaei Domino dicebant: *Quod signum ostendis nobis, quia haec facis?* hoc est, unde sciemus te esse prophetam, et a Deo missum cum tali potestate?

Confirmatur tertio eadem ratio. Nam auctoritas regia non erat Christo necessaria, neque utilis, sed plane supervacanea et inutilis; nam finis adventus ejus in mundum, erat redemptio humani generis: ad hunc autem finem non erat necessaria temporalis potestas, sed solum spiritualis; siquidem per ipsam spiritualem poterat etiam disponere de rebus temporalibus omnibus eo modo, quo judicabat expedire ad humanam redemptionem. Quod autem inutilis fuisset Christo talis potestas mere temporalis, ex eo intelligi potest, quod Christus debuit hominibus persuadere contemptum gloriae, deliciarum, opum et omnium rerum terrenarum, quibus tamen maxime affluunt reges hujus mundi: *Qui enim mollibus vestiuntur, in domibus regum sunt*, Matth. 11.

Confirmatur quarto ex eo, quod Christus fuit vere pauper, non solum quoad usum, sed etiam quoad dominium, ut ex Scripturis probat s. Bonaventura in lib. de pauper. Christi. Quod etiam definivit Nicolaus III. cap. Exiit; de verb. signific. in 6. ubi dicit, Christum docuisse verbo et exemplo paupertatem religiosorum, quae caret omni dominio. Clemens etiam V. in Clement. *Exivi*, de verb. signific. dicit, Christum fuisse exemplar coelestis vitae, qualis describitur in regula s. Francisci. Neque his repugnat Joan. XXII. in Extravag. Quia quorumdam: nam contendit quidem Joannes, Christum habuisse aliquando loculos, et dominium in communi cum apostolis earum pecuniarum, quae ipsis dabantur in eleemosynam; at non negat, aliquando Christum nihil habuisse, nec in communi: et aperte docet, Christum exemplo docuisse vitam religiosam, quae caret omni dominio saltem in particulari. Quod si Christus caruit aliquando omni dominio; quomodo fuit semper Dominus temporalis omnium rerum?

Confirmatur Ultimo ex eo, quod omnia fere loca Scripturae, ubi de regno Christi agitur, intelligi debent necessario de regno spirituali et aeterno; ac proinde non potest ex Scripturis deduci, ullum fuisse Christi regnum temporale. Psal. 2. agitur de regno Christi, ubi dicitur: *Ego autem constitutus sum rex ab eo*; sed ibidem subditur: *Praedicans praeceptum ejus*, ut ostendatur regnum spirituale. Item Dan. 2. *In diebus regnorum illorum Deus coeli regnum, quod in aeternum non dissipabitur*. Luc. 1. *Et regni ejus non erit finis*.

At regna temporalia non sunt aeterna, et si Christus fuit rex Judaeorum humano more, dum vixit in terris; certe desiit eo modo regnare, quando ad Patrem ascendit. Quomodo ergo regni ejus non erit finis? Et cum idem regnum occupatum fuerit paulo post a Romanis, deinde a Saracenis, et nunc a Turcis teneatur; quo pacto impletum est quod dixit Daniel, et regnum ejus, alteri populo non tradetur? Non igitur Christus rex fuit temporalis Judaeae, sed rex spiritualis Ecclesiae; cujus regni figura fuit regnum temporale Davidis et Salomonis: hac enim ratione dedit Christo Pater sedem David patris sui, ut regnaret in domo Jacob in aeternum.

Sed jam explicanda est assumptio primi argumenti. Dicimus igitur, papam habere illud officium quod habuit Christus, cum in terris inter homines humano more viveret: neque enim pontifici possumus tribuere officia, quae habet Christus ut Deus, vel ut homo immortalis et gloriosus, sed solum ea, quae habuit ut homo mortalis. Quia enim Ecclesia ex hominibus constans, indiget capite visibili, et more humano vivente; ideo Christus quando desiit more humano vivere, idest, post resurrectionem, reliquit Petrum loco sui, qui nobis exhiberet illam Christi gubernationam visibilem et humanam, quam Ecclesia habuerat ante Christi passionem; ut patet ex illis verbis, Joan. 20. *Sicut misit me Pater, et ego mitto vos*.

Adde, quod neque habet pontifex omnem potestatem prorsus, quam habuit Christus ut homo mortalis. Ille enim, quia Deus et homo erat, habuit quamdam potestatem, quam dicunt excellentiae, per quam praeerat, tam fidelibus, quam infidelibus: papae autem solum oves suas, idest, fideles, commisit. Praeterea Christus poterat sacramenta instituere, et miracula facere propria auctoritate, quae non potest pontifex. Item poterat absolvere a peccatis sine sacramentis, quod papa non potest. Solum ergo pontifici illam potestatem communicavit, quae puro homini communicari poterat, et quae necessaria erat ad gubernandos ita fideles, ut sine im-

pedimento vitam aeternam consequi possent. Sequitur igitur evidenter ex eo, quod Christianus ut homo mortalis non habuit ullum temporale regnum, nec pontificem ut Christi vicarium tale aliquod regnum habere.

CAPUT V.

Solvuntur argumenta contraria.

Sed occurrunt quidam, atque objiciunt. Primo verba Domini, Matth. 28. *Data est mihi omnis potestas in coelo et in terra*; hinc enim colligi videtur, Christum habuisse spirituale et terrenum regnum:utriusque autem regni claves Petro attribuit, ut Nicolaus ait in epist. ad Mediolan. et habetur in decr. dig. 22. can. Oves: *Christus*, inquit, *b. Petro, vitae aeternae clavigero terreni simul et coelestis imperii jura commisit.*

Respondeo: Potestatem, de qua hic loquitur Dominus, non esse potestatem temporalem, ut regum terrenorum, sed vel tantum spiritualem, ut b.Hieronymus et b. Anselmus exponunt, qui hunc esse volunt sensum eorum verborum; *Data est mihi omnis potestas in coelo et in terra,* idest, ut sicut in coelo rex sum angelorum, ita per fidem regnem in cordibus hominum, vel (ut addit Theophylactus) esse potestatem quamdam summam in omnes creaturas, non temporalem, sed divinam, vel divinae simillimam, quae non potest communicari homini mortali.

Ad testimonium Nicolai dico: Hunc habere sensum,Christus Petro terreni simul et coelestis imperii jura commisit, idest, Christus Petro concessit, ut quod ille solveret aut ligaret in terris, esset solum aut ligatum et in coelis. Allusit enim Nicolaus ad verba Domini Matth. 16. Nec possumus aliter exponere, nisi velimus Nicolaum II. repugnare Nicolao I. qui in epist. ad Mich. diserte docet, Christum distinxisse actus, officia et dignitates pontificis et imperatoris, ne aut imperator jura pontificis, aut pontifex jura imperatoris praesumeret usurpare.

Secundo objiciunt Scripturam Luc. 22. ubi Dominus duos gladios Petro concedit. Cum enim discipuli dicerent: *Ecce duo gladii hic*; Dominus non ait, nimis est, sed *satis est.* Quare b. Bernardus lib. 4. de Consider. et Bonifacius VIII. in Extravag. Unam sanctam, de major. et obed. ex hoc loco deducunt, pontificem duos gladios ex Christi institutione habere.

Respondeo: Ad literam nullam fieri mentionem in eo loco evangelii de gladio spirituali, vel temporali pontificis, sed solum Dominum illis verbis admonere voluisse discipulos,tempore passionis suae in iis angustiis, et metu ipsos futuros fuisse, in quibus esse solent, qui tunicam vendunt, ut emant gladium; ut ex Theophylacto, aliisque Patribus colligitur. Porro b. Bernardus et Bonifacius papa mystice interpretati sunt hunc locum, nec volunt dicere, eodem modo habere pontificem gladium utrumque, sed alio, et alio modo, ut postea exponemus.

Tertium argumentum. Omnes lites et contentiones, tam spirituales, quam temporales ad judicium summi pontificis pertinent; nam id habetur expresse Can. Quicumque litem,et Can.Quaecumque contentiones. 11. quaest. 1.

Respondeo: Ex illis canonibus priorem esse Theodosii imperatoris, qui ex pietate, non ex debito id honoris Ecclesiae detulit.Praeterea non soli romano pontifici,sed omnibus episcopis eo canone datum esse, ut judicare possent civiles caussas, quae ad ipsos deferrentur. Denique, jam esse abrogatum per alios canones, ut Glossa ibidem asserit. Posteriorem canonem,perspicuum est, non esse principis alicujus, qui posset leges condere,sed particularis episcopi, incertaeque auctoritatis; et propterea notari per vocem *Palaea*: et praeterea posset intelligi sano modo, idest, de omnibus contentionibus, quae non possunt terminari per saeculares judices, quia nimirum vel judex non vult administrare justitiam, vel altera pars non vult parere; tunc enim caussae devolvuntur ad judicium Ecclesiae per viam correctionis fraternae, ut Innocentius III. recte docet, cap. Novit, de judic.

Quartum argumentum. Vacante imperio,summus pontifex in administratione succedit, et imperiali utitur potestate, donec alius fuerit imperator electus, ut habetur ex Innocentio III. cap. Licet, de for. compet. et ex conc. viennen. Clement. Pastoralis, de sent. et re jud. ergo signum est, imperatoriam potestatem a summo pontifice tanquam a summo temporali principe dimanare.

Respondeo: Pontificem succedere imperatori vacante imperio, non in omnibus rebus, sed solum in auctoritate judicandi, et terminandi eas caussas quae a solo imperatore judicari solent, et quae non patiuntur facile moram. Ratio autem hujus non est, quia pontifex sit summus princeps temporalis, sed quia caussae omnes, quae non possunt definiri per temporales judices, devolvuntur ad judicem spiritualem, ut infra dicemus, et jam ex parte diximus.

Argumentum postremum. S. Thomas in lib. 3. de regim. princ. cap. 10. et 19. affirmat, summum pontificem jure divino habere spiritualem et temporalem potestatem in toto orbe terrarum, ut supremum totius mundi regem, adeo ut etiam taleas omnibus Christianis possit imponere, et civitates ac castra destruere, pro conservatione christianitatis. Idem etiam s. Thomas in 2. sent. dist. 44. prope finem, dicit; in papa esse apicem utriusque potestatis, spiritualis et temporalis. Sequuntur autem s. Thomam plurimi alii doctores, ut haec sententia communis apud theologos dici possit. Respondeo: Non sine caussa viri aliqui docti dubitant de auctore librorum de regimine principum, qui habentur inter opuscula s. Thomae; nam non esse s. Thomam eorum librorum auctorem multa ostendunt, sed praecipue id quod habetur in lib.3.cap. 20. de successione Adolphi et Alberti imperatorum: scribit enim auctor eorum librorum,suo tempore id accidisse, ut Adolphus Rodolpho, et Albertus Adolpho succederet. Constat autem s.Thomam obiisse anno salutis 1274. Adolphum autem successisse Rodolpho anno 1292. et Albertum Adolpho anno 1299. neque in his temporum supputa-

tionibus ullae sunt chronologorum dissensiones. Fieri igitur non potest, ut s. Thomas eorum librorum sit auctor, cum tot annis ante Adolphi et Alberti imperium de vita migraverit, nisi forte ista narratio in opere s. Thomae ab aliquo alio postea inserta fuerit. Sed quicumque eorum librorum auctor fuerit, non videtur a sententia nostra dissidere, nisi forte in modo loquendi. Quamvis enim aliquando dicat, summum pontificem in temporalibus omnibus potestatem habere; tamen multis in locis explicat ipse se, ac docet, potestatem summi pontificis proprie, per se, et directe spiritualem esse, sed per eam disponere posse de rebus temporalibus omnium Christianorum, cum id requiritur ad finem spiritualis potestatis, cui subordinantur fines temporalium omnium potestatum. Sic igitur loquitur lib. 1. cap. 14. Hujus ergo regni (spiritualis videlicet, quod Christus instituit) ministerium, ut a terris essent spiritualia distincta, non terrenis regibus, sed sacerdotibus est commissum, et praecipue summo sacerdoti successori Petri, Christi vicario, romano pontifici, cui omnes reges populi Christiani oportet esse subditos, sicut ipsi Domino Jesu Christo: sic enim ei, ad quem finis ultimi cura pertinet, subdi debent illi, ad quos pertinet cura antecedentium finium, et ejus imperio dirigi. Haec ille. Qui clarissime distinguit regna terrena, quae habent pro fine pacem temporalem a regno spirituali Christi et ejus vicarii, quod pro fine habet vitam aeternam. Rursus idem Auctor lib. 3. cap. 13. Satis, inquit, apparet, quod dominium Christi ordinatur ad salutem animae, et ad spiritualia bona, licet a temporalibus non excludatur, eo modo quo ad spiritualia ordinantur. Idem in eodem lib. 3. cap. 15. Est, inquit, et alia ratio, quare Dominus noster statum humilem assumpsit, quamvis Dominus mundi, ad insinuandam videlicet differentiam inter suum et aliorum principum dominium: quamvis enim temporaliter esset dominus orbis, directe tamen ad spiritualem vitam suum ordinavit principatum. Haec ille; quibus verbis significat, Christum habuisse quidem dominium temporale totius mundi, sed indirecte; directe autem solum dominium spirituale; quare in eod. lib. 3. cap. 19. non dicit auctor ille, posse pontificem summum absolute imponere taleas omnibus Christianis, et castra civitatesque destruere, sed tantum in casu, quo id requireret conservatio christianitatis: ad quod faciendum sufficit ea, quam summus pontifex habet, amplissima spiritualis potestas in omnem christianum orbem. Ad illud autem quod s. Thomas scribit in 2. sent. d. 44. esse videlicet in romano pontifice apicem utriusque potestatis, spiritualis et temporalis; responderi potest duobus modis. Primo loqui s. Thomam de potestate, quam romanus pontifex habet in ditione temporali Ecclesiae romanae. Dixerat enim paulo antea, in iis quae pertinent ad salutem animae, magis obediendum esse potestati spirituali, quam saeculari: contra vero in iis quae pertinent ad bonum civile magis obediendum esse potestati saeculari, quam spirituali. Deinde subjungit exceptionem, nisi forte potestati spirituali etiam potestas saecularis conjungatur, ut in pontifice romano, in quo est apex utriusque potestatis. Quia enim pontifex romanus non solum est pastor Ecclesiae, sed etiam est princeps saecularis multarum provinciarum; ideo in illis provinciis, tum in spiritualibus, tum in civilibus, magis obediendum est summo pontifici, quam ulli alteri potestati, sive spirituali, sive saeculari. Secundo responderi potest: velle s. Thomam in papa esse apicem utriusque potestatis respectu totius orbis christiani, sed non eodem modo: apicem enim spiritualis potestatis esse in eo directe, ac per se; apicem vero potestatis saecularis esse in eodem indirecte, et consequenter: neque enim probabile est, s. Thomam existimasse, in rebus mere civilibus magis obediendum esse summo pontifici, quam proprio regi, etiam in provinciis romanae Ecclesiae temporaliter non subjectis; contrarium enim aperte colligitur ex rescriptis ipsorum pontificum supra citatis; quibus s. Thomas sine dubio non repugnat. Id igitur solum voluit s. Thomas, ut in rebus etiam civilibus magis obediatur summo pontifici, quam principi saeculari, si ex rebus illis civilibus pendeat salus animarum: non autem absolute, quoniam potestati spirituali summi pontificis amplissimae conjuncta est, saltem indirecte, et consequenter, amplissima potestas disponendi de rebus temporalibus omnium christianorum, ut in seq. cap. demonstrabimus. Porro hanc esse mentem s. Thomae persuadet mihi, tum quod supra notavimus, testimonium illud s. Thomae, quo affirmat, clericos esse exemptos a tributis privilegio principum saecularium: tum consensio sectatorum ejusdem s. Thomae: video enim summo consensu doceri a discipulis s. Thomae sententiam illam, quae tribuit pontifici potestatem in temporalia, solum indirecte et consequenter, ut patet ex Petro de Palude, Joanne de Turrecremata, Joanne parisiensi, Thoma Cajetano, Francisco Victoria, Dominico a Soto, Bartholomaeo Medina, et aliis, quos non est ullo modo credibile, a vestigiis s. Thomae in tanta re discedere voluisse. Neque difficile esset, alios theologos, qui contrariam sententiam tueri videntur, ad concordiam cum caeteris revocare: nam ipse etiam Augustinus Triumphus, qui apertissime tribuere videtur summo pontifici temporalem potestatem in orbem terrarum universum, explicat se tamen in quaest. 1. de pot. pontif. art. 7. in responso ad ult. ubi dicit, potestatem temporalem aliter esse in pontifice, ac in rege: in pontifice enim esse ut in confirmante et corrigente; in rege vero ut in administrante. Et clarius art. 8. scribit, papam habere spiritualem potestatem, sed per eam disponere etiam de temporalibus. Et art. 9. demonstrat, Christum non fuisse regem temporalem, sed spiritualem.

Pari ratione Alvarus Pelagius, videtur quidem in 1. p. sui operis de planctu Eccles. art. 13. et Christum, et ejus vicarium regem temporalem totius mundi facere voluisse; tamen in 2. p. ejusdem operis art. 17. et aperte et copiose docet. Christum in terris non habuisse temporale dominium totius mundi, sed regnum spirituale tantum: et romanum pontificem Christi vicarium directe ac proprie non habere potestatem temporalem, sed spiritualem, quamvis per eam possit etiam temporalia guberna-

re, cum id requirit necessitas spiritualis. Sic etiam Durandus in lib. de orig. jurisdict. quaest. 3. in resp. ad 3. arg. habet haec verba, Dicendum est, quod qui dicit, Christum non habuisse omnem potestatem spiritualem et temporalem, contradicit evangelio. Et infra, post resurrectionem Christus commisit Petro regimen Ecclesiae totum, quantum necessarium erat, et expediebat ad regimen totius Ecclesiae, et quia utraque potestas temporalis et spiritualis necessaria est; ideo utramque potestatem contulit Petro. Haec ille, qui paulo infra explicat se, et ait: Isti sunt veri termini jurisdictionis spiritualis et temporalis a fundatione Ecclesiae, quos transgredi non licet, quia jurisdictio temporalis nullo modo se extendit ad spiritualia, de quibus nihil novit: jurisdictio vero spiritualis se extendit primo et principaliter ad spiritualia, secundario et per quamdam consequentiam se extendit ad actiones hominum circa temporalia, quae ordinantur ad spiritualia tanquam ad finem. Et infra: Nec propterea dicere intendimus, quod christiani principes, seu reges ab Ecclesia teneant terras suas, sive regna in feudum, sicut aliqui quandoque male crediderunt: sed solum praecise volumus dicere, quod regimen regum, et quorumcumque principum Christianorum subest regimini Ecclesiae in tantum, quod si cedat in subversionem fidei, aut bonorum morum; correctio et directio ipso jure pertinet ad Ecclesiam. Haec ille.

S. quoque Bonaventura in lib. de Eccles. hierarchia p. 2. cap. 1. scribit, summum pontificem posse imperatorem et reges deponere, ut qui supremam habeat in orbe christiano potestatem: et tamen ipse idem in eod. lib. p. 1. cap. 3. prope finem dicit, potestatem episcoporum esse pure spiritualem, potestatem autem regum pure temporalem: et cap. 1. p. 2. iterum repetit, potestatem sacerdotalem, et ipsius etiam summi pontificis, esse penitus spiritualem, sed majorem temporali, ita ut temporalis sit subjecta spirituali, non contra; quae est sententia et confessio omnium catholicorum. Denique, ut omittam recentiores, primi qui temporalem potèstatem summo pontifici ex Christi institutione tribuunt, videntur esse Hugo de s. Victore in 2. lib. de sacram. p. 2. cap. 4. et s. Bernardus lib. 4. de Consider. cap. 4. hos enim sequuti sunt Alexander, Bonaventura, Henricus, Durandus, et alii posteriores. Porro Hugo scribit quidem, a potestate spirituali, quae in summo pontifice potissimum residet, corrigi et judicari temporalem regum potestatem: tamen in eodem loco disertis verbis scribit, caput potestatis temporalis esse regem, quemadmodum caput potestatis spiritualis est papa. S. vero Bernardus lib. 4. de Consider. utrumque gladium, spiritualem et temporalem, dicit esse summi pontificis; tamen in multis locis ejusdem operis aperte demonstrat, pontificis maximi potestatem proprie spiritualem esse, non temporalem, lib. 1. de Consider. cap. 5. In criminibus, inquit, non in possessionibus est potestas vestra, lib. 2. cap. 5. Esto, inquit, ut alia quacumque ratione haec tibi vendices (bona videlicet temporalia, quae habet Ecclesia ex dono principum terrenorum) sed non apostolico jure, nec enim ille tibi dare, quod non habuit, potuit: et cap. 6. Exi in mundum; ager enim est mundus, isque creditus tibi: exi in illum, non tanquam Dominus, sed tanquam villicus, lib. 3. cap. 1. Eis (apostolis videlicet) tu successisti in haereditatem, ita tu haeres, et orbis haereditas: at qualenus haec te portio contingat, aut contigerit illos, id sobria consideratione pensandum; non enim per omnem reor modum, sed sane quadantenus, ut mihi videtur, dispensatio tibi super illum credita est, non data possessio, Denique in ipso lib. 4. cap. 4. utrumque gladium tribuit s. Bernardus Ecclesiae, sed spiritualem ponit in manu pontificis, temporalem in manu principum terrenorum; utrumque tamen dicit esse Ecclesiae, tum quia gladius temporalis gladio spirituali subjectus est, ut in seq. cap. declarabitur.

CAPUT VI.

Papam habere summam temporalem potestatem indirecte.

Explicanda est sententia theologorum, deinde etiam probanda. Quantum ad Primum, asserimus, pontificem ut pontificem. etsi non habeat ullam mere temporalem potestatem, tamen habere in ordine ad bonum spirituale summam potestatem disponendi de temporalibus rebus omnium Christianorum: id quod permulti explicant per similitudinem ad artem fraenifactoriam, et equestrem, et similes. Ut enim duae illae artes sunt inter se diversae, quia distincta habent objecta et subjecta, et actiones; et tamen quia finis unius ordinatur ad finem alterius; ideo una alteri praeest, et leges ei praescribit: ita videntur potestas Ecclesiastica et politica distinctae potestates esse; et tamen una alteri subordinata, quoniam finis unius ad finem alterius natura sua refertur.

At haec similitudo non est omnino conveniens: nam in illis artibus inferior est solum propter superiorem, adeo ut sublata superiore tollatur continuo etiam inferior: si enim non sit ars equestris, certe supervacanea est ars fraenorum faciendorum. At potestas politica non est solum propter ecclesiasticam, nam etiamsi ecclesiastica non esset, adhuc politica esset, ut patet in infidelibus, ubi est vera potestas temporalis et politica, et tamen sine ordine ad aliquam veram potestatem ecclesiasticam et spiritualem.

Est igitur alia similitudo longe aptior in nobis ipsis, qua hoc ipsum explicat Gregorius Nazianzenus in Orat. ad pop. tim. percul. et princ. irascen. Et post eum Hugo de s. Victore lib. 2. de sacram. par. 2. cap. 4. Thomas Waldensis lib. 2. doct. fid. cap. 78. Joannes Driedo lib. 2. de libert. Christ. cap. 2. Victoria et Sotus loc. not. Ut enim se habent in homine spiritus et caro, ita se habent in Ecclesia duae illae potestates: nam caro et spiritus sunt quasi duae respublicae, quae et separatae et conjunctae inveniri possunt. Habet caro sensum et appetitum, quibus respondent actus et objecta proportionata, et quorum omnium finis immediatus est sanitas, et bona constitutio corporis: habet spiritus

intellectum et voluntatem, et actus atque objecta proportionata, et pro fine animae sanitatem et perfectionem: invenitur caro sine spiritu in brutis, invenitur spiritus sine carne in angelis.

Ex quo apparet, neutrum esse praecise propter alterum. Invenitur etiam caro adjuncta spiritui in homine, ubi quia unam personam faciunt, necessario habent subordinationem et connexionem: caro enim subest, spiritus praeest, et licet spiritus non se misceat actionibus carnis, sed sinat eam exercere omnes suas actiones, ut in brutis exercet; tamen quando eae officiunt fini ipsius spiritus, spiritus carni imperat, eamque castigat, et si opus est, indicit jejunia, aliasque afflictiones, etiam cum detrimento aliquo et debilitatione ipsius corporis, et cogit linguam ne loquatur, oculos ne videant, etc. Pari ratione si ad finem spiritus obtinendum, necessaria sit aliqua carnis operatio, et ipsa etiam mors; spiritus imperare potest carni, ut se ac sua exponat, ut in martyribus videmus.

Ita prorsus politica potestas habet suos principes, leges, judicia etc. et similiter ecclesiastica suos episcopos, canones, judicia. Illa habet pro fine, temporalem pacem, ista salutem aeternam. Inveniuntur quandoque separatae, ut olim tempore Apostolorum, quandoque conjunctae, ut nunc: quando autem sunt conjunctae unum corpus efficiunt; ideoque debent esse connexae, et inferior superiori subjecta et subordinata. Itaque spiritualis non se miscet temporalibus negotiis, sed sinit omnia procedere, sicut antequam essent conjunctae, dummodo non obsint fini spirituali, aut non sint necessaria ad eum consequendum. Si autem tale quid accidat, spiritualis potestas potest et debet cöercere temporalem omni ratione ac via, quae ad id necessaria esse videbitur.

Ut autem magis in particulari explicemus haec omnia, comparanda est potestas papae spiritualis cum personis judicum, seu principum saecularium, cum legibus eorum civilibus, et cum eorum foro et judiciis.

Quantum ad personas, non potest papa ut papa ordinarie temporales principes deponere, etiam justa de caussa, eo modo quo deponit episcopos, idest, tanquam ordinarius judex: tamen potest mutare regna, et uni auferre, atque alteri conferre, tanquam summus princeps spiritualis, si id necessarium sit ad animarum salutem, ut probabimus.

Quantum ad leges, non potest papa ut papa ordinarie condere legem civilem, vel confirmare, aut infirmare leges principum, quia non est ipse princeps Ecclesiae politicus: tamen potest omnia illa facere, si aliqua lex civilis sit necessaria ad salutem animarum, et tamen reges non velint eam condere: aut si alia sit noxia animarum saluti, et tamen reges non velint eam abrogare.

Itaque optima est regula, quam tradit Glossa ad cap. Possessor, de reg. jur. in Sexto, quae talis est, Quando de eadem re contrariae inveniuntur leges imperatoriae et pontificiae, si materia legis est res animarum periculum concernens, abrogatur lex imperatoria per pontificiam. Et hoc modo lex pontificia, quae habetur cap. Fin. de praescript. abrogavit legem imperatoriam, quae habetur in cod. de praescript. 30. vel 40. annorum, etiam cum mala fide, quia non poterat servari sine mortali peccato. At quando materia legis est res temporalis non concernens animarum periculum, non potest lex pontificia abrogare legem imperatoriam, sed utraque servanda est; illa in foro ecclesiastico, ista in foro civili.

Quantum ad judicia, non potest papa ut papa ordinarie judicare de rebus temporalibus: recte enim Bernardus Eugenio lib. 1. de Consider. dicit: *Habent haec infima et terrena judices suos, reges et principes terrae. Quid fines alienos invaditis? Quid falcem vestram in alienam messem extenditis?* Item: *In criminibus, non in possessionibus potestas vestra.* At nihilominus in casu quo id animarum saluti necessarium est, potest pontifex assumere etiam temporalia judicia, quando nimirum non est ullus qui possit judicare, ut cum duo reges supremi contendunt, vel quando qui possunt, et debent judicare, non volunt sententiam ferre. Unde ibidem Bernardus: *Sed aliud est*, inquit, *incidenter excurrere in ista, aliud vero incumbere istis, tanquam dignis tali, et talium intentione rebus.* Et Innocentius III. cap. Per venerabilem, qui fil. sint legit. dicit, jurisdictionem temporalem solum casualiter pontificem exercere.

CAPUT VII.

Rationibus probatur theologorum sententia.

Haec igitur sententia dupliciter probari potest, rationibus et exemplis.

Prima ratio ejusmodi est. Potestas civilis subjecta est potestati spirituali, quando utraque pars est ejusdem reipublicae christianae; ergo potest princeps spiritualis imperare principibus temporalibus, et disponere de temporalibus rebus in ordine ad bonum spirituale: omnis enim superior imperare potest inferiori suo.

Quod autem potestas politica non solum, ut Christiana, sed etiam ut politica sit subjecta ecclesiasticae, ut talis est; Primo, demonstratur ex finibus utriusque. Nam finis temporalis subordinatur fini spirituali, ut patet: quia felicitas temporalis non est absolute ultimus finis; et ideo referri debet in felicitatem aeternam: constat autem ex Aristotele lib. 1. Ethic. cap. 1. ita subordinari facultates ut subordinantur fines.

Secundo. Reges et pontifices, clerici et laici non faciunt duas respublicas, sed unam, idest, unam Ecclesiam: sumus enim omnes unum corpus, Rom. 12. et 1. Cor. 12. at in omni corpore membra sunt connexa et dependentia unum ab alio: non autem recte asseritur, spiritualia pendere a temporalibus; ergo temporalia a spiritualibus pendent, illisque subjiciuntur.

Tertio. Si temporalis administratio impedit spirituale bonum; omnium judicio tenetur princeps temporalis mutare illum modum administrandi, etiam cum detrimento temporalis boni; ergo signum est, subjectam esse temporalem potestatem spirituali.

Neque satisfaceret qui responderet: teneri principem illum ad mutandam rationem suae administrationis, non propter subjectionem, aut subordinationem ad spiritualem potestatem,sed solum propter ordinem charitatis, quo tenemur anteponere majora bona minoribus;nam propter ordinem charitatis non tenetur una respublica pati detrimentum, ne simile detrimentum patiatur alia respublica nobilior. Et unus privatus, qui tenetur dare omnia sua bona pro conservatione suae reipublicae, non tenetur tamen similiter facere propter rempublicam alienam, quamvis nobiliorem. Cum ergo teneatur respublica temporalis pati detrimentum propter spiritualem; signum est,eas non esse duas diversas, sed unius et ejusdem partes, et unam alteri subjectam.

Neque etiam valet si quis dicat: Principem temporalem teneri pati detrimentum pro bono spirituali, non propter subjectionem ad rempublicam spiritualem, sed quia alioqui noceret suis subditis, quibus malum est amittere spiritualia pro temporalibus. Nam etiamsi non subditi, sed homines alterius regni patiantur notabile damnum in spiritualibus, propter administrationem temporalis alicujus regis Christiani, tenetur ille mutare suum modum administrandi, cujus rei nulla alia ratio reddi potest, nisi quia sunt ejusdem corporis membra, et unum alteri subjectum.

Secunda ratio. Respublica ecclesiastica debet esse perfecta, et sibi sufficiens in ordine ad suum finem: tales enim sunt omnes respublicae bene institutae; ergo debet habere omnem potestatem necessariam ad suum finem consequendum: sed necessaria est ad finem spiritualem potestas utendi, et disponendi de temporalibus rebus, quia alioqui possent mali principes impune fovere haereticos, et evertere religionem; igitur et hanc potestatem habet.

Item. Potest quaelibet respublica, quia perfecta et sibi sufficiens esse debet,imperare alteri reipublicae non sibi subjectae,et eam cogere ad mutandam administrationem, immo etiam deponere ejus principem, et alium instituere, quando non potest aliter se defendere ab ejus injuriis;ergo multo magis poterit spiritualis respublica imperare temporali reipublicae sibi subjectae, et cogere ad mutandam administrationem, et deponere principes, atque alios instituere, quando aliter non potest bonum suum spirituale tueri;et hoc modo intelligenda sunt verba s. Bernardi lib. 4. de Consider. et Bonifacii VIII. in Extrav. Unam sanctam,de major. et obed. ubi dicunt,in potestate papae esse utrumque gladium. Volunt enim significare, pontificem habere per se et proprie gladium spiritualem, et quia gladius temporalis subjectus est spirituali, posse pontificem regi imperare, aut interdicere usum gladii temporalis, quando id requirit Ecclesiae necessitas.

Sic enim habent b. Bernardi verba, quae Bonifacius imitatus est: *Quid tu* (inquit, papam alloquens) *denuo usurpare gladium tentes, quem semel jussus es ponere in vaginam? quem tamen qui tuum negat, non satis mihi videtur attendere verbum Domini, dicentis sic, Converte gladium tuum in vaginam.Tuus ergo et ipse, tuo forsitan nutu,etsi non tua manu evaginandus,alioquin si nullo modo ad te pertinet et is, dicentibus apostolis; Ecce gladii duo hic, non respondisset Dominus, Satis est, sed, Nimis est. Uterque ergo Ecclesiae, et spiritualis scilicet gladius, et materialis, sed is quidem pro Ecclesia, ille vero et ab Ecclesia exercendus est. Ille sacerdotis, is militis manu, sed sane ad nutum sacerdotis, et jussum imperatoris.* Ubi etiam notandum, quod cum haeretici reprehendunt Bonifacii Extravagantem, ut erroneam, arrogantem, tyrannicam (sic enim de ea passim loquuntur) monendi sunt,ut cogitent, eadem esse Bernardi verba in lib. de Consider. ubi tamen sine adulatione loquitur, ut Calvinus li. 4. Inst. cap. 11. § 10. dicat, ita loqui in libris illis Bernardum,ut veritas ipsa loqui videatur.

Tertia ratio. Non licet Christianis tolerare regem infidelem, aut haereticum,si ille conetur pertrahere subditos ad suam haeresim, vel infidelitatem,at judicare, an rex pertrahat ad haeresim,necne,pertinet ad pontificem, cui est commissa cura religionis, ergo pontificis est judicare, regem esse deponendum, vel non deponendum.

Probatur hujus argumenti propositio ex cap. 17. Deut.ubi prohibetur populus eligere regem qui non sit de fratribus suis, idest, non Judaeum, ne videlicet pertrahat Judaeos ad idololatriam; ergo etiam Christiani prohibentur eligere regem non christianum: nam illud praeceptum morale est, et naturali aequitate nititur. Rursum, ejusdem periculi et damni est eligere non christianum, et non deponere non christianum, ut notum est; ergo tenentur Christiani non pati super se regem non christianum, si ille conetur avertere populum a fide.Addo autem istam conditionalem, propter eos principes infideles, qui habuerunt dominium supra populum suum, antequam populus converteretur ad fidem: si enim tales principes non conentur fideles a fide avertere, possent quidem privari dominio ex sententia s. Thomae in 2. 2. q. 10. art. 10., sed Ecclesia non semper eos privat, vel quia non habet vires,vel quia non judicat expedire.At si isti iidem principes conentur avertere populum a fide, omnium consensu possunt, et debent privari suo dominio.

Quod si Christiani olim non deposuerunt Neronem, et Diocletianum, et Julianum apostatam, ac Valentem arianum et similes, id fuit quia deerant vires temporales Christianis. Nam quod alioqui jure potuissent id facere, patet ex apostolo 1. Corinth. 6. ubi jubet, constitui novos judices a Christianis temporalium caussarum, ne cogerentur Christiani caussam dicere coram judice Christi persequutore: sicut enim novi judices constitui potuerunt;ita et novi principes et reges propter eamdem caussam, si vires adfuissent.

Praeterea tolerare regem haereticum, vel infidelem conantem pertrahere homines ad suam sectam, est exponere religionem evidentissimo periculo: *Qualis enim est rector civitatis, tales et habitantes in ea*, Eccles. 10. unde est illud: *Regis ad exemplum totus componitur orbis.* Et experientia idem docet:nam quia Hieroboam rex idololatra fuit,

maxima etiam regni pars continuo idola colere coepit, 3. Reg. 12. et post Christi adventum,regnante Constantino,florebat fides christiana;regnante Constantino, florebat Arianismus; regnante Juliano,iterum refloruit Ethnicismus:et in Anglia nostris temporibus, regnante Henrico, et postea Eduardo, totum regnum a fide quodammodo apostatavit; regnante Maria, iterum totum regnum ad Ecclesiam rediit; regnante Helizabetha, iterum regnare coepit Calvinismus, et vera exulare religio.

At non tenentur Christiani, immo nec debent cum evidenti periculo religionis tolerare regem infidelem. Nam quando jus divinum et jus humanum pugnant; debet servari jus divinum omisso humano: de jure autem divino est servare veram fidem et religionem, quae una tantum est, non multae; de jure autem humano est, quod hunc aut illum habeamus regem.

Denique, cur non potest liberari populus fidelis a jugo regis infidelis, et pertrahentis ad infidelitatem, si conjunx fidelis liber est ab obligatione manendi cum conjuge infideli, quando ille non vult manere cum conjuge christiana, sine injuria fidei, ut aperte deducit ex Paulo 1.ad Corinth.7.Innocentius III. cap. Gaudemus, extra de divort. non enim minor est potestas conjugis in conjugem, quam regis in subditos, sed aliquanto etiam major.

Quarta ratio. Quando reges et principes ad Ecclesiam veniunt ut Christiani fiant, recipiuntur cum pacto expresso, vel tacito, ut sceptra sua subjiciant Christo, et polliceantur se Christi fidem servaturos et defensuros, etiam sub poena regni perdendi; ergo quando fiunt haeretici, aut religioni obsunt, possunt ab Ecclesia judicari, et etiam deponi a principatu, nec ulla eis injuria fiet, si deponantur. Nam non est idoneus sacramento baptismi, qui non est paratus Christo servire, et propter ipsum amittere quidquid habet; ait enim Dominus, Lucae 14. *Si quis venit ad me, et non odit patrem, et matrem, et uxorem, et filios, adhuc autem et animam suam, non potest meus esse discipulus.* Praeterea Ecclesia nimis graviter erraret, si admitteret aliquem regem, qui vellet impune fovere quamlibet sectam, et defendere haereticos, ac evertere religionem.

Quinta ratio. Cum Petro dictum est: *Pasce oves*, Joan. ult. data est illi facultas omnis, quae est pastori necessaria ad gregem tuendum: at pastori necessaria est potestas triplex, nimirum, una circa lupos, ut eos arceat omni ratione qua poterit; altera circa arietes, ut si quando cornibus laedant gregem, possit eos recludere et prohibere, ne gregem ulterius praecedant; tertia circa oves reliquas, ut singulis tribuat convenientia pabula; ergo hanc triplicem potestatem habet summus pontifex.

Ergo tria ducuntur argumenta ex hoc loco; primum sit. Lupi qui Ecclesiam Domini vastant, haeretici sunt, ut patet ex illo Matth. 7. *Attendite a falsis prophetis etc.* si ergo princeps aliquis ex ove, aut ariete fiat lupus, idest, ex christiano fiat haereticus, poterit pastor Ecclesiae eum arcere per excommunicationem, et simul jubere populo, ne eum sequatur; ac proinde privare eum dominio in subditos.

Alterum vero sit. Potest pastor arietes furiosos destruentes ovile separare et recludere: Princeps autem est aries furiosus destruens ovile, quando est catholicus fide, sed adeo malus, ut multum obsit religioni et Ecclesiae, ut si episcopatus vendat, Ecclesias diripiat etc. ergo poterit pastor Ecclesiae eum recludere, vel redigere in ordinem ovium.

Tertium argumentum est. Potest pastor ac debet omnes oves ita pascere, ut eis convenit; ergo potest ac debet pontifex omnibus Christianis ea jubere, atque ad ea cogere, ad quae quilibet eorum secundum statum suum tenetur, idest, singulos cogere, ut eo modo Deo serviant, quo secundum statum suum debent: debent autem reges Deo servire defendendo Ecclesiam, puniendoque haereticos et schismaticos, ut Augustinus docet in ep. 50. ad Bonif. Leo epist. 75. ad Leonem Augustum, et Gregorius lib. 2. epist. 61. ad Maurit. ergo potest, ac debet regibus jubere, ut hoc faciant, et nisi fecerint, etiam cogere per excommunicationem, aliasque commodas rationes. Vide plura apud Nicolaum Sanderum lib. 2. cap. 4. de visib. monarch. ubi etiam multa ex iis, quae diximus, invenies.

CAPUT VIII.

Idem probatur exemplis.

Nunc ad exempla veniamus. Primum est 2. Paralip. 26. ubi legimus, Oziam regem, cum sacerdotum officium usurparet, a pontifice fuisse de templo ejectum: et cum propter idem peccatum lepra a Deo percussus fuisset, coactum etiam fuisse ex urbe discedere, et regnum filio renunciare.Quod enim non sponte sua, sed ex sententia sacerdotis urbe et regni administratione privatus fuerit, patet; nam legimus Levit. 13. *Quicumque*, inquit lex, *maculatus fuerit lepra, et separatus est ad arbitrium sacerdotis, solus habitabit extra castra.* Cum ergo haec fuerit lex in Isräel, et simul legamus 2. Paralip. 26. Regem habitasse extra urbem in domo solitaria, et filium ejus in urbe judicasse populum terrae; cogimur dicere, fuisse eum ad arbitrium sacerdotis separatum, et consequenter regnandi auctoritate privatum. Si ergo propter lepram corporalem poterat sacerdos olim regem judicare, et regno privare; quare id non poterit modo propter lepram spiritualem, idest, propter haeresim. quae per lepram figurabatur, ut Augustinus docet in quaest. evang. lib. 2. quaest. 40. praesertim cum 1. Corinth. 10. Paulus dicat, contigisse Judaeis omnia in figuram?

Secundum est 2. Paralip. 23. ubi cum Athalia tyrannice occupasset regnum, et foveret cultum Baal, Jojada pontifex vocavit centuriones et milites, et jussit eis, ut Athaliam interficerent, quod et fecerunt, et pro ea Joas regem creavit: quod enim pontifex non suaserit, sed jusserit, patet ex illis verbis 4. Reg. 11. *Et fecerunt centuriones juxta omnia, quae praeceperat eis Jojada sacerdos.* Item ex illis 2. Paralip. 23. *Egressus autem Jojada pontifex ad centuriones et principes exercitus, dixit eis; Educite eam* (Athaliam reginam) *extra septa templi, et interficiatur foris gladio.*

Quod autem caussa hujus depositionis et occisionis Athaliae, non solum tyrannis ejus fuerit, sed etiam quod foveret cultum Baal, patet ex illis verbis, quae ponuntur immediate post ejus occisionem: *Itaque* (inquit Scriptura) *ingressus est omnis populus domum Baal, et destruxerunt eam, et altaria, et simulacra illius confregerunt: Mathan quoque sacerdotem Baal interfecerunt ante aras.*

Tertium exemplum est b. Ambrosii, qui cum episcopus esset mediolanensis, et proinde pastor et pater spiritualis Theodosii imperatoris, qui Mediolani sedem suam ordinarie tenebat; primum excommunicavit eum propter caedem, quam Thessalonicae a militibus fieri imperaverat; deinde praecepit ei, ut legem ferret, ne sententiae latae de caede, vel bonorum publicatione, ratae essent, nisi post triginta dies a sententiae pronunciatione, ut nimirum, si quid per iracundiam praecipitanter dictasset, intra tot dierum spatium revocare posset. Scribit hoc Theodoretus lib. hist. 5. cap. 17. atqui non potuit Ambrosius excommunicare Theodosium propter caedem illam, nisi prius caussam illam cognovisset et dijudicasset, licet criminalis esset, et ad forum externum pertineret: non potuit autem cognoscere, et judicare ejusmodi caussam, nisi etiam in foro externo legitimus judex Theodosii fuisset.

Praeterea,cogere imperatorem ad legem politicam ferendam,et praescribere ei formam legis;nonne manifeste ostendit,posse episcopum interdum temporali potestate uti, etiam in eos, qui potestatem super alios acceperunt?et si episcopus quilibet id potest, quanto magis princeps episcoporum?

Quartum est Gregorii I. in privilegio, quod concessit monasterio s. Medardi, et habetur in fine epist. *Si quis*, inquit, *regum, antistitum, judicum, vel quarumcumque saecularium personarum, hujus apostolicae auctoritatis, et nostrae praeceptionis decreta violaverit, cujuscumque dignitatis, vel sublimitatis sit, honore suo privetur.*

Quintum est Gregorii II. qui Leoni imperatori iconomacho a se excommunicato prohibuit vectigalia solvi ab Italis; et proinde mulctavit eum parte imperii. Fatentur id Magdeburgenses Cent.8.c.10. in vita Gregorii II. sed reprehendunt, Gregoriumque proditorem suae ipsius patriae fuisse dicunt: at nullum proferunt scriptorem, qui factum hoc Gregorii vituperet, cum nos e contrario habeamus multos, qui laudaverunt ut sanctum et legitimum, nimirum, Cedrenum, Zonaram in vita Leonis Isauri, et omnes alios historicos, qui res gestas horum temporum conscripserunt.

Sextum est Zachariae, qui rogatus a primoribus Francorum, Childericum deposuit,et in ejus locum Pipinum Caroli Magni patrem, regem creari jussit. Cujus caussa fuit,quia propter socordiam Childerici, et religioni, et regno in Gallia extrema ruina imminere videbatur, ut patet ex Cedreno in vita Leonis Isauri, Paulo diacono lib. 6. cap. 5.de gest. Longobard. et s. Bonifacio episcopo moguntino in epist. ad Zachar.

Hoc etiam factum haeretici agnoscunt, et reprehendunt, ut Magdeburgenses Cent. 8. cap. 10. ubi dicunt, Zachariam papam quasi divinam auctoritatem sibi proterve assumpsisse. At nec hujus facti ullum invenire potuerunt in antiquis scriptoribus reprehensorem: nos autem plurimos habemus approbatores, nimirum, Adonem, Sigebertum, Rheginonem in Chronicis,sed de hac re diximus plura contra Calvinum in 2. lib. cap. 17.

Septimum exemplum est Leonis III. qui imperium transtulit a Graecis ad Germanos, propterea quod Graeci nullum auxilium laboranti Ecclesiae occidentali adferre possent. Ex quo factum est, ut licet imperatoria dignitas absolute considerata non sit a pontifice, sed a Deo, mediante jure gentium, ut supra ostendimus ex Gelasio, Nicolao et Innocentio III. tamen imperatores,qui fuerunt a tempore Caroli Magni,pontifici debeant suum imperium.

Quod enim haec potestas sit nunc apud Germanos, a pontifice est: et licet absolute non esset necessarium ut papa confirmaret imperatorem,nec ut imperator pontifici juramentum fidelitatis praestaret:tamen a tempore translati imperii in Germanos, utrumque requiritur, ut patet ex Innocentio III. cap. Venerabilem, extra de elect. et ex Clementina unica, de jurejurand.neque injuste hoc requiritur. Qui enim potuit imperium Germanis conferre propter Ecclesiae salutem,potuit etiam certas conditiones adjungere, propter eamdem caussam, ne videlicet contingeret, haereticum vel schismaticum creari.

Ad hoc exemplum dupliciter respondent adversarii: nam alii negant recte factum, ut pontifex imperium a Graecis transferret in Germanos,et in hoc numero sunt Magdeburgenses, qui Cent. 8.cap.10. col. 751. sic ajunt: *Est haec translatio praecipuum ex miraculis Antichristi.*Theodorus quoque Bibliander tabula 10. suae Chronol. dicit, Leonem III.usurpata auctoritate,imperium a Graecis ad Germanos transtulisse. Alii vero asserunt, factum quidem jure, sed auctorem translationis non pontificem, sed populum fuisse romanum. Ita Marsilius de Padua, referente Pighio lib. 5. Hierarch.Eccles. cap. 14.

Ad primos respondeo: hanc translationem rite et legitime factam fuisse, aperte constare. Primo, ex consensu totius orbis christiani; semper enim omnes Christiani pro veris imperatoribus habuerunt Carolum Magnum, ejusque successores: nec fuit unquam ullus rex christianus, qui imperatorem praecedere voluerit, tametsi eum alioqui potentia, et regni antiquitate anteiret. Primi sunt Lutherani, qui sicut populum fide et religione spoliaverunt; ita quoque imperatorem suum de sede sua deturbare moliuntur. Secundo, ex felici eventu hujus translationis: ut enim Deus ostenderet, jure factum fuisse, multis victoriis Carolum ornavit, regnumque ejus florentissimum, et Ecclesiae utilissimum esse fecit. Tertio, ex confessione imperatorum Graecorum, qui non semel confessi sunt, romanum pontificem jure potuisse facere quod fecit. Nam inprimis cum audisset Irene imperatrix, Carolum a Leone appellatum imperatorem, non solum non reclamavit, sed etiam Carolo nubere voluit,et fecisset, nisi perfidi quidam Eunuchi impedivissent, ut scribunt Zonaras et Cedrenus in vita ejusdem Irenae.

Deinde, mortua Irena, Nicephorus imperator, qui ei successerat, legatos ad Carolum tamquam imperatorem misit, ut scribit Ado in Chron. anno 803. et paulo post defuncto Nicephoro, Michäel ei succedens, similer legatos ad Carolum misit,qui eum imperatorem palam salutaverunt; ut scribit idem Ado in Chron. anni 810. Nec solum Graeci, sed etiam Persae legatos et munera ad imperatorem Carolum recens creatum miserunt; ut scribunt Rhegino lib. 2. et Otho Frisingensis, lib. 5. cap. 31. rursum (ut scribit Blondus lib. 5. Decadis 2. et Platina in vita Alexandri III.) imperator Graecorum Emmanuel, cum audisset, pontificem Alexandrum III. ab imperatore Friderico in extremas redactum angustias, eidem pontifici obtulit auxilium, et pecuniarum ingentem vim, si vellet imperium occidentis constantinopolitanis imperatoribus reddere: respondit autem pontifex, nolle se ea conjungere, quae majores sui de industria, et optima ratione divisissent. Ubi notandum est, Emmanuelem non voluisse aliud a pontifice, quam titulum imperii: satis enim sciebat, possessionem ipsam a pontifice dari non potuisse, sed fuisse armis acquirendam; non autem solum titulum tanto pretio emere voluisset, si eum inanem, vel etiam falsum et illegitimum esse credidisset.

Ad alios qui dicunt, auctorem translationis non pontificem, sed populum romanum fuisse, facile est respondere: nam inprimis populus romanus nunquam fere habuit imperatoris creandi potestatem, sed antiqui imperatores, vel jure haereditario habuerunt imperium; ut Octavianus, Tyberius, Cajus;vel ab exercitu creabantur,ut creatus fuit Claudius, Vespasianus et alii. Et fuisse hanc ordinariam consuetudinem,ut imperator ab exercitu crearetur, testatur, b. Hieronymus epist. ad Evagr. Unde exstat can. Legimus, dist. 93. Tempore autem Caroli Magni, nullus fuit exercitus Romanorum, qui eum imperatorem creare potuerit: soli enim in Italia erant exercitus Graecorum et Longobardorum, et ii omnes Carolo infensi, nec jure haereditario Carolus imperium habuit, ut patet.

Deinde, si quam habuerunt Romani in imperatore eligendo auctoritatem, eam certe amiserunt, quando imperii sedes constantinopolim translata fuit: nam deinceps per annos circiter 500. hoc est, a Constantino Magno, usque ad Carolum Magnum, nihil unquam egit senatus populusque Romanus circa imperatorum creationem.

Praeterea auctores omnes, qui de hac re scribunt, ut Zonaras et Cedrenus in vita Irenae, Paulus diaconus, lib. 23. rer. Roman. Ado in Chron. anni 800. Albertus Krantzius in metropoli, lib. 1. cap. 14. Otho Frisingensis lib. 5. cap. 31.Marianus Scotus, Hermannus Contractus, Lambertus, Sigebertus, Rhegino, Palmerius, Blondus, omnesque alii cronologi vel historici Leonem III. asserunt imperium a Graecis in Francos, seu Germanos transtulisse. Quod idem docet Innocentius III.cap. Venerabilem, de elect. *Ad eos*, inquit, *jus et potestas hujusmodi ab apostolica sede pervenit, quae romanum imperium in persona magnifici Caroli a Graecis transtulit in Germanos*. Et ibidem subjungit, principes Germaniae id aperte recognoscere.Ipse etiam Carolus Magnus idem non obscure significavit, cum scriptum a se testamentum, quo filios suos haeredes imperii relinquebat, misit ad Leonem papam, ut subscriptione sua firmaret, ut scribit Ado in Chron. anni 804. Denique eidem patet ex Confessione Emmanuelis graeci imperatoris, ut supra est annotatum.

Octavum exemplum est Gregorii V. qui sanctionem edidit de imperatore eligendo per septem Germaniae principes, quae usque ad hanc diem servatur. Quod ita esse, praeter Blondum Decade 2. lib. 3. Nauclerum generat. 34. Platinam in vita Gregorii V.aliosque multos historicos, asserunt etiam Magdeburgenses Centur. 10. cap.10. col.546. his verbis: *Gregorius suam patriam insigni aliqua dignitate ornaturus, sanxit, ut penes solos Germanos jus esset eligendi regem, qui post diadema a romano pontifice acceptum imperator,et Augustus appellaretur. Suntque electores constituti, moguntinus, coloniensis et trevirensis archiepiscopi, comes Palatinus Rheni, Saxoniae dux, marchio Brandeburgensis, et rex Boemiae*. Utrum autem jure pontifex id fecerit, non aperiunt. Sed si velint jure id factum, fateri cogentur, pontificem esse imperatore et principibus omnibus superiorem, ut patet: si vero dicant non jure, sed tyrannice, injuriam facient suis patronis, et protectoribus, nimirum duci Saxoniae, comiti Palatino, et marchioni Brandeburgensi. Quid enim isti habent majus,quam electoratum? at non jure habent, si is qui dedit dare non potuit: dedisse autem pontificem, extra controversiam est.

Est autem hic annotandum, Onuphrium in lib. de comit. imperat. contra communem historicorum sententiam scripsisse, sanctionem hanc de electione imperatoris, non Gregorii V. sed Gregorii X. fuisse: quod etsi ei rei, de qua nunc agimus, non nocet, tamen existimo non esse verum. Nam Innocentius III. qui sedit ante Gregorium X. annis 70. in illo cap. Venerabilem, de elect. indicat, jamdudum a sede apostolica concessum certis principibus Germaniae jus eligendi imperatorem: et Henricus hostiensis, qui etiam ante Gregorii X. tempora floruit, in comm. hujus cap. dicit, Innocentium loqui de septem electoribus. Et Pelagius Alvarus, qui vixit paulo post tempora Gregorii X. ita ut ipsius memoria factum sit quidquid Gregorius X. egit; tamen lib. 1.art.41.de planct. Eccles. affirmat, a Gregorio V. institutam imperatoris electionem, quae nunc in usu est,et enumerat ibidem septem electores, quod supra nominavimus.

Nonum exemplum est Gregorii VII. qui Henricum IV. imperatorem deposuit, et alium eligi jussit, quod et factum est, ut ipsi etiam Magdeburgenses fatentur, Cent. 11. cap. 10. in vita Gregorii VII. recte autem factum hoc fuisse, et cum approbatione, et plausu omnium bonorum, in lib.superiore ostendimus, ubi pontifices aliquot a calumniis haereticorum vindicavimus.

Decimum exemplum est Innocentii III. qui Othonem IV, similiter deposuit, ut patet ex Blondo, Decade 2. lib. 6.

Undecimum est Innocentii IV. qui in concilio generali lugdunensi, consentientibus universis Pa-

tribus, deposuit Fridericum II.et vacavit tum imperium annis 28. ut Matthaeus Palmerius in Chron. annotavit.Exstat adhuc tota sententia in Fridericum lata, cap. ad apostolicae, de sent. et re judic.in 6. Idem etiam Innocentius IV. dedit regi Lusitaniae coadjutorem quemdam, qui regnum administraret, quandoquidem regis negligentia, et respublica, et religio in Lusitania detrimentum patiebatur. Id habetur cap.Grandi,de suppl. neglig. Praelat. in 6.

Duodecimum est Clementis VI. qui Ludovicum IV. imperatorem a Joanne XXII. et Benedicto XII. excommunicatum deposuit. Cujus historiam vide apud Pighium lib. 5. hierarch. Eccles. cap. 14. et 15. apud Robertum arboricensem tom. 2.theorem. 7. de utroque glad.

Argumenta adversariorum partim soluta sunt in 2. lib. de pontifice, partim ex dictis nullo negotio solvi possunt. Vide Joannem de Turrecremata, lib. 2. Sum. cap. ult. et penult. et Albertum Pighium, lib. 5.cap.15. qui solvunt argumenta quaedam, sed levia ac facilia.

CAPUT IX.

Non pugnare cum verbo Dei, ut unus homo sit princeps ecclesiasticus et politicus simul.

Quantum ad tertiam partem quaestionis, quoniam adversarii duo quaedam docent de temporali principatu summi pontificis, quem habet.

Primo, esse possessionem mero latrocinio occupatam.

Secundo, etiamsi justo titulo eum haberet, non posse illum jure retinere, quod pugnet cum principatu spirituali. Ita Calvinus lib. 4. Inst. cap. 11. § 8. et 11. Oportebit nos probare utrumque, nimirum, posse pontifici convenire ejusmodi principatum, et reipsa juste habere et possidere, quod habet et possidet.

Igitur quod non repugnet pontificem simul esse principem spiritualem et temporalem alicujus provinciae, probatur primo exemplis sanctorum, qui inveniuntur reges et principes fuisse. Nam in lege naturae Melchisedech fuit rex et pontifex, ut patet ex Genes 14. et Hebr. 7. immo etiam olim semper primogenitus rex et pontifex erat, ut b. Hieronymus docet in quaest.Hebr.in illud Genes.49.*Ruben primogenitus meus.* Constat quoque Noe, Abraham, Isaac, Jacob, praefuisse suis tam in iis, quae ad religionem, quam in iis, quae ad politicam vitam pertinebant.

Deinde Moyses, et summus princeps temporalis, et summus pontifex fuit,ut ex divinis literis perspicuum est. Nam Exod. 18. dicitur: *Sedit Moyses, ut judicaret populum.* Et cap. 32. Jussit occidi plurimos de populo propter peccatum idololatriae, et cap. 40. Adolevit Domino incensum, quod erat maxime proprium munus pontificis,ut patet ex lib. 2. Paralip. cap. 26. item Levit. 8.consecravit Moyses Aaronem in sacerdotem, sanctificavit tabernaculum et altare,obtulit sacrificia et holocausta,quae solus sacerdos facere potest. Itaque Philo lib. 3. de vita Moysis, in ultimis verbis: *Hoc est,* inquit, *vita, hic exitus Moysis regis, legislatoris, pontificis, prophetae.* Et Gregorius Nazianzenus in Orat. ad Gregor. Nyssen. *Moyses*, inquit, *principum princeps, et sacerdotum sacerdos Aarone pro lingua utebatur.*Denique Augustinus de regno Moysis ait, q. 68. in Exod. *Sedebat*, inquit, *judiciaria sublimitate solus, populo universo stante.* De pontificatu autem, q. 23. in Levit. *Ambo,* inquit, *summi sacerdotes erant, Moyses et Aaron.*

Praeterea Heli et summus pontifex et judex politicus fuit annis 40. ut patet ex lib. 1. Reg. c. 1. et 4. Denique Machabaei, Judas, Jonathas, Simon, Joannes, et caeteri usque ad Herodem simul pontifices, et duces politici fuerunt, ut patet ex lib. Machab. et ex Josepho, lib. 12. antiq. et seq.

Probatur secundo ratione. Primo,potestas Ecclesiastica et politica non sunt contrariae, sed utraque bona, utraque a Deo,utraque laudabilis,et una alteri servit;ergo non pugnant inter se; ergo simul in eodem esse possunt.

Secundo,magis diversa sunt pax et bellum,quam bona temporalia et spiritualia: at unus et idem rex simul praeest senatui et exercitui, togatis et armatis;ergo multo magis poterit unus praeesse in temporalibus et spiritualibus rebus.

Tertio, potest unus rex gubernare diversissima regna, quae diversos mores, ritus, leges, consuetudines habeant:et pari ratione potest unus episcopus regere plurimas Ecclesias,ut patet de patriarchis antiquis (ut omittam romanum) quorum quilibet habuit sub se plurimos episcopos: ergo etiam poterit unus homo regere unum episcopatum, et unum principatum. Nam vel est difficilius regere episcopatum quam principatum, vel facilius, vel aeque difficile: si primum; ergo si unus regit duos episcopatus, a majori regit unum episcopatum et unum principatum: si secundum ; ergo si unus regit duos principatus, a majori reget unum principatum, et unum episcopatum : si tertium ; ergo si unus regit duos principatus, vel duos episcopatus, a simili poterit regere unum episcopatum et unum principatum.

Quarto, qui donaverunt episcopo romano, aliisque episcopis principatus temporales, pii homines fuerunt, et ea de caussa praecipue a tota Ecclesia commendati sunt,ut patet de Constantino et Carolo Magno et Ludovico ejus filio, qui inde Pius appellatus est, quos etiam adversarii laudant: et contra, qui ejusmodi principatum auferre conati sunt, ut Aistulphus rex Longobardorum, Henricus IV. et V., Otho IV., Fridericus I.et II. ab omnibus historicis ut impii et sacrilegi notantur.

De Aistulpho sic scribit Ado in Chron. anni 727. *Aistulphus,* inquit, *Longobardorum rex nimis perfide testamenta dono praedecessorum ejus b. Petro collata perrupit, et facultates romanae Ecclesiae militibus suis dedit.*Et infra: *Aistulphus, ut perfidus, omnia mentitus est.* Et infra: *Aistulphus divino judicio dum venatum pergit, subito percussus interiit.* Beatus quoque Bernardus epist. 242. ad Rom. vehementer increpat Romanos, quod ab Eugenio papa discessissent: caussa autem discessionis fuerat, ut ex Platina, et historicis aliis patet, quia Romani nolebant subesse pontifici in temporalibus, sed more veteri, per consules rem-

publicam gubernari volebant. De Henrico IV. vide quae supra notavimus, lib. 4. cap. 13.

Neque optimi principes fuerunt solum ii, qui apostolicam sedem ita ditarunt, sed etiam plerique eorum qui ejusmodi opes, et principatum receperunt. Nam Leonem IV. miraculis claruisse scribit Platina. Leonem IX. omnes scriptores sanctum vocant, et miraculis claruisse scribunt Sigebertus atque Otho Frisingensis. Gregorium VII. illustrem miraculis fuisse, atque etiam virum optimum scribit Lambertus schaffnaburgensis, et nos de eodem multa diximus lib. sup. Coelestini V. vitam sanctissimam, et miraculis plenissimam describit Petrus ab Aliaco episcopus cameracensis. Denique Adrianum I. Leonem III. Nicolaum I. Innocentium III. aliosque nonnullos, scriptores omnes laudant, quos tamen satis constat, hunc principatum una cum pontificatu administrasse.

Denique probatur ultimo experientia. Nam etsi absolute forte praestaret, pontifices tractare solum spiritualia, et reges temporalia; tamen propter malitiam temporum experientia clamat, non solum utiliter, sed etiam necessario, et ex singulari Dei providentia donatos fuisse pontifici, aliisque episcopis temporales aliquos principatus: si enim in Germania episcopi principes non fuissent, nulli ad hanc diem in suis sedibus permansissent. Sicut ergo in Testamento veteri diu fuerunt pontifices sine imperio temporali, et tamen ultimis temporibus non poterat religio consistere et defendi, nisi pontifices etiam reges essent, nimirum, tempore Machabaeorum; ita quoque accidisse videmus Ecclesiae, ut quae primis temporibus ad majestatem suam tuendam temporali principatu non egebat, nunc eodem necessario indigere videatur.

Jam vero quod jure habeat summus pontifex eum principatum, quem habet, probari posset facile, quia dono principum habuit; sic enim scribit Paulus diaconus de gestis Longobardorum lib. 6. cap. 26. Aripertus rex Longobardorum donationem patrimonii Alpium Cottiare, quae quondam ad jus pertinuerat apostolicae sedis, sed a Longobardis multo tempore fuerant ablatae, restituit, et hanc donationem aureis literis exaratam Romam direxit. Ejusdem sive restitutionis, sive donationis meminit Beda in lib. de sex aetatibus; sic etiam loquitur Ado in Chron. anni 727. *Insuper Pipinus rex Ravennam, totamque Pentapolim s. apostolis Petro et Paulo tradidit.* Et exstat in decreto Gratiani, dist. 63. constitutio Ludovici I. Caroli Magni filii in hanc formam: *Ego Ludovicus Romanorum imperator Augustus, statuo et concedo per hoc pactum confirmationis nostrae tibi b. Petro principi apostolorum, et per te vicario tuo domino paschali pontifici summo, et successoribus ejus in perpetuum, sicut a praedecessoribus vestris usque nunc in vestra potestate, et ditione tenuistis, et disposuistis romanam civitatem cum ducatu suo, et suburbanis, et territoriis ejus montanis, et maritimis, littoribus, et portubus, seu cunctis civitatibus, castellis, oppidis, ac villis in Thusciae partibus.*

Item Leo episcopus hostiensis lib. 1. Chron. cassinen. cap. 9. *Fecit*, inquit, *idem inclytus rex* (Pipinus) *cum filiis suis concessionem b. Petro, ejusque vicario de civitatibus Italiae ac territoriis per designatos fines. A Lunis cum insula Corsica, inde in Suranum, in montem Bardonem, Vercetum, Parmam, Rhegium, Mantuam, et montem Silicis, simulque universum exarchatum Ravennae, sicut antiquitus fuit, cum provinciis Venetiarum et Histriae: cunctumque ducatum Spoletinum, ac Beneventanum.* Et infra: *Demum idem rex una cum romano pontifice in Italiam veniens, Ravennam, et alias viginti civitates Aistulpho memorato sublatas, apostolicae sedi subjecit.* Idem Leo lib. 3. cap. 48. *Anno*, inquit, *incarnationis Dominicae 1079. Mathilda comitissa, Henrici imperatoris exercitum timens, Liguriam et Thusciam provincias Gregorio papae, et S. R. E. devotissime obtulit.* Et exstant Romae authentica instrumenta harum et similium donationum. Sed etiamsi nihil horum exstaret, abunde sufficeret praescriptio 800. annorum. Nam etiam regna et imperia per latrocinium acquisita, tandem longo tempore fiunt legitima: alioqui enim quo jure Julius Caesar occupavit romanum imperium? et tamen tempore Tyberii Christus ait Matth. 22. *Reddite quae sunt Caesaris Caesari.* Quo jure Franci Galliam, Saxones Britanniam, Gothi Hispaniam invaserunt? et tamen quis hoc tempore regna ab illis constituta illegitima esse diceret?

CAPUT X.

Solvuntur argumenta contraria.

Superest argumenta solvere. Primo objicit Calvinus lib. 4. Inst. cap. 11. § 8. illud Matth. 20. *Reges gentium dominantur eorum, vos autem non sic. Significat enim Dominus* (inquit Calvinus) *non modo pastoris officium distinctum esse ab officio principis, sed res esse magis separatas, quam ut in unum hominem coire queant.* Et quoniam videbat Calvinus posse objici exemplum Moysis, subjungit: *Nam quod Moyses utrumque simul sustinuit; primum raro id miraculo factum est: deinde fuit temporarium, donec res melius componerentur. Ubi autem certa forma a Domino praescribitur, civilis gubernatio ei relinquitur, sacerdotium jubetur fratri resignare, et merito; est enim supra naturam ut unus homo utrique oneri sufficiat.*

Respondeo dupliciter. Primo, Dominum hic solum instituere meros principes ecclesiasticos, ac docere, debere eos ut tales suis praeesse subditis, non more regum et dominorum, sed more patrum et pastorum: non autem sequitur hinc, non posse unum et eumdem esse episcopum et principem.

Exemplum autem Moysis, quod Calvinus conatur eludere, omnino convincit. Quod enim ille dicit, raro miraculo id factum esse, manifeste falsum ostendunt exempla allata de Melchisedech, Heli, Juda Machabaeo et aliis. Quod etiam addit, id esse

factum ad tempus, donec Aaron consecraretur, falsum esse ostendit b. Augustinus q. 23. in Levit. ubi dicit, eodem tempore ambos fuisse pontifices, Moysem et Aaronem; et probatur ex eo, quod deposuit Aaronem Moyses tanquam pontifex, consecravitque Eleazarum filium Aaronis in locum ejus, ut habetur Num. 20. Et praeterea, si post Aaronem ordinatum non poterat amplius in unam personam coire principatus et sacerdotium, quomodo Heli per annos 40. fuit sacerdos et princeps? quomodo Machabaei per annos plusquam centum?

Dico secundo: Dominum illis verbis non prohibere episcopis dominatum, qualis esse potest regum et principum piorum, sed qualis est regum ignorantium Deum, qui saepe tyranni potius sunt quam reges: id quod patet ex verborum graecorum proprietate. Nam Matthaeus non ait: κυριεύουσιν ἀυτῶν, idest, dominantur simpliciter, sed κατακυριεύουσιν, idest, violenter dominantur. Sicut 1. Pet. 5. *Non dominantes in cleris*, habetur μηδ' ὡς κατακυριεύοντες τῶν κλήρον, et Josue 15. legimus: *Dixit Caleb, qui percusserit Cariath-sepher, et coeperit eam*, graece, καὶ κατακυριεύσει ἀυτῆς, idest, ubi dominatus fuerit ejus etc. Unde 2. Pet. 2. et in epist. Judae, videmus haereticos reprehendi, quod κυριότητα contemnant.

Secundo objicit ibidem § 9. illud Luc. 12. *O homo quis me constituit judicem, aut divisorem inter vos?* Dominus rejecit munus judicandi tanquam non consentaneum muneri praedicatoris, et ministri verbi: sicut etiam apostoli Act. 6. dixerunt: *Non est aequum nos relinquere verbum Dei, et ministrare mensis.* At non potest haec munera rejicere, qui est princeps.

Ad verba Domini responderi posset: Dominum in hoc mundo suscepisse personam pontificis, non principis temporalis, et illis verbis monuisse simplices pontifices, ne se misceant alienis negotiis. At melius potest dici, generaliter in utroque loco admoneri pontifices et principes, ne minutis et vilibus officiis ita occupentur, ut omittere cogantur majora. Hoc modo Jethro cum vidisset Moysem tota die sedere ad judicandum, Exod. 18. sapienter eum admonuit, non ut deponeret principatum politicum, et servaret solum ecclesiasticum, sed ut constitueret minores judices, qui satisfacerent populo in rebus levioribus, et graviora quaeque tam politica, quam ecclesiastica ad se referrent. Sic etiam b. Bernardus lib. 1. de Consider. iisdem verbis Domini in medium adductis, hortatur pontificem, ut judicia rerum temporalium aliis dimittat, quem tamen sciebat jam tunc principem temporalem fuisse.

Sic denique apostoli ita omiserunt in Hierusalem curam ministrandi mensis, ut tamen praesiderent etiam in temporalibus toti illi Ecclesiae. Unde Gal. 2. Petrus, et Jacobus et Joannes solliciti pro fratribus qui erant in Hierusalem, rogant Paulum et Barnabam, ut memores sint colligere aliquam eleemosynam, et mittere in Hierusalem. Illi vero id fecerunt, et collectam pecuniam ipsimet detulerunt, non ad diaconos praefectos mensis, sed ad seniores, ut habetur Act. 11.

Tertio objicit Calvinus ibid. § 11. verba b. Bernardi lib. 2. de Consid. *Apostolis interdicitur dominatus: I ergo tu, et tibi usurpare aude aut dominans apostolatum, aut apostolicus dominatum. Forma apostolica haec est, interdicitur dominatio, indicitur ministratio.*

Respondeo: Bernardum loqui de pontifice ut pontifex est totius Ecclesiae, et secundum id quod habet ex Christi institutione; nam paulo ante dixerat: *Esto, ut alia quacunque ratione haec tibi vendices, sed non apostolico jure, nec enim ille tibi dare, quod non habuit, potuit etc.* Itaque vult Bernardus. pontificem ut pastor est ovium non debere eis dominari, sed eas pascere: at sicut nihilominus iisdem ovibus ut sunt cives reipublicae dominatur princeps politicus; ita potest iisdem dominari eadem ratione pontifex, si sit eorum politicus princeps.

Quarto objicit ibid. § 14. verba b. Gregorii, qui lib. 4. epist. 44. dicit anathema episcopo, qui jubet, alieni agro more fiscali titulum imprimi.

Respondeo: Nihil esse mirandum, si Gregorius noluit, episcopos. nec etiam praefectos patrimoniorum romanae Ecclesiae uti more fiscali in agris Ecclesiae recuperandis; nam nondum habuerat Ecclesia politicum principatum, sed possidebat bona temporalia ad eum modum, quo privati cives possident. Itaque aequum erat, ut agros, quos suos esse censebat Ecclesia, si forte ab aliis occuparentur, in judicio legitimo eos repeteret, non autem more fiscali propria sibi auctoritate vendicaret.

Quinto objiciunt alii illud 2. Timoth. 2. *Nemo militans Deo implicat se negotiis saecularibus*; quae verba dicuntur episcopo: at non potest princeps non se implicare negotiis saecularibus.

Respondeo: Negotia saecularia hoc loco non vocari regimen politicum, sed curam parandi victus, et proinde negotiationes, et mercimonia, et similia. Est enim graece, τοῦ βίου πραγματείαις, idest, *negotiis, vitae*, seu *victus*. Ubi etiam notandum, non haberi in graeco, nec in omnibus latinis codicibus illud *Deo*, sed generaliter οὐ δεὶς ςρατευόμενος ἐμπλέκεται ταῖς τοῦ βίου πραγματέιαις. Et est sensus; *dixi ut labores sicut bonus miles Christi.* Porro bonus miles non est sollicitus circa victum et corporis curam, sed comedit et bibit quando potest, et quomodo potest, dormit humi, vestitur magis ferro, quam panno etc. Itaque apostolus non prohibet regimen politicum, sed nimiam sollicitudinem circa vitam corporalem: et, ut bene monuit Chrysostomus, dicuntur haec a Paulo tam episcopo quam aliis hominibus: omnes enim, etiam laici, etiam reges milites Christi esse debent.

Sexto objiciunt verba Nicolai I. epist. ad Michäel. ubi dicit, fuisse quidem ante Christi adventum eosdem reges et pontifices: at Christum verum regem et pontificem ista disjunxisse: *Cum ad verum*, inquit, *ventum est, ultra sibi nec imperator jura pontificatus arripuit, nec pontifex nomen imperatorium usurpavit etc.*

Respondeo: Nicolaum noluisse negare, posse pontifici convenire temporale aliquod dominium; nam ipse erat pontifex, et simul princeps politicus Romae et Ravennae, aliarumque civitatum, quas dudum acceperant majores ejus ab imperatoribus:

sed solum voluisse dicere, non convenire ut idem sit pontifex totius orbis, et simul imperator etiam totius orbis; non quod hoc repugnet evangelio, et nullo modo possit fieri, sed quia Christus ad conservandam humilitatem voluit, pontificem indigere imperatoris defensione in temporalibus, et simul imperatorem indigere pontificis directione in spiritualibus. Quod autem Christus voluerit, patet ex eo, quod reliquit imperium Tiberio, et Petro solum contulit pontificatum.

Finis tertiae Controversiae generalis

INDEX SCRIPTURARUM

EX VETERI TESTAMENTO

NUMERUS PRIMUS CAPITA BIBLIORUM, SECUNDUS VERO PAGINAS INDICAT.

GENESIS

EXODUS

LEVITICUS

JUDITH

ESTHER

JOB

PSALMI

PROVERBIA

BARUCH

EZECHIEL

DANIEL

OSEAS

JOEL

AMOS

JONAS

MICHAEAS

HABACUC

AGGAEUS

ZACHARIAS

MARCUS

LUCAS

JOANNES

ACTA APOSTOLORUM

II. AD CORINTHIOS

AD GALATAS

AD EPHESIOS

AD PHILIPPENSES

AD COLOSSENSES

II. AD THESSALONICENSES

I. AD TIMOTHEUM

II. AD TIMOTHEUM

AD TITUM

AD HABRAEOS

APOCALPYSIS

INDEX

RERUM NOTABILIUM

A

B

D

E

F

G

H

I

N

S

T

V

Finis primi tomi.